Sprem. sign. D 1970/24
Struka: XII

GLASNIK ZEMALJSKOG MUZEJA U BOSNI I HERCEGOVINI.

ГЛАСНИК ЗЕМАЉСКОГ МУЗЕЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.

UREDNIK:

DR. ĆIRO TRUHELKA.

УРЕДНИК:

ДР. ЋИРО ТРУХЕЛКА.

BIBLIOTECA MUZEJA BOSNE I HERCEGOVINE SARAJEVO

XXIV.

1912.

Uredništvo:
Sarajevo, bos.-herc. zemaljski muzej.

Administracija:
Sarajevo, zemaljski ekonomat.

Godišnja cijena Glasnika s poštarinom 4 K.
Pojedine sveske stoje s poštarinom 1 K 60 h.

Dopisi i novčane pošiljke u stvari pretplate i oglasa neka se uprave na *Zemaljski ekonomat kao administraciju Glasnika zemaljskog muzeja.*

Уредништво:
Сарајево, бос.-херц. земаљски музеј.

Администрација:
Сарајево, земаљски економат.

Годишња цијена Гласника с поштарином 4 К.
Поједине свеске стоје с поштарином 1 К 60 х.

Дописи и новчане пошиљке у ствари претплате и огласа нека се управе на *Земаљски економат као администрацију Гласника земаљског музеја.*

SARAJEVO — САРАЈЕВО
ZEMALJSKA ŠTAMPARIJA — ЗЕМАЉСКА ШТАМПАРИЈА
1912.

Inv. Broj: 8201

SADRŽAJ. — САДРЖАЈ.

I. Arheologija i povjest. — I. Археологија и повјест.

Strana — Страна

Dr. Safvetbeg Bašagić: Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti 1—88, 295—390
Dr. Ćiro Truhelka: Gazi Husrefbeg, njegov život i njegovo doba. (Sa 1 tablom i 56 slika) . . . . . 91—234
Стеван Р. Делић: Петров манастир код Требиња. (Са 4 слике) . . . . . 275—282
Karl Kovač: Nekoliko slavenskih listina . . . . . 397—412
Шејх Сејфудин еф. Кемура и Владимир Ћоровић: Прилози за хисторију православне цркве у Босни и Херцеговини у XVIII. и XIX. стољећу 413—442
Dr. fra Julijan Jelinić: Izvori za povijest kulturnog rada bosanskih Franjevaca 443—514
Др. Владимир Ћоровић: Херцеговачки манастири. (Са 1 сликом) . . . . 545—554
Dr. Gustav Bodenstein: Povijest naselja u Posavini u god. 1718.—1739. . . 555—582
В. Зрнић: Прилози старим записима . . . . . 583—586
Карл Пач: Из Нароне . . . . . 597—602

II. Nauka o narodu. — II. Наука о народу.

Stjepan Banović: O porijeklu slave krsnog imena . . . . . 265—274
Jan Krčmář: Iz Livna. (Sa 15 slika) . . . . . 283—294
Др. Александар Митровић: Крсно име није ни патаренског, ни српског, ни православног постанка . . . . . 391—396
Dr. Aleksandar Mitrović: Pravni običaji u našem narodu . . . . . 525—544

III. Nauka o prirodi. — III. Наука о природи.

Вилим Сејман (Seymann): Опаске о Crocus Vilmae. (Са 1 сликом) . . . . 89— 90
Виктор Апфелбек: Компоненте балканске фауне из рода Chrysomelidae (Col.) 235—264
Херман Енглхарт (Engelhardt): К познавању терцијарне флоре сјеверозападне Босне. (Са 1 таблом) . . . . . 515—524
K. Maly: Prilozi za floru Bosne i Hercegovine . . . . . 587—596

Imenik spisatelja. — Именик списатеља.

Strana — Страна

Анфелбек Виктор: Компоненте балканске фауне из рода Chrysomelidae (Col.) 235—264
Banović Stjepan: O porijeklu slave krsnog imena . . . . . 265—274
Bašagić Dr. Safvetbeg: Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti 1—88, 295—390
Bodenstein Dr. Gustav: Povijest naselja u Posavini u god. 1718.—1739. . . 555—582
Ђоровић Др. Владимир: Херцеговачки манастири. (Са 1 сликом) . . . . 545—554
Делић Стеван Р.: Петров манастир код Требиња. (Са 4 слике) . . . . . 275—282
Енглхарт (Engelhardt) Херман: К познавању терцијарне флоре сјеверозападне Босне. (Са 1 таблом) . . . . . 515—524
Jelenić Dr. fra Julijan: Izvori za povijest kulturnog rada bosanskih Franjevaca 443—514
Кемура Шејх Сејфудин еф. и Владимир Ђоровић: Прилози за хисторију православне цркве у Босни и Херцеговини у XVIII. и XIX. стољећу 413—442
Kovač Karl: Nekoliko slavenskih listina . . . . . 397—412
Krčmář Jan: Iz Livna. (Sa 15 slika) . . . . . 283—294
Maly K.: Prilozi za floru Bosne i Hercegovine . . . . . 587—596
Митровић Др. Александар: Крсно име није ни патаренског, ни српског, ни православног постанка . . . . . 391—396
Mitrović Dr. Aleksandar: Pravni običaji u našem narodu . . . . . 525—544
Пач Карл: Из Нароне . . . . . 597—602
Сејман (Seymann) Вилим: Опаске о Crocus Vilmae. (Са 1 сликом) . . . . 89— 90
Truhelka Dr. Ćiro: Gazi Husrefbeg, njegov život i njegovo doba. (Sa 1 tablom i 56 slika) . . . . . 91—234
Зрнић В.: Прилози старим записима . . . . . 583—586

Sarajevo, januar—juni. **1912.** Сарајево, јануар—јуни.

GLASNIK ZEMALJSKOG MUZEJA U BOSNI I HERCEGOVINI.

ГЛАСНИК ЗЕМАЉСКОГ МУЗЕЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.

Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti.

(Pismena radnja za doktorat iz filozofije.)

Od

dra Safvet bega Bašagića.

Predgovor.

Habent sua fata libelli.
Horatius.

»Uspomena na ljude, u kojima se živo odrazila veličina čovjeka, najbolja je baština, što nam je predala prošlost i povijest« — veli Auerbach, pa onda nadodaje, da imade imena koja su vječna i stalna kao zvijezde na nebu. U svima naraštajima bilo je uvijek, imade sada i biće vazda masa niskih i neznatnih ljudi, koji se gube bez spomena i imena kao ostali stvorovi. Pa ipak u toj jednolikoj prostoti bilo je uvijek ljudi, koji su se dizali visoko iznad svoje okoline i svojim djelima zadužili potomstvo, da im čuva uspomenu.

Uspomene na velike ljude iz moga naroda meni su uvijek bile svete, uvijek ih čuvam kao najdragocjenije amanete. Još kao dječak slušao sam od oca predaju o glasovitim Bošnjacima i Hercegovcima, koji su se istaknuli kao vrli junaci, mudri državnici, veliki učenjaci i vrsni pjesnici. I ta mila uspomena — iz usta meni najdražeg čovjeka i najsimpatičnijeg učitelja — s vremenom se tako srasla s mojim bićem i udubila mi se u pamet, da je slava mudrih Sokolovića, plemenitih Hercegovića, junačkih Hranušića, velikodušnih Husrev bega, učenih Kafija, darovitih Nerkesija i t. d. postala moja najmilija dika, moj najviši ponos.

Čim sam počeo s knjigom baratati, odmah mi je pred očima zalebdila misao, da očinu predaju dovodim u savez s historijom i na taj način proživim zamrle uspomene na slavne zgode i nezgode naših junaka, državnika, učenjaka, pjesnika i dobrotvora. Nu spomenute misli malo po malo nestajalo je ispred mojih očiju, dok ne iščeznu sasvim, kad se uvjerih, da se bez više naobrazbe i bez poznavanja islamskih jezika ne dade ništa učiniti.

Često puta čvrsta volja i zargjale možgjane očisti i stavi ih u gibanje, da funkcioniraju kao renovirani aparat, a ustrajan rad može mnogo nadoknaditi, što čovjek izdangubi u mladenačko doba. Misao, koja bješe davno iščeznula probudi se opet u meni, kad sam došao na sveučilište u Beč 1895., a rasplamti se, kad

sam u drugoj godini studija na poziv odbora Sarajevske čitaonice i nekih ličnosti prihvatio ponudu, da nastavim predavanja intendanta zem. muzeja gosp. Hörmanna, koji je govorio o prošlosti Bosne i Hercegovine u starom i srednjem vijeku, i prikažem tursko gospodstvo u spomenutim zemljama.

Ta su me predavanja toliko osokolila, da sam po svršetku studija 1899. odlučio — na osnovi pribranog materijala po turskim i domaćim vrelima — obraditi prvo djelo o prošlosti moje ponosne domovine i to: od pada bosanskog kraljevstva 1463. do propasti bosanskog plemstva 1850. Nakon godinu dana neumorna rada pogje mi za rukom, da kako — tako sabrani materijal svrstam i zasnovano djelo privedam kraju. U maju 1900. predao sam ga javnosti pod imenom »Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine od god. 1463.—1850.«, štampano u Sarajevu.

Sabirajući gradivo za povijest obreo sam dosta pisaca iz naših krajeva i našao dosta podataka o njihovu životu i djelima. Nu to mi se malo činilo za jednu disertaciju, pa sam odustao od nakane i dao se na sabiranje manuskripta. Trud mi nije ostao uzaludan; jer sam našao nekoliko umotvorina naših pionira na polju istočne prosvjete. Oboružan sa nekoliko rukopisa uzimam slobodu odvažiti se, da u kratko prikažem život i djela naših pregja, koji su ostavili lijep glas kao pisci i učenjaci na istoku i u svojoj domovini. Po mome skromnom mišljenju bolje je i to nešto s nedostacima sačuvati od propasti, nego prepustiti sudbini, da zub vremena uništi i ovo malo.

Koliko je meni poznato, osim ono nekoliko kratkih biografija, što ih je moj rahmetli otac zabilježio u bosanskom »Salnamama«, do sada nije ništa učinjeno na ovom polju. Budući se rijetko čuvaju kalendari, uza sav trud nijesam mogao naći nego dva godišta i to od 1303. i 1304., u kojima se nalaze kratke biografije: Kafije, Šehjuje, Ahmed ef. Mostarca, Sudije, Mustafa ef. Pruščaka i Gaibije. Koliko se sjećam pisao je još o Nerkesiji, Derviš paši i Ahmed ef. Serajliji.

U ovom djelcu neka se ne očekuje kakova historija literature ili zaokružena literarna radnja, jer to nije bilo moguće izvesti. Sve kombinacije, da se uzroci i pošljedice dovedu u ma kakav savez i tako cijeloj radnji dade nekakav opći pregled, ostale su bezuspješne. Priznajem: da je jednostavni kronološki red suhoparan, kad cijela radnja nema suvisle forme, ali, da to izvedem, moram takogjer priznati, da sam danas kratkih rukava.

Budućnost je pred nama, a budućnost će ne samo sve to ljepše osvijetliti nego i na tome polju učiniti mnogo otkrića.

Uvod.

لقد غرسوا حتى اكلنا وانا ·
لنغرس حتى يأكل الناس بعدنا [1])

Mnogome urogjeniku i strancu, koji je preuba upućen u prošlost i sadašnjost Bosne i Hercegovine, veliki broj visokih dostojanstvenika, glasovitih učenjaka i pjesnika — u ponosno doba naše povjesnice — čini se zagonetan i nevjerojatan. To nije nikakovo čudo, jer zbilja — ko danas promatra njihove mlitave potomke mora se snebivati i pitati: jesu li to unuci energičnih Sokolovića, Malkoča, Kafija, Nerkesija i drugih glasovitih velikana, koji su zborom i tvorom isposlovali u prošlosti svome narodu počasni pridjevak »Ponosni Bošnjak« i potaknuli susjedne narode, da nas tradicijonalno još i dan-danas zovu tijem odličnim imenom, i ako ga već odavno ne zaslužujemo.

»Vr'jeme kule niz Kotare gradi,
Vr'jeme gradi, vr'jeme razgragjuje«,

veli naš narod i s tijem hoće da kaže: da vrijeme ljude u istoj zemlji, pod istim suncem, u istoj klimi drukčije prikazuje nego uspomena na prošlost. Prošlost stare Bošnjake i Hercegovce slika kao energičan, napredan i požrtvovan elemenat za opće dobro, dok nam vrijeme taj isti elemenat pod istim klimatskim prilikama izlaže kao masu zapuštene i duševno zakržljale svjetine. To je stari historijski proces; zemlja, koja danas hrani mlitav i kukavan narod, ragjala je negda velikane na polju prosvjete, politike i junaštva, što je svijet gledao sa strahom i udivljenjem.

Taj isti proces odigrao se u mnogim krajevima svijeta kao n. pr. u Egiptu, Grčkoj, Arabiji i t. d. Zgodno je rekao neki učenjak: »Klima nije vladarica svijeta nego povjesnica«.

Istina viteštvu je davno odzvonilo. I njegove vrline izgubile su se u vijeku tehnike, ekonomije i spekulacije. Zlatna viteška vremena prošla su za sve narode u Evropi, pa ipak su se svi sprijateljili s novim prilikama i latili se modernog oružja, da ukrase svoje doba kulturnim tečevinama i otkrićima.

Za što mi živimo u trzavici i dan-danas — za što se ne možemo sprijateljiti s novim prilikama, koje nam je donijela okupacija, kad su naši pregji u mnogo težoj situaciji stvorili brzo odluku prama svome osebnom karakteru i preporodili se kroz kratko vrijeme? To sigurno nije bio puki slučaj nego odvažna mudrost i trijeznost, koje su bile rezultat bojazni i opreznosti megju dvjema vatrama.

Kad je sultan Mehmed II., El-Fatih došao u Bosnu god. 1463., da oružanom rukom kazni nepokornog kralja i njegovu kraljevinu pripoji svojoj državi, pohrlilo je pod Jajce preko 36.000 bogumilskih porodica iz cijele zemlje, da mu se pokloni; to je iznenadilo cijeli svijet. Nu tome postupku bio je razlog u tradicionalnoj bojazni pred papama i ugarskim kraljevima, koji su od vajkada progonili bogumile i svima silama radili, da iskorjene bogumilstvo u Bosni — u zadnjem njegovu zakloništu. Kad je napokon pošljednji bosanski kralj Stjepan Tomašević položio

[1]) Sadili su (voćke) da mi jedemo s njih i mi zaista sadimo, da svijet poslije nas jede.

prisegu, da će bogumilstvu učiniti kraj u svojoj državi, negdanja bojazan pretvorila se u očitu mržnju i zakleto neprijateljstvo proti svemu, što je katoličko. U strahu, da ih ne stigne sudbina Albigenza pozvali su Fatiha u Bosnu, priznali ga za gospodara i listom prešli na Islam.

Bogumili — veli Asboth, i njima na čelu stara bogumilska aristokracija, koja je već prije stajala s Turcima u savezu i tursko gospodstvo dovela u zemlju, prešli su u masama na Islam i od novih gospodara primljeni objeručke u zagrljaj. Poglavito više i niže plemstvo — poprimiv Islam — nije se ograničilo na svoj posjed i vlast nego što više širilo svoje privilegije čim se lakše prilagodilo organizaciji turske vojske i čim se više istaknulo kao korisno orugje za podjarmljenje Velike Ugarske[1]).

Pred tijem korakom naših pregja sve je ostalo zapanjeno. Izdajstvo, nevjera i slične pogrde od strane kršćanskih povjesničara nabačene su na uspomenu mudrih bogumilskih velikaša. Po njima cijela naša povjesnica sadržaje samo opise raznih nevolja, kao da u njojzi nema ni jedne svijetle stranice. Ni gavran nije tako crn kao što ga kažu, pa ni naša povjesnica kao što je neki prikazuju.

Odluka bogumila pod Jajcem odlučila je sa sudbinom Bosne i Hercegovine i odredila njihovu potomstvu burnu, ali slavnu budućnost. Svima velikašima sultan je odmah podijelio službeni i plemićki naslov beg i uvrstio ih u vojsku kao lenske vitezove. Vlastelići uvršteni su u red spahija.

Nu to njima nije bilo dosta, pa su zatražili od Fatiha, da svima muslomanima u Bosni i Hercegovini daruje povlasticu, koja će im osigurati ne samo gospodstvo na rogjenoj grudi nego i prvenstvo u cijeloj državi.

U jenjičarskom zakoniku stoji slijedeće:

بوسنه دیارنده جمع اولنان اوغلانلرك جملهسی مسلمان اوغلی مسلمان ایکن جمع اولنمق قانون اولدوغندن ماعدا انلرك اکثری سرای عامرهیه و خاص باغجهیه ویردکلرینه و طائفهٔ مذکورك بودکلو اعتبارینه سبب اولدرکه: اول زمانده فاتح قسطنطنیه سلطان محمد خان علیه الرحمة والرضوان حضرتلری بوسنه دیاری اوزرینه عسکر ظفر مأثرلری ایله توجه بیوردقلرنده اول دیاردن اولان عموماً رعایا وبرایا پادشاه عالمپناه حضرتلرینك قوت وقدرتلرین بیلدکلرنده قارشو کلوب رکاب همایونلرینه یوزلرین سوروب و بر اوغوردن ایمانه کتجه پادشاه عالمپناه حضرتلری بونلرك بر اوغوردن ایمانه کلدکلرین کوریجك بیلدیکم بونلر فنا طائفه دکلدر. شرف اسلام ایله مشرف اولدقلرینه بناءً پادشاه عالمپناه حضرتلری: بندن نه مراد ایدرسز طلب ایلیك دیو بیوردقلرنده ولایتلولر: بزم دیارمزدن اوغلان جمع اولسون ـ دیو طلب ایلدکلرنده التماسلرین قبول بیوروب و بونلری کرك سنتلی اولسون کرك اولسون جمع ایدرلر. و بونلرك یوقلنمسی قانون دکلدر. و بو طائفه بوآنه دك جمع اولنانك اکر سرایده واکر بوستاندهدر اکثری مناصب عالیه ایله جیقوب ومرتبهٔ عالیه داخل اولوب عاقل و دانا اولمشلردر.

U pokrajini Bosni zakonom je odregjeno: da se u »adžami oglan-e« uzima samo musloman sin muslomana. Osim toga većina se primala u saraje i u carsku

[1]) Asboth: »Bosnien und Hercegovina«, p. 126.

bašču. Tolikom odlikovanju je uzrok ovo: kad je osvojitelj Carigrada sultan Mehmed (Bog ga blagosovio i iskazao mu svoje zadovoljstvo!) provalio s pobjedonosnom vojskom u pokrajinu Bosnu sva raja i narod priznali su moć i silu patišaha, zaštitnika svijeta, izašli mu u susret, panuli na lice pred njegovom uzengijom i prešli listom na Islam. Videći car, zaštitnik svijeta, da su od jedan put svi poprimili Islam reče: »Koliko je meni poznato: ovo nije hrgjav narod!« Što su se odlikovali plemstvom islama, reče im sultan: »Tražite od mene šta želite!« Provincijalci odgovore: Neka se i po našoj pokrajini kupe »adžami oglan-i!« Tu im molbu usliša i naredi: neka se u zakon stavi, da se od njih uzi maju »adžami-oglan-i.« Za to se Bošnjaci primaju (u adž. ogl.) bili obrezani ili neobrezani. Po zakonu ne smiju se ni pregledati. Od ovoga naroda sakupljani su (adž-ogl.) za dvor ili za bašću; odatle ih je većina izašla s visokom časti i dotjerala do velikog dostojanstva (u državi), jer su bili umni i daroviti.

Pad jedne zemlje pod tugje gospodstvo često je od velike koristi po jedan narod, jer se brže osvijesti i ukloni zapreke, koje stoje na putu njegovu napretku, da se savremeno razvija. U prevratu, kad jedan narod gubi samostalnost i predaje svoju sudbinu drugome narodu u ruke, mučno se snaći; ako se u toj situaciji za vremena probudi na rad, pa se počne razvijati prama duhu vremena uklanjajući energično sve zapreke i popravljajući stare mahane, koje su ga dovele u ovisno stanje, može brzo dostići i pretećі svoje uzore ili još više u sretnom slučaju stresti sa sebe tugje gospodstvo; ali, ako se ne umjedne snaći, počeće odmah propadati kao što mi danas propadamo, sliježući ramenima, jer nijesmo još obračunali sa sobom: da li nam treba modernog znanja ili ne.

Da su naši stari za vrijeme pada bosanske kraljevine dobro znali, da je teško jednome narodu, kojim tugjin vlada — to je više nego vjerojatno.

Ko je bogumilske velikaše naputio na veliku ideju, da u zgodan čas zatraže, da im se djeca uzimaju u »adžami oglan-e« ne zna se, ali da je dotični na daleko snovao i gledao u budućnost, kad ih je savjetovao, živa je istina. Možda je njemu lebdilo pred očima: da Osmanlija, kao tugji i nepoznat narod, ne zna upravljati Bosnom, jer ga od Bošnjaka dijeli sve: jezik, misli i običaji; treba da se sami pobrinu i za rana dokopaju gospodstva u domovini, a za to je jedini put, kojim je došao Mahmud paša Abogović do prve časti u državi; na ime: da im se djeca kao »adžami oglani« izobraze na državne troškove u neposrednoj blizini dvora i sultana.

Bogumilski magnati i prvaci imali su dosta prilike prije pada kraljevstva, da se na vlastite oči osvjedoče o koristi, koju nosi uzgoj mladeži svakom narodu, koji je došao pod tursko gospodstvo, a najbolja im se prilika pružila, kad je kralj Toma po smederevskom ugovoru prisiljen od pape i Hunyady-a god. 1450. uložio sve sile, da bogumilstvu učini kraj jednom za uvijek. Mi imademo pouzdanih vijesti, da je tada iz središnje Bosne pobjeglo u humsku zemlju sa četrdeset poglavica silan narod, gdje nagjoše zaštite kod hercega Vukčića. Mnogo ih je bilo takogjer, koji su potražili utočište u srpskog despota i pograničnih turskih begova[1]).

Većina bjegunaca pod tursko okrilje zadržala se po granici bosanskog kraljestva, dok su se neki magnati zaputili čak u Edrenu, da proti postupku nevjernog

[1]) Rački: Bogomili i patareni (Rad VII. p. 159.)

Po Farlatiju-Asboth »Bosnien und Hercegovine« p. 81. veli, da ih je u Hercegovinu sklonilo se preko 40.000 duša.

kralja podignu tužbu pred samim sultanom. Nije nikakovo čudo, što su od to doba bogumilski prvaci na mjesece, na godine boravili u Edreni i Carigradu. Tu su mogli dosta živih primjera vidjeti, kako naobrazba jučerašnjem robu otvara put do najviših časti u turskoj državi.

Bogumili, najstariji elemenat u zemlji od postanka, naučeni voditi prvu riječ u zemlji i na daleko sloviti radi bogatstva i viteštva, mogli su naslućivati, da će danas-sjutra i na Bosnu red doći, da se pripoji silnoj turskoj državi. Kad to bude jedino je sredstvo uzgoj mladeži, da se očuva moć u zemlji i ugled izvan nje. Toga sredstva trebalo se odmah latiti — i oni su se zbilja latili, kako nam to svjedoči spomenuta peticija na sultana i njezine pošljedice, koje su dovele mnogo Bošnjaka i Hercegovaca ne samo na upravu Bosne i Hercegovine, nego i na kormilo cijele države.

Već od godine 1474. počimaju naši stari[1]) izbijati na površinu kao visoki vojnički i civilni dostojanstvenici. Od godine 1544.—1612., dakle kroz 68 godina sjedilo je na stolici velikih vezira devet naših zemljaka, koji su kroz rečeno razdoblje 52 godine tresli istokom i zapadom. Osim toga koliko je meni poznato bilo je pet zamjenika velikih vezira, više vezira i bezbroj beglerbega i begova, koji su upravljali raznim vilajetima i sandžacima. I to razdoblje sačinjava najslavniju epohu turske povjesnice[2]).

Bošnjaci i Hercegovci mogu se ponositi, da su im djedovi doveli Tursku na vrhunac moći i veličine, — oni takogjer mogu reći: da je tursko carstvo, čim su njihovi pregji potisnuti s dvora, počelo propadati.

Iz toga slijedi, da je ne samo blagostanje naše domovine skopčano s rečenom poveljom nego takogjer slava i moć turske države.

Osim te povelje imade još historijskih dokaza, da su Bošnjaci i Hercegovci ne samo kod sultana, nego i kod turske inteligencije uživali ugled i povjerenje kao ni jedan drugi narod u širokoj turskoj carevini,

Evo šta piše glasoviti turski povjesničar Aali u svojoj povjesti »Kunhul-achbar«[3]); koja je poznata pod imenom »Tarihi Aali«:

اما طائفهٔ خرواد که بوسنه نام نهر جاریه نسبت ایتمشلردر. جبلتلری مرآتی صفای طبیعتلرینه مظهر اولمغله بوسنه نامی ایله مشهور اولوب آقار صویه انتساب سمتنه کیتمشلردر. خلقتلری پاك آینه‌لری تابناك اکثری موزون قامت وصاف دل هیکلری دخی جبلتلری کبی طوغرولغه مائل ساده‌رولری حسندار جوانلری وجاهتله شهرهٔ دیار آغر باشلو ادیبلر رأی و تدبیره مالك ربیلردر. باعث بودر که حق جل وعلا دولت عثمانیه‌ده اول قوم ممدوحك قدرینی

[1]) Zinkeisen: Geschichte d. osm. Reiches in Europa II. 415. bosanski renegat Suleiman paša obsjeda Skadar kao beglerbeg od Rumilije. — Hammer: Geschichte d. osm. Reiches II. 287. Mustafa paša Jurjević 1482. kao bosanski namjesnik osvaja ostatak Hercegovine. — Mun. baši: III. 386. — Hadže-zade I., 518. — spominju Bošnjake Bali-bega i Mehmed-pašu kao vojskovogje — Dr. Truhelka: »Tursko-Slovjenski spom. dubrovačke arhive« spominje nam više njih kao bosanske i hercegovačke sandžak-bege, poimenice: Ishak bega Hranušića i sina mu Gazi Isa bega, Sinan bega Borovinića, Bali-bega Malkovića, Ahmed-bega Vraneševića i t. d.

[2]) Bašagić: »Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine« p. 59—61.

[3]) Tarihi Aali: IV. svezak, 1. knjiga, 12. strana. Ovaj historičar je dulje vremena boravio u Bosni; dakle njegov sud o Bošnjacima i Hercegovcima osnovan je na historijskom ispitivanju i vlastitom uvjerenju.

جاه و جلالله مبتلا و رتبهٔ دولتلری قامت بالالری و همت علیالری کبی والا قیلوب ایچلرنده مرام آزارلری آز اولور مناصب علیهیه واصل اولانلرك اکثری علو همتله ممتاز اولور یعنی که شانله ممتاز خست وحرص وازه مبتلالری آز رزم و جنك دملرنده سرباز بزم عیش ونوشه آهنك ایتدکچه دلنواز اکثری ساده دل وخوش خلق خاطر ساز لاسیما حسن بی همتا وقامت مستثنا ایله سرافراز بو قبیلهٔ جلیلهدر.

Što se tiče plemena Hrvata, koje se pripisuje (nispet-čini) rijeci Bosni, njihov se značaj odrazuje u veseloj naravi; oni su po Bosni poznati i po tekućoj rijeci prozvati. Duša im je čista, a lice svjetlo; većinom su stasiti i prostodušni — njihovi likovi kao značajevi naginju pravednosti. (طوغرولغه مائل). Golobradi mladići i lijepi momci poznati su (na daleko) po pokrajinama radi naočitosti i ponositosti, a daroviti spisatelji [آعر باشلو ادیبلر] kao umni i misaoni ljudi. Uzrok je ovo, što je Bog — koji se uzvisuje i uzdiže — u osmanlijskoj državi podigao vrijednost tome hvaljenom narodu dostojanstvom i čast njihove sreće uzvisio kao visoki uzrast i poletnu dušu, jer se megju njima nasilnika malo nalazi. Većina onih, koji su došli do visokih položaja (u državi) odlikuju se veledušjem to jest: čašću i ponosom; malo ih je, koji su tjesnogrudni, zavidni i pohlepni. Neustrašivi su u boju i na mejdanu, a u društvu, gdje se uživa i pije, prostodušni. Obično su prijazni, dobroćudni i ljubazni. Osobito se odlikuje ovo odlično pleme vanrednom ljepotom i iznimnim uzrastom.

Na narednoj strani, opet se osvrće na nas, pa veli:

فلا جرم خروات جنسندن محسوب یعنی که بوسنه نامنه مطبوع و مرغوب اولمق نفراتدن ایسه صلاح ودیانتله، آغا و میرلوا مرتبه‌سنده ایسه کمال ادب وخصلتله، اکر وزراء عظام مرتبهٔ سامیه‌سنده بولندیسه اجراء حکومتده حسن خلق و وقار وعدالتله متصف اولوب پسندیدهٔ اعیان وممدوح برکزیدهٔ شناسان اولوردی.

»Bez sumnje Bošnjaci, koji se pribrajaju hrvatskom narodu, odlikuju se kao prosti vojnici dobrotom i pobožnosti, kao age i zapovjednici obrazovanošću i vrlinom; ako dogju do časti velikih vezira u upravi su dobroćudni, ponosni i pravedni, da ih velikaši hvale i odlični umnici slave«.

Moglo bi se još dosta historijskih sudova navesti iz turske povjesnice o našim pregjima uopće i o pojedinim velikanima napose, gdje se prikazuju kao umni, značajni i pravedni ljudi; ali to ne spada na ovu raspravicu nego na opću povjesnicu Bosne i Hercegovine.

U teškoj situaciji kad je propalo bosansko kraljevstvo radi ugarske nasrtljivosti i katoličke propagande [1], kad je došao tugji narod da gospoduje i vlada u

[1]) Diese einst bogumilischen Herren in den Traditionen ewiger Kämpfe aufgewachsen, zum Befehlen geboren, heimisch im Lande, vertraut mit den Verhältnissen Ungarns und der Ungarn, erfüllt von fanatischem Hasse gegen die römische Kirche, waren im Kampfe gegen Ungarn zu einer hervorragenden Rolle berufen, und was ist natürlicher, als daß sie in kürzester Zeit die Kapetane, Santschak-Begs, Veziere, ja Großveziere waren, da sich die Bestrebungen der Sultane vorzüglich auf Ungarn richteten. — Asboth: Bosnien und Hercegovina; p. 128.

[2]) Hammer: Geschichte des Osmanischen Reiches II. 31.

Bosni i Hercegovini, stari su bogumili stvorili odluku — koliko pod pritiskom slučaja i njegovih uzroka, — toliko pod uplivom karaktera i njegovih osebnosti (kako ga crta povjesničar Aali). Ta je odluka — spomenuta peticija na sultana, koja je njegovom voljom postala povelja. Nazvali mi to odvažnom mudrosti, koja se probudi prigodom katastrofe u darovitom narodu ili proračunanom opreznosti, koja je skopčana s karakterom dotičnog naroda, rezultat je jedan te isti, na ime: osigurati i na dalje gospodstvo u domovini. Istijem putem malo po malo došlo se do gospodstva u širokom osmanskom carstvu, istijem putem došlo se do slave na polju istočne prosvjete i do lovorike na vrhovima istočnog Parnasa.

PRVA PERIODA.

Adni.

Jedan narod može izgubiti moć i gospodstvo, slava njegova oružja može isplaviti, bajrak pod kojim je vojevao može postati plijenom neprijatelja, njegova prava i pravice mogu se pretvoriti u mrtva slova — kratko rečeno: jedan narod može doživiti pravi politički, socijalni i ekonomski fiasco u svojoj postojbini. Sve je to privremeno, sve može biti od danas do sutra. Ali ipak imade nešto, što nije prolazno, što ne može ni puki slučaj ni najljući neprijatelj uništiti, a to su umotvorine, koje mi zovemo literaturom. U tome carstvu ni sila, ni slučaj, da pače ni zub vremena ne može pomrčati umne stečevine naroda, koje je privrijedio kad je pobijedio varvarstvo i neznanje. Taj triumf ostaje na vjeke, jer je on amanet budućim naraštajima i vremenima.

Na stotine — na hiljade godina prohujalo je preko postojbina starih azijskih naroda, koji su davno bili i prošli, pa ipak se sve do sada sačuvalo iza njih dosta literarnih i umjetničkih spomenika, koji nam pripovijedaju o borbi izmegju svijetla i tmine, o triumfima kulture nad varvarstvom. Iz tih spomenika mi proučavamo njihove vjere, zakone, običaje i mišljenja o čovjeku i svijetu, o varvarstvu i kulturi, o prosvjeti i neznanju. Svaki narod, koji je jednom izvojštio pobjedu nad tminom i ostavio iza sebe umnih stečevina na polju kulture, zadužio je druge prosvijećene narode, da mu sačuvaju uspomenu za sva vremena u kulturnoj povijesti čovječanstva.

I naš mali narod, ako nije prije hiljade jest prije par stotina godina preživio jednu epohu, koju slobodno smijemo nazvati preporodom, jer je istočnu prosvjetu objeručke prigrlio i zaigrao dostojnu ulogu megju narodima ogromne turske carevine. To je trajalo samo par vjekova, ali je ipak taj par vjekova u historiji umnog razvića Bošnjaka i Hercegovaca najsjajnije doba. Što je to trajalo samo dva vijeka, krivi su nenaravni uslovi za daljni razvoj i političke prilike u državi, koje su naše pregje kasnije bacile u duševnu letargiju, da čekaju dva vijeka, dok kucne čas, kad će se moći pod naravnim uslovima razvijati, na ime: na svome a ne na tugjime jeziku udešavajući svoj umni rad prama savremenom napretku i narodnom duhu.

Onda ih vlastititi narod nije razumio, jer su izražavali svoje misli i pisali svoja djela u arapskom, turskom ili perzijskom jeziku, a za ono, što masa ne razumije, ne može se jedan narod zagrijati. Onda su ih razumjeli spomenuti narodi i odabrana kasta: inteligencija-ulema u vlastitom narodu, a to nije dovoljno za trajni duševni razvitak. Naši pioniri na polju istočne prosvjete imali su u svome

naraštaju i u dva-tri naredna naraštaja dosta prijatelja i šljedbenika i u domovini, ali tih je s vremenom malo po malo nestajalo, dok ih nije sasma nestalo polovicom XVIII. vijeka. U stoljetnoj borbi s vanjskim i nutarnjim neprijateljem umorni bosansko-hercegovački musloman zaboravio je na svoje slavne djedove, koji su mu u svoje vrijeme pronijeli ime po islamskom svijetu s učenim i pjesničkim djelima.

Tako bi po nama nestalo djela i imena negdašnjih naših radenika na polju istočne prosvjete, da ih drugi islamski narodi nijesu sačuvali barem djelomično sve do danas. Imena su s biografijama zabilježena u njihove zbirke životopisa, a djela u brojnim prepisima sačuvana po javnim i privatnim bibliotekama. Sada je pako dužnost mlagjeg islamskog naraštaja u Bosni i Hercegovini, da ta dična imena dalje predaje, da ta dragocijena djela dalje čuva kao amanete i — gledajući na stari ponos — posegne za istočnom i zapadnom knjigom, pa prama duhu svoga naroda iz oboga stvori nešto novo, jer on stojeći na granici

Može da goji,
Može da spoji
Istok i zapad, pjesmu i um!

Prva lastavica iz naših krajeva, koja se javlja na polju istočne prosvjete jest Mahmud paša (Adni) s Abdulkerimom i Ajasom. Njih trojica po starini stoje na čelu svima piscima i pjesnicima iz naših krajeva.

Mahmud paši se dive svi savremeni književnici i učenjaci po širokom turskom carstvu kao učenom veziru, meceni, državniku, vojskovogji i t. d., dok Abdulkerim u isto vrijeme kao ozbiljni profesor i carigradski muftija drži predavanja o istočnim znanostima i šerijatskom pravu pred stotinama slušatelja, skromni šeh Ajas kao učitelj Mehmedu II. El-Fatihu tumači arapske znanosti i razvija mu mističnu filozofiju, koja ostavlja jasne tragove na životu tadanjega prijestolonašljednika, a kasnije zagonetnog sultana. Budući su sva trojica na jednoj samarici došla u Edrenu kao ratni plijen, grehota bi bilo rastaviti ih, a još više bi se čovjek ogriješio, koji bi ih ispustio, kad piše o Bošnjacima i Hercegovcima, što su se istaknuli na polju istočne knjige, jer sva trojica zauzimaju odlično mjesto megju turskim književnicima i pjesnicima; za to se ni u ovoj disertaciji ne mogu mimoići premda sigurno ne znamo za Ajasa i Abdulkerima jesu li naši zemljaci ili nijesu!

Kad su iza Kosovske bitke (1389.) turskoj sili na udarcu ostale naše zemlje, često su se zalijetale akindžije u naše krajeve i sa sobom vodile mnogo naroda preko granice. U takovoj jednoj ekspediciji zasužnjena su tri dječaka i dovedena u Edrenu, tadanju prijestolnicu osmanskih careva. Jedan megju njima zvao se Abogović, koji je kao muslim dobio ime Mahmud; od ostale dvojice jednom su dali ime Ajas, a drugome Abdulkerim.

Kao što svima vezirima iz naših krajeva stoji na čelu Mahmud paša Abogović, isto tako stoji na čelu i svima našim pionirima na polju istočne književnosti pod pseudoimenom [خاص] Adni[1]) (Edenski). On je i prvi pjesnik megju velikim

[1]) Neki pisci »Tezkira« i povjesničari tvrde, da mu je pjesničko ime Adli. Mi mislimo, da je ta zbrka u njegovu imenu nastala kod prepisivača. U mojoj biblioteci imade sudeći po pismu i papiru dosta stara i potpuna Latifina »Tezkira«. Tu je lijepo i čitljivo napisano »Adni«, dok u »Ikdamovu« nepotpunom izdanju iste stoji »Adli«. Tako ga bilježe još u حديقة الجوامع. U rukopisima

vezirima u osmanskom carstvu. Ta veličanstvena pojava u vrijeme misterioznog sultana stekla je megju savremenicima toliko obožavatelja, koji su je u dušu uklesali svome mlagjem naraštaju kao dragocjenu uspomenu, da je i on predade na amanet svome potomstvu, koje će oko nje saviti cijeli ciklus priča kao o kakovoj mitološkoj personifikaciji znanosti, pravednosti i drugih vrlina.

To čudo XV. vijeka ugledalo je sunce pod našim nebom. Što Hammer hoće da je »materno genere Tryballus, paterno Graecus« — to je puko naklapanje, koje se osniva samo na jednoj uzgrednoj bilješci, koju je zabilježio grčki historičar Chalcondilas[1]) Koliko historijske istine imade u toj bilješci, vidi se u istom djelu, gdje se pripovijeda, da je katoličkoj propagandi protivna stranka izabrala Mihaela brata Mahmud pašina za vogju: »Verum Tryballi confluebant ad Mahmetis fratrem Mihaelem, qui apud Tryballorum principem egerat«[2]). Poznato nam je od prije, da je pred nasiljem bosanskog kralja Tome iselilo mnogo bogumila u susjedne zemlje i da ih se lijep broj sklonio pod zaštitu despotovu (1450.). Po smrti despota Lazara na segedinskom saboru (1458.) ugarski kralj Matija Korvin imenovao je Stjepana Tomina srpskim despotom, koji se kasnije oženio Lazarevom kćeri Jelačom i tako raširio bosansko kraljevstvo sve do Smedereva i Morave. Katolička revnost despota Stjepana pripovijedala se na daleko, a čini se, da se u tome s njime natjecala njegova punica i udovica despota Lazara Jelena, koja je napokon kao leno darovala Srbiju papinskoj stolici.

Tada je po turskim historicima Ašikpaša-zade i Nešriji bio Mahmud pašin brat povjerenik bosanskog dvora u aferi glede Smedereva [قرال جانبندن سمندره ضبطه تامزد اولان محمود پاشا برادری ایدی][3]). Megju braćom su se vodili pregovori o primanju i predaji grada i o reviziji ugovora izmegju sultana i bosanskog kralja. Napokon su se obje stranke osvjedočile o valjanosti ugovora [صدق معاهده علائمی طرفیندن مشاهده اولنمشیدی][4]). To je bilo godinu dana prije pada Smedereva pod tursko gospodstvo, na ime: kad ga je prvi put Mahmud paša opsjeo i napustio opsadu, Mahmud pašin brat Mihajlo Abogović ostao je namjesnik u Smederevu. Kada je Jelena učinila spomenuti poklon srpski boljari i bogumilski bjegunci nezadovoljni s tijem dignuli su ustanak i izabrali za vogju kneza Mihajla, Mahmud pašina brata, preko koga su mislili dobiti pomoć od Turaka i Bošnjaka, da protjeraju Jelenu i razoružaju njezine pristaše. Turska zaposlena na Istoku nije se mogla odazvati ustašama. Megjutijem je Jelena prevarila kneza Mihajla, uhvatila ga na vjeri i kao sužnja opremila u Ugarsku. Naredne godine 1459. nalazimo Mahmud pašu u Srbiji, gdje sveti brata, osvaja despotovinu i progoni fanatičnu Jelenu[5]).

---

dvorske biblioteke kod Kinalizadeta i Ašik-Čelebije takogjer Adli. Mi smo se za većinom starijih biografa poveli i odabrali Adni. Hadži Chalifa takogjer veli, da je Adni i da imade potpun divan (Kešfuz-zunun I., 516).

[1]) Chalcondilas: Bazelsko izdanje, lib. VII., str. 137.

[2]) Ibidem: lib. IX., str. 144.

[3]) Hadže-zade: I., 470.

[4]) Hammer, da opravda Chalcondilasovu bludnju perzijsku riječ »burader« [برادر] i arapsku »echun« [اخ] prevagja valjda hotimično sa »Stiefbruder«.

[5]) Hadže-tarichi: I., 470. Nedim: III. svez., 375. str. veli سمندره قلعه‌نك محافظی اولان جنزال وزیر اعظم محمود پاشانك برادری ایدی.

Mahmud paša je kako bilježe turska vrela rodom Hrvat[1]), a mi znamo već od prije, da Bošnjake stari turski povjesničari pribrajaju rodu Hrvata[2]). Kad se to uzme u obzir, pa onda da je Mahmud pašin brat namjesnik bosanskog dvora u Smederevu i povjerenik bosanskog kralja kod revizije ugovora i vogja ustaša proti katoličkoj Jeleni i napokon ponašanje samog Mahmud paše prama bogumilima prije i poslije pada bosanske kraljevine, koje je dočekivao s najvišom susretljivošću i zagovarao njihove interese kod sultana i njegovo odlično postupanje sa zadnjim bosanskim kraljem, sve nam to svjedoči, da Abogovići nijesu Grci nego lišće s naše gore.

Kada i kojom je zgodom Mahmud paša zapao u tursko sužanjstvo, ne zna se, nu da je došao u vlast nekog analfabeta[3]) Mehmed age, koji se često spominje megju visokim časnicima[4]) sultana Murada II. (824.—855.), znamo iz više vrela. Hammer kaže, da je Mahmud paša zarobljen »als Knabe auf dem Wege von Novobrdo nach Semendra geraubt«[5]) a ne navodi vrela odakle je uzeo tu vijest. I to je jedan dokaz, da Mahmud paša nije Grk nego južni Slaven, jer je zasužnjen u zemlji, gdje iza X. vijeka nijesu Grci obitavali.

Imademo još jedan dokaz za slavenstvo Mahmud pašino. Nedim veli[6]):

محمود پاشا خروادی الاصل اولوب لاس ممالکندن آلاجه حصارده تولد ایتمشدر.

Dakle tu se navodi ne samo narod, kojemu je Mahmud paša pripadao nego i njegovo rodno mjesto, na ime: da je rodom Hrvat i da je ugledao svijet u Aladžahisaru (Kruševcu[7]) koji je pripadao raškoj despotiji. Aali veli, da je on označivao Aladžahisar kao rodno mjesto, ali misli, da je on to kazivao, da zabaci trag; jer su za njegova vezirovanja serhatski velikaši svaki čas s Carigradom imali posla. On je Hrvat i serhadske gazije su ga zasužnjile, prevele u islam i prodale u Edreni spomenutom Mehmed agi, koji ga je kasnije poklonio sultan Muratu, a ovaj ga darivao svome prijestolonašljedniku Mehmedu, kome je bio parac uzrastom i godinama, da s njime zajedno uči i da mu društvo čini.

Kad su mladi sužnji došli u Edrenu prve su nauke slušali pred posebnim učiteljem u kući spomenutog age[8]), a visoke nauke Mahmud je slušao u dvoru, na ime: kad se saznalo, da je član plemenita roda, sultan ga je uzeo sebi i uvrstio megju činovnike carske blagajne[9]). U Mahmud pašinu testamentu stoji

---

[1]) Osman-zade: str. 9. — Kinalizade: s. v. ع — Aali: IV., 134. fol.

[2]) Aali: IV. svez. I. knj., 12. str.

[3]) Osman-zade: str. 9. za Mahmud pašu veli: محمدآغا نام مرد امینك پیرایهٔ سلك یمنی اولمیشیدی bio je u sviti poznatog analfabeta Mehmed age.

[4]) Tašköpri-zade: كان هو [عبدالكريم] والوزير محمود پاشا والمولى ایاس عبید المحمد آغا من امراء السلطان مراد خان الغازی. وقد اتی بهم من بلادهم وهم صغار.

Na to nadodaje Medždi: str. 176. عساكر اسلام لوای والای فتح نصرتی بعض منظمات ولایات كفار مكسور البالده نصب ایدوب اول ولایتی ممالك مرفوعهٔ عثمانیه‌یه مضاف ومضموم مذكور محمد آغا اول اوج كشی‌یی صغرلری حالده لجهٔ بلاد كفاردن ساحل دیار اسلامه اخراج ایلدی.

[5]) Hammer: II., str. 13.

[6]) Nedim: III., 400. — Kinalizade: sub voce ع — Aali: IV. 134. — Ašik-Čelebi.

[7]) Po opisu Evlija Čelebinu (»Sejahatname« V., 584.) Aladžahisar mora biti Kruševac. — Sami: »Kamusul-alam« s. v. Aladžahisar veli, da se srpski zove Kruševac.

[8]) Tašköpri-zade: ثم نصب لهم محمد آغا المذكور معلما فاقرآهم

[9]) Osman-zade: str. 9. سبچراغ وجود بهبودی سنجیدهٔ معیار شهریاری اولغین خزینهٔ همایونه چراغ‌اولوب

slijedeće: »S jednim konjem, s jednom sabljom i s hiljadu pet stotina jaspri stupio sam na prag sultanov. Sve drugo, što sam privrijedio, carsko je dobro; njegovoj milosti preporučujem leno moga sina Mehmed bega i uzdržavanje moje zadužbine (vakufa[1]).

Na dvoru se sprijateljio s prijestolonašljednikom Mehmedom, koji ga je s vremenom tako zavolio, da ga je uzeo sasvim u svoju svitu. Kad je mladi carević pošao u Magneziju za namjesnika poveo je i Mahmuda sa sobom kao pečatnika (muhurdar), a kad je zasjeo na prijestolje osmanlijskih careva (1451.) imenovao ga je beglerbegom od Rumelije[2]). Kod osvojenja Carigrada (1453.) dokazalo se, da je veliki vezir Čandarli Halil paša podmićen od Bizantinaca. To ga je stalo glave, a stolica velikih vezira ostala je ispražnjena godinu dana, koju je napokon popunio Mahmud paša, a ne Muhamed paša[3]).

Mi se ne ćemo upuštati u opširno prikazivanje života ovog velikog Slavena, jer o njemu kao državniku, zakonodavcu, vojskovogji, meceni i t. d. dalo bi se napisati više nego i o jednom veziru u turskoj povjesnici. Cijeli ciklus učenih, zabavnih i poučnih djela posvećeno je njegovu imenu[4]); osim toga bi se mogla sakupiti oveća zbirka panegiričnih spjevova, koji su ispjevani u njegovu slavu. Još u X. vijeku po Hidžr. savijen je cijeli niz legenda oko njegove glave, a već u XI. vijeku prišiva mu se uz ime počasni naslov »veli« (svetac[5]), koji muslomani rijetko daju jednom državniku. Sehi kaže, da mu iz turbeta nose zemlju radi groznice. [طپراغن ستمیه کفارتیچون آلورلر]

Veliki historijski državnici imali su svojih protivnika, pa ih je imao i Mahmud paša. Jedan od prvih bio je lukavi Grk i udvorica Fatihov Muhammed paša koga zamjenjuju, kako smo čuli, grčki historičari s Mahmud pašom. Taj intrigant par excellence stvorio je sebi jaku stranku na dvoru, pomoću koje je dva puta maknuo zaslužnog Mahmud pašu sa stolice velikih vezira. Mahmud paša se oba puta

---

[1]) Kinali-zade: حبسده ایکن وصیت نامه یازوب: پادشاه ایشیکنه بر آت و بر قلج و بیك بشیوز اچه الله کلدم ما عدا ما ملکم ایام پادشاهیده حاصل وسایهٔ سعادتلرنده دل وجان هرمراد و مرامه و اصل اولمشدر.

[2]) Hammer II., str. 124.

[3]) Ovdje je Hammer nehotice nasjeo i poveo se za Chalkondilasom. Stvar je jasna. Zadnji ne razlikuje dvojicu Fatihovih velikih vezira i to: Mahmud pašu i Muhamed pašu, koji je 872. (1467.) prvoga zamijenio na stolici velikih vezira. Chalkondilas miješa mnogo štošta; za to nije nikakovo čudo, što zamjenjuje imena Mahmud i Muhammed. Kako Hammer držeći se Chalkondilasa griješi dokazuje nam i ovaj slučaj. Na strani 13., II. svezak u tekstu veli: da je Mahmud paša imenovan velikim vezirom, a u primjedbi na istoj strani, gdje oprovrgava, da je Hrvat kaže: Die Biographien der Wesire von Osman-zade Efendi nennen Muhammed schlechtweg einen geborenen Kroaten. Chalcondilas L. VIII., str. 137. sagt: »materno genere Tryballus paterno genere Graecus«. Osman-zade ne veli za Muhammeda nego za Mahmuda da je Hrvat. Muhammedu sva turska vrela i sam Osman-zade priznaje grčko porijeklo i za razliku od drugog Fatihova velikog vezira Karaman Muhammed paše zovu ga Rum Muhammed paša ili Muhammed paša-i-Rumi (Grčki). Eto u tome grmu leži zec!

[4]) Hammer II., 123. — Osman-zade: str. 11. Megju tima djelima su osobito važna od Šukrullaha: التواريخ بحجة (svijetska povijest u perzijskom jeziku), od glasovitog Bistamije التحفة المحمودية (etičkog sadržaja u perzijskom jeziku, pisana 861.) i od Chajalije خاشية شرح عقائد Na posveti ovoga zadnjega djela sultan mu je zavidio, a to je izazvalo mržnju prama piscu od strane sultana. Hadži-Chalife: I. 162, veli: انوار الاحداق ـ فارسی للشیخ علی بن محمد الشهیر بمصنفك المتوفی سنة ٨٧٥ الفه للوزیر محمود پاشا Iz toga se razumije, da mu je Musannifek još jedno djelo posvetio i to: »Envarul-ahdak«. — Tašköpri-zade: Muallimi Nadži: »Esami«, str. 127.

[5]) Evlija Čelebi: VI. svez., 414. str.

povukao u Chasköj [1]), zaselak pokraj Edrene, gdje je u krugu prijatelja, učenjaka i pjesnika bezbrižno provodio vrijeme. Sva duševna aristokracija se jatila oko njega, a to su prijekim okom gledali njegovi protivnici. Javno mišljenje pripisivalo je osvojenje Carigrada, Bosne, Hercegovine, Srbije i drugih pokrajina zaslugama Mahmud paše [2]), a to je Fatihu bilo veoma nepravo, jer on nije trpio, da se drugi uz njega spominje — poglavito kod osvojenja Carigrada. Nu sudbina je htjela, da Mahmud paša sa svojim odjelenjem prije sultana unigje u Carigrad i svrši posao, a sultan da dogje na gotovo. Slično se dogodilo i kod drugih osvajanja; a to je u slavičnom sultanu uspirivalo zavist prama najpametnijem i najzaslužnijem mužu u njegovoj državi. Osobni kult Fatihov davno bi ga maknuo s lica zemlje, ali nije imao konkretna motiva, kojim bi opravdao pred svijetom svoj zločin.

Smrt sultanova sina Mustafe istjera Mahmud pašu iz njegova omiljelog Chasköja i odvede u Carigrad, da kondolira sultanu. Veli se, da su njegovi protivnici — bojeći se da opet ne steče naklonost sultanovu — upotrijebili tu zgodu, da ga što više ocrne podsjecajući Fatiha na osobne razmirice izmegju umrlog carevića i Mahmud paše i pripovijedajući mu: kako se on raduje u duši, što je smrt pokosila Mustafu [3]). Njegovi protivnici služili su se svakakovim sredstvima, pa i slijedećom klevetom, da je umrli carević imao odnošaje s Mahmud pašinim haremom. Uzrok naprasnoj smrti navodili su, da ga je Mahmud paša na fin način dao otrovati [4]). Bijelo odijelo mjesto znaka žalosti, igra šaha mjesto skromne molitve za carevića dušu, zatvorila je Mahmud pašu u Jedikule i nakon 18 dana tamnovanja 3. Rebia II., 879 (27. augusta 1474.) lišila ga života bajagi nekoliko časova prije nego je stiglo sultanovo pomilovanje [5]).

To su sve ishitrene pjesme savremenih pisaca, koji žele, da operu sultana od toga zagonetnog umorstva. Prevelika slava jednoga državnika izaziva obično zavist u slavičnu vladaru, koja malo po malo prelazi u antipatiju, dok se s vremenom ne razvije u mržnju, koja sili samosilnika, da se liši velikana, koji svojom veličinom u kraj potiskuje njegovu carsku slavu. To nam potvrgjuje povijest, koja konstatira činjenice, a povod ušljed koga su nastale te činjenice, ostaje zagonetka za sva vremena. Megju redcima savremenih pisaca imade drugih motiva ponašanju El-Mensura prama Ebu Muslimu [6]), postupku Harun El-Rešida prama Bermegijama [7]), odnošaju Melikšaha prama Nizamulmulku [8]), osim onih što

---

[1]) Nedim: III., 400 محمود پاشا خاص كوپی دبو معروف اولوب

[2]) Hammer: IV., 343. Wiewohl Muhammed II. Eroberer und Selbstherrscher im stärksten Sinne des Wortes, gebührt doch ein großer Teil des Verdienstes seiner Eroberungen seinem Großwesiere Mahmud Pascha, dem Eroberer Bosniens und Negropontes.

[3]) Hadže-tarichi: I. 551- 553.

[4]) Aali: IV. 150. fol. سلطان مصطفی خانله ما بینلرنده بر وحشت حادث اولدی . اول حالته میر مشار الیهك حرمنه بر غیر واقع تهمت باعث اولدی. شهزاده بغتة وفات ایلدی. بعض مفسدین دیرکه محمود پاشا ظرافتله زهر ایچوردی الخ

[5]) Menakibi Mahmud paša. U prevodu »Mufidul-oluma« stoji da je osugjen, da sam prereže damare (žile) na ruci i tako gubeći krv umre.

[6]) Ebu Muslim je doveo Abasoviće na vladu i za to je morao platiti glavom 137 po Hidž. mjesto da bude nagragjen.

[7]) Rod Bermegija uveličava sjaj Abasovića države, ali Harun zavideći im — odnosno bojeći se, da ne potisnu u kraj slavu i ugled njegova roda, redom ih je smaknuo od 187—192.

[8]) Nizamulmulk je bio vezir trojice glasovitih Selčukoviča Artugrila, Alp Arslana i Melikšaha. Zadnji — zavideći mu na slavi, koju je uživao u učenom svijetu kao osnovatelj prvih medresa

ih predaju njihovi dvoranici i ministri, koji nastoje jedan mračni karakter prikazati u ružičastom svijetlu i tako pred potomstvom učiniti neodgovornim svoga misterioznog idola za prljave zločine i opravdati osobni kult.

I Fatihov postupak s Mahmud pašom ostao je »Bermegijska priča« برمکی حکایه‌سی u turskoj povjesnici[1]). Motivi koji se obično navode kao uzrok njegove pogibije, neznatni su; jer jedan vladar — kakav bio da bio — neće radi takove malenkosti pogubiti od rane mladosti nerazdruživog druga i svoga najumnijeg državnika i vojskovogju.

Da imamo pravo svjedoči nam chronogram uklesan više vrata turbeta, koji pripovijeda potomstvu o životu i smrti slavnog Abogovića, a glasi:

صاحب الخیرات محمود الخصال منبع الالطاف ممدوح الکمال
صادق السلطان محمود الکریم راح مظلوماً الی دار النعیم
فات مرحوماً و تاریخ بدا [مات محموداً شهیداً زاهداً][2]

Osnovatelj zadužbina, hvaljen radi vrlina, izvor dobrata, stavljen radi savršenosti (od Kemala stavljeni) —

Iskreni prijatelj sultanov, Mahmud plemeniti otišao je kao čovjek, kojem je zulum učinjen, u kuću blagodati (raj) —

Umro je blagoslovljen, a chronogram mu izagje: (Umro je slavljen kao šehit [mučenik]) i asketa.

Svi turski historičari i biografi, kojih su mi djela prošla u ruke, ne mogu se do mile volje nahvaliti Adninih državničkih, vojničkih i pjesničkih vrlina. Predugo bi nas zavelo, promašili bi cilj ove kratke disertacije, kad bismo se upustili, da sve u cijelosti donesemo; za to ćemo se ograničiti na kratke izvatke nekih biografa i historičara, da se vidi koliko učeni svijet cijeni Abogovića kao čovjeka i pjesnika.

Hammer je o njemu stvorio ovakav sud: »Mahmud je u istinu prvi veliki vezir osmanskog carstva, koji je iz ljubavi prama znanostima i korisnim ustanovama mira ostavio iza sebe trajne spomenike, od kojih su se neki sačuvali do današnjega dana već u četvrti vijek[3]) Takovi su spomenici po njemu prozvane džamije i banje u Carigradu i Sofiji i zbirka njegovih pisama na Mir Ališira[4])·

Taj sud nadopunjuje Latifi ovako: »Kao Adnija rijetko je bio u osmanskom carstvu pravedniji, Aasafu[5]) sličniji i plemenitiji vezir. Može biti — po mnijenju kritičara — u darovitosti i pravednosti, duhovitosti i oštroumnosti nije njemu ravan zasjeo na stôlicu velikih vezira. Mogao je sve čitati i razumiti; osim toga

---

u Nišaburu i Bagdadu i u prostom svijetu kao uman, pravedan i veledušan državnik — dao ga je preko drugih maknuti s površine 485. godine po Hidžr.

[1]) Osim Mahmud paše mi imademo još jednog velikog državnika, kojeg je život sličan Nizamulmulkovu životu, a smrt bermegijska priča. To je Mehmed paša Sokolović, Visoki (972.—987.)

[2]) »Hadikatul-dževâmi:« I. 191.

[3]) Hadže-tarichi: I. 553. آثار حسنه وخیراتی حیز احصادن متجاوزدر. محروسهٔ قسطنطنیه‌ده بنا ایتدیکی جامع عالی بنیان ومدرسهٔ شاهنهٔ الارکان علو همتی اثباتنه شاهدان عادلاندر. اول تاریخده دك وزرای دولت عثمانیه‌دن اول کونه خوشنما اثر ظهور بولمامشدر.

[4]) Hammer: II. 123.

[5]) Vezir Salomona Mudroga, kojega na Istoku slave kao najumnijeg državnika.

Bio je jednom u isto vrijeme veliki vezir, beglerbeg od Rumelije, kapudan paša i kazi-asker, plaća mu je bila kao velikom veziru besprimjerna 40 × 100,000 jaspri (Pečujli: I. str. 12.)

u više grana znanosti domogao se stručnog znanja. Pošto je u javnosti vazda stajao na strani pravde, sultan mu je bio povjerio sve državne poslove. Na način divana spjevanih pjesama iza njega je ostao dosta lijep broj« [1]).

Ašik Čelebi, koji je dulje vremena bio sekretar njegova vakufa, veli, da je u Meki i Medini sagradio medrese za sve četiri islamske škole مذاهب اربعه i da chasovi njegova vakufa iznose 80 × 100.000 jaspri.

Osim toga ko bi mu god od učenih ljudi došao u posjet, darivao bi ga s dva komada dulbenta, komadom sukna za gornju haljinu, komadom saja za šalvare i s 500 jaspri u novcu. U oči svakoga petka davao je javne gozbe i u pilav metao siromasima kolik grašak zrnje srebra i zlata.

To sve spomenutog pisca dovodi do zaključka, kako Aali veli: مثلا عاشق قولنجه سخاوت وسماحتی برمکیلردن افزون دکل ایسه چوقلق دون دکل ایمش t. j. ako nije Bermegije u darežljivosti i dobročinstvu natkrilio, puno za njima ne zaostaje [2]).

Isti pisac o njegovom književnom radu ovako se izražava:

اگرچه مرحومك اشعاری نفیس وادالی سلیسدر اما انشاسی شعرندن اعلی خصوصا نوابی ایله مکاتباتی بی بهانه‌در. وزرادن منشی‌که مثلا خونکار نبیره‌سی محمد پاشا وسائر اکابردن نشانجی جعفر چلبی‌در. بونك انشاسی ایکیسندن نازکدر اگرچه اونلرك محکم ومتینلر بو شیرین سبکدر الخ. [3])

t. j. »I ako su Adnine pjesme fine i dikcija im slatka, opet mu je proza od pjesme ljepša. Naročito mu je dopisivanje s Nevâijom bez pogreške. Megju vezirima kao štilista je poznat Munla Chunćarov sestrić Mehmed paša, a megju prvacima Nišandži Džafer Čelebi. Ovog (Adnin) je štil finiji nego njih obojice; i ako je njihov način pisanja klasičan i jedar, ovaj je sladak i lahak«.

Toliko Ašik Čelebi (umro 979.), a Sehi nadopunjuje ga ovako: [4])

پارسی و ترکی دلده اشعاری دیبدر. ظهیر فاریابی قصائدینه وخواجه حافظ شیرازی غزلیاتنه نظیره دیمشدر. اشعاری مطبوع غزلیاتی مصنوع بکر سوزلری چوق وخاصه معنیلرینه نهایت یوق الخ.

t. j. »U perzijskom i u turskom jeziku pjesme su mu temeljite (klasične). Pjevao je »nazire« Zahiri Farjabinim »kasidama« i Hafizovim gazelima; pjesme su mu prirodne, a gazeli umjetnički. Imade u njima puno djevičanskih riječi, a originalnim mislima nema kraja ni konca i t. d.«

---

[1]) Latifi: sub voce عدنی — »Ikdamovo« izdanje: str. 239.

[2]) Aali: fol. 150.

[3]) To je Hammer upravo obratno razumio, kad veli: Im Inscha ward er bald hernach von Muhammed Pascha aus der Familie Molla Chunkiar's und von Nischandschi Dschafer-Tschebi, im Gedichte von vielen anderen übertroffen. — »Gesch d. osm. Dicht.« I. 139.

Riječ بی بهانه Hammer je preveo »minderwertig,« za to je poremetio cijeli smisao Ašikovih riječi.

[4]) Sehi: هشت بهشت 3 Bl. 20 r. Interesantno je što on veli, da mu je ime ocu bilo Abdullah. Može biti Mahmud paša, da se tako potpisivao, jer mi često kod poturčenjaka nalazimo i ime oca, koje je obično Abdullah, Abdulhaj, Abdussamed i t. d., tijem su valjda htjeli zatajiti svoje kršćansko porijeklo.

Rijazi veli, da je: زمانه‌سینك منشیٔ سحرکاری (čarobni stilista svoga vremena), a i ostali biografi ne zaostaju za spomenutima.

Koliko su savremeni pjesnici i učenjaci cijenili Mahmudpašu, svjedoči nam slijedeća bilješka: Poznati pjesnik i učenjak Mevlana Kemal poslije pogibije Mahmud pašine, povukao se u kraj izabravši za prebivalište Chasköj, gdje je obragjujući njive i vrtove neprestano pjevuckao naredni distihon:

کمال انشا واشعارك قومادی فکر و ذکریی
مکر صانور زمانیدر داخی محمود پاشانك

Kemal misli, da i sada Mahmud paša carstvom vlada,
Spominje ga i sjeća se pjesničkog mu divna rada.

K tima ocjenama i sudovima o Adninu književnom radu još što dodavati — po našem mišljenju — bilo bi suvišno, jer bi smo samo opetovali, što je već rečeno. Da spomenuti pisci imaju pravo najbolje će posvjedočiti Adnine umotvorine, koje se kao drobni biser čuvaju po zbirkama pjesničkih biografija.

Ašik Čelebi veli, da mu je ovaj perzijski distihon bezprimjeran:

رخت ز آه دلم کر نهان کنی چه عجب
کسی چه کونه نهد شمع در دریچهٔ باد

Ne čudim se, što ti kriješ svoje lice od mog aha!
Ko na prozor svjeću meće, gdje je propuh i promaha?

Hammer o njemu kao pjesniku veli: »Mahmud paša je bio pjesnik i kao takav nosio je pjesničko ime: Adeni t. j. edenski[1]). Ašik Hasan kao i Kinali zade donose nekoliko stihova iz njegova »Divana«, megju kojima mu se slijedeći svigja, jer odiše čistim čovječanskim duhom, pored tolikih igara fantazije i služi na čast srcu pjesnikovu:

Erbarme meiner Träne dich, stoß sie nicht fort,
Sie ist ein Menschenkind, gestürzt vom Augenhort[2]).

Taj distihon u originalu glasi:

کوزم یاشینه رحم ایت سورمه دردن که مردم زاده‌در دشمش نظردن

Nastavak je gazela ovo:[3])

شول آهودر کوزك کم برنظرده دل و جان صید ایدر بر شیر نردن
دل جاماندن اومه ای کوکل رحم که بتز و ر د تر هر کز حجردن

Smiluj se na moje suze,
Ne goni me s tvoga praga;
Ta suza je s ljudskog oka
Palo čedo — moja draga!

Oči su ti ko u srne,
Što pogledom jednim love
I u svojoj vlasti drže
Ljute tigre i lavove.

Srce moje, ne nadaj se
Smilovanju srca njena;
Znaš nikada da ne niče
Nježna ruža iz kamena.

---

[1]) Hammer عدن pogrešno čita عَدَنْ za to veli Adeni mjesto Adni.

[2]) Die Träne erscheint hier als ein Kind des Augapfels, welcher der Mensch des Auges heißt, und zwar als ein gefallenes Menschenkind: »nazarden döschmisch,« d. i. vom Blicke gefallen, heißt soviel als verungnadet (Hammer: II. 559).

[3]) Sehi, Nazmi.

To je pjevano u doba, kad je turska knjiga bila u povoju, kad se turskim jezikom istom počelo pisati i pjevati, pa ipak su i formom dotjerani i mislima optkani, da se još danas ugodno čitaju i doimaju čitatelja kao dragocjene umotvorine.

Nama se pako naročito svigjaju slijedeći stihovi: [1])

مرعت ایتمه ای اجل جسممده غم جاندر هنوز
غمزدلر زخمی کوکل دردینه درماندر هنوز
بر دم اکلن ای فلك سکوکلم سراین یقمه کیم
اول پری پیکر خیال دلده مهماندر هنوز الخ

Ne žuri se pusta smrti! jad je u mom tijelu duša
Bolnu srcu još su lijek strijele njena oka mila;
Čekaj malo o sudbino, — ne pali mi bolnih grudi!
Ko živa je slika i sad u mom oku ona vila.

Sigurno će se mnogom dopasti kao Rijazi i ovaj distihon:

آه ایتدیکمجه جوشه کلور کوزلرم یاشی دریا تموج ایتمکه لابد هوا سکرك

Kad uzdahnem, u mom oku talasat se suze stanu;
Znaš i more da s' uzburka kad oluje na njeg panu

A koga, da ne uznesu kao Sehiju i Latifiju ovi stihovi:

Da se može odgonetnut tajna
Adnija bi zirno ti u lice

Gledajući kako teče voda,
I čito je iz tvojih jagoda.

کوردیکمجه عنبرین زلفن رخ دلدارده مارمشك افشان یاتوبدر صانورم کلزارده
یاد قلدقجه لب جان بخشکی بیدا اولور غنچهٔ شادی کلستان دل افکارده الخ

Kada gledam amber-soluf,
Što se po tvom gjulu svija,
Mislim, da se, što misk sipa,
Po has-bašći šeta zmija.

Kad se sjetim tvoje usne,
Što od mrtva živa pravi,
Na mom srcu iznemoglu
Veselo se gondže javi.

A šta da tek rečemo slijedećoj »kit'i« i »rubâiji«, koje bi mogle mjesta naći i megju umotvorinama mnogoslavljenog Bakije i Nabije. Njih od Adnije vjekovi dijele, pa uza sve to ovi mu stihovi ne zaostaju za njihovim:

چون اجل صلح ایتدورب آخر نزاعی قالدورر
پس ندر دنیا ایچون بو قوری غوغادن مراد
بیتی یوزارسن رقیبی آکه شعرنده صقن
عدنی دلبر وصفی در چون شعر وانشادن مراد

ili

چشمك نجه عاقللری دیوانه قلوب آه ثمدی بکا طولشدی ـ توکلت علی‌الله
عدنی بولکه جان وسری وبردوکی یوکم العبد و مایملکه کان لمولاه

Kad smrt pusta najposlije svagju diže, mir uvagja —
Zašto ljudstvo rad svijeta uzalud se tude svagja?
Ne spominji svoga druga nigda ime u pjesmama
O Adnija svrha pjesme: diviti se ljepotama.

ili

Kol'ko mudrih megju lude opremiše tvoje oči!
Sad su mene okupile — nek mi je bog na pomoći!

[1]) Aali, Nazmi.

Adni svoju glavu, dušu pred noge ti meće sada
Po zakonu: rob s imetkom gospodaru svom pripada.

Adni imade kompletan divan (zbirku): pjesama[1]).

Baš radi starine trebala bi turska kritika, da malo obzira uzme na pjesnike iz naših krajeva, koji ništa ne zaostaju, ako ne natkriljuju savremene turske pjesnike, a ipak ih ignoriraju svakom zgodom. Koliko je meni poznato, još nijedan novi turski pisac nije svratio pažnje na Adniju, da mu ime zabilježi u kakovu povijest literature, a kamo li da je u antologiji starih umotvorina donio koji njegov stih i podsjetio današnji naraštaj na prvog protektora znanosti i umjetnosti megju velikim vezirima u turskoj povjesnici. To je žalosno, ali je živa istina, koja se ne da prešutjeti kao što ćemo kasnije čuti kod mnogih naših pjesnika na turskom Parnasu. Da imademo pravo, posvjedočiće nam i ovaj komadić Adnina pisma, koje je kod opsade Kastamunije upravio na Isfendijar-oglu Smajilbega. Pismo počima sa ارشدك الله بالخير فى الدارين , pa iza obične formule i pitanja za zdravlje prelazi na stvar ovako:

الاسلام النصيحة فحواسنجه دوستلق ثمره سى وحبت نتيجه سى بزدن سزه نصيحتدر ـ فان الذى ينفع المسلمين ـ مضمون لطيفى خود معلومكزدر امدى شمديكه حالده جوانب بحر وبردن عساكر ظفر مأثر سزى احاطه قلشدر. اصلا فرجهٔ خلاص متصور دكلدر اما وجه موجه بويله كورينوركه كندوكزك واهل و عيالكزك عرضنى صاقنوب وحقيقتده عيال الله اولان اهالى لكدكوب خيل سيل ركوبله پايمال اولمدين انلره دخى ترحم ايدوب عزت واحترامله قلعه‌دن چيقوب مملكتى تسليم ايده‌سز. و بو مقابله‌ده عواطف پادشاهانه محظوظ اولوب بو ممالكه بدل هر نره‌يى تعيين ايدرلرسه فارغ البال وخوش حال اول سمتده تمكن ايتكه

صد قلعه بر كند چو كند لشكر هجوم
صد كوه اكر بود فكند طوب آن سپاه

بو لشكر جراره قلعه طاغنز عاقل اولان حصن حصينك متانتنه اينانمز ونعوذ بالله من سوء الحال پس بو نصيحتى حق مودتك اداسى عد ايتمك بلغ ما عليك فان لم يقبلوها فما عليك شئ حكماء حكمت نصايح آميزندندر لطف بيورك قبل ان ينكشف الغطا ويحل عليكم من الخطا جواب با صواب نه ايسه ارسال قيلوك و السلام على من اتبع الهدى.

Aali (umro 1592.) u svojoj povijesti »كنه الاخبار« donosi to pismo u u cijelosti kao primjer uzorna štila i žali, što u njegovo doba nije bilo velikog vezira, koji bi znao i umio tako perom baratati. Uza svu jednostavnost u tom štilu imade nešto klasično, što nas osvaja i privlači, da mu se divimo koliko radi starine, toliko što odgovara modernim zahtjevima turske knjige. Nije nadut ni fantastičan kao kasniji štil turskih spisatelja, poglavito iz prve polovine XI. vijeka po Hidžri, koji se ne da ni razumiti, kako ćemo se kasnije osvjedočiti kod Nerkesije. Mi bismo rado vidjeli zbirku Adninih pisama na Timurćurćanovića vezira i pjesnika Ališira, gdje je sigurno naš Abogović izložio svu svoju vještinu i pjesnički polet.

Osim zbirke pjesama i pisama ostavio je Mahmud paša i jednu učenu disertaciju[2]) o »Kibli« t. j. kako da musloman u nepoznatom kraju nagje smjer, kako će klanjati.

---

[1]) Hadži Kalfa: I. 516. ديوان عدنى ـ محمود پاشا تركى المتوفى سنه ٨٧٩ وله فى الذبدة بيت واحد

[2]) Hadži Kalfa: I. 555. كشف الظنون رسالة القبلة« لمحمود پاشا ـ رتبها على مقدمة ومقالة ـ »

Toliko za sada, a vrijeme će valjda još što-šta otkriti o tome glasovitom Hrvatu i prvom pioniru na polju istočne prosvjete iz naših krajeva.

Mi smo mali, al u nama veliki se ponos budi,
Što smo barem turskoj knjizi velikije dali ljudi.

Kako smo čuli Abogovića je sudbina podigla iznad običnog i mirnog života; on se izvio visoko i dopro do viših sfera takozvane zemne sreće, gdje su poletni duhovi u ono vrijeme lebdili izmegju časti i poniženja — izmegju života i smrti. Odatle se gleda ponosno na niži svijet, koji misli, da se samo u višim dvorskim krugovima živi sretno i blaženo. Običnu čovjeku imponira moć i bogatstvo, a nikada mu ni na um ne pane, da razmisli: s kakovom je pogibli sve to skopčano. Kako je jeftin život jednog zaslužna vojskovogje i državnika — kako se s njim sudbina igra slijepog miša, dobar je primjer veličanstveni život i žalosna smrt Mahmud paše Abogovića!

Abdulkerim i Ajas[1]).

Drugu dvojicu Adninih drugova sreća je dovela u hram znanosti, a ne u više dvorske krugove. Njihov je život jednostavan, ali mnogo blaženiji nego li život njihova druga, koji je dva decenija bio strah i trepet na granici Istoka i Zapada i ujedno ponos i dika istočne znanosti i pjesme. Iza pripravnih nauka, koje su s Abogovićem primili u kući svoga dobrotvora, obojica su se posvetili višim naukama.

Abdulkerim je slušao glasovite učenjake Alauddina Dosiju i Adžem Sinana, koji su se u to vrijeme slavili na Istoku kao kapaciteti islamske pravne znanosti. Po svršetku nauka posvetio se ulemanskom staležu i odmah počeo držati javna predavanja na nekoj medresi u Edreni. Poslije pada Carigrada (1453.) imenovan je rektorom na jednoj od tri sachn-medrese [صحن مدرسه‌لرى] sa stotinu akčeta dnevnice[2]). Tu se istaknuo kao vrstan učitelj, predajući više nauke pred brojnim slušateljima. Osobito je došao na glas radi dubokog poznavanja islamske pravne znanosti i šeriata, što ga je podiglo 1468. na stolicu kazi-askera[3]), gdje se održao više godina, svjesno vršeći tešku zadaću najvišeg sudije u državi. Za tijem je postao veliki muftija, koju je čast na vlastitu želju obnašao u Edreni, gdje je i umro 979. (1475) poštovan od careva, vezira i naroda[4]).

Mevlana Abdulkerim ostavio je iza sebe sina Hajaliju, koji se istaknuo kao pjesnik i tri učena djela, i to: hašije[5]) na »Telvih«[6]), na »Mutale'u«[7]) i na

---

[1]) Pošto se ova oba učenjaka spominju s Adnijom i pošto nam kaže Tašköprizade, da je svu trojicu kao ratni plijen doveo Mehmed aga iz njihova zavičaja, a nigdje im se porijeklo ne ističe, mi ih uz Adniju bilježimo.

[2]) Medždi: 177. str. U druge dvije medrese bili su profesori Dosi i Hadžezade.

[3]) Šem'i 164 str.

[4]) Hammer: II. 675. — Medždi ne navagja godine, nego veli, da je umro za vladanja Bajezida II.

[5]) الحاشيه znači prvotno rub, okolica, a u prenešenom značenju zove se djelo, koje tumači teška i nerazumljiva mjesta u jednom tekstu. Svako tumačenje počima sa قوله. Hammer tu riječ prevagja na njemački »Randglosse«.

[6]) To će biti tekst, koji je napisao Teftazani فى اصول الفقه o načelima islamske pravne znanosti. (Medždi: 143 str.). A Hammer (II. 586) veli za to djelo: Einer der berühmtesten Commentare des Ssahih von Buhara«.

[7]) Komentar na »المفتاح«.

»Keššaf« [1]) Od kolike su vrijednosti ta djela nije mi poznato, jer ni Tušköprizade ni Medždi, osim nekih imena, ništa ništa ne bilježi, a Hadži Kalfa ih nikako i ne spominje.

Skromniji od oba drûga bio je Mevlana Ajas, koji je po ćudi i naravi više naginjao misticizmu, nego li pravnim i profanim znanostima, što se vidi po izboru učitelja. Kad se dao na visoke nauke, odabrao je — radi pobožnosti i skromnosti na daleko poznatog učenjaka — Ajaslogiju, koji je udaljen od svijetske buke u Brusi držao predavanja u Agras-medresi. Od istoga profesora uzeo je »idžazet« [اجازة] i prešao s kolegom Hadže-zade na predavanje glasovitom učenjaku i arapologu Chidr begu, pred kojim je absolvirao nauke.

U javnost je stupio kao učitelj Mehmeda II. El-Fatiha, dok je bio prijestolonašljednik [2]). Upliv Ajasove nauke duboko zasijeca u javni i privatni život toga energičnog i mračnog Alosmanovića. Fatih kao čovjek i vladar je zagonetna i misteriozna idividualnost u povjesnici, za to ne možemo mnogo štošta razumiti iz njegova života i vladanja. Misli se, da je prvu klicu misticizma u njegove grudi zasadio naš Ajas, koji se takogjer sasma bacio u naručje tesavufa [تصوف].

Skromnoj Ajasovoj ćudi nije prijao dvorski vazduh, a dvoru nije prijala njegova mistična filozofija, za to se napokon udaljio iz Edrene u Brusu i pridvorio kod Šejhi Tadžuddina Bachšije, koji mu je dao »idžazetul-iršad« [3]). Za postojbinu odabrao je Brusu i tu je kao pobožni učenjak, udaljen od svijetskog sjaja i raskoši proveo u »ibadetu« svoj asketski život, dok su njegova dva druga i zemljaka u Carigradu, jedan kao veliki vezir, a drugi kao najviši sudija, vedrili i oblačili po širokom turskom carstvu.

U »Šekâiku« stoji slijedeća anekdota: Pripovijeda se, da su Mahmud paša, Abdulkerim i Ajas došli na jednom konju iz kršćanske u tursku zemlju. Na jednoj strani te samarice bila su prva dvojica, a na drugoj sâm Ajas. Kad su Mahmud paša i Adulkerim bili na vrhuncu moći i slave, češće bi im u šali rekao: «Sjećate li se, kad smo bez išta putovali na samarici, da ste oba bili na jednoj strani, a ja sâm na drugoj. Onda sam na samarici bio denjak [عدل] vama obojici, pa sam i sada obojici ravan u vrlinama [4]). Mahmud paša i Abdulkerim poštovali su Ajasa i odavali mu svakom prigodom čast kao odličnom smrtniku, koji se ne samo znanošću, već i iskrenom pobožnošću visoko diže iznad ostalih sofija.

Mnogo je čitao i imao veliku volju pisati «hašije« na razne tekstove. Glasovita djela «Muchtesare« i »Mutavvele« [5]) koja su se tada najviše predavala po medresama, očistio je od parsizama [6]) Osim toga je popravljao i komentirao od početka do kraja sve tekstove, koji su mu prošli u ruke. Kad ne bi imao druge knjige pri ruci, uzeo bi obragjeno djelo, pa ga na novo obradio. Tako se

---

[1]) Glasoviti komentar na Kur'an od Zimachšerije.

[2]) Tašköpri: كان معلما للسلطان محمد خان و هو صغير

[3]) Tašköpri-zade: 244 idžazet [اجازة] znači dozvola, osposobljenje, a »iršad« [ارشاد] uputa u poznaju Boga واجازه للارشاد dakle oboje znači: dozvola za podjeljivanje upute u spoznaju Boga.

[4]) Tašköpri; 224—225 كان يقول لهما تلطفاً: كما كنت عدلكما على الدابة فالآن اعدل لكما فى الفضيلة

[5]) Tašköpri-zade: 265. انه كان يصحح المختصرات والمطولات من الكتب المشهورة

[6]) Medždi: 189.

dogagjalo, da je na jedan te isti tekst pisao po tri »hašije«[1]) Na to Medždi veli:

بو خصوصده اهتمام تام وتشمر تمام ايتدوكدن اشتهار سيارله مشهور اولوب طنطهٔ فضيلت ومزيتى طاس عالى مملو و مشحون ايلدى [2]) . رحمة الله عليه رحمة واسعة .

Čudnovata sudbina! Kad su tri mlada sužnja ostavila domovinu, jašući na jednoj samarici, šta li su mislili o svojoj budućnosti? Kome bi moglo na um panuti, da svakoga od njih čeka jedno visoko zvanje u tugjem svijetu i s tijem zvanjem bogatstvo, moć, ugled i slava, kojom su napunili cijeli Istok. Oni sami i svi, koji su ih vidjeli u krvavom čoporu Turaka, bili su više nego uvjereni, da će kroz cijeli život ostati prosti robovi bijesnog Turčina, ni ne sluteći, da je providnost jednoga odredila za prvog državnika i vojskovogju, drugog za najvišeg sudiju i muftiju, a trećeg za velikog šejha i učenjaka tada najmoćnije i najkulturnije države na svijetu. Kad sreća kome ruku pruža, ne pita, čiji je sin, nego ga vodi do odregjene mu granice u carstvu zemnih blagodati. Slava prvim našim pionirima na polju istočne prosvjete!

Servi.

Rodom je iz Bosne, a po zvanju derviš mevlevijskoga reda. U društvu sa šehovima Šahidi, Šuhudi i Fidajidede izobrazio se i dobio idžazet na iršad.

Umro je 900. (1494.).

Toliko nam o njemu bilježi Hammer po Galibdede i u prijevodu donosi slijedeća tri distihona, koji glase:

Znaj, što teče niz gjulove ružičasta njena t'jela,
To je rosa, što no pada iz rajskoga slatka vrela.
Reko sam ti: nemoj jadit, ako draga tebi dogje,
Što u jedno uho ugje, to na drugo opet progje.
Kad zadršću glasi nâja svako mu se pokorava
To je uzdah vruće strasti, poezija to je prava[3]).

Širi.

Stjepan Vukčić-Kusača, herceg sv. Save, gospodar Huma, Podrinja i Primorja, veliki vojvoda bosanske države i t. d. imao je osim ostale djece od druge žene Barbare, srpske princeze i udovice hrvatskog velikaša Petra Kliškog jednog sina po imenu Stjepana, kojeg je stari herceg spremio kao taoca na carigradski dvor. Tu je mladi Stjepan prešao na islam i dobio ime Ahmed. Od prirode obdaren mnogim vrlinama brzo je sebi prokrčio put vrsni Hercegović do najviših časti u državi.

Već godine 1478. nalazimo ga kao državnog zastavnika [امير علم] 1481. kao carskog zeta i beglerbega od Anadolije, 1497. popeo se na stolicu velikih vezira, na kojoj je sjedio četiri puta za Bajazida II. i Selima I. Umro je u visokoj

---

[1]) Tašköpri-zade: 266. وقد وجد عنده نسخ ثلاث من كتاب واحد صح كلا منهما من اوله الى آخره وحشاء

[2]) »Hadâ'ikuš-Sekâ'ik«: str. 190.

[3]) Hammer: »Geschichte d. osm. Dichtkunst« I. 143. Pošto nemam originala pri ruci te sam stihove preveo po Ham. njemačkom prijevodu.

starosti 1518. Oženjen je bio sa sultanijom Fatimom, kćerkom Bajazida II., s kojom je imao dva sina Alibega i Mustajbega[1]).

Iz te smjese plemenite slavenske i turske krvi postao je nježni duh, koji je na turskom Parnasu poznat pod imenom Širi (Lavski).

Podaci o njegovom životu dosta su oskudni. Poslije očine mu smrti Selim I. uzeo je u dvor njega i brata mu, gdje su obojica odrasla i domogla se naobrazbe. Alibeg je u početku Sulejmanove vlade bio nadkomornik (kapudžibaša)[2]). Iz dvora je izišao kao namjesnik u provinciju i vladao u više odličnih sandžaka[3]) [آغرسانجاقلو], dok ga nije reumatizam prisilio, da se povuče u južne krajeve. Na vlastiti zahtjev dat mu je jedan sandžak u Misiru kao mirovina, gdje je umro u mladim danima [تازه جوان ایکن فوت اولدی]. Nesnosna boljetica bila ga toliko ovladala, da nije mogao ni ići, ni svojom rukom jesti. Ašik Čelebi veli, da je često citirao slijedeći distihon:

نحیف جسمی دوندردی آه و زارینه کورك بنی نیه دوندردی روزکارینه

Od mog tijela slabunjavog, šta uradi jada breme —
Pogledajte, u što me je pretvorilo pusto vrijeme.

Sehi kaže, da je bio mladić odličnih vrlina i ljepote, kome nije bilo para [اخلاقی کوزل وکندوسی بی بدل محبوب یکیت ایدی]. Visoku naobrazbu mu priznaju svi, a pjesnički dar cijeni mu Ašik Čelebi s bombastičnim frazama, iz kojih proizlazi, da je bio vrstan radenik na Parnasu, da je u pjesmi i prozi drugi Miri Ališir-Nevâi i t. d. [نظم و نثرك میر علی شیری الخ] Iz to par fraza i nekoliko stihova, što nam ih bilježe spomenuti biografi i Latifi, vidi se, da je mladi Hercegović obećavao mnogo, samo da nije prerano uvehnuo pod teretom teške bolesti, koja ga je rano shrvala u hladni grob. Lijepi su mu slijedeći stihovi:

آهکدن ایله باشکه مرغ آشیانه‌سن مجنون کبی بلاده کوکل چون نشانه‌سن
مردم دکلمسن کوکل آلدانه‌کی صقن صیاد عالمك کوره‌سن دام و دانه‌سن
بر بوسه‌سینه بیك دل و جانی بها دکل کوردنمی شیریا ینه یارك بهانه‌سن

Kao Medžnun savij gn'jezdo tičije na glavi,
Kada si ti mojih jada, srce, izraz pravi.

Ako želiš vidjet zamke ah i mami-zrno,
Pazi, da te ne bi kogod s pravog puta svrno.

Tisuć duša i srdaca poljupca ne vr'jedi
A ti Širi još ne shvaćaš njene ispov'jedi[4]).

دیك بزه عشقی صاغماسون ایکن مجنونه
کم اوله حکمتی تعلیم ایده افلاطونه
کوردیم اول کونشه ماه فلك بکزری
چیقه‌یم ناله کندیله بو کون کردونه
ای دل الدانمه متاعینه سپهر دونك
کنج دنیا نقدر سود قیلور قارونه

[1]) Poginuo kao sandžak beg u Širvanu prigodom neke pobune u cvijetu mladosti 1525. — (Pečevi: I. 118.)

[2]) Latifi: slovo š.

[3]) Sehi: slovo š.

[4]) Sehi

Nek nam ljubav ne prodaje, — saopćite to Medžnunu;
Ko prodati pamet može mudrom Eflatunu?

Da ja vidim onom suncu da l' nebeski mjesec sliči
Na luku ću svoga aha na nebeski svod se dići.

Čuješ srce, ne varaj se na prćiju niska svijeta!
Šta Karunu hazne hasne, kada mu je spomen kleta?[1])

Ti stihovi uza svu svoju jednostavnost dovoljno su svjedočanstvo, da Širiji damo odlično mjesto megju pjesnicima prve polovice X. vijeka po Hidžr. i da ustvrdimo, da bi daleko dotjerao, da ga prerano nije smrt pokosila.

Sun'i.

Nije on krv naše krvi, ali ga možemo s pravom svojatati, jer je prvi i zadnji put vidio sunce na našoj grudi. Otac mu Mihael-oglu Skender paša došao je sa sultan Fatihom u Bosnu, gdje je za zasluge dobio Veselu Stražu (Skoplje) kao ziamet i stalno se nastanio[2]). Tri decenija s Bosnom je dijelio sreću i nesreću, tri puta joj stajao na čelu kao namjesnik i u njoj ostavio ne samo veliku zadužbinu nego i zemne ostatke 1506.

Njegov sin Mustaj paša, poznat kao pjesnik pod imenom Sun'i, rodio se u Veseloj Straži, negdje odmah iza pada bosanskog kraljevstva 1463. Kad mu je otac postao beglerbeg od Rumelije prešao je ziamet Vesela Straža na sina mu Mustaj bega. Kao zajim bosanski istaknuo se u više bojeva oko jajačke banovine. Godine 1501. na svoju ruku osvojio je Jezero (Gjolhisar) i Prusac (Akhisar) i razorio grad Lijevač (Lofča)[3]).

Dugo bi nas zavelo, kad bi se upustili u pripovijedanje o njegovim junačkim djelima.

Kad je sultan Selim I. zavojštio na Perziju, pozvao je i bosanske spahije, koje su pod vodstvom namjesnika Junus bega zapute u daleki istok, gdje su se odlikovali kao vrijedni i neustrašivi junaci, a megju njima se osobito istaknuo Mustaj beg, kome je sultan svojom rukom zadio za glavu čelenku i imenovao ga namjesnikom u Trabolosu[4]). Koncem 1515. postao je bosanski namjesnik, a slijedeće godine valija[5]) u Dijaribekiru. Kad je prešao u stanje mira, stalno se nastanio u Sarajevu, gdje je uz očinu tekiju sagradio džamiju, koja se i danas nalazi u dobrom stanju, a zove se po ocu mu Skenderija. Kao zadužbinu uvakufio je ziamet Veselu Stražu.

Dva visoka bašluka, na kojima nema taricha (chronograma) pokazuju nam mjesto, gdje počivaju zemni ostatci junaka Gazi Mustajpaše i pjesnika Sun'ije.

Od njegovih pjesničkih umotvorina Latifi nam bilježi dva slijedeća distihona[6]):

---

[1]) Latifi

[2]) Muvekit: p. 15.

[3]) Hadžezade: II. p. 111—113.

[4]) Latifi. Vakufnama, u kojoj se Vesela kao زعامت عليك uvakufljuje, pisana je u Trabolosu. Prepis se nalazi u arhivu zem. vak. povjerenstva u Sarajevu.

[5]) Muvekit: p. 25.

[6]) Latifi: slovo ص; prvoga distihona nema u Ikdamovu izdanju, ali ima u rukopisu, koji se kod mene nalazi.

كل رخلرکه لاله اکر اولسه حسرت بغرنده آنك نیلر ایدی داغ محبت

Za tvojijem obrazima da ne čezne lala,
Ne bi znaka ljubavnoga njena pluća dala.

باکه رغبت ساکه نفرت ویرمش ای زیبا جمال
حسن سنده منتها و عشق بنده ر کمال

Ljepotice ja za tobom težim,
A ti nešto držiš se u kreku;
Ljepota je tvoja savršena
Moja ljubav u najvišem jeku.

DRUGA PERIODA.

تبقی صنائعهم فی الارض بعدهم
والغیث ان سار أبقی بعده الزهرا

Ime Gazi Chusrev beg duboko se uvriježilo u dušu bosanskih muslomana; ono je usko skopčano s njihovim ponosom i slavom. Taj veliki namjesnik proširio je granice Bosne više nego iko, taj veliki namjesnik sagradio je u Bosni kulturnih spomenika više nego iko, taj veliki namjesnik žrtvovao je decenije svoga života napretku naše domovine i cijeli pokretni i nepokretni imetak u vrijednosti od više milijuna zavjetovao u prosvjetne svrhe, da se i dalje kulturno razvija.

I razvila se brzo iza njegove smrti više nego i jedna provincija u ogromnom turskom carstvu, koje je bilo sastavljeno iz toliko starih država i naroda, kako ćemo vidjeti i iz ove male raspravice, koja može biti ne obuhvaća ni deseti dio one veličine, kad su sve stranice turske povjesnice bile pune imena glasovitih Opukovića, Sokolovića, Malkoča, Vojsalića, Praćića i drugih ponosnih Bošnjaka i junačkih Hercegovaca.

Jedni su brali lovor-vjence po Aziji, drugi u zemlji Faraona, a treći po Evropi kao gospodari kopna i mora.

Asboth veli: »Bosansko plemstvo — po svojim tradicijama, po svojim u ratovima očeličenimvrlinama, poglavito pako ušljed stečenih zasluga za osiguranje Bosne i podjarmljenje Ugarske — znalo je odmah u početku (turskog gospodstva) osobitim svojim položajem izvojštiti tako mjesto u organizaciji (turske) vojske, da zaigra tada, kao što je negda u Bosni igralo prvu, a malo za tijemu Ugarskoj veliku ulogu[1].« Pisac tih redaka ograničio je nehotice veliku ulogu naših pregja na Ugarsku, jer nije imao pred očima glasovite Bošnjake i Hercegovce, koji su uisto vrijeme, kad su kolonizirali Ugarsku, poplavili i tursko carstvo od Budima do Alžira i Bagdata[2]). U tome ogromnom trokutu sigurno je najviše Ugarska osjetila potomke onih bogumilskih velikaša, koje je ugarski kralj Sigismund iza bitke kod Dobora (1408.) sasjekao i s doborskih klisura pobacao im trupla u rijeku Bosnu[3]).

U to ponosno doba, kad se sve pojagmilo za naukom, pomoću koje se dolazi do visokih časti, do slave i do bogatstva, nicale su vjerske zadužbine, učeni

[1]) Asboth: »Bosnien und Hercegovina« str. 126.

[2]) Mahmud paša Abagović nosi naslov: osvojitelj Bosne, Srbije, Hercegovine i Trapezunta; Kara mustafa paša Sokolović osvojitelj Kipra, Širvana i Georgije; Pijale paša Predojević osvojitelj više otoka u Sredozemnom moru i t. d.

[3]) Asboth: »Bosnien und Hercegovina« str. 67.

zavodi, dobrotvorni spomenici i druga plemenita djela širom Bosne i Hercegovine. Svake blagodati bilo je u obilju, pa i literarnih talenata, koji su to doba začinili i ukrasili svojim umotvorinama. Prvi naraštaj iza Gazi Chusrev bega osvaja visoka dostojanstva u državi i tako pripravlja tlo mlagjem naraštaju, da u mnogo višem broju sudjeluje u vojsci i upravi. U masi obrazovane naše omladine, koje je uzgojila Sokolovića era[1]), našlo se i nekoljko vrsnih pjesnika i književnika, koji su podigli trajne spomenike na polju istočne literature.

Šejh Hamza Orlović.

Sokolovića era — ta slavna epoha naše prošlosti nije posvećena samo krvlju na bojnom polju poginulih, niti krvlju, kojom su poškropljeni vijenci u ratu proslavljenih, niti krvlju u političkim spletkama pogubljenih Bošnjaka i Hercegovaca, nego je takogjer posvećena krvlju jednoga Bošnjaka, koji je radi raskolništva pod krvničkim nožem na vijeke zaklopio oči.

Taj krivovjerni Bošnjak zove se Hamza. Rodio se negdje u zvorničkom sandžaku. Po svoj prilici bitće potomak šejh Hamze, koji je od sultana dobio na dar selo Orloviće sa svom okolicom, gdje je sagradio džamiju, tekiju i musafirhanu, koje se još i danas nalaze u dobrom stanju. To je cijelo selo oprošteno od svih državnih poreza i daća. Gdje je učio i kako je došao na glas, ne da se na kraj stati, jer nam savremeni turski historici o tome ništa ne bilježe. Iz njegova života znademo, da je pripadao derviškom redu Bajrami, da je bio dispenzator Pertev paše Hercegovca i kasnije »chalifa« Husamuddina Ankarevije[2]), koju je čast obnašao punih pet godina, dok nije radi raskolništva platio glavom u Hippodromu[3]).

Što je naučavao i u čem je zabrazdio preko granica »šeriata«, uza vas trud nijesam mogao naći ništa, osim u Hammera nekoliko redaka, koje je uzeo iz Ungnadova izvješća od godine 1575.[4]), gdje stoji ovo: »Animadversum in Theologum Scheich Hamzam Bosniensem, qui quondam Pertefbassae dispensator fuerat. Jesum maximi faciebat. Decretum quod in Hippodromo lapidaretur, sed quia timebatur tumultus in egressu carceris ei gula amputata fuit. Janitzarus ad pedes eius se proiiciens gulam sibi abscidit[5]) corpus crematum tertia die post duo eius asseclae unus inuncatus, alter trucidatus.«[6])

---

[1]) Bašagić: Kratka uputa u prošl. B. i H. str. 59 - 60. U razdoblju od 950—1020. naša je gruda dala turskoj državi 13 velikih vezira, koji su ukupno vladali 52 godine, 7 zamjenika velikih vezira, preko 20 vezira, bezbroj beglerbega, kapudan paša, velikih defterdara i t. d.

[2]) I taj šejh je platio glavom na čudan način. Optužen radi krivovjernosti, zatvoren je u angorsku tvrgjavu, gdje je sutradan nagjen mrtav 964. (1556.) Po Atâiji.

[3]) Atâi: str. 70. حسام‌الدین انقروی خلیفه‌سیدر. بوسنوی الاصل‌در. بش سنه مقداری خلافت امرنده قائم اولوب شرع شریفه نا ملایم احوالی ظهور ایلدکده تختگاه قسطنطنیه‌ده واقع تحت القلعه‌ده بوینی اورلدی.

[4]) Ibidem: str. 71 (969.-٩٦٩) كان ذلك فى سنة تسع وستين وتسعمائة. što odgovara 1561. Istu godinu spominje i u Bali efendinoj biografiji. Ko ima pravo, Ungnad ili Atâi, ja ne mogu dokazati, jer ni Pečevi ni Ćatib Ćelebi ni druge meni priručne povijesti ne bilježe ništa o Hamzinoj pogibiji, ali uzevši sve okolnosti u obzir, mislim, da Ungnad imade pravo.

[5]) Atâi: str. 71. نقل اولنورکه حین قتله احابنه‌دن زی عوامده برشخص باهرالنقص که بالطه‌جیلر زمره‌سندن اولمق اوزره مسموعدر مقتلنده حاضر اولوب جزءنك دوشدیکن کوردکده خنجر ایله کردنن خون افشان وشیخی یولنه کندین صغرلرکی قربان ایتمشیدی.

[6]) »Gesch. d. osm. Reiches« IV. 236.

Eto toliko mi je poznato o njemu, a iz toga se može izvesti, da je bio učen i ugledan megju šehovima, što ga vidimo na jednoj od najuglednijih šehovskih stolica u turskom carstvu. Da je bio popularan megju janjičarima i u prostoj svjetini svjedoči nam opreznost visoke Porte, koja nije smjela — bojeći se ustanka — na njemu javno izvršiti smrtnu kaznu, što mu je ulema odredila, na ime: da se javno kamenuje, nego spremila krvnika, da ga posječe u zatvoru. Da je Hamzina nauka panula na plodno tlo u nekim krajevima, dovoljan je dokaz okolnost, što je »šejchul-islam« 986. (1578.) razaslao stroge okružnice (menšure) na kadije, da se odmah iskorjene šehovi učenici, a sljedbenici obrate na pravu vjeru. Takova jedna okružnica došla je i u Bosnu na sarajevskog kadiju Bali efendiju [1]), koji je pomagan Hasan Kafijom Pruščakom [2]) zaputio se u Posavinu, gdje je pogubio dvanaest Hamzinih učenika i više sljedbenika obratio na pravu vjeru. Ostali su se razbjegli bez glasa i traga, bojeći se, da i njih ne stigne sudbina pogubljenih drugova [3]).

Zijâi.

Savremenik šeh Hamzin bio je Hasan efendi Mostarac, koji je poznat pod pjesničkim imenom Zijâi (Svijetli). O njegovom životu znamo samo, da je umro 972. (1564.) i da je ostavio kompletan divan pjesama, koji spominje i Hadži Chalfa (كشف الظنون I. 515).

Njegovih pjesničkih umotvorina nalazi se dosta po starim zbirkama [مجموعات] Osobito nam se svigjaju slijedeće:

ضیائی در منیری لامعی بزم گلستانك
سرورك گلمش ایسه سنده گل ای بزم جانه شمع

*

دم آخرده صنمك منزلم زیر تراب ایتدم
گناهم چوتلغندن یرلره گیردم جباب ایتدم

*

بندن اول سحر ایدردی ساحر فرعون وار
گرچه گیم نظمیله انشاده زمانك شاعری
حد اعجازه ایلتدم بنده نظم پاکمی
معجز موسی میدر گل کور با سحر ساحری

»Zijâi je svjetli i sjajni drug društva u gjulistanu; ako ti je do veselja, dogji i ti, o svjetiljko društvene duše.

»Na zadnjem času nemoj misliti, da sam uzeo za prebivalište podzemlje; zastidio sam se od množine grijeha, pa se sakrio pod zemlju.

»Prije mene je opčaravao jedan čarobnjak [ساحر] kao Faraon; koliko god je bio u pjesmi i prozi umjetnik (svoga) vremena.

---

[1]) Muvekit: str. 52.

[2]) Čatib-Čelebi: »Fezleke« I. 380.

[3]) Atâi: str. 283. Za tijem veli, da se još u njegovo vrijeme (umro 1044.) nalazilo u Posavini [ملحدين] duga uzrasta, kratke pameti i pokvarene vjere dervišina, koji potajno ispovijedaju krivu nauku. الآن اول سمتلرده عقیده سی فاسد بویی اوزون عقلی قصه ملحد اکسك دکلدر.

»I ja sam do savršenstva dotjerao čistu poeziju, dogji da vidiš (što je): ili Musa-ova mudžiza (čudotvorenja) ili je Samirina čarolija (sihir)!«

Dosta mu je lijep i chronogram, koji je uklesan više vrata Sinanbegove džamije u Čajniču:

قيلوب احيا سنان بك اوز ديارين — ياپوب بو جامعى قيلدى خوش احسان
تفكر له چيقاردم تاريخنى — كوزل اولدى مناسب بيت رحمان

٩٧٢

»Svoju domovinu Sinan beg preporodi; načinivši ovu džamiju, učini dobro djelo.

»Razmišljajući sastavim joj kronogram: Lijepa je i dolična zgrada, gdje će se slaviti svemilostivi.«

Ahmed Šemsuddin Sarajlija.

S prigjevkom زال محمود پاشا خواجه‌سى (učitelj Zal Mahmud paše) za Sokolovića ere slovio je u Carigradu kao dobar poznavaoc arapskog jezika i literature jedan slabunjav, ali darovit mladić rodom iz Sarajeva. On je visokim duševnim sposobnostima veoma mlad prokrčio put u krugove carigradske uleme, a megju inteligencijom prstom su ga pokazivali kao rijetku pojavu radi govorničkog dara [وادىٔ حسن خط و شق القمر ديمكله مشهور لسان معجز بيان , elegantna štila, krasna rukopisa تحرورده مشار بالنان] i odlična ponašanja. Zvučne su riječi, laskavi su izrazi, pretjerana je hvala, kojom Balizade i Atâi obasiplju toga mladog učenjaka[1]).

Na žalost njihovi podaci o životu i djelima toga znamenitog Bošnjaka veoma su oskudni. Ni pisac njegove biografije u Bosna »Salnamesi« ne zna o njemu više od Atâije. Ahmed Šemsuddin je pripravne nauke slušao u zavičaju, a visoke u Carigradu. Po svršetku nauka bio je mulazim i korepetitor kod profesora Arabzade, kad je predavao na medresi Rustempašine sultanije Mihri Mah, za tijem je bio učitelj Zal Mahmud paše, po kome je došao na glas i dobio pridjevak. Profesorsku karijeru otpočeo je u tridesetoj godini života sa trideset akčeta dnevnice na Efdalijje medresi u Carigradu i nakon kratkog vremena premješten je na Ibrahimpašinu medresu sa 40 akčeta. Treća mu je stolica Bajezidijja u Brusi sa pedeset akčeta, a četvrta i pošljednja Sultanijja u istom gradu. Tu ga je nesmiljena boljetica, valjda sušica pokosila u cvijetu mladosti [فى عنفوان شبابه] početkom mjeseca redžeba godine 983. (1574.) i oborila sve nade, koje su u njega polagali prijatelji i učenici.

Mnogo je obećavao i s pravom se od njega mnogo očekivalo, jer njegove disertacije [الرسالة القلمية] »O peru« i [الرسالة السيفية][2]) »O sablji« krasni su spomenici arapskoga štila. Ista su temata prije njega obragjivali glasoviti učenjaci Dželaluddin Devani, Chatib Karzuni, Burdei, Lutfibeg-zade, Ummiveled-zade i dr. Kakovim je štilom pisao mladi Sarajlija, neka svjedoče primjeri, koje donose Atâi i Balizade.

---

[1]) Atâi: p. 233. — Balizade: p. 517. كان عالماً قادراً على المنثور والمنظوم عارفاً بكلام العرب متضلعاً بانحاء الادب .

[2]) Kadži Kalfa: I. p. 555.

(من رسالته القلمية)

شجرة تخرج من طور سيناء اصلها ثابت وفرعها فى السماء اذا نزل عليها الماء اهتزت وكلما اتت باثمارها تجددت يوسف عانقه اخوته عناق الحب واجمعوا ان يجعلوه فى غيابة الجب قدّ قميصه من غير ظغيان سجن وليس له عدوان تارة تراه: وهو كباسط كفيه الى الماء ليبلغ فاه سرة تلقاه: وهو كطائر يطير بجناحيه على قفاه مليح شفته لعساء وهو احلس امرط لا ينجو عن القادح وقد ابتلى بالضرس مفلج الثنايا مخضوب البنان كريم المركب يداه مبسوطتان ربما يقعد على النهر و يدلى رجليه فيه فلما يقوم يتكلم و يسيل الدم من فيه يراعة قدتتنفس فى جنح الظلماء الخ الخ

(من رسالته السيفية)

فيا سائلى عن اصل ذلك النصل استمع مما يتلى عليك فى هذا الفصل انه نص قاطع و برهان ساطع ذوالنون ذهب مغاضباً فالتقمه الحوت فنادى فى ظلمة فاحمة فنبذناه وانبتنا عليه شجرة قائمة ذوالقرنين بقبضته الشرق والغرب وله اليد الطولى فى كل ضرب من الحرب سلطان مصرىّ فاتح الشامات قاهر القروم قهرمان دمشقىّ مالك رقاب العجم والروم عضد الدولة رونق الملة فتح لاوليائه ومقت لاعدائه طالما ابعد نفسه عن نيام فانام تحت ظله الانام ــ خرجت من منكبيه الافعيان فكأنه ضحاك ناسب ان ينسب الى تيمور حيث انه سفاك حديد السان فى تبيانه ومن لسانه علو شانه الخ الخ.

(Iz knjige o peru.)

»To je jedno stablo, koje izlazi iz brda Sinaj; korjen mu čvrsto stoji (u zemlji), a ogranci su mu u nebu. Kad pane na njega voda makne se, a kad god dogje na rod, donese nove plodove. To je Jusuf, koga su zagrlila braća zagrljajem ljubavi i složila se, da ga metnu na dno čatrnje. Košulja mu je razdrta bez da je zaveden, bačen je u tamnicu, a niko mu nije neprijatelj. Sad ga vidiš, gdje pruža ruke vodi, da dopre do vrela (usta), sad ga opet zatečeš, gdje ko ptica leti na krilima strmoglavce. Lijep je, usna mu je tamno crvena, a on je kestenasto smegj. Goloput je, koji se ne može spasiti od klevetnika, a mora uvijek šutjeti; prednji zubi su mu rijetki, prsti okniveni, plemenite je sastavine, ruke su mu pružene. Katkada sjedi na obali rijeke, pa opruži u nju noge, a kad ustane, govori i krv mu teče iz usta. To je svijetnjak, koji se odmara u sumračju« i t. d. i t. d.

(Iz knjige o maču.)

»Dakle o ti, što me pitaš o porijeklu mača, slušaj, šta se predaje u ovom poglavlju: on (mač) je neoborivi dokaz, koji odlučuje i svjedočanstvo, koje u oči upada. Zun-Nun je, koji otigje rasrgjen, pa ga proždrije velika riba. Kad povika u gustoj tmini progjosmo pokraj njega i usadismo na njemu uspravno stablo. Zul-Karnein je, pod koga balčakom stoji istok i zapad; imade dugu ruku (moć) u svakoj vrsti ratovanja. Sultan je od Egipta, osvojitelj Sirije i

Palestine, pobjeditelj plemenskih poglavica, junak od Damaska, vlasnik plaćenika perzijskih i bizantinskih, mišica države, nakit naroda, pomoć prijateljima svojim, a užas neprijateljima. Dok se nalazi daleko od sna, spava svijet pod njegovom sjenom — Izašle su ispod njegovih ramena dvije zmije kao da je Dahhakova plemena i kao da stoji s Timurlenkom u srodstvu, u koliko je krvolok. Oštra je jezika u tumačenju i radi jezika (uživa) visoku čast« i t. d. i t. d.

»U štilu imade čarobna moć« veli hadis. Ta nas moć začarava kao najvještiji magioničar. I u Ahmed Šemsuddinovu štilu su boje tako majstorski udešene, da iz njih izbija grandiozna prikaza, koja nas privlači, da u nju zurimo kao dijete u šarena vrata. Bujna mašta, raskošnost u izrazu i sjajna rumen u slikama svjedoče, da to nije svagdanja istočnjačka elegancija štila i mašte, nego da su to umotvorine jednog darovita i učena mladića, koji je mnogo obećavao. koji bi, da ga smrt nije pokosila u cvijetu mladosti, zapremio jedno od najodličnijih mjesta megju rumskom ulemom. شاب قوی طبع، دضل جامع اشتات فضائل، مجموعهٔ علوم عربیه، فهرست فنون أدبیه . . . طبع قراند فوائده شیفته دل، سمت انشاده حامهٔ عقده کشاسی، علم براعت و بلاغتله مسلم عالم [1]) tako veli Atâi, a mi nadodajemo, da samo takav talenat može, da onako piše o sablji i peru, o oružju svih naroda i vremena.

U gori navedenim fragmentima misli stvaraju izraze, koji vrve simbolističkim prispodobama i izrazi stvaraju misli, koje se odrazuju u alegoričkim slikama bujne perzijske fantazije, za koju hadis veli: [2]) لوکان العلم معلقاً بالثریا، لنالله اهل الفارس To pisanje, meni se čini, imade na sebi osebno obilježje, sadržaje u sebi arapsko-islamsku umjetnost i odrazuje od sebe onaj sjaj, u kome su lebdili haremi Selima II. i njegova zeta Mehmed paše Sokolovića napučeni s više hiljada robinja i robova.

*

Kad ćemo sada preći u XI. vijek po hidžr. mislim, da ne će biti suvišno ovdje spomenuti bar po imenu još dvojicu glasovitih učenjaka, koji doduše nijesu iza sebe ostavili literarnih spomenika, nego samo dobar glas megju rumskom ulemom. Jedan je začasni učitelj Mehmed paše Sokolovića Mahmud Bedrudin. Rodom je iz Sarajeva, nauke je svršio u Carigradu, a profesorsku karijeru otpočeo u medresi Mahmud paše Abogovića u Chas-koju. Za tijem je predavao na najvišim medresama u Carigradu kao na Ejjubijji i Sulejmanijji, dok nije 976. (1568.) imenovan vrhovnim sudcem قاضی القضاة u Egiptu, u kojoj ga je časti i smrt zatekla koncem iste godine[3]).

Drugi je Bali efendi. I on je rodom iz Sarajeva i pod zaštitom Sokolovića popeo se do najuglednijih profesorskih stolica u Carigradu. Kad je koncem god. 986. (1578.) osnovan bosanski »mevlevijjet« sa sjedištem u Sarajevu imenovan je prvim »mulom« (vrhovni sudac). Kako smo gore kod Hamze spomenuli iste je godine dobio zapovijed, da iz Posavine istrijebi hamzevije, što je strogo i proveo. Godine 990. (1582.) umro je u toj časti, ostaviv iza sebe džamiju, oko koje je narod savio cijeli ciklus legenda. Atâi o njemu se ovako izrazuje

---

[1]) Atâi: str. 233.

[2]) Da je nauka obješena megju zvijezde, dokučili bi je Perzijanci.

[3]) Atâi: str. 124.

علم وصلاحیه مشهور مقتضای خلقت عمالقه کردار بشانقه وقاردن حصه‌مند (Bio je na glasu radi učenosti i dobrote, od prirode bio je udionik amalatitskog ponašanja i bosanskog ponosa)[1]). Nek sada stoji, mi ćemo imati prilike drugi put se osvrnuti na ujedljive primjedbe, kojima se spomenuti pisac spotiče o naše učenjake i književnike. Sigurno su mu se negdje bosanski dostojanstvenici veoma zamjerili.

Sudi.

Najpopularniji Bošnjak megju turskim piscima jest bez dvojbe Sudi. Bosna se može ponositi, da je Turcima dala najdubljeg i najvještijeg komentatora i tumača perzijskih klasika, koji je ne samo učeno pobio duzine predšastnika i savremenika, nego se takogjer tako visoko digao, da mu u toj struci nema premca u turskoj literaturi svih vjekova.

Taj glasoviti Bošnjak rodio se u Sudićima, seocu pokraj Sarajeva. Temelj svojoj naobrazbi položio je u Bosni, odakle se s geslom[2]) اطلبوالعلم ولو بالصين zaputio po svijetu, da sabira nauku od grada do grada, kao što marljiva pčela sakuplja med od cvijeta do cvijeta. Toj marljivoj pčeli ni Diaribekir nije bio daleko, kad je čuo, da se tamo nalazi i drži javna predavanja iz perzijskih klasika glasoviti učenjak Muslihuddini Lari[3]), kojega su tada na istoku slavili kao najboljeg poznavaoca perzijske knjige i jezika.

Svestrano oboružan istočnom uljudbom došao je u Carigrad i tu se stalno nastanio, posvetivši se učiteljskom staležu, ali iz nepoznata uzroka, brzo se povukao u kraj s malom mirovinom[4]).

U početku vlade Selima II., dakle kad je Sokolović bio, kako turski povjesničari vele »پادشاه معنوی« (duša države) nalazimo Sudiju kao profesora u Atmejdan-sarijima, gdje su se uzgajali odabrani mladići[5]) [علمان خاص] za dvorska dostojanstva. U spomenutim sarajima pred Sudijom slušali su nauke svi veliki Bošnjaci i Hercegovci iz zadnjih decenija ponosne dobe. Megju njima i Derviš paša Bajezidagić-Mostarac, koji ga u predgovoru »Murad-name« spominje s pietetom.

U tome svojstvu zatekla ga je smrt god. 1000. (1593.)[6]) kao ponosna borca proti prošlim i savremenim komentatorima perzijskih klasika. O njemu kao profesoru Ćatib-Čelebi se ovako izražava: سودا کر جنس فاخرعلوم مبانی مقدماتی سدید معلم مفیدایدی

[1]) Atâi: str. 283.

[2]) Hadis, a znači: »Traži nauk, pa makar u Kini«.

[3]) Sudi »Gjulistan šerhi« izdanje od godine 1249.; na prvoj stranici nalazi se Sudina kratka biografija. Tu piše: مصلح الدين لاری ديار بكرده مفتی ومدرس ايكن تحصيلی هنكامنده واروب لسان فارسی بی آندن اخذ ايتمشدر. Tu se takogjer nalazi تقريض od šejhul-islama Arifa Hikmet bega, iz koga ne će biti na odmet zabilježiti slijedeće stihove:

دهـد بوی بلاغت گلستانش	بر عرفان بر آرد بوستانش
دليلش كشت چون برهان قاطع	ظريفانرا بود تبيان مافع
هنرمندان از اين تأليف سودی	عجب نبود اگر يابند سودی

[4]) Ćatib-Čelebi; I., str. 7. — Atâi: str. 332.

[5]) Muallimi-Nadži: »Esami«, str. 175.

[6]) Ćatib-Čelebi i Atâi, dok u »Bosna Salnamesi« i u »Gjulistan šerhi« veli, da je umro 1005. (1598.)

Sudi je ostavio iza sebe kao trajne spomenike obsežne komentare na glasovita klasična djela u perzijskoj knjizi poimence na »Mesnevi«[1]) od Dželaluddina Rumije (604.—672.), na »Gjulistan« i »Bositan«[2]) od Šeihi Muslihuddin-Sadije (591.—691.) i na »Divani-Hafiz«[3]) (umro 792.). S tijem komentarima i dan-danas služe se svi prijatelji spomenutih klasika, a štampani su više puta u Carigradu i Kairu.

Nedavno preminuli turski pisac i pjesnik Muallimi-Nadži u djelu »Šujle-Bujle« spotiče se o Sudiju ovako: »Svaka Sudina riječ nije opravdana [معتبر] Ja ga već odavno nazivam فاضل عنود što po prilici znači: naprasiti, svadljivi učenjak. Na pr. sve komentatore »Bositana« pobija, a u svome komentaru toliko griješi, da je načinio pogrešaka, barem koliko svi komentatori skupa. Uza sve to, što je Sudi imao odlično znanje برفضله مالك koje mu se nigda ne može zanijekati, u pisanju se pokazao svoje glave [آخود سر], a ko god uzme taj pravac, mora na svakom koraku griješiti. U svima perzijskim riječnicima stoji, da je u riječi کردار arapski ك i meksur, a Sudi sâm veli, da je meftuh analogno izrazu رفتار Mislim, da to on čini kao Bošnjak, koji je utuvio sebi u glavu, da ga ide prvenstvo u poznavanju perzijskog jezika [4]) كندی بر بوشناق اولدیغی حالده عجم لسانده تصرف داعیه‌سنه دوشمش اولمسندندر ظن ایدرم

Preko toga prigovora ne možemo ravnodušno preći, jer sadržaje u sebi nešto, čemu se ne samo može, nego i mora prigovoriti. Koliko je meni poznato, Nadži nije imao strukovne naobrazbe u perzijskom jeziku. Kao darovit samouk domogao se nešto naobrazbe istočne i zapadne. Elegancija stila u turskom jeziku pribavila mu je glas megju savremenim turskim piscima, a pjesnički dar i vještina, kojom je uveo strofe i neke vrste zapadne pjesme u tursku knjigu, pronijeli su mu ime i izvan granica Turske. To je sve lijepo, ali ne možemo dozvoliti, da daroviti pisac pamfleta, kako slobodno smijemo obilježiti Nadžin književni rad, reče: Sudija je griješio više nego svi komentatori skupa. »Fadili-anud«, koji je išao čak u Diaribekir, da iz usta Larije — tada najglasovitijeg poznavaoca perzijskih klasika, sluša predavanja, ne može toliko načiniti pogrešaka, koliko Sururije, Šemije i dr., koji su učili perzijski u Carigradu.

Primjer, koji sveučeni Nadži navodi, da dokaže Sudino neznanje, nije kod mene opravdan ... jer izraz ... može se čitati »kerdar« i »kirdar«[5]). Što tijem »Muterizi-anud« daje sam sebi »testimonium ignorantiae», nije kriv naš »Fadili-anud« U ostalom mislim, da Bošnjak-Sudi kao član arijskog roda imade više prava i smisla za perzijski jezik, nego Turčin-Nadži, pa makar bio član i najplemenitije mongolske pasmine.

Da je Sudi poznavao u tančine perzijski jezik i literaturu, u što je utkao cijeli svoj život, to mu ne će niko zanijekati, koji je imao u rukama makar

---

[1]) Najveće mistično-pjesničko djelo Istoka, koje je komentirano nebrojeno puta.

Još se jedan naš zemljak spominje megju komentatorima toga slavnog djela, kojega poznajem samo po imenu: Šarihi »Mesnevi« Mustafa El-Bosnevi.

[2]) Oba su ta pjesnička djela etsko-didaktičnog sadržaja. Prvo se sastoji od pripovjedčica u prozi, koje su protkane poučnim stihovima, a drugo je zbirka pripovijedaka u pjesmi. Oba se predaju na Istoku po medresama i srednjim školama.

[3]) Kompletna zbirka pjesama Širaskog Slavulja, koja se smatra najljepšim lirskim produktom istočnog Parnasa.

[4]) Nadži-Vasfi: »Šujle-Bujle», str. 95.—97.

[5]) Pizzi: »Antologia firdusiana« 425.

jedan od njegovih ogromnih komentara. Na svakoj stranici po rubu ispisana imena starijih i savremenih komentatora Sururije, Kafije, Šem'ije, Ibni Sejjidi Alije, Ankarevije, Piri paše i dr. svjedoče nam, da kao strukovnjak poznaje svu literaturu o perzijskim klasicima do njegova vremena. Sve je tu švabskom strpljivosti i pažnjom obrađeno, koja mora imponirati i učenjaku i laiku, jer proslijediti iz riječi u riječ toliko komentara, nije svačiji posao.

Osim spomenutih komentara Sudi je napisao hašiju na Miri Huseini Mibedin komentar هداية الحكمة [1]), koja je dosta pribrana i priznata u učenom svijetu, koliko radi svestrane učenosti, toliko radi praktične porabe. Da olakša svojim slušateljima obuku arapskoga jezika, preveo je Ibni Hadžibovu sintaksu الكافية i gramatiku الشافية na turski jezik [2]).

Koliko je meni poznato, to je prvi atentat na obuku arapskog jezika po arapskim knjigama u turskoj literaturi. Od tada su prošla tri vijeka, a turska i naša ulema još se nije emancipovala od »Maksuda«, »Avamila«, »Izhara« i t. d. Još se i sada vodi žestoka borba u Carigradu proti hodžama, koji obučuvaju arapski jezik po gramatikama i sintaksama, koje su pisane prije više vijekova za Arape i koje su kod Arapa već davno zastarjele, ali sve bez uspjeha, jer hodža ostaje hodža, koji misli, da bi se smrtno ogriješio, ako pomisli: da može biti bolja gramatika od »Maksuda« ili bolja sintaksa od »Kafije«.

Osim rečenih djela neki tvrde, da je iza Sudije ostalo još spisa [3]), koje nam njegovi biografi ne spominju ni po imenu. Kad uzmemo sve u obzir, mirne duše možemo reći: da naš Sudi nije svagdanja pojava u turskoj knjizi nego individualnost, koja je do dana današnjega ostala osamljena na svojoj visini. Dok teče u Turskoj prijatelja perzijskih klasika Sadije, Hafiza i Rumije, dotle će se uvijek čitati: Sudini komentari.

Završujući ovu oskudnu biografiju slavnoga Sudije kao Derviš paša Mostarac u prologu »Murad-name« kličem:

اولدی استاد اکرم سودی — بولسون ایکی جهانده مقصودی
ایلدی علمله وجودیمی زین — رضی الله عنه فی الدارین

Sudi je bio moj plemeniti učitelj, — neka nagje na obadva svijeta ono, što želi.
S naukom je nakitio moje biće, — neka Bog s njime bude zadovoljan na oba svijeta.

Vali.

Pošto je sudbina novopazarskog sandžaka od pada bosanskog kraljevstva, pa sve do okupacije bila usko skopčana sa sudbinom Bosne i Hercegovine, jer je uvijek sačinjavao njihov sastavni dio, samo se po sebi razumije, da i pisce iz novopazarskog sandžaka moramo uzeti u kolo naših pisaca. Prvi se javlja Vali. Rođeno mu je ime Ahmed. Po zvanju je bio kadija. Riza o njemu ovako piše والیٔ شهر بلاغت وشهریار اقالیم علم ومعرفتدر t. j.: namjesnik grada dikcije i vladar država znanosti i umjetnosti [4]).

Umro je 1007. (1598.) u rodnom mjestu.

[1]) »Bosna Salnamesi« od god. 1302. »Šerhi Gjulistan« na početku.
[2]) Ćatib-Čelebi: I., 7.
[3]) »Bosna Salnamesi«.
[4]) Riza: str. 103.

Sudeći po stihu, koji Riza navagja u »Tezkiri«, osudili bismo Valiju kao pjesnika, jer zbilja u njemu nema nikakove poezije, a to je:

فم یاره اویکنمکه اولدی راغب نوله مهری قوز قابنه قویسه کاتب

Roveći po raznim rukopisnim zbirkama, našao sam dosta lijepih Valinih stihova, koji ne zaostaju ništa za slijedećima:

بز جناب الهه منسوبز بز اولو بارکاهه منسوبز
شرر آه توغ زرینـدر درکه پادشـاهه منسوبز
عاشـقك نار شـوقه یاندریجی بر یلك یوزلو ماهه منسوبز
مظهر رحمت خدا اولهلم دیو یوز بیك کناهه منسوبز
خار وخسلر جفاسنی چکرز والیا خاك راهه منسوبز

Dosta je lijep i tarih, koji je rekao prigodom smrti Mehmed paše Sokolovića, Visokoga, a glasi:

شهر شـعبانده وزیر اعظم ایلدی دار بقایی مأوی
تیغ ظلمیله اولوب سینه چاك دولت و رفعتنه ایردی فنا
دیدی تاریخنی آنك والی حیف کیم کتدی محمد پاشا

Nije mu loš ni ovaj distihon:

ایرمکدر او قامت بالایه نیتم افتادهیم ولیك بلند اولدی همتم

Alidede el Bosnevi

ibni Mustafa Alauddin, Šeichut-Turbe. Rodom je iz grada Mostara[1]) u kršnoj Hercegovini.

Spoznaja Boga, obrazovanje značaja za uzorno upotrebljavanje vrlina, za tijem navika: biti s malim zadovoljan uz velike duševne sposobnosti i visoku naobrazbu — to je osnova na kojoj se razvija savršeni ljudski život. Sva ta i mnoga druga zemna dobra, koja su vanjski ures ljudske savršenosti posjedovao je naš Alidede. Ovaj veleučeni i skromni šeh najprije se oboružao s dovoljnim znanjem u domovini, pa se onda zaputio u Carigrad, da se tamo usavrši na visokim školama[1]).

Po svršetku nauka stupio je u derviški red »chalveti« i pridvorio se kod Nuruddin-zade Šeich Muslihuddina. Kad je od njega dobio »iršad-idžazeti«, zaputio se po svijetu, da posjeti sve glasovite šehove. Kud je sve putovao ne bilježe nam njegovi biografi, nego vele, da je na svojim putovanjima više puta ispunio svetu dužnost »hadž«[2]), naime: da je na veliki bajram prisustvovao svečanoj molitvi na Meki. Napokon se smirio u Sigetu u »chanikahu« kod Sulejmanove grobnice, odatle je i dobio počasni naslov »Turbe-šeichi«[3]).

U tome je zakutku na godine predavao svjetske i sufijske znanosti [علوم ظاهره وباطنه] i dijelio »iršad-idžazete« serhadskim šehovima, provodeći skroman i pobožan život, dok mu ne poremeti mir i blaženstvo naročiti poziv od Saturdži-

[1]) Tezkirei Riza: p. 103.
[2]) Atâi: 466 str. — Katib-Čelebi: I. 122.
[3]) Pečevi: II. 219—220.

Mehmed paše, koji bješe pošao s vojskom na Arad. Alidede se odazove pozivu, te dogje u vojsku, da izvrši i svetu dužnost ادای فریضهٔ جهاد i da zborom i tvorom sokoli i hrabri vojnike na požrtvovnost i ustrajnost[1]).

Na povratku s vojne na pušti zvanoj Gjula — pripovijeda Pečevi, koji je takogjer sudjelovao u tome neuspješnom poduzeću, — da je Alidede popio kahvu i odmorio se u čadoru serdareva sekretara Teskeredži Ali efendije. Za tijem je ustao, da klanja ićindiju (popodnevnu molitvu) i izišao iz čadora. Kratko vrijeme iza toga našao ga je nekakav hadži Sefer na sedždi (zemlji oborenom glavom), ali pošto je ta sedžda dulje vremena trajala prigje mu i nagje ga mrtva. To je bilo početkom rebiul-evela 1007. (oktobar 1598.). Odatle je prenešen u Siget i sahranjen — po vlastitoj oporuci pokraj groba šeich Kasima, koji je poginuo kod osvojenja Sigeta[2]).

Isti povjesničar dalje pripovijeda, da je na dan smrti govorio prijateljima: »Očekivao sam, da ću poginuti u toj vojni, ali eto božija providnost drugčije odredi; ne znam šta je uzrok«. Očekivanje mu se taj dan ispunilo. Jedan dan, vraćajući se, jahali smo usporedo i raspravljali o prilikama u svijetu, a naročito o bijedama i nevoljama, koje smo pretrpjeli na ovoj vojni. Na moju primjedbu: čudnovato da ovaj serdar ugura nema! Toliki trud i napor, tolika muka i zahmet — sve ode uzalud. — Alidede nadoveza: »U toga su se čovjeka sastale četiri mahane: oholost, ispraznost, samovolja i samoljublje, a u koga se od ta četiri hrgjava svojstva jedno nagje, nikada ne će posla vidjeti, niti će se kakovom uspjehu obveseliti. Kako će onaj, u koga se sva četiri sastanu, poduzeti osvajanja, izvojštiti pobjedu i obradovati svijet?« Te su se biser-riječi zasjekle u moju dušu; za to se usugjujem ovdje ih zabilježiti. Od mudrih riječi crpi se pouka; mogu kome kao savjet poslužiti[3]).

ليس الفتى بفتى لا يستضاء به و لا يكون له فى الارض ا ثار

»Čovjek nije čovjek, s kojim se ne rasvijetli (njegovo vrijeme) i koji ne ostavi na zemlji spomenika« — veli arapski pjesnik i imade potpuno pravo. Da nije Alidede svojim uzornim životom, svojom drosvijećenom dušom djelovao na savremenike, da nije namro učenom svijetu nekoliko spomenika na polju literature, davno bi uspomena na Turbe-Šeicha uginula sa svima islamskim spomenicima u Sigetu. Nu glasovita djela محاضرة الاوائل (razgovor o prvim dogagjajima) i أسئلة الحكم (mudroslovna pitanja), koja su po privatnim i javnim bibliotekama do nedavna u rukopisu čuvana, danas su pomoću Gutenbergova izuma u hiljadama primjeraka raširena po islamskom svijetu.

Budući da imamo spomenuta djela pri ruci, mi ćemo se s njima malo više pozabaviti i pokušati u najkraćim crtama prikazati njihovu literarnu vrijednost i sadržaj, premda zaslužuju, da se o njima na pose piše omašna studija. Prvo djelo nosi potpun naslov محاضرة الاوائل و مسامرة الاواخر (razgovor o prvim dogagjajima i priča o posljednjim zgodama). Pisano je u arapskom jeziku, a tiskano po drugi put u Kairu[4]) u državnoj štampariji Eš-šerefijje 1311. po Hidžr. na 264 stranice.

---

[1]) Mehmed Tahir: str. 15. — [2]) Pečevi: II. 219—220. — [3]) Ibidem.

[4]) Prvo je izdanje izašlo u Bulaku 1300 i brzo raspačano.

Sam pisac u predgovoru tumači nam postanak toga djela ovako:

لما اطلعت على كتاب لطيف فى معرفة الاوائل للامام الحبر الهمام والعالم المتقن الفهام استاذ المتأخرين خاتم المجتهدين جلال الملة والدين عبد الرحمن السيوطى تغمده الله برحمته جعلت كتابى هـذا ولخصته من كتابه المذكور وخذفت اسانيد الاخبار والزوائد والتكرار وأسماء الكتب المنقولة عنها بناء على الاصل و تسهيلا للضبط والنقل وزدت فى كتابي هـذا من الاخبار والآثار من متعلقات الاوائل والاواخر أصنافا مما استخرجته من الكتب المعتبرة و محاضرات التواريخ.

Za tijem nabraja po imenu djela, kojima se služio, pa nastavlja:

ورتبته على قسمين الاول فى الاوائل والآخر فى الاواخر. وفى كل قسم فصول ترتيبا لطيفا وتبويبا منيفا مراعيا أوائل الفاظ الاخبار فى اوائل الاسطر ما اخال احد اسبقنى اليه وذيلت فى آخر كتابى من اواخر الاخبار من انواع المحاضرات من التواريخ مما لم يوضع فى غيره من كتب الاوائل كالسيوطى والعسكرى وغيرهما من اجلة الائمة عليهم الرضوان والرحمة لانى رأيت كتب التواريخ مبسوطة لا تستحضر الاصول منها و منحصرة فى احوال الملوك والممالك و اهاليها لا تستخبر الفروع عنها فانتحلت رسالة جامعة بين التواريخ الدينية والدنيوية مما يتعلق بأحكام العلوم والعبادات والبرزخ والحشر والآخرة فصارت بحمد الله وعونه كالبرزخ الجامع يمكن ان يستحضر من لطائف اوائل احكام الدارين بها اذ قصرت على اصول كل تاريخ من العلوم والعبادات واعرضت عن فروع القصص والحكايات فجدير ان تسمى بمتن التواريخ واصلها جامعة بين بدايات العالم واوائله ونهايات الكون وأواخره والله الموفق.

»Kad mi je prošla u ruke krasna knjiga »Prvi dogagjaji« od poletnog i uglednog prvaka, dubokog i umnog učenjaka, kapaciteta u kasnijem učenom svijetu, zadnjeg »mudžtehida«, svijetla naroda i vjere — Abdurrahmana Sujutije — bog ga obasuo sa svojim blagoslovom, — sastavio sam ovo moje djelo i načinio izvadak iz spomenute knjige, ostranivši o ovjerovljenju vijesti, suvišne zgode, opetovanja i imena knjiga, iz kojih je uzeo gragju, oslanjajući se na izvor, da se lakše mogu bilježiti i predavati. Dodao sam svom djelu mnogo vijesti, koje se odnose na »prve dogagjaje i pošljednje zgode«, a sabrao sam ih po uvaženim knjigama i povjesničkim djelima.

(slijede imena djela)

Podijelio sam svoju zbirku na dva dijela. Prvi dio obuhvata »prve dogagjaje«, a drugi »pošljedne zgode«. Svaki dio imade lijepo uregjena poglavlja i zgodne odsjeke, pokazujući redom početke vijesti na početku redaka. Nije niko prije mene na to došao. Još sam dodao na kraju »pošljedne zgode«, koje sam pokupio po raznim povjesničkim zbirkama, a to nije učinio nijedan pisac »prvih dogagjaja«, ni Sujuti, ni Askeri, ni drugi koji od odličnih učenjaka — bog ih blagosovio i od njih zadovoljan bio! Vidio sam obširnih povjesti, iz kojih se ne mogu izvaditi glavne tačke i ograničenih na vladare, države i narode, u kojima se ne mogu razabrati nuzgredne stvari; za to sam sastavio jedno djelo, koje obuhvata vjersku i svijetsku povijest, koje se odnosi na ustanove nauke, vjere, počinka u grobu, sudnjeg dana i onog svijeta — i tako

hvala bogu i njegovoj pomoći postade sveukupno središte, da se iz njega vade ustanove o prvim dogagjajima na oba svijeta. U mome su djelu u kratko izložene važne zgode opće znanstvene i vjerske povijesti. Budući sam (u tom djelu) izbjegao nuzgredne priče i pripovijetke, zaslužuje da se nazove tekstom povijesti. Ono je u istinu zbirka, koja obuhvata sve zgode izmegju početaka svijeta i njegovih »prvih dogagjaja« i izmegju konaca prirode i njezinih »pošljednih zgoda«.

U to par redaka sâm pisac nam je rekao, što se imade reći o samom djelu, a mi ćemo još dodati, da se »prvi dogagjaji dijele na 37 poglavlja, a »zadnje zgode« na 4 odsjeka. Predugo bi nas zavelo, kad bismo počeli nabrajati sve odsjeke i u kratko razlagati njihov sadržaj, za to ćemo ovdje odustati od toga, držeći da je pametnije navesti nekoliko primjera, da se vidi: kako je pisac obragjivao dogagjaje i prikazivao zgode. U XXV. poglavlju, koje nosi naslov فى اوائل المتعلقة بالبيوع و المعاملات (o prvim dogagjajima, koji se odnose na trgovinu i promet), nalaze se i ovi: 1. Prvi koji je kovao novce i kopao majdane, da se ljudi s njima okoriste jest Feridun. On je unuk Džemšidov od kraljevske krvi, koji je neko vrijeme bio sakriven u narodu. Kad se narod digao proti Dahhaku, zulumćaru i vračaru pod vodstvom dobroga kovača, potraže Feriduna, nagju ga i zacare. U tom ustanku je Dahhak platio glavom i njegove obijesne čete, koje su uzbunile svijet. Tako bog perzijskome narodu dade Feriduna, vladara pravedna i pravovjerna, koji je po Ibrahim pejgamberovu zakonu vladao 500 godina. — (Gazali: Sijerul-muluk). 2. Prvi, koji je uzeo desetinu od podanika i pomoću toga danka uveo kulturu, bio je vladar, koji se zvao Kai Kubad, potomak Minočehrov. — (Behdžetut-tevarih.) 3. Prvi, koji je u islamu počeo kovati drahme i dinare bio je Abdul-melik b. Mervan, a napisano mu je ime na njih godine 75. po Hidžr. Na jednoj strani bio je natpis: لا اله الا الله (nema boga osim Allaha, a na drugoj: محمد رسول الله (Muhamed je božiji poslanik) i godina, kad je kovan. Neki vele, da je na jednoj strani bilo napisano: قل هو الله احد (reci bog je jedan) a na drugoj: محمد رسول الله (Muhamed je božiji poslanik) Kasnije je k tome Hadždžadž dodao: ارسله بالهدى و دين الحق (koji ga je poslao, da pokazuje pravi put i propovijeda pravu vjeru). — Evâilus-Sujuti.

Mislimo da je dovoljno to nekoliko primjera, da se vidi: šta je obragjivao i kako je obragjivao Ali-dede »prve dogagjaje« u svome djelu. Na takav način nam pripovijeda o velikom nizu začetnika, pronalazača i obretnika raznih znanstvenih, umjetničkih, vjerskih i socijalnih izuma i ustanova, a to sve svjedoči, da je naš Ali dede svjesno, marljivo i vješto obradio tu tešku temu. Koliko li je pusta vremena i pčelije marljivosti utkano u tu knjigu, dok je dovedena u tako lijep red i strpana u tako mali opseg, teško je odrediti; jer tada u islamskom svijetu nije bilo govora o štampi. Cijeli materijal sabran je na dugim putovanjima po istočnim bibliotekama i donešen u Siget. Tu je pomno svrstan i sregjen u jednu knjigu, koja je predana javnosti 998 (1590)[1]).

---

[1]) Hadži-Chalfa: II. 390. «محاضرة الاوائل ومسامرة الاواخر» مختصر للشيخ على دده وهو على قسمين الاول فى فصول الاوائل مرتبة على سبعة وثلاثين فصلا والثانى فى فصول الاواخر و فيه اربعة فصول اوله: نحمده بلسان الحمد وكل حامد الخ فرغ منه فى شهر رجب سنة ثمان و تسعين و تسعمائة.

Drugo glasovito djelo od Alidede-a jest خواتم الحكم المسمى بحل الرموز وكشف الكنوز (svršetci mudrosti — nazvani riješenje alegorija i otkriće riznica)[1]), pisano je arapskim jezikom u zadnjoj godini prve hiljade i u prvoj godini druge hiljade po Hidžr., kako sâm pisac u predgovoru kaže, gdje obširno razlaže o koncu i propasti svijeta; tiskano je na 206 stranica u kvart-formatu 1314. po Hidžr., a obuhvata 360 pitanja i odgovora iz dogmatične teologije i mistične filozofije. Iza toga slijede dvije raspravice o sastavnim dijelovima ljudskoga tijela sufijske nauke علم التصوف. Na kraju se nalazi jedan dodatak, koji se dijeli na sedam kategorija [اطوار] a bavi se s glavnim epohama od stvorenja svijeta.

Uzevši sve skupa, mi pred tom knjigom stojimo kao mornar bez buzole u nepoznatom moru. Gdje god zabrodimo, lutamo bez cilja i svrhe. Svako pitanje čini nam se zagonetno, a svaki odgovor lakoničan i mističan. Tu se raspravlja o predmetima, koji nas potiču na razmišljanje, a naše su misli prekratke, da ih svate i razumiju; takova pitanja može da shvaća i na njih odgovara mističnom filozofijom zadojena duša i dogmatičnom teologijom oboružani učenjak kao što je bio Alidede El-Bosnevi.

Kako na primjer da se ovdje snagjemo:

(السؤال العشرون بعد المأتين من الخواتم) ما معنى قوله تعالى عز من قائل مخبرا — ولقد همت به و هم بها — ما معنى الهم من الصديق وما معنى الهم من زليخا (الجواب) قيل همت به افساداً وهم بها ارشاداً (وقيل) همت به حراماً وهم بها حلالاً وهمت به سفاحاً وهم بها نكاحاً عند طلاق زوجها (وقيل) همت به بالمضاجعة وهم بها بالمدافعة (وقيل) همت به شهوة وهم بها موعظة (نكتة خفية) اشركه الحق مع زليخا فى الهم ستراً على العاشقين وعناية على الصادقين (وقيل) اشركها لكمال مقتضى الرجولية التى ليست بداخلة تحت التكليف وان كانت مع عصمة النبوة. والى هذا المعنى اشار يوسف الصديق بقوله وما أبرئ نفسى ان النفس لأمّارة بالسوء يعنى كنفس زليخا ولكن عصمة الله قد سبقت علىّ فكان همى روحانيا وهمها نفسانيا كما اشار بقوله: إلاّ ما رحم ربى اى ايدنى بالعصمة منه تعالى ولولا عصمته تعالى لكان ما كان والعصمة هى البرهان المشهود له كما اشار سبحانه بقوله: لولا ان رأى برهان ربه.

»(Sto i dvadeseto pitanje). Šta je značenje uzvišenih riječi: »Ona je težila za njim, a on je težio za njom«[2]). Šta znači težnja iskrenoga, šta znači težnja Zuleihina? — (Odgovor.) Neki vele: Ona je težila da ga pokvari, a on je težio, da je okrene na pravi put. — Neki vele: Ona je težila za njim, kao za haramom, a on za njom, kao za halalom, ona je težila, da ga zavede, a on je težio, da je oženi, kad s mužem razvrgne brak. — Neki vele: Ona je težila, da s njim načini preljub [المضاجعة] a on je težio, da se od toga odbrani. — Neki vele: Ona je težila, da mu pokaže strast, a on je težio da njojzi dade savjet. — Tajinstvena je ali duhovita izreka: Bog ga je združio sa Zuleihom

[1]) Hadži-Chalfa: I, 451. »حل الرموز ومفاتيح الكنوز« للشيخ علاء الدين على ده ده البسنوى الحلوتى النورى وهو مختصر مشتمل على ثلثمائة و ستين سؤالا كل ثلاثين فى موقع فيكون اثنا عشر موقعاً على عدة الشهور الفه فى حرم مكة المكرمة شرفها الله سبحانه و تعالى سنة احدى و الف يقال له اسئلة الحكم.

[2]) Kur'an: XII. sura 24 aje.

u težnji, za koju se sakrivaju zaljubljeni i na koju se oslanjaju iskreni. — Neki vele: Bog ih je sastavio, da pokaže savršenost, koja se traži od čovječnosti, a koja ne spada pod silovanje, pa makar bila i skopčana s nevinošću peigamberluka. Na to nas podsjećaju Jusufove riječi: »I ja sebe ne opravdavam; zaista je duša sklona zlu« [1]), t. j.: duša Zuleihina; nu mene je bog od toga prije zaštitio, pa je moja težnja bila duševna, a njezina tjelesna. I na to nas on podsjeća riječima: »Samo se na me Bog smilovao« [2]) to jest oboružao me je svojom zaštitom. Da nije bilo njegove zaštite bilo bi, što nije bilo, a božija je zaštita njegovo očito svjedočanstvo, kako sveslavljeni i uzvišeni veli: Da nije vidio znak svoga Boga« [3]).

Eto to je jedno pitanje i jedan odgovor. Mi tu lebdimo izmegju idealnosti i realnosti kao dijete pred vratima od dva šarena kanata i divimo se veleučenosti Ali Dedeta, misleći da ga razumijemo, a u istinu ga ne razumijemo. Nama to zakučito pitanje Hafiz s jednim distihonom mnogo bolje obrazlaže, kad veli:

من از آن حسن روز افزون که یوسف داشت دانستم:
که عشق از پردهٔ عصمت برون آرد زلیخا را

(Ja poznam onu ljepotu, koja čovjeku dulji život, a ta je ljepota Jusufa resila. — Gledajući u tu ljepotu, ljubav je Zuleihu iza zastora nevinosti na javnost izvela.)

Šeich Alidede učeno, a Hafiz duhovito rješava to pitanje.

Slična pitanja i slični odgovori provlače se kroz cijelu knjigu; imade ih o svemu i svačemu, a sve je skupa jasno svjedočanstvo, da je naš glasoviti zemljak bio rijetka pojava u svoje vrijeme. Evo šta Ćatib-Čelebi veli: «Spomenuta djela (Evâil i Chavatim) njegove učenosti pribrana su i uvažena kod stara i mlada. Osim navedenih vidio sam još nekoliko njegovih učenih rasprava« [4]). Koje su to rasprave ne navodi ih u «Fezleki« ni po imenu. Nekoje od njih spominje po imenu. Mehmed Tahir, koje ćemo i mi ovdje na isti način zabilježiti [5]).

1. انوارالمشارق — Svjetla istoka.
2. سباعیات فی الفروع — Sedmerci o stručnom isl. pravu.
3. رسالهٔ انتصاریه — Pobjedonosna rasprava.
4. مواقف الاخره ولطائف الفاخره — Stajališta onog svijeta i dične ljepote [6]).
5. تمکن المقام فی المسجد الحرام — Uspostavljanje mjesta u Kabi.

Ovo je zadnje djelo napisao 1001.—1592., kad je po nalogu sultan Murata III. zaputio se u Meku i uspostavio »Mekami Ibrahim«. Ta mu je odlična misija povjerena sigurno po nagovoru zemljaka i pjesnika Derviš paše Mostarca, koji je tada bio kao sultanov lični savjetnik (musahib) — kako ćemo odmah čuti — najuplivnija osoba na dvoru u Carigradu.

Knjiga je sastavljena od četiri odsjeka i jednog zaglavka. 1. Uzrok objavljenja ajeta o Kabi. 2. O odlici molitve u njojzi. 3. O tajnama mjesta. 4. O odličnim mjestima, a zaglavak je jedan slavospjev Kabi [7]).

---

[1]) Ibidem: XII. sura 53 aje. [2]) Ibidem: XII. sura 52 aje. [3]) Ibidem: XII. sura 24 aje.
[4]) »Fezleke«: I. 122.
[5]) »Mešaihi osmanijeden sekiz zatun teradžumi ahvali«, str. 16.
[6]) H. Chalfa: II. 561, وهو کتاب لطیف رتبه علی خمسین موقفا علی عدد مواقف الآخرة
to je lijepa knjiga, sastavio ju je na pedeset stajališta prama broju stajališta na onom svijetu.
[7]) Hadži Chalfa: I. 330.

Davno je nestalo svakog traga nad zemnim ostatcima Alidedeta u pitomoj zemlji Ungjurosu kraj Sigeta, glasovitog grada, gdje su u par dana rastala se sa svijetom dva velikana sultan Sulejman Zakonodavac i knez Nikola Šubić-Zrinjski, gdje je slavni Sokolović zatajenjem sultanove smrti i osvojenjem Sigeta stekao jedno od najodličnijih mjesta u turskoj povjesnici, ali uspomena na književni rad Šeichut-Turbeta živi još i sada u učenom svijetu na Istoku i živiće, dokle god se bude cijenio duševni rad jednog vrijednog pionira na polju istočne prosvjete. Ako niko drugi bar mi muslomani ponosne Bosne i junačke Hercegovine dužni smo to slavno ime čuvati i predavati ga potomstvu kao dragocjeni amanet, da se s ponosom sjeća uz ostala junačka i učenjačka imena i skromnog šeih Ali dedeta. — Slava mu!

Derviš paša Bajezidagić.

Usred kršne Hercegovine, u bijelom gradu Mostaru, pokraj hladne Neretve u šestom deceniju XVI. vijeka rodio se u odličnog gragjanina Bajezid-age[1]) sin, kome je nadio ime Derviš. Kako je mladi Derviš došao u Carigrad, sâm nam pripovijeda u predgovoru »Murad-name«, gdje veli: »Kao dijete došao sam u Carigrad i stupio u Atmejdan-saraje, a to se dogodilo u vrijeme Selima II.« To je bilo dakle, kad je Mehmed paša Sokolović stajao na vrhuncu moći i slave, koji je nastojao svim silama, da podigne svoje zemljake na kormilo turske države, što mu je donekle i pošlo za rukom.

U Atmejdan sarajima mladi je Derviš proživio nekoliko godina marljivo učeći, a naročito se bavio, kako sam veli, proučavanjem arapske i perzijske lijepe književnosti. Prilika mu se pružila, da se u tome usavrši, jer mu je bio učitelj poznati Sudija, kome nije bilo premca u poznavanju perzijskih klasika.

Koliko je proučavanje istočnih pjesnika na njega djelovalo, najbolje će nam on sam reći:

میل ایدوب طبع که کهی ناچار — ایلر ایدم تتبع اشعار
بر کلام لطیف و موزونی — کورسه طبع اولوردی مفتونی
دل منور اولوردی شوقندن — طبع ایردی صو کبی ذوقندن
شکر بیحد که خالق بیچون — بکا ویردی طبیعت موزون
طبع موزون شریف نعمتدر — ذهن روشن عظیم دولتدر

Tu nam veli, da se katkada bavio s poezijom, pa kad bi našao lijepu pjesmu, da bi mu narav sasma osvojila. Srce bi mu se njome rasvijetlilo, a duša rastopila od miline; za tijem zahvaljuje Bogu, što je i njemu dao pjesničku narav, jer je pjesma plemenita blagodat, a bistar um velika sreća. Po svršetku nauka u Atmejdan-sarajima prešao je u »haremi-chas« (carski dvor), gdje je imenovan dogondži bašom (meštar lova).

O toj službi Derviš aga pjeva ovako:

باز دولت المده قیلدی قرار — اولدی کارم طوغانجیلق هربار
مهر صانمه طوغان فلکده سحر — رفعتم بازی آچدی زرین پر
بکا عنقا مقرر اولدی شکار — دیمسون هیچ اوچورمه در اغیار
کارم اولدی ثنای شاه کزین — خلد الله ملکه آمین

[1]) Vakufnama. (Prepis u arhivu zemaljskog vakufskog ravnateljstva.)

»Soko sreće (države) stade na moju ruku, a moj posao postade nadzor na sokolovima.

»Nemoj misliti, da je sunce, što se na nebu jutrom ragja, to je soko moga dostojanstva razvio zlatna krila.

»Meni je bilo sugjeno da ulovim ticu Anka, da ne reknu protivnici, da nijesam u stanju ni poletiti.

»Posao mi je hvaliti odabranoga cara — Bog mu ovjekovječio državu — amin!«

Kako se vidi iz tih stihova, zadaća mu je bila ne samo nadzirati carske sokolove, nego takogjer pjevati pjesme u slavu sultanovu, koji ga je često odlikovao zlatnim odorama, nagragjivao suhim zlatom.

O njegovu ugledu kod sultana i na dvoru pripovijeda nam Pečujli: da je bio carski lični savjetnik i da se ni časa nije od sultana udaljivao, da je u carskoj prisutnosti kao dogandži-baša obavljao dužnost nadkomornika, da je od prirode bio vrstan pjesnik, a po duševnim vrlinama i učenosti ravan velikim učenjacima, da mu je sultan dozvoljavao, da prisustvuje carskom vijeću, premda to nije bilo u običaju [1]). Tako Pečujli, a on nam se o toj visokoj časti ovako izražava:

اولدی درویش پادشاهه یقین ز ره صان اولدی آفتابه قرین
اولدی جمعیت شه ودرویش ملك عالمده برمناسب ایش
شاه و درویشدر جهان ایچره سویلنان دلده هر زمان ایچره
بویله یوق پادشاه خیر اندیش صورتی شاه و سیرت درویش

»Derviš dogje u carsku blizinu, to uzmi kao da jedna zehra (atom) približi se suncu.

»U svjetskoj državi dolikuje caru, da se druži s dervišom.

»Car i derviš se na svijetu uvijek zajedno spominju.

»Nema ovakvog cara, koji dobro misli (svojim podanicima); vanjština mu je carska, a način življenja derviški.«

Toliko nam on sam pripovijeda o svom životu u predgovoru »Murad-name«, koju je prepjevao 995. (1587.). Mi ćemo se o tome djelu kasnije pozabaviti, a sada da vidimo, što je kasnije s njega bilo.

Derviš aga je imenovan dogandžibašom na mjesto Deli Hasan paše Hercegovca. Tu čast je obnašao kao lični savjetnik sultanov sve do konca vlade Murata III. (1595.). U početku nije mogao imati bog zna kakova upliva na vladanje, jer je Murat dulje vremena bio obična lutka u rukama Šemsi Ahmed paše, Gadanferage, glasovitog povjesničara Saduddina i Džanfeza-kadune, koja je vješto sva tri ortaka na uzdi držala. Kad su malo po malo spomenute osobe gubile upliv kod sultana, Derviš aga je sa svojim neuzdrmanim karakterom pravio teraine i tako u zadnjim godinama Muratove vlade postao »musahibi chas«. Pečevi [1]) i Ćatib-Čelebi [2]) spominju ga godine 1000. (1592.) kao carskog ličnog savjetnika. Prvi ga kao takovog spominje i dvije godine kasnije.

---

[1]) Pečevi: II. 124. درویش پاشا مرحوم که اولزمانده پادشاهك مصاحب خاصی ili
سعادتلو پادشاه معتاد دکل ایکن اثنای مشاوره ده بیله داخلیندن اولغه ا کا رخصت ویرمشلر ایدی

[2]) Ćatib-Celebi: I. 4. مصاحب درویش آغایه انتسابی اولغله

Nekoliko mjeseci iza Muratove smrti u ševalu 1003. (1595.) spominje se u jednom fermanu kao bosanski namjesnik [1]). Dakle je u prvim mjesecima vlade Mehmeda III. uklonjen s dvora i opremljen u Bosnu. Imade jedan distihon Bakin, s kojim, kako Rijazi misli, apostrofira opadanje ugleda Dervišpašina na dvoru iza smrti sultana Murata [2]), a glasi:

زمانه ایلمز حرمت امان ویرمزدم فرصت

کرك درویش دلریش اول کرك شاه جهانبان اول

Uzrok padu Dervišpašinu, odnosno njegovu odstranjenju iz Carigrada, nijesmo mogli naći, ali obično u Turskoj s promjenom sultana mijenjale su se i uplivne osobe na dvoru, za to je i on potisnut u provinciju. Samo ne razumimo Bakinih riječi:

Nikom časti vrijeme ne odaje,
Nikom udes oprosta ne daje,
Bio Derviš, što u srce bije,
Bio vladar, što nad nama bdije.

O tome begovanju Derviš pašinu u Bosni turska vrela ništa ne bilježe. Dvije godine kasnije sudjelovao je kod osvojenja Egre, odakle je opremio u pjesmi vijest u Carigrad. Taj se gazel nalazi u jednoj staroj zbirci megju mojim rukopisima. Viš njega stoji crvenom tintom napisano:

موستاری درویش پاشا المرحوم اکره قلعه‌سی فتح اولندقده استانبوله کوندردیکی غزلدر :

ای صبا وار مقدم شاه جهاندن ویر خبر
مرده دللردن یکا عزم ایله جاندن ویر خبر
شهر استانبوله تنها یوق که جمله عالمه
وار قدوم پادشاه کامراندن ویر خبر
مقدم سلطان کلدن کلشنه پیغام ایلت
بوستاندن یاکه وار سرور رواندن ویر خبر
قهرمان تیغ زن اسفندیار صف شکن
رستم مردا فکن کشورستاندن ویر خبر
تیغ خون آشامیله بر دمده اعدائی قران
خسرو غازی شه صاحیقراندن ویر خبر
ضرب حرب ایله مقدم آلوب اکره قلعه‌سن
نیلدی اعدای دینه صکره اندن ویر خبر
نقل ایدوب درویش بی دلدن سلامیله دعا
ای صبا یارانه وار بو داستاندن ویر خبر

Gdje boravi car svijeta, o lahore, hajde kaži
Od mrtvije srca strane hajde žive duše blaži.

Ne baš šeher Carigradu već svijetu svemu javi
O boravku sretna cara i njegovoj bojnoj slavi.

O boravku cara ruža ružičnjaku vijest predaj,
Kada pokraj bašće progieš o cipresi pripovijedaj i t. d.

---

[1]) Hammer: IV. 212. (U primjedbi) veli da se taj ferman nalazi u car. kr. dvorskom arhivu.

[2]) Rijazi: »تذکره« — سلطان مراد دن صکره اختلال حالنه تلمیح در

Kakovu je čast obnašao Derviš paša kod osvojenja Egre, ne da se ustanoviti, ali je vjerojatno, da je bio namjesnik ili muhafiz u nekoj od evropskih provincija. Ispod Egre opet dvije godine isčezava s poprišta povjesnice i javlja se tek 1007. (1598.) opet kao bosanski namjesnik. Naredne godine pridružuje se s bosanskom vojskom na Muhaču serdaru i velikom veziru Ibrahim paši Bošnjaku, s kojim cijelo ljeto vojuje po Ugarskoj. Preko zime po Pečujliji, opremio ga je serdar, da čuva Stolni Biograd [1]), a po Katib-Čelebiji Temišvar [2]). U proljeće na čelu bosanske vojske opet ga nalazimo sa spomenutim serdarom, gdje obsijeda Kanižu. Po zauzeću toga grada serdar ga imenuje muhafizom u Egri, a bosanskim namjesnikom Sofi Sinan pašu.

Je li Derviš paša išao u Egru ili nije, povijest nam nigdje ne spominje. Nenadana smrt serdareva u Biogradu prouzrokovala je mnoge promjene, pa može biti da je i Derviš pašu lišila dužnosti, da čuva Egru. U spomenutnj zbirci nalazi se jedan gazel u slavu Mostara, više kojega stoji ova bilješka pisana crvenom tintom:

سنه عشر والف تاریخنده سعید الحیات شهید المات موستاری درویش پاشا بوسنه‌دن معزول اولدیغی وقت موستارده قشلایوب موستار حقنده بیوردیغی غزلدر :

بیان وصفه کلمز حسن بی همتای موستارك
عجبمی اولسك ای دل عاشق شیدای موستارك

هله اولمز بودنیاده مکر فردوس اعلاده
هوای دلکش و آب حیات افزای موستارك

تماشا ایلین کسب حیات نو قیلور هردم
مفرح دردلی هرکوشهٔ زیبای موستارك

میاهیله فواکه کترتیله شام ثانیدر
بهشت آ ثاریدر هر روضهٔ رعنای موستارك

علو شانیله ذات البروجك طاقنه بکزر
اول ایکی قله‌سیله جسر مستثنای موستارك

جهان آراسك خلق کبی قابل بولنمز هیچ
قوابل کانیدر شهر جهان آرای موستارك

قوپار سیف وقلم اهلی ایچنده ما تقدمدن
اولور حاصل دمادم کامل و دانای موستارك

یانده طوطیان هند اولور خاموش ودم بسته
بوکون درویش سن سین بلبل کویای موستارك

Ko bi mogo opjevati redom
Sve ljepote divnoga Mostara;
Zar se čudiš srce, što ga ljubim
Sa ljubavlju sinovskoga žara?

O ne ima na ovome sv'jetu,
Ako nema sred bajnoga raja,
Bistre vode i svježega zraka, —
Što čovjeka sa zdravljem opaja!

Ko ga gleda, život mu se mladi,
A duša mu u nasladi pliva;
Svaki kraj mu i svako mjestance
Zadivljene oči podraživa.

S voćem, s vodom i ostalim miljem
On je druga Sirija na sv'jetu,
E bi reko da je rajska bašča
Ko ga vidi u majskome cv'jetu.

S dvije kule velika ćuprija
Pružila se preko r'jeke čarne,
Te sa svojim velebnijem lukom
Pričinja se poput dûge šarne.

Cio svijet da obigješ redom,
Ne bi našo onakova sv'jeta;
On je majdan darovitih ljudi,
Šeher Mostar ures je svijeta.

To je gn'jezdo slavnije junaka
I na peru i na bojnom maču;
Ko od vazda i sada iz njega
S dana na dan velikani skaču.

Neka šute indijske papige —
Neka svoje ne kazuju glase,
O Dervišu! ti si danas slavulj,
Koji pjeva svog Mostara krase.

---

[1]) Pečevi: 228.
[2]) Ćatib-Čelebi: I. 126.

Taj lijepi gazel u slavu zavičaja dosta bi bio, da mirne duše postavimo Derviš pašu o bok velikom turskom pjesniku Bakiji i da ga isporedimo sa više duzina savremenih pjesnika [1]).

Naredne je godine opet Derviš paša postao bosanskim namjesnikom. Ovaj put nalazimo ga s bosanskom vojskom, gdje pomaže serdaru Jemišči paši zauzeti Stolni Biograd. Za tijem je sudjelovao kod obrane Budima.

Megjutijem se vogja razbojnika u Maloj Aziji, Karajazidžin brat, Deli Hasan pokori sultanu, a carigradska diplomacija, ne znajući, šta će s njime i njegovom razbojničkom hordom od 10.000 golih, bosih i gologlavih zločinaca, imenuje ga bosanskim namjesnikom godine 1012. (1603.) [1]) koji je uzvitlao mnogo prašine u Bosni i napokon, kako ćemo odmah čuti, bio povod Derviš pašinoj pogibiji.

Serdar Lala Mehmed paša Sokolović, ne znajući kako će proturiti hranu i džebhanu u Budim kod otoka Čila (Kovin ada), namijeni tešku zadaću Deli Hasanovoj družini, na ime: da pregju na otok i da tamo suzbiju neprijatelja, dok se sagradi ćuprija. Nu u to se umiješaju jenjičari, govoreći da se nikakav posao bez njih ne može vidjeti i odrede četiri hiljade drugova, da pregju s dželalijama i zatraže od serdara, da im dade od pet—deset hiljada konjanika kao zalegje i svoga sestrića Sarhoš Ibrahim pašu Memibegovića, koji je tada bio sandžakbeg ćustendilski, kao vrhovnog zapovjednika. Niko se nije usudio jenjičarima protusloviti, samo serdar ne nagje za shodno, da s njima ide Sarhoš paša. Na to zatraže Murat pašu Hrvata, beglerbega od Rumelije, ali ni njega im serdar ne htjede dati, nego sazove ratno vijeće, koje odredi, da s njima pregje na onu stranu, našeg pjesnika Derviš pašu Mostarca [2]).

Pečujli nam bilježi razgovor izmegju serdara i Derviš paše ovako: »Kad dogje Derviš paša na mjesto, gdje se počela ćuprija praviti, reče: »To je kardinalna pogreška, dapače više nego pogreška.« Na to je odgovorio serdar: »Da, i ja znadem, da je konjanike spremati kardinalna pogreška, ali prisiljen sam to učiniti«. Serdar se naime bojao, da se ne pobune jenjičari, pa da mu se ne dogodi isto, što se Jemiščiji u Carigradu dogodilo. Na koncu tješeći ga reče mu: »Ako te je strah i ako to držiš nesrećom, nemoj ići.« Na to Derviš paša odvrati: »Tako mi Boga! meni je umrijeti kao vode se napiti. Neka se ne misli, da ja bježim od smrti, ili da se za život brinem. Meni na srcu leži ponos države i čast islama« [3]).

Tako četiri hiljade konjanika i deset hiljada pješaka s Derviš pašom preveze se na otok. Megjutijem serdara spopane san i nemoć, da nije mogao glave dignuti, a kamo li zapovjedi izdavati, da se vojska pripremi za sutrašnji napadaj, ako neprijatelj navali na prebačene čete. Niko se ni za što nije brinuo. Derviš paša promatrajući sve, što se dogagjalo oko njega, uzme pero u ruke i napiše ovaj krasni gazel, za koji veli Pečujli, da ga treba postaviti na čelo njegova dragocjenog divana i citira iz njega osam distihona [4]).

U jednoj staroj zbirci pjesama, koja se nalazi u Mehmed ef. Svrze iz Sarajeva zabilježeno je samo šest distihona pod naslovom: كفتهٔ درويش پاشا i to od 1—5 i

[1]) U istoj zbirci nalazi se i jedna »nazira« tome gazelu od nekakova Hadži Derviša Mostarca, ali toliko zaostaje za uzorom, da ga ne može ni dovikati!

[2]) Pečevi: II. 273. — Ćatib Ćelebi: I. 197 — 198.

[3]) Ibidem.

[4]) Pečevi: II. 274.

zadnji distihon. Prepisivač »Murad name« Nâimi-zade Mustafa b. Salih El-Mostari bilježi nam od toga gazela devet distihona s naslovom:

غزل مرحوم درویش پاشا اول کیجه سویلدیکی غزلدر که یارندامی شهید اولمشدر:

حکیم مطلقك اولمزسه کر بر ایشده تقدیری
مفید اولمز هزار ارباب عقلك رأی و تدبیری
عنایت ایلسه بر بنده سینه حضرت مولا
صواب اولور خطاسی هب کمال محض تقصیری
حذر منع قدر قیلمز [1] ندکلو کوشش ایلرسك
قضای مبرمك ممکن دکل سعییله تغییری
هزاران جوشن و پولادیله قت قت زره کیسه
کشی دفع ایلمز قوس قضادن آتیلن تیری
مقدردر غنا وفقر نیك و بد الم چکمه
ندر ـ نحن قسمنا ـ آیتینك آکله تفسیری
مؤثردر محقق فاعل مختار هر ایشده
کواکبله فلکدن ای منجم بیلمه تأثیری
نه نقش ایتدیسه استاد ازل بی عیبدر جله
کمال صنعته ایلر دلالت حسن تصویری
علایقدن مجرد اول که خورشید جهان آسا
تجرددن مسیحك اولدی چرخ چارمین پیری
دیلرسك راحت دل [2] اهل تسلیم وتوکل اول
قبول ایت جانیله درویش پند حضرت پیری

Gdje pomoći ne imade svemoćnoga gospodara,
Tu opravit ne će ništa tisuć sv'jetskih pametara.
Ako Allah samo bude jednom robu na pomoći,
Bilo dobro, il ne bilo — sve će mu za rukom poći.
Pažnja udes ne odbija, zalud ti je trud i muka!
Odregjenu sudbu ne će otkloniti tvoja ruka.
Neka tisuć pancijera od čelika na se meće,
Smrtnik — ne će odbit strjelu s kobnog luka kobne sreće!
Ne brini se — sugjeno je dobro i zlo na svijetu, —
Gledaj »Ve nahnu kasemna« šta Bog veli u ajetu.
Božija se volja vrši, kako hoće, 'nako tvori,
Astrologe, šta se mučiš zalud ti je gledat' gori.
Sve je divno, bez pogreške, što umjetnik vječni šara
Savršenstvo umjetnosti sve je, što on slika, stvara.
Ako želiš sretan biti, udesu se svom pokori,
O Dervišu, dobro pamti, hazreti pir[3]) tako zbori.

Ja pred tijem stihovima stojim i pitam se, je li i jedan turski pjesnik iz XVI. vijeka s obzirom na jezik, misli i polet rekao nešto ljepše i ozbiljnije od toga gazela. Bakija je u svome modernizmu, načičkanom nenaravnim poredbama i nategnutim metaforama, majstor *„kath' exochen,"* ali koliko je meni poznato, nema

[1]) M. S. zbirka: حذر تقدیری منع ایتز

[2]) Pečevi: سعادت ایستریسك

[3]) Misli Mevlana Dželaluddini Rumiju, osnovatelja reda mevlevi, kome je i on pripadao.

u njegovom divanu ni jednog gazela, koji bi se lakoćom jezika, finoćom misli i jednostavnom filozofijom života mogao takmiti s tijem Dervišpašinim gazelom.

Svijet je čudnovata knjiga, kako je ko čita, onakova mu se prikazuje. Veselu temperamentu u sigurnom azilu, pokraj obilja blagodati, izgleda kao veseli pozorišni komad, u kome duhovitost kulminira.

Naprotiv sentimentalnoj naravi čovjeka, koju razoruža na prvim stranicama s bijedom i nevoljom, pa položi oružje i preda se u vlast sudbine, da ona ravna s njegovim radom, voljom i mišljenjem, prikazuje se užasnom tragedijom. Zamisli sada Derviš pašu, kako hoćeš veselom ili sentimentalnom naravi, koja se stojički vozi preko Dunava, jer je na nju panula kocka, da sutra smrti u oči pogleda. Ko pod tijem dojmom, da slijepo ne povjeruje u fatum; ko da se ljepše i pametnije utješi, nego što se on utješio s tijem gazelom? *„Ducunt volentem fata, nolentem trahunt"* veli Seneca. Ili svojevoljno Derviš paša išao za sudbinom, ili ga sudbina gurala pred sobom, kad je rekao spomenuti gazel, sve je jedno, kako sam veli u slijedećem klasičnom distihonu:

قضا دکر نشود کر هزار ناله وآه بشکر و یا بشکایت برآید از دهنی

Sudbina se preokrenut ne će,
Nema fajde od uzdaha pusta;
Izvijo ga — kako god ti drago —
Ko zahvalu il tužbu iz usta!

U takom položaju postoji samo jedna filozofija života, pa makar imala hiljadu raznih škola, a to je nepokolebivost! Podnijeti sudbinu, — znači pobijediti[1]). Sa stojičkom postojanošću naš je pjesnik primio odluku serdarevu danas, dao oduška u spomenutim stihovima isti dan pri zapadu sunca, a sjutra junački podnio sudbinu i pogledao smrti u oči.

Čovjek, koga je deviza u sredini muhura (pečata) označena riječima توکلی علی خالق i naokolo pečeta protumačena sa distihonom[2]):

یا رب کرم تو بحر مواج درویش وغنی بتست محتاج

Bože, tvoja dobrota je neizmjerno more;
Ubog derviš i bogataš jednako te dvore!

nije se mogao u tome slučaju ponijeti, nego da sveže za »tevekkul«, pa kako se svršilo da svršilo. Pečevi nam slikovito i opširno opisuje prizor na grdnom razbojištu. Držeći da bi suvišno bilo u cijelosti taj opis donijeti, uzećemo samo nekoliko zadnjih redaka, koji glase:

»Napokon se alaji naše konjice raspršiše. Na mjestu ostade dulje vremena Derviš paša s desetak svojih dvoranika, sokoleći bjegunce raznim obećanjima na ustrajnost. Nu mnogo njih nije htjelo čuti. Na to on sa svojim dvorjanicima navali na jedan veliki neprijateljski odjel vojske i junački poginu« [3]). Eto tako je na vijeke junački Hercegovac ispustio svoju veliku dušu, zabilježio svoje čine zlatnim

[1]) Edward Bulwer: «The last days of Pompeii«.
[2]) Vakufnama: (prepis u zem. vak. direkciji).
[3]) Pečevi: II., 276.

slovima u tursku povjesnicu i narodnim bardima dao krasnu temu, da opjevaju njegovu slavnu smrt i pronesu mu uspomenu od Trebinja do Budima grada[1]).

Što se tiče Derviš pašinih umotvorina uz najbolju volju ne smijemo se upustiti u raspravu, jer nemamo pri ruci ništa, osim navedena tri gazela »Murad-name«, jedne nazire Hafizovoj pjesmi, dvije rubaije u perzijskom jeziku i nekoliko odlomaka gazela u turskom jeziku. Za to ćemo prepustiti sud šejhi Fevzije Blagajcu, o kome ćemo kasnije govoriti. Evo šta veli učeni šejh i naš zemljak u svome »Bulbulistan-u« o Derviš paši i njegovim umotvorinama:

درویش پاشا رحمة الله علیه از کزیدهٔ ارباب لبابت و زبدهٔ اصحاب بسالت است . وهمه اشعاروی نکته آمیز ورشحات کلکش ایهام ریزست دو دیوان دارد : یکی فارسی و یکی ترکیست هر دو لطیف ومعنی دار و ظریف و نکته شعارست. دوبار ببوسنه والی شده وسالی چند نیز در اکره محافظ بود . چنین مشهور است که از کزیدهٔ اولیاء الله بود و یادکار حضرت مولانا مثنوی را آغاز تنظیر کرد. جزئی دوساخت . شبی در خواب مولانا را دیده و وی را گفته : ای درویش کتاب من هرگز تنظیر نپذیرد . از این سودا بازشو . وانکه فارغ شد . و آن دوجز که نوشته من آنرا دیدم بسیار معنی دار و لطیف بود فقیر چنین پندارم که از وزرا آنچنان کامل ودانا نیامده است و این از حمله اشعاروی است :

»Derviš paša je — Bog ga blagoslovio! — od odabranih mudraca i odličnih junaka. Sve su mu pjesme pune duhovitosti, a kapi s njegova pera dvoznačajne. Imade dva divana: jedan perzijski a jedan turski. Obadva su krasna i puna misli, lijepa i puna duhovitosti. Dva puta je bio na Bosni namjesnik i nekoliko godina muhafiz u Egri. Toliko je glasovit, da se računa megju božije odabrane prijatelje. Uspomeni od hazreti Mevlana-a «Mesneviji« počeo je pjevati »naziru« i spjevao dva svezka. Jedne noći vidi u snu Mevlana-a, koji mu reče: »O Dervišu, mome djelu ne može se nazira spjevati; pogji se te manije!« I isti čas je napustio namisao. Vidio sam ona dva sveska, što je spjevao; puna su misli i pjesničkih ljepota. Ja ovako mislim, da nije megju vezirima bilo onako savršena i učena čovjeka. Ovo su njegovi stihovi:

اکر آن سر و قد سازد مشرف خانهٔ مارا
نثار مقدمش دارم همه دنیا وعقبارا
نکردد تشنکیٔ عشق زائل از دل تشنه
اکر نوشد بیك دم آبهای هفت دریارا

[1]) Evl. Čelebi: VI., 211. Govoreći o otoku Čil (Kovin) uzgredno i pogrešno pripovijeda, da su tu izginuli Derviš pašini sinovi u vrijeme osvojitelja Egre (Mehmed III.). Zatim veli: بوجنکی سرحدلیر داستان کی سویلرلر، صوکره درویش پاشا بو معرکه اوزرینه بودین سرداری اولوب بو جزیره یه قایق ایله کچوب عسکرمزك مهزم اولدیغی یرده جکر پاره سنه وسائر غزاة اوزره تربه لر برقصر عالی انشا ایتدرمشدر . حالا زیارتکاهدر. بو زیارت تصرینك ستونی اوزره شو عبرت مآل بیتلر یازیلیدر :

Tu citira 1., 2. i zadnji stih gazela pa onda završuje: بونی درویش پاشا کندی خطیله یازمشدر

Cijela zabluda se sastoji u tome, što glasoviti putnik ili prepisivač djela zamjenjuje درویش پاشا sa درویش پاشا زاده Derviš paša je pogino a Derviš paša-zade je dignuo spomenik ocu i njegove vlastite stihove napisao mu na spomeniku svojom rukom. Taj je Dervišpaša-zade po svoj prilici Ahmedbeg, o kome ćemo kasnije govoriti.

بیك غمزه ربوده ترك چشمت صد هزاران دل
کسی هرگز ندیده در جهان این گونه یغمارا
اگر میل جمال دلبران دارم عجب نبود
چون آدم کونباشد جان بخش روی زیبارا
نظرکن بر دل درویش و رحم آری شه خوبان
نصیحت بشنو وضایع مکر دان پند دانا را

بحر هزج مفاعیل مفاعیل الخ

Ako ono stasito djevojče
Po mojim se dvorima prošeta,
U čast njena sjajnoga dolaska
Žrtvovaću slasti oba sv'jeta.

Žegj ljubavna ugasit se ne će
Sa mojega srca zagrijana,
Da ispijem sve, što ima vode —
U sve sedam sv'jetskih oceana.

Samo jedan pogled oka tvoga
Stô tisuća srdaca opaja;
Niko nigda ne vidje na sv'jetu,
Tako lahko da se pl'jen osvaja.

Zar je čudo, što uvijek težim
Za čarima lijepije djeva?
I pjesnik je Adamovo d'jete
Lijepo ga lice zagrijeva.

Nu pogledaj u srce Dervišu
I žalosno stanje mu prosudi;
O smiluj se care ljepotica,
Pa čuj savjet pametnije ljudi!

Ta je pjesmica »nazira« jednome od najljepših gazela Hafizovih, koji počima:

اگر آن ترك شیرازی بدست آرد دل مارا
بخال هند ویش بخشم سمرقند وبخارارا

Ako ona širaska Turkinja
Pruži ruku meni ubogaru,
Za njezin ću mladež žrtvovati
Grad Samarkand i šeher Buharu!

Pripovijeda se, da je Timurlenk prekorio Hafiza, što i Samarkand i Buharu daje za mladež svoje drage, a što bi istom rekao velikodušnosti našega pjesnika, koji je spreman, ako mu draga udostoji kuću svojim posjetom, baciti joj pred noge obadva: i ovaj i onaj svijet. Nije nikakovo čudo, da je ponosni i junački Hercegovac veledušniji od širaskog derviša. Drugi distihon u kome žarka pjesnička duša ne može ugasiti žegj ljubavi sa sve sedam mora, podsjeća nas i nehotice na našu narodnu poeziju, u kojoj vrve slični motivi.

U cijelosti uzeto nazira je dosta uspjela s obzirom na jezik i misli. Po našem skromnom mišljenju, mogla bi mjesto zauzeti u divanu odlična perzijskog pjesnika.

Na kraju vakufname Derviš pašine našao sam dvije rubaije u perzijskom jeziku, koje čarom jezika, visokim pjesničkim poletom i žuborom misli frapiraju čitatelja, da posumnja: »je li jedan Hercegovac u stanju perzijskim jezikom svoja čuvstva u tako savršenoj formi izraziti. Mi osim izraza udivljenja nemamo šta pokloniti tijem krasnim stihovima i s ponosom ih citirati ovdje kao dragocjene umotvorine.

دارم کنهی ز قطرهٔ باران بیش — از شرم کنه بمانده ام سر در پیش
آواز آمد که سهل باشد درویش — تو در خورخود کنی ومادر خورخویش

Imam grijeha, možda više već što ima kapi kiše;
Od stida sam pogo glavu, ne smijem je dići više!
Dok glas dogje o Dervišu, ne plaši se, sve je lako,
Po zasluzi i po grijehu nagragjen će biti svako.

یا رب ز کرم بر من درویش نکر برحال من خستهٔ دلریش نکر
هر چند نیم لایق بخشایش تو بر من منکر بر کرم خویش نکر

Bože, sa dobrotom tvojom baci pogled svemilosti
Na Derviša iznemogla, koji pati, trpi dosti.
Koliko ti svemoć hoće, smilovanje daj mu tvoje;
Nemoj na me ni gledati, već na dobro gledaj svoje!

Teško je na osnovi tako malo umotvorina odrediti pravu veličinu jednoga pjesnika, koji je, kako nam šejh Fevzi veli, ostavio iza sebe dva divana, jedan perzijski i jedan turski, za koje nijesam mogao doznati: je li ih zub vremena uništio, ili se još čuvaju u kakvoj carigradskoj biblioteci pod debelim slojevima prašine.

»Muradnama« pak, koja se nalazi megju mojim rukopisima, nije originalno djelo, nego prijevod Binâine »Sechaname«[1]), koju je po želji sultan Murata III. Derviš paša prepjevao na turski[2]). Originalan je u njojzi samo uvod, koji se sastoji od »munadžata«, »náta«, »hasbibala« i jedne »medhijje« u slavu sultana. Osim toga originalne su i dvije pjesmice na kraju. Jedna je refleksija prevodioca na cijelo djelo, koju je prepisivač na strani crvenom tintom nazvao مراد محلص, a druga sadrži »tarih« i uzrok za što je pjesnik nazvao svoj prijevod »Muradname«. Mi smo, govoreći o životu Derviš pašinu, iz »Hasbihala« naveli dosta stihova, kojima ćemo ovdje dodati još slijedeće:

لطفله شاه مکرمت پیشه النفات ایلدی چو درویشه
خدمتی ایله مغتنم اولدم حرمی ایچره محترم اولدم
غزلم طولنوب طقوز شهری شهرتم طوتدی کون کبی دهری

Zatim pripovijeda, kako mu je jednoga dana nekakav Zeirek aga donio u perzijskom jeziku knjigu sa sultanovom porukom, da je prevede u pjesmi na turski jezik. Ta je knjiga pripovijest u pjesmi od Binâije pod imenom سخانامه (knjiga darežljivosti). Dalje pjesnik nastavlja ovako:

امرینی جانله قبول ایتدم صانمه‌کوز جهلله فضول ایتدم
وار سوزمده هزار عیب وقصور لیك مأمور اولان اولور معذور
غرضم صانمك اوله عرض کمال نه کمال اهلی‌یم نه اهل مقال

---

[1]) Teskirei-Riza str. 35., gdje govori o Derviš paši veli, da se pjesnik »Sechaname« zove Bunjani, u rukopisu »Muradname« spominje se ime pjesnika u slijedećem stihu, iz kog se jasno vidi, da mu je ime Binâji

بو سخانامهٔ بنائی‌در قصر بنای فهم ورایی‌در

Hadži Chalifa veli: »سخانامه« فارسی منظوم لبیانی الشاعر ترجمه درویش پاشا الشاعر للسلطان مراد خار Kešfuz-zunun II., 22.

Hammer: »Gesch. der osm. Dichtkunst« III., 130 kaže: »Uebersetzte das Schahname Binajis ins Türkische«. Kod prvoga je tiskarska pogreška u imenu pjesnika, a kod drugoga u imenu djela. Binaji ne zove se Bejati, a »Sechanama« ne može biti »Šahnama«.

[2]) Š. Sami: »Kamusul 'âlam III., 2136. — pod imenom Derviš aga. Kad je Rijazi pisao svoju Tezkiru, kojom se poslužio Sami, Derviš paša je onda bio aga na dvoru.

Iz tih i gore navedenih stihova vidi se, da se Derviš paša kloni perzijskim i arapskim frazama načičkanih stihova i rijetkih riječi, premda je u ono vrijeme i kasnije, kako ćemo vidjeti kod Nerkesije, bila moda zaodijevati misli u silom navrnute slike i rijetke fraze, da se teško ili nikako ne mogu shvatiti. On ne pjeva, da ga čita samo odabrana kasta uleme, nego da ga čita i razumije masa turske čitalačke publike. Uza svu jednostavnost jezik mu je klasičan i jedar i —, što je rijetko kod turskih pjesnika prije preporoda, upravo moderan, da ga i danas može svak ugodno čitati, ko je upućen preuba u tursku poeziju. Meni se čini, da istim jezikom pjeva svoje drame moderni turski pjesnik Abdulhak-Hamid beg.

O vrijednosti prijevoda mi ne možemo ništa reći, jer nemamo originala pri ruci, za to prepuštamo sud Kinalizadetu, koji veli: »I ako je spjev Binajin njemu uzor i urnek, u istinu je Binajina umotvorina prama prijevodu zgrada bez temelja«. اگرچه ظاهرا نظم بنایی کا مثال ومقیاسدر لکن فی الحقیقه بیت بنای اکا نسبت بنای بی اساسدر

Tijem je mnogo rečeno, ali, kad uzmemo ostale umotvorine Derviš pašine, ni najmanje nas ta ocjena ne iznenagjuje. Zbilja je on velik pjesnik — pjesnik, koji će, kad jednom svrati na se pažnju kakova vrsna kritičara, stupiti u red prvih turskih pjesnika, premda ga danas Osmanlije ni po imenu ne poznaju!

Da se upustimo u prikaz sadržaja محاماسه ili kako je Derviš paša nazvao مراد نامه, predugo bi nas zavelo, jer je duga priča, kako je hodža od svoje duše štedio i sabirao paru do pare, kad umre, da ostavi iza sebe Karunovo blago, koje je kasnije njegov sin, raskalašeno živeći, potrošio za kratko vrijeme, da je morao ostaviti zavičaj, da u svijetu steče, što je potrošio. Napokon dolazi ljubav. Odvažni pustolov se zaljubi idealno u sina nekog vezira, u koga je bio sami car zaljubljen. Mladog vezirovića niko ne smije u usta uzeti. To pustolova Hodžića nije ni najmanje smetalo. Na koncu mu ljubav i darežljivost prokrče put do samoga cara, koji ga zavoli i učini svojim vezirom.

Držeći da bi suvišno bilo iz »Muradname« više citirati, jer je sva u istom stihu i po istom kalufu spjevana, mi ćemo još samo nekoliko stihova njegovih ovdje zabilježiti, koje smo našli u »Tezkirama« Kinalizade i Rijazi, a to su:

عارض سیمینك اوستنده سیه کاکل میدر — سایه صالمش برك نسرین اوزره یا سنبلمیدر
کلعزارکده‌ی دشمش عکسی لعل نابکه — یوخسه ای ساقی لبك اوستنده، رنك ملیدر
روی رنکینکده خال عنبر انشانکمی اول — نارسوزان اوزره یوخسه دانهٔ فلفل‌میدر

Po srebrenom tvom obrazu il je crni soluf pao,
Il je na list divlje ruže sumbul svoju sjenu dao?

Ili s tvojih jagodica na ustima odraz stoji,
Il ti usne rujno vino rumenilom svojim boji?

Što mirisni amber sipa je li mladež na tvom licu,
Il u žarkom ognju gledam jednu crnu trnjinicu?

کلی یاد ایتکه اول وجه حسندر باعث
غنچه‌یی اکمکه اول تنك دهندر باعث
رویمك زرکبی زرد اولماسنه عالمده
مثلی یوق بر صنم سیمیدندر باعث

Da ja mislim na ružicu — ah uzrok je tvoje lice,
Da ja mislim na pupoljak — ah uzrok su te usnice.

Da je moje lice žuto kao žuto zlato,
Uzrok mu je jedno luče od srebra skovato.

دکشمزسم اکر کویکله کلزار جنانی بن جهانده ای پری رخسار آدم اولسون آدم
عجبمی هردم ای درویش بن دیوانه‌لك ایتمم چو بیلمز آدمیلك رسمن اول یار پری زادم

S tvojim selom ako ne bih rajsku bašču zam'jenio,
Na svijetu, vilo moja, čovjek ne bi čovjek bio.

Zar je čudo znak ludila ako Derviš sâm odaje,
Kad ljudskije običaja kći vilinska ne poznaje?

جشم خواب آلودی بیلمم کم نه افسون ایلدی
دیدهٔ کریانمه ممکن دکل بر لحظه خواب
جانه جوربی حساب ایتدك ترحم قلدك
یادکه کلز بهی ظالم مکر روز حساب

Ko opčara ja ne znadem moje oči pune sanka,
Da od plača ja ne mogu do bijela zaspat danka.

Ah, ti meni bez milosti izpovjedaš muke tuna
Zulumčaru, a ni na um ne pada ti dan računa[1]).

تحمل جور یاره طعنهٔ اغیاره مشکلدر
بیلور درد اهلی انی یاره اوزره یاره مشکلدر

Teško je uz prijateljski ukor
Još pretrpit psovku od dušmana;
Ko je imo, zna kako je teško,
Kad na rani otvori se rana.

رونق بزم چمن باقی دکل نوش ایدهلم طورمه ساقی قدحه بادهٔ کلفامی قویا

Pijmo! jer će društvo i veselje proći;
Krčmarice, ne stoj, nego vino toči!

Ko god pročita te stihove reći će, da Pečevi imade pravo, što veli: فی نفس الامر بر شاعر متین وفضیلت ومعرفت ایله کبار علمایه قرین بر آدم ایدی (U istinu bio je dobar pjesnik i čovjek po duševnim vrlinama i znanju ravan visokoj ulemi.)

Ti stihovi, kojih mi nijesmo probirali, nego po redu zabilježili iz djela spomenutih pisaca, najbolji su dokaz, da je Derviš paša megju savremenim pjesnicima bio rijetka pojava. Lahak jezik, savršena forma, birane misli — glavno su obilježje njegove poezije, a tima svojstvima živa mašta i visoki polet daju ono, što nas osvaja, kad čitamo Derviš pašine pjesničke umotvorine, da kao Riza, završujući njegovu biografiju uskliknemo:

کرچه درویش ایدی آنك نامی مسند معرفتك شاهی ایدی
شعله ویرمشدی جهانه قلمی آسمان هنرك ماهی ایدی

»I ako mu je ime Derviš (siromah), bio je na polju znanosti vladar.
Njegovo pero dalo je svijetu dosta svjetla, bio je mjesec na nebu umjetnosti.«

[1]) Kijamet, sudnji dan.

Dervišpašini savremenici.

Šeich Chamza nije osamljen megju Bošnjacima kao raskolnik. Imademo i jednog pjesnika pod imenom Vahdeti, koji se istaknuo svojom slobodoumnosti i zaslužio naslov »mulhid« ملحد O njegovu životu i djelima ništa ne znamo, osim samo da je umro 1008. (1598.) i da je rekao slijedeći distihon:

Sehnst du nach and'rer Welt dich, fahre fort zu weinen,
Denn wer im Schlafe weint, erwacht aus Traumes Peinen[1]).

Drugi je Nimeti [نعمتی], rodom iz Novog Pazara, koji je umro 1012. (1603.). Od njega je Kafzada uvrstio u Antologiju [زبدة الاشعار] tri distihona, od kojih Hammer u prijevodu citira slijedeći:

Er schlage, schimpfe mich, werf' mich zur Tür hinaus,
Ich lasse doch den Wunsch nach dem Genuß nicht aus[2]).

Šani.

Imade ljudi, koji — uza svu svoju skromnost za života, — žive i poslije smrti, naime prijatelji mu sačuvaju uspomenu megju ostalim glasovitim savremenicima. Takav jedan smrtnik je bio i naš skromni pjesnik Šani. Njegovi prijatelji Kinalizade i povjesničar Aali megju savremenim pjesnicima zabilježili su i njega, a na osnovi njihovih bilježaka došao je u »Zeili Sekâik« i napokon u »Kamusul-âlam«, u koji su pristup našli rijetki naši pjesnici i književnici.

Šani je pjesničko ime Bošnjaka Salih efendije[3]), koji je takogjer poznat pod imenom Potur Salih. Rodom je Sarajlija, a zvao se po svoj prilici Češljić [طرق راده] za to je, kako je sam pripovijedao, i odabrao pjesničko ime Šani.

Prve je nauke slušao u zavičaju, a visoke u Carigradu kod Abdullah efendije, učitelja sultan Selima II. Po svršetku nauka služio je na više odličnih medresa u Carigradu i u provinciji. Umro je kao kadija u Medini 1010. (1601.).

Atâi veli, da je sreću pokušao i u pjesmi i u prozi, ali da je ostao megju srednjima [وسط الحال] Aali tvrdi da je većinom podražavao njegovim pjesmama [حکمت خدامز بور اکثری بزم اشعارمزی تتبع قلمش]

Nama se čini, da mu nijesu na odmet slijedeći stihovi:

سر چکمسون سمایه قدینی قلمسون عرض
فرقی بویکله سروك بین السماء والارض
اویکنمسون رخکه زیراکه ماه تابان
یوز قزدروب آلوبدر نوری کونشدن اول قرض

»Neka ne diže glavu nebu i neka svoj uzrast ne pokazuje, — izmegju tvoga stasa i (uzrasta) ciprese razlika je koliko od neba do zemlje.

»Neka se sjajni mjesec ne žalosti radi tvoga lica rumenoga, jer on pozajmljuje svoje svijetlo od sunca.

---

[1]) Hammer po Rijaziji-Gesch. d. osm. Dichtk. III. 98. — Ako čezneš za onijem svijetom, ne prestaj plakati, jer ko u snu plače, iz mukâ sna se budi.

[2]) Gesch. d. osm. Dichtk. III. 129. — Nek me bije, ruži, nek me s vrata tjera, ja se ne mogu odreći želje za užitkom.

[3]) Medždi: II. 456. — Aali: 281. fol. — Kinalizade: slovo š. — Š. Sami: slovo š.

BIBLIOTHECA MUSEI BOSNIAE ET HERCEGOVINAE SARAJEVO

Šanin savremenik je bio Jusuf el Bosnevi, koji je pjevao pod imenom Visali[1]). O njegovu životu i djelima nije nam ništa poznato.

Šani je imao još jednog čudnovatog savremenika, koji je pjevao pod imenom Medžazi (Metaphorički); rodom je Mostarac, a umro je 1019. (1610.). Od njega Kafzade uvrstio je u Antologiju [ربدة لاشعار] samo jedan distihon, koji Hammer donosi u prijevodu, a glasi:

Das Bad und des Barbierers Haus ist leer,
Seit Silberleib die Tasse reichte her[2]).

»Banja i brijačnica ostale su prazne, od kako ono srebreno tijelo poče čašom posluživati (valjda u mejhani).«

Uz Hašimin divan uvezana u mene nalazi se oveća zbirka umotvorina raznih pjesnika, a megju njima jedan gazel i jedna kasida o znamenitoj ćupriji u Mostaru. Sudeći po njima naš Mostarac imao je potpuno pravo, što je izabrao to pjesničko ime, jer su u istinu mračne metaphore. Evo kako počima gazel:

ی شفق شبنم عرق مهریله مه زرین طبق — برکوزل میخانه در بو شیشهٔ مینایه‌بق
بو سما در الشفا در خسته‌لر دوشن نجوم — ابر پستر مهرومه بالین شربت در شفق

Vino — rumen, rosa — znoj, sunce sa mjesecom zlatan su tabak; krasna je to mejhana pogledaj ovu emajliranu posudu od stakla.

Ovo je nebo bolnica, a bolesnici su u njoj padajuće zvijezde; oblak-dušek, sunce i mjesec — jastuk, a piće — rumen.

Tako ide do kraja. Pjesma o ćupriji je još nezgrapnija i zamršenija. Bog zna: je li bi nam i on sam mogao kazati, šta je htio s tijem reći!

Hasan Kafi el-Akhisari.

Bošnjaci se danas ni ne sjećaju, da je negda bio jedan praunuk bogumila Jakova, rodom iz Prusca, koji je na daleko slovio radi učenosti i iza sebe ostavio duzinu literarnih spomenika, koji i dan-danas imadu svoju vrijednost u učenom svijetu. Taj se čovjek rodio u Bosni i živio u vrijeme, kad je naša domovina stajala na višem stepenu umnoga razvića, kad je u nju zlato na oluke teklo iz cijelog svijeta, kad su njezini sinovi na svima poljima istočne znanosti i umjetnosti slavljeni po islamskom svijetu kao učenjaci i pjesnici, a kao vojskovogje i državnici odlučivali sudbinom brojnih naroda i država. Toga — negda uvaženog učenjaka i spisatelja — danas se nakon tri stotine godina iza njegove smrti ni po imenu ne sjećaju potomci, jer je uspomena na njega kao i na sve naše pjesnike i književnike zamrla sa zadnjim trzajem kulturnog života, kad je Bosnom zavladalo mrtvilo.

Svega je nestalo, pa i uspomena na velike ljude, jer su tada narodni ideali postali hajduci i panduri, kojih se i danas imena s njihovim pustolovinama pronose po cijelom narodu u stotinama epopeja. Rijetki su muslomani u Bosni, koji ne znadu imena konja Gjerzeleza, Taleta, Hrnjica i dr., a na prste se dadu nabrojiti,

[1]) Njegovom rukom pisano djelo تذكرة الشعرا od Devletšaha nalazi se u dvorskoj biblioteci u Beču pod br. Mxt 395.

[2]) Gesch. d. osm. Dichtk. III. 148.

koji po imenu poznaju Derviš pašu, Alidedeta, Kafiju i druge velike sinove iz naše ponosne dobe.

To je žalosno, ali je istina, koja se ne dâ oprovrgnuti. Krivnja leži u uzgoju, o kome se u nas odavna ne vodi računa; za to nijesmo ni svjesni svoje plemenske sposobnosti, koja se u letargiji malo po malo gubi i koja će s vremenom sasma zamrijeti, ako se za vremena ne probudimo iz mrtvila i ne osvijestimo mlagji naraštaj.

Glasoviti Bošnjak, o kome ćemo ovdje govoriti, poznat je u učenom svijetu pod imenom Hasan Kafi el-Akhisari (Pruščak). Rodio se u gradu Prusac, koga Turci zovu Akhisar oko godine 954. (1547.). O njegovu porijeklu bilježi nam Muvekit slijedeće: Pradjed mu je bio nastanjen u selu Vukovo, koje pripada prusačkom kotaru, a ime mu je bilo Jakov. Kad je sultan Fatih Bosnu osvojio, (1463.) u stotoj godini života prešao je na islam. Umro je u sto dvadeset i sedmoj godini u svome zavičaju ostavivši iza sebe sina Davuda, koji je poginuo u Ugarskoj. Iza Davuda ostao je sin Turhan, koji je umro u rodnom mjestu. Naš Kafija je sin Turhanov[1]). Nauke je slušao u Bosni. Po svršetku pridvorio se kod Ibni Kemalova učenika i prvog bosanskog mule, Bali efendije, koji ga je uvrstio u red bosanskih kadija i uzeo za svoga zamjenika.

Kako smo prije čuli on je sa svojim mulom 986. (1575.) stekao osobitih zasluga za istrijebljenje Hamzevija iz Bosne, koji su se poglavito bili raširili i uvriježili u Posavini. Kasnije je bio kadija u nekoliko kotareva, dok mu jednom ne sunu u glavu, da se odrekne i zaputi u Carigrad na više nauke, gdje je marljivo nekoliko godina pohagjao predavanja.

Udovoljivši tako svome poletnom duhu, koji je čeznuo za visokom naobrazbom, opet se posveti kadinskoj struci. Kao kadija služio je u više ovećih gradova po Balkanu i svagdje ostavio lijepu uspomenu, dok napokon na vlastitu molbu nije imenovan doživotno kadijom u rodnome mjestu[2]). Tu je svjesno vršio svoje zvanje preko dva decenija na ponos i diku svome zavičaju i kao marljivi književnik napisao više učenih djela o raznim strukama znanosti.

Uz to je kao »mudžahid« sudjelovao u bojevima kod Egre, Ostrogona i Osijeka, gdje je zborom i tvorom sokolio vojnike na ustrajnost i junačka djela[3]).

O njegovu načinu življenja suglasno nam pripovijedaju Katib Čelebi i Atâi slijedeće: »Trideset je godina postio redovito, a kroz dvadeset godina svaki treći dan mrsio je jedan put i držao »saomi Davud« (Davidov post). Mjesto košulje nosio je džoku od kostrijeti i na taj način provodio život kao pravedan sudija i pobožan asketa. Savremene šehove je prezirao, ponizivao ih šeriatskim dokazima i predbacivao im obsjenjivanje prostote govoreći: »Da se »keramet« (tvorenje čudesa) može postići pobožnošću i aketstvom, ja bih ga postigao!«[4])

Karakteristična je i ova bilješka: »U ulici, koja je išla ravno od Kafine kuće do medrese, bilo je kafana, gdje se sviralo i pjevalo. Strogi asketa nije trpio ni svirke ni pjesme bojeći se, da mu ne razdraži živce; za to je obilazio na okolo kroz više ulica, samo da ne čuje muzike[5]).

---

[1]) Muvekit: str. 77.
[2]) Katib Čelebi: Fezleke I., 380. — Bosna Salnamesi 1302.
[3]) Bosna Salnamesi od godine 1302.
[4]) Fezleke I., 380. — Zeilus-Šekâik, str. 584.
[5]) Bosna Salmanesi od godine 1302.

Dobar pastir, što god kaže inom.
To sam svojim potvrgjuje činom.

I Kafija, što je predavao svojim učenicima i pisao u svojim djelima, pokazivao je primjerom u svome životu.

Poštovan od svoje okolice i od sve Bosne i Hercegovine preselio je na onaj svijet 15. dan mjeseca šabana u »Leiletul-Beratu« 1025. godine po Hidžr., a 1616. po kršćanskoj eri i sahranjen u podzemnom turbetu izmegju tekije i medrese.

Evlija Čelebi pripovijeda nam kao očevidac slijedeće: Ispod zemlje pod jednim svjetlim kubetom leži na sedždžadi pokriven bijelim čaršafima. Ja sam silazio u turbe i ponosno ističem, da sam to svojim očima vidio. Još i sada miris miska i ambera tude opaja ljudski mozak[1]). Za to nije nikakovo čudo, što mu je narod u Skoplju savio oko uspomene cijeli ciklus legenda kao kakovu svecu, kad najugledniji historičari i putopisci pišu tako o njegovu životu i njegovim zemnim ostatcima.

Osim brojnih književnih djela Kafija je ostavio iza sebe takogjer dosta dobrotvornih spomenika u svome zavičaju, od kojih se još i danas neki nalaze u dobru stanju. Ne domak Prusca osnovao je varošicu pod imenom Nevabad, gdje je sagradio lijepu džamiju, tekiju, medresu, mekteb za djecu, banju i han. Evlija Čelebi bilježi od taricha na hanu zadnji distihon:

تاریخی صورانه یودر جواب شافی خانك بناسیچوندر تاریخ: «شیخ کافی» [۱۰۲۰]

»Ko upita za kronogram, ovo je Šafin odgovor: gradnji hana je kronogram (u riječima) »Šejhi Kafi« — i uz spomenute zadužbine ostavio dobar vakuf za uzdržavanje.

Nedaleko od Prusca nalazi se Ajvatovica, gdje je zakopan Ajvazdede, koji je u islam preveo skopaljsku župu. Kafija je sagradio tome glasovitom šejhu dostojno turbe i upozorio narod na njegove zasluge. Od to doba, pa do dana današnjega muslomani iz skopaljske župe i okolišnjih gradova to mjesto u stanovito doba godine hodočaste i priregjuju tamo veliku svetkovinu. Na pohodu ili na povratku obično se posjećanje i grobnica našega Kafije.

Kao ostali biografi i mi ćemo ovaj kratak prikaz života slavnoga Kafije završiti sa slijedećim distihonom:

اشعاری دل ساده کبی صافیدر مخلص پاکنی ذکر ایلیهلم کافیدر

»Pjesme su mu kao prostodušno srce čiste, spomenimo mu samo ime pa je dovoljno (kafi).«

Što se pak tiče njegovih djela, kojih je ostalo u obilju, odmah ćemo priznati, da ih ni iz daleka ne možemo prikazati, jer uza vas trud nijesmo mogli stignuti nego samo dva djela u rukopisu i to نظم العالم i روضات الجنات ali ćemo ipak pokušati po drugima izložiti ih ovako:

I. Evlija Čelebi bilježi, da je na Ibni Hadžibovo djelo o sintaksi الكافيه napisao kratak i jezgrovit komentar; ime mu ne spominje.

---

[1]) Sejahatnama V., 446. On je putovao kroz te krajeve 1070. (1659.) dakle četrdeset i pet godina poslije Kafine smrti.

II. Katib-Čelebi i Atâi tvrde, da je komentirao glasovito fikuhsko djelo od Kudurije u četiri sveska; ime mu ne spominju.

III. Rüling J. B. veli da se služio njegovim komentarom na Tahavin بيان السنن ime mu ne spominje[1]).

IV. منيرة (Svijetla [knjiga]) djelo o metafizici, u kome obrađuje neka dogmatičko-teološka pitanja[2]).

V. سمت الوصول الى علم الاصول Smjer pristupa nauci o fikhu ili hadisu). To je djelo napisao idući na »hadž« u dokolici i donio ga učenicima na dar.

VI. Komentar na spomenuto djelo; ime mu se ne spominje[3]).

VII. نور اليقين (Nedvojbeno svjetlo). Napisano za vrijeme obsade Ostroguna 1014.—1605.[4]).

VIII. روضات الجنات فى اصول الاعتقادات (Rajski vrtovi o načelima vjere) dovršio je kod obrane Osijeka 1006. (1596). To se djelo dijeli u osam odsjeka, a obrađuju glavna načela vjere, kako slijedi[5]):

1. فى حقيقة الايمان — O bitnosti vjerovanja
2. فى الايمان بالله — O vjerovanju u Boga
3. فى الايمان بالملائكة — O vjerovanju u anđele
4. فى الايمان بكتبه — O vjerovanju u božije knjige
5. فى الايمان برسله — O vjerovanju u božije poslanike
6. فى الايمان باليوم الآخر — O vjerovanju u sudnji dan
7. فى الايمان بالبعث بعد الموت — O vjerovanju u život poslije smrti
8. فى الايمان بالقدر — O vjerovanju u sudbinu

IX. ازهر الروضات (Najcvjetniji vrtovi) komentar na spomenuti روضات koji je započeo pod Osijekom 1006. (1596.), a dovršio u zavičaju 1015. 1006.).

X. اصول الحكم نظام العالم (Temelji mudrosti o uredbi svijeta). To je djelo bez sumnje jedno od najboljih Kafinih djela. U njemu se ogledaju nazori našeg slavnog zemljaka o turskoj državi, koja je već u njegovo vrijeme počela gubiti od svoje veličine i sjaja. Kako se razabire iz turskog predgovora prvotno je napisano u arapskom jeziku 1004. (1695.) i kod opsade Egre iste godine predano na dar sultan Muhamedu III. Godinu kasnije na sultanov zahtjev parafrazirao ga je pisac u jednostavnom turskom jeziku dodavši mu kratak predgovor i zaglavak[6]). Šta je potaklo Kafiju, da ga napiše, pripovijeda nam sam ovako:

---

[1]) Beiträge zur Eschatologie des Islam, str. 2. Nalazi se u Leipzigu Ratsbibliothek Nr. 190, 2.
[2]) Bosna Salnamesi od godine 1302.
[3]) Ibidem.
[4]) Ibidem.
[5]) Brockelman II., 443. — Rüling str. 2. Leipzig Ratsbibliothek Nr. 190, 1. Berlin 1841., 1842. U Sarajevu imade u Hilmi ef. Muhibbića i u mojoj zbirci. Muhibbića je manuskript upravo krasan, pisan punim i čitljivim talikom. Poglavlja su pisana crvenom tintom, a isto tako ajeta i važnija mjesta prevučena. Dok je moj rukopis jako slaba, jedva čitljiva nesija. Pisao ga je nekakav Osman ibni Jusuf iz Fojnice godine 1166.
[6]) Hadži Chalfa: I. 116.

« اصول الحكم فى نظام العالم » لحسن الكافى البسنوى الاخصارى المتوفى سنة ثلاثين والف رسالة على مقدمة واربعة ابواب وخاتمة اوله حمداً لك اللهم مالك الملك الفه لما حضر فى الواقعة الكبرى والمعركة العظمى باكرى سنة اربع والف. فاستحسنه الاكابر والتمس منه شرحه بالتركية فشرحه فى رجب سنة خمس والف.

وبعد فان الفقير الى الله البارى كافى الاقحصارى اعانه الله تعالى فيما استعانه وصانه عما شانه يقول: لما شهدت سنة اربع والف فى نظام العالم خللا وانتظام احوال بنى آدم زللا خصوصا فى دار الاسلام اصلح الله وسلمها الى يوم القيام. فليلا بعد قضاء السنة والفرض وجهت وجهى للذى فطر السموات والارض فالهمنى بلطفه شيأ من الحكم وافهمنى من فضله ما لم اكن اعلم والقى على قلبى قوله «ان الله لا يغير ما بقوم حتى يغيروا ما بانفسهم» وشرح صدرى للتأمل فى احوال الناس واسباب تغيرهم. فلما تأملت بعونه اللطيف فيما كان منذ عشر سنين ونيف انكشف لى فى ذلك وجوه واسباب والله اعلم بالصواب.

الاول: الاهمال فى العدالة والضبط بحسن السياسة وسببه عدم تفويض الامور الى اهاليها

الثانى: المسامحة فى المشاورة والرأى والتدبير وسببه العجب والكبر فى الكبراء واستنكافهم عن مصاحبة العلماء والحكماء

الثالث: المساهلة فى تدبير العسكر واستعمال الآلات الحرب عند محاربة الاعداء وسببه عدم خوف العسكر والامراء ثم سبب جميع الاسباب وغاية ما فى الباب طمع الارتشاء ورغبة النساء

فاستخرجت لله باكيا وعن نكبات الدهر شاكيا فاخارلى ان اكتب مختصراً مفيداً فى هذا الباب يشتمل على كلمات من جوامع الكلم فى تجديد قواعد النظام وكتابا سديداً يتضمن خلاصة اقوال اولى الالباب من المعارف والحكم فى تأييد بنيان الانتظام فاستصفيته من كتب قدماء العلماء وكبراء الحكماء حصوصا من انوار التنزيل وروضة العلماء جعله الله العلى الاعلى عناية للامراء وهداية للوزراء واسوة للحكماء ونصرة للفقراء وسميته باصول الحكم فى نظام العالم ورتبته على مقدمة واربعة اصول وخاتمة والله المستعان وعليه التكلان

»A po tome siromah, koji je muhtač Bogu Kafija Pruščak — Bog mu dao, što bude od njega tražio i sačuvao ga od onoga, što bi ga moglo osramotiti! — veli: kad sam se osvjedočio godine 1004., da je u upravi svijeta nered i u uredbi ljudskih prilika dar-mar poglavito u islamskom svijetu — Bog ga islah učinio, uredio i sačuvao do sudnjeg dana! — jedne noći poslije namaza (molitve) okrenem svoje lice onome, koji je stvorio nebesa i zemlju (da ga pitam za uzrok tome neredu). Na to me nadahnu svojom tajnom dobrotom, uli mi u duh nešto mudrosti i dade mi razumiti svoju dobrotu, za koju nijesam znao, (a to je) podsjeti me na svoje riječi: »U istinu Bog ne mijenja ništa u jednom narodu, dok se sâm narod ne promijeni« i potaknu me na razmišljanje o svijetskim prilikama i njihovim promjenama u (zadnjih) deset i više godina. Pukoše mi pred očima o tome (od 980. godine do danas neredi i nemiri) neki povodi i uzroci, a Bog najbolje zna, što je pravo!

1. Zanemarenje pravednosti i discipline u upravi države, a uzrok je tome: što se državni poslovi ne povjeravaju vrijednim ljudima.

2. Oklijevanje glede savjetovanja, mišljenja i razmišljanja, a uzrok je tome: uobraženost i oholost dostojanstvenika i njihova indolencija prema učenjacima i mudracima.

3. Nemarnost u uredbi vojske i u upotrebljivanju ratnih sprava u bitci s neprijateljem, a uzrok je tome: što se vojska ne boji zapovjednika, dočim je uzrok svih uzroka i pošljedica svega podmitljivost i povagjanje za ženama.

Sada zaištem od Boga plačući, da me uputi na dobro i izjadam mu se na nesreće vremena, pa mi odobri, da o tome napišem jednu malu i korisnu knjižicu, koja se sastoji od riječi iz odabranih izreka punih značenja o obnovljenju uredaba, jednu knjižicu, koja sadržaje jezgru rečenica, pametnih, učenih i mudrih ljudi o učvršćenju temelja reda i poretka. Tako skinem kajmak s knjiga starih učenjaka i velikih mudraca, naročito s komentara na Kur'an od Kadi Beidavije i s »Perivoja učenjaka od Zimachšerije — Bog ga (ovo djelo) odlikovao, da vladarima pomogne, vezire na pravi put okrene, mudracima uzorom bude, a siromasima potporom. Nazvao sam ga »Temelji mudrosti o uredbi svijeta« i poredao ga na uvod, četiri temelja i zaglavak, a Bog je onaj od koga čovjek traži pomoć i na koga se oslanja.«

Stara je riječ: »Nema sjaja bez svijetla.« I ona je možda vodiljom bila Kafiji, kad je radio to klasično djelo. U njemu je sigurno polovica, ako nijesu dvije trećine gradiva pozajmljene od najuglednijih istočnih vladara, državnika, učenjaka i mudraca. »Starostavne knjige su kao vatra na ognjištu« — veli Voltaire, »mi pozajmimo vatre od susjeda, mi je odložimo kod kuće, mi je dajemo drugima i tako pripada svima«. I Kafija je uzeo u naruč gradivo za svoj »Nizamul-alem,« razredio ga u poglavlja, doveo ga u savez, isprepleo svojim nazorima i izložio kao opće dobro na žrtvenik književnosti, da drugi iz njega pozajmljuju glavinje ili žeravu, pa odlažu vatre na svojim ognjištima.

Teško je naći ovako malenu knjižicu, u koju je više misli utkano s više ljubavi i pomnje. Na devetnaest malih stranica nanizati toliko istočno blago i s njim izložiti uzroke procvata i propasti jedne države u klasičnom jeziku, nije svačiji posao, jer je veoma teško, mnogo misli zbiti u tako malo prostora. Ovaj trijezni i ozbiljni učenjak uzeo je na oko sve pogreške i neurednosti u upravi turske države, koja je počela malo po malo gubiti od svoje moći i sjaja, pa u kratkim, lapidarnim rečenicama otvoreno svratio pažnju na njih i uzgred natuknuo: kako bi se te pogreške dale izliječiti i država sačuvati od nazadovanja.

Kratak komentar na to djelce opsizao bi stotinama stranica, tako je sve u ovoj knjižici jezgrovito u aforizmima izloženo; kao da je piscu lebdilo pred očima, da izradi jedan tekst, koji treba da svaki upravni organ znade na pamet, ako želi dobro državi, kojom upravlja. Svijetlo misli u toj knjižici otvara sjaj klasičnom štilu, a oboje skupa budi u čitatelju udivljenje, da se divi Bošnjaku kao dobru znancu arapske literature i jezika. Kao svjedočanstvo donosim ovo par redaka:

و اما ما يوجب الانهزام والانكسار وما يورث تسلط الكفار فهو الاهمال فى العمل بما تلونا من الاخبار والاصل فيه العصيان والبغى فى العسكر فان الله تعالى اوحى الى بعض انبيائه: اذا عصانى من يعرفنى سلطت عليه من لا يعرفنى. قال عليه السلام: لا ظفر مع البغى و يدل عليه نظر العقل فان الفحشاء والمنكر والبغى خيانة فى الدين والخائن خائف والخائف لا يخلو من الانهزام و قد بدأ البغى فى ديار الروم بين عساكر المسلمين منذ ثلث سنين فان كثيراً منهم طغوا فى البلاد واكثروا فيها الفساد بهتك اعراض المسلمين ونهب اموالهم والتعرض لنسوانهم واولادهم واغارة ارزاق الرعايا و ايذاء الفقراء والضعفاء خصوصا الطائفة الخاصة فسلط الله الاعداء

على حدود الروم فبالغوا فى الهجوم واخذوا قلاعا كثيرة واظهروا عبرة كبيرة وفعلوا ما فعلوا وما وقع هـذا فى عسكر الاسلام الا لاهمال الضبط والسياسة والتقصير فى اداء وظائفهم وذخايرهم. ولعمرى ان اكثر ما وقع من الاختلال ما وقع الا بسبب الطمع فى المال من غير تمييز الحرام والحلال. نبه الله قلوب الامراء والوزراء عن هذه الاحوال انه القادر الكبير المتعال.

»Što se pako tiče pobijegjenosti i propasti (vojske) i što se tiče onoga, što prouzrokuje osvajanja od strane nevjernika, tome je povod nemarnost u izvršivanju djela, koja smo prije spomenuli. A temeljni je uzrok nepokornost i nasilje u vojsci. Bog je objavio nekom svom poslaniku: »Kad mi se asi učini onaj, koji me poznaje, ja mu natovarim na vrat onoga, koji me ne poznaje.« Aleihisselam veli: »Uz nasilje nema pobjede!« K tome je dokaz uvigjavnost, jer nemoral, bezvjerje i nasilje je izdajstvo u vjeri. Izdajica je kukavica, a kukavica ne može biti da ne pobjegne. Zaista se zulum pokazao u evropskim pokrajinama megju muslomanskim vojnicima ima tri godine. Množina ih se razbjegla po raznim krajevima, gdje su prouzročili nered i bunu, gazenjem obraza muslomanima, otimanjem njihova imetka, obečašćenjem njihovih žena i djece, otimanjem hrane od raje, zlostavljanjem siromaha i slabića; naročito se odlikuju (u tome) carski (tjelesni) vojnici. Za to je Bog opremio neprijatelje na evropske granice, u koje provališe i osvojivši mnoge gradove dadoše nam veliki ibret (da se ugledamo) i učiniše, što učiniše. Toga svega ne bi bilo, da nije zanemarena disciplina i uprava i da je (vojnicima) na vrijeme davana plaća i hrana.

»Tako mi Boga! veći dio nereda, što su se dogodili, ne bi se dogodili, da nije strasti za blagom bez razlike: je li halal i haram. Da Bog na ovo stanje upozori duhove vladara i ministara! Zaista je on svemogući i svevišnji[1].«

I to je par redaka dovoljno, da se upoznamo s »Nizamul-alemom,« koji je u cijelosti dragocjen biser megju sličnim djelima.

Osim gori navedenih deset djela Atâi veli, da je još o arapskoj štilistici [علم المعانى] napisao tekst i komentar i u mnogim strukama znanosti ostavio samostalno djelo تأليفى و ر اكثرفتو نده مستقل i bezbroj rasprava رسائلى لايعد ولا يحصى Slično se izražava i Katib Čelebi, dok Evlija Čelebi veli: da je o svima znanostima po jedno djelo napisao. Makar to bilo i pretjerano, kad nešto bude istina, moramo priznati, da se Kafija istaknuo velikom literarnom djelatnosti megju rumskom ulemom, a to je dovoljan dokaz, da se Bosna može s njime ponositi kao s odličnim sinom, koji je upleo dosta cvijeća u njezin vijenac slave. Kuddise sirruhu!

Kafin savremenik bio je šeich Nedžmuddin Hasan Behadirbegović, koji je radi učenosti i pobožnosti bio poznat širom islamskog svijeta. Mnogo je putovao,

---

[1]) U mojoj biblioteci imadu tri primjerka i to: *a)* Tekst i prevod pisan krasnom nesijom s crvenim obrubom. Tekst je označen takogjer crvenim crtama. Pisao ga je Hamza ibni Ibrahim El-Akhisari 1013., dakle osam godina poslije objelodanjenja. Iz toga se može zaključiti, da je prepisivač Kafin učenik.

b) Sam tekst, pisan neshi-talikom dosta čitljivo, s turskim predgovorom i zaglavkom. Pisao ga je nekakav Omer iz Kostajnice u Sarajevu 1098. Po strani i izmegju redaka imade mnogo bilježaka od prepisivača i čitatelja.

c) Tekst i prevod litografiran, ne zna se ni gdje, ni kada. Na prvoj stranici nalazi se Kafina biografija od Atâije.

da se upozna sa velikim šehovima. Rodio se u Srbiji, u gradu Kruševcu, a umro u Jemenu, u gradu Irem, gdje je i sahranjen. Katib Čelebi[1]) i Atâi[2]) vele, da je bio u književnosti Džahiž svoga vremena, a na ćursu (predikaonici) drugi Husein. Vječnu je uspomenu ostavio što je prvi zapalio kandilje, kad je učio mevlud. To se sultan Muratu III. vanredno svidjelo, pa je izdao naredbu, da se po cijelom islamskom svijetu na taj dan pale kandilji. Po tarihu:

عزم عقبی ابتدی نجم الدین حسن

Zaputi se na onaj svijet Nedžmuddin Hasan

preselio je na onaj svijet 1019. na dan »mevluda«. Rahmetullahi aleihi!

Nerkesi Es-Saraji.

Veliki pjesnik Baki izveo je prevrat na turskom Parnasu. Eleganciju izraza uveo je u poeziju, što se u narednom naraštaju prenijelo i na prozu i izobličilo u pravu dekadencu. Pjesniku-umjetniku nije bilo dovoljno nadahnuće, njemu je oš trebalo i visoke naobrazbe i strukovnog poznavanja arapske i perzijske poezije. To je iziskivao duh vremena, a za njim se morao povagjati svaki miljenik muza i nastojati da čim elegantniju i načičkaniju formu dade pjesmi i prozi.

U tome su tri tadanja pjesnika Nerkesi, Veisi i Atâi tako daleko dotjerali, da ih mi, koji smo naučeni na jedri klasični štil i jasne pjesničke slike, ne možemo razumjeti, što ne ćemo pedantno razglobiti rečenicu po rečenicu. Njihova su djela — naročito u nevezanom slogu — urneci hypermodernizma u misli i riječi. Tu misli ne stvaraju izraze nego izrazi stvaraju misli i tako na račun izraza njihova pjesnička djela gube neizmjerno mnogo od svoje klasične vrijednosti. Krasna je karakteristika za tadanji način pisanja ona perzijska: آواز آسیاب ی شنوم و آردی بینم. što se može i ovako prevesti:

Mi čujemo žubor fraza,
Ali misli — misli nema.

Takovo je pisanje i pjevanje onda bilo moderno, pa je i Nerkesi, kao čedo svoga vremena, morao biti moderan pisac i pjesnik i u tome, kao darovit i obrazovan duh, zauzeti jedno mjesto u prvom redu megju turskim piscima i pjesnicima i zadiviti svoje savremenike majstorskim štilom.

Nerkesi — to glasovito ime, koje zvuči na perzijski svijet — je iz našeg perivoja na istočnom Parnasu.

Prije preporoda turske književnosti Nerkesi je slavljen kao štilista *kath' exochen*. Njemu se i dan-danas megju prijateljima stare knjige odaje velika pošta. Što više cijeli odlomci iz njegove Chamse (Peterojci) čitaju se na visokim školama kao uzorci negdašnjeg štila.

Muhammed Nerkesi ugledao je sunce pod Trebević-planinom u Šeher-Sarajevu oko godine 1000. (1592.). Otac mu je Nerkeszade Ahmed efendi, koji

[1]) Fezleke I., 338.

[2]) Zeili Sekâik: II., 599.

[3]) Perz. نَرْکِس arap. نَرْجِس znači cvijet narciz (Narcisse) Nergisi-Narciski, Turci to čitaju nerkes; po turskom izgovoru poznat je naš pjesnik, dakle: Nerkesi.

je kao kadija služio u više gradova na Balkanu, pa i u Sarajevu u dva maha. U predgovoru »Munšeata« veli: da mu je porodica poznata pod imenom Nerkeszade | ادعن حد نركس زاده Prve je nauke učio u rodnom mjestu, a visoke nastavio u Carigradu kod Kafzade Feizullah ef. Nu prije nego je mogao dovršiti nauke umre mu otac. I tako lišen potpore bude prisiljen prekinuti i početi skrbiti za se i za svoje.

Najprije se posvetio profesorskom staležu i služio kao muderis na nekolike medrese, ali materijalne okolnosti, kako veli Uššakizade:

لکه شیران را کند روبه مزاج احتاجست احتیاجست احتیاج

»Nevolja od lavova pravi lisice«, pa i njega prisili, da pregje u kadije s lozinkom:

نه بمنصب بود بلند مرد بلکه منصب بود بمرد بلند

(Čovjek sa službom ne postaje velik, nego služba sa čovjekom.) Najprije je bio kadija u Gabeli, za tijem u Mostaru 1030. (1620.), gdje je napisao عزوات مسلمه (Meslemine vojne). Kasnije je služio u Novom Pazaru, u Banjaluci 1038. (1628.). Poslije je još bio kadija u Manastiru, gdje je, kako pri kraju djela veli napisao بهالستان (Granati perivoj).

Po svuda ga je narod veoma cijenio i štovao radi učenosti, pravednosti i uljudnosti, samo se čini, da ga pretpostavljeni nijesu znali cijeniti, kako sam oduška daje u narednom stihu:

شمدی قدر نرکسیٔ زار بیلمزلر ولی صکره اکلر لر فقیر بینوایی نیدوکن

»Sada rastuženom Nerkesiji ne znaju vrijednosti, ali će kasnije anlaisati: koliko je vrijedio bijedni siromah«. To potvrgjuje i Uššakizade, kad veli: »Bio je biće, koje je u sebi razvilo beskrajne sposobnosti i vrline, ali mu vrijeme nije dalo prilike, da se pokaže — tako je bio i prošao«.

Godine 1044. (1632.) mi ga još jednom sretamo u povijesti, a to je, gdje na naročitu želju sultan Murata IV. ide s vojskom na Revan kao وقعه نویس (državni historiograf). U putu, ne domak grada Kekbuze, posrne mu konj u jednoj močvari, pane s njega i na mjestu ostane mrtav u naponu muževne dobe. Odatle je prenešen u spomenuti grad i sahranjen[1]) na državne troškove, gdje mu je podignut spomenik s natpisom, kojeg zadnji stih glasi:

لفظاً و معنیً دیدم تاریخنی آه بیك قرق درتده کوچدی نرکسی

»I slovima i sadržajem spjevah mu chronogram: Ah hiljadu četrdeset i četvrte preseli na onaj svijet Nerkesi.«

Eto tako nesretni Nerkesi završi život pun nezadovoljstva sa sudbinom i neprilika sa savremenim velikašima, koji su ga omalovažavajući bacali s jednog kadiluka na drugi. U zadnjim danima, uprav kad mu se prilika pružila, da kao državni historiograf razvije svoje sposobnosti i svrati pažnju dvora i viših krugova u Carigradu, mora s konja panuti i vrat slomiti. To je više nego nesreća!

---

[1]) Uššakizade: ذیل عطائی 13. list. — Šeihizade: 12. list. — Dok Mehmed Tevfik Jajčanin po djelu حزینة الفنون tvrdi, da mu je tijelo prenešeno u Carigrad i zakopano na Ejjubu.

O književnoj ostavštini Nerkesinoj, koje imade u obilju tiskane i netiskane po raznim manuskriptima u dvorskoj biblioteci u Beču i po mnogim bibliotekama u Carigradu, mi ovdje ne možemo ni iz daleka približan sud stvoriti, a kamo li prikazati je, kako dolikuje tome velikom Bošnjaku; zato ćemo se ograničiti na ono, što pri ruci imamo.

Najglasovitije mu je djelo خمسهٔ نرکسی (Peterojci), koje je više puta štampano u Carigradu[1]). Ono se, kako se iz naslova vidi, sastoji iz pet knjiga.

Prva je knjiga نهالستان (Granati perivoj), koja je opet podijeljena na pet ogranaka نهال

Prvi ogranak: pripovijetke o dobročinstvu i darežljivosti.

Drugi ogranak: pripovijetke o ljubavi.

Treći ogranak: pripovijetke o sudbini.

Četvrti ogranak: pripovijetke o gostoljubivosti.

Peti ogranak: pripovijetke o pokori griješnika.

To je kratak sadržaj, koji se dade izvaditi iz bombastičnih naslova originala[2]). Kad je tu knjigu napisao ne znamo, ali sudeći po štilu može se reći, da spada u zadnja njegova djela. Evo kako počima: هر زمانکه خامهٔ جامهٔ موزون ترانهٔ دلکش آوار معرفت پرداز الخ a tu imade – تتابع اضافات – koji nas zaduši, ako hoćemo, da rečenicu na dušak pročitamo.

Druga je knjiga کیمیر سعادت (Elixir blaženstva), a ona je slobodan prijevod Gazalina djela کیمیاء سعادت (Kemija blaženstva). Moral je tude protkan mističnom filozofijom. Za ishodnu tačku uzeo je Gazali četiri islamska elementa عنوان مسلمانی i to: spoznaju sama sebe, spoznaju Boga, spoznaju svijeta i eschatologiju. Četrdeset temeljnih pojmova اصول svrstaña su pod četiri stupa ارکان[3]).

Uvod Nerkesin obuhvata punih osam stranica. U koliko se držao originala, nije nam poznato, samo konstatiramo, da mu je štil i ovdje maglovit i nejasan kao i u spomenutom djelu. To će svakako biti više prerada nego prijevod.

Treća je knjiga مشق العشاق (Jadi zaljubljenih). U tome djelcu po našem sudu najbolje se ogleda štil i pjesnička fantazija Nerkesina. Ovako započima predgovor:

دیباجه طراز دفتر درد	پیرایه فزای بیکر درد
سرنامه نویس لوح محنت	زنجیره کش نقوش حیرت
تصویر نگار دیر معنا	رونق ده نسخهٔ تماشا
رامشگر بزم گاه بیداد	خوانندهٔ نقش صوت فریاد
محنتزده نرکسیٔ محزون	فرهاد زمانه نقد مجنون
تحقیقده بحث ابتلایی	بویوزدن ایدر سخن سرایی

[1]) Pri ruci imadem izdanje Tatjanos Dejudidžijanove štamparije, na kome nema datuma ni kad je štampano niti se zna ko ga je izdao. Poredak knjiga u rukopisu dvorske biblioteke razilazi se od poretka izdanja, koje se kod mene nalazi.

[2]) Gustav Flügel: »Die arab. pers. u. türk. Handschriften der k. k. Hofbibl.« II. svez. 265. str., br. 1059. — tu je knjigu prikazao ovako: کتاب نهالستان das Zweigdickicht d. i. die Feldzüge Murtadapascha's. To je neko sigurno učenom piscu podmetnuo, jer kako sam veli u primjedbi nije rukopisa ni vidio. »Da er zu den neueren Akquisitionen gehört, sah ich ihn nicht«.

[3]) Gosche: »Ghazzali's Leben und Werke«.

خجسته هنکامی که بارکاه معلا حریم ازلده پیشکاه قدیم لم یزلده سدنهٔ کار آکاه کارکاه قدرت یعنی سروش سبکجناح رحمت برموجب امر مثبت و برمقتضای حکم ارادت صنوف ارواح مختلفة الاشباح بنی آدم ترتیب صنوف قیام و تعیین مقر ومقام ایدوب

ملائکرا خروش ناله برخاست که بررسم ادب صفها شود داست

اول بزم خالص الخاص اخلاص مکینك باریافتکان عزت نشینی صهبای صفا بخشای التفات الست ایله مست وهر بری هم صحبتان قرب ایله دوش بدوش و دست بدست اولدقده واول مجلس کرما کرم و داد آیینده مصطبه آرایان انجذاب صمیمی و باده کساران ابتلای قدیمی یه کسترانیدهٔ دست صنع خدا اولان خوان پر نعمای ایتلافی تزیین ایچون مجوهرا طباق پر نقش و نکار اشنایی یه حدائق مخضرة الاطراف مناسبتدن جیدهٔ کف استعداد اولان باکورهٔ شهد ریز مختلف الالوان مهر و محبت نهاده قیلندقده الحاصل اردوی آذین بستهٔ عالم ارواحده اقمشهٔ رنکارنك حسن وجمال دلال عشق الندہ مزاد اولندقده وبرموجب حکم همایون: ــ یحبهم و یحبونه ــ وضوح سرنهان ــ فَخَلَقْتُ لْخَلْقَ لِأُعْرَفَ ــ ایچون اشفته دلان کمپایه دسودا کان بی سرمایه رأس المال ارادتلرین متاع حسن باکماله صرف اینمك مراد ایتدیکی بلندکده

بو بلا میخانه سینك تا ازل میخواره سی بو فلاکتکاه دهرك اوکادق آواره سی

اول روز بازار عشق و سوز جهان افروزده متاع مرغوب القلوب در دو آشوبی رایکان بولوب

کفر کافررا ودین دیندار را ذرهٔ دردت دل عطار را

الخ

»Dnevnik brige, što predgovor resi;
Lice brige, što nakit otvara;
Uvod knjige, što slika bijede —
I verige udara od čara.

Izraz slike u mejhani misli,
Što uzorak jasnim prikazuje;
Svirač društva, gdje se zulum čini;
Pjevač, što bol glasom izrazuje.

Izmučeni Nerkesi i tužni,
Koji trpi od Medžnuna više,
O ljubavi i o mukam njenim —
Evo kako počima kad piše:

»U sretna vremena, kad je bila veličanstvena palača u vječnoj tajni opkoljena vratarima, koji su čuvali djela svemoći, to jest: kad su angjeli, koji nose blagoslov apsolutne volje, na zapovijed svrstali duše po različitim slikama, opredijelivši svakoj mjesto

»Angjele su vika i vaj natjerali,
Pa su ih ko zube u češlja sredali.

»U tome odabranome skupu duša, koje su okusile nebeskog ploda, što no čovjeku oduzima užitak pa se opile slatkijem pićem i vječnim darom, svaka je drugovala sa svojom bližnjom i na taj način se malo po malo sprijateljile. Takav zbor odabranih duša probudio je megjusobne iskrene simpatije i za se uresio predvorje pijući od iskona muke. Da okite sofru punu svakoga dobra, koju je stvoritelj postavio s posugjem, draguljima ukrašenim, otišle su u zelene i bujne livade, da svaka (duša) po svojoj darovitosti odabere i zasadi trofandu ljubavi. Napokon, kad su u svijetu duša dražest i ljepota prošle kroz ruke telala ljubavi, po višoj zapovijedi: »On ih ljubi i one ljube njega«, jasno se pokaza sakrivena tajna: »I stvorih svijet, da me pozna«. Na to zablugjele, neznatne duše i siromašni zaljubljenici ulože sav kapital volje u savršenu ljepotu i zažele:

»Pjanac biti od iskona te mejhane, pune sjete —
I budala neizlječiv u ludnici sudbe klete.

»Taj dan na pazaru ljubavi i žara, što svijet rasvjetljuju, roba, koja se dušama svigja i jade uzburkava, džaba se dijelila i t. d.«

Šta da rečemo tome štilu i jeziku? Mi pred njim stojimo kao dijete pred šarenim vratima. Dok se divimo vještoj kompoziciji biranih fraza i prispodoba, u isto vrijeme izrazujemo negodovanje piscu, jer se čini osebnost njegova štila nenaravna. Taj štil imade markantno obilježje, koje po našem mišljenju — isključuje klasičnu ljepotu. »Obskurnost i afektacija — veli Macaulay, dvije su najveće mane štila«, a te obje mahane nalaze se u Nerkesinoj prozi. Možemo li njega kriviti radi toga? Ne možemo, nego trebamo kriviti ukus njegovih savremenika, koji su se divili samo bliještećem štilu i neobuzdanoj dikciji. Ako mu predbacimo, da je manjkavost misli nastojao nadoknaditi riječima, ogriješićemo se, jer nam njegove pjesme u turskom i perzijskom jeziku svjedoče, da je znao i poletne i jednostavne misli zaodjeti u obične i obuzdane riječi kao na primjer

فرصت كه هواى تيز بر در — ايرمك آكا بر دخى هنزدر
فرصت ديديكك دم سحردر — كويا كه صباى خوش اثردر
افسوس اولور اول نسيم نافع — بر غفلت يكدم ايله ضايع
حورشيد سحردن ايكدين جوش — بز بر ايكى صاغر ايدهلم نوش

Zgoda kao vazduh šmigne,
Majstor treba da je stigne.
Zgoda — to je disaj zore
Kao lahor blažit more.

Šteta, što taj lahor mili
Izgubi se za čas tili.
Dok još sunce blago grije,
De ispijmo čašu dvije!

To nas razoružava, pa mu ne možemo spočitavati ništa, nego zaključiti s Lessingom: »Ja ne poznam ni jednog bliještećeg štila, koji manje ili više svoj sjaj ne pozajmljuje od istine«.

Četvrta knjiga je »Chamase« قانون الرشاد (Zakon pravog puta). U predgovoru veli, da je to djelo napisao nekakav perzijski mudrac za sultan Muhameda Džengizovića, da ga pouči: kako treba vladati državom i postupati s narodom. Sudeći po pripovijetkama i poučnim stihovima, Nerkesi je od sebe dosta toga dodao i proširio original. Nerkesi je to djelo posvetio sultan Muratu IV., a napisao ga 1033. (1623.).

Peta je knjiga غزوات مسلمين (Meslemine vojne). To je djelo obradio po Muhjuddini Arebiji i pjesnički prikazao vojevanja toga glasovitoga junaka iz dinastije Benu Umejje proti bizantskom carstvu.

Ove dvije zadnje knjige napisane su mnogo lakšim i razumljivijim jezikom, nego li one tri prve. Da se vidi razlika donosimo početak iz četvrte knjige, koji glasi:

ای خامه اگرچه ناتوان سن — ظاهرده خموش و بی زبان سن
استاد الله کیرنجه اما — ایلر سنی عندلیب کویا
اولورسن او دم ترانه پرداز — هر نغمك ایدر بیان صدراز
کل امدی سروده قیل سر آغاز — اول بلبل طبعنه هم آواز

O pero! i ako si nemoćno i na oko nijemo, bez jezika,
Kad progješ u ruke učitelju, od tebe načini slavulja;
Istoga časa počneš izvijati pjesme, u svakome napjevu otkrivaš hiljadu tajna.
Hodi sada otpočni pjesmu i složi glas sa slavuljem moje naravi!

To su lijepi stihovi; u istom jeziku, kojim pjevaju moderni turski pjesnici. U njima su sočne, žive i izrazite misli i riječi. A šta da tek kažemo za slijedeće:

بر حقهٔ پوشیده یه بر موری پنهان ایتسه‌لر
کردان ایدوب اول حقه‌یی مانندیك کوی کری
ایلر دوام انقلاب اول مورك احوالن خراب
بن نملهٔ بر اضطراب اول حقه چرخ چنبری

Ak' u loptu zatvorenu — U tom vječnom prevrtanju
Metnu jednog malog mrava, — Samrt mu je žiće pravo.
Pa je onda zavaljaju — Gledaj! ja sam mrav bijedni
Preko polja i dubrava. — A ta lopta — nebo plavo.

Krasna slika žive mašte, koja je jedno od glavnih obilježja Nerkesine proze i poezije. Šuplja krugla, u kojoj je mrav zatvoren, valja se niz pusta brda i strme doline. Bijedni stvor po stotinu puta u jednom trenutku prevrće se preko glave — i to bez prestanka. Kako mora biti, ili kako bi moralo biti pri duši siromašnom mravu, da može osjetiti bol, koju bi čovjek osjećao, da je na njegovu mjestu? U tome žalosnom stanju Nerkesi prispodablja sebe mravu, a loptu vasionom svijetu, gdje se valja i prevrće bez kraja i konca, dok se i na njemu ne obistini ona perzijska[1]): هرکس علطان علطان بکور خویش میرود: Smrt mu je spas od muka — nirvana.

Osim »Chamse« Nerkesi je ostavio, koliko je meni poznato, još dva djela i to gore spomenuti Murteda pašin životopis, kome je dao ime وصف الکامل فی احوال وزیرالعادل (Savršen opis vladanja jednog pravedna vezira) i zbirku pisama [منشأت]. Prvo je napisao, kad je bio kadija u Banjojluci 1038. (1628.), kako sam veli u predgovoru, a na to ga je nagnala oskudica pučanstva muškog ضرورت قحط رجال اقتضاسیله

Cijela se knjiga dijeli na pet opisa [وصف] i to:

I. o pobožnosti i skromnosti vezira, o ponašanju njegovu prama učenjacima, podanicima, sirotinji i t. d.

[1]) Ko god se valja, dovaljaće se u svoju rupu.

II. o junaštvu, hrabrosti, pravednosti, viteškom ponašanju, mudroj upravi i drugim vrlinama.

III. o uklonjenju nepravde, uvedenju reda i mira, o podizanju i popravljanju kula i gradova i t. d.

IV. o upadanju njegovu u neprijateljske zemlje, gdje prije nije islamska noga doprla i o zimovanju megju neprijateljima.

V. o energičnom radu dotičnog vezira, da prisili neprijatelja, da sklopi mir i na taj način uspostavi red i poredak na granici[1]).

Murteda paša je rodom iz Novog Šehera[2]) i bratić velikog vezira Ibrahim paše, osvojitelja Kaniže. Dulje vremena je bio na Bosni namjesnik i kao takav ostavio lijepu uspomenu u narodu, koju je Nerkesi zabilježio i u tom djelcu predao potomstvu kao dragocjen amanet[3]), da se vidi, šta sve može jedan plemenit i pametan vezir za jednu zemlju učiniti.

U zbirci pisama منشات نركسى imade 32 pisma, koja su upravljena na razne prijatelje i dostojanstvenike. Sakupio ih je i uredio Muhammed b. Muhammed Šeichi. I u njima je štil nepristupačan kao i u ostalim djelima u prozi[4]).

Što se tiče Nerkesinih pjesama, kojih je sigurno dosta ostavio i kojih se mnogo sačuvalo, mogu se takmiti s najljepšim pjesmama prije preporoda, jer po formi i po mislima blizu stoje modernom duhu i ukusu. Iz njih se jasno vidi: da je Nerkesi rogjeni pjesnik i da nije pogodio pravi poziv, što se dao na pisanje pjesničkih djela u prozi.

Pjevao je u turskom i perzijskom jeziku. Kratke lirske pjesmice pune su čuvstava i bujne mašte, dok se u dugim »kasidama« diže do nerazumljivosti, premda je i tu mnogo pristupniji nego li u prozi[5]). Gazeli mu mirišu kao širaske ružice; uza sve to u njima se dobro razabire miris sarajevskih ljubica, kojima je regbi parfimirana Nerkesina duša, a te su ljubice naše narodne sevdalinke, koje osvajaju svako pjesničko srce. Njihovu silnom dojmu nije se mogao oteti mnogi naš pjesnik na istočnom Parnasu, pa ni sjetni i čuvstveni Nerkesi.

Zar nijesu krasni slijedeći stihovi!

طوقندقجه خيال ابروانك رشتهٔ جانه
فغان ايلر دل شوريده دردندن رباب آسا
نه معنيلر نه سوزلر مندرجدر صفحهٔ دلده
اكرچه صورت ظاهرده خاموشم كتاب آسا

---

[1]) Mi smo to excerptirali po uvodu iz rukopisa, koji se nalazi u dvorskoj biblioteci u Beču, jer je djelo nepotpuno: na ime manjka u njemu jedan dio III. opisa i potpuno IV. i V.

[2]) Novi Šeher palanka izmegju Tešnja i Žepča.

[3]) Krasan rukopis ovoga djela — kako mi je rahmetli otac pripovijedo — nalazio se u Mustajbega Fadilpašića. U koga je sada, nije mi poznato. Vrijedno bi bilo obielodaniti ga, koliko što je Nerkesin, toliko radi Murteda paše, koji je bio veoma zanimiva kulturna pojava u svoje vrijeme.

[4]) Hammer se o njima ovako izražava: »Urneci pisama Nerkesinih su manje više primjeri kako ne treba pisma pisati, jer su nenatkriljivi uzorci zavijenog, izobličenog i nenaravnog štila; u šarolikom nasadu osmanskih rukovjeta pisama uobraženi narcis (zerin). — Gesch. d. osm. Dichtk. III. 4. — Mi Nerkesiju ne branimo, ali i Hammera ne razumijemo, što Veisinim pismima pripisuje višu vrijednost!

[5]) Rešad: I. 108. نركسينك شعرى نثرندن آشاغى دكلدر. حتى سادەلك وطبيعيلك جهتيله بزجه نظمى البته نثرندن مقبول اولق لازم كلور.

كرر الدن اله ساغر كبى اى نركسى شعرك
نشاط افزا اولور يارانه مضمونك شراب آسا

Kad maštanje o tvojoj obrvi
Takne strunu na mladoj mi duši —
Kao gusle moje pusto srce
Od žalosti i jada protuži.

Kakve misli, kakve li riječi
Po mome su srcu razasute!
I ako ja neprestano šutim
Ko što knjige zatvorene šute.

O Nerkesi, tvoja pjesma šeće
Redom kao čaša od rubina,
A društvu ti pribavlja veselje
Njen sadržaj poput rujna vina.

Po mom skromnom mišljenju slagji je svaki taj distihon, nego ukragjeni poljubac s usana obožavane djevojke.

To su umiljati izražaji njegove zaljubljene duše, puni duhovitosti; ali se ne dadu ni iz daleka porediti s poletnim mislima i stihovima Nerkesinih »kasida« [القصيدة] Tu je naš pjesnik majstor kat' ekzohen. Svaki sud o njima bio bi nedostatan, za to ćemo mi od par turskih i perzijskih kasida po nekoliko stihova citirati, da čitatelji stvore sebi sud o veličini pjesnika Nerkesije. Djela su ogledalo kritike. Zar ne bi Mutenebbi zavidio ovome početku ?

اله آل نركسيا جام صفا پيمايى
چونكه كوردك بو دم خرم بهجت زايى
قيل ينه نعرهٔ العيش ايله دهرى مملو
الصبوح ايله پرايت سامعهٔ دنيايى
كچ اوتور مصطبهٔ عشرته جشيدانه
كچ قيلوب طرف كلاه سر استغنايى
طوتسون آفاقى ينه غلغلهٔ نوشا نوش
جده كورسون نيجه اولور طنطنهٔ دارايى
كيجه كوندز ديميوب مست مدام اولسه نوله
رايكان بولدى كوكل بادهٔ غم فرسايى
بو مى اول باده دكلدر كه قدح آشامى
چكه بز منده انك دغدغهٔ غوغايى
ديديكم اول مى شوق افكن عالمدر كم
قطره سى زنده ايدر كوسكتورى دنيايى
الخ الخ

Nerkesija, uzm' u ruku čašu slave i radosti,
Kad si taj čas dočekao veseli se, pij i gosti.
De povikni — uživanje nek napuni doba tvoje —
Nek se toči staro vino — nek veselo svijet poje !
Progji, sjedi uvrh krčme kao što je Džemsid sjedo,
Progji kapu natjeravši na oči i čelo bl'jedo,
Nek napuni cio obzor vika pijmo, pijmo, pijmo!
Nek i Džemsid vidi, kako Darijski se veselimo,
Danju, noću treba piti, a nikada pjan ne biti,
Jer kada se džaba pije, treba piti veselije;
Ovo nije ono piće, što pjanice u se liju,
Da s' opiju i megju se praznima se čašam biju, —
U ovom je piću izvor sv'jetske sreće i veselja;
Svaka kaplja proživljuje na stotine novih želja.
i t. d., i t. d.

U »musemetu« iste kaside ovako leti:

شرف نجم هدى نير اوج تقوى
واضع الاصل عطا علت جان بخشايى
موشكاف دل تدقيق كرمكار شفيق
سيرت لهجهٔ تحقيق اثر دانايى
قوة بازوى دين باصرهٔ عين يقين
رونق روى زمين مايهٔ دين پيرايى الخ

U 63 slična distihona pozdravlja šeichul-islama i pjesnika Jahja efendiju prikazujući mu svoje djelo »Jadi zaljubljenih.« Originalna je takogjer »mersija« (jadikovka) koju je spjevao prigodom smrti njegova nezaboravnog učitelja Kafzade Faizi efendije. Evo iz nje nekoliko stihova:

دوغسون چرخ فلك خاكله يكسان اولسون
دوغسون مهر جهان اول دخى پنهان اولسون
ديلرين يرلره كچسون بو كهن كاخ فلك
خانهٔ خاطر ياران كبى ويران اولسون
اسمسون باد صبا تاب تموز غم ايله
جنستان جهان كلخن سوزان اولسون

»Nek se ne okreće nebeski svod, nek se sravni sa zemljom, nek se ne ragja sunce na svijetu i ono neka se sakrije!

»U koji kat zemlje hoće neka ode ovaj stari nebeski čardak, neka opusti kao kuća sjećanja prijatelja!

»Neka ne puše jutarnji lakor julijskom svježinom, svjetska livada neka postane gorući ćulhan!«

Cijela je ispjevana u tome tonu, a sastoji se od osam pjesama po deset distihona[1]). U zadnjoj pjesmi veli:

بكا عيب ايلسون نكته طرازان فهيم
ساده دوشدوكنه بو نظم پريشان سقيم
فكر مضمون پسنديده يه طاقتى قودى
سر پر محنته نازل اولان رنج اليم
تيغ هجرانى ويروب تفرقه اندام دله
ايتدى منظومهٔ مرثيه كبى طبعى دونيم
رعشه ناك اولدى خمار غم ايله دست ادا
نيجه ممكن كه اولهم كوهر كفتاره نظيم الخ

»Nek mi ne uzimaju za zlo daroviti i duhoviti pjesnici, što mi je ovaj spjev jednostavan, rastrešen i pogrešan.

»Zar ja imam snage izraziti duhovitu misao, kad mi je teška bol panula na glavu, punu jada i muke.

»Sablja rastanka rastavi mi srce na dvoje i načini kao spjevana jadikovka od moje naravi dvije polovine.

»Od mahmurluka brige drhće mi vješta ruka, pa kako je moguće, da ja nižem (u pjesmu) dragocjene izraze,« i t. d. i t. d.

A najljepša mu je — po našem skromnom mišljenju — kasida u slavu šeher-Sarajevu. Ova poletna pjesma od 24 distihona zabilježena je u 625. broju sarajevskog »Vatana« s mnogo štamparskih pogrešaka. Žao nam je: što je ne

---

[1]) U cijelosti je zabilježena na kraju Faizina divana, koji se nalazi u rukopisu u biblioteci Hilmi ef. Muhibbića iz Sarajeva. Natpis više nje glasi:

مرثيهٔ سرائى نركسى چلبى رحمه الله تعالى برای فخرالشعرا قاف زاده السيد فائضى افندى

možemo u cijelosti donijeti nego samo u odlomcima, jer nemamo nikakova rukopisa pri ruci, a ni duhovitosti da pogreške popravimo.

1) كار ايتدى درونه غم هجرانى سرايك داغ ايتدى بزه فرقت يارانى سرايك
2) انده كورينور چوق ياشامق آدمه زيرا بيك يرده آفار چشمهٔ حيوانى سرايك
3) خلوتلره قورشيخ صفت پيرو جوانى باردلك ايدر كرچه زمستانى سرايك
4) كلدكده ولى موسم نو روز بهارى فردوسه دونر صحن كلستانى سرايك
5) افلاكه چيقار غلغلهٔ باده پرستان دنيايى طوتار نعرهٔ مستانى سرايك
6) اول فصله ايدوب كيم چكله سيره كوزللر بجسلر ايله زين اوله هريانى سرايك
9) بلم نيجه در حورى جنان كورمكه موقوف دنياده مسلم هله خوبانى سرايك
10) زاهدلره اسقاط ايده رز جفت و حورى اهل دله يتمزى جوانانى سرايك
15) سوز آخره ايرشدى ولى خاطره كلدى وضع ستم آميز ظريفانى سرايك
16) معقول شناس اهل دلى كرچه كه بى حد اما بولنور بعض كوج ازعانى سرايك
17) يانلده دهانن آچه مز صاحب كشاف بحث ايلسه علامهٔ دورانى سرايك

»Na moju je dušu djelovala briga, što se rastajem sa Sarajevom, ranu mi je načinio rastanak sa prijateljima u Sarajevu.

»Tu se čovjeku čini, da može dugo živjeti, jer na hiljadu mjesta po Sarajevu teku česme iz vrela neumrlosti [آب حيوان].

»Po toplim sobama jatomice sastaju se ozbiljni starci i mladići i ako je zimi studeno u Sarajevu.

»Ali kad dogje doba Nevroza i behara, pretvori se u raj sredina gjulistana u Sarajevu.

»Do nebesa digne se galama pjanaca, a svijet napuni vika sarajevskih bekrija.

»Kad to doba (proljeće) dogje, ljepotice izlaze na šetnju, njihovim društvima okiti se svaka strana Sarajeva.

»Ne znam, kako izgledaju rajske hurije, ali stoji, da su sarajevske ljepotice na svijetu (nešto izvanredno).

»Mi poklanjamo pobožnim ljudima raj i hurije; zar ne mogu zaljubljenima ruke dati sarajevske mladice?

»Riječ se kraju primače, a istom mi pade na um zulumćarsko ponašanje sarajevskih šaljivdžija.

»I ako imade dosta pametnih i dobrih ljudi, ipak se nagje i dosta glupana u Sarajevu.

»Kad savremena sarajevska ulema počne učeno raspravljati, ne može usta otvoriti (sudjelovati u raspravi) ni pisac »Keššafa« (Zimachšeri).«

Nema sumnje, da je Derviš pašina pjesma u slavu Mostara bila uzorom Nerkesiji, ali ju je tako vješto obradio, da ne zaostaje za uzorom. U njojzi imade stihova, koji nas podsjećaju na život i običaj u Sarajevu, kojemu se ni dan-današnji Sarajlije nijesu iznevjerile; a to su sastanci i teferiči u okolici grada na Sederniku, Pišćivodi, Koševi i t. d. U najnovije vrijeme lokalni vlakovi izmegju Sarajeva i obližnjih mjesta otvorili su još izleta i to na Bosnu, na Pale i t. d., gdje momci i djevojke u odregjene dane jatomice dolaze, ašikuju i zabavljaju se.

Ušakizade o Nerkesiji i Sarajevu bilježi nam slijedeći distihon:

حريم جامع اهل معارفك دائم مقام پاكنه بر زر چراغدر نركس

Od Nerkesinih perzijskih kasida ne poznamo ni jedne u cijelosti nego samo slijedeće stihove:

مکتوب جانفزای تو آمد بسوی من
چون خوانده گشت بر دل سوزان نهاده مش
از ترس آنکه آه دل من بسوزدش
فی الحال بر دو دیدهٔ گریان نهاده مش
از خوف آنکه آب دو چشم بشویدش
از دیده بر گرفتم و بر جان نهاده مش الخ

»Dogje mi od tebe pismo, što dušu razgaljuje; kad je pročitano metnuo sam ga na goruće srce.

»Bojeći se da ga uzdah moga srca ne sprži — odmah sam ga uzeo i metnuo na plačne oči.

»U strahu, da ga suze mojih očiju ne saperu, skinuo sam ga s njih i metnuo u dušu« i t. d. i t. d.

To je početak odgovora na poslanicu glasovitom piscu i pjesniku Veisiji[1]).

U tima stihovima ne manjka ni pjesničkih misli ni živih slika. U njima ima i visokog poleta i biranih riječi. Ti stihovi — po našem mišljenju — mogli bi doći megju pjesničke umotvorine perzijskih pjesnika prvoga reda. Kratko rečeno u njima ima svega, što imade u kasidama Enverije i Achestegije i još nešto, što u te dvojice nema, a to je čuvstvo i lahkoća izraza. Kolika razlika izmegju Nerkesinih pjesama u perzijskom i u turskom jeziku! Kad pjeva perzijski razumijemo ga bez poteškoće, a kad turski piše ne možemo mu ni pera odbiti. Odatle možemo mirne duše zaključiti, da Nerkesi nije kriv, što mu turske umotvorine ne razumijemo nego ukus njegovih savremenika, koji su tražili, da kao Atâi, Veisi i dr. uzvišeno piše, a uzvišenost obično graniči s nerazumljivosti[2]). Da je tako evo dokaza, kojim kratko kritiziraju njegov literarni rad. Ušaki-zade i Šeichi:

حیات تازه ویردی فن خط و شعر و انشایه
مسیح آسا محمد نرکیٔ معجزه گویا

Po njihovu mišjenju dakle »pjesmi i prozi dao je nov život kao Messija-Muhamed Nerkesija, koji mudžize govori.«

Kad bacimo makar i površan pregled preko cijelog književnog rada našeg Nerkesije, moramo doći do zaključka, da kao čedo svoga vremena spada megju prve savremene turske pisce i pjesnike i da će kao takav kroz vjekove ostati megju turskim štilistima[3]). Pojedini fragmenti iz »Chamse« naročito bi se svigjali

[1]) Šteta, što nijedan njegov biograf nije nam od te poslanice više zabilježio. U istočnoj literaturi nije nam poznat ljepši početak jedne poslanice i ako sam imao priliku dosta toga proturiti kroz ruke.

[2]) Hammer: »Gesch. d. osm. Dicht.« III. 230. Wiewohl er Dichter gewesen, so haben ihm seine Gedichte doch keinen solchen Namen gemacht als seine Prosa, welche die geschnörkelste dieses Zeitraumes, so geschmiegelt und gebiegelt, daß er wahrhaftig als Briefsteller und Prosaiker den Namen der türkischen Narcissus verdient.

[3]) Rešad: »Eslaf« I. 106. اسلاف ایچنده ادبیاتك انشاء نثر قسمنده حائز اقتدار فوق العاده اولان اعاظمدن بری ده نرکیی زاده محمد افندی در که مقدما ترجمهٔ حالی یازیلان ویسی یه معادل و بلکه حق تعبیر جهتیله اکا راجحدر.

Verlaine-u, Maeterlinku i drugim dekadentima, a »Jadi zaljubljenih«, u izvrsnom francuskom prijevodu, ne bi se mogli prepoznati u nizu djela spomenutih pisaca.

Negdje davno — prije godina našao sam u jednoj zbirci slijedeće stihove od Nerkesije i preveo ih. Premda se ne sjećam originala, donosim ih ovdje jer mi se svigjaju, a to su:

Kad mi riječ sa jezika pogje,
Ko plamen se iz usta pojavi.
Zaljubljen sam; s tog je moja pjesma
Živi izraz goruće ljubavi.

*

Bojim se da zaljubljeni ne će
Ni u raju naći mira živa,
Ako rajske hurije nauče
Sve manire stambulskih odiva.

*

Vrijeme dijete načini mladićem,
Vrijeme mladića u starca pretvara;
S vremenom mlagjak postaje uštap,
A uštap mlagjak — zagonetka stara!

Sudbina ma da u rukam drži
Konjima uzde, što svemir nose;
Za što vremena ne mogu gledat
Genije, već ih za rana kose?

Listajući Nerkesinu »Chamsu« na um mi je panuo talijanski pisac Marino (1569.—1625.) i po njemu prozvani marinizam, koji je u svoje vrijeme u Evropi imao dosta pristaša. U Njemačkoj druga šleska škola, a u Francuskoj gosti hotela Rambouillet kušali su popularisati marinizam u književnosti, koji se od Nerkesina pisanja ne razlikuje, kolik jaje od jajeta, premda Nerkesi (1590.—1634.) kao mladji savremenik Marinov nije imao pojma ni o Marinu ni o marinizmu. Sličan način pisanja u Perziji je još od X. vijeka bio popularan, odakle se raširio po cijelom islamskom svijetu.

Poezija Danijela Caspersa, najistaknutijeg mariniste u Njemačkoj, danas se cijeni kao najneukusnija tvorevina njemačke literature. Naprotiv marinizam, koji su Turci primili od Perzijanaca, s vremenom im je prešao u krv i u Nerkesiji došao do savršenstva.

Na Zapadu je brzo izašao iz mode i panuo u vječnu zaborav, a na Istoku se održao sve do danas kod Perzijanaca. Preporoditelj turske knjige glasoviti Šinasi napisao je seriju učenih rasprava, dok ga je potisnuo u kraj i mlagji naraštaj uputio na naravan i narodan način pisanja.

Mi smo čuli, da je Derviš paša pjevao dosta narodno i naravno, ali ni kod savremenika, ni kod potomaka nije našao odziva, jer se sve povelo za Bakijom, koji je perzijski marinizam vješto nakalemio na tursku knjigu. Savremeni i kasniji naraštaji upirali su oči u Bakiju, koji je prvim pjesničkim umotvorinama zavladao na turskom Parnasu.

Ko se nije poveo za njim, stigla ga je sudbina Derviš paše, — naime: panuo je u zaborav — i Bog zna, hoće li mu iko proživiti uspomenu, jer današnji turski naraštaj, sudeći po djelima slavljenih korifeja Bakije, Nef'ije, Nabije i dr. misli da oni, koje savremenici samo onako uzgred spominju kao

Derviš pašu, ne vrijede ni spomena u današnje vrijeme. Nu da to mudrovanje nije ispravno eklatantan je dokaz Derviš paša, koji me je s nekoliko pjesama i »Muradnamom« zadivio više nego i jedan miljenik turskih Muza prije preporoda, jer nije marinista nego pjesnik, koji Šinasiji, Kemalu, Hikmetu, Nadžiji i dr. blizu stoji po jeziku i izražaju misli, ugodno se čita i razumije bez riječnika kao kakav savremeni turski pjesnik[1]).

Da čitatelji vide, da marinizam nije ništa drugo nego bakijizam u pjesmi i nerkesizam u prozi, biću slobodan navesti ovdje par primjera, koje imadem pri ruci. Daniel Caspers u djelu »Cleopatra« isporegjuje draži Kleopatre i Oktavije na slijedeći način:

Rubin deckt ihren Mund — Octaviens Korallen.
Die Glieder sind aus Schnee — Dort gar aus Elfenbein.
Die Brüst' aus Alabast — Und dort aus Marmelstein.
Ihr Sterne des Gesichts! — Dort sind die Augen Sonnen.
Hier hat die Huld den Sitz — und dort den Thron gewonnen.
— etc. etc.

Anselm von Ziglers ovako piše:

»Nachdem wir anitzt in dem Stande demütiger Sklavinnen zu der betrübten Wohnung des Todes hintreten, so tröstet ihr als die schöne Rosenkrone unserer Häupter uns mit euerem anmutigen Gesichte, auf daß wir mit desto leichterem Gesichte diesen geängsteten Leib verlassen etc. etc. (tako govori jedna žena iz naroda u djelima toga mariniste!)

Tako šta dopadalo se Turcima sve do Šinasije, a još i danas udara na odobravanje u Perziji i Indiji. Ukusi vremena i naroda su različiti, a misija je civilizacije, da s moralom i ukus raznih naroda dovodi u sklad. Već danas na uspjehe pokazuje kod inteligencije u Turskoj i u Egiptu. Više nikome ni na um ne pada, da pjeva kao Tugrâi i Baki, ili da piše kao Jemini i Nerkesi, nego se svako otima za lakim jezikom i naravnim izražajem misli i osjećaja, da ga više ljudi čita i razumije.

Toliko sam morao ovdje usput napomenuti, da čitatelji, koji ne poznaju starog turskog ukusa u pjesmi i prozi, ne bi spočitovali našim pjesnicima neukusnost i nenaravnost u jeziku i izrazu. To je bio ukus njihova vremena na cijelom Istoku, pa su se i oni morali povagjati za savremenim turskim i perzijskim pjesnicima i mjesto pjesama stvarati »azijatske banise«, kojih mi nijesmo u stanju par stranica na dušak pročitati, a da se ne umorimo od dosade. Treba mjeseci da progje, dok se opet nakanimo, da par stranica pročitamo, jer nas »usta kao kutija šećera« ili »dojke kao tintarnice« ni u najvećoj dosadi ne mogu rastresti, a kamo li zainteresovati, da Bakije i Nerkesije sa zadovoljstvom čitamo i u njima uživamo kao u Kemalu, Hikmetu, Nadžiji i dr. turskim klasicima iza preporoda.

---

[1]) Razgovarajući jednom o turskoj pjesmi s Ahmed Saduddin efendijom, profesorom na konzularnoj akademiji u Beču, upozorio sam ga na Derviš pašu; on nije nikada ni čuo za njega i ako u dušu poznaje staru tursku poeziju i historiju njezina razvitka. Kada sam mu pokazao »Muradnamu« nije mogao vjerovati, da je to djelo pjesnika, koji je živio prije tri vijeka. »Ovaj jezik — poviknuo je pročitavši par stihova prologa, nije jezik pjesnika onoga vremena. Čudnovato! ovo je jezik savremene naše književnosti«.

ʿAllamek.

Allmek [علامك] znači: mali sveznalica. Već samo ime nam kaže, da imademo posla s čovjekom, kome su savremenici prišili taj rijetki prigjevak. Koliko radi učenosti, toliko radi darovitosti slovio je na Istoku kao rijetka pojava.

Osebine su odličnih talenata, da svoje nazore otvoreno i slobodno izlažu, da se ne dadu zavesti časovitim predrasudama, da se ne dadu prestrašiti prostim zabludama i da prosipaju svijetlo istine ne vodeći računa: hoće li udariti na otpor ili na odobravanje. Sve te osebine resile su ovoga našeg zemljaka i uz to je bio, kako Šeichi veli, od prirode svadljiv i ponosan مقتضای خلقی اوزره لجوج ومکابر ایدی Kad još uzmemo njegovu svestranu učenost, pronicavi duh i govornički dar, samo se po sebi razumije, da zaslužuje odlični prigjevak ʿAllamek.

Taj glasoviti Bošnjak rodom je iz Sarajeva, a ime mu je Mehmed ibni Musa. Nauke je slušao od muderisa Abduldželil efendije u zavičaju, gdje je došao na glas kao Allamek. Kasnije je odselio u Carigrad i stupio u svitu zemljaka Silahdar Mustafa paše, tada veoma vidne i uplivne ličnosti na dvoru.

Godine 1037. (1627.) dobio je profesuru na Hasanzade medresi, gdje je svojom učenosti brzo prokrčio put do najodličnijih kolegija u Carigradu, dok nije 1042. (1632.) s medrese Mihri Mah, sultanije i žene Rustem paše Skradinca, imenovan rektorom na Sachnu. Dvije godine kasnije postao je kadija u Halepu, gdje je obolio na reumatizmu. Nakon duga moljakanja imenovan je kadijom u Carigradu, ali mu nije bilo sugjeno zaposjesti to mjesto, jer je to naimenovanje nepravo bilo Silahdar paši. U Rumili Hisaru nagje naredbu od spomenutog paše, da ne ide u Carigrad, nego da tu čeka na daljne odredbe.

Bolesna i od prirode ponosna učenjaka to se tako kosnu, da je pao na postelju, iz koje nije ni ustao. Do nekoliko dana, kad je dobio zapovijed da dogje u Carigrad i primi odregjenu službu, već je bilo prekasno. Allamek uzdahne i rekne: وجادت بوصل حين لا ينفع الوصل (Dozvoli mi, da se sastanemo, kad više ne koristi dolazak) i umrije u cvijetu mužovne dobe godine 1046. (1636.)[1].

Mnogo je htjeo i mnogo započeo, kako no se veli, ali većinu djela nije kraju priveo, jer je morao rano umrijeti i ostaviti ih nedovršene kao glosu [تعليقة] na Kadi Beizavin komentar Kur'ana. To je napisao samo do konca sure »الانعام«[2]. I tu izbija njegova individualnost, koja udara na odobravanje i na negodovanje megju carigradskom ulemom. Bilo je i šeichul islama, koji se nijesu ustručavali Allamekovo mišljenje u svojim djelima citirati, a to je dovoljno svjedočanstvo, da je mali sveznalica bio učena i pronicava glavica. Hadži Chalfa veli, da to djelo nije napisano samo kratko i jezgrovito nego takogjer bliještećim i zagonetnim štilom كتبها على طرائق الايجاز بل على سبيل التعمية والالغاز a počima ovako: الحمد لله الذى فضل بفضله العالمين على الجاهلين الخ

Osim toga ostavio je dovršenu hašiju na glasoviti kementar, koji je napisao Džami na Hadžibovo djelo o sintaksi الكافية za tijem oštru kritiku اعتراضات na Isamov komentar.

---

[1]) Uššakizade.

[2]) Hadži Chalfa: كشف الظنون I. 166. — Šeichi: I. 17. pol. veli da je napisao hašiju do kraja زهراوين

U velike mu hvale komentar na Katibino djelo o logici شمسية koji počima. ovako: الحمد لله الذى لا يطيق بكمال حده منطق منطيق Taj je komentar spojen sa tekstom[1]) t. j. tekst se od komentara razlikuje sa قال i اقول U učenom svijetu poznata mu je takogjer hašija na Sejjidov komentar, koji je napisao na مفتاح العلوم (Ključ znanosti) od Sekkakije, a počima ovako: يا من جعل علم البلاغة مفتاح ادراك مدارك الاعجاز U tome djelu je sakupio sve do tada napisane hašije na مفتاح i posvetio ga veziru Husein paši. Dovršeno je početkom Rebia I. 1041.[2]).

Da Allamek nije rano legao u grob, sigurno bi dotjerao do mešihata, a možda i književnih spomenika ostavio na pretek, o kojima bi današnja ulema više glavu razbijala i češće spominjala malog sveznalicu; na žalost danas ni u domovini o njemu niko ništa ne zna, a to je »testimonium ignorantiae« za našu ulemu, koja uopće ne vodi računa o našim pregjima i njihovim djelima, jer je indolentna prama svemu, što bi moglo narod podsjetiti na učeniju ulemu u Bosni i Hercegovini i u očima proste svjetine oboriti im ugled, koji uživaju bez zasluga za narod i za znanost!

Tevekkuli dede.

Rodom je iz Sarajeva i po svoj prilici Gaibin savremenik. Učenik mu glasoviti pjesnik Dibrali Vedždi dede umro je 1080. (1669.), dakle učitelj je svakako morao biti stariji od učenika, za to pretpostavljamo, da je par decenija prije umro i tako dolazimo do zaključka, da je živio u prvoj polovici XI. vijeka po Hidžr.

Nauke je učio u zavičaju i u mlade dane pridvorio se kod mevlevijskog šeicha ʿAtik dede, koji ga je obrazovao u raznim znanostima i dao mu idžazet na iršad.

Kad je ʿAtik dede umro, zasjeo je na njegovo mjesto u mevlevijskoj tekiji u Sarajevu, gdje je na godine predavao »Mesnevi«-ju i dijelio idžazet ne vodeći računa ni o svijetu ni o ljudima — i ne brinući se za danas a još manje šta će biti sutra, za to je i uzeo pjesničko ime Tevekkuli t. j. onaj, koji se oslanja na sudbinu.

Umro je u Sarajevu, a zakopan je kod Careve džamije u groblju.

Galib dede veli, da je iza njega ostalo pjesama اشعار عارفانه وكفتار عاشقانه‌لرى واردر i citira slijedeću kiticu u perzijskom jeziku, koja po našem sudu vrijedi jednog cijelog divana kakova derviša.

همچو غواصان مفلس از برای کوهری
زحمت دریای مردم خوار می باید کشید
جوهر نا اهل و نا هموار بهراو کشم
بهر یك کل زحمت صد خار می باید کشید

Kao mufliz-roncu, koji biser traži,
Treba podnositi muke svakom mužu;
Radi njega trpim svašta od neljudi.
Treba pretrpiti stô uboda trna,
Dok uzgoji čovjek samo jednu ružu!

[1]) Hadži Chalfa: كشف‌الظنون II. 70. وهو شرح ممزوج

[2]) Ibidem: كشف‌الظنون II. 483.

„Šarihul Fusus" Abdullah el-Bosnevi.

Negdje koncem X. vijeka po Hidžr. oboružan s dosta znanja i s lozinkom:

دواؤك فيك وما تشعر و داؤك منك وما تبصر
وتزعم انك جرم صغير و فيك انطوى العالم الاكبر

zaputio se u svijet jedan Bošnjak željan visoke naobrazbe i žedan duboke spoznaje. U Carigradu se domogne oboga: i svrši nauke i proširi spoznaju. Godine 1002. (1593.) nalazimo ga, gdje obavlja svetu dužnost »hadž«, a slijedeće godine, gdje učestvuje kao »mudžahid« na Rumunjskoj. Za tijem se nastanio u Brusi, stupio u skromni red Bajrami i pridvorio kod glasovitog šeicha Hasani Kabaduza, da udaljen od svijeta u skromnoj tekiji prosvijeti dušu skrušenom molitvom.

Taj Bošnjak poznat je u derviškom svijetu pod imenom »Komentator Fususa« شارح الفصوص Djela mu čuvaju spomen na Istoku, a narodna predaja spomenik na granici Bosne i Slavonije kao mednik izmegju islama i kršćanstva. Učeni derviši na Istoku sjećaju ga se s pietetom čitajući njegova djela, a pobožni muslimani u Bosni spominju ga s ponosom gledajući na njegovo turbe, oko koga se savija cijeli niz priča.

»Šarihul Fusus« Abdulah el-Bosnevi rodom je iz livanjske okolice. Podaci o njegovu životu veoma su oskudni. Osim onoga. što smo gori spomenuli znademo još, da je ostao u Brusi više godina i da je dobio od Kabaduza na iršad idžazet. Odatle je izišao na putovanje, da se upozna sa savremenim velikim šehovima. Iza duljeg boravka u Misiru nalazimo ga, gdje godine 1046. (1636.) prelazi u Hidžaz, da po drugi put posjeti Meku i Medinu. Kasnije je došao u Damask i nastanio se pokraj turbeta Šeichul-Akbara, gdje je dulje vremena ostao proučavajući mu djela i prosvjećujući se njegovim duhom u neposrednoj blizini zemnih mu ostataka. Težeći za usavršenjem nutarnje spoznaje zaputio se i u Konju, da posjeti grobove Sadruddina Konjevije i Dželaluddina Rumije [1]).

Tu je ostao sve do smrti, koja ga je zatekla koncem 1053.[2]) (1643.) ili početkom 1054.[3]) (1644.). Sahranjen je kod Sadruddina Konjevije i po vlastitoj oporuci oklesan mu je na bašluku natpis:

هـذا قبر غريب الله فى ارضه و سماه عبد الله البسنوى الرومى البيرامى

»Ovo je grob siromašnog božijeg putnika na zemlji i nebu,
Abdullaha Bošnjaka, Rumije, Bajramije« [4]).

To su sve podaci, u koje se ne može posumnjati, ali ipak mi ćemo ovdje zabilježiti i narodnu tradiciju o vječnom počinku toga velikog Bošnjaka, kojemu se pripisuje još jedan grob s prigjevkom Gaibi (Isčezli)[5]). U Staroj Gradišci (Slavonija) u jednom kutu gradskoga parka sve do danas sačuvalo se jedno turbe, za koje narod veli, da je grobnica Abdullah Gaibije, koji je napisao poznati komentar na »Fusus«.

---

[1]) Mehmed Tahir: 30 str.

[2]) Šeihi: I. 76 fol.

[3]) Hadži Chalfa: II. 192 str. — Šem'i: 73 str.

[4]) Mehmed Tahir: 32 str. po Mustekim-zade.

[5]) »Bosna Salnamesi« od god. 1304. str. 154 stoji, da je komentator »Fususa« umro u Gradiškoj i da je tude zakopan u posebnom turbetu.

Krilata je riječ megju bosanskim muslomanima:

»Suha megja — Gaibina legja«

i pripisuje se poznatom šehu Hasani Kaimiji (umr'o 1091.), o kome ćemo kasnije govoriti. U to proročanstvo vjerovalo se, sve do okupacije Bosne i Hercegovine kao u božansku objavu i držalo se da duh Gaibin bdije nad bosanskom granicom i štiti je od neprijatelja. Za to su bosanski muslomani tome grobu od vajkada odavali veliku čast[1]), a kršćani iz okolice pustili su ga u miru kao grob »turskoga sveca«. Zub vremena bio bi mu turbe izglodao do potpune ruševine i bi ga nestalo da ga nije moj djed Dedaga (Dede-paša) Čengić, sin epskoga junaka Smail-age Čengića o svome trošku popravio negdje sedamdesetih godina prošloga vijeka popravio i uzdržavao sve do smrti (1875.)[2]).

Kako je došlo da narod komentatoru »Fususa« odredi grob u St. Gradišci i za što je u Bosni poznat pod imenom Gâibi, ne da se doznati. Nije nevjerojatno, što neki misle, da mu je prigjevak Gâibi pjesničko ime, jer je on kod nas više poznat radi nabožnih derviških pjesama, nego li radi učenih djela, koja su u krugu ortodoksne uleme udarala na negodovanje i kao slobodoumne umotvorine stavljana na indeks i skidana s indeksa — prema tome — kako je koji sultan prema mistici bio raspoložen. Glavni povod borbi izmegju šehova i uleme bio je Muhjuddin Muhamed b. 'Arebi (560.—630. po Hidžr.).

Tome najvišem mistiku svih vremena dalo je potomstvo počasni naslov شيخ الاكبر (veliki šeich). Napisao je ogroman broj (do 500) djela i rasprava, od kojih se do danas sačuvalo preko 150. Megju tim djelima koliko radi sadržaja, toliko radi štila jedno je od najpoznatijih فصوص الحكم (Mozaici poučaka[3]), gdje je nadahnuti pisac izložio jezgru mistične nauke o egzistenciji i spoznaji dvadeset i sedam velikih božijih poslanika. Tema je sama po sebi škakljiva i smjela, a povod pisanju je upravo izazivan; za to je i »Fusus« vjekove predmetom polemike megju islamskom ulemom i šehovima. Prvi ga osugjuju pretjerano, a drugi ga cijene pretjerano. Budući je mistika više stvar spoznaje nego li razmišljanja, naravno je, da se ljudi prama svojoj individualnosti razilaze u shvaćanju te nauke. Sve do polovice XI. (XVII.) stoljeća vodila se žestoka borba u učenom islamskom svijetu o Ibni Arebiji i mističnoj filozofiji تصوف a naročito je plamtila u prvim decenijima spomenutog stoljeća megju carigradskim učenjacima, dakle upravo u doba našeg velikog zemljaka. Dok ortodoksna ulema žigoše Ibni Arebiju kao krivovjerca, u isto vrijeme slobodoumni i učeni šehovi kušaju njegovu nauku dovesti u sklad sa šeriatom.

U prvim redovima za nauku Ibni Arebije ističe se Abdullah el. Bosnevi sa komentarom na »Fusus« i s drugim učenim raspravama.

Taj komentar nosi potpun naslov: تحلات غرائس النصوص فى منصات حكم الفصوص koji je od riječi do riječi nemoguće prevesti u drugi jezik, a znači po prilici:

---

[1]) Ibidem: مرقد شريفى بوسنه ولايتنده متين اتخاذ اولنوب زيارتيله تبرك ايدولر

[2]) Kad je iza okupacije ustrojeno vakufsko ravnateljstvo na molbu Gradiščana odredilo je 100 forinti godišnje nagrade nekakovu kršćaninu, da taj grob nagleda i drži u redu, što dotični svjesno vrši na zadovoljstvo hodočasnika, kojima pripovijeda štokakova privigjanja i čudesa o tome turbetu.

[3]) Siegelringe der Philosophema. Ham. III. 225.

»Skidanja duvaka s mladâ božanskih objava na uzvišenim stolicama mozaičke mudrosti«.

Poznati Ibni Arebini stihovi:

تأمل سطور الكائنات فانها من الملأ الاعلى اليك رسائل

»Razmišljaj o retcima prirode, jer su oni rasprave tebi (opremljene) iz visokih sfera (s neba).«

Lebdili su uvijek velikom komentatoru pred očima i pobugjivali ga na razmišljanje, a to je razmišljanje urodilo nizom ideja, koje je umno i slobodno izložio, da opravda svoga ljubimca-filozofa; i opravdao ga je vještije i učenije nego i jedan komentator, premda megju njima imade duzina slavnih imena na Istoku. Evo šta veli Hadži Chalfa وهو شرح ممزوج حيد لعله احسن الشروح t. j. »taj je komentar pomiješan s tekstom i veoma dobar: možda bolji od svih komentara.« Najprije ga je napisao u turskom jeziku. Kad se raširio po arapskim krajevima na opći zahtjev morao ga je prevesti, što je drage volje i učinio, da ga i Arapi mogu čitati s oduševljenjem u svom jeziku. Uvod mu je dosta opširan. U njemu je izložio 12 temeljnih tačaka اصل da se bolje razumiju i shvate u tekstu sadržane istine[1]).

Mi se ovdje ne smijemo upustiti u prikaz toga uvoda i u obradu komentara iz dva razloga i to:

a) što smo slabo upućeni u mističnu filozofiju i

b) što bi za to trebala opširna studija, koja ne bi odgovarala okviru ove rasprave, ali ipak da se vidi kako naš zemljak raspravlja slobodoumno i kakovim jezikom piše, iz prve tačke donosimo slijedeći odlomak.

بو كتابك حقنده علماء رسومك منشأ غلطلرى بودر كه بو كتابده و سائر اولياء اللهك كلامنده واقعه اولان علوم الهيه و اسرار غيبيه‌نك بعضيسنى مجتهدك اجتهادى ايله مقرر اولان مسائلك بعضيسنه مخالف و ارباب عقائددن بعض عقيده‌يه مغاير كورلر وعلم الهى‌يى مجتهدك عقد خاصنه حصر ايدرلر وانك وراسنى ذم و قدح ايدرلر و انى بيلمزلر كه مجتهد استدلال اهليدر ظن غالبى اوزره حكم ايدر كشف وعيان وشهود وايقان صاحبى دكلدر تا كه عند الله وعند رسوله امرى نه شيء اوزره‌در انى انك اوزره مشاهده ايدوب حكم ايليه بو اجلدن اوترى مجتهدك اصابتى قتنده انك ايچون اجرين واردر بريسى اجر اجتهاد و بريسى اجر اصابتدر و انك عدم اصابتى قتنده انك ايچون انجق اجر اجتهاد واردر و عارف مشاهد كشف و عيان صاحبيدر علم الهيده امر نه شيء اوزره ثابت اولديسه انك اوزره آنى مشاهده ايتدكدنصكره اكر اول امرى اظهار ايتمكه امر الهى اكا وارد اولورسه مشهودى اوزره اظهار ايدر واكر اكا امر الهى وارد اولمزسه مجرد مشاهده ايدوب حقيقت اوزره عارف اولغله اظهار ايتمكه متصدى اولمز زيرا عبوديت محضه ايله متحقق اولان عباداللهدر. عبد ظاهر دكلدر تا كيم اظهارى ابطان اوزره ترجيح ايدوب اظهار ايليه و عبد باطن دخى دكلدر تا كيم ابطانى اظهار اوزره ترجيح

[1]) Hadži Chalfa: II. 192. وذكر انه شرحه اولا تركيا واشتهرالشرح فى بلاد العرب فطلبوا منه ان يشرحه لهم بلسانهم على ذوق الشوق وقدم على الشرح اثنى عشر اصلا تفيهما لحقائق الكتاب

ایدوب ایطان ایلیه پس اظهار ایتدکده اجر اصابتی دکلدر زیرا اجر ایچون اظهار ایتمز عبودیتدن
وامر الهی یه امتثالدن اوتری اظهار ایدر پس مجتهد بر امرك اجتهادنده اصابت ایتمیوب امر
عند الله نه شیء اوزره ایسه انك خلافی اوزره عقد ایتسه و عارف امر الهی ایله انی حقیقتی اوزره
کشف واظهار ایلسه مجتهدك عقدنه مخالف اولمغله علماء رسومدن مجتهده مقلد اولان کمسنه عارفك
علمنی رد ایدر والحاد وزندقه یه نسبت ایدر پس حقله ورسول حقله و خلیفهٔ رسول ایله ترك
ادب اوزره اولور زیرا غیر متناهی اولان علم الهی یی مجتهدك اجتهادینه حصر ایدر و الله تعالینك
ـ لوکان البحر مدادا لـکلمات ربی لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربی ـ قولنی و دخی ـ و
لا یحیطون بشیء من علمه الا بما شاء ـ قولنی و دخی ـ وما اوتیتم من العلم الا قلیلا ـ قولنی
و دخی ـ وما یعلم تأویله الا الله والراسخون فی العلم ـ قولنی و دخی ـ ان فی ذلك لذکری
لمن کان له قلب او القی السمع و هو شهید ـ قولنی و دخی ـ ولا تقف ما لیس لك به علم ان
السمع والبصر والفؤاد کل اولئك کان عنه مسؤلا ـ قولنی و دخی بونلرك امثالی اولان آیاتی
ذکر ایتمز و دخی رسول علیه السلامك : ان للقرآن ظهراً و بطنا واحد و مطلعا الی سبعة ابطن
ـ و فی روایة : الی سبعین بطنا ـ قولنی فکر ایتمز و الله تعالی یه ورسوله مقابله ایدر و خلفاء
وامناء حقله ترك ادب اوزره اولوب انلره خصومت ایدر و الله تعالینك: کلا بل ران علی قلوبهم
ما کانوا یکسبون ـ و بدا لهم من الله ما لم یکونوا یحتسبون ـ بل قلوبهم فی غمرة من هـذا ـ
و قالوا قلوبنا غلف ـ لهم قلوب لا یفقهون بها ولهم اعین لا یبصرون بها ولهم آذان لا یسمعون
بها اولئك کالانعام بل هم اضل ـ قولنده اولان غائلهدن وعند الله مؤاخذهدن أمین اولور الخ

»O tu se knjigu (Fusus) griješe skolastičari, a izvor je njihovih bludnja ovo: u toj knjizi i u drugim knjigama božijih odabranika (evlija) riječima nalaze se neke božanske znanosti i sakrivene tajne, koje se kose s nekim izvodima (kijasima) mudžtehida i koje izgledaju protivne nekim vjerskim nazorima teologa; oni božansku znanost svagjaju na osobno mišljenje jednog mudžtehida, a sve što stoji izvan njega zabacuju i osugjuju, jer ne znaju da je mudžtehid čovjek, koji traži dokaze, pa kako mu pamet osiječe, da onako stvara zaključke; on ne otkriva nadahnućem, ne gleda dokaze očima, sam za stalno nije uvjeren i ne izlazi s potpunim osvjedočenjem, kako stoji stvar kod boga i njegova poslanika, da se na osnovi njegovih izvoda čovjek osvjedoči i stvori sud. Toga radi ako mudžtehid pogodi čekaju ga dvije nagrade. Jedna mu je nagrada za idžtihad, a druga za to, što je pogodio. Ako ne pogodi, nagragjen će biti samo za idžtihad. Nadahnuti poznavaoc boga (arif billah) otkriva nadahnućem i gleda vlastitim očima. Kako je jedna stvar u božanskoj znanosti osnovana, kad je razmotri, tako je, ako dobije božansku zapovijed, — objavi, a ako ne dobije božansku zapovijed, ne će se odvažiti, da objavi ono, što je spoznao, da je osnovato na istini pomoću privigjenja. Čistom pobožnošću prožet je božji ugodnik; on nije javni čovjek, da stvarno pretpostavi duševnome, pa ga objavi, a nije takogjer ni tajni čovjek, da pretpostavi duševno stvarnome, pa ga zataji. Ako to otkrije, ne će biti nagragjen, jer za nagradu ne objavljuje nego iz puke pobožnosti i na zapovijed božiju. Ako pako mudžtehid u svojim izvodima ne pogodi, nego baš protivno ustvrdi božijoj

odluci, a arif na božiju zapovijed to, kako je u istinu, otkrije i objavi, a to se protivi mudžtehidovoj tvrdnji, na to jedan skolastičar, koji se slijepo povagja za mudžtehidom, nauku toga arifa osudi kao hereziju i krivovjerstvo, bezobrazno se ponaša prama bogu, božijem poslaniku i našljedniku božijeg poslanika, jer neograničenu božansku znanost ograničuju mudžtehidovim zaključkom. A u Kur'anu stoji: »Da je more tinta za riječi moga Boga, zaista more bi prije presušilo nego li riječi moga Boga« (XVIII. sura 109. aje). Još je rekao: »I oni (ljudi) ne shvaćaju ništa od njegova znanja, osim što on hoće« (II. 256). Još je rekao: »I nije vam dato da znate nego samo malo« (XVII. 87). Još je rekao: »I ne zna niko njegovo tumačenje (Kur'ana), osim Boga i dobro upućenih u nauku« (III. 5.). Još je rekao: »Zaista u tome imade spomena za onoga, koji imade srce i sluša, a on je očevidac« (L. 36.). Još je rekao: »Nemoj (uporno) stajati na onome, što ne znaš, jer su za to odgovorni svi oni: sluh, vid i srce (XVII. 38.). I dotični gramatičar ne sjeća se ovih i ovima sličnih ajeta. Božiji poslanik je rekao: »Kur'an imade exoterično i esoterično značenje i izhodnu tačku do sedam nutarnjih značenja«, a po jednoj tradiciji: »do sedamdeset«. On (gramatičar) ne misli na te riječi, nego se postavlja prema Bogu i pejgamberu i ponaša se prema našljednicima i povjerenicima božijim nepristojno i neprijateljski. — Još u Kur'anu stoji: »Nipošto! sigurno vlada njihovim srcima ono, što (iskustvom) teku« (LXXXIII. 14.). Još je rekao: »I od strane božije njima je pokazano, na što nijesu mislili (XXXIX. 48.)« — »Ali su njihova srca o tome u velikoj bludnji« (XXIII. 65.) — »I rekoše: naša su srca zatvorena« (II. 82.) — Srca imadu, kojima ništa ne shvaćaju, oči imadu, kojima ništa ne vide, ušesa imadu, kojima ništa ne čuju; oni su ko goveda, pa i još više blude nego goveda« (VII. 178.) — Od muke u tima riječima i od prigovora Bogu biće oslobogjen« i t. d.

Učeni ljudi vrše svetu dužnost, kad brane genialnog propovjednika slobodne misli od napadaja i kleveta »sanctae simplicitatis«, koja vječno crpi mudrost iz starostavnih knjiga, koje su i u svoje vrijeme bile nesavremene, koje su prostu masu علات حنابله zavele, da iskopa grob velikoj arapskoj kulturi. Šeichul Akber je kao čovjek uzoran i pobožan, kao učenjak genialan i slobodouman. Sve vrline savremenih fakiha ne mogu se isporediti s njegovim vrlinama. U svakom pogledu diže se nad svoje savremenike; ipak našlo se kretena megju ulemom, koji ga objegjuju kao krivovjerca, jer je ispovijedao svoju spoznaju i uvjerenje slobodno kao genij, koji se s neograničenim znanjem i pouzdanjem uzdiže umom, naobrazbom i štilom nad ograničene, bukvalne tumače ارباب الفاظ وحروف kako ih naš zemljak naziva. Ta ulema imade dosta sličnosti s Minervinim svećenicima, koji su opet, kako neki spisatelj zgodno veli, imali zajedničkih svojstava s njom i njezinom glasovitom ticom, da u mraku miše love, a po bijelom danu, da ne vide prije hrama, dok o nj ne udare glavom.

U uvodu »Fususa« pošlo je Gaibiji za rukom, da razoruža klevetnike Velikog Šeicha. Taj uvod slobodno možemo nazvati »ilmihalom« (katekizmom) mistične mudrosti, jer u njemu kao žive iskre frcaju slobodne misli, osvijetljene i provigjene dokazima iz Kur'ana i tradicije. Ti dokazi nam pokazuju put izvan granica, kojih se ograničena ulema drži kao pjan plota i nastoji u muslomanu ubiti slobodu misli i skučiti mu znanje na najprimitivnije pojmove o prirodi i o filozofiji vjere. Tu vidimo u Gribiji takogjer jednu stalnu individualnost, obdarenu

visokim poletom i oboružanu širokim znanjem, koja smatra svoje stanovište uzvišenim i svetim, kad brani jednog genija, a raskrinkava »okorjelu i ograničenu kastu« kako je naziva punim pravom, jer vječno glogje površne študije iz doba, kad je arapska prosvjeta bila u povojima, ili zvaće surove rasprave iz vremena, kad je bigotna ulema pomoću fanatične svjetine palila prirodna i filozofska djela, — i na taj način iskopala grob slobodnoj misli i arapskoj kulturi, što je bacilo u stagnaciju cijeli islamski svijet.

Kako smo spomenuli cijeli niz po izboru učenjaka pokušalo je komentirati »Fusus« ali nijedan nije uspio kao naš zemljak. To nije nikakovo čudo! Jedno klasično djelo može proći kroz ruke stotine učenih komentatora, dok ovariše na jednog mudra učenjaka, koji osjeti u sebi i poziv i spremu, da ga prikaže u pravom svjetlu.

I »Fusus« je našao u Gaibiji svoga komentatora, koji ga je najdublje shvatio i najljepše osvijetlio.

Mi imademo pri ruci komentar u izdanju carigradske državne štamparije. Podijeljen je na dva sveska, a obuhvata 1150 stranica velike osmine. Na kraju drugoga sveska nalazi se Gaibina kasida od 107 distihona u slavu »Fususa« i njegova pisca Ibni Arebije.

Gaibija je napisao još cijeli niz, što kraćih, što opširnijih rasprava, od kojih Mehmed Tahir nabraja po imenu slijedeće:

1. مواقف الفقراء Stanovišta siromaha.
2. حقيقة اليقين Sušta istina vjere (spoznaje).
3. مطالع النور Ishodišta svijetla.
4. رسالة حضرات الغيب Rasprava o postojbinama tajne.
5. على النور المبين فى مرأة ـ اياك نعبد واياك نستعين Odraz jasnog svijetla u ogledalu: Mi te obožavamo i mi se tebi za pomoć utječemo.
6. رسالة فى تفسير ن والقلم Rasprava o tumačenju sure 68.
7. رسالة اعيان ثابتة Rasprava o stalnim pojavama.
8. رسالة فى شرح الحمد لله الذى اوجد الاشياء عن عدم Rasprava o tumačenju: Hvala Bogu, koji je obreo stvari iz ništa i t. d.[1]).
9. رسالة فى تفضيل البشر على الملك Rasprava o prednosti čovjeka pred angjelom.
10. الوصول الى حضرت الالهية لا يمكن الا بحصول العودية Pristup božanskom veličanstvu nemoguć je osim samo pomoću skrušene pobožnosti.
11. شرح على رسالة فاخلع نعليك لابن قسى Komentar na raspravu Ibni Kusinu: »Skini svoje nalule i t. d.[2]).
12. شرح على نظم مراتب الوجود للشيخ عرس الدين Komentar na spjev »Stepeni bića« od Garasuddina.
13. شرح على قصيدة التائية لابن الفارض Komentar na kasidu, koja se rimuje na t od Ibnul-Farida.
14. ترجمهٔ توشيحات Prevod uputa[3]).

---

[1]) Tako počima Ibni Arebin uvod u poznato djelo »Mekanska otkrića« الفتوحات المكية

[2]) Na tu je disertaciju i Ibni Arebi napisao komentar »Kamusul-alam« I. 657.

[3]) To je zbirka izvadaka iz pedeset arapskih i perzijskih mističnih djela, koju je Gaibi napisao za Turke, koji ne poznaju tih jezika. Prve četiri upute govore o četverici prvih chalifa, za tijem

15. كلشن را ز عارفان فى بيان اصول راه عرفان Tajni ružičnjak arifa o temeljnom izlaganju puta spoznaje[1]).

16. جزيرهٔ مثنوى Otok Mesnevije[2]) 360 distihona o ljubavi prevedenih u stihu i protumačenih na turski. Osim toga napisao je disertaciju o svome redu Bajrami[3]).

U uvodu »Fususa« (I. svez., 26. str.) veli: وقلنا فى كتابنا المسمى بخلع النعلين وهو كتاب فسرنا فيه قوله تعالى لموسى عليه السلام ـ فاخلع نعليك انك بالوادى المقدس طوى ـ Iz tih se riječi jasno vidi, da je samostalnu disertaciju napisao o ajetu: »Skini svoju obuću, jer si na svetom mjestu.«

Dakle imena djela govore, da je Gaibi osim turskog i arapskog komentara na »Fusus« napisao što većih što manjih 18 knjiga, a možda ih je napisao i više, jer stari turski biografi obično ne bilježe sva djela pisca nego samo onako letimice nekoliko njih nabace, da se vidi, da je nešto napisao. To zadaje silnih poteškoća svakome, koji bi rado o kojem glasovitom rumskom spisatelju nešto više napisati nego Atâi, Šeichi i dr.

Gaibi je takogjer ostavio iza sebe dosta učenika po cijeloj turskoj carevini, koji smatraju za osobitu čast, što im je u dio panulo, da slušaju njegova predavanja. Megju njima su slavna imena: Šeich Garasuddin Chalili, Šeich Muhamed Mirza Es-Surudži, Šeich Muhamed Meki El-Mudunni i Šeich Sejjidi Muhamed El-Ukud.

Uzevši u opće cijelu pojavu Gaibinu mi se ni najmanje ne ustručavamo uvrstiti ga megju ljude, koji zaslužuju veliki naslov: učitelji čovječanstva, jer ga nalazimo gdje uvijek i po svuda savjesno radi i s velikom samozatajom vrši svoj poziv kao učenjak i slobodoumni »šeich arif billah« i to sve u granicama šeriata i zdrava razuma, da mu nijedan od skrupulozne uleme nije mogao ni pera odbiti, a kamo li optužiti ga radi krivovjerstva kao gore spomenutog našeg zemljaka Šeich Chamzu, koji je pripadao istome redu.

Zahvalna bi bila radnja, kad bi se koja vrsna sila dala na proučavanje Gaibinih djela, da nam izloži njegova načela o Bogu i prirodi, o vjeri i ljudima. Ta bi studija ujedno mogla biti i prava slika reda Bajrami, jer je Gaibi u tome redu kao učenjak i spisatelj najznamenitija pojava.

Pečevi.

(Ibrahim paša Alajbegović.)

I taj glasoviti historičar s naše je gore list i ako nije rogjen u Bosni, nego u Ugarskoj. On je član porodice Alajbegovića, koja je iza pada bosanskog kraljevstva (1463.) sve do polovice XVI. vijeka igrala odličnu ulogu megju bosanskim velikašima. Kao bosanski alajbezi spominju se Pečevini djedovi Kara Davud

---

dolazi uvod, u kome razlaže i tumači mnoge znanstvene izraze, koji su nepoznati Turcima. Glavni dio knjige dijeli se na četiri svrhe مقصد a ove opet na upute ترشيحات koje su prepletene pričicama i stihovima. Lijep manuskript toga djela nalazi se u dvorskoj biblioteci. (Mxt. 268). Flügel ne zna ko mu je pisac.

[1]) Spjevano na turskom jeziku.

[2]) Šeichi: I. 76. — Osim toga ne spominje mu više nikakova djela.

[3]) »Bosna Salnamesi« od god. 1304., str. 154.

beg, Džafer beg i Kodža alajbeg. Otac mu je bosanski mula Šarihul-Menar efendija 1045. (1635.). Odžaci Alajbegovića bili su još za njegova boravka 1045. (1635.) poznati u Bosni, kako sam pripovijeda i po svoj prilici se nalazili u Crnotini, u sarajevskom polju izmegju Osijeka i Dvora.

Kako su Turci osvajali Ugarsku, onako su naši djedovi naseljavali po njoj gradove i utvrde i kao protežiran elemenat dobivali od sultana kapetanije i sandžake, jer su Bošnjaci i Hercegovci najviše se istaknuli u podjarmljenu Ugarske. U drugoj polovici XVI. i u prvoj polovici XVII. vijeka nalazimo sve same naše pregje, koji u rukama drže svu vlast u Ugarskoj. Megju ostalim odselio je i Pečevin otac u Pečuh, gdje je dobio velika lenska imanja i osnovao novi odžak porodice Alajbegovića. I majka je Pečevina rogjena Bošnjakinja iz glasovite porodice Sokolovića Višegradskih. Braća su joj poznati velikaši i beglerbezi Ferhad paša i Derviš paša Sokolovići. Dakle Pečevi je s obje strane — i s očinu i materinu — krv naše krvi, premda je ugledao sunce pod ugarskim nebom.

Podaci o njegovu životu jako su oskudni. I ovo malo, što o njemu znamo, sam nam pripovijeda u svojoj historiji onako uzgred. Kad se rodio ne zna se, ali sudeći po jednoj bilješci, gdje pripovijeda, da je bio jako malehan i da se jedva sjeća kao kroza san, kad ga je otac vodio budimskom namjesniku Uveis paši (1579.) da moli za lensko imanje, koje je ostalo iza naglo pomrle mu braće[1]), rodio se negdje oko 1570. Isto tako ne znamo, gdje je učio, a da nije svršio visokih nauka sam pripovijeda govoreći o boju na Muhaču ovako[2]): بو حقیر قلیل البضاعه مدت عمری تاریخ تتبعنه صرف ایتمش برعبد قاصرم علوم عالیه‌دن بهره‌من اولمامغله سلیقه‌من تاریخ سمتنه ذاهب اولمشدر. (Ovaj siromah s malom sermijom potrošio je cijeli život proučavajući povijesti. Budući da nemamo udjela u visokim znanostima, prirogjena narav svratila nam je pažnju na povijest). Pa uza sve to rodbinske sveze sa Sokolovićima i prijateljski odnošaji s uplivnim Bošnjacima i Hercegovcima na dvoru brzo su ga doveli do odlične službe u financijalnoj struci.

Već godine (1595.) sretamo ga u povijesti kao defterdara (chef financija) dunavske provincije[3]). Za tijem se ističe kao vidna ličnost u sviti rogjaka mu i vezira Lala Mehmed paše Sokolovića[4]) i sudjeluje u mnogim bojevima po Ugarskoj. Iza godine 1010. (1601.) nalazimo ga kao defterdara u Tokatu, Diaribekiru, Temišvaru i t. d., dok napokon nije imenovan chefom II. financijalnog odjelenja u Carigradu 1022. (1613.). Daleko bi nas zavelo, kad bi smo počeli nabrajati, šta je sve bio i kud se potucao u službi, samo ćemo još napomenuti, da je bio sandžakbeg u Koppanu i beglerbeg u Rakhi s naslovom od Karamanije[5]) [قرمان پایه‌سیله رقه بکلر بکیلك] 1033. (1623.). Tada je dobio i naslov paša. Iste godine mu je nugjeno mjesto državnog defterdara, ali nije htio radi starosti primiti se toga dostojanstva[6]). Godine 1045. (1635.) imenovan je defterdarom na Bosni[7]), gdje je po svoj prilici ostao sve do smrti, jer mu dalje u povijesti nema traga.

---

[1]) Pečevi: II. 8.
[2]) Ibidem: I. 96.
[3]) Ibidem: II. 159.
[4]) Veli da je u njegovoj sviti bio 15 godina.
[5]) Pečevi: II. 394.
[6]) Pečevi: II. 403.
[7]) Pečevi: II. 445. — Džemal: 35. str. — Hammer: Gesch. d. osm. R. III. 161. U isto vrieme postao mu je otac Šarihul Menar efendija bosanski mula.

Umro je u visokoj starosti 1061. (1650.).

Turci imadu mnogo kronika, ali pragmatički obragjenih povijesti veoma malo. U to malo spada Pečevina povijest, koja se megju ostalima ističe radi jednostavnosti jezika i radi historijske vrijednosti. Nijedan turski historičar nije oprezno išao tragom istine kao Pečevi.

Kod svih je naroda povijest bajkama izobličena, pa i kod Turaka. Pečevi je regbi sebi uzeo za zadaću, da prikaže najsjajniju epohu turske povjesnice u pravom svijetlu sa svima dobrim i hrgjavim stranama, da prorešeta vijesti pristranih predšastnika i popuni ih svježom predajom očevidaca, — kratko rečeno: da pragmatički obradi Sulejmanovo i svoje savremeno doba. Evo šta veli Hammer: »Tarihi Pečevi je izvrsna pragmatička povijest. Pisac pripovijeda većinu dogagjaja svoga vremena kao očevidac, prijašnje iz usta oca i drugih očevidaca s obzirom na savremene, njemu iz prijevoda poznate ugarske historičare« [1]).

U predgovoru veli: pošto se osvojenje Ugarske u nedavnoj prošlosti dogodilo i pošto se vazda govori o tim osvajanjima i o Sulejmanovim vojnama, da je došao na misao, da prama napisanim historijama [2]) i prama predaji vjerodostojnih ljudi [3]) napiše jedno korisno djelo svagdanjim jezikom [روز مره ادا ایله] bez rime i pjesničkog nakita [قافیه‌دن خالی و سجع] Pečevina povijest obuhvata 120 godina. Počima sa prvim danima Sulejmana 1520. (926.), a svršava sa zadnjim danima carevanja Murata IV. 1640. (1049.). Pisana je s namjerom, da nam izloži sve zgode i nezgode u pravoj slici, da se vidi: u koliko su nastale ušljed samovolje pojedinca, a u koliko su se razvile i odigrale kao pošljedice općih zapletaja.

U Pečevije imade dosta i razuma i kritičnog duha, da sondira izmišljotine od činjenica, koje su se uvukle u historiju i u predaju. U povijesti mu, osim bitaka i promjena u upravi, može se naći svašta, pa i kulturnih bilježaka, koje nam ona vremena više osvjetljuju, nego svi opisi pojedinih ratova i promjene dostojanstvenika.

Dakle jednostavan jezik, kritičan duh, svetost historijske istine i kulturne bilješke glavna su obilježja njegove historije. I to je baš ono, što Pečeviju diže nad prošle i savremene turske povjesničare, a nas zadužuje lijepom uspomenom.

Pečevini savremenici.

Nije nikakovo čudo, što u prvoj polovici XI. vijeka nalazimo cijeli niz pjesnika i pisaca iz naših krajeva, koji u savremenoj turskoj književnosti zastupaju Bosnu i Hercegovinu kao odlični predstavnici inteligencije. Uzrok tome moramo tražiti u općem pokretu za činovničkom i vojničkom karijerom od strane naših pregja. Iza vlade velikog Sokolovića, koji nije žalio ni truda ni materialnih žrtava, da svoju domovinu podigne do prve i najkulturnije provincije u carevini, nalazimo dosta visokih dostojanstvenika, koji opet idući njegovim stopama potiču

---

[1]) Hammer: D. Gesch. d. osm. R. II. 4.

[2]) Braća Dšelal-zade. Ramazan-zade, Aali, Hasanbeg-zade, Hadidi i Katib Mehmed njih spominje.

[3]) Pečevi: I. 2.

zemljake na ustrajan rad u borbi za prvenstvo. Naravno je da u isto vrijeme nagjemo i više radenika na književnom polju. Naobrazba otkriva talente. Mnogi naš zemljak spremajući se za državnu službu, domogao se široke naobrazbe, koja je u njemu otkrila talenat, da u dokolici djeluje kao pisac ili pjesnik.

Koliko je naša domovina učestvovala u to doba u upravi turske carevine pripovjeda nam slijedeća bilješka. Evlija Čelebi pišući o Nevesinju veli: »Ovaj grad je majdan darovitih i veledušnih ljudi. Iz njega su rodom stari teftedar Mustafa paša (umro 1022.), Roznamedži Ibrahim efendi (umro 1048.) i brat mu Ali efendi, veliki vezir Salih paša (umro 1057.), braća mu Murteda paša i Zulfikar aga, haznadar Ibrahim paša i mnogi drugi veziri i dostojanstvenici i ljudi od čina i zvanja rodili su se u Nevesinju« [1]). Kad mi još dodamo Šaban ef. Velagića, vrhovnog sudiju za evropske provincije (umro 1067.) i njegova savremenika Deftedarzade Mehmed pašu, onda nije nikakovo čudo, da je naša domovina i više sila dala istočnoj književnosti.

Poglavito se odlikuju:

Sabuhi Ahmed beg sin Derviš paše Mostarca. Mi o njemu znamo samo toliko, koliko nam je šeich Fevzi zabilježio u »Bulbulistanu«; na ime: da je od oca jezgrovitiji i tankoćutniji. Pjesme su mu i u turskom i u perzijskom jeziku jedre i lijepe [2]).

درویش پاشا زاده ـ رحمة الله علیهما! در رسوم نظم ونثر از پدرش بیشتر نکته‌دان وخرده سنجان است. همه اشعاروی در ترکی وفارسی ایهام دار ومتین وخوب است. بی ریب کان اسرار ـ الولد سرابیه ـ دروی ظاهره شده. واین بیتها از ابیات وی است.

بیاکه سیر خرابات عالمی دارد — عجب هوای خوش وخاك بی غمی دارد
منه پیاله که بهر بنای هر دو جهان — اساس میکده بنیان محکمی دارد
مکر بی غم دوران ز دل شود بیرون — کسی که لاله صفت داغ همدمی دارد
زبهر برك صبوحی بهار عمرخوشست — ولی چو موسم کل فرصت کمی دارد

»Derviš pašin sin — neka je na obojicu božiji blagoslov! u pjesmi i prozi daleko natkriljuje oca poletom i mislima. Sve njegove pjesme na perzijskom i na turskom jeziku zadivljuju magičkim refleksijama, pune su pjesničke snage i ljepota. Bez sumnje kod njega se pokazala ona: »Kakav otac, takav sin«.

Evo nekoliko stihova iz jedne njegove pjesme:

Hodi! jer se sad Harabat ovog sv'jeta proučava;
Za čudo je krasno vrijeme, a bez brige zemlja, trava.
Mejhana je (zgodan azil), jerbo temelj čvrst imade, —
Ne popuštaj vrč iz ruke — oba sv'jeta s njim se grade,
Udarcima kobne sudbe sa srca će nestat traga,
Zamiriće lale-rana, koju ti je dala draga.
Ta divan je behar žića, kad se s vinom poljepšaje,
Al na žalost ko cvat ruže samo kratko — kratko traje!

Osim toga imade u jednoj staroj zbirci [مجموعة] još slijedeća pjesmica pod natpisom [3]):

[1]) Galibdede: s. v. ت
[2]) Rukopis u mojoj zbirci.
[3]) Rukopis u mojoj zbirci.

لدرویش پاشا زاده احمد بك
پادشاهم بنم اقرانم اولان بنده لرك
کی بکلر بکی اولدی کی الان بکدر
قلعهٔ تنـده چالر شـمدی بزم نوبتمز
چیقارر برج بدندن کوکل الله یکدر

Care, tvoje vjerne sluge, a moji akrani
Postadoše redom bezi i miri — mirani, —
Sad u gradu grudi kuca, da sam ja na redu;
Bog je jedan — sad će srce iz njih na srijedu!

Sudeći po toj kratkoj poslanici sultanu, po gornjem bekrijskom gazelu i po pjesničkom imenu Sabuhi (Jutarnja pjanica) mi u njemu nazrijevamo glavnog junaka narodne epopeje: »Ahmed beg od Varata«[1]). O tome nam, kako smo već gore napomenuli kod Derviš paše i Evlija Čelebi nešto natuca, da serhatlije junaštvo Dervišpašića pjevaju u pjesmama.

Drugi je **ʿAali Bosnevi,** o kome Riza veli, da je bio kadija, velikan u svoje vrijeme i na polju umjetnosti prvak[2]); za tom kratkom biografijom donosi slijedeća tri distihona:

بز مسئله آموز دبستان کمالز — بز مشعله افروز شبستان خیالز
محروم حریم حرم وصلتز اما — بز محرم اسرار غم ودردوملالز
میخواره لرز واقف خمخانهٔ عشقز — رندز ازلی صاحب عنوان جلالز

»Mi naučavamo u školi savršenstva, mi ždijemo baklje u spavaćim prostorijama fantazije.

»Mi smo lišeni sastanka u haremskim prostorijama, ali smo intimni sa brigom, jadom i dosadom.

»Mi pijemo vino, poznajemo kuću ljubavi na svodove, pjanice smo, od iskona vlasnici smo velikog naslova.«

Mi o njemu još samo znamo, da se zvao Šehović (Šeichi-zade) i da je rodom iz Prusca[3]).

Umro je 1056. (1646.[4]) u visokoj starosti, kako se razumije iz slijedećeg distihona:

---

[1]) Jukić: »Bosanski prijatelj«, svez. II., str. 105.

[2]) »Tezkire-i-Riza«: 68 str.

[3]) U jednoj staroj bilježnici pjesama [مجموعه] koju mi je na neko vrijeme ustupio prijatelj Muhibbić, imade vlastoručni potpis pod jednim chronogramom iz Osmanove vojne na Poljsku, a glasi: نامقه الحقیر علی الشهیر بشیخی زاده نال من ایمانه مراده الاقحصاری عفا عنهما الباری Ja naslućujem da će to biti identična osoba s Aalijom, a na to naslućivanje potiče i slijedeće: u mene imade jedan »divan« Hafizov u rukopisu, koji sudeći po papiru i pismu mora da je pisan najkasnije u X. vijeku po Hidžr. Na zadnjoj stranici bilježi nekakav Prušćak ova dva distihona s natpisima:

موستاری الحاج درویش افندینکدر برای علی افندی الاقحصاری:
خبر صحتله ایلدك احیا بزی سن — ایلدم ضعفمله عزم زیارت سزی بن
جواب علی افندی المذکور
ورق شفقتله تسلیه ایتدك بزی سن — ایلدم رق خلوصمله زیارت سزی بن

[4]) Šeichi: ذیل عطائی I., 90. list.

پیرلك جسمك ضعیف ایتدی آغردی ریش سر
توغ عمرك دكدیلر سر منزله سن بیجور

Ta već ti je starost oslabila t'jelo,
Na glavi ni crne dlake ne imadeš, —
I tug ti života pobijen viš groba,
A ti o tom svemu još ništa ne znadeš.

Habibi To je pjesničko ime Bošnjaka Habib-dede, koji je pripadao derviškom redu »mevlevi«. On je pjesnik »Male Mesnevije«. Većina mu je pjesama u stihu »mesnevi«[1]). Safâi veli za njegove pjesme[2]):

اشعاری واشعارنده کی الفاظ غرابت مداری کندویه مخصوص اولوب حتی مرتب دیوان عجیب العنوانی ظرفاء اعصار بینده مشهور و بو ایکی بیت اشعارمن بوردن:

ایاتکرمیدی دشمت قلنسواد و دشمت
یلهوه یلهوه ای شوخ مبتت لهشاد

*

امردا شکر اماکزن ارتك فتهسی
هوشنبر نکی جانا قتی فرتك فتهسی

t. j. njegove pjesme i u pjesmama mu čudnovati izrazi njegova su osebina. Njegov »divan« s čudnovatim naslovom poznat je megju duhovitim ljudima.

Mi gornjih stihova uz najbolju volju ne možemo odgonetnuti, a po svoj prilici, da spadaju u vrstu pjesama, za koje Arap veli معنی الشعر فی بطن الشاعر Šeihi Galib dalje nam pripovijeda: da su Habibiji prijatelji predbacivali, što tako pjeva, a on da bi odgovorio: »Nama su riječi date, a šta vas se tiče, šta znače«. Njegovo ponašanje i pjevanje izazivalo je smijeh megju savremenicima[3]).

Da je Habibi znao i ozbiljno pjevati svjedoče nam slijedeći stihovi:

نای جسر کردون دست حکمتله اورلمشدر
سپهرك خیمهسی جوی فنا اوزره قورلمشدر

*

موجهٔ نور جبین زلف دوتا مرغ دل صیدنه دوزاغ اولمش

»Rukom mudrosti udaren je temelj svemirskoj ćupriji, a čador nebeskog svoda postavljen je iznad prolaznoga vrela.«

*

»Dvostruki soluf, što se talasa po svijetlom čelu, postao je lovačka zamka za pticu srca.«

---

[1]) Pjesma u kojoj se srokuju dva i dva stiha.

[2]) Safâi: slovo ح

[3]) Galib Dede: تذکرهٔ شعراء مولوی slovo ح

Dulje je vremena u Biogradu predavao »Mesneviju« od Dželaluddina Rumije[1]) gdje je i umro oko godine 1053.[2]) (1643), cijenjen od naroda i velikaša.

Sijahi je pjesničko ime Bošnjaka Mustafa efendije, koji je bio tajnik u carskoj kancelariji. Prigodom smrti velikog vezira Chusrev paše (Sokolovića?) i Hafiz paše spjevao je odulje »mersije«. Umro 1062., (1651.) u Carigradu[3]). Od njegovih umotvorina poznamo samo[4]):

کوینه وار او مهك ایله فراوان افغان[5])
کاله بو حالله ای دل اوله وصله امکان[6])
دردمه چاره بنم شربت لعل لبیدر
فائده یوق اکر ایلرسه دوالر لقمان

Idi dvoru one ljepotice,
Pa kraj njega zastani plačući,
Može biti to bijedno stanje
Da sastanak s njom ti omogući.

Mome jadu lijek je napitak
Sa njezinih rumenih usana,
A inače koristi mi nema
Ni od lijeka mudroga Lokmana.

Ko zna je li Sijahi ili nije onaj شارح مثنوی مصطفی البسنوی (komentator »Mesnevije« Bošnjak Mustafa), kojega Mehmed Tahir spominje megju ostalim komentatorima?[7])

Šinasi je pjesničko ime Bošnjaka Mehmed Čelebije. Po svršetku nauka posvetio se učiteljskom staležu. Dulje vremena bio učitelj prinčeva Džengizovića, a kasnije prešao u kadije. Kad je umro, nijesam mogo naći, ali se sigurno može ustvrditi, pošto ga je Riza uvrstio u svoju »Tezkiru«, da se to dogodilo izmegju 1050. i 1060.[8]). Od njega su nam poznata slijedeća dva distihona:

افسر شاهی کیوب اولسه سوار اول شهسوار
حسنی ضربینه طایانمز رستم وکیو وپشن

Kad ustakne carsku krunu, pa na konju svom poleti,
Udarcu ljepote njene ne će Rustem odoljeti!

کشتهٔ شمشیر عشقم بن یولکده ای ملك
او سببدندر مکانم روضهٔ خلد برین

O angjele, od sablje ljubavi
Na želju sam poginuo tvoju;
S tog je meni odregjeno mjesto
U visokom rajskom perivoju.

Pečevini savremenici bili su takogjer **Hadži Derviš ef. Mostarac,** koji je spjevao, »naziru» Dervišpašinoj pjesmi موستار حقنده a počima ovako:

---

[1]) Rizâ: 32. str.
[2]) Šeichi: I., 88. list, — Galibdede veli, da je umro 1050.
[3]) Rizâ: 50 str.
[4]) Po Rizâ-u.
[5]) Šeichi: فزاوافغان
[6]) Ibidem: بوله a ja mislim, da ni jedno ni drugo nije dobro nego da mora biti بلکه بو حالا
[7]) Mehmed Tahir: 21. str.
[8]) Rizâ: 6 str.

طلو هر كوشه سنده دلبر رعناسی موستارك
عجب اولمز حق اولسه عاشق شیداسی موستارك
هوا سی معتدل هم سلسبیلك عیندر آبی
حیات نو بغشلر طاغلد صحرا سی موستارك

»Svaki ugao Mostara pun je krasnih djevojaka, ne bi čudo bilo, ako bi se i Hak ludo zaljubio u Mostar.

»Hava mu je ugodna, a vodi mu je izvor iz Selsebila (rajskog vrela), mostarska šuma i polje daje (čovjeku) nov život.«

Šeich Husein Lamekani se takogjer odlikovao kao učenjak i spisatelj; umro 1034. (1624.[1]).

Ovdje neka nam dozvoljeno bude iz pieteta [تبركا] spomenuti još slijedeće naše zemljake, koji su kao učenjaci došli na glas, premda nam nije poznato, da su ostavili kakovih književnih spomenika. Šeih Abdulmumin-Bošnjak slušao je visoke nauke u Carigradu i po svršetku stupio u red »Chalveti.« U tekiji Junus-begovoj sjedio je na sedžadi i dijelio idžazet na iršad više decenija poštovan od velikaša i naroda. Umro je u visokoj starosti 1004. (1597.). Njega je naslijedio u časti opet naš zemljak šeh Hasan efendija, koji je takogjer lijep glas ostavio megju rumskim šehovima. Mevla Ridvan efendi, rodom Hrvat, bio je rektor više odličnih medresa, a godine 1024. postao je vrhovni sudija za azijske provincije صدر اناطولی Radi bolesti brzo prešao u trajno stanje mira i umro iste godine ostavivši iza sebe ogroman imetak[2]). Bošnjak Muniri efendi bio je učen i krjepostan profesor, propovjednik i muftija u Beogradu, gdje je i preselio na onaj svijet 1026. (1616.[3]). Kao profesor došao je na glas i Sarajli Mahmud efendi; umr'o od kuge 1037. (1627.[4]). Isto tako kao učenjak istaknuo se Bošnjak Salih efendi; umro kao kadija u Jeruzalimu 1043. (1633.[5]). Bošnjak Mehmed efendi[6]), poznat pod imenom آغا امامی (aga imami) umro je kao rektor Sultanijje-medrese 1040. (1630.). Iste godine je umro i Bošnjak Mehmed efendi, poznat pod imenom قوجون نائی (kojun-nai'bi[7]). Radi učenosti i osobitih vrlina poznat je takogjer Mustafa beg Ferhadpašić-Sokolović, sin Ibrahim paše, poginulog u ratu s Džela-lijama. Ko rektor na medresi Hrvat Sijavušpašine sultanije umro 1046. (1636.[8]) Bošnjak Habib efendi poznat pod imenom خسرو پاشا امامی (Imam vel. vezira Bošnjaka Chusrev paše) bio je profesor na više medresa, kasnije mula na Bosni, umro 1047. (1637.[9]).

---

[1]) Katib-Čelebi: II. 71. — Atâi: II., 760
[2]) Katib-Čelebi: I.. 372. — Atâi: II.. 557.
[3]) Katib-Čelebi: I., 389.
[4]) Atâji: I. 708. U njegovoj biografiji ironično apostrofira njega i Bošnjake izrazima: بشانقه وقار قپوسقه شمار وصورتقه پرداز ایدی što znači: da je volio kupusnu kalju i da je pravio surutku.
[5]) Atâi: II. 754.
[6]) Šeichi: I. 5. fol.
[7]) Ibidem: I. 5. fol.
[8]) Ibidem: I. 15. fol.
[9]) Ibidem: I. 19. fol.

Nu megju svima spomenutim bez dvojbe je najglasovitiji Nevesinjac Roznamedži Ibrahim efendi, koji je na godine bio u Carigradu svrha i razvrha. Ni veliki veziri ni šejhul-islami bez njega nijesu mogli ništa učiniti. Ovaj diktator i demagog držao je na uzdi i dvor i narod زمام حل وعقدی النه آلوب Njegova riječ u svemu je odlučivala هرخصوصده حکمی مطاع وکلای نافذ za to su mu i davali naslove kao »oslon države« معتمد الدوله i »stup carevine« رکن السلطنه Idući s Muratom IV. na bagdatsku vojnu umro 1048. (1638.[1]). U Mostaru sagradio lijepu džamiju, medresu i vodovod[2]).

Uz Roznamedžiju ističe se takogjer Bošnjak Isa efendi, koji je bio 1048. vrhovni sudija za azijske, a slijedeće godine za evropske provincije; umro 1050. (1640.) poštovan od prvaka i naroda[3]). Megju savremenim šehovima kao učenjak poznat je šeich Muslihuddin Užičanin, učenik velikog chalvetijskog šeicha Bali efendije, a učitelj našeg Kaimi Babe; umro u zavičaju 1052. (1642.) i sahranjen u posebnom turbetu[4]). Kebiri Mehmed ibni Ahmed dva puta je pješe iz Bosne išao na hadž. S početka bio na dvoru i dotjerao do nadvrtlara مرو ستانیان za tijem prešao u ulemanski stalež i predavao na više odličnih medresa kao Sachnu, Sulejmanijji i t. d. Kasnije stupio u kadije; umro u penziji s naslovom carigradski kadija 1058. (1648.) u desetom deceniju života[5]).

To su sve ljudi od riječi i visoka čina megju turskim učenjacima, o kojima Katib Čelebi, Atâi, Uššaki-zade i Šeichi dosta opširno pišu u zbirkama biografija rumske uleme. Toliko za sada, a kasnije ćemo se i na mlagje osvrnuti ovako usput.

---

[1]) Katib Čelebi: II. 213.
[2]) Evlija Čelebi: VI. 484.—485.
[3]) Katib-Čelebi: II. 223.
[4]) Šeichi: I. 76. fol.
[5]) Šeichi: I. 85 fol.

Опаске о Crocus Vilmae Fiala.

Приопћио

Вилим Сејман (Seymann)

(Надраг).

(С једном сликом у тексту.)

Овај њежан *Crocus,* којег је Фијала (Fiala) описао у години 1889 у Гласнику земаљског музеја у Босни и Херцеговини IV. стр. 116., сматра се у опће истовјетним с *C. albiflorus* Kit. и са његовом варијететом *violaceus* Derganc. Има томе неколико година, што се занимам с овом занимљивом биљком, истраживао сам велики број живих и осушених комада и успоредио их с многобројним *C. albiflorus,* да би узмогао установити могуће разлике. Ово истраживање увјерило ме је, да се *C. Vilmae* становитим знаковима добро разликује од *C. albiflorus*-а и *var. violaceus* и да се *C. Vilmae* у Босни налази као ендемична врст.

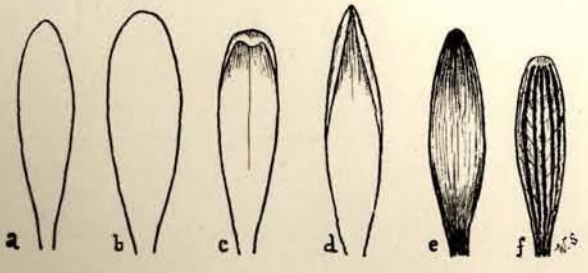

Слика *a, c.* Облик и увојци лишћа перигона код *C. Vilmae* Fiala.
» *b, d* до. код *C. albiflorus* Kit.
» *e, f.* Вањски и унутарњи одрезак перигона.
(Нешто веће него у наравној величини.)

Ова се биљка разликује од *C. albiflorus*-а већ по њезином више витком узрасту, који такођер пада у очи код њезиних плодова. *C. Vilmae* има у вријеме, кад његови плодови сазријевају, осредње кратко лишће, које је још краће него оно *C. albiflorus*-а. Цвијет *C. Vilmae* је мањи, има ужје и нешто шиљастије лишће перигона (сл. *a*)[1]), које је на начин кукуљице склопљено, на који се начин цвијет не показује тако дугачак, као што у *C. albiflorus,* којег је потоњег лишће перигона са стране роњено и ради тога чини се, да је то лишће пери-

[1]) Слика, коју је Фијала дао у Гласнику, не одговара.

Gazi Husrefbegova džamija u Sarajevu.

гона шиљасто (сл. *d*). Вањско лишће перигона је љубичасто бојадисано, на доњем и горњем крају тамно, унутрашње лишће перигона показује јасно појасасту црту (сл. *e, f*), жиле су му нешта грубије него у *C. albiflorus*, шиљак иде нешто преко дна прашника, у *C. albiflorus* само до дна. Лишће је на крају више уковрчено, те остаје још и за вријеме, кад плод сазрије, што се али у *C. albiflorus* не догађа. Плод не показује никакву особиту разлику међу обим врстима.

Захваљујем се на овом мјесту господину Драгутину Малију (Сарајево), који ми је послао осушене и живе биљке, да ово истраживање омогућим.

Gazi Husrefbeg, njegov život i njegovo doba.

Ocrtao

dr. Ćiro Truhelka.

I. Porijeklo Husrefbegovo[1]).

(Uvod. — Otac i majka Husrefbegova. — Porijeklo.)

Svaka zemlja ima svoj kolorit, svaki grad svoje posebno obilježje, svoj sopstveni spomenik, bez kojega si ga ne možemo ni pomisliti. Ko će si na primjer pomisliti Atenu bez Akropole, Pariz bez Louvrea, Zagreb bez Svetoga Kralja, a *si parva licet comparare magnis,* Sarajeva bez Begove džamije?

Begova džamija daje Sarajevu svoje pravo gradsko obilježje, ona je središte, oko koga se niže i razvija sav grad a da pane ta Begova džamija, Sarajevo bi izgubilo svoje obilježje, svoju individualnost u nizu ostalih gradova, svoj lokalni kolorit, kojim se priljubilo uz okolicu, uz individualnost svoga žiteljstva, uz njene stare tradicije, kojim u svakoga stranca,

[1]) O Husrefbegu izašle su u zadnje vrijeme dvije monografije: Mirza Safvet (Dr. Safvetbeg Bašagić): Gazi Husrev beg (u spomen četiristogodišnjice dolaska u Bosnu), iz koje sam vadio po gdjekoji zanimiv podatak i jedna brošura gosp. Dra. Mehmeda Spahe: Gazi Husrefbeg. Slika iz bosanske prošlosti. Sarajevo 1907.

Slika 1. Ornamenat naslovnog lista musafa u turbetu Gazi Husrefbegovom.

koga putnička noga nanese u naše Šeher-Sarajevo, stiče dugovjeku uspomenu.

Ako Begova džamija daleko prednjači pred svim ostalim obilnim historičkim gragjevinama sarajevskim, nema se to pripisati samo monumentalnoj arhitektonskoj koncepciji, iz koje je nikla, nego i tome, da je ona djelo slavnoga muža — gazije Husrefbega — i da je nastala u slavno doba, kada se velik dio Evrope u temelju potresao od gigantske borbe izmegju istoka i zapada, kada se velik dio zemalja na sjeveru i zapadu Bosne dimio od proljevene ljudske krvi, kada su se odigrale one obilne tragične epizode, koje su kroz vijekove muklo odzvanjale u duši našega naroda s onu stranu Save.

To doba bilo je u hrvatskoj i ugarskoj povjesti herojsko doba, veliko doba, koje ragja velike ljude. Da je to doba ragjalo Krste Frankopane, Jurišiće, Bakiće, Kružiće, Zrinoviće, sve po izbor očajne junake na bojnom polju, nije čudo, ali rekao bi da je čudo, ako se je u to doba, kada se zrak dimio od puščanoga i topovskoga dima a zemlja rudila od krvi junaka, našao jedan Gazi Husrefbeg, koji nije samo bio junak na bojištu, nego i impulzivan karakter na kulturnom poprištu, koji je temelje, što ga je njegov davni predšasnik Gazi Isabeg Hranušić položio gradu Vrhbosni, kud i kamo proširio te od njega načinio grad, koji još Ajazpaša u svojoj vakfiji[1]), pisanoj godine 1477. (=882.) zvaše kasabom, dočim se tek od Husrefbegova doba prozvao šeherom. I život i rad ovog Husrefbega pokušati ćemo da ocrtamo u slijedećim redcima, na žalost tek na osnovu oskudnih vrela, a ako naša slika i ne budne potpuno zaokružena, popuniće je oni obilni spomenici, što ih je Husrefbeg kao zadužbine ostavio svome potomstvu.

*

Sve do nedavna nismo gotovo ništa pouzdana znali o porijeklu Gazi Husrefbega tek smo znali po turskom historičaru Ibrahimu Pećiviji, da je bio sin Ferhadbega, koji se inače zove i Ferhadbeg sin Abdulgafura a mati da mu je bila kći sultana Bajazida II. te je prema tome Husrefbeg po tankoj krvi bio u srodstvu sa carskom kućom.

Naš domaći historičar, pokojni Salihefendija Hadžihusejnović Muvekit, u svojoj rukopisnoj, još do danas ne objelodanjenoj povijesti Bosne, kojoj se rukopis čuva u zemaljskom muzeju, proširuje te vijesti u toliko, što veli, da je ime Husrefbegovoj majci a ženi Ferhadbegovoj bilo Seldžuke-sultanija[2]) a Husrefbegova obitelj da »po svoj prilici« potječe iz Sereza.

Toj Seldžuki sultaniji nalazimo spomena i u jednoj vakfiji od god. 959. (1552.), zabilježenoj u prvom sidžilu knjižnice Careve džamije u Sarajevu.

[1]) Glasnik zem. muz. 1910., str. 622.

[2]) Ovo ime Husrefbegove majke nalazimo i u kratkom životopisu u bosanskoj Salnami, kalendaru za godinu 1302. H. na str. 11.

Vakfija je tu prepis originalne vakfije, izdane pred carigradskim kadijom Kasimom, sinom Musinim, a vakifa, kojoj se ime ne spominje, bila je robinja Seldžuke sultanije, koja zavjetuje u korist džamije svoje i mekteba na Vratniku nešto gotovine i kuću u današnjoj Čurčića mahali a imenuje mutevelijom toga vakufa vojvodu Sinanuddina Jusufa, timarnika i Neslišah sultaniju, kćer svoje bivše gospodarice Seldžuke sultanije, a ako bi ovi umrli, prelazi muteveliluk ovoga vakufa na muteveliju vakufa pokojnog Gazi Husrefbega.

Iz ovoga možemo zaključiti da je Husrefbeg imao i sestru po imenu Neslišaha sultanija.

Nedavno pošlo je dru Safvetbegu Bašagiću za rukom, da u pitanje o porijeklu Husrefbegova plemena unese još malo više svjetla. U feuilletonu časopisa »Zemana« od 28. decembra 1911. br. 48. analizira Bašagić značenje prezimena Ferhadbegova »Abdulgafur« = »rob sve opraštajućeg Boga«, koje nije ni plemensko ime, ni patronimikon, nego tek općeniti derivat predikata, kojima se opisuje bog. Takova imena su iza osvojenja Bosne često zamjenjivala porodična imena i Bašagić navodi kao primjere: Abdullah, Abduhaj, Abdussaneda. Ovo nadomještavanje patronimika sa imenom skroz općenitim imalo je tendenciju, da plemenskom kontinuitetu zamete trag, a to je bilo običaj u poturčenjaka, koji su time htjeli da prekinu svaku vezu sa svojom dojakošnjom plemenskom tradicijom, koja bi im možda mogla smetati u karijeri. Svakako je na porti čisto osmanlijsko porijeklo uživalo veći ugled, nego poturčenjaci, a naravno je prema tome, da su ovi, pošto je u orijentu bilo običaj, uz osobno ime uvijek spomenuti i očinje, nastojali da zašute, da im otac nije starinom Osmanlija, nego kršćanin. Zato je svaki Petrović ili Pavlović, prešav na islam, očinje ime prešutio i nadomjestio ga — jer smo svi robovi božji — tek sa oznakom »Abd« dodavši tome koji od obilnih predikata božanstva. Ako se dakle Husrefbegov djed zvao Abdul gafur, onda to dokazuje, da je on bio kršćanin a tek njegov sin, potonji Ferhadbeg, da je prešao na islam.

Istina, ta praksa nije bila redovita, nego se čini, da se upotrebljavala samo onda, ako je prezime sadržavalo ime kojeg *kath'exochen* kršćanskog svetca, dočim plemenska imena i patronimika, načinjena od narodnih imena ili od funkcije očeve nisu za njenog nosioca bila nikako zazorna. Tako su se u Bosni do današnjega dana sačuvala plemenska — i baš zato plemićka — imena bosanskih begova ista kao i u njihovih kršćanskih pradjedova a iza osvojenja Bosne nisu se žacale razne paše, sandžaci i drugi velikaši da se zovu Hranušići, Borovinići, Juriševići, Vraneševići, Obrenovići, Bodirožići, Milivojevići, Vlahovići, Hercegovići, Opukovići i t. d. i t. d. Jedini primjer, da je jedna odlična islamska kuća pridržala u to doba svoje čisto kalendarsko prezime,

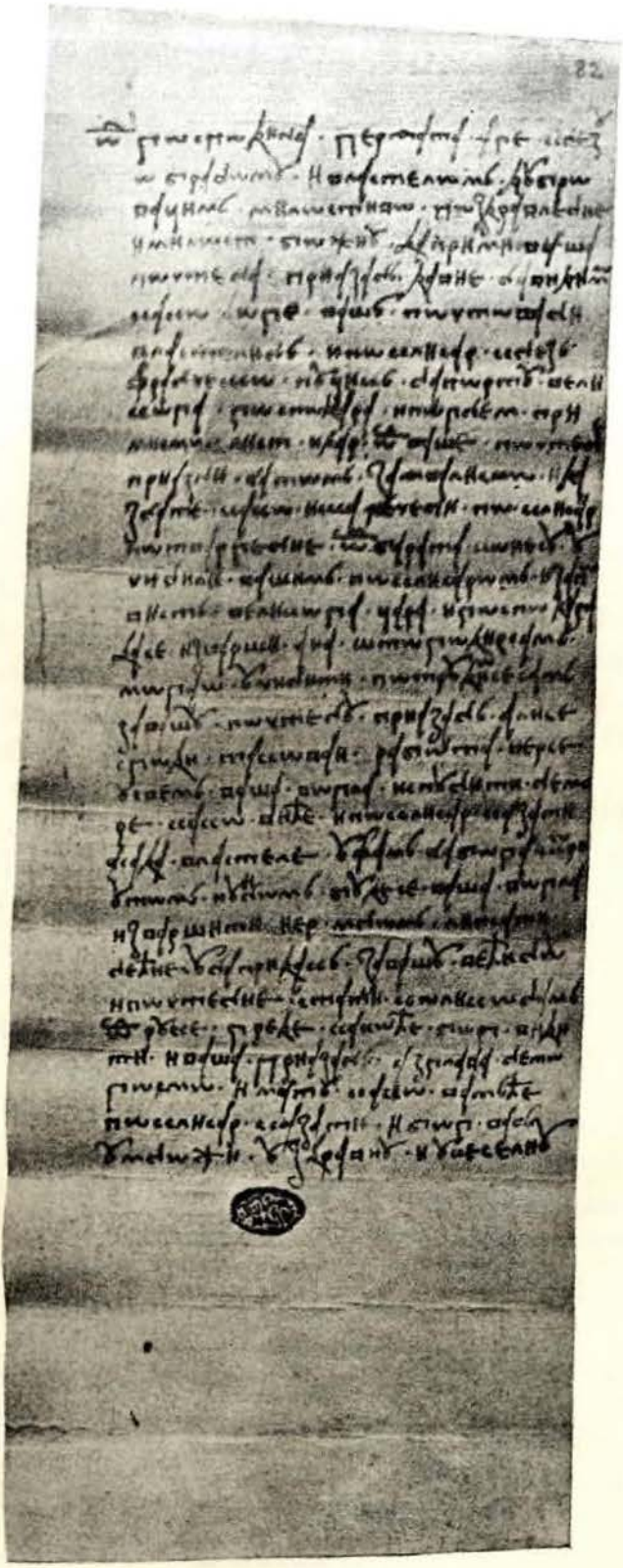

Slika 2. Pismo Husrefbegova oca Ferhada, pisano god. 1483. dubrovačkoj republici. Po originalu, koji se čuva u dubrovačkoj arhivi.

jest kuća Mihajlovića, koja je prije i poslije osvojenja Bosne u Srbiji igrala onu istu ulogu, koju su u Bosni igrali Hranušići od Ishakbega pa sve do njegovog unuka Mehmedbega Isabegovića.

Ova razmatranja jamačno lebdila su dru Bašagiću pred očima, kada je iz imena Abdulgafur zaključio, da je Husrefbegov djed bio kršćanin.

Još važniji nego li ovaj zaključak jest u spomenutom feuilletonu drugi. Dr. Bašagić je u jednoj mojoj nedavno doštampanoj radnji[1]) zapazio stavku, kojoj ja nisam pripisao velike važnosti, te glasi: »U godini 1483. nalazimo, kako Dubrovčani šalju počasne darove Radivoju, bratu careva zeta Ferhadbega«.

Pošto car Bajazid osim ovog Ferhadbega nije imao nikaka druga zeta istog imena to iz toga slijedi, da je Ferhadbegov brat, kako mu ime Radivoj posvjedočuje, ostao kršćanin. Time dobivaju i one sitne bilješke u zapisnicima dubrovačkog vijeća umoljenih neko veće značenje te stoga donosim doslovno odnosna mjesta: 15. aprila 1843. vijećalo je to vijeće:

„Prima pars est, de acceptando donum yperperorum cca 55, factum per minus consilium Radivoy, affini Perchatbeghi, generi imperatoris". (Cons. Rog. 24., 148.) a malo poslije 28. juna 1483. raspravljalo je ovaj predlog:

„Prima pars est, de acceptando donum, factum per minus consilium fratri Perchatiage de cauado, portato a porta per Franciscum de Poza[2]).

Prema tome su Dubrovčani darovali u aprilu Radivoju 55 perpera a u mjesecu junu jedan kavad, što ga je Franjo Pucić donio sa porte. U prvoj bilješci zove se Radivoj rogjakom *(affinis)* Ferhadovim, u potonjoj se to srodstvo pobliže označuje kao bratstvo *(frater)* a još se daje Ferhadu i naslov age, u ono vrijeme daleko viši, nego danas, jer se njime ponosiše najodličniji dvoranici carevi[3]) i vrhovni zapovjednik janjičara a i taj naslov dolikuje baš Husrefbegovu ocu, za koga znamo, da je na čelu svoje vojske poginuo.

Na osnovu toga zaključio je Bašagić, da je Husrefbeg porijeklom »naše gore list«, ali mi to možemo još pobliže precizirati, jer znamo da su Dubrovčani slali darove samo uglednijim ličnostima u neposrednom svom susjedstvu a prema tome je taj Radivoj živio u Humu — današnjoj Hercegovini — ili u Bosni a Husrefbeg prema tome vuče lozu iz kraljevine Bosne.

Da i nemamo ovako čvrsta uporišta za tu tezu, nukalo bi nas na nju i to razmatranje, da ljudi, koji steku slave i imetka kao Husrefbeg, te osjete pobudu, da ime svoje ovjekovječe neprolaznim zadužbinama, te zadužbine

---

[1]) Tursko-slovjenski spomenici dubrovačke arhive str. 176.

[2]) Ib. 24. 169.

[3]) Tako nose naslov age kizlaraga, kapiaga, ibriktaraga i siliktaraga.

grade ili namjenjuju u svojoj domaji, a ako Husrefbeg, koji je dvije trećine svoga vijeka sproveo u tugjini a tamo nije ostavio gotovo nikake zadužbine, nego ih sve ostavio u trećoj trećini svoga života, kada mu je bilo sugjeno živiti u Bosni, i posvetio ih općoj koristi bosanskog naroda, onda mislim, da je ta sama činjenica dovoljno uporište tezi, da je Husrefbeg porijeklom Bošnjak, koji se staroj postojbini bogatim zadužbinama odužio za to, što je imao sreću, te mu je loza nikla u ponosnoj Bosni.

*

O Husrefbegovu ocu Ferhadbegu bilježi spomenuti već Pećevija, da je poginuo 891. (= 1486.) na čelu osmanlijske vojske, ratujući protiv misirskog sultana Kaitbaja kod Adane. Bilo je to za rata Bajazidova u Siriji, kada su Sirci zaposjeli Malu Armeniju. Sultan Bajazid, zabavljen onda velikimi svojimi gradnjami u Carigradu, nije pošao osobno na bojno polje, nego je povjerio beglerbegu anadolskom, Karagjozu, sandžaku Musabegu i svome zetu Ferhadbegu zadaću, da upokore Sirce. Musabeg a s njime i Ferhadbeg pogiboše u rečenoj bitci[1]).

Bilo je to iste godine, kada je drugi carev zet, Ahmed paša Hercegović, na sličnoj ekspediciji dopao sužanjstva u Misiru.

Ovo malo, što smo o Husrefbegovu ocu iznijeli, nije sve, što nam je o njemu poznato.

U svojim »Tursko-slovjenskim spomenicima«[2]) priopćio sam jedno pismo, pisano od nekog Ferhadage Dubrovčanom, kojim javlja, da je po dubrovačkom poklisaru Frančesku Puciću primio list i dar te da se trudio oko toga, da im isposluje neki berat, ali mu to nije bilo u svemu moguće, jer su se zgodile takove prilike. Zato Ferhadaga obećaje, da će se u buduće za njihovu »većinu i poštenje« potruditi, koliko mu od ruke pogje.

To pismo pisano je bosanicom a pod njime je turski muhur, u kome je urezano samo ime »Ferhad bin Abdi-ilâh« = Ferhad sin božijeg roba. Taj muhur otisnut je pod pismo naopako a ova potonja sitnica može se tumačiti tako, da vlasnik pečata nije bio vješt turskom pismu pa ga je u neznanju naopako otisnuo; pisac dakle — što i bosanica, kojom se služi zasvjedočuje — nije odgojen u islamskom duhu.

To pismo nije datirano i ja sam ga stavio u svoju publikaciju uz oznaku, da je iz XV. vijeka. Usporedimo li to pismo sa gore spomenutim zapisnikom vijeća umoljenih od 28. juna 1483., u kome se veli, da se isti poklisar Francesko Pucić vratio sa porte i da je — valjda po njegovom predlogu — ovo vijeće zaključilo, darovati bratu Ferhadaginom jedan kavad, mislim, da

[1]) Jorga: Geschichte des osman. Reichs 245 po Leunclaviju str. 596.
[2]) Str. 120.

je time uspostavljena veza izmegju spomenutog zapisnika i našega pisma, koje prema tome ide u godinu 1483.

Pošto ovo pismo kao jedini pismeni spomenik Husrefbegova oca Ferhadbega ima veliku važnost, donosim mu faksimile u *slici 2.*

Tragajući po zapisnicima dubrovačke arhive dalje za Ferhadbegom, naišao sam mu na spomen i u godini 1482. U zapisnicima vijeća umoljenih od 28. januara 1482.[1]) naigjoh na bilješku, koja veli, da je rečeno vijeće zaključilo, dati poklisaru krajišnika Ajazbaše, vojvodi Ferhadu, tri barke, na kojima će se odvesti ugarska posada, koja se Ajazpaši predala, kada je osvojio Novi (Herceg-Novi)[2]).

Da je taj vojvoda Ferhad identičan sa Husrefbegovim ocem, vrlo je vjerojatno a čini se, da se kod osvojenja Novoga osobito odlikovao i time položio čvrsti temelj svojoj budućoj karijeri[3]).

Bašagić u svojoj monografiji o Husrefbegu veli, da se rodio u Serezu u Rumeliji godine 1480. (= 884.), gdje mu je otac Ferhadbeg bio sandžakbegom.

Ferhadbeg posjedovao je u vilajetu Rumeliji (Macedoniji) niz zemljišta, od kojih su nam po Husrefbegovoj vakufnami poznati ovi: u kotaru Zihna: Kromišta, Vitačišta i Kosarmos, a u kotaru Drami: Nizi, Daud i Zinosti[4]).

---

[1]) Cons. Rog. 24., 49'.

[2]) Sravni o tome »Tursko-slovj. Spomenike« str. 173., 174.

[3]) Mislim da ovdje nebi bilo zgorega, da upozorim čitatelje na to, da Ferhadbega, oca Gazi Husrefbegova, ne smijemo nikako zamijenjivati sa drugim Ferhadbegom prezimenom Katušićem, koji je u carskoj službi takogjer došao do velike časti. Prvi put nalazimo potonjem spomena god. 1515. kada je kao carev ulak donio sa porte izvješće o pobjedama Selimovim nad Sofijanima. Onda je dolazio i njegov otac Radoslav Katušić i njegov brat u Dubrovnik a bili su kako saznajemo nastanjeni u Cernici.

Pet godina poslije povjerio mu je sultan zadaću, da upokori buntovnika Gazaliju te je dne 22. decembra 1520. osvojio Haleb a 27. januara 1521. hametom potukao kod Damaska Gazaliju i smaknuo ga. Vijest o ovoj pobjedi donio je 25. marta 1521. u Dubrovnik carev čauš Mehmed. Gazalija se tu zove »Zanberdia« a vijest veli, da je Ferhadpaša sasjekao 20.000 ustaša i njihovog vogju. (Rog. 36. 37') Klaić, u svojoj »Povjesti Hrvata« spominje istog Ferhadbega i veli, da je rodom Šibeničanin a bilo bi vrlo zanimivo, da se ustanovi, odakle mu ta vijest.

Iza ove pobjede posjetio je Ferhadbeg u oktobru 1521. svoju domovinu te je u oktobru bio u Cernici kod svog oca Radosava, a svoj dolazak najavio je Dubrovčanom po ocu Radosavu, koji im je ponio na dar 40 brava.

U početku godine 1522. imenovan je Ferhadbeg vezirom i dobi naslov paše a Dubrovčani mu čestitaše uzvišenju i poslaše na dar 300 dukata.

Taj visoki dostojanstvenik čini se da je svim srcem bio privezan uz domovinu i rodbinu, jer je odmah, čim je postao vezirom, nastojao, da dobavi svoju rodbinu u Carigrad. 9. maja 1522. stigli su u Dubrovnik oni njegovi rogjaci, koji su se odazvali njegovu pozivu. Megju njima bila je jedna rogjena sestra udovica, suprug druge sestre, jedan nećak i jedan daljnji rogjak. Otac i brat, kako se čini, nisu se odazvali pozivu. Ova rodbina došla je, kako se u zapisniku dubrovačkog vijeća umoljenih izrično veli, iz Hrvatske a prema tome dobiva spomenuta bilješka Klaićeva, da je vezir Ferhadbeg bio porijeklom Šibeničanin, veću važnost.

Dubrovčani dočekaše ovu rodbinu vrlo lijepo i javiše pismeno Ferhadpaši da mu dolazi.

[4]) Mirza Savfet čita ova imena: Krunište, Potočište, Dvore-Binoz, Nizi, Davud i Žigosti.

Ova sela baštinio je, osim šerijatske osmine, koja je pripala njegovoj majci[1]) Seldžuki, Husrefbeg. Sam Husrefbeg stekao je vremenom i prikupio još cijeli niz čifluka u okolici Seresa: Od Džindijinih našljednika kupio je čifluk Mensurbegov, od Musa Čelebije, drugi čifluk kraj Seresa, treći čifluk od kćeri Ibrahimbegove, Hanum Hatune, a osim toga posjedovao je tamo sela Čelkovci, Bahor i Mezarje. U istom sereskom kotaru imagjaše Husrefbeg i tri velika čaira: Junuzpašin, Modinu i Ilgunluk, a tu su mu bile velike ergele sa preko sto bedevija i konja, te stada od preko sto goveda. Osim toga stekao je, kako veli u jednoj drugoj vakufnami »za svoga života« još i mlin sa 20 vitlova pod jednim krovom u gore spomenutom Vitačištu na rijeci Zbanici.

Ovaj posjed u okolici Seresa bijaše povodom, te neki izvode lozu Husrefbegovu i oca mu Ferhadbega iz Seresa, ali to je teza, koja inače nije ničim dokazana, a da je kuća Ferhadbegova živjela u Seresu, tumači se već time, da je on bio tamo sandžak, dočim u pitanje o porijeklu taj fakat ne zasjeca ni malo, kao ni kod drugih odličnih bosanskih koljenovića, koji su tamo živjeli.

Ta Husrefbeg, pišući svoju vakfiju u njoj veli sâm, da joj je uzorom bila u Seresu izdana vakfija Ornosbegova, a mi znamo, da je u Ježevu kod Seresa neko vrijeme živjela i zadnja bosanska kraljica Mara, pa bi istim pravom i njenu lozu morali izvoditi iz Seresa!

U ostalom da je za ustanovljivanje porijekla mjerodavan zemljišni posjed, morao bi recimo Ahmedpaša Hercegović biti Azijata, jer je imao timare u Anadolu, a Husrefbegovo porijeklo mogli bi istim pravom izvoditi iz Zihne ili iz Drame, jer znamo, da je i tamo imao čifluka, a većim pravom još iz Bosne, jer je njegov zemljišni posjed u Bosni bio kud i kamo veći i bogatiji, nego li onaj u Macedoniji.

O prvoj poli Husrefbegova života malo šta znamo. Biti će da je svoju mladost kao carski unuk sproveo jednako kao i ostale carigradske čelebije (= mlada gospoda), a ako je vjerovati pisanju Muvekitovu, ogledao se u mladosti i malo po svijetu jer je, kako ovaj[2]) piše, pratio god. 909. po H. (= 1503.) carevića Mehmeda, sina cara Bajazida, namjestnika Krimskoga u njegovu prijestonicu Kefu.

Pozivljuć se na »ruske tarihe« veli Muvekit, da je Husrefbeg polazio kao poklisar carevića (Mehmeda) u Moskvu i da je tu sa ruskim knezom sjedio oko jedne sofre. Kada je Husrefbegov prijatelj carević Mehmed 910. (= 1504.) umro, premješten je Husrefbeg iz Kefe i imenovan beglerbegom u Skenderiji (Škodra)[3]).

[1]) Po ovome slijedi, da je Husrefbeg bio jedinac u oca.
[2]) Isto kao i u Salnami od 1302.
[3]) Po Pečeviji je uvršteno u spomenutu Salnamu.

Neki turski historičari, a po njima i često spomenuta salnama[1]), navode, da je Husrefbeg već godine 1506. (= 912. po H.) postao bosanskim namjesnikom iza Skenderbega. Sarajevski historičar Salihefendija Muvekit dapače priča u svojoj još neobjelodanjenoj rukopisnoj povijesti Bosne, da je Husrefbeg ove godine sabrao mnogo bosanske vojske, da njome provali u Hrvatsku i da tamo hara. Tadanji hrvatski ban Berislavić opet je sabrao dosta vojske i dočekao Husrefbega na sastavu Une sa Savom te potuče muslimane, koje natjera s velikim gubitcima u bijeg i osvoji gradove Tešanj, Sokol i Kotarište (Kotor-Varoš), gdje se Turci predaše, jer im je nestalo džebane.

Kad se u Carigradu dočulo za ovaj poraz, svrgnut je Husrefbeg s Bosne i premješten u Smederevo, a na njegovo mjesto došao je Hadim Sinanbeg, koji je kasnije, kao veliki vezir, poginuo u Misiru.

Ovome pričanju Muvekitovom protivim se sa mnogo važnih razloga. Glavni razlog je taj, da u dubrovačkim spisima, gdje nalazimo potpunu seriju vrhbosanskih sandžaka ove dobe posve autentički utvrgjenu već s toga razloga, što su Dubrovčani bili dužni, svakog novog sandžaka poklisarstvom pozdraviti i darivati, nema u to doba nigdje spomena Husrefbegu.

Sandžaci, koji su onda Bosnom vladali a u Vrhbosni stolovali, bili su redom: Ferizbeg (1505.—1512.[2]), Junuzaga (1512.—1513.), Sinan-paša Borovinić (1513.—1514.), Junuzaga (1514.—1515.) i Mustafa paša Jurišević od 1515. dalje[3]). U doba, kada je po Muvekitu i njegovim vrelima[4]) navodno Husrefbeg vodio vojnu u Hrvatsku (1506.), vladao je Bosnom, kako je dubrovačkim dokumentima izvan svake sumnje ustanovljeno, Ferizbeg (1505.—1512.). Godine 1506. uopće nije bilo nikake ekspedicije protiv Hrvatske, nego je Muvekit poraz Bošnjaka, što je bosansku vojsku 1515. zadesio kod Dubice, stavio u godinu 1506., a Mustafapašu Jurišević, koji je onda kao vrhbosanski sandžak bio na čelu te vojske, zamijenio je sa Husrefbegom[5]).

Prema tome valja nam otkloniti tvrdnju turskih pisaca, da je Husrefbeg već 1506. stolovao u Bosni kao njen gospodar i usvojiti spomenicima dubrovačke arhive utvrgjenu činjenicu, da on — bar kao vrhbosanski sandžakbeg — prije godine 1521. nije bio na Bosni.

[1]) Za godinu 1302., gdje je objelodanjen kratki životopis Husrefbegov.

[2]) Ferizbegovo begovanje u ovo doba zasvjedočuje osim dokumenata, što sam ih iznio u svojim Tursko-slovj. spomenicima i to, da je car Maksimilijan u junu 1510. iz Augsburga slao svoga agenta bosanskom sandžaku Ferizbegu (a ne Husrefbegu!) bodreći ga, da udari na mletačku Dalmaciju i Albaniju. (Klaić: Povj. Hrvata 4., 246.). Dakle već po ovome ne stoji, da je Husrefbeg u to doba bio bosanski sandžak.

[3]) Sravni moje Tursko-slovjenske spomenike dubr. arhive, str. 187. i dalje.

[4]) Muvekit se oslanja poglavito na Pećeviju, Nuhbetu-tevarih i dr.

[5]) Sravni moje »Tursko-slovjenske spomenike«, str. 209. i »Kraljevski grad Jajce«, str. 30.

Ukloniv ovako ovu verziju, valja nam da bar donekle pokažemo, kako je ona mogla nastati, a to ćemo učiniti na osnovu jednog starog zapisa, koji se sada čuva u muzeju[1]).

Na jednom listu, koji je bio uvezan u jedan astronomski ćitab, nalazi se nekoliko bilježaka, koje govore u prilog nazoru, da je Husrefbeg već 914. (= 1508.) bio imenovan sandžakbegom bosanskim i koje su možda baš i bile povodom ovome nazoru. Bilješke su dosta zanimive, pa im s toga iznosimo sadržaj. U prvoj, veli pisac imenom Abdurrahman, sin Abdurrahimov, da je godine 869. (1464/5) iza osvojenja Bosne sa Nesuhbegom došao u Travnik i tu se oženio i nastanio. U drugoj veli isti Abdurrahman, da mu se 25. ramazana 872. rodio sin Mehmed Alija. U trećoj bilježi, da mu se 7. muharema 875. rodio sin Derviš Hasan, a u četvrtoj bilježi prvorogjeni sin Abdurrahmanov, Mehmedalija Rahmanović, da je 914. g. imenovan na Bosnu Gazi Husrefbeg i da će šeher Bosna-Saraj njegovim glasom doći do velikog znamenovanja.

Promatrajuć ova četiri zapisa iz bližega, može se lahko ustanovit ovo: svi su pisani istom rukom, a ne, kako iz teksta slijedi, prva tri rukom Abdurrahmanovom, a četvrti Mehmedalijinom. Dokument dakle je prepis originala, zabilježena u jednoj knjizi od vlasnika te knjige, a kasnije je prepisač te knjige mehanički prepisao i ove čisto osobne bilješke. Taj prepis nije vrlo star, što svjedoči i papir, a prije svega i to, da se prezime Rahmanović izrazuje sa mlagjom formom zade, a ne sa oglu, kako je običajnije u starije doba, osim toga upotrebljava se, kako je g. Fehimefendija Spaho ustanovio i mlagje slovo ڎ. Prema tome je to prepis dosta mlagje dobe, a time gubi podosta od svoje dokazne snage; ali daleko više gubi time, da se Husrefbeg tu zove gazijom, prem sva turska vrela jednoglasno tvrde, da je naslov gazije dobio tek za osvojenja Biograda, 1521.

Vrlo je zanimivo i to, da se u istom zapisu spominje i Nesuhbeg 1465., što ga bosanske salname iza Isabega navode kao bosanskog sandžaka, a ni tome Nesuhbegu, kao ni Husrefbegu 1506. nema spomena u dubrovačkim spomenicima. Ovo potonje baca na ovaj naš dokumenat dapače sumnju apokrifnosti.

Megjutim bez obzira na veću ili manju vjerodostojnost ovoga zapisa valja istaknuti ovo: u njemu se veli tek, da je Husrefbeg 914. imenovan bosanskim begom, ali se ne veli, da je doista došao u Bosnu i izvršavao ovu čast, a mi znamo, da su taka imenovanja vrlo često s raznih razloga opozvana, osobito ako se desila potreba, povjeriti imenovanom sandžaku drugu funkciju, a to je moglo biti i u ovom slučaju: Husrefbeg i ako je

[1]) Kao dar gosp. Sejfudina Kemure.

imenovan rečene godine bosanskim sandžakom, nije nastupio svoju službu, a u Bosni ostao je i nadalje vrhbosanski sandžakbeg Ferizbeg, kojega dubrovački spomenici spominju.

Muvekit bilježi, da je Husrefbeg godine 918. (= 1512.) premješten u Smederevo, ali i ta se vijest ne slaže sa zapisnicima dubrovačke arhive, a ni sa samim Muvekitom, jer je bitka kod Dubice, gdje je Husrefbeg navodno od Berislavića potučen, bila 1515., dakle tri godine poslije, pošto je Husrefbeg otišao iz Bosne[1]).

Prema tome nije historički utvrgjeno, da je Husrefbeg bio u to doba bosanski sandžakbeg. I sam Bašagić u spomenutoj monografiji, prem Husrefbegovo prvo begovanje stavlja u ovo doba, u dva navrata izrično ističe, »da se o Husrefbegovu prvom begovanju u Bosni ne zna ništa sigurno« (str. 12.) i »da iz prvog Husrefbegova namjesnikovanja nemamo nikakovih podataka« (str. 16.) a mi smo kritičnim putem pošli korak dalje i došli do uvjerenja, da Husrefbeg ovaj put nije uopće bio bosanski sandžakbeg.

[1]) Sravni moje »Tursko-slovjenske spomenike«, str. 209.

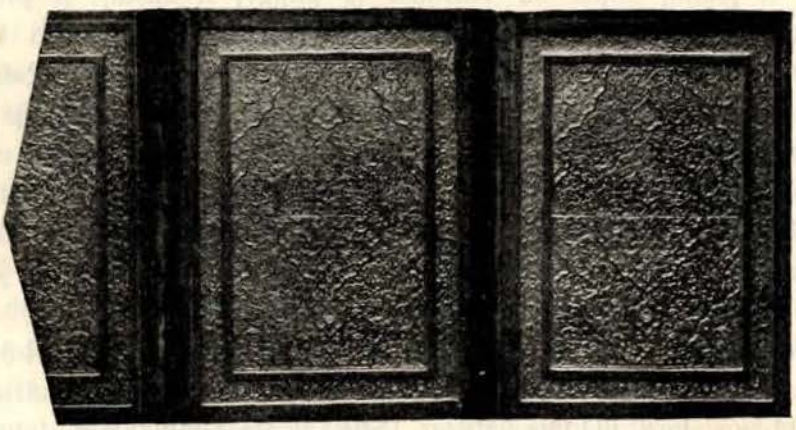

Slika 3. Pozlaćeni uvez jednog od džuzova Mehmedpaše Sokolovića iz knjižnice Husrefbegove džamije.

II. Prvo Husrefbegovo begovanje u Bosni.

(Osvojenje Biograda 1521. — Dolazak u Sarajevo.)

Husrefbegov predšasnik na vrhbosanskoj sandžačkoj stolici, Balibeg, bijaše sin Jahjapaše, bivšeg bosanskog sandžaka a od god. 1506. bio je sandžak valonski[1]). Njegova vlada u Bosni bijaše vrlo kratka, jer 13. aprila 1521. poslaše Dubrovčani Marina Žamanjovića kao poklisara u Vrhbosnu, da ga pozdravi kao novodošlog bosanskog sandžaka, a već pred jesen otišao je Balibeg iz Bosne.

Kada je Balibeg zavladao Bosnom, obolio mu je brat, te je poslao u Dubrovnik jednog čauša, da zamoli liječnika, koji će bolesnika vidati, a vijeće umoljenih uslišalo je molbu Balibegovu i odlučilo 26. aprila 1521. poslati ga[2]).

Balibeg dočekao je dubrovačkog poklisara vrlo lijepo: sazvao je na gozbu, priregjenu u čast Žamanjoviću, svoje vojvode, a ovaj je tom prilikom razdijelio megju svirače, koji su goste zabavljali svirkom i kapidžiji, koji je stajao na ulazu saraja, u kome se slavila gozba pa i vojvodama, koji su poklisara nakon gozbe ispratili do konaka, 8 dukata i 20 groša. Tu sitnicu saznajemo iz računa, što ga je Žamanjović položio nakon povratka dubrovačkom računarskom uredu *(officium rationum communis),* te mu je odobren 14. marta 1521.[3]).

Taj Balibeg imao je, kako je Istvanfy[4]) zabilježio, nadimak »Kučuk«, to jest Maleni.

Kada je sultan Sulejman Silni (1520.—1566.) zasio na prijesto svoga oca Selima, promijenio je čitav smjer očeve osvajalačke politike. Dočim je naime Selim sve sile upro, da nizom ratova i osvajanja proširi i utvrdi vlast osmanlijskog carstva na istoku, u Siriji, Egiptu i Perziji, Sulejman, čim je preuzeo očinju vlast, naumio je, da baci svoje neodoljive čete u srce Evrope, ne bi li osvojio bogatu Ugarsku. Toj svrsi posvetio je gotovo sav svoj život, dok napokon na ugarskom tlu, usred svoje vojske, nije izdahnuo.

Razlog, zašto je Sulejman tolikom žilavošću prionuo uza ratove protiv Ugarske i Austrije, možda je taj, da je ugarski dvor njegova poklisara Behrama, što ga je, nastupiv vladu, poslao u Budim, da produlji primirje,

---

[1]) Jedno pismo Balibegova oca Jahjapaše priopćio sam u svojim Tursko-slovj. spomenicima na str. 103 a na str. 129 pismo portina dragomana Skenderbega, u kojem javlja, da je Jahjapašin sin imenovan sandžakom u Valonu.

[2]) Cons. Rog. 36., 41., 48'.

[3]) Cons. Rog. 36. 57.

[4]) Regni Hung. Hist. str. 54.: Balibegus e familia Jahia apud Turcas celebri oriundus, quem a pusilla corporis statur Cussucum, hoc est parvum cognominabant, vir acerimus.

na nedostojan način bagatelizirao, a to je nesumnjivo u srcu mladoga cara ostavilo žalac.

Već 1521. započeo je Sulejman ekspedicijom protiv dva važna grada na Dunavu, koji su bili ključevi ugarske kraljevine. Kako su ta dva grada — Biograd i Šabac — osvojeni, to su stariji historičari često opisali, a u novije doba je Klaić u svojoj Povijesti Hrvata[1]) tu vojnu na osnovu novijih vrela opširnije opisao.

Mi nećemo, da taj opis ponovimo, nego ćemo ga samo u toliko upotpuniti, u koliko se tiče osobe Husrefbegove.

Husrefbeg, koji je u to doba bio smederevski sandžakbeg, igrao je u toj vojni, kako se po sebi razumije, veliku ulogu kraj velikog vezira Piri Mehmedpaše, Ahmetpaše rumelijskog valije i Balibega bosanskog sandžakbega, jer je on imao da do dolaska careve vojske i Balibegovih Bošnjaka kao srpski sandžak priredi na licu mjesta sve, što je potrebno za ovu vojnu. Kako Pećevija[2]) piše, naredio je car fermanom, da grad Biograd opkoli opsadom sa sedam mjesta tako dugo, dok ne stigne careva vojska.

Mi ćemo važnije zgode od ovoga momenta pa do osvojenja Biograda samo letimice ocrtati po jednom autentičnom dokumentu, oficijelnom izvješću samog sultana Sulejmana, koji je nakon osvojenja zgode ovoga rata u formi dnevnika točno opisao a taj se opis nalazi u zbirci službenih dokumenata i spisa, što ju je sabrao glasoviti Feridunbeg, nišandžija Mehmedpaše Sokolovića pod naslovom »Medžmuai munšeatus' salatin«[3]).

7. jula 1521. (= 2. šabana 927.), u nedjelju, osvojio je Piri Mehmedpaša Šabac[4]), slabo opskrbljen vojskom i municijom a »dizdar« šabački (t. j. Šimun Lagodi) uhvaćen je i pogubljen. Sutradan prošao je sultan Sulejman kroz čitavu aleju, načinjenu od glava poginulih branilaca šabačkih, nataknutih na nizove kopalja u osvojeni grad a Ahmedpaša i sandžaci ga prije polaska poljubiše u ruke. Razgledav tvrgjavu, zapovjedi, da se proširi i da se u jarak, koji opasivaše bedemove, navede Sava te da se započme preko Save graditi most, koji je u roku od 10 dana i dovršen.

U utorak 4. šabana prešlo je mnogo rumelijske vojske preko Save a segbanbaša preveo je 1000 janjičara u Srijem. Sutradan prešlo je još više turske vojske Savu, jer je caru stigla vijest, da se na tursku vojsku sprema

---

[1]) II.—III. 293.

[2]) Str. 68.

[3]) Strana 507.—514. u I. svesci po II. izdanju ove važne zbirke od godine 1274. Ovdje mi dužnost, da se toplo zahvalim gosp. Fehim efendiji Spahi, što mi je vanrednom požrtvovnosti i pripravnosti pomogao dobaviti ovu važnu knjigu i iz nje prevagjao ona mjesta, koja su me osobito zanimala i koja su doprinjela, da ovo moje prikazivanje biogradske vojne bude daleko potpunije nego li bi bilo, ne uvaživši taj dokumenat.

[4]) Turski: Bekurdlana, Bugjurdelen.

kraljevska vojska od 15.000 momaka. Isti dan stigla je sultanu od »srijemske begovice« (despotice Jelene Brankovićke) ponuda, da je voljna predati se i živjeti, gdje joj sultan odredi, ako njoj i njenom sinu zajamči život i poštedi njene podanike. Sultanu bijaše ova ponuda vrlo povoljna, te je poslao odmah terdžumana despotici, da s njome ugovara, ali već dva dana poslije se pokazalo, da je ta ponuda bila samo varka a 7. šabana stigla je u carev čador vijest, da je despotica utekla i valonski sandžakbeg Balibeg dobi od cara nalog, da krene na Kupinik, prijestonicu Jeleninu i da taj grad silom osvoji. Isti dan stigla je u carev tabor i vijest, da je osvojen Zemun naprama Biogradu, važna strategička točka, jer je posada biogradska dobivala preko Zemuna sve potrebe, hranu, municiju a i pomoć vojsci.

Piripaša naredio je bio naime smederevskom sandžaku Husrefbegu, da sa mnogo janjičara i azapa topovima i jurišem osvoji grad, što ga je, kako znamo, sa 400 junaka branio Marko Skoblić. Za juriša poginulo je mnogo muslimana, bitka bijaše vrlo ljuta, ali ipak provališe Turci u donji grad. Štogod tu vojske nagjoše, sasjekoše a stanovništvo zarobiše. Dizdar (Skoblić) sa ostancima svoje vojske zatvorio se u grad, ali je morao, da zaište »aman« te je s posadom poslan caru u Šabac. Osvojenjem Zemuna omogućila se veza izmegju Šabca i Zemuna i tako je Biograd došao još u veću opasnost, jer je izgubio svako zalegje.

Kako turski historičar Pečevija priča, osvojen je Zemun uslijed dosta romantičnog slučaja, jer je Skoblić jednom sa gradskog bedema pregovarao sa Husrefbegom, koji je došao pod bedem a bedem se pod Skoblićem iznenada srušio te je pao iz grada. Turci ga uhvatiše a posada, gledajući to, predade se sa svojim kapetanom »vira-ile« (= na vjeru)[1]).

10. šabana stigao je bosanski sandžak Balibeg Jahjapašić te se sdružio u Srijemu sa vojskom rumelijskog beglerbega. On je poveo 6—7000 bosanske vojske a došao slavonskom obalom beglerbegu i osvojio usput tri tvrgjave: dvije jurišem a jednu predajom. Putem imao je ljuti boj sa Deli Markom, koji je izišao preda nj ali ga je Balibeg porazio i uhvatio. 60 njegovih ljudi palo je na bojištu a Deli Marko poslan je sa zarobljenicima caru.

Slijedeće dane vratiše se odjeli, poslani u Srijem da haraju i osvajaju: Behrambeg i Mahmudbeg vratiše se iz »Bedžene« (Beočin?), gdje se bila despotica zaklonila, ali je tamo više ne nagjoše a Mustafapaša, koji je bio poslan na Slankamen, da ga osvoji, vratio se bez uspjeha, jer uza se nije imao topova, da njima obija gradske bedemove.

U srijedu 12. šabana pozvao je sultan bosanskog sandžaka Balibega preda se, da čuje njegovo mišljenje o daljnjim ratnim operacijama te je odlučio, da glavom krene na Biograd. Megjutim je uslijed silnih kiša nabujala Sava.

[1]) Sravni Mirza Safvet: Gazi Husrefbeg, str. 23.

Čuprija, koja je u to dovršena, nije mogla služiti, jer ju je voda prevršila i tako je vojska mogla prelaziti preko Save samo čamcima i lagjama.

Uslijed ove poplave nastala je u ratnim operacijama pauza, koja je potrajala pet dana.

U srijedu 19. šabana stigla je u carski tabor vijest, da je mnogo neprijatelja prešlo Dunav a Balibeg Jahjapašić zaiska od cara dozvolu, da pogje preda njih i da ih suzbije te je istu večer krenuo svojom vojskom.

Dok se ovo dogagjalo, obsijedao je Piripaša Biograd a 20. šabana stiže caru vijest o dosta teškom porazu. Jedan dio biogradske posade izišao je naime usred crne noći iz grada i navalio na veliki top, kojim je Piripaša obijao grad, da ga razori. Tu je došlo do ljuta okršaja: Turci doduše vratiše neprijatelja u grad, ali ostaviše dosta mrtvih na bojnom polju.

Sutradan, 21., prešao je car iz Šabca uz veliko slavlje, svirku i gruvanje topova u Srijem, da odavle krene osobno na Biograd i upravlja obsijedanjem.

Bosanski sandžak Balibeg, koji je, kako se čini, bio u svojim podhvatima sretne ruke, poslao je opet 23. ševala 70—80 zarobljenika, koji su svi smaknuti (šestorica njih je rastrgano slonovima) te mu je povjerena zadaća, da osvoji Slankamen, a taj je nalog to lašnje izvršio, što se je posada, ne imajući nade, da će moći odoljeti, sama razbjegla. Balibegu je naregjeno, da ostane u Slankamenu a rumelijskoj vojsci, da krene na Biograd.

25. šabana prošao je sultan, putujući u Zemun, ispod Kupinika, nekadanje prijestonice despotice Jelene, a turska posada u gradu priredila mu je svečane ovacije. Čim je car stigao u Zemun pope se sa svojim alajem na vis, da razmotri Biograd, a u isto vrijeme stadoše turski puškari i topnici da preko Save pucaju na protivni grad, a iz Biograda im živo odgovoriše.

Slijedeći dan, 27. šabana, u četvrtak, udariše turske čete na Biograd, da ga jurišem otmu. Na desnom krilu bijaše jenjičaraga sa Mustafapašom, na lijevom segbanbaša sa Piripašom. Bitka bila je užasna, a poginulo je 5—600 ljudi, koji svojim lješevima napuniše jarkove biogradske. Da se zaštite turske baterije zapovjedio je sultan sutradan ahordžijama, da za topovska kola iskopaju šančeve. Veliki emirahor Mustafaga napravio je šančeve za Piripašinu vojsku do Save, a mali miriahor, koji je noćio na otoku, izbacio je 10 šančeva na njemu a naprama gradu.

29. šabana, u subotu, bijaše opet juriš, ali pošto oba krila nisu radila sporazumno, nije bilo uspjeha: Turci opet ostaviše silu lješeva a megju ranjenicima bijaše sam jenjičaraga Balija. Isti dan je Ahmetpaša postavio na otoku topove, dobavljene iz Smedereva, a od Balibega Jahjapašića stigla je vijest, da ugarski kralj ide vojskom u pomoć Biogradu a da se dolazak osujeti, poslano je osim druge vojske 500 janjičara na čamcima, dobavljenim iz Carigrada, uz Dunav kralju u susret.

Tako je nastao ramazan, progjoše i prvi dani ramazana bez znatnog uspjeha a tek 5. ramazana osvojen je donji grad a sutradan počelo se kopati lagum pod samom tvrgjom biogradskom. 12. dana javila je neka žena, koja je utekla iz grada, Piripaši, da je braniocima nestalo hrane i municije a osokoljen tom vijesti jurišao je sutradan Ahmedpaša grad. Njegovim vojnicima pošlo je za rukom preko merdevina popeti se na bedem i tamo zasaditi pašin alajbarjak, ali pošto oba pobočna krila obsadne vojske nisu za vremena pomogli ovoj odvažnoj akciji, sasjekla je posada sve Turke, koji ugjoše u grad, do jednoga a osokoljeni time odbiše Biogradlije i sutra dan opći juriš turske vojske. Ahmedpaša dobio je za svoje junaštvo od cara ćurak, zlatnu sablju i 2000 dukata.

14. ramazana oborena je jedna gradska kula a bitka trajala je do noći. Isti dan dovršen je i most, započet prije 14. dana, koji je turskoj vojsci imao olakšati komunikaciju sa Zemunom.

Bez znatna uspjeha prošao je opet tjedan dana a 22. ramazana započela je odlučna sudbina teško opsijedanog grada da kreće kraju. Posada biogradska ponudila je sultanu, da će se do ićindije predati, ali kad je došlo doba, zaiskala je odgodu. Sultan za to zapovjedi, da se oda svih strana juriša. Taj veliki juriš trajao je do kasno u noć a ponovljen je, čim je svanulo. I opet je krv tekla potocima a tri bega ponesoše teških rana, ali Biograda ne osvojiše.

U utorak 24. ramazana sazvao je sultan svoj divan. U oči divana dignuta je opet jedna kula u zrak a Mustafa paša si prokrči put u grad, sva vojska udari da juriša i razvila se bitka, kakove nikad prije bilo nije, ali još se držaše junačka posada!

U srijedu sazvan je opet divan: svi bezi i zaimi bijahu pozvani u vijeće a poslije divana imao je Piripaša posebnu audienciju sa sultanom i tu im dovedoše jednoga od branioca gradskih, koji je preobučen u tursko odijelo imao da se prokrade kroz turske redove i da ponese kralju pismo. Izdao ga je neki izdajica a pošto listonoša nije htio, da oda svojih drugova, staviše ga na muke i nabiše na kolac. U isti čas stigao je i jedan prebjeglica iz Budima sultanu te mu javi, da je kralj još u Budimu i da tamo kupi vojsku a kada se sve to pročulo u Biogradu, da im nema nade u ikaku pomoć s kraljeve strane, izigjoše dvojica izaslanika iz grada, iza ićindije ih odvedoše pred sultana na divan, poljubiše ga u ruku i obrekoše, da će se grad sutra predati na »aman«.

Tako osvanu 26. ramazan (= 20. august 1521.[1]), jedan četvrtak. U podne otvoriše se gradska vrata, na njih izlaze junački branioci sa

[1]) Anonimni Annali dubrovački, izdani od zagreb. akademije u »Scriptores«, sv. I., str. 99., stavljaju osvojenje Biograda na dan 31. augusta 1521.

svojom svojtom a Turci jatomice ulaze. Carski mujezini proučiše na kulama grada ezan a iza svečanog ezana izvješen je na gradu alajbarjak jenjičarage a do njega barjak sandžakbega Husrefbega.

Sutradan uljeze Sulejman Silni kao pobjednik u teškim žrtvama osvojeni Biograd.

Prva vijest o osvojenju Biograda stigla je u Dubrovnik oko 12. septembra 1521., jer je taj dan vijeće umoljenih ovlastilo kneza i malo vijeće, da učine *„solitam demonstrationem letitie cum bombardis"*, kada prispiju poslanici porte sa pismom o carevoj pobjedi, megju kojima će biti, kako im pišu njihovi poklisari, sin portina dragomana i da se tome, osim obična dara, dade potajno na dar i dva srebrna pladnja[1]).

To pismo stiglo je desetak dana poslije, a 24. septembra ovlastilo je vijeće umoljenih kneza i malo vijeće »da pošalju papi jedan primjerak pisma, što im je pisao turski car o osvojenju Biograda i mnogih drugih zemalja u Srijemu u kraljevini Ugarskoj, što je danas stiglo i pročitano u nazočnom vijeću i da se vijerno prevede na latinski«[2]).

Malo poslije stigao je drugi carski čauš, imenom Halil, u Dubrovnik, koji je imao da nosi vijest o carevoj pobjedi pod Biogradom u Mletke, a Dubrovčani naoružaše i opskrbiše momčadi po carevoj zapovijedi jednu galiju, koja će ovoga carskog ulaka prevesti u Mletke i odanle vratiti[3]).

Odmah iza osvojenja Biograda, promijenio je car Sulejman bosanskog i srpskog sandžaka. Vrhbosanski sandžak Balibeg Jahjapašić, koji je na Bosni bio samo nekoliko mjeseci, premješten je u Srbiju, gdje je sandžačka stolica iz Smedereva prenešena u osvojeni Biograd, a dosadanji smederevski sandžak Husrefbeg premješten je fermanom od 15. septembra 1521. u Vrhbosnu[4]).

Prvu spomen Husrefbegu kao bosanskom sandžaku nalazimo u dubrovačkim spisima 27. septembra 1521.[5]), te je onda vijeće umoljenih zaključilo, poslati novom vrhbosanskom sandžaku imenom *Chusrafbegh* poklisara »sa onakim darovima, troškovima, pratiocima, konjima i opskrbom za nj i za njegovu pratnju, kako se nedavno slalo njegovom predšasniku, kada je došao u svoj sandžakat«.

Za poklisara izabran je Mihajlo Bucignolo.

U početku svoje vlade općio je Husrefbeg češće sa Dubrovčanima, te mu u tamošnjoj arhivi ima nekoliko puta spomena.

1522. izaslao je po Bosni jednog kadiju i emina, koji su imali da »popišu« Bosnu, to jest, da načine, kako je to i prije[6]) bivalo, kataster

---

[1]) Cons. Rog. 36., 100'. — [2]) Cons. Rog. 36., 103. — [3]) Cons. Rog. 36., 114.
[4]) Hammer: Gesch. des Osman. Reiches III, 625., Pečeviia I. 71., Mirza Safvet o c. str. 24.
[5]) Cons. Rog. 36., 105.
[6]) Vidi o tome u mojim »Tursko-slovjenskim spomenicima«.

zemalja i ta su dvojica dolazila i u Dubrovnik i darovali Dubrovčanom srebrnine i svileni pas, a dobili na uzvrat 500 aspri[1]).

U zimu iste godine poslao je Husrefbeg posebne ulake u Dubrovnik, te je zamolio, da mu pošalju jednog liječnika, koji će liječiti njegovoga ćehaju, što je obolio „*de fluxu sanguinis*", a vijeće umoljenih izabralo je 5. decembra 1522. magistra Bartolomeja iz Genove, ako bude sporazuman, da ide u Vrhbosnu i da liječi ćehaju. Megjutim je magister Bartolomej otklonio ovu misiju, a vijeće je sutradan odredilo drugome »mediku-fiziku«, da pogje u Vrhbosnu[2]).

Isti dan odredilo je ovo vijeće poslati bosanskom sandžaku i hercegovačkom krajišniku po starom običaju božićni dar, koji se sastojao od mariniranih riba i voća *(pisces in zelatina et fructuaria*[3]*).*

Ovdje bi spomenuo jednu sitnicu, koja karakteriše raskošje u skupocjenom suknu i odijelu, što je vladalo megju bosanskom gospodom one dobe. Husrefbeg imao je na svome dvoru posebnoga terzibašu[4]), koji je imao brigu oko njegove toalete, a kaka je sjajna bila ta toaleta, vidi se po tome, da je taj terzibaša 1521. došao u Dubrovnik sa pismom sandžakbegovim te mu je dozvoljeno, da u dubrovačkoj čaršiji kupi za svoga gospodara skupocjena sukna za 45.000 aspri[5]). U početku godine 1525. isti je terzibaša opet dolazio u Dubrovnik, da za svoga gospodara naruči skupocjenih tkanina, a 9. januara zaključilo je vijeće umoljenih, da knez sazove u malo vijeće sve trgovce, koji imadu svilena tkiva i sukna one vrsti, što je išće sandžak vrhbosanski i da ih nagovori, da to tkivo ili sukno nose ili šalju rečenom sandžaku, koji je po nj poslao svoga terzibašu i pisao, da će sve, što uzme, dobro naplatiti, a što ne bi kupio, da se može vratiti u Dubrovnik, ne plativ nikakove carine[6]).

[1]) Cons. Rog. 36., 244'., 9. augusta 1522. — [2]) Cons. Rog. 36., 279. — [3]) Cons. Rog. 36., 280
[4]) Ovaj terzibaša biti će onaj isti Hadži Alija terzibaša, koji je sagradio džamiju u Balibegovici 1524. (=930.)
[5]) Cons. Rog., 29. maja, 1521., 36., 64. — [6]) Cons. Rog. 37., 260.

Slika 4. Ezan-taš u dvorištu Husrefbegove džamije.

(Osvojenje Knina i Skradina. Prve opsade Klisa.)

1522., osim manjih provala u Hrvatsku, poveo je Husrefbeg vojsku na Dalmaciju pod kraljevski grad Knin, gdje mu se pridružio i hercegovački sandžak Mahmudbeg. Husrefbegova je vojska tri puta jurišala tvrdi grad Knin, dok mu ga, 28. maja[1]) posada nije predala uz uvjet, da slobodno progje. U isto doba ostaviše žitelji Skradina svoj grad, te utekoše u Šibenik, pod mletačko okrilje, a Husrefbeg posla 500 konjanika u Skradin, da ga zaposjednu.

Husrefbeg postupao je, kako se naročito ističe u jednoj bilješci u Marina Sanuda[2]), sa ostalim žiteljstvom u oba osvojena grada i u okolici ljudski, samo je zahtijevao, da se naseli u gradovima, a svima, koji to učiniše i pristadoše da plaćaju harač, dozvolio je, da zadrže i uživaju svoj imetak.

Ibrahimefendija Pećevija spominje, da je kod osvojenja Skradina u god. H. 928. (= 1522.) sudjelovala i hercegovačka vojska, a na čelu joj vojvoda Begtašaga, koga je amo poslao hercegovački krajišnik Mahmudbeg, brat Ahmetpašin.

Otale poslao je Husrefbeg nešto vojske na tvrdi grad Klis, ali sam je ostao u Skradinu i poručio mletačkim vlastima u Šibenik, da ima od cara nalog, da osvoji ovuda sve kraljeve zemlje, ali da sa Mlećanima bude na miru i prijatelj. Mletački knez Andrija Balastro i generalni providur Frančesko Tajapietra poslaše mu iz Šibenika u Skradin darove, koje je primio velikim veseljem, te je ponovio, da car neće s Mlećanima nikaka neprijateljstva, a da to dokaže, htio je da natakne na kolac jednog Turčina, koji je bio posjekao maslinovo stablo, vlasništvo jednog Mlećanina[3]).

Vijest o osvojenju Knina i Skradina stigla je već oko 7. juna 1522. u Dubrovnik, a hercegovački krajišnik Mahmudbeg u to je doba bio već stigao pod Klis i vijeće umoljenih zaključilo je, poslati krajišniku poklisara, koji će mu čestitati i predati dar od 100 dukata u gotovom, te jedan skrletni i jedan paunasti kavad, dva svilena kavada i osim toga slatkiša i mirodija za 30 peprpera[4]).

Iz jedne talijanskim jezikom pisane kronike anonima suvremena pisca, koji je jamačno živio u Spljetu te bio dobro obaviješten o svemu, što se u susjedstvu dogagjalo, saznajemo, da je turska vojska pod Klisom osvanula

[1]) Dan, kada je grad Knin osvojen, bilježe naši kroničari raznoliko. Tako piše kronista Fra Klimentić: »1522. uzeše Turci Vnin (= Knin) prvi dan juna« (Kronika u Kukuljevićevom Arhivu za povijest jugoslovjensku VI. 40).

Drugi kroničar, Fra Šimun Glavić bilježi opet: »1522. na 29. maja vzeše Turci Tnin i Skradin, prvi dan, kako pride podan, pa ta potla isti baša pride pod Klis i poide malo počten spod nega«. (L. c. VI. 44.).

[2]) III. 570. Izdanje ugarske akademije,

[3]) Sanudo o. c. III. 271.

[4]) Cons. Rog. 36., 216'.

već 4. juna te da je isti dan mostarski vojvoda Hasan ranjen puškom. 5. juna stigao je pod Klis hercegovački paša sa topovima[1]).

Odio vojske, što ga je Husrefbeg bio spremio na Klis, nije bio sretne ruke. U Klisu bijaše na čelu posade bivši mletački kapetan knez Petar Moroković, čovjek vrlo odvažan, koji je svega imao 200 vojnika i to 50 puškara i 150 pješaka. Sa četama hercegovačkog sandžaka opkolilo je Klis oko 25.000 Turaka, ali se Moroković branio kao lav. Njegovi ljudi sasjekoše mnogo Turaka, oteše im nekoliko topova, svoje barjake zasadiše izvan bedemova, a bedemove pokitiše posječenim glavama neprijatelja, nataknutim na koplja[2]).

To je bilo negdje koncem juna 1522., a početkom jula javljaju vijesti iz Trogira, da su Turci pod Klisom iz nova poraženi, a sve vijesti, što slijedećih danova dolaze u Mletke, javljaju u kratko, da se Klišani drže, da otimlju Turkom topove, a bedeme kite odsječenim glavama neprijatelja.

Megjutim se spremao i Petar Kružić, da priskoči Klisu u pomoć, te je poslao kao svoga povjerenika Gjuragja Mrcinića u Dubrovnik, da zaište od njih pomoći u ovom ratu, koji prijeti opstanku zadnjega uporišta kršćanstva u ovome dijelu primorja. Megjutim Dubrovčani ne pustiše Mrcinića ni u grad, već je morao, da se krije na otoku Šipanu (Insula de Medio), a 8. jula 1522. odobrilo je vijeće umoljenih dar od 10 dukata, što ga je malo vijeće njemu namijenilo, ali mu se u isto doba ispričalo, da se Kružićevoj želji ne može odazvati[3]).

Megjutim se mala posada kliška i dalje junački držala, a Mahmudbeg morao je dignuti opsadu ne obaviv ništa. 22. juna 1522. bijaše on, kako saznajemo iz jednog dubrovačkog zapisnika, već u svojoj rezidenciji u Mostaru, a otale se sprema, da preko Konavalja polazi u Novi. Na putu onamo pozdravilo ga je početkom mjeseca jula u Trebinju dubrovačko poslanstvo.

13. jula piše trogirski knez Dominik Pizamano u Mletke, da su se Turci digli i otišli ispod Klisa, gdje je njih više od 300 poginulo.

6. augusta stigla je u Mletke vijest, da je hercegovački sandžak sa jednim drugim vojvodom — to će biti valjda Muratbeg — sklopio mir i da su pisali porti pismo, u kome se ispričavaju, da Klisa nisu mogli s toga osvojiti, jer ih je pomagao mletački knez u Spljetu[4]).

Ova objeda ponukala je mletačku vladu, da bosanskom sandžaku Husrefbegu votira dar od 150 dukata i odijelo i da mu se uz to piše, kako se oni čude, da se protiv njih moglo ovako šta iznijeti. Dar i pismo imao je ponijeti u Vrhbosnu jedan mletački sekretar[5]).

[1]) Talijanska kronika u Kukuljevićevom Arhivu VI. 50.
[2]) Sanudo III. 271., po suvremenom pismu spljetskog kneza.
[3]) Cons. Rog. 36., 224'.
[4]) Sanudo o. c. III., 272.
[5]) 9. septembra 1522. Sanudo l. c., 373.

Topuški opat Andrija pisao je u to doba (12. jula 1522.) zagrebačkom biskupu Šimunu Erdödu, da se bosanski paša (Husref) sprema poći pod Bihać i osvojiti ga, ali čini se, da je to bilo tek nagagjanje, jer mi o ikakom poduzeću protiv tvrdoga Bihaća u to doba nemamo drugog spomena.

Tako je zajednička akcija bosanskog i hercegovačkog sandžaka na bosanskoj strani uspjela, a na hercegovačkoj se izjalovila. Knin i Skradin padoše u ruke Husrefbegove, ali je Klis prkosio hercegovačkom sandžaku.

Slijedeće godine bavio se hercegovački sandžak Mahmudbeg oko toga, da izgradi grad Skradin, te je zahtijevao od Dubrovčana, da mu dadu 15 barka, koje će iz Neretve prenositi drvenu gragju u Skradin. Taj poziv se Dubrovčana vrlo nemilo dojmio, te su 3. marta 1523. pisali svome poklisaru Nikoli Sorkočeviću, da Mahmudbega bilo kako odvrati od ovog zahtjeva, jer da u okolici Skradina ima dosta šuma, a dubrovački brodovi mogli bi na moru nastradati od raznih zapadnih i biskajskih brodova. Naravski, da su Dubrovčani, da svome poklisaru što više olahkote uspjeh u izvršenju svoje posaobine, Mahmudbegu poslali obilne darove.

Naš kronista Tomašić, koji je živio u isto doba kao i Husrefbeg i pomno bilježio važnije zgode, koje su se u to doba u Hrvatskoj dogagjale piše, da je bosanski paša Husrefbeg (on ga zove »Surimpaša«) iste godine, 1523. poveo veliku vojsku od 20.000 konjanika i 5000 pješaka u grad Krupu na Uni (Baguncius-Vacuntius) te ga opsijedao i velikim topovima obijao. Opsada trajala je četiri mjeseca te su pašini topovi oštetili mnogo zgrada u gradu i gradske bedemove. Megjutim došao je hrvatski ban Karlović velikom vojskom u pomoć obsjednutom gradu i prisilio pašu, da se svojom vojskom povuče[1]).

Megjutim, pod kraj godine 1523., u decembru, postigle su bosanske čete velik uspjeh, osvojiv tvrdi grad Ostrovicu na Uni, čime je banu Ivanu Karloviću pa i čitavoj Hrvatskoj zadan težak udarac[2]).

Neuspjeh Mahmudbegov pod Klisom, bio je povodom, te ga je porta maknula sa hercegovačke krajišničke stolice, a na nju je zasio u augustu 1523. sandžak Mehmedbeg Alibegović Mihalbegović, koji je već slijedeće godine 1524. ponovio pokus, da osvoji Klis. Kako nam bilježi već spomenuti spljetski kronista, stigla je već 4. februara 1524. hercegovačka vojska pod Klis a na čelu joj Hasanvojvoda i tri druge vojvode a 5. marta prispio je i sam sandžakbeg hercegovački, Mehmedbeg Mihalbegović[3]). Da ne bude Klisu kao za prve opsade pomoći iz Spljeta, javio je Mehmedbeg spljetskom knezu svoju nakanu i opomenuo ga, da bude neutralan, a iz te dobe imamo

[1]) Tomašićeva kronika u Kukuljevićevom Arhivu IX. 25.
[2]) Klaić: Povj. Hrvata IV., 326.
[3]) Kronika u Kukuljevićevom Arhivu VI. 50.

i jedno pismo njegovog vojvode Mustafe Mihalbegovića. Već u mjesecu februaru opasaše hercegovačke čete — svega 3000 — Klis i dovukoše dvije velike bombarde na jedno brdo prama zapadu [1]), a za mjesec dana počeše, da grade blizu Klisa jedan grad, sa koga će im još više dodijati. U Klisu se već u martu pokazala oskudica živeža, a u Mletke stigla je vijest (18. marta), da su Klišani, kojim je ponestalo vina, počeli kuhati nekako korjenje sa sirćetom i od toga pravili vrlo ukusno piće.

7. aprila javio je trogirski knez Pizamano u Mletke, da s Klisom stoji zlo, ako mu ne stigne skoro pomoći, ali već četiri dana poslije javljaju, da je na četiri galije stigao knez Petar Kružić, senjski kapetan, sa 1500 pješaka i 60 konjanika, da se iskrcao kod Soluna i krenuo na Klis, gdje je bilo 3000 Turaka. U podne sutra dan navali na Turke, te ih 10.[2]) aprila hametom potuče, ote im tri topa, rastjera ih u planine, a grad opskrbi obilno živežom [3]).

Tako se izjalovio i ovaj pokus, ali grad Klis, prem slijedećih godina nije bilo ozbiljne opsade, nije imao pravoga mira.

[1]) M. Sanudo III., 308., po jednom pismu iz Spljeta.
[2]) Netom spomenuta kronika veli, da je Kružić potukao Hercegovce 12. aprila.
[3]) Sanudo III., 308.—311. Pismo iz Šibenika pisano 14. aprila.

Slika 5. Mjedena rozeta sa vrata Husrefbegove džamije.

(Poraz kod Jajca.)

Godine 1525. imao je Husrefbeg prilike, da se na bojnom polju omjeri o najvećega junaka one dobe na strani kršćanskoj, Krstu Frankopanu, nekadanjeg zatočnika mletačkog u kuli *Torresella*, zadnju uzdanicu kraljevine Hrvatske i Ugarske. Ovu vojnu turski kronisti nikako ne spominju a razlog tome je taj, što je uvijek bilo načelo orijentalne historiografije: slavna djela uzvisivati a poraze ili posve zašućivati ili od njih konstruirati bar prividne uspjehe. Megjutim imamo obilnih suvremenih vrela, koji nam svaku fazu ovoga rata ocrtavaju, pa ćemo po njima ukratko opisati ovaj rat[1]).

Već 1524. godine opkolila je vojska sandžaka bosanskog Husrefbega sa sviju strana Jajce.

Husrefbeg nije htio da troši uzalud krvi svojih akindžija i vojnika, jurišajuć tvrde bedeme kraljevskoga Jajca, nego je naumio, da ga gladi prisili na predaju. Osvojio je sve izokolne manje gradiće, megju njima Vijenac i Jezero a Jajce opasao je oda sviju strana vojskom, te ni duša nije mogla proći i dobaviti gradskoj posadi i žiteljima hrane i zaire. Uslijed ratne strave ostaše polja i njive u okolici Jajca puste, te ni otale nije bilo nade rodu i tako je u Jajcu danomice nestajalo hrane. Husrefbeg naredio je suviše i to, da se zaposjednu svi putevi, kojima bi Jajcu mogla dospjeti ikaka pomoć a pod gradom Bočcem, kuda je uz dolinu Vrbasa vodio glavni put Jajcu, dao je čitav put prezidati bedemom, kroz koji je na posebna vrata prolazila cesta, a budna straža imala je tu paziti na svaku kretnju. Još i danas vide se pod Bočcem tragovi ovoj strategičkoj pregradi.

U Jajcu bijaše zapovjednikom Petar Keglević, koji je svoje ljude sokolio na ustrajnost, ali to sokolenje nije bilo od koristi, jer jedan pokus, da se Jajcu, koje je živežom oskudijevalo, dobavi hrane, nije uspio. Mihajlo Turk, vlastelin Pećskoga grada kraj Kladuše, koji se danas još zove po njemu »Turkova Peć«, zalud je kušao, da sa jednom ekspedicijom prodre do Jajca a hrvatski banovi Franjo Bačan i Ivan Tahi, kojima je kralj naložio, da u Hrvatskoj dignu svaku glavu na obranu Jajca, nisu ništa učinili, što bi Jajcu pomoglo.

Tek u proljeće 1525. kada je Husrefbeg, komu se pridružiše i čete dvojice susjednih sandžaka, Balibega smederevskog i hercegovačkog krajišnika Sinanbega[2]) saznao od nekih jajačkih bjegunaca, koje je glad natjerao

---

[1]) Opisao sam ga već u svojoj radnji »Kraljevski grad Jajce« str. 33. i dalje a Klaić u »Povijesti Hrvata« opisuje tu epizodu takogjer opširnije (IV. 339. i d.).

[2]) Ovaj Sinanbeg netom je imenovan hercegovačkim sandžakbegom na mjesto Mehmedbega Alibegovića Mihajlovića a bio je do onda vojvoda Banjana i Rigjana. Njegova žena bijaše kći

na bijeg, kaka je već oskudica zavladala gradom, stade iz sedam topova obijati gradske bedemove, a sa dvije strane potkopati ih lagumima.

Megjutim je pošlo jednom od Keglevićevih ljudi, imenom Juraj Mrkšić za rukom, da se po njegovoj zapovijedi prošulja kroz tursku opsadnu vojsku te da stigne u Budim pred kralja. Tu se desio i Krsto Frankopan, koji u svome pismu, pisanom na povratku sa svoje vojne u Zdencima 24. juna 1525.[1]) svome prijatelju Gjan Antoniju Dandulu, veli, »kada je čuo kako Mrkšić opisuje slučaj, koji se od razorenja Jerusalima amo još nije desio, te jedna majka, držeći svoje čedo u naramku i videći, da će kao ostali od gladi umrijeti, jer mu se približavala smrt od gladi, nije mogla više od muke da gleda, kako joj sinčić pati, te ga je bacila u rijeku, koja teče ispod bedemova grada s jedne strane. Ovaj rečeni slučaj« veli Krsto Frankopan, »tako me je potakao na neodoljivo sažaljenje, da sam se ponudio prejasnom kraljevskom veličanstvu, da ću pokušati unijeti u grad Jajce živeža, ako Nj. Veličanstvo dade vojske i topove, koje bi zaiskao«.

Kralj je Krstin predlog prihvatio, ali »groznica neprijateljstva i zavidnosti« radila je protiv njegovih osnova i tako je sastavio tek jednu trećinu vojske, koja mu je obećana. Zavidnici Krstovi kušali su i njega sama da odvrate od ove vojne, govoreći mu danomice, da je bosanski paša toliko puta mogao bez ikake zaprjeke da hara po Hrvatskoj, Kranjskoj, Koruškoj i Furlanskoj, pa kako će mu on sa šakom ljudi nahuditi u vlastitoj zemlji? Megjutim je Frankopan, koliko je to dozvoljavala indolencija njegovih osobnih neprijatelja, pospješivao sve pripreme. U maju sproveo je oko toga vrijeme u Slobodštini kod Bjelovara a pod kraj mjeseca čekao je kod Zdenaca blizu Broda, naprama Dubočcu, da se skupi vojska. Početkom lipnja pridružiše mu se tu osim njegove rodbine drugi hrvatski junaci: Gjuro Blagajski, Ivan Zrinjski, Gjuro Orlović, Matija Barač, Franjo Tahi i Petar Kružić, branitelj tvrdoga Klisa.

7. juna poče vojska Krste Frankopana prelaziti Savu preko mosta, što ga je po kraljevu nalogu načinio Désházi od 80 čamaca.

Dva dana poslije krenu vojska prema Jajcu.

Dalnji opis ove ekspedicije donosim, prevagjajući što vjernije spomenuti izvještaj samoga Krste Frankopana.

»Isti dan« (to jest 7. juna) veli »u srijedu, kada pregjosmo rijeku, diže »se paša od opsade pa nam pogje u susret a u rečeni petak poče se ukazati »pred nama prva njegova utvrda ili jedno od onih mjesta, što smo ih mi »bili utvrdili. Mi videći ovo, ustavismo sve naše čete, koje su uvijek hodile

---

Ahmet paše Hercegovića i Fatime sultanije, kćeri sultana Bajazida II., dakle po muškoj i po tankoj krvi princeza.

[1]) Marin Sanudo III. 333.

»ustanovljenim redom. Od ovih uzeh jednu četu (skvadru) lahkih pješaka i »naše osobne pješake — sve same puškare — sa dva falkoneta[1]), 500 lovaca »i 600 lahkih konjanika i pošto sam još naumio, da neki naši plemići sjašu, »odredih, da se umiješaju megju pješake, da ove osokole. Megjutim, kada »stigosmo do mjesta, povukoše se Turci, ne braneći nikako to mjesto. »Razoriv ga, naredih čitavoj pješadiji, da tu ostane, dok ne progju sve čete »(skvadre). Pošto sve progjoše, krenusmo u troje: pješadija prva, to jest u »prvom odjelu, u stražnjem i u sredini jer smo na više mjesta hodali tijesnim »dolovima a vozili smo hranu za Jajce uza se. Naša se četa tako otegla u »duljinu, da prednji nisu mogli pomagati stražnjima, ako bi Turci navalili, »ni stražnji prvima. Stoga smo razdijelili na tijesnim mjestima pješake puškare »na troje.

»Pošto smo podalje napred odmakli, počeše se nedaleko, s desne strane »gornjega mjesta, sakupljati (Turci), gdje su se utvrdili i vidjev ih, kako se »zgrnuše na jednom mjestu, sjaših s konja, da ispalim iz falkoneta dva hitca »i ne misleći time išta, nego tek da noćimo ovu noć ovdje. Pošto je sunce »baš zalazilo, bijaše prvi hitac previsoko (naperen) a drugim hitcem ranismo »jednog Turčina smrtno a uslijed toga povukoše se Turci, da se sklone u »neke obližnje krševe.

»Megjutim poslah našu pješadiju sa svojim kapetanom, dosta vještim »čovjekom, da razvidi ono mjesto; ali kada je stigao, navališe na nj arke»buzama i puškama i ubiše mu tri momka, ali ni oni im ne ostaše ništa »dužni, jer raniše i ubiše mnogo Turaka.

»Neki Tachani Ban, videći da se naša pješadija junački ponaša, približi »se još bliže a ja videći, kako se spušta noćni mrak pogjoh onamo, da »vratim ljude. Videći moji pješaci, da ja dolazim, kao zmajevi nahrupiše »na one u zakloništa te progjoše onamo više od prkosa nego li razbora, da »dignu naš zeleno-crveni barjak, koji probušiše mnoga puščana taneta. I njih »pogibe mnogo, jer im bijahu za legjima turski pješaci i konjanici.

»Videći neki naši sluge njihovu nevolju, zamoliše, da im pogju u pomoći, »premda onda put još nije bio dovoljno pročišćen, jurnuše glavom bez obzira »i sraziše se sa mnogo Turaka njih nekolicina i ubiše dvoje turskih poglavara, »zvanih Lutvo Čelebija i Maglajskog subašu.

»Pošto sam vidio, da im nema više vremena, da se zaklone za ono zaklo»nište, poslah im u pomoć još više pješaka puščara te počesmo raditi raza»račima, braneći naše puškare od njihovih a nakon jednog sata, nagnuše »njihovi ljudi u bijeg, ostaviv svoje zaklonište, ali konjanici još su se muževno borili.

---

[1]) Mali topovi.

»Videći ja, kako je naše pritisnuo toliki broj Turaka i da naši počeše »uzmicati, valjalo mi je poći, što bolje mogoh, preko onoga zakloništa, premda »nisam imao uza se više od 15 konjanika; ali sam poručio u tabor, da dogje »više ljudi, a dok ovi stignu, sokolio sam svoju momčad svojim dolaskom. »Pošto su sve turske puške pucale na me, uspesmo se na visinu brda, što »nam je bilo od velike koristi. Kada osvojismo ovaj vis, stigoše dvije čete, »oko 400 konjanika a dok se ovi sakupiše, ponijeli su se oni drugi dosta »junački. Ništa ne manje bilo ih je premalo protiva toliko Turaka; bili smo »prisiljeni, nekoliko puta ispaliti i napuniti 7 arkebuza, što ih imagjasmo uza »se na dvoja kola, s kojima smo prinukali Turke, da se ovu večer povuku »i prenoćismo blizu turskog tabora.

»Izmegju ovog (tabora) i paše nije bio nego uski dô po srijedi.

»U jutro prije zore digoše se Turci i krenuše napred onim putem, kojim »smo mi trebali poći i tako nam bijahu uvijek po strani, gdje god bi se »namjerili na koji tjesnac; ali ipak na veću svoju štetu, nego li na našu, »jer mi bismo uvijek ustavili sve čete, koje su sveudilj putovale po usta- »novljenom redu i konjanici i pješaci a tijesna mjesta posjeli bi uvjek prije »puškarima, nego li bi puštali naše konjaničke čete u tjesnace.

»Pošto stigosmo na jedan vrlo strm obronak blizu jednog turskog »gradića, zvana Bočac, navališe na nas i sprijeda i otraga, ali njih bi mnogo »mrtvih a od naših bi od puške ubijen samo jedan.

»Turci su odredili nešto svoje pješadije, da navali na prvu četu našega »bojišta a u isto vrijeme zaskočiše na stražnje čete pješacima i konjanicima »dosta jako i snažno, koliko ih je god brojem bilo.

»Ja sam ovaj puta jašio gotovo u sredini sviju četa, da uzmognem »brže stići, gdje bude najpotrebnije, ali se nisam maknuo otale, kada su »Turci najprije navalili na čelo naše vojske, jer sam u onaj odio stavio »dobar broj pješadije. Čim sam razabrao, da je navala na stražnji odio »jača, nego li na prednji, ostavih svoja dva kapetana sa četom pješaka i »200 od naših vlastitih konjanika, sa 100 drugih konjanika i 200 puškara »na svome mjestu a ja stigoh (stražnjem odjelu), baš kada su naši okrenuli »legja, a Turci u bijesnoj trci ih proganjahu po čitavom onom polju, do »mjesta, gdje počinje silaziti onaj obronak.

»Po tom polju bilo je drveće tako gusto, da se mogao nadvladati »svaki konjanički nasrtaj, koji bi navalio na naše. Videći ja to, junački se »okrenusmo i natjerasmo Turke da bježe natrag na pola talijanske milje.

»Megjutim se naša pješadija sakrila kod onog drveća a kada sam smislio, »da je nastao dobar čas, okrenusmo legja, da bježimo. Videći, Turci da »okrenusmo legja, počeše nas proganjati bukom i vikom, a kada progjosmo »nešto mimo one drvljadi, gdje je naša pješadija bila sakrita, počela je pucati

»i odapeše možda 500 hitaca iz pušaka na jedanput iz naših 200 pušaka »zajedno sa onim puškarima, koji su od prije bili ostali u stražnjem odjelu. »I ubiše mnogo Turaka i konja. Čim su odapeli jedanput, mi se okrenusmo »i jurnusmo na njihovu veliku štetu i pogibelj. Njih je bilo sigurno hiljadu »konjanika bez njihove pješadije, ali ona nenadana pucnjava preplašila ih je, »oni nas pustiše sići niz obronak.

»Prvi Turci t. j. oni, koji navališe na čelo naše vojske, povukoše se »brzo, jer ih je bilo malo, ali ništa manje nas slijegjahu sve blizu do Jajca, »čas nas zadirkujući otraga, čas sprijeda i sa strane ali bježahu, čim bi čete »počele paliti. — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

»Slijedeće jutro stavismo, hvala svemogućem Bogu, živež u Jajce...« Mi tu prekidamo izvještaj Frankopanov, koji nikako ne opisuje, kako je uspjelo provaliti kroz tursku opsadu i unijeti zairu, što ju je vodio Frankopan sobom. Ne spominje toga potanko možda s razloga, što on osobno nije izvršio ovaj tegotan posao, nego ga je, kako Istvanfy[1]) bilježi, povjerio Petru Kružiću.

Spomenuti autor piše, da je Krsto Frankopan, primaknuv se gradu, rasporedao svoju vojsku na oblik polumjeseca, da odbije tursku navalu, a kada stigoše do tako zvana Kraljeva polja (t. j. Careva polja), Petru je Kružiću dao dovoljan broj vojske, da s kolijom, koja je nosila živež, provali u grad. Sam Krsto Frankopan sa zamjenikom Barača, priora Vranskog, Ivanom Tahom i ostalom vojskom krenu protiv turskoga tabora, koji bijaše na južnoj obali rijeke. I dok je ova vojska junački odbijala Turke, uljeze Kružić u grad, okrijepi iznemoglu posadu hranom a opskrbi dovoljnim oružjem te se vrati sretno Frankopanu.

Istvanfy priča, da se Krsto tri dana zabavio kod Jajca, sve bijući boj sa Turcima, ali to se nikako ne slaže sa pismom samoga Krste Frankopana, koji opskrbiv Jajce hranom, odmah nastavlja:

»Odrediv, što je bilo potrebno, odoh da prenoćim od prilike jednu »milju daleko od Jajca sa svojom vojskom istim putem, kojim dogjosmo, »proti volji obih banova, koji na svaki način hotijahu, da idemo preko »Kamengrada, teškim i neprohodnim putevima. Ja nisam ipak htio, da svome »premilostivom gospodaru i prejasnome kralju učinim ovo zlo, nego po»gjoh istim putem natrag, kojim smo bili došli.

»Htjedosmo da se iz našeg taborišta u jutro dignemo, prije nego li »sunce razaspe svoje zrake. Tako smo u veče stigli na mjesta, gdje bi se »zagradili koljem, prije nego li bi sunce zašlo za brdom, premda Turci nebi »prestajali, da nas slijede čestimi navalami i na povratku, kako su radili i

[1]) O. c. 72.

»na dolasku, gdjegod bi se namjerili na koji tijesni klanac. Ali sve njihove »navale bile su uvijek na veću njihovu štetu, nego li na našu, jer sam ja »uvijek ustavljao sve čete i slao naše pješačke puškare, da zaposjednu one »tijesne klance, prije nego li bi dozvolio, da ugju naše čete.

»Stigosmo na neke livade, od prirode trouglata oblika, kao da ih je »načinio koji graditelj, u koje se silazilo s jedne kose a obronak, gdje se »silazilo u ove livade, bijaše pun neke vode kišnice, prilično tegoban za »prelaz, jer je bio blatan i močvaran. Pošto pregjoše sve čete osim »stražnjega odjela — bilo ih je 700 lahkih konjanika, 200 oružnika, 200 »puškara i 300 lovaca — javila mi je prednja četa isto, što mi je priopćio »i jedan Turčin zarobljenik, da Turci kane navaliti na nas na onom tjes- »nacu, gdje se izlazi iz ovih trouglatih livada. I stražnje čete mi javiše, da »nas čeka veliki broj Turaka konjanika i pješaka u tjesnacu pred nama i »sa obih bokova. Megjutim sam pustio, da se stražnji odio približi i da pregje »onu močvaru više livada, da bude sva vojska na okupu.

»Ali bosanski paša, koji bijaše na kraju, ukaza se na onoj kosi, s »koje se silazilo do one močvare. Stoga su bile naše stražnje čete prisi- »ljene, da se okrenu protiv paše; a bili su na jednoj maloj ravni, s koje se »preko gaza prelazilo u one trouglate livade.

»Videći paša, da mu se naši srčano okrenuše, ustavi se i ne htjede da »juriša a i naše stražnje čete stajahu čvrsto ispruživ koplja.

»Videći to ja, što brže mogoh, pojurih onamo, vodeći sobom dobar »broj pješaka puškara — — — — — — — — — — — — — — —

»Ali na ovom mjestu bilo je (paši) vrlo u prilog troje: prvo kiša je »strašno padala te s toga puškari nisu mogli opaliti ni jednog hitca; drugo »odijelili su od naše vojske tako jako četu, kao što je bio zadnji odio; »treće bijasmo na tijesnu mjestu, gdje se ne mogosmo micati radi naših »kola. I njihovi pješaci navaljivahu na nas sa one kose sa svih strana te »valjahu na nas ogromno kamenje. Misleći pouzdano, da su nas slomili, »dolažahu već neki da plijene.

»Ali Svemogućemu se nije svidilo da ostavi svoje; on učini, da je »paša pješke polagano poslao da se primakne nekoliko stotina Turaka sa »vrlo velikom bukom mojem stražnjem odjelu.

»Videći ja, da valja započeti boj i da nema druge, pošto su stigli dosta »blizu, poslah srednjem odjelu (nalog), da dobro pripaze na kose, na ko- »jima se vigjalo dosta ljudi na konjima u nekim šikarama s obje strane. »Učiniv to, vratih se na čelo prednjem odjelu, osokolih ga, koliko mi je bilo »moguće, govorom i svi jednim mahom sa mnom jurišaše. Zazvav tri puta »Isusa Krista i svetu mu majku, ovi nam milosrdno dadoše toliku pomoć, »da su se Turci razbjegli kao stado ovaca, kada divlji kurjak na nj navali.

»Megjutim brzo ih povukoh, jer sam dočuo, da je i prednji odio, to »jest moj vlastiti odio, započeo boj. Pošto ove povukosmo na prvo mjesto »te ne mogoše dosta brzo preći na drugu stranu, opet nas stigoše oni »prvašnji Turci. Videći ja to i bojeći se, da neće navaliti u času, kada pre»laze vodu, jer puškari ne mogahu po toj strašnoj kiši da pucaju, ustavih »četu na prvašnjem mjestu te dogjoh prvome odjelu a videći, da je jedan »naš kapetan u kreševu sa pješadijom, koja se odvojila ispod klanca i «videći, da klanac nije zaposjednut od konjice i pješadije turske, uzeh drugu »četu, koja je bila najbliža do mene i pogjosmo svom brzinom kroz »klanac, ne našav ni jednoga jedincatog Turčina na klancu, jer su svi bili »zaokupljeni bitkom.

»Ali s onu stranu klanca stajaše na jednom brežuljku hercegovački »sandžak sa 1000 konjanika sa kopljima uprtim o bokove. Kada im se pri»bližiše naših dvadeset ili nešto više konjanika jurišasmo a oni okrenuše »legja, nakon što su se malo branili. I proganjasmo ih dalje od pola tali»janske milje a mnogo njihovih prvaka poginuše.

»Pošto sam se vratio, opazio sam, da su moji pješaci učinili veliki »pokolj u turskoj pješadiji, pobijedili je i raspršili. Pošto se to dogodilo na »prednjem odjelu, trubiše na okup i sastaviv se oba odjela, smjestih nešto »pješadije, da čuva onaj tjesnac, jer se (Turci) opet skupljahu na onim »kosama a bijaše njih mnogo a nas malo. Zapovjediv svim četama, da »svaka krene, čim poslednja progje kroz klanac, uzesmo pionire te sijekuć »granje nabacasmo ih da poravnamo onaj tjesnac, što je bolje moguće a u »puške metnusmo suha praha, koliko je bilo moguće tako, da se je svaki »pješak osigurao da odapne jedan hitac. Do ovih puškara stavio sam seljake »sa lukovima i strijelama toliko, da je i stražnji odio prošao, ne bez ve»like muke.

»Ali sa mnogo većom pogibelji progjoše kroz onaj drugi klanac, jer se »pokazaše Turci — više od 15.000 — po svim onim šumama.

»Premda su sve naše čete pričekale s ovu stranu klanca, ne mogoše »(onim otraga) pomoći, jer su se (Turci) prosuli pod klancem, zapriječili i »zaposjeli put, tako da stražnji odio nije mogao proći.

»Videći ja, da mi u dva puta nije pomoglo sjašiti i pješke ići sa pje»šadijom, pogjoh od klanca, i popev se na brdo, napunih sedam arkebuza »na dvokolicama i opalih ih svojom vlastitom rukom. Tako voljom Božijom »odapev ih, ubih tri Turčina a našima bi odmah laglje proći.

»Megjutim stiže naših nekoliko pješaka, koji su dosada osušili svoje »puške i ispališe nekoliko hitaca — a nijedan u prazno, tako da su se »Turci natrag okrenuli. I nisu više htjeli, da idu ni pred nas, ni za nama, »jer im je šteta, smrt i gubitak bio prevelik. Njih je bilo u svemu bar

»20.000 a nas nije bilo ni 7.000. Njih je mnogo poginulo i mnogo njiho»vih prvaka, od naših nije poginulo nego svega 30 i jedan jedini plemić »nazvan Petar Ajtić, koji poginu radi konja, koji je pod njime pao . . . .«

Istvanfy priča, da je Krsto Frankopan u bitci pod Jajcem zaplijenio megju ostalim krasno izvezeni čador Husrefbegov *(tentorium Usrefi elegantissimi operis, acu pictum)* a uz to 30 barjaka i bubnjeva.

Vrativ se pobjednik kralju, podijelio mu je ovaj počasni naslov osobitog branitelja i zaštitnika kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije *(regnorum Dalmatie, Croatie et Slavonie specialis tutor atque protector.*

Zanimivo je spomenuti, da ovu po Husrefbegu nepovoljnu vojnu turski historičari, kako gore rekosmo, zašućuju a da megju njima čini jedinu iznimku često spomenuti Pećevija, koji je nesumnjivo najobjektivniji turski historičar, te bilježi, makar i posve ukratko, i ovu epizodu. On naime veli da je 931. (-1524.) poslao Husrefbeg veliku vojsku na Jajce, da je tu bio potučen i da se vratio, ne osvojiv grada.

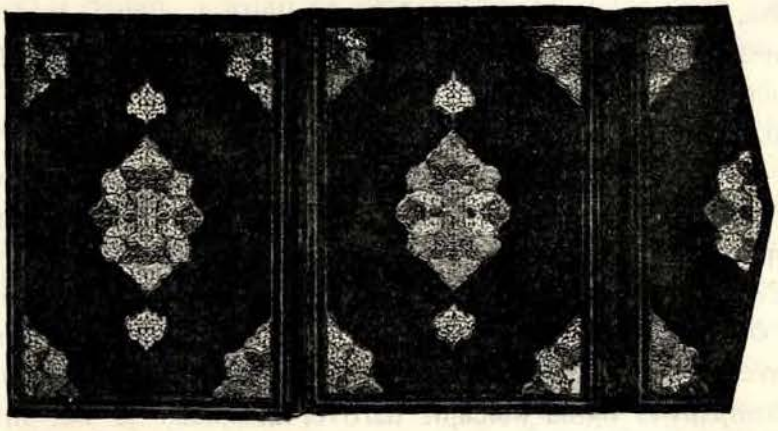

Slika 6. Nutarnja strana uveza jednog »džuza« Mehmedpaše Sokolovića iz knjižnice Husrefbegove džamije.

III. Drugo Husrefbegovo begovanje u Bosni.

Poraz, što ga je Husrefbeg pretrpio u dolini Vrbasa, nedomak Jajce bijaše razlogom, da je dignut sa Bosne. Kada je to bilo, ne znamo točno, ali znamo, da nije dugo potrajalo i on bi opet uspostavljen vrhbosanskim sandžakom, jer je već 11. januara 1526. dubrovačko vijeće umoljenih izabralo Leonarda Gjorgjića poklisarom, da pozdravi Husrefbega ispred republike kao novoga sandžaka[1]).

Vijest o njegovom imenovanju i sandžački barjak donio mu je jamačno oni isti portin *„imbrale"* Ahmedbeg, sin Radičev, koji se onda desio u Dubrovniku, te je u zapisniku vijeća zabilježeno, da mu se funkcija sastoji u tome, da dijeli sandžacima barjak, kada ih car imenuje[2]).

Ova druga perioda Husrefbegove vlade u Bosni bijaše doba bezkrajnih ratova, koji su započeli upravo katastrofalnom žestinom, a od onog silnog udarca, koji je 1526. zadesio i upropastio Ugarsku, vibrirala je Evropa još cijeli niz godina, kao što i zemlja nakon velike trešnje još dugo vremena drhće i biba, dok se sasma ne smiri.

Sultan-car Sulejman Silni dugo se pripravljao prije, nego li je pošao na tu odlučnu vojnu, a sve pripreme bile su dobro promišljene. Prije svega je nastojao, da vojsku dobro opskrbi bojnim oružjem. Na sve se strane nabavljalo strjeliva, a osobito se nastojalo, da se salije dovoljan broj topova i da se pribavi municije. Da su na tome poslu morali sudjelovati i carski haračnici, porti vazda vijerni Dubrovčani, razumije se samo po sebi. Tako je već 1523. došao jedan carski »sklav« sa jednim topčijskim »majstorom« *(magister bombardarius)* i sa trojicom drugih topnika u Dubrovnik, da tamo nabave potrebne stvari za lijevanje topova *(ad fundendum artilarias)*, a vijeće, izmijeniv s njima običajne darove, zaključilo je 30. maja 1523., nabaviti im sve što treba[3]).

Olovo za puščana zrna careve vojske u slijedeće doba opetovano se krcalo iz Bosne u dubrovačkoj luci i na dubrovačkim lagjama se prevozilo u Carigrad.

I tako se može reći, da je i Dubrovnik, makar i pod silu, bar nešto doprineo rasulu ugarskog kraljevstva!

Za rana su se prosuli i dosta pouzdani glasovi, kamo sve te priprave smjeraju, jer već 23. januara 1526. bijaše gore spomenuti Ahmedbeg, sin

[1]) Cons. Rog. 38., 79'.
[2]) Cons. Rog. 37., 63'.
[3]) Cons. Rog. 38., 75'., 76.

Radičev, koji je netom imenovanom Husrefbegu donio sandžački barjak (u dubrov. tekstu: *„standardus"*), u Dubrovniku, a s njime i carev ulak *(= vlaccus)*, koji je putovao po nalogu porte, da izokolnim sandžacima zapovjedi, da se spremaju na vojnu[1]).

Dubrovčani jamačno su od njega saznali, da se ta vojna sprema na Ugarsku, te je vijeće umoljenih u istoj sjednici ovlastilo kneza i malo vijeće, da po svojoj uvigjavnosti o ovim novostima obavijeste »sveto veličanstvo svoga gospodara kralja Ungarije«.

Ovo je bila prva opomena careva, poslana sandžacima, da se spremaju na vojsku. Druga im je opomena stigla u mjesecu martu.

Mi to saznajemo iz jedne vijesti, što ju je poslao iz Šibenika knez *(conte)* i kapetan Bernardin de Cha Taiapietra dne 24. marta u Mletke, te ju je mletački kronista Marin Sanudo prepisao u svoj glasoviti dnevnik.

Ta vijest veli, da je neki svećenik *(„pre")* Gjuro Tardić (Zorzi Tardich), brat vojvode vrhbosanskog sandžaka kazivao, da su mu ljudi, koji su mu došli od njegova brata, donijeli vijest, da vojska, što ju sprema sultan, ima da osvoji Ugarsku. Car da kani glavom vojsku povesti i njome uljeći u Budim, a jedan će odio poslati na Jajce. Car poslao je već dvije zapovijedi susjednim sandžacima i naložio im, čim stigne treća, da svako bezodvlačno krene, kuda mu je naregjeno.

Mi navodimo ovu sitnicu s toga razloga, što onaj vojvoda vrhbosanskog sandžaka, koji se tu zove bratom šibeničkog svećenika Gjure Tardića nije niko drugi, nego potonji osvajač Klisa i Husrefbegov mutevelija Muratbeg, komu je ovako apsolutno autentički ustanovljeno prezime Tardić i porijeklo iz Šibenika. Isti šibenički knez pisao je 30. maja 1526., da je Juraj Tardić[2]) kanonik šibenički pošao prije 40 dana u Bosnu u posjete svome bratu Muratu, kapidžiji bosanskog baše ili sandžaka i vratio se odanle, te da veli, da je sultan sa kapetanom krenuo iz Drinopolja i da je stigao u »Polidori« (Plovdiv), dva dana daleko odanle, te da polazi na Biograd. Ova vijest je stigla šest dana prije, nego li je kanonik Juraj ostavio Bosnu; a Ibrahim paša, da je pošao napred sa 30.000 momaka, dočim je u Carigradu ostao Mustafapaša. Bosanski paša ima takogjer nalog, da polazi na vojnu.

*

Onaj silni pokolj, koji je na muhačkom polju rasuo kraljevinu ugarsku, toliko puta su opisali očevidci i suvremenici pa i kasniji kroničari i historičari,

[1]) Cons. Rog. 38., 79'., 80.

[2]) U izdanju Sanudovih zapisa u Kukuljevićevom »Arhivu za povjest Jugoslavensku« ime Tardić je korumpirano u Gaidi, Arh. VIII. 234.

da bi suviše bilo, pokušati iznova ga opisivati. Mi ćemo s toga samo neke momente isticati, u kojima je Husrefbeg sudjelovao.

Kada je polovicom juna 1526. veliki vezir Ibrahimbeg stigao u Biograd, pridružio mu se sa svojim bosanskim četama sandžak vrhbosanski Husrefbeg. Dok je vezir u Biogradu čekao na cara Sulejmana, koji je 15. jula stigao osobno i u Biogradu proslavio bajram, opsijedala je turska vojska tvrdi grad Petrovaradin, komu je pritekao u pomoć Pavao Tomori ili kako ga Muhačnama zove Tumuri Pauli. Ta vojska, stigla je pod Petrovaradin, osvojiv uzput neke gradove. Sulejmanov dvorski historičar Kemaludin bilježi u svojoj Muhačnami na str. 57., da je za najljuće opsade Petrovaradina stigao onamo bosanski sipehsalar Husrefbeg i donio vijest, da je u Srijemu osvojio dva grada »Grgurica« i »Berkasovo«, a u isto doba predale se Turcima posade u Mitrovici (»Dmitrofdža«), Sotin, Irig, Čerević, Vukovar, Rača, Erdut, »Dekin« i »Osijek«.

Pavao Tomori, videći da ne može odoljeti sdruženim četama Husrefbega i Balibega, povukao se ispred Petrovaradina natrag, a turske čete osvojiše ga. Otale prosuše se čete Husrefbegove Slavonijom[1]), svuda plijeneć i harajuć, te krenuše zapadnim putem prema Muhačkom polju.

6. ševala (= 16. jula) naregjeno je bosanskom begu Husrefbegu i Mehmedbegu Mihajloviću, da vode predstraže obalom Dunava a Bošnjaci prosuše se Srijemom i Slavonijom.

Osvajajući putem gore spomenute gradove stigla je turska vojska 5. zilkadeta do Osijeka te je za dva dana sagradila ćupriju na Dravi, dugačku 284 aršina a široku 2 aršina, preko koje je prešla vojska na ugarsku stranu. Husrefbeg prešao je svojim odjelom 12. zilkadeta te je krenuo sa Balibegom na čelu turske vojske, koja je ostaviv Osijek zapalila taj grad (14. zilkadeta)[2]).

Kada šest dana poslije na tragičnom razbojištu muhačkom slabe i nedostatne čete nesretnog kralja Ljudevita stajahu suočice sa golemom sultanovom vojskom, držao je sultan Sulejman u oči odsudnoga dana ratno vijeće, na koje je car sazvao sve prvake svoje vojske. Car je sjedio na zlatnom prijestolju i slušao savjet svojih vogja, a prihvatio je savjet Husrefbegov, koji je bio, kako je sutrašnji dan pokazao, za magjarsku vojsku upravo zatoran. Bez razlike svako od upitanih vogja zahtijevao je, da se bitka započne odmah, ali je Husrefbeg, znajući od prije, da je vještom madžarskom konjaništvu, pa bilo i malobrojno, teško odoljeti, ako bezobzirce jurne na neprijatelja, savjetovao, da se pričeka na tu navalu, da se pred njom rastvore bojni redovi turske vojske, poredane u kolo, a kada ih progju, da se opet kolo zatvori, u kome će se magjarska vojska zdrobiti.

[1]) Jorga o. c. 398.
[2]) Feridun o. c. str. 559.—564.

Sam Husrefbeg sa 50.000 momaka imao je da stoji za Baranjavarom u pričuvi i da podupre akciju turske vojske[1]).

29. augusta 1526. držao je sultan odlučno ratno vijeće. Na sred földvarske puste popeo se car na brežuljak, koji se od onda prozvao Carevim brdom *(hunkjar-tepesi)*, te je sazvao svoje velikaše na vijeće. Ovo vijeće opširno je opisao glasoviti historičar Ibrahim Pećevija, po kazivanju šeha Alidede, koji je glavom prisutan bio[2]). Ibrahim paša pozvao je pred cara najprije Husrefbega, Balibega smederevskog, Muratbega hercegovačkog i Sinanbega zvorničkog, kao serhatske (krajiške) zapovjednike, da reknu svoje mišljenje o bitci, koja se imala zapodjeti.

Husrefbeg odgovori, da je u njega uvijek običaj pitati prije iskusne stare ljude i da svojom samom glavom ništa ne poduzimlje. Na to mu bi dozvoljeno, da pozove svoje savjetnike: starog alajbega Osmana, Mehmeda subašu, Adula Tucu i ceribašu Balabana. Prvi dogje starac Adul Tuco. Preko ramena prebacio pancir, kabanicu svezao u terkiju, na glavi mu kaciga, bijel kao ovca, brade obrijane, ali golemih brkova. Adul i ne odgovori na pitanje za savjet, nego upozori, da čarkadžije već zameću kavgu i pozva Husrefbega, da se nagje pod svojim sandžakom, da razredi vojsku. To rekav podbode konja i odjuri družini[3]).

I sada je Husrefbeg pod dojmom ovih riječi iznio savjet, koji je odlučio muhačku bitku.

U »Muhačnami« se ova epizoda ne spominje, ali dvorski historičar vrlo pohvalno ističe, kako su smederevski beg (Balibeg) i bosanski (Husrefbeg), koji su bili na čelu akindžija, uvjek bili složni, zahtjevajuć odlučno, da se bitka što prije započne. Na sam dan bitke borili su se njihovi akindžije kao lavovi a Husrefbeg je u toliko imao odlučnu važnost, što je iz Baranjavara obišao desno krilo ugarske vojske te navalio na nju po boku[4]).

Kada je Sultan Sulejman krenuo sa Muhača, da osvoji Budim te i tu sagradio ćupriju na Dunavu, da vojsku prebaci, nije Husrefbeg mogao preći preko ćuprije, jer se ova, pošto je car i silna rumelijska vojska prešla na drugu stranu, od jednoć slomila na tri mjesta te je mnogo vojske potonulo, dočim su Husrefbeg, Mehmedbeg Mihajlović i silistrijski sandžak Hasanbeg Omerbegović morali ostati s ovu stranu Dunava[5]). Tako Husrefbeg nije sudjelovao kod operacija na Peštu.

* *

Vijest o sjajnoj pobjedi na muhačkom polju i o rasulu ugarskog kraljevstva stigla je u Dubrovnik oko 8. oktobra te taj dan vijećalo vijeće

[1]) Fessler Gesch. Ungarns. — [2]) O. c. str. 90.—91.
[3]) Sravni Mirza-Savfet: Gazi Husrefbeg, 44, 45,
[4]) Klaić IV. 356. — [5]) Feridun l. c.

umoljenih, kako će darivati turskoga cara, koji se vraća iz osvojene Ugarske. Vijeće zaključilo je, da se u tu svrhu potroši do 1000 dukata za svilu i skupocjeno sukno, da se tome dodadu dva skupocjena kavada, koja su se čuvala u dubrovačkoj notariji i da se netko šalje u Mletke, ko će nabaviti ostalo sukno[1]).

20. oktobra izabralo je isto vijeće Ivana Pucića i Nikolu Sorkočevića kao poklisare, da »u znak veselja« nose caru, koji se vraća u Carigrad, gornje darove, ali ova dvojica — možda pod dojmom najvećeg poraza, što ga je kršćanluk ikada doživio od Osmanlija — otklonuše taj izbor i platiše statutom ustanovljenu globu, a na njihovo mjesto bijahu izabrani Pavao Ranjina i Nikola Palmotić[2]).

24. oktobra povisilo je isto vijeće nedavno votiranu svotu za darove cara-pobjednika od 1000 na 2000 dukata.

To sve zaključiše Dubrovčani, prije nego li je stigla oficijelna vijest o muhačkom porazu. Ova je stigla tek 25. oktobra, a donio ju je carev listonoša *(tabellarius)*, spahioglan Husejn, poslan sa carevim pismom, u kome se Dubrovčanom javlja »pobjeda careva nad ugarskom kraljevinom, koju je on razorio i opustošio, oplijenio i opljačkao sa najtežim porazom«.

Dubrovčani darovaše donosiocu ovoga pisma 200 dukata, jedan skrletni kavad i jedan od mletačkog damaskina, a svakom od njegovih sluga po kavad crvena »supremana«, sve to u znak njihove radosti![3])

[1]) Cons. Rog. 38. 166'.
[2]) Cons. Rog. 38., 171'.
[3]) Cons. Rog. 38., 173.

Slika 7. Baza stupa u trijemu Husrefbegove džamije.

(Ekspedicija na Obrovac 1527.)

Godinu dana iza muhačke bitke 1527., imao je Husrefbeg sa susjednim hercegovačkim sandžakom da osvoji ono malo kraljevskih gradova, što se još držalo u Dalmaciji. Govorilo se onda, da će se sandžaci sastati u Mostaru i odanle poći na vojnu.

U Mostar je stigao nedavno, kao novi sandžakbeg, Ahmedbeg Bodirožić, kako već njegovo u jednom dubrovačkom dokumentu zabilježeno prezime pokazuje, opet naše gore list.

Dubrovčani dočuli su za njegovo imenovanje baš kada su slali na portu poklisare s haračem te su im naložili, da u Carigradu potraže novoimenovanog sandžaka hercegovačkog i da mu na dar predadu 100 dukata. Megjutim stigao je Ahmedbegov ćehaja u Dubrovnik sa pismom, koje je Dubrovčane upravo uprepastilo.

U tom im je pismu javio, da je nastupio vladu i zahtijevao od njih po nalogu carevu, da mu dadu 100 puškara, 10 oružanih lagja i dvije lagje nakrcane sa živežom, a te će lagje i puškari pratiti njega i sandžake, koji će se u Mostaru sastati, prema Skradinu, gdje će po carevoj zapovjedi sagraditi i utvrditi grad Obrovac.

Lahko će si svatko predstaviti, kako se ta zapovijed dojmila Dubrovčana, koji su trebali prvi put, odkada padoše pod osmanlijski harač, da se svojim brodovima i ljudima b o r e protiv kršćana i protiv ostanaka nekadanje Hrvatske kraljevine, koja se nedavno, 1. januara 1527., poklonila Habsburgovcu Ferdinandu!

Dubrovčani odabraše jednog od svojih najvrsnijih diplomata, Sigismunda Gučetića, da ode sandžaku Ahmedbegu Bodirožiću u Mostar i da tu stvar uredi.

U njegovoj komisiji, pisanoj početkom augusta 1527.[1]), nalaže mu se, da prije svega pozdravi Ahmedbega kao novog sandžaka, da mu rekne, da su se Dubrovčani obradovali njegovom imenovanju, »jer je on po čitavom svijetu na glasu sa svoje pravednosti, uljudnosti i svih dobrih svojstava, što ih treba da ima svaki dobar i dostojan princip«, da mu preporuči grad Dubrovnik i moli, da mu bude prijatan susjed.

Komisija prelazi sada na onaj teški zahtjev Ahmedbegov, a pisac njen, koji ju je zabilježio u knjigu *„Commissioni e Lettere di Levante"*, tako je duboko osjećao, kako je sudbonosna ta stavka, stavio je preda nju monogram Isusov!

U toj se stavci[2]) nalaže poklisaru, da Ahmedbegu Bodirožiću rekne, da Dubrovčani ne mogu dati ni zatraženih ljudi, ni lagja, ni hrane! Neka

[1]) Lett. e Comm. di Lev. 20., 11.'—12.
[2]) L. c. str. 11.

mu rekne, da ne mogu dati ljudi, »jer su u to nevoljno vrijeme, izgubili veliki dio žiteljstva od kužne bolesti, a radi ove se bolesti razbjeglo i mnogo naroda na sve strane, a dijelom su ih zarobili maurijski gusari.« Lagja ne mogu dati, »jer su ih razaslali na sve strane, te ih sami nemaju dovoljno, a hrane nema tamo nikako. Strane lagje nisu im dolazile radi kuge i donosile su manje robe, a njihovo tlo jako je nerodno, pa ako im ne stigne po moru živeža, nemaju oda šta živjeti. U drugu ruku slali su lagje, da dobave sol, da njome provide careve skele i ljude; neke su od duljega vremena na dalekom putu po trgovini, a neke su im popalile rečene maurijske lagje.« Neka poklisar s toga moli Ahmedbega, da im se smiluje i da odustane od svoga zahtjeva, već obzirom na njihovu nevolju i na pretrpljene nezgode, a da ga lakše sklonu, imao je poklisar predati mu dar: osim ono sto dukata, što ga nisu stigli u Carigradu, još drugih trista i dva kavada, jedan rumen, a drugi paunasti. Njegovom ćehaji poslaše 10 dukata, kapidžibaši 9, prvome jasagjiji 8, a Alajbegu Restiću 4 dukata.

Da li je ta molba uspjela, ne zna se, ali biti će da jest, jer dalje nema spomena, da ju je Ahmedbeg ponovio i mi tek znamo, da je Obrovac pao u turske ruke godine 1527. i to, kako zapisaše dva suvremena kronista Klimentić i Tomašić, izdajom Jurka Posedarskoga[1]).

[1]) Obje kronike priopćene su u Kukuljevićevom Arhivu za jugosl. povjest, VI., 26. i 40.

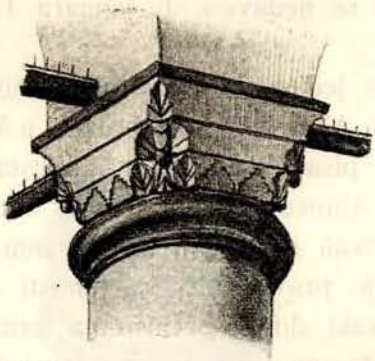

Slika 8. Kapitel u trijemu
Husrefbegove džamije.

(Osvojenje Jajca i provala u Hrvatsku 1528.)

Godine 1528. osvojio je Husrefbeg i zadnji pedalj bosanske zemlje s ovu stranu Save a slavni grad Jajce, koji je punih 64 godina prkosio snazi osmanlijskog carstva, pade u Husrefbegove ruke. Taj grad, nekoć tvrdi bedem Hrvatske i Ugarske, nije pao nakon ljuta boja, nego neslavno, rek bi, sam se u se oborio.

Za muhačke bitke bili su jajački banovi Ivan Horvat i Nikola Gileti nagnuli na stranu Ferdinandova protukralja Ivana Zapolje, ali samo tako dugo, dok im zalogom nije osigurao 8000 zlatnih forinti, što su izdali za opskrbu jajačke posade i onda pregjoše i oni na stranu Habsburgovca Ferdinanda, koji je povjerio upravu Jajca kapetanu Stjepanu Grbonoku (Grabrovačkom).

Zadnje dane godine 1527. poslao je Husrefbeg svoga vojvodu Murata, da ga osvoji, a Pećevija[1]) priča, da mu je nakon nekoliko dana, od kada je započeo opsadu, došao neki kršćanin iz grada, koji ga je svjetovao, kako će ljestvama ući preko pokvarene kapije u grad. Murat to javi Husrefbegu, ali bojeći se, da koji od gradske straže ne sazna za ovaj dogovor, te mu ne osujeti namjeru, pope se sa nekoliko ljudi na ustanovljenom mjestu u grad, pobi stražare i osvoji grad, a izdajicu posla Gazi Husrefbegu na »muštuluk«. Ovaj trefi Husrefbega na putu, te mu javi, da je Jajce osvojeno, a Husrefbeg se obradova, te mu darova konja, što ga je jašio sa skupocjenom ormom, samurli ćurak i što god je uza se imao novaca. Caru nosio je vijest o osvojenju grada Jajca Husamvojvoda, koga je po Evliji Čelebiji za to imenovao prvim kapetanom Jajca[2]).

Nikola Ištvanfi[3]) o osvojenju Jajca veli, da je dugogodišnji branitelj Jajca, Petar Keglević, iznemogao i predao grad kralju Ferdinandu, a ovaj povjeri vrhovnu upravu Stjepanu Grbonoku (po Klaiću »Grabrovačkomu«) i glasovitom, a poslije zloglasnom njemačkom kondotijeru Katzianeru (»Cocian«). Smederevski sandžak (Balibeg) Jahjabegović, bosanski Husrefbeg i njegov štićenik Murat, porijeklom Dalmatinac iz Šibenika[4]) složiše se, da osvoje Jajce, a kako u Jajcu nije bilo ni junaka Blaža Čerija ni Ivana Hobordanca — potonji je bolovao od zadobivenih rana — osvojiše grad nakon 10 dana.

Pad Jajca ponukao je zapovjednike izokolnih gradova, koji su bili još u vlasti kralja Ferdinanda, da se i oni predadu. Tako pade Husrefbegu u

---

[1]) Str. 130.
[2]) Mirza Savfet o. c. 53.
[3]) O. c., str. 99.
[4]) »Amurates, natione Dalmata e Sebenico alumnus eius«.

ruke dvanaest gradova, a Ištvanfi imenice navodi: Bijelo Jezero, „*Orbavac*“, Sokol, Livač, „*Šerepvar*“, „*Aparutia*“, „*Perga*“, Bočac i Greben.

Tvrdu Banjaluku predao je njen zapovjednik Radatović[1]), kome je dozvoljeno, da se sa svojom četom povuče. »I tako je« veli Ištvanfi »Jajce, glavni grad kraljevine Bosne, oko koga se bilo toliko bitaka i ratova, koje je toliko opsada pretrpilo, za koji se toliko hrabrosti i snage potrošilo, toliko krvi proljevalo, uslijed sramotne kukavštine i nevještine svojih poglavara, na najveću našu sramotu, a na štetu države palo« . . .

Megju gradovima, koji su tom prilikom došli u vlast Husrefbegovu bijaše i grad Zvečaj na Vrbasu, nekoć slavni dvor velikog vojvode Hrvoje. Predao ga je kapetan Andrija Dresneky, koga je Ferdinand, da ga kazni radi nevjere — *per notam infidelitalis*, — lišio njegova posjeda u Požeškoj županiji[2]).

Bezposlene turske čete razasuše se iza osvojenja Jajca Krajinom na sjevero-zapadu Bosne, ali pod gradom Bilajem nedaleko Petrovca ustaviše ih Hrvati, a na čelu im ban Ivan Karlović i braća Vuk i Krsto Frankopani, te ih hametom potukoše. Kaže se, da je u toj bitci, koja je potrajala dva sata, palo oko 700 serhatlijske vojske[3]).

Povjesničar Ferdinandov, Caspar Ursinus Velius bilježi 1528. o padu Jajca tek ovo malo: »Grad Jajce, inače osobito utvrgjen, ali sada nimalo dostatnom posadom snabdjeven, tako, da je tek deset vojnika u njemu bilo, bude nekako u ovo vrijeme od Turaka, koji su s one strane na nj udarili, lahko osvojen[4]).

O osvojenju Jajca zabilježio je Dubrovčanin Atanazij Gjorgjić, koji je sto godina poslije (1626.) dolazio osobno u Jajce i opisao taj slavni grad, jednu tradiciju o osvojenju Jajca, koja se je uzdržala megju Jajačkim žiteljstvom. On piše o tom osvojenju: »Oni (to jest turska vojska pod Jajcem) ostaviše nekoliko svežanja, u kojima je bilo odjeće okuženih, te su hinili, kao da će ostaviti Jajce. Svežnje smjestiše tako, da su ih stražari vidjeli, a gragjani brzo opazili, da što prije uzmu svežnje. To se i dogodi. Jer gragjani, čuvši to od stražara, izigjoše brzo, te na onoj odjeći zaplijeniše veliki plijen, koji porazdijeliše megju se, i tako su grad brzo okužili, da je u najkraće vrijeme gotovo opustio, a Turci ga osvojiše, ne potegav ni mača[5]).

Ovim raznolikim verzijama o osvojenju Jajca dodati ćemo i jednu, što ju je zabilježio Evlija Čelebija, i koja veli, da je Husrevbeg Jajce lahko osvojio

[1]) Pečevija ga zove: Radović.
[2]) Klaić o. c., V., 83.
[3]) Lopašić: Oko Kupe i Korane 48.
[4]) Po Klaiću, Povjest Hrvata, V., 82.
[5]) Sravni moju radnju: »Kraljevski grad Jajce«, str. 40.

jer je narod bio u obližnjoj planini u manastiru (Sv. Ivo u Podmiljačju?) na molitvi i tako je Jajce bez boja palo.

Dok je spomenuti Hobordanac kao poklisar kralja Ferdinanda boravio u Carigradu, da od sultana zahtijeva, da mu vrati Jajce i druge osvojene gradove te je radi svog odrješitog govora bačen u tamnicu, priredio je Husrefbeg veliku provalu u Hrvatsku. 2. oktobra javlja Petar Kružić, onda još podkapetan na Rijeci, iz Senja, da je »prevelika« turska vojska stigla do Otočca i kani provaliti na Metliku. Na ovu vijest hrvatski ban Ivan Torkvat Karlović pripremio je sve, da dočeka tu vojsku, te je sabrao što više vojske. Uza nj pristaše Brinjski Frankopani Vuk i Krsto sa Hrvatima te nešto vojske Koruške, Kranjske i Štajerske pod vrhovnim vodstvom Bernardina Ričana. 5. oktobra srazila se ta vojska kod grada Belaja na megjurječju rijeke Mrežnice i Korane — bilo ih je svega oko 5000 — sa Husrefbegovom vojskom a nakon bitke, koja je potrajala dva sata potjera pred sumrak Turke u bijeg. U toj bitci osta mnogo Turaka na bojnom polju a megju njima mostarski sandžak i Husrefbegov ćehaja Skenderbeg.

Sam ban Ivan Karlović pošao je sa bojišta sa 18 rana na svom tijelu![1])

Slijedeća godina 1529. bila je opet ratna godina velikog historičkog znamenovanja, jer je sultan Sulejman poveo glavom veliku vojsku na carski Beč te ga od 27. septembra do 14. oktobra opsijedao i vratio se odanle, ne postigav svoga cilja. Da je i Husrefbeg kod te opsade sa svojim bosanskim vojnicima sudjelovao to nam je poznato, jer je Nikola Höniger vom Königshofen, koji je tačno opisao raspored turske vojske za opsade Beča, zabilježio, da je Husrefbeg sa svojim Bošnjacima bio smješten ispod Wienerberga prema gradu do bolnice, a s jedne strane do njega bijaše biogradski sandžak Kučuk Balibeg, s druge rumelijski paša[2]). Smederevski i mostarski paše bili su utaboreni kod Döblinga.

Sa druge strane[3]) doznajemo opet, da su bosanski i smederevski sandžaci 5. oktobra 1529. počeli da kopaju pod bedemima Beča lagume i da zasiplju jarkove, preko kojih se imalo jurišati. Ovo su ali i jedine vijesti, koje su nam se sačuvale obzirom na ulogu Husrefbegovu i njegove vojske na ovoj glasovitoj vojni.

Iza ove vojne nastalo je kratko primirje a to doba mira upotrijebio je Husrefbeg, da načini svoje velike gragjevine, koje mu u Sarajevu i u čitavoj Bosni sačuvaše trajniju i harniju uspomenu, nego li sva njegova djela na ratnom poprištu, bila ona i najsjajnija!

---

[1]) Klaić o. c. V. 86.

[2]) Hönigerov Hofhaltung des türkischen Kaisers. II. dio, str. 34. Knjiga štampana je u Bazelu 1596.

[3]) Po dnevniku Sulejmanovu u Jorga, Gesch. des türk. Reichs II. 412.

U Sarajevu se onda radilo i gradilo na sve strane, dizala se kubeta i munare monumentalnih zgrada.

Dok je Husrefbeg bio zaposlen svojim kulturnim poslom, stigoše mu i rijetki gosti: na 13. septembra 1530. dočekao je naime poklisare kralja Ferdinanda, Josipa Lamberga i Nikolu Jurišića, koji su pošli u Carigrad sultanu Sulejmanu, da s njime ugovaraju o miru na osnovu *status quo* prije Muhačke bitke i da za to obećaju sultanu svake godine dohodak od 100.000 dukata. Oba poklisara, da si osiguraju put kroz Bosnu, poslaše iz Ljubljane ulaka Husrefbegu, paši bosanske kraljevine, da ga upita, kojim bi putem pošli i gdje bi prešli granicu, a ovaj im se vratio sa povoljnim odgovorom za 23 dana. Dobaviv tako od Husrefbega *salvum conductum*, krenuše poklisari sa lijepom svitom iz Lubljane, a s njima pošao je kao njihov tumač i Benedikt Kuripešić, koji je putem tačno bilježio sve, što im se dešavalo te je, čim se poklisarstvo vratilo, 1531. štampao taj svoj putopis, u kome nalazimo i potanko opisano, kako je Husrefbeg dočekao svečano poklisare. Paša onda nije boravio u svojoj prijestonici u Vrhbosni nego na svome ljetnikovcu u Glavogodini pod Igmanom niže sela Hrasnice, gdje je imao svoje čifluke.

Pošto je Kuripešićev opis upravo *unicum* putopisa ove dobe i vrlo važan kulturno-historički dokumenat, donosim ono mjesto opisa, koje se odnosi na doček poklisara u Glavogodini u što vijernijem prijevodu, u kome sam samo ispravio korumpirano mjesno i osobno nazivlje originala.

Kuripešić piše:

»Četrnaestog septembra, u utorak stigosmo, od Rakovice u selo Blažuj, »koje je bilo prije nekoliko godina veliki grad, ali sada ima jedva 10 ili »12 kuća, stigosmo do rijeke Bosne i prejašismo je. Tu izagje pred gospodu »na susret Murat vojvoda od prilike sa sto i trideset dobro i lijepo »pokićenih konja, lijepo i pošteno ih primi i odprati u malo seoce »Kovači« »zvano. Tu ostaše preko noći.

»Od prilike za podrug sata digoše se gospoda sa svom družinom »Husrefbegu, paši bosanske kraljevine (nekoliko hrabrih Turaka jašili su pred »njim), koji je bio u drugom selu u Glavogodini[1]), nešto poviše našeg seoca.

»Ali pošto se približismo taboru, gdje je stanovao, sigjoše gospoda sa »svojih konja i progjoše kroz dva duga reda Turaka, koji su bili u lijepim »odorama od zlata, kadife i svile sa turbanima i zlatnim čelenkama nakićeni »i nagizdani i najhrabriji.

»Pošto gospoda progjoše kroz prve redove do vrata ili do hladnika »načinjena od lijepog zelenog granja, kroz koji je bio proveden mali potočić,

[1]) I danas ime zaseoka blizu Hrasnice.

»pokloniše pred gosodom dva pašina vrhovna komornika svoje glave vrlo »pošteno, a dlanom ruku se dohvatiše vlastitih prsiju; njima su se i gospoda [1]) »jednako naklonili.

»Zatim ugjoše u hladnik, gdje je paša, (koji bijaše velik i krupan čovjek) »sjedio u svojem visokom dostojanstvu, a na zemlji, po travi pod njegovom »nogom, bijaše krasna serdžada. Gospoda ugjoše preda nj, on ih primio lijepo »i pošteno sa svakom udvornošću te im reče, da sjednu. S njime govorahu »oko dva sata te se vratiše na konak.

Slika 9. Husrefbeg dočekuje u Glavogodini poklisare kralja Ferdinanda, Josipa Lamberga i Nikolu Jurišića. Po suvremenoj slici Benedikta Kuripešića, štampanoj 1531.

»U srijedu, četrnaestog septembra, pogjosmo od »Kovača« preko »širokog vrhbosanskog polja u grad Vrhbosnu, onda preko visoke gore »vrlo daleko te krenusmo s ceste na desnu ruku u jedan dô i u selo Mokro, »gdje ostasmo.«

Kuripešić je svoj izvještaj ukrasio i drvorezima te je nacrtao i Husrefbegov doček poklisara pod hladnikom, a pošto je to jedini poznati portret

[1]) To jest poklisari.

gazije i već po njegovu autoru vrlo znamenit dokumenat, donosimo faksimile te sličice[1]).

*

Husrefbeg koji nije imao vlastita poroda, namijenio je u dobrotvorne svrhe vas svoj golemi imetak, što ga je stekao kao sandžakbeg ili ga dobio od cara kao ziamet. O veličini toga imetka dobiti ćemo tek pojam, ako navedemo bar najglavnije sastavine njegove. Osim imanja, što ih je, kako gore rekosmo u Rumeliji baštinio od oca ili ih sam stekao, imagjaše on u Bosni upravo kneževski imetak. Što je imao zgrada i dućana u samom Sarajevu, to ne ćemo ni spominjati, nego tek njegov zemlišnji posjed u Bosni.

U sarajevskom kotaru u nahiji Lukavici u selu Jablanovu posjedovao je čifluk ceribaše Torsuna[2]) sa svim robljem na njemu; od Alije Gazganije[3]) kupio je tamo još neke čifluke a od Turpaše neke njive. Osim toga posjedovao je u sarajevskoj okolici ispašišta, poznata pod imenom »Butila čajr« a uza njih njive, zvane Dubić.

---

[1]) Donosim evo i originalni tekst njemački, što ga je Kuripešić štampao 1531. pod naslovom: Itinerarium. Wegraysz Kün. May. potschafft gen Constantinopel zu dem Türckischen Keiser Soleyman. Anno XXX. S ovim izdanjem treba sravnati drugi rukopis istog putopisa, što ga je izdala grofica Eleonora Lamberg-Schwarzenberg u Innsbrucku 1910.

Tekst gore citiranog mjesta po Kuripešićevom izdanju glasi:

Am Erichtag den dreytzehenden Septembris vonn Rakonitza zu einem dorff Blaschoua, so vor etlichen jaren fast ein grosse stat gewesen, aber jetz kaum in die X. oder XII. heuser hat, kommen zu dem wasser Wassua, darüber gerittenn, allda Murat Veiuada vngefarlich mit hunndert vnnd dreyssig wol vnnd schönen geputzten pferden, den Herren entgegen kommen sie schon vnd ehrlich empfangen vnd in ein kleins dörflin Khouatza genant, belaytet, allda vber nacht beliben.

Ongefarlich anderhalb stund, haben sich die herrn zu dem Auszrefweg Wascha, im künigreich Bossen sampt allen dienern erhebt, etlich dapffer Türcken vor jnen geritten, welcher inn einem andern dorff zu Glauogedin, ein wenig ob vnnserm dörflin gewest, als wir aber nahent zu dem laeger, darinn er gewont, kommen, seind die Herren von den Rossen abgestanden, vnd durch zwo lange zeyl der Türcken gangen, welche in schönen guldin, samaten, seiden stucken, in tumbinen vnd guldin sarkhole getziert vnnd auszgeputzt, auff das aller dapfferst gewest.

Als aber die Herrn durch die erste zeil gangen, vnd zu dem thor oder hütten, so ausz schönem grönem laub gemacht, vnd ein klains bächle darein verfangenn gewest, haben sich zwen des Wascha oberist kämmerling, gar ehrlichen vor den Herrnn mit jren heuptern genaigt, greiffend auff jr aigne prust mit flacher hand, der gleichen sich die Herrn gegen jn genaiget, nachmals hinein vnder die hütten gangen, alda der Wascha (der ein grosz fayszt man ist) in seiner magnificentz gesessen vnd auf der erden auf dem grasz vast ein schöner Töppich gewest, die Herrn für jn gangen, Er sie schon vnd eerlichen mit aller hoffligkeit empfangen, vnd nider heyssen sitzen, sie mit jme in die zwu stund geredt, vnd wider an die herberg gezogen.

Am Mitwochen den XIIII. Septembris von Konutza vber das Verchbossen weyt feld, vnd durch die statt Verbossen, nachmals vber einn hoch gepyrg wol lang gezogen, vns gewent von der strassen auff die recht hand in ein thal, in ein dorff Mokro doselbst beliben.

Mi smo tekst Kuripešićev donijeli posve vjerno po originalu sa svim obilnim pisarskim i štamparskim pogrješkama, ali smo gore u prijevodu ispravili mjesna i osobna imena prema današnjoj njihovoj nomenklaturi.

[2]) Ne »Tosuna«.

[3]) Ovako, a ne »od Alije Ferjanije«. Alija Gazganija identičan je sa Hadžialijom Gazganijom, koji je u Širokači sagradio džamiju.

U džematu »Crnoj rijeci«, koji onda pripadaše nahiji Dubrovnik, sjeverno od željezničke pruge Vogošća-Čevljanović, bijaše njegovo imanje Radovina i Radovan blizu sela Lubimlje[1]) te njive Zgon[2]) i Idorište a tamo negdje kupio je čifluk i od Alije ćatiba. U istoj nahiji bijaše njegovo vlasništvo i selo šeh Ferahovo, zvano Drapnić, čifluk Prebil i begovski konak.

U tešanjskoj nahiji, u brodskom kotaru, posjedovao je čifluk Mehmed Čelebije, sina Ahmedbegova, polje Omansko, oranicu Blane, kupljenu od Ahmed vojvode te oranice Kozmadinu, Gornje i donje Murdžiće, Kinlice, sve u blizini grada Tešnja.

U kotaru jajačkom, u nahiji Dnoluci bijaše Husrefbegovo vlasništvo Malena Vaš, Mahovići, Libureci i Vukšići, na rijeci Zrmanji takozvani Karlovića mlini a na rijeci Bosni pod gradom Doborom cijeli niz stûpâ.

Sva ova imanja i golemi imetak u gotovu novcu uvakufio Husrefbeg za svoje gragjevine i zadužbine, da im osigura za sva vremena opstanak.

Gore navedena zemljišta bila su naravski erazi-mirije, a poznato je, da po ustanovama starih agrarnih kanunama uvakufljivanje erazimirije nije dozvoljeno. Samo neki dio Husrefbegova posjeda u kotaru Serezu bijaše, kako se u vakufnami naročito ističe, mulkovno vlasništvo, dočim je ostali posjed, a naročito u Bosni, osim sarajevskih zgrada i dućana, spadao bar u vrijeme, kada je napisana vakufnama Begove džamije, u erazimiriju. Da se uslijed toga nebi sam vakuf bilo od države bilo od koje druge strane osporio, nastojao je Husrefbeg, da kod Porte ishodi dozvolu mulkiziranja ovog zemlišnog posjeda a to mu je uspjelo, jer godine 940. — dakle dvije godine poslije izdanja vakufname — izdao je sultan Husrefbegu temliknamu, kojom se njegova zemljišta u tešanjskom kotaru, dalje izmegju Ključa i Ostrovice, kod Obrovca, na Zrmanji te oko Kobaša pretvaraju u mulkovni imetak.

Da je Husrefbeg nastojao da mulkizira i svoj ostali zemljišni posjed, dokazuje nam druga temliknama, izdana od sultana Mehmeda, sina Ibrahimova, kojom se posvjedočuje, da je sultan Sulejman osim na gore spomenuti posjed Husrefbegu izdao temliknamu i na neke zemlje u okolici Jajca i da su tu temliknamu potvrdili redom Sulejmanovi našljednici: Murat III. Muhamed III. Ahmed I. Osman II. Mustafa I. Murat IV. i Ibrahim I.

*

Misija kraljevskih poklisara nije u Carigradu uspjela po njihovoj želji, te je Husrefbegu valjalo već slijedeće godine nastaviti ratovanje, ne bi li

[1]) a ne Lubinje, kako se danas službeno zove.

[2]) Ovako a ne »Izgon«.

osvojio tvrdoga Klisa. Ovaj put pokušao je poslužiti se istom taktikom, kojom je 1524./25. stavio Jajce u tešku opasnost: presjeći Klisanom svaku vezu sa ostalim svijetom i prisiliti ih, da se uslijed gladi i smalaksane otporne snage sami predadu. Za to je naumio da sagradi jednu važnu strategičku gragjevinu, koja je doista — dakako tek nekoliko godina kašnje — bila za sudbinu Klisa od velikog zamašaja.

13. juna 1531. stigao je Husrefbeg sa velikom vojskom i sa četom zidara i radnika pod Klis te je glasoviti podor i razvaline prastaroga grada Solina ispod Kliškog grada za petnaest dana tako popravio, da ga je pretvorio u prilično jaku utvrdu[1]), u koju je ostavio dovoljno opsade, da pazi na svaku kretnju Klisana i da tom jedinom uporištu kralja Ferdinanda u ovom dijelu primorja presiječe put do mora.

To je megjutim bila tek priprema za veliku akciju, koju je Husrefbeg izvršio za svoga trećeg begovanja.

Dok je Husrefbeg bio zabavljen ovim gradnjama, nadošao je i mjesec maj godine 1532., kada je izminuo rok primirja utanačen nakon prve opsade Beča carem Ferdinandom. — — — — — — — — — — — —

I Husrefbeg pokušao je odmah da se domogne tvrdoga Klisa, a što do sele nije bilo moguće ni topovima ni jurišem, pokušalo se ovaj puta postići izdajom. Izdajica, Mlećanin Nikola Querini, poveo je tursku vojsku pod Klis, kome je zaprijetila veća pogibao nego ikada prije. Junačkoga poglavara kliskog, Petra Kružića nije bilo u Klisu, da bdije nad sigurnosti grada, a Turci nagjoše izdajicu, koji je obučen u fratarsko odijelo gragjane nagovarao, da se predadu. I zbilja pošlo je time za rukom Queriniju, da je 4. juna unišao u grad. Nu Petar Kružić saznav za to, doplovi sa 2000 momaka iz Ankone, iskrca se te osvoji opet Klis, jer su uza nj pristali njegovi stari vojnici i vijerni drugovi, a sam Querini bio je u to doba odsutan na vašaru u Poljicama[2]).

17. septembra 1532.[3]) osvojio je Kružić i tursku utvrdu u Solinu, što ju je nedavno sagradio Husrefbeg, a što je bilo vojske u njoj, sve je izginulo.

I tako je gradu Klisu opet malo odlahnulo.

*

Ovaj konačni neuspjeh možemo tumačiti time, da prilike Husrefbegu nisu dale, da svu svoju pažnju posveti Klisu, jer kada je car Sulejman 1532. poveo opet glavom svoju drugu vojnu da osvoji Beč, pridružio mu se sa 10.000 momaka pod Osijekom i Gazi-Husrefbeg[4]). Poznato je, kako je junak

[1]) Sravni i talijansku kroniku iz te dobe u Kukuljevićevom »Arhivu« VI. 51.
[2]) Klaić o. c. V. 116.
[3]) Po talijanskoj kronici u Kukuljevićevom arhivu VI. 51.
[4]) Pečevija, str. 160.

Nikola Jurišić u Kisegu sa šakom ljudi osujetio tu nakanu te se sultan, nakon što se odigrala ona dosta teatralna scena, kojom je pred vlastitom vojskom zabašurio svoj neuspjeh, vratio plijeneć i harajuć preko Štajerske, Kranjske i Hrvatske kući, a tom je prilikom valjda osvojen i Novi na Uni, jer Evlija Čelebija[1]) bilježi, da je 939. osvojio Memipaša »Kok-Novi«, ali da su ga Hrvati malo poslije vratili i držali ga sve do godine 946. (1539.) kada ga je Husrefbeg po drugi puta osvojio i popravio.

Osim Novoga osvojiše bosanski muslimani te godine i Kostajnicu i provališe u Liku i Krbavu na Perušić i Bojnik[2]), ali ih ovdje Hrvati suzbiše.

Slijedeće godine sklopljen je izmegju Porte i Beča, posredovanjem Ferdinandova poklisara Jerolima Zadranina, mir i tako je i razbojnoj Krajini nešto odlanulo.

*

Malo poslije — 1534. — svrgnut je Husrefbeg, a bilo je to kako razabiremo iz spisa dubrovačke arhive u proljeće godine 1534. Naslijedio ga je u časti sandžaka vrhbosanskog Mehmedbeg Mihalbegović.

Dubrovčani, koji su od fetha običavali svakog novog bosanskog ili hercegovačkog sandžaka pozdraviti posebnim počasnim poklisarstvom, odabraše u vijeću umoljenih Leonarda Gjorgjića, da kao poklisar krene u Vrhbosnu i da se pokloni Mehmedbegu. Naputak za to poslanstvo napisan je 8. maja 1534.[3]), a sadržaje obične fraze, što su se u takim prilikama redovito ponavljale, te su bez interesa, ako osim homogijalnog poklona poklisaru nije bila povjerena koja posebna misija ili reklamacija. I darovi, što ih je poklisar imao predati, bili su običajni: kavadi od skupocijene tkanine, slatkiši, šećer, voće, naranče i pozlaćene svijeće.

U slučaju, da sandžak nebi još prispio u Vrhbosnu, naloženo je poklisaru, da mu pogje do bosanske granice u susret, a ako ga ne bi putem sreo, da se vrati i počeka u Vrhbosni. Iz toga razabiremo, da Mehmedbeg 8. maja još nije dospio u svoju rezidenciju.

---

[1]) Str. 510.
[2]) Po Muvekitu.
[3]) Lettere e Comm. di Levante. 20, 258'

IV. Treće Husrefbegovo begovanje u Bosni.

1536. postao je Husrefbeg ponovno vrhbosanskim sandžakom a Dubrovčani poslali su po starom običaju poklisara Petra Bunića u Vrhbosnu, da se pokloni Husrefbegu ispred dubrovačke republike i da mu predade počasne darove. Naputak, po kome se Bunić imao vladati na ovome poslanstvu, pisan je 25. maja 1536.[1]) bombastičnim stilom i pun je običajnih fraza. Tu se poklisaru nalaže, da novog sandžaka što ljepše pozdravi i da mu javi, kako su Dubrovčani presretni, što baš on dolazi, jer je njegova pravednost poznata, te se je nadati, da će im biti dobar susjed, kako će i oni biti njemu uvijek na usluzi. Darovi, što ih je poklisar imao predati, bili su četiri krasna kavada: jedan skrletni, jedan paunasti, jedan od damaska limunaste boje i jedan od damaska aleksandrinskog i osim toga za 10 perpera raznih slatkiša, voća i mirodija.

Premda su Dubrovčani od prije poznavali Husrefbega i slali mu poklisare, pisac gornjega naputka posve je krivo zabilježio njegovo ime: *Chrumserbegh* te to valja ispraviti u *Chusrefbegh.*

Odmah čim je Husrefbeg zasio na sandžačku stolicu preduzeo je novu vojnu protiv Hrvatske a sdružio se sa Mehmedbegom Jahjabegovićem biogradskim sandžakom. Husrefbeg operirao je sa Save a Mehmedbeg sa istoka iz Osijeka. Husrefbeg je koncem jula utvrdio gradove Brod i Kobaš a na Savi sagradio je most[2]), da si tako osigura prelaz preko Save te je otale krenuo u požešku županiju a Mehmedbeg ravno na Požegu[3]) te ju lahko osvojio. Tako su Turci zagospodovali požeškom županijom i čitavom Slavonijom izmegju Drave i Save. Husrefbeg osvojio je tom prilikom i grad Jasenovac na Savi, vlasništvo Mihajla Zempleja, ali ga je već slijedeće godine (1537.) izgubio, jer ga oteše Zemplej i Marko Tomasović pomoću Tome Nadažda i Ursule Kanižaj. Tom prilikom padoše u sužanstvo Turhanbeg Vilić i vojvoda Pervan te se otkupiše prvi za 3000 dukata a drugi za 500 dukata[4]).

Iz Slavonije poveo je Husrefbeg svoju vojsku opet pod Klis, koji je do sada toliko puta odolio i njemu i hercegovačkim pašama.

Klis nije imao mira baš ni u onom kratkom intervalu, kada je od 1533.—1536., izmegju Porte i kralja Ferdinanda bilo uglavljeno primirje, jer bi susjedni Turci počesto — na svoju ruku — provaljivali do

[1]) Lettere e Commission di Levante 22. 54' 55.

[2]) Po kronici Tomašićevoj u Arhivu za jugosl. povj. IX. 29.

[3]) Prvi požeški sandžakbeg bio je po Muvekitu Arslanpaša Jahjapašić, sin biogradskog sandžaka Mehmedbega a nećak Balibega Jahjapašića.

[4]) Po pismu bana Petra Erdödija u Krčelića Notitiae Praeliminares, str. 363.

Klisa i harali okolicom a ljudi kraljeva kapetana Petra Kružića provaljivali bi za uzvrat na tursko zemljište.

Tako su 1534. opsijedali Mehmedbeg Mihalbegović bosanski i hercegovački sandžak Piribig kroz dvadeset i osam dana uzalud Klis a slijedeće godine pritisnuše grad ponovno. 8. juna 1534. stigoše oba sandžaka pod Klis ali već 4. jula digoše svoju vojsku ispod Klisa, jer je Klisu došao u pomoć mletački general Gritti[1]).

I slijedeće godine bijaše Klis u velikoj opasnosti. Turcima, koji ga podsjedoše, ponudio je uskok Mato Tvrdosalić, da će ih u noći 9. februara 1535. potajno pustiti u grad. Ali to je bila ljuta zamka, jer se on sporazumio sa posadom. U urečeno doba spustio je Tvrdosalić niz bedem ljestve te se popelo oko 30 Turaka u grad, ali iznenada nahrupi na njih posada, sasiječe ih sve do jednoga i pod dojmom ovog pokolja provali posada iz grada i rastjera tursku vojsku[2]).

Godine 1536., pošto je osvojena Požega, naumi Husrefbeg da osvoji Klis bilo pošto a operacije protiv te neoborive tvrdine, ispod koje su se turske čete toliko puta vratile krvavih glava, povjeri svome vojvodi Muratu.

Naš domaći historičar Muvekit stavlja popravak solunskih ruševina, koji po autentičnim vijestima ide u godinu 1431., u to doba te veli, da je Husrefbeg 941. p. H.[3]) predložio caru, da se Klis u kome neprijatelji tolikim junaštvom prkose i koji je na tako nepristupnom mjestu, da nije moguće navući topova, osvoji na taj način, da se prastare ruševine grada Solina nedomak Klisu, u kojima se legu sove i vrane, poprave i utvrde, da se u nj metne posada, koja će Klisane odlučiti od sveze s morem i prisiliti na predaju.

Car da je odobrio taj predlog i tako krenu u ljeto 1536. bosanska vojska, na čelu joj Husrefbeg sa Murat vojvodom i hercegovačka, vogjena od krajišnika Piribega, prema Solinu, gdje se sastaše 31. augusta (po Muvekitu koncem ramazana 943.) Solin u brzo popraviše a osim toga sagradiše za 20 dana još druga dva gradića na Ozrini[4]) i u Kučini i tako zatvoriše Klis sa svih strana.

Hercegovački krajišnik, prem je u časti bio viši u ovom poduzeću, nije igrao onu osudnu ulogu, koju je igrao Husrefbegov vojvoda Murat, koji je nedavno pod Obrovcem hametom potukao mletačku vojsku, vogjenu od Gabriela Ripa, kojega je radi ovoga poraza pogubio zapovjednik mletačke mornarice Pesaro[5]). Ovaj Muratbeg, koji se malo poslije odlikovao i u očajnoj

[1]) Kronika u Kukuljevićevom Arhivu VI. 50.

[2]) Klaić, Pov. Hrvata. III. 117.

[3]) Ova godina 941. po H. pogotovo nije ispravna, jer mi znamo, da Husrefbeg od 1534.—1536. (= 941.—943. po H.) nije ni bio u časti bosanskog sandžaka.

[4]) U talijanskoj kronici u Kukuljevićevom Arhivu VI. str. 51. zove se mjesto »Usrignine.«

[5]) Istvanfi o. c. 137.

bitci kod Gorjana, bijaše, kako Ištvanfy[1]) veli, rodom iz Šibenika te je u mladenačkoj dobi dopao turskog ropstva i došao kao rob na Husrefbegov dvor, koji ga je vremenom imenovao vojvodom. Mi smo gore ustanovili, da je ovaj izvod Muratbegova porijekla posve opravdan, dapače nam je bilo moguće ustanoviti, da je Muratbeg u Šibeniku imao brata, svećenika Jurja Tardića a taj brat bio je kako razabiremo iz jednog izvješća šibeničkog kneza od 30. maja 1526. kanonik tamošnjega kaptola te je ostao u bratskom odnošaju sa svojim bratom Muratom, onda kapidžijom Husrefbegovim, jer je isto proljeće bio u Sarajevu u pohodima kod njega i namjeravao, kako iz istog izvješća saznajemo, da ga opet pohodi[2]).

Da je Muratbeg odavna snovao o osvojenju Klisa te došao do uvjerenja, da se primorski grad neda osvojiti, ako nema pri ruci ratna brodovlja, svjedoči nam to, da se je on u doba primirja, kada je Gazi Husrefbeg bio najviše zabavljen gradnjom svojih monumentalnih zgrada, bavio sličnim poslom, ali kao rogjeni pomorac — Šibeničanin — gradio je on brod. Možda je već onda imao na umu osvojiti Klis, ispod koga se dosele vratilo dosta bosanskih i hercegovačkih sandžaka ne obaviv posla te je računao, da će protiv tvrdog Klisa bolje operirati, ako imadne kao uporište na morskoj obali valjanu galiju. Mi o tom njegovom nastojanju znamo, da je 1. oktobra 1530. raspravljalo vijeće umoljenih o želji Muratbegovoj, koji je zamolio od Dubrovčana neke stvari za gradnju jedne galije sa dva reda veslača (biremis), da mu se dade za njegove novce i zaključilo je, da se vojvodi dade onoliko »kalafatdžija« (calaphati) i ostale stvari, koliko je on zaiskao a osim toga da mu se iz dubrovačkog arsenala dade jedan »caput planum« dug 35 koračaja a mjesto ovoga da se za arsenal načini drugi[3]).

Malo poslije zaključeno je poslati njemu i vrhbosanskom sandžaku dar[4]).

Muratbeg i Piribeg skoro dotužiše Klisu.

Godina 1536. primicala se kraju. Kapetan kliški, knez Petar Kružić, kome je odavna bila povjerena vojnička uprava u ovoj strani Krajine, molio je i kumio i kralja i papu, da pošlju pomoći i nadošlo je i proljeće godine 1537., kada se ta pomoć zbilja spremila. Kralj Ferdinand poslao mu je pod vodstvom Nikole Thurna[5]) 3000 njemačkih vojnika a papa Pavao III. 700 talijanskih momaka a na čelu im Luku Jakinca (Ankonitanus). Ova vojska bila je obskrbljena dovoljno topovima i ratnim spravama a s njom i sa 300 svojih uskoka imao je Petar Kružić razbiti tursku vojsku, koja je dotužila Klisanom.

[1]) Ibid. 138.
[2]) Kukuljević. Arhiv za jugosl. povj. VIII. 235.
[3]) Cons. Rog. 40. 100.
[4]) Cons. Rog. 40. 102.
[5]) = Nikola de la Torre. Muvekit zove Nikolu Thurna »Katarijanom«. Ištvanfy: »Turrian«.

Kružićeva se vojska dovezla lagjama a stigla je pod Solun 12. marta 1537. te joj je uspjelo oteti Turcima dva gradića u blizini Soluna a onda udari i na sam Solun, koji je bio od prije glavno tursko uporište u operacijama protiv Klisa.

Ali Muratbeg Tardić, čim je saznao za Kružićevu namjeru, podiže se sa Malkočbegom i sa 1500 ljudi ispod Klisa, te navali silnom navalom na Kružićevu vojsku, koja nije bila kadra da odoli tom ljutom nasrtaju. Nijemci i Talijani, nevješti načinu turskog vojevanja, klonuše pred prvim jurišem, okrenuše legja te udariše u bijeg. Zalud je Kružić kušao, da vrati bjegunce a Hrvati i Dalmatinci, videći se ostavljeni od careve i papine vojske, klonuše pod dojmom strave, koja je rastjerala njihove pomoćnike i tako je lahko bilo Muratbegu natjerati i njih u bijeg.

I Petar Kružić, koji se pod Jajcem tako slavno odlikovao, pod Klisom bi hametom potučen a bezglava strava njegove vojske povukla je i njega kao zadnjeg, da u bijegu spasi glavu.

Sve je jurnulo prema nedalekoj obali i poskakalo u prvu i najbližu lagju do obale, da se spasi na morskoj pučini, ali ta lagja bila je lijes bjeguncima, koji su u tolikom broju u nju nagrnuli, da se je nasukala na plićini i nije mogla krenuti s mjesta.

Turci, proganjajuć bjegunce i opaziv ih u zamci, lahko ih sasjekoše a megju njima je prva glava, koja je pala žrtvom ove katastrofe bila glava Petra Kružića »dobra viteza», kako ga zove hrvatski kronista Fra Šimun Glavić[1]).

Neki janjičarski aga, imenom Atliaga, odrubi mu demiskijom glavu, trup nesretnog vojskovogje ostavi u potonuloj lagji a odrubljenu glavu predade na dar svome vojskovogji Muratbegu.

I krvava glava Kružićeva, nataknuta na koplje i ponesena pod bedeme Klisa, bijaše ključ, kojim je Muratbeg otvorio gradska vrata. Junačka posada Klisa, koja je sva iznemogla od dugotrajne opsade i davno oskudijevala i hranom a i pićem, jer je Muratbeg odveo i vrelo, koje je grad opskrbljivalo vodom, čim ugleda mrtvu glavu jedine svoje uzdanice, predade se Muratbegu pobjedniku[2]).

Muratbeg oteo je sve kršćanske topove, popalio je i Vranjice a 15. marta razorio je i utvrdu solinsku, jer je sada, gdje su Turci imali u rukama Klis, bila za njih bez vrijednosti[3]).

Tijelo Kružićevo izvukoše njegovi štovatelji iz nasukale lagje te ga sahraniše, kako Istvanfy veli, u Spljetu.

---

[1]) Arhiv VI. 44.

[2]) Ištvanfi 138. Po Nuhbetu-tevarihu bilo je to 13. dan ševala 943.

[3]) Kronika u »Arhivu« VI. 51.

U ovom porazu nastradaše gotovo sami Hrvati, koji su ostavljeni od Nijemaca i Talijana vojevali, dok ih ne zdrobi pretežna sila Muratbegove vojske. Thurn i Anconitanus spasiše se sa malim dijelom svoje vojske, još dok je Kružić bio u ljutom kreševu sa Turcima a samo jedan od Thurnovih kapetana, Cremonsius izginuo je sa svojom četom.

Krčelić[2]), historiograf zagrebačke biskupije, ne zna, da li je Petar Kružić poginuo u bitci ili u bijegu, ali po Gjuri Marotu bilježi, da mu je u crkvi na Trsatu postavljen ovaj natpis:

Hoc, Petri Crusich Marmor: tegit ossa peremti
Proh dolor! a Turcis, quos Segnia Clissaque nunquam
Vivente timuit. Mors corpus, Spiritus astra
Possident, at gestas celebrat res fama superstes.

I tako je došla pod vlast osmanlijskog carstva jedna od najvažnijih strategičkih točaka na obali jadranskoga mora, tvrdi grad Klis, koji je postao sijelom novoustrojenog kliškog sandžakata, u kome bijaše po predlogu Husrefbegovu imenovan prvim sandžakbegom sam Muratbeg, koji se od onda prozva Gazi Murat a car, da mu nagradi junaštvo, podijeli mu po Muvekitu zijamet te se odonda prozvao begom.

Tako je nastao kliški sandžakat, koji je doduše spadao pod Bosnu, ali je sve do vremena Gazi Ibrahimpaše Sarhoša bio zaseban sandžakat a onda je tek dodijeljen krčkome sandžaku.

*

Megju zarobljenicima, koji su dopali iza pobjede, što ju izvojštiše Muratbeg i njegova vojska pod Solunom, bilo je i nekoliko Dubrovčana a Husrefbeg poslao je naročitog ulaka u Dubrovnik sa pismom, u kome je Dubrovčane pozvao na odgovornost, da oni kao portini haračnici podupiru neprijatelje porte. Dubrovačko vijeće umoljenih se zaprepastilo, našav se u toj neprilici, te je zaključilo, poslati Husrefbegu plemića Petra Bunića sa bogatim darovima, da tu stvar izravna.

Naputak izdan Buniću za to poslanstvo, pisan je 5. aprila 1537., a zabilježen je u knjizi Lettere e Commissioni di Levante u 21. svesci na str. 83. i d.

Čitajuć taj naputak upravo nas oblijeva rumen stida s kukavštine naše slavljene »jugoslavenske Atene« u jednom historičkom momentu, kakav bijaše pad Klisa!

Dubrovčani tu nalažu svome poklisaru, da nagje Husrefbega, gdje bio u Bosni, da ga pozdrave i da se obvesele nad pobjedom, što ju je

[1]) Isto. 138.
[2]) Kerchelich, Historia Episcopatus Zagrab. str. 218.

izvojštio pod Solunom i nad zauzećem Klisa a u znak radosti, neka mu predade darove, što ih nosi sobom.

Na objedu, da su oni kraljevoj i papinoj vojsci, koja je pošla da osvoji Solun, slali svoje ljude u pomoć, neka odgovori, da je njihova namjera bila uvijek ta, da očuvaju dobru milost sretne porte, od koje oni i svi njihovi podanici primaju svako dobro te ne misle ni na šta drugo, nego kako će vjerno služiti njenoj visoti, što su oni svojim ponašanjem danomice i dokazali. Zato neka misli i neka bude osvjedočen, da oni nebi nikada slali svojih ljudi protiv porte, kojoj su najvjerniji haračnici. U ostalom nije njihov običaj, pačati i miješati se u ovakova poduzeća, jer oni imadu dosta posla oko uprave svoje države.

Ako bi mu Husrefbeg spočitnuo, da se megju zarobljenicima nalazi sin Antuna Kabužića i Nikola Belcairo, koji je poslije pobjegao, neka odgovore, da oni imadu zapovjed od porte i od sandžaka, da im dojave sve važnije novosti, a kada su čuli, da ide stanovita vojska pod Solûn, poslaše oba drûga s jednom barkom, da uhagjaju napredovanje ove vojske, da uzmognu providjeti i dobro utvrditi svoja mjesta, što su i učinili i još zato, da mogu danomice izvješćivati gospodina sandžaka, u koliko bi što bilo vrijedno da se dojavi. Ta dvojica dakle nemaju se smatrati neprijateljima, nego uhodama u prilog njegovoj visosti, da mu jave o napredovanju njegovih neprijatelja!

Osim ove dvojice niko nije od njihovih gragjana imao naloga, da ide u Solûn.

Ako bi Husrefbeg pokazao koju drugu osobu, koja bi se pod izlikom slovjenskog jezika htjela izdati za Dubrovčanina i tako se spasiti »pod njihovom sjenom« neka odgovori, da to nisu Dubrovčani, a ako bi ih poklisar kao takove prepoznao, neka rekne, da su pošli bez njihove zapovjedi; a ako su krivi, neka ih kazni po zasluzi.

Dalje nalažu poklisaru, da se raspitaju za sudbinu Pavla Bucignola, koji je takogjer sudjelovao na toj vojni pod Solûnom, da li je zarobljen ili poginuo ili što je bilo od njega, a ako bi bio zarobljen neka nastoje otkupiti ga iz roblja, ne štedeći nikakova novca. Ako ga Turčin, koga je dopao kao rob, ne bi htio prodati, neka zamole Husrefbega, da se zauzme za njegovo oslobogjenje ili ako bi Bucignolo poginuo na bojištu, da to saznade pouzdano od onih zarobljenika, koji su bili u boju pod Solûnom.

Poklisaru Buniću još se nalaže, da spomene Husrefbegu, kako su baš Dubrovčani prvi bili, koji su hercegovačkom sandžaku dojavili, da se sprema spomenuta vojska na Solûn i da su slali onamo barku jedino s tom namjerom, da saznadu, kuda će dalje krenuti. Konačno imao je Bunić zamoliti Husrefbega, ako njegovo poslanstvo primi prijazno, da im na porti pohvali vijernost i uslužnost.

Kao dar ponio je sobom dva svilena kavada, jedan skrletni, jedan paunasti i osim toga i svijeća, naranča i dr.

U istu godinu, poslije osvojenja Klisa, stavlja Pećevija i osvojenje Drniša, koji je osvojen jurišem u gluho doba noći. Kod toga su sudjelovali osim hercegovačkog sandžaka Ahmedpaše navodno: Gazi Husrefbeg, Gazi Malkočbeg, Gazi Muratbeg Tardić, Gazi Begtašbeg i Bilak beg, koji su sa 33.000 ljudi navalili na 40.000 kraljevske vojske[1]). O tolikoj sili naša ostala vrela ništa ne znadu.

(Bitka kod Gorjana 1537.)

Tek što je kliski gazija Muratbeg osvojio taj slavni grad, valjalo mu je po nalogu Husrefbegovu poći u Slavoniju na drugo bojište, gdje se je takogjer odlikovao. Obje vojne bile su vanredno dramatske, ali dočim je solunsko polje pod Klisom bilo pozornicom tragične pogibije junaka, koji je sav svoj život posvetio junačkoj obrani staroslavnog Klisa, odigrala se u Gorjanima tragedija kukavštine i demoralizacije, uslijed koje se vojska kralja Ferdinanda raspala i ne čekajući na tursku navalu, a jedini jasni momenat za onog mutnog kišovitog dana ove nesretne bitke, bijaše opet pogibija hrvatskog junaka Pavla Bakića.

Car Ferdinand povjerio je Kacijaneru upravo sjajnu vojsku, koja se sakupila iza žetve u Koprivnici, da odavle krene niza Slavoniju prema gradu Osijeku, nebi li otale protjerao Turke. Hrvatskom i ugarskom vojskom zapovijedao je Ljudevit Pekri, pošto se ban Franjo Batthiany, koga bi išlo vodstvo po banstvu, na časti zahvalio; grof Lodron, koji je doveo vojsku iz južno-alpinskih zemalja, zapovijedao je pješadijom, Albert Schlick bijaše na čelu teških čeških konjanika, a na čelu njemačkih konjanika bijahu Štajerac Ivan Ungnad i Erazmo Mager s Koruščani; Pavao Bakić napokon doveo je nešto vojske iz Ugarske, u kojoj je bilo i dosta vlaških uskoka.

Za opskrbljivanje vojske živežom i drugim potrebama, imali su se skrbiti zagrebački biskup Šimun i Jodok Lilienberg.

Ukupna vojska sastojala se od 8.000 teških i lahkih konjanika i 16.000 pješaka.

Koncem augusta, krenula je prema Virovitici, ali već u početku pokazalo se, da dobava živeža nije bila onako organizovana, kako je trebalo. Stoga se vojska ustavila u Virovitici, da dočeka komore, koje će ih snabdjeti živežom, a Pavla Bakića poslaše sa njegovih 1000 vojnika i sa dvije čete talijanskih puškara naprijed, da razvidi teren.

---

[1]) Sr. Mirza-Savfet o. c. 66.

Čim je Mehmedbeg Jahjapašić, smederevski sandžak, brat i našljednik nedavno umrloga Balibega, saznao, da se ova vojska sprema, da osvoji Osijek, sazvao je u pomoć Husrefbega i Muratbega te zvorničkog sandžaka Džafera i aladžahisarskog sandžaka, brata svoga Ahmeda, a kod Vukovara sastao se Muratbeg sa svojim Bošnjacima sa Mehmedbegom [1]).

Megjutim je Pavao Bakić, osvojio Sopje, kome se posada povukla u Osijek, a za njime krenuo je Kacijaner s ostalom vojskom preko Valpova pod Osijek, da ga bije iz 8 velika i 40 mala topa.

Potankosti ove vojne, koju je u novije doba opisao Klaić [2]), a daleko opširnije Ištvanfi [3]), nećemo ocrtati, tek ćemo reći, da do onda nije bilo u Slavoniji sjajnije kršćanske vojske od ove, niti je ikada koja vojska izginula kukavnije od nje.

Opsada Osijeka, izjalovila se posve. Bakić jedini od vogja našao je junačku smrt pod Osijekom, a ostala se vojska morala povući prema Djakovu i tu, u oči bitke, ostaviše potajno glavni vogje svoju vojsku. Prvi se povukoše Ljudevit Pekri i zagrebački biskup, a za njima uteče glavni vojskovogja Kacijaner, ne rekav nikome ni riječi. I Ungnad i Schlick utekoše u oči bitke, a ono malo, što je vojske preostalo, to je 9. oktobra kod Gorjana blizu Djakova hametom potučeno. Ne može se ni govoriti o porazu te vojske bez vogja, jer je to bio tek užasni pokolj, u komu je jedini Erazmo Mager poginuo kao junak, dočim je Lodrona, zapovjednika Tirolaca, koji se predao Mehmedbegu na vjeru, posjekao Mehmedbeg. Tu su Turci zaplijenili osim drugog silnog plijena i onaj golemi top, koji se zvao »Kacijanericom« i koji je odsele u svakoj turskoj vojni bacao svoju vatru, na svoje nekadanje vlasnike.

Promjenljivost ratne sreće u to doba karakteriše i ta činjenica, da je Muratbeg nakon sjajne proljetne pobjede pod Klisom u isto doba, kada je s Mehmedbegom uništio Kacijanerovu vojsku u Slavoniji, u Dalmaciji izgubio tvrdi grad Skradin, što ga je 27. septembra 1537. oborio kapetan Jeronim de Pesaro. Ovaj je dva dana poslije poslao svog vogju Zanantonija i pod Obrovac [4]), ali se otale vratio bez ikaka uspjeha.

Kako Ištvanfi [5]) piše pogubio je Pesaro u Skradinu svu posadu, a megju pogubljenicima bio je i jedan rogjak Muratbegov.

---

[1]) Pečevija str. 69.

[2]) Povj. Hrvata V. 120.

[3]) o. c. str. 138 i dalje. Sr. i opis ove vojne na osnovu turskih vrela u Hammer-Purgstall: Geschichte des osmanischen Reichs. II. 143.

[4]) Kronika u Arhivu za jugosl. povj. VI. 51.

[5]) Ištvanfi o. c. 144. stavlja ovaj dogogjaj u godinu 1538.

(Zadnje ratne ekspedicije.)

Sve dosadanje vojne turske išle su protiv Ugarske i Hrvatske ali 1538. došli su Bošnjaci u kreševo i sa Mlećani. Turske čete u osvojenim dalmatinskim gradovima napadale su i na mletački posjed u Dalmaciji, jer je turska politika išla za time, da svu morsku obalu od Carigrada pa do Zadra dobije u svoju ruku i da odanle istjera Mlećane.

Za to je, kako Muvekit bilježi, koncem 945. (= u maju 1538.) Gazi Muratbeg navalio na grad Trogir (»Tire«) na morskoj obali nedaleko Klisa, izmegju Spljeta i Šibenika. Stanovnici se razbjegoše a Muratbeg osvoji grad i varoš te ih popali i poruši. Mlećani, čuvši za tu vijest, poslaše vojsku, da otmu Klis, ali ih Muratbeg, kome bijaše poslao pomoć Husrefbeg, potuče i zarobi živa »zadarskog prvijenca«.

Isti pisac priča, kako je Husrefbeg vračajuć se sa »Gradiške«[1]) pod Nadinom potukao 10.000 Mlećana, osvojio ga[2]) i poslao Muratbega, da opljačka samu zadarsku okolicu, a on da je tu zaplijenio 10.000 roblja.

Megjutim druga vrela predočuju nam tu stvar posve drugačije. Mlećani, da odbiju turske nasrtaje i da vrate Nadin, poslaše u Dalmaciju vojskovogju Kamila Ursina, koji ote Husrefbegu Obrovac, što ga je nedavno osvojio i Ostrovicu.

Husrefbeg i Muratbeg, ne mogav nikako protiv Mlećana uspjeti, okrenuše se na sjever, da osvoje tvrdi grad Dubicu, na utoku Une u Savu, koji je bio onda privremeno u rukama kneza Nikole Zrinjskoga. Dubica, ne imajući dovoljne posade, osvojena je prije, nego li su joj mogli banovi Keglević i Toma Nadažd priskočiti u pomoć.

Slijedeće godine 1539. (= 946. po H.) osvojio je Husrefbeg, kako Muvekit piše, tvrgjavu Sinj. Ova godina bila je za Bosnu i s toga vrlo važna, jer je početkom muharema 946. (oko 20. maja 1539.) sultan izdao posebnu kanunnamu (zakonik) za bosanski, hercegovački i zvornički sandžak, a kod pogdjekoje ustanove mjerodavan je geografski položaj zemlje na periferiji carstva i prilike, koje su značajne za Krajinu u ratno doba. Ova kanunnama je jedan od najvažnijih legislatornih spomenika, izdanih obzirom na lokalne bosanske prilike.

1540. provalio je Husrefbeg sa kliškim sandžakom Muratbegom Tardićem opet u Hrvatsku, plijeneć i harajuć na sve strane a namjera im je bila, da osvoje tvrdi Zrinjski grad. Iz Sarajeva i Jajca dobaviše pod Zrin topove, kojima će obijati gradske bedemove te ga opkoliše opsadom. Ali Zrin branio je veći junak od obojice, slavni knez Nikola Zrinjski, potonji

[1]) Valjda sa Dubice.

[2]) U citiranoj već talijanskoj kronici veli se, da je Husrefbeg osvojio Nadin 20. aprila 1538. (Arhiv za jugosl. povj. VI. 51.)

sigetski junak, koji je u Sigetu, svojom junačkom smrti zaustavio čitavu vojsku Sulejmana Silnog.

Nikola Zrinjski junački je odbijao juriše Husrefbegovih i Muratbegovih četa, a kada mu je dolazio stariji brat Ivan s vojskom u pomoć, diže Husrefbeg opsadu ispod zrinjskog grada, ostaviv pod bedemovima dosta mrtvih glava[1]). U ovo doba ide i opsada grada Otoke na Uni, za koju nam piše kronista malobraćanin Ivan Tomašić[2]), da je Muratbeg sa 10.000 konjanika i 5000 pješaka provalio na dan sv. Magdalene u Hrvatsku te je počinio mnogo štete, osobito u Otoci, Ričicama, Dubovcu i drugdje i da je odvukao 3000 roblja, od kojega je odabrao svećenike i fratre[3]) te ih vratio neozlijegjene kući.

Za ovo haranje osvetiše se ljuto oba brata Zrinovića, jer prikupiše što više vojske, s kojom provališe u Husrefbegov teritorij, popališe Dubicu i Kamengrad te odvukoše silan plijen u stoci i ljudskom roblju[4]).

U ovakom krajiškom ratovanju došlo je Husrefbegu vrijeme, da se sprema na zadnju svoju vojnu. Kada je car Sulejman na molbu Laskija, poklisara udovice Ivana Zapoljskog naumio, da joj pogje osobno u pomoć protiv kralja Ferdinanda, imali su Husrefbeg, Muratbeg i biogradski sandžak Mehmedbeg poći vojskom naprijed protiv vojske Ferdinandove, koja je htjela da udovici Zapoljinoj otme Budim; ali kako je bilo usred ciče zime, u početku godine 1541., te su stigli do Tolne, ustavi ih zima. Dunav se zamrzao, lagje sa zairom ne mogahu se maknuti, konji se od studeni ukočiše a ljudi ne bijahu kadri, da vrše svoju službu, jer ako su bili i obikli da prkose ljudima, nijesu bili obikli, da se bore protiv sniježne mećave i bure. I sama Zapoljina udovica, pod dojmom silne zime, pristala je na to, da se Husrefbegova vojska preko zime utabori. Kada je nadošlo proljeće, krenu vojska prama Budimu, osvoje Vac, ali im opsada Pešte ne uspje.

Megjutim je osvanulo i ljeto a došla je i careva vojska, na čelu joj car Sulejman glavom. 21. septembra 1541. potučena je vojska Ferdinandova nedaleko Budima. Što nije palo od mača, potopilo se u Dunavu, bježeći na prenatrpanim šajkama u Peštu a pet dana poslije uljegao je Sulejman po drugi put u Budim, koji je prije 12 godina povjerio svome štićeniku i haračniku Ivanu Zapoljskome i tu je opet tri dana poslije dozvao Zapoljinu udovicu i njenog malešnog sina Ivana Sigismunda te je svečano izjavio, da će ih i nadalje štititi, ali tako važnoga grada kao što je Budim, da ne može ostaviti u rukama nejake žene i malešnog djeteta.

I od onda ostade Budim 145 godina pod neposrednom vlasti i upravom turskom[5]).

---

[1]) Ištvanfi o. c. 148.
[2]) Kronika u Arhivu za jugosl. povj. IX., str. 30. ali stavlja u godinu 1541.
[3]) Valjda za ljubav svome bratu, kanoniku! — [4]) Ištvanfi o. c. 148. — [5]) Klaić 149.

V. Smrt Husrefbegova.

O smrti Husrefbegovoj nemamo pouzdanih vijesti, tek na samrtnom tarihu na njegovu turbetu, što ga je kraj svoje džamije za života svoga sagradio, piše da je umro 948. po hidžretu (= 1541.). Neka turska vrela, a megju njima osobito Muvekit, pričaju, da je Husrefbeg te godine poveo vojsku na Crnogorce, koji su se pobunili, ali da je u boju sa plemenom Kuči poginuo te ga je jedan Crnogorac smako. Pokojniku izvadiše njegovi ljudi drob i zakopaše na mjestu, koje se od onda nazvalo Drobnjaci a mrtvo tijelo mu preniješe u Sarajevo i sahraniše ga u njegovu turbetu.

Koliko je ovo pričanje pouzdano ili ne, ne možemo ispitati. O toj crnogorskoj vojni fali nam i najmanja pouzdana vijest; ali tumačenje imena Drobnjaka u savezu sa smrti Husrefbegovom već je stoga neispravno, jer ime Drobnjaka nalazimo u dubrovačkoj arhivi često spominjano sto i više godina prije Husrefbega.

Ovu verziju pobija i Fojnička kronika[1]), koja inače donosi dosta pouzdane vijesti te izrično bilježi, da je Husrefbeg umro baš u samom Sarajevu a odnosno mjesto u kronici glasi doslovno: »1541. ulize car Sulejman u Budim i uze ga na 2. šetembra i ove godine umri Usrembeg u Sarajevu.«

U Tarihi Ebulfaruk na str. 294. veli se dapače, da je Husrefpaša umro tek godine 954. (= 1547) u Carigradu kao četvrti vezir i to samoubojstvom jer je pao u nemilost te tjedan dana nije okusio jela, dok ga nije snašla smrt. Ova vijest skroz je u opreci sa nadgrobnim tarihom na njegovom turbetu kraj Begove džamije, po kome je Husrefbeg umro 1541. a može se to tumačiti time, da je autor gornje knjige Husrefbega zamijenio sa istoimenom ličnosti, koja je u povijesti osmanlijskog carstva u ono doba takogjer igrala veliku ulogu. To je bio Husrefpaša, brat Lala Mustafapaše, koji je bio najprije anadolski, poslije rumelijski beglerbeg, zatim namjesnik egipatski, osvajač Cipra i grada Kastel Novoga a konačno četvrti vezir na porti. Njime se poslužio Rustempaša, seosko čeljade iz sarajevske okolice, koga je vlastiti starješina, da ne plati harača, dao u adžem-oglane, te se popeo na stolicu velikog vezirstva, sa koje je zbačen Lutfipaša i koji je Husrefpašine usluge nagradio intrigama, koje su ga natjerale, da si sam gladi smrt zadade.

Taki qui-pro-quo se u turskim historijama često dogagja, a mi ovaj ne bi ni spomenuli, da autor rečenog tariha nije dao ovome Husrefpaši karakteristiku, koja pristaje osnivaču naše »begove džamije«.

[1]) Priopćio sam je u Glasniku zem. muzeja 1909.

On veli, da je Husrefpaša stekao svoje znanje u školi bosanskog pokrajinskog begluka te se za vrijeme ugarskih ratova kao bosanski beglerbeg junački odlikovao a dodaje, da bi taj muž, koji se od muhačke bitke odlikovao junaštvom kao i Rustempaša, zaslužio, da se o njemu napiše posebna »Husrefnama«[1]). Ta Husrefnama do današnjega dana nije napisana pa neka ova naša mala monografija o Gazi Husrefbegu bar donekle udovolji želji izraženoj u Tarihi Ebulfaruka!

VI. Husrefbegove gragjevine.

Od velikoga plijena, što je zapao Gazi-Husrefbega za njegovih ratova na Muhaču, za osvojenja Jajca i za vojna u Hrvatskoj i Dalmaciji odijelio je on znameniti dio, te ga potrošio u niz monumentalnih gragjevina, namijenjenih javnome dobru, s kojima je on kud i kamo nadkrilio svog glasovitog davnog predšasnika Isabega Hranušića, osnivača grada Sarajeva. Gragjevine Husrefbegove ne samo da su brojem obilnije, nego li Isabegove, nego su izvedene monumentalnije te dadoše staroj Vrhbosni posve novi značaj grada, koji je predestiniran, da postane jednim od važnijih velikih gradova turske carevine.

Kada je započeo da gradi svoje gragjevine, bio je već onda u još malenom Sarajevu lijepi niz gragjevina, koje predstavljahu stanovitu arhitektonsku tradiciju, te se njima u Sarajevu udomio orijentalni gragjevni slog.

Kao najstariju gragjevinu spomenuti nam je džamiju Have-hatune, supruge jednog hasečije u Čemrlini, kojoj se danas za Husrefbegovom banjom vigja tek podor temelja, a ta je džamija sagragjena godine 1436. (= 840.).

Za njom sagradio je 1452. (= 856.) Nesuhbeg svoju džamiju na čelo današnje Franje Josipa ulice, na istom mjestu, gdje se danas nalazi centralna vakufska uprava.

I odmah za tim počinje produktivna gragjevna perioda za bosanskog sandžakbega Isabega od plemena Hranušića, koji je sam sagradio cijeli niz monumentalnih gragjevina: Carevu džamiju u čast sultana Mehmeda II., osvajača Bosne, do nje banju, sagragjenu 1459. (= 862.) i pred njom Carevu ćupriju preko Miljacke, jednu tekiju, musafirhanu i golemi Han Kolobaru u Bazrdžanima, osim manjih gragjevina.

Negdje malo poslije toga, kada je Mehmed Fatih pokorio Bosnu, započeo je bosanski sandžak Skenderpaša svoju tekiju nakšibendijskog reda, koju je dovršio njegov sin Hasanbeg, a za same provale sultana Fatiha u Bosnu, sagradio je šejh Bagdadija svoj mesdžid na Bistriku.

---

[1]) Po ispisu, što mi ga je načinio g. Sejfudin Kemura.

God. 1473. (= 878.) sagradio je Hadži-Husejn u gradu (kastelu) mesdžid u mahali Strošici;

1474. (= 879.) podigao je vrhbosanski sandžakbeg Ajazbeg u Franje Josipa ulici, na mjestu, gdje se danas nalazi Hotel Central, veliku svoju džamiju a 17 godina poslije,

1491. (= 897.), nastao je u Magudi onaj mali mesdžid, što ga je sagradio Jakubpaša.

1494. (= 900.) postala je Jahjapašina džamija u Ćurčića mahali,

1496. (= 902.) Mimar Sinanov mesdžid na Kolobarcu, a

1499. (= 905.) Šejhi Ferahova džamija na Abdesthani kod Kovača.

U početku XVI. vijeka nastao je slijedeći niz povećih gragjevina:

1502. (= 908.) Hubjaragin mesdžid prema Firuzbegovoj medresi,

1506. (= 912.) džamija bosanskog sandžaka Gazi Balibega u Balibegovici i Uskudar Ahmed-Čelebina u Pasjoj mahali;

1509. (= 915.) banja vrhbosanskog sandžakbega Firuzbega na Baščaršiji, gdje joj se danas vidi samo podor;

1517. (= 923.) lijepa kamena džamija bosanskog sandžakbega Mustafabega Skenderpašića u Skenderiji;

1519. (= 926.) džamija Mehmedbega, sina Isabega Hranušića na Bistriku;

1521. (= 928.) mesdžid, što ga je pod Skenderpašinom tekijom sagradio njegov pouzdanik Hasan Pehlivan i džamiju Smajla Sarača;

1523. (= 930.) džamija Hadži Mustafe Muslihudina Čekrčije, sina Ishakova pod Kovačima i napokon

1524. (= 930.) mali mesdžid terzibaše Hadži Alije u Balibegovici[1]).

Iz ovoga popisa može se bar od prilike rekonstruirati opseg tadanjega Sarajeva, jer je svaka džamija bila i središte mahale, koja se oko nje nanizala. Mnogo od tih zgrada danas je posve oboreno, mnogo je nastradalo za provale principa Eugena Savojskog, te je poslije opet ponovljeno, ali većinom slabijim sredstvima, kamena gragja se nadomještala ćerpićem i drvom, a od svih ovih gragjevina — izuzev Isabegove Careve džamije, do danas nam se sačuvaše u prvotnom obliku sa svojim kamenim munarama tek džamija Mehmedbega Isabegovića i Mustafabega Skenderpašića, u koje se suviše sačuvalo i krasno kube sa svojim olovnim krovom, a pred njom trijem sa kamenim stupovima.

Husrefbeg je nastojao, da u svojim gragjevinama kud i kamo natkrili sve, što se dosele na polju arhitekture stvorilo u Sarajevu i u Bosni. On je

[1]) Ovaj popis zgrada ove dobe donosim po dosadanjim publikacijama o sarajevskim džamijama g. Sejf. Kemure, izašlim u zadnjim sveskama Glasnika zem. muzeja, a u koliko još nijesu objelodanjene, po bilješkama, što mi je ustupio g. Kemura.

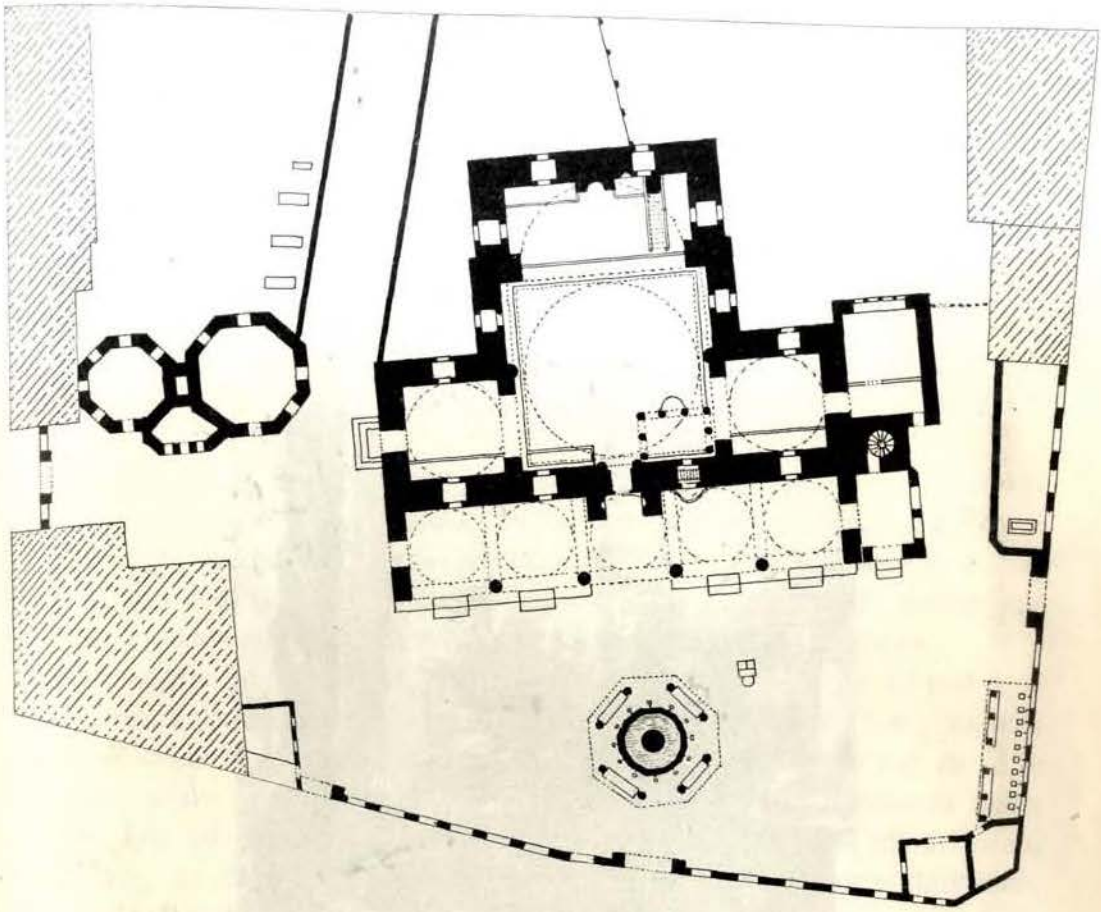

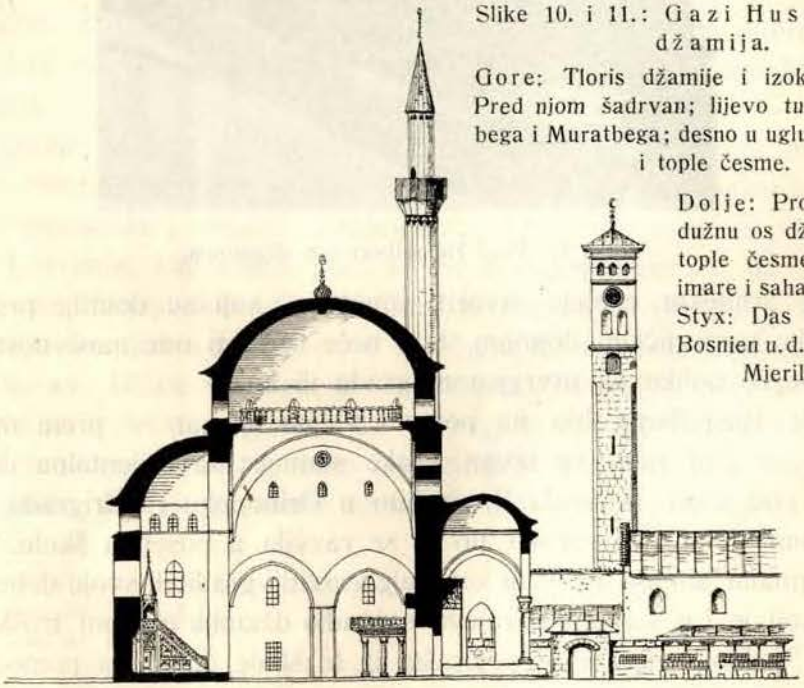

Slike 10. i 11.: Gazi Husrefbegova džamija.

Gore: Tloris džamije i izokolnih zgrada. Pred njom šadrvan; lijevo turbeta Husrefbega i Muratbega; desno u uglu muvekithana i tople česme.

Dolje: Prorez kroz uzdužnu os džamije. U dnu tople česme a za njima imare i sahatkula. (Po Ed. Styx: Das Bauwesen in Bosnien u. d. Hercegovina.) Mjerilo 1:500.

naročito u svojoj džamiji stvorio umotvor, koji ne samo po svojoj arhitektonskoj koncepciji, nego i po svojim dimenzijama nadmašuje sve ostale džamije one dobe. Sravnimo li ju sa Carevom, sa Mehmedbegovom ili sa Skenderijom, to sve tri izgledaju spram Begove rek bi kao miniature. Ako u Careve džamije na promatrača djeluje gracilnost stupova, vitkost munare, elegancija kubeta, u Begove džamije sve je to jače, veće, snažnije, masivnije,

Slika 12. Pred Husrefbegovom džamijom.

a ipak je arhitektu uspjelo stvoriti umotvor, koji se doimlje promatrača jedinstvenim umjetničkim dojmom, te i neće osjećati one masivnosti zidova, koji bi gotovo dolikovali utvrgjenom gradu ili kuli.

Da je Husrefbegu bio na pomoći valjan neimar — prem mu imena ne znamo — čini nam se izvan svake sumnje: ta orijentalna umjetnost, njegovana od cara Bajazida II. osobito u Drinopolju i Carigradu, osvojila si je u ono doba i evropsko tlo te se razvila u posebnu školu, kojoj za cara Sulejmana stojaše na čelu kao najglasovitiji graditelj svoje dobe mimar Sinan, koji je i u samom Sarajevu sagradio džamiju o svom trošku. Da je Husrefbeg jednog graditelja, proizašla iz te škole, imao na pomoći, posve

je vjerojatno, jer gragjevine kao Begova džamija ili Kuršumlija mogao bi sagraditi tek čovjek, koji je vješt orijentalnom stilu one dobe do u tančine.

Ali i sa druge strane dobavio je Husrefbeg pomagače, koji su bili zaposleni kod njegovih gragjevina. Kao što je jedan od njegovih predšasnika, Ferizbeg, gradeći u Sarajevu 1506. svoju banju, dobavio majstore iz Dubrovnika[1]), tako je i Husrefbeg nastojao, da si iz Dubrovnika dobavi majstore, osobito vješte kamenare, koji će nadgledavati rad i obavljati finije klesarske radnje.

U punome jeku bijaše gragjenje Husrefbegovih zadužbina u godini 1529. a ove godine dolaze njegovi poklisari počesto u Dubrovnik, da tamo traže pomoći i potrebne stvari.

U maju 1529. bijaše jedan poklisar njegov pred vijećem umoljenih, u junu došao je opet jedan ukućanin vrhbosanskog sandžaka onamo[2]) a 10. jula 1529. zaključilo je ovo vijeće poslati mu kovače, zidare i tesare, što ih je zatražio za svoje gradnje. Dubrovčani zaključiše onda poslati mu pet majstora kamenara *(magistros camenarios)* i jednoga tesara.

Čini se da je rad oko ovih gragjevina skoro zapeo, jer je pod kraj ove godine zavladala kuga; bar su Dubrovčani 19. januara 1530., kada ih je sandžak pismeno zamolio za neke stvari, zaključili odgovoriti mu, da se te stvari ne nalaze u Dubrovniku, nego u maloj količini i u rukama nekih stranaca, koji od straha pred kugom na nikakav način neće da idu u Bosnu, ali je vijeće, da donekle ublaži sandžaka, votiralo mu mali dar u slatkišima, vrijedan do 50 perpera[3]).

U ostalom radilo je i godine 1530. u Vrhbosni petorica dubrovačkih kamenara, koji su pošli Husrefbegu prema zaključku vijeća umoljenih od 5. maja 1530.

Osim gragje, što su je dobavili i obradili domaći i strani majstori, upotrebio je Husrefbeg, kako se čini, i gragjevni materijal povagjen iz starih ruševina u neposrednoj okolici sarajevskoj. To tvrdi bosanski kroničar Fra Nikola Lašvanin, koji bilježi god. 1696. u svojoj kronici[4]), da su stupovi u begove džamije dobavljeni iz Sarajevskog polja. On veli: »U sara»jevskom polju ima jedno misto, zove se Rogačići, više sela Blažuja, i ondi »je bila crkva sv. Blaža. I gragja je doista bila čudnovata. Stupovi su joj »bili od mramora prilipog, govore da su vagjeni u planini Trebeviću više »Sarajeva. I može se virovati, zašto nije moguće s mora onlike sile doba»viti ni po suhu. Kad je manastir sorio, Usrembeg, odnio je lipo kamenje

[1]) Vidi moje »Tursko-slovj. Spom.«, 208.
[2]) Cons. Rog. 39. 208′ i 221.
[3]) Cons. Rog. 40, 18.
[4]) Vidi moj izvadak iz ove kronike u »Glasniku zem. muzeja« 1889.

»i stupove u Sarajevo mećat, kako se i sad vidi, u njegovu mećitu i u »Carevu; i od istog kamenja i od iste crkve ogradjena je ćuprija niže vrela »Bosne a druga na Reljevu . . . . .«

Moguće je da je u srednjem vijeku u Rogačićima bila crkva, ali gragjevni materijal, što ga tu Lašvanin spominje, nije kršćanskog nego rimskog porijekla, što svjedoče skulpture, koje on spominje da su uzidane u ćupriju niže vrela Bosne a i supstrukcije rimskih gragjevina, koje se u gustim razmacima po jugozapadnom rubu sarajevskog polja nalaze od Ilidže pa sve do Osijeka.

Da li u tome kraju imade traga onakovoj monumentalnoj zgradi, koja bi odgovarala krupnim dimenzijama mramornih stupova u trijema Begove džamije, to danas još ne možemo autentički ustanoviti, ali sudeći po znamenitim ostancima rimskih terma, otkopanim na mjestu, gdje se danas nalazi »Hôtel Bosna« na Ilidži, lahko je vjerovati, da je izmegju Ilidže i Osijeka bilo nekoć veliko rimsko naselje sa monumentalnim zgradama.

Abdullah ef. Kantamirija, koji je živio u početku prošlog vijeka, piše u svojoj medžmui, da je Gazi Husrefbeg vadio mramor za svoju džamiju i za banju iz jednog majdana, koji se nalazi pod Ozrenom kraj jednog vrela[1]).

Narod opet priča o velikim stupovima džamije, da ih je niz Lukavicu vuklo po sto jarmova volova, i da su se seljaci natjecali, koji će vući, jer kada bi se kome skrhao vô, davao bi mu Husrefbeg čitavih 20 para odštete![2])

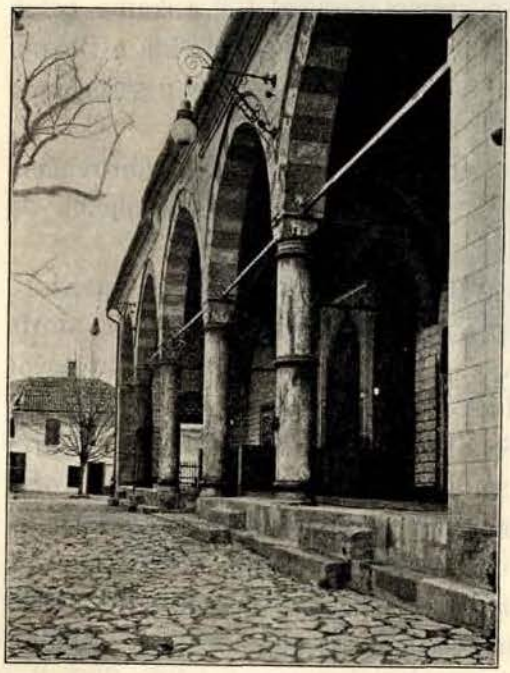

Slika 13. Trijem Husrefbegove džamije. U dnu bivši mekteb.

(Begova džamija.)

U onoj gustoj vrevi dućana, sokačića i raznih zgrada, koje opasaše sa svih strana Begovu džamiju, zasjenjenu hladom ogromne lipe u njenom haremu i druge drvljadi, zasagjene naokolo, slabi se ponešto dojam monumentalnosti na posmatrača, koji ju motri podalje iz vana; ali čim ugje u sam harem (dvorište) i ugleda masivne kolonade sofa (trijema) pred džamijom, stvoriti će si tek pravi sud o veličini i impozantnosti ove gragjevine.

[1]) Mirza Savfet o. c., str. 59.
[2]) Ibidem.

Sofe ogragjene su masivnim tesanim kamenicama i poprječno aršin visoko izdignute nad površinom dvorišta kao jedan masivni stilobat a taj trijem, koji se s jedne strane prislonio uz samu džamiju, ogragjuju prema dvorištu arkade, nošene od četiri velika obla stupa a na kraju od dva masivna pročelja pobočnih zidova.

Mramorni stupovi, visoki 4·90 *m*, debeli 0·66 *m*, opasani su pri dnu, po vrhu i po srijedi jakim profilovanim broncanim obručima a nose goleme kubične kapitele, na uglovima uriješene prema dolje proširenim nizovima stalaktita a spojeni su megjusobno i zidom džamije golemim potkovastim lukovima. Da uzmognu bolje odoljeti silnome pritisku masivnih lukova, što

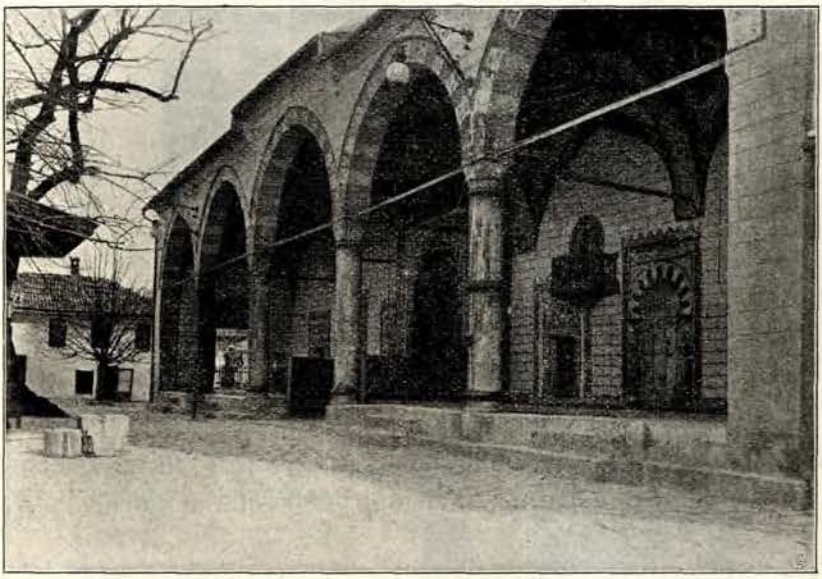

Slika 14. Trijem Husrefbegove džamije.

ih nose, svezani su na vrhu kapitela megjusobno i sa zidom jakim gvozdenim šipkama.

Ovo svodovlje dijeli strop trijema u pet kvadratnih polja, a svako je presvogjeno kubetom. Na zapadnom kraju pred munarom prislonjen je uza trijem pomalešan, nešto uži prostor, komu je podnica jednako visoka kao u sofa. Sa trijemom vezan je svodom a na pročelju ima jedan, sa zapadne strane dva prostrana prozora.

Ovdje je takozvani mejtaš (mrtvački kamen), kuda muslomani Sarajlije iz svih mahala u doba podnevnog ili ićindijskog namaza donose na tabutu svoje pokojnike, prije nego će ih sahraniti, da im obilan, na molitvu sakupljen narod, klanja dženazu. Tabut pokojnikov čuva onda obično fukara, koju će sakupljeni narod, pošto izmoli fatihu, darivati.

Pod srednjim svodom trijema sofe su od prilike aršin niže i ostavljaju prolaz do džamijskih vrata.

Slika 15. Vrata Husrefbegove džamije.

Vrata su drvena, vrlo umjetnički izragjena i lijepo ornamentiranim klincima sa širokim plosnatim glavicama uriješena a gornje polje svakog

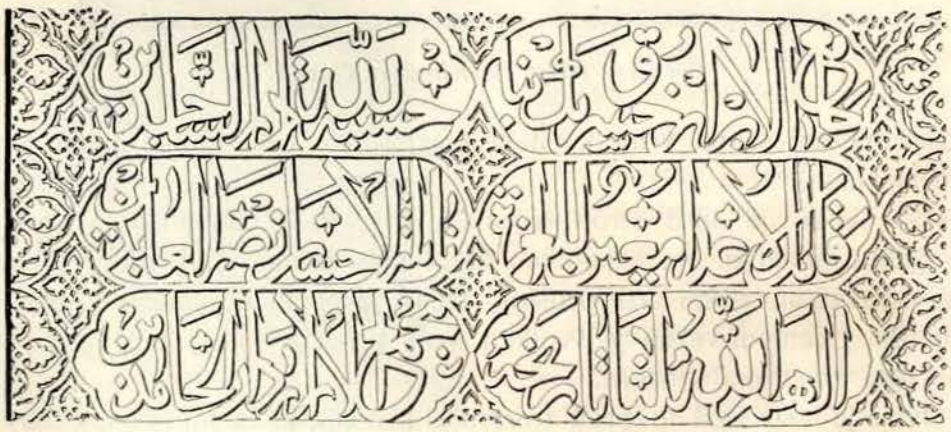

Slika 16. Natpis više vrata Husrefbegove džamije.

krila uriješeno je krasno stilizovanim, arabeskama, bogato ornamentiranim pozlaćenim natpisom, koji je izragjen u relijefu. Još krasniji od vrata je

dovratnik: masivna mramorna, iz duvara izbočena četvorina, u kojoj su usagjena vrata. Više vrata je mramorna ploča sa tarihom, navodno spjevanim od Husrefbegova prvog muderiza, kojega narod još danas spominje pod imenom Arap-hodže a više tariha je concha, umjetnički uriješena nizovima stalaktita, koji svojim kristalima ukrašavaju njenu udubinu.

Naš Mirza-Savfet prepjevao je epigram više vrata ovako:

Husrefbeg za božju ljubav tu džamiju diže,
Da u njojzi dobri ljudi Bogu sedždu čine,
On je sijo dobra djela, pomagao junake,
Uzdržavo pobožnjake, sjeko dušmanine.
Hvala Bogu, tarih reći, koji mu dosudi:
»To je kuća pravovjernih i zahvalnih ljudi!«

Zadnji stih, zbrojiv brojčane znakove arapskih slova, daje nam godinu sagragjenja 937. (=1530.)

Desno do vrata više prozora nalazi se uz duvar prislonjen »kandilj«, mala, parmacima ogragjena prodikaonica, sa koje se kroz malešna vrata u debelom zidu džamije ulazi na »mahfil« u samoj džamiji. Sa toga »kandilja« uči pred sabranim pobožnim narodom mujezin svaki dan u podne i u ićindiju.

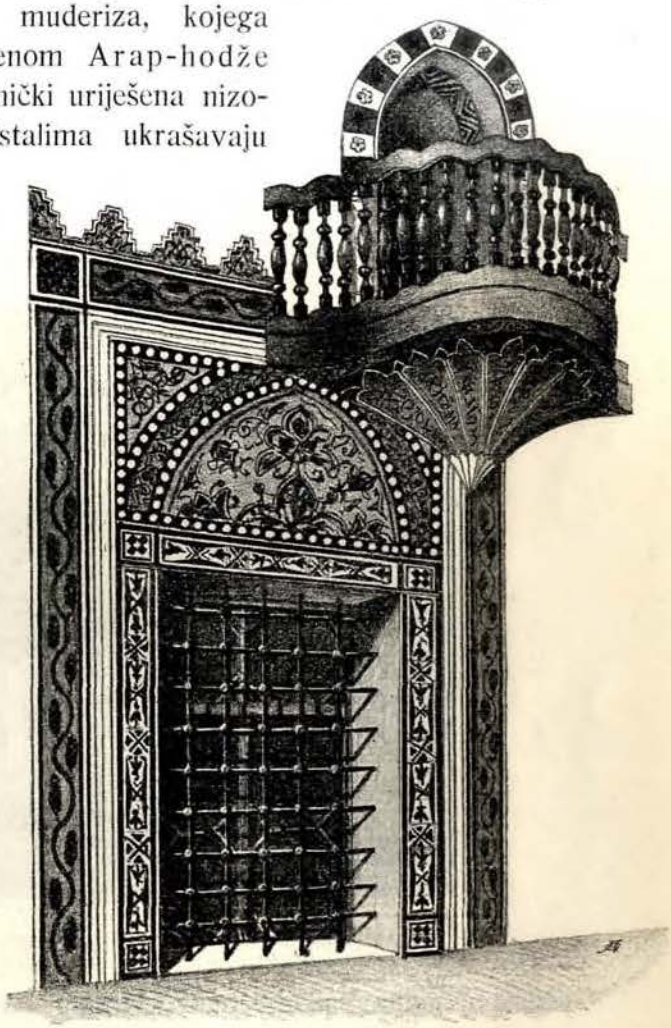

Slika 17. Propovjedaonica (kandilj) u trijemu Husrefbegove džamije.

Ušav na vrata u samu džamiju, posjetnika će, — ako uopće ima osjećaja i arhitektonskog shvaćanja — upravo zadiviti jedinstvenost i veličajnost ovoga prostora. Očima se tu razgaljuje četverasta, u temeljnim linijama skroz jednostavna, gragjevna figura od 13 *m* širine i 13 *m* duljine, — takozvana orta-jeri, koja se u vertikalnom profilu razvija do savršenosti. Sa tri strane masivni, 2 *m* debeli zidovi, sa četvrte, jugoistočne, impozantni lûk, koji se upire o oba pobočna zida, nose četiri stalaktitima bogato uriješena pandantiva, vezana gore snažnim, bogato profiliranim okruglim vijencem, koji je nadvisio podnicu džamije za 19 *m*. Nad ovim vijencem uzdiže se 2·5 *m* visoki tambour, provigjen sa nizom uskih, gore zašiljenih prozora a pred njime drvenim parmacima ogragjena galerija,

koja obilazi oko vijenca. Do te galerije uspinje se stepenicama, nevidljivo ugragjenim u masivni zid džamije a služila je za to, da se mogu zapaljivati one nebrojene svjetiljke, kojima bi se u prijašnje doba razsvjetljivala džamija.

Tambour presvogjen je oblim kubetom, kome je nutarnji vrh nadvisio osnovnicu za 4·5 *m*. I tako je to kube nadvisilo podnicu džamije ravno za 26 *m*.

Sravnimo li tu mjeru sa širinom ove orte pri dnu (= 13 *m*), opažamo, da je visina upravo prema osnovnici u razmjeru kao 2 : 1, a tome razmjeru, što ga je graditelj jamačno svjesno i pomno proračunao, pripisao bi upravo veličanstveni dojam, kojim se ova kupola doimlje promatrača; jer za čudo,

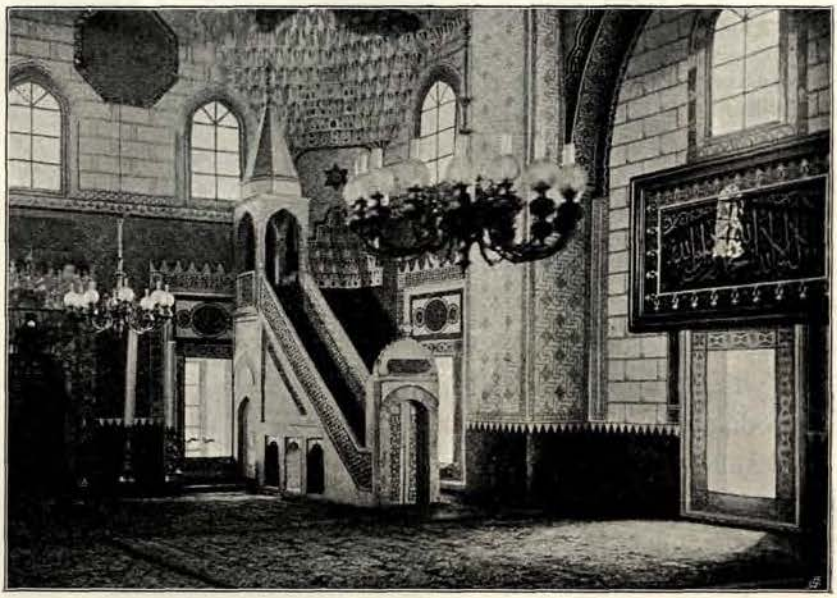

Slika 18. Nutarnjost Husrefbegove džamije sa mimberom.

prem tu nema baš golemih dimenzija, čini se taj prostor daleko većim, nego je u istinu.

Orta-jeri proširuje se prema jugo-istoku u prostor pola tako širok kao ona sama, spojen s njome otvorom, širokim 10·5 *m*, koji je gore presvogjen lukom, komu je vršak nadvisio podnožje za 16 *m*.

U oba ugla ove prostorije razvijaju se obilni sistemi stalaktita, koji ovdje nadomješćuju pandantive a gore ih veže poluvijenac sa pilastrima džamije. Nad njime je opet tambur sa nizom prozora a više njega polukupola, koja se opire o veliki luk prema orta-jeri.

Ovo je najodličniji dio džamije, jer se tu na sredini u masivnoj crvenoj mramornoj plohi nalazi mihrab sa svojom krasnom, stalaktitima nadvišenom udubinom, koji pobožnicima označuje kiblu, gdje imam obavlja svoje bogoslužje. Desno do mihraba je mimber (prodikaonica), načinjen od bijelog sitno-

zrnastog pješćenjaka a djelomice i od domaćeg mramora. Mimber ima oblik male četveraste kule, kojoj osnovnica iznosi od prilike jedan četvorni metar, uzvišene od prilike 2·5 *m* nad podom te je gori ogragjen sa četiri stupca, spojena oštrim lukovima a pokrita šiljatim poligonim krovićem. Do ovog mimbera dolazi se basamacima sa 20 stepenica, ogragjenih lijepo ornamentiranim parmacima, a vrata, koja vode do stepenica presvogjena su plosnatim lukom.

Taj mimber pomno je izragjen, prem nije — osim parmaka — onako bogato skulpturama uriješen kao mimber u Aladže-džamije u Foči. Sa mim-

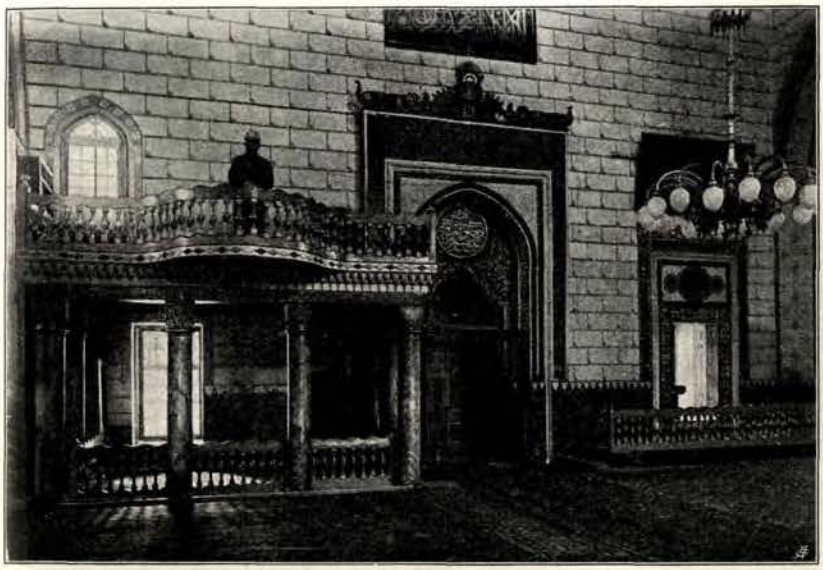

Slika 19. Mahfil u Husrefbegovoj džamiji.

bera uči u podne svakog petka i bajrama hatib na arapskom jeziku hudbu a time dobiva bogomolja, za razliku od mesdžida, karakter prave džamije.

Lijevo do mihraba nalaze se dva mala drvenim parmacima ogragjena ćursa, sa kojih muderizi tumače sakupljenom narodu vazove u materinjem jeziku.

Naprotiv mihrabu, desno do vrata nalazi se takozvani mahfil ili musandara, mala uzvišena od osam mramornih stupova nošena drvenim parmacima ogragjena, koru slična galerija, gdje za klanjanja stoje mujezini i uče a mala vratašca u duvaru spajaju musandaru sa kandiljem na sofama u predvorju.

Ovaj prostor džamije, koji zaprema ploštinu od 265 m^2 ima mjesta za priličan broj pobožnika, ali se je osnivač džamije pobrinuo, da ga još znatno proširi, prizidav lijevo i desno uz pročelje džamije po jednu prostoriju — takozvane gjenahe (= krila) — četverasta oblika sa stranicama od 6·5 *m*.

Ove pobočne prostorije spojene su sa samom džamijom lûkom, koji nadvisuje vrlo široki otvor a imaju s protivne strane po jedna vrata, koja vode jedna u harem a druga, na zapadnoj strani, u kutubhanu. Svodovlje u ovih je prostorija posve jednako izragjeno kao u same džamije. Iz uglova dižu se pandantivi, koji su vezani oblom vjenčanicom, više njih tambour a ovoga nadvisuje kube, komu se vršak nad podnicom uzdiže za 14 *m*.

Uza zid, koji ove prostorije rastavlja od izvanjeg trijema, protežu se takozvane maksure, neka vrst drvene sofe ogragjene s lica parmacima, koji su posve jednako izragjeni kao i ostali.

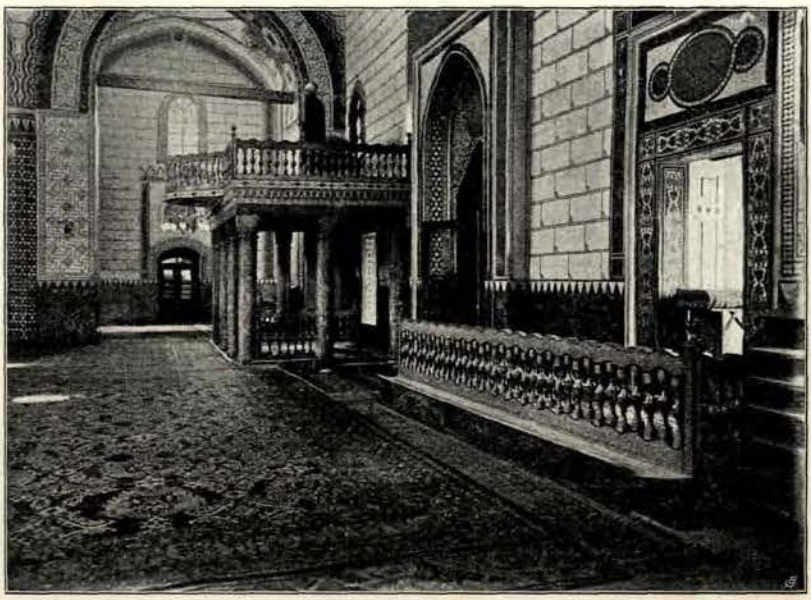

Slika 20. Pobočno krilo (gjenah) Husrefbegove džamije. U dnu mahfil, sa strane maksure.

Na jugozapadnom uglu ovog gragjevnog kompleksa prislonjeno je masivno četverasto podnožje munare, zarubljeno od prilike u visini od 6 *m* profilovanim nadstijenom. Otale, počam od uglova, čine nizovi obrnutim redom poredanih stalaktita prelaz od četvorine podnožja poligonom obliku same munare, koja se uzdiže nebu kao golemi vitki zidani stup. U visini od 34 *m* nad površinom izokolnog tla proširuje se munara u šerefe, ispod koga za čudo fali običajni vijenac od stalaktita. Do toga šerefeta vodi 140 stepenica, koje se oviše u nutrini munare oko njene osovine u obliku spirale. Na to šerefe penje se u pet vakti namaza mujezin, da zove pravovjerni narod na molitvu.

Kroz šerefe nastavlja se munara, koja se sve više suzuje od prilike još 5 *m* visoko a onda završuje u visoki, olovom pokriti šiljati krov, okrunjen velikim pozlaćenim alemom, na komu je ispod mizraka nanizano pet pozlaćenih jabuka.

Čitava ova munara od zemlje do vrška alema imade od prilike visinu 45 *m*.

Kako rekosmo prizidan je pred munarom uz sofe sondžamat koji služi kao mejtaš a za njom posebna zgradica od 7 *m* duljine a 5 *m* širine, koja služi kao kutubhana (knjižnica).

U ovoj knjižnici čuva se oko 1800 knjiga, većinom vjerskoga sadržaja a megju njima ima blizu 1000 rukopisnih. Knjige bile su prije pohranjene u Kuršumliji medresi ali su pred po vijeka, za Šerif Osmanpašina vremena, prenesene amo.

U vakfiji, što ju je Husrefbeg izdao za Kuršumliju medresu, ustanovljuje se, da se sve, što se od svote, namijenjene za gradnju medrese prištedi, potroši za kupovanje knjiga. Što je onda kupljeno, ne znamo, jer iz te dobe ima malo knjiga, koje su se do danas sačuvali, a većina njih je poslije nabavljeno. Megjutim ima megju rukopisima nekoliko njih, koji se mogu ubrojati u remek-djela i biserje orijentalne kaligrafije, a uriješeni su upravo prekrasnom polihromnom ornamentikom. Svima prednjači 23 džuza[1]), što ih je dao načiniti veliki vezir Mehmedpaša Sokolović i uvakufio u svoju džamiju, sagragjenu u svom rodnom mjestu u Sokolovićima kod Višegrada. Tamo je te krasne knjige u zabitnom selu našao prije deset godina g. Hilmi ef. Muhibić te ih je, da ne propanu, prenio u Sarajevo i pohranio u Begovoj džamiji.

Svaki džuz uvezan je u kožnate korice, izvana uriješene upravo prebogatim pozlaćenim relijefnim ornamentom, a i nutarnja strana uveza je od kože i ima krasne polihromne ornamente, izragjene takogjer u relijefu.

Svaki početni list uriješen je na čelu ukusnim ornamentom, pojedini odsjeci odijeljeni su ornamentalnim pruticama a na širokoj margini smješteni su mjestimice okrugli polihromni cvjetovi. U svih ovih džuzova je izrada i ornamentacija jednaka, a samo u prvome odlikuje se naslovni list time, da mu se ornamentika proširila preko dvije čitave stranice.

Ovo je pismeni spomenik od neprocjenjive vrijednosti i radi svoje upravo klasično lijepe ornamentike i radi toga, što je to jedna od rijetkih uspomena na najslavnijeg turskog vezira, koji je ugledao svijet u ponosnoj Bosni.

Da čitatelju bar donekle predočimo te džuzove donašamo u tekstu nekoliko primjeraka iz obilne ornamentike njihove. (Vidi *sliku 3.* i *6.)*

Osim ovih džuzova odlikuje se lijepim pismom i ornamentima naslovnih listova jedan musaf, što ga je 1198. pisao Muhamed iz Filibe a ornamentima ga je ukrasio njegov hodža Miri Husejni Sadik (Vidi *sl. 1.)* i drugi musaf,

[1]) Poglavlja kurana. Trebalo je da je njih 30, ali je 7 nestalo.

pisan 1265. po H., što ga je uvakufio Fadilpaša. Ornamenti su tu vrlo obilni, nije se ni štedilo zlatom, ali sravniv ih sa Sokolovićevim džuzovima razabire se na prvi pogled, da su ovi nastali u doba, kada je umjetnost književne iluminacije u orijentu bila na svom vrhuncu, dočim su ornamenti u Fadilpašina musafa već nastali ispod ruke kasnog epigona starih umjetnika.

Gazi Husrefbegova džamija štetovala je za velikog požara, koji je iza okupacije uništio lijepi dio Sarajeva, u toliko, što su dim i čagja zaodjeli i slikarije, koje joj ukrašavahu zidove. Te slikarije — naravski čisto ornamentalnog karaktera — načinjene su god. 1169. (= 1755.), kada se džamija, u koliko je bila starinom trošna, popravila.

Iza požara od god. 1879. islikana je džamija iznova a te sadanje slikarije doimlju se posmatrača kao na žalost neuspjeli pokus, da se orijentalnim arhitektonskim formama najbolje dobe priljubi ornamentika modernog arhitekta, koji je više vadio impulze iz svoje fantazije, nego li iz onog upravo neiscrpivog vrela prebujne orijentalne umjetnosti, a gdje je segnuo u ovaj prebogati umjetnički arhiv, nije znao pravo prosugjivati a ni ocjenjivati ono biserje, koje u njemu počiva. I tako sadanja slikarija Begove džamije, mjesto da još više pridigne arhitektonski dojam, vrevom linija i ekstemporiranih motiva taj dojam upravo paralizuje.

Megjutim šteta se dade popraviti, boja sa duvarova ostrugati a doći će vrijeme, kada će se naći i umjetnik, koji je kadar da se svom dušom prilagodi onoj uvijek svježoj bujnosti orijentalne ornamentike i boje te će džamija u doličnijoj formi zadiviti svakog promatrača.

Za džamijom nalazi se malo groblje sa nišanima nekih odličnika a megju njima ističu se grobnice Huršidpašine žene i djeteta i mutevelije Mehmeda Riza efendije.

(Turbeta.)

S istočne strane kraj džamije nalaze se uporedo, jedno s drugim svezano, dva turbeta, jedno veće, drugo manje, oba jednakog osmerouglatog oblika i presvogjena svako sa kubetom, pokritim olovnim krovom.

Veće turbe ogradilo je grobnicu Gazije Husrefbega, manje njegovog prijatelja i prvog mutevelije Muratbega Tardića.

Slika 21. Turbe Gazi Husrefbegovo i Muratbegovo.

Oba groba jednako su izragjena na oblik drvenog sarkofaga a pokrita su crnom, bogatim zlatnim vezom izvezenom pokrivkom. U čelo svake

Slika 22. Grobnica Gazi Husrefbegova. Pred njom na stalku skupocjeni musaf. Na duvaru u staklenoj škrinji Pejgamberov emanet.

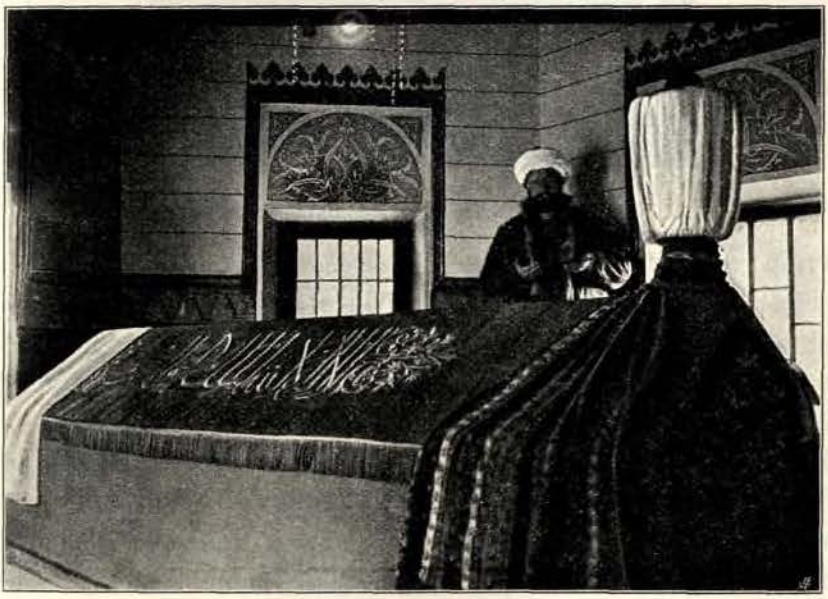

Slika 23. Grobnica prvog mutevelije Muratbega.

grobnice je nišan sa velikim umjetno spletenim kaukom. — U turbetu Gazi Husrefbegovom više prozora smještena je staklena škrinja, a u njoj su pohranjene osobite relikvije — emanet Pejgamberov: jedna dlaka iz

Muhamedove brade u staklenoj bočici i jedna skupocjena pokrivka sa prorokovog groba u Medini od onih, što ih sultani po prastarom običaju svaki puta, kada zasjednu na prijesto velikom svečanom povorkom šalju u Medinu, da se njome pokrije grob Pejgamberov.

Ove relikvije poslao je godine 1875. (=1292.) sultan Abdul Aziz, kada je u Krajini i u Hercegovini plamtio ustanak, a to je bilo jedno od najviših odlikovanja, što ga može sultan namijeniti jednome gradu. Emanet donio je u Sarajevo naročiti poklisar, Gazi Muhtarpaša[1]), a povorka, koja je išla s njime, sastojala se od četiri tabora vojske. Kada je povorka stigla pred

Slika 24. Pročelje Husrefbegove grobnice.

gradska vrata na Vratniku, zgrnuo se sav islamski narod, a na čelu mu valija, koji je emanet uz gruvanje od 101 topovskog hitca na glavi unio u grad. Pred Begovom džamijom dočekao je sijedi starac Fadilpaša povorku, te je preuzeo škrinju s emanetom i unio ju u Gazi Husrefbegovo turbe.

Ovaj emanet u veliko poštivaju sarajevski muslimani. Na 27. ramazana, kada se slavi Leileji-kadr, izlaže se u jaciju narodu. Najstariji ili najodličniji imam ili ulema sarajevski iznosi emanet iz turbeta, te ga pred mihrabom begove džamije polaže na stô. Narod, koji se na hiljade sabrao u džamiju i oko nje, prolazi redom pred njime te ljubi taj emanet, a svakoga, koji bi ga poljubio poškropili bi ružinim uljem. Pošto je svako cjelivao emanet, nose ga u svečanoj povorci opet na svoje mjesto u turbe, gdje ostaje godinu dana pohranjen, dok ne osvane opet 27. ramazana.

[1]) Sadašnji predsjednik velikaške kuće u Carigradu.

Na vratima Husrefbegova turbeta uklesan je na kamenoj ploči izbočenim pozlaćenim slovima ovaj natpis:

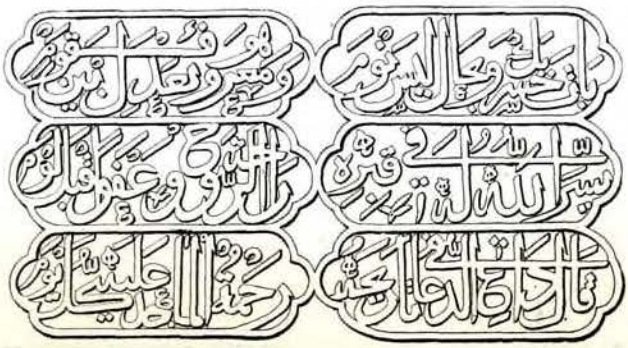

Slika 25. Natpis na Husrefbegovom turbetu.

Bâte Husrevbeg bi-halin lejse neum — Jesser-Allahu lehu fi kabri-hi
Ve-huve ma'rufun bi-adlin bejne kaum — Rahat-erruhi ve afven katle leum

Kale da'i fid-du'a tarihahu:
Rahmetul madžidi alejhi kulle jeum.

To jest:

Reče jedan dovadžija,
Koji s dovom tarih sklada:
»Nek svaki dan božji rahmet
I blagoslov na njeg pada!« [1])

Zadnji stih u nadgrobnog tariha je hronostih, iz koga saznajemo godinu Husrefbegove smrti: 948. po Hidžri (= 1541.).

Natpis nad vratima Muratbegova turbeta glasi:

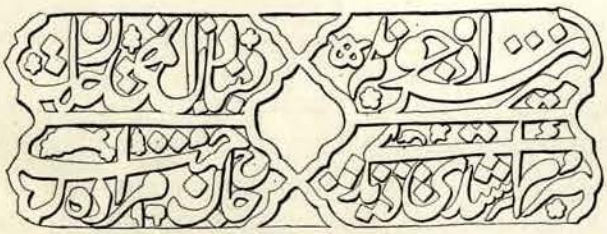

Slika 26. Natpis na turbetu prvog mutevelije Husrefbegovog, Muratbega Tardića.

Miri Murad čunki
Dunjaden itti rihlet
Kimki išitti didi
»Džani Murade rahmet« [2]).

[1]) Po Savfetbegu Bašagiću, o. c. str. 85.

[2]) Kada Muratbeg preseli s ovoga svijeta, neko saznade pa reče: Neka Bog blagosovi dušu Muratovu. (Po Bašagiću o. c. str. 90.)

Hronostih u zadnjoj kitici ovoga natpisa, ako sbrojimo brojčano značenje arapskih slova, daje nam godinu smrti Muratbegove: 952. (1544.)

Oba turbeta spojena su na pročelju megjusobno sa nešto izbočenim zidom, u kome se nalaze vrata i dva prozora te opasuje sa kosinama obih turbeta malu sobicu, u kojoj stanuje turbedar, što bdije danju i noću nad turbetima velikog vakifa i njegovog prvog mutevelije.

(Šadrvan [Vodoskok].)

U prostranom haremu (dvorištu) pred džamijom nalazi se lijepi šadrvan, pokrit olovnim, na sredini u kube svedenim krovom, koji počiva na 8 vitkih,

Slika 27. Harem Husrefbegove džamije sa velikom lipom i vodoskokom.

lukovima spojenih drvenih stupova. Strop i streha pod tim krovom urišeni su ukusnim drvenim rezbarijama, a izmegju stupova nalaze se četiri udobne klupe, kojima je zalegje ogragjeno parmacima od drvenih trabozana.

Tu bi svijet sjeo i počivao, prije nego li će uzimati abdest.

U sredini ovog otvorenog paviljona stoji šadrvan, iz koga na niz česama izvire bistra voda. Ovaj šadrvan je osmerouglat a načinjen tek prije dvadeset godina od bijelog zrnatog vapnenca, dobavljena sa otoka Brača. Taj šadrvan kažu, da je vijerna kopija po jednom originalu, koji se nalazi u Brusi u Ulu-džamiji.

Prije toga bijaše tu šadrvan drugog oblika, opravljen g. 1186. (= 1772.) te je u njegovu gradnju onda potrošeno oko 1000 groša. Taj stari šadrvan bio je načinjen od bosanske miljevine u okruglom obliku, visok 1·5 *m* a

4 *m* u promjeru. Više njega bijaše gvozdena rešetka svedena u oblik kupole. O bokovima šadrvana bilo je poredano 16 česama, iz kojih je voda oticala a pod svakom bijaše na podu prizidan kameniti kubus, na koga bi pobožnici uzimljući abdest upirali noge.

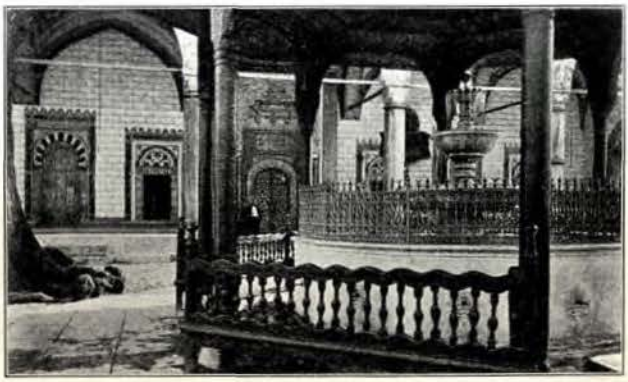

Slika 28. Vodoskok u haremu Husrefbegove džamije.

Vodu do ovog šadrvana doveo je Husrefbeg iz vrela Crnila.

Osim ovog šadrvana ima za zimnog doba niz česama koje izvirahu iz zapadnog zida, što opkuljuje harem a voda u nje dolazi iz jedne peći, smještene u uglu ograde, gdje se grije, prije nego bi dolazila u lule česama,

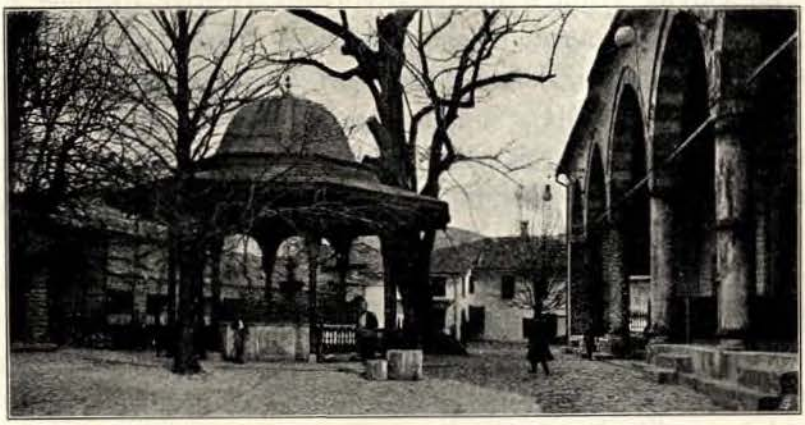

Slika 29. Vodoskok Husrefbegove džamije. Pred njim ezantaš.

tako te u zimno doba iz njih teče mlaka voda. Ovaj obzir vakifov napram pobožnika, koji bi dolazili džamiji, da se pomole bogu, dojmio se svakog putnika, koji bi u prijašnjim vjekovima dolazio u Sarajevo a putopisci — kao Evlijai Čelebija — to s pohvalom ističu.

Još valja spomenuti pred šadrvanom i džamijom golemi kameni kapitel, koji je nekoć bio na drugom stupu trijema, desno do ulaza, koji je valjda

bio štetan te je promijenjen novim. To je valjda bilo za popravka džamije obavljena 1169. (= 1755.). Sada taj kapitel leži na zemlji a uzanj je pri-

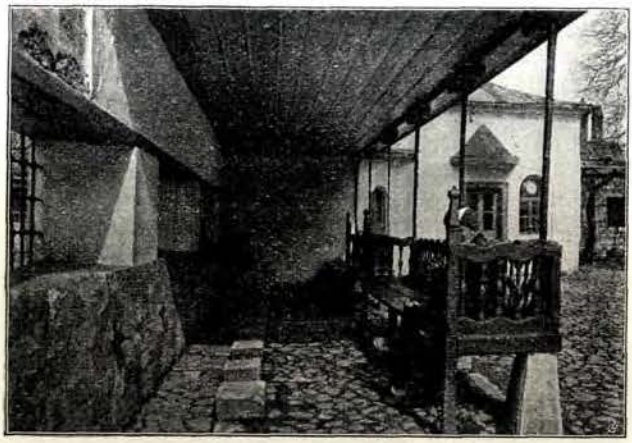

Slika 30. Tople česme i klupe pred njima u haremu Husrefbegove džamije.

slonjen pomanji kamen, te služi kao ezantaš, sa koga bi kadkada mujezin učio ezan. Narod upotrebljava ovaj kamen kadkada i kao mjeru za aršin jer su stranice gornje plohe kapitela prilično jednake jednom aršinu. *(Sl. 4.)*

(Muvekithana i mekteb.)

Ušav na glavna vrata u harem (dvorište) Begove džamije, prislonjena je uz ogradu lijevo do vrata malena zgrada, takozvana muvekithana. Tu se čuvaju instrumenti, kojima se mjeri visina sunca: u staro vrijeme bijaše to jednostavna »tahta« od drveta, to jest astrolabium u obliku kvadranta, proračunan za sarajevski meridijan, ali danas zamijenjen je taj instrument već modernim sekstanton na zrcala, u koga sitni nonius dozvoljava, da se ustanovi visina sunca do na malešni dio stupnja.

Ovo mjerenje visine sunca potrebno je za to, jer se po njemu ustanovljuje točno kolanje satova i sunčani zalaz, da se prema tome ustanovi doba akšama, koje počinje 10 minuti poslije astronomskog zalaza sunca. Po ovako ustanovljenom akšamu računa se ostalo četiri vakta namaza (dobe molitve), i to jacija, sabah, podne i ićindija.

Ovo ustanovljivanje točnog dnevnog vremena dužnost je muvekitova, koji u svojoj muvekithani sjedeći preračunava rezultate, dobivene astrolabom ili sekstantom.

Najpoznatiji muvekit Begove džamije bio je u zadnje vrijeme Salih-efendija Hadžihusejnović s pridjevkom Muvekit, koji je iza sebe ostavio glas marljivog historičara i rukopis »Povijesti Bosne« obragjene temeljnim poznavanjem turskih i donekle evropskih historičara. To djelo vrlo je zanimiva

radnja, do danas još neštampana ali se turski njen rukopis čuva u našem zemaljskom muzeju.

Salihefendiju naslijedio je u zvanju muvekita njegov sin, Akifefendija, koji uz poslove muvekita obavlja i dužnosti knjižničara u Gazinoj kutubhani.

Još nam valja spomenuti u sjevero-istočnom uglu harema mekteb dječački i magaze pod njime. Zgrada, u kojoj je mekteb bio smješten, danas ne služi više za školu, nego je ova prenesena u moderno sagragjenu palaču, koja se podiže u Ćemaluši na mjestu, gdje je nekoć bio Gjulov han, a u bivšem mektebu sjedi danas imam Begove džamije.

(»Kuršumlija«, Gazi Husrefbegova medresa.)

Naprotiv džamije nalazi se Husrefbegova medresa, poznata u narodu pod imenom »Kuršumlije«, jer je pokrita olovnim krovom. Prema ulici ogragjena je povisokim zidom, koji je imao četiri prozora sa željeznim rešetkama, ali su ovi prozori u novije doba zatvoreni sadrenim pločama.

Ušav na sokačna vrata ulazi se u malo dvorište, postrance opasano manjim zgradicama, a u dnu vigja se čelo medrese, sagragjene od lijepog tesanog kamena sa svojim masivnim, stalaktitima uriješenim portalom i olovom pokritim kupolama, oko kojih se nanizaše visoki, šiljatim vrhovima okićeni odžaci, iz kojih se iz sobica medrese vije plavuljasti dim.

Portal, koji medresu dobrano nadvisuje, upravo je krasno izragjen: nad vratima se viju u pravilnim nizovima poredani stalaktiti, koji ukrašuju gori zašiljenu udubinu u masivnom dovratniku, a pozlaćeni natpis pod njima tumači u jednu ruku značenje zgrade, a u drugu usavršuje ornamentalnim karakterima arapskog pisma dekorativni dojam cijelog portala. S obje strane dovratnika iskopane su iz stijene dvije poligone udubine, nadvišena svaka opet prema gore suženim sistemom stalaktita.

Prošav kroz ova vrata, ulazi se kroz mali kubetom presvogjeni hodnik u dvor, opasan arkadama, nošenim od sedam stupova. Ovi su stupovi iz jednog komada kamena te imadu četverasti kapitel, pod kojim je epitrachelium, kao i podnožje do baze, pojačan masivnim profilovanim obručem od bronca.

Trijem dvora sastoji se s obje strane od po četiri kvadratna polja, natkrivena kubetima, odgovarajući posve rasporedu stupova. U dnu su dva manja polja takogjer kubetima pokrita, a pred ulazom je podugačko polje, svedeno običnim svodom. Kako se vidi simetrija ovdje nije provedena četverostrano nego dvostrano, a naročito se pred ulazom ispustio srednji stup, koji bi odgovarao srednjem stupu u dnu dvora, a to je učinjeno jedino s tom namjerom, da se time ne oslabi dojam ovog dražesnog atrija sa

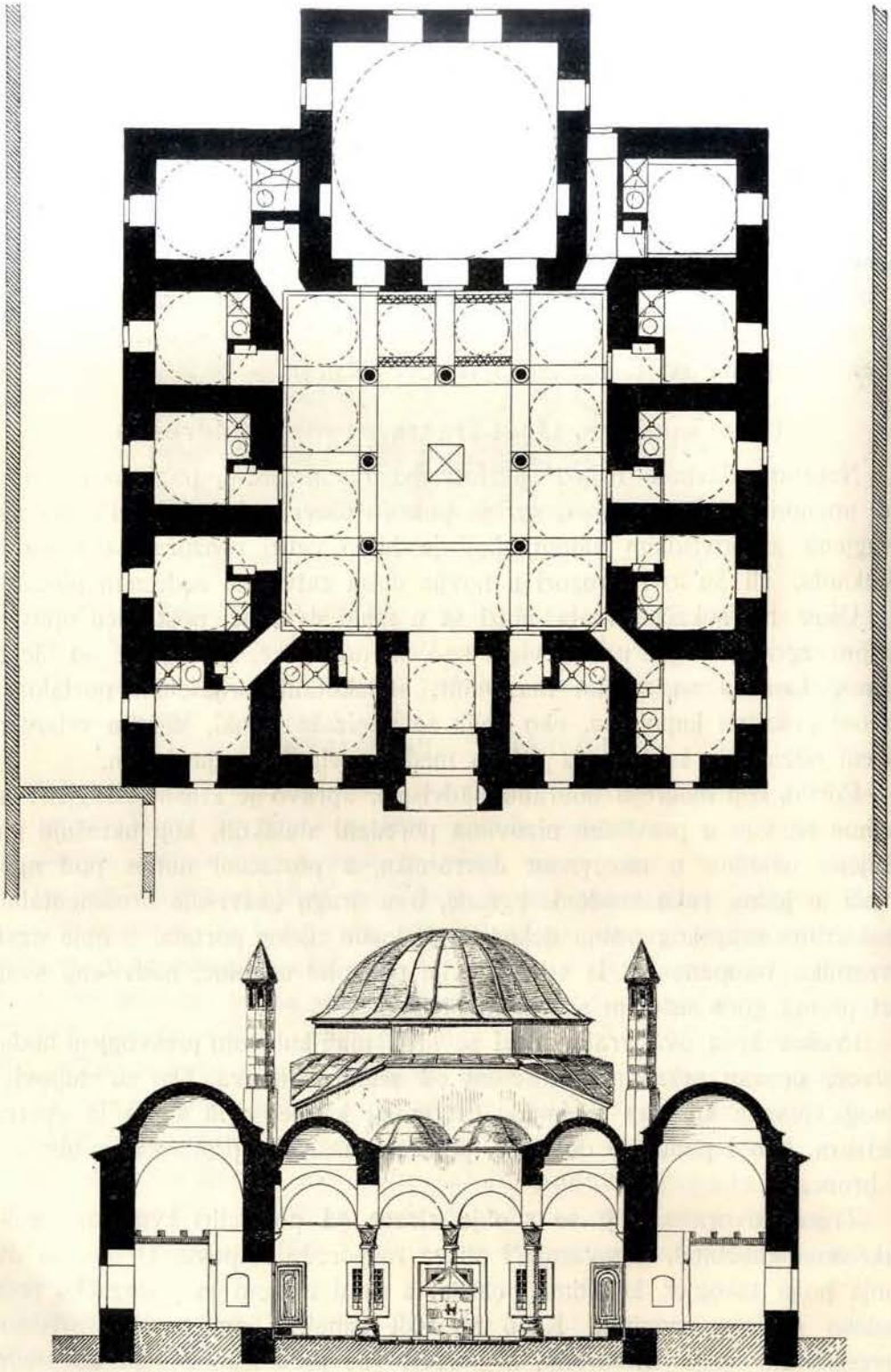

Slika 31. »Kuršumlija«-medresa. Tloris i vertikalni prorez.
(Po Ed. Styx: Bauwesen in Bosnien und der Hercegovina.) Mjerilo: 1:200.

Slika 32. Pročelje Kuršumlije medrese.

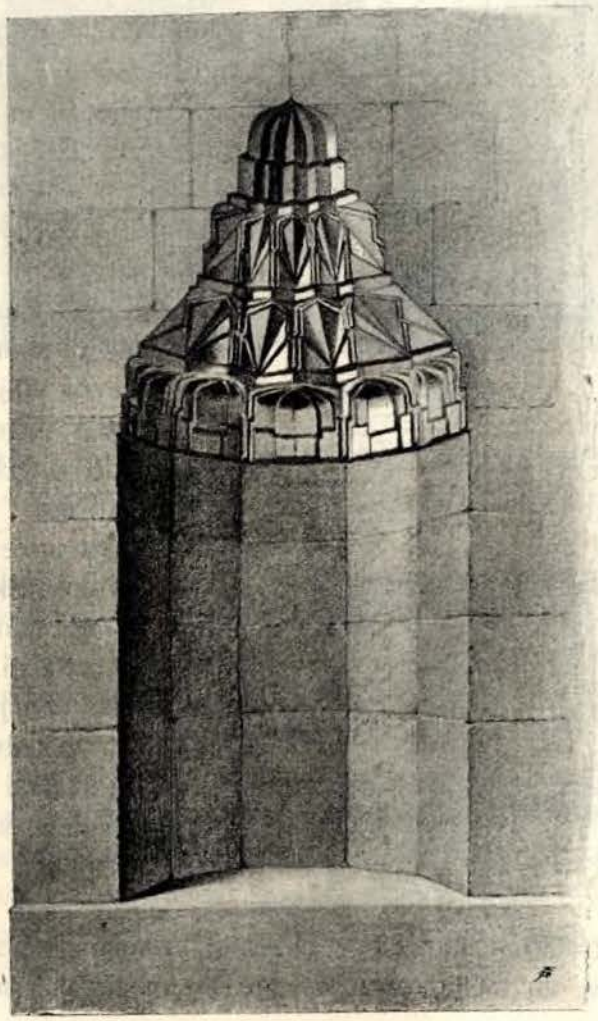

Slika 33. Udubina u dovratku Kuršumlije medrese, urišena stalaktitima.

svojim otvorenim impluvijem na promatrača, koji ga motri prolazeći u nj na vrata. Usred impluvija nalazi se mali vodoskok, oko njega poredaše se s prednje i s obih pobočnih strana 12 posve jednakih kvadratičnih sobica; svaka presvogjena je kubetom.

Slika 34. Natpis više vrata Kuršumlije medrese.

U dno zgrade smještena je dershana, prostrana soba, koja zaprema više nego četverostruki prostor sobica, u obliku pravilna kvadrata, presvogjena takogjer kubetom.

Razmotrimo li na planu arhitektonski raspored te medrese, opažamo, da je tu problem mjesnog rasporeda riješen upravo klasičnom jednostavnošću i stvorena arhitektonska cjelina, koja, prem dimenzije zgrade nisu nimalo impozantne, u svakoga proizvagja dojam monumentalnosti. Tu ne djeluje na promatrača ni masa, ni tehnička tegoba, nego ona dugotrajna, uzorna umjetnička tradicija, koja odlikuje orijentalnu gragjevnu umjetnost, koja uza svu starost i dugovječnost ostaje uvijek mlada, uvijek svježa.

Promatrajući samo mladice, što ih je ova umjetnost izbacila na sebi tugjem, bosanskom tlu, nehotice nam se namiče paralela sa zapadnjačkom umjetnosti, u koje pojedini umjetnički stil živi jedva dva-tri stoljeća, većina ih jedva dva-tri decenija, te bez roda i poroda zamire, dočim orijentalni stil živi eto i na tugjem tlu milenij iza kako je postao.

Medresu sagradio je Husrefbeg nekoliko vremena iza svoje džamije, a još prije nego je dovršena, osigurao joj je opstanak vakfijom, pisanom

26. redžepa 943. (= 1537.), a slijedeće godine 944. (1537.) bila je već, kako pjesnički natpis iz pera Fejzije nad vratima medrese veli, dogotovljena.

Ovaj natpis glasi: *(Slika 34.)*

قد بنى هذا البنا للطالبين حسبةً لله معطى السائلين
غازى خسرو أمير ذى الجهاد منبع احسان فخر العادلين
قال فيض الرب تاريخاً له مجمع ابرار دار الكاملين

Husrefbeg uvakufio je za medresu niz nekretnina u Sarajevu a osim toga 700.000 drama srebrnih, te je odredio, da se u gradnju medrese potroši 400.000 drama, a što bi se tu zaštedilo, da se od toga kupe knjige: otale potječe prva osnova knjižnice u Begovoj džamiji. U vakufnami se zahtijeva, da medresa imade 12 soba za učenike, a zgrada da bude čvrsta i stalna, kako se

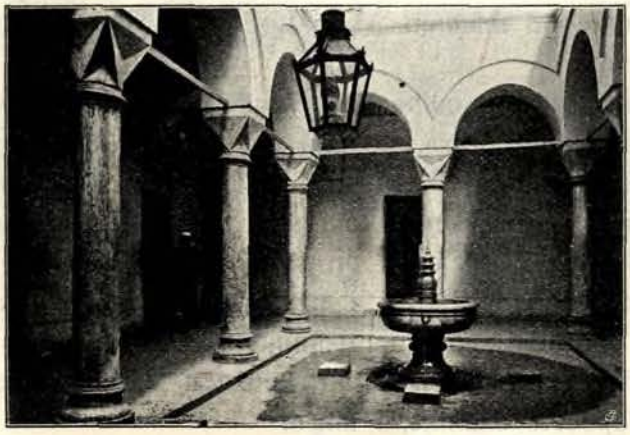

Slika 35. Dvor u Kuršumliji medresi.

dolikuje medresama, što su ih sagradili drugi veziri i emiri. I mjesto, gdje će se medresa sagraditi, točno je ustanovljeno u vakfiji: naprama ulazu u džamiju.

Svojstva, što ih Husrefbeg traži u muderiza, koji će predavati na njegovoj medresi, dolikovala bi upravo idealu učenjaka: muderiz treba da je alim (učenjak), fadil (visoko naobražen), savršen, iskusan i učen; svojim predavanjima i spisima treba da otvara vrata tajnih istina, da istražuje uzroke i posljedice, da u sebi sjedini i tradicionalno i spekulativno znanje: jednom riječi treba, da bude filozof u punom smislu riječi.

Isto tako ustanovio je u vakufnami i predmete, koji će se predavati na medresi: tefsir (egzegeza kurana), hadis (rečenice pejgamberove), ahkjam (šeriatsko pravo), usul (pravna vrela), meani ve bejan (poetika i retorika), kelam (metafizička dogmatika) »a od ostalih znanosti one, koje iziskuje običaj i vrijeme«.

Kako se vidi iz ovoga bilo je vakifu na umu, stvoriti neku malu univerzu, koja bi udovoljavala svim zahtjevima tadanje orijentalne znanosti.

Što je Husrefbeg od ove medrese očekivao, to se tečajem vijekova i ispunilo: ona je postala najglavnija medresa u Bosni, a njen učevni glas daleko je nadkrilio sve ostale tako, da se može reći, da je ona bila do nedavna — dok nije zasnovana šerijatska škola — najviši učevni zavod u Bosni, u kome su naučavali učenjaci svjetska glasa, iz koje je izišlo dosta pitomaca, koji su u svom rodnom gradu, u svojoj domovini, a mnogi i izvan nje, na dalekom istoku, izašli na glas kao odlični ljudi, bilo na polju znanosti, bilo lijepe knjige ili javnoga života.

Već prvi muderiz ili profesor na Husrefbegovoj medresi bijaše čovjek, koji je sa svoje učenosti bio megju svojim savremenicima na glasu a zvao se Mevlana Mustafa, sin Omerov, a unuk Hamzin, ali je u sarajevskog naroda bio poznat pod imenom Arap-hodže, koje se i danas još spominje velikim štovanjem.

Došao je u Sarajevo godine 929. (= 1522.)[1]) te je bio muftija i vaiz, a kada je načinjena medresa, postavi ga Husrefbeg na njoj muderizom. Njemu se pripisuje autorstvo stilistički i formalno savršene Husrefbegove vakufname, njemu se pripisuju i oni stihovi, što su uklesani kao epigram nad vratima Begove džamije. I on sam ovjekovječio je svoje ime kao osnivač mesdžida u Arap-mahali i džamije u Karpuzovoj ulici te se prva zove »starom« a druga »novom« džamijom mûle Arapa.

945. (= 1538.) odselio je Arap hodža u Brusu, gdje je, nedovršiv gradnju jedne započete džamije, i umro.

Za njime imenovan je muderizom Kuršumlije Jakub ef. Čalik, sin Bajramov, koji je bio ujedno i sarajevski muftija do svoje smrti 965. (= 1557.) a naslijedio ga je u časti muderiza i muftije Mevlana Muslihudin ef.; ali pošto je bio u zavadi sa sarajevskim kadijom Muhamed ef. Bihurićem, svrgnut je i on i protivnik te su pozvani u Carigrad.

Njegov nasljednik Hanefi ef. umro je 973. (= 1565.) a zamijenio ga je Sulejman ef. Jeribollija, koji je sagradio džamiju pod Carinom na Alifakovcu.

Megju glasovitije učenjake, koji su naučavali na ovoj medresi spada i Abddul Dželi ef., koji je na njoj predavao izmegju 1020. i 1030. godine a njegov najdarovitiji učenik, kašnje glasoviti spisatelj izišao je na glas pod značajnim nadimkom Alamek (= Sveznalica).

Od softa, koji su u Kuršumliji svršili nauke i poslije došli na glas kao znameniti ljudi zna se cijeli niz dičnih imena. Eno Husejn ef. Muza-

[1]) Ove i slijedeće podatke o muderizima i glasovitim softama Kuršumlije donosim po bilješkama g. Šejha Sejfudina Kemure.

ferije, koji je tu svršio nauke a za dobe principa Eugena bio sâm vaiz i muderiz na ovoj medresi te se kraj svojeg učiteljskog zvanja bavio pjesništvom i astronomijom; eno Mehmed ef. Suglića, Sulejman ef. Musića, Muhamedi-Džudi ef. Čokadžića, učenih kadija, koji su svoje zvanje kroz više generacija prenosili na potomke svoje loze. Potonji došao je na glas i kao pjesnik tariha na Carevoj ćupriji, na Hadži Bešlinu grobu i dr.

Najbujniji cvijet, koji je izašao iz ovog sarajevskog razsadnika znanosti i lijepe knjige, bijaše Muhamed Mejlija, Kjoranija, koji je na daleko tražio premca svojoj pjesničkoj vrlini a ime mu i danas živi kao pjesniku obilnog niza pjesničkih tariha na mnogobrojnim nišanima svojih suvremenika i sugragjana.

Osim Aliefendije i Ahmedefendije Ćesrije, koji su bili jedan za drugim muftije u Sarajevu, valja megju bivšim stanovnicima medrese spomenuti i Muhamedi Razi ef. Veliudinefendića, koji je isprva bio učitelj na Kuršumliji a 1194. (= 1779.) je postao šejhom u gazinu hanikahu. Za njega piše Mula Mustafa Bašeskija, da je bio vješt svakomu pismu, imao je hitru ruku a pjevao je jednako vješto i turskim i svojim materinjim jezikom.

Atajia u Zejl-Sekajika (II. 283.) spominje megju bivšim gjacima Kuršumlije i Baliefendiju Sarajliju, koji je bio najprije mektebhodža, onda u Carigradu muderiz a vrativ se u Sarajevo, kadijom, te je kao takav naprama Sinanovoj tekiji u Kadinoj mahali sagradio takozvanu »Pribignutu džamiju«.

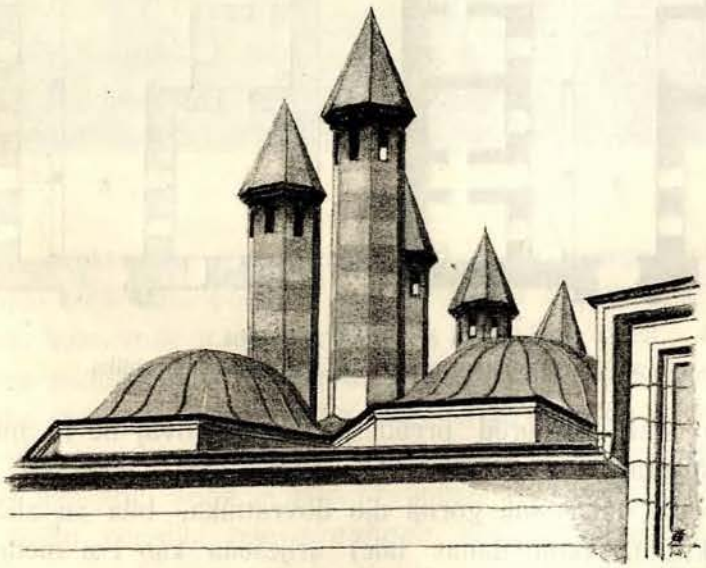

Slika 36. Odžaci na Kuršumliji medresi.

(Hanikah.)

Sjeverno od džamije s onu stranu ulice nalazi se Gazi Husrefbegov hanikah[1]), jedna radi svoga rasporeda dosta zanimiva gragjevina. Njen današnji oblik doduše je promijenjen jer je hanikah u doba okupacije bio prilično oštećen te je tek u novije vrijeme ponovljen ali ova restauracija

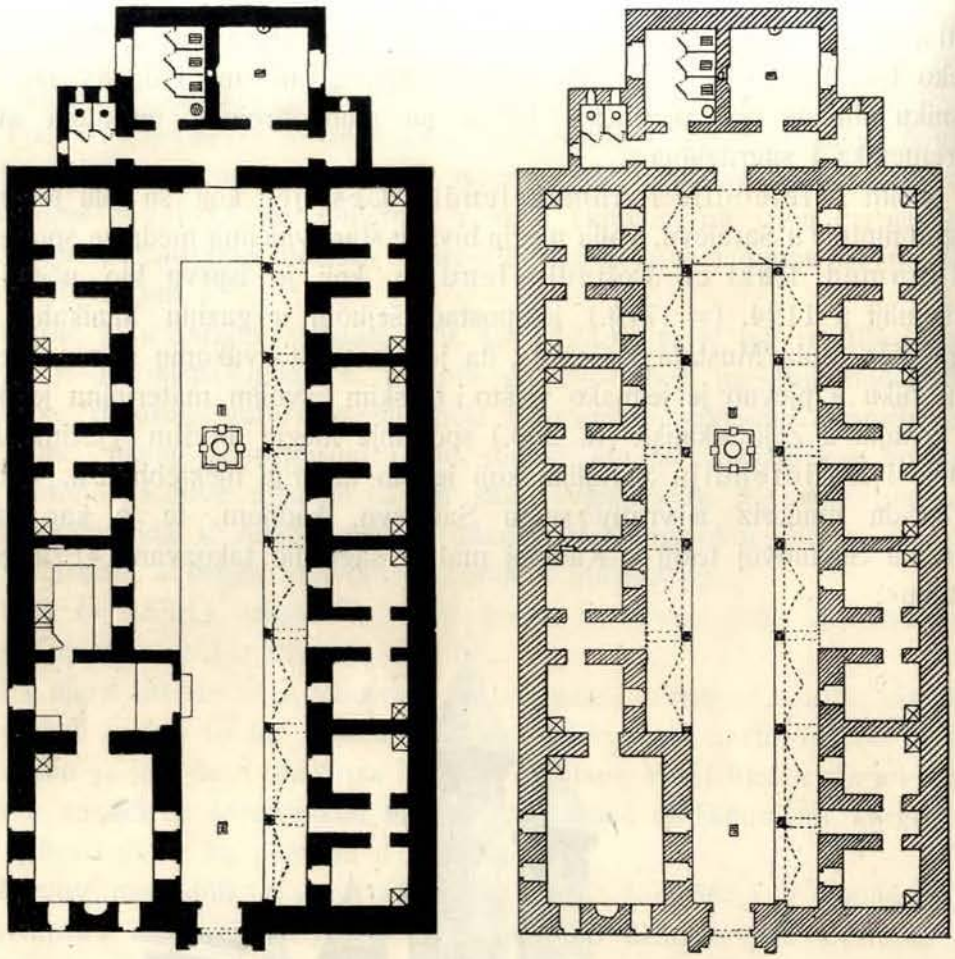

Slika 37. Tloris Hanikaha.
A. Po prvobitnoj osnovi. *B.* Po današnjem obliku.

nije u toliko stari raspored preudesila da se ovaj ne bi mogao bar u tlorisu rekonstruirati.

Vrata, prem danas fali gornji dio dovratnika, bila su slično udešena a gore stalaktitima (koji danas fale) uriješena kao i u medrese a kroza njih se ulazi u lijepo predvorje, koje je u toliko zanimivije od onoga u

[1]) Isto, što i tekija = manastir.

kuršumliji, što je dugoljastijega oblika. To predvorje bilo je sa tri strane opasano kolonadama od vitkih stupova, koje ograđuju prilično uzahan trijem a svod toga trijema u toliko je zanimiv, što je jedna polovina krstoliko, druga bačvasto presvođena te time predstavlja neki mješoviti tip svodovlja, koji mi inače na drugim građevinama nije poznat. Posred ovih arkada bijaše otvoreni *impluvium,* kroz koji se vidi vedro nebo a sred impluvija bijaše sebilj (vodovod), bez koga si u orijentu ne možemo zamisliti monumentalne građevine.

Oko ovoga atrija (dvora) redaju se sobe derviša, kojima je ovaj hanikah bio namijenjen, ali i njihov raspored je u toliko zanimiv, što im

Slika 38. Trijem u Husrefbegovom Hanikahu.

vrata ne idu direktno na trijem, nego u ovaj ide između dvije i dvije sobe smjerom trijema okomito poredan uski hodnik a u njemu se desno i lijevo nalaze vrata, koja vode u obje sobe, što ih hodnik dijeli. Ovaj raspored ima to dobro svojstvo, da je prema trijemu ostalo prostranije pročelje za prozor i tako je svaka soba vidnija, nego li bi bila, da je valjalo na istoj strani smještavati i vrata. Takih hodnika ima s desne strane četiri a s lijeve bilo je njih tri. Soba je bilo prvobitno četrnaest, dočim je u jugozapadnom ćošku peristila bila *simahana,* koja je zapremala prostor triju soba i trijema pred njima te je služila dervišima za obavljanje zik'ra. Tako je prvobitno bilo u hanikaha prema ustanovama vakfije svega 15 prostorija.

Međutim je ovaj raspored kod restauracije, koju je kako se čini obavio iza okupacije arhitekta skroz nevješt orijentalnomu stilu i neimajući za nj ni potrebna shvaćanja, promijenjen. Prije svega uklonjeni su stupovi i svodovlje pred sobama na zapadnoj strani tako, da arkadni dvor izgleda krnj i nesimetričan, onda je na zapadnoj strani do simahane uklonjen hodnik i od njega i bližnje mu sobice načinjena nešto prostranija soba.

Nema sumnje da su i simahana i pojedine sobe prvobitno bile presvogjene kupolama, koje danas sve fale i uslijed ovih pogrješaka moderne restauracije gubi se jedinstveni arhitektonski dojam ove u najboljem duhu orijentalne umjetnosti zasnovane zgrade.

Srećom modernom arhitektonskom vandalizmu nije uspjelo posve zatrti trag umjetničkoj koncepciji graditelja hanikaha; što je tu pokvareno, lahko se može i bez velika troška u duhu njegova začetnika ponoviti a onda će hanikah u nekom vidu natkriliti i samu kuršumliju, jer je u njega arkadni trijem gotovo originalniji nego li tamo.

Možda će mutevelija imati prilike a vakuf sredstava, da se provede ovdje samo letimice spomenuta regeneracija ove gragjevine.

U dno peristila hanikaha smještene su nuzgredne prostorije: u sredini kuhinja, desno komora a lijevo kupaonica i nužnici.

Mi donosimo tloris hanikaha u dvije slike: jedna predočuje današnji, druga prvobitni raspored njen.

Zanimivo je napomenuti još, da je poznati sarajevski kronista Mula Mustafa Bašeskija, koji je pomno bilježio sve važnije zgode svoga vremena u svojoj kronici zapisao, da je Husrefbegov Hanikah izgorio godine 1170. (= 1756.)

1194. (= 1779.) popravljen je hanikah, ali je godine 1248. (= 1832.) za velikog požara, koji je poharao čitavu okolicu, ponovno izgorio. Onda su nastradale sve izokolne zgrade Husrefbegova vakufa od Tašlihana do Gjulova hana pa je na osnovu šerijatskog hudžeta od 23. safera rečene godine odregjeno za popravak samog Hanikaha svota od 13.500 groša a fermanom od godine 1249. (= 1833.) odobreno je, da se ovaj popravak izvrši i zgrada proširi[1]).

Na čelu derviša, koji su se u ovom idiličkom ćošku posvetili skromnom životu derviškom imao je biti šejh reda halvetijskih asketa. Kakova je svojstva zahtijevao u šejha, da budu dostojni stanovati u njegovom hanikahu, razložio je Husrefbeg točno u svojoj vakufnami: »treba da su poznati svojim iskrenim vladanjem, krijepost treba da im je sopstveno svojstvo, da su zaodjeti odjećom božijeg strahopočitanja i pobožnosti, da su ustrajni na

[1]) Ferman se nalazi u sidžilu br. 73. u kutubhani Careve džamije.

putu uzvišenog šeriata, da idu stazom šejhova i pobožnih ljudi, da slijede ponašanje evlija, koji se čvrsto drže i slušaju šerijatske zapovjedi, da s džematom obavljaju namaz, da poste, čine zikr i uče kuran, da svladavaju strasti i da čine ostalo, što je dolično vladanju dobrih redovnika i obilježje učenih ljudi, koji napućuju na pravi put!«

Danas je na čelu hanikaha šeh nakšibendijskog reda a derviša nema, nego u sobama stanuju softe, koje u kuršumliji i rečenom Hanikahu uče.

Zanimiv prinos povijesti ovog Hanikaha nalazim u spomenutoj već knjižici Mehmeda Spahe[1]) te ga ovdje doslovce prenosim:

»I Hanikah su zadešavale iste nesreće kao džamiju: i on je pogorio za velikog sarajevskog požara šezdesetih godina prošloga vijeka po hidžretu. Mjesto njega sagradio je tadanji mutevelija džamiju nad dućanima na Gjulovu hanu, gdje se i klanjalo, a i mukabela činila. Malo kasnije prenešen je Hanikah na lijevu stranu od džamije pokraj imareta i musafirhane. Danas stoji na onom mjestu, gdje ga je i Gazi Husrev beg sagradio, naime na desnoj strani od glavnih haremskih vrata, a tu ga je podigao mutevelija Hadži Asim beg osamdesetih godina prošloga vijeka po hidžretu. Ova ponovna gradnja hanikaha dovodi se u svezu sa tadanjom reformom desetine u Bosni. Do tada su imali naime pravo, da desetinu pobiraju zemljoposjednici, a zato su bili dužni ići u vojsku s izvjesnim brojem vojnika i uzdržavati ih za vrijeme vojevanja. Ova je dužnost zemljoposjednika otpala, odkako je u Turskoj uveden nizam (redovna vojska), pa je država oduzela zemljoposjednicima i pravo na desetinu. Tom su reformom bili oštećeni i mnogi vakufi u Bosni, a ponajviše Gazi Husrevbegov, kojemu je desetina — kako ćemo to kasnije razabrati — jedan od najznatnijih prihoda. S toga je tadanji mutevelija — zabrinut za svoj vakuf odmah pohitio u Carigrad, da tamo na najvišem mjestu potraži, da se Gazi Husrevbegovu vakufu povrati desetina, koja mu po carskim fermanima pripada. Vele, da su tada u Carigradu na visokim mjestima imali velika upliva derviši, pa se s toga i Hadži Asim beg obratio na takvog jednog, na Šejh Muju iz Sarajeva, koji se tada bavio tugjim poslom u Carigradu i muteveliji obećao, da će mu isposlovati natrag desetinu, ako će on na starom mjestu sagraditi hanikah i njega (Šejh Muju) namjestiti šejhom. To mu je Hadži Asim beg drage volje obrekao i kad je kasnije desetina povraćena svim vakufima u Bosni, sagradio je hanikah na onom mjestu, gdje i danas stoji. Nu Šejh Muji nije bilo sugjeno, da postane šejhom u hanikahu, jer je morao ostati u Carigradu, a mjesto njega je došao Hadži Jamaković iz Vareša, koji je

[1]) Gazi Husrevbeg, str. 10., 11.

hanikah prekrenuo u medresu, u kojoj muderis vrši dužnosti šejha, a talibi su dužni ići svakog uoči petka i uoči ponedjeljka na mukabelu. Lijeva strana hanikaha dovršena je tek 1304. po hidžretu (1886.)«.

(Husrefbegova Musafirhana i imaret.)

Imenom musafirhana označuje se u orijentu jedna od najsimpatičnijih humanitarnih institucija, koje imaju da pomognu onim siromasima, koji dolaze

Slika 39. Pekarnica imareta Husrefbegova.

Slika 40. Kuhinja u Husrefbegovu imaretu.

u koji strani i tugji grad te u prvi mah ne mogu da se u njemu snagju, pogotovo ako neimaju sredstva da prežive prve dane.

To su u neku ruku gostione ili hanovi, u kojima će siroma putnik, kada stigne u tugji grad, naći za dva ili tri dana besplatni stan i opskrbu za se a i za svoga konja. Dok ustanovljeni rok izmine ima siromašni putnik

dovoljno vremena, da si nagje kaku zaradu i da dalje ne tereti ovu čovječnu instituciju, kojom se može opet okoristiti drugi došljak za njime.

Takih musafirhana ima još danas po Bosni dosta pa i na selima, gdje su se bogati koljenovići pobrinuli za siromašne prolaznike sličnim institucijama. Da samo nekoliko ovakih primjera spomenemo navesti ćemo seoske musafirhane Kopčića u Rami, Čengića u Donjem Odžaku kod Ustikoline, Sokolovića u Sokolovićima kod Višegrada, Rustempašin han u Čajnici,

Slika 41. Jedan ugao u dvorištu Husrefbegova imareta.

Skenderpašin u Sarajevu i t. d. Najveća ovaka zadužbina u Bosni je bila Husrefbegova musafirhana, koja se nalazila kraj džamije, tik do sahatkule.

U vakfiji begove džamije sadržane su i ustanove za ovu musafirhanu. Uz nju sagradio je vakif imaret te je odredio, da se u njemu kuha i izdaje jelo putnicima, koji bi u imaretu odsjeli, službenicima svog vakufa, softama medresa i muridima Hanikaha i to: svako jutro kuhati će se čorba od pola turske kile pirinča sa mesom, svaku veče od pola kile učinjene pšenice a u oči petka pilav od tri kile pirinča i 9 oka masla te osim toga zerde od jedne kile pirinča, 3 oke masla i 12 oka meda. Ovo je redovit program kuhinje imaretske a preko ramazana i uz bajrame ustanovljuju se bolja jela.

Za hljebove treba da se troši dnevno 96 oka mliva a svaki hljeb treba da važe 100 drama.

U vakufnami točno je odregjen i ostali potrošak potreban za imaret i plaće njegovih službenika.

Osim putnika, koji su zalazili u taj imaret dobivaju još i danas svi službenici vakufa i softe medresa dnevne obroke hrane. Dnevni obrok sastoji se od 4 hljeba po 100 drama te čorbe u podne i na večer a svaki, koji na to ima pravo, ima doći osobno sa svojim sudom u imaret i preuzeti svoj obrok.

Imaret je dosta primitivna zgrada u koje je s jednu stranu golema krušna peć gdje se svaki dan ispeče bezbroj somuna a s druge, u avliji, prostrana primitivno uregjena kuhinja, gdje se u kazanima impozantnih, dimenzija kuha čorba a na posebnim banjevima u manjim kotlovima zerde i pilav.

Musafirhana uz imaret danas više ne služi kao noćište i to s razloga, jer je bivši rejs-el-ulema Hadži Mustafa Hilmi ef. Hadžiomerović sporazumno sa vakufskim povjerenstvom radi eventualnih nepodopština dokinuo konaćište, ali od onda mjesto toga dobiva sedam siromašnih familija, koji se odlikuju osobitom pobožnošću, besplatnu hranu iz imareta, koje kao tako još uvijek funkcionira nepromijenjeno te je za putnika vrlo zanimiv prizor promatrati, kako se u tom imaretu dijeli ručak i večera i njima nahranjuje mala vojska ljudi.

Da prikažemo taj imaret donosimo nekoliko slika.

Slika 42. Husrefbegovo imare. Dijelenje čorbe.

(Sahat kula.)

U pročelju imareta, naprama džamiji, stoji četverasta vrlo vitka kula, koja visinom dosiže do šerefeta munare Begove džamije. U donjem dijelu posve je masivna te ima samo uske prozorčiće, kao puškarnice, kroz koje uske pruge svjetla razsvjetljuju tijesne zavojite stepenice, kojima se penje gore na kulu. Sasvim pri vrhu kule sa svake su strane po dva svodovima vezana prozora, a pod njima nalazi se sat.

Kada je ta kula sagragjena nije pouzdano poznato. U vakfiji se nikako ne spominje, a neima ni napisa na njoj, koji bi nam na to pitanje odgovorio.

Najstariji joj spomen mogao sam naći u jednom hudžetu od god. 1139. Tu se veli, da je za provale neprijateljske, to jest za principa Eugena (1109. = 1697. g.) izgorila sva ravan oko džamije, a dvoje braće Mehmed-aga, i Ahmedbaša uzeše pred imaretom prazno zemljište pod idžaretein-zakup, te platiše u to ime 100 groša za idžaretein i obvezaše se nadalje plaćati mjesečno kirije 80 akči. Od toga novca imao se popraviti imaret i sahatkula. Kod ovog ugovora intervenirao je kao zastupnik bosanskog valije Abdulahpaše, Fejzulahaga i Mehmed Buljukbaša. Mi to spominjemo s toga razloga, da pokažemo, kako je dužnost valije, kao pokrovitelja Husrefbegova vakufa bila, da intervenira u takim transakcijama, kojima se substancija vakufskog imetka makar i formalno mijenja. Kadija, koji je pisao spomenuti hudžet bio je Ahmedefendija[1]).

I godine 1832. (= 1248. H.), kada je za uprave malodobnog mutevelije Mehmeda zaključeno, da se poprave sve vakufske zgrade, koje su pale žrtvom silnome požaru, što je prije toga popalio velik dio Sarajeva, odregjeno je, da se potroši u popravak sahatkule 3451 groš.

Zadnja oveća restauracija ove kule provedena je godine 1875. te je gornji dio posve novo nazidan. Bilo je to u isto doba, kada se gradila nova pravoslavna crkva, a gragjevni posao obavili su majstori, koji su tamo radili.

U to doba je dobavljen iz Engleske i uzidan u kulu današnji sat, koji kazuje vrijeme po turskom običaju, računajući satove od akšama do akšama.

(Husrefbegova banja.)

Na uglu Ćemaluše i Pehlivanuše stoji jedna od najzanimivijih gragjevina turske dobe u Bosni, Husrefbegova banja, možda jedina, koja nam predstavlja potpuno sačuvani tip starih glasovitih turskih kupališta, u kojima se metoda kupanja sastoji u tome, da posjetnik postepeno prolazi kroz

[1]) Hudžet nalazi se u jednom sidžilu kutubhane Careve džamije. Priopćio mi ga je g. Sejf. Kemura.

sistem ſodaja, u kojima temperatura postepeno raste te je prema tome i parna atmosfera u njima raznoga stepena.

I kao gragjevina ſje ſta ſbanja ſzanimiv ſspomenik sa svoje dvije velike kupole i cijelog niza manjih, koje su sve pokrivene olovnim krovom.

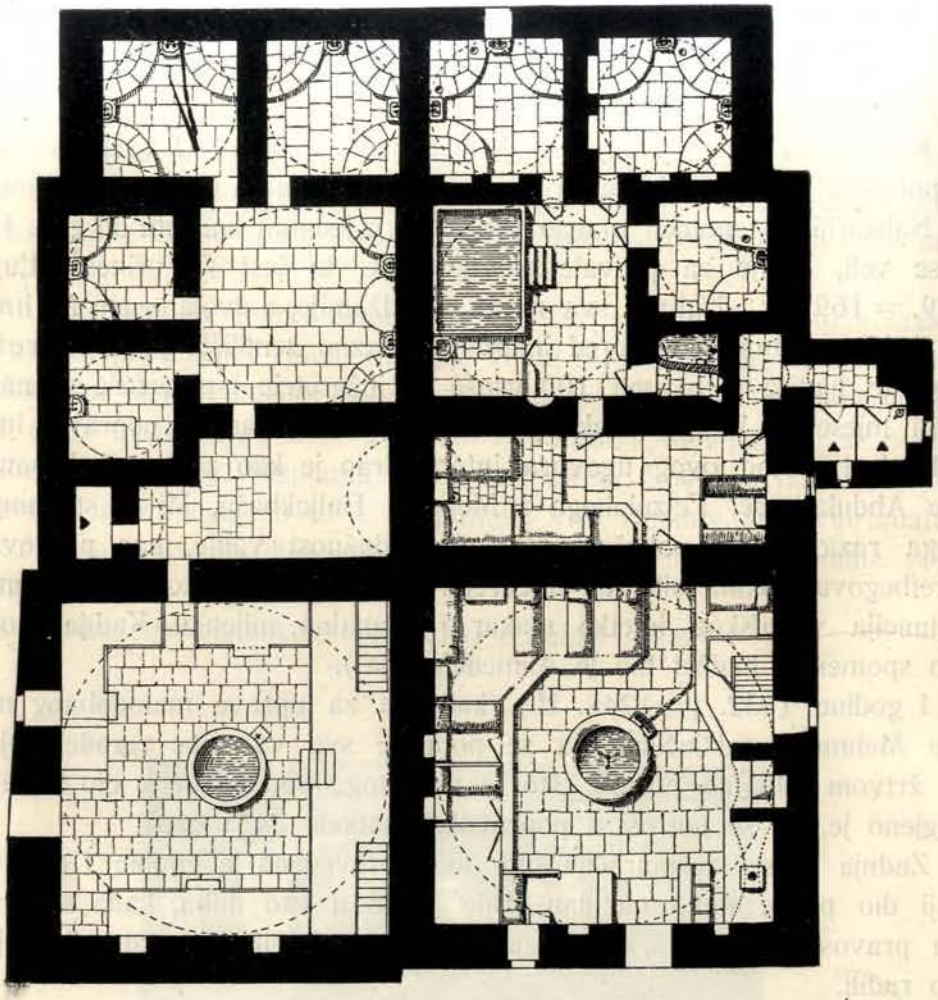

Slika 43. Tloris Husrefbegove banje.

Banja je simetrički razdijeljena u dva, po gragjevnoj osnovi posve jednaka simetrička dijela, jedan za muške, a drugi, od ovoga posve odijeljen, za ženske.

Pred banjom na licu Ćemaluše prislanja se mali trijem pred ulazom, a do njega nekoliko danas posve modernizovanih dućana, dočim je sama banja ostala gotovo nepromijenjena u svom prvobitnom obliku.

Ušav na prostrana vrata, dolazi se u veliki prostor kvadratične osnovke, nadkriven visokom, elegantnom kupolom, koja na sredini ima poligoni

prozor, što razsvjetljuje tu dvoranu. U sredini stoji vodoskok sa širokim basenom, koji baca hladne mlazove vode u visinu i time razgaljuje i hladi zrak dvorane.

Ovaj prostor služi za odmaranje posjetnika te ima po stranama nekoliko zastorima pokritih odjelaka, u kojima se kupači svlače, a osim toga gore galeriju sa minderima, na kojima se nakon kupanja odmaraju i ohlagjuju.

Iz te dvorane ulazi se u drugu jednako dugačku, ali užu, presvogjenu bačvastim svodom. U njoj je temperatura već nešto viša, a u duvarovima smještene su lule, iz kojih teče voda.

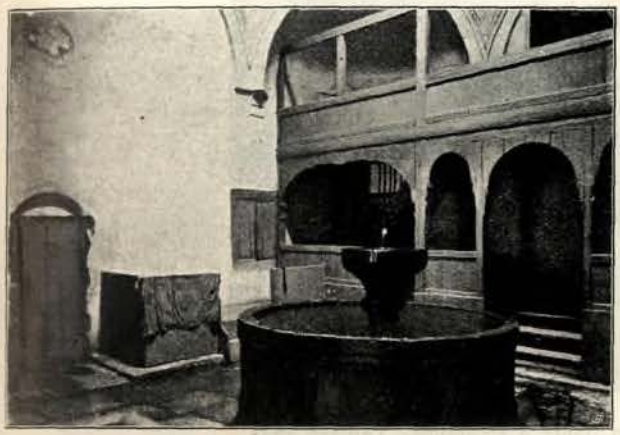

Slika 44. Iz Husrefbegove banje. Vodoskok u ženskom odjelu.

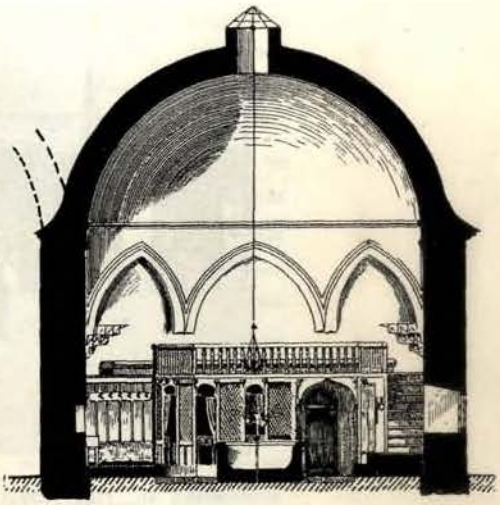

Slika 45. Prorez kroz mušku dvoranu Husrefbegove banje.

Iz ove prostorije ide se u četiri manje, raznoliko velike sobice, od kojih je svaka pokrita kupolom a stupanj temperature u njima postepeno raste. Prozora tu nema nigdje, nego u nje ulazi svjetlo na zvjezdoliko izrezana okanca, poredana u nizovima po kupoli a pokrita svako masivnim oblim, jako ispučanim staklenim kapkom. U tim sobicama smješteni su uz duvar kamene kade i baseni za kupanje a iz duvarova vire »lule«, iz kojih teče prema potrebi vruća ili hladna voda.

Pošto se posjetnik u ovim sobama okupao u vodi ili u vreloj pari, vraća se u onaj uski hodnik do dvorane i tu će ga koji od sluga banje masirati i trti onako radikalno, kako se to umije samo u turskoj banji, da se koža smekša a pore u njoj otvore i pročiste te se pacijent vraća, ne samo radikalno očišćen, nego i osjećajem, da se preporodio, u veliku dvoranu, u kojoj valja da se dobro rashladi prije nego li će izići na svježi zrak.

Ženska kupka posve je jednako uregjena kao i muška te je s toga ne ćemo ni opisati.

Peć, nad kojom se voda grije i proizvodi paru, smještena je izvan same banje te na našem nacrtu nije ubilježena a tako nisu u njem nacrtane ni druge nuzgredne zgrade: trijem i dućani pred banjom a uz ženski odio odijeljena avlija za žene, do nje divanhana, kroz koju se ulazi u žensku banju i druga avlija pred kućom čuvara.

Postanak ove Husrefbegove banje nam nije poznat. Ona niti se spominje u vakfiji džamije, ni u vakfiji medrese, niti, koliko je poznato, u kom

Slika 46. Husrefbegova banja u Ćemaluši. Vanjsko lice.

drugom dokumentu, ali pošto je od pamtivijeka pod upravom Husrefbegova vakufa, spada megju njegove zadužbine. Možda je sagragjena iza Husrefbegove smrti od suvišaka vakufskih prihoda.

Po jednom starom zapisu saznajemo, da je Husrefbegova banja popravljena godine 1194. (= 1779.), te da se u tu svrhu potrošilo 800 groša. I u novije je doba popravljena i to, kada se u nju uvagjao opći gradski vodovod. Tom prilikom prizidani su i oni modernizovani dućani pred njom a ponapravljene su i nuzgredne prostorije.

(Bezistan i tašli han.)

Čitavom duljinom Kujundžiluka od Franje Josipa ulice do Ferhadije proteže se uska, 109 *m* duga, olovom pokrita zgrada. Dva velika, šiljatim svodom nadkrivena, ulaza vode iz Kujundžiluka u tu zgradu a tako po jedan iz Ferhadije i Franje Josipa ulice. Licem ove zgrade niže se dućan do dućana a nutrina predstavlja dugi, s obje strane dućanima opasan hodnik, nadkriven svodovljem kao u kake bazilike, ispod koga se nalazi niz luneta, na koje u ovaj hodnik ulazi dosta oskudno svjetlo.

To je takozvani Bezistan, nekoć središte sarajevske a i bosanske trgovine, a i danas još u mnogome vidu zanimiv, ne samo kao gragjevni spomenik, nego i kao golemo stovarište, gdje prolaznik može da kupi svaku robu, što se iz orijenta a i sa zapada uvaža.

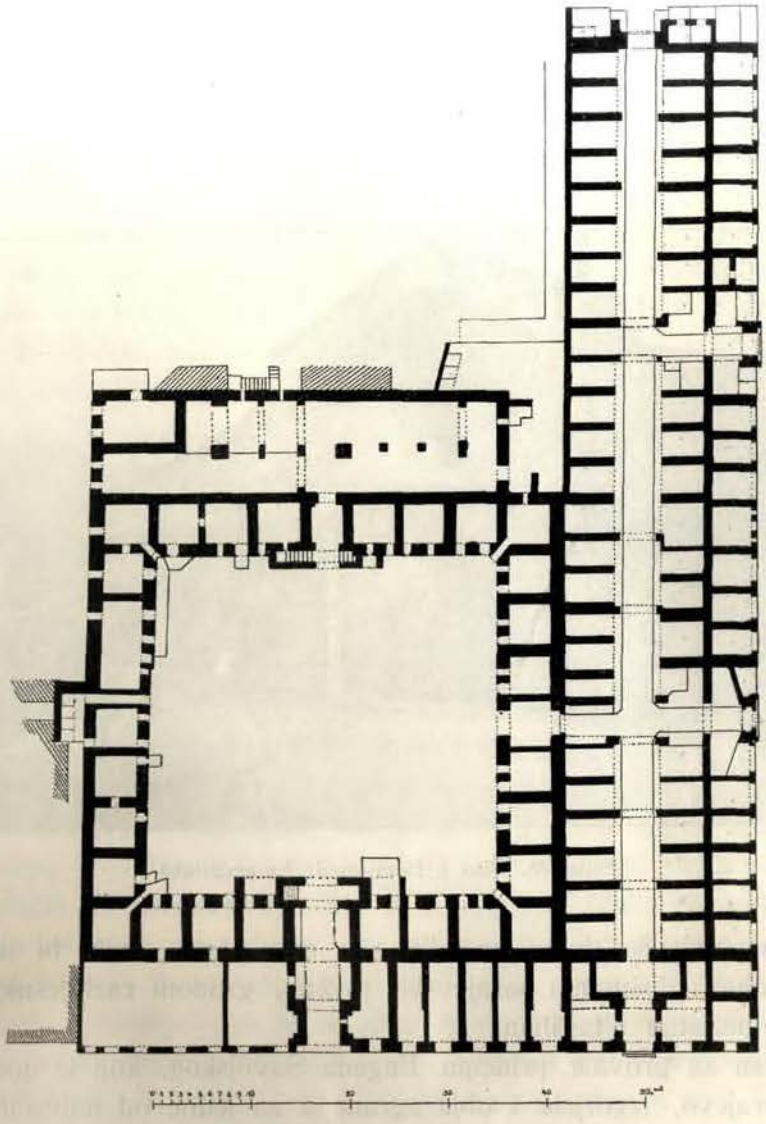

Slika 47. Tloris Bezistana (desno) i Tašlihana (lijevo).

Uza Bezistan nastavlja se u Franje Josipa ulici takozvani Tašli han (kameni han), takogjer golemi trgovački bazar, koji se ali u osnovi razlikuje od bezistana, jer se tu dućani ne redaju oko dugog uskog hodnika, nego oko prostranog četverastog dvorišta i jer je bezistan bio od uvijek prizemna zgrada, dočim je Tašlihan bio jednokatan.

Još pred tri decenija bijaše usred dvora tašlihana sebilj a više njega na stupovima džamija, ali to je sve izgorjelo za velikoga požara 1879., tašlihan postao je takoreći ruševinom, a ako i u onim podorima još ima dućana, razlog je tome zgoda mjesta u sred trgovačkog centruma.

Danas se i ovaj podor ruši i obara a na njegovom mjestu ima da se sagradi golema zgrada u modernom stilu.

Tašlihan i Bezistan dijelili su uvijek vjerno sudbinu grada Sarajeva. U dobra i sretna vremena bijaše tu zlatno vrelo, iz koga je izviralo blagostanje i bogatstvo Sarajlija, koje je bilo toliko na glasu, da mu se stari

Slika 48. Ulaz u Bezistan iz Kujundžiluka.

putopisci ne mogoše dosta načuditi a u crne dane, kada bi se — osim kuge — najveći dušmanin sarajevski, požar, gradom razbijesnio, patili su od njega i bezistan i tašlihan.

Tako su za provale principa Eugena Savojskog, koji je godine 1697. popalio Sarajevo, izgorjele i obje zgrade a za jedne od najvećih požarnih katastrofa, koja se desila 1832. rastopio se olovni krov na bezistanu i na tašlihanu, te je potrošeno u nove krovove za olovo na bezistanu 27.000 groša a na tašlihanu 24.750 groša. Osim toga je tašlihan onda znatno proširen te je dozidano mnogo magaza a u to se potrošilo svega 20.750 groša.

U nizu dućana, koji se nalaze u Bezistanu i Tašlihanu zanimivo je istaknuti prilično zamršene pravne odnošaje u pogledu vlasništva na pojedine parcele. U raznih vakufa, osobito dućana i zgrada, koje su se davale pod

kiriju, dogagjalo se, da su ove uslijed požara ili drugim uzrokom oborene a dotični vakuf nije imao sredstava, da ih posagradi i tako je gubio prihod od tih zemljišta. Ali da si bar osigura neki dohodak, dozvolio bi privatnicima da oni sagrade na takom praznom zemljištu dućane ili zgrade uz obvezu, da vakufu, koji je vlasnik samog zemljišta, plate godišnje stanovitu kiriju, koja se zove mukatom. U tom slučaju je vakuf vlasnik zemljišta a privatnik je vlasnik zgrade na njemu. Takih dućana, koji su pod mukatom, ima i u Bezistanu i u Tašlihanu.

Ali pošto su u Bezistanu i Tašlihanu dućani već postojali, nije bilo uzroka, da se sistem mukate ovdje osobito razvije, ali se tu razvio drugi pravni odnošaj, koji ima izvor u toj šerijatskoj ustanovi, da se vakufske zgrade, koje se daju pod kiriju, imadu svake godine izdavati putem dražbe. Ova ustanova je bila na veliku štetu trgovačkim ili obrtnim radnjama, smještenim u vakufskim dućanima, jer trgovac ili obrtnik, tek što se dobro smjestio u takom dućanu i osigurao si stanovitu, mušteriju bio je uvijek u opasnosti, da će ga kod slijedeće dražbe nadvladati konkurent i tako mu oteti dućan, u komu se je udomio. Time je štetovao pojedinac a još više trgovina i promet u opće. Da se tome doskoči, pronašla je god. 1022. po Hidžretu carigradska ulema posebni modus, da se takovi dućani daju, kako se tehnički kaže, idžaretein, to jest u dvostruki najam.

Temeljno načelo ovom idžareteinu jest, da vakuf ostaje i nadalje vlasnik zemljišta i dućana, ali zakupnik da mu plaća godišnju kiriju, ali ovaj dobiva pravo trajne upotrebe svoga dućana dapače i našljedno pravo u direktnoj lozi. Za to pravo dužan je platiti vakufu kod sklapanja takog ugovora ustanovljenu unapred oveću svotu, a to je muadžela, koja se ne smatra nikako kupovninom, nego u neku ruku, kao u starim agrarnim ugovorima, tapijskom pristojbom, koja ima i u ovom slučaju potpuno isto značenje, koje ima i staronjemački Erbbestandsgeld. Osim toga ali plaća se godišnje zakupnina, koja se zove muedžela. Pravo takovog idžaretein-vlasnika ograničeno je u toliko, da prelazi putem baštinstva samo na direktnu mušku i žensku lozu podjednako, da se najamni objekt bez naročite privole mutevelije nikako ne može preinačivati, poklanjati, zalagati niti ikakoj drugoj alienaciji ili alteraciji podvrći, dapače ni u onom slučaju, ako bi to i sam šerijatski sudac dozvolio. Rekaba ovih dućana pripada naravski vakufu. U slučaju ako izumre direktna loza ovakog idžaretein-zakupnika, postaje dotični objekt vakufu mahlul, koji njime može opet posve slobodno raspolagati. Kako se vidi, posjedovni odnošaji su tu vrlo neobični a u Tašlihanu postaju još zamršeniji, jer tu parcele nisu samo vertikalno, nego i horizontalno odijeljene tako, da se razi zemlje nalazi jedan podvlasnik dućana a više njega u prvom katu drugi.

Ovakov idžaretein-odnošaj osim u Husrefbegovih dućana i Rustempašina bezistana (Brusa-bezistan) inače je u Bosni vrlo rijedak, prem je u Carigradu dosta običajan[1]).

Spomenuti je, da su hodnici u Bezistanu i avlija u Tašlihanu neograničeno vlasništvo vakufa.

(Gjulov i Morića han.)

Naša radnja bila bi nepotpuna, da bar mimogred ne spomenemo dvije zgrade, koje su od starine vlasništvo Husrefbegova vakufa i koje su u razvoju sarajevske trgovine i prometa igrali veliku ulogu. To su dva hana, koje narod danas zove Gjulovim i Morića.

Slika 49. Moderna zgrada, što ju je Husrefbegov vakuf sagradio na nekadanjem zemljištu Oručpehlivanove džamije u Ćemaluši.

Već je osnivač Sarajeva, Gazi Isabeg, shvatio veliko značenje hanova za promet, te je osnovao stari i glasoviti svoj han Kolobaru usred čaršije, da prolazeći putnici i trgovci u njemu nagju udobna i jeftina konačišta. U ono doba gostionice nisu naime još bila obrtna poduzeća, kojima je u prvom redu bila svrha, da se njima obogati vlasnik, a tek u drugome, da služe udobnosti putnika, pa je osnivanje ovakovih hanova ili karvansaraja bilo za putnike od to veće vrijednosti, što su te zgrade bile dobrotvorne institucije, uvakufljene jedino u tu svrhu, da putnik u njima nagje za se i za svoj karvan jeftina konaka. Tako se za Isabegom poveo i Husrefbeg osnovav oba gore spomenuta hana na korist prolaznika.

Gjulov han stajaše u Ćemaluši, a zvao se prije imaretskim hanom te je tu siromašni putnik po ustanovama vakufname dobivao besplatno i konak i hranu. Sadanje svoje ime dobio je po Gjulu Mustafi, koji se prije sto godina — u knjigi vakufskih kirija od 1223. po hedžri — spo-

[1]) Našljedstvo je idžaretein-zakupa iza smrti zakupnika za mušku i žensku djecu jednako a nije diferencirano kao i milća. Sr. o ovom predmetu djelo »Ahkjam-ul evkaf,« izdano 1307. od predsjednika kasacionog sudišta u Carigradu Omer Hilmi ef. i zbirku fetava »Džami-ul-idžaretein«

Zanimiv dokumenat za shvaćanje tog pitanja je originalni hudžet od god. 1150. po H., koji se čuva u upravi Husrefbegova vakufa, kojim se sudi u jednoj idžaretein-parnici. Muteveliju Husrefbegova vakufa, Mehmed ef., sina Ahmedbegova, tužiše naime trgovci u Kujundžiluku, da im prizna dućane kao mukate a ne idžaretein, jer su ih iza Eugenove provale oni sami sagradili. Šerijatski sud ih odbija s motivacijom, da su polag vakufname, hatti humajuna i valijske bujrultije dućani idžaretein i da mogu samo direktnom linijom prelaziti na djecu.

minje kao zakupnik hana. 1879. izgorio je han do temelja pa je 1894. na gariŝtu sagragjena moderna dvokatna vakufska zgrada, koja se izdaje pod kiriju i gdje je osim toga prenesen mekteb iz dvora Husrefbegove džamije.

Morića han, koj se prije zvao »novi han« (hani dždid) za razliku od »starog hana« (hani atik, danas Tašli han) nalazi se nešto više Hanikaha u sredini čaršije. Današnje svoje ime dobio je od poznate sarajevske obitelji Morića, koji su u prošlom vijeku bili zakupnici hana. Zgrada

Slika 50. Ugao u dvorištu Morića hana.

je dosta neugledna gragjevina, sagragjena većinom od drveta te se sastoji od dvorišta, opasana u prizemlju magazama i aharima za privezivanje konja, dočim su u gornjem spratu smještene putničke sobe i kafana. Zgrada, kako je danas vidimo, načinjena je od prilike u polovici XIX. vijeka, neugledna je, ali uslijed svog centralnog položaja u srcu sarajevske čaršije bijaše u njoj uvijek veliki putnički i trgovački promet.

Ovdje je možda zgodno spomenuti, da osim svih dosele navedenih vakufskih nekretnina Husrefbegovu vakufu pripada pravo mukate na veliki dio dućana u Saračima, Kazazima, Čizmedžiluku, Čurčiluku, Kujundžiluku

i okolici, a to će reći, da je sve to zemljište vlasništvo Husrefbegova vakufa, ali pošto je uslijed požara opûstilo, dao je vakuf to zemljište privatnicima pod mukatu te su oni na njemu, plaćajući vakufu ustanovljenu kiriju (mukatu), sagradili svoje dućane i zgrade, koje su njihovo osobno vlasništvo. Tako nalazimo danas tu dva prava vlasništva: vakuf kao vlasnika zemlje, a uza nj privatnika, kao vlasnika objekata na njoj, koji ali plaća za zemljište najamninu.

Slika 52. Morića han. Ahari.

VII. Gazi Husrefbegov vakuf.

(Vakufname i vakuf.)

Opstanak i upravu svojih velikih vakufa uredio je za sva vremena Husrefbeg svojim vakufnamama. Jedna je pisana i pred šerijatskim sudom dobila zakonitu moć god. 938. (= 1532.) a odnosi se na džamiju i na hanikah, druga je pisana god. 943. (= 1537.) a odnosi se na medresu. Treća napisana je godinu dana kašnje.

Prva vakfija pisana je arapskim jezikom, a koncipirana od vrlo vještog stiliste, mjestimice utkanim idejama punim poleta a misli se, da je kod njene redakcije sudjelovao glasoviti Araphodža. Mi donosimo na kraju tekst ove vakfije po ovjerovljenom kadijskom prepisu, pisanom god. 993. (= 1585.) a prenesenom u kadijski sidžil 1256. (= 1840.)

Što je zanimivije u te vakufname donosimo na svome mjestu, a ovdje će biti dovoljno spomenuti samo neke momente.

Kako se vidi po popisu nepokretnina, što ih je Husrefbeg privezao uza svoje vakufe, pobrinuo se on obilno za njihov opstanak. Ali osim zemalja i nekretnina naumio je, da uvakufi i stanovitu novčanu svotu, da se i njenim prihodima namire troškovi uzdržavanja raznih džiheta i da se uopće upotrijebe u korist njegovih zadužbina. Megjutim u islamskom svijetu razilaze se bitno nazori raznih imama o objektima vakufa te primjerice jedan od najglasovitijih imama, Ebu Hanife, tvrdi, da se gotovi novac ne može uvakufiti. Time se dakako supstrat vakufa bitno ograničuje na štetu ove opće korisne institucije, a da se ta ograda obigje, uobičajilo se kod uvakufljivanja, da se pred šerijatom fingira neki kontradiktorni postupak, koji se bitno sastoji u tome, da vakif, izrekav svoje vakufske uvjete, ove pozivom na Ebu Hanifine ili slične ustanove opozove, na što mu postavljeni mutevelija te ustanove pobija protivnim citatima drugih imama, a šerijatski sudac — redovito u prilog vakufu — izriče osudu. I u Husrefbegovoj vakufnami nalazimo traga ovakovom postupku, prem još onda nije bio onako savršeno razvijen kao u mlagje doba; ali Ebu Hanifina ustanova, da se ne smije uvakufljivati gotovi novac, obišla se još drugom fikcijom.

Husrefbeg uvakufio je naime slijedeće vrijednosne predmete: 15.000 zlatnih filurija, frendžija i sultanija[1]), svaki vrijedan 55 kovanih srebrnih drama, dalje »kao cijenu raznog zlatnog posugja teškog 1100 miskala suha zlata« 132.000 kovanih srebrnih drama, takozvanih sulejmanija, srebrnog sugja vrijedna 120.000 drama, jednu ogrlicu sa draguljima i to sa 13

[1]) *Filur* je fiorentinski dukat. Ime mu dolazi od latinskog *„flos“* = krin, koji bijaše grb Fiorence. Otale i *florenus*. Frendžija je mletački cekin, sultanija je zlatni novac kovan po potonjim od cara Sulejmana.

rubina-balasa i 62 biserna zrna, vrijednu 80.000 drama, niz bisera od 70 zrna, vrijedan 50.000 drama, jedan tespih od 100 bisernih zrna, vrijedan 20.000 drama, sablje i zlatne noževe pokićene draguljima i prstenje sa briljantima, hiacintima, rubinima, turkizima, smaragdima i drugim draguljima vrijedno 198.000 drama i još k tomu 1,575.000 srebrnih sulejmanija.

Sve ovo vrijedi okruglo 3 milijona drama.

»Svaka pojedina stvar«, veli se u vakfiji »predana je u svojoj suštini u muteveline ruke, a on je sve primio iz ruku vakifa-dobročinitelja. Zatim je mutevelija sve ovo prodao spomenutom plemenitom vakifu, a on je od njega kupio spomenutim šeriatsko-pravnim kupoprodajnim ugovorom, sadržanim u uredovnoj osudi i u pravomoćnoj uručbenoj ispravi, napisanoj u dolje navedenoj šerijatsko-pravnoj vakfiji. Na to je mutevelija uzeo ukupni utržak iz ruku zakonitog punomoćnika vakifova, a to je naš gospodar Abduselam, sin Isin, pravnik, kako je to razloženo u šerijatskom hudžetu i u potpunoj i pravovaljanoj ispravi, uručenoj i predanoj mutevelíji, koji je osugjen na pravovaljanost i obvezatnost vakufa po nazorima pravih i učenih imama, koji su priznali zakonitost (institucije) vakufa«.

Ovo sam držao potrebnim spomenuti sa dva razloga: jedno, da ovim upravo klasičnim primjerom pokažem, kako su se juristićkom fikcijom mimoilazile teze onih imama, koje se protive uvakufljavanju gotova novca a drugo i za to, jer su mnogi, koji se nijesu dublje zabavili ovom vakfijom držali, da je Husrefbeg zaista uvakufio u vakfiji spomenute dragocjenosti kao objekt vakufa te su — pošto tih dragocjenosti danas nema — sumnjali, da nisu propali, bilo državnom konfiskacijom, bilo za provale principa Eugena, bilo kojom drugom prilikom[1]).

Svega toga nije bilo, jer je mutevelija te dragocjenosti vratio Husrefbegu, a od njega uzeo gotove novce za vakuf.

U posebnom dijelu vakufname vakif je posve točno ustanovio, u koje svrhe treba da se troše prihodi vakufa i koliko plaće ima da dobiva mutevelija i svaki pojedini vakufski službenik.

Zanimiva je stavka u vakufnami, kojom odregjuje vakif, da se od prihoda vakufskih onome, koji bude emir i valija u Bosni, dade dnevno po jedan dram srebra, a isto toliko i sarajevskom kadiji. Obojicu imenuje Husrefbeg pokroviteljima svoga vakufa, te im daje pravo, da svake treće godine pomno ispitaju vakufske račune onako, kako je to običaj kod računa carskih vakufa.

Na osnovu ove ustanove je današnji poglavica zemlje kao emir i valija Bosne ujedno i pokrovitelj Husrefbegova vakufa, a prima svoj dram srebra dnevnice, što se u godini sumira, a taj novac

[1]) Tako na pr. Mehmed Spaho o. c. str. 19. po narodnoj predaji drži, da je Eugen Savojski, kada je popalio Sarajevo, »porobio gotovinu, dževahir i oružje Gazi Husrefbegovo!«

troše poglavice od okupacije na kupovanje kurbana, koji se na carev dan (18. augusta) kolju i dijele fukari. Njemu naravski kao vrhovnom nadzorniku pripada po slovima vakfije i stanovita ingerencija u vakufskim stvarima i obveza, da bdije nad interesima vakufa.

Kako su valije kao pokrovitelji vakufa zastupali u prijašnje vrijeme interese ove institucije vidimo po tome, da je valija Mahmud Hamdipaša malodobnom muteveliji Mehmedhalifi 1249. (= 1833.) dodijelio do punoljetnosti kao zastupnika Ahmed Munibefendiju Glogju, koji je mjesto njega zastupao interese vakufa.

U pravnom vidu važna je ustanova vakfije, koja utvrgjuje nepromjenljivost vakufa te veli: da temeljna substancija vakufa ne može na nikakav način preći u privatno vlasništvo te nije dopušteno nikome, ko vjeruje u boga, njegove angjele, njegove ćitabe i poslanike i u sudnji dan — bio on halifa, bio sultan, emir, kadija, valija, muftija, muderiz, mutevelija ili ma tko drugi — da preinači ovaj vakuf, da ga smanji, obustavi ili mu odredbe preinači.

Vakfija medrese pisana je godine 943. (= 1537.), a kod šeriatskog utvrgjenja ove vakfije nije bio prisutan Husrefbeg osobno, nego je za to opunomoćio mevlana (mulu) Muhjudina, sina Kasimova, a ovu punomoć posvjedočili su Šudža, sin Dželeba Virdije i Mustafa, sin Hasanov. Uvakufljene su slijedeće nepokretnine u Sarajevu: takozvano »Turna-dedetovo« stanje u Čekrkčinoj mahali, koje se sastojalo od dvije kuće, ljetnikovca, staje, bašće, magaze i dućana;

stanje »Džalis-hodžino«, koje se sastojalo od kuće, ljetnikovca i devet dućana u istoj mahali;

dva dućana u Latinluku (»franačkoj mahali«);

dvije kuće uza njih;

dvije novosagragjene kuće napram njih i stan, kupljen od Frenkinje Duje, kćeri Čavkuševe, a osim toga gotova novca 700.000 drama.

Od novca imalo se potrošiti 400.000 drama na gradnju medrese, a ostalih 300.000, da se daje na zajam. Zanimivo je, kako je oprezno ustanovio Husrefbeg uvjete, pod kojima će se pozajmljivati taj novac na »rebah«. Novac smije se pozajmiti samo uz jaki zalog i uz sigurnog jamca tako, da nosi godišnje od 10 drama 1 dram prida. Pri tome treba da se postupa na pravi šerijatski način, da se taj posao ne izvrne u lihvu, niti da se glavnica razaspe ili izgubi. Neka se pozajmljuje trgovcima, obrtnicima i poljodjelcima, koji su na glasu kao imućni i dobro stojeći ljudi, na kojima se vide tragovi povjerenja, te su ispravni, oprezni, a svijetu poznati uzornim ponašanjem. Vakif — valjda, da onemogući korupciju — brani izrično, da se taj novac daje u zajam emirima, valijama, muderizima, kadijama, džindijama i drugim vojnicima, te timarnicima, a isto tako ne smije se davati ni nevaljalim, hrgjavim ljudem, prezaduženicima, carskim robovima i t. d.

I mutevelijom ovog vakufa postavio je Husrefbeg Muratbega Šibenićanina, svog bivšeg roba i prijatelja pa mu i za taj muteveliluk kao i za džaminski odregjuje ponovno 30 drama srebra dnevne plaće od prihoda vakufskih.

Osim ove dvije vakufname poznata nam je još i jedna treća pisana početkom džemazul-evela 944. (= koncem 1538.), kojom za svoju džamiju uvakufljuje još neke nekretnine i to: 20 vitlova mlinova pod jednom strehom u selu Vitačište u kadiluku Zihna na vodi Zbanici i 150 košnica u gradu Doboru na Bosni. Iz te vakufname saznajemo dakle, da je Husrefbeg imao posjeda i u gradu Doboru.

Od prihoda Husrefbegovih vakufa treba da se, osim golemih svota, potrebnih za urednu funkciju njegovih institucija, namire veliki izdaci za osoblje vakufsko, koje prima redovitu plaću. Danas imade ravno stotinu vakufskih namještenika, koji dobivaju svoju mjesečnu plaću. Tu su osim mutevelije, koji je glavni upravitelj vakufskog imetka i administracije, džabija, koji pobire dohodke sa svojim pisarničkim osobljem. Od džamijskog osoblja osim imama spomenuti je temdžid-han, koji uči pred zoru salavate, munadi salati džuma, koji petkom prije podne objavljuje džumu, 30 džuz-hanova, koji za dušu vakifovu uče svaki dan po jedan džuz kurana, a nadglednik im je vazii nokta. Na mahfilu (propovjedaonici) uče po 3 devri hana i jedan večil (zamjenik) petkom kuran, a starješina im je rejsi-mahfil. Četiri musebiha, a na čelu im rejsi-musebih, mole dnevno po podne za vakifovu dušu tespih, dvojica salati-nafile mu u pet dnevnih vakta namaza klanja, a pred džumom najavljuje posebni muarif sakupljenom narodu ime Husrefbegovo kao sagraditelja džamije.

Muvekit u svojoj muvekithani proračunava sunčano vrijeme, turbedar čuva grobnicu Husrefbegovu i Muratbegovu, a osim toga ima nekoliko nižih službenika, koji se brinu oko čistoće, rasvjete, sebilja i t. d.

Osoblje medrese sastoji se od mudževida, koji podučaje softe u kuranu, dva muderiza (profesora) i jednog muida te podvorničkog osoblja.

Na čelu imareta je šejh ul imare, a uzanj vekil-harč (ekonom), zabiti kilar (magaziner), hafizi-hambar, koji upravlja žitom i tabah, a osim toga cijeli niz osoblja potrebnog u pekari i za poslugu.

Na ovo ravno stotinu osoba troši vakuf godišnje 40.395 K (po proračunu za 1912.).

Da si čitatelj bar od prilike stvori sud o važnosti Gazi Husrefbegova vakufa kao jedne vječne institucije, koja je ne samo sa vjerskog nego i kulturnog gledišta vanredno važna i koja, ako sumiramo njen godišnji promet, što se eto kroz čitava četiri vijeka redovito ponavljao, predstavlja jednu neprocjenjivu nacionalno-ekonomsku funkciju u javnom životu Bosne, donosimo ovdje kao primjer proračun za godinu 1912.

Naslov	Stavka	Predmet	Iznos K	Iznos h
		Pokriće.		
		Naslov I.		
I.	1.	Najamnine koristonosnih nekretnina	75.500	—
I.	2.	Mukate i idžaretein	500	—
		Naslov II.		
II.	1.	Zakupnine zemalja, prihodi šuma	1.000	—
II.	2.	Desetinski paušal	87.335	—
		Naslov III.		
III.	1.	Kamati od uloženih vakufskih novaca	200	—
		Ukupno pokriće . .	164.535	—
		Ukupna potreba . .	119.949	—
		Potreba.		
		Naslov I.		
		Troškovi za upravu.		
I.	1.	Osobna beriva upravnih službenika	17.176	—
I.	2.	Stvarni izdatci	4.096	—
		Uzdržavanje nekretnina.		
I.	3.	Popravci koristonosnih nekretnina	6.000	—
I.	4.	Porez, namet i druge državne daće	7.500	—
		Naslov II.		
		Troškovi za vjerske svrhe.		
II.	1.	Osobna beriva džamijskih službenika	12.628	—
II.	2.	Vjerske svečanosti	2.240	—
II.	3.	Popravci džamije i drugih vjerskih zgrada . . .	600	—
		Naslov III.		
		Troškovi za naukovne svrhe.		
III.	1.	Plaće medreskih i mektebskih službenika	15.248	—
III.	2.	Popravci medresa i mekteba	1.500	—
		Naslov IV.		
		Dobrotvorne svrhe.		
IV.	1.	Plaće imaretskih službenika	5.343	—
IV.	2.	Uzdržavanje imareta	36.000	—
		Naslov V.		
V.	1.	Vakufska računarska i pisarnička pristojba . . .	11.618	—
		Ukupna potreba . .	119.949	—

Prema tome predvidjen je za godinu 1912. *suvišak* od *44.586 K.*

Koliko je ovaj vakuf napredan, vidi se najbolje po tome, ako ovogodišnji proračun usporedimo sa glavnim svotama proračuna od god. 1907.:

Godina	1907.	1912.	Prirast:
Potreba	72.950 K	119.949 K	46.999 K
Prihod	113.900 »	164.535 »	50.635 »
Prirast	40.950 »	44.586 »	3.636 »

Prema tome je u zadnjem kvinkveniju prirast u svim stavkama znatno uznapredovao.

Gazi Husrefbegov vakuf doživio je za svog dugovjekog opstanka dosta crnih dana. Osobito vatra, koja je toliko puta nemilice poharala Sarajevo, nanosila je štete pojedinim vakufskim zgradama, ali se vakuf svojimi prihodima uvjek pobrinuo, da se pretrpljena šteta popravi a oboreno da se opet posagradi. Ali nije samo vatra grabila za imanjem vakifovim, već se našlo i ljudi, koji su segnuli za njime a sravnimo li današnji nepokretni posjed, osobito zemljišni izvan Sarajeva, naći ćemo mnogo toga, što se u vakufnami zove vlasništvom vakufskim, danas u tugjim rukama. Kako su onamo dospjele to se neda ustanoviti a mi ćemo ovdje spomenuti samo neke momente, kojima je taj vakuf štetovao.

U jednoj staroj medžmui. koja se nalazi u zem. muzeju, piše, da je nastrado Husrefbegov vakuf veoma u godini 1099. po H. (= 1687.) Bilo je to za austrijsko-turskog rata, kada je Austrija navalila na Bosnu. U Bosni je bio onda kao muhafiz vezir Gazi Husejnpaša Topal, koji je digao na obranu Bosne 90 barjaka »leventa« a svega 12.600 glava. Kolike je žrtve zahtijevao ovaj rat, razabire se po tome, da je palo 48.000 neprijatelja, godišnji trošak vojske da je dosegao 1378 jukova (1 juk = 100.000 groša) i 7560 akči a u Bosni prodavala se oka pšenice po 30 srebrnih a po 120 bakrenih mangurskih akči.

Nije čudo da je Husejnpaša, koji je od nevolje počeo da kuje bakrene novce, da namiri troškove rata, posegao i za vakufskim imetkom te je uzeo iz hazne Gazi Husrefbegove[1]) 137 kaonoza (staklena posuda) bešluka i džugum zlata.

Najveća katastrofa, koja je Sarajevo a i Husrefbegov vakuf zadesila, bijaše provala principa Eugena do Sarajeva. On je, da se osveti Sarajlijama,

---

[1]) U spomenutoj medžmui je ime korumpirano u »Gazi Rustembeg«, ali da valja čitati »Gazi Husrefbeg« razabire se po tome, da se u istoj medžmui u popisu bosanskih valija dva puta spominje »Rustembeg« valijom, gdje bi trebalo da piše Husrefbeg, jer se još izrično dodaje, da u Sarajevu ima njegovih velikih zadužbina i da je bio sin kćeri sultan Bajazid-Veline. U tom se popisu spominje prvi puta iza Balibega kao bosanski valija a ne prije a to govori opet u prilog našoj u početku razloženoj tvrdnji, da Husrefbeg nije bio bosanski valija već 1506. nego tek iza Balibega (1521.)

što su navalili na njegova parlamentera, koga je poslao sa trubljarom u Sarajevo, da s njima ugovara, te ga ranili a trubljača, koji ga je pratio ubili, zapovjedio, da se zapali Sarajevo i tako je 17. oktobra 1697. zavio plamen Sarajevo te ga skoro do temelja izgorio. Razumije se, da od Husrefbegovih vakufskih zgrada osim golih duvarova nad gаrištem nije ništa preostalo i da je trebalo dugo vremena, dok se šteta opet popravi. Na praznom gаrištu, gdje vakuf nije imao dovoljno sredstava, da ponovi zgrade sjedoše osobito u Kujundžiluku trgovci te si bez privole mutevelije posagradiše dućane, a muteveliju Mehmed efendiju, sina Ahmedbegova, tužiše 1150. (= 1737.) šerijatskom sudu, da im uz obvezu, da će za zemljište plaćati mukatu, priznade pravo vlasništva na te dućane. Megjutim je šerijatski sud tu tužbu odbio s motivacijom, da za te dućane poleg vakufname, hattihumajuna i valijske bujrultije vrijedi odnošaj idžaretein-ugovora te da mogu samo direktnom linijom prelaziti na djecu[1]).

22. aprila 1766. desio se u Sarajevu veliki potres, od koga je, kako nam jedan kronista bilježi, nastradala osobito Begova džamija, a dojam, kojim se taj fenomen dojmio Sarajlija bijaše takav, da su mnogi nagoviještali rasulo osmanlijskog carstva.

Velika katastrofa zadesila je Husrefbegov vakuf opet godine 1248. (= 1832.), jer je onda izgorjela sva čaršija, a žrtvom plamena postaše skoro sve ostale gragjevine ovoga vakufa: Hanikah, džamija, Tašli han, Bezistan, sahatkula, novi han (danas Morića han), mekteb i Gjulov han. Zgrade, koje bijahu pokrite olovom oštećene su u toliko, da se olovo rastopilo, a ostale izgorjele su do temelja. Da se ova šteta popravi, došao je zastupnik mladog mutevelije vakufa, Mehmeda, Ahmed ef. Glogjo sa sarajevskim muteselimom Musa agom, sarajevskim prvacima i sa šerijatskom komisijom na gаrište, te su procijenili štetu i svotu potrebnu za popravak. Ova komisija ustanovila je i proračun za popravke sa slijedećim svotama:

za	popravak Gjulova hana . .	106.105	groša
»	popravak imareta	3.283½	»
»	popravak hanikaha	10.860	»
»	olovo na džamiju	13.500	»
»	olovo na Bezistan	27.000	»
»	olovo na Tašli han . . .	24.750	»
»	popravak sahatkule . . .	3.451	»
»	popravak mekteba	2.819½	»
»	novi han (Morića han) . .	38.495	»
»	dozidanje dućana u Tašlihanu	20.750	»

[1]) Originalni hudžet nalazi se u kasi Husrefbegova vakufa.

Ovaj proračun odobrio je 23. safera godine 1248. (= 1832.) sarajevski kadija Essejidi Mehmedi Fadil Šerifović, sin Mustafe Nurudina[1]).

(Mutevelije Husrefbegova vakufa.)

Husrefbeg povjerio je muteveliluk, to jest upravu svojih vakufa, svome »oslobogjenom robu« i prijatelju, vojvodi Muratu, koga smo u prvom dijelu ove radnje kao vrsnog vojskovogju često spomenuli. Ovdje ćemo samo još ponoviti, da je 1537. postao sandžakom kliškim, a 1542. imenovan je požeškim sandžakom, te je tu nakon dvije godine, 1544. umro, a tijelo mu je preneseno u Sarajevo i pohranjeno u turbetu pokraj Husrefbegova. Dokazali smo, da je Muratbeg porijeklom Šibeničanin od kuće Tardića, a brat da mu je bio kanonik Juraj, a ako ga je Husrefbeg kao prijatelja toliko prigrlio, da mu je namijenio čak i tevlijet svojih vakufa, opet je to novi dokaz, da su oba rod jedne narodne grane.

Po ustanovama vakufnama imala je mutevelijska služba da prelazi baštinstvom od koljena na koljeno, a lozom Muratbegovom, megjutim od prvog mutevelije pa do konca XVII. vijeka nemožemo ustanoviti kontinuitet loze Muratbegove i to s razloga, što je za provale principa Eugena Sarajevo skoro do temelja izgorjelo, te je propalo bezbroj spisa, koji bi nam poslužili za istraživanje historije prošlih decenija, a izgorjeli su i izginuli berati mutevelija.

Tek od godine 1132. (= 1721.) po Hedžri pa do današnjega dana može se na osnovu autentičkih dokumenata ustanoviti serija mutevelija Husrefbegovih vakufa. Najstariji, imenom nam poznati mutevelija, bijaše Mustafabeg, koji je imao brata Ahmedbega. Mustafabeg nije imao sinova, nego je bio u njegova brata sin Mehmedbeg, na kome je iza rane smrti očinje i stričeve imao ostati muteveliluk. To se desilo, dok je Mehmedbeg još malodoban bio na naukama u Carigradu. On je dobio od 8. redžepa 1135. (= 1723.) berat, u kojemu se kaže, da muteveliluk pripada Mehmedbegu, bratiću umrlog mutevelije Mustafe, koji je dokazao da je »evladi uteke«, to jest potomak vakifova roba. Mehmedbeg bio je poslije kadija u Hotinu te je tamo i umro, a naslijedio ga je glasom berata od 16. šabana 1160. (= 1748.)

Ahmedbeg, njegov sin, koga nam zasvjedočuje cijeli niz fermana i berata kao zakonitog potomka prvog mutevelije. On je bio pod kraj života kadija u Moreji a vraćajući se odanle kući, umro je u Stôcu.

Naslijedio ga je njegov sin

Mustafa, imenovan beratom od 5. safera 1199. koji je umro 1223. po Hedžri i zakopan u Čekrkčinici. Natpis na njegovom nišanu glasi:

---

[1]) Donosim ovo po ispisu g. Sejfudina Kemure iz 71. sidžila Careve kutubhane str. 32.

»Umrli i Bogom pomilovani Behdjet Mustafaefendija, sin Ahmedef., unuk Mehmedefendije, mutevelija Gazi Husrefbegova vakufa od odličnih kadija; neka mu je duši fatiha. 10. džemazul ahara 1223.«

Mehmed Behdjet, sin netom spomenutog Mustafe, naslijedio je svoga oca u časti mutevelije te mu je izdan carski berat 15. redžepa 1223. Umro je u Sarajevu i pokopan je takogjer u Čekrkčinici. U njega bila su dva sina: Ahmed i Mehmed. Pošto je stariji sin Ahmed uzeo timar i postao spahijom, ustupio je mutevelijsku čast mlagjem bratu i tako je beratom od sredine šabana 1248. prešao tevlijet na

Mehmeda, koji je ali već godine 1269. umro i zakopan u haremu Begove džamije. Na njegovom nišanu uklesana su s obje strane ova dva natpisa.

Slika 52. Natpis na nišanu mutevelije Mustafe.

Prijevod ovog samrtnog natpisa na prvoj strani glasi:

Mutevelija vakufa Gazi Husrefbegova, ne težeći za bogatstvom i slavom ovoga svijeta, u mladim još godinama stupa u red Nakšija, nije se klanjao, ni tražio visoka mjesta, ni unosnih odličja, bijaše savršeno vazda pobožna srca, uvjek spreman umrijeti, posla s veseljem svoju dušu u dženet. Godinu smrti reče mu Zuhdija punktiranim slovima: »Spomenuv Boga preseli Mehmed Rizaija u božiju milost

godine 1269. po hidžri.«

Natpis na drugoj strani:

»Stup plemstva sarajevskog, mutevelija, odlikovan časnim naslovom, dika svojih drugova, jest Mehmed eff. jedna svijetla pojava, još u cvijetu svoje mladosti, po odredbi premilostivog Allaha, lišivši dušu zemaljskih okova, odletje mu duša — preseli se u vječnost, godinu smrti rekoh mu

Strana I.

Strana II.

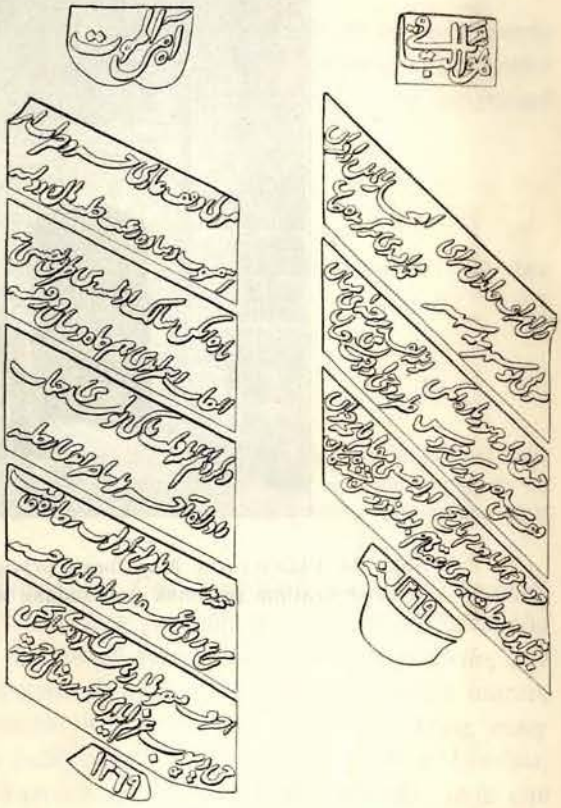

Slika 53. Natpis na nišanu mutevelije Mehmeda u haremu Husrefbegove džamije.

sa slovima ebdžeda. Neka mu mjesto bude učenicima fatihe nek nagje mjesta u Firdeusi dženetu

godine 1269. po hidžri.«

Pošto on iza sebe nije ostavio muška odvjetka pripao je muteveliluk opet starijem bratu

Hadži Ahmedu Asimbegu, koji je dobio carski berat. Ovaj je umro u Sarajevu i sahranjen je na Imzaninom greblju na Bjelavama.

Naslijedio ga je njegov sin

Mehmed Behdjetbeg, imenovan 1886. dekretom rejs-el-uleme mutevelijom a kada je on 1901. odstupio, prešao je tevlijet na njegova brata

Hasana Hamdibega Mutevelića, koji još i danas stoji na čelu Gazi Husrefbegova vakufa. Njemu imam da zahvalim ne samo, što me je potakao na pisanje ove monografije, nego i za to, što me je u tom radu prijateljski i neumornom susretljivošću pomagao, kada god mi je ustrebalo njegova savjeta.

Slika 54. Ulaz u turbe Muratbega, prvog mutevelije Husrefbegova vakufa. Pred vratima potomak mu, sadanji mutevelija Hamdibeg Mutevelić.

VIII. Dokumenti.

I.

Pismo Husrefbegova oca Ferhata od godine **1483.** Transskripcija:

Od gospodina Perhata age knezu obranomu i vlastelom dubrova(č)cim' milostivo pozdravlenie i milost božiu da primi vaša počtena priazan'.

Da vi e na vidimo, kako doge vaš' počtovani vlastelin' i poklisar, knez' Frančeško Pucik' na portu velikoga gospodara i po gnem primismo list i dar od vaše počtene priazni. Na tom' zahvalismo. I da znate, kako iska rečeni poklisar potvargenie od barata, koi esu učinili vašim' poklisarom' i zapovist' velikoga cara i gospodara, da se izvarši. A ia što godir sam' mogao učiniti, potrudio se sam' za vašu počtenu priazan', ali se sgodi takovai rabota, iere se u svem' vaša vogla ispuniti ne more, kako vi će i poklisar kazati.

A sada vlastele, ufam' na Boga, skoro u tom' i u inom' bude se vaša vogla izvaršiti, ier mnom' lipsati nećie u napridak' za vašu većinu i počtenie stati, koliko nam' od ruke grede, kako će Bog viditi i vaša priazan'. A zglava ne mogosmo imat' kako vam' će poklisar kazati.

I Bog vas' umnoži u zdraviu.

Pečat: *Ferhad bin abdi-ilâh.*

Priopćio sam ovo pismo i u svojim Tursko-slovjenskim Spomenicima na str. 120. bez ustanovljena datuma. Sravni faksimile na str. 5. u ovoj knjizi.

II.

1526. 24. marta.

Knez i kapetan šibenički, Bernardin da Cha Taiapiera javlja u Mletke, da je čuo od svećenika Jure Tardića, brata (Murata) vojvode bosanskog sandžaka, da mu je došla vijest, da se turski car sprema da osvoji Ugarsku i da će sam car poći na Budim a jedan dio vojske slati na Jajce.

Adi 4. april. Di Sebenico ser Bernardin da Cha Taiapiera, conte et capitano, data adi 24. marzo; come da un pre Zorzi Tardich fradello di Vayuoda dil Sanzacho di Bossina ha inteso, come lui ha auto da alcuni venuti dal ditto suo fradello, che lo exercito fa il Turcho e per tuor la Hungaria. Et andara in persona a mezo marzo, e vol andar in Buda; e parte di suo exercito mandara a Jayza. Item a nova, esser zonti commandamenti dil Gran Signor a tutti questi qui vicini, stagano a l ordine, azio, zonto il terzo comandamento, tutti cavalchano, dove li sara ordinato. Item che a questi zorni 250 tra cavalli e pedoni dil Turcho sono andati su quel dil Conte Bernardin Frangipani, e menato via anime, e fato danno; e nel ritorno preseno uno

castello dil Conte Zuane; e fo morti 60 Turchi, avanti lo acquistasse, il qual e di pocho momento . . . . . .

(Izvadak iz Diarija Marina Sanuda (XLI. 103.–104.) u izdanju magjarske akademije: Marino Sanuto. Világkrónikájának Magyarországot illetö tudósítási. Izdao Wenzel Gusztáv. 1869. III. 350). U izdanju u »Arhivu za povjest jugosl.« u sv. VIII. str. 233.

III.

1526. 30. maja.

Knez Šibenički, Bernardin da Cha Taiapietra javlja u Mletke, da se kanonik Jure Tardić vratio iz posjeta od svoga brata Murata, kapidžibaše bosanskog sandžaka i da je donio vijest, da je car pošao vojskom iz Drinopolja i stigao u Plovdiv te da je došla zapovjed i bosanskom paši da krene na vojsku.

Adi 11. (sc. giugno) da Sebenico di S. Bernardin da Cha Taiapiera Conte date adi 30 mazo come per il ritorno di Bossina di Pre Zorzi Gaidi[1]) Canonico di Sebenico qual za zorni quaranta andoe in Bossina a visitar il fratello Morat Capizi Bassa dil dito Bassa di Bossina overo Sanzacho qual dice ha inteso il Sig. Turcho con il Capitanio esser partito de Andrenopoli et era a Polidori zornate do lontan de li per andar verso Belgrado et che questa nova vene 6 zorni avanti che si partise di Bossina e che Inbraim Bassa era andato avanti con persone 30 mile et in Constantinopoli era rimasto al governo Mustafa Bassa. Dice ditto Sanzacho di Bossina dia cavalchar etiam lui et come esso Canonico vol tornar in Bossina dal fratello et sapendo alcuna nova avisara.

Izvadak iz Diarija Marina Sanuda u biblioteci Sv. Marka u Mletcima (XLI. 411.) po izdanju u Kukuljevićevom »Arhivu za povj. jugosl. VIII. 234.

IV.

Gazi Husrevbegova Vakufnama za džamiju, imare i hanikah.

(1531. koncem novembra.)
938. početkom džemazul evela.

صورة الوقفية نقلت عن اصلها الشرعية دبره الفقير يوسف
القاضى بسراى المحروسه تحريراً فى اوائل ربيع
الاول لسنه ثلث و تسعين
و تسعمائة

صورة الوقفية نقلت عنه باذنى حرره الفقير
احمد بن عثمان المولى
بسراى

صورة وقفية جامع شريف وعمارت غازى خسروبك طال بقاه

الحمد لله موفق ابرار عباده لافتتاح ابواب الخيرات و معينهم على اقتناء اسباب السعادات تلاءلأت انوار جبروته وسلطانه على صفحات الموجودات و تهللت آثار ملكوته واحسانه على وجنات الكاينات نحمده على

---

[1]) Nema sumnje da je ime »Gaidi« krivo prepisano ili od samog Sanuda ili od izdavača publikacije u »Arhivu« te da ima glasiti »Tardich« kao i u dokumentu, što ga donosimo pod brojem II.

ما انعم علينا و هـدانا للاســلام وجعلنا من امة نبيّه و حبيبه محمّد عليه الصلاة و السلام و نشكره على ان جعلنا حامين لبيضة الاسلام و مؤدين فرض الجهاد فى سبيل الله مع عبدة الطواغيت و الاصنام و نشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له شهادةً تنزع سهمها عن قوس اليقين و تطلع نجمها عن افق التحقيق ذوى التحمين و نشهد ان محمداً عبده و رسوله تجارةً تنجى صاحبها من عذاب اليم يَوْمَ لاَ يَنْفَعُ مَالٌ وَ لاَ بَنُونَ اِلَّا مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ صلى الله عليه و على آله و اصحابه و ازواجه و اولاده ما ذرّ شارق اولمع بارق * اما بعــد فلا يخفى على كل عاقل اريب والمعىّ لبيب ان الدنيا الدنية مخيم النوايب و مسكن الرّزايا والمصايب ما هى بدار اقامة و مقام بل معبرة يعبر منها اما الى الجحيم او الى دار السلام فالعاقل من لم يغــترّ بها و لم يعوّل عليها و لم ينظر بعين المحبة والشغف اليها والسعيد من اخذ من نفسه و قاس يومه بامسه قبل ان يستوى مدّة الاجل و يقصر عن الزيادة فى السعى والعمل و ان الحسنات يذهبن السيئات و اشرف الحسنات الصدقات و خير الصدقات ابقاها و احسن الخيرات ادومها و انما ها الا وهوالوقف الذى لا ينقطع فوايدها الى اماء الآباد و لا ينتهى نتايجها الى يوم الحشر والتناد فلما احاط بمضمون هـذه المقدمات و حقق مكنون تلك الكلمات بالعلم الشامل والفهم الكامل حضرة من خصه الله سبحانه بالنفس القدسية والكمالات الانسية اوالملكات الملكية والاعمال الصالحة السنية ذواالجاه العريض والصيب المستفيض الباذل جهده فى اعلاء كلمة الدين ناصر الاسلام والمسلمين جامى حوزة الاسلام بالعدل والانصاف ماهى اثار الجور والاعتساف مرشد الغزّاة والمجاهدين كهف المرابطين ملجأ جنود الموحدين الذى تجلّى قدره عن الموازين والموازى شمس الامراء شهاب الدين أمير خسرو بك الغازى الوالى يومئذ بلواء بوســنه احد الالوية الرفيعة السنية فى ثغور الاسلام من اعمال ممالك الرّوم حرسها الله ملك القيوم و اراد ان يؤدى بعضاً من شكر ما حوّله الله تعالى من جزائل نعمائه و جلائل آلائه و يقضي بعض حقوق ما اتاه الله تعالى من اعلاء اعلام الدين وافاضة المبرات وايجاد المساجد للمؤمنين خالصاً لوجه الله الكريم و راجياً من فضله العظيم و طوله العميم ان يجعله من ورثة النعيم فانشأ فى داخل مدينة سراى آباد فى اللواء المسطور المزبور مسجداً جامعاً فايقاً رايقاً رفيعاً بديعاً فجعله الله تعالى و تقدس بيتاً و لعباده معبداً و اخرج عن ملكه و خلّى بينه و بين الناس و اذن لهم فى دخوله اليه و اقاموالصلوة المكتوبة والسنن والنوافل و صلوة الجمعات والاعياد و قرائة القرآن والاعتكاف فيه و ان جماعة المسلمين بعــد الاذن العام دخلوا فيها و اقاموالصلوة المكتوبة والجمعات والاعياد و قراؤ الخطبة و غيرها باذان واقامة كما فى سائر جوامع المساجد بمحضر من حضرة الواقف المومى اليه ومعاينة منه ثم اراد واحبّ ان يدوم الخــير و يبقى هــذاالجامع معموراً فوقف و تصدق من خالص امواله واطيب اكسابه فى حال حيوته و كمال صحته ما هو له وملكه وتحت تصرفه الى حين صدور هذاالوقف منه و ذلك القرية المسمات بقرومشة و كذاالقرية المعروفة بويتاچشته والقرية المعروفة بقصور بنون من اعمال قضاء ذيخنه فى ولاية روم ايلى و كذلك القرية المسمات بنسى و قريهٔ داود و قريهٔ زيغوستى من قضاء درامه الّتى قد انتقلت الى الواقف المزبور بجهة الارث من ابيه المغفور هو فرهاد بك بن عبد الغفور

سوى حصة الثمن المنتقلة الى امه الصدرية من زوجها و هو فرهاد بك المرحوم فى كل واحدةٍ من القراء المذكورات المستغنيات عن التحديد لشهرتها فى اماكنها بالانتساب الى اصحابها وكذا وقف الواقف المزبور من خالص املاكه الضيعة المعروفة بچفتلك منصور بك الكائنة فى قضاء سيروز الّتى اشتراها الواقف المذكور من ورثة نصوح الجندىّ بجملة حدودها وكافّة حقوقها ووقف ايضاً من جملة املاكه الضيعة الّتى اشتراه الواقف المزبور من موسى چلبى بن محمود بك الواقعة فى القضاء المسفور المعروفة بحدودها فى مكانها مع ما فيها من العبيد ووقف الواقف المزبور من املاكه الضيعة المشتراة من المرأة المدعوّة بخانم خاتون بنت ابراهيم بك بجملة الحدود والحقوق المعروفة فى مكانها ووقف الواقف المارّ ذكره المزارع المتعدين المتباينة الكاينة فى قرية چلتوكچى وبخور من توابع قضاء سيروز المستغنية كلها عن التحديد والتبيين لشهرتها فى امكنتها عند اهاليها ووقف ايضاً من املاكه ثلاث قطعات كلاء المعروفة فى محلها بيونس پاشا چايرى وبودينه وبالغونلق الكاينة فى قرب بلدة سيروز المستغنية عن التحديد والتبيين لاشتهارها عند اهاليها ووقف الواقف المشار اليه جملة مأية رأس ونيف خيول من الرّمكات السائمة والبراذين والنتوج والرّعوث وكذا وقف جملة مأية رأس ونيف بقرات ثيران وعجول وجذوع وغيرها الّتى يرعى فى تلك المرعى ووقف الواقف المزبور ايضاً جميع الضيعة الكاينة فى ناحية لُقَويچه فى قرية يابلانوه من توابع قضاء سراى الحمية المشهورة بچفتلك طورسون چرى باشى مع ما فيها من العبيد والاماء المتزوّجين والمتوالدى منهم بجملة حدودها وحقوقها الداخلة فيها والخارجة عنها وحق شربها ومجرى مائها وشجرها وجبلها ومختشبها ومحطبها المستغنية عن الحدود والبيان لشهرتها عند اهاليها فى مكانها ووقف ايضاً جميع الضيعة الكاينة الّتى اشتراها الواقف المزبور من علىّ الغزغانى بجملة الحدود والحقوق ووقف ايضاً المزارع الّتى اشتراها بطور پاشا فى ناحية القرية المذكورة بجملة الحدود والحقوق المستغنية عن التحديد لشهرتها فى مكانها ووقف ايضاً جميع المرعى المشهور بچاير بوتله من توابع سراى المستغنى عن التحديد والتبيين للاشتهار فى تلك الديار مع مزارع اخرى المتصلة بذلك المرعى المعروفة بدوبيك الغنية ايضاً عن التحديد لشهرتها عند اهاليها ووقف ايضاً جميع الضيعة الكاينة فى ناحية دوبرونيك من توابع قضاء سراى الكاينة فى قرب قرية چرنه ريقه المعروفة بچفتلك رادوينه ورادوان وجميع المزارع الكاينة فى القرية المزبورة المعروفة بازغون وبأيدورشته بتوابعها ولواحقها وحدودها وحقوقها المستغنية عن التحديد لشهرتها فى مكانها وكذا جميع المرعى المشترى من علىّ الكاتب المستغنى عن التعريف لاشتهاره ووقف ايضاً جميع المزارع وما يتعلق بها الكاينة فى قرب قرية لوبله فى الناحية المسطورة المشتراة من يحشى بن عيسى المعروفة بزارع رادوينه ورادوان المزبوران وكذا جميع الضيعة مع ما فيها الكاينة فى قرية درابنيك فى الناحية المزبورة المعروفة بچفتلك شيخ فرح وبچفتلك پربيل المستغنيات عن التعريف والتحديد لشهرتها عند اهاليها وكذا وقف جميع المرعى الكاين فى الناحية المزبورة المعروفة فى مكانها ببكلر قوناغى المستغنى عن التحديد والبيان عند اهاليها وكذا جميع الضيعة مع توابعها الكاينة فى ناحية قلعهٔ تشنه من قضاء برود المعروفة

بچفتلك محمّد چلبى ابن احمد بك وكذا المزرعة المشهورة باومانسقه فى القضاء المزبور وكذا جميع المزارع الكاينة فى تلك الناحية المشتراة من احمد ويوده المعروفة ببلانه وكذا المعروفة بقوزمادينه وكورنه ودولنه موردُزيچه وكينلچه فى قرب قلعهٔ تشنه المذكورة ووقف جميع المزارع والاراضى المتفرقة المتباينة الكاينة فى قرب قلعهٔ يايچه فى ناحية ايدناوقه المعروفات بيوچانى وبكرنچه غوره وكورنه ودولنه شبنچه وچانچه و نوكيدويك وقويك بجملة الحدود وكافّة الرّسوم والحقوق المستغيات عن التحديد والتبيين وكذا جميع المزارع المتفرقة وما يتعلق بها المعروفات بمالنه واش ومحويك ولبوره چى ولشانى وپودغراديه ووقشك الكاينات فيما بين قلعتي كلوچ واوسترويچه المستغنيات عن التحديدات للاشتهار فى تلك الديار فى كل ضيعة من العبيد والاماء المتزوّجين وغيرهم مع اولادهم المتناسلين منهم ووقف ايضاً جميع الطاحونة الدّائرة على ماء يسمى بهرزمانيه فى تلك الناحية المعروفة بطاحون قرلى اوغلى بجميع ادواتها وآلاتها واحجارها وارضها وبنائها وحق شربها ومجرى مائها بجملة حقوقها وكافّة حدودها الّتى تستغنى عن التحديد لشهرتها عند اهالى تلك الديار ووقف المشار اليه من اطيب املاكه ستين باباً من الحوانيت المتصلة بعضها الى بعض الواقعة فى سقوق مدينهٔ سراى المحروسة فى قرب من رباط عيسى بك الغازى المرحوم وحانوتاً اخرى واسعةً منها مهيئةً لضاعة الغزّالين والشعارين المعبّرة عنها بكارخانه موتيابان المعروفة فى موضعها بانتسابها الى الواقف المزبور فصار جميع ما ذكر من العقارات والدكاكين والضاعات والمزارع وغيرها على ما بيّن وذكر حسب الشروط الّتى ستذكر تفاصيلها فى هذه الوقفية الشريفة وقفاً صحيحاً شرعياً وحبساً صريحاً مرعياً محكوماً عليه مخلّداً مؤبداً جامعاً بشرايط الصحة واللزوم والسداد خالياً عن موانع البطلان والتغيير والفساد الى ان يرث الله الارض ومن عليها وهو خير الوارثين واجر الواقف على الله الكريم المعين * وايضاً وقف حضرة الواقف لازال على المسلمين فايضة العواطف من اخلص امواله واطيب اكسابه ما هو له وفى يده الى حين صدور هذا الوقف والتصدّق منه وذلك خمسة عشر آلاف سكة ذهب فلورية سلطانية وافرنجية كل واحد منها تعادل بخمسة وخمسين درهماً مسكوكاً فضياً رايجاً الّتى نصفها سبعة آلاف وخمسمائة فلورية تأكيداً للاصل وكذا وقف حضرة الواقف المزبور مائة آلاف واثنى وثلثون آلاف درهم مسكوك من ثمن انواع الاوانى الذّهبية الّتى هى الفاً ومائة مثقال ذهب خالص كلّ مثقال تعادل ستين درهماً مسكوكاً رايجاً عثمانياً سلطان سليمان خانياً خلد الله سلطانه وافاض على العلمين برهانه وكذا وقف مائة وعشرون الف درهم من ثمن اصناف الاوانى الفضيّة الّتى وزنها ثلثون آلاف درهم فضيّة خالصة كل درهم منها تعادل باربعة دراهم الفضيّ المسكوك رايج الوقت وكذا وقف ثمانين الف درهم مسكوك من ثمن المفتول الجوهرى المنظّم من ثلثة عشر لعلا بدخشانياً ومن اثنى وستين عدداً درّاً ثميناً مدوّراً وكذا وقف خمسين الف درهم مسكوك فضى رايج من ثمن المفتول الدّرّى المنظم من سبعين درّاً مدوّراً كل درة منها تعدّل سبعمائة واربعة عشر درهماً فضياً مسكوكاً وكذا وقف عشرين آلاف درهم مسكوك رايج الوقف من ثمن التسبيح المنظم من مائة عدد درة مدوّرة

صافية تعادل كل واحد منها مائتا درهم فضى مسكوك وكذا وقف مائة وثمان وتسعين آلاف درهم فضى مسكوك من اثمان السيوف المرصعة والسكاكين الذهبية والخناجر المرصعة ايضاً بالجواهر ومن اثمان الخواتم الذهبية المفصص بالالماس واليواقيت واللعل والفيروزج والزمرد وغيرها وايضاً وقف المزبور مبلغ خمسة عشر مرّة مائة آلاف درهم وخمسة وسبعين الف درهم فضى مسكوك منقود رايج الوقت سلطان سليمان خانيًا فيكون النقود والاثمان المزبورات كلها ثلثون مرّة مائة آلاف درهم مسكوك على ما شرح وبيّن فى الحجة الشرعية المدفوعة الى يد المتولى وكلّ واحد من هذه الاشيآء المسطورة قد سلمت اوّلاً باعيانها واشخاصها الى يد المتولى وقبض هو من يد الواقف المبرور المزبور كلها ثم باع المتوليّ جميعها من حضرة الواقف المزبور واشترى هو منه بالمبايعة الشرعية المذكورة بحكم الولاية والتفويض المشروط المحررة فى الوقفية الشرعية المسطورة الآتية ذكرها واخذ المتولى جملة اثمان هذ الاشيآء من يد الوكيل الشرعى من طرف الواقف وهو مولانا عبد السلام بن عيسى فقيه على ما فصّل فى الحجّة الشرعية والوثيقة المالية المرعية المسلّمة المدفوعة الى المتولى المحكوم عليه بالوقفية واللزوم على رأى من جوّزه من الائمة المجتهدين المهديين ثم شرط حضرت الواقف افاض الله على المسلمين برّه الوارف ان يكون تولية الاوقاف المذكورة والتصرف فيها والنظارة عليها والقيام على موجبها ولوازمها لنفسه النفسية ما دام روحه الشريفة انيسه فيصرف فيها حيث ما يريد وكيف يشاء ويكون النصب والعزل والحلّ والعقد بيده الكريمة ثم فوّض حضرت الواقف الخطير امر التولية فقط دون النظارة واناب مناب نفسه ودفع الولاية والتصرف الى اصلح عتقائه وعمدة خوّاصه مراد ويوده بن عبد الله والتزم هو بها والقيام على كل مواجبها ولوازمها ما دام لابساً لباس الحيواة فاذا قضى نحبه فلاعقابه والّا فلاصلح عتقاء الواقف المزبور ثم وثم ثم لابناء العتقاء ثم لابناء ابنائهم فاذا انقرضت سلسلة الابناء فلابناء بناتهم الاصلح فالاصلح الارشد على حسب استعدادهم بحيث ان يكون الاصلح منهم متولياً والآخر الارشد ناظراً وجابياً وشرط الواقف المشار اليه على كل متولّ فى نوبته ان يستغلّ الاوقاف المزبورة باجمل صنوف الاستغلال واكمل وجوه الاستعمال وانفعهم ويسعى بالجد والجهد واستثمارها فما رزّقه الله تعالى من محصولات الاوقاف المزبورة يصرف الى مصارفها المعينة على ما سيأتى ثم قد عيّن الواقف المزبور من محصولات الاوقاف المزبورة كلّ يوم ثلثين درهمًا جهةً للتولية وللنّظارة كلّ يوم عشرة دراهم والكاتب امين عارف بقوانين الدفتر والحسنات للكتب محصولات الاوقاف واخراجاتها صوناً لمال الوقف عن التلف والضياع كلّ يوم سبعة دراهم وكذا عيّن الواقف المزبور لمن كان خطيباً فى الجامع المزبور كلّ يوم ثمانية دراهم ولمن كان اماماً فى الاوقات الخمسة كلّ يوم ستة دراهم وشرط ان يكون الخطيب والامام قارئاً عالمًا بشروط الصلوة والخطبة والآداب صالحًا عارفًا بمقتضي السنة النبوية المتوارثة من السلف الصالحين فالحافظ بكلام الله فهو اولى وارجح وان لايكون خداماً للولاة والحكام لئلاّ تفوت المواظبة وللمؤذنين لكلّ واحد منها كلّ يوم اربعة دراهم بشرط ان يكون مواظبًا للخدمة عارفًا باحوال الاوقات عاليًا على المنارة داعيًا بحسن الاداء غير

لاحن و ان يعاون للنداء فى صلوة الجمعة درهمًا واحداً و الى كلّ اربعة نفر من حفظة القرآن الكريم يقرؤن الفرقان العظيم فى يوم الجمعة قبل الصلوة فى المحفل المنيف على نسق الدور بجهر و صوت حسن لكل واحد منهم ثلثة دراهم و لرئيس المحفل الشريف كلّ يوم خمسة دراهم و اربعة دراهم للرّجلين المسافرين من القرّاء والحفاظ المؤذنين لكلّ واحد منها درهمان ما داما مجاوراً فى هذه البلدة المزبورة و اذا اقاما فللمسافران الآخران ان جاءا و الّا يضم الى الاصل و للمعرّف كلّ يوم درهمان و لواضع النقطة درهم واحد و لنفرين قيمين لخدمة المسجد الجامع المزبور فلكلّ واحد منهما كلّ يوم ثلثة دراهم و لوقد السراج و الشموع و القناديل فى اوقاتها و محالّها كلّ يوم ثلثة دراهم و عيّن ايضاً لثلثين نفراً من القراء المجوّدين يتلون كلّ واحد منهم كلّ يوم جزؤاً واحداً من الاجزاء الثلثين من القرآن العظيم مجتمعين فى ذلك الجامع الشريف فيختمونه فيعطون ثوابها الى حضرت سيدنا و مولانا و شفيع ذنوبنا و سراج قلوبنا محمد رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم و على آله واصحابه و يدعون لروح حضرة الواقف بان يرزق الله تعالى عاقبة محمودةً حميدةً و خاتمة سعيدةً و لجميع المسلمين والمسلمات والمؤمنين والمؤمنات كلّ يوم مرة واحدة بعد اداء صلوة الظهر فلكلّ واحد منهم اربعين درهمًا مشاهرةً و شرط ان يكون الامام والخطيب والمؤذنين والمنادى فى يوم الجمعة و اربعة نفر من حفظة القرآن و رئيس المحفل والمعرف و واضع النقطة من جملة قراء الاجزاء المذكورة على ما شرط و لخمسة نفر من المسبّحين الذين يعدّون السبحة بعد اداء صلوة الظهر فى ذلك الجامع المزبور لكلّ واحد منهم درهمًا واحداً و شرط ان يكون القيمان و موقدا السراج من المسبّحين المزبورين و عيّن لقارئ العشر على الكرسى الموضوع فيه فى كلّ يوم درهمين و شرط قراءة هذا العشر لرئيس المحفل فيه و عيّن لخادم حوض الماء الجارى امام الجامع الشريف فى الحرم النظيف فى كلّ يوم درهمان و للمرمّم كلّ يوم ثلثة دراهم وللحصير و لدهن السراج و القناديل كلّ يوم ثلثة دراهم ثم عيّن الواقف المزبور ايضاً لمصالح الخانقاه والصوامع والبيوت الّتى بناها و انشأها مشتملة على خمسة عشر حجرات فى حذاء الجامع المزبور ووقفها وقفاً صحيحاً و جعلها خانقاهاً و زاوية للطائفة المتصوّفة و مسكناً للمشايخ السالكين المعروفين بصدق الاحوال المتصفين بصفة العفة و المتلبسين لباس الورع والتقوى المقيمين على جادة الشريعة الغرّا المقتفين آثار المشايخ والاتقيا المقتدين بسير الاوليا و يواظبون على الاوامر الشرعية والطاعة من اداء الصلوة بالجماعة والصوم و الذكر والتلاوة وكسر النفس الامارة و غير ذلك من آداب الصالحين السالكين و شعار العارفين الراشدين المرشدين و عيّن الشيخوخة فيها على الواحد من اصلح الخلفاء الكاملين الخلوتين الناسكين السالكين فيعطى من محصولات الاوقاف المزبورة كلّ يوم عشرين درهمًا مشاهرةً و للمتصوّفة الموصوفة الساكنين فيها لكلّ واحد منهم كلّ شهر عشر دراهم مشاهرةً وكذا عيّن الواقف المشار اليه من محصولات اوقافه المزبورة خمسة دراهم لمن يكون معلماً فى دارالتعليم الّتى بناها الواقف المزبور فى جنب الشرقيّ للجامع المسطور وللخليفة درهمان و لنفرين مصلين الذين يصلين فى كلّ يوم صلوةً نافلةً فى اعقاب الصلوة الخمس اربع ركعات فيعطيان ثوابها الى روح الواقف فلكلّ واحد منهما

خمسة دراهم ولالبسة الايتام والضعفاء فى يوم الفطر كلّ يوم ثلثة دراهم ولقراة كتاب المولود ولوازمه فى شهر ربيع الاوّل فى كلّ سنة ثلثمائة درهم ثم بعد ذلك عين الواقف المسطور تقبل الله خيراته لمصالح عمارته وزاوية الّتى بناها فى جنب جامعه الشريف فى الجامع الغربيّ منه وهى عمارةٌ رفيعةٌ بديعةٌ مشتملةٌ على اربعة بيوت وصفاف وظلّةٍ فوقانيةٍ وتحتها اصطبل لرباط دوّاب المسافرين النازلين فيه وبيت مطبخ ومخبز و فرن ومخزن وانبار مما لابدّ منها وغير ذلك من المهمات المتممات على ما هوالعادة المعتادة فى العمائر الاسلامية لنزول المسافرين الواردين الصادرين من العلماء والمشايخ والصلحاء والاشراف والسادات والفقراء والمساكين والغرباء وسائر ابناء السبيل فيطبخ فى المطبخ المذكور من الاطعمة المعينة فى كلّ يوم مرتين بكرةً وعشيًّا وان يطبخ فى الغداوات مرقًا بكيل واحدٍ من الارزّ المنقّى مع اللحم وفى العشيات مرقًا بنصف الكيل من البرّ المنقّى وفى ليالى الجمع يطبخ بثلاث كيلات من الارزّ المنقّى وبتسعة اواقي لطبخ سمن الطعام المعروف بدانه برنج وكيلاً واحدا من الارزّ وثلث اواقي سمنٍ واثنى عشرة اوقية عسلاً مصفى للطعام المسمى بزردة وفى كلّ ليلة من ليالى شهر رمضان المبارك سوى ليال الجمع منه يطبخ ثلث كيلات من الارزّ طعاماً يسمى بدانه برنج ومرق البرّ مقرر فيها وفى سائرالّليالى وكذا شرط ان يطبخ غدوات العيدين مثل ما يطبخ فى ليال الجمع على ما ذكر وعيّن للحم كلّ يوم خمسين درهمًا زاد على ذلك او نقص منه على تفاوت الاسعار وعين للخبز كلّ يوم ست وتسعون اوقية دقيق نقىّ على ان يكون كلّ فودلة مائة درهم زاد ذلك او نقص منه وللملح والبصل والخمص والفلفل وغيرها كلّ يوم ستة دراهم ولحطب المطبخ والفرن كلّ يوم خمسة عشر درهمًا وعيّن ايضًا لضيافة المسافرين النازلين خاصةً كلّ يوم ثلثون درهمًا ويعطى حين قدوم المسافرين عسلاً وخبزا على ما هوالعادة المعروفة فى سائرالعمارات ولحطب المسافرين فى مواسم الشتاء كلّ يوم اربعة دراهم وعيّن لمرمّة الاوقات ورقبة الجامع والعمارة وغيرها كلّ يوم عشرين درهمًا وشرط الواقف ان يعطى من الاطعمة المطبوخة كلّ يوم لكلّ واحد من خدّام الجامع المزبور وخدام العمارة المسطورة سوى المتولى كفلين واحدٌ فى الصباح واحد فى المساء واحدٌ واربعة فودلةٍ وعيّن الواقف المزبور لكلّ من يكون شيخًا فى العمارة المذكورة كلّ يوم ثمانية دراهم ولكلّ نفر من النقيبين لكلّ واحد منهما كلّ يوم درهمان وللفرّاشين كذلك ولوكيل الخرج كلّ يوم اربعة دراهم ولضابط الكلار اربعة دراهم ولحافظ الانبار ثلث دراهم ولمن يعزيل البرّ كلّ يوم درهمًا واحداً ولدقّاق البرّ كلّ يوم درهمان ولخادم الاصطبل كلّ يوم درهمان ولكلّ واحد الطباخين ثلثة دراهم ولتلميذهما لكلّ واحد درهمًا ولكلّ نفر من الخبّازين ثلثة دراهم ولتلميذهما ايضًا لكلّ واحد درهمًا ولكناس المستراح كلّ يوم درهمًا واحداً وللبوّاب الذى يفتح باب العمارة ويغلق فى الصباح والمساء كلّ م درهمان ولغسّال القصعة كلّ يوم درهمان ولحمال اللحم كلّ يوم درهمًا واحداً وكذا عيّن الواقف المشار اليه لمن يكون جابيًا على اجارات الدكاكين الكائنة فى نفس بلدة سراى وعلى محصولات مزارع طورسون چرى باشى وبوتله وچرنه ريقه فى كلّ يوم خمسة دراهم وكذا لكلّ من يكون جابيًا على

الاوقات الواقعة ايدنولوقه ومغلاى فى كلّ يوم خمسة دراهم وكذا لكلّ من يكون جابياً فى ناحية چتنه فى كلّ يوم خمسة دراهم وكذا لكلّ من يكون جابياً على الاوقاف الواقعة بقريه قرومشته من توابع سيروز اربعة دراهم ولكاتبه درهمان ولضابط الخيول السائمة الكاتب فى قضاء سيروز كلّ يوم ثلث دراهم ولخادم الفحول خاصّة كلّ يوم درهمان ولكلّ واحد منها كيلان من حنطة بالكيل السيروزىّ وعيّن الواقف المزبور ان يعطى من محصولات الاوقاف المذكور كلّ يوم خمسة دراهم لمن يكون اماماً فى مسجد قريه قرومشته من توابع قضاء سيروز ومعلماً فيها وللمؤذّن كلّ يوم درهمان ولحصير المسجد والدهن والمرّمة مع المكتب فى كلّ يوم نصف درهم وصرف ما زاد برأى المتولى والناظر للنازلين على وجه الاحتياج ثم ان حضرة الواقف حرّس الله قواعد خيراته عن زلزلة العواصف لما جعل تولية اوقافه المسطورة والنظارة والتصرف اىّ وجه يشاء ويختار من الوجوه الجايزة شرعًا لنفسه الكريمة ما دام جالساً فى بساط الحيوة ثم شرط التولية فقط دون النظارة وسائر التصرفات لأصلح عتقائه وهو مراد ويوده بن عبد الحى الزعيم وبعده فلمن يكون اصلح للتولية ثم لابناء العتقاء الاصلح فالاصلح ثم وثم على ما حرّر وبيّن وكذا شرط النظارة على اوقافه المسطور للصالح المستحق من عتقائه ثم لابنائهم على ما شرط فى التولية الى انتهاء السلسلة وكذا الكتابة والشيخة والجباية وغيرهم من ارباب الخدمات المحرّرة واصحاب الوظايف المقرّرة كلها مشروطة بالعتقاء عقبًا بعد عقبٍ جيلاً بعد جيلٍ الى تمام الانقراض كما شرط مقدّمًا ثم للفقراء كما فى ساير الاوقاف للمسلمين وشرط الواقف المزبور ان يكون النصب والعزل كلها فى يد المتولى فيما يستحق لا فيما لا يستحق وشرط ايضًا ان لا يحتاج احد من فقراء اهل الوظائف الى العتبة العالية لاخراج البرات الاّ فيما لابدّ منه شرعًا وشرط ان يكون شرايط اوقافه على حسب الشرايط المحرّرة المتداولة الواقعة فى العمارات الاؤرنوسية فى بلدتى سيروز وكوملجه فليراجع الى هناك ثم شرط الواقف المشار اليه لكلّ من يكون اميرا ووالياً بولاية بوسنه كلّ يوم درهمًا ولكلّ من يكون قاضيًا بالاصالة مولىّ بقضاء سراى كلّ يوم درهمًا واحداً وان يكون الامير والقاضى ناظراً لنظر الحماية فى امر الاوقاف والموقوف عليها طلبًا لوجه الله تعالى ولمرضاته لا لهذ القليل من الدنياء الدنية وان يطلبا المحاسبة من المتولى والناظر والكاتب والجابىّ فى كلّ ثلاث سنين بالتدقيق والاهتمام على ما هوالقاعدة المتعارفة والعادة المتداولة فى محاسبات الاوقاف العامرة ثم انّ الواقف المزبور لمّا اتمّ امور اوقافه المسطورة وتسبيلاته المذكورة على النمط المسفور والنسق المزبور فوّض امر التولية فقط الى مراد ويوده الزعيم المذكور بعد ان وكّله واناب مناب نفسه وخرج هو من البين فبعد ذلك اراد ان يرجع من هذه الاوقاف وان يردّها الى ملكه كما كان قبل متمسكًا بعدم اللزوم على مذهب الامام الاعظم ابى حنيفة الكوفى رضى الله عنه فقابله مراد المتولى المزبور بالامتناع عن الردّ محتجًّا بلزومه على مذهب الامام الثانى محمد ابن حسن الشيبانى رضيى الله عنهما فتخاصما حتى ترافعا الى الحاكم المولىّ الموقع اعلاه عمرالله سبحانه عقباه وفضل عقباه اولاه الذى بيده ازمّة الحكم والقضاء والتنفيذ والامضاء فنظر المولى الحاكم المومى اليه وتأمل فى هذه المسئلة

المختلفة فيما بين العلماء المهديين رضوان الله عليهم اجمعين * واما كانت هذه الايام ايام سلطنة من انام الانام فى ظلّ الامان وصار الزمان زمان من هو خلافته وعدالته عزّة فى جبهة الزمان ناشرالعدل والاحسان على الانام باسط الامن والامان على الايام الذى انبسط وجه الزمان بوفور رأفته وعنايته وشمول انعامه واحسانه فى كلّ الاقطار وكتب ايدى الدّوران لعموم معدلته وعاطفته باقلام حسناتهم المخلّدة ومبرّاتهم المؤبدة على صفحات الفلك الدّوار خلّد الله سبحانه ملكه وسلطانه وافاض على العالمين برّه واحسانه وهذا دعاء لايردّ لانه صلاح لاصناف البرّية شامل فرجع المولى التحرير الحاكم المشار اليه جانب الوقف على جانب الملك برأيه الصائب وفكره الثاقب حكم هو بصحة وقفية الاوقاف المذكورة وبلزومها بناء على قول الامامين عالمًا بالاختلاف بعد رعاية شرايط الحكم والتسجيل فصار جميع المذكورات وقفًا صحيحًا شرعيًا لازمًا باجماع علماء الامّة وائمة الملة مسجلاً محكومًا بصحته ولزومه وابرامه حاويًا على شروطه ماضيًا على قيوده لاتملك اصوله بوجه من الوجوه على الترتيب المشروح المبيّن والوجه المذكور المعيّن فلايحلّ لاحد ممن يؤمن بالله وملائكته وكتبه ورسله وباليوم الآخر من خليفة ولا سلطان ولا وزير ولامالك ولا امير ولا قاض ولا وال ولا مفتى ولا مدرّس ولا متولّى ولا محتسب ولالاحد من الناس قاطبةً طرًا ان يغيّر هذالوقف او يبدله او ينقصه او يعطله او يبطل شرطه او يحوّله فقد ارتكب الحرام واستوجب الاثام فكيف يتعرّض له مسلم بعد ما سمع قول رسول الله صلى الله عليه وسلم « شبرٌ من الارض يأخذه المرء من اخيه بغير حقّ طوّقه الله تعالى فى سبع ارضين فى نار جهنم » وقوله تعالى عزّ شانه « والظالمين اعدّ لهم عذابًا اليمًا » فمن خالف كتاب الله وسنة رسوله وسعى فى ابطال وقف اخيه المسلم فقد باء بغضب من الله ومأويه جهنم وبئس المصير وعليه لعنة الله والملائكة والناس اجمعين يوم لاينفع الظالمين معذرتهم ولهم اللعنة ولهم سوء الدّار واجر الواقف على الله ربّ العالمين فانه لايضيع اجرالمحسنين والحمد والمنة على كلّ حال لله ربّ العالمين والصلوة والسلام على نبيه وحبيبه سيدنا محمد وآله واصحابه وعترته واحبابه الطيبين الطاهرين جرى اصل الوقف شروطه وقيوده وتسجيله والاشهاد عليه والتحرير كله فى تاريخ مستهل اوّل الجمادين المنخرط فى سلك شهور سنة ثمان وثلثين وتسعمائة هجرية هلالية نبوية مصطفوية صلى الله عليه وسلم (٩٣٨)

وقد اشهد هذالواقف احسن الله عواقب اموره من عدول المسلمين وشقاتهم:

الحاج پاشا يكت بن احمد ، على چلبى بن كمال الجندى ، الحاج مصطفى بن قره كوز ، علاءالدين الفرهادى ، مولانا محى الدين بن قاسم الامام ، مصطفى بن عبدالله الجابي ، اسماعيل بن عبدالله الحمامى ، الحاج حسام بن كپاجى حسن ، الحاج ممى بن الياس ، محمد بن اتجه ، تيمورخان بن اتجه ، الحاج مصطفى بن قره موسى ، الحاج ايخان بن احمد ، خيرالدين القلانسى ، محمد بن حمزه الصباغ ، ايخان الخياط ، مصطفى سيد بن سيد مصطفى ، قره موسى بن نصوح ، مولانا درويش خواجه النائب الشرع بمحكمه سراى الحروسه ، مفخر الاقران شجاع بن حضر الابصلالى ، بهرام اغا بن عبدالله الطّواشى ، بهمن اغا رئيس البوّابين ، جلال اغا

رئیس البوّابین، حاجی حسن بن عبد الله الامین علی الانبار الاسری، طور علی بن سلیمان، فایق بن عبدالله، چاؤش شجاع بن چاب وردی رئیس چاوشان، چاوش خیرالدین، ممی بن قره حسن، چاوش شجاع بن چابی وردی، و چاوش علی بن حسن

Prijevod.

Uzvišenom Alahu hvala, koji je usrećio robove otvoriv sveta vrata, koji potpomaže proširenju uzvišenih nauka i uzvišenju prosvjete, koji je gospodar cijelog svemira, koji će uništiti sva imanja, što je podario robovima i kojemu islam treba da je zahvalan na predanoj mu uzvišenoj vjeri, koji je poslao poslanika, na koga neka bude salat i selam. Zahvala neka bude onomu, koji je zatočnik islama i koji je postavio zapovjed »džihada« prema nevjernicima, da se i tamo zasvjedoči, kako je samo jedan Bog, koji nema druga, što se opravdava sa temeljitim dokazima i što se nedvojbeno dokazuje vrhuncem pravde i što svjedoči, da je Muhamed a. s. božiji rob i poslanik i putokaz pravoga puta, na kojem neće božiji robovi biti kažnjeni.

Neka bude salatu-selam na njega, njegovu porodicu, drugove, žene i djecu, koji su do spoznaje došli i stekli time vrhunac slave.

Svakog umnog i razboritog čovjeka će se doimati, da je ovaj svijet prolazan i zavičaj dosade i nesreća. Nije svijet ni kuća ni stan, on je tek prolaz, kroz koji se ulazi u kuću spasenja ili u pakao a zato je pametan onaj, koji se na ovome svijetu ne prevari, koji mu ne vjeruje, koji ga ne gleda ljubavnim očima te mu se ne prilagodi. Sretan je onaj čovjek, koji na sebi priliku uzimlje te današnji dan na jučeranji primijeni i koji, čekajući vrijeme smrti, u svome radu ne pogriješi. Dobra djela gone zlo a najuzvišenije od dobrih djela je milodar, najuzvišeniji milodar je onaj, koji ostaje za uvijek a od dobrotvornih djela opet je najljepše ono, koje jest, odnosno koje će se trajno ponavljati. Jasno je, da je od trajnih dobrotvornih djela najdulje zajamčeno dobročinstvo vakuf.

Dok je svijeta i vijeka korist vakufa ne prestaje niti se njegovo djelovanje do sudnjega dana završuje.

Pošto je sadržaj ovih načela shvatio i uvjerio se o istinitosti ovih riječi vrstan savršenim znanjem i potpunim razumijevanjem onaj, koga je Svemogući Bog odlikovao svetom dušom, ljudskim savršenstvima, angjeoskim svojstvima, velikim i dobrim djelima, velmoža, koji se neizrecivo trsi oko uzvišenja riječi vjere, promîcatelj islama i muslimana, zaštitnik islamskih zemalja pravdom i umjerenošću, zatornik tragova nasilja i zuluma, putokaz junacima i ratnicima, utočište pobornika i islamskih vojnika, onaj, komu se čast nedosežno uzvisila, sunce emira, sjajna zvijezda vjere, emir Husrev beg el Gazi, sadanji valija u Bosni, jednom od uzvišenih i sjajnih livaa u islamskoj krajini od Rumelije — da ga milostivi Bog sačuva — jer je ove gornje rečenice sa srca izrekao te mu je Bog udijelio, da je na slavu islama mogao podići džamiju u lijepom Sarajevu, koja je džamija visinom, širinom i ljepotom najbolje sagrađena i koju je kao božiju kuću za klanjanje muslimana izlučio iz ovog vlasništva te se u njoj imadu obavljati farzi, suneti, nafile, džum'a i bajram namazi klanjati, učiti »kur-ân« i činiti itikjafa i pošto se uslijed dozvole plemenitog vakifa, u prisutnosti njegovoj, obavilo klanjanje farza, džum'e, bajram namaza sa ostalim muslimanima te se i hutba i drugo proučilo, kako se to u drugim mesdžidima i džamijama čini, zaželi plemeniti vakif, da u rečenoj džamiji budu red i uzdržavanje za uvijek osigurani.

U tu svrhu, da se uzmogne gornje uzdržavanje u potpunom redu izvršavati, odregjuje vakif za svoga života, u potpunom zdravlju, od svog čistog imetka slijedeće zadužbine:

Tu zadužbinu sačinjavaju u Rumelijskom vilajetu u kotaru zvanom »Zihna« sela po imenu Kromište, Vitačište; nadalje u kotaru »Drami« tri sela po imenu Nesi, Daud i Zigosti koja je sela naslijedio po pravom nasljedstvu plemeniti dobrotvor od svoga oca Ferhad bega, sina Abdul-gafurova. U pomenutom svakom selu čini plemeniti dobrotvor sve vakuf, osim osmine, koja je pripala materi plemenitog dobrotvora iza umrlog mu oca Ferhad bega.

Ova sela zovu se po bivšim gospodarima te otpada opisivanje granica, pošto su granice svakome poznate.

Poslije toga plemeniti vakif uvakufljava od svog vlastitog mulkovnog imanja čifluk, što ga je kupio od našljednika konjanika Nesuha sa cijelim imetkom čifluk zvan Mensur-beg u kotaru Serezu sa pokretnim i nepokretnim imetkom i nadalje vakufi takogjer od svog imetka u istom

Sereskom kotaru čifluk kupljen od Musa Čelebije, sina Mahmudbegova, za tim vakufi plemeniti vakif kupljeno imanje od žene, zvane hanum Hatun, kćeri Ibrahim begove, dalje vakufi plemeniti vakif »Čelkokci i Bahor u sereskom kotaru«, koji su stanovništvu poznati i kojima ne treba granice opisivati.

Nadalje uvakufljava plemeniti vakif u blizini Seresa tri čajra, koji su poznati bližnjim stanovnicima, a kojih su imena:

Čajir Junuz pašin, Modina i Gonluk[1]); za tim plemeniti vakif čini vakuf hergjelu sa preko stotinu brojeva bedevija, konja i ždrebadi; nadalje preko stotinu krava, bika te volova, koji pasu na ovim čajrima.

Kao prvo, što je prešlo u Sarajevskom kotaru u nahiji »Lukavici,« selo Jablanovo, čifluk zvan »Torsun ceribašin« te u njemu nalazeći se oženjeni i od njih rogjeni robovi i robinje sa cijelim granicama sa pravima unutar i izvan tih granica, pravom pića i vodotoka, pravom drveća i trave, pravom šume i sječe drva, koje je selo poznato svim okolnim stanovnicima, te mu granice opisivati nužda ne potrebuje.

Po tome plemeniti dobrotvor uvakufljava imanje, kupljeno od »Gazganije Alije« sa cijelim granicama i pravom; nadalje u istom selu uvakufljava njive, kupljene od Potur paše, sa cijelim granicama i pravom, a pošto su iste poznate, ne postoji nužda obilježavati im granicu.

Nadalje uvakufljava plemeniti vakif svo ispašište poznato pod imenom »Čajr Butila«, koje pripada Sarajevu a koje netreba ograničavati i opisivati, jer je poznato u ovom kraju i to zajedno sa ostalim njivama, koje su prislonjene za ovo ispašište a zovu se Dubić te koji je takogjer megju mjesnim stanovništvom poznat, te nije potrebno granice opisivati.

Dalje uvakufljava plemeniti vakif čitavo imanje zvano Radonja i Radovan u selu Crna rijeka u nahiji Dobronik[2]), kotara Sarajevo; nadalje u istom selu bez opisa granice Zgon i Idorište zvane oranice sa cijelim pripadcima, granicom i pravom. Zatim uvakufljava plemeniti vakif kupljene mere od Alije ćatiba. Nadalje u istoj nahiji u blizini sela Ljubimlje[3]) sve oranice Radovina i Radovan kupljene od Jakšije sina Isatova te pripadajuće im objekte.

Nadalje uvakufljava plemeniti vakif u istoj nahiji u selu Drapnić kod mjesnog stanovništva poznate čifluke zvane Šejh Ferrah i Prebil sa svim, što je na njima, koje ne treba opisati, jer su u naroda poznate.

Nadalje je uvakufio sva ispašišta, koja se nalaze u rečenoj nahiji poznata pod imenom »Bejler konagi« koja ne treba opisivati.

Nadalje uvakufljava čitavo imanje sa svim pripadcima, poznato pod imenom Muhamed Čelebije, sina Ahmedbegova u nahiji grada Tešnja, kotara Broda sa svim naseljima; nadalje uvakufljava u istom kotaru sela Omanjska, selo Plane, kupljeno od Ahmed vojvode sa cijelom okolinom, nadalje u blizini grada Tešnja Kozmadinu, gornji i dolnji Modrič i Kinlice zvane općine; nadalje uvakufljava u blizini grada Jajca zemlje zvane Bekrića gora, gornja i doljnja Šibenica, Čanica, Nukidović, Kojić, sve u Dnolučkoj nahiji, sve zemlje sa cijelim pravom.

Nadalje uvakufljava megju gradovima Ključom i Ostrožcem zemlje u naroda poznate pod imenima Malena vas, Mahović, Libureci, Lišani, Podgredje i Vukšić sa cijelim naseljeništvom na ovim zemljama, oženjenim i udatim robovima i robkinjama te djecom, koja se budu od njih ragjala.

Nadalje uvakufljava u istoj nahiji na tekućoj vodi Zrmanji mlinove medju narodom poznate pod imenom Alije Karlovića sa cijelim potrebama i halatom, drvećem i zemljištem, zgradom, pravom vodotoka i vodopića, kojeg su granice u naroda poznate, te se ne pokazuje potreba, napose obilježiti ih.

Nakon toga uvakufljava od svojih mulkovnih nekretnina u gradu Sarajevo u blizini merhum Gazi Isabegove musafirhane šesdeset dućana i to sve jedan do drugoga; zatim uvakufljava čerhanu i prostran dućan, uregjen za zanatlije, koji se bave pregjom konaca te se po njima zove Mutaban-čerhana, koja je tamo poznata a pripisuje se vakifu.

Sve ovo, što je spomenuto, »akar«, dućani, imanja, zemljišta i ostala imovina postaje pod uvjetima, koji će se u ovoj šerijatskoj uzvišenoj vakufnami razložiti, pravim, šerijatskim, jasnim,

---

[1]) Može se čitati i Ajivanluk.

[2]) = Dubrovnik, nedaleko Vogošće.

[3]) = danas Lubinja, željeznička postaja na pruzi Vogošća—Čevljanović.

valjanim, dosugjenim, vječnim, nepromjenljivim vakufom, koji posjeduje sve uvjete valjanosti i obvezatnosti, u kome nema ništa, što bi ga moglo pokvariti, promijeniti i uništiti, dokle Bog ne nasljedi zemlju i što je na njoj: jer on je najbolji našljednik a vakifu je plaća od Boga plemenitog i pomoćnika.

Isto je tako uvakufio plemeniti vakif — da mu naklonost prema muslimanima nikad ne prestane! — od svog najčišćeg imetka, što ga je stekao, što ga posjeduje i što se nalazi u njegovim rukama do ostvarenja ovoga vakufa, dok ga on ne pokloni, a to je 15.000 zlatnih novaca filurija sultanskih i franačkih, od kojih svaki dukat vrijedi 55 srebrnih kovanih drama, koji se troše; a da se bolje ustanovi uvakufljena gotovina gornjih novaca, još se jednom napominje, da je polovica — 7500 — fiorentinskih dukata[1]).

Nadalje uvakufljava plemeniti vakif 132.000 kovanih drama kao cijenu od raznog zlatnog posuđja, koje sadržaje 1.100 miskala čistog zlata, a svaki miskal vrijedi 60 kovanih drama osmanlijskih Sultan Sulejmanovih — da mu Bog ovjekovječi njegov saltanat i da mu na oba svijeta bude ime priznato.

Napokon uvakufio je plemeniti vakif 120.000 drama kao cijenu raznog srebrnog posuđja, koje teži 30.000 čistih srebrnih drama, a svaki dirhem vrijedi 4 drama kovanog srebrnog prometnog novca. Nadalje uvakufljava 80.000 kovanih drama kao cijenu nakićena gjerdana od dragulja od 13 rubina = balasa[2]) i od 62 skupocjena okrugla biserna zrna. Isto tako uvakufio je 50.000 kovanih srebrnih drama kao cijenu bisernog nakićenog niza od 70 okruglih bisernih nakićenih zrna, od kojih svako pojedino zrno vrijedi 714 kovanih srebrnih drama.

Isto tako uvakufio je vakif 20.000 kovanih drama kao cijenu tespiha, nakićena sa 100 čistih okruglih bisernih zrna, od kojih svako pojedino zrno vrijedi 200 srebrnih kovanih drama.

Isto tako je uvakufio 198.000 srebrnih kovanih drama kao cijenu za sablje, iskićene dragim kamenjem, zlatnih noževa pokićenih sa draguljima, handžara i zlatnoga prstenja sa briljantima hiacintima, rubinima, tirkizima, smaragdima i ostalim.

Napokon uvakufljava spomenuti 1,575.000 prometnih srebrnih novaca, koji su kovani od sultana Sulejman hâna.

Uslijed toga iznosi cijela gotovina i vrijednost vrednostnih stvari 3,000.000 kovanih drama, kako je to opisano i razloženo u šerijatskom hudžetu, predanom u muteveline ruke. Svaka pojedina spomenuta stvar predana je najprije u svojoj suštini u muteveline ruke a on je sve primio iz ruku spomenutog vakifa-dobročinitelja. Za tim je mutevelija sve ovo prodao spomenutom plemenitom vakifu a on ih je od njega kupio spomenutim šerijatsko-pravnim kupoprodajnim ugovorom, sadržanim u uredovnoj osudi i u pravomoćnoj uručbenoj ispravi, napisanoj u dole navedenoj šerijatsko-pravnoj vakfiji. Na to je mutevelija uzeo ukupni utržak ovih stvari iz ruku zakonitog punomoćnika vakifova a to je naš gospodar Abduselam, sin Isin, pravnik, kako je to opširno razloženo u šerijatskom budžetu i u potpunoj i pravovaljanoj ispravi, uručenoj i predanoj muteveliji, koji je osugjen na pravovaljanost i obvezatnost vakufa po nazorima pravih i učenih imama, koji su zakonitost vakufa priznali.

Zatim je stavio plemeniti vakif — (da mu Bog dade, da obaspe muslimane svojim obilnim dobročinstvom!) — uslov, da tevlijet (muteveliluk) spomenutih vakufa, raspolaganje njime, nadziranje nad njime i izvršivanje njihovih odredaba spada njegovoj odličnoj osobi, dok njegova uzvišena duša s njime druguje, da će on s njime raspolagati, kako mu je volja i kako hoće, te će namještanje, svrgavanje i slobodno raspolaganje biti u njegovoj čestitoj ruci.

Za tim predade poslove tevlijeta bez nazareta (nadzora) i postavi mjesto sebe te predade upravu i raspolaganje svome najboljemu oproštenom robu i stupu svojih odabranika Murat vojvodi, sinu Abdulahovu. On je to primio i obvezao se na vršenje svih njihovih (vakufskih) odredaba i ustanova, dok je na njemu obučeno odijelo života a kada on umre, onda njegovim direktnim potomcima, ako njih nema, onda najboljim oproštenim robovima spomenutog vakifa a onda sinovima oproštenih robova, onda sinovima njihovih sinova a kada izumre sinovska loza, onda sinovima njihovih kćeri najboljemu od boljega i najzrelijemu prema njegovoj sposobnosti, tako, da najbolji od njih bude mutevelijom a drugi za njim, najzreliji, nazorom i džabijom.

---

[1]) »fleur« = »filur«.

[2]) iz Bedakšana

Plemeniti vakif naregjuje svakom mutevelliji, da vas vakufski imetak pomno nadzire, iznajmljuje, prihode prima, upotrebljava na što je odregjeno; isto tako dužan je mutevelija, da se skrbi oko napretka vakufa, te pomnoženja njegova.

Od prihoda, što od upotrebe odnosno izdanja pod zakup ili najam dragi Allah bude naredio za hranu i što se ubere prihoda od dotičnog imetka, imade se u slijedeće odregjene troškove upotrebiti:

Poslije toga odregjuje plemeniti vakif za službu mutevelije dnevno 30 drama, za službu nazora 10 drama a ćatibu, koji mora biti pouzdan i poznavati propise knjigovodstva i dobre strane pisanja vakufskih prihoda i troškova, kako će se vakufski imetak sačuvati od propasti i gubitka, svaki dan 7 drama. Zatim plemeniti vakif odregjuje hatibu u spomenutoj džamiji dnevno 8 drama a imamu, koji će svih pet vakata obavljati imamsku službu u džamiji, dnevno 6 drama, I hatib i imam treba potpuno da znadu propise šerijatske, da mogu rečene službe po šerijatskim propisima točno i valjano obavljati a prednost ide onome, koji je »hafizi-kur-ân«. Ujedno ne smije rečeni imam i hatib biti nikakav hakimski ili valijski službenik, da ne bi džamijsku službu zanemario.

Dvojici mujezina odregjuje se plaća dnevno po 4 drama. Ovi mujezini imadu biti sposobni i dorasli svojoj službi i imati lijepo grlo.

Za pomoćnika muezinima petkom odregjuje se plaća dnevno 1 dram. Za tim odregjuje plemeniti vakif četvorici, koji će petkom prije džume glasno učiti »kur-ân« i koji su lijepa grla, svakome od ove četvorice dnevno po 3 drama, a njihovom reisu na mahfilu dnevno 5 drama. Nakon toga odregjuje vakif dvojici musafira, koji su »kurrahi» i »hafizi« dnevno po 4 drama, a dvojici musafira-mujezina svakome dnevno po 2 drama sve dotle, dok su mudžavirima u ovom gradu a ako bi se oni stalno naselili, imade se to podijeliti drugoj dvojici musafira, ako budu došli ili asilima povisiti.

Takogjer se odregjuje dnevna plaća muarifu po 2 drama, noktadžiji dnevna plaća 1 dram, dvojici kajjima, koji će službu u džamiji obavljati, dnevno svakome po 3 drama, službeniku, koji će na odregjenim mjestima i na odregjeno vrijeme ćirake, svijeće i kandilje paliti, dnevna plaća po 3 drama.

Iza toga odregjuje vakif za 30 osoba, koji će svaki dan poslije podnevskog namaza proučiti po jedan »gjuz« kur-âni azima te u skupu u džamiji hatmu učiniti a sevab od toga namijeniti Muhamedu a. s., njegovim ashabima i duši plemenitog vakifa, svim muslimanima i muslimkinjama: za svakog pojedinog službenika ovog odregjuje se mjesečna plaća po 40 drama.

Dalje je odredio da spadaju hatib, imam, muezini, munadija u petak, četiri devri-hana, reisi-mahfil, muarif, vaziun-nokta megju one, koji će učiti spomenute džuzove, kako je on odredio.

Nadalje odregjuje plemeniti vakif petorici musebiha, koji će poslije podnevnog namaza učiti tespih, svakome od njih dnevno po 1 dram a za ove se službenike — na ime musebbihe — imadu u prvom redu upotrebiti kajjimi i palitelji kandilja.

Karii-ašeru, postavljenom na ćursu u rečenoj džamiji, odregjuje se plaća dnevno 2 drama a ovu službu imade obavljati reisi mahfil. Nakon toga službeniku šadrvana pred uzvišenom džamijom, u lijepom haremu za popravljanje svaki dan 3 drama. Za hasure, svijeće i kandilje odregjuje se dnevno 3 drama.

Zatim je spomenuti vakif odredio takogjer za potrebe hanikaha[1]) sobica i soba, što ih je sagradio i podigao sa 15 prostorija prema džamiji i uvakufio ih valjanim vakufom i učinio ih hanikahom i tekijom za derviški red i stanom za redovne šejhove, koji su poznati svojim iskrenim vladanjem, kojima je krijepost sobstveno svojstvo, koji su zaodjenuti odjećom božijega strahopočitanja i pobožnosti, koji su ustrajni na putu uzvišenog šerijata, koji idu stopama šejhovâ i pobožnih ljudi, koji slijede ponašanje evlija, koji se čvrsto drže i slušaju šerijatske zapovjedi: da obavljaju namaz džematom, da poste, da čine zikir, da uče kuran, da savladaju strast, i ostalo što dolikuje vladanju dobrih redovnika i obilježima učenih ljudi, koji napućuju na pravi put. U njemu (hanikahu) odredio je službu šejha jednom od najboljih, savršenih halvetijskih asketnih i halifa sljedbenika te će se njemu od prihoda spomenutih vakufa davati danomice 20 drama mjesečnih[2]) a osposobljenim dervišima, koji stanuju u njemu, svakomu pojedinom od njih svakog mjeseca 10 drama mjesečno.

---

[1]) hanikah = derviški manastir, isto što i tekija (Zenker).

[2]) To će reći $^2/_3$ drama dnevno.

Nakon toga odregjuje spomenuti vakif, da se iz prihoda njegovih vakufa isplati danomice 5 drama dnevne plaće mualimu talima (= škole), koji je na istočnoj strani džamije sagragjen; kalfi njegovom dnevno 2 drama. Nadalje odregjuje se dvojici salati nafile službenika, koji će nakon svih pet darut vakata klanjati po četiri rekjata nafile namaza i davati sevab duši plemenitog vakifa, svakom od njih dnevno po 5 drama.

Nadalje odregjuje se, da se svakog bajrama nabave sirotama nejakima haljina dnevno po 3 drama. Za učenje mevluda u mjesecu rebiul-evelu te za podmirenje potreba oko učenja istog odregjuje se godišnje 300 drama.

Odrediv plemeniti vakij gornje stvari ustanovljuje za imare, sagragjeno na zapadnoj strani džamije, uredovanje u njemu ovako:

Na tome imaretu sagragjene su na gornjem katu četiri sobe i sofa, a pod istim sagragjena je štala za vezanje putničkih konja, koji budu u musafirhani odsjedali, za tim kuhinja, magazin, pekara, hambar i ostale za rečeno imare potrebite nuzgrade.

Gornja musafirhana odregjuje se za prebivanje putnika po običaju drugih muslimanskih imareta, na ime za ulemu, šejhove, dobre ljude i visoke plemiće, napokon za siromahe, garibe i miskine. U ovome imaretu kuhati će se svako jutro i večer čorba: jutrenja praviti će se iz jedne kile lijepoga pirinča sa mesom, večernja čorba praviti će se iz pola kile učinjene pšenice; nadalje svakog uoči petka imade se variti pilav od tri kile finog pirinča i 9 oka masla.

Nadalje zerde iz jedne kile pirinča, tri oke masla i 12 oka čistog meda.

Osim večeri u oči petka imade se i preko cijelog ramazana praviti pilav od tri kile pirinča i čorba od pšenice, nadalje uz bajrame imade se kao i u oči petka kuhati pilav i zerde.

Za nabavu mesa odregjuje se dnevni potrošak sa 50 drama. Ova se svota može prema potrebi uštediti, odnosno prekoračiti. Za mijesenje hljebova odregjuje se dnevno 96 oka čistoga mliva, svaki hljebac imade vagati 100 drama. I kod ove stavke može se po potrebi uštediti, odnosno prekoračiti. Za nabavu soli i luka, nohuda, bibera i ostalog odregjuje se dnevni trošak od 6 drama Za nabavu drva za kuhinju i pekaru odregjuje se dnevni trošak od 5 drama. Takogjer odregjuje se za počašćenje musafira, koji u musafirhani odsjedaju naročito svaki dan 30 drama.

Čim putnik u rečenu musafirhanu dogje, valja ga ponuditi medom i hljebom, kako je to i kod drugih imareta uobičajeno. U zimne danove odregjuje se za ogrijev rečene musafirhane dnevni trošak od 4 drama.

Za popravak vakufskih zgrada, džamije, imareta i ostalih odregjuje se dnevno 20 drama.

Iz ovog imareta odregjuje vakif, da se imade svim službenicima džamije i imareta, izim mutevelije, davati dnevno 2 kevčije čorbe i to jedna jutrenja, a druga večernja, te četiri hljeba.

Rečeni vakif odregjuje plaću šejhul-imaretu dnevno 8 drama, dvojici nakiba, svakome dnevno po 2 drama, nadalje dvojici pometača dnevno po 2 drama, vekjil-harču dnevno 4 drama, magazineru dnevno 4 drama, hafizi anbaru dnevno 3 drama, činjaru koji će pšenicu činiti, dnevno 1 dram, mlinaru dnevno 2 drama, poslužitelju konjušnice svaki dan 2 drama, dvojici kuhara svakome dnevno 3 drama, dvojici pekara svakome dnevno po 3 drama, šegrtima njihovim dnevno po 1 dram, čistitelju zahoda dnevno 1 dram, vrataru, koji će imaret u jutro otvarati, a u večer zatvarati dnevno 2 drama, sudoperu dnevno 2 drama, donositelju mesa dnevno 1 dram.

Za tim odregjuje plemeniti vakif u ime plaće 5 drama onome, koji bude džabija za najamnine dućana u Sarajevu i prihoda zemalja »Torsun ceribašina čifluka«, »Butila« i Crne rijeke nadalje odregjuje se plaća 5 drama dnevno džabiji, koji će pobirati prihode u Dnoluci i u Maglajskoj nahiji, nadalje odregjuje se plaća džabiji, koji će biti u Cetinjskoj nahiji dnevno 5 drama, nadalje odregjuje se plaća džabije na vakufski imetak u selu Kromišta, koje pripada okružju Sereskom, dnevno 4 drama a njegovu ćatibu dnevno 2 drama; nadalje upravitelju ergele u kotaru Seresu dnevno 3 drama, službeniku ždrebadi posebno dnevno 2 drama a svakom od ove dvojice dvije kile pšenice sereskom mjerom.

Nadalje odregjuje spomenuti vakif, da se dade od prihoda rečenih vakufa svaki dan 5 drama onome, koji bude imam mesdžida u selu Kromišta, koje pripada kotaru Seresu i mualim u tom selu, a muezinu svaki dan 2 drama. Za prostirku mesdžida, za zejtin i popravak zajedno s mektebom svaki dan pô drama. Ono što pretiče, trošiti će se po uvigjavnosti mutevelije i nazora za putnike prema potrebi.

Za tim plemeniti vakif — da Bog očuva temelje njegove zadužbine od potresa, oluja — pošto je odredio tevlijet opisanih vakufa i nazaret kao i raspolaganje, da bira kako on hoće na sve šerijatom dozvoljene načine, svojoj plemenitoj osobi, dok sjedi na prostirci života, predao je

sam tevlijet bez nazareta i ostalih raspolaganja svomu najboljemu oprošćenom robu Muratu vojvodi, sinu Abdul-Haja, zaimu a poslije njega, ko bude najbolji za tevlijeta a onda sinovima oprošćenih robova najboljemu od najboljega i t. d. i t. d., kako je opisano i rastumačeno.

Isto tako odregjuje nazaret nad opisanim vakufima valjanomu od njegovih oprošćenih robova, koji ima na to pravo, a onda njihovim sinovima, kako je to odregjeno za tevlijet, sve dok ne izumre loza. Isto tako službu ćatiba, šejha, džabije i ostalih opisanih službenika i spomenutih namještenika. Sve se to odregjuju oprošćenim robovima od potomstva na potomstvo, od koljena na koljeno, dok ne izumre, kako je naprijed odregjeno, a onda fukari, kako je to i u ostalim islamskim vakufima.

Zatim odregjuje spomenuti vakif, da bude namještanje i svrgavanje u rukama mutevelije u toliko, koliko ima pravo a ne u toliko, koliko nema pravo.

Isto tako odregjuje, da nijedan od siromašnih službenika ne bude potreban visokoj porti za vagjenje berata, osim, bez čega ne može biti u šerijatu. Nadalje odregjuje, da budu odredbe njegovih vakufa, kakve su zapisane i uobičajene u ornoskim imaretima u gradovima Seresu i Gjumledžini. Za to neka se tamo obrati.

Za tim odregjuje spomenuti vakif svakom onomu, koji bude emir i valija u vilajetu Bosni dnevno po jedan dram, a onomu, koji bude kadija i osobno vrši sudbenost u Sarajevu, svaki dan 1 dram. Neka budu emir i kadija nazori kao pokrovitelji u poslu vakufa i njihovih odredaba, tražeći time božiju naklonost i zadovoljstvo a ne za ovo malenkosti ovoga niskoga svijeta! I neka traže račun od mutevelije, nazora, ćatiba i džabije svake tri godine i neka ga pomno ispitaju, kako je to poznato pravilo i tradicionalni običaj za račune carskih vakufa.

Pošto je spomenuti vakif dovršio poslove opisanog vakufa i dao spomenute upute na gore opisani način, predade same poslove tevlijeta spomenutom zaimu Murat-vojvodi a on, pošto ga je opunomoćio i postavio na svoje mjesto, sam je odstupio.

Iza toga htjede, da opozove ove vakufe i da ih vrati u svoje vlasništvo, kao što su i prije bili, opirući se o to, da oni nisu obvezatni po mezhebu najvećeg imama Ebu Hanife Kjofije — da mu se bog smiluje.

Na to mu spomenuti mutevelija Murat uskrati povratak, dokazujući obvezatnost vakufa po mezhebu drugoga imama Muhameda, sina Hasana Šejbanije — da im se bog smiluje.

Tako postaše protivnici, dok se zaparničiše pred kadijom (— da mu svemogući bog uzvisi život i učini konac sretnim —), u čijim je rukama vlast sugjenja, izvršavanja i potpisivanja.

Na to spomenuti gospodin kadija pogleda i razmisli o ovomu pitanju, u kome se ne slaže ulema (— da im se svima bog smiluje —) obraćena na pravi put.

Pošto su to dani vlade onoga, pod čijim sigurnim okriljem svijet nalazi zaštitu i pošto je to vrijeme onoga, čiji hilafet i pravda, uzvišeni na čelu vremena, prosiplju na svijet pravednost i dobročinstva, šire mir i sigurnost u ove dane, koji vedri obličje vremena obilnom svojom milosti i naklonosti i nebrojenim dobročinstvima i darovima na sve strane, komu su ruke vječnosti upisale svestranu pravednost i milost perima njegovih vječnih dobročinstava i stranih dobrih djela na stranicama vječito gibajućeg se svemira (— da bog ovjekovječi njegovu vladu i carevanje i da mu pruži priliku, da na svjetove prosipa svoja dobročinstva i blagodati —), a jer se molitva ne vraća, nego je ona osnov povećavanju dobrih djela: to spomenuti gospodin kadija svojim pronicavim mišljenjem dade prednost strani vakufa pred stranom privatnog vlasništva te dosudi valjanost uvakufljenja spomenutih vakufa i njihovu obvezatnost, temeljeći to na izreci dvojice imama a poznavajući i suprotna mišljenja, nakon što je udovoljio propisanim uvjetima sugjenja i zapisanja.

Prema tomu posta sve, što je gore spomenuto, po šerijatu valjanim i obvezatnim vakufom u suglasju sa svom ulemom i imamima, zapisanim i dosugjenim na njegovu valjanost, obvezatnost i neoborivost, provigjenim svim uvjetima i nerazrješivo utvrgjenim. Prema tomu njegova temeljna substancija nemože ni na kakav način preći u privatno vlasništvo pa stoga nije dopušteno nikomu, ko vjeruje u boga, njegove angjele, njegove ćitabe, njegove poslanike, i u sudnji dan — bio on halifa, bio sultan, vezir, vladar, emir, kadija, valija, muftija, muderiz, mutevelija, muhtesib ili ma tko drugi — da ikada preinači ovaj vakuf ili da ga zamijeni, smanji ili obustavi ili mu odredbe preinači, jer inače bi počinio nedopušteno djelo a sebi bi prouzrokovao grijeh itd. itd. itd.

(Omissis:)

Ovo uvakufljenje, njegovi uvjeti, odredbe, zapisanje i zasvjedočenje obavilo se i to sve napisalo početkom džemazulevela godine 938. hidžretske, mjesečne i Muhamed-pejgamberove.

Ovaj su vakuf zasvjedočili pravedni i dobri muslimani — Bog im ukrasio konac njihovih djela:

Hadži Mustafa sin Kara Gjozov; Ali Čelebija sin Kemala džindije; Hadži Pašajigit sin Ahmedov; Džabija Mustafa sin Abdullahov; Mevlana Muhjedin sin Kasimov imam; Alaudin Ferhadi; Hadži Memija sin Hadži Ilijasov; Hadži Hussam sin Kebedžije Hasana; Smail Hamamija sin Abdullahov; Hadži Mustafa sin Kara Musin; Timurhan sin Atmadžin; Muhamed sin Atmadžin; Muhamed bojadžija sin Hamzin; Hajredin Kalansia; Hadži Einehan sin Ahmedov; Kara Musa sin Nesuhov; Sejid Mustafa sin Sejid Mustafin; Einehan terzija; Behrem aga sin Abdullahov tavvašija; Šudža sin H'drov iz Elbesana; Mevlana derviš hâdže namjesnik kadije u sarajevskoj mešćemi; H. Hasan sin Abdullahov povjerenik hambara zarobljenika; Dželal-aga starješina vratara; Behmenaga starješina vratara; Faik sin Abdullahov; Turalija sin Sulejmanov; Memija sin Kara Hasanov; Hajrudin čauš; Čauš Šudža sin Čelebi Verdin starješina čauša i Čauš Alija sin Hasanov.

Opaska. Tekst donosimo po ovjerovljenom kadijskom prepisu u sidžilu careve džamije od godine 1256. Na čelu prepisa veli se:

»Prepis vakfije, prenešen iz šerijatskog originala. A ja sam siroma Jusuf, kadija sarajevski. Pisano početkom rebi-ul evela 993.«

uz to drugi zapis:

»Prepis vakfije prenešen odatle mojom dozvolom. Napisao siroma Ahmed, sin Osmanov, sarajevski«.

Prijevod teksta imam zahvaliti gosp. Hamdibegu Muteveliću i gosp. Fehimefendiji Spahi, koji je imao dobrotu, vanrednom strpljivošću kolacionirati ga s originalom i osobito na onim mjestima, koji su od realne važnosti ustanoviti što pomniju i vjerniju reprodukciju smisla, sadržana u originalu. Obojici dužan sam i na ovome mjestu izraziti svoju najljepšu zahvalu.

V.

(1533. 23. jula.)
940. početkom muharema. (U Carigradu.)

Sultan Sulejman izdaje bosanskom sandžaku ferman, kojim odobrava njegovu molbu da mu se »temlik učine«, to jest mulkiziraju slijedeća zemljišta: sela Kozmadina, Gornja i Dônja Modriča, Teslić (Keslić), Omanska i Plavna blizu grada Tešnja u maglajskoj nahiji a u bosanskom sandžaku; dalje: Mrhovica, Bosić, Solaci megju gradovima Ključem i Ostrovicom a uz ove baština »Strbačina« sa zemljama Dom; više grada Obravice polovinu takozvanih »Karlovića mlinova« na njivi Bogović a na rijeci Zrmanji, koji ne spadaju u tefter; osim toga Malenu vas i Hadžoviće od čifluka Damjanvojvodina, Liburece i Lišane od čifluka »Čenarlu« i Vukšić od čifluka Kasimvojvodina, koji nijesu u ničijem tesarufu, nego pusti, osvojeni carevom snagom te leže neki blizu grada Kobaša a neki megjaše sa hrvatskim vilajetom.

Car pozivlje Husrefbega, čim mu stigne ferman, da pošalje zastupnika u Carigrad, koji će mu izvaditi posebnu milknamu.

قدوة الامراء الكرام عمدة الكبراء الفخام ذو القدر والاحترام المختصّ بزيد عنايت الملك العلاّم بوسنه سنجاغی بکی خسرو دام عزه توقیع رفیع همایونم واصل اولیجاق معلوم اوله که شمدیکی حالده بوسنه سنجاغنده مغلای ناحیه‌سنده تشنه نام قلعه قربنده قوزمادینه و دولنه وکورنیه مدرنجه وکسلیچ نام مزرعه‌لر و اومانسقه نام حالی کویلك یری و ینه مزارع مزبوره یه متصل بلاونه نام کویلك یرلری ودخی کلیجوچه و اوستر ویچه نام قلعه‌لر ما بینده مرحویچه وبوصیچ وصولاچی نام مزرعه‌لر و استرباجنه نام باشتنه‌سیله دوم نام مزرعه و قلعهٔ اوبراویچه‌دن یوقاری و بوغویك نام مزرعه‌لر وزیرمانیه نام نهر اوزرنده قارلی اوغلی دکیرمنلری دیکله معروف دکرمنلرك نصفی و قلعهٔ مزبوره طرفنده اولان دکرمنلرایله خارج از دفتر اولان وبونلردن غیری دامیان

ویوده چفتلکندن افراز اولنمش مالنه‌واس وحاجویك نام مزرعه‌لر وکنارلو چفتلکی دیکله معروف چفتلکندن مفرز لبورجی ولشانی نام مزرعه‌لر و قاسم ویوده چفتلکندن آیراش وقسیك دیکله معروف مزارعك که بعض قوباش نام قلعه‌یه ملاصق و بعض خروات ولایتنه متصل یرلر اولوب کسنه‌نك تصرفنده اولمیوب مقدما قوة قاهره‌ملة فتح اولنان خالی یرلردن اولوب بالفعل دفترلری داخی اوزرکه مقاطعه ایله یازلمش یرلر اولدوغنی عرض ایدوب کندوکه تملیك اولنمق بابنده سدّهٔ مرام بخشمدن استدعای عاطفت و عنایت ایلدوکی اجلدن مزید همت شاهانه و مزید عاطفت شهنشاهانمدن ذکر اولنان یرلری سکا تملیك واحسان ایدوب بیوردمکه حکم شریفم واریجاق عتبهٔ علیامه آدمك کوندره‌سز که اول بابده ملکنامهٔ همایونم احسان اولنه شویله بیله‌سز علامت شریفمه اعتمادقیله‌سز تحریرا فی اوائل شهر محرم الحرام سنه اربعین و تسعمائة

بمقام قسطنطنیه

Opaska. Osim ovog fermana spomenuti je i jedna milknama, što ju je izdao sultan Mehmed, u kojoj se osim gore navedenih zemalja kao mulkizirana spominju još i ova: u okolini Lašve a blizu grada Jajca čifluci Dnoluka, Divičani, Bekrić, Donja i Gornja Sijenica, koji su u defterihakaniji bili uknjiženi sa 300 akči. Sve to pretvoreno je u mulkovno vlasništvo »sa svim pripadnostima, šumama, kosama, vrelima, rijekama, drvećem i gnijezdima, koja pripadaju njima, sa prebjezima, bejtul-malom, imovinom nestalih i nepoznata boravišta, globama za prekršaje i zločine, porezima i daćama od zemaljskog roda, porezom od pčela, prihodima šumskih životinja, ptica« i ostalim prihodima. Te zemlje oslobogjene su od državnih daća a uknjižene su na Husrefbega »za vječna vremena« kao mulk, sa kojim može kao sa drugim mulkovnim nekretninama svojevoljno raspolagati, prodavati ih, poklanjati ili uvakufiti.

Prije sultana Mehmeda potvrdili su ponovno ovu milknamu ovi njegovi predšasnici: djed mu sultan Murat, Ahmed, Osman, Mustafa, Murad amidža Mehmedov i Ibrahim, otac sultana Mehmeda.

Original obih dokumenata nalazi se u kancelariji Husrefbegova vakufa. (Sravni *sliku 55.)*

VI.

(1534. 16. januara.)
940. 26. redžepa. (Vakfija Kuršumlije medrese.)

هـذه صـورة الوقفية المرصيه منقولة من صورته المرعيه
حرره افقرالورى الى عفوه سبحانه وتعالى محمدرفيق
بن على بن الحاج عبدالله المفتش لامورالاقاف
غفر لهم نعم الرفيق
محمّد

الحمد لله الذى عمّر بسيط الغبراء بمدارس العلوم الهنية واسـناها ونور محيط الخضراء بمصابيح السنية و اسماها وعلم آدم الاسماء فى مدرسـة الكونين و انزل من السماء الكتاب المستبين و وقف قصور الجنان على المتولين للاعمال الصالحات والحسنات وسـبل حدائق النعيم للباذلين اموالهم فى سبيل البر و الاحسان و وفق من اراد من العباد لادخار الزاد و اعتاد العتاد ليعاد المعاد و يسر لمن يشاء انشاء الخيرات واكتساب الحسنات واقتراب المبرات و ضاعف اجر حسناته صـدرت عن وفور الرغبة وخلوص المحبة كمثل حبة انبتت سبع سنابل

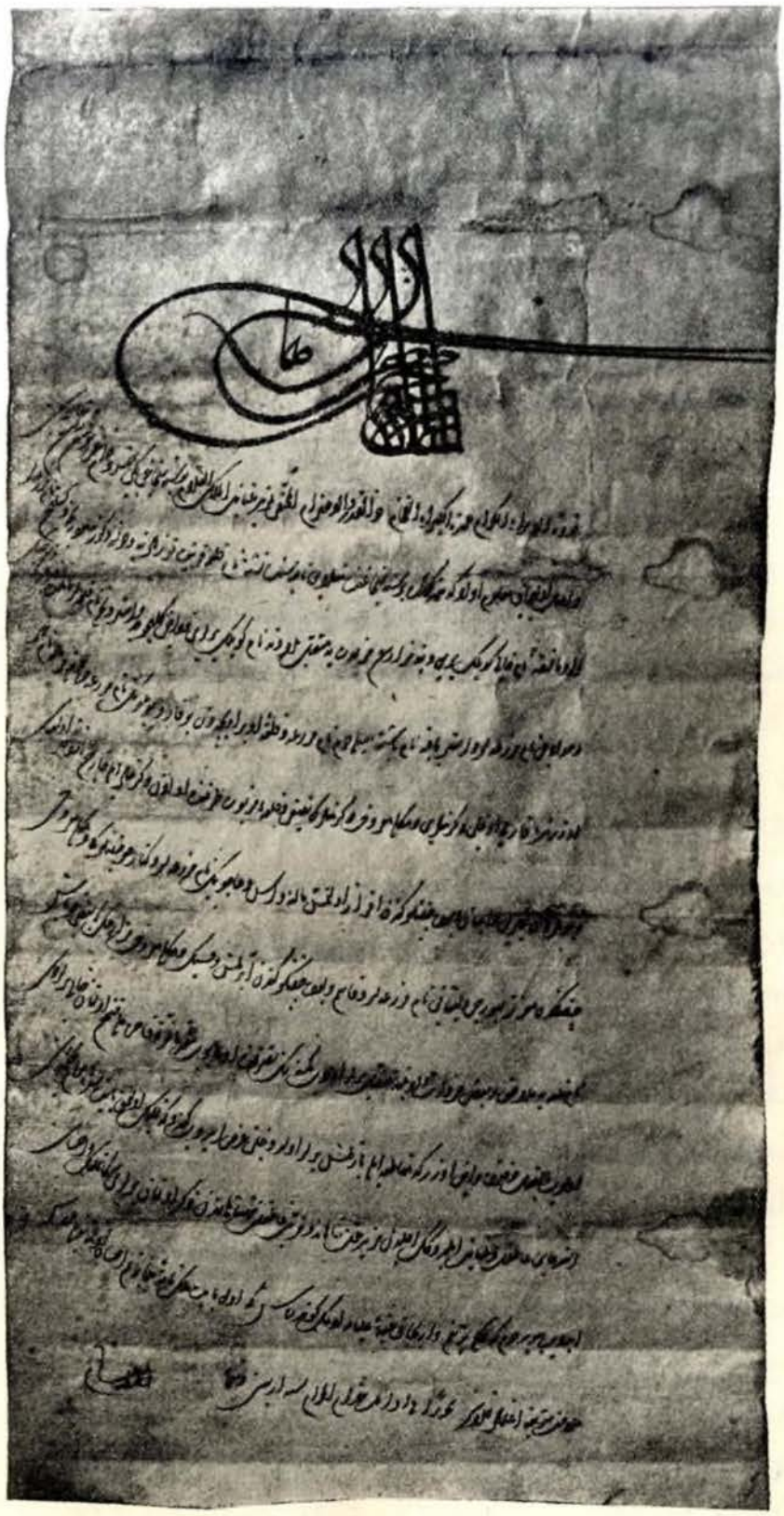

Slika 55. Ferman sultana Sulejmana od godine 940., kojim dozvoljava Husrefbegu, da se pretvore njegova neka zemljišta u mulkovno vlasništvo.

فى كل سنة مائة حبة والصلوة والسلام على محمد الهادى للخلق الى سواء السبيل الموازى علماء امته كانبياء بنى اسرائيل وعلى آله البررة الكرام وصحبه الخيرة العظام والتابعين لهم من العلماء ما تحاور العقلاء الفضلاء الابرار فى دروس الحكمة ولكشف الاسرار وتجادلو فى جامع العلم اظهار الحق بالليل والنهار * وبعد فان هذه صحيفة شرعية الاصول والمبانى ووثيقة انيقة مرعية الالفاظ والمعانى يفصح مضمونها ويوضح مكنونها عن ذكر ما حضر مجلس الشريعة الشريفة الغراء ومحفل الطريقة الزهراء مولانا محى الدين بن قاسم الامام وكيلا بالاقرار بالوقف والقبول على الوجه الذى يذكر آتيا عن جناب الملك الاعظم والامير الكبير المعظم قدوة الاعاظم والامالى حاوى المكارم والمعالى ذى القدر الرفيع والحطب الحطير مالك ممالك الرأى والتدبير مشيد بنيان السلطنة الباهرة ممهد قواعد الدولة القاهرة رافع اعلام الاسلام بالشوكة الشامخة قامع اصنام الكفرة بالصولة الصاعقة غازى الغزاة والمجاهدين قاتل الكفرة والمشركين صاحب الخيرات العلية واضع الحسنات المليه حضرت خسرو بك ابن المرحوم فرهاد بك الوالى بلواء بوسنه زين الله بساتين الامارة بازهار ايايه الصايبة وجعل امور جمهور منتظمة بانامل افكاره الثاقبة فاقر واعترف بعد ثبوت المحكية بشهادة شجاع بن جلب وردى ومصطفى بن حسن بان الموكل المومى اليه لما وفق من قبل الملك المنان واطمان قلبه بالايمان وعلم ان الاعمال الصالحات تنفع صاحبها يوم العرض والميزان خصوصاً منها تعليم الفقه وتفسير القرآن زاد فى اعماله الصالحات زيادة فى المثوبات والحسنات فوقف وحبس فى حال حيوته وصحته وكمال عقله ونفاذ تصرفاته وجواز تبرعاته ابتغاء لوجه الله الكريم وطلباً لمرضات الرب الرحيم يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ اِلَّا مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ما هو له وملكه وبيده وقبضته وتحت تصرفه الى صدور هذا الوقف عنه وذلك جميع المنزل الكاين فى محلة چقرچى من محلات سراى المحروسه الحاوى على بيتين وسرداب واصطبل وجنة وخانوت ومخزن ودكان قصاب الشهير بملك طورنه ده ده المحدود بتابر المسلمين والطريق العام وبملك كمال ويوده والمنزل الآخر الكاين ثمه المعروف بملك محمود ابن چالش خواجه المحدود بدكاكين محمود الصغراقى وبوقف عيسى بك المرحوم بالسوق المشتمل على سرداب وبيت وجنة وتسعة حوانيت متلاصقة والحانوتين الآخرين الكائنين فى سوق الافرنجى من اسواق المحروسة المسفورة المستغنيين عن التحديد والبيان لشهرتهما لدى اهل المكان والبيتين المتصلين الى الحانوتين المزبورين والبيتين الآخرين الذين بناها الواقف المشار اليه جديداً المتصلين بالبيتين المذكورين قبل هذين والمنزل الآخر الكاين ايضا فى المحمية المذكورة الواقع محاذيا لهذين البيتين المبتاع من الذمية الافرنجية المدعوة دويه بنت چاوقوش المشتمل على بيت وسرداب المستغنيين كليهما عن التحديد والتعريف لشهرتهما لدى الوضيع والشريف وجميع مبلغ سبعمائة آلاف الف درهم فضيّ رايج من خالص ماله مفرزا من سائر امواله بجملة ماللاوقاف المزبورة من الحدود المقطوعة والحقوق المشروعة والتوابع واللواحق والمراسم والمرافق وبكل حق لها ذكر اولم يذكر سطر اولم يسطر وقفاً شرعياً وحبساً مرعياً وشرط ان يستغلّ المنازل والاملاك المزبورة على الوجه الشرعى والاسلوب المرعى وان يبنى باربعة آلاف درهم من المبلغ المسفور مدرسة شريفة

رفيعة البنيان جليلة القدر بين الخواص والاعيان فى ارضه المجاورة لباب الجامع العالى الذى بناه واعلاه الواقف الوالى المستغنية عن التحديد و تبيينها لاشتهارها بانتسابها الى وقفها مشتملة باثنى عشر حجرة يسكن القوابل من الطلبة دون الفواسق من الجهلة ببناء مشيد و اسلوب مؤيد كما هو المرسوم فى مدارس الوزراء والامراء جزاهم الله ثواب الاستفادة و افادة العلماء الفضلاء و ما يفضل من خرج البناء المزبور يبتاع به الكتب المعتبرة تستعمل فى المدرسة المذكورة يستفيد بها من يطالعها من المستفدين و يستنسخ من يستنسخها من المحصلين و يستربح الباقى من المبلغ المسفور وهو ثلثمائة آلاف درهم بالرهن القوى و التكفيل الملى على حساب يكون ربح كل عشرة دراهم منه فى كل عام درهما فيعامل على نهج شرعى انيق وطريق مرضيّ اسق لا يشوب فيه شائبة الربوا و لا يتطرق اليه الضياع والتوا يعامل باهل التجار والصناع والزراع من ارباب الملل المعروفين باليسار المتمولين ذوى الاقتدار يرى عليهم آثار الامانة سيما الاستقامة والصيانة و يكون شهرتهم بين الناس بحسن المعاملة لا بالكذب والشويف و المماطلة ولا يدفع الى الامراء والولاة والمدرسين والقضاة ولا على الجنديين وسائر الجيوش وارباب التيار والفسقة والفجار ولا الى الاعونة و اهل الديون و مماليك السلطان ولا الى من نيتهم بالتذوير والطمع من اى فرقة كان فما يحصل من غلات الاوقاف المزبورة ومحصولات الدراهم المذكورة جعل له الواقف المزبور تغمده بالرحمة الرب الغفور قانونا يرجع اليه و اسلوبا يعتمد عليه لاسبيل لاحد الى تغيير هذا القانون و تبديله ولا مجال لشخص الى تحريف هذا الاسلوب وتحويله ما دام الحاصل للخوج وافيا والداخل للصرف كافيا حيث شرط ان يكون فيها بعده متول أمين ذو رأى رصين ساع فى الدخل على واضح السنن كاف فى الخرج مهما امكن بضبط الغلات مجدا فى الامانة و مجتنبا عن الاهمال والخيانة و ناظر جابى موصوف بالبصيرة واجمل الاوصاف يخبط علمه باحوال الوقف كلها ولا يغادر شيئا من الامور المتعلقة بالاوقاف مصلحها ومحلها ولا يتصرف المتولى الا بمعرفته ولا يباشر فى شيء من مصالح الوقف الا برأيه و مشورته و ان يكون فى المدرسة التى يريد ابتناءها و تشييدها واعلاءها ووقفها للذين يحصلون العلم ويكملون النفس من الطلاب والعباد ويشتغلون بالعلوم العقلية والنقلية من بين العباد عالم فاضل كامل نحرير كاشف استار الحقايق بالتقرير والتحرير جامع بالفروع والاصول حاوى بالمعقول والمنقول يدرس بهم دروس التفسير والحديث والاحكام والاصول والمعانى والبيان والكلام ومن سايرها ايضاً حسب ما يقتضيه العرف والمقام لا يفوّت دروسهم الا بعذر شرعى ولاهم يفوتونه الا بوجه مرعى فيه ايام التعطيل والتحصيل بما فى العادة رعايتها لا حاجة الى التفصيل و يفتى الانام فيما يستفتونه من المسائل الشرعية باقوى المذاهب والاقوال بالنقل والاخذ من كتب الفتاوى فى كل الاحوال شرطا ينضمّ اليه نظارته الحسبية للاوقاف فى جميع الازمان و عنايته بها فى كل الاوان والاحيان ومعيد يراعى وظيفة الاعادة على ما هو المقرر فى القانون والعادة وبوّاب يقيم خدمات المدرسة من كنسها و محافظة اسبابها و فتح بابها واغلاقها و عيّن للمتولى ما عيّن من غير الاوقاف المذكورة وللناظر الجابي ما تعين منه ايضاً و عين للمدرس كل يوم خمسين درهماً من الاوقاف المزبورة و للمعيد اربعة دراهم ولكل واحد من الطلبة كل يوم

درهمين و للبواب ايضاً درهمين و عين الباقي قليلا كان او كثيرا لتكميل المبلغ المزبور ان انتقض لحادثة من طوارق الحدثان ثم ليخرج ما ينتقص من اطعمة عمارة الواقف المذكور تقبل الله حسناته الملك الشكور ثم لمرمة عامة اوقافه فيحفظ مع سائر الزوايد من ساير الاوقاف بيد المتولى بمعرفة الناظرين المذكورين و يصرف الى المصارف المرقومة وقت الاحتياج و عين لكل من يسكن فى المدرسة من المعيد والطلبة والبوّاب ان يعطى لهم من الاطعمة المطبوخة فى مطبخ العمارة العامرة فى الصباح والمساء كفلين واحد من المرق مع قطعة لحم و اربع فوادل ويراعى فى حقهم ليالى الجمع وايام الاعياد باعطائهم من المطبوخات على ما هوالدأب المعتاد وشرط تولية الاوقاف المزبورة والتصرف فيها والنظارة عليها والقيام على مواجبها ولوازمها اوّلا لنفسه النفيسة ما دام روحه الشريف معه وكان انيسه ثم لاعدل عبيده و اولاهم واعلاهم عمدة خواصّه مراد ويوده بن عبداه ثم لاصلح عتقاء الواقف المزبور ثم لاصلح اولادهم واحفادهم ثم و ثم نسلاً بعد نسل و فرعا بعد فرع الاصلح فالاصلح فيتقدم الارشد والافلح ثم لاولاد بناتهم ثم لابناء ابنائهم بطنا بعد بطن وقرنا بعد قرن ما تناسلوا و تعاقبوا فاذا كان احدهم الاصلح متوليا يكون الارشد الآخر ناظرا وجابيا فاذا انقرضوا بقبيلتهم ومضوا بسبيلهم يولى عليها من يكون حاكما بالقضاء المحروسة المزبورة رجلا معروفا بالامانة والديانة موصوفا بالاستقامة والصيانة وقليل ماهم فان المتولين كما تراهم و شرط للمتولى ان يعطى كل ذى حق حقه و يوصل الى المستحق مستحقه من غير بخس و نقص ولو من ثمرة بشقص ما دام الدخل للخرج وافيا والاصل فى الفرع كافيا و ان دخل نقصان فى الدخل و انحطاط فى الاصل بحادث من حوادث الزمن وطارق من طوارق الفتن يدخل الكسر فى جميع المصارف وان يعرض محاسبته فى رأس كل ثلاث سنين على من يكون حاكما ثمّه فيحاسبه على النقير والقطمير ويسئله عن القليل والكثير و يتفحص عن الزيادة والنقصان والارتفاع والانحطاط والنفع والخسران و ينظر فى احوال الذمم غنّيهم و سمينهم فقيرهم و غنيهم معسرهم وموسرهم ويكشف من احوال المتولى هل راعى الشرايط المذكورة المعتبرة وادى خدمته المسطورة المقررة فان ظهر امانته واستقامته واتضح سعيه وكفايته فبها ونعمت و برأت ذمته وسلمت واما ان تبيّن حيانته واهماله اووضح تقصيره و اخلاله فيعزل عن التولية و ينصب عيره مكانه ثم يضمن مايرى اهل الشرع ضمانه عن مال الوقف الذى يتوجه عليه شرعاً اصلاً كان او فرعا بتقصير عنه او اخلال بشرط من شرايطه او عذر او اهمال بشيء من ظوابطه ويراعى هدا الاسلوب فى جميع الزمان ما دارالنيران وتواترالملوان واقرّ بان الواقف المذكور الخيرالمغفور وكل عتيقه مراد ويوده المزبور و اناب مناب نفسه بجميع احوال التولية وعامة مصالحها لما راى عليه اثرالصلاح وسيما الرشد والفلاح وعهد بان لا يعزلها عنها ما دام هو لابس لباس الحيوة ولم يقرع بابه حاجب الممات توكيلا شرعيا مقبولا من قبله وجاها وشفاها و بان موكله الواقف المذكور قد نصب مولانا عبد السلام بن عيسى فقيه متوليا لاجل التسجيل فبعد ذلك اراد الوكيل المزبور ان يسترده من يده محتجا بعدم اللزوم فقابله المتولى المزبور مترافعا الى الحاكم الموقع فرجح هو جانب الوقف و حكم بصحته ما وقف من الاشياء المذكورة و بلزومها فسلم

جميع ما ذكر من العقارات والدراهم الوقف و اقرّ اقرارا مصدقا من قبله وجاها ثم صار هـذا وقفا مسجلا بعـد ما روعي شرائط التسجيل من التسليم والتسلم المزبورين وارادة الرجوع واسترداده الى الملكية وامتناع المتولي و مرافعته مع هذا الوكيل الى الحاكم الموقع اعلاه المتوقع رضاء مولاه و حكم بصحة وقفيته ولزومها على قول من يراه من الائمـة المجتهدين رضوان الله تعالى عليهم اجمعين عالما باختلافهم فى مسئلة الوقف فاذن لا يجوز بعد ذلك تغيير هذا الوقف و تبديله ولا نقضه ولا تعطيله بما يناقض مضمون هـذا الكتاب بوجه من الوجوه بسبب من الاسباب ولا يحل لاحد ممن يومن بالله و رسوله و باليوم الآخر من متول خاين او سلطان متغلب او وال مبطل او قاض مبرطل ان يزاحمه فيبطله و ينقضه او يعطله او يغير شرطه او يحوله فمنهم من ارتكب بشيء من ذلك او خالف شرطا من شرايطه او غير شيئاً من ضوابطه بتأويل فاسد او توجيه كاسد فقد ارتكب المحرم واستوجب المأثم وكيف يتجاسر على ذلك مؤمن او يتصدى له خايف من الله المهيمن بعـد ما سمع قوله تعالى عز شانه و عظم سلطانه «والظالمين اعد لهم عذابا اليما» و قوله «الا لعنة الله على الظالمين» و قول النبي صلى الله عليه وسلم «شبر من الارض يأخذ المرء من اخيه المسلم بغير حق طوقه الله تعالى من سبع ارضين فى نار جهنم فان من خالف كتاب الله و سنت رسوله و استحلّ ما حرّم الله و رسوله وسعى فى فساد عمل اخيه المسلم فقد باء بغضب من الله ومأويه جهنم و بئس المصير و عليه لعنة الله و الملائكة والناس اجمعين والله حسيبه و مكافيه و طالبه و مجازيه باصناف العذاب و اصناف العقاب يوم لا ينفع الظالمين معذرتهم فلهم اللعنة ولهم سوء الدار و يوم تجد كل نفس ما عملت من خير محضرا او ما عملت من سوء تود لو ان بينها و بينه امدا بعيدا و يوم تجد كل نفس ما كسبت لا ظلم اليوم ان الله سريع الحساب و اجر الواقف فيما نواه وهمه وابتغاه على الملك الوهاب انه لا يضيع اجر المحسنين ولا يخيب رجاء المؤمنين جرى ذلك وحرر فى اليوم السادس والعشرين من شهر رجب المرجب سـنه ثلث واربعين و تسعمائة

شـــ

junaštvom, gazije nad gazijama i pobornicima, ubojice kaurskog i nevjerničkog, dobročinitelja i osnivača dobrih narodnih djela, Husref bega, sina merhum Ferhad bega, valije bosanskoga — da Bog uljepša vrtove emirata cvijećem njegove pronicave pameti i da uredi narodne poslove njegovom svjetlom mudrošću!

Pošto je ustanovljena njegova punomoć svjedočanstvom Sudža-a, sina Dželebi Virdije i Mustafe, sina Hasanova, očitovao je, da je njegov spomenuti opunomoćitelj, pošto ga je Svemogući Bog uputio na pravi put i u njegovu se srcu sleglo pravo vjerovanje, te pošto je saznao, da dobra djela koriste onomu, ko ih čini, na sudnjemu danu, a naročito da naučavanje šerijatskog prava i tumačenje kurana povećava dobra djela, to je za svoga života, zdrav, pri potpunoj svijesti, kadar da pravovaljano raspolaže i slobodno otugjuje, u svrhu, da steče milost Plemenitoga Boga i zadovoljstvo Milostivoga Gospodara na onaj dan, kada ne koristi imetak ni sinovi nikomu, osim ko dođe pred Boga čista srca, — uvakufio što ima, što je njegovo vlasništvo u njegovoj ruci i pod njegovim raspolaganjem sve do ostvarenja ovoga vakufa, a to je: stan u mahali Čakrdži u Sarajevu, koji obuhvata dvije kuće, ljetni stan, stražu bašću, dućan, magazu i kasapnicu, a koji je poznat pod imenom Turna Dedetov posjed, te graniči islamskim grebljem, javnim putem i Kemal vojvodinim posjedom; nadalje drugi stan na istom mjestu, poznat kao posjed Mahmuda, sina Džališ-hodžina, koji graniči dućanima Mahmuda Sagrakije, vakufom merhum Isa bega u čaršiji, a koji obuhvata ljetni stan, kuću, bašću i devet dućana, prislonjenih jedan uz drugi; nadalje dva druga dućana u franačkoj čaršiji, koje ne treba ograničavati i opisivati, jer su poznati među stanovnicima toga mjesta; nadalje dvije kuće, prislonjene uz te dućane; za tim druge dvije kuće, koje je rečeni vakif nanovo sagradio uz one dvije kuće, što su pred ovima navedene; nadalje drugi stan također u spomenutom gradu, koji se nalazi prema ovim dvjema kućama, a kupljen je od domaće kršćanke, franačkinje zvane Duje (?) kćeri Čavkušove, te koji obuhvata kuću i ljetni stan, koje ne treba naročito graničiti i opisivati, jer su poznate kod mase i kod velikaša; nadalje ukupnu svotu od 700.000 srebrenih prometnih drama od svog čistog imetka.

Sve je to on izlučio iz ostalog svog imetka sa svima odredjenim granicama, šerijatskim pravima, pripacima, dodacima, ... i sa svakim mogućim pravom, bilo spomenuto ili ne, bilo zapisano ili ne, te to uvakufio šerijatskim vakufom i pravovaljanim »zatvorom«.

On je odredio, da se spomenuti stanovi i miljćevi iznajmljuju na šerijatski način i po pravovaljanom običaju i da se za 400.000 drama od spomenute svote sagradi uzvišena i veličanstvena medresa, koja će među odabranicima i dostojanstvenicima biti pribrana, i to na zemljištu prema vratima visoke džamije, što je ovaj vakif-valija sagradio i podigao, a to zemljište ne treba ograničavati i opisivati, jer je dobro poznato time, što spada u njegov vakuf. Medresa neka obuhvata 12 soba, u kojima će stanovati učenici, a ne nevaljale neznalice. Zgrada neka bude čvrsta i stalna, kako je to uređeno u medresama vezirâ i emirâ — da ih Bog nagradi za one usluge, što su ih učinili učenjacima. — Što preteče od troškova za gradnju, neka se za to kupi valjanih knjiga, koje će se upotrebljavati u spomenutoj medresi, da se njima koristi, ko ih bude čitao i da iz njih prepisuju oni, koji se bave naukom.

Ostatak spomenute svote od 300.000 drama neka se izda na rebah uz jak zalog i sigurna jamca, i to na taj račun, da rebah bude od svako 10 drama u svakoj godini jedan dram. U tomu valja postupati na pravi šerijatski način, kako se ne bi taj posao izvrnuo u lihvu ili glavnica razasula po gubitku. Neka se radi s trgovcima, zanatlijama i poljodjelcima, koji su na glasu kao imućni ljudi u dobrom stanju, na kojima se vide tragovi povjerenja, naročito da su ispravni i da znaju čuvati i neka budu poznati među svijetom svojim lijepim vladanjem, a ne lažju . . . . . i zatezanjem u vraćanju duga. Neka se ne daje emirima, valijama, muderisima, kadijama, džindijama ni ostaloj vojsci, niti posjednicima timara, nevaljalim i hrđavim ljudima, niti prezaduženim, ni sultanskim robovima, niti onima, koji imaju namjeru, da prevare ili koji su pohlepni, ma u koju klasu ljudi spadali.

Što bude prihoda od spomenutih vakufa i drama odredio je rečeni vakif — neka ga milostivi Bog obaspe svojom milošću — »kanun« (pravilo), na koji se valja obraćati i način, na koji se valja oslanjati. Niko nema puta, da promijeni ovaj »kanun», niti ima ikomu mjesta, da izvrne ovaj način i da ga preokrene, dokle god prihodi mogu pokrivati izdatke i dok je dohodak dostatan za troškove.

On odredjuje, da iza njega bude mutevelijom pouzdan, pametan revan u pobiranju prihoda, umjeren u trošku, koliko je moguće prema pobiranju dohodaka, čvrst u vjernosti, koji se kloni

ljenosti i promevjerenja. — Nazir-džabija neka je uvigjavan i neka ima najljepsa svojstva, neka je upućen u sve vakufske odnošaje, da ne bi ni u čemu pogriješio, što se tiče vakufskih poslova. — Mutevelija ne može raspolagati bez njegova znanja, niti može vršiti vakufske poslove, ne saslušav njegovo mnijenje i ne dogovoriv se s njime.

U medresi, koju namjerava sagraditi, učvrstiti, podignuti i uvakufiti za one učenike i božije robove, koji stiču nauku i usavršuju dušu, te se bave spekulativnim i predajnim (racionalnim i empirički-tradicionalnim) znanostima, neka se namjesti između božijih robova čovjek učen, spreman, savršen, iskusan, koji predavanjem i pisanjem diže zastore istinâ, koji je u sebi sakupio grane i temelje, koji obuhvata spekulativne i tradicionalne znanosti. Neka im predaje tefsir (tumačenje kurana), hadis (tradicije), ahkam (šerijatsko pravo), usul (inštitucije šeriatskog prava), meani ve bejan (poetiku i retoriku), kelam (dogmatiku na metafizičkoj podlozi) i ostalo, što bude iziskivao običaj i mjesto. Neka ne propusti predavanja, osim šeriatom priznatom isprikom, a ni oni neka ne propuste, osim na običajem priznati način. Da se drže praznici (ferije) i školski dani, kako je to običaj, nije potrebno, da se opširno kazuje. Neka svijetu daje fetve (pravne savjete), u onim šerijatsko-pravnim pitanjima, u kojima mu budu tražili, i to po najtemeljitijim pravcima i mišljenjima, uzimajući to iz knjiga o fetvama u svima poslovima. Još se njemu pridodaje počasni nadzor nad vakufima za sva vremena i vjekove.

Nadalje se odregjuje muîd (korepetitor), koji će vršiti službu korepeticije po ustanovljenom običaju, i bevab (vratar, podvornik), koji će vršiti podvorničke poslove u medresi, čuvajući sve, što je u njoj i otvarajući i zatvarajući vrata.

Muteveliji odregjuje ono, što mu je već odregjeno i iz ostalih spomenutih vakufa, a isto tako i naziru-džabiji. Muderisu odregjuje svaki dan 50 drama iz spomenutih vakufa, muidu 4 drama, svakomu od učenika 2 drama na dan, a isto tako i bevabu 2 drama.

Ostatak — bilo malo ili mnogo — odregjuje za nadopunjenje gornje svote, ako bi se vremenom umanjila, za tim neka se nadopuni, što bi manjkalo u jelima spomenutog imareta vakifova — neka mu Svemogući i Sveblagodarni Bog primi njegova dobra djela —, zatim za popravak svih njegovih vakufa.

To neka se pohrani s ostalim suvišcima od ostalih vakufa u mutevelinim rukama sporazumno s obadva spomenuta nazira i neka se troši za spomenute svrhe, kada bude potrebno.

Za tim odredi, da se svakomu, ko stanuje u medresi: muidu, učenicima i bevabu daje od jelâ, što se kuhaju u imaretskoj kuhinji u jutro i u večer dvije čorbe, jedna od pirinča s komadom mesa i po četiri hljeba. Neka se s njima u tomu postupa uoči petka i uz bajrame, dajući im ona jela, koja su uobičajena.

Tevljijet spomenutih vakufa, raspolaganje s njima, nadzor nad njima i izvršavanje njihovih potreba odregjuje najprije svojoj dragocjenoj osobi, dok s njime druži njegova plemenita duša, a zatim najpravednijem izmegju svojih robova i njihovih potomaka i najizvrsnijemu od svojih pribranih, Muradu vojvodi, sinu Abdulahovu, a onda najboljemu od vakifovih oproštenih robova, a zatim najboljemu od njihovih sinova i unuka itd. itd. s koljena na koljeno i s ogranka na ogranak, najboljemu od najboljega; uvijek je preči, što je ispravniji i bolji; zatim sinovima njihovih kćera, a onda sinovima njihovih sinova s koljena na koljeno, dok im se loza vuče i dok slijede. Kad bude od njih najbolji mutevelijom, onda neka bude drugi najispravniji nazirom i džabijom.

Kada im porodica izumre i nestane im traga, neka kadija, koji bude sudio u spomenutom gradu, postavi mutevelijom čovjeka povjerljiva i pobožna, poštena i ekonoma — a malo je takovih, jer su mutevelije eto kako ih vidiš! —

Muteveliji se stavlja u dužnost, da svakomu dade ono, što mu po pravu pripada potpuno, bez umanjivanja ni za jednu datulju, dokle god bude prihod za rashod zaklapao i dok glavnica bude dovoljna za izdatke, a ako se vremenom u prihodu pokaže manjak i u glavnici opadanje, neka se onda na svima troškovima odbija. — I neka mutevelija na početku svake tri godine podnese račun onomu, ko bude kadija, pa neka mu on uzme točan račun do najmanjih sitnica, neka ga pita za malo i za mnogo i neka mu izvidi povećanje i umanjenje, dizanje i opadanje, korist i štetu; neka mu pogleda stanje dužnika: sumnjivih i sigurnih, siromašnih i bogatih ko i onih, koji su u slabu a i dobru stanju; neka izvidi rad mutevelin, da li je poštivao spomenute valjane odredbe i je li vršio navedenu odregjenu mu službu, pa ako se ustanovi, da je bio ispravan i pošten i ako bude jasno, da je valjano radio i zadovoljio, onda dobro: odužio se je i spasio, ali ako se pokaže kakva njegova petljanija i nemarnost i vidi se jasno, da je griješio i radio na štetu, onda neka se svrgne s tevlijeta i neka se na njegovo mjesto postavi drugi, a od njega se

naplati, što ustanove ljudi od šerijata, da je dužan po šerijatu nadoknaditi u vakufski imetak, pa bila to glavnica ili prihod, a nastalo pogreškom ili kršenjem odredaba ili pako propuštanjem i nemarnošću. — Ovoga se načina valja držati, dok se okreće sunce i mjesec i dok se obnavlja dan i noć.

Za tim očitova, da je spomenuti dobri vakif opunomoćio i postavio zastupnikom ispred sebe svoga oprošćenog roba spomenutog Murad vojvodu u svima poslovima tevlijeta, jer je vidio na njemu tragove valjanosti, a osobito pronicavosti i ispravnosti, te mu se obvezao, da se od toga ne će udaljiti, dok je na njemu odijelo života i dok ne pokuca na njegova vrata čuvar (hadžib) smrti, i to po šerijatu valjanim opunomoćenjem, koje je on primio, usmeno i u njegovoj prisutnosti. Nadalje očitova, da je njegov opunomoćitelj, spomenuti vakif, postavio mutevelijom za provedenje ovoga vakufa Abdusselama sina Isatova, fakiha.

Iza toga htjede spomenuti punomoćnik, da povrati taj vakuf, dokazujući, da nije obvezatan, na što mu mutevelija uzvrati parnicom pred kadijom, koji odabra vakufsku stranu i dosudi valjanost i obvezatnost svega, što je uvakufio od spomenutih stvari.

Na to predade sve navedene nekretnine i drame i očitova sa svoje strane čvrsto i valjano i oči u oči, na što ovo postade uknjiženim vakufom, nakon što je udovoljeno uvjetima uknjiženja spomenutim predavanjem i preuzimanjem, nakanom da opozove i povrati ga u svoje vlasništvo te uskraćivanjem mutevelinim i njegovim parničenjem s ovim punomoćnikom pred kadijom — neka steče božije zadovoljstvo —, koji dosudi valjanost i obvezatnost uvakufljenja po izreci onih velikih imama — neka im se Veliki Bog smiluje — kako je vidio da je najbolja, znajući njihova suprotna mišljenja u pitanju vakufa.

Stoga od sada nije dozvoljeno ovaj vakuf izvrnuti, promijeniti, pokvariti ili ga obustaviti tako, da se to protivi sadržaju ove isprave, i to ni na kakav način, niti ikakvim uzrokom. — Nije dopušteno nikomu, ko vjeruje Boga, njegova poslanika i sudnji dan, bio to nevjeran mutevelija ili nasilan sultan, ili valija, koji kvari ili kadija, koji uzima mito, da uništi pokvari ili obustavi ovaj vakuf ili da koji njegovu odredbu prevrne ili promijeni. Ko takovo zlo djelo učini ili protivno postupa protiv kojoj odredbi ili mu promijeni koju ustanovu kakovim izvrnutim tumačenjem, počinio je zlo djelo i prouzrokovao sebi grijeh.

Kako bi se na to usudio musliman ili kako bi u to ubrusio onaj, koji se boji Boga, pošto čuje božije riječi: »Nasilnicima je odregjena strašna kazna«, ili njegove riječi: »Zar nije božije proklestvo nad nasilnicima?« ili riječi pejgamberove — da ga Bog blagoslovi i spasi: »Pedalj zemlje, što ga čovjek bespravno uzme od svoga brata muslimana, Bog će mu ga objesiti o vratu od sedam zemalja u paklenoj vatri«. — Stoga ko protivno radi božijoj knjizi i odredbama njegova poslanika, ko drži dopuštenim ono, što je Bog i njegov poslanik zabranio i ko nastoji, da pokvari posao svoga brata muslimana, taj je navukao na se božiju mržnju, njegovo je utočište pakao, ružno mu je mjesto, gdje će doći i na njemu je proklestvo božije, angjela i čitava svijeta, a Bog će mu uzimati račun, nagraditi ga, tražiti i kazniti raznim kaznama i svakovrsnim mukama, i to na onaj dan, kad nasilnicima ne će koristiti njihovo izgovaranje, nego im je tada samo proklestvo i zla kuća; onaj dan, kada će svaka duša naći ono, što je zaradila dobra i što je zaradila zla; onaj dan, kad će svaka duša naći, što je stekla; taj dan nema nikomu zuluma, a Bog brzo svršava račune.

Nagrada vakifu za njegovu dobru namjeru i zauzimanje spada na Premilostivoga Gospodara, a on ne će uskratiti nagradu dobrim ljudima, niti će odbiti molitve muslimana.

Ovo se dogodilo i napisano 26. dan redžeba 943.

Svjedoci:

Mevlana Osman sin Mahmudov, imam; Mevlana Abdurrahman sin Mehmedov, muderis u Husrevbegovoj medresi; Mevlana Omer sin Mahmudov, imam; Mehmed sin Ibrahimov, imam; Mevlana Muhamed, hatib u Jahja pašinoj džamiji; Mevlana Muhjuddin, hatib u vakifoj džamiji; Mevlana Šemsuddin, mualim u vakifovu mektebu; Mevlana Ali sin Nesuhov, hafiz; Mevlana Ibrahim sin ....., imam.

Prepis priregjen 8. džumad-el-ula 1273.

Preveo gosp. Fehim ef. Spaho.

VII.

Treća Husrefbegova vakufnama.

(1537. sredinom novembra.)
944. početkom džemazulahara.

Gazi Husrefbeg, sin Ferhadbegov, uvakufio je od svog najčišćeg imetka za života i u potpunom zdravlju deset mlinova pod jednim krovom u selu Vitačištu kotara Zihna na rijeci Zbanici, sa svim granicama i pravima za uzdržavanje džamije, koju je sagradio u gradu Sarajevu te 150 košnica u gradu Doboru i sve, što je sagrađeno pa može valjati za vakuf, što takođjer spada u pomenute vakufe. Dohodak od toga neka se troši za uzdržavanje džamije, koju je spomenuti vakif sagradio u rečenom gradu.

Kao privremeni mutevelija za provedenje ovog uvakufljenja pred šerijatom fungira mevlana Abdi bin Isa.

Po starom prepisu u kancelariji Husrefbegova vakufa.

صورت وقفیهٔ اسیاب در قضاء زیحنه وکواره
درقلعهٔ دوبورحق وقف مرحوم غازی
خسرو بك بن فرهاد
بك

الحمدلله مقلب القلوب والابصار موفق الابرار ومعين الاخيار جاعل الاوقاف الصحيحة ذرايع الى اكتساب جزيل الاجر ووسائل الى بقاء جميل الذكر حمداً لايحصى عدده ولايقتضى امده والصلوة والسلام على آخر الانبياء عهدا واولّهم شرفاً محمد صلى الله عليه وسلم وعلى آله واصحابه وعترته واحبابه وبعد فان الله تعالى جعل عباده عباداً لايزال همهم الى ابتغاء مرضاته مصروفة واهواء وهم على افشاء مثوباته موقوفة يتزودون فى دنياهم لاخراهم ويجعلون اموالهم مصروفة على الخيرات طالبًا لرضى مولاهم ومن جملة من يجرى على هذا السنن ولسنن على صدق رغبته بهذه السنن فخر الامراء الكرام ذخر الكبراء الفخام الصارم الصحصام حضرت خسرو بك بن فرهادبك انجح الله اماله واصلح فى كلّ الحال امواله فانه لما علم ان الآخرة هى دار القرار سرورها مؤيد وحبورها مخلّد منزل الابد لكل احد من المصير اليه لا ينفعه فيها الاما قدم من الاعمال الصالحة بين يديه وعرف ان الوقف امر من وفق له حان فى الدنيا ما احب من الذكر الجميل وفاز فى العقبى بما اقر عينه من الثواب الجزيل كما نطق به محكم التنزيل وما تقدّموا لانفسكم من خير تجدوه عند الله هو خيرا واعظم اجرا وبلغه قول سيد الانبياء والمرسلين صلوات الله عليه وعليهم اجمعين خير ما يخلف الرجل بعد موته ثلثة ولد صالح يدعو له بالخير وصدقة جارية يبلغ اجرها وعلم يعمل به من بعده رغب فى تحصيل الدار الآخرة بالصفقة الرابحة الفاخرة واستمسك بالعروة الوثقى ويتقرب الله بالوسيلة العظمى وصرف همته الى ما يوصله الى الزلفى لله الحمد على ما وفقه لهذالمزية العظيمة والفوز بهذه الفضيلة الجسيمة فوقف وتصدق من خالص امواله واطيب اكسابه فى حال حيوته وصحته وذلك جميع الطواحين العشرة تحت سقف واحد فى قرية ويتاچيشته من توابع قضاء زيحنه فى الماء المسمى بنهر اسبانجه المستغنية عن التحديد والتعريف والتعديد والتوصيف لشهرتها عند مكانها بجملة حدودها وحقوقها على مصالح المسجد الذى بناه فى نفس سراى

و ائة وخمسين كوارة فى قلعة دوبور وكل ما يبنى فيكون صالحاً للاوقاف فهو وقف ايضا من الاوقاف المزبورة فيصرف منفعته الحاصلة منها على مصالح المسجد الذى بناه الواقف المومى اليه فى المحروسة المزبورة دامت معاليه وسلمها الى المتولى فخر العلماء والمعتمدين مولانا عبدى بن عيسى فوقفه وقفاً صحيحاً شرعياً وحبساً صريحاً مرعياً مؤبداً مخلداً فحكم الحاكم الموقع اعلاه المتوقع رضاء مولاه املاه الله فى القلوب ولاه بصحة هذ الوقف ولزومه وسجله غب رعاية شرائط التسجيل من ارادة الرجوع عن الوقف المذكور والرد الى ملكه كما كانت والرافعة بسبب ذلك مع من فوض اليه الى الحاكم الموقع المومى اليه والحكم على صحته على رأى من يراه من الائمة المهتدين رضوان الله تعالى عليهم اجمعين حكماً صحيحاً شرعياً وتسجيلاً صريحاً مرعياً فصارت وقفاً لازماً متفقاً عليه بلحوق حكم الواقف المشار اليه بحيث لا يجوز تبديله ولا تغييره و تعطيله بعد ذلك بوجه من الوجوه وسبب من الاسباب فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم و اجر الواقف على الملك الجواد الكريم وعلى هذا وقع الاشهاد والتحرير فى اوائل جمادى الآخر لسنة اربع و اربعين و تسعمائة من هجرة من له العز والشرف.

شهود الحال

مولانا محى الدين ابراهيم الامام ، مولانا عيسى بن محمود الامام ، طور على بن محمد ، اسكندر بن عبدالله ومحى الدين بن قاسم

VIII.

1135. 8 redžepa.

Iza smrti mutevelije Husrefbegovih vakufa, Mustafe, bio je njegov najpreći našljednik na tevlijetu bratić mu Mehmed odsutan te je mutevelijom imenovan neki Osman halifa, ali pošto je Mehmed imao ispriku, razvidila se stvar uslijed carskog fermana te je posvjedočilo sedam vjerodostojnih i ljudi upućenih u stvar, da je Mehmedovo pravo preče a »muftija vakufâ dvaju harema« izdao je ilam, da je Mehmed preči za muteveliluk a Osmana da valja svrgnuti. Hadži Hasan namjesnik nadzornika vakufa age carskoga izvijestio je o tome caru i zatražio za Mehmeda carski berat, koji mu se evo izdaje dana 26. džemazul ahara 1135.

Originalni berat u kancelariji Husrevbegova vakufa.

چون عواطف عليهٔ شاهانه وعوارف سنيهٔ پادشاهانهم عياد عنايت معتادتمدن مستحق ارتفاع شان ومستوجب اعتلاى مكان اولمرحقنده مبذول وبى‌درغدر بناء على ذلك سراى بوسنه‌ده واقع متوفى غازى خسروبك جامعشريفى اوقافنك يومى اوتوز اقچه وظيفه ايله اولاد عتقادن شرط واقف اوزره متوليسى اولان مصطفى بولندن اقدم فوت اولدقده ينه اولاد عتقادن اصلح وارشد اولان محمد زيد علمه ديار آخرده بولنديغى اجلدن آخردن عثمان حليفه‌يه توجيه اولنوب مزبور محمد زيد علمه‌يه غدر اولمغله صادر اولان فرمان عاليشانم موجبنجه خصوص مزبورك حقيقت حالى بوسنه سراى اهاليسندن سؤال واستخبار اولندقده وقوف تامى اولوب موثوق به اولان يدى نفركمسنه مزبور محمد زيد علمه مقدماً متولى اولان متوفاى مرقوم مصطفى نك

قرنداشی اوغلی و اصلح اولاد عتقادن اولوب وقف مزبورك توليتنه محل و مستحق اولدوغن خبر ويردكارى حرمين الشريفين اوقافى مفتيسى اولان قدوة العلماء المحققين عمدة الفضلاء المدققين مولانا ـ زيد علمه اعتلام ايتمكله اعلامى موجبنجه توليت مرقومه‌يه احق اولغله مزبور عثمان حليفه رفع اولنوب ارباب استحقاقدن و اصلح اولاد عتقادن اشبو رافع توقيع رفيع الشان خاقانى و ناقل برات ينبع مسرت عنوان جهانبانى قدوة العلماء المحققين محمد زيد علمه‌يه مشروطيت اوزره توجيه اولنوب برات شريفم ويرلمك رجاسنه افتخار الخواص والمقربين ناظر وقف بالفعل باب السعادة الشريفم اغاسى قايمقام اولان الحاج حسن اغا زيد عاوه عرض ايتمكله موجبنجه توجيه و برات اولنمق بابنده فرمان عاليشانم صادر اولمغين حقنده مزيد عنايت پادشاهانه و رأفت سنيهٔ شهنشاهانه‌م ظهوره كتوروب ناظر مومى اليهك عرضى و بيك يوز اوتوز بش سنه‌سى جمادى الآخرينك يكرمى التنجى كونى تاريخيله مورّخ ويريلان رؤس همايونم موجبنجه بو برات سعادت آيات و بهجت غاياتى ويردم و بيوردمكه مزبور محمد زيد علمه واروب وجه مشروح اوزره اوقاف مزبوره‌يه مشروطيت اوزره متولى اولوب خدمت لازمه‌سين بيقصور مرعى و مؤدى قيلدقدنصكره تعيين اولنان يومى اوتوز اقچه وظيفه‌سن اوقاف مزبوره محصولندن الوب متصرف اوله و اوقاف مزبورك خدمه‌سى مرقومى اوزرلرينه متولى بياوب شرعشريفه متعلق اولان سوزندن تجاوز ايتميه‌لر اولبابده رفع اولنان مرقوم عثمان حليفه و طرف آخردن فرد وجهاً من الوجوه وسبباً من الاسباب مانع ومزاحم اوليوب دخل و تعرض قيلميه‌لر شويله بيله‌لر علامت شريفه اعتماد قيله‌لر تبذيراً فى اليوم الثامن شهر رجب الفرد سنه خمس و ثلاثين و مأة و الف.

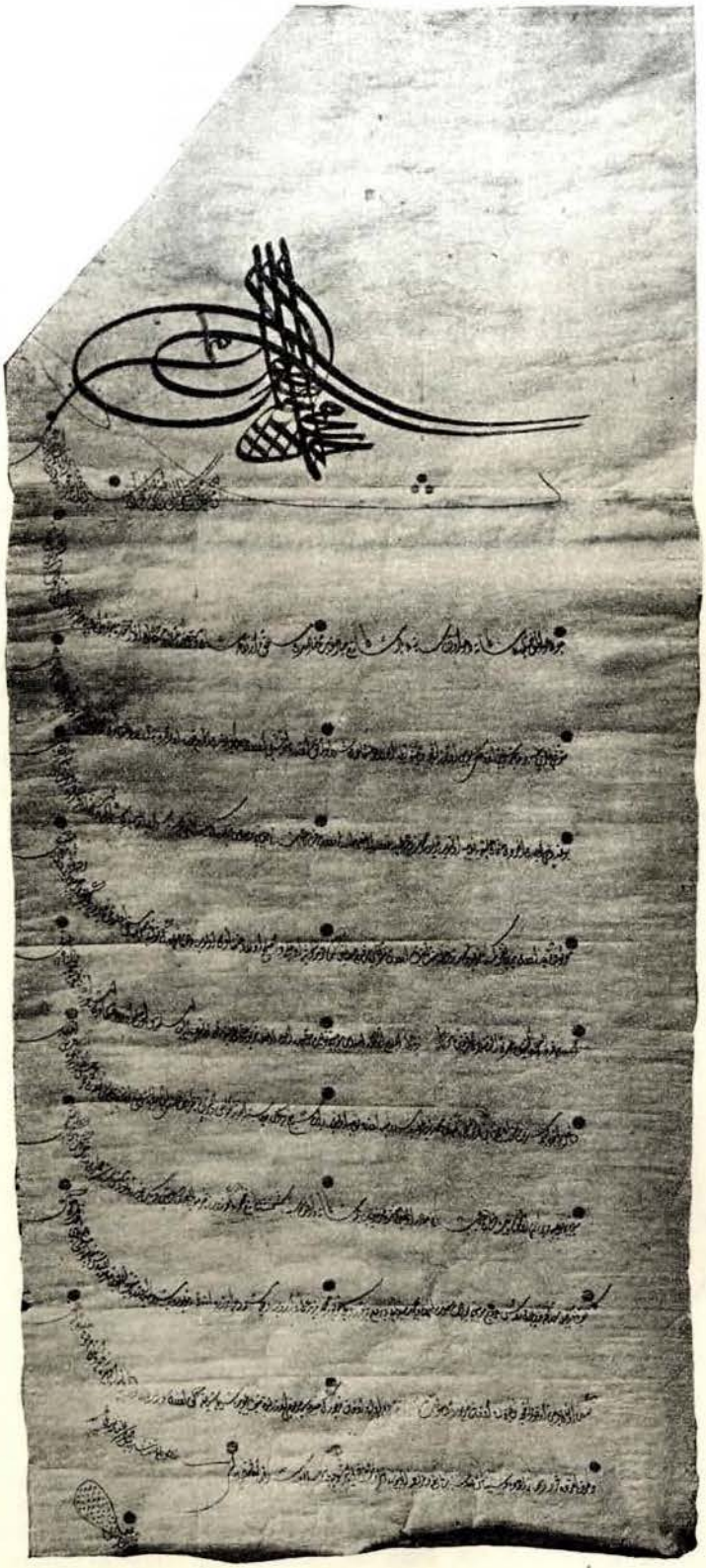

Slika 56. Berat izdan god. 1135. Mehmedu sinu Ahmedovom, kojim se priznaje zakonitim mutevelijom Husrefbegovih vakufa.

Компоненте балканске фауне из рода Chrysomelidae (Col.).

Зоогеографски прилог фауни балканског Полуострва.

Написао

Виктор Апфелбек (Apfelbeck),

кустос босанско-херцеговачког земаљског музеја у Сарајеву.

Када је говор о фауни колеоптера Балканског Полуострва, онда морамо понајприје ово подручје раздијелити у два главна дијела, у сјеверни и јужни дио. Сјеверни дио обухваћа Далмацију са Хрватским Приморјем, Босну-Херцеговину, Црну Гору, Србију, Бугарску са једним дијелом европске Турске, и фаунистички је добро ограничен са 42. ступњем сјеверне ширине. Други, јужни дио, Европска Турска са Грчком, има фауну, која се састоји од медитеранских, понтичких и хеленских елемената, као и многобројних ендемита јужног високог горја, па се фаунистички веома разликује од сјеверног дијела.

Морао бих дати много већи објам овој расправи, кад бих хтио овдје оба дијела обрадити, који стоје релативно у малом конексу. Тиме бих такођер рекао прије времена оно, што каним говорити у мојем наставку »Käferfauna der Balkanhalbinsel« [1]). За то сам ја овдје узео јужни дио само толико у обзир, колико је баш најнужније било, да се прикаже распрострањење или помањкање врста, о којима се говори.

Пошто 42. ступањ сјеверне ширине у истину представља природну фаунистичку границу, прилучио сам такођер сјеверном подручју и Санџак Новипазар са Старом Србијом до Скопља и сјевероалбанешке алпе до сјеверне увале Дрима. Резултати многих опетованих путовања у подручју Шар-Дага и у сјевероалбанешко горје доказали су ми, да ови ареали репрезентирају фаунистички најскрајњу јужну границу сјеверног подручја. Нарочито териколарна фауна Шар-Дага — не узимајући у обзир његове многобројне ендемите — врло се мало разликује од оне јужно-босанске, али за то је од оне Мердита прилично различита у својим карактеристичним елементима [2]).

---

[1]) cf. Apfelbeck V.: »Die Käferfauna der Balkanhalbinsel mit Berücksichtigung Kleinasiens und der Insel Kreta« I. Bd. Berlin (R. Friedländer und Sohn), 1904.

[2]) cf. Apfelbeck V.: »Die Hochgebirge der Merdita und der Schar Dagh. Faunistischer Vergleich« у »Sitzungs-Berichte der kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien«, mathemat. naturwissensch. Klasse. Bd. CXVI, Abt. I. 1907, p. 493—526.

Сјеверо-албанашка фауна показује наравно још и форме источне обале на има медитеранске примјесе, која на Шар-Дагу тешко више долази до изражаја [1]).

Chrysomelidae су врстама веома богати род *phytophag*-ских колеоптера па за то је свакако од интереса, ако донесемо једну прегледну слику њиховог распрострањења на Балканском Полуострву и да нам буде могуће из тога извађати зоогеографске закључке.

Крилате врсте су већином свакако далеко распрострањене, дјеломице космополитске, па су од мањег интереса за географску штудију о животињама, него што су друге групе колеоптера нарочито териколарне форме. Ипак стоје *Chrysomelidae* прилично у уским релацијама са флором, па је већ овом донекле ударена становита граница њиховом распрострањењу.

Врсте што живе на мочварним биљкама имају као већина *limnophil*-ских колеоптера велико распрострањење па су претежно — не обазирући се на медитеранске форме — космополити у Европи, Кавказу и предњој Азији, многе сижу чак до у Туркестан. Изузетак чине врсте — у осталом *halophil*-ног генуса *Macrolepa* Curt. *(Haemonia* Latr.), које припадају више сјеверу Европе, па се чини да мањкају на Балканском Полуострву и његовим обалама.

Карактеристичне форме медитеранског подручја партиципирају у мањој мјери за право у балканској фауни. Такове досегну само изнимно уздуж обалског појаса и уз некоје веће такове ријека (Вардар, Струма, Марица), мичући се према сјеверу, далматинску и бугарску обалу или унутрашњост, н. пр. *Colaspidea oblonga* Blanch., неколико *Stylosomus*-врста и т. д. у Далмацији, *Exosoma thoracica* Redt.[2]) у Старој Србији, генуси *Rhaphidopalpa* у Далмацији, или *Eubrachis* у Бугарској.

Напротив је јаче насељење Балканског Полуострва — нарочито у источном дијелу — са понтичким формама наравно и партиципира именито Бугарска на понтичкој фауни, нарочито у трибусу *Clytrini* и *Cryptocephalini (Labidostomis propinqua* Fald., *Clytra valerianae* Mén., *Gynandrophthalma limbata* Stev., *Cryptocephalus 14-maculatus* Schneid., *gamma* Schiff., *apicalis* Gebl., *concolor* Suffr., *concinnus* Suffr., *connexus* Oliv., *planifrons* Ws., *Pachybrachys scriptidorsum* Marsh., *haliciensis* Mill. Исто тако су *Colaphus*-и *Euluperus*-врсте понтичке, које далеко на запад досижу и неколики *Halticini* (н. пр. *Derocrepis serbica* Kutsch.).

Упада у очи, што је врло мало познато ендемита из рода *Chrysomelidae* са сјеверног дијела Балканског Полуострва: *Donacia intermedia* Apf.[3]) (Босна), *Chrysomela Minckwitzi* Apf. (Босна), *Gastroidea analis* Rttr. (Трескавица планина код Сарајева, алпинска), *Pachybrachys Karamani* Ws. (Спљет), *Eubrachys balcanica* Apf. (Бугарска), *Luperus balcanicus* Apf. (Балканско Полуострво), *L. flaviceps* Apf. (јужна Босна), *Euluperus cyaneus* Joann. (Далмација), *Orestia Kraatzi* All. (Далмација), *bosnica* Apf. и *curtula* Apf. (јужна Босна), *Merkli* Ws. (Турска Бугарска?), *Paveli* Friv.[4]), *Minota Halmae* Apf. и *nivalis* Apf. (Босна), *Psylliodes Sturanyi* Apf. (Босна) и *Cardax Stussineri* Ws. (Истрија, Херцеговина, Црна Гора).

---

[1]) Један интересантан изузетак чини *Bythinus dalmatinus,* којег сам нашао у Трески долини код Скопља.

[2]) Ову у Сирији и југо-источној Турској (Салоники) домаћи врло упадну врсту, нашао сам у Скопљу. Ваљда је има и у најјужнијем дијелу Србије.

[3]) Живи на *Cladium mariscus*, чини се да је ограничен на ову биљку.

[4]) На сјевер сиже до Мехадије. Иначе на Шар-Дагу и у Сувој планини (јужна Србија).

За просуђивање фауне сјеверног дијела Балканског Полуострва од особитог су зоогеографског значења генуси *Timarcha* Latr., *Chrysomela* L. и *Chrysochloa* Hope.

Timarcha Latr.:

Средњо-европске врсте *tenebricosa* Fbr. и *coriaria* Laich. сижу далеко у горје Балканског Полуострва. Прва се налази још у Мердитима зап. Албаније (Мал и Шêит код Ороша) и на Шар-Дагу, али за чудо само у врло високим и највишим зонама, на Љубетену на ивици синјежних поља (var. *chionophila* Apflb.).

T. corinthia Fairm. и *pratensis* Duft. карактеристичне су за крш, пењући се од обале па до у највише алписке зоне (var. *durmitorensis* Apflb.).

T. rugulosa H. Schäff. је понтичка.

Chrysomela Linné.

Овај генус је заступан на Балканском Полуострву скоро искључиво врстама Алпа. Карактеристичне форме Карпата, као *Ch. lichenis* Richt. и њезини сродници, мањкају. Медитеранске врсте као *Ch. vernalis* Brullé, *salviae* Germ., *americana* L., *grossa* Fbr. и халофилна циркуммедитеранска *Ch. chalcites* Germ., не продиру у унутрашњост, него су ограничене на обалне појасе.

Понтичке су: *Ch. fimbrialis* Küst., *coerulea* Oliv., *lurida* L. и *limbata* Fbr. (Ове су се врсте такођер више мање распрострле по источној средњој Европи.)

Chrysochloa Hope *(Orina* Motsch.)

Живуће врсте овог генуса у подручју, у којем је говор, треба сматрати као и оне генуса *Chrysomela,* као компоненте фауне Алпа и распрострањене су, изузевши у западним Алпама и Пиренејима обичних врста, као и ендемита Карпата *(plagiata* Suffr.), далеко на југ, до у Родопе-горје и Шар-Даг. *Ch. litu-rata* Scop., познати, на веома уско подручје Алпа ограничени ендемит, мањка на Балканском полуострву. Исто тако тешко могла би се наћи на Балкану у централним алпама обична *Ch. vittigera* Suffr.[1]), пошто је већ у Босни нема, а ни за Карпате није доказана. Сигурно ми се чини, да *Chrysochloa*-врсте у колико се може предмнијевати по досадашњим истраживањима не прекорачују Родопе горје и Шар-Даг. Њих већ нема у горама Мердита. Нијесам могао наћи више ни једне *Chrysochloa*-врсте такођер ни у Голешници планини код Кјуприли, макар да јој је ту било згодно мјесто па сам је нарочито према томе и тражио.

О халтицинама ће бити у II. дијелу ове расправе поближе говора. Од особитог су интереса за карактеристику овог подручја безкрилни, ореофилни генуси и врсте истих.

Слиједећи попис начињен је по збирци колеоптера бос.-херц. зем. музеја, коју сам ја поставио, а на темељу сопствених, врло помњивих детерминација. Материјал ове збирке сакупио сам већим дијелом сам собом на различитим, од 1887. године подузетим путовањима за истраживање и екскурзијама[2]). Веома

[1]) У »Catalogus Coleopt. Europae« од 1906. наводи се ова врста са Балкана. По свој прилици се ради о замјени са врло сличном *Ch. variabilis* var. *imitatrix* Apflb.

[2]) На знанственом путовању, што сам га подузео по налогу заједничког министарства финанција год. 1892. у Бугарску, сакупио сам — макар да сам тешко оболио на маларији — 11.684 инсеката, већим дијелом колеоптера. Сакупљени материјал налази се потпун у збирци бос.-херц. зем. музеја.

драгоцијене резултате дала су 3 путовања за истраживање у Црну Гору, сјев. Албанију, Стару Србију и Македонију, које ми је омогућила субвенцијама царска академија знаности и оријентално друштво за природне знаности у Бечу. Посљедица тих путовања било је откриће веома интересантно, до тад сасвијем непознате фауне Шар-Дага и сјеверо-албанешког горја, које је донијело коли знанствених толи материјалних успјеха, јер је бос.-херц. зем. музеј дошао без трошкова у посјед веома богате и вриједне збирке кукаца из ових подручја. Велики број нових врста и дапаче неколико нових генуса открио сам на ова три путовања, која сам објелоданио у публикацијама царске академије[1]).

CHRYSOMELIDAE.

Subfam.: ***Eupodae.***

Tribus: *Donaciini.*

1. Gen.: **Donacia** Fabr.

1. *crassipes* Fbr. Дервента, Језеро код Јајца, Хутово Блато, Мочваре код Систова.
2. *clavipes* Fbr. Језеро код Јајца, Хутово Блато, Варна.
3. *semicuprea* Panz. Дервента. — У Србији код Пожаревца (Hilf) и Неготина (Reiser).
4. *polita* Kunze. Илица покрај Сарајева, Гацко, Мостарско Блато, Ливно. — У Далмацији код Книна (Apfelb. 14. II. 1901.).
5. *dentata* Hoppe. Дервента, Книн (Apfelb. 1901.), истодобно са *D. polita*. Пожаревац (Hilf, Србија).
6. *versicolorea* Brahm. Сакупио кустос Reiser (1899.) у Мучањ-планини (Србија).
7. *aquatica* L. Дервента, Санскимост, Травник, Илица, Гацко.
8. *brevicornis* Ahr. Дервента, Градачац, Хутово Блато. — У Србији: Пожаревац (Hilf), Ушче Тимока (Reiser 1899.).
9. *impressa* Payk. Дервента, Мостарско Блато, Ливањско Поље.
10. *marginata* Hoppe *(limbata* Panz.) Дервента, Језеро, Илица, Мостарско Блато, Хутово Блато. — Книн (Далмација Apfelb.). — Пожаревац, Бела Паланка (Србија, Hilf). — Софија (Кумарица), Пловдив Apf.
11. *bicolora* Zschach. Дервента, Илица, Језеро, Рача, Хутово Блато. — Бела Паланка, Пожаревац (Србија Hilf).
12. *antiqua* Kunze. Дервента.
13. *thalassina* Germ. et ab. *porphyrogenita* Westh. Дервента, Илица, Језеро, Травник. — Книн (Далмација Apf.). — Пожаревац, Бела Паланка (Србија, Hilf).

---

[1]) cf. Sitzungs-Ber. der kais. Akad. d. Wissenschaft. Wien, mathem. naturw. Klasse, Bd. CXV. Abt. I. 1906, pp. 1661—1674; id. Bd. CXVI, Abt. I. 1907, pp. 493—526 (V. Apfelbeck: Neue Koleopteren aus Albanien u. Montenegro I. u. II. und Koleopterologische Ergebnisse. Faunen-Charakter der Merdita. Die Hochgebirge der Merdita und der Schar-Dagh (Faunistischer Vergleich).

XII. Jahresbericht des Naturwissenschaftl. Orient-Vereines Wien 1907: Apfelbeck V.: Bericht über im Jahre 1906 durchgeführte zoologische Reise nach Ost-Albanien in das Gebiet des Schar-Dagh (pp. 31—36).

14. *vulgaris* Zschach. Дервента. — Пожаревац. Бела Паланка.
15. *simplex* Fbr. et ab. *sanguinea* Westh. Дервента. Травник. Језеро. Илица. Мостарско Блато. — Пожаревац.
16. *cinerea* Hrbst. Језеро. Хутово Блато.
17. *tomentosa* Ahr. Мостарско Блато. Метковић (Apf. 13./VI. 1901.).

2. Gen.: **Plateumaris** Thomson.

1. *sericea* L. Дервента.
2. ***intermedia*** nov. spec.

D. sericeae L. simillima, antennis crassioribus, earum articulis rubro-variegatis; prothorace longiore, angulis anticis rotundatis, tuberculis lateralibus obtusis; elytris longioribus, planioribus, antrorsum densius punctatis; a *D. discolore* Panz. antennarum articolo secundo et tertio longiore (ut in *D. sericea* L.); prothorace longiore et planiore, supra magis depresso, antrorsum dilatato, ad marginem apicalem latissimo, sericeo, haud vel vix rugoso, subtiliter, aequaliter et confertissime punctato; elytris longioribus et planioribus, subnitidis, confertim punctatis distinguenda.

Bosnia c. (Jezero) et occ. (Livno).

Врсти *D. sericea* L. врло слична, али се разликује од ње у томе, што има дебља тицала, црвено-мрљаве чланке тицала, дуљи штит на врату, на којем су предњи ћошкови заокружени а квргице на страни тупасте; што има дуље и плоснатије, сприједа гушће пикњасте крилне капке; од *D. discolor* Panz. разликује се напокон тицалима, која су грађена као у *D. sericea* L., дуљим и плоснатијим, сприједа проширеним штитом на врату. Највећа је ширина штита на рубу врхова, а сјаји се попут свиле, ништа или мало набран, фино, једнако и врло густо пикњаст. Надаље дуљим и сплоснатијим, слабо свјетлуцајућим и густо пикњастим крилним капцима.

Средња и западна Босна: Језеро код Јајца, Басташи код Ливна (Reiser), на *Cladium mariscus*-у.

3. *discolor* Panz. Дервента, Травник, Илица, Гацко.
4. *braccata* Scop. Језеро, Гламоч. — Неготин, Ушће Тимока (Reiser).
5. *consimilis* Schrank. Дервента, Хан Бегов, Језеро, Сарајево (Пале), Илица. — Софија: Витоша пл. (Apf.).
6. *rustica* Kunze. Језеро, Ливањско Поље. Гламоч, на *Cladium mariscus*.
7. *abdominalis* Oliv. (*affinis* Kunze). Неготин (Reiser 1899.).

Tribus: *Orsodacnini.*

3. Gen.: **Orsodacne** Latreille.

1. *cerasi* L. Брда око Сарајева, Гацко, Баба пл. код Билеће. Типична форма није ријетка. Од мање-више ријетких аберација превлађује *cantharoides* Fbr. и *limbata* Oliv. Србија. —

Бугарска: Витуша пл. код Софије (Apf.).

2. *lineola* Panz. Дервента, околица Сарајера, Бабин-поток код Јајца, Козара планина код Бањелуке (Apf. 1909.), Билећа, Храсно, Граб код Требиња

(Apflb.). Домановић (Dr. Hensch). — Сливна (Бугарска) и Семендрија (Србија).

Од аберација превлађују *coerulescens* Duft и прелазни облици од типичне форме к ab. *nigricollis* Ol.

var. *croatica* Weise ријетка. Дервента. Илица, Бабин-поток.

4. Gen.: **Zeugophora** Kunze.

1. *subspinosa* Fbr. Шамац. Сарајево.
2. *scutellaris* Suffr. Дервента.

Tribus: *Criocerini.*

5. Gen.: **Lema** Lacordaire.

1. *cyanella* L. Дервента, Зеница, Сарајево, Увац, Јабланица, Билећа. — Пожаревац (Србија). — Варна, Камчик дерек (Бугарска).
2. *Erichsoni* Suffr. (*Weisei* Seidl.) Дервента, Сарајево, Иван пл., Илица. — Софија (Кумарица).
3. *puncticollis* Curt. Дервента, Зеница, Илица, Игман пл. — Ристовац (Србија, Reiser 1899). —
4. *tristis* Hrbst. *(flavipes* Suffr.) Домановић (Dr. Hensch). Мајдан Кучајна (Србија, teste Merkl).
5. *melanopus* L. Дервента, Рача, Травник, Сарајево (околица), Билећа, Столац, Котор. — Пожаревац, Бела Паланка (Србија). — Подгорица (Црна Гора). Много га има на морској обали код Варне у Бугарској (Apf.).

6. Gen.: **Crioceris** Geoffroy.

1. *lilii* Scop. Дервента, брда око Сарајева, Вележ пл. — Ријека, Суторман (Црна Гора). — Стара планина (Србија, Reiser 1899.).
2. *merdigera* L. Клековача пл. код Петровца (Apf.) Димитор пл. (Reiser) Троглав (Apf.), Вележ пл., брда око Сарајева, Гацко. — Стара пл. (Reiser 1899.). — Бели Искар (Бугарска).
3. *duodecimpunctata* L. Мостар, Столац. — Србија: Ниш, Пожаревац (Hilf), Неготин, Кладово (Reiser). — Бугарска: Варна (Apf.), Јамболи (Reiser).
4. *quatordecimpunctata* Scop. Кладово (Reiser 1899.), Пожаревац (Hilf).
5. *quinquepunctata* Scop. Слање у Хрватској (Apf.), сигурно и у Босни. — У Србији прикупио Markl код Голубовца.
6. *paracentesis* L. Храсно, Требиње, Домановићи (Hensch). — Груж, Улцињ (Dulcigno).
7. *asparagi* L. Херцег-Нови (Бока Которска, Apf.).

Subfam.: ***Camptosomata.***

Tribus: *Clytrini.*

7. Gen.: **Labidostomis** Redtenb.

1. *tridentata* L. Дервента, Баба пл. код Билеће, Демиркапија у зап. Родопама (Apf.).

2. *humeralis* Schneid. Крстача код Билеће. Мостарско Блато.
3. *lucida* Germ. Доманoвићи (Dr. Hensch). — Ниш, Пожаревац (Hilf). — Софија, Варна, Бургас.
4. *longimana* L. Распрострањена по Босни и Херцеговини. — У Србији: Пожаревац, Ниш, Бела Паланка (Hilf). — У Бугарској има је много: Софија, Варна, Бургас, Калофер.
5. *pallidipennis* Gebl. Травник? (гроф Brandis), Доманoвић (Dr. Hensch), Граб код Требиња (Apf.). — Пожаревац (Hilf).
6. *cyanicornis* Germ. Врнограч (С. з. Босна, Reiser), Доманoвићи (Hensch). Ниш, Пожаревац (Hilf). — По Бугарској је има пуно: Софија, Варна (Apflb.).

8. Gen.: **Macrolenes** Lacordaire.

bimaculata Rossi. Мостар, Столац, Доманoвићи (Hensch). Ријека (Црна Гора).

9. Gen.: **Tituboea** Lacordaire.

macropus Illig. Крбљина код Калиновика, Столац. Калопер, Манастир Св. Богородице (Apfelb.).

10. Gen.: **Lachnaea** Redtemb.

sexpunctata Scop. По Босни и Херцеговини распрострањена. — Србија: Пожаревац (Hilf), Милановац (Merkl). — Софија, Бургас (Apfelb.).

11. Gen.: **Clytra** Laichart.

1. *valerianae* Mén. Србија: Пожаревац (Hilf), Куршумлија (Reiser 1899.). — Варна.
2. *novempunctata* Oliv. Србија: Ниш, Бела Паланка (Hilf). — Варна, Бургас, ријетка.
3. *quadripunctata* L. Дервента, околица Сарајева. Подвележ, Граб код Требиња. — Кладово (Србија, Reiser 1899.). Тројан Б., Ц. Родопе (Карлак).
4. *appendicina* Lacord. Сарајево, Коњица, Граб, Чапљина, Пожаревац. — Калофер Б.
5. *laeviuscula* Ratzeb. Дервента, Сарајево, Коњиц, Гацко. Пожаревац (Hilf). — Куршумлија (Reiser). — Црнагора (Dr. Floericke). — Варна, Бургас на морској обали (Apf.), Јамболи (Reiser).
6. *atraphaxidis* Pall. Атанаскјој-Језеро код Бургаса (Apf.). — У Грчкој га има више.

12. Gen.: **Gynandrophthalma** Lacordaire.

1. *chloris* Lac. Србија: Бела Паланка, Сува Планина (Hilf, Reiser). Витоша (Apfelb).
2. *limbata* Stev. Сливен (Haberh.).
3. *cyanea* Fbr. *(salicina* Laf.) Распрострањен по Босни и Херцеговини. — Пожаревац, Витоша пл., Ријека.
4. *flavicollis* Charp. Дервента, Сарајево.
5. *aurita* L. Распрострањена по Босни и Херцеговини. — Црна Гора: Сутурман (Apf.). — Србија: Пожаревац (Hilf), Витоша.
6. *affinis* Heller. Као и горња. Србија: Пожаревац (Hilf), Мајдан, Кучајина (Merkl), Витоша.

7. *xanthaspis* Germ. Дервента, Бабин поток, Кисељак. Србија: Ниш, Бела Паланка, Софија, Варна, Бургас, Филиполе, Калофер (Apf.).

13. Gen.: **Chilotoma** Redtenb.

musciformis Goeze. Игман пл. Требевић, Билећа. Србија: Сува план. (Hilf), Витоша пл. (Apfelb.).

14. Gen.: **Coptocephala** Cheorol.

1. *chalybaea* Germ. Славонија (Рума, Dr. Hensch). Сигурно је има и у Србији, пошто сам је нашао и код Софије.
2. *unifasciata* Scop. Хрватска. Нашао сам је код Загреба. Србија: Голубац (Merkl). Такође је има у сјев. Албанији (Ороши).
3. *scopolina* L. Невесиње, Неум-Клек; Србија: Голубовац (Merkl).

Tribus: *Cryptocephalini.*

15. Gen.: **Cryptocephalus** Geoffroy.

1. *informis* Suffr. У долини Крупе код Сарајева (Apf.), Витоша (Apf., Merkl).
2. *sinuatus* Harold. Нашао сам је на Витоши планини код Софије. Такође и код Плевне (Тетевен, Reiser) а за стално и у Србији.
3. *coryli* L. са ab. *temensiensis* Suffr. Распрострањена по Босни и Херцеговини. У Србији: Пожаревац (Hilf), Милановац, Голубовац, Мајдан Кучајна (Merkl), Витоша, Бела Црква.
4. *cordiger* L. Дервента, Љубиње долина код Сарајева, Ливно, Граб код Требиња; Балкан код Клисуре (Бугарс., Merkl).
5. *octopunctatus* Scop. Дервент, Хан Бегов, околица Сарајева. Калофер, Манастир Св. Богородице, Демиркапу (Apf.).
6. *sexpunctatus* L. Дервента, Хан Бегов, Околица Сарајева. Србија: Мајдан Кучајна (Merkl). Софија.
7. *signatus* Laich. Дервента, Љубиње долина код Сарајева, Пазарић. Србија: Мајдан Кучајна (Merkl).
8. *imperialis* Laich. Дрежница, Столац, Гацко, Видуша пл. код Билеће. Ријека (Црна Гора). Калофер, Монастир.
9. *trimaculatus* Rossi. Кисељак, Дрежница, Столац, Билећа, Мостарско Блато. Улцињ (Црна Гора). Филиполе, Бургас.
10. *bipunctatus* L. et ab. *sanguinolentus* Scop. По Босни и Херцеговини распрострањена. Србија: Пожаревац, Ниш, Бела-Паланка, Милановац, Голубовац, Ријека, Калофер, Монастир, Бургас, Демиркапу.
11. *biguttatus* Scop. По Босни и Херцеговини а такође и по Merkl-у и у Србији распрострањен. Пожаревац, Сува планина (Hilf), Витоша, Калофер.
12. *14-maculatus* Schneid. Србија: Ниш, Бела Паланка (Hilf). Бразда пл. код Скопља.
13. *gamma* H. Schäff. Бургас.
14. *Reitteri* Weise. Домановићи (Dr. Hensch). Гњат пл. (Reiser).
15. *apicalis* Gebl. Сјев.-Западна Босна (Д. Унац). Ниш (Hilf), Витоша, Монастир.
16. *Schaefferi* Schrank. По Босни распрострањен: Подорошац, Столац. Србија: Бела Паланка (Hilf), Семендрија (Reiser); Бугарска: Балкан код Клисуре (Merkl).

17. *villosus* Suffr. Бугојно. Сарајево. Брадина. Гацко. Такођер сам га нашао и на Витоши пл. код Софије.
18. *aureolus* Suffr.
19. *sericeus* L.
20. *cristula* Duf.

По Босни и Херцеговини. Црној Гори. Србији и Бугарској распрострањен. *C. sericeus* L. и *cristula* Duf. (*hypochoeridis* Suffr.), нашао је Hilf такођер на Дурмитору.

21. *violaceus* Laich. Као и горње такођер на Дурмитору. var. *smaragdinus* Suffr. код Мостара и Билеће.
22. *concolor* Suffr. Варна. Јамболи (Reis.). нарочито код Бургаса. такођер на Витоши. у З. Родопама и Калофер. Балкан.
23. *elongatus* Germ. Дервента. Сарајево. Пожаревац (Hilf). Витоша пл.
24. *nitidulus* Fbr. Дервента. Трново. Игман пл. и Бјелашница пл. код Сарајева.
25. *nitidus* L. У Босни и Херцеговини распрострањен. Србија: Мајдан Кучајна. Милановац (Merkl), Витоша.
26. *punctiger* Payk. Код Пали (кот. Сарајево) нашао га на *Populus tremula.*
27. *janthinus* Germ. Хрватска (Загреб. Apf.). Метковић. Бела Паланка (Hilf). Код Варне и Бургаса има га доста.
28. *parvulus* Müll. Пале код Сарајева. Дрежница. Србија: Милановац. Неготин (Merkl). Витоша.
29. *concinnus* Suffr. Сарајево, Сливен.
30. *marginatus* Fbr. Пале и Иван пл. код Сарајева. Такођер и на Витоши пл. код Софије (Apf.).
31. *pini* L. Требевић код Сарајева и Прењ пл. и то на клековини *(Pinus montana);* у горњем дијелу Бели Искар долине на *P. montana* Reiser, до у Мердите (Ороши).
32. *frenatus* Laich. На врбама око Бугојна и Сарајева (Илица); Пожаревац (Hilf) ab. *seminiger* Weise са тип. формом код Пожаревца. Софија (Merkl).
33. *Moraei* L. У Босни и Херцеговини. Србији и Бугарској распрострањена. Такођер и на високом горју: Дурмитор (Hilf); Копаоник (Reiser); Демиркапу у зап. Родопама (Apf.).
34. *octocosmus* Bed. *(6-pustulatus* Rossi). По Босни распрострањен; Херцеговина (Дрежница); Далмација (Метковићи); Црна Гора (Пристан код Бара Apf.); Бугарска (Софија. Варна. Бургас); досиже до у Албанију (Ороши. Валона) и Грчка (Крф. Apf.). Нијесам га запазио на високом горју.
35. *4-guttatus* Germ.

var. nov. ***Noesskei*** Apf.: elytrorum macula humerali in ♂ deficiente.

Од типичке форме и познатих варијетета одваја се тиме. што редовито мањка код ♂ љага на раменима, док је има у ♀, као и љага на врху.

Босна: Влашић код Травника (Speiser).

Турска: Пољана-горје код Металке на бос. граници (Dr. Noesske.)

36. *4-pustulatus* Gyllh.

var. nov. ***bosnicus*** Apf.: fronte fortiter confertimque punctata; prothorace evidenter sparsim punctato; elytris sat fortius quam in *Cr. 4-guttato* Germ. punctatis.

Одликује се густо и јако пунктираним челом. фино и раштркано, али јасно пунктираним вратним штитом и видљиво грубље него у *C. 4-guttatus* Germ. пунктираним крилним капцима. Босна: Бјелашница

пл., Љубиње долина и Романија планина код Сарајева. Прењ планина код Јабланице. На Виторају (Капела-горје) у Хрватској нашао сам је ја. Такође на Дурмитору (Hilf).

37. *creticus* Suffr. У Далмацији (cf. Weise in Insekten Deutschlands, Bd. VI, 1893, p. 211.

38. *flavipes* Fbr. По Босни и Херцеговини, Црној Гори, Србији и Бугарској распрострањена. Тагођер и на високом горју. На Витоши га има много.

var. *pumilionis* Apf.: minor, elytris subnitidis, irregulariter — minus seriatim, multo rudius punctatis; мања, крилни кашци слабије свијетлећ, неправилно и много крупније пикњасти, који нијесу баш поредане. На Бјелашници планини код Сарајева на клековини, на *Pinus montana (pumilio).*

39. *signatifrons* Suffr. spec. dist. У Босни и Херцеговини распрострањена: Иван-пл., Травник, Гацко, Јабланица, Билећа; Пожаревац, Софија, Калофер, Варна; такођер и у Ст. Србији: Орхами код Скопља; сиже до у јужну Албанију (Кјоре код Валоне).

40. *turcicus* Suffr. Столац, Билећа, Домановићи, Граб код Требиња; Његуш (Црна Гора), Apf. На југу га има више у јужној Албанији и у Грчкој (Карпениси) на зеленбору (Stacheleiche).

41. *bilineatus* L. et var. *armeniacus* Fald. Дервента, Илиџа. Србија: Голубовац (Merkl).

42. *elegantulus* Gravh. Сарајево, Билећа, Динара (Apf.). Стара Србија: Пољана код Метаљке. Србија: Бела Паланка (Hilf), Мајдан Кучајна, Голубовац (Merkl); Сливен. Такођер и у Албанији (Цукали, Ороши).

43. *strigosus* Germ. Сарајево, Вареш, Херичи. Србија: Мајдан Кучајна (Merkl); Пољана код Метаљке (Ст. Србија).

44. *chrysopus* Gmel. Дрежница, Мостар, Столац, Баба-планина. Србија: Неготин (Merkl); Цетиње; Витоша.

45. *frontalis* Marsh. У 6 егземпл. са Витоше познато (Apf.).

46. *ocellatus* Drap. Хан Бегов, Јајце, Илице, Требевић, Трескавица, Гацко. У Србији: Милановац, Голубовац (Merkl); Софија, Варна (Буг.). Такођер и на високом горју Просголи-Перистери.

47. *querceti* Suffr. Игман пл., Бјелашница; Дурмитор.

48. *labiatus* L. Иван пл., Дрежница, Видуша пл. код Билеће, Гацко, Граб. Србија: Пожаревац [var. *digrammus* Suff.], Ниш (Hilf). Црна Гора: Цетиње, Суторман. Бугарска: Бургас.

49. *pygmaeus* Fbr. Сарајево. Ријека (Црна Гора). Србија: Бела Паланка (Hilf). Калофер, Варна (Бугарска).

50. *connexus* Oliv. Сарајево, Бјелашница, Дрежница. Срб.: Бела Паланка.

51. *signaticollis* Suffr. Столац, Метковић.

52. *fulvus* Goeze. Ријека, Пристан код Бара.

53. *vittatus* Fbr. Србија: Голубовац (Merkl).

54. *macellus* Suffr. Вареш, Столац (Херцеговина); Ријека (Црна Гора Apf.). Има га више у јужној Албанији и Грчкој.

55. *planifrons* Ws. Софија-Комарица 1 ком.

56. *pusillus* Fbr. var. *Marshami* Weise. Сарајево, Требевић, Иван план. Такођер и у јужној Албанији, Пашалиман код Валоне.

16. Gen.: **Pachybrachys** Suffrian.

1. *scriptidorsum* Marsh. На морској обали код Варне 2 ком. Apf.
2. *hieroglyphicus* Laich. У Босни распрострањен. У Србији: Пожаревац, Ниш, Неготин, Бела Паланка, Ристовац, Цетиње (Apf.), Софија (Merkl), Витоша (Apf.).
3. *suturalis* Ws. Софија-Комарица Apf. 2 ком.
4. *flexuosus* Ws. var. *viennensis* Ws. Varna (Камчик Дерех).
5. *haliciensis* Mill. У Босни распрострањен. Србија: Ниш, Пожаревац; Софија, (Искар долина) Сливен.
6. *tesselatus* Oliv. Мостар, Билећа, Херцег Нови, Ниш, Пожаревац, Варна, Софија (Витоша).
7. *picus* Ws. *(histrio* Redt.) 1 ком. на Дурмитору.
8. *limbatus* Ménétr. et var. *ater* Ws. Мостарско Блато. Груж, Цетиње, Ријека, Вирпазар. Сливна (Haberh.), На југу је има доста (Јањина, Атина, Крф, Ороши).
9. *fimbriolatus* Suffr. Ливно, Гацко, Јабланица, Пожаревац, Бела Паланка, Витоша, Бургас.
10. *Karamani* Ws. Бургас, Спљет (Dr. Karaman).

17. Gen.: **Stylosomus** Suffrian.

minutissimus Germ. Груж, Херцег Нови, Котор.

Tribus: *Lamprosomini.*

18. Gen.: **Lamprosoma** Kirby.

concolor Sturm. Дервента, Сарајево, Иван пл., Јабланица, Мајдан Кучајна (Србија Merkl).

Tribus: *Eumolpini.*

19. Gen.: **Pachnephorus** Redtenb.

1. *pilosus* Rossi. У Босни и Херцеговини и Србији распрострањена. Софија, Бели Искар долина.
2. *tesselatus* Duft. Чапљина, Домановићи, Пожаревац.
3. *villosus* Duft. У Босни и Херцеговини, Далмацији, Приморју, Србији и Црној Гори врло распрострањена. На југу var. *aspericollis* Tairm. претежан (Албанија, Грчка).

20. Gen.: **Colaspidea** Laporte.

oblonga Blanch. Груж (Apf.), Спљет.

21. Gen.: **Chrysochus** Redtenb.

asclepiadeus Pall. У Босни и Херцеговини и Србији врло распрострањена. Софија, Витоша, Бели Искар, Демиркапу, Калофер Монастир.

22. Gen.: **Eupales** Lefèvre.

ulema Germ. У Босни и Херцеговини, Црној Гори, Србији (Пожаревац) има је доста. Кара Балкан (Reiser).

23. Gen.: **Bromius** Redtenb.

obscurus L. Касидол код Сарајева. Баба пл. код Билеће. Србија: Мајдан Кучајна (Merkl). Витоша.

24. Gen.: **Eubrachys** Baly **(Pseudocolaspis** Chapuis).

balcanicus nov. spec.

Aenea vel viridi-aenea, albide pilosa, fortiter punctata; capite et prothorace alutaceo, fortiter sat confertim et profunde punctato; prothorace capite multo latiore, subtransverso, sat convexo, lateribus rotundatis, apicem versus sensim angustato, pone medium valde rotundato-ampliato, ante basin subconstricto; elytris dilatatis, prothoracis basi multo latioribus, alutaceis, subtiliter, parum profunde, haud confertim, subseriatim punctatis, pilis setiformibus, albidis, suberectis uniseriatim instructis, humeris evidenter elevatis, concoloribus; ore, pedibus antennisque nigris, antennarum articulis basalibus — primo excepto — rufescentibus; femoribus omnibus dente spiniformi armatis.

Lg. 3·5—4·0; lat. 1·75—2·0 *mm.*

Бронцане или метално-зелене боје, бјелкасто длакав; глава, вратни штит и крилни капци фино шагринирани, први прилично грубо, дубоко и густо, задњи, финије, плиће и раштрканије, дјеломично поредано пунктирани. Вратни штит је пуно шири од главе, према врху полагано и јаче сужен него према бази, иза средине јако заокружено проширен, испред базе на један пут се сузи и са стране увуче. Крилни су капци много шири од вратног штита, скоро са правокутним, на врху заокруженим раменима, изразитијим, нешто подигнутим гутама на раменима, прекрити са правилним и једноставним, низа страну стјецајућим се редовима бјелкастих четињица попут длака, простори између њих прилично су фини, плитки и мало збијени, дјеломице у реду пунктирани, а тачке према врху губе на јачини и дубини. Уста, ноге и тицала су црна, базални чланци тицала су, изузевши први (који је у најбољем случају одоздо црвенкаст), црвенкастосмеђи, сва су стегна снабдјевена шиљастим трнастим зубићима. Дуљина 3·5—4·0 *мм*, ширина 1·75—2·0 *мм*. Од једине до сад познате европејске, из Грчке и са Крете познате *Eub. rubripes* Schauf. (Annales de la Société entomol. de France 1862 Tom. II. p. 311) по ријечима описа (l. c.) разликује се грубијим пунктирањем, у помањкању глатке средње линије вратног штита што се боја гута на раменима подудара са осталом бојом горње стране, и црним бојадисањем тицала, уста и ногу, те коначно мањом величином. Schaufuss не спомиње ништа код његове врсте о шагринирању горње стране. Ако су мјере тачне у Шауфуса (long. 1 $^1/_3$ *mm*; lat. 4 $^2/_3$ *mm*) онда би била *Eub. balcanicus* краћа и релативно шира од *Eub. rubripes.*

Бугарска. Меркл је нашао код Софије, а Хаберхауер код Сливена. Тип (Сливен) у збирци б.-х. земаљскога музеја.

Упада у очи да се налази једна *Eubrachys* врста у унутрашњости Бугарске.

CHRYSOMELINI.

25. Gen.: **Colaphus** Redtenb.

sophiae Schall. На истоку Балканског Полуострва распрострањен. У Србији, Бугарској, Ист. Румелији има га прилично много (Варна, Бургас, Apflb. 1892.) У Босни је нијесам запазио.

26. Gen.: **Gastroidea** Hope.

viridula Deg. У високом горју Босне и Херцеговине има је доста на стављу Алпа (*Rumex alpinus*) именито код станова на граници дрвећа. Најнижи до сада констатирани налаз је од прилике 1200 метара над морском површином у Зајезди планини код Вареша. Али *cyanescens* Ws. превлађује у вишим положајима.

У Србији нашао је кустос O. Reiser (Радоцељ-планина).

У Бугарској у Балкану код Калофера.

analis Rttr. Deutsche entom. Zeitschr. 1890., стр. 396.

Има је доста на Трескавици планини код Сарајева на алпинском *Rumex*-у (*reniformis* Beck) на граници дрвећа и тамо је има више од *G. viridula* Deg.-Ендемит Трескавице планине.

polygoni L. У Босни и Херцеговини распрострањена. Такођер и у високом горју, у динарским Алпама с босанске стране (Троглав, Динара) сам је укупио. Далмација (Книн, Метковићи). — У Србији код Пожаревца (Hilf), у Старој планини (Merkl, Reiser), Копаоник (Reiser). — У Бугарској нашао сам је на морској обали код Варне и Бургаса и у високом горју (Витоша планине).

adonidis Pall. У Босни и Херцеговини није још констатирана. У Србији код Пожаревца (Hilf) и Кладова (Reiser). Такођер у Бугарској има је доста; нашао сам је код Варне и Бургаса на морској обали пуно са *E. suturalis* Ws. Од особите пажње је, што се ова врста налази високо горе у Родопама, гдје сам је сакупио код Демир капије. Нашао сам је такођер и у Старој Србији код Скопља.

suturalis Ws. На морској обали код Варне и Бургаса (Apf.).

28. Gen.: **Timarcha** Latreille.

tenebricosa F. По Балканском Полуострву на далеко распрострањена, досижући на југ до 42. ступња сјеверне ширине (Родопе) на исток до у Етропол-Балкан (код Калофера), на запад до у динарске Алпе (Шатор планина).

У Босни почам од Сарајевског Поља, Јабланице, пење се до у алпински регион; из источних и јужнијих балканских земаља позната ми је само са високог горја: Стара планина (Србија); Дурмитор (Црна Гора), Шар Дагх (Стара Србија), Мунелагорје и Мал и Шент код Ороша (Албанија).

За алпински регион Шар Дага карактеристична је једна мала, упадно танковијаста раса var. ***chionophila*** m.[1]).

[1]) minor, angustior, elytris lateribus minus rotundate-ampliatis. In regione alpina montis »Šar Dagh« (Turcia sept.).

2. *pratensis* Duft. До сада нађена у Босни само у високом горју код Сарајева у Трескавици, Бјелашници и Височици-планини; у равници је нема. У Херцеговини, Далмацији и Црној Гори такође и у нижем положају; у високом горју до у највише дијелове распрострањена.

Једна особита раса истакнута је, и то само на високом алпинском регијону високог горја (Волујак), што граничи са Црном Гором, и још више на Дурмитору (Црна Гора). Она се одликује уз мању величину грубом, ± бразгастом скулптуром крилних капака а у ♀ крилним капцима скоро сасвим без икаквог сјаја.

v. ***durmitorensis*** m.: multo minor, elytris rude, plus minusve rugose punctatis).

3. *coriaria* Laich. У Босни, изузевши на западу, распрострањена је у равници (Дервента, Сански Мост, Гласинац), мањкајући у високом горју. У Херцеговини и у западној Босни надомјешта је *T. pratensis*.

У Србији код Беле Паланке (Hilf) и на Копаонику (Reiser). Ја сам је нашао у Бугарској на морској обали код Варне и Бургаса, а такође и у горју (Емине-Балкан). Осим тога у горама код Сливна (Haberhauer) и у Старој планини (Merkl).

4. *corinthia* Fairm. Није ријетка у јужној Босни (околица Сарајева, Семеђ, Гласинац). Осим тога позната је и из Травника. Претежно у нижим положајима, али такође високо у горју (Височица, Трескавица). Пуно је има у Херцеговини и у Далмацији као и у равнијим положајима Црне Горе (Подгорица).

Такође и од ове врсти појављује се у сјев. Албанији и мјестимице у Херцеговини једна форма са упадно грубо скулпираним, више мање бразгастим крилним капцима (var. ***albanica*** m.: elytris fortiter plus minusve rugose-punctatis).

5. *metallica* Laich. По Босни распрострањена. Такође и на високом горју (Требевић и Бјелашница код Сарајева). У Србији код Мајдана Кучајне (Merkl).

6. *gibba* Hoppe. У Босни ријетка. Дервента, горје око Сарајева (Трескавица, Игман); Зец планина код Фојнице; Хрбљина планина код Ливна.

7. *rugulosa* H. Schäff. Меркл ју је наводно нашао у Србији код Мајдана Кучајне и Текије.

29. Gen.: **Chrysomela** L.

1. *fimbrialis* Küst. У Босни врло ријетка. Влашић планина код Травника (Brandis), Црна гора код Кључа (Reiser), Гола Јахорина код Сарајева (Apf.). Осим тога има у музејској збирци егземплара из хрватског Приморја (Мамудовац) ex coll. Padewieth.

2. *cribrosa* Ahr. Мени је позната из јужне Босне само са Трескавице планине (Apf.) а тамо је алпина. У сјеверо-западној Босни налази се једна раса ове врсте, која се одликује грубије пунктираним крилним капцима и јачим сјајем (такође и код ♀ var. ***lucidala*** m.[1]).

У Херцеговини се налази свуда типична форма по кршовитом тлу. Пење се у горје до у алпинску регију (Прењ планина, Волујак, Чврстница).

[1]) utroque sexu nitidior, eytris fortius punctatis. In Bosnien occid. prope Županjac ad urbem.

3. *Milleri* Ws. Један у музејској збирци налазећи се егземплар (♀) из Дувна код Жупаньца слаже се потпуно са описом Weise-овим (Deutsche entomolog. Zeitschr. 1884 стр. 162.).

   Ова врста чини се такођер да је виткија и плоснатија од близу сродне *Ch. cribrosa*.

4. *coerulea* Oliv. Космополит у подручју. Што ја знам досиже у Албанију до Мунела код Ороша (Мердита). Такођер и у Високом горју: Стара планина, Сува планина и Копаоник (Србија); Дурмитор (Црна Гора); Етрополь-Балкан (Бугарска).

5. *rufa* Duft. Позната ми је само са Ивана планине код Сарајева. Merkl ју је наводно сакупио у Србији код Мајдана Кучајне.

6. *marcasitica* Germ. У шумским брдима око Сарајева; прилично ријетка. Алпина на Волујаку на црногорској граници.

7. *purpurascens* Germ. Као и горња, али је има више; надаље у горама око Травника и у Динарским Алпама (Троглав Apf.). У Бугарској нашао је Merkl (Стара планина). Чини се да мањка у јужној Херцеговини.

   Такођер и у алпинској регији (Бјелашница, Троглав).

8. *crassimargo* Germ. У Босни с првашњом врстом. У Херцеговини алпина (Пласа, Вележ-планина).

9. *hemisphaerica* Germ. У горама око Сарајева (Игман, Иван), ријетка. У западној Босни код Басташа (Reiser).

10. *crassicollis* Suffr. С горњом, али још ријеђа. Чини се, да је има више у Бугарској (Етрополь-Балкан — Reis.; Стара планина — Merkl).

11. ***Minckwitzi*** nov. sp.

    Ch. atrovirenti Friv. affinis, ab ea corpore planiore, subconvexo, minus rotundato; prothorace subtilius punctato, sulcis basalibus profundis instructo; elytris subseriatim punctatis, eorum humeris prothoracis basin superantibus, late rotundatis, haud obtusis; a Ch. olivacea Suffr. corpore multo planiore, elytrorum lateribus subrotundatis, prothoracis sulcis basalibus, elytris subseriatim punctatis distinguenda.

    Ca Chrysomel-ом *atrovirens* Friv. је близу сродна, од ње се разликује плоснатијим, одозго по крилима (dorso) мало сведеним, на странама слабије заокруженим тијелом, мимо стражње ћошкове вратног штита видљиво провирујућа, не тупокутна, него широко заокружена рамена крилних капака, нешто финије пунктирани вратни штит, што има оштре и дубоко урезане базалне зарезе вратног штита унутар задњих ћошкова, много правилније, већином не замршене појасе тачака крилних капака и што је уопће више бронцано зелене боје. Крилни капци су пунктирани са прилично правилним редовима грубих и дубоких тачака, који су истом према шву замршени, а простор између њих је фино и густо пунктиран. Тијело са кратким, мимо метаторакса једва провирујућим крилним рудиментима.

    Од *Ch. olivacea* Suffr. се одмах може разликовати много слабијим сводом и на странама много слабије заокруженим крилним капцима, дубоко урезаним базалним уздужним цртама вратног штита, двоструким пунктирањем крилних капака, мањом величином и т. д.

Нашао ју је саксонски коморник п.т. Миникиц и ја у мало егземплара код Сарајева.

Фривалскијеву тицу *Chr. atrovirens* имао сам за успоређивање. Иста се налази у народном музеју у Пешти.

12. *globosa* Panz. По Босни распрострањена (Дервента, Сански Мост, брда око Сарајева, Гацко).
13. *vernalis* Brullé. Ова у медитеранском подручју распрострањена врет досиже на сјевер до Далмације. Има је доста око Трогира, Сплета, Клиса.
14. *turca* Fairm. У источном медитеранском подручју најраспрострањенија врста, пењући се на југу од морске обале на високо до у горје (Перистери, Велухи, Оксиа Apf.), сижући на сјевер до у јужну Херцеговину (Билећа).

Херцеговина: Билећа, Требиње, Неум (Клек) има је доста;

Далмација: Велики Стон, Дубровник, Котор;

Црна Гора: Подгорица; Бугарска: Бургас, Султанлар, Емине-Балкан (Apf.).

У Србији, колико је мени познато, није констатирана и ваљда је тамо и нема.

15. *haemoptera* L., козмополит у подручју. На западу Балканског Полуострва, али у подручју обала чини се да је нема и тамо чини се да је надомјешћује *Ch. turca*. На истоку и на југоистоку досиже она такођер до обале (Варна, Бургас у Ист. Румелији, Цариград, Салоник). Алпинска на Витошу планини код Софије (Apf.), на Сувој и Старој планини и на Кому у Црној Гори.
16. *rossia* Illig. По Босни и Херцеговини распрострањена. У Србији: Сува планина и код Кладова. Из алпинске регије није ми позната. Субалпина са Прења код Јабланице. По Weise-y (Naturgesch. d. Insekt. Deutsch. IV. Bd. p. 371) такођер и у Далмацији.
17. *limitata* Küst. Описана из Сплета. Веома појединце и ријетка у Херцеговини: Житомишљићи, Требиње, Мостар, Гацко. (Такођер и код Атине). Права врсте *Chr. limitata* Küst., судећи по оном истина врло незнатном материјалу, што ми стоји на располагање, чине ми се да нијесу баш без приговора. Она ће ваљда бити литорална или медитеранска форма идуће врсте.
18. *gypsophilae* Küst. У Србији код Кладова (Reis.), у Неготину (Merkl); у Бугарској сам је ја нашао код Варне у Емине-Балкану. У Ст. Србији сам је нашао код Орханића на подножју Шар Дагха. Такођер и у западној Албанији (Мунела-горје код Ороша).
19. *sanguinolenta* L. У Босни распрострањена. У Црној Гори код Подгорице. У Србији код Мајдана Кучајна, Милановца и Неготина (Merkl). У Бугарској код Филипопела (Merkl) и Варне (Apf.).
20. *marginalis* Duft. Један комад сам нашао код Сарајева. У Србији код Неготина (Merkl).
21. *goettingensis* L. У Босни распрострањена, на југ до Јабланице, нема је већ у јужнијој (медитеранској) зони Херцеговине. У Србији код Пожаревца и Беле Паланке (Hilf). У Бугарској код Софије (Arndt).

Weise напоминье »Европу« као распрострањење ове врсти (Ins. Deutsch. Bd. VI. стр. 376.). По мојем опажању мањка она већ у Далмацији. У

»Verzeichnis der Coleopteren Griechenlands« von E. v. Oertzen (Berl. ent. Ztsch. Bd. XXX. 1886 Heft II) не навађа се ова врста.

По мојем мишљењу *Chr. goettingensis* не прекорачује западно динарске алпе а на југу у средњој Нерети (Јабланица) има границу свога ареала распрострањена у југоисточној Европи.

22. *limbata* Fbr. На Балканском Полуострву распрострањена до у Родопе. По босанскоме горју има је свуда, именито је у алпинској регији најчешћа врста. У Црној Гори на Дурмитору, у Србији код Пожаревца, Ниша, Беле Паланке и т. д., у Бугарској на Витоши планини, код Пловдива и у зап. Родопама (Демиркапија), у Старој Србији на Шар-Дагу и у Голошници планини код Скопља, у сјеверо-западној Албанији нашао сам је на »Мал и Шеиту« код Ороша.

23. *lurida* L. На читавом Балканском Полуострву до Мореје.

У Босни и Херцеговини ријетка, код Увца (Dr. Hensch), Баба планина код Билеће, у Србији код Голубовца (Merkl), у Бугарској на Витоши планини код Софије, Варна (Apfl.), Самаков (Merkl); у Старој Србији на Шар-Дагу.

24. *Banksi* Fbr. По Weise-у (Ins. Deutsch. VI. p. 381) у Истрији, према томе могло би је бити у хрв. Приморју и у Далмацији. Мени је ова медитеранска врста сасвијем непозната са Балканског Полуострва, осим из Грчке. Ја сам је прилично много нашао на Крфу.

25. *staphylea* L. У Босни ријетка (Дервента, Сарајево). У Србији код Мајдана Кучајна (Merkl) на Копаонику (Reiser); у Старој Србији на Шар-Дагу (Apf.).

26. *marginata* L. У Босни и Херцеговини мјестимице (Сарајево, Невесиње, Билећа); у Србији код Пожаревца и Беле Паланке (Hilf), око Неготина (Merkl) и Зајчара (Reiser); у Бугарској код Софије (Apf.) и Сливена (Haberch.) Такођер на Дурмитору и код Скопља (Apf.).

27. *orichalcia* Müll. Космополит у подручју Балканског полуострва. Сарајево, Мостар, Билећа, Требиње, Неум (Клек), Херцег Нови (Далмација), Ријека (Црна Гора), Мајдан-Кучајна, Милановац, Софија, Валона, Ороши, Превеза, Крф. Нема је на високом горју.

28. *chalcites* Suffr. Ову халофилну врсту нашао сам код Трпња у Далмацији.

29. *geminata* Payk. У Босни и Херцеговини ријетка (Сирајево, Вареш, Граб код Требиња), Метковићи; у Србији код Беле Паланке; у Бугарској у Тројан-Балкану (Reiser).

30. *hyperici* Forst. У Босни и Херцеговини распрострањена; у Србији код Мајдана Кучајне (Merkl); у Бугарској код Софије и Варне (Apf.) и у Родопама (Merkl). Такођер и у сјеверо-западној Албанији у подручју доње Бојане код Обота (Apf.).

31. *didymata* Scriba. У Босни до сада нађена само код Дервенте. У Херцеговини на Мостарском Блату код Мостара, надаље код Стоца у Домановићу.

32. *salviae* Germ. У Босни је нема. У Херцеговини у кршовитом терену, гдје расте *Salvia officinalis* има је доста; ту је врло радо једу јаребице. У Бугарској нашао сам је на Емине-Балкану између Бургаса и Варне;

такође и у Балкану код Калопера. Занимиво је, да се ова источно-медитеранска врста налази у бугарском Горју.

33. *americana* L. Ове врсти, што живи у цијелом медитеранском подручју на *Rosmarinus officinalis*, има у Далмацији доста. У Црној гори нашао сам је код Ријеке.

34. *cerealis* L. var. *mixta* Küst. На Балканском Полуострову у унутрашњости распрострањена и има је прилично, на југу до Епируса (Перистери код Јањине Apf.) и досиже до у Родопе (Демиркапија. Apf.); чини се да је нема уздуж обала. Такође и у алпинској регији (Сува планина, Стара планина, Копаоник, Витоша планина, Демиркапија, Перистери) И ова врста служи јаребицама као храна.

var. *ornata* Ahr. наће се каткад међу великим серијама *mixta*-форме: Сарајево, Травник, Билећа, Вележ код Мостара, Требиње, Бела Црква код Пловдива, долина Искра код Софије.

35. *fastuosa* Scop. Космополит, до у горје код Скопља (Бразда планина. Apf.) досижући. У Србији је има доста код Пожаревца, Ниша и т. д. Такође и на високом горју алпина (Трескавица, Балкан код Калофера.

var. *speciosa* L. У Грмечу планини код Бихаћа и у Етропол-Балкану.

36. *coerulans* Scriba. У Босни је има доста код Сарајева и Травника; у Србији код Беле Паланке и Ниша; у Бугарској у Балкану код Калофера и у Родопама.

var. *subfastuosa* Motsch. међу типичком формом код Сарајева и Травника и код Билећа (Dr. Hensch).

37. *graminis* L. Ја је познам са Балканског Полуострва само из Дервенте у Босни и из Пожаревца у Србији. Тамо чини се да је има доста.

38. *menthastri* Suffr. Космополит до Грчке, има је много на метвици.

var. *rugicollis* Weidenb. мјестимице н. пр. код Јабланице (Херцеговина) али у Србији далеко претежније (Пожаревац, Ниш, Бела-Паланка), у Бугарској само по мојим већим серијама (Софија, Калофер, Сливен, Пловдив, Варна).

39. *varians* Schall. У Босни је има мјестимице пуно; у Србији код Неготина; нашао сам је ја у Старој Србији на Шар-Даглу. У Бугарској на Витоши пл. (Apflb.) и у Кара-Балкану (Reiser).

40. *polita* L. Космополит, до у Пелопонез (Мили). У мочварном терену наће је се свуда, у горју мањка.

41. *grossa* Fbr. Ова западно медитерана врст налази се код Мостара. У Далмацији распрострањена; у Црној Гори код Ријеке. У понтичком и егејском подручју обала мањка.

30. Gen.: **Chrysochloa** [1]). *(Orina* Motsch.)

Subgen.: ***Allorina***. Ws.

1. *rugulosa* Suffr. У босанском горју, ријетка (Клековача, Романија план., Прењ план.); такође и у нижем дијелу гора код Пали (Влаховићи), Чевљановића. У Бугарској нашао ју је dr. Floericke у сред. Родопама (Карлак).

[1]) Наведене врсте установио сам помним истраживањем пениса.

Једна форма ове врсте, што је накупио кустос Reiser у Старој планини у Србији, одликује се малом величином, спруженијим обликом тијела, нешто грубије и много гушће пунктираним вратним штитом:

var. ***serbica*** Apf. (minor, corpore magis elongato, prothorace fortius et multo densius punctato).

Subgen.: ***Romalorina*** Ws.

2. *intricata* Germ. Типична (плава форма) мањка у Босни. Имам је пред собом у више егземплара из Србије (Reiser). На бугарској страни Старе планине сакупио ју Меркл.

var. *Anderschi* Duft. има је у Босни доста и сиже овдје од динарских Алпа (Милица, Троглав) према југоистоку до турске границе (Металка,) на југу до црногорске границе (Волујак).

3. *alpestris* Schumm. Србија: Стара планина (Reiser); Бугарска: Балкан код Клисуре (Merkl); Карлак у централ. Родопама (dr. Floericke).

У Босни и Херцеговини до сада није нађена.

Од балканских форми ове врсте Weise је поставио двије аберације (*anthrisci* Ws. и *Bodemeyeri* Ws.) у »Archiv f. Naturg.« 1900., p. 283.

4. *gloriosa* Fbr. Типична форма мањка на Балканском Полуострву. Мјесто ње налазе се ове форме:

a) var. *pretiosa* Suffr.

У динарским Алпама: Осјеченица, Клековача план., Троглав, Идбар, долина код Коњица (Херцеговина).

b) var. ***bosnica*** Apf. nov.: var. *venustae* Suffr. similis, sed brevior, latior et convexior, prothorace fortius densiusque punctato, elytris in ♂ nididioribus quam in ♂ var. *venustae*.

Bosnia merd. et Serbia.

Боје је као var. *venusta* Suffr., али краћа, здепнастија и сведенија. Вратни штит опћенито јаче и гушће пунтиран. Крилни капци у ♂ јаче се свијетле него у *venustae* ♂. У горју око Сарајева до Вишеграда и Гацка на црногорској граници. Такођер и у Србији у Кривачи (Reiser).

c) var. ***arrogans*** Apflb. nov.: corpore supra omnino cupreoaureo, prothorace saepius plus minusve cyanescente vel purpurascente, aut viridi-coerulens. Bosnia merid. et Serbia.

Цијела горња страна ванредно лијепо метално гримизно црвена, вратни штит више или мање прелијева се у виолетно-гримизну (Стара планина) или у плаво-зелену боју (Калиновик).

У Босни врло ријетка међу var. *bosniaca* (Калиновик).

У Србији у Старој планини (Reiser).

5. *variabilis* Ws. По Балканском Полуострову далеко распрострањен и — изузевши *Ch. cacaliae* — најчешћа врст. Налази се скоро увијек с овом врсти заједно, али никад у множини, него више-мање појединце. Налази се већином само 1 или 2 егземплара међу много *Cacaliae* на једној биљци.

Ch. variabilis Ws. сачињава на Балканском Полуострову више слабих ограничених локалних раса.

a) Типичка форма (једномањасто тамно-плава) у прелазима к var. *curtula* Apf. у Старој планини у Србији и Бугарској.

b) var. ***croatica*** Ws. i. l. nov.: multo brevior et convexior, elytris subtilius dispersiusque punctatis, interstitiis haud vel ad latera solum rugulosis. Coeruleo — vel aureo — viridis, sutura maculaque longitudinali coerulea. ♂ valde nitens. Croat. et Bosn. merd.

Много краћа и сведенија од типичне форме. крилни капци битно финије и мање пунктирани, а простор између тачака је гладак, само по страни врло фино као иглом распаран. Особито се одликују ♂♂ јаким сјајем. Боја је плаво-зелена или златно-зелена, шав и већином прилично добро ограничена уздужна мрља плава. У јужној Хрватској на бијелој Ласици и на Биторају код Фужина нашао сам је у прилично великом броју године 1886.

У Босни са var. ***balcanica*** Ws.

Једна једномањасто плавовиолетна форма ове расе (ab. ***curtula*** Apf. i. l. налази се на Семењу код Вишеграда и код Гацка; на Семењу са var. ***croatica*** Apf. — Ова форма је једномањасто плавим ***alpestris***-егземпларима, што их имам пред собом од Schulera из Седмоградске, врло слична, али краћа, сведенија, финије пунктирана и пуно сјајнија.

c) var. ***balcanica*** Ws. Ова раса обзиром на градњу тијела стоји у средини између ***croatica*** m. и типичне форме. Она упада у очи својом бојом, вратни штит је плавовиолетан, крилни капци златно-зелени или црвенозлатни са исплављелом плавом уздужном прљом.

d) var. ***imitatrix*** Apf. nov.: Coloratione *Ch. gloriosae* var. *pretiosae* Suffr. simillima, a *variabili* Ws. forma *typica* coloratione, elytris evidenter alutaceis, paullo brevioribus et convexioribus divergens. Упада у очи великом сличношћу са ***gloriosa*** var. ***pretiosa*** Suffr., која настаје бојом, скулптуром и обликом тијела. Златно-зелена, рјеђе плаво-зелена, крилни капци са једном оштро ограниченом тамно-плавом или црновиолетном уздужном врпцом. Тиме, што су крилни капци у ове врсте већином јако шагринирани (као иглом набрезгани) још више повечаје ову сличност са ***gloriosa pretiosa***. Мањи егземплари подсјећају онда дапаче на *Ch. vittigera* Suffr. — ♀♀ ове форме не дају се за сигурно разликовати од *Ch. gloriosa;* опћенито имају оне нешто краће и сведеније крилне капке, ♂♂ се могу такођер само обликом пениса са сигурношћу разликовати од *Ch. gloriosa*. — Опћенито плава уздужна врпца крилних капака у *Ch. variabilis imitatrix* тече скоро паралелно са швом, док у *Ch. pretiosa* сприједа јаче дивергира (именито у ♀).

(5. ***a. vittigera*** Suffr.). Навађа се у Catalog. Coleopt. Europae ed. такођер са Балкана. Ја двојим, да има ове у централ. Алпама удомаћене врсте на Балканском Полуострову.

6. ***bifrons*** Fbr. У јужно-босанском горју: Бјелашница, Трескавица планина, Волујак код Чемерна, Семеч планина код Вишеграда у формама var. ***aenescens*** Suffr., ***aurata*** Ws. и у прелазима од ове форме к ***cyanescens*** Ws.

7. ***viridis*** Duft. У Босни само на Враници планини код Горњег Вакуфа (једномањасто зелена или плавовиолетна). Ја сам је такођер нашао на Шар-Дагу скоро у црној форми (var. ***lugubris*** Ws.) и бакрено-златној (var. ***ignita Comolli)***. У оба локалитета ријетка. Чини се да је ограничена на кристалинско горје.

Subgen.: **Protorina** Ws.

8. *retenta* Ws. *(commutata* Ws.) У горама око Јајца и Сарајева (Требевић, Гола Јахорина, Романија и Трескавица планина) врло ријетка. Имам преда мном један егземплар из Старе планине у Србији (нашао га кустос Reiser).

Subgen.: **Chrysochloa** s. str.

9. *virgulata* Germ. На Балканском Полуострову распрострањена до у централне Родопе (Karlak). У Босни var. *candens* Ws. и *serena* Ws.: Клековача планина код Бихаћа, Бјелашница и Трескавица планина код Сарајева; — Србија: Стара планина (var. *candens* у прелазима к var. *serena).* — Бугарска: Стара планина (Merkl), Родопе (Merkl, Reiser), овдје превлађује типичка форма.

Такођер сам је нашао у Старој Србији на Шар-Дагу.

var. ***tricolor*** Apfl. i. l.: var. *candenti* Ws. similis, prothorace ad latera rudius punctato, elytris macula suturali et laterali oblonga instructis.

Turcia sept., Schar Dagh. Са Шар-Дага разликује се од *virgulata* var. *candens* Ws. грубијим пунктирањем, именито на рубу вратног штита и што има мање више интензивну плаву исправљену уздужну мрљу на зеленим, дуж шва и по рубовима са стране црвено златним крилним капцима.

var. nov. ***ljubetensis*** Apfl. niger subcoerulescens, subnitidus, prothorace ad latera fortius punctato.

Turcia sept. Schar-Dagh. Са Љубетена, највишег врхунца Шар-Дага (Apfl. 1906.), одваја се од типичне форме плавкасто-црном бојом, мањим сјајем и грубим пунктирањем страна вратног штита.

var. *praefica* Ws. Catalog. Coleopter. Europae ed. 1906 такођер и са Балканског Полуострва.

Мени је ова форма непозната са Балканског Полуострва.

10. *cacaliae* Schrank. У горама Босне и Херцеговине најчешћа врста генуса. Она се појављује у горњој шумској регији високог горја, често у множинама и досиже до границе дрвећа. Из Бугарске није ми ова врста позната и чини се, да има своју границу распрострањења на Исток и Југ у српским горама. Такођер је нијесам запазио ни на Шар-Дагу.

У босанским је горама претежна типичка форма, var. *fraudulenta* Ws. није ријетка, напротив var. *macera* Ws. прилично ријетка.

var. *caeruleolineata* Duft., има је врло често у Клековачи и Грмеч планини у сјеверо-западној Босни и на Волујаку код Чемерна на црногорској граници, типична форма напротив тамо је врло ријетка.

Из Србије имам пред собом већу серију једне форме (Радочељ, Кривача план., Златибор — скупио кустос Reiser), која се одликује једномањастом плаво-зеленом горњом страном — рјеђе једном тамнијом љагом на крилним капцима, која се постепено губи.

Са Копаоника и из гора код Рашке (Reiser) познајем само var. *senecionis* Schummel.

У динарским Алпама нашао сам једну особиту форму, која подсјећа услијед кратких крилних капака на *Ch. speciosissima* и може се с овом

лахко замијенити, али већ по оним бразготинама као иглом запараним на крилним капцима препознаје се као *cacaliae*-форма.

var. ***dinarica*** Apfl.: elytris brevioribus, *Ch. speciosissimae* Scop. similis.

11. *speciossima* Scop. По Босни и Херцеговини има доста типичне форме, var. *Letzneri* Ws. ријетка (Иван план., Вран план., Гола Јахорина. Ова такођер и на Рило-Дагу [Merkl]);

var. *juncorum* Suffr. у Старој планини на српској страни сакупио Reiser, а на бугарској Merkl.

31. Gen.: **Ptytodecta** Kirby.

1. *viminalis* L. У Босни ријетка: Дервента, Бабин поток код Јајца, Љубиње долина код Сарајева, Србија: Мајдан Кучајна (Merkl).
2. *rufipes* De Geer. У Босни: Дервента, Пале и Требевић код Сарајева, Гацко.
3. *Linnaeanus* Schrank са ab. *decastigma* Duft., *Kraatzi* Westh., *nigricollis* Westh. и *Satanas* Westh. у Босни распрострањена, ab. *nigricollis* претежна, ab. *Satanas* ријетка.

У Србији код Зајечара (Reiser) ab. *decastigma* и *nigricollis*.

Subgen.: ***Spartophila*** Chevrol.

4. *fornicatus* Bruggm. Космополит у подручју. На Црном Мору код Бургаса (Apfl.).
5. *quinquepunctata* Fbr. У горама Босне у високим положајима на *Salix caprea:* Требевић, Влашић, Круг-план., Гацко и т. д. — Надаље на Дурмитору. У Мокрој планини код Скопља нашао сам је на *Sorbus*-у у већини.
6. *pallidus* L. Рјеђи од горње: Требевић, Гацко. — У Бугарској нашао сам је на Витоши планини код Софије.

32. Gen.: **Phyllodecta** Kirby.

Subgen.: ***Chaetocera*** Ws.

1. *vulgatissimus* L. Мени је амо позната са Илиџе, гдје ју је нашао једаред дворски савјетник Kobinger. Ова врста што се налази на *Salix*-врстама прилично много у Њемачкој, чини се да је на Балканском полуострву врло ријетка.
2. *tibialis* Suffr. У Босни распрострањена. У Србији код Пожаревца, Ниша, Беле Паланке (Hilf).

(2/a. *antennarius* nov. spec.).

Ph. tibiali Suffr. valde affinis et similis, ab eo antennarum articulo secundo longiore, tertio longitudine fere aequali, corpore crassiore, elytris paullo fortius seriatim-punctatis; a *Ph. vulgatissimo* L. antennarum articulis 4°—6° haud longe pilosis etc. divergit.

Turcica occ.: Epirus (Prosgoli prope Joanina) a me detectus.

Са *Ph. tibialis* Suffr. близу сродна и овој врсти врло слична, од исте се разликује дуљим другим чланком тицала, сведенијом, здепнастијом грађом тијела, понешто грубијим редовима тачака на крилним капцима. Други чланак тицала једва да је краћи од трећег, и ради тога се лахко замјењује са *Ph. vulgatissimus* L., али већ тиме, што није четврти и

шести чланак тицала на предњем рубу обрасао дугом бијелом длаком, разликује се од ње.

У Епиру код Простоли-а нашао сам га.

Могуће да је раса *Ph. tibialis*-а Suffr.

3. *vitellinae* L. У Босни и Србији распрострањена на *Salix*-врстама, најобичнија врста рода. Такођер и на високом горју: Трескавица пл., Дурмитор.
4. *laticollis* Suffr. У Босни ријетка: Дервента, Требевић, Бјелашница план. У Србији код Пожаревца (Hilf). Такођер у Грчкој код Карпенсиона Apf. 1900.).
5. *atrovirens* Cornel. Само сам је једанпут нашао (Јуни 1890.) код Пали (котар Сарајево) (на *Populus tremula).*

33. Gen.: **Hydrothana** Thomson.

1. *aucta* Fbr. У Босни ријетка. Илиџа, Хан Копривница код Купреша; занимиво је, што се налази на висини Волујка (Власуља), гдје сам исте нашао у већем броју у висини од прилике око 2000 *м* (6. јула 1890.).
   ab. *glabra* Hbst. нашао сам на Илиџи.
2. *flavocincta* Brullé. На Балканском Полуострву врло распрострањена. На југ до у Грчку (Крф, Apf. 1893.), Пелопонез, v. Oertzen), на истоку до на Црно Море (Цариград, Apf. 1900.). Такођер и у Далмацији (Задар, Сплет); у Црној Гори (Ријека, Подгорица). Из Србије и Бугарске није ми позната, могуће да је нема у унутрашњости и да је више обалска животиња.

34. Gen.: **Prasocuris** Latr.

1. *phellandrii* L. Из Босне ми је позната само из околице око Дервенте и Сарајева. — У Србији код Неготина. На Црном Мору (Цариград, Apf. 1900.)
2. *junci* Brahm. По Босни и Херцеговини распрострањена. Србија: Бела Паланка, такођер и у Старој Србији код Скопља, у Грчкој (Крф. Apf., von Oertzen; Науплија von Oertzen).

35. Gen.: **Sclerophaedon** Weise.

carniolicus Germ. У шумовитим горама Босне није ријетка. Такођер и у алпинској регији у маховини испред клековине (Трескавица планина, Apf. 1911.).

36. Gen.: **Phaedon** Latr.

1. *segnis* Ws. Влашић планина код Травника (Erich Gf. Brandis).
2. *pyritosus* Rossi. По Босни и Херцеговини распрострањена. Такоцер и код Котора.

   Србија: Пожаревац. Сиже до у Пелопонез (Триполица, Langhadis). Мањка у »Verzeichnis der Coleopteren Griechenlands« од v. Oertzen-а.
3. *laevigatus* Duft. У Босни и Херцеговини и Србији (Пожаревац, Бела Паланка, ушће Тимока),
4. *cochleariae* Fbr. Козмополит у подручју.

   var. *graecus* Apf. Диферира од типичке форме знатнијом величином и попрјечно финије пунктираним вратним штитом. Мили (Пелопонез).
5. *armoraciae* L. У Босни и Херцеговини распрострањена. Србија: Бела Паланка; Црна Гора (Подгорица). По v. Oertzen-у Verz. p. 283 има га такођер и у Грчкој.

37. Gen.: **Plagiodera** Erichson.

versicolor Laich. Космополит, али мањка на високом горју. Такође на морској обали (Варна, Apf.). По v. Oertzen такође и на Криту.

38. Gen.: **Melasoma** Steph.

1. *aenea* L. У Босни се не налази често: Дервента, Хан Бегов, Фојница, Плица. У Србији: Мајдан Кучајна (Merkl).
2. *cuprea* Fbr. Као и горња. У Бугарској између Софије и Лом-Паланке (Reiser).
3. *vigintipunctata* Scop. Космополит у подручју. Дуж већих ријека на *Salix*-врстама; није ми позната из Бугарске. Чини се уопће да мањка дуж морских обала.
4. *collaris* L. Као горња, али је ипак не познајем из Херцеговине. Ова се врст налази у прољеће често у великој множини на *Salix*-врстама.
5. *populi* L. Космополит. Посвуда у подручју, такође и по Грчкој распрострањена. Такође је има и на обалама Црнога Мора (Варна, Apfl. 1892.).
6. *saliceti* Weise. У Босни и Херцеговини распрострањена. У Далмацији код Книна; у Србији код Пожаревца, Неготина и Мајдана Кучајне. Сиже до у Епир (Просголи код Јањине, Apf. 1900.)

Такође и у алпинској регији (клековине) Бјелашнице планине нашао сам је једанпут у већем броју. Што ја знам, није познат алпински налаз речених Меласома врста.

Tribus: *Galerucini.*

39. Gen.: **Agelastica** Redt.

alni L. Космополит. До у Грчку (Акарнанија t. v. Oertzen l. c. pg. 288). На *Alnus*-врстама.

40. Gen.: **Exosoma** Jacoby.
(Malacosoma Rosenh).

thoracica Redt. var. *Gaudioni* Reiche. Ову понтичку, у Кавказу, Предњој Азији и у југоисточној Турској удомаћену врсту нашао сам код Скопља. Такође код Селаника (Emge).

Gen.: **Rhaphidopalpa** Rosenh.
(Aulacophora Chevr. olim).

foveicollis Lucas *(abdominalis* Gerst.). Ова западномедитерана у Грчкој прилично много, такође и на Криту (t. v. Oertzen l. c.) налазећа се врста сиже на запад Балканског Полуострва до у Далмацију (Ријека код Дубровника, Apf.).

42. Gen.: **Phyllobrotica** Redt.

1. *quadrimaculata* L. По Weise-у (Ins. Deutsch. VI. p. 587) по цијелој Европи. Мени је позната са Балканског Полуострва једино из мочвара око Дервенте, из Неготина и Скопља (Apf.).

2. *adusta* Creutz. Ова поптичка врста распрострањена је далеко по Балканском Полуострову. Бјелашница планина код Сарајева. Горје око Ливна: Гацко. Дрежница. Билећа. Столац.

У Србији код Пожаревца. Ниша. Беле Паланке и т. д. У Бугарској код Пловдива (Apf.); на југу је распрострањена до у Грчку (Ламија Apf., Атика по Oertzen-у), на запад до у Епир (Јањина. Apf.). Такођер и код Селаника (Emge, Apf.), код Призрена и у Мердитима (Мал и Шеит код Ороша Apf.).

43. Gen.: **Luperus** Geoffroy.

Subgen.: ***Calomicrus*** Steph.

1. *circumfusus* Marsh. *(nigrofasciatus* Goeze, Ws.).

Само у сјеверном дијелу Балканског Полуострова: Дервента, Сарајево, Билећа. Пожаревац, Ниш. Сливен и Бургас (Apf.), У Старој Србији нашао сам је код Орхание.

2. *pinicola* Duft. У горју распрострањен далеко на југ до у јужну Албанију (Кјоре код Валоне) и то на боровима. У алпинској регији нарочито је има доста на клековини (Прењ планина).

ab. *silvestris* Ws. на високом горју претежан.

var. *concolor* Apf. (capite, prothorace elytrisque concoloribus, nigris) на југу (Мал и Шеит код Орошиа, Кјоре код Валоне) скоро искључиво, рјеђе у прелазима к var. *silvestris,* типична форма на југу врло ријетка.

Subgen.: ***Trichelytron*** Apf. (nov.)[1]).

3. ***Apollinis*** nov. spec.

L. nigripedi Kiesw. affinis, prothorace fere laevi, subtilissime alutaceo, antennarum articulis basalibus flavis, tibiis flavis, femoribus partim flavis; a *L. orientali* Fald. fronte laevi, prothorace evidenter transverso etc., a *L. lydio* Ws. fronte laevi oreque nigro distinguendus.

Graecia sept. in monte »Veluchi« a me detectus.

Зато што је длакава на врховима крилних капака, спада групи *L. nigripes* Kiesw., од овог се разликује врло финим и густо шагринираним и осим тога избрисаним и мало пунктираним вратним штитом, свјетло бојадисаним тицалима и ногама; од *L. orientalis* Fald. i *lydius* Ws. диферирају глатким челом, од првог осим тога пријеким вратним штитом, од lydis још црним устима, на којим су само мандибуле жуте и т. д.

Такођер је малом *L. cyanipennis* Küst. сличан, од овог се разликује уском главом, мање избуљеним очима (♂), битно краћим (♂), јачим и збијеније пунктираним, скоро црним, само слабо метално-плаво-зелено свјетлуцајућим крилним капцима, осебујном скулптуром вратног штита и т. д.

Тицала црна, басални чланци до трећега или четвртога жуткасти; ноге жуте, стегна у базалној половици црна, стопала (тарсе) дјеломице натамниле. Lg. 3·5—4·5 *mm.*

---

[1]) elytris ante apicem pilis erectis singularibus instructis (cf. Weise, Ins. Deutsch. VI. p. 594 et 602).

Грчка. У горју Велучи код Карпенесиона нашао сам га у већини на Аполо-јелама.

4. *cyanipennis* Küst. Нашао сам га код Његуша у Црној Гори. Ова врста припада усљед длаком обраслих врхова крилних капака subgenus-у *trichelytron*[1]).

Subgen.: ***Luperus*** s. str.

5. *xanthopus* Schrank. У сјеверном дијелу космополит. На југу распрострањен до у Албанију (Мердита) и Скопља. Такођер и у високом горју. Витоша пл. код Софије, Apf.

6. ***balcanicus*** nov. spec.

L. xanthopo Schrank similis et valde affinis, ab eo prothorace latiore, magis rectangulari, planiore; elytris densius aequaliusque punctatis; femoribus partim nigris corporeque minore; a *L. longicorni* Fabr. et *graeco* Ws. capitis carinula longitudinali (inter antennas) lata, subelevata, capite in mare vix dilatato oculisque parum prominulis, antennis maris multo brevioribus; a *L. longicorni* etiam elytris subtilius densiusque punctatis divergit. Lg. 3·5—4·0 *mm.*

Habitat in Bulgaria et Albania.

L. xanthopus-у Schrank сличан и врло блиско сродан, од овог се разликује пуно гушће пунктираним крилним капцима, у размјеру према бази крилних капака ширим, више правокутним вратним штитом, мање савинутим предњим ћошковима истога, бојом ногу и битно мањом величином; од *L. longicornis* Fbr. и *graecus* Ws. диферира широким и плоснатим уздужним повором између тицала, мало различитим струком ♂ спола од ♀, именито као у ♀ убличеном главом, мало испупчаним очима и много краћим тицалима ♂, од *L. longicornis* осим тога још финијим и много гушћим пунктирањем крилних капака.

Ноге и тицала жута, базална половица стегана интензивно црна. У иматурних егземплара су стегна у базалног дијела више мање натамњени Такови се комади увијек лахко препознају такођер и у ♀ спола густом пунктатуром крилних капака.

Lg. 3·5—4·0 *mm.*

На Балкану привидно далеко распрострањен и до сада дакако с другим врстама конфундиран. Бугарска (Сливен, Haberhauer, 1 ♀); Стара Србија (Призрен). На југу познат до Епира (Кани Дрискос код Јањине Apf. 1900).

7. *rugifrons* Ws. Гацко, Пожаревац, Витоша планина код Софије (Apf.). Такођер и у западној Албанији (Фанир код Ороша).

Могуће само var. од *L. longicornis* Fbr., пошто у скулптури чела међу оним, само мојим материјалом прелази.

8. *longicornis* Fbr. Околица Сарајева. На југу је доказан до у Епир (Јањина, Apf. 1900.). Такођер код Скопља (Apf.) и код Ороша.

9. *graecus* Ws. По Weise-у (Ins. Deutsch. Bd. VI. pag. 597) код Метковића (Reitter) и у Грчкој.

---

[1]) За врсте овог субгенуса карактеристичне усправо стојеће длачице пред врхом крилних капака и на рубу врха истих су често већим дијелом или сасвим отрцане те се уопће могу само код становитог падања свјетла добро видјети.

10. *niger* Goeze. Околица Сарајева, риједак (Вучја лука, Apf.).
11. *flavipes* L. Космополит.
var. ***hypsophilus*** m. nov.: major, elytris viridi-coeruleis, longioribus, fortius, profundius aequaliusque punctatis. Hercegovina in regione alpina montis »Prenj«, frequens.

Ова у алпинској регији (Прењ планина, Херцеговина) на клековини *Pinus montana* живећа форма одликује се дужим (нарочито код ♀ упадно), битно јачим и правилније пунктираним крилним кацима и више у зелено прелазећим металним сјајем истих. Могуће посебна врст.

12. *rhilensis* Ws. Archiv für Naturgeschichte, 1900, p. 287 са Рило Дага ми није познат.
13. *viridipennis* Germ. Мени предлежи само са Дурмитора (Hilf) и из долине Белог Искра код Софије (Apf. 1892).
14. ***flaviceps*** nov. spec.

L. viridipenni Germ. proximus, ab eo oculis in mare majoribus, magis prominentibus; capite antico flavo; prothorace planiore, fere rectangulari, vix punctato; elytris nigrocoeruleis, submetallescentibus, multo subtilius punctatis differt. A *L. flavipede* L. et *L. nigro* Goeze capite antico flavo, pedibus unicoloribus flavis, corpore in utroque sexu parum divergente etc. distinguendus.

Lg. 4—5 *mm.*

Bosnia merid., prope Sarajevo a me inventus.

L. viridipennis-у Germ. по грађи тијела близу стоји, али се од њега врло лахко разликује бојом главе, нешто већим, јако испупченим очима (♂), плоснатим, скоро правокутним, скоро глатким вратним штитом, црноплавим, битно финије пунктираним крилним кацима и т. д. Од *L. flavipes* L. и сродних врста може се одма раздвојити бојом главе и код оба спола мало један од другог одвајајућим обликом тијела.

Предњи дио главе до базиса тицала, цијеле ноге и базални чланци тицала свијетложути.

Босна: Код Пали открио сам је у неколико подударајућих се егземплара.

Опаска. Вратни штит је већином скоро гладак или у близини базиса и унутар стражњих ћошкова сасвијем фино и раштркано пунктиран, кадкад примијешано појединим нешто већим тачкама, али које нијесу никад тако крупне као у *L. viridipennis.*

15. *aetolicus* Kiesw. Није ријетка у Херцеговини и Далмацији: Јабланица, Дрежница, Мостар, Билећа, Требиње; Задар, Трогир. На југу до у Грчку.

44. Gen.: **Lochmaea** Ws.

1. *capreae* L. Има је доста у читавом подручју на *Salix caprea.* Такођер високо у горју (Витоша планина код Софије, Apfl. 1892.). На југу је позната до Скопља.
2. *crataegi* Forst. Као и горња далеко распрострањена; на *Crataegus*-врстама има је доста. Позната је на југу до у Пелопонез (t. v. Oertzen l. c. p. 288), на истоку до Цариграда (Apfl.).

45. Gen.: **Galerucella** Croth.

1. *nymphaeae* L. На воденим биљкама, нарочито на *Nymphaea* и *Nuphar*-врстама има је доста у цијелом подручју.
2. *lineola* Fbr. Као и горња распрострањена. Живи на врбама и јохама (*Salix* и *Alnus*), по Weise-у такође на лијески *(Coryllus)*.
3. *luteola* Müll. *(xanthomelaena* Schrank).
4. *calmariensis* L. Најсличнија врста Genusa. Космополит у Европи. На *Lythrum salicariae,* чији су листови често сасвијем личинкама минирани, има је пуно. Такође и на морској обали (Варна Apflb. 1892.).
5. *pusilla* Duft. Као горња космополит. Живи на различитим мочварним биљкама. Нашао сам је такође на морској обали код Варне — ако се не варам на halophilnim биљкама.
6. *tenella* L. Ријетка. Дервента и Сарајево; Витоша пл. код Софије (Apflb. 1892.) на *Spiraea*-врстама. Са југа ми је позната само код Скопља (Apflb. 1906.).

Gen.: **Diorhabda** Ws.

elongata Brullé. Медитеранска врста — у Грчкој и Албанији има је доста сиже на сјеверу до у јужну Херцеговину (Чапљина код Метковића, Apflb. март 1896.).

Gen.: **Galeruca** Geoffroy.

1. *tanaceti* L. Космополит. У Грчкој на Парнасу (t. v. Oertzen l. c. p. 289) и на Коракс-у.

   Нашао сам је у алпинској регији у Родопама (Демиркапија).
2. *circumdata* Duft. У Босни није запажана. У Херцеговини (Јабланица, Домановићи), Србија (Ниш. Пожаревац), Бугарска (Сливен—Haberh., Султанлар—Reis., Варна—Apflb.).

   var. *oelandica* Boh. *(hungarica* Friv.). У Херцеговини (Хутово Блато; Требиње).

   На југу до у Грчку (Парнас — t. v. Oertzen l. c.) и код Селаника.
3. *litoralis* Fbr. Ова медитерана врст сиже на сјевер до у Херцеговину (Требиње, Гацко, Јабланица). Мени је позната осим тога са Ком-горја (Црна Гора). У Грчкој на Кефалонији (t. v. Oertzen l. c. и Крф (Apflb. 1893.).
4. *pomonae* Scop. Космополит. У Грчкој на Парнасу (t. v. Oertzen l. c.), у Албанији код Орош-а (Apflb.).

   Такође и у алпинској регији (Бјелашница пл. код Сарајева).

   var. *anthracina* Ws. међу типичком формом али ријетка и претежно на високом горју (Бјелашница-, Трескавица-план.); Зајечар, Радочељгорје у Србији (Reis.), Балкан код Клисуре у Бугарској (Merkl) и Црна Гора (Floericke).

Subgen.: ***Emarhopa*** Weise.

5. *rufa* Germ. Космополит. Такође и на грчком копну и на јонским отоцима распрострањена. Ја сам је нашао на високом горју (Велухи код Карпенсиона).

Subgen.: ***Haptoscelis*** Weise.

6. *melanocephala* Ponza. Нашао сам је ја у Хрватској. По »Catalogus Coleopt. Europ.« ed. 1906. такође и у европској Турској, по Weise-у (Ins. Deutschl. Bd. VI. p. 659) у подунавским државама. Мени није позната са Балканског Полуострова.

Gen.: **Sermyla** Chapuis.

halensis L. Автовац код Гацка (Херцеговина); има је пуно код Пожаревца у Србији (Hilf). Живи по Weise-у на *Galium*-врстама.

Gen.: **Euluperus** Weise.[1])

1. *cyaneus* Joann. Ова понтичка врста ми је позната из Херцеговине (Дрежница. Мостар, Билећа, Требиње); Стара Србија (Скопље — Apflb.) и Црна Гора (Сутурман — Apflb.).
2. *major* Ws. Бугарска (Стара план. — Merkl).

[1]) Овај Генус је понтички.

O porijeklu slave krsnog imena.

(Prilog radnji dra Ćira Truhelke: Testamenat gosta Radina.)

Priopćio

Stjepan Banović.

Dr. Ćiro Truhelka u XXIII. svesci »Glasnika zemaljskog muzeja« objelodanio je vrlo važan prinos patarenskom pitanju: »Testament gosta Radina«, koji u mnogim slučajevima dokazuje, da je naša dosadanja poznaja bosanskih patarena bila u mnogome neispravna. Ispravlja se tu prije svega pogrješno shvaćanje, da za naše patarene vrijedi sve ono, što vrijedi za Katare, Albigenze i bugarske Bogumile. Tako na pr. i ono, da su bosanski patareni prezirali znak križa, jer ga prezirahu lombardski Katari-patareni i bugarski Bogumili, pošto za ove zadnje piše njihov protivnik, pop Kozma, oko svršetka X. vijeka, da mole »očenaš«, ali da se ne krste, jer drže da je krst veoma mrzak Bogu kao znak onog drveta, na kojem bijaše propet Hristos, i to ne od svoje volje, nego na silu.

Da ko ubije careva sina drvom — mišljahu bugarski Bogumili — zar bi moglo caru biti milo to drvo? Pa kako bi se mogao kršćanin klanjati križu, kad su na njem židovi propeli sina božjega?

To je dr. Franjo Rački prenio i na patarene bosanske, ali pogrješno, jer se na svima pismenim spomenicima kraljeva i velikaša bosanskih vjere patarenske, pa i na početku testamenta Radina, biskupa patarenskoga, nalazi križ, a on se vidi i na samim grobovima njihove vlastele. Dr. Ćiro Truhelka je to spomenutim prikazom temeljito dokazao i tako ispravio tvrdnju Račkoga, da i bosanski patareni preziru znak krsta.

Nadalje dr. Truhelka zabacuje posve ime Bogumili, jer se njim kod nas pristaše »crkve bosanske« nijesu nikada zvali, a prisvaja ime patareni, jer ih tako zovu u svojim listinama Dubrovčani.

To je ime ona sljedba dobila od milanskoga predgradja Patarije, isto kao što su njihovu sljedbu prozvali i Albigenzim od grada Alby u Franceskoj, pa i Katarim, u Nijemaca Ketzer.

Svakako se oni u nas nazivlju sami imenom »krstjani«, vjeru svoju zovu »pravom vjerom apostolskom«, a crkvu »crkvom bosanskom« pa ne znam zašto ih i mi ne bi zvali jednim od tih imena, kad sve to više uvigjamo, da su oni prama sličnim vjerama bili i onako posve odijeljena sljedba.

Pošto se biskup Radin u oporuci sjeća i svoje četvero djece, proističe, da su se u pristaša »crkve bosanske« ženili i sami crkveni dostojanstvenici te da

po tom ženidba kod njih nije bila nikome zabranjena, kao što se je obično dosad mislilo.

Spominjući Radin u istoj oporuci »velike i blage dni«, sjeća se i sv. Georgija, svoga »krsnoga imena«, a obzirom na to, da to krsno ime ne slave uopće pravoslavni žitelji u Rusiji, Grčkoj, Bugarskoj i Rumunjskoj, pa ni u nekim dijelovima istočne Srbije, već baš na zemljištu nekadanje »crkve bosanske« i to bez razlike vjere i narodnosti — dr. Truhelka piše: »Ako mi nakon ovoga, što smo letimice spomenuli i što će tek trebati u buduće pomnije proučavati, najstariji spomen zagonetnoj narodnoj krsnoj slavi nagjemo u testamentu jednog visokog patarenskog crkvenog dostojanstvenika, onda nam u to pitanje ulazi bar tračak svjetla, jer nam se od sebe namiče misao, da krsna slava nije ni pravoslavnog ni srpskog, nego patarenskog porijekla.«

To mišljenje posve je novo, a držim da je posve temeljito te evo hoću da iznesem neke podatke, koji će mnijenje gospodina Truhelke još više utvrditi.

*

Cijelo makarsko Primorje — iz kojega sam i ja — od Brela do Baćine spadalo je u IX. i X. vijeku pod »Paganiju« (pagani = pogani) ili Neretvu. Kašnje se je taj kraj prozvao Mariani, Morjani t. j. Primorci.

Kneževina Paganija sterala se je od Cetine do Neretve, a mašala se je i današnje Hercegovine. Dijelila se je pako na župe: 1. makarsku, 2. rastočku i 3. duvanjsku, a spadahu joj i otoci Brač, Hvar, Korčula i Mljet.

U XII. i XIII. vijeku današnje Primorje zvalo se je: Krajina. U njoj zapovijedahu knezovi glasovite porodice Kačića, a crkveno je tada Krajina pripadala nadbiskupiji splitskoj. Zna se barem stavno da su g. 1191. pripadale splitskoj nadbiskupiji župe: omiška, makarska i rastočka (parochiam Almissi usque ad Mucarum et usque ad flumen Narente et totam Rastizam).

Nu i to je pripadanje u crkovnom pogledu bilo samo u praznom naslovu, jer žiteljstvo Krajine bijaše vjere patarenske. Moćni knezovi Kačići, sami gorljivi patareni, štitili su i širili tu vjeru iz svoga tvrdoga grada Omiša, a kasnije iz Makarske.

Kakvom su mržnjom kipili podanici Kačića na katolike i njihovo svećenstvo, možemo pomisliti, kad se samo sjetimo, da su ljudi kneza Nikole Kačića, koji bijaše od god. 1167.—1180. gospodar Omiša, kamenovali ispod Debeloga brda u Mosoru samoga nadbiskupa splitskoga Rajnerija.

Da su iza toga Kačići bili i još moćniji i sileniji, svjedoči nam to, što je g. 1207. kralj Andrija II. poveljom Omišu podijelio jednaka prava i povlastice, kakove su onda imali i ostali znatniji gradovi dalmatinski. Dapače godinu dana iza toga (12. lipnja 1208.) Sebenna, knez omiški, sklapa prijateljstvo i mir sa duždom mletačkim Petrom Zianom.

Kad se je iza toga zaknezio na Omišu ljuti Malduč Kačić i počeo još više nego li njegovi predšasnici potpomagati gusarstvo i patarenstvo, tako da su njegovi ljudi derali i ubijali križare, što onda prolažahu u svetu zemlju, — sam papa Honorije III. složno sa gradovima Trogirom, Šibenikom i Klisom g. 1221. podiže na Malduča križarsku vojnu, da ga kazni radi gusarenja i guljenja križara, a poglavito da iz njegove kneževine istrijebi nesretnu vjeru patarensku.

Pismom svojim od 13. travnja, što ga papa bijaše poslao po svomu dvorskomu kapelanu Akonciju, pozove on i Splićane, da njegovu poslaniku budu u svemu pri ruci.

Akoncije pozove svu Hrvatsku i Dalmaciju na križarsku vojnu proti Kačiću Malduću i njegovim patarenim, te u ime svetoga i nepogrješivoga namjesnika Hristova na zemlji, obeća svakome potpuni oprost svih grijeha, kogod u tu vojnu stupi, ili za nju novaca dade.

I doista se sakupi golema sila, a sila ote sela i gradove, pa videći Omišani što na njih ide po kopnu i po moru, poklone se i obećaju, da će se vratiti na pravi put i drage volje pokloniti sv. ocu papi.

Akoncije im oprosti, zakune ih i sve njihove lagje ognjem izgori.

Nu netom papinski poslanik ostavi Omišane sa svojom vojskom, oni bijahu kao i prije, a možemo reći još i gori, dapače ne dadoše Akonciju mirno ni do Zadra proći, tako da je morao uzimati u pomoć splitske galije, da na putu glavu ne izgubi.

Ni kralja ugarsko-hrvatskoga Andrije II. Malduć ne posluša. Kralj posebnim pismima pozivlje Malduća, da se okani osvajanja, gusarenja i bezvjerstva i prijeti mu sa svom svojom kraljevskom silom, pa spominje dapače i sinove svoje Belu, tada vojvodu hrvatskoga i Kolomana. Nu — Malduć muči, ko da i ne čuje!

Napokon 1225. opet složno udariše na Kačiće i tjelesno: velikom vojskom i duhovno: splitski nadbiskup udari Kačiće crkvenim prokletstvom.

Sila Kačiće nadvlada, a kralj Andrija, da ih posve uništi ote im sva njihova patrimonija.

Našavši se tako Kačići u potpunoj propasti, prignuše vrat, pokloniše se nadbiskupu splitskomu i vratiše se svetoj i nepogrješivoj materi crkvi. Nadbiskup zamoli papu Honorija III., da i on pomiluje Kačiće i da se zauzme, kako bi im se povratila njihova djedovina. U pismu od 11. lipnja 1226. sveti se otac nećkaše, napokon ipak Kačiće primi pod svoju očinsku milost.

Kako su Kačići i iza toga bili isti kao i prije, te osvajali i gusarili i širili patarenstvo, pa god. 1273. oplijenili i biskupa kefalonijskoga Henrika, kako se je g. 1274. sklapao izmegju Karla, kralja sicilskoga i puljskoga, savez sa Splićanima i Šibenčanima, da dignu vojnu na Omiške knezove, ne ću ovdje pripovijedati, već ću spomenuti samo u kratko, da je sama mletačka republika god. 1276. podigla pravu križarsku vojnu na Omišane, koja je trajala do g. 1279., te da je napokon, nakon izmjene mnogih mletačkih vojvoda, Petru Mocenigu pošlo za rukom, zauzeti i spaliti tvrdi Omiš. Varoš ostade do g. 1292. pod Mlecima, u čije ime upravljaše njom kapetan Marin Venerio. Spomenute pak godine pade u ruke Gjorgja Šubića, te ostade vlasništvom Šubićâ do polovice XIV. vijeka, dok ga se napokon ne dokopa gorljivi pataren vojvoda Hrvoje Vukčić. Iza gubitka Omiša, nalazimo otsele Kačiće u Makarskoj takogjer u dosta velikoj moći.

Megjutim u Krajini patarenstvo cvjetaše i nadalje, a da bi mu jednom više došao konac početkom XIV. stoljeća obnoviše makarsku biskupiju. Oko g. 1320. postade biskupom makarskim neki Valentin, ali ne bi duga biskupovanja, jer već g. 1324. pade sva Krajina pod bosanskoga bana Stjepana Kotromanića, a biskup Valentin izgubi svoju makarsku stolicu i pobježe u Omiš.

Sad kada Krajina spade pod Bosnu, patarenstvo se u njoj utvrdi još više i to ne samo po Primorju već i u okolišu samoga Omiša. Tako i grad Visući

uz Cetinu nad Omišem pod konac XIV. stoljeća pripada bosanskomu vojvodi Pavlu Klešiću, vrlo žestoku privrženiku »crkve bosanske«. Taj se tvrdi grad spominje još i g. 1553. pod imenom »castello Vessichio«.

Kad je dakle tako sva Krajina spala pod Bosnu, u kojoj patarenstvo bijaše, kako bi kazali, državna vjera i kad u XIV. stoljeću zamijeniše po Krajini u moći Kačiće knezovi Bogavčići, od kojih neke preporučivaše mletačkoj republici, da ih imenuje svojim gragjanima, g. 1407. sam kralj bosanski Tvrtko Tvrtković II. — možemo zaista misliti da su onda patarenstvu bili svanuli najljepši dani. Pa i malo kasnije, kada se je bio uvalio u Krajinu i sam veliki vojvoda Sandalj Hranić, protivnik Radosava Pavlovića, kojemu toli vjerno služaše gost Radin, sve dok ne progje u službu Stefana Vukčića, u kojoj ga prvi put nalazimo kao poslanika u Dubrovniku dne 11. travnja 1437.

U toj misli utvrgjuje nas još i više i to, što g. 1432. nalazimo u Dubrovniku, gdje ugovara o miru izmegju Radosava i Dubrovčana, uz patarenskoga crkvenog dostojanstvenika Radina još kao poslanika i Sanka Bogavčića, kojega porodica iza Kačića u Krajini bijaše najmoćnija.

Patarenstvu doista prijaše svaka sreća, kad vidimo da je i gost Radin ušao u službu Stjepana Vukčića, našljednika Sandalja Hranića, za neko vrijeme gospodara Krajine.

Kao što je kraljevina Bosna patarenstvo u Krajini utvrdila, tako ono njezinom propašću poče i samo propadati, a najcrnji mu osvanuše dani za vojvode Žarka Vlatkovića, koji dne 10. rujna 1468. — godinu dana iza smrti gosta Radina — svojom poveljom na Klisu pusti u Krajinu, imenito u manastir makarski i živogoški, crne fratre. Oni već kroz kratko vrijeme imaju u Krajini četiri manastira, kojima pribaviše mnoge zemlje i posjede, jer fratri sami na svoje ime, držeći se pravila svoga siromaškoga reda, ništa ne smiju posjedovati.

Uvaljenjem fratara u Krajinu, zakucalo je u njoj patarenstvu mrtvačko zvono.

*

U današnjem Primorju Makarskomu — nekadanjoj Krajini — nema ni jednoga sjedioca vjere pravoslavne. Ni u Zagorju, naime u općini Vrgorac, ih nema. Sljedbenika te vjere u onom kraju nikad valjda ni ne bijaše, a za ime srpsko, izim u kakovoj pjesmarici, nije narod nikad ni čuo.

Nu uza sve to, što se u Primorju o pravoslavlju i srpstvu ne može ni govoriti, svi Primorci slave krsno ime i danas, uprav onako kako se ono slavi u Bosni ili zapadnoj Srbiji. Slavi ga i sva zagorska vrgorska krajina, a slave ga i oko mutne Neretve — dakle po svemu teritoriju nekadanje Paganije — Krajine, gdjeno se toli ustrajno držaše patarenstvo za nekoliko stoljeća.

Rekoh da se po nekadanjoj Krajini krsno ime »služi« kao i u Bosni ili zapadnoj Srbiji. Svetkovanje, puškaranje, uzajamno gošćenje i paljenje svijeće — dakle baš pravo krsno ime.

Krsno ime služi svaki sjedioc: službenike i privremene došljake naravno ne računam. Svako pleme služi svoga sveca, izuzev da se netko priženi ili iseli u tugje pleme, jer tata došljak, da ne bude nezgodnim izuzetkom, poprima sveca plemena, u koje se je uselio.

Ja sam namjeravao pobilježiti tačno koje svece služe razne porodice po svoj nekadanjoj Krajini, ali pošto me je zatekao premještaj podaleko, baš onda, kad

sam o tom sakupljao podatke, nijesam mogao svoje želje ubrzo ispuniti, već sam se za sada zadovoljio pokupljenim popisima za većinu opsega nekadanje pataренske Krajine i to baš za politički kotar makarski i nešto za kotar metkovski.

Ono što sam pokupio navagjam, a počinjem mojim rodnim selom:

Zaostrog.

Sv. Tri kralja služe: Banovići, Jelčići i Despoti (neki).
Sv. Mijovila služe: Alfirovići i Bokšići.
Sv. Jurja služe: Sučići, Vinci, Matutinovići, Kraljevići, Gjikovići, Kosovići (neki) i Berići.
Sv. Martina biskupa služe: Kosovići, Parentići, Despoti i Medići.
Sv. Nikolu biskupa služe: Pećari, Barbarići, Dragićevići i Kunparci.
Sv. Luku služe: Bulati i Baletići.
Sv. Ivana služe: Babići.

Drvenik.

Sv. Mijovila služe: Kostanići (za vrijeme Krajine knezovi), Ivićevići, Gabrići, Juranovići, Grubiše.
Sv. Ivana božićnoga služe: Jagmići, Divići, Jelaši i Vitasovići.
Sv. Luku služe: Vitasovići i Antunovići.
Sv. Martina služe: Pećari, Kosovići i Delići.
Sv. Petra služe: Burići.
Sv. Tri kralja služe: Alači.

Podaca.

Sv. Mijovila služe: Španje, Prlende, Cvitanovići, Viskovići, Štule, Pribićevići, Tolići, Barišići i Rogulji.

Brist.

Sv. Martina služe: Borići, Marušići, Jurišići, Vežići, Veže i Šarići.
Sv. Tri kralja služe: Miošići, Alesići i Dijane.

Gradac.

Sv. Martina služe: Jelačići.
Sv. Nikolu služe: Raići, Jurasi.
Obrezovanje Hristovo služe: Benići, Radelići.
Sv. Tri kralja služe: Stipići, Pekići, Viskići, Mirkovići i Gojaci.
Sv. Jurja služe: Šutići, Andrijaševići i Ujduri.
Sv. Mijovila služe: Bartulovići i Šerići.
Sv. Bruna služe: Korljani i Sinkovići.
Sve svete služe: Adori, Bilasi i Židići.

Baćina.

Sv. Bruna služe: Katići, Franići i Tomaševići.
Obrezovanje Hristovo služe: Giljevići, Marinovići i Begovići.
Sv. Mijovila služe: Bogunovići.
Sve svete služe: Boškovići i Krilići.

Sv. Tri kralja služe: Benići.
Sv. Luku služe: Jelavići i Blaškovići.

Živogošće.

Sv. Petra i Pavla služe: Brajkovići i Glamuzine.
Sv. Stjepana služe: Jukići, Skenderi, Jurline, Miljci, Kalabe, Škarice, Perići, Curevići, Klaričići, Kosovići i Gjikovići.
Sv. Jurja služe: Franičevići, Grbići i Petričevići.
Sv. Mitra služe: Jurakovići i Veže.
Sve svete služe: Lozine, Majstrovići, Borovci i Veže.

Igrane.

Sv. Luku služe: Bakalići.
Sv. Jurja služe: Bezeri.
Sv. Krst služe: Miočevići i Rudelji.
Sv. Mitra služe: Lulići, Kumrijići, Palkučići, Šimići, Vodopići, Antičići, Lovrići, Talijančići i Morovići.

Drašnice.

Sv. Nikolu služe: Urlići, Glučine, Prlaci, Pavišići, Cekići, Prgometi, Jerkovići i Matijaševići.
Sv. Jurja služe: Krstići, Alači, Cvitanovići, Papići, Šulente i Viskovići.

Podgora.

Sv. Jurja služe: Bani, Devčići, Deani, Stojkovići, Velići, Sisarići, Kokići, Pavlinovići, Borići, Marinovići, Rosandići, Lunjevići, Sumići, Babići, Mlikote, Šundići, Gareljići, Vulinovići, Roščići, Jakići, Kalabići, Jugovići, Kržanići, Radojkovići, Pezići, Bušići, Lozine, Pivčevići, Vrsaljke, Kunci, Anušići i Šokići.
Sv. Martina služe: Batoši, Pivčevići i Vranješi.
Sv. Ivana »Usikovca« služe: Velići.
Sv. Mijovila služe: Vodanovići i Miličevići.
Sv. Luku služe: Buzetići i Gungići.
Sv. Stjepana kralja ugarskoga služe: Kurtići i Merćepi.
Sv. Krst služe: Radonići.
Sv. Franu služe: Veličevići.
Sv. Tri kralja služe: Miličići.
Sv. Brunu služe: Španjići, Brnići i Mijotići.
Sv. Matiju služe: Letice.
Sv. Nikolu služe: Mišići.
Sv. Stjepana služe: Mrkušići.

Vrgorac.

Sve svete služe: Raosi, Roje, Galići, Borovci, Bajalo, Katavići, Miljci, Nizići i Kopovići.
Sv. Tomu služe: Martinci.
Sv. Mijovila služe: Hercezi i Franići.
Sv. Stjepana služe: Miletići.

Banja.

Sv. Tri kralja služe: Tolići.
Sve svete služe: Jelavići i Cikoje.

Kotezi.

Sve svete služe: Radići, Stankovići, Radonići, Rakići, Jolići, Ivićevići, Dujmovići, Mušani i Zaro.

Kokorić.

Sv. Jurja služe: Prvani (neki).
Sve svete služe: Bulozi, Markovići i Pervani.

Sriduša.

Sve svete služe: Bulozi, Pervani i Katavići.
Sv. Nikolu služe: Klinci.

Kljenak.

Sve svete služe: Nizići, Prnići, Vučci, Jurjevići, Culavi, Vukovići i Bobanci.
Sv. Tri kralja služe: Bobanci.

Ravča.

Sve svete služe: Jelavići, Nikolići, Rakići, Radomiljci, Trlini, Matkovići, Pranići i Jovići.
Sv. Ivana služe: Vegari.

Višnjice.

Sve svete služe: Radići i Rakići.

Dragljane.

Sv. Mijovila služe: Majstrovići, Jovići, Vujčići i Vulete.
Sv. Ivana božićnoga služe: Jelaši, Vukovići, Radelji i Grgići.

Zavojane.

Sve svete služe: Pivci, Luvaljke, Karduni, Marinovići, Matkovići, Jukići, Perići, Beusi, Čovići, Zekuljići, Ajduci, Božići, Vukovići, Cepići i Buklijaši.
Sv. Nikolu služe: Ančići.
Sv. Luku služe: Bokšići.
Sv. Ivana božićnoga služe: Divići, Bajte i Židići.
Sv. Stjepana Prvomučenika služe: Boletići.

Kozica.

Sve svete služe: Vuletići, Jujinovići, Povići i Ivekići.
Sv. Luku služe: Antunovići.
Krstov dan služe: Katići, Ravlići, Marasi, Begovići, Mijočevići i Štulići.
Sv. Mijovila služe: Glavaši.
Sv. Tri kralja služe: Bušelići.

Radi neretvanske krajine bio sam se obratio g. Tadiji Matiću, učitelju u Blaci na ušću Neretve, pa me je izvjestio, da se po Neretvi od starine slavi krsno ime, a za primjer mi je naveo, da u njegovu rodnom Opuzenu

Sv. Mijovila služe: Dujmovići, Zonići, Lozine i Stanići.

Sv. Martina služe: Vlahovići i Nikolići.

Sve svete služe: Matići, Milići, Dominikovići, Ružićani, Šamići, Filipovići i t. d.

Običaji su i tamo posve isti kao i drugdje.

Još ću ovdje spomenuti, da u selu Baćini ima i sada vrlo stara napuštena crkva sv. Luke. Ta se crkva nalazi na osamljenu brežuljku, na pogled baćinskog jezera i Neretve. Oko crkve ima mnoštvo stećaka bez natpisa a i crkva je, valjda u kasnije vrijeme, njima popločana. Na stećcima se ponegdje vide zvijezde, polumjesec a na nekima i križ.

Moje je uvjerenje, da je ona crkva i radi starosti i radi stećaka patarenska. Sličnih stećaka ima i na drugim mjestima u kotaru, a skoro uvijek u zabiti ili na osami — što bi i odgovaralo duhu vjere »krstjanske«. Tako sam vidio velikih stećaka i u pustoši kraj seoca Umčana blizu Vrgorca. U koliko to ne bi odgovaralo pravilima patarenske vjere, mogli su oni spomenici biti iz malo poznijih vremena, kada su stali patarenstvo progoniti.

Ako uzmemo na um, da je suština nauke patarenske uzeta od Pavličana, koji su evangjelje Luke i Ivana uz poslanice apostola Pavla smatrali jedino pravom naukom Svetoga pisma, mogli bi misliti, da su se i naši patareni bar u početku toga držali. I to me utvrgjuje još i više u misli, da je baćinska crkva sv. Luke iz dobe patarenske.

Pa i najstariji književni spomenik naših patarena: rukopis Stankov, što se nalazi u imperatorskoj publičnoj biblioteci u Petrogradu, sadržavao je evangjelje Ivanovo, od koga se sada čuva samo svršetak.

Taj je rukopis, osim toga, za nas još ovdje zanimiv i za to, što mu je na kraju ova bilješka: »Sej knjige napravi tepačija Batalo s svojim dijakom Stankom Kromirijaninom i okovav je srebrom i zlatom i odiv krosnicom i prikaza je starcu Radinu. A napisaše se sije u dni kralja Dabiše, ot rojenija sina božija 1394. lito, po smrti kralja Tvrtka drugo lito«.

Da to nije baš naš starac Radin? Njega prama dokumentima u arhivi dubrovačkoj nalazimo tek 11. aprila 1437. kao starca, dok još g. 1422. bijaše samo »krstjanin«. Megjutim od god. 1394., iz koje potječe rukopis Stankov, pa do g. 1422., kadno naš Radin bijaše samo »krstjanin« ima čak 28 godina. Nu ako bilješka na kraju rukopisa kaže, da je on napisan godine 1394., ne kaže koje su godine taj rukopis okovali srebrom i zlatom i odjeli »krosnicom«, pa ga prikazali starcu Radinu. Svakako je stalno to, da je rukopis morao biti napisan prije, nego su ga Radinu prikazali, a on je do tog prikazanja mogao stati i onako bez srebra, zlata i »krosnice« ne samo 43 godine — dok Radina u dubrovačkim dokumentima prvi put susrećemo kao starca — već i više, premda je Radin i prije 11. travnja 1437. bio postao starcem.

*

Megjutim da sve ovo priberem u jedno i da završim: Dosadašnje mišljenje ili bolje vjerovanje, da je slava krsnog imena čisto pravoslavna i srpska svetkovina, koju Srbi iza propasti svojega carstva, bjegajući pred Turcima, raznesoše po Herceg-Bosni, Dalmaciji i drugdje, — definitivno je oboreno!

Time se obara i mišljenje, da je koljevka krsne slave Srbija, otkle je Srbi tobože, bježeći od Turaka, unesoše u Bosnu i Hercegovinu, a odatle u Dalmaciju, jer iz testamenta gosta Radina nepobitno proističe, da su patareni bosanski služili krsno ime, a patarenstvo po Bosni bijaše slobodno kao u svojoj kući i onda, kadno Srbi u Srbiji uživahu mir pod nevigjenim u moći i slavi carevanjem Dušana Silnoga (1347.—1355.). Dapače čitavo stoljeće i po prije smrti Dušanove bijaše patarenstvo u Bosni tako moćno, da je i sam glasoviti Kulin ban (1180.—1224.) sa svojom ženom, djecom i porodicom prešao na »pravu« vjeru »krstjansku«, a za njim opet do 10.000 njegovih podanika.

Uzmimo da je prava bježanija Srba iz Srbije započela iza propasti srpske države na Kosovu (15. lipnja 1389.), kako bi mogli u Bosni i u susjednim zemljama poprimiti krsnu slavu od Srba, kad znamo, da je sveti otac papa Honorije III. čak 168 godina prije kosovske katastrofe slao svoje križare uz oprost grijeha proti Malduču Kačiću, knezu patarena u Krajini, a ti patareni slavili su već onda krsno ime!?

Kad patarenski crkveni dostojanstvenik gost Radin u svome testamentu 4. siječnja 1466. piše: »sv. Georgija, moga krsnog imena«, stalno je, da su i drugi ljudi imali svoje krsno ime, to jest, da se je ta slava sigurno već bila megju patarenstvom uvriježila, a bili se ona ikako mogla uvriježiti u svemu puku, da je donešena iz Srbije, baš tako u jedan dan: jer mi možemo vjerovati, da je gost Radin — malo više, malo manje — za kosovske bitke već bio na svijetu. Ta početkom g. 1423. već ga nalazimo u Dubrovniku kao poklisara Radoslavova — dakle 33 godine iza boja na Kosovu, a znamo, da je on već bio poklisar Radoslavov· i g. 1422.

Pa i kad bi bježanija iz Srbije bila započela, recimo, sve za života Radinova djeda, ali naravno, malo po malo, kako je doista i bila, zar bi razborit čovjek mogao vjerovati, da će tako okućeni starosjedioci u najkraćem roku i svugdje prigrliti običaje jadnih bjegunaca, pogotovo običaje, koji u vrijeme rata i bježanja zahtijevaju mira, veselja, a i znatnih troškova!? To bi bilo neprirodno već stoga, jer pribjeglica obično prima običaje starosjedioca.

Obzirom na testamenat gosta Radina, na patarenstvo i sadašnje slavljenje krsnog imena u nekadanjoj Krajini, koja morem i gorama odijeljena od većeg saobraćaja sa susjedima, bijaše upućena sama na se; obzirom na to, što tu krsnu slavu služe sve vjere i plemena, pa i latinski Karavlasi, samo u opsegu nekadanjeg patarenstva bosanskoga, pa obzirom i na to, što se i danas ponajviše služe one »velike blage dni« štono ih spominje gost Radin u svojoj oporuci, naime: Svi sveti, sv. Mihajlo, sv. Petar i Pavao, sv. Stjepan Prvomučenik, a pogotovo sv. Juraj, njegovo krsno ime, i uz ono, što smo prije razložili, možemo bez bojazni ustvrditi, da slava krsnog imena potječe baš od patarena »crkve bosanske«.

Петров манастир код Требиња.

Приопћио

Ст. Р. Делић.

Јужно од вароши Требиња, испод Алексине Међе и Хума (415 *м*), опружила се к југу пространа карстна увала, прештинута у горњем дијелу главицом — »Варина Груда«[1]), испод које се та отегнута рáвàн, пуна винограда, зове »Ципарско поље« — »Ципар«. Тако се зову и сва села нанизана ивицом поља, а људи »Ципарци«. Чичево, Расовац и Буговина нижу се подножјем источног, Бихови, Црнач и Лапја[2]) подножјем западног, Згоњаво и Већа Гора подножјем јужног оквирног руба брда и главица.

Источни руб поља обилан је живом водом, западни је нема.

Између Чичева и Расовца је »Око«, старинска обзидана, љевкаста, водена јама, у коју се слази каменим басамацима уокруг, као и »Збора«[3]) за Расовцем, те »Шумет«[4]) иза Буговине. За великих киша нагрне вода из тих јама, као и још многих, те се скоро сав источни руб претвори у врела, међу којима се истиче стјеновита вертикална јама »Вучôница«[5]), ниже »Зборе« под Дружином Главицом (330 *м*), иза које се јамачно пружа пространо, подземно језеро. Тада поплине сав дôњи дио поља од Расовца до Згоњава[6]), па изгледа као пространо, узбуркано језеро, по коме и лађе плове[7]).

Тај дио поља зову »Мокро«, и тада веле — »дошло је Мокро«.

Воду ждеру понори испод Згоњава.

---

[1]) Названа по цркви св. Варваре, чије су рушевине на тој главици и око ње средовјеко гробље.

[2]) Говоре Муслимани и »Лапља« и »Хлапља«.

[3]) Прозвана по збору, што се у стара доба код ње држао на пространој ледини у хладу дрвећа.

[4]) Косо стрменита, пространа јама под огромном литицом, као људском руком издубљеном. Протеже се завијено испод земље дугим ходником, кроз који се иде љети носећи свијећу до воде.

[5]) При спадању воде у одмјереним размацима клокоће, што ме је први пут изненадило, па мишљах да се сорга. При сваком клокотању рибе се уплашене разбјегну. Ваљда се вода у некакав базен пуни и из њега прелијева, усљед чега настаје клокотање. Могуће да јој отуда и потјече име.

[6]) Више се пута разлије до испод Бихова. Варине Груде, па и Хума.

[7]) Хватају рибу »гаовицу«, која је на гласу ради своје масноће и крупноће, особито из »Вучонице« — велика до 20 *цм*, тешка 200—225 грама. Доста је широка. Осим величине, разликује се од »поповске« (из Попова поља), што излази претила из јама; претила се поповска тек при опадању воде враћа у јаме.

Циварско поље пресијецају многи путеви. Главни је уздужни. Води између Лапје и Згоњава на Пољице и даље у Жупу к мору. Западно над овим путем, ниже села Црнча, црквене су рушевине Петрова манастира.

Овај манастир споменуо је у десет редака бивши прото требињски, Сава Пјешчић, у »Шематизму херц.-зах. митр.« за год. 1890., стр. 45., а архимандрит Н. Дучић у мостарској »Зори« за годину 1896., стр. 208.—209., и касније у 5. књизи »Књижевних радова«.

Лежи на уздигнутој равници, која се обара у поље од подножја Илијина брда (384 *м*). Осим црквене омеђине и гробница, пун је тај пристранак рушевина, особито комада цигле, која је далеко уоколо расијана.

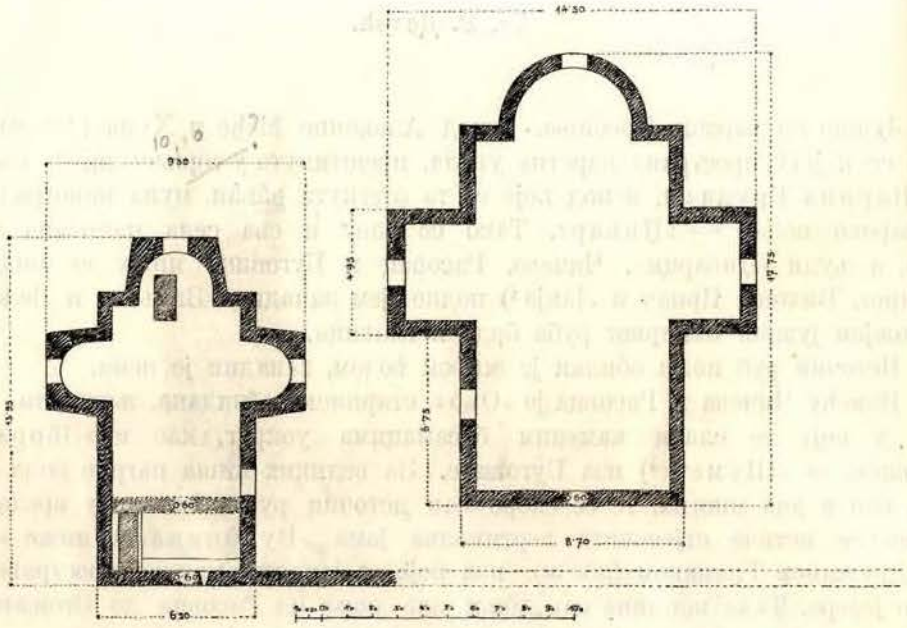

Слика 1. Тлорис Петрове (десно) и Павлове цркве (лијево) код Требиња.

Црква је при крају, на истоку. До године 1906. биле су упоредо двије: десна Петрова, лијева Павлова. Те се године понови Петрова.

Павлова црква је у облику крста. На отегнутом броду цркве испупчила се к истоку апсида и побочна два крила к југу и сјеверу. Дуга је 11·60 *м* — са апсидом 13·95 *м*, широка 6·20 *м* — са побочним крилима 10·10 *м*, висока 3·70 *м*. Врата нема на западном зиду, но тек пукотни прозор, сличан пушкарници — унутрашња је ширина отвора 45 *цм*, спољашња 12 *цм*, висина 82 *цм*; удаљен је од ћошета јужног зида 2·2 *м*.

Врата су у јужном зиду, од западног удаљена 3·58 *м*. Широка су 1·11 *м*, висока 1·75 *м*. Нијесу сведена нити уоквирена каменим довратницима; горе је узидана плоча: 1·15 *м* дугачка, 61 *цм* широка, 15 *цм* дебела. У цркву се слази низ два басамака 37 *цм*.

Ниже ових врата познају се у истом зиду много већа и љепша врата, зидана и сведена тесаним каменом, са главицама испод кривина. Широка су

1·80 *м.* висока 2·45 *м* са унутрашње стране. Од западнога су зида удаљена 85 *цм.* Зазидана су, а можда је то учињено при градњи цркве, јер се не види да су потпуно сведена била. Вальда је то учињено, што је иза ових врата преграда — предњи дио цркве.

Како се улазе у цркву, одмах се лијево до врата пружао зид и спајао јужни са сјеверним, дијелећи унутрашњост на двоје. Висок је био 2 *м.* У овом тамном простору ишао је озидан јарак уза западни зид: 50 *цм* широк, 1 *м* висок. Спајао се са озиданом гробницом уз сјеверни зид, опруженом од преградног до западног: 2·32 *м* дугачка, 1 *м* висока, 84 *цм* широка. На њој је плоча 1·90 *м* дугачка, 60 *цм* широка, 22 *цм* дебела. Испред гробнице се пружао јарак 35 *цм* широк.

Очито, да је овај дио служио за сахрану, јер до 1908. год. јарци су били узгор и у њима костију.

Слика 2. Павлова црква код Требиња.

Апсида и побочна крила издвора су у облику трапеза, изнутра на лу̑к. Дубина је апсиде 2·25 *м*, дуљина тетиве 2·85 *м*; јужног крила дубина је 2·10 *м*, дуљина тетиве 2·51 *м*; сјеверног дубина је 2 *м*, дуљина тетиве 2·48 *м*. С поља је зид апсиде 3·25 *м* широк, дуљина побочне сјеверне 2·18 *м* и јужне странице 2·21 *м*. Јужног крила ширина је 3·20 *м*, дуљина побочне западне 1·92 *м* и 1·92 *м* источне странице. Сјеверног крила ширина је 3 *м*, дуљина побочне западне 2 *м* и 2·10 *м* источне странице. На њима су по средини велики сведени прозори: 1·15 *м* високи до главице под лу̑ком — с лу̑ком 1·45 *м*, 1·10 *м* широки. Над земљом су 1·22 *м*. Изгледа да су били уоквирени тесаним, бијелим каменовима. Кашње су зазидана кречним зидом.

Апсида и крила сведени су са брода цркве седром и сћемерени каменом. Свод седре диже се са главица, тесаних од бијелог камена вапненца. Тако је и код прозора.

Свод је висок 3·70 *м* и над источним дизала се ластавица, као и на западном зиду, те је без сумње црква била наткрита дрвеном грађом и циглом покривена. Не изгледа да је била сћемерена, — зидови су сви уопће дебели 55 *цм*, а нема ни трага каким' ступовима.

Садањи изглед унутрашњости цркве прилично је пространа: 12·80 *м* је дуга са апсидом и 5·08 *м* широка — без постраних крила, с њима 9·18 *м*. Већ спомепути предњи дио служио је без сумње за сахрањивање, ради чега се и одустало при градњи цркве од постраних врата и отишло се увише на ужа. Јарци су служили или као дугачка рака за по два мртваца, или као костурнице. Но и по осталој су цркви гробови, а гробнице су чиниле црквени патос.

Преграда је срушена, јарци су раскопани, из њих кости разнесене, а неке су утурене у озидани гроб (кроз рупу раскопану при земљи са источне стране), на коме је плоча преврнута, но он је још очуван[1]). Гробови су раскопавани и по осталој цркви, а плоче дигнуте, осим једне у олтару: 1·77 *м* дуга, 85 *цм* широка, 6 *цм* дебела. Пребијена је дизањем при отварању гроба, у коме су само биле кости.

Карта (лйјєп) је са зидова опала, зидови испроваљивани и срушени.

Слика 3. Павлова црква код Требиња.

У зидовима је ситан камен, између њега је доста комада разбијене цигле, утурене као »шкаља«. Цигла је двојаке боје: блиједа и јако црвена; прва тања, друга дебља. Обје имају јаке узвраћене крајеве цијелом дужином једне стране.

При зидању није се гледало на тачне размјере.

По свему судећи ова црква није првобитна грађевина. Саграђена је јамачно на мјесту старије грађевине, а свакако материјалом од некаке рушевине.

Западни зид црквени пружао се 26 *м* к југу и савијао к истоку правцем на данашњу чатрњу. Био је висок 2·25 *м*. Изгледа да је црква надозидана уз његов сјеверни дио, или се од ње пружао и спајао с њом Петрову цркву, обилазећи је с југа и чинећи у неку руку двориште. Старци памте у овоме зиду, испред Петрове цркве, велике сведене прозоре, а туда му и већу висину.

---

[1]) Кад сам у прољећу 1908. у цркви био, јарци су били откривени и у њима кости, но су још узгор стајали и изгледали као јасле. При освјештању цркве (о Тројичину дне исте године) раскопали су их, јер им је црква служила као магазин за јело и пиће. Озидани су гроб пробушили и у њ утурили кости; у гробу, осим костију, није се ништа нашло ни видјело.

Петрова црква била је већа од Павлове. И она је била у облику крста, но спољашњим обликом апсиде у округлини и крилима у облику правоугаоника[1]). Дизала се на десној (јужној) страни Павлове цркве у размаку 9·42 *м*, док је размак 3·40 *м* био између крила.

Дужина јој је 14·90 *м* — са апсидом 17·75 *м*, ширина 6·35 *м* — са крилима 14·50 *м*, дочим јој се висина не може одредити, јер је била посве обурвана и опала; могуће да је била исте висине с првом.

Темељна облина старе апсиде добро се и сада распознаје на источној страни, 3 *м* више нове, као и побочна крила. Остало је раскопано и засуто земљом при градњи нове цркве. Дубина јој је лу̑ка 2·80 *м*, дужина тетиве 3·72 *м*; дубина побочних крила 4·05 *м*, дужина тетиве 3·80 *м*. Спољашња је

Слика 4. Павлова црква код Требиња. Апсида.

ширина избочених крила 4·95 *м* и дужина 4·05 *м*. Били су на апсиди и крилима по средини прозори истог облика и величине као и у Павловој цркви. Исто тако и лу̑кови од седре над апсидом, крилима и прозорима, те у свему исте грађевине с Павловом црквом.

И овдје су се дизале ластавице над апсидом и западним зидом, те је и она била наткрита дрвеном грађом и покривена циглом.

Зидови су 55 *цм* дебели.

Врата су била у сјеверном зиду — према вратима Павлове цркве. Не зна се, је ли до њих била преграда, као у прве цркве[2]). Но и ова је црква била пуна гробова и гробнице су чиниле црквени патос као и у прве.

[1]) Овакога је облика и стара црква у Гареви (Гацку), поновљена 1888. године, само мањих димензија: 9 *м* дуга — са апсидом 11·10 *м*, широка 5·41 *м* — са побочним крилима 8·05 *м*.

[2]) Ако су врата била у западном зиду, гдје су сада од нове цркве — како неки тврде, није могло бити прегаде. Но сва је прилика, да их није било, но тек срушен зид и то се причињало као врата. У прилог овоме иду и гробови, раскопани у том западном дијелу цркве и нађени предмети. Па и народ тврди, да су обје цркве потпуно сличне биле, осим што је апсида у Петрове цркве на облац била и уједно већа — пространија.

Само је код ове цркве био спољашњи урес: на апсиди издвора дизали су се с темеља лу̑кови од бијелог, тесаног камена до под кров с обје стране прозора и ту се сљубљивали; на побочним крилима спуштали су се испод прозора вертикални пасови до темеља.

Испред цркве познају се остаци зидова, као и по оближњим њивама и међинама. Зидови су танки — неки 46 *цм* дебели. Пред црквом, међу дубовима, опержажен је невелик, правоугаони насип зидом 42 *цм* дебелим. Дужином је од запада к истоку. Под тим је насипом подземље, подијељено у три мале дугуљасте и једну већу собицу. Старци, који су се доље спуштали прије, него је завађено, приповиједају, да је све шћемерено и окартано. Нијесу нашли ништа.

Испред цркве је пространо, средовјеко гробље. Већином су га притисле гробне плоче разне величине. До 1906. год. било је и масивних стећака. Те су их године и 1907., при градњи нове цркве, лагумима разбили, као и многе дебеле плоче. Само је заостао један пред црквом 1·73 *м* дуг, 83 *цм* висок, 62 *цм* широк.

Гробнице су без натписа. Имају разних шара. На једној масивној плочи исклесан је прост штит, а до ње на другој љепши и већи штит (дуљина десне странице 37 *цм*, лијеве 50 *цм*, ширина 34 *цм*) преко мача (78 *цм* дуг) и у штиту лу̑к са стрјелицом.

Дукљанин, набрајајући жупе и мјеста у Травунији (Tribunia), спомиње monasterium »Sancti Petri de Campo«. По Мавру Орбинију Немањин је отац Деса по смрти својој погребен у Требињу у цркви »di S. Pietro del Campo«. Године 1401. у набрајању цркава спомиње се и »ecclesia Sancti Petri de Tribigna«. Јиречек односи све то на горње развалине, означавајући им положај по Евансу уз римски пут из Цавтата у Требиње код села Чичева (такође̑р код Кукарија »S. Pietro di Ciceuo«)[1].

Епископ Н. Ружичић, у набрајању манастира, наводи међу њима, да је требињски кнез Радослав 1082. год. сазидао у Требињу манастир »св. Петра и Павла«[2]. И ако овоме нема потврде, свакако му зидине одају колико дубоку старост, тако и врло давно запустјење, те изгледају горње биљешке из год. 1401. и 1411. као сјећање на некадашњи манастир и требињску епископију (од 1062.) из доба дукљанских владалаца, када је спадала иза своје самосталности под њихову власт Травунија[3].

Народ, истичући му дубоку старост, ставља га у Христово доба, а рушење прије Косова[4]. Приписивају га Грцима, као уопће све старине.

Године 1906., при копању темеља за нове цркве и раскопавању гробова у Петровој цркви, нађен је сребрни новац византијског цара Никифора Фоке (963.—969.), кога су пригодом освјештања цркве (1908.), даровали госп. митро-

---

[1]) Dr. C. Jireček: Das christliche Element, стр. 33.

[2]) Н. Ружичић: »Историја српске цркве«, I., стр. 282. Како се дјела, којима се служио, наводе на стр. 34.—43., нема горњему засебне потврде. Радослав је син Стефана Војислава (1038.—1050.), кога је наслиједио Михајло (1050.—1081.) у Дукљи, док је Травунија била у Радославовим рукама. За Немање спомиње у Требињу епископа Константина. (Књ. II., стр. 499.)

[3]) Јиречек-Радонић: Историја Срба, стр. 166. и 209. Ст. Новаковић, Земљиште радње Немањине: Годишњица I., стр. 241.—243.

[4]) Тако ми рече и Авдага Хаџовић, старац, који је — како каже — чуо од старих људи.

политу Петру[1]). У једном је гробу уз костур нађена златна китица са пет реса[2]); а у предњем дијелу цркве, до западног зида, гробница с натписом. Под земљом је била преко 40 *цм* и неким дијелом у темељном зиду. Дуга је била преко 130 *цм* и нешто више од 80 *цм* широка. Но на жалост — године 1907. учинише мајстори вандализам: угладише ону страну плоче с натписом и узидаше је у сјеверни угао олтара у проскомидију. Натпис је био ћирилицом[3]).

У гробовима су лежали костури положени од запада к истоку. Неки су били посве иструли. Сахрањивање је било као што је и сада у обичају у требињској околици. Рака је оперважена при дну »бедреницама« — низом камења, у који је оквир полаган мртвац и »поклопницама« — плочама наткриван; над њима је рака земљом засипана, а поврх ње »гробница« — велика плоча полагана.

Плоче су свакако старије од стећака.

Спомиње се, да је у манастиру св. Петра de Campo било владалачких гробова[4]), а слутња покојног Дучића — »да би се нашло у цркви под земљом гробница травуњских владалаца« — није се обистинила[5]).

На Илијину брду имају рушевине мале црквице, унутрашњег простора: 4·65 *м* дуљине — с апсидом 5·80 *м*, 3·19 *м* ширине. Положајем је нешто занесена к југу. Апсида је на облац. Врата су у западном зиду 82 *цм* широка. Зидана је крупним каменом, 79 *цм* дебелим зидом, у апсиди 55 *цм*. У зиду је креч помијешан с пијеском и тученом циглом. Зидови су чврсти; одржали су се преко 1 *м* висине. Изгледа да је била шћемерена. У около ње дижу се велике гомиле камења, осута креча, много разбјене цигле и простране зидине. Народ зове ову црквицу »Илина црква«. Прича, да су с ње у старо вријеме биле препете »Златне вериге« до на Петров манастир. Звале су се »Петрове вериге«. Под њима су се људи парничили, и у доказ истине заклињали, прихвативши се рукама за вериге. Раскинуле су се, када се кум кривоклетник куму заклео за 100 цекина. Тада их је нестало[6]).

Приповиједају, да је вода из »Зборе« ишла на чуњке у манастир хртом, која узвисица као неки насип и сада постоји у томе правцу преко поља[7]); а вино је текло жлијебовима из винограда испод Бихова.

До подигнућа нове цркве, скупљао се православни народ о Петрову-дне код овога манастира на службу, која се обављала на рушевинама Петрове цркве[8]). Ту је православно гробље сељака из Бихова, Црнча, Лапје, Веље Горе, Згоњава и Буговине.

---

[1]) Од њега је узео прото Правица и мени донио, да је испитам, па му опет повратио.

[2]) Дали су је чичевском пароху Даниловићу.

[3]) Преписао га је, пошто је плочу опрао, Лазар Драшковић и мени препис донио на прочитање. Препис је био лош, а не казавши ми откуда је, нијесам се озбиљно заузео око разрјешења натписа. Кашње дознавши, трагао сам за њим, али је било узалудно. Плочу је разбио и натпис уништио Ристо Пушуп из Сврчуга. Закупио је градњу цркве јефтино, па да изађе на крај употријебио је и камење с гробова, те је и ломио гробнице.

[4]) Јиречек-Радонић: Историја Срба, стр. 203.

[5]) Зора, 1896., стр. 208.

[6]) На озн. мј., стр. 208.—209.

[7]) Ово поткрепљивају, што се није нашло трага какој старој чатрњи код манастира.

[8]) Као што то бива код Тврдоша о св. Василију Острошком.

Осим манастирских развалина, простиру се рушевине Причем и цијелим Биховима, свједочећи туда о некадањем великом насељу. Одмах к сјеверу од манастира леже зидине, обрасле драгом, купином, дубовима и лијеском. Зову их по лијески — »Лијеска«. Изгледа да се ту дизала некака зграда с прегрдама преко 20 *м* дугачка и 11·50 *м* широка. Од ње увише к сјеверу леже друге развалине под Амбулијном кућом. Зову их »Мирина«, причајући да је ту био »Мир манастир«. Цркву означавају зидине, зарасле у драчу и купину, 12 *м* дуге, 7·80 *м* широке[1]).

---

[1]) Пјешчић га вальда зове »Мирилов манастир« и тако спомиње у »Шематизму« иза Петрова манастира, стр. 45.—46.

Iz Livna.

Priopćio

Jan Krčmář
(Livno).

Rimski grobni spomenik iz Livna.

Prije nekoliko vremena pade mi u oči spomenik, koji se nalazi uz duvar na desnoj strani župnog ureda u Livnu. Pošto sam doznao, da se nije niko interesirao za taj spomenik i da nije još objavljen, to sam se ja primio toga posla, ne

Slika 1. Natpis na grobnom spomeniku iz Livna.

bi li i taj mali podatak doprinio štogod nagagjanju o ležanju današnjeg glavnog mjesta za rimskog doba.

Velečasni otac fra Angjeo Čurić, bivši župnik Livanjski reče mi, da mu je za taj spomenik zapeo plug, kad je orao, te ga je dao iskopati i smjestiti uz župni ured. To bijaše 23. aprila 1903. Polje na kojem je izoran spomenik nalazi se ispod zavoda milosrdnih sestara, na lijevoj strani preko puta od župne crkve, te megjaši sa svojim južnim dijelom sa putem Livno—Bugojno.

Taj spomenik, čije slike ovdje iznosim, jest od neuglagjenog vapnenca, te se po gornjem dijelu, koji je nešto udubljen, može poznati, da je imao gore sanduk za pepeo za više osoba. Usljed toga, što je ovaj spomenik gore odbijen, nestao je gornji dio natpisa a ujedno su usljed toga oštećene i postrane slike. Stražnja strana je neoklesana i prazna, te se dade po desnoj strani kamena suditi, da je stražnja strana prilično odbijena. Visina spomenika je 0·94—0·98 *m*, širina 0·98 *m*, debljina na lijevoj strani 0·68 *m* a na desnoj 0·62 *m*.

Natpisno je polje udubljeno a kako *slika 1.* pokazuje obrubljeno je okvirom i širokom lisnatom bordurom, koja se nalazi na desnoj i donjoj strani, dočim je

Slika 2. Lijeva strana grobnog spomenika iz Livna.

Slika 3. Desna strana grobnog spomenika iz Livna.

na lijevoj strani posvema odbijena zajedno sa okvirom. Širina bordure iznosi na desnoj strani kao što i dolje 15·5 *cm*. Natpisno je polje ispunjeno gore i u sredini sa slovima, koja su veoma lijepo i pravilno isklesana, dočim je prema donjoj strani ostavljeno još dovoljno prostora. Izbijena rupa ispod slova na natpisnom polju potječe iz novijega vremena. Sva slova redom imadu veličinu od 4 *cm*. Prva dva slova od *an(nos)* su krnja ali se mogu ipak razabrati. Zaključujem, da je morala jedna kratica stajati i na mjestu one izdubine na natpisnom polju, pošto se posljednja kratica *S* ne nalazi u sredini nego više prema desnom kraju.

Ja čitam taj natpis ovako:

.... q(ui) v(ixit)] an(nos) LXXII d(ies) XXVII, Ael(ia) Tertulla marito inconparabili et Aeli Saturninus et Rufinus patri piissimo p(osuerunt) et s(ibi) [et] s(uis).

Na desnoj i lijevoj strani spomenika nalazi se na udubljenom polju, koje je zaokvireno sa okvirom po jedna slika. Svaki od ova dva okvira opasan je drugom bordurom.

Na lijevoj strani *(slika 2.)* spomenika drži taj krilati lik desnom rukom goruću baklju, koja je dolje okrenuta i na mali žrtvenik naslonjena, koji se nalazi sa lijeve strane uz noge. Na desnu ruku se oslanja lakat lijeve ruke, na koju se naslonila glava, koja fali. Lijeva je noga premetnuta preko desne. Okolo okvira je na desnoj strani bordura od zmijoliko isprevijane grane vinove loze, na kojoj se nalaze naizmjence grozdovi i lišće. Odozgor pokraj drugog grozda sjedi ptičica, koja kljuje jedno zrno. Ta ptičica biće po svoj prilici iz roda drozdova, možda kos, kojih imade sva sila u okolici Livna a možda ih i tada bijaše. Vinova loza na ovoj postranoj borduri izbija iz vaze sa dršcima. Pokraj te vaze je ugao spomenika nešto odbijen. Na donjoj se strani nalazi bordura od cvijetaka, koji su izmegju sebe spojeni sa kratkim vrpcama. Lijeva strana bordure je odbijena. Bordura na lijevoj strani je 12 *cm* široka dočim na donjoj strani 13·5 *cm*.

Na desnoj strani spomenika *(slika 3.)* je slika djelomice mnogo više oštećena nego na lijevoj strani te se dosta teško razabiru nekoji dijelovi. Krilata figura imade desnu nogu premetnutu preko lijeve. Uz desnu nogu se nalazi izvrnuta baklja a u desnoj i lijevoj ruci drži po svoj prilici dijelove prelomljenog štapa. Okolo okvira obavila se lijevo i dolje 15 *cm* široka bordura, koja je sastavljena od cvijetaka, kao što donja bordura na lijevoj strani spomenika. Na desno je bordura posvema odbijena.

Teredža.

Ova jednostavna oprava služila je prije okupacije Bosne kao mjera za jačinu baruta. Nju su upotrebljavali većinom samo trgovci, koji su prodavali barut, što bi ga dobavljali za Livno iz Dalmacije ili iz Fojnice.

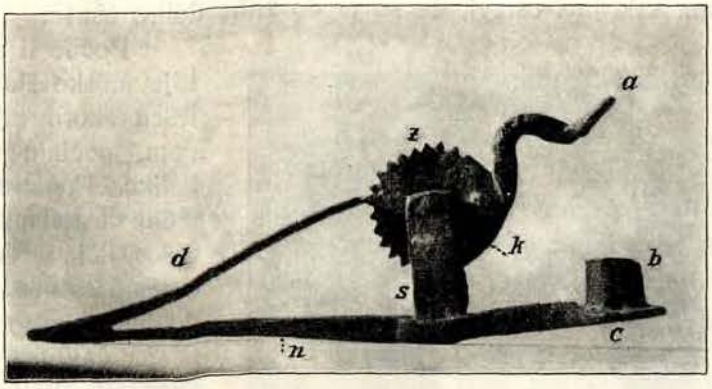

Slika 4. Teredža za mjerenje snage baruta.

Teredža se sastoji od noge *(n)* *(slika 4.)*, na kojoj se nalazi posudica *(b)* i pero *(d)*. Sve ovo je od jednoga komada. U nogu je umetnut škrip *(s)*, u kojem je uglavljeno kolo *(k)*, koje nosi na lijevoj strani zupce *(z)* a na desnoj podulju uvijenu ručicu sa poklopcem *(a)*. Kolo, ručica i poklopac su takogjer od jednoga komada, te se dadu oko osovine *(o)* dosta lako okretati, pošto pero *(d)* propušta zupce okretali mi kolo na desnu ili na lijevu stranu. Cijela sprava je od čelika.

Kada su htjeli trgovci prokušati jačinu baruta, postupali su na slijedeći način: Ponajprije bi podignuli poklopac *(a)* te nasuli baruta u posudicu *(b)*, koja je kod

(c) probušena, a poklopac *(a)* bi opet zatvorili. Teredžu bi metnuli na zemlju, nasuli pred rupicu *(c)* nešto baruta i zapalili ga sa užarenom žicom ili sa gljivom. Barut bi u posudici *(b)* planuo i odbacio poklopac *(a)* gore. Što je bio barut jači to bi više odigao poklopac *(a)* te bi više zubaca *(z)* preletjelo preko pera *(d)* na lijevu stranu.

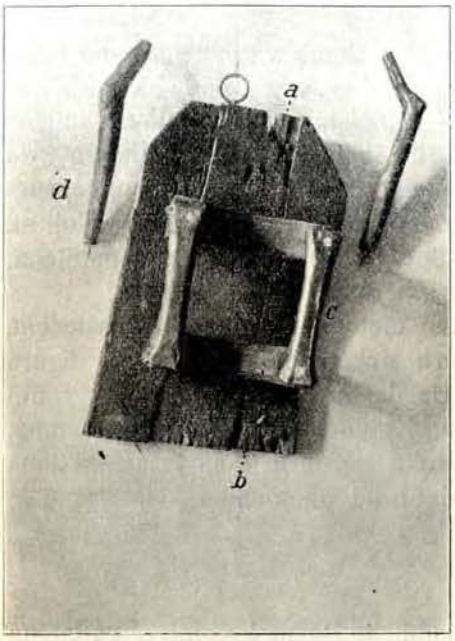

Slika 5. »Kaljke« iz Livna.

Naša slika predstavlja nam taku teredžu otvorenu u polovici naravne veličine.

Kako pripovijedaju stari ljudi bile su u Livnu samo dvije ili tri ovakove teredže, a trgovci bi ih uzajmljivali jedan drugome, ako kome ustreba.

Kaljke[1]).

Osim običnih saonica, kojima se skliže niz brdo imadu lijevanjska seljačka djeca iz obližnjih sela Lijevanjskog Polja još jednu drugu vrstu saona, koje zovu »kaljke«. *(Slika 5.)* One se mogu upotrebljavati samo po vodoravnoj ravnini i to po ledu a za sklizanje niz brdo su nezgodne.

Za gragju kaljaka brine se već svako dijete u ljeto, sakupljajući goljeni od krepanih volova ili konja, koje za kakvu gredu na tavanu sakrije i ostavi, da se tu do zime dobro osuše.

Slika 6. Sklizanje na kaljkama u Livanjskom Polju.

Počne li se smrzavati Lijevanjsko Polje, koje je u jesen skoro cijelo pod vodom, počinju se graditi i kaljke. Ponajprije se uzme jedna daska, tako zvano »sjedalo«, koja je do 40 *cm* duga a jedno 25—30 *cm* široka. Na donju stranu te daske pribiju se sa čavlima dva drveta, »prikovi«, koja su visoka do 10 *cm*, debela 5—6 *cm* te na donjem kraju u luk izrezana. Na prikove se pričvrste sa drvenim klincima dvije kosti, »čolani« i to u smjeru sklizanja. Razmak »prikova« ravna se ovdje prema duljini čolana, to jest kostiju goljeni od vola ili konja. — Ovakovim saonama spadaju još po dva »arboka«. To su krivi kolčići, u kojima je na donjoj strani po jedan zaoštreni klinac usagjen.

[1]) Slične saonice iz D. Doline opisao je i V. Ćurčić u Glasniku zem. muz., god. 1910., str. 430.

Kada se hoće da skliže na kaljkama *(slika 6.)*[1], onda se na sjedalo sjedne podvitih nogu. U svaku ruku uzme se po jedan arbok. Ti arboci se zabadaju u led i odupire se o njih te se tako pomoću istih otiskuju kaljke zajedno sa vozačem.

Kaljke ne upotrebljavaju samo djeca za zabavu, nego i odrasli momci, kad hoće da što prije stignu kome na sijelo ili u ašikovanje, jer na dobrim kaljkama, to jest kad su čolani uglagjeni, može se postići brzina od 3—4 *m* za sekundu.

Kako se prave opanci.

Za vrijeme zimskih dana i večeri, kad prestaje sav poljski rad, nastoji svaki domaćin u okolici Lijevna, da opskrbi svoju kuću za cijelu godinu sa obućom, jer ljeti nema za takove stvari vremena. Pri tome radu pomažu mu najobičnije

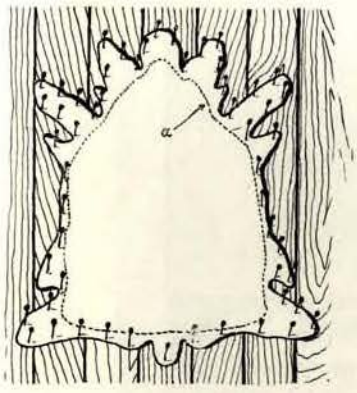

Slika 7. Na podnicama razapeta koža za sušenje; *a)* obrubljeni dio.

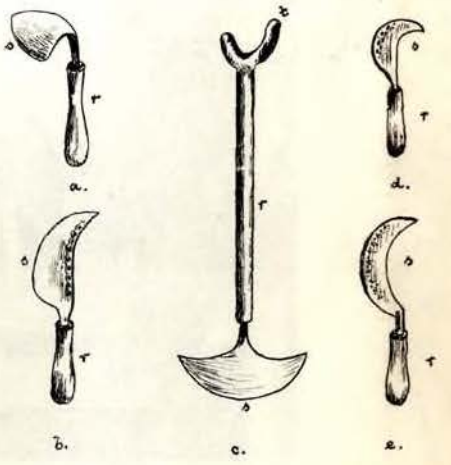

Slika 8. Halat za struganje dlake na koži; *a)* tesla, *b)* nož, *c)* brijača, *d)* i *e)* handžari.

stariji sinovi ili uopće starije muške glave, koje pod istim krovom stanuju. Pošto je to posao dosta jednostavan, to ga i svaki seljak dobro znade.

Prije nego li što započne sa gradnjom samih opanaka nužno je, da pripremi sve nužne stvari za taj posao, kao što džonove, opute i jedan ili dva oštra noža. Ženske nemaju pri tome nikakva posla, nego jedino to, da prirede vunu za pletenje »terluka«.

Za džonove uzima se koža od konja ili vola. Sadrta koža napinje se dlakom dolje po podovima ili po tavanima i to tako, da se dobro rastegne i pričvrsti klincima po strani *(slika 7.)*. Ako li se koža razapinje po podu, to se mora sedam do osam dana čekati, dok se osuši, dok sušenje na tavanu traje samo tri do četiri dana. Seljaci vole više kože sušiti na tavanu nego po podu, jer kažu, da je džon onda tvrgji i bolji. (Poradi impregniranja usljed dima.) Kada se koža osuši, onda se najprije ostruže dlaka sa kože i obrubi, to jest odreže se naokolo onaj dio kože, u koga su bili zabijeni klinci kao što i oni dijelovi kože, koji

[1] Sliku 6. poklonio mi je gosp. A. Matišić, učitelj narodne osnovne škole u Livnu.

pripadaju glavi, nogama i repu *(slika 7. a)*. Koža se obrubljuje sa običnim nožem ili sa »handžarom« *(slika 8. d i e)*.

Dlaka se struže sa kože tako zvanom »teslom« ili »brijačom« *(slika 8. a)*. To je strugalo, koje je nalik bosanskoj motici, samo što nije zavijeno nego ravno na krajevima i nešto manje i oštrije. Tesla sastoji od drška i teslina gvozgja ili »gvožgja«. Zanadžije upotrebljavaju brijaču *(slika 8. c)* u drugom obliku, koja je dugačka od prilike jedan aršin, te imade na gornjem kraju drška polumjesecu slično drvo, koje se meće ispod pazuha, da se uzmogne pri struganju dlake čovjek o brijaču cijelim tijelom oduprijeti. I ona se kao što i ova gornja dijeli na držak i gvožgje, samo što gvožgje nije savijeno nego uspravno. Često se upotrebljava i nož za struganje dlake, koji nam predočuje *(slika 8. b)* i takav nož se upotrebljava najobičnije za ovčije kože.

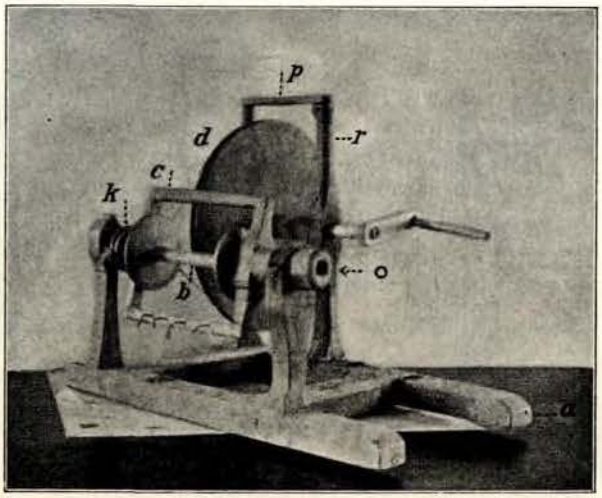

Slika 9. Čekrk za sukanje opute.

Ovako ostrugana koža se prostre po podu i uzme se dugačko ravnalo te se uz njega para po koži i to okrenutim šiljkom od noža. Za razmak od jednog poteza do drugoga uzima se pedalj odraslog čovjeka i ti razmaci su ujedno širine opanaka. Koža se ne izreže prije uzduž, nego li što se je tako izmjerila, da se može sva koža upotrijebiti. Ne valja li razdioba, mjeri se i para iznova. Pogje li mjerenje za rukom, onda se koža po zaparanim mjestima razreže i to ili običnim nožem ili handžarom. Handžar se sastoji iz dva dijela i to »oštraca« to jest željeza, kojim se reže i »sapa« to jest drška. Unutarnja zavijena strana handžara je oštra.

Na ovako razrezanoj koži odmjeri se sada duljina opanaka. Za duljinu opanaka uzima se pedalj i pol to jest duljina jednog pedlja i duljina prstiju. Seljaci to mjere tako, da na početku kože upru palac desne ruke i rastegnu prste tako, da srednji prst dogje opet na kožu. Za tim podignu palac i prevale, držeć srednji prst na koži, izvanju stranu prstiju na kožu i kod prvih prstnih zglobova načine zarez okrenutim šiljkom noža. Ova mjera za dužinu nanese se dva puta na kožu tako, da su u svakom odrezanom komadu dva džona, dakle za jedan par. Po ovako odmjerenom komadu uzima se mjera za sve ostale opanke i kada se

cijela koža izreže, onda se previje svaki ovakav dio u polovici i ostavi se na mjestu, gdje nije vlažno i gdje nema miševa.

Opute, koje trebaju za gornji i postrani dio opanka, prave se od ovčije kože. Od kozije kože se ne prave opute poradi toga, što su mnogo čvršće te dulje traju nego li sami džonovi na opanku. Sadrta ovčija koža ne rasteže se, niti ne pribija sa klincima, nego se ostavi nepribijena na tarabama (plotu) ili kakvom drugom mjestu razastrta na suncu da se osuši. Osušena koža se ostruže sa običnim nožem ili teslom *(slika 8. a* i *b)*, te se ovakova koža onda opere sa lugom i vodom da bude bjelija i ostavi se opet sušiti. Osušena se koža običnim nožem izravna, to jest odrežu se nastavci vrata, nogu i repa isto kao kod kože za džonove te nakon toga se koža okružuje, to jest režu se naokolo 1—1 ½ *cm* široke vrpce. Ako li je koža deblja to se režu vrpce od 1 *cm* širine, ako li je tanja onda se režu šire, naime od 1 ½ *cm* širine. Ove vrpce za opute motaju se u klupka i ovako smotane meću se u posudu sa vodom, da se raskisele. U vodi

Slika 10. Sukanje opute na čekrku.

ostaju 2—3 sata, jer se veoma lako raskisele. Raskiseljene vrpce dolaze na čekrk *(slika 9.* i *10.)*, svrdao ili na drûgu te se pripredaju sve dotle dok ne dobiju oblik podeblje kanafe. Prema tome, da li hoćemo imati opute tvrgje i bolje ili lošije i mekše, pripredaju se opute bolje ili slabije. Pošto su se opute priprele namataju na »stan« *(slika 11.)*, koji služi za sušenje oputa. Stanovi sa namotanim oputama iznesu se na sunce, gdje se osuše. Ako nema sunca, onda se objese o grane kojega drveta i ostanu preko dana i noći na njima, a pred večer se polijevaju sa mlakom vodom, da budu opute što bjelije. Taj postupak traje dvije do tri večeri. Opute, koje se na suncu suše, dobiju žutu boju, kao vosak. Još bolje se izbijele opute, kada puše bura, te ih seljaci i najobičnije prave kada se nadaju, da će puhnuti bura. Osušene i izbijeljene opute se kod *a a* na stanu *slika 11.* prerežu te imadu duljinu jednog rastegaja, jer je stan tako gragjen, da je razmak od *a* do *b* upravo polovina rastezaja. Razrezane opute sakupe se i svežu u svežnje, koji se zovu »snopovi«, »kola« ili najobičnije »topovi«.

Čekrk *(slika 9.* i *10.)* je stroj, na kojem se pripredaju ili meću opute i upotrebljavaju ga najviše zanadžije, koji prodaju opute, dočim se seljak služi sa svrdlom ili sa drûgom. Čekrk sastoji iz stalka *a* uz koji se broje i sve uspravne

motke stroja, za tim iz vretena *b*, poluge ili ravnalice *c*, i velikog kola sa ručkom *d*. Kolo je uglavljeno u dvije motke *r*, koje su gore spojene sa popriječnim drvcem *p* »spojnicom«, da se ne rastave.

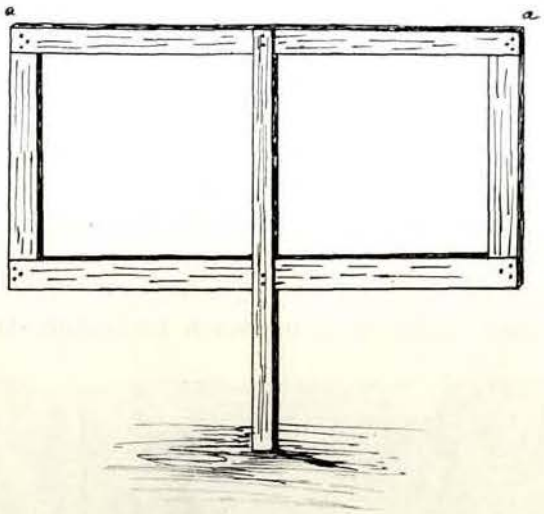

Slika 11. »Stan« za namatanje opute.

Na rubu kola imade podublje urezan jarak, u koji se umetne konopac, usljed kojeg se okreće i manje kolo *k* na vretenu, koje imade kao što i veliko kolo na

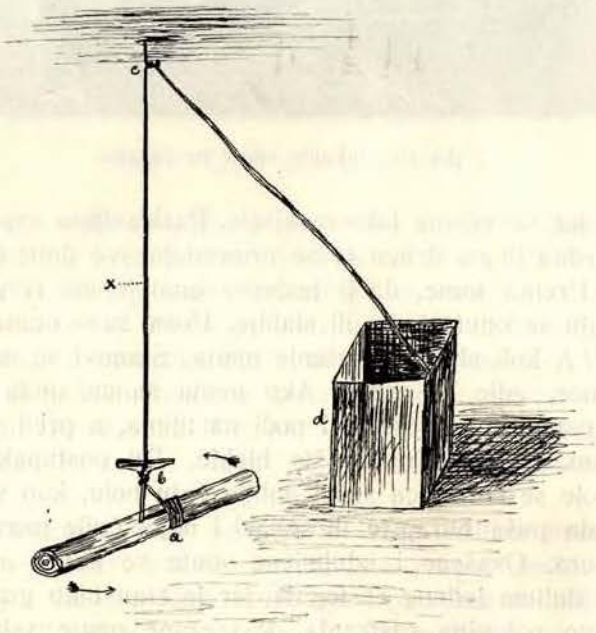

Slika 12. »Svrdao« za sukanje opute.

svom rubu jarugu za konopac. Manje kolo spojeno je sa vretenom ili je izrezano na samom vretenu. Vreteno samo izgleda kao velik mosur, na kojem je četvero-

uglast okvir namješten, koji imade na jednoj strani zavinute čavle i koji se dade oko vretena okretati. Ovaj se okvir zove ravnalica *c*. Na glavi je vreteno nešto deblje, te je probušeno tako, da taj otvor na vretenu *o* izlazi postrance napolje iza stupčića, koji ga drži. Cijelo vreteno je sa ravnalicom uglavljeno u dva stupčića, koji su dosta debeli, ali kraći od onih od velikoga kola. To je sav stroj i kad se hoće da opute sučU, onda se provuče oputa kroz glavu vretena, prebaci preko klinaca ravnalice i na vretenu priveže. Sada se počne desnom rukom veliko kolo okretati pomoću ručke *r*, dok se lijevom rukom drži oputa nategnuta, dok se ne zasuče. Kada je zasukan onaj dio, koji se drži, popusti se malo i oputa se mota sama uslijed okretanja vretena na samo vreteno te tako se postupa neprestano dalje.

Seljaci, koji ne imadu čekrka, služe se jednostavnijom spravom i to tako zvanim »svrdlom«. Cijela sprava sastoji iz jedne zaokružene cjepanice *(slika 12. a)*,

Slika 13. »Druga«.

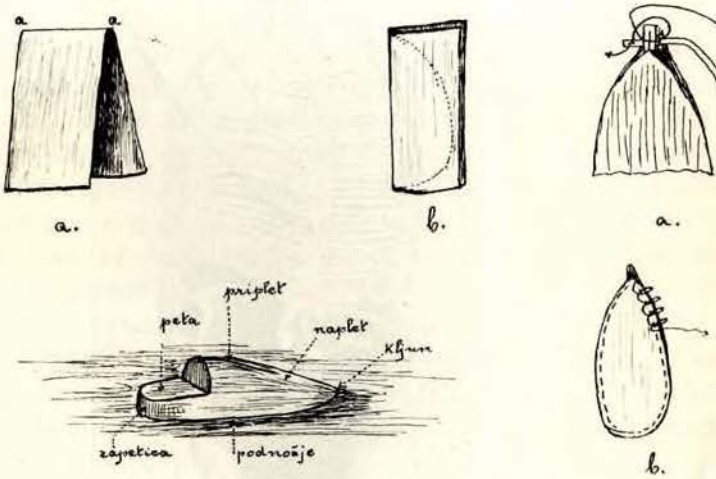

Slika 14. Sprava i pripreme za pletenje opanaka.

u koju se uvrti svrdlo *b*. Uzme se jedan kraj pokiseljenih oputa iz posude *d* i prebaci se preko jednog zavijenog klinca *c*, koji je zakucan u šiše (strop) u sobi, te se priveže za cjepanicu *a*. Oputa se uhvati u *x* rukom te se obješena cjepanica vrti dotle dok se onaj komad opute od *a* do *x* nije zasukao. Kada je to gotovo onda se zasukani dio omota oko cjepanice, oputa se zakvači za svrdlo te se opet dalje suče.

Najjednostavniji način jest sukanje opute pomoću drûge. Drûga nije ništa drugo nego od prilike dva put veće vreteno, nego je obično vreteno za vunu, te se s njim prede kao sa svakim ostalim vretenom *(slika 13.)*.

Stan je četverouglast okvir, na kojem se, kako je gore rečeno, suše opute *(slika 11.)*. U sredini je učvršćen sa jednom poduljom motkom, koja se zove stalak i na koji stan odupiru, da se opute ne dodiruju zemlje.

Kada je koža za džonove uregjena a opute napravljene, počinju se praviti opanci. Najprije se pokisele odmjereni komadi kože i to 24 sata pa se onda na sastavcima *a a slika 14. a* prerežu. Iza toga se uzme jedan džon, previje se u polovini te se od oka zaokružuje nožem *slika 14. b* i to tako da je vrh džona šiljatiji nego

li peta. Drugi džon se zaokružuje prema ovom prvome. Ako je i to učinjeno nabodu se običnim nožem okolo cijeloga opanka rupe, koje su jedna od druge razdaleko po jedan prst a od kraja 1 *cm* ako je koža debela, a ako je tanka onda po 1·5 *cm* do 1·8 *cm*. Oputе se počnu provlačiti od kljuna« (t. j. vrha) opanka. Na kljunu se provuče oputa *slika 14. a'* dva puta kroz iste dvije rupe. Oputa se na jednom kraju razmota malo i probode nožem. Kroz ovu rupu na oputi provuče se drugi kraj opute i dobro pritegne i oputa se ne može više ni izvući ni razmotati. Dalje se provlači oputa kroz slijedeću rupu *slika 14. b'* odozgor prema dolje i povraća se ispod opute u istu rupu i tako dalje naokolo, dok se ne dogje opet do kljuna, gdje se oputa provuče kroz istu rupu od koje se je počelo, te se

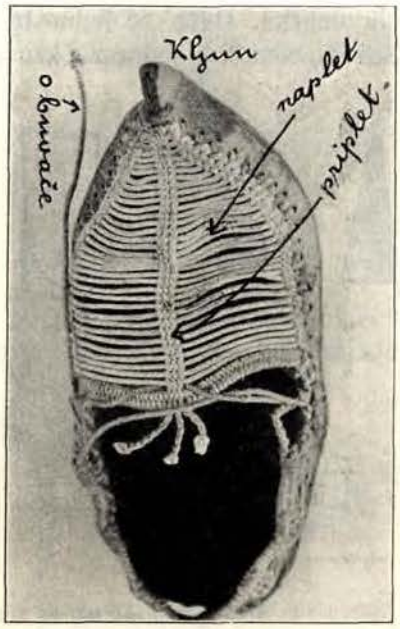

Slika 15. Opanak.

tu čvrsto zaveže. Ako li se vidi, da bi opanak prevelik ispao, to se onda oputе kod provlačenja dobro pritežu, dočim ako li je opasnost, da bude manji, onda se oputе slabije pritežu. Iza toga se navuče kaluf u opanak *(slika 14.)*, koji je najobičniji od hrastova drveta te imade na gornjoj strani duž sredine brazdu za priplet. Ovakovi kalufi ne prave se svake godine, nego ti traju veoma dugo tako, da se naslijegjuju te imade kod nekih seljaka kalufa, koji su stari 50—70 godina. Za ženske opanke su kalufi nešto manji. Obično imade svaka kuća po jedan muški i po jedan ženski kaluf, dočim za djecu se ne prave kalufi nego se grade opanci od oka. Po jedan kaluf je poradi toga posvema dovoljan, jer se veličina opanka odregjuje pritezanjem oputa, kako je gore rečeno. Pojedini dijelovi kalufa imadu isto ime kao što i opanak, te se zove gornji dio prema vrhu kalufa »naplet«, brazda na vrhu kalufa »priplet«, za tim dolazi peta i podnožje.

Kada je kaluf u opanku, počne se sa gornjim prednjim dijelom opanka te se napravi naplet iz oputa i to tako, da se oputе provlače kroz oka na džonu, koja su nastala pritezanjem okrajka. Na svakom kraju se oputa sveže da čvršće drži

i da se ne pomiče. Iza kako je to gotovo, uzmu se tri opute te se s njima naplet u sredini pričvrsti i to se zove priplet. Od svake opute, kada se svrši priplet, ostavi se dva prsta te se na kraju naprave uzlovi, koji služe kao neki ures na opanku. Na nekoje opanke se pravi priplet a na nekoje ne i to obično se ne pravi priplet na onim opancima, koji se upotrebljavaju za svaki dan.

Na jednom opanku se pričvrsti s desna a na drugom s lijeva po jedna cijela oputa, s kojom se onda opanak priteže uz nogu, kada se obuče. Ta oputa se provuče na primjer od desne strane prema lijevoj pa opet na desnu stranu kroz oko opute, koje je za to malo šire ostavljeno. Take opute, kojima se opanak priteže uz nogu, zovu se »obuvače«. Peta opanka se plete sa oputama kao što i naplet. *(Slika 15.)*

Da se noga ne nažulja u opanku, opletu žene od vune kratke čarape, koje se zovu »terluci« i koji ostaju u opanku i kada se opanci skinu. *(Slika 13.)*

U gotov opanak, koji je prevelik ispao, umeću se krpe od starog odijela u obliku džona. Te umetnute krpe zovu se »obojci«.

Podere li se džon na opanku to se onda umetne u taj opanak iznutra novi džon. Ako li se u opanku novi džon ne pomiče onda se ne priteže oputama, dočim ako se miče onda se priteže na okrajku opanka ali nikada na dnu džona jer bi to moglo nogu nažuljati. Na novo umetnuti džon zovu seljaci »zaloga«.

Danas upotrebljavaju mjesto oputa i kanafu (tako zvanu Rebhuhnschnur), koju isto tako bijele kao i opute. Opanci od ovakove kanafe prave se za svečane zgode i oblače se samo na blagdane i svetkovine, dočim za obične dane služe opanci od oputa. Pripomenuti valja, da se ovakovi opanci ne mogu gotovi kupiti u dućanu. U dućanu se prodaju samo opute, džonovi i kanafe.

Cijena oputa varira prema cijeni kože. Žute opute, to jesu one, koje su na suncu sušene, stoje po komad 4—6 helera, dočim bijele opute 8—10 helera komad. Džonovima varira cijena prema valjanosti i prema cijeni kože i to za jedan par džonova plaća se K 2·40—3·60.

Opanci, koji se ne nose vise obješeni na čiviji i to na mjestu gdje nema vlage ni dima.

Zemaljska štamparija u Sarajevu. — Земаљска штампарија у Сарајеву.

Sarajevo, juli—septembar. **1912.** Сарајево, јули—септембар.

GLASNIK ZEMALJSKOG MUZEJA U BOSNI I HERCEGOVINI.

ГЛАСНИК ЗЕМАЉСКОГ МУЗЕЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.

Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti.

Od

dra Safvet bega Bašagića.

TREĆA PERIODA.

Primičući se polovici XI. vijeka po Hidžr. javlja se sve viši broj pjesnika iz naših krajeva. Razmjerno rastu i brojevi učenjaka i ulemanskih dostojanstvenika u Carigradu, koji svojom učenošću i uplivom slove u islamskom svijetu. Kako je došlo do toga, nije teško uočiti. Mlagji naraštaj Sokolovića čini se, da je dobro shvatio svoj položaj i osnove velikog učitelja. Mi vidimo, gdje niču prosvjetni zavodi posvuda širom Bosne i Hercegovine. Veliki dostojanstvenici se natječu, koji će ljepše ukrasiti i unaprijediti svoj zavičaj, gradeći džamije, mektebe, medrese i t. d., a svima pred očima lebdila je svrha, da priprave što više zemljaka za državne službe i da na taj način očuvaju upliv u Carigradu i vlast u zemlji, što im je pribavio za svoje vlade najveći Bošnjak svih vremena, Mehmed paša Sokolović, Visoki.

Da spomenuti naraštaj nije žalio truda ni novaca svjedoče nam spomenici iz te dobe, kojih su se zadužbene knjižice sačuvale sve do danas. Na osnovi tih knjižica (vakufnama) može se dokazati, da je od 990.—1020. u gradu Mostaru zapisano u vjersko-prosvjetne svrhe gotova novca preko deset milijuna dirhema, osim zgrada i zemalja. Kad čitamo »Sejahatnamu« od Evlija Čelebije, koji je u drugoj polovici spomenutoga vijeka putovao po našim krajevima i pobilježio te spomenike, snebivamo se od čuda; a ipak sve su to podaci, u koje ne možemo posumnjati, jer su se većinom do danas sačuvali, premda njihovim velikim zadužbinama nema odavno ni traga. Ogromne zaklade, velika imanja, bogate biblioteke — sve je to s vremenom propalo, samo su nam se sačuvale mnogo vakufname, da nam pripovijedaju o velikodušju naših pregja iz ponosne dobe.

Druga polovica XI. vijeka u opće mršava je epoha u turskoj literaturi. Pjesnika imade na broj dosta, ali ne ima ni jednoga, koji bi se mogao postaviti o bok Bakiji i Nef'iji, Nerkesiji i Veisiji. Prva dvojica postali su uzori u pjesmi, a druga dvojica u prozi. Ko je znao pjevati i pisati kao oni, taj je samo vrijedio kao pravi pjesnik. Nu to postići bilo je jako teško, jer je dotični uz talenat morao dobro poznavati arapski i perzijski jezik i literaturu. Pa uza sve to trebalo je još vještine, znati okititi visoke misli u zvučne i kićene arapsko-perzijske fraze.

Dervišpašin laki genre u pjesmi ostao je osamljen, nije mogao naći odziva, premda Derviš paša najbliže stoji turskom modernom načinu pisanja. Kad ga jednom mlade Osmanlije upoznadu, uvjereni smo, da će u njemu naći pjesnika, koji je pokušao prije dva i pol vijeka, da turskoj poeziji dade jednostavniji jezik po prilici isti, kojim je Šinasi preporodio tursku literaturu. Ali pošto su mu savremenici bili okuženi perzijskom fantastičnošću i Bakiju uzeli za uzor, prešlo se preko njega na dnevni red. Jezik se malo po malo izobličavao, dok ga nijesu Nerkesi i Veisi usavršili pri koncu prve polovice XI. vijeka. Njihovi našljednici kušaju oponašati uzore, ali s manje spreme i vještine.

Megju tijem se pokliznula noga Osmanlijama i na bojnom polju, a to je prouzročilo stagnaciju i u literaturi. Duševna djelatnost s rasapom države ide rame uz rame. Stari klasicizam gubi svoj sjaj, a nadomješćuje ga banalna frazeologija. Pa uza sve to Bosna je u tome duševnom mrtvilu dala turskoj lijepoj literaturi nekoliko sila, koje se odlikuju megju savremenicima, a originalni Sabit cijelo razdoblje od 1060.—1150. uveličava sa svojom pojavom i otvara nove vidike epskoj i lirskoj poeziji, ali bez osobita upliva na mlagje naraštaje. Kao Dervišpaša i on je ostao osamljen, jer njegovi iz naroda uzeti izrazi i motivi nijesu se svigjali izvještačenom ukusu inteligencije, a narod svakako nije razumio svojih pjesnika, pa ni Sabita, premda je mnogo narodnih izraza i poslovica uvlačio u pjesme s očitom namjerom, da pokaže: kako i prosti turski izrazi na svome mjestu daju pjesmi neki osobiti čar i da je suvišno mnogo toga, što turski pjesnici pozajmljuju iz perzijskih i arapskih riječnika.

Mi nemamo u toj periodi kao u prošlih sto godina onog ogromnog broja vezira i velikih vezira, ali za to imamo mnogo više obrazovanih činovnika i uleme, koji se ističu na pjesničkom i književnom polju. Uzrok je, što su dokinuti zavodi za adžami oglane, odakle se prelazilo u dvor, a odavde izlazilo s visokim častima. Prosvjetni zavodi u zemlji spremali su najsposobnije sile u Carigrad, gdje su se domogle visoke naobrazbe, ali je dvor od vlade suludog Ibrahima za Bošnjake bio zatvoren. Uza sve to nijesu naši pregji klonuli duhom nego, kako ćemo vidjeti, letili jatomice u Carigrad i tamo megju činovnicima, ulemom i dervišima igrali veliku ulogu, štitili domovinu od napasti i ponosno isticali svoje sudjelovanje na svim poljima uprave i prosvjete.

Toliko usput, da se malo više pažnje svrati na ovu periodu, koju ćemo onako letimice proći, jer bi nas predugo zavelo, da svakog pojedinog opširnije prikažemo.

Feridun [1]).

Rogjeno mu je ime Šir Ali, a zavičaj Sarajevo. Prve je nauke učio kod kuće, a visoke u Carigradu, gdje je i ostao. Služio je kod vakufske uprave kao činovnik sve do smrti, koja ga je zatekla 1069. (1658.).

Prigodom smrti pjesnik Naili spjevao mu chronogram, kojega zadnji stih glasi:

عدنی مقام ایلسون شیر علی یا اله

[1]) Šeichi; br. 968 Hammer: Gesch. d. osm. Dichtk. III. 432.

Od njegovih umotvorina poznat nam je samo slijedeći distihon:

زلف سیهك باد صبا ایلدی درهم
آشفته دماغ ایتدی آنی بوی محبت

Jutarnji lahor tvoje zamrsi crne kose,
Miris ljubavi mozak do ludila mu opi!

Katibi[1]).

Rodom iz Bosne. Ime mu je Derviš Mustafa. Učio je u domovini i u Carigradu, gdje je stupio u red mevlevi. Izvanredno mogao je brzo i lijepo pisati, za to je uzeo pjesničko ime كاتبی, što znači: pisarski. Većinom prepisivao je djela glasovitih mevlevijskih učenjaka i pjesnika. Umro 1078. (1667.) u Jenji Šeheru.

Od njega nam je poznata samo slijedeća rubâija:

مستانه ی عشقله بن جوش ایده بیلسهم
اول حالت ایله عقلی فراموش ایده بیلسهم
فیض هم پیر مغان کلسه یتشسه
پند حکمن جانم ایله کوش ایده بیلسهم

Kad bih mogo opiti se sa vinom ljubavi,
Da u tome stanju pamet na sve zaboravi;
Veledušni piri-mugan da mi onda dođe,
Da ja čujem svojom dušom njegov savjet pravi.

Miri I.

Mehmed beg, rodom Bošnjak, a po zvanju zâim (lenski vitez).

Ni o njegovom životu ni djelima ništa se ne zna, nego samo da je umro 1082. (1671.[2]).

Od njega nam je poznat slijedeći distihon:

قالدی آیقده شعلهٔ دیدهٔ انتظاریمز
ساغره ال دکرمدی ساقیٔ کلعزارمز

Ostavi na nozi svjetlo izgledanja oko naše,
Krčmarica rujna lica ne htje se dotaknut' čaše.

Mi naslućujemo da je on identičan s Mehmed begom Sokolovićem-Ferhadpašićem, koji je imao poznatu aferu s Melek Ahmedpašom, koju je stari Ćuprilija časno riješio u prilog Mehmed begu[3]).

Fevzi I.

Mehmed efendi, rodom Sarajlija. U ranoj mladosti otišao u Carigrad i nastanio se u Usćudaru. Po svršetku nauka služio je neko vrijeme u dvorskoj kancelariji, a kasnije bio »divan efendi« (sekretar) kod nekih vezira. Njegova sentimentalna narav nije mogla naći utjehe u svjetskom raskošu i buci, za to

[1]) Šeihi: br. 988. — Safâi: br. 339. — Galib: s. ovce. ك
[2]) Šeichi; I. fol.
[3]) Evlija Čelebi: V. 539.

je stupio u red »chalveti« i pridvorio se kod šeicha Selami Ali efendije, od koga je uzeo »inabat« (dozvolu da stupi u red).

Udaljen od svijeta skromno je živio i služio svome redu na ponos sve do smrti 1084. (1673.)[1]).

Jedan prijatelj spjevao mu kronogram, kojega zadnji distihon glasi[2]):

كل صداسن كوش ايدنجه فوزى صاحب كمال
هو ديدى كيردى سماعه عزم جنت ايلدى

Pjesme mu nijesu loše i čitaju se jako lahko. Osobito nam se svigjaju slijedeće rubâije:

نسيم آه ايسه زلفك پريشان اولغه باعث
سنك برق رخكدر جانه سوزان اولغه باعث
نيجه تعبير لطف زخم پيكانك ايدم جانا
كه اولدر ديده ده هردم درفشان اولغه باعث

Ako j' uzrok dah od aha zamršenju tvog salufa,
Svijetlo je gjula tvoga ono, što mi dušu mori;
Milost tvojih trepavica kako, draga, da tumačim,
Kad je ona uzrok svjetlu, što iz moga oka gori.

المده لاله كلكون صاغه جام ميدر بو
دل سنكين ياری نرم ايدر بر طرفه شيدر بو
سمند طبعمك فوزى پين كورمك نه ممكندر
فضای معنی ده زيرا ره اعجاز طی در بو

Nemoj mislit da je lala, to čaša rujna vina,
Što kameno srce drage mekša jedna tekućina.
Trag je vidjet' nemoguće. o Fevzija — mog Pegaza,
Jer na polju misli ne dâ pokratit se čudna staza.

دوزخ اثر شعلهٔ داغ دلزدر زقوم بر آوردهٔ آب وكلزدر

Iz goruće naše rane pako je nastao,
A iz smjese vode — blata Zekkum uzrastao.

ʿAruzi.

Mehmed efendi rodom iz Bosne. Pripravne nauke učio je u domovini, a visoke u Carigradu. Veli se, da je bio vanredno darovit i marljiv. Godine 1067. imenovan profesorom na medresi Jusuf-čauš. Kasnije je predavao na više medresa i odlikovao se megju kolegama. Umro 24. rebia I. 1084. (1673.).

Bio je svestrano obrazovan, a poglavito je poznavao metriku u svima nuancama, što je velika rijetkost, jer za to treba i dara i volje, a to se često ne dogagja, jer je istočna metrika uz dosadu i nezahvalna znanost. Darovitim pjesnicima ništa ne treba, kako to lijepo ističe pjesnik Mesnevije:

---

[1]) Šeichi: I. br. 973. — Saîâi: 182. fol. — Hammer: III. 493.

[2]) »Kada čuje glas »Dogji!« Fevzi, koji je dotjerao do savršenstva. Hu reče (spomenu Boga), uhvati se u kolo i ode u raj«.

من ندانم فاعلاتن فاعلات شعر کویم بهتر از آب حیات

»Ja se ne razumijem u metriku, a pjesme pjevam ljepše nego teče vrelo neumrlosti.«

Istočna je metrika عروض umjetnost, pomoću koje pseudo-pjesnici skladaju pjesme bez čuvstva i misli.

Aruzi je preveo poznato djelo o poetici تلخیص sa svima primjerima u stihu na turski jezik. Osim toga napisao je o metrici više rasprava, koje su megju savremenom ulemom naišle na veliko odobravanje [1]).

Od Aruzinih pjesama nijedan stih nam nije poznat. Šeichi ništa ne citira od njegovih umotvorina, a Safâi nije ga ni uvrstio megju pjesnike.

Talib.

Rêisul-kuttab efendi. To je čast, koju danas u Turskoj obnaša ministar vanjskih posala, a tu je čast za Hodže Ćuprilića vremena obnašao Bošnjak, o kome ćemo ovdje govoriti.

Rogjeno mu je ime Ahmed, a pjesničko Talib, što znači: onaj koji traži. Nauke je slušao u domovini i u Carigradu, a po svršetku stupio u svitu Ćuprilića, kod koga je dulje vremena ostao. Kasnije je prešao u Visoku Portu s časti »chadžegan«, gdje je dotjerao svojom sposobnosti do šefa u odjeljenju za vanjske poslove.

U toj ga je časti smrt zatekla 1085. (1674.)[1]).

Pošto je stanovao kod Sulejmanijje, bio je poznat pod imenom Sulejmanijjeli Ahmed efendi.

Sahranjen je u groblju kod Šeich Ebul-Vefa džamije u Carigradu[2]).

Iza njega je ostao lijep broj pjesničkih umotvorina u perzijskom i turskom jeziku, od kojih mi donosimo slijedeće:

صبا او زلف کرهکیری پیچ و تابه دوشردك
فتاده دلری بیهوده اضطرابه دوشردك
کورنجه رویینی رسوالك ایتدك اشکله ای آه
یزی او ماهك اوکنده عجب خجابه دوشردك
نکاه کرمك اولوب چین ابروانه باعث
او طبع نازکی اندیشهٔ عتابه دوشردك
شب وصال او ماهه دیدك فسانه کی طالب
حکایت شب هجرانی ماهتابه دوشردك

O lahore, ti na muke zamršeni soluf stavi —
I klonula srca zalud u bijedu višu spravi.
Ugledavši njeno lice ti si rusvaj počinio,
Pa pred onom ljepoticom i nas čudno zastidio.
Tvoj je žarki pogled uzrok, što obrve načomrdi,
Ti si njenu nježnu narav izazvao da se srdi.
Mjesecu si bajku reko, o Talibe o sastanku.
U zrake mu priču proso tužne noći o rastanku.

---

[1]) Safâi: 144 fol. bilježi, da je umro 1080. (1669.).

[2]) Šeichi: br. 944. — Hammer: III. 480.

ممکن اولمز وصل دلبر کثرت اغیاردن
کویا بر غنچه در ال ایرمز اکا خاردن
چشم مستدن نکاه لطف ایدرسن آرزو
طالبا درمان اومرسن دردینه بیماردن

Nemoguće sastati se s dragom,
Jer je ljudi odasvuda kruže;
Kao ruka što doseć ne može,
Radi trnja do rumene ruže.

Sa pjanoga oka njezinoga
Ti samilost očekuješ neku;
O Talibe, to je teškom jadu
Od bolesna nadati se l'jeku.

Mezaki.

To vam je jedna lirsko-bekrijska pojava, koja s vremenom prelazi u mistiku, dok se sasvim ne pretopi u mevlevijski panteizam.

Rodom je iz Čajniča u Hercegovini[1]), a ime mu je Derviš Sulejman[2]). Prve je nauke učio u domovini, a onda otišao u Carigrad, gdje je prokrčio put do u carske saraje (حرم خاص). Tu je stekao višu naobrazbu, ali pošto su u to vrijeme Bošnjaci bili nerado gledani na dvoru, ostavio je dvor i stupio u spahije. Putovao je mnogo i služio kod više vezira kao sekretar, dok se napokon nije pridvorio kod velikog vezira Mehmed paše Ćuprilije (Starog). Iza njegove smrti 1072. (1661.) sin mu Fadil Ahmed paša (Hodža) zasjede na stolicu velikih vezira i uze Mezakiju sebi za sekretara (تذکرہجی)[3]).

Godine je uza nj probavio i sudjelovao u svima ratovima, koje je Ćuprilija vodio proti Ugarskoj i Kreti i ujedno vršio službu dvorskog pjesnika, opjevajući junačka djela i vojne svoga gospodara. Kad je Ćuprilija umro, prešao je 1087. (1676.) u državnu službu kao predstojnik odjeljenja za konjaništvo u visokoj porti. Iste godine sastavio je kompletan divan pjesama i preselio na onaj svijet u ramazanu.

Prigodom smrti rečeno mu je mnogo kronograma, od kojih su, koliko radi karakteristike bekrijskog života Mezakina, toliko radi klasičnosti vrijedni da se zabilježe slijedeći:

علاء الدین ثابت:

مذاقی بیك نیچه دم اولمشیدی — بوصحبتخانهٔ عرفانه ساقی
کوروب عین‌الیقین بلدی سرانجام — که قالمز کسه بو مجلسده باقی
طولوسن ایچدی قالدردی ایاغن — اوله تا بزم باقیه ملاقی
اکه بر دسنکانی صوندی دوران — ایلز[4]) تا پنکام تلاقی
دیدی ثابت قضا ساقیسی تاریخ: — اجل جامی ملن ایچدی مذاقی[5])

فنی چلبی:

کورنجه فنیا بر جام مملو — چکلدی بزم دنیادن مذاقی

رشدی موستاری:

بزمکاه اوله مذاقی به جنان

---

[1]) Safâi: 125. fol. — Evlija Celebi: VI. 430.

[2]) Galib: s. v. م

[3]) Hammer prevagja tu riječ: Bittschriftmeister. Gesch. d. osm. Dichtk. III. 512.

[4]) Druga verzija. النمز

[5]) U prozi bi glasio stih ovako مذاق اجل جامنك ملینی [شرابنی] ایچدی

Mezaki beg dugo peharnik je bio.
U ovoj znanstveno-zabavnoj mejhani;
Kada je spoznajom višom uvidio,
Da se niko vječno na zemlji ne bani,
Punu čašu popi, pa na noge skoči,
Da ide do društva, gdje se vječno toči.
Za puta mu vr'jeme jednu plosku nali —
Do vječnoga društva ispraznit se ne će,
Peharnik sudbine Sabit na to reče:
Smrtnu čašu vina Mezaki beg sali.

Sabit Užičanin.

Dok opazi Fenni jednu punu čašu,
Iz sv'jetskog se društva ukloni Mezaki.

Fenni Čelebi.

Mjesto uživanje neka raj bude Mezakiji!

Rušdi Mostarac.

Koliko se vidi savremenici su veoma cijenili Mezakiju. Njegovi biografi Šeichi, Safâi i Galibdede kićenim riječima slave njegovu učenost, društvenost i pjesničku djelatnost حفاکه ارباب مذاق و ذهن پاکك یکانه سی، و اصحاب دانش و ادراکك فرزانه سی، و هر فنده ماهر و معارف کالده نظیری نادر الخ [صفائی].

Osim toga bio je veliki prijatelj čaše i derviša. Mnogo je drugovao s glasovitim šehovima Irzidede i Munedždžimbaši Ahmeddede. Mezaki je pripadao derviškom mevlevi, kako se razumije iz njegovih narednih stihova[1]):

ای کوکل چون رهبر عشق اولغه عزم ایلدك — طوغری یول استرسك اشته شاهراه مولوی
شوق مولانا ایله کردان اولور دیرسه فلك — مدعایه مهر ایله مهدر کواه مولوی

ili

شمس تبریزی کبی بر عاشق سربازی وار
کون کبی ظاهر دکلی امتیازی مولوی

Srce, kad si već se odlučilo — Reče l' kogod: ljubav Mevlanata
Vodič biti na ljubavnoj stazi, — Da sustavom nebeskijem kreće.
Ako hoćeš pravi put da znadeš, — Tvrdnji su mu i mjesec i sunce
Ti po džadi mevlevijskoj gazi. — Dokaz, koji niko pobit ne će.

Red mevlevi Šemsi Tibriziju
Ima, koji neizmjerno ljubi;
Ko jasan dan zar ti nije jasno,
Što patenat mevlevijski trubi?

Koliko Mezaki vrijedi kao pjesnik, teško je odrediti bez posebne studije. Nu uvjereni smo, da mu niko ne će poreći pjesnički dar i vještinu, kad pročita nekoliko njegovih stihova. On imade mnogo zajedničkih crta sa životom i načinom pjevanja Arif Hikmet bega Stočevića, zadnjeg turskog klasika, o kome ćemo kasnije govoriti.

Evo nekoliko njegovih umotvorina:

هیچ مقدم دلبردن یوللردن اثر یوقی
ای باد صبا سنده بر تازه خبر یوقی

[1]) Galibdede: s. v. ف.

یوسفله او مهرونك فرقی قتی ظاهردر
ارباب محبتده بر اهل نظر یوقی
بو باغ محبت کم بر تازه کلستاندر
زیب سرامیده بر غنجهٔ تر یوقی
بو نالهٔ شبکیرك آثاری کورنمزی
بو شام غریبانه بر وقت سحر یوقی
بو سوزش ایله اندن ظاهری دکل دردم
پنهان ینه سینه مده صد داغ جکر یوقی
عالمده مذاقی وش بر صاحب عرفانبر
ارباب دله مائل بر اهل هنر یوقی

Zar po putu nema traga,
Kud je prošla moja draga?
Zar u tebe nema more,
Novih v'jesti, o lahore?

Megj' Jusufom i megj' njome
Ima ferka oku mome;
Zar u tol'kim ašicima
Nema niko ko vid ima?

Ova bašča od ljubavi
Ko gjulistan je ubavi, —
Da zakiti čelo nade
Zar pupoljka ne imade?

Zar u noćnih uzdisaja
Ne imade nikad kraja?
Ove noći, što me more,
Zar nemaju klete zore?

Ljubav, što u meni gori,
O mom jadu zar ne zbori?
Pa još prsa sa stô rana
Zar mi nisu isparana?

Na svijetu kaži, saki,
Ima l' mudrac ko Mezaki?
Može l' naći jedna dika
Od njeg boljeg umjetnika?

کاشنده چمان عرض ایده سن غنجه دهنلك
بلبل کبی عاشقلر ایدر غلغله زنلك
بر بزمه که ساقی اوله سن ای لب میکون
زهاد کهن ساله ایدر توبه شکنلك

Kada usta ko pupoljak
Prestaviš u gjuljstanu,
Zaljubljeni ko slavulji
U jedan glas pjevat stanu.

Kad u društvu saki budeš, —
O rumena moja usta!
I askete sjedih glaya
Odriču se žića pusta.

وارملم جمع اولملم میکده ده بر یره هپ
ویرملم وارمزی بادهٔ جان پروره هپ
نه طورر ساقی همان ساغری کردان ایتسون
کلدی ارباب صفا بزم سرور آوره هپ

Hajde da se svi skupimo
Ko jarani u mejhani,
Što imamo, da to damo
Pa i biće — sve za piće.

Za što stoji krčmarica?
Redom čaše neka nudi!
U veselo društvo evo —
Veseli su došli ljudi.

غنجه لبلره مذاقی هله عشرت ایده لم
وقتی واردر یتشور اول کل رعناده کلور

Pram' usnama ko pupoljak — o Mezaki, pit moramo,
I ona će divna ruža na vrijeme doći amo.

صونر بر جام ملو بیك تی پیانه دنصکره
دونر وفق مراد اوزره فلك اماندنصکره

Pošlje tisuć praznih čaša jednu dâ ti punu nada —
Pusto vrijeme — i kreće se, kako hoćeš, ali kada?

ای مذاقی دیدی تاریخنی اهل همت:
سعی احمد پاشا اویواری مجاردن آلدی
سنه ۱۰۷٤

Šta je uzrok, da tako čuvstveni i lijepi stihovi nijesu svrnuli na se pažnje turskih kritičara i pjesnika iza preporoda, ne možemo razumiti. Ni Nadži, ni Rešad, ni Vasfi, ni nijedan turski književnik ni po imenu ne spominju Mezaki bega, dapače Š. Sami nije za vrijedno našao, da mu u »Kamusul-alamu« megju toliko hiljada biografija posveti par redaka. Naročito nam je za čudo, što naš Arif Hikmet beg Stočević ističe njegova savremenika Nâiliju kao uzor, kad mu Mezaki beg sa svima svojim dobrim i slabim stranama kao čovjek i pjesnik stoji mnogo bliže od Nâilije, od koga se Hikmet načinom života i veledušjem potpuno razilazi.

Mezaki beg i Hikmet beg kao bekrijske naravi pjevaju o ljubavi i vinu, o prirodi i njezinim ljepotama, o slastima i častima života: kratko rečeno o svemu, što nam na svijetu boravak olakšava i poljepšava. Obojica su sretna, ali da vječna sreća ne postane monotona u pjesmi potkrivaju je i pirlitaju s nešto nesreće. Milo tuguju pri sastanku, nježno čeznu za rastankom; slatka nada ulijeva im vjeru u pjesničku dušu, da čuvstva i refleksije živo prikažu u zvučnim stihovima, punim melodije, koji žubore i huče kao vrelo, što se pjenuša niz hercegovačke krševe.

Pa uza sve to vele, da je Hikmetu bio uzor Nâili. Pokraj te vijesti, koju nam Ibnul-Emin predaje u njegovoj biografiji, mi tvrdimo, da slučajno Hikmet stoji bliže Mezakiji, nego i jednom turskom pjesniku. Ponosni Hercegovac ni u pjesmi ne će prigrnuti dervišku struku, uzeti posudu u ruku, pa tražiti kraj, gdje se dijeli zećat na vino, da isprosi koju čašu, kako to pjeva Nâili:

پلاس پارهٔ رندی بدوش کاسه بکف زکات می ویریلیر بر دیاره دك کیده رز

Velika vještina u gazelu Nâiliji se ne može zanijekati, ali je ignorancija, što turski kritičari kao Rešad ne spominju Mezakiju ni megju Nailinim savremenicima, kad nabraja duzinu neznatnijih pjesnika.

Siromašni naši zemljaci za to, što su Bošnjaci, preko njih se prelazi kao da nijesu ostavili ni jedne umotvorine, koju bi vrijedno bilo spomenuti onako usput.

U Rešadovu »Eslafu« ni veliki Mahmud paša Abagović nije našao mjesta, premda kao učenjak, pjesnik, mecena, državnik i vojskovogja spada megju najodličnije reprezentante turske prošlosti. Za to mi — njihovi zemljaci — moramo smatrati svojom svetom dužnosti, iznositi im biografije i umotvorine na javnost iz zaprašenih biblioteka.

Nadam se, da neću ostati osamljen u tome plemenitom i patriotskom poduzeću. Što više vjerujem, da će se naći dosta naših mladića, koji uče u Carigradu, pa ne će žaliti ni vremena, ni truda, da doprinesu nešto za otkrivanje uspomena na velike djedove u islamskoj književnosti.

Narod, koji svoje pregje štuje,
Na prošlosti budućnost si snuje! (Preradović.)

Kaimi-baba.

Rodom je iz Sarajeva, a ime mu je Hasan. U mlade dane otišao je u Sofiju i pridvorio se kod Muslihuddina Užičanina, šeicha chalvetijskog reda[1]). Kod njega je ostao sve dok nije uzeo idžažet na iršad, a onda se vratio u zavičaj, gdje je dobio mjesto šeicha na Silahdarpašinoj tekiji.

Priča se u narodu, da je brzo došao u sukob sa sarajevskom ulemom i pod pritiskom javnog mišljenja morao ostaviti zavičaj i preseliti se u Zvornik, gdje se stalno nastanio. Kasnije je više puta pozivat u Sarajevo, ali nije htio doći.

Ponašanje svojih pregja prama Kaimi-babi Sarajlije i danas osugjuju. Više se puta čuje od kojeg starca, kad se naljuti na indolenciju čaršije prama ovom ili onom prvaku, gdje usklikne: »Mi nikada nijesmo znali cijeniti ljude! Kaimi-baba naš je bio, pa smo ga otjerali izmegju sebe.«

Kaimi-baba je ostao u Zvorniku sve do smrti 1091 (1680), kako se razumije iz zadnjih riječi chronograma حسن خير الكلام, kojih zbroj slova označuje rečenu godinu[2]). Zakopan je u posebnom turbetu. O proročanstvima, koja je nagovijestio, govorilo se mnogo toga megju šehovima u Bosni sve do okupacije. Glasovito mu je djelo »Varidat« [واردات], u kome je većina pjesama osnovana na nauci džifr [علم جفر][3])

Hammer veli: »Sein Divan in Bosnien ist sehr geschätzt«, — t. j. »da mu je divan u Bosni veoma cijenjen«.

Pod riječi »divan« valjda Hammer misli Kaimin واردات (Misli). Žalosno je, ali je istina, koja se ne dade oprovrgnuti, da se od toga djela Kaimina nalazi u Bosni više rukopisa, nego od svih skupa pisaca i pjesnika iz naših krajeva. To je opet dokaz, da su naši stari od osamnaestoga vijeka amo veoma se oduševljavali za pjesnička naklapanja Kaimi babe, koja su im u zagonetnim slovima obećavala kule u zraku.

U mene imade krasan manuskripat, pisan u Biogradu 1153. (1740.). Vidi se, da je mnogo čitan i da su po njemu više puta računate godine iz pojedinih riječi; mnogi je tražio sbrajanjem slova, kad će se početi ispunjavati proročanstva, ali se svaki prevario u računu. Ne samo da su se izjalovila sva obećanja u »Varidatu«, nego se, kako svi danas znamo i očima gledamo, sve obratno dogodilo.

U cijelom tome popularnom djelu s lučem nijesam mogao naći stiha, u kome imade jedan trun poezije; svuda vrve po njemu izrazi i riječi, koje se ne upotrebljavaju u turskom književnom jeziku[4]). Uz to su još i stihovi veoma labavi — ko kad nijesu potekli iz pjesničke duše, nego sastavljani na prste, da se skandiraju po kvalitetu slogova. Osim toga u tima glasovitim »Mislima« nema gjavolje misli, za koju bi se mogao zagrijati kakav prijatelj turske poezije.

---

[1]) Safâi: 204 fol. — Šeichi: II. svez. br. 698., dok M. Tahir tvrdi, da se iz njegovih pjesama vidi, da je pripadao redu »kaderi«.

[2]) Mehmed Tahir: 30. p.

[3]) Nauka o proročanstvima, — vidi indeks.

[4]) Kaimin će jezik po svoj prilici biti بوشناق لهجه‌سی bosanski žargon, koji Evlija Čelebi spominje na više mjesta u »Sejahatnami«. Negdje podavno, ako se ne varam u نوادر ظرفا čitao sam komentar na pismo nekog Bošnjaka iz XVIII. vijeka. Tu nekakav turski spisatelj duhovito tumači turske riječi i izraze, kojih Turci ne poznaju.

U neprilici, šta da serviram čitateljima kao primjer, listam evo po treći put „Varidat", a ne mogu da izaberem ništa, jer je vas zanimiv s pjesničkog, s jezičnog i s proročanskog gledišta. Napokon se odlučim, da zatvorim oči i otvorim »Varidat«, pa evo šta ispade:

بحر آخر مجمل وقایعات حال و مستقبل و تعریف انهزام کفار سقر مقر ث ث ل ا ی ن تاریخ
کامله در واضح در ۱۱۵۰ ابتدا ایدوب حروفاتی ضم اولوب تعداد اولنور فافهم

اوش ثلاثین دن نظر قیل فتح فرنك اونکروس	ثلاثین دن
پایمال اوله دیدیلر شمدی بدرنك اونکروس	۱۱٤٤
باشه باش چیقوب دیلرمش ایلیه جنك اونکروس	۷
قبل تفکر حقه اولمز مؤمنه دنك اونکروس	۱۱۵۱
ال عثمان ضربنی قتلانیز لنك اونکروس	نظر
شوق احمد طهی علی چار یار با صفا	۱۱۵۰
اختیاری خادم شرع محمد مصطفی	۳
	۱۱۵۳

Eto to je jedna strofa s uvodom u tekstu i s računom na rubu. U prevodu glasi: »Druga strofa: o događajima sadašnjosti i budućnosti i tumačenje propasti ćafira — pakao im mjesto!: th, th, l, a, j, n — jest datum potpun i jasan. Sa 1150 početi, slova dodavati pa brojiti. Razumi!

»Od ovo tridest gledaj osvojenje franačke Ugarske
»Propanuti će sada — rekli su — gadne boje Ugarska
»Baša baš izišavši htjeli su da rat vodi Ugarska
»Osloni se ti na Boga muminu nije denjak Ugarska
»Udarac roda Osmanova ne će podnijeti zgurava Ugarska
»Oduševljenje Ahmedove naravi, znanje četvorice prijatelja s radošću
»Svojom voljom sluga šeriata Muhammed Mustafina.«

I t. d. reda se strofa do strofe ne zna se koja je pametnija od koje!

Imade pjesama i u hrvatskom jeziku, koje se pripisuju Kaimi babi. U »Glasniku zem. muzeja« Husejn ef. Karabegović objelodanio je jednu »O osvojenju Kandije«, koja počima ovako: [1])

O vi vlasi mletački!
Otić će vam Kandija,
Budite sužanj turski,
Kad vam ode Kandija.

Od kako ste postali
Izgubiste vlasteli,
Niste tako ostali,
Kad vam ode Kandija.

Klis hoćete graditi,
Duvarove kratiti,
Bosna će ga vratiti,
Kad vam ode Kandija.

Nemojte se kladiti,
A Hrvate paliti,
Za to ćete platiti
Kad vam ode Kandija.

Nije ovo ko za rit,
Bogme ćete ne svarit,
Turci će vas požarit
Kad vam ode Kandija. i t. d.

[1]) Od godine 1889. III. 94—96.

Eto tako u 37 kitica opjeva osvojenje Kandije. Osim te pjesme zabilježio je još jednu od 12 kitica Mehmed beg Kapetanović-Ljubušak[1]), koja počima ovako:

Ti besposlen nemoj hodat,
Valja bogu sve robovat,
Prošle vakte sve naklanjat,
Alah, Alah, — reci ti. — I t. d.

Bezmi.

Ibrahim sin Ramadanagin, poznat pod imenom Jasakči-zade Ibrahim Čelebi. Spočetka je bio činovnik u dvorskoj kancelariji dulje vremena. Napokon se potegao u mir, da živi privatno. Mnogo se družio s jenjičar-agom Mustafa pašom iz Rodosta. Kad mu je prijatelj s Kara Mustafom pašom pred jenjičarima pošao na bečku vojnu, poveo je i Bezmiju sa sobom. Kod obsade Beča u mjesecu ramazanu godine 1094. (1683.) odnijela mu je kumbara nogu, što mu je nakon par dana prouzročilo smrt[2]).

Himmet-zade spjevao mu chronogram, kojeg zadnji stih glasi:

آلدی آیاقدن ی جام شهادت بزمی بی

»Mučenička čaša vina s nogu obori Bezmiju.«

Ostavio kompletan divan pjesama. Šeichi veli, da je bio poznat kao visoko obrazovan čovjek, prijazan u razgovoru, okretan i ljubezan u društvu i citira mu slijedeće stihove:

باعث فغان و ناله او ماه رومیدر
یوخسه وصاله بنده اولان آرزومیدر
کوش ایلزمی اول مه نامهربان عجب
تأثیر یوقمی ناله لرم کفت وکومیدر
هر بر نکاهك اولسه‌ده‌زخم آور درون
شمشیر تیزك ای شه خوبان دو رومیدر
سیل سرشك دیدهٔ خونباردن غرض
آیا سواد داغ دلی شست وشومیدر

Il je lice kao mjesec
Uzrok jadu mome,
Il je težnja, što me vuče
Do sastanka s njome?

Ili u nje srca nema,
Da mi shvati stanje, —
Ili moje tužne pjesme
Drži za brbljanje?

Kad ti pogled rane pravi
Care ljepotica,
Je li tvoja britka sablja
Dvostrukog oštrica?

Potok suza, što s' iz oči
Punih krvi lije, —
Da li crni biljeg srca
Može da umije?

Kedaji [کدایی]

Ali efendi, rodom iz Sarajeva. Nauke slušao u zavičaju i u Carigradu. Kad je svršio, posvetio se profesorskom staležu. Prošavši propisani red medresa

[1]) »Istočno blago« II. 225.
[2]) Šeichi: II. br. 95. — Hammer: III. 527.

sa erbeina imenovan profesorom na sultan Orchanovu medresu u Izniku (Nicea) 1060. (1650.)[1].

Kasnije predavao na više medresa u Carigradu i provinciji, dok ga smrt nije zatekla na Sachnu kao profesora 1094. (1683.)

Pjevao je većinom nabožne pjesme [الهيات] koje mu u veliko hvale. Šeichi mu citira samo slijedeći distihon:

تجلی نورینه ایرمك دیلرسك
همان هو دی همان هو دی همان هو

»Ako želiš doprijeti do božanskog svijetla, samo zbori — hu, samo zbori — hu, samo — hu.«

Više nam nije od njega ništa poznato, a po tome sudeći spadao je u red Kaimije, Ilhamije i drugih pjesnika, u kojim pjesmama imade svašta osim poezije [شعر].

Rifati.

Abdullah efendi, sin Bali efendije, vrhovnog suca za azijske provincije, a zet nekibul-ešrafa Esad-zade. Nauke slušao u Carigradu, a po svršetku posvetio se profesorskom staležu. Sa erbeina na mjesto brata mu Mehmed efendije imenovan na Nišandži-paša medresu 1084. (1673.)

Godine 1088. (1677.) dobio Fatime-sultan medresu, 1091. (1680.) Efdal-zade, dvije godine kasnije šeichul islam Jahja, a 1094. (1683.) došao na Sachn, gdje ga je i smrt zatekla 1095. (1684.)[2]

Pjevao je pod imenom Rifati i ostavio lijep broj pjesama.

Njegovi su slijedeći stihovi:

كوكل كچدی بو باغك سنبلندن یاسمیندن
ولی كچمز او زلف مشكبوی عنبرینندن

Srce progje kraj sumbula i jasmina bašče ove,
Al ne progje pokraj one miris-kose amberove.

Meili I.

Abdulbaki, rodom iz Bosne, po zvanju kadija, umro godine 1088. (1677.) — Hammer donosi u prijevodu slijedeća dva stiha:[3]

Des Flaumes Heere nun auf seinen Wangen raufen,
O schad' um's Land, wo Negersclaven sich verkaufen!

Samii.

Abdulkerim efendi. Pripravne nauke učio u Sarajevu, a visoke u Carigradu kod Kameti-zade Mehmed efendije, koji ga je po svršetku uzeo sebi za mulazima.

Bio je odlučio, sasma se posvetiti profesorskom staležu i prošao je propisane medrese do erbeina, ali videći, da će bez protekcije uza sve sposobnosti

[1] Šeichi: I. 749. — Hammer: III. 529.

[2] Šeichi: I. svezak. — Safâi: br. 102. — Hammer: III. 531.

[3] Hammer: III. 516. — po. Šeichiji i Safâiji. »Vojske mahovine počupale se na njezinim obrazima, o šteta za zemlju, gdje se crne robinje prodaju!«

biti zapostavljan, odustao je od nakane i potegao se u mir s neznatnom mirovinom.

Umro je u Carigradu 1096. (1685.)[1]).

Lealli-zade Šeichi spjevao mu kronogram, koji glasi:

اول فاضل یکانه پسندیدهٔ انام عاجز تر ایدی وصف کمالنده خاص وعام
عزم سرای آخرت ایتدکده اولدی تاریخ عبد الکریم افندیيه فردوس اوله مقام

»Onome rijetkome piscu, koji se svakom dopadao, nemoćni su bili opisati savršenstvo i odlični i obični ljudi.«

»Kad je otišao u dvore onoga svijeta, bi mu kronogram: Abdulkerim efendiji raj neka bude vječni zavičaj!«

Ostavio je iza sebe kompletan divan pjesama, uregjenu zbirku pisama i nastavio od Veisije započeti »Sijer« (život pejgamberov), ali ga nije dovršio.

Šeichi i Safâi hvale mu i pjesme i pisma kao rijetke pojave. Zadnji veli, da su mu pisma glosa duha Nerkesina. [حاشیه دار روح نرکسی]

U dvorskoj biblioteci u Beču od nekakova Abdulkerima imade zbirka pisama (HO 175). Ko zna, je li od našega Abdulkerima!?

Evo nekoliko njegovih stihova:

او سر و تازه برکره هوادار اولمز واردر اول ایرسون ایرمسون وصله طلبکار اولمز واردر

Kad u meni prema onom sevli-stasu gori želja,
Moram ići na sastanak, došla ona il ne htjela.

یا پریدر او مهلقا یا ملك یوخسه یزدن نه وار فرار ایده جك
شرحه‌لر داغلرله ایش بتمز زرسرخیله نقره پاره کرك

Il je vila — ono luče, ili je angjeo?
Jer inače ne razumim, — što bježi od mene?
S opjêvanjem boli, ranâ poso se ne vigja,
Poso vigja žuto zlato i pare srebrene!

Sukkeri.

Zekerijja efendi, rodom iz Sarajeva. U mlade dane došao u Carigrad i pridvorio se kod Mezakije Čajničanina, koji ga je izobrazio i proturio u svitu Ćuprilića Fadil Ahmed paše.

Kasnije je postao sekretar u visokoj porti i ostao u toj časti, dok ga kuga nije umorila 1097. (1686.)[2]).

Sukkeri mu je pjesničko ime, a znači: šećerni, slatki.

Iza njega je ostao kompletan divan pjesama [شیخی] مرتب ومکمل دیوانی واردر Safâi veli: da je bio megju savremenim pjesnicima pjesnik slatke riječi.

Lijepi su mu naredni stihovi:

ندر اول طره‌لر اول شوخ دلنوازمده
که حلقه حلقه اولور کردن نیازمده
یانوب یاقلمده بی اختیار اولوب حیفا
او شمع حسنی ارتدم بو شب کدازمده

[1]) Safâi: 102 fol. — Šeichi: I. — Hammer: III. 534.
[2]) Šeichi: I. svezak. — Safâi: 103 fol. Hammer: III, 536.

Šta u one vragoljanke znače kose skovrdžane,
Koje su ko halke po mom niskom vratu poredane?
Žalibože planuo sam i gorio, hoću — neću,
I u vatri rastopio noćas onu krasnu sv'ječu.

ریشان اولدی یوللر دام زلف پیچ پیچنده
صباسن همت ایت مشکل کشالق شانه‌دن کلز
کوکل سر مست جام بادهٔ فیض الهیدر
بو رسمه نشوه بخش مشرب پیمانه دن کلز

Sva su srca rastresena u zamkama ruse kose, —
Smiluj nam se, o lahore, češljevi nam spas ne nose.
U dobrote bož'je piću, pjano srce sad uživa,
Ev' ovako uživanje, čaša vina ne dariva.

او خوی کم تاب میدن ظاهر اولدی اول جبین اوزره
دوکلش قطره قطره شبنم آنجق یاسمین اوزره

Na čelu joj ćud se javi u vrućini rujna vina,
Ko kad sitna rosa pane po cvijetu jasemina.

Bejazi zade Ahmed.

Megju cijelom kitom pjesnika iz naših krajeva slavio je u Carigradu i jedan spisatelj, koji je na daleko bio poznat radi vanredne darovitosti i visoke učenosti. Poglavito u dogmatičkoj teologiji [علم الكلام] nije mu bilo premca u ono doba. [شيخى] بتحصيص فن كلامك محزن اسرارى واديسنده فريد عصرنده وحيد

Rodio se godine 1044. (1634.) u Carigradu. Otac mu je Bejazi Hasan efendi, rodom iz Bosne, koji je 1063. (652.) umro kao carigradski kadija. Iza pripravnih nauka slušao je predavanja Muula Čelebije i Uzun Hasan efendije. Kod šeichul islama Ebu Seida bio mulazim. Po Šeichiji 1056. (?), dakle u 12. godini života imenovan je u Edrenu na Kadi Sulejman medresu sa 40 jaspri. Kasnije predavao na više odličnih medresa u Carigradu.

Godine 1077. (1666.) prešao u kadije i dobio mjesto u Halepu 1080. (1069.) u Brusi, 1083. (1672.) u Mekki, 1086. (1675.) u Carigradu, a 1091. (1680.) postao vrhovni sudija za evropske provincije [صدر روم] [1])

Umro je džem. I. u petak 1098. (1686.) na svome zaseoku u Kanlidži kod Carigrada.

Najglasovitije mu je djelo سوانح العلوم (skice znanosti). Šeichi veli, da je u tome obradio šest znanosti »فنون سادسه« a ne kaže, koje su to znanosti. Druga mu djela nose naslove كتاب العالم (knjiga o svijetu) كتاب الوصيه (knjiga o oporuci), فقه ابسط (obširno pravo) i komentar na فقه اكبر od Imami 'Azama pod imenom اشارات المرام (znakovi namjere). Ta su mu djela poznata u učenom svijetu; osim toga napisao je još nekoliko rasprava i glosa »تعليقات«

[1]) Šeichi: I. 273.

Zârî.

Ime mu je Mustafa, a rodom je iz Užica, koje su od pada bosanskog kraljevstva (1463.) sve do oslobogjenja Srbije (1814.) pripadale bosanskom vilajetu[1]). Nauke je učio u rodnom mjestu pred zemljakom šeich Muslihuddinom i u Carigradu, gdje je po svršetku stupio u kadije. Kao kadija služio je u više gradova po Balkanu sve do smrti 1098. (1687.)

Sabit mu rekao ovaj kronogram:

زاری افندی ایلدی عقبایه ارتحال مستغرق نعیم جنان جلیل اولہ
ثابت دعا ایدوب دیدی تاریخ رحلتن زاری افندی مرقد نو جیل اولہ

»Zari efendija preselio je na onaj svijet, da roni u blagodati uzvišenog raja.

»Sabit, učinivši dovu, spjeva mu kronogram seobe: Zârî efendino novo prebivalište neka bude lijepo!«

Iza njega je ostao potpuno uregjen divan i zbirka pjesama pod imenom غزا نامه (knjiga o vojni).

Šeichi i Safai[2]) hvale mu umotvorine biranim riječima. Zadnji veli, da je u vrtu savremenih pjesnika tugujući slavulj i da je u pjesmi i prozi ostalo iza njega više knjiga منظوم ومنثور نیجه رسائل مشکین ارقای الخ

Lijepi su mu slijedeći stihovi:

حرمانیله برکه شویله بتدك کتدك دردله نه چاره نه درمان ایتدك
خونابهٔ اشك نا مرادان حقی بو عالمه نا مراد کلدك کتدك

»Mi koji smo u vrtoglavici bili i prošli, nijesmo našli jadima srca ni lijeka ni utjehe.

»Krvave suze nagrada su ljudima bez svrhe — na ovaj svijet i mi smo bez svrhe došli i prošli.

صنمکوز پیرانه سردن بولدی قدم انحنا
فرط بار سیئاتم ایلدی قدم دوتا

»Ne mislite rad sijede glave, da se moje tijelo pogurilo, — pod teškijem bremenom grijeha ono se je na dvoje previlo«.

ساقیده سرانکشت بیاله بکنی کور
بش غنجه مانده شکفته کل حمرا

«Gledaj kako krčmarica sa vrh prsta čašu pruža,
E bi reko: megj' pupoljcim razcvala se rumen-ruža!«

U jednoj bilježnici pjesama, koja se nalazi u mojoj zbirci rukopisa imade nekoliko kronograma od Zarije i to: o vojni Sulejman paše Bošnjaka na Poljsku

[1]) Pošto je taj gradić vjekove dijelio tugu i radost s ponosnom Bosnom, makar danas i pripadao Srbiji, mi njegove glasovite sinove ubrajamo megju Bošnjake, premda smo sve ostale pjesnike i učenjake, koji su se rodili na teritoriju današnje Srbije ispustili iz ove radnje. Užičane broje megju Bošnjake i svi stari i noviji turski biografi, kako ćemo kasnije čuti, kad budemo govorili o Sabitu.

[2]) »Tezkire«: 96. fol.

1096. (1685.), o vojni Ibrahim paše na Ugarsku 1095. (1684.), o vojni Sijavuš paše na Budim 1095. (1684.), o osvojenju Kandije na Kreti i t. d. Može biti, da su sve to odlomci iz »Gazaname«, koju spominje Hammer!

Mezaki je, kako smo čuli, prvi počeo opjevavati Ćuprilića vojne u formi kaside, Zari i Vusleti poveli su se za njim, a Sabit je, kako ćemo kasnije čuti, »Zafernamom« (Knjiga u pobjedi) u formi mesnevije natkrilio predšastnike i stvorio remek-djelo, koje stoji osamljeno u turskoj poeziji svih vremena.

Bejazi-zade damadi.

Ime mu je bilo Mahmud, a rodom je iz Mostara. Njegov otac Halil aga bio je po zvanju spahija. Mahmud je pripravne nauke učio u zavičaju i jako mlad zaputio se u Carigrad. Tu se pridvorio kod Šaban ef. Nevesinjca i svršio nauke. Prošavši propisani red medresa sa erbeina 1082. (1671.) postao profesorom na medresi Defterdar Jahja. Kasnije držao predavanja na više odličnih medresa; godine 1096. (1685.) bio na velikoj Aja Sofija medresi, a slijedeće na Sulejmanijji.

Godine 1099. (1688.) imenovan kadijom u Halepu, gdje je iste godine i preselio na onaj svijet.

Poznat je bio na daleko kao učenjak, a poglavito se odlikovao u retorici i u islamskom pravu.

Šeichi veli, da je napisao lijepo djelce o retorici pod imenom البديعية i da je komentirao Munla Džamiju do منصوبات (akuzativi).[1])

Vusleti.

Ali beg Pašić, rodom iz Užica. Kao zajim (lenski vitez) slovio je u narodu radi junaštva, a kao pjesnik u učenom svijetu radi darovitosti i visoke naobrazbe هر فنده ماهر و شعر و انشایه قادر نظیری نادر کرچکدن شاعر Godine 1089. (1678.) sudjelovao u boju kod Čehrina i opjevao ga u 5000 distihona. To je pjesničko djelo prikazao Kara Mustafa paši, koji ga je odlikovao osobitom pohvalom i darovima.

Kad je sultan Mehmed IV. sagradio »Sunčane saraje« na Bešiktašu spjevao je klasičan kronogram, koji je udrio na opće odobravanje. Sultan mu je za to na vlastitu želju dao alajbegluk u smederevskom sandžaku. Taj kronogram glasi:

جهانك شاه عدل آیینی قاف دولت عنقاسی
خدانك ظل لطفی عالمك سلطان والاسی
شهنشاه ظفر توأم شه معمورهٔ عالم
زمانك باعث امنی زمینك حکم فرماسی
قریم خانی مصر سلطانی اول خاقان ذیشانك
بر ایکی بنده فرمان پذیر پای برجاسی
روا در مطبخ جودنده هیزم کش اوله [نحاس]
سزا جشید اولورسه کر سبیل جودی سقاسی
مراد اتسه ایدر بحر اوزره وضع جای آسایش
او دکلو حکم تقدیره موافق حکم طغراسی

[1]) Šeichi; II. svezak.

بشکطاشنده بر نزهت سرا بنیادین امر ایتدی
اوله تا طفل عزت زای عیشك مهد علیاسی
مسیح دولته کهواره در اول جای حالت زا
اکا بر دایه اولمش حالت پر فیض یحیاسی
بو دیوانخانهٔ عدل و سعادت طرحنك کامل
ایکی مصراع اولور هر بری تاریخ خوش ایماسی
محمد خان عادل ایلدی بو طاق آبادان
مبارك اوله سلطان جهانه قصر علیاسی

U istinu taj kronogram valja smederevskog alajbegluka. Meni bolji nije poznat u turskoj literaturi, premda sam dosta — sve po izbor — divana proturio kroz ruke. Igra riječi i melodija stiha daju osobitu ljepotu poredanim mislima.

U mršavom prevodu ovako glasi:

»Nosioc zakona pravednosti na zemlji, Anka-tica Kafa države — sjena božije dobrote, veliki car svijeta.

»Pobjedonosni car careva, vladar kulturnoga svijeta, — začetnik slobode vremena, zapovjednik na zemlji.

»Krimski chan i misirski sultan dvojica su sluga Njegova Veličanstva, koji na nogama primaju zapovijedi.

»U kuhinji njegave darežljivosti dolikovalo bi Nehhasu, da drva nosi, a Džemšidu bi se pristojalo, da na Sebilu njegove dobrote dijeli vodu.

»Da mu se prohtije na moru bi mogao uspostaviti blagostanje, — eto tako se slaže odredba njegove ture sa božijom providnosti.

»Dao je zapovijed, da se na Bešiktašu udari temelj veselom dvoru, da bude uzvišena kolijevka čedu njegova uživanja.

»Ono mjesto, što blaženstvo ragja, kolijevka je Mesiji države, a dadilja mu blagorodnost Jahja (pejgambera).

»Od ove dvorane kad se oduzme »pravednost i sreća«, oba stiha — svaki na pose sačinjavaju kronogram s lijepom opaskom:

»Muhamed, pravedni vladar sagradio je ovaj forum na svod — neka sretan bude visoki dvor caru svijeta!«

Vusleti je ostao smederevski alajbeg sve do smrti, koja ga je zatekla kod obrane Biograda 1100. (1688.) u mjesecu muharemu[1]).

Osim spomenutog eposa ostalo je iza njega dosta pjesničkih umotvorina svake vrsti. Mi od njega imademo pri ruci dva-tri kronograma i to: o osvojenju Kamenice 1083. (1672.), o popravku budimske tvrgjave 1096., (1685.) u slavu Mehmed paši, kad je postao carski zet 1091. (1680.) i nekoliko odlomaka gazela, od kojih nam se dopadaju slijedeći:

کاهی خیال زلفی خم اندر خم ایلسك
مجنون عشق بندنی مستحکم ایلسك
اولمزی ای طبیب مسیحا نظیری کیم
اول سینهٔ بو زخم دله مرهم ایلسك

[1]) Safâi: 279 p. — Salim: 707 p. — Hammer: III. 556 p.

Kad zamislim tvoje kose,
Zamrsiš mi katkad misli, —
Ne bi l' ludog u ljubavi
Robski lanci čvršće stisli.

Zar ne možeš, liječniče,
Ko Mesija lijek dati, —
I po mojim bolnim grudim
Ljute rane izvidati?

صاولمش دور جم ذوق ایده‌جك دم قالمامش كتمش
صفا بزبزمه كلزدن مقدم قالمامش كتمش
دوكمش بادهٔ عشرت قرلمش ساغر شادی
بورلمش بزم می بر یاد همدم قالمامش كتمش
بریشان ایلمش اسباب بزی پیر میخانه
جمك كنجینه سن ضبط ایدر آدم قالمامش كتمش

Džemšidova vremena su pošla,
Nestalo je veselije dana;
Prije već smo mi u društvo došli
Veselju je zadnja otpjevana.

Prolilo se vino uživanja,
Razbila se čaša — razbituga;
Nestalo je društva vinopija,
Gjavoljega nema pjevidruga.

Rastijero je stari mejhandžija
Društvo, što se veselo zabavlja;
Jedan čovjek ne može se naći,
Da Džemovom blagajnom upravlja.

Lijep mu je i ovaj perzijski kronogram, koji je rekao prigodom smrti nekakvu pjesniku Abiriji.

وصلتی كفت .هو تاریخش ز جهان عابری برفت مدد

»Vusleti reče (prigodom smrti) kronogram: Medet! Abiri ode sa svijeta.

Zikri.

Zemljak, učenik i štićenik Vusletin. Megju junacima poznat pod imenom Bećir aga بین اصحاب الوغا ابو بكر آغا دیكله شهرتشعار a megju pjesnicima pod pseudonimom Zikri.

Kao timarli-sipahi odlikovao se u više bojeva i ostavio lijepu uspomenu u narodu, a kao pjesnik istaknuo se zbirkom čuvstvenih gazela i sazidao spomenik na turskom Parnasu.

Taj junački pjesnik, ili pjesnički junak poginuo je junački braneći rogjenu grudu od neprijatelja god. 1100. (1688.)[1])

Osobito mu hvale i citiraju svi biografi slijedeće stihove:

بزم نوش ایتدیكم زاهد می كلكون ایمش صانمه
بو بر خونابهٔ حسرتله مملو جام فرقتدر
همان مجنونه همپا اولدیغم شمدی قیاس ایتمك
دل زارم ایدن شیدا دخی پیغام وصلتدر
بو كلشنده سنی بلبل كبی زار ایلین ذكری
دیار غربت و درد و غم و آلام محنتدر

[1]) Safâi: 68 fol. — Šeichi: II. svez. — Salim: 247 p. — Hammer: III. 544.

Nemoj mislit o zahide,
Da ja rujno vino pijem —
Kada s dragom rastajem se,
To su suze, što ih lijem.

Nemoj držat, da ja stupam
Medžnunovim stopam sada;
Rad vijesti o sastanku
Moje ludo srce strada.

Zikri, u toj bašči tebe
Ko slavulja rastuživa
Jad i briga — i za dragom
Iz tugjine želja živa.

U istinu su lijepi; više u njima imade čuvstva i poezije nego i cijelom divanu kakova savremenog stihotvorca, koji se razmeće s bombastičnim frazama!

Azizi.

Mehmed efendi, sin Bošnjaka Isa efendije, a unuk s materinu stranu šeichul-islama Kara Čelebi-zade Abdul-Aziz efendije, od koga je uzeo pjesničko ime Azizi. Pripravne nauke slušao je od oca, a visoke od Sulejman efendije Bošnjaka.

Po svršetku nauka bio mulazim kod šeichul-islama Minkari-zade.

Prošavši propisane medrese sa erbeina godine 1080. (1669.) imenovan na Sitti Chatun s 50 jaspri kao izvanjski »خارج« profesor. Kasnije predavao na više medresa na Sachnu 1089. (1678.), na Sokolovića sultanije medresi 1093. (1682.), na Sulejmanijji 1096. (1684.). Slijedeće godine imenovan kadijom u Selaniku s naslovom od Bruse »بروسه پایه‌سیله«.

Godine 1100. (1688.) u Džem. II. umro od kuge u napunu muževne dobe[1]).

Iza njega je ostao lijep broj pjesama, od kojih biografi citiraju slijedeći distihon

ای شراب عشقله آلوده رنغ خمار
غم یمه برکون کسر صوسزلغن شمشیر یار

O ti, što si ljubav pomiješo
S mahmurluka teškijem mukama!
Ne brini se, jednom će ti žegju
Draga presjeć' sabljom u rukama!

Fâiz.

Abdullah efendi, sin spomenutoga Sani'i Abdulkerim efendije. Nauke slušao u Bosni i u Carigradu i posvetio se profesorskom staležu.

Prošavši propisani red medresa sa erbe'ina imenovan na Malkočevu medresu u Sarajevu 1095. (1684.). Kasnije kao izvanredni »خارج« profesor spomenute medrese došao u Carigrad, odakle se godine 1100. (1688.) zaputio u domovinu, da dovede čeljad, gdje ga je iste godine kuga pokosila.

Pjesničko mu je ime Faiz, a pjesme mu nijesu na odmet, kako svjedoči i slijedeći distihon[2]):

وجودم تاب هجرکله‌سرا مر داغ داغ اولسون
میان بزم محنده سوینمز بر چراغ اولسون

[1]) Salim: 478 p. — Hammer: III. 547.
[2]) Salim: 506. — Šeichi: II. svez. — Hammer: III. 548.

Žar rastanka po mome tijelu
Neka ranu do rane poreda!
Kao čirak, što no se ne trne,
Nek u društvu bijede izgleda!

Husami i Fazli.

Ta dva pjesnika ne poznaju ni Šeichi, ni Safâi, ni Salim, a ipak su u drugoj polovici XI. vijeka po Hidžr. živili i pjevali.

Prvome je bilo ime Husein, a prezime Čatrnja. Rodom je iz Mostara. Njegovih stihova pod pjesničkim imenom Husami nalazi se po domaćim zbirkama »مجموعه«. U jednoj kasidi od 20 distihona lijepo spjeva Šahin pehlivana (Seilentänzer), koji je 1080. (1669.) u Mostaru s kule na kulu prebacio uže i prešao preko Neretve sa svima učenicima. Megju ostalim veli:

نامی شاهین ذاتی شاهین صنعتنده منتهی
موستاره کلدی بیك سکسانده بر مرد سلیم
شهرك اورتاسنده وار نهر عظیم اوستنده جسر
ارتفاعده اسکی سوزدر سویلنور مثل عدیم
جانبینی ایکی قلله واردر اول دکلو یوجه
لانهٔ شاهین اولور جمله بروجی ای ندیم الخ

»Imenom soko, osobom soko, usavršen u svome zanatu dogje hiljadu i osamdesete u Mostar jedan dobar junak.

»Sredinom grada teče jedna velika rijeka, a na njoj ćuprija, kojoj, kako veli stara riječ, ne imade para.

»S obje strane imadu dvije visoke kule, od svake bi čardak, o druže, mogao biti gnijezdo sokola.

Drugi je takogjer Mostarac, a po zvanju činovnik, kako se razumije iz slijedećih stihova:

حمد لله نان سلطان ایله اولدم بهره مند
رشك ایدرلرسه نوله امثال واقرانم بنم
فضلیا اوله سریر سلطنتده بر قرار
حضرت غازی محمد خان ذی شانم بنم

»Hvala bogu u dio mi je panuo carski hljeb, šta je, ako mi zavide moji drugovi i vršnjaci?

»O Fazli, neka na prijestolju države bude trajno njegovo veličanstvo moj gazi Muhamed han!

Glasovita ulema.

U zadnja četiri decenija XI. vijeka po Hidžr. osim spomenutih spisatelja i pjesnika bilo je takogjer dosta učenjaka i profesora iz naših krajeva, kojih su biografije uvrstili u svoje »dopunjke« [ذیل] Uššakizade i Šeichi, jer su megju rumskom ulemom uživali veliki glas radi učenosti i visokog položaja. Kad smo već na prelazu u XII. vijek zabilježićemo ih onako uzgred, da se vidi: koliko su Bosna i Hercegovina davale Turskoj visoke duševne aristokracije.

1. Bejazi Hasan ef. ibni Sinan, profesor na Sachnu 1048. (1638.), kadija u Mekki 1053. (1643.), u Brusi 1058. (1648.), u Carigradu 1061. (1650.). Umro 1063. (1652.).

ایلر بیاض نامهٔ عصیانی نور عفو قالمز سیاه مهره مقابل جبین ماه [عشاقی زاده]

2. Jusuf paša imami Nuh ef. profesor na Kasim pašinoj medresi 1051. (1641.), na Sachnu 1055. (1645.). Umro 1064. (1653.).

3. Mostari chadžesi Bećir ef., učitelj Mustafa paše Mostarca, profesor na novo osnovanoj akademiji defterdar Ahmed paše 1060. (1649.). Umro 1065. (1654).

4. Sulejman beg Ferhadpašić-Sokolović, sin Mustafa bega, profesor na Ferhad pašinoj medresi. Umro 1065. (1654.) u proljeću života.

5. Hasan ef. sin »Komentatora Fususa« Abdullahi Gaibije, profesor na Sachnu 1050. (1640.), kadija u Smirni 1062. (1651.), u Jerusalemu 1068. (1657.). Umro 1069. (1658.).

6. Bosnevi Mahmud ef. rodom sarajlija, profesor na Chamza-begovoj medresi 1062. (1651.), kadija u Mer'ašu 1069. (1658.). Umro 1075. (1664.).

7. Bosnevi Sulejman ef., s početka bio profesor, a prešao u kadije 1052. (1642.). Služio u Biogradu 1059. (1649.), dva puta u Bagdadu, dva puta u Bosni i to: 1062. (1651.) i 1072. (1661.) s naslovom od Medine »مدینه پایه‌سیله« Umro 1075. (1664.).

8. Šaban ef. Nevesinjac, sin Velagin, bio profesor na više odličnih medresa. Prešao u kadije 1045. (1635.) Šam (Sirija), 1048. (1638.), Kairo 1061. (1650.) sadri Anadoli, 1065. (1654.) sadri Rum. Tom prigodom Sami'i Abdulkerim rekao kronogram

مه أوج همم شعبان افندی روم ایلی اولدی

Umro 1070. (1659.) u mjesecu muharemu. Jedan pjesnik spjevao mu kronogram, kog zadnji stih glasi:

جای اوله قصر جنان بالفاتحه

9. Chattat Omer ef., rodom Mostarac, profesor na Sachnu 1069. (1658.), kadija u Galati 1075. (1664.), umro iste godine. Imao krasan rukopis, osobito u tàliku mu nije bilo premca »حائز قصب‌السبق« Napisao jednu zbirku od 50 stranica, koja se u carskoj riznici čuva kao remek-djelo.

10. Abdulah ef., sin Ahmed ef., rodom iz Požege; slušao nauke kod Allameka, godine 1056. (1646.) profesor na Ibrahimpašinoj medresi, 1078. (1667.) kadija u Angori s naslovom od Medine; umro 1079. (1668.). Poznat pod imenom Musa paša chadžesi (učitelj Musa pašin). Bio veoma pobožan i mnogo postio.

11. Esami tezkeredži Abdullah ef., rodom Sarajlija, bio profesor na više odličnih medresa, godine 1065. (1654.) postao kadija u Diari Bekiru. Umro 1080. (1669.). Neko mu rekao kronogram:

روح عبد الله افندی قیلدی فردوسی وطن

12. Kočijaš Mahmud ef., profesor na Sachnu 1064. (1653.), kadija na Bosni 1067. (1656.). Umro 1081. (1670.).

13. Bejazi Mustafa ef., kao profesor predavao na više odličnih medresa; umro 1080. (1669.).

14. Altiparmak (Šestoprsti) Ibrahim ef., sin Churem agin, rodom Sarajlija. Predavao na više medresa, kasnije bio kadija u Jerusalimu, Šamu, Brusi i t. d. Umro 1084. (1673.) u 95. godini života.

15. Ibrahim beg Ferhadpašić-Sokolović, sin spomenutog Sulejman bega. Nauke svršio 1055. (1645.); predavao na više prvih medresa u Carigradu. Godine 1084. (1673.) imenovan kadijom u Biogradu, ali na putu stiže mu glas, da je svrgnut, a na njegovo mjesto imenovan drugi. To ga se toliko kosnulo, da je umro od muke iste godine.

16. Mustafa ef. Serhatlija, učio u Carigradu i predavao na više medresa. Imenovan kadijom u Biogradu s naslovom od Jerusalima 1070. (1659.), na Bosni 1073. (1662.) i t. d. Umro 1086. (1675.). Živio u velikom prijateljstvu s Ćuprilićima Hodžom i Kara Mustafa pašom.

17. Bosnevi Ahmed ef., poznat pod imenom دلی برادر خواجه‌سی (učitelj suludog brata), profesor na Rustempašinoj medresi 1055. (1645.): kasnije predavao na više medresa, a godine 1066. (1655.) imenovan kadijom na Bosnu. Umro 1083. (1678.).

18. Ali ef. ibni Sinan, nauke slušao kod Bejazi Hasan ef. S početka bio teskriredži (sekretar) kod sadri-ruma Ismet ef., za tijem predavao na više medresa prvoga reda, a 1086. (1675.) imenovan kadijom u Selaniku. Umro 1090. (1679.).

19. Bosnevi Sulejman ef. učio u Carigradu i posvetio se profesorskom staležu, predavao na Redžepašinoj medresi i na još nekim medresama. Umro 1090. (1679.).

20. Mostarac Isa ef., sin Musa ef., predavao na više medresa, na Mahmud pašinoj 1046. (1636.) na Sulejmanijji 1061. (1650.) i t. d., za tijem prešao u kadije 1068. (1657.) u Edreni s naslovom od Carigrada, 1069. (1658.) sadri Anadoli, 1074. (1663.) kadija u Carigradu, 1087. (1676.) sadri-Rum.

Umro 1093. (1682.). Bio veoma pobožan, učio mnogo Kur'an. Ussaki zade veli, da su prama tačkama, koje metao kad bio proučio cijeli Kur'an, poslije smrti izračunali i našli 9990 tačaka.

21. Bosnevi Hasan ef. nauke slušao u Carigradu, bio mulazim kod Nevesinjca Šaban ef., kasnije predavao na više medresa u Carigradu; umro 1095. (1683.).

22. Bosnevi Bali ef., u mlade dane došao u Carigrad i stupio u bostandžijski odžak, odatle stupio u svitu šeichul-islama Jahja ef. Po svršetku nauka imenovan profesorom na Ahmed pašinoj medresi 1049. (1639.), za tijem postao nazornik »مفتش« u Haremeinu 1051. (1641.). Kasnije bio kadija u više vilajeta: tri puta bio kadija carigradski, 1086. (1675.) postao sadri-Anadoli. Umro 1095. (1683.).

23. Bosnevi Sulejman ef., poznat pod imenom: والده کتخدا سی امامی (imam upravitelja sultanove majke). Po svršetku nauka predavao na više medresa, kao na pr. na Redžepašinoj i t. d. Umro 1095. (1683.).

24. Kebirizade Mustafa ef. sin spomenutog Mehmed ef. Nauke slušao i bio mulazim kod šeichul-islama Jahja ef.; držao predavanja na više odličnih medresa, na velikoj Aja Sofija medresi 1076. (1665.). Kasnije bio kadija u Kairu 1084. (1673.), u Meki 1085. (1674.), u Carigradu 1088. (1677.), a sadri-Anadoli 1092. (1681.). Umro 1097. (1685.) na dan Arefe. Pjesnik Tedželli rekao mu ronogram

داخل بزم بقا اولدی کبیری زاده

25. Abdulbaki ef. nauke slušao kod sina Gaibina Hasan ef. Prošavši propisani red medresa »مدارس رسميه« 1085. (1674.) imenovan na Kočevinu medresu. Kao profesora na Ibrahimpašinoj medresi 1096. (1684.) u cvijetu mladosti zatekla ga smrt 6. dan rebia I.

26. Bosnevi Šaban ef., poznat pod imenom ایوبی مؤذنی (ejubski mujezin). Nauke slušao i bio mulazim kod Zejnul-Abidin ef., predavao na više medresa .na Sijavušpašinoj 1076. (1665.), na Sachnu 1085. (1674.) i t. d., za tijem bio kadija u Uskudaru i Bagdatu. Umro 1099. (1687.). Imao krasno talik-pismo; za Ćuprilića napisao Tefsiri kebir.

27. Bejazizade Mahmud ef., sin Ahmed ef.; rodio se 1057. (1647.), a nauke svršio 1074. (1663.). Prošavši propisani red medresa sa erbeina imenovan profesorom na Redžepašinu medresu 1085. (1674.), na velikoj Aja Sofija medresi predavao 1097. (1685.). Umro 1099. (1687.) u 42. godini života.

Glasoviti šehovi.

1. Šeich Ibrahim Bistriki, rodom Sarajlija. Po svršetku nauka stupio u red chalveti i pridvorio se kod šeich Muslihuddina Užičanina, od koga je dobio i idžazet na iršad. U Sarajevu sagradio zaviju, u kojoj je sve do smrti 1070. (1659.) pobožno živio poštovan od sugragjana. Umro u 120. godini života, a zakopan je kod Careve džamije.

2. Šeich Osman ef. Sarajlija, nauke slušao u zavičaju i u Carigradu, gdje je stupio u red nakšebendi i pridvorio se kod Bošnjaka šeich Ahmed ef. predstojnika tekije Hakim-Čelebi. Godine 1031. (1621.) postao vâiz (propovjednik) u sultan Fatihovoj džamiji, a 1034. (1624.) iza smrti rečenog šeicha postao predstojnik spomenute tekije. Kasnije bio vâiz na Bajazidijji, a na Sulejmanijji 1051. (1641.) bio vâiz, muzekkir, muhaddis i mufessir. Godine 1061. (1650.) imenovan u Aja Sofiji vaizom i mufessirom, gdje je s velikog ćursa (predikaonice) držao govore i predavao komentar Kur'ana sve do smrti 1074. (1663.). Pjesnik Nazmi spjevao mu chronogram:

عثمان افندی ایده مأوایی مسکن و جاه

Bio jako bogat, jer je imao velike dohotke.

3. Šeihul-kurra Šaban ef. sin Mustafa ef. a unuk Abdullah ef., rodio se 1016. (1607.). Nauke slušao u Carigradu, a u kiraetu usavršio se kod Evlija Mehmed ef. Najprije bio imam na Fatihovoj džamiji, kasnije u Chaseki-sultan i Valide sultan i napokon dobio »chitabet« u Aja Sofiji i tako postao reisul-chuttab. Umro 1097. (1685.) uživajući veliki ugled u narodu i megju velikašima. Kara Mustafa paša ga je poštovao kao oca.

4. Šeich Mu'abbir Hasan ef. rodom iz Mostara, a sin Omer alajbega. Nauke slušao u zavičaju i u Carigradu u Fatihovoj medresi. Po svršetku stupio u red nakšebendi i pridvorio se kod spomenutog šeicha Osman ef., od koga je uzeo idžazet i chilafet u tekiji Hakim Čelebi. Kasnije bio vâiz u šeichi Vafa džamiji. Umro 1098. (1686.). Neko spjevao chronogram:

معبر کلدی کچدی دوش کبی بو جسردن ایواه

Uššakizade kaže kad je Kara Mustafa hotio krenuti na Beč, da je usnio u Edreni jedan san i šeicha dobavio iz Carigrada, da mu ga istabiri (protumači). Kad je vezir kazao mu san, šeich je poviknuo: »Ne idi, zlo će biti, jer je konac strašan!« Kako je poznato Kara Mustafa nije odustao od nakane, nego krenuo put Beča u zao čas po se i po cijelu državu. Šeichi veli, da je bio u tumačenju snova rijetkost [تعبیر رویاده نادرهٔ روزکار]

Šabanzade Mehmed efendi.

Taj glasoviti Nevesinjac bratić je sadri ruma Šaban efendije Velagića. Kao dječak došao u Carigrad i stupio u carske bostandžije. Kasnije ga uzeo sebi mjesto sina Šaban efendija i izobrazio ga za profesora. Po njemu je i dobio pridjevak Šabanzade.

Kod šejhul-islama Jahja efendije slušao je visoke nauke i bio mulazim. Prošavši propisani red medresa sa erbêina 1064. (1654.) imenovan profesorom na Tuti Latif medresu. Kasnije predavao na više odličnih medresa kao na Sachnu, Sulejmanijji i t. d., a godine 1083. (1672.) prešao u kadije. Bio kadija u Brusi 1089. (1678.), u Meki 1090. (1679.), u Carigradu 1094. Godine 1098. (1687.) s naslovom sadri anadoli imenovan kadijom u Šamu; 1102. (1690.) opremljen u progonstvo na otok Cipar. Slijedeće godine opet pomilovan i imenovan sadri anadoli, u kojoj je časti umro 23. safera 1104. (1692.).

Uššaki-zade veli, da je bio معارف علمیله مشهور صاحب طبع خوش نویس تعبیرات مکاتباتی لیس اکثر فنونده مسلم عالم t. j. bio je glasovit radi učenosti, imao je lijep štil, izrazi u pisanju bili su mu slatki, u raznim znanostima uživao je svjetski glas[1]). Preveo je na turski jezik Mahmud paši Abagoviću posvećeno djelo od Bistamije pod imenom[2]): ترجمهٔ تحفهٔ محمود محتشم (prijevod »Dara Mahmuda« poštovanja vrijednoga).

Sigurno je iza njega ostalo još koje djelo, ali je meni do sada samo to poznato.

Sin mu je pjesnik Azim; o njemu ćemo kasnije govoriti.

Miri II.

Husein beg Alajbegović, porijeklom Bošnjak rogjen u Budimu. Visoke nauke slušao je u Carigradu i bio mulazim kod profesora Novali-zade. Prošavši propisani red medresa sa erbêina imenovan na Firuz begovu medresu u Sarajevu kao izvanredni profesor. Kasnije postao pravi profesor na Hadži Mustafa pašinoj medresi u istom gradu, gdje je ostao sve do smrti 1102. (1690.). Zakopan je kod Hadži Hasanove džamije.

Radi učenosti i uzorna života bio poznat na daleko i poštovan od naroda i velikaša[3]).

Iza njega je ostao kompletan divan pjesama, od kojih nam Šeichi bilježi slijedeće stihove:

---

[1]) Uššakizade: 340 p.

[2]) Mehmed Tahir: »Achlak kitablarimuz« 22. p. — Taj je prijevod nedavno tiskan u Carigradu, a podijeljen je na deset poglavlja.

[3]) Šeichi: II. svez. — Hammer: III. 559.

سرمهٔ چشم دلی خاك درندن بیلورز
ذوق وصلی نه بیلور چکمیه هجرانی غمین

در کنجینهٔ اقبالی یرندن بیلورز
لذت بادهٔی بز درد سرندن بیلورز

Surmu, oko što otvara,
Mi po zemlji vrata znamo,
Od riznice sreće vrata
Mi po mjestu nagagjamo.

Ne poznaje slast sastanka,
Ko za dragom nije gino;
Po sutrašnjoj glavobolji
Mi poznamo rujno vino.

Jusri I.

Ahmed efendi, rodio se 1046. (1636.) sin Bošnjaka Mustafa age, poznatog pod imenom Čolbaša. Nauke slušao kod prvih učenjaka u Carigradu. Kao mulazim kod Kara Čelebizade položio ispite s izvrsnim uspjehom حائز قصب السبق امتیازی pred šeichul-islamom Minkarizade i odmah imenovan u 20. godini profesorom na Hasanpašinu medresu. Kasnije predavao na cijelom nizu medresa prvoga reda, a godine 1099. imenovan kadijom u Filipopolju s naslovom od Damaska. G. 1105. (1693.) bio kadija u Šamu, gdje je i umro iste godine. Zemni ostaci zakopani su mu kod Salihijje.

Veli se, da je imao vanredno lijep način predavanja.

Iza njega je ostala zbirka pisama u turskom jeziku »ترکی منشأی« Stil mu veoma hvale. Osim toga napisao je opsežan komentar na djelo »صدر الشریعه« do poglavlja o kupoprodaji. Pjevao je u sva tri islamska jezika, na ime: arapski, turski i perzijski pod pjesničkim imenom Jusri.

Šeichi kao urnek donosi slijedeće stihove:

جوشش سیل سرشکم جویبار اولسونده کور
داغلرله صحن سینم لاله زار اولسونده کور
کشتیٔ بحر تغافل بر قرار اولسونمی هیچ
نار غمده بر مخالف روزکار اولسونده کور

Od bujice mojih suza vrelo kad se burkat stane, — dogji, da vidiš!
Moje grudi kao lale kad pokriju ljute rane, — dogji, da vidiš!
Zar na moru nemarnosti može lagja da miruje — lagja s jedrima,
Kad oluja briga na njeg ko iz vedra neba pane, — dogji, da vidiš!

A Salim citira slijedeće:

دلبر نیازه مائل وناز آشنا کرك
نازکلکیله یاره صارلدم رجا ایدوب

بری بر ینه محرم راز آشنا کرك
عاشق حقیقت اوزره مجاز آشنا کرك

Draga treba molbi sklona i finoći vješta biti;
Dvoje dragih — jedno drugom — treba tajne povjeriti.
Sa nježnošću grlio sam i molio svoju dragu,
Metafore smiso treba zaljubljenom razumiti.

Rušdi.

Derviš paši o bok grad Mostar može postaviti još jednog pjesnika na istočnom Parnasu, a to je Ahmed Rušdi, poznat takogjer pod imenom Rušdi Mechaf (Plašivi).

Rodio se u Mostaru 1047. (1637). U djetinstvu 1055. (1645.) došao u Carigrad i uvršten megju »adžami-oglane« u Galata saraje. Darom i marljivošću tu se brzo domogao naobrazbe i pripravio za dvorsku službu. Po svršetku propisanih nauka dodijeljen je upravi carske kuhinje u Novi dvor [يكى سراى] Pošto za vrijeme Ćuprilića nijesu na dvoru Bošnjacima cvale ruže, nego im više puta i trnje pod noge bacano, da Arnauti održe premoć na dvoru — i naš Ruždi napusti dvorsku službu zadovoljivši se s 35 jaspri dnevne mirovine, godine 1074. (1663.), da živi u miru.

Megju tijem daidža mu Smajil aga bude imenovan vojvodom u Diari Bekiru, a naš Ruždi, da malo vidi svijeta, zaputi se s njima i proputova Malu Aziju. Kad se vratio u Carigrad, sprijateljio se s Mirza Mehmed ef. profesorom na sultan Ahmedovoj medresi i preko njega došao u dodir s carskim savjetnikom Musahib Mustafa pašom, koji ga je zavolio i često prizivao u društvo.

U isto vrijeme posvetio se pravnim naukama.

Već godine 1083. (1672.) nalazimo ga kao mulazima kod Abdurrahim-zade Mehmed ef., a odmah za tijem kao muderisa s 40 jaspri dnevnice. Nu i to zanimanje živahnoj naravi pjesnika nije odgovaralo, pa napusti profesuru.

Godine 1086. (1675.) putovao je u Egipat s vezirom Ahmed pašom, da vidi prastaru kolijevku ljudske kulture i posjeti grobnice velikih muslomana, kojih tude imade u obilju. Slijedeće godine vratio se u Carigrad, gdje je družeći s velikašima provodio vrijeme sretno i zadovoljno. Kad je Bošnjak Sulejman paša postao veliki vezir 1096. (1684.) dobio je kao mirovinu doživotno kadiluk na Idi (Kaz-dag), da može spremati zamjenika, pobirati dohotke i bezbrižno živjeti u Carigradu.

Nu pod stare dane zadesi ga velika nesreća, koja mu je ne samo poremetila sretni život nego i moždjane, naime: umro mu je sin ljubimac; a to ga se toliko kosnulo, da je izgubio svaki smisao za život. Nije pohagjao više velikaške dvore nego grobnice, gdje je u društvu s mrtvima kratio put do vječnog počinka.

Po poznatoj rečenici موتوا قبل ان تموتوا veli Salim, dao je iskopati za se grob uz sina na Edrena kapiji, koji je svako jutro pohagjao i tamo bi sebi kao mrtvacu »fatihu« učio; odatle bi obično išao u Mevlevijsku tekiju na Novoj kapiji [يكى قپو] gdje bi s dervišima ibadet činio (bogu se molio). Neke carigradske lole, da ga razljute, redovito su mu pisali na spomeniku što kakove šaljive stihove. Nesretni Ruždi vas bi se oznojio, dok bi otrao napisane besposlice. Kad je vidio, da ga se ne će proći, nosio je uvijek ibrik i spužvu sa sobom i brisao natpise. Ako bi koju zgodnu dosjetku našao, pohvalio bi pjesnika i zabilježio je za uspomenu.

Tako provodeći dane umro je 1111. (1699.) i na vlastitu želju sahranjen u odregjeni grob.

Prigodom njegove smrti carigradski pjesnici su se natjecali, koji će mu spjevati ljepši kronogram; tih kronograma imade više, a nama se dopadaju slijedeći: – مدد كيم بيك يوز اون برده جهاندن كچدى رشدى آه – الهى جنتى جاى ايده احمد رشدى – عدن تلسون مسكن رشدى اله – عدن اوله رشدى افندينك يرى – i t. d. To su sve kronogrami odličnih pjesnika kao Arifa, Sakiba i dr.

Njegovi biografi Šeichi, Safâi i Salim s bombastičnim frazama ističu njegove vrline. Zadnji mu posvećuje cijelu stranicu najbiranijih izraza, iz kojih se razumije,

da je bio kao čovjek skroman, plemenit i pun žive šale, a kao pjesnik darovit, duhovit i visoko naobražen.

Osim kompletnog divana turskih pjesama ostalo je iza njega čuvstvenih perzijskih gazela i bezbroj duhovitih dosjetaka.

Mi imademo pri ruci nekoliko njegovih gazela i odlomaka iz raznih kasida. Sam Šeichi citira od njega 69 distihona.

Jedan »Nât« počima ovako:

غنجه طوماربن آچوب دست نسیم نو بهار
کلشنه شاه کلك تشریفن ایتدی آشکار
حجله گاه کاشنه کوردکده تشریف ایتدوکین
اولدی شبنم نو عروس غنجه یه لؤلؤ نثار
اولقدر جوش ایتدی بحر لطف بی پایان حق
هرکیاه اولدی یم فیض کرمدن حصه دار
ایتدی روشن اولقدر باغ چراغ لاله کیم
بزم شرع احمد مختاره دوندی لاله زار
نور شرعی کون کبی قیلدی منور عالمی
برق تیغی ایلدی تاریك شرکی تار و مار الخ

Kada lišće na gondžetu pramaljetni lahor pruža,
Javlja, da je u cvijetnik već prispio i car ruža.
Kad ga vidje na ulazu tajne sofe kako stade,
Po nevjesti, gjul-pupoljku, rosa kao biser pada.
Neizmjerno more dobra započe se talasati,
Da je svaka biljka božje osjetila blagodati.
Kao čirak lala tol'ko oko sebe svjetla stere,
Cvijetnik je pretvorila u vijeće prave vjere.
Kô dan svjetlo šeriata rasvijetli svijet cio,
Od svjetlice mač je tminu neznaboštva uništio i t. d.

Šeichi iz drugog »nata« citira još slijedeće stihove:

سن او خورشید فلك مسند عزتسن کیم ایلدك نور جالکله جهانی تزیین
نیجه دلبسته اولور غیرینه دلبسته اولان وار ایکن شرع شریفك کبی بر حبل متین
آتش قهر الهی اولیجق پر تف و تاب بحر لطفکدر آنی ایلین آنجق تسکین

Ti ko nebesko sunce s visokog prijestolja sjaješ,
Sv'jetlom ljepote Tvoje vas svijet poljepšaješ.
Ko da za drugim teži, kad Tebi srce dade?
Uzvišeni šeriat čvrstu svezu imade!
Iskre božanskog kahra kad plamte, kada gore,
More dobrote Tvoje samo ih stišati more.

Ti stihovi dišu proljetnom svježinom i mirišu nježnim majskim cvijećem. Ukrašeni su umjetnom ljepotom istočne fantazije i zadahnuti pjesničkom dušom hercegovačkog poleta, koji proviruje iz mnogih Ruždinih umotvorina.

»Gazeli« su mu još ljepši. U njima nam se Ruždi prikazuje u svojoj pravoj slici kao lirski pjesnik kat' exohen. Evo nekoliko tih nježnih izlijeva njegove duše:

لبك فكر ايلدكجه دلده لعل ناب اولور پيدا
رخك وصف ايلدكجه صد كل سيراب اولور پيدا
خيال زلفك ايتسم حلقه حلقه دود آهمدن
دلده صد هزاران آتشين كرداب اولور پيدا
كورنجه زلف پرچينك عذار آتشين اوزره
مثال مو بر آتش دلده پيچ و تاب اولور پيدا

Tvoje usne u mojoj se duši
Odrazuju ko rubini pravi;
A kad tvoje zamislim obraze
U mašti se stô ruža pojavi.

Kada maštam o tvojim kosama,
Od dumana uzdahâ mojije
U srcu mi stotinu svrtaka
Vatrenije okolo se vije.

Kada vidim kroz solufe tvoje
Žarko lice, kako divno sija,
Ko na vatri povijesmo vune
Po mom srcu muka se savija.

نه ميل نخل كل ايلر نه سير كلستان استر
كوكل بر سر و قامت غنجه لب شوخ جهان استر
ايرر بر ساحل مقصوده آخر فلك دل قالمز
اولور بر كون مساعد روركار اما زمان استر

Niti teži za rumenom ružom —
Ni za šetnjom po tom perivoju
Srce, nego hoće sevli biće,
Gondže-usta, — hoće dragu svoju.

Najpošlje će jedrenjača srca,
Da željene luke se dovreba;
Jedan dan će i vjetar puhnuti,
Kako želim, — al vremena treba!

چكمه زحمت يوق يره ای عندليب خوش نوا
كلشن عالمده قوپمز بر كل صاحب وفا

Ne muči se zalud, — o slavulju!
Koji dobro zapjevati znade!
U svijetskom perivoju nema
Ruže, koja vjernosti imade.

هر نه دكلو موج آسا ايلسم ميل كنار بحر غمدن چيقمغه بر لحظه قورى روزكار

I ako ja poput vala težim domoći se žala,
Hoće li mi vr'jeme dati more brige preplivati?

ديده دن ممكنيدر سيلاب حسرت اقمه
شيشهٔ دل سنك جور يار ايله مكسوردر الخ

Zar bit može, da s' iz oka potok boli ne prolije,
Kad kamenom jada draga srce ti razbije?

O njegovim perzijskim pjesmama šeich Fevzi Blagajac u »Bulbulistanu« veli, da su majstorski spjevane i da je podražavao glasovitom pjesniku Urfiji [در فارسی همه شعرش نظيرهٔ عرفيست] i citira slijedeći gazel:

مرا از جام ی خوشتر نباشد همدی ديكر
مرا از دختر رز به نباشد محرمی ديكر

.بزخم کبکشان خویشتن نه مرهم صحبت
نیابد ای فلك چاك دلم را مرهمی دیکر
.برون آمد خط سبزش جنون تو مبارك باد
ترا ای دل نمود از نو غمی و ماتمی دیکر
زرویت .ر ندارم دیدهٔ .ر خون که می .بینم
کل رخسار سرخت را نشاید شبنمی دیکر
نماید رشدیا صد عالم از جام فلك لیکن
در آور جام می بنکر که .بینی عالمی دیکر

Od čašice rujna vina
Meni nema dražeg druga;
Zar od ploda vinske loze
Ima bolja razbituga?

Ti liječi razgovorom
Ranu ml'ječnom putu svojem, —
Nebo, sjem tog drugog l'jeka
Ne imade srcu mojem.

Plačno oko ja ne dižem
S rumenoga tvoga lica,
Jerbo njemu ne doliči
Druga rosa sjem suzica.

U nebeskoj čaši, Rušdi,
Sto svjetova baca slike.
Želiš vidjet drugi svijet,
Usmi čaču rumenike.

Osim toga Rušdi je bio veliki majstor u pjevanju kronograma. Lijepi su mu slijedeći:

عدم جسر ینی کچدی راه حقده کوپریلی زاده

»Na božijem putu (boreći se) pregje preko mosta ništetnosti Ćuprilić (Mustafa paša)«.

قدمات مولی العارفین

»Umrije prvak učenjaka«.

Prvi je rečen prigodom pogibije Kara Mustafa paše Ćuprilića, a drugi kad je umro Džehangiri šeich Husein efendi.

Šehjujo.

الحمد لله الذی جعل العلماء بفضله کالاعلام ومهد بهم قواعد الشرع وشید مبانی الاسلام الخ

Tako počima njegov učenik i biograf Ibrahim b. Elhadži Ismail monografiju o tome znamenitom Hercegovcu, koja nosi naslov:

فی مناقب الفاضل المحقق مصطفی بن یوسف المستاری

Taj vrijedni i zahvalni učenik zbilja se odužio svome učitelju, što mu je u tom malom djelcu sačuvao uspomenu i svoje potomke zadužio, da je dalje predaju budućim naraštajima.

Dva su vijeka preletjela preko Hercegovine i grada Mostara, kako je Šehjujo na vijeke zaklopio oči. Kroz to vrijeme Mostarci su zaboravili mnogo odličnih djedova, kojih se ni po imenu ne sjećaju, dok se još i dan danas u narodnoj predaji kao dragocjene uspomene čuvaju priče o Šehjuji[1]) kao o narodnom svecu.

[1]) Zašto ga narod tako zove, to nijesam mogao doznati, ali može se naslućivati slijedeće: Svakog Mustafu u Hercegovini zovu Mujo, a radi uzorna i pobožna života pršiven mu je pridjevak »šeh«, dakle Šeh-Mujo. Može biti s vremenom radi eufonije, da je Šehmujo pretvorilo se u Šehjujo.

Majka o njemu pripovijeda sinu kao o dobrom čovjeku, koji je svojim pobožnim i uzornim životom stekao čast evlije. Kasnije mu otac i društvo raširi krug uspomenâ na velikog Hercegovca predajom o visokoj učenosti, strogoj pravednosti i zanosnom patriotizmu, jer je iz ljubavi prema domovini s lozinskom:

لولا حب الوطن لخربت البلاد السوء

»Da nije ljubavi prema domovini, opustile bi hrgjave pokrajine«.

Žrtvovao je sjajnu budućnost u Carigradu, kada su ga zemljaci izabrali za svoga muftiju.

Ko je bio taj veliki Hercegovac, kome narod daje naslov »šeh«, premda to nije bio po zvanju, nego »alim« u visokom smislu te riječi? Na to pitanje možemo s pouzdanim vrelima odgovoriti, jer nam se dosta podataka sačuvalo o njegovu životu i djelima u spomenutoj monografiji i narodnoj predaji. Šehjujo je sin Mostarca Jusuf b. Murada Ejubovića [ایوبی زاده] profesora na nekoj medresi u Mostaru, a ugledao je svijet godine 1061. po Hidžr. (1650.) Rogjeno mu je ime Mustafa.

Kad mu je bilo sedam ili devet godina, umro mu je otac ostavivši mu lijep imetak. Pripravne nauke slušao je u zavičaju pred muderisima, megju kojima se spominju Ahmed ef. Opijač, Elhadži Ismail ef. otac pisca »Menakiba«, tadanji muftija Hasan ef. i kadija Smajil ef., koji su na daleko slovili radi učenosti.

Prirogjena darovitost i volja za naukom svrate pozornost učitelja i rogjaka na vrijednog učenika, pa ga godine 1088. (1677.) pošalju u Carigrad, gdje je brzo razvio talenat i djelatnost pred muderisima Kara Bekirom i Arabzade, koji su tada bili na glasu kao prvi učenjaci u turskoj carevini, da je kao gjak napisao komentar na institucije islamskog prava[1]) pod imenom مفتاح الحصول فی مرآة الاصول (Ključ svrha o ogledalu institucija). To mu je djelo pribavilo ne samo ugled megju kolegama, nego i odlično mjesto megju ulemom u Carigradu[2]).

Po svršetku nauka dobio je profesuru na jednom kolegiju u Carigradu. Slušatelji drugih kolegija jatomice su dolazili, da čuju predavanja mladoga Mostarca, koji je znao prirogjenom vještinom i govorničkijem darom razložiti najteža temata, da ga svak razumije. O učenosti ne treba ni govoriti. Stara pjesma islamskih biografa s refrainom: »Da je živio u vrijeme mudžtehida, i oni bi ga cijenili!«[3]) — i njemu je otpjevana.

Kao muderis stekao je prijatelja u krugovima uleme i visokih dostojanstvenika. Jedan od prijesnih prijatelja bio mu je Abdurrahman paša, koji mu je dao i svoga sina na odgoj. Šehjujo je s mladim pašićem Abdullah begom kroz četiri godine svršio, što softe obično uče 8—10 godina. Nenadana smrt pokosi mu učenika u ranoj mladosti 1102 (1690.). To se učitelja veoma kosnulo, jer ga je veoma volio i u njemu cijenio rijedak talenat, koji bi, da je dulje poživio daleko dotjerao i služio mu na ponos i diku[4])

---

[1]) Tekst je od Munla Chusreva.

[2]) »Bosna Salnamesi« god. 1302. str 6. فحول علماء زمان آراسنده بر موقع ممتاز احراز ایتمشیدی

[3]) Menakib: ولعمری لو جاء فی زمانهم الشریف بل فی دولة المجتهدین لکان له شان عندهم الخ

[4]) Menakib.

Na molbu Abdullah bega komentirao je كتاب الاعوزج od Zimachšerije i po njemu ga prozvao الفوائد العبدية a prigodom smrti rekao mu kronogram[1] ادع له يدخل جنته koji mu je uklesan na spomenik (bašluk).

Upravo u vrijeme, kad mu je u Carigradu obećana profesura na jednoj od prvih medresa, umre mostarski muftija Hasan ef., a Mostarci ga izaberu za muftiju. Sav trud prijatelja, da ga zadrže u Carigradu, gdje ga je čekala sjajna budućnost, ostao je uzaludan. اني لاجد ريح الرحمن من جانب هرسك — »Ja osjećam, da vjetar Svemilostivoga dolazi od Hercegovine« — odgovarao je svakome. Ne odazvati se tome vjetru nije imao snage.

Patriotizam u njemu prevlada, pa primi izbor i dogje u domovinu 1104. mjeseca rebia II.[2]). Punih petnaest godina i mjesec dana proživio je u Carigradu neumorno roveći po bibliotekama i sabirajući gradivo za zasnovana djela.

»Učite, da budete obrazovani ljudi, a ne učite, da crpite iz nauke materijalnu korist« — bila mu je svagdanja propovijed, koju bi obično završio riječima: »Plemenita svrha postiže se neumornom marljivosti«[3]).

Eto tako dižući se iznad svjetskog ništavila dušom i tijelom posvećen nauci predavao je Kur'an, tradiciju, institucije prava, retoriku i t. d. Visoki polet i volja za rad dvije su karakteristične vrline u životu Šehjuje. Ni jedan čas ne biti besposlen — uza sve zemne blagodati: učenost, ugled i blagostanje — znači biti valjani radenik na polju prosvjete i odličan sluga svoga naroda. U časovima, kad nije bio zaposlen predavanjem i izdavanjem fetva (decizija) pisao je svoja djela ili prepisivao znamenite umotvorine velikih arapskih učenjaka. U njegovoj bogatoj biblioteci ostalo je preko 60 omašnih djela, koja je prepisao svojom rukom;[4]) samo iz te činjenice može se vidjeti, da imamo posla s pionirom, koji nije znao za odmor, kad treba pokazati primjerom svojoj okolini: kolike zahtjeve stavlja nauka svome zastupniku, koji savjesno vrši zvanje učitelja i učenjaka.

Svagdanja mu propovijed o koristi nauke našla je odziva, rad oko prosvjećenja naroda panuo je na plodno tlo. Od tada grad Mostar prednjači s obrazovanom ulemom svima gradovima u Bosni i Hercegovini, a to se mora pripisati većim dijelom zaslugama Šehjuje, koji je znao i umio u svojim sugragjanima probuditi interes za nauku. Zadnji glasoviti Mostarac na polju istočne knjige u osobi muftije Karabega bio je žrtvom ustanka uoči okupacije.

Predugo bi nas zavelo, kad bi smo se upustili u prikazivanje Šehjujina života po spomenutoj monografiji i narodnoj predaji, koje nam čuvaju mnogo anekdota o njegovom načinu življenja i dobrim djelima. Dosta je, da konstatiramo još slijedeće: nakon petnaest godina blagoslovljena rada na polju prosvjećenja zapuštene domovine ispustio je svoju veliku dušu u utorak 15. rebia II. 1119. (1707.) u Mostaru, gdje su mu zakopani zemni ostaci u posebnom turbetu[4]), koje od vajkada Mostarci hodočaste, pa i dan-danas radi ispunjenja mogućih i nemogućih želja[5]). Megju ostalim, što se traži od duha Šehjujina, zanimiva je

---

[1]) Menakib.

[2]) Ibidem: - تحرك عرق المحبة الى الوطن الاصلى الذى مس جلده الشريف ترابه - »Bosna salnamesi« god. 1302. ضمير منيرند، حب وطن لذتى غلبه ايتمى الخ.

[3]) Behar I. god. 254. str.

[4]) Menakib.

[5]) S. Udovčić: »Behar« I. god. 255. str.

slijedeća bilješka: »Poslije sabah-namaza (jutarnje molitve), ako jedno nedarovito i tupo dijete četrdeset dana neprekidno posjeti njegov grob, da će postati darovito i oštroumno. To je megju mješćanima više puta oprobano, pa se još i danas prakticira, naime: grob mu se posjeća i tupa djeca postaju darovita«. Eto tako se Mostarci koriste i njegovim duhom![1])

Učenici su izgubili u njemu velikog učitelja, bogataši iskrenog prijatelja, velikaši mudra savjetnika, sirotinja brižljiva skrbnika, a Hercegovina jednoga od najodličnijih sinova.

Osim spomenutog komentara na institucije islamskog prava napisao je Šehjujo cijeli niz samostalnih djela i komentara o raznim strukama znanosti. Mi ćemo ih ovdje po imenu zabilježiti onako, kako ih nabraja pisac njegove monografije.

1. شرح علی الرسالة السمرقندية فی الآداب Komentar na Semerkandino djelo o retorici.
2. شرح علی خواشی شرح الرسالة المذكورة Komentar na glose komentara spomenutog djela.
3. شرح علی شرحها للفاضل المسعود الروی Komentar na komentar Mes'udov na spomenuto djelo.
4. شرح علی خواشی الشرح المذكور Komentar na glose spomenutog komentara.
5. خلاصة الآداب Sadržaj retorike (samostalno djelo).
6. شرح مختصر علی خلاصة الآداب Kratak komentar na »Sadržaj retorike«.
7. شرح مطول علی خلاصة الآداب Opširan komentar na »Sadržaj retorike«.
8. شرح علی الرسالة الحنفية فی الآداب Komentar na »Hanefiju« o retorici.
9. حاشية علی الرسالة المذكورة Glosa na komentar spomenutog djela.
10. شرح علی ما كتبه العلامة الشريف فی الآداب Komentar na djelo Šerifovo o retorici.
11. حاشية علی شرح الهروی علی المختصر فی المنطق Glosa na komentar od Herevije na »Muchtesar« o logici.
12. شرح علی ديباجة المختصر المذكور Komentar na uvod u spomenuti »Muchtesar«.
13. شرح الجديد علی الشمسية فی المنطق Novi komentar na »Šemsijju« o logici[2]).
14. شرح علی أنموزج الزمخشری فی النحو Komentar na Enumuzedž (Uzorak) Zimahšerin o sintaksi[3])
15. شرح علی القصيدة اللامية فی الكلام Komentar na pjesmu »Lamijju« o apologetici[4]).
16. حاشيه علی شرح العضدية Glosa na komentar »Adudijju« od 'Isamuddina.

---

[1]) »Bosna Salmanesi« god. 1302., str. 7. صباح نمازندن صكره قرق كون على التوالى مرقد مباركلرينه دوام ايدن اطفالك غباوتى زائل و ذكاوتى درجهٔ كماله واصل اولمقده اولديغى مخلجه مجربا تدن اولديغنه مبنى اليوم علت غباوته مبتلا اولان اطفال وجه مشروح اوزره مرقد مباركلرينه نائل آمال اولمقده در. ، حائيت شريفه سندن دخى استفاده اولنور.

[2]) وهو بالفوائد والنكت الغريبة فريد veli o tome djelu životopisac t. j.: da je puno korisnih i duhovitih misli.

[3]) وهو بالقواعد اللطيفة مملو ومن بين الشروح وحيد سماه بالفوائد العدية t. j.: da je pun lijepih pravila i megju ostalim komentarima osamljen.

[4]) Nazvao ga بدر المعانى فی شرح الامالى

17. شرح على المغنى فى الاصول Komentar na »Mugni« o institucijama [1]).
18. شرح على المنتخب فى الاصول Komentar na »Muntechab« o institucijama.
19. شرح على الرسالة النفيسة فى الفرائض Komentar na našljedno pravo.
20. رسالة فى الفرائض Knjiga o našljednom pravu.
21. شرح على الرسالة المذكورة Komentar na gore spomenuto djelo.
22. نفائس المجالس Odlične konferencije (djelo o propovijedi).
23. شرح على اللغة المرسومة بالشاهدية Komentar na »Šahidiju« (perzijski riječnik u pjesmi).
24. شرح على تهذيب المنطق والكلام Komentar na »Tehzib« od Teftazanije [2]).

Kako se vidi iz naslova djela cijeli književni rad našeg Šehjuje kreće se poglavito oko znanosti, koje su i dan-današnji obligatni predmeti po medresama kod nas i na istoku. Veliki učitelj posvetio je cijeli život, da svojim učenicima olakša razumijevanje logike, retorike, sintakse i t. d. pišući školske knjige i obsežne komentare na glasovita djela o raznim znanostima.

O vrijednosti Šehjujinih djela mi ne ćemo ovdje govoriti, jer nemamo nego dvije knjige pri ruci i to: komentar na Semerkandino djelo o retorici [3]) i komentar na »Isagudžiju« o logici [4]). Pošljednje je tiskano u Carigradu 1316. po Hidžr. nakladom Mehmed Tevfik efendije Okića.

Da se vidi kakovom je arapštinom pisao Šehjujo, ne će biti na odmet, ako ovdje iz prvoga djela donesemo početak uvoda. Evo kako počima:

نحمدك يامن لامناقض لما اعطاه ، ولامعارض لما قضاه، ولا شاهد بثبوت ما نفاه ، ولا سند لمنع ما اتاه . ونصلى على من افحم البلغاء حين المناظرة بالكتاب، وعلى آله المباحثين لاظهار الصواب ، واصحابه المتأدبين بمكارم الآداب . وبعد فيقول المفتقر الى الله الغنى الباري ، مصطفى بن يوسف بن مراد الموستارى ، وفقه الله لما يحبه ويرضاه ، واوصله الى ما هومترجاه : إن اعلى المطالب واسناها وأجل المآرب واسماها ، هو التحلى باصناف العلوم والمعارف ، والاحاطة بما فيها من النكت واللطائف ، وإن من جملتها من الآداب ، محتوٍ على اسباب النجاح ، ومحتوٍ على قواعد الفلاح؛ اذ غايته الفوز من الخطأ فى المباحثة ، والنجاة من الخلل فى المناظرة . ولقد حررت فيه اوراقًا جزيلة ، وصنفت فيه رسائل جليلة ، واحسنها الرسالة المتداولة بين المحصلين،

---

[1]) فتح فيه اسرار الفن وكشف المغلقات وحل المشكلات وسماه بفتح الاسرار t. j.: otkrio je u njemu tajne te struke i riješio teška mjesta i nazvao ga: otkriće tajna.

[2]) To mu je najzadnje djelo, a dovršio ga je u redžebu 1118 (1706.). Za to djelo veli njegov biograf: من طالعه عرف مقدار فضله ومهارته فى العلوم t. j.: ko ga je čitao, mogao se osvjedočiti koliko je njegovo znanje i poznavanje znanosti.

[3]) فى آداب البحث je dosta čitljiv manuskript. Pisan je nesh-talikom u formatu 8° na starom tankom i rapavom papiru, a obuhvata 74 stranice. Nije zabilježeno ni ko ga je pisao, ni kad je pisano. Tekst je prevučen crvenom tintom. Prepisivač — valjda po uzorku — popratio je izmegju redaka sva رد على i قيل sa slijedećim imenima: Mes'udi, Sejjidi Šerif, Bihišti, Kutbi Keilani, Mu'inuddin, Šaši, Miri Husein, Miri Chusrev i N'uman el Charzemi, a to su sve po izbor učenjaci na istoku. U koliko su opravdani prigovori i mišljenja našeg Šehjuje, ne možemo stvoriti suda, jer smo u toj nauci kratkije rukava.

[4]) To mu djelo ne spominje biograf. Šehjujo ga je napisao za svoga boravka u Carigradu i posvetio veziru Abdurrahman paši, kako se razumije iz predgovora.

صنفها افضل المتأخرين ، واكمل المتبحرين ، شمس الملة والدين ، السمرقندي ، تغمده الله بغفرانه ، واسكنه وسط جنانه ، المشتملة على فوائد شريفة ، وقواعد لطيفة ، وكنت لازمتها مدة مديدة ، واشتغلت بمطالعتها برهة طويلة ، وكثيراً ما يخالج قلبي ان اشرحها شرحاً يذلل صعابها ، ويكشف عن وجوه فرايدها نقابها ، و ويتضمن ما فيها من غوامض الاسرار ، ويبين ما فيها من اللطائف التي تحت الاستار ، وتصفحت في مطالعة الكتب المصنفة في علم الآداب ، لا سيما شرح المقدمة والقسطاس في هذا الباب . فشرعت الى شرحها بحيث يقبله الطباع ويستحسن حديثه الاسماع الخ .

»Mi te slavimo o onaj (Bože), kome niko ne protuslovi za ono, što daje, niti ga kritikuje za ono, što odredi, niti ima svjedoka za ono, što uskraćuje, niti dokaza da spriječi ono, što daruje.

I mi blagosivamo onoga, koji je najugledniji megju štilistima, kad se raspravlja o knjizi i njegovu porodicu, koja disputira, da otkrije istinu i njegove savremenike, koji su obrazovani vrlinama naobrazbe. A po tome sluga Boga, sveimajućega stvoritelja Mustafa sin Jusufa, unuk Murada rodom Mostarac — Bog ga uputio onome, što mu je drago i od šta je on zadovoljan i doveo ga do željena cilja — veli: zaista je najviša težnja i najuzvišenija, najveća potreba i najodličnija nakititi se s raznim znanostima i umjetnostima i svatiti u njima duhovite misli i pouke. Jedna od njih je nauka o retorici, koja vodi do napretka i koja obuhvata pravila spasa, a konačna joj je svrha, da sačuva (čovjeka) od griješenja kod rasprava i izbavi ga od manjkavosti kod disputacije. Napisano je o tome mnogo papira i sastavljeno mnogo knjiga; nu megju njima je najbolje djelo, koje se najviše upotrebljava megju gjacima, a napisao ga je najodličniji od kasnije uleme i najsavršeniji od strukovnjaka, sunce naroda i vjere Semerkandi — Bog ga sa svojom milosti obasuo i dao mu mjesto u sredini raja. To je djelo od velike koristi, puno lijepih pravila. Dugo sam po toj knjizi predavao i mnogo se s njome bavio i često me je srce vuklo, da je komentiram, da protumačim u njoj teška mjesta, da skinem s njezina bisera zastor, da objavim njezine duboke tajne i objasnim sakrivene ljepote i t. d.«

Mahir.

Taj visoko obrazovani učenjak i daroviti pjesnik sin je šeichi Bešira, unuk šeichi Memije, a praunuk Velijjuddin efendije. Rodio se godine 1059. (1649.) u Bosni, a ime mu je Abdullah.

Pripravne je nauke učio u domovini pred ocem, a visoke slušao u Carigradu kod Nevesinjca Šaban-zade Mehmed efendije, kod koga je takogjer bio mulazim, kad je držao predavanja na Sulejmanijji. Kasnije je s istim profesorom išao na Meku.

Kad se vratio u Carigrad posvetio se profesorskom staležu i prošao propisani red medresa, ali radi bosanskog ponosa i bahatosti nije mogao dobiti profesorsko mjesto, jer je u višim ulemanskim krugovima imao mnogo protivnika.

Mahir živeći privatno pjevao je slavospjeve prijestolonašljedniku Mustafi II. i slao mu lugaze vješto sastavljene, da se zabavlja riješavanjem. Kad je Mustafa

zasio na prijestolje osmanskih careva, svratio je na njega pažnju i naredio, da mu se dade profesorsko mjesto. Godine 1106. (1684.) nalazimo Mahira na Šah-Kuli medresi. Slijedeće godine na Sachnu, a 1109. (1697.) na Sulejmanijji.

Iste godine dobio je »mevlevijjet« i kadiluk u Selaniku, odakle je nakon dvije godine premješten u Galatu s naslovom od Edrene, a već 1115. (1703.) podijeljuje mu se kao »arpaluk« Biga u Džisri Erkena.

Megjutijem umre sultan Mustafa, a zavidnici i protivnici Mahirovi brzo skuju spletku, da ga maknu iz Carigrada. To im ispane za rukom. Bez njegova znanja i privole bude imenovan kadijom u Meku. Mahir upregne sve sile, da ostane u Carigradu, ali kad mu se zaprijeti da odmah ide na odregjeno mjesto, morao se pokoriti sudbini.

Kad je islužio odregjene dvije godine, odrede mu »arpaluk« na Rodosu pod uslovom, da ne smije doći u Carigrad. Kasnije su mu još dali Sultan Hisar, a 1120. (1708.) dobio je kadiluk u Kajseriji pod uslovom, da sam mora vršiti službu.

Eto tako potucajući se od nemila do nedraga završio je svoju misiju na ovom svijetu kao kadija u Ainitabu mjeseca šabana 1122. (1710.). Njegovi biografi Šeichi[1]), Safäi[2]) i Salim[3]) hvale ga kao vrsna pjesnika i štilistu, koji je majstorski perom baratao.

Iza njega je ostao potpun divan pjesama, koji je dosta dragocjen spomenik na turskom Parnasu. To svjedoče slijedeći stihovi:

دل طفلی که مجنون ایله مشق آلوب اوقوردی
فرهادی او دمده دخی میدانه اوقوردی
قیسه یراشور ایلسه دعوای تفوق
عشق عرصه سنه خیمهٔ لیلایی اوقوردی
ایرلمز ایدی سایه کبی پیر مغاندن
زیرا که دعای قدحی آندن اوقوردی
ای ماهر اکر اولسه پاکیزه غزللر
یاران صفا اکلنوب آیانه اوقوردی

Moje srce kad je naučilo
Sa Medžnunom čitat i pisati,
Onaj čas je ono odlučilo —
I Ferhada na mejdan pozvati.

Ta srce je i piri-mugana
Kao sjena po svùda pratilo,
Dok je od njeg bekrijske molitve
I obrede dobro naučilo.

Dolikuje Medžnunu prvenstvo
Ako traži; kao junak pravi
On je Leili čador razapeo —
Svojom rukom na polju ljubavi.

O Mahire, ja da ne imade
Lijepije tvojije gazela!
Šta bi mogla u društvu čitati
I pjevati družina vesela?

کالای وصلکی دل و جان بی بها بیلور
یوقدر نظیری ای کل رعنا خدا بیلور
جانا غمکله الفت ایدلدن هزار دل
باغ جهانده کللری خار جفا بیلور
رستمده اولسه عاشق بی دل هراس ایدر
مژکان بی امانکی تیر قضا بیلور
بیکانه صفه ای مه نا مهربان بنی
عالم بلای عشقك ایله آشنا بیلور
چوقی وصاله وعد هزار ایلسه بکا
عشاق ایچنده ماهربنی بی ربا بیلور

[1]) Šeichi: II. sv.
[2]) Safâi: 229 fol.
[3]) Salim: 599 p. — Hammer: IV. 41.

Ne razumi ni srce, ni duša
Kol'ko s tobom sastanak valjade:
Ne ima ti slike ni prilike
Na svijetu — sveznajući znade.

Draga dušo, slavulj moga srca,
Što se dobro s tvojom brigom pazi,
Zna — ko bere u bašči svijeta
Ruže, mora i trnje da gazi.

Ako Rustem bez srca ostane,
Bojaće se lubavnije mica —
— Kao str'jele kobnoga udesa —
Nemilosnih tvojih trepavica.

Nemoj mene tugjinom držati,
Sunce, štono vjere ne imade,
Da si me ti na belaj metnula,
Sa ljubavi — to vas svijet znade.

Zar je čudo, ako meni dade
Za sastanak tisuć obećanja?
Svaka duša, koja ljubi, znade
U Mahira nema pretvaranja.

صحن سینه مده آچلش داغ غمدر کل دکل
طرف دستارنده دود آهدر سنبل دکل

»Nije ruža nego rana brige procvala na mojim grudima; nije sumbul nego duman od aha, što kiti moj turban«.

هزار نغمهٔ خونین چکر دیوب آنی
او چور مکز او قدر عند لیب نالانی

»Veleći da pjeva hiljadu krvavih melodija ne silite toliko ucviljenoga slavulja da odleti«.

کوی یاره رو براه اولدی دل پامالر
فی المثل طاغ بوریمزسه یوریسون ابدالر

»Do sela dragane zaputiše se pogažena srca, kako ono poslovica veli: »Ako ne ide brdo (abdalima) neka idu abdali (brdima)«.

کتاب حسن دلبر خال و خطیله محشادر کورن دیر بارك الله بر کوزل ترتیب زیبادر

»Knjiga o ljepoti moje drage protumačena je s mladežom i mahovinom (po licu); ko je vidi, reče: »Neka je bog blagosovi — lijep je i divan raspored!«

Aasim.

Rodom Bošnjak, rogjeno mu ime Jusuf. Nauke učio u Bosni, gdje je i proveo cijeli život kao sekretar bosanskog mulle u Sarajevu.

Ostavio kompletan divan; umro 1122. (1710.)[1]).

To je sve, što mi je o njemu poznato. Ovaj čas nemam pri ruci ni jednog stiha njegova. Kad sam listao Šeichiju u dvorskoj biblioteci, previdio sam ga, a po Hammeru njemački prijevod citirati i prevagjati mislim, da je suvišno.

Zeki.

Rodom je iz Bosne, a ime mu je Alija. Salim mu uz pjesničko ime prišiva još prigjevak: Kimjager (Alkemičar). Nauke je u domovini učio i svršio, ali videći da ga na rogjenoj grudi, gdje se u ona vremena više važnosti polagalo

[1]) Hammer: IV. 40.

na junaštvo nego li na učenost, ne znaju cijeniti, zaputio se u Carigrad i preko zemljaka upoznao se s više dostojanstvenika megju ulemom. Napokon se odluči, pa stupi u svitu šejchul-islama Čataldžali Ali efendije, koji ga uze sebi za ćehaju (sekretara), a malo kasnije ogradi ga mukatadžijom dobara, koja su privezana za Meku i Medinu. Njegovom protekcijom dobio je odlično mjesto u visokoj porti, gdje je brzo dotjerao do šefa nekog odjelenja.

Kad je spomenuti šeichul-islam godine 1097. (1685.) svrgnut njegovi protivnici i našeg Zekiju potisnu u kraj. Udaljen od svijeta u svojoj kućici ili bolje rečeno u kemičkoj radionici na Kozka-Burumu dan i noć bavio se alkemijom, za to je i prozvan Zeki-i-Kimjager.

U čvrstoj vjeri, da se kovina može pretvoriti u zlato nekim kemičkim sastavinama, radio je neumorno praveći svakakove pokuse cijeli niz godina. Ne znajući za umor i odmor mučio se i radio kao mrav da pronagje način kako — na primjer — da od bakra načini zlato, ali sve uzalud, dok napokon nije klonuo tjelesno i duševno od silna napora. Kao svi alkemičari i on je 1123. (1711.) otišao s ovoga svijeta razočaran i prevaren u nadi.

Njegovi biografi vele, da je bio dobar povjesničar i jako vješt u riješavanju i sastavljanju zagonetaka, da je poznavao arapski i perzijski jezik[1]).

Iza njega ostao je komentar na perzijski riječnik »Šahidi« i velik broj pjesama u poznatim i rijetkim غير مستعمله metrima.

Lijepi su mu slijedeći stihovi:

نهال نازنینم دلفریب و دلستان اولدی
خرامان اولدوغی دم فتنهٔ آخر زمان اولدی
زلال لعل نابندن حیات جاودان بولدق
امیدی قطع ایدن عشاق جانا تازه جان اولدی
پریشان ایلدی چوق دللری اول کاکل خوشبو
دوشوب عشاق سودایه ضعیف و ناتوان اولدی
عجبمی شوق لعلکله زکی مست مدام اولسه
لبك فکریله چشمدن مدامی روان اولدی

»Moja dražesna grana (draga) prevari (me) i uze (mi) srce; onaj čas, kad se stavi u gibanje, nastane metež (fitne) pred sudnji dan«.

»U slatkom soku njezinih usana nagjoh vječni život, a zaljubljeni bez nade, o draga, na novo oživiše«.

»Mnogo je srce razbila ona miomirisna kosa, a zaljubljene učinila slabim i nemoćnim u ljubavi«.

»Zar je čudo, što je Zeki u zanosu prema tvome rumenilu vječno pjan; kad mislim na tvoju usnu neprestano vino (suza ko rujno vino) teče iz moga oka«.

Aazim.

Sin Nevesinjca Šabanzade Mehmed efendije. Po onoj الولد سرابیه — kakav otac, takav sin — u istinu je bio dostojan očina imena. Kao potomak visokih ulemanskih dostojanstvenika 1097. (1685.) bio mulazim kod šejhul-islama Anka-

[1]) Safâi: 98 fol. — Šeichi: II. svez. — Salim: 247. p. — Hammer: IV. 15.

revije, a kasnije predavao na više odličnih medresa; umro od kuge 1124. (1712.) u cvijetu muževne dobe.

Imade uregjen divan, koji je bio dosta pribran megju savremenim pjesnicima. Osim toga dopjevao je Kafzadetov epos »Leila i Medžnun« veoma vješto. Ovo su njegovi stihovi:

نمایان زخم سخت دل ولی شمشیر نا معلوم
اثر پیدا مؤثر غایب و تأثیر نا معلوم
نجیه دانشوران عالم اظهار تلاش ایتمز
قضا در زیر غیب و شیوهٔ تقدیر نا معلوم

»Vidi se kruta rana na srcu, a sablja je nepoznata; trag je ostao, nema onoga ko ga je ostavio — djelovanje je nepoznato«.

»Kako da ne pokažu rastrešenost poznavaoci svijeta? — nesretni udes se ne vidi, a način božije odredbe je nepoznat«.

شهپر بلبل چسو پر تیر در سنسز بکا — غنچهٔ کل خنجر تدمیر در سنسز بکا
عشوهٔ حوران جنت صفحهٔ اندیشه مه — چون نقوش خامهٔ تصویردر سنسز بکا
عازم آسا تشنهیم جان بخش لعل نا بکه — موج صهبا جوهر شمشیر در سنسز بکا

»Bez tebe mi je slavuljevo krilo strijela u letu, — bez tebe mi je ružin pupoljak krvavi mač«.

»Namigivanje rajskih hurija na polju mojih misli bez tebe izgleda kao crtarija slikarskog pera«.

»Kao Azim žegjam za crvenom usnom, štono život daje, — talas vina bez tebe mi se čini nacrt (dževher) po sablji demiskiji«.

Sabit.

Na čisto sam, jer ne mogu ni posumnjati, da nije Bosna prije preporoda dala turskoj lijepoj knjizi najoriginalnijeg pjesnika, a taj se pjesnik punim imenom zove Alauddin Sabit.

Rodom je iz Užica, koje su, kako smo prije čuli, sve do oslobogjenja Srbije, od vajkada pripadale bosanskom vilajetu, a član je jedne plemenite bosanske porodice[1]). O njegovim mladim danima, znamo samo toliko, da je učio pred muderisom Chalil efendijom u domovini, a po tome došao u Carigrad i stupio u svitu Sejjidi zade Mehmed paše, koji je u ona vremena slavio kao mecena pjesnika i književnika.

Paša ga je jako volio i mnogo družio s njime. Pašinim zauzimanjem 1089 (1678.) postao je mulazim kod Ebu-Seidzade Fejzullah efendije. Redovito je prošao propisani red medresa i dotjerao do erbeina. Megju tijem umre paša, a Sabit ostane bez zaštite prepušten sam sebi.

Videći da će bez protekcije dugo čekati, dok dobije profesuru na kojoj medresi, odluči se, pa pregje u kadije. Služio je u Čorlili, Burgasu i Janji živeći u nadi, da će i za njega jednom nastati sretni dani.

---

[1]) Safâi: 68 list بوسنه‌ده اوزیچه قصبه‌سندن — Šeichi: II. ولایت بوسنه‌ده اوزیچه نام قصبه‌دن a oba ta pisca su savremenici Sabitovi. Safâi mu je bio i prijesni prijatelj, koji takogjer veli, da mu je Vusleti beg Pašić bio bližnji rogjak, dakle i Sabit je bio član odlične porodice.

I nada mu se ispuni. Kad spomenuti profesor Fejzullah efendi 1102. (1690.) postade šeichul-islam i Sabitu se sreća nasmija. Odmah dobije muftiluk u Tekfurtagu[1]) i ujedno izvanju profesuru na medresi Rustem paše Skradinca s 50 jaspri dnevnice. Dvije godine kasnije postao je nutarnji [داخل] profesor na istoj medresi, a 1109. (1697.) data mu je s berivima na Sachnu [موصلهٔ صحن اعتبرله].

Tu je mirno i zadovoljno živeći probavio punih deset godina, dok ga početkom muharema 1112. (1700.) ne iznenadi vijest, da je imenovan na Bosnu za vrhovnog sudiju [بوسنه مولویتی] Nakon četiri godine premješten je u istom svojstvu u Konju, a odatle 1119. (1707.) u Diaribekir, gdje je 2. šabana 1124. (1712.) umro od šećerne bolesti [مرض زخیره دن].

Jedan prijatelj Sabitov prigodom smrti spjevao mu slijedeći kronogram:

فخر افراد موالیٔ عظام　　بوسنوی ثابت افندی ذوالعلا
الحق اولمشدی علاوه فضلنه　　شعر وانشاده اکا حسن ادا
زایران قبری دیر تاریخنی　　عدن زیبا اوله جایك ثانیا

»Dika običnih i visokih kadija Bošnjak Sabit efendi, Veliki«.

»Zaista, lijep štil dodatak je njegovoj učenosti u pjesmi i prozi«.

»Posjetnici njegova groba rekoše kronogram: krasni eden neka bude tvoja druga postojbina!«

Eto to je sve što smo mogli naći o Sabitovu životu, premda su o njemu pisala tri savremenika i to: Šeichi, Safâi i Salim[2]). O njegovim umotvorinama sva trojica pišu jako laskavo; poglavito Salim s velikim ushićenjem o njima govori. Evo šta veli: روزمرهٔ استعمال اولان لطائفی بر قالبه افراغ ایدرکه ضروری آدمه بر ذوق و تکریر قرائت وتجدید استماعنه تازه تازه شوق حاصل اولور الخ (Svakdanje izraze i dosjetke meće u takovu formu da čovjek i nehotice uživa; kad ih ponovno pročita ili čuje, budi se u njemu na novo neko oduševljenje i t. d.) To je kratka, ali lijepa karakteristika Sabitove poezije.

Polazeći s toga stanovišta, mi ćemo ovdje malo opširnije ogledati Sabitovu poeziju i to iz tri razloga *a)* jer imamo pri ruci dosta njegovih pjesama svake vrsti; *b)* jer smo na čelu rekli, da je najoriginalniji turski pjesnik i *c)* jer mu novi turski kritičari maćuhinski pristrano kroje sud.

Po čemu da bude Sabit najoriginalniji turski pjesnik?

Na to pitanje, ko preuba pozna tursku poeziju, lako će odgovoriti. Svi veliki turski pjesnici imadu svoje uzore na perzijskom Parnasu. Jedan je manje a drugi više podražavao ovome ili onome perzijskom pjesniku. To vrijedi i za lirsku i za epsku poeziju. Nadiri-Selman, Nabi-Sâib, Nefii-Enveri i t. d.

Mi smo još jednom gore napomenuli, na ime pišući o Derviš paši i Nerkesiji, da pjesnici iz naših krajeva većinom čine neki poseban genre na polju turskog pjesništva. Bez svake sumnje oni su stajali pod uplivom naše narodne

---

[1]) Sandžak u Edrenskom vilajetu, leži na moru.

[2]) Od novijih biografija imademo pri ruci od Rešada («Eslaf«: II. 35.) — od Nadžije (»Esami«: str. 93. — »Logati Nadži«: 464.) i od Š. Samije (»Kamusul-'alam«: III. 1735.). Nu sve je to onako površno napisano. Što više Sami uvrstio ga je u svoj veliki »Riječnik vlastitih imena« samo da o njemu nešto reče, a to »nešto« u cijelosti uzeto prikazuje nam Sabita kao neznatna pjesnika. Hammer: IV. 46.

poezije, koja imade toliko obilje turskoj poeziji nepoznatih pjesničkih izraza i slika. Mjesto da pozajmljuju sve pjesničke ljepote od Arapa i Perzijanaca, kao što su to običavali svi turski pjesnici, posegnuli bi katkad i za bogatom riznicom naše narodne poezije, pa iz nje u finoj formi izložili na turskom Parnasu mnogu dragocjenu umotvorinu.

Nu to se ne opaža ni kod jednog, koliko kod Sabita. Taj snažni genije pokušao je prvi istočnu umjetnu i narodnu poeziju dovesti u sklad — preplećući oboje našim narodnim prispodobama i figurama — i tako stvoriti novi smjer i otvoriti nove vidike turskoj umjetnoj pjesmi. U koliko mu je uspjelo, da to postigne kod savremenika sam nam kaže u slijedećem distihonu:

قماش نو ظهور معرفتده شمدیلك ثابت
بولنمازسه حلب تمغاسی استانبولده رغبت یوق

»Sabite, novom štofu umjetnosti sad — za sad nema cijene u Carigradu, ako na njemu nema halepske marke.«

Pod halepskom markom razumije se Nabina roba, a Nabi je bio savremenik Sabitov, koji je ropski slijedio perzijske pjesnike, poglavito Sâiba. Dakle tada u carigradskim literarnim krugovima udarala je na odobravanje Nabina poezija.

To je priznanje — makar bilo i ironično — da savremenici nijesu znali cijeniti njegove originalne umotvorine, jer iz riječi شمدیلك proviruje nada u bolju budućnost. Tješi se, da će jednom doći naraštaj, koji će taj »novi štof« znati cijeniti i uvesti ga u modu.

Može se naći i po koji njegov savremenik, koji sa zanosom govori o Sabitovim pjesničkim djelima. Megju njima je bio i Nabi, koji slijedeće stihove posvećuje Sabitu:

ضرب المثل ایرادینه بو عصرده ثابی کیسه اولهماز ثابت افندی یه رسیده

ili

اول کونه زبانزد سوزی کیم بولمغه قادر مجموعهٔ ارباب سخن جمله سی الده

»O Nabi, niko ne može u ovome vijeku dostignuti Sabit efendiju u pjevanju poslovica«

ili:

»Ko može naći onako poznat izraz (kao Sabit), kad je u ruci mu zbirka (umotvorina) ljudi od riječi«.

To nije samo karakteristika nego i odlično priznanje, da Sabitu nema premca u njegovu načinu pjevanja.

I noviji turski pjesnici i kritičari iza preporoda kao Zija paša, Muallim Nadži i Rešad priznaju Sabitu originalnost.

U pjesničkom uvodu »Charabata« prvi ga opjeva ovako:

ثابت دخی شاعری متیندر اول طرزده صاحب زمیندر
بر نعت شرفی وارکه دلکش معراجیه داخی اکا دراش
اکثر سوزی اصطلاحه داثر مضمونلاری وار دکر جواهر
لکن انی قید ضرب امثال وادیٔ زحافه ایلر ارسال

»Sabit je solidan pjesnik. U pjesništvu zauzima posebno mjesto. Imade jedan »Nat« (spjev u slavu pejgambera), koji osvaja ljudska srca, a i »Miradžijja« (o pejg. putu na nebo) ne zaostaje za rečenim spjevom. Riječi su u njegovim pjesmama birane i precizne, a sadržaj je pravo drago kamenje. Nû pošto se trudio, da stvara same aforizme i poslovice, zašao bi često i iznevjerio se pravilima metrike«.

Tako sudi o Sabitovoj poeziji Zija paša, koji je pozvan kao pjesnik i vrstan poznavaoc istočne i zapadne književnosti, da reče svoju o svima glasovitim arapskim, perzijskim i turskim miljenicima Muza.

Drugi turski pjesnik, kojega slobodno možemo ubrojiti i megju moderne, na ime Mualhim Nadži ovako se izražava:

شعرنده ضروب امثال و یا تعبیرات مشهوره ایراد ایتمك مراقیدر. وادیٔ مخصوصنده یکتا اولمقله برابر
مضمونفروشلق دردیله بر چوق بی نمك سوز سویلشدر. اشعارینك نا درجه بولنان کوزللری فوق العاده شیرینـدر.
عادیلری ایسه صوك درجه‌ده طاتسزدر. کوزللری نظیره قبول ایتز عادیلری تنظیره دکز.

»Sabit je imao osobitu volju i naviku, da poslovice i popularne fraze uvlači u svoje pjesme. Premda na polju poezije stoji sam, ipak je u zanešenosti, da originalne misli stvara, spjevao mnogo neslanih stihova. U njegovim pjesmama lijepe su rijetke, ali i izvanredno slatke, a obične su bez ikakova ukusa. Lijepe je ne moguće oponašati a običnima nije vrijedno podražavati.

Rešad o Sabitovim umotvorinama imade isto mišljenje, koje i Nadži, samo što on opširnije razlaže i razvlači ono, što je Nadži u kratko rekao.

Mi se u glavnome slažemo sa svima, samo izraz نادرجه ne možemo nikako bez prigovora preći. Nama se čini, da se taj izraz Nadžiji nehotice izmako. Ako to nije, onda sigurno nije u cijelosti poznavao Sabitova djela, nego samo na osnovi gazela skrojio mu sud. U toj vrsti pjesme Sabit je najslabije uspio. Čini se da mu je ljubav bila suhoparna tema, za koju se nije mogao zagrijati i vješto je zaodjeti mistikom kao Hafiz, Sâib i dr. Njegovi gazeli nijesu izlijevi zaljubljene duše, koja pliva po moru mistike, nego kratke erotske pjesmice, pune realizma bez mističnih ideala.

U ostalom sam pjesnik priznaje, da u njegovo vrijeme gazeli nijesu imali mušterije, da su ih savremenici odbijali kao ljepotice pozdrave od neljubljenih.

زمانه‌ده غزلی کیمسه المیور ثابت کوزللره ویریلن تحفهٔ سلام کبی

Mi bi smo mogli donijeti više gazela Sabitovih, koji jako lijepo pristaju na gjerdanu turske Muze, ali to bi bilo previše za ovu raspravicu, za to ćemo se ovaj put zadovoljiti sa slijedećim gazelom, da se vidi: kako je Sabit i u toj vrsti pjesme originalan pjesnik.

سحه دن مست می غفلته حالت کلز حبه دن مدمن مخموره شطارت کلز
غیبه ایمان کتور ای ملحد فاجر که سکا اخرتدن خط تعلیق ایله حجت کلز
آغلمش چهره‌لی صوفیٔ عبوس الوجهك روینه جنته‌ده کیرسه بشاشت کلز
یو قلدم طالع اغیار سفر پیمایی فالی غایتده کوزل کلدی سلامت کلز
ثابتا نیلرز اول لفظی که معناسندن نفحهٔ معرفت و بوی حقیقت کلز

»Ko se vinom nemarnosti opija, ne nalazi uživanja u tespihu; vječno mahmurnome od bobe (grožgja) ne dolazi veselje.

»Bezbožni raskolniče, vjeruj u ono, što ti se kaže, jer s onoga svijeta ne će ti doći talik-pismom pisana potvrda.

»Sofiji — plačne i ružne obrazine — ne pokazuje se veselost u licu ni kada u raj unigje.

»Pregledao sam sudbinu ljudi, koji se na put spremaju, žal im pada izvanredno lijep, ali spasa (selameta) im nema.

»O Sabite, šta će nam onaj govor, kojega nam smisao ne daje ni duha umjetnosti, ni mirisa istine?«

To je nešto svoje vrsti u istočnoj poeziji. Ni jedan pjesnik ni prije ni poslije njega nije tako pjevao. Turski kritičari mogu mu krojiti sud po volji, ali svi skupa moraju priznati, da je u cijelosti originalan i osamljen na njihovu Parnasu kao čudnovata pojava.

Gore navedeni gazel mi smo uzeli onako s reda. Sabit ima mnogo ljepših i mnogo originalnijih. Svako na prvi mah može opaziti, da mi takove robe do sada nijesmo imali, a ne ćemo je ni imati sve do konca disertacije, jer Sabit nije našao pristaša ni megju zemljacima.

S namjerom da ostane došljedan sebi i da ostavi potpun divan posizao je često za teškim rimama i homerskim prispodobama. Tako mu se uz originalnost potkralo i neslanih stihova, koji ne odgovaraju ni osmanlijskom ni našem ukusu; ali kad bacimo pogled na cijeli Sabitov rad, zabliješte nam oči od udivljenja, pa ih ni ne opažamo, jer njegove »kaside« svojim sjajom mogle bi pokriti u gazelima mnogo više i krupnije pogreške.

Sabitovu umjetnost i veličinu na polju kaside istaknuti i prikazati nije moguće bez opširne rasprave, jer su to pravi biseri istočne poezije. Svi islamski veliki pjesnici pjevali su panegiričke spjevove u slavu vijesnika Islama, ali po našem skromnom mišljenju nijedan se nije digao do one visine, na kojoj Sabit stoji. Turska kolonija u Meki i Medini svake godine na svečan način uči njegove kaside na dan Miradža i u oči Ramazana, da pokažu Arapima, kako i oni imadu pjesnika, koji je uzvišeni poziv i velika djela Muhamedova (a. s.) znao dostojno opjevati u turskom jeziku.

Poznate su nam njegove dvije »Miradžijje« i to jedna u formi kaside, a druga u formi mesnevije. Svaka imade po 110 distihona. »Ramazanijju« imademo pri ruci samo jednu u formi kaside od 90 distihona. Klasičan mu je takogjer nat, koji Zija paša donosi u »Charabatu« odmah iz Bakine kaside, a imade 75 distihona. Da Sabit nije ništa spjevao nego to nekoliko kasida, mogao bi zauzeti jedno odlično mjesto na turskom Parnasu.

Osim spomenutih imade još cijeli niz kasida svake vrsti i sve se odlikuju originalnim načinom pjevanja i poletnim mislima. Premda pred nama leže dva divana Sabitova u rukopisu, puna dragocjena blaga, nedopušta nam prostor ove rasprave, da iz svake kaside po jedan odlomak citiramo. Za to ćemo se zadovoljiti s nekoliko distihona iz »Miradžijje«. Evo kako počima:

خوشا فرخنده اختر ليلهٔ ممتاز و مستثنا
كه عنوان برات قدريدر سر سورهٔ اسرا
شفق روی عروس مهره بر كلكونه طوق آصدی
كواكب صاچی وبردی بی نهایت كوهر يكتا

دکل جرم پر پر جوش اولوب بحر سیاه شام
بر آلتون پوللی ماهی طشره آتدی موجهٔ دریا
زمانه کیدی نارنجی قبای زرنگار اوزره
جواهر دوکه لرله پر چیچکلی عنبرین خارا
سیرجی چیقدی کوك میدانه شامك تمشایه
رسن قوردی شهاب ریسمانباز فلك پیما الخ

»Lijepa je i sretna zvijezda — odlična je i odabrana noć! koja je urešeni naslov na povelji sudbine, — glava sure (XVII.)

»Predvečerna rumen na lice sunčanice udari ružičasti veo (duvak), zvijezde je darivaše s nebrojeno mnogo dragoga kamenja.«

»Ne, nije (sjajno) tijelo mjeseca već riba zlatnih ljuski, koju je talas izbacio na kopno, kad se uzburkalo Sirsko more.«

»Vrijeme ogrnu po dolami — zlatom vezenoj — narančasti, šareni, dalgali kumaš (štof) s dragocjenim pavticama.«

»Gledaoc izagje na mejdan (zenit) sirskoga obzora da promatra; (u to) postavi nebeski mjernik od trakova padajućih zvijezda uže, da po njemu ide.« — I t. d. i t. d.

U »musemmetu« ovako leti:

امین رب عزت خازن کنجینهٔ رحمت
دلیل راه دولت رهنمای جنت المأوی
رسول قادر مطلق شفیع اقدم واسبق
حبیب حضرت حق محرم اسرار ما اوحی
امام صاحب الکوثر خطیب لا مکان منبر
امان دهشت محشر ضمان رحمت مولا
نبی محترم احمد رسول افضل وامجد
حبیب حق محمد تاجدار افسر طه
اوشاهنشاه فرمان ران اورنك رسالت کم
نکین حکمنك التنده در دنیا و ما فیها
سمند قدرینه افلاك آلتون پوللی یانجقدر
قطاسیدر او نجم طره دار آسمان پیرا
سرشت ذات پاکی طین مختوم نبوتدر
نشانیدر مبارك ارقه سنده خاتم زیبا
یاخود بر حجت ظهریهٔ مقبوله در اولکم
اکا قاضیٔ قدسی قدرت اورمش ختمله امضا الخ

»Povjerenik božijeg veličanstva, blagajnik hazne blagoslova, vodić na putu sreće, pratilac do raja »Meva.«

»Poslanik svemogućeg gospodara, branitelj prošlih i narednih (pokoljenja), prijatelj veličanstva istine, upućeni u tajne ajeta »Ma evha«.

»Ovlašteni gospodar »Kevsera« (vrela u raju), govornik tribune, kojoj se mjesto ne zna, osloboditelj strahote na sudnjem danu, jamac za božiji blagoslov.

»Poštovani i odabrani vijesnik vjere, najkreposniji i najplemenitiji poslanik, božiji ljubimac (milosnik) Muhamed, nosioc krune »Taha« (XX. sura).

»On je car careva na prijestolju poslanstva (božijeg), kojeg se odredbe vrše; svijet i sve, što je na njemu (svijetu) — pod pečetom (turom) je njegove uprave.

»Na atu njegova dostojanstva haša su nebesa, pokovana zlatnim pulama, a katije ona zvijezda s pletenicom (repatica) što resi nebo.«

»Smjesa njegova čistog bića je materija, kojom je zapačaćeno poslanstvo (božije); znak mu je na sretnim legjima lijepi muhur (mladež).«

»Ili je ovjerovljena potvrda na legjima (povelje), koju je uzvišeni sudac s moću provodio, završio i potpisao.«

Rijetko se nagje takovih »musemmeta« i kod velikog perzijskog pjesnika Enverije, kojega drže najvećim tvorcem kasida na Istoku. Kao uvod u opis puta u nebo lijepi su slijedeći stihovi:

حبیب کبریانك معجزاتن عد نه ممکندر
ندکلو خامهٔ معجز بیانم ایلسه اطرا
چیقوب کرسیٔ والای بیانه راویٔ فکرت
براز معراجنك تفصیلن ایتسون شمدی اجالا
حریم کعبهٔ علیاده دولتله سعادتله
سرای امهانی ایدی اول شب حضرته مثوا
کلوب ناکه برید رب عزت حضرت جبریل
دیدی ای باعث ایجاد صنع جلهٔ اشیا
سلام ایتدی جناب کبریا توقیر و عزتله
سکا بر رخش رضوانی چراکاه ایلدی اعطا
بنوب کلسون حبیبم عالم لاهوتی سیر ایتسون
قدومندن شرف بولسون فضای عالم کبرا الخ

»Uzvišenog ljubimca (božijeg) nije moguće nabrojiti mudžize (čudotvorenja), koliko god se moje čudotvorno i poletno pero dizalo, da mu opjeva slavu.«

»Izišavši na visoku govorničku tribunu propovjednik misli neka sada općenito prikaže njegovo putovanje na nebo.«

»U haremu uzvišene Ćabe dvori Umihanini bili su one noći sretno i blaženo boravište božijem poslaniku.«

»Kad iznenada dogje vijesnik veličanstvenog gospodara hazreti Džebrâil, pa reče: »O ti, koji si povod bio stvorenju svih stvari (prirode).«

— »Opremio ti je selam uzvišeni gospodar i u znak časti i odlikovanja poklonio ti jednoga ata, kome je raj ispašište (koji pase u raju).«

— »Nek uzjaše, pa dogje moj ljubimac, da razgleda eterni svijet; s njegovim dolaskom nek budu odlikovani prostori višega svijeta.«

I tako dalje opisuje put na nebo plivajući po najvišim sferama poezije. Opis je jezgrovit, kratak i klasičan. Pjesnički raspoložena čitatelja osvoji, opije i zavede, da na krilima pjesme digne se s njime iznad pučine svjetla i izvije u nedogledne visine. Isto tako malo po malo otvara mu oči i spušta ga na zemlju, da oba zajedno mole božijeg poslanika za posredovanje, a Boga za milost, da — kao pjesmom nadahnute duše — ispovijedaju grijehe i ujedno prose pomilovanje. Evo iz te ispovijedi i prošnje nekoliko stihova:

خداوندا شفیع المذنبینا مرحت ایله
سیه روتر قولکدر نابت آشفته و شیدا

اسیر چاه جرم غوطه کار بحر عصیاندر
ید طولای لطفك قیل فقیره عروة الوثقی
فقیرکدر قولکدر حالنه رحم ایله سلطانم
خطایای نهانن کائناته ایلـه افشا
عیوبن کوشهٔ دامان احسانکله ستر ایله
قیامت عرصه سنده دردمندك اولمسون رسوا الخ

»Gospodine, branitelju griješnih, — smiluj se! najcrnjeg lica je tvoj rob Sabit, koji ludi (za tobom) i ljubi (tebe).

»Sužanj sam u tamnici grijeha, ronac sam u moru neposlušnosti; učini tvoju dugu (moćnu) ruku milosti siromahu (Sabitu) najčvršćim drškom (عروة الوثقی = Islam).

»Tvoj je siromašak, Tvoj je rob — smiluj se na njegovo stanje o moj care! Njegove tajne grijehe nemoj otkrivati pred vasionom prirodom.

»Njegove sramote pokri okrajkom skuta Tvoje dobrote, da na sudnjem danu sirotan (Sabit) ne bude izvrgnut ruglu.«

Eto tako nižu se misli i teku stihovi sve do kraja pjesme, a mi ostajemo pod dojmom kao da smo sve vidili na nebesima, izjadali se na najvišem mjestu i povratili s velikim zadovoljstvom na zemlju.

I ostale Sabitove kaside ni mislima ni kompozicijom ne zaostaju za tom »Miradžijom«. Što više neke su formom savršenije kao »nat«, koji počima ovako:

کل ای کوکل اولمم دل کشوده چشم شهود
یتر بو کوریٔ ذل و هوان بود و نبود

U raznim kasidama iznosi nam razne slike u šarolikim bojama, koje originalnošću i koloritom imponiraju savremenicima i poznijim naraštajima, ali se ne dopadaju ni jednima ni drugima, premda su u istinu umjetnički dotjerane i pune pjesničkog poleta.

Š. Sami u »Kamusul-alamu« vas Sabitov pjesnički rad kritiziro je s frazom اشعاری کربه شتر što znači, da su mu pjesme bez glave i repa onako haj-huj rastrešene i nesregjene. Teško je naći pravi uzrok toj ignoranciji. Možda leži u naravi Osmanlija, što mi ne možemo ni opaziti kod njih, a kamo li osjećati kao oni.

Da dokažemo da se spomenuti filolog zaletio i ogriješio o Sabita tijem kratkim i nepravednim sudom, mi ćemo malo opširnije razglobiti »Zafernamu« [ظفرنامهٔ ثابت] koja je bez sumnje remek-djelo epskog pjesništva u turskoj knjizi i najbolja Sabitova umotvorina. U tome se spjevu najizrazitije odrazuje veličina Sabitova pjesničkog stvaranja. Tu je izložena njegova bujna mašta u slikovitom crtanju prirode i visoki polet u živom prikazivanju vojske i rata; tu nalazimo Sabita, gdje stoji sâm i ponosno gleda preko velike skupine pjesnika na turskom Parnasu, koja se mota oko ovoga ili onoga perzijskog uzora, tu nas on najviše zadivljuje svojom originalnom pojavom u doba izvještačenog ukusa na Istoku.

Odmah na početku »Zafername« u prologu pjesnik ističe, da je nakanio udariti novim smjerom i u 33 distihona ispovijeda: za što to čini. Evo kako počima:

کل ای رخش کلك سحن کیر و دار — جد لکاه معنایی قیل پر عبار
فضای بلاغتده بر طوز قوپار — چن خیز اندیشه دن سوز قوپار
کل و سوسنك ماجراسن کیدر — سپردن قیلچدن کتور بر خبر
یتر پیچش طرهٔ مشك بند — آطوب طوتمق ایستر کمان کمند
یتر وصف زلف کره در کره — کوزم حلقه لندی مثال زره
یتر غمزهٔ کافر ایله ستیز — او دعوایی فصل ایلسون تیغ تیز
یتر مدحت یال و بال بتان — خرامنده اولسون نهال ستان
سواران میدان شناس خیال — بو وادیلری ایلسون پایمال
کهندر بو بنیاد خاطر خراش — خراب اولدی قالدی طاش اوزره طاش!
بو دعوی که بیك کره مسموعدر — آنك استماعیده ممنوعدر
نیچون وصف قیسه اولور بسته دل؟ — کوکل منت اللهه مجنون دکل
اوروب نظم لیلی و مجنونه ال — دلی یه سوز آنمه صاقین واز کل! الخ

Hodi o Bakše bajnoga pera!
Parnasom što no prašinu tjera.
Na polju štila već prah se diže,
Iz čimena misli već riječ stiže.
Ljiljan i ruža proći će letom,
Pjevaj o sablji i štitu kletom!
Dosta je češljat mirisne kose;
Štit i strijela sada se nose.
Dosta je bitke s pogledom djeva,
Sad treba ići gdje sablja s'jeva.

Dosta je hvalit dragino stanje,
Neka se ljulja u gaju granje!
Od boja junak, čovjek od dara
Nek od tog polja pustinju stvara!
Ova je zgrada žalostan znamen,
U njoj je svaki razoren kamen.
O tom imade tisuć pjesama,
Da se već slušat ne mili nama.
Što da za Kajsom srce vrluda,
Kad — hvala Bogu — nijesam luda?
I t. d. i t. d.

Za tijem poziva pero, da nagje novo polje, gdje još nije doprla ruka Medžnunova ni noga Ferhadova. Kada dogje u željeni kraj, neka iz temelja na novo zida palaču, koja će stršiti iznad oblaka i koju će sunce prestaviti svijetu. U cijelom prologu apostrofira turske pjesnike, koji vječno žvaću temata, što su ih nebrojeno puta oglodali perzijski pjesnici. Ironija je indirektna i ujedljiva. Pri kraju pjeva ovako:

کتور ساقیا جام آتش وشی — ایچوب فتح ایدم دخمهٔ دانشی
کیروب ضبطمه کنج فصل و بیان — اولام ملك نظمه بدیع الزمان
مغنی کتور سنده طنبورکی — بدید ایله بازوی پرزورکی
فراغت ایدوب کهنه آغازه دن — نوا ایله نو بستهٔ تازه دن

Ponesi krčmare vatrenu čašu,
Da osvojim s njome nauku našu.
Sviraču, i ti tamburu amo,
Mišici tvojoj da priliku damo.
Napjeve stare baci na stranu,
Pa sviraj pjesmu još nepjevanu!

Iz prologa se jasno vidi, da Sabit teži, koliko je moguće da stvori nešto, što prije njega nije bilo u turskoj književnosti.

Cijeli epos dijeli se u četiri pjevanja. U prvom pjevanju, koje obuhvata 76 distihona pripovijeda nam živo i slikovito kako je Sulejman II. (III.) zasjeo na prijestolje. U drugome pjevanju koje broji 66 distihona opjeva sastanak Selim

Giraja, krimskoga chana sa Sulejmanom, a u trećem, u kome imade 74 distihona prikazuje nam zimu i dolazak chanov u zimovište. U zadnjem pjevanju opjeva nam sukob chanov s neprijateljima u 176 distihona.

I. i II. pjevanje ovdje ćemo pustiti iz vida, jer nas uza svu ljepotu ne interesiraju ceremonije kod krunisanja turskih careva i kod sastanka dvaju vladara. U III. pjevanju moramo se zaustaviti kod opisa zime, jer je to mjesto veoma karakteristično za Sabitovu originalnost. Tu ga vidimo u pravoj slici kao sasma nezavisna pjesnika u Istoku. Zar nijesu originalni slijedeći stihovi?

قیلیچ کبی کلدی زمان شتا، کسر تیغدر تند باد صبا
اولوب چین برچین ابر آسمان، یوزندن یره زهر آقاردی همان.
آیاغن اوشتمش کبی جویبار، که جیب سپهر اوستنه باصدی قار.
جهان اولدی غرنده دیو سفید، آکا یخچه ابر عمود جدید.
یاطور قشلده کشتلر در خیاض، که برف اوستنه تختنه چکمش بیاض!
خیاض اوزره قار طوپی کیم آقدر. طبقلر ده کلنار براقدر.
مکر جامه شوی اولدی چرخ برین کوپورمش صودر برف تکنه زمین الخ

Kao sablja demiskija zima cića
Nasta; bura šibat poče poput biča.
Pod nebom se uhvatiše oblaci za kosu,
Dok s lica mu sami bijes na zemlju se prosu.
Bistro vrelo kao da je noge utopilo,
Ni brige ga, što se nebo snijegom pokrilo.
Svijet posta div bijeli, što no strašno bruji,
A na njega iz oblaka stup od leda struji.
Zimovištem leže lagje — sve ih muči sjeta —
Ko po snijegu da su b'jela jedra razapeta.
Po hauzim valjaju se od snijega grude
Ko cvjetovi od ljiljana sred čiste posude.
E bi reko, da nebesa svoje rublje peru
U moru ga ispiraju, pa po zemlji steru.
I t. d. i t. d.

Zar to nije nešto svoje vrsti ne samo u istočnoj nego i u svjetskoj književnosti? Tu imade prispodoba simbolističkih i homerskih, koje se nama čine nenaravne na prvi mah, ali kad ih malo bolje s idilskog gledišta razmotrimo, nijesu neumjesne. Sabit je u prirodi čobanin, a ne carigradski gospodin — poput arapskog pjesnika Ibni Rumije, koji ne pozna salonskih izraza i ljepota kao Ibnul-Mutez. U istome opisu malo niže veli: »Drvarima tako se uhvatio led po kosi i dlaci, da im ga s brkova čovjek ne bi mogao sjekirom otesati«.

Kako se razabire iz Zafername i drugih pjesama Sabit nije volio, — kao drugi turski pjesnici u njegovo vrijeme svoje stihove pretrpavati arapskim i perzijskim riječima. Gdje god mu je bilo moguće, tu je upotrebljavao poznate i primitivne turske riječi, koje su i bosanskim muslomanima većinom poznate. Evo ih nekoliko iz opisa zime: sadžak, baklava, jufka, ćasa, karpuza, mertebanija, foja i t. d.

U zadnjem pjevanju Zafername Sabit je pustio uzde svojoj mašti; ne znam kako bih to nazvao: ili pretjerani panegirički spjev ili apoteoza Giraj-chana?

U četerdeset i nekoliko stihova punih pompe i šarenila opisuje chana kako je najahao na konju i došao pred svoje vojnike, koji mu jave, da je neprijateljska

vojska prama njegovoj toliko mnogobrojna kao kap vode prama omanskome moru. Doduše i pjesnik malo niže veli, da je prispodoba pretjerana, ali ipak tvrdi, da je chan imao šaku vojnika, kad se usporedi s neprijateljima, jer je sedamdeset i dva naroda sudjelovalo u neprijateljskoj vojsci. Napokon se čudi: kako je bilo moguće toliko narodâ sastaviti u jednu skupinu.

Zagonetku riješava ovako: ako to nijesu Nesnasi, koji su preko Kavkaza došli u Krim, onda ne zna šta su.

Giraj opazi strah u svojoj vojsci pred pretežnim neprijateljem, pa naredi imamu, da mu osokoli vojnike živom besjedom. To je sve pjesnički okićeno u više stihova.

Evo govora, koji Sabit pobožnom imamu meće u usta:

جهاد آیتن نقل و تفسیر ایدوب غزا فضلنی خلقه تقریر ایدوب
دیدی: »قوچ یکتلر که هپ طوغدیلر بو دنیایه قربان ایچون کلدیلر
نه دنیای فانی، نه دولت کرك بزه یا غزا یا شهادت کرك!
قنی بر بو کونکی کبی یوم عید؟ اولورسه‌ك شهید اولدیرسه‌ك سعید
مراد آلاجق قوتلی کوندر بو کون دلیرانه بیرام؛ دوکوندر بو کون
قالان غازی یه نام و کام نکو شهیده تماشای دیدار هوه
قوپوب خلقدن بر غریو انین که صارصلدی نه طاغ چرخ زمین
ایدوب سنکی یاقوت سرخ اشکی خون اولوب ارض غبرا شقایق نمون الخ

Kad ajete iz Kur'ana o boju razjasni,
Onda reče vojnicima ovaj govor krasni:
»Vitezovi, počujte me, da vam kažem jasno —
Na crnu ste zemlju došli, da pomrete časno.
Nit je ovaj svijet vječan ni naklonost neba,
Il gazija ili šehit svakom biti treba.
Kad ćemo još dočekati 'vaki bajram jedan?
— Ko pogine biće šehit, ko ostane sretan.
Čujte braćo znamenit je dan današnji za nas,
Junački je ovo bajram, slavni pir je danas.
Gazije će časno ime u narodu steći,
A šehiti u rajske će gjulistane preći.«
Kad u vojsci vriska nasta, strese se od zora
Na površju zemaljskome devet slavnih gora.
Ta krvava suza kamen u rubin pretvara.
I crvene šekajike po poljima stvara.

Za tijem opisuje bitku veoma slikovito i živo. Na desnom krilu krimske vojske stoji Kalgaj-chan, na lijevome Safi-chan, a u sredini Selim Giraj, koji kao tigar srće u crne oblake neprijateljske vojske tražeći نوعروس ظفر (nevjestu pobjede) kao glasoviti Zal. Iz pušaka sipa vatra ko zmajevima iz usta, a koplja bodu poput razjarenih akrepa. Topovi iz svojih ralja rigaju dim i vatru, e bi čovjek pomislio, da su aždahe, a kumbare lete ispod nebesa kao vještice na gorućim ćupovima. Noževi i sablje sa strašnim zubima groze se prema nebu,

زره چشم حیرت آچوب چون نجوم قضا قنغی جانبدن ایلر هجوم
زمان رسم ایدوب مجلس داغ و درد دخان ایله خون، سرخ ایله لاجورد
ایدوب خامهٔ دسته چوبی بدست یازاردی قضا باشه خط شکست

می خونی ساقیٔ بزم قدر کوموش طاسی مَغفَرله اولچر دوکر!
یم خون ایدی؛ عرصه کاه مَصَافَ قیلچ بالغی تیغ جوشن شکاف
قیلچ موج سَیَّال و یم خون آل طوموز بالغی دشمن بدر سکال
او دریای خون ایچره خمباره لر دکزده یانار آطه لردر مکر

A oklopi kao zv'jezde izbečili oči,
Kom' će sreća sa pobjedom u pohode doći.
Vr'jeme slika po bojištu boli ljutih rana,
Dim sa krvlju, a s azurom rumen smiješana.
Udes pero nesmiljeno uzeo u ruke,
Pa po nebu pobjedniku šara slavoluke.
Za sudbine stolom saki s krvlju vino lije,
Iz kalpaka srebrenoga, kome mjere nije.
Sve bojište nije drugo već krvavo more,
Krluč-ribe, britke sablje, što oklope pore.
U tom moru krvavome kumbare se sjaju
Ko vulkani na otocim kad vatru rigaju.

I tako dalje nastavlja se opis boja u pedeset i nekoliko stihova. Dok napokon udes ne odredi pobjedu Selim Giraju. Kako je strašan bio pokolj Sabitovo pero nema jezika, da to sve opiše i vjerno prikaže. Iza bitke izgleda bojište ovako:

بدنلر یاطور چوره ده خوار و زار سباع خیله اولمش ایتدن حصار.
ایدوب کوش بیننده ن اخذ نوال قولاق سفره سنه اوطورمش چقال
وکیل خرج اولوب مور وماره قضا ویریر لحم تعیینی جا بجا

Leže leši na okolo ko nakaze prave, —
Tužni znaci neumrle Girajove slave.
Od ušesa i nosova da harače prime
Doletio jedan oro, a tisuć za njime.
I mravima i zmijama udes gozbu dade;
Ta ljudskoga pusta mesa na pretek imade!

Za tijem slika veselje u tatarskoj vojsci. Tako bombastičnih stihova nijesam nigda čitao; evo kako počima:

بو فتح ایله شاد اولدی انس وملك بو شوق ایله کیردی سماعه فلك

Ta pobjeda razveseli angjele i ljude
Od veselja i radosti nebesa zagude.

Vedro je nebo; zvijezde ga svega obasule, ali nijesu to zvijezde — veli pjesnik, nego rasvijetljeno brodovlje angjela, koji u slavi i veselju plove i bacaju rakete po svemiru.....

Ne, nije ono, pjeva malo niže zvijezda repatica, što ti trepti pred očima, nego Venus pleše po nebu držeći u ruci zlatan jagluk.....

Selim Giraj pokolje kurbane u slavu pobjede i sve zarobljenike pusti na slobodu, da idu svojim kućama. U to mu dogje glas, da su neprijatelji prešli preko Ozije i udarili na Kijev. Chan odmah opremi Jegen Mirzu s jednim odjelom vojske, koji dostigne neprijatelje, te ih ponovno raspršì na sve strane. Tijem se dovršuje »Zafernama«, koje zadnji distihon glasi:

ورود ایلدی بو مفرح نوید اولوب اهل اسلامه عید اوزره عید

Osim »Zafername« ostavio je Sabit pripovijetku u pjesmi »Edhem Huma« [ادهم همای] i više manjih pričica kao »Berber-name« [بربر نامه], »Dere-name« [دره نامه] i t. d. »Edhem i Huma« počeo je na formu »Chamse« pjevati ali nenadana smrt nije mu dala da djelo privede kraju.

اگر تمام اولق لازم کلسه حق بوکه بو اثری جمله معارف اهلی حیران و مدهوش و خستهٔ عطائی فراموش ایتدوردی — سالم »A da ga je dovršio, živa je istina, da bi to djelo sve prijatelje lijepe knjige iznenadilo i Atai-nu bi »Chamsu« potisnulo u kraj.« Tako veli Salim i mi tome nemamo ništa nadodati, jer smo i tako o Sabitu više napisali već nam prostor ove disertacije dopušta.

یراعه سویلسون اذنکله اهل مجلسه ثابت مناقب هنرکدن فرح نثار حوادث

Nazmi-dede.

Jedan od najuglednijih šehova u svoje vrijeme bio je Nazmi-dede. Nije samo uzornim životom nego i učenošću imponirao savremenicima. Osim toga kao pjesnik i dobar štilista bio je odlikovan u učenim krugovima na Istoku.

Taj odlični naš zemljak rodom je iz Sarajeva, a rogjeno mu je ime Hasan. Nauke je učio u zavičaju, gdje je takogjer stupio u mevlevijski red i pridvorio se kod gore spomenutog Tevekkuli-dedeta. Kod njega je slušao predavanja o mistici i tumačenja »Mesnevije«. Kasnije se zaputio u Carigrad, gdje je proširio krug naobrazbe i dobio idžazet-ul-iršad. Iz Carigrada je otišao u Konju, da posjeti grob pira i pjesnika »Mesnevije« mevlana Dželaluddina Rumije, a odatle iza kratkog boravka krenuo u Misir, gdje je zasjeo na sedžada mevlevijskog šeicha u Kairu. Tu je na decenije predavao »Mesneviju« i širio mevlevijske znanosti.

Nije samo kao šeich djelovao nego i kao dobar vaiz (propovjednik) i kao takav uživao veliki ugled kod misirske uleme.

Kad je godine 1125. (1713.) s poslom došao u Carigrad, razbolio se i umro u mjesecu šabanu[1]). Iza njega je ostalo dosta pjesama, od kojih nam Šeichi citira slijedeća dva distihona:

اولور آغشتهٔ خون ستم تیغ ملامتله شهیدان محبت ایلز شمشیردن فریاد

»Ne jauču ljubavni mučenici od sablje nego od mača ukora, koji je zamazan nepravednom krvi.«

نظمیا چك ایغك میکده دن دلسندك در میخانه یه لطف ایله همان کری کور

»Nazmi, potegni nogu iz mejhane, — iznemogao si, pa promatraj mjehanska vrata s blagošću i oduševljenjem.«

Fachir.

Rodom je iz ponosne Bosne, a ime mu je Salih. Nauke je učio u domovini i po svršetku stupio u vojsku i bio imam kod nekih beglerbega. Tako je došao u dodir s visokim dostojanstvenicima, koji su znali cijeniti njegove vrline i duševne sposobnosti.

[1]) Hammer: IV. 74. — Galibdede — Šeichi: 1710.

Kasnije je prešao u carsku kancelariju, gdje je uživao osobitu milost i naklonost svojih pretpostavljenika, ali njegova mistična narav ni tu nije mogla naći mira, a još manje zadovoljstva, za to stupi u chalvetijski red i pridvori se na otoku Sakiz kod šeich Iljasa, koji mu dade »inabet«.

Neko vrijeme putovao je po svijetu i posjetio više glasovitih šeichova, dok se nije napokon nastanio stalno u Carigradu, da sprovodi život u ibadetu.

Megju tijem Turska 1127. (1714.) povede vojsku na Grčku, kojoj se i Fahir pridruži kao mudžahid. Osvajanja su bila sjajna, a ratni plijen bogat, od koga je i Fahiru dosta zapanulo. Osim toga dobio je još mukabeledžiluk u gradu Anaboli, gdje je — po Šeichiji iste godine preselio na onaj svijet.

Iza njega je ostalo dosta pjesama, od kojih mu biografi[1]) citiraju slijedeće:

كورنمز عالمه اول نو جوان نازكدر اولور پرى كبى كوزدن نهان نازكدر
ايدر سؤال و جوابى رموز غمزه ايله تكلم ايتمز او غنچه دهان نازكدر

»Ne pokazuje se svijetu ono mlado djevojče — nazić je, već se kao vila sakriva od očiju.

»Pita i odgovara s metaforama očijukanja; ne govori jer su nazić ona gondže — usta.

كان جواهر اولسه عجبمى دهانمز اوصاف لعلك اولدى چو ورد زبانمز

»Zar je čudo, ako moja usta postanu kutija dragulja, kad je pjesma o tvojoj usni moja svagdanja molitva?«

Ledunni.

U životu imade nešto, što je slatko, a to je vječni nemir — vječna promjena. Tako je mudrovao ovaj naš pustolov, koji se zbilja u životu nije mogao nigdje smiriti. Ime mu je bilo Mustafa, a do naobrazbe je došao potucajući se po svijetu od nemila do nedraga. Proputovao je svu Tursku i Centralnu Aziju kao strastven lovac i neumoran putnik.

Prigodom boravka u Teheranu došao je sa šahom u dodir i pred njim se natjecao s perzijskim pjesnicima. Šah ga je pohvalio i s velikim odlikovanjem ocijenio mu slijedeći distihon:

پناغ سوزن عيسى بكوش من مويست
بكوش دختر مريم پناغ منكوشست

»Konac iz Isa-pejgamberove igle u mome je uhu dlaka, dočim u uhu Merjemine kćeri (koludrice) konac je mengjuša.«

Napokon se vratio u Carigrad i stupio u carsku kancelariju kao činovnik; ali nemirni Ledunni ni tu nije mogao primiriti. Kasnije ga nalazimo u Krimu kod Giraj chana, a najposlije kod rumunjskog vojvode (Mamokordato) Skarletoglu kao divan-efendiju (sekretar).

Mjeseca šabana 1128. (1715.) provali austrijska vojska nenadano u Rumunjsku, pa zarobi vojvodu sa cijelim dvorom i odvede ga u Ugarsku. Megju ostalim

[1]) Šeichi: II. — Salim: 517 — Hammer: IV.

zarobljenicima tom je prigodom i Ledunni platio glavom i završio svoj pustolovni život [1]).

Safâi veli, da je imao veliku želju napisati komentar na Ševketov divan. Nije nam poznato je li mu se želja ispunila ili nije.

Od njega poznamo samo slijedeće stihove:

دی دوشینهٔ اغیاره تنها یار وارمشمش
بهارستان شوقه غنچهٔ کلزار وارمشمش
او ماه بی سر و پا جبهه سای طوف دوزنده
حجاز کوینه شب طالب دیدار وارمشمش

»Jučer po tenhani draga bješe otišla drugima na vino — (kao) gondže iz ružičnjaka u cvijetnu bašču veselja bješe otišla.

»Mjesec rastrešeno ističući čelo u svečanom obhodu (tavafu) noću je otišao u zaklon (Hidžaz) njezina sela, da gleda u njezino lice«.

Te poredbe u sklopu turskih fraza imadu neki osobiti čar, dočim u prijevodu, kako se vidi, nemaju nikakva smisla. Svaki jezik ima svoje osebine, koje se ne dadu u drugi jezik pretočiti. Takovih osebina u turskom jeziku nalazi se više nego u svim, što ih poznam.

Mnogi moj prijevod čitateljima, koji ne znaju turski, izgledaće smiješan, katkada možda i nerazumljiv, ali uz najbolju volju nemoguće je drukčije prevagjati, ako s originalom želimo imati nekakovu svezu. Prema duhu našega jezika udesiti smisao znači: od originala okrenuti glavu, pa reproducirati misli po individualnom shvaćanju. Ja to ne činim, nego se držim originala kao slijepac plota, da i na prijevodu ostane obilježje istočnog marinizma.

Rifdi.

Rogjeno mu je ime Mehmed, a član je pjesničke porodice Kerim-zade. Otac mu je poznat pod pjesničkim imenom Sami'i, brat Faiz, a sin 'Iffeti. Sva četvorica su bili vrsni pjesnici, ali megju njima se odlikuje Rifdi i darom i naobrazbom.

Nauke je slušao u Carigradu i postao mulazim kod šeichul-islama Minkarizade Jahja efendije u 26. godini. Prošavši propisani red medresa godine 1094. (1683.) imenovan je izvanrednim profesorom na Huremijju s pedeset akčeta dnevnice i u tome svojstvu kasnije predavao na nekolike medrese, dok nije 1101. (1689.) postao redovitim profesorom na Chas-Odabaši-medresi. Na Sachn je došao 1111. (1699.), na Zal Mahmud paša [2]) medresu 1114. (1703.), na Sulejmanijju 1118. (1706.) i t. d.

Godine 1120. (1708.) imenovan je kadijom u Selaniku, a 1126. (1714.) u Šamu s naslovom od Edrene.

Kad je Salim pisao svoju »Tezkiru« čekao je u Carigradu na naimenovanje u Meki; dalje ne znamo o njemu ništa nego samo, da je umro 1134. (1721.)

---

[1]) Šeichi: II. — Salim: 593 — Safâi: 222 fol. Hammer: IV. 84.

[2]) Naš zemljak i glasoviti vezir sultan Sulejmana Zakonodavca; to nije jedini, imade duzina naših zemljaka, koji su u Carigradu ostavili velike zadužbine džamije, medrese, imarete i t. d.

Ostavio je kompletan divan pjesama, iz kojega Salim i Safâ-i donose slijedeće [1]):

ای دیده خیال رخ دلدارده قالدك پروانه کبی شمع پر انوارده قالدك
ای طور محبتده حجاب اولمین عاشق موسی کبی سن حیرت دیدارده قالدك
ای عاشق آشفته دل آلفته طبیعت مجنون کبی دشت غم و افکارده قالدك
ای صورت بیجانی یازن خامهٔ بهزاد آرایش نقش درو دیوارده قالدك
ای خامهٔ رفدیٔ سخن ساز فلکده سن کشمکش بخت سیهکارده قالدك

»O oko, maštajući o licu drage (tvoje) ti ostade na njemu kao komarac na svijeći, punoj svjetla.

»O zaljubljeni, pred kojim nema zastora na brdu (Turu) ljubavi, ti ostade kao Musa (na Sinaju) s udivljenjem gledajući lice.

»O ljubavniče, koji ima ludo srce i neobuzdanu narav, ti ostade kao Medžnun u pustari brige i nevolje.

»O pero Behzadovo, što praviš slike bez duše, ti ostade slikajući arabeske po vratima i zidu.

»O pero riječitoga Rifdije i ti ostade pod nebom natežući se i boreći se s crnom sudbinom.

جهانی طوتدی آه ناله و فریادك ای بلبل
عجب کلدنمی کلشندنمی در بیدادك ای بلبل
ندر بو خانقاه کلشنیده هر سحر زارك
عجب تسخیر ایدری کلری اورادك ای بلبل

»O slavuju, svijet napuni tvoj uzdah i plač; čudnovato! ko ti nepravdu čini ruža ili ružičnjak?

»Za što svako jutro cviliš u zakutku ružičnjaka? Da li mogu osvojiti tvoji svagdanji napjevi rumene ruže?

دل محنت زده برکاسهٔ کلفام ایستر
مدد ای ساقیٔ کلچهره مدد جام ایستر
نوله وادیٔ محبتده اولورسه عالم
هرکشی قیس کبی شهرت یکنام ایستر

»Izmučeno srce ište jedan crveni vrč; pomoć, o krčmarice, ružičasta lica — pomoć ište čašu (vina).

»Šta bi bilo, da svak poznaje ljubavno polje kao Kajs i da traži slavu jednoglasnu?

نیه مقابل اولور آفتاب و ماه سکا حسنده واری برابر فلکده آه سکا
کیجه یله ناله و زارم سحرده افغانم کوکل بو دعویٔ عشقه یتر کواه سکا

»Kako će se sunce i mjesec s tobom porediti, — ah, zar ima pod nebom tebi ravne u ljepoti?

»Noću moji vaji i uzdisaji, a zorom jadikovanje, o srce, dovoljan su dokaz za očitovanje ljubavi!

[1]) Salim: 308.—310. — Safâ-i: 88 fol., Hammer: IV. 109. — Ibni Šeichi: 2009. br.

كلزار عشقى كشت وكذار ايلدك كوكل نامك او باغده هزار ايلدك كوكل
فرياد كوهه قيس ايسه صحرايه دوشدى هپ سن كوى دلر باده قرار ايلدك كوكل

»Srce, ti si obišlo perivoj ljubavi uzduž i poprijeko i svoje ime u tome perivoju učinilo slavuljem.

»Ferhad na brdu, a Kajs u pustari odsjede (nagje mira), a ti, o srce, smiri se u selu one, što srce vuče.

Koliko se vidi iz tih i ostalih citata, što nam ih donose njegovi biografi, Rifdi je rado pjevao rubâi-je, a pjesnici rubâi-ja rijetki su na turskome Parnasu.

Safâi veli, da mu je Es'ad-zade spjevao »takriz« [تقريض] na divan, koji počima ovako:

زهى منظومهٔ بى مثل و همتا خوشا مجموعهٔ مضمون پيرا الخ

Rifdi je zbilja nježan i čuvstven liričar. Stihovi mu teku glatko, a jezik mu je veoma lahak prama onome vremenu. Njegove pjesničke umotvorine mogu se i danas čitati i razumiti. Mi bar ne možemo opaziti nikakove razlike izmegju njega i današnjih turskih pjesnika, koji pjevaju gazele i rubâi-je. Kad jednom dobar kritičar osvijetli njegov divan, zaboravljeni Rifdi bez dvojbe stupiće u prve redove osmanlijskih pjesnika prije preporoda.

Zulfeti.

Nešto nam upada u oči, da u prvoj polovici XII. vijeka po Hidžr. mnogo naših zemljaka, poglavito pjesnika stupa u derviške redove. Sve kombinacije, da uzrok tome uočimo, nijesu nas mogle zadovoljiti, jer to nikako ne možemo dovesti u savez sa opornom ćudi ponosnih Bošnjaka i junačkih Hercegovaca. Valjda će biti po srijedi pjesnicima prirogjena sentimentalnost, koja je ovoga u mlade, a onoga pod stare dane uklonila iz svijetske buke i privela tihom derviškom životu.

Megju njima osobito nam upada u oči Zulfeti. Ime mu je rogjeno Sulejman, a brat je Mehmed age, čokadara sultan Ahmeda II., koji je kasnije postao vezir i služio kao namjesnik u nekolike provincije. Dobar dio života proveo je u carskim sarajima, gdje se takogjer domogao visoke naobrazbe. Osobito se odlikovao kao dobar poznavaoc arapskog jezika i literature.

Kad mu je dozlogrdio dvorski život, istupio je iz saraja, pa prešao u profesore. Nu ni taj stalež nije mu pružao zadovoljstva, pa ga napusti i stupi u derviški red melami sa skromnom mirovinom iz zadužbine sultan Bajezidove[1]).

Kad je umro nije nam poznato. Mi ga ovdje donosimo kao Safâina savremenika, koji mu citira slijedeće stihove:

دلم سيراب عشق اولدى بكا بر غمكسار اولسه
ره ميخانهٔ عشقده بنله خاكسار اولسه
صفا بخشاى صهبادن كچلمز باغ فانيده
ولى صحن كلستانده شراب بى خمار اولسه

[1]) Safâi: 98 fol.

»Srce mi je zaliveno ljubavi da imam druga, koji bi se skromno zaputio sa mnom do mejhane ljubavi.

»U ovoj prolaznoj bašči ne bi se mogao proći pića, da u sredini gjulistana imade vina od kojega nema mahmurluka.

Jusri II.

Salimov savremenik. Rodio se 1077. (1666.) godine. Otac mu je sadri anadoli Kebiri-zade Mustafa efendija. Nauke slušao u Carigradu. 1097. (1685.) svršio nauke i počeo držati javna predavanja na visokim medresama.

Sa Sulejmanijje imenovan kadijom u Halepu, a kad je Salim pisao Tezkiru 1133. (1720.) bio je kadija u Meki[1]).

Šta je bilo s njime kasnije i kad je umro nijesam mogao doznati.

بوسه چین اولمش کبی رخسار آلندن رقیب
کلفضای شیوه سنده عصمت اول عصمت دکل

»Čini se kao da je drug s onog crvenog obraza ustrgnuo poljubac u dražesnoj zemlji ruža — to nedužno djelo ne smatra se časnim.

Iffeti.

Pod tim pjesničkim imenom krije se Kerim-zade Hafiz Mustafa, sin Rifdin, a unuk Sami'in. Svojim darom i uzgojem u mladim danima odlikovao se megju sinovima velikaša i istaknuo se ne samo svestranom naobrazbom, nego i kao rijedak kaligraf tâlik-pisma.

Godine 1124. (1712.) podvrgnuo se strogim ispitima i odmah imenovan izvanrednim profesorom na Galata Saraj medresu. Redovitijem profesorom postao je na Jarhisar medresi, kad je Salim pisao svoju »Tezkiru«, dakle 1134. (1722.)[2]).

Šta je bilo s njime kasnije i kad je umro ne znam, ali ga hvale kao darovita pjesnika i kao čovjeka od riječi.

On je kao i otac mu pjesnik rubâija, od kojih donosimo po Salimu kao primjer dvije slijedeće:

چو نقطه محو وجود ایلدم دهان دهان دیه‌رك
مثال موی نزارم میان میان دیه‌رك
نکار خانهٔ فرخاره دوندی اندیشه‌م
خیال عشقه کران بتان بتان دیه‌رك

*

دوشمش عذار پاکنه کیسو طرف طرف
صان چیقدی سیر کلشنه هندو طرف طرف
رشك نهال زلفی پریشان دماغ ایدوب
صحرایه دوشدی سنبل خوشبو طرف طرف

---

[1]) Salim: 719 p.
[2]) Salim: 481 p.

Nutki.

Ali-dede. Nauke svršio u domovini, a po svršetku stupio u red mevlevi. Bio savremenik i prijatelj glasovitog mevlevijskog pjesnika Beliga. Umro 1140. (1727.)[1]

To je sve, što o njemu znamo. I Galib-dede i Fatin kao primjer donose mu slijedeće stihove:

کورلدن تاب رویك مهر انور داغ بر دلده
طویلدن بوی زلفك عود و عنبر داغ بر دلده
خیال و آرزوی خال ورخسارکله صحراده
درون لاله هردم همچوا خکر داغ بر دلده

Hilmi.

Negdje u polovici XII. vijeka po Hidžr. živio je neki Osman beg Ljubović, koji je pjevao pod pseudonimom Hilmi. Uza sve nastojanje i propitkivanje nijesam mogao ništa o njemu saznati. U jednoj staroj zbirci turskih pjesama, koju mi je poklonio rahmetli H. Husejin ef. Mango, imade nekoliko gazela pod natpisom: اوبی عثمان بککدر ili اوبی زاده‌نکدر a u zadnjem distihonu naziva se حلمی.

Kao primjer donosim slijedeći gazel:

کوکلم آشفته ایدن نرکسی بیذارکدر — جانم آزرده قیلان غمزهٔ جلادکدر
بنی حیرتده قویان سرو سر اندازکبی — قد موزونك ایله شیوهٔ رفتارکدر
باعث سوز دل سلسله پیمای جنون — رسن زلفك ایله طرهٔ طرارکدر
دوشورن غربته طوطیٔ دل ناکامین — هوس قندلب و لذت کفتارکدر
سکا مخصوص اوله‌لی ملك ملاحت جانا — خطهٔ غصه و غم حلمیٔ دلدارکدر

Mome srcu jad zadaje,
Dušo, tvoje oko čarno;
Moju dušu uzrujava
Poglêdanje to nemarno.

Što mi ludo srce gori,
To su krive tvoje kose,
Tanki soluf, pletenice, —
(Što mi, dušo, pamet nose)

U vel'ko me čudo meće
Vitkost tvoga sevli stasa;
Fina kretnja, nazli šetnja
I tančina tvoga pâsa.

Ah teško je papagaju
U tugjemu živjet kraju,
Kad se sjeti drage svoje,
Da od jada ne zapoje!

Hajde draga, — nek ti bude!
U dražesnom carstvu živi,
A tvoj Hilmi iz doline
Suza — nek se tebi divi.

Osim gore navedenih pjesnika, mi po imenu poznamo još nekoliko njih, koji su živili u prvoj polovici XII. vijeka po Hidžr. Megju njima se ističu:

1. Bejazi-zade Mâil, pjesnik slijedeće rubâije:

دانهٔ اشکه خط مشك فکندر باعث — صنمك بهجتنه لطف چندر باعث
مائلا روینی کوردکجه نوله آه ایتسم — نغمهٔ بلبله کلبرك سمندر باعث

[1]) Galibdede: slovo ن — Fatin: 410 p.

»Suzi je uzrok mahovina (po licu), što prosipa misk, a veselosti drage uzrok je ljepota livade.

»O Mâile, kad joj vidim lice, pa uzdahnem, — šta da bude? Slavuljevoj pjesmi uzrok je srebreni list ružice.

2. Kudsi Mostari, pjesnik interesantne poslanice, u kojoj opjeva neke savremene Mostarce i podsjeća nas na život i djela njihova. U njoj imade lijepih, ali i neslanih i paprenih stihova. Evo kako počima:

صبا وار حالن اکلم کل بودم موستار رعنانك
سلامیله مکرر حال وبالك صور احبانك
نته در »مائلی« سر دفتر ارباب استعداد
اوبری اغزنی هرکوردوکی محبوب زیبانك الخ

»O jutarni lahore, hajde, pa raspitaj za stanje u lijepom Mostaru i s pozdravom upitaj prijatelje: kako su i šta rade.

»Kako je pjesnik Mâili, prvak u dnevniku darovitih ljudi — ljubi li svaku lijepu djevojku, koju vidi, u usta?

3. Hilmi Mostari, pjesnik slijedećeg distihona:

معرفت کسب ایلین بیهوده همت صرف ایدر
شمدی یکسان اولدی چونکم کامل و اهل هوا

»Ko uči, uzalud troši dane, jer je danas učenjak i besposlenjak jedno te isto.

4. Mâili Mostari, kojega spominje Kudsi. Od njega imamo pri ruci dva gazela. Nijesu mu loši slijedeći stihovi:

جور دلبر دز بنی عالمده کویان ایلین عید وصلت جانمی یولنده قربان ایلین
کلستان عشق ایچنده عندلیب آسا بنی غنچه غمدرای کوکل هردمده نالان ایلین الخ

»Od strane drage nepravda mene rasplakuje na ovome svijetu — veseli sastanak je, što moju dušu kurban čini na (njezinu) putu.

»U bašči ljubavi gondže-usta, o srce, svaki čas mene rastuže kao slavulja«.

Kad još spomenemo Savabiju Tuzlaka, onda smo naveli sve, koje smo mogli do sada ispipati po »Tezkirama« i »Medžmu'ama«.

Glasovita ulema (1100.—1140.).

1. Kassam Mehmed ef., rodom iz Tešnja. Nauke učio u Carigradu i bio mulazim kod šejchul-islama Minkari-zade. Predavao na velikoj medresi uz Aja-Sofiju, na Sulejmanovu darul-hadisu 1091. (1680.), odakle je imenovan kadijom u Šamu, 1093. (1682.) u Meki. Umro 1104. (1692.) u Uskudaru na vlastitom zaselku Čenćal.

2. Bosnevi Isa ef., učio u Carigradu i počeo držati predavanja na Rehiki-medresi 1087. (1676.). Umro kao kadija u Bosni 1105. (1693.).

3. Bosnevi Ibrahim ef.; nauke učio u domovini i Carigradu, a počeo predavati 1099. (1687.) na Darul-hadisu. Umro kao profesor na Mehmed pašinoj medresi 1106. (1694.) u naponu muževne dobe.

4. Tavil Mustafa ef., rodom Bošnjak. Visoke nauke slušao u Carigradu, a kao profesor otpočeo predavati na Mehmed pašinoj medresi u Izniku 1064. (1653.), a umro kao kadija u Sofiji 1106. (1694.).

5. Bosnevi Ahmed ef., rodom iz Prusca. U mlade dane došao u Carigrad i pridvorio se kod Šaban-zade Mehmed ef., po kome je i dobio prigjevak Šaban zade kethodasi. Otpočeo predavanja kao profesor na Šefi'i Aliaga medresi 1099. (1687.), a umro kao kadija na Bosni 1115. (1703.).

6. Uzuni-zade Sulejman ef., sin Hadži Mustafa ef. Nauke slušao u Bosni i Carigradu i bio mulazim kod šeichul-islama Minkari-zade. Godine 1096. (1684.) imenovan profesorom na Bajramijju, a umro kao profesor na Chaseki sultan medresi 1118. (1706.).

7. Bosnevi Hasan ef., poznat pod imenom Bejazi-zade mektubčisi. Visoke nauke slušao u Carigradu, a 1096. (1684.) postao profesor na Halil-pašinoj medresi. Umro kao kadija u Bagdatu 1121. (1709.).

8. Bosnevi Sulejman ef., absolvirao nauke u Carigradu, gdje je počeo držati predavanja na Čivi-zade darul-hadisu 1091. (1680.). Umro kao umirovljeni kadija s naslovom od Meke 1124. (1712.).

9. Bosnevi Ahmed ef. Nauke svršio u Carigradu i imenovan 1099. (1687.) na Čaušbaši medresu. Godine 1119. (1707.) bio kadija na Bosni, a umro 1129. (1716.) kao kadija u Konji s naslovom od Medine.

10. Bejazi-zade Hasan ef., sin Ahmed ef. Umro kao kadija u Jenjišeheru 1129. (1716.).

11. Bosnevi Mehmed ef., poznat pod imenom Ata tezkiredžisi. Otpočeo predavanja na Daje chatun 1118. (1706.), a umro kao profesor na Ummul-veledzade medresi 1130. (1717.).

12. Bosnevi Ibrahim ef., poznat pod imenom Rifki mulazimi. Nauke učio u Bosni i Carigradu, a počeo predavati na Baba-zade medresi 1115. (1703.). Umro 1131. (1718.).

13. Bosnevi Ibrahim ef., rodom iz Požege. Svršivši nauke u Bosni došao u Carigrad. Godine 1099. (1687.) počeo držati javna predavanja na Ahmed-Kethoda medresi, a 1115. (1703.) postao kadija na Bosni; umro kao kadija u Kajseriji 1131. (1718).

14. Bosnevi Ibrahim ef. Po svršetku nauka došao u Carigrad. Sa erbeina imenovan na Feth Gazi Medresu. Umro 1130. (1717.).

15. Bejazi-zade Hamid ef., sin Ahmed ef. Sa erbeina imenovan na djedovu medresu Bejazijju. Najposlije bio kadija u Kairu 1129. (1716.), a umro u Carigradu 1133. (1720.).

16. Bosnevi Ibrahim ef., poznat pod imenom Uzuni-zade mulazimi. Nauke svršio u Sarajevu i došao u Carigrad. Najprije predavao na Čiragi zade medresi 1116. (1704.), a najposlije na Ahmed-pašinoj medresi, koja mu je data s berivima Sachna. Umro 1139. (1726.).

Ovdje ćemo spomenuti usput i Bosnevi Šeich Mustafa ef. Nauke je učio u domovini i došao u Carigrad. Kao vâiz 1108. (1696.) išao sa sultan Mustafom II. na Ugarsku i stekao njegovu milost. Predavao tefsir i hadis na više velikih džamija, a najposlije na sultan Selima I. Umro 1127. (1714.). Pjesnik Kami prigodom smrti rekao mu slijedeći kronogram:

کرسی نشین مجلس عدن اوله بوسنوی

ČETVRTA PERIODA.

Inter arma silent Musae [1]).

Svršetkom prve polovice XII. vijeka po Hidžr. svršavaju i naši pregji — može se reći — svoju misiju na polju istočne knjige. Ovda — onda javi se po koji pjesnik ili učenjak, ali tako rijetko, da nije šeich Fevzije i Arif Hikmet bega, mogli bi smo mirne duše odmah završiti ovu disertaciju.

Bošnjaci i Hercegovci prepušteni samoobrani nijesu imali vremena baviti se s perom nego samo s oružjem. Neprestano čarkanje na granici i silne provale za Hećimoglinih vremena iz Austrije i Crnegore, nijesu dale ni odušiti umornim našim djedovima, a kamo li baviti se s naukom i poezijom. »Inter arma silent Musae!«

Pa da je i to sve ni pola jada, ali naši pregji u isto vrijeme morali su se boriti i izvan domovine i braniti cijelu državu od neprijateljskih navala. Koliko je hiljada naših zaima i spahija ostavilo kosti braneći Tursku u Bukovini, Krimu, Srijemu, Šumadiji i Perziji ne dade ni iz daleka odrediti, a ti lenski vitezovi bili su najzdraviji elemenat — jezgra cijelog pučanstva.

Pa da je i to sve — ni pola jadá, ali malo kasnije nastale unutarnje razmirice izmegju pojedinih stranaka i magnata, izmegju pojedinih gradova i vezira, što je stajalo mnogo krvi, prouzročilo mnogo nesreće. K tome se još pridružila kuga, koja je tri godine harala našom i onako pustom domovinom, pa prorijedila i ono malo, što je ostalo iza ratova i razmirica.

Muvekit nam pod godinom 1176. (1763.) bilježi vijest, da muslimani u Sarajevu i po drugim gradovima nijesu klanjali bajram na musalli nego po džamijama, da ne upane kršćanima u oči, kako ih je malo.

U tima činjenicama treba tražiti uzrok, što se od sada sve regje i regje javljaju pjesnici i književnici iz naših krajeva na polju istočne literature.

Fevzi II.

U to burno vrijeme živio je u Mostaru pisac »Bulbulistana« šeich Fevzi Blagajac. Uza vas trud o njegovu životu nijesmo mogli ništa naći u knjigama, niti doznati u Mostaru. Jedino Kudsi nas u svojoj poslanici posjeća na njega sa slijedećim stihovima [2]):

يا طوطیٔ نواسنج معارف یعنی کیم فوزی
بکنمشمی هوا و آبن اول جای دلارانك
چیقاری مجمر آهندن آنك دود آتشناك
تحسرله آناری اسمی ستانبوللە غلاطانك
تلذ ایتمکه قند زبان پارسی اندن
او طه سینه کلوری چوق کروهی سیم سیمانك
یا تقریر مضامین و مزایا ایلدیچه اول
ویروری مجلس یارانه زینت صحبتی آنك

---

[1]) U zveki oružja šute vile.

[2]) U mojoj zbirci rukopisa.

یا اول مختاری حق کویه دوران اوپمدی کتدی
اوررمی زاغ تقبیحی ینه خلقنه دنیانك
ملامت اختبار ایتمشمی خلقدن انزواجومی
آنارمی صحبت و صدق و خلوصی اسکی یارانك

»A šta je s papagajom, što no sipa napjeve, na ime sa Fevzijom? — Je li mu se dopanulo podneblje i voda toga mjesta (Mostara) što no srce privlači?

»Izlazi li iz buhurdanluka (kandila) njegova aha gorući dim? — S uzdahom spominje li ime Stambula i Galate?

»Da uče perzijski slatki jezik, — dolazi li mnogo svijeta u sobu starca srebrenog obraza? Kad kazuje sadržaj i ističe vrijednost (djela), — služi li na ponos društvu prijatelja njegovo predavanje?

»Ili ne pogoduje vrijeme onome, koji je uzeo sebi za zadaću istinu govoriti, pa se povuko u se — Udara li još zag prijekora na stvorove ovoga svijeta?

»Ili je odabrao razočaranje, pa traži azil (daleko od svijeta)? — Spominje li razgovor, prijateljstvo i iskrenost starih drugova?

To je sve, što o njemu znamo, a s njegovim pjesničkim radom malo ćemo se bolje upoznati, jer imademo pri ruci »Bulbulistan«.

Pisan je u perzijskom jeziku. Kako nam sam autor u predgovoru kaže pisan je prama uzorcima: »Gjulistanu« od Sadije, »Beharistanu« od Džamije, »Sumbulistanu« od Šeich Šudža-a i »Nigaristanu« od Kemalpaša-zade این فقیر نیز بهمت پیشوایان ورقی چند برین اسلوب ساخت و جزئ دو برین منوال پرداخت

Djelo je dogotovljeno i predano javnosti 1152. (1739.) kako sam pisac veli u narednim stihovima:

باحباب این در آن باغ نوم بود هزار وصد وپنجاه ودوم بود
بانجام میر سد این بلبلستان چو پر شد کلشن دلهاز الخان الخ

a posvećeno je po svoj prilici Hećim-ogli Ali paši, koji je tada bio na Bosni valija i sretno suzbio sve austrijske provale.

Stihovi, u kojima pjesnik nagoviješćuje posvetu glase:

تمام شد بلبلستانم ولیکن نداشته از کسی کوهر نشانش
مزین کردد آمد مدح آصف ز وصف کوهر اخشکرانش
سمی لافتی الا علی شد کرفت از شیر مولانام وشانش
توانی کس ندارد با تعدی نرنجد بی کنه کس در زمانش

»Dovršen bi moj »Bulbulistan«, ali ni od koga ne dobi dragocjeno obilježje, da se njime okiti, dok ne dogje slava Asafa, koja odredi dragulju njegovu cijenu. Imenjak je onoga, kome se veli: »Nema junaka osim Alije«; on je od božijega lava (počasno ime hazreti Alino) dobio ime i slavu. U njegovo vrijeme ne može niko zulum činiti, niti kogod trpi zuluma«.

»Bulbulistan«[1]) se dijeli na šest perivoja [خلد] a svaki perivoj je okićen s raznim drvećem i svakojakim lišćem هر خلد بدرختهای کوناکون و برکهای رنکارنك

[1]) Znaći mjesto, gdje se mnogo slavlja nalazi. Ja imadem jedan primjerak dosta čitljivom, neshijom pisan, ali u njemu vrve pogreške. Sigurno prepisivač nije poznavao perzijskog jezika er su pogreške takove, da se većinom ne dadu odgonetnuti. Osim toga pisan je, što se kaže,

U prvom perivoju prikazuje nam više nadahnuće velikih šehova, u drugom priča pokajanje i korist pokajanja, u trećem piše pripovijetke iz života vladara i derviša, u četvrtom bilježi aforizme ljudi od riječi i čina, u petom donosi nekoliko kratkih biografija rumskih pjesnika, koji su pjevali perzijski, a u šesti je uvrstio nekoliko duhovitih priča, koje sadržajem i danas mogu zainteresovati širu javnost.

Mi ovdje donosimo drugu priču iz zadnjeg perivoja, da se vidi Fevzin jezik i način pisanja.

درویشی بزیارة احمد بن عاصم رفت برای اندوختن نفقهٔ یك روزه. احمد بن عاصم گفت: ای درویش اگر مرا پیغامبرانرا یك بیك شماری ترا بسیار اکرام میکنم و از خاصان خود می گردانم. درویش نیز آغاز شمردن کرفت وگفت: اول پیغامبران را آدم علیه‌السلام که پدر بزرگوارماست، دوم حضرت نوح علیه‌السلام که پدر دوم است، سوم حضرت ابراهیم علیه السلام که جد اعلای پیغمبرماست صلی الله علیه وسلم، چهارم حضرت موسی علیه السلام که کلیم خداست، پنجم فرعون است که نیل را بفر از برد. احمد بن عاصم گفت: ای درویش این چه گفته دیوانگیست میکنی دشمن خدا را پیغمبر میگویی. گفت: ای ملك آن پیغمبری نیز راضی نشد ادعای خدایی کرد. پادشاه را این لطیفه خوشتر آمد و دانست که این مرد ظریف از لطیفه گویانست، برمقالهٔ سابق اکرام کرد و از خاصان خود ساخت.

»Jedan derviš posjeti Ahmed b. Asima, da mu dade štogod, da preživi onaj dan. Na to A. b. Asim reče: »O dervišu, ako mi pejgambere — sve jednog po jednog — nabrojiš, obilno ću te nadariti i primiti u svoju svitu.« Derviš ih poče ovako nabrajati: »Prvi od pejgambera je Adem — neka je na njega blagoslov! on nam je praotac; drugi je Nuh — neka je na njega blagoslov! on nam je drugi otac; treći je Ibrahim — neka je na njega blagoslov! on je pragjed našeg pejgambera — neka je na njega božiji blagoslov i spas! četvrti je Musa — neka je na njega blagoslov! on je božiji govornik; peti je Faraon, koji je Nil podigao (da natapa).

Tu mu upade u riječ A. b. Asim: »O dervišu, kakova je to riječ? Budalasto govoriš. Veliš za božijeg neprijatelja, da je pejgamber.«

Na to će derviš: »O vladaru, on nije bio ni s pejgamberlukom zadovoljan, nego se izdavao za Boga«.

Ta se dosjetka dopane vladaru, koji uvidi, da je taj čovjek pun duhovitosti i šale, pa ga prema ugovoru nagradi i uvrsti u svoju svitu«.

Samo se po sebi razumije, da se »Bulbulistan« ne može staviti u red sa Sadinim »Gjulistanom« ili Džaminim »Beharistanom«, jer su ta dva klasična djela ostala osamljena u perzijskoj literaturi. Kako stoji prema »Sumbulistanu« i »Nigaristanu« ne mogu reći svoga suda, jer su mi ta djela samo po imenu poznata. Nu svakako djelo našega šeich Fevzije nije na odmet; zaslužuje, da se s njime upozna i šira javnost, kad bi se ko našao, da ga dostojno prikaže i objelodani.

U »Bulbulistanu« imade dosta istočnog blaga, koje bi i na zapadu našlo mušterije.

---

preko srca, jer je sve zbijeno jedno uz drugo. Što više ni 6 glavnih podjela nije ničim označeno. Ne zna se ni ko ga je pisao, ni kad je pisano. U Mehmed efendije Muftića vele, da imade jedan ekzemplar lijepo pisan; ja ga nijesam imao pri ruci.

Mustafa ef. Pruščak.

Osim glasovitog Hasan Kafije grad Prusac dao je arapskoj knjizi još jednog pisca po imenu Mustafa b. Muhammeda Akhisariju, koji je godine 1150. (1737.) napisao djelo تبشيرالغزاة (Vesela vijest junacima.) Počima ovako: الحمد لله الذى فضل المجاهدين بأموالهم و انفسهم على القاعدين اجراً عظيماً الخ Prikazano je Hećim-ogli Gazi Ali paši, kojega pravednost i junaštvo slavi u predgovoru. Kao povod pisanju djela navagja austrijske provale za Hećimoglinih vremena. Cijelo djelo podijeljeno je na uvod, na 12 poglavlja i zaglavak.

المقدمة فى تعريف الجهاد و شروطه Uvod o definiciji »džihada« i uslovu.

الباب الاول فى فضائل الجهاد 1. O vrlinama »džihada«.

« الثانى فى فضل الرباط 2. O vrijednosti pograničnih palanaka.

« الثالث فى الشهداء 3. O poginulima u boju.

« الرابع فى الخيل 4. O konjima.

« الخامس فى من يفرض عليه الجهاد 5. O onome, kome je sveta dužnost ići u rat.

« السادس فى الجعل 6. O ucjeni naroda radi ratovanja.

« السابع فى المشاورة 7. O savjetovanju.

« الثامن فى النية 8. O nakani.

« التاسع فى وقت المحاربة 9. O vremenu rata.

« العاشر فى كيفية القتال 10. O načinu vojevanja.

« الحادى عشر فى التحريض على القتال 11. O poticanju na rat.

« الثانى عشر فى الصبر والثباة 12. O ustrpljivosti i ustrajnosti.

« الثالث عشر فى الفرار 13. O bijegu (iz rata).

« الرابع عشر فى التوكل والرضاء والعون 14. O pouzdanju u Boga, zadovoljstvu i pomoći.

« الخامس عشر فى الادعية والاوراد 15. O molitvama.

« السادس عشر فيما يكون به الكافر مسلماً 16. O prelazu nemuslimana u islam.

« السابع عشر فى المرتد 17. Otpadniku od islama.

« الثامن عشر فى الاحتراز عن الغل 18. O čuvanju od izdajstva.

« التاسع عشر فى الاجتناب عن المثقلة بعد الامساك 19. O uzdržavanju od potlačivanja poslije svladanja neprijatelja.

« العشرون فى الصلح والامان 20. O miru i slobodi.

« الاحدى والعشرون فى مغازى رسول الله 21. O vojnama božijeg poslanika.

« الثانى والعشرون فى حكايات الغزاة 22. O junačkim pripovijetkama.

الخاتمة فى المسائل المتعلقة لما قبلها Zaglavak: O pitanjima, koja se odnose na prijašnja poglavlja.

Kako se vidi iz naslova raznih poglavlja djelo je zasnovano na široko. Na prvi mah čovjek misli u njemu naći nešto o povjesti Hećimogline vlade u Bosni, ali se prevari, kao što sam se i ja prevario. Tu nema ništa o onim znamenitim dogagjajima u Bosni, koji su, kako veli, bili povod, da napiše to djelo. Svestrano poznavanje Kur'ana i tradicije upada u oči; sa svima verzijama je iscrpljeno i lijepo poredano gradivo u svakom poglavlju.

Koga interesira primitivno ratovanje u vrijeme osvita islama, u tome djelu može naći dosta zanimive lektire u ajetu, hadisu, mudroj riječi i historijskoj priči.

Od njega mi je poznata još rasprava رسالة الذاكر فى زيارة اهل المقابر (Knjiga pobožnoga o posjećivanju grobova); pisana je 1152. (1739.).

Umro je kao muftija u Pruscu 1169. (1755.) uživajući veliki ugled u narodu kao učen i pobožan alim.

Omer ef. Novljanin.

Navale Austrijanaca na Bosnu pod Hildburhausenom i drugim generalima prenule su Bošnjake i Hercegovce iz letargije, a suzbijanje tih navala pod Hećim-ogli Gazi Ali pašom probudilo je u njima stari ponos. Krvavi bojevi na Krajini, pod Banjomlukom i u Posavini nijesu samo u narodnoj pjesmi opjevani, nego i u jednom djelu zabilježeni.

Junaštvo naših djedova tom prigodom ovjekovječio je Omer ef. Novljanin u djelu غزوات حكيم اوغلى على پاشا (Vojne Hećim-ogli Ali paše), koje je dva puta tiskano pod imenom تاريخ بوسنه t. j. »Povijest Bosne«.

Iz njegova života poznato mi je, da je bio za vrijeme spomenutih vojna kadija u Sanskom Mostu i da je kao nagradu za to djelo dobio »sitte kadiluk« (jedan od šest kadiluka).

S jezične i historijske strane »Vojne...« su djelo svoje vrsti u turskoj književnosti. Štil je lahak i gladak, a gradivo sačinjavaju vlastiti doživljaji, ili pripovijedanja vjerodostojnih očevidaca. Sve su zgode i nezgode prikazane kratko i jezgrovito, da čovjek, kad ga pomno pročita, može stvoriti sebi lijepu sliku onoga vremena i o kulturnom stanju Bosne i Hercegovine.

Prvi put je štampano 1154. (1741.), a izdao ga je neki Madžar Ibrahim ef. Ako se ne varam, spada megju prva štampana djela u Turskoj. Drugo je izdanje doživilo 1293. (1876.) u Carigradu i brzo raspačano, jer se već odavno ne može dobiti nego samo antikvarno.

Krasan rukopis nalazi se u biblioteci kod Careve džamije, koji je uvakufio Alipašin sin, da podsjeća Bošnjake na vezirovanje njegova oca.

Kad je umro Omer efendija nijesam mogao doznati.

Ahmed ef. Mostarac.

Pisac poznate zbirke decizija فتاواى احمدى, koja je u Bosni sve do okupacije uživala veliki glas i svima muftijama služila kao priručna knjiga. O njegovu životu nijesam mogao ništa doznati, nego samo da je umro 1190. (1776.) i da je napisao još jedno djelo pod imenom انيس الواعظين (Prijatelj propovjednika).

Njegov savremenik je Abdul-Vehhab el-Bosnevi, pisac مناسك الحج (Opis ceremonija u Meki za vrijeme hadža), koje se nalazi u biblioteci kod Careve džamije u Sarajevu. To je djelo pisano 1194. (1779.) lijepom nesijom.

Meili.

Derviš Muhamed, rogjen u Sarajevu 1125. (1713.), član ugledne kuće, po zvanju zajim (lenski vitez). Godine 1182. (1768.) sudjelovao u vojni na Crnu Goru i u spomen tome dogagjaju spjevao kronogram, iz kojega su slijedeći stihovi:

استفاتك استفى بوزلدى اول حمله دن هيچ مقابل اولدى شيرانه روباه حفى
اولمدى تاب آوريك حملهٔ اسلاميان عسكر منحوسى قاچدى كندى اولدى مختفى
ميليا دربند اوستروغ فتحنه تاريخ دى كسدى عرق كافرى سيف دعاى آصفى

Sejfuddin ef. Kemura veli, da je pripadao derviškom redu kaderi i da je uzeo inabet od šeh Seććâći Mehmed efendije, kojega je po smrti naslijedio u kaderijskoj tekiji.

Kad je Abdullah paša kao vezir došao na Bosnu 1195. (1780.) otišao je u Travnik, da ga posjeti kao zemljaka i zamoli, da mu popravi tekiju. Tu se razbolio i iste godine u ramazanu preselio na onaj svijet.

Ostavio je dosta pjesama i kronograma u Sarajevu. Bio je takogjer dobar kaligraf; osobito mu je lijepo pismo talik. Njegovi su oni krasni natpisi po zidovima kod ulaza u kaderijsku tekiju.

Slijedeći stih našao sam u zbirci moga rahmetli oca pod natpisom لمولانا ميلى السرائى :

چون حرام ايكن ربا دوريله اولورمش حلال
يا نيچون دوريله توحيد ايلمك اولور وبال

Vehbi.

Rodom je iz Stôca[1]) a zvao se Kapić. Gdje je učio, nije mi poznato, ali da je bio veoma učen, svjedoče mu pjesme. Po svršetku nauka stupio je u kadije i kao takav radi pravednosti i nepristranosti ostavio lijep glas po svuda.

Kao sitte-kadija umro u Travniku 1216. (1801.). Iza njega je ostalo dosta pjesama. U mojoj zbirci rukopisa imade nekoliko njegovih kasida, pisanih talikom — po svoj prilici njegovom vlastitom rukom.

Fatin mu bilježi slijedeći gazel pod natpisom:

غزل مصنع بصنعت مساوىٔ عدد

بو صورت اطراد باب اصل وفرعه دايردر محبتله مودت اى دل آرا معينده بردر
٢١٥ ٢١٥ ٤٥٠ ٤٥٠ ٢٠٢ ٢٠٢

سرير آراى عرش اولسه بو فركرسى اى واعظ بنه اهل ريا زير چو ماغ رند زاجردر
٢٨٠ ٢٨٠ ٢١١ ٢١١

كرم تمليكى محلول قالدى مرك برمكيلرله برات ايله كدرده باش قلم مقطوع چاكردر
٢٦٠ ٢٦٠ ٢٢٤ ٢٢٤

Eto tako reda još pet distihona, pa ovako završuje:

غزل كولك لغز شكلنده عرف اولديسه اى وهبى شعار قيد دردى حلنه مأمور شاعردر
١٠٣٧ ١٠٣٧ ٥٧١ ٥٧١

Zikri II.

Ibrahim efendi[2]); rodio se u Užicama 1210. (1795.). Kao dijete došao u Sarajevo, gdje je i nauke slušao. Po svršetku nauka stalno se nastanio u Bio-

[1]) Fatin: 446 p.
[2]) Fatin: 97 p.

gradu, gdje je pod imenom كوچك آغا (Agica) uživao lijep glas kao pjesnik i književnik.

Iza njega je ostalo dosta pjesama i nekoliko djela u prozi وچند قطعه تأليفاته دائر اثاری. Uza sve nastojanje nijesam mogao ni šta naći, ni šta saznati o tim djelima.

Fatin mu bilježi slijedeći gazel:

جوش ايدلدن بيت قلبمده خم صهبای عشق
بر عجب حالت كتوردی نفسمه سودای عشق
جاه و چاه و مدح و ذم يكساندر يانمده كيم
اولمشم آشفته و غوطه خوری دريای عشق
شيشهٔ عارم قرلدی لا ابالی مشربم
بويله در حقمده حكم حضرت دارای عشق
ظاهرا واردر نشاط و انبساطم خلقله
باطنم اما مقر شورش وغوغای عشق
ظاهرمده كرچه يوقدر زخم و داغ ظاهره
باطنم خاكتر ايتمش آتش عظمای عشق
كزلودر دو زخم مخفيدر جهانده داغ دل
وصف و تعريفی نه ممكن نكتهٔ فحوای عشق
ذكر يا من لم يذق لم يعرف اولان حال دل
خوش بيلورسن قاله كلز ياندر شكوای عشق

»Kad se u mom srcu uzburka bokal ljubavnoga vina, neko čudnovato raspoloženje ulije mi u dušu ljubavnu melanholiju.

»Kad po moru ljubavi bludim i žderem valove, kod mene je jednako dostojanstvo i sužanjstvo, hvala i pogrda.

»Slomila se posuda moga stida, moja je narav indiferentna prema svemu (mene ništa dirnuti ne može).

»Vanjštinom pokazujem prama ljudima veselje i dobru volju, ali je moja unutrina sjedište ljubavnog nemira i pobune.

»I ako nema na mojoj vanjštini rane i vidljiva znaka, velika ljubavna vatra uništila je moju unutrinu.

»Tajna je bol i jad, sakrivena je od svijeta srčana rana, (stoga) nije moguće opisati i protumačiti jezgru ljubavi.

»Ko nije kušao, ne zna u kakovu se stanju nalazi srce, o Zikri, ti dobro znaš, da se o tome ne da govoriti; ja šta je ljubavni vaj?

Rifat.

Rustem beg, rodom iz Stôca, sin Ali paše Stočevića-Rizvanbegovića, vazalnog vezira na Hercegovini, koji joj je kroz dvadeset godina vlade više dobra učinio nego zla nanio.

O Rustem Rifat begovu životu znadem, da je kratko vrijeme bio muselim u Trebinju i Taslidži, da se nije najbolje ponio prama starim ajanima i da je dosta doprinio nesreći očinoj.

Godine 1261. (1844.) dobio je od sultana naslov ركاب همايون قپوجی باشی - carski komornik[1]).

Iza pogibije Ali pašine 1851., zloglasni renegat Omer paša Latas spremio je Rustem bega u progonstvo put Male Azije. Najprije mu je bio odregjen boravak u Brusi, nu kašnje mu je dozvoljeno, da se nastani u Carigradu. Megju prognanicima, kako ćemo kasnije čuti, nalazili su se i Habiba i Hikmet.

Kad je umro Rifat nije mi poznato.

Fatin bilježi mu slijedeći kronogram:

شه شوکت پناه عبدالمجیدك دائما معبود — ایده فرق عباده سایهٔ اقبالنی محدود
او خورشید ممالك پرورك دوران عدلنده — بسیط عرصهٔ دنیا بساط جنته محسود
کبار یله صغار بندکان پر شوق و آسایش — خدایه شکر اوله جور و ستم عنقا کبی نابود
بودم اول شهریار بختیار داد فرمانك — کلوب سال جدیدی با سعود و یمن نا معبود
تشرف ایتکه رفعت قولی تاریخ تبریکن — ارارکن بولدی جداولسون عجب بردرنا مشهود
خدا شاه زمان عبدالمجیده هرکلن سالی — سرور ایله جهان طوردقچه ایده ایمن ومسعود

To je čestitka na novu godinu. U njoj slavi sultan Medžida, koji je njegovoj porodici i svemu plemstvu u Bosni udario smrtni udarac, kao pravedna vladara. Pod njegovim okriljem velikaši i siromasi žive u veselju i zadovoljstvu, i bogu hvali, što je nestalo zuluma i nepravde kao Anka-tice sa svijeta.

Mi mu to laskanje ne možemo oprostiti, kad se sjetimo 20.000 naših žrtava, koje je pod okriljem sultan Medžida prokleti Omer paša lukavo potuko ili odveo na robiju, odakle se više nikad vratili nijesu.

»Laskavcima naspite zemlje u usta« — veli hadisi šerif. Mjesto zemlje stari bi Bošnjaci za tu čestitku Rifatu olova nasuli. Bratić mu Hikmet sasma je druga pregja. Prije bi jezik pregrizao, nego tako što rekao.

Mehmed Šakir Kurtćehajić.

Prva lastavica, koja je navijestila duševni preporod u Bosni i Hercegovini, — prvi domaći sin, koji je pokrenuo prvi samostalni list u glavnom gradu svoje domovine — jest daroviti i poletni mladić Mehmed Šakir ef. Kurtćehajić, vlasnik i urednik »Gjulšeni Saraj«-a.

Mehmed Šakir rodio se u varošici Bijelo Polje (Akova) u novopazarskom sandžaku godine 1261. (1844.). Otac mu Mehmed Emin bio je po zvanju kadija; služio je u nekoliko gradova po Bosni. Okupacija ga je kao kadiju zatekla u Bihaću, odakle je otišao u svoj zavičaj, gdje je kasnije i umro.

Naš Mehmed Šakir sve je škole svršio u Bosni. S tijem je dosta rečeno o njegovoj naobrazbi.

Nu poletnu duhu, kao što je bio Mehmed Šakir, i toliko je naobrazbe bilo dosta, da zadivi i visoko obrazovane glave, da pokaže: šta može učiniti darovit mladić i bez srednjih i bez visokih škola, ako se još darovitosti pridruže volja i marljivost. Prednost okretna i poletna duha sastoji se u tome, što sâm krči sebi put, što se kreće bez ičijeg vodstva, što se ne da sapeti u konvencionalne veze klasičnog i modernog ukusa; on ne trpi pravila nego sâm po svome aršinu mjeri

[1]) Fatin 156. p.

i kroji djela. Njegovo pisanje političkih, ekonomskih i poučnih članaka u »Gjulšeni Saraj«-u čisto je originalno, a jezik mu je — uza svu jednostavnost — jedar i klasičan; za to je i svratio na se pozornost diplomata i literata u Turskoj.

Ove tvrdnje posvjedočiće jedno kratko pisamce, koje je kao odgovor napisao Rešad begu, koji mu je stavio nekoliko pitanja glede naobrazbe i dobe, jer niko u Carigradu nije vjerovao, da jedan mladi Bošnjak bez visoke naobrazbe znade onako pametno pisati i vješto perom baratati. To pisamce glasi:

»مکتوب حمیت اسلوبکزی آلدم. سنی، تحصیلمی بوسنه‌دن بر یره چیقوب چیقمادیغی، آوروپا یه سیاحت ایدوب ایتمدیکمی لسان اجنبی یه وقوف و عدم وقوفمی اوکرنمك ایستیورسکز. باش اوسته سویله‌یم:

بنده‌کز یکرمی اوچ یاشنده‌یم. تحصیلمدن نه اولنه‌جق، پدرمدن بعض مرتبه اصول تدریسلری کوردم. مملکتمزده علوم عالیه تدریس اولنور مکتبلر یوق که بوسنه ده آوروپالی برکنجك تحصیل ایتدیکی قدر بن ده بهره‌دار علم و معرفت اوله‌یم. یازه بیلدیکم قدر لسان عثمانی و شیوهٔ انشایی ینه بورا ده بعض محررات ادبیه‌یی مطالعه ایله اوکرنه بیلدم. »بوسنه« دن بر یره چیقمادم. یالکز ملحقاتدن بر ایکیسنده اوفاق تفك بر ایکی مأموریت ویردم. آوروپایه کیتمکی الك زیاده آرزو ایدر ایدم. چونکه مملکتمزده مفقود اولان اصول تحصیل آوروپاده ــ خلقنك خصائص فطرتلرندنیدر نه‌در ــ مع زیادةٍ موجود اولدیغندن هیچ اولماسه کمالات انسانیه‌یی هزار شرم و حجاب ایله اجنبی بر مملکتده اجنبی بر لساندن اوکرنمك هوسنده ایدم. بوکا بری متأهل اولق دیکری ــ سعادت بشریه‌نك اعظم وسائطندن اولان ــ اقچه‌جه مضایقه حالنده بولنمق کبی ایکی مانع حیلولت ایتدیکی ایچون موفق اوله‌مدم.

آوروپا السنهٔ غربیه‌سندن فرانسزجه کبی هریرده مستعمل اولان بر لسانی اوکرنمك هوسی ده سائر آرزولرمدن پك ده دون دکلدی. بوکا »قدرتسزلك« نامنده اولان ظالم میدان ویرمدیکی ایچون تحصیله قدرتیاب اوله‌مدم. یالکز اسلاوجه بیلیرم. چونکه بورالرده الك متداول لسان اودر. »کلشن سرای« حقنده کوستریلان محبت اخوتکارانه‌نك و بنی بیلمدیکز ایچون بیلمکه سوق ایدن غیرت، حمیت شعاریلرینك تشکرینی نه لسانله ایفا ایده‌جکمی بیله‌م.

... مدار اوله‌جغی ایچون دائما مکتوب احسان بیورمکزی رجا ایدر و مقابله‌ده قصور ایتمیه‌جکمه وجدان عالیکزی ضامن طوتارق أفندیمی تأمین ایلرم باقی...«

فی ۲۹ ذی الحجه سنه ۱۲۸۵
کلشن سرای محرری
شاکر

»Primio sam Vaše patriotsko pismo. Pitate me: za godine, — jesam li izvan Bosne nauke slušao, ili nijesam, — jesam li putovao po Evropi, ili nijesam — i jesam li imao priliku naučiti koji evropski jezik, ili nijesam? — Drage volje sve ću vam reći:

Ja sam u dvadeset i trećoj godini. Šta sam mogao naučiti? Otac me donekle podučio u osnovnim znanostima. U našim krajevima nema škola, gdje se predaju više znanosti, da se u ovim godinama izobrazim kao jedan evropski mladić. Čitajući lijepe knjige domogao sam se opet ovdje osmanlijskog jezika i štila, da nešto umijem napisati. Preko bosanske granice nijesam prelazio. Obnašao sam jednu — dvije državne službe u jedan — dva grada.

Moja je najviša želja, da odem u Evropu. Budući da je u našim krajevima nauka sasma zanemarena, a u Evropi — ne znam: je li to prirogjeno svojstvo naroda, šta li? — naprotiv mnogo se goji i njeguje. Želja me vukla — makar bilo i sramota — da se barem u tugjoj zemlji na tugjem jeziku izobrazim kao čovjek. To mi nije u dio palo s dva razloga, i to: što imam ženu, a nemam najprečeg sredstva, koje vodi do ljudske sreće, naime oskudijevam s novcem, a to mi dvoje pravi zapreke.

Od ostalih želja nije mi bila mnogo manja želja, da naučim francuski jezik, kojim se na Zapadu najviše govori. I to da naučim, nesmiljeni zulumčar, to jest »neimanje« nije mi dalo prilike. Samo slovenski znam, jer se ovdje najviše govori tijem jezikom.

Na Vašim bratskim simpatijama prama »Gjulšeni Saraj«-u (Sarajevskom cvijetniku) i prama gajretu, da preko pisma nepoznata čovjeka upoznate... i t. d.«

Eto to je živa i vjerna slika jedne poletne duše, koja bi daleko dotjerala, da je sudbina prema njoj imala više milosrgja, da joj obezbijedi dug život i pruži materijalne pomoći.

Pa uza sve to ipak je taj veliki talenat s »Gjulšeni Saraj«-om ostavio trajan spomenik!

Mehmed Šakir bio je dvije godine urednik službenog lista »Bosne«, a dvije i po godine kao vlasnik i urednik izdavao je »Gjulšeni Saraj« obnašajući ujedno čast načelnika glavnog grada Sarajeva, dok ga sušica ne prisili, da ode na bečku kliniku i potraži lijeka nesmiljenoj boljetici. Vas trud i u ona vremena jako dugi put ostali su uzalud. Pomoći se nije moglo, jer nakon nekoliko nedjelja ispustio je u Beču veliku dušu 1870. u dvadeset i šestoj godini života. Njegovi zemni ostatci sahranjeni su u centralnom groblju, gdje se sada kopaju muslimanski vojnici.

Vijest o njegovoj smrti ne samo u Bosni nego i u cijeloj Turskoj izazvala je veliko saučešće. Otac mi je pripovijedao, da mu je Arif Hikmet beg Stočević kazivao, kad je došao brzojav u redakciju »Ibreta«, da su Zija paša, Kemal beg, Suavija i on plakali kao djeca, i da ih je gubitak Mehmed Šakira više potresao nego li gubitak Beograda.

Kolike je nade u njega polagala turska javnost, — dobar je dokaz eto ta predaja.

Karabeg i Muvekit.

Žao mi je, što ovaj put o njima ne mogu više zabilježiti, jer nemam nikakovih podataka o njihovu životu, a radnju moram na vrijeme predati, da ne izgubim cijeli semester.

Karabeg Mustafa ef. rodom je iz Mostara. Nauke je učio u zavičaju i Carigradu. Uživao je veliki glas kao muftija i megju carigradskom ulemom i megju narodom u Hercegovini. Poginuo je nedužno za vrijeme pobune nekoliko dana prije okupacije Mostara 1878.

Napisao je omašno djelo pod imenom حاشية على مرآت الاصول (Glosa na »Mir'ât«); tiskano u Sarajevu o trošku zemaljske vlade.

Muvekit Salih ef. rodom je iz Sarajeva. Cijeli život služio je kao muvekit i činovnik Gazi Husrev begova vakufa; umro je nekoliko godina iza okupacije.

Njemu dugujemo veliku zahvalnost, što nam je sačuvao mnogu historijsku zgodu od zaboravi u kronici, koju je napisao na osnovi mehćemanskih sidžila, vakufnama i drugog povjesničkog gradiva. On je u to djelo utkao više godina neumorna rada i dovršio ga godinu dana prije smrti pod imenom تاريخ دبار بوسنه Poslije smrti njegovi nasljednici prodali manuskripat zemaljskoj vladi, koja ga je dala na čuvanje zemaljskom muzeju u Sarajevu. Ko god uspiše povijest Bosne i Hercegovine iza pada kraljevstva, u tome će djelu naći dosta dragocjena gradiva poredana savjesno i pomno u više stotina na koncept papiru sitno pisanih stranica.

Fadil.

Muhamed Fadil paša rodom je iz Sarajeva. Otac mu je sarajevski zastupnik nekibul-ešrafa Mustafa Nuruddin efendi[1]), a majka mu je od Fazlagića. Po svršetku nauka posvetio se kadinskom staležu. Dva puta je bio kadija u Sarajevu, a jednom u Beogradu s naslovom munla. Godine 1253. (1837.) imenovan je zapovjednikom spahija i muselimom u Sarajevu s naslovom paša. Kasnije je u istom svojstvu služio u Banjojluci.

Kad je Omer paša završio 1851. svoju misiju u Bosni i Hercegovini s ostalim prijateljima i savjetnicima opremio je i Fazli pašu u progonstvo.

Kasnije mu je dozvoljen povratak u Bosnu, gdje ga je zatekla okupacija. Neuljudan postupak generala Filipovića prama njemu i ostalim sarajevskim prvacima toliko ga je uvrijedio, da je odmah odselio u Carigrad, gdje je umro nakon par godina.

Fatin veli, da je bio duhovit i da je ostalo iza njega nekoliko biranih kronograma برفاضل ظريف اولوب كندوسنك برمقدار تواريخ كزيده سى واردر i citira od njega slijedeće stihove:

شهنشاه جهانبان حضرت عبد المجيد خانى خدا تحت خلافتده قيله دولت ايله موجود
اوله دريم شوكتده بروج ثابته مانند يازه لوح وقلم كوندن كونه اوقاتنى محدود
يازلسون كون بكون نصرت تواريخى ديدى فاضل ايده عبد المجيد خانه بو نو سالى سعيد معبود

Ista tema i ista rima kao u Rif'ata. Ko je kome podražavao, — Fatin nam ne bilježi.

Habiba.

Megju ono malo turskih pjesnikinja mi imademo odličnu zastupnicu u Habibi, kćeri Ali paše Stočevića.

Po njezinu pismu bilježi nam M. Zihni[2]), da se rodila 16. redžepa 1262. (10. jula 1845.), dakle u vrijeme Ali pašine moći i slave, kad je kao vazalni knez Hercegovinom vladao.

---

[1]) Fatin: 322 p. — Djed mu je bio glasoviti kadija Ahmed Šerif efendija, potomak Ebul-Beka Kefevije.

[2]) Mešahirun-nisa: I. 159. p.

Iza pogibije Ali pašine s cijelom porodicom otišla je u progonstvo put Male Azije. S početka su bili u Sarajevu, a kasnije su otišli u Carigrad. Tu je počela i svršila nauke.

Kao djevojka počela je pjevuckati, pa je nastavila pjesnikovanje i kad se udala za jednog višeg činovnika u Babu ʿAlijji (Visokoj Porti).

A. Muhtar tvrdi, da joj je pošlo za rukom sastaviti cijeli divan [1]) i tako megju miljenicima turskih muza zauzeti odlično mjesto.

Umrla je godine 1308. (1890.) u Carigradu.

Eto to je sve, što sam mogao doznati o životu Habibe hanume Stočević, a od njezinih pjesama zabilježio nam je M. Zihni slijedeći gazel:

جکرده تیغ غمزه‌ك زخمی وارکن آتمه بیکانك
یتر ای قاشی یای ارتق یتر دپرتمه مژکانك
نکاه مستکه جاناکه شایان کوردك اغیاری
ینه نو یاره‌لر آچدی درونه تیغ هجرانك
او غافل بی خبر نادان عدویه همدم اولمشسین
وصالکدن بزی دور ایلدك وار اولسون احسانك
امید مرحمت قیلمق عبثدر سندن ای کافر
سنی بی دین دیمشلردی ازلدن یوقدر ایمانك
حبیبه بی دوا درددن خلاص اولمقده مشکلدر
امید ایتمز اسیر درد اولانلر غیری درمانك

Kad od tvoga oštroga pogleda
Ima rana na sred džigarica, —
Ne strijeljaj! već je dosta, dragi,
I treptanja gustih trepavica.

Moj dragane, sad ti pogled pjani
Oko drugih djevojaka bludi;
Ko sablja je tvoj otkaz ljubavi
Na novo mi obranio grudi.

Nerazumnoj, neznanoj, nesvjesnoj
Protivnici ti si drug postao,
A meni si otkazao ljubav;
Gdje je riječ, što si je zadao?

Nevjerniče, zalud je od tebe
Očekivat djela milostiva;
Od iskona ne imadeš vjere,
Nevjernikom svijet te naziva.

O Habiba, spasiti se teško
Od ljubavnih — neprebonih jada;
Kao i ti mnoga nesretnica
Pustoj sreći nikad se ne nada!

Hikmet.

U Carigradu na Kumkapiji nalazi se jedan Grob s natpisom:

فر و یروب جسم و جان و قلبمده اثر لا اله الا الله
شبچراغ مزارم اوله بنم کهر لا اله الا الله

قطعه‌سیله زمزمه ساز تهلیل اولان شاعر حکیم هرسکلی عارف حکمت بکك سکونزار ابدیسیدر.

ولادتی ١٦ رمضان ١٢٥٥ چهارشنبه کیجه‌سی
وفاتی ٢٢ صفر ١٣٢١ چهارشنبه کیجه‌سی

[1]) Šâir-hanumlerimuz: 14. p.
[2]) Kemalul-Hikme: 63. p.

»Prosvijetli moje tijelo, dušu i srce riječ: »Nema Boga osim Allaha!«

»Neka kandilj na mome grobu bude dragulj: »Nema Boga osim Allaha!«

koji s tom kiticom slavi Boga ovo je vječni počinak pjesnika-filozofa Hercegovca Arif Hikmet bega.

Rodio se 16. ramazana 1255. (1839.) u srijedu;

Umro 22. safera 1321. (1903.) u srijedu«.

Ko je bio taj Hercegovac, ne može se reći u par redaka. Ibnul-Emin Mahmud Kemal beg napisao je cijelu knjigu od 107 stranica pod imenom كمال الحكمة (Savršenost mudrosti) i u njojzi izložio Hikmetov život i djela s mnogo ljubavi i s dosta spreme. Kad sam je pročitao — što no se kaže na jedan dušak, spustio sam je na stô s riječima: »I to je malo; Hikmet je mnogo viši i kao čovjek i kao pjesnik!«

Za to u ovome djelu ne može biti ni govora o kakovoj vijernoj slici Hikmetova života, a još manje o dostojnoj ocjeni njegovih djela. Njegov život i djela iziskuju studiju, kojoj ja nijesam dorastao, jer pred Hikmetom kao čovjekom i pjesnikom smatram se nespremnim za taj posao.

Kad se o njemu nešto ovdje mora napisati, unaprijed izjavljujem, da sam to nešto skrpario iz »Kemalul-Hikmeta« i predaje moga rahmetli oca, koji ga je lično poznavao i znao o njegovim vrlinama i slabostima pripovijedati na sahate kao o nekoj izvanrednoj pojavi u ljudskom društvu.

* *

Arif beg Rizvanbegović-Stočević, koji je poznat na turskom Parnasu pod imenom Hersekli Arif Hikmet, sin je Zulfikari Nafiz paše, unuk glasovitog vezira Ali paše, a bratić Rif'at bega i Habibe hanume. U jedanaestoj godini života na predlog djeda mu imenovan je miri-alajom (pukovnikom) hercegovačkih lenskih konjanika [تيارلو سوارى]. Na njega se može primijeniti ona Shakespere-ova: »Rano počinje jutro poput duha mladića, koji hoće da se pokaže svijetu«.

Iza najezde zloglasnog Omer paše Latasa, koja je Bosnu i Hercegovinu u crno zavila, morao jo s cijelom porodicom preseliti u Sarajevo, odakle je nakon par godina 1270. (1853.) otišao u Carigrad i tu se zdušno posvetio nauci. Ovaj rijetki talenat[1]) [نادره ذكا], kako ga zove Mehmed Džemal, brzo se upoznao s tri literature: arapskom, perzijskom i turskom. Po svršetku nauka čast miri-alaja pretvorili su mu u »hadžegjanluk« i namjestili ga u predsjedništvo ministarstva [صدارت مكتوبى قلمه]. Tu je služio nekoliko godina, ali videći, da mu ne daju naprijed, napustio je službu i povukao se u kraj.

Godine 1277. (1860.) u Hikmetovoj kući na Laleliji osnovalo se انجمن شعرا (Društvo pjesnika) i svakog utorka obdržavalo svoje sjednice. Članovi toga društva bili su šeich Osmani Šems, Namik Kemal, Zija paša, Ćazim paša i Lebib efendi. Kao izvanredni članovi redovito su pohagjali sastanke Nâili Dždid, Halet beg i Ridžâi-zade Dželal beg. To je sve po izbor duševna aristokracija onoga vremena. Kemal begu je dužnost bila čitati na sjednicu donešene i priposlane umotvorine.

---

[1]) Edebijjati dždide numuneleri.

Političke prilike u Turskoj prisilile su društvo, da se razigje nakon godinu opstanka, ali izmegju članova podržavao se i dalje živahan saobraćaj dopisivanjem; neki su morali kao sumnjive političke osobe bježati čak u inozemstvo kao Kemal i Zija, a neki se ukloniti iz Carigrada u provinciju. Naš se Hikmet zaputio u Hercegovinu, odakle se istom nakon pola godine povratio u Carigrad.

Godine 1285. (1868.) po nagovoru Dževdet paše stupio je u istom osnovano ministarstvo pravde, gdje je kroz četiri godine dotjerao do savjetnika u prizivnom sudu محكمهٔ استيناف ممزلكى. Nastupom sultan Hamida na vladu nastali su po Hikmeta dani iskušenja. Što je imao imetka u Hercegovini, sve je dotle prodao i potrošio. Ostati u službi bilo mu je teško, a zahvaliti se još teže. Nu kad mu 1297. (1879.) sniziše plaću na 2500 groša (500 K), predade ostavku i poteže se u kraj. Nakon tri godine opet bude imenovan predsjednikom suda u Brusi. Kad mu je 1303. (1883.) umrla majka, spopane ga melanholija, pa se opet zahvali i dogje u Carigrad, ali ne može dugo izdržati, pa zatraži, da ga opet reaktiviraju. Kao predsjednik suda služio je u Manastiru, Janji, Kastamuniji, Adani i Džezairi Bahri Sefidu.

Godine 1314. (1896.) zauzimanjem nekih prijatelja i znanaca premješten je u Carigrad kao savjetnik prizivnog sudišta u rangu رتبهٔ اولى صنف ثانى što kod nas po prilici odgovara VI. dn. razredu. Tri godine kasnije imenovan je savjetnikom u vrhovnom sudu (محكمهٔ تمييز) u rangu رتبهٔ اولى صنف اولى što je po prilici čast dvorskog savjetnika. U tome je zvanju 19. maja 1903. završio činovničku karijeru i pjesnički život.

Eto to je kratka Hikmetova biografija kao vojnika i činovnika.

*

Hikmet kao čovjek spada u red onih ljudi, koji se odlikuju gospodskim rodom, bistrim umom, visokim poletom i čistim značajem. Kad je u jedanaestoj godini života na arapskom atu stupao kao »miralaj« pred hercegovačkim »timarlu suvarijama« na Bosni i kad je pod zadnje dane u šesdesetoj godini sjedio kao savjetnik u vrhovnom sudu u Carigradu, ostao je jedan te isti junački Hercegovac, — Hercegovac od glave do pete.

Hikmet je bio megju učenima — učen, megju pjesnicima — pjesnik, megju bekrijama — bekrija, megju mladeži — mladić, megju sudcima — sudac i prijatelj pravde, megju Midhatom, Kemalom, Suavijom i drugim propovjednicima naprednih ideja u Turskoj — neustrašivi pobornik ustava i slobode. Za to i nije mogao — uza sve velike vrline i učenost — ni dotjerati daleko, nego je uvijek bio zapostavljan i premještan iz jednog vilajeta u drugi. Pa uza sve to svak mu je priznavao vanredne sposobnosti; što više — kažu, da ga je i njegov Šabur-čelebi[1]) uvijek cijenio kao učena i bistra državnika; ali šta je mogao postati i ostati jedan Hersekli Arif Hikmet, potomak starih hercegovačkih ajana i stolačkih kapetana, nego pošten čovjek i karakter, a prepustiti puzavcima, da se penju do vezirske časti.

Lijepo veli Goethe: »Prvo i pošljednje, što se od jednog genija može tražiti, jest ljubav prema istini«.

---

[1]) Taj nadimak Hikmet je prišio velikom veziru Kučuk Said paši, kad je bio tajnik u carskoj kancelariji.

Ljubav prema istini uvijek je svijetlila našemu Hikmetu na trnovom i mračnom putu, koji je morao prevaliti do groba. Vjera u bolju budućnost pokazivala mu je staze i bogaze na putovanju, skopčanu s velikim pogibeljima. Muževna odvažnost i hercegovački ponos tjerali su ga naprijed. Prirogjena naivnost, koja upravo pristaje velikanima po duši, prokrčila mu je svaku busiju, ali sreća mu nije bila naklona, da postigne ono, za čim je težio. Vjeran načelima prkosio je nepovoljnim vremenima, javnome mišljenju i svakom atentatu na prava naroda, kome je vijerno služio i za to pojeo mnogo gorkih pilula.

I ako je proveo dvije trećine života izvan domovine, ostao je uvijek dobar rodoljub i pravi sin hercegovačke grude do zadnjeg časa, kad je ispustio svoju veliku dušu. Nije nikada tajio čuvstava, koja je osjećao prama onom svetom kršu, niti je krio ljubavi, koju je gojio prema svome narodu. Pjevao je u turskom jeziku, pa uza sve to njegove su pjesme pune divote kao veličanstveno vrelo Bune. U njima ima nešto, što nas podsjeća na divlju hercegovačku prirodu.

U nizu pripovijedaka iz njegova života lijepo ga karakteriše slijedeća: Jednom u društvu najviše turske aristokracije panulo je pitanje, da svak reče, čim se najviše ponosi. Bilo je mišljenja raznih, a kad je došao red na Hikmeta ponosno reče, da se najviše ponosi time, što je — Hercegovac. Odgovor je udario na veliko odobravanje u društvu.

Jednom drugom prilikom poveo se razgovor u društvu književnika i pjesnika o jezicima i njihovoj prikladnosti za pjesmu. Kad je Hikmet rekao, da je njegov bosanski jezik slikovit i sposoban za svaku vrst pjesme, svi su mu se u brk nasmijali. Nu to njega ni najmanje nije dovelo u nepriliku. Spretan i domišljen kao rijetki smrtnici, izjavi, da mu gospoda pjesnici u turskom, ili ma kojem drugom jeziku spjevaju homonim od četiri stiha, koji se rimuje na četiri po glasovima jednake, a po značenju različite riječi. Kad nijednome nije pošlo za rukom, da to učini u turskom jeziku, kome stoje na raspolaganje sve arapske i perzijske imenice, podiže Hikmet glavu, pa reče: »Dakle čujte, kako to zvuči u jeziku, koji vi smatrate divljim [وحشی لسانی] pa onda promijenite o njemu mišljenje. Evo vam jedan primjer:

Vidio sam lijepu curu na zeleni u gori;
Njeno lice kao sunce odsijeva i gori.
Mili Bože, — ja miline! tu na zemlji i gori
Na nebesim; rekao bih, od nje mjesec je gori.

Sve prisutne je iznenadilo, kad im je preveo i protumačio razna značenja riječi »gori«.

Takovih i tima sličnih pripovijedaka iz Hikmetova života moj je rahmetli otac znao dosta pripovijedati, ali i te dvije su dosta, da nam prestave Hikmeta kao patriota, koji je znao isticati i braniti svoje narodne svetinje[1]).

*

[1]) Ovu priliku ne mogu propustiti, a da još jednu ne zabilježim. Otac mi je pripovjedao, kad se prvi put sastao turski parlamenat, da je Fehim ef. Gjumišić pozvao na večeru sve bos. i herc. zastupnike. Fehim ef. je čuo od nekoga, da se tada nalazila u Carigradu jedna Sarajka, koja je slovila kao dobra pjevačica. Ne žaleći ni novca ni truda, da gostima priredi pravu bosansku večeru, doveo je pjevačicu u svoj konak, da im nekolike otpjeva. Megju gostima bio je i Hikmet sa svojom trpezom, jer bez akšamluka u njega nije bilo veselja. Tu je njegovu slabost svak

Hikmet kao sudac bio je takogjer na svom mjestu. Pjesnik M. Nadži u jednom pismu megju ostalim Hikmetu veli: »Ovom prilikom dužnost mi je izjaviti, da je u Brusi u poslovicu unišlo tvoje savjesno vršenje službe i tvoja pravednost. Ja sa svima prijateljima pravednosti ponosim se s tobom i dovu ti činim, da te Bog uzdrži u zdravlju i t. d. Koliko se može razabrati iz istoga pisma regbi, da se Hikmet tužio na nekoga, jer mu Nadžija obećaje, da će nastojati, da izravna stvar, koliko mu ide od ruke.

Nije ni čudo što jilduska kamarila nije pustila ni Hikmeta na miru; on joj je bio trn u oku kao negdanji stup borioca za slobodu i prava, nego je čudo, kako se odlučio, da moli nekoga, pa makar to bio i Nadžija. Ta njegova slabost pod stare dane može se rastumačiti samo ovako: jednog po jednog nestalo mu je starih drugova; svi su svršili kao mučenici naprednih ideja. On je ostao sam, da se bori s nepogodama vremena pjevajući:

ذ ني الى الد هر انى لم امد يدى فى الراغبين و لم اطلب و لم اسل
و ا نى كلما ثابت نو ائبه الفيتنى بالرزايا غير محتفل

»Ja griješim prama vremenu, što nigda požudno ne pružam ruke, niti što tražim, niti što prosim.

»Kad god me stigne kob vremena, naći ćeš me, da sam nesabran prama nesrećama«.

Stojeći na ruševinama razorenih ideala predao se u vlast žestokih pića, da lakše podnosi udarce, koje je morao pretrpiti za stare grijehe kao pošten čovjek, pravedan sudac i slobodan pjesnik.

Kažu da je njemu s početka laskalo, što trpi nepravdu za svoje osvjedočenje, ali poslije pod stare dane, da ga je život po najzabitnijim krajevima po Janji i Kastamuniji jako umorio i dozlogrdio mu. Za to se eto nakon trinaest godina potucanja od nemila do nedraga obratio na Nadžiju i neke znance, da mu isposluju povratak u Carigrad. Ministar pravosugja Abdurrahman paša želju mu je ispunio, a sultan Hamid, da ga zadovolji, poklonio mu je krasnu robinjicu i zakitio mu prsa sa ordenom Medžidije II. reda.

Da Hikmetu ni ovaj put u Carigradu nijesu cvale ruže, samo se po sebi razumije; ali ugled, koji je uživao megju pretpostavljenima i podčinjenima i obzir prama njegovu muslomanluku, sačuvali su ga od bijesa jilduzove mafije. Kad bi zabrazdio u borbi za svoje pravničko osvjedočenje, njegova okolica bi se načinila gluha i ćorava i upozorila ga, da se ukloni iz senata. Mahmud Kemal pripovijeda slijedeći dogagjaj:

---

poznavao i niko mu je nije uzimao za zlo. Rahmetli otac veli, da je cijelo vrijeme, dok su guslar i pjevačica pjevali, promatrao Hikmeta i njegovo duševno raspoloženje. Sjedio je mirno, što je kod njega bilo rijetko, gledao je ozbiljno i slušao sve s nekim dubokim poštovanjem i dječinjim zanosom. Megju ostalim zapjevala je Sarajka i onu sevdaliju, u kojoj dolaze slijedeći stihovi:

Kun' ga majko i ja ću ga kleti,
Ali stani ja ću započeti:
Tamnica mu moja njedra bila i t. d.

Na to je Hikmet skočio na noge i u velikoj uzbugjenosti poviknuo: »Moj je narod najveći pjesnik!«, pa onda počeo tumačiti prisutnima po arapskoj poetici ljepote te narodne. Svi su se u čudu snebivali: šta je sve Hikmet u toj pjesmi našao. Rahmet mu duši!

»U naše doba — prije proglašenja ustava — obično je bilo na dnevnom redu, da bi kojega književnika potvorili radi širenja »opasnih spisa« i pod naslovom »nastoji dići bunu« [ساعی الفساد] stavili ga pred sud, koji ga je morao osuditi na progonstvo.

Jednom, kad je Hikmet bio privremeno dodijeljen kasacionom sudištu, takova jedna osuda došla je na pretres; on je uložio svoj glas proti s riječima: »Kao što treba vidjeti corpus delicti prije nego se ubojica osudi, isto tako treba prije vidjeti sredstvo pobune prije nego se osudi jedan čovjek na progonstvo. Ti »opasni spisi« neka se iznesu na srijedu. Jedan po jedan ćemo proučiti, pa prama svojoj savjesti, ako dotični pisac zbilja bude bunio, osuditi ga. Ali, gospodo, ovako se u ćoravo ne sudi. Mi smo odgovorni najvišem sudiji [احکم الحاکمین].

Članovi senata bili su čestiti ljudi, pa se pričinili — od straha pred aždahom absolutizma, koja je zinula da ih proždre — kao da nijesu ništa čuli. Kad je to Hikmet opetovao, jedan član senata reče: »Dragi Hikmet beg! ako se ti »opasni spisi« prouče, pa se pronagje, da nijesu opasni, ko će uzeti odgovornost na se? gdje je taj junak?« Na to Hikmet skoči proklinjući svoje vrijeme i savremenike, pa ostavi senat.

Iza toga dogagjaja do nekoliko dana vidio sam se s njime. Pripovijedajući stvar meni i mome bratu skakao je od ljutine. Po naviki objesio nam se o vratu, pa nas zbio u jedan kut. Ne može da se umiri, nego na sav glas viče: به آدملر، باتییورز، بیتیورز. حقی محافظه ایتمه‌ین بر مملکت خلقنه حق غضب ایدر. بز مغضوبز، مردودز. بو ظلم یزیدانه‌یه نیچون رضی اولیورز؟ ظالملرك نیچون قفالرینی ازمیورز؟ هاندی آنلری قهر ایده‌لم، بز ده قهر اوله‌لم!

»Ljudi, propadamo, iščezavamo. Bog gazap čini narod jedne države, gdje se ne poštiva pravda. Mi smo prezreni, poniženi. Za što trpimo ovu jezidsku nepravdu? Za što tiranima ne stucamo glave? Hajde, da ih uništimo, da i mi budemo uništeni!«

Tako govoreći vuko nas je s gornjeg kata na donji i opet s donjeg na gornji. Kad se malo umirio — kao Aleksandrov zid stojeći pred nama — poče dalje razlagati: »ضربت علیهم . . . . . uzvišena riječ odnosi se na nas. Teško nam duši svima! ništa nam od ruke ne ide. Krv nam se osušila, došli smo u stanje pokretna mrtvaca, oskvrnjeni smo. Kamenujmo barem jezikom tirane, posipajmo ih vrućom vodom!« — reče, — i još šta sve nije rekao...!«

Samo čovjek, koji je rekao (1 مسلمانلق، طریق حقده قهرمانلقدر smio je i u jednom senatu za Hamidova absolutizma podignuti glas proti bezakonju i osuditi nezakonito sugjenje. Hikmet je zaista bio junak na božijem putu!

*

Hikmet povučen u se, u najbližu svoju okolinu i u kolo nekoliko prijesnih prijatelja, proživio je zadnje godine života u ibadetu. Kao član derviškog reda »kaderi« posjećao je često tekije i zik'r činio s nečuvenim zanosom. Kad bi došlo, da se pejgamberovo s. a. v. s. ime spomene, skočio bi uvijek na noge u znak počasti.

بو حکیم صفی القلب، جداً عاشق ایدی. شوق وغرام روحنی استیلا ایتمشدی. بر نفس، او دریای سودایی جوش و خروشه کتیره بیلیردی. بو آدم، تصوف مسلك عالیسنك اك عارف سالکلرندن ایدی. هر شیئ بشقه

1) »Muslomanstvo je junaštvo na putu istine«, — to je rekao u zadnjem djelu مصباح الایضاح.

صورتده كورر، هر سوزی، هرنغمه‌یی بشقه صورتده دیكلردی. حتی بر رمضان كونی فاتح جامع شریفنده بولندیغمز صره ده اوراده‌كی جماعت كبرایه باقه‌رق »بنم بیلدیكمی شو خلقك عمومی بیلسه عاله اختلال كلیر« دیمشدی [1]).

Veli Mahmud-Kemal — i tima riječima štogod dodavati bilo bi suvišno.

Mi ćemo još samo napomenuti, da je megju svima islamskim velikanima najviše cijenio Muhjuddini Arebiju i tvrdio, da je on najbolje shvatio veličinu Muhamedovu (s. a. v. s.). Svagdanja mu je riječ bila: »Ja sam se od Šeichi Ekbera najviše okoristio.« Kad još kažemo, da novac kod njega nije imao vrijednosti i da je čovjek u njemu mogao zaljuljati veledušje, da dade sve što imade, onda u Hikmetu vidimo derviša »arif billah«, koji je zborom i tvorom dokazao, da u istočnoj mistici može utjehe naći i musliman, koji kroz moderne naočali gleda na svijet i na ljude. Svoja načela o tome razvio je i u pjesmama i u učenim raspravama. Njegova djela još nijesu objelodanjena; za to o Hikmetu kao filozofu i pjesniku nije moguće stvoriti pravi sud. Nu i iz ono malo, što je meni do ruke doprlo jasno se vidi, da zauzima odlično mjesto kao pjesnik-filozof u islamskom svijetu.

*

Glasoviti Fahrudin Razi poznavajući slabost svojih savremenika tješio se uvijek s distihonom:

المرؤ ما دام حياً يستهان به و يعظم الرزؤ فيه حين يفتقد

»Dok čovjek živi, ljudi ga omalovažavaju, a kad ga izgube, onda ga tek počnu cijeniti«.

To se donekle može protegnuti i na Hikmeta. Rijetki su bili, koji su ga znali cijeniti za života. Istom, kad se pronio glas, da ga nema megju živima, panulo je na um službenim i poluslužbenim listovima, da mu otkrešu po jedan nekrolog i opišu svečanu pratnju odabranih ličnosti i redove derviša, koji su ga s huktanjem dopratili do Fatihove džamije, gdje mu je klanjana dženaza, a odatle do Kumkapije, gdje su mu zemni ostaci položeni u hladni grob.

Iz »Ikdam«-ova nekrologa vadimo slijedeće:

»U pjesmi i prozi istaknuo se individualnim darom i štilom, da se danas po općem sudu kritike stavlja u red prvih turskih klasičnih pjesnika [نوابغ]. U dirljivim i punim ushićenja gazelima prevlagjuje jedrina u izrazu i svježina u mislima; u mnogim stihovima frcaju aforizmi, puni više nauke za život i za općenje s ljudima. Dakako da tu imade još na pretek duhovitih dosjetaka, koje su začinjene njegovom naivnom naravi, a kroza sve to opet izbija poštovanja vrijedni ponos«.

Izmegju ostaloga »Sabah« je napisao slijedeće:

»Kad uzmemo njegovu prirodnu darovitost i visoku učenost, sine nam u mozgu slika, pod koju možemo napisati »svijet znanja« [بر جهان عرفان]. Hikmet se

---

[1]) »Ovaj mudrac je bio čista srca, dušom je ljubio. Ushićenje i ljubav su mu osvojili dušu. Jedan dah mogao je zatalasati i uzburkati ono more ljubavi. Ovaj derviš je bio jedan od najdubljih poznavaoca visoke mistične filozofije. Svaku stvar je vidio u drugoj slici, svaku riječ svaki napjev je slušao na drugi način. Jednog dana u ramazanu, kad smo bili u Fatihovoj džamiji, gledajući u veliki skup svijeta reče: »Šta ja znam, da ova svjetina znade, buknula bi revolucija na svijetu.« — »Kemalul-Hikme« str. 37.

poglavito istaknuo kao mistični filozof. Brojne pjesme i druga književna djela trajna su svjedočanstva, da je daleko dotjerao na tome polju, možda dalje nego i jedan od njegovih predšastnika. Najviše nas privlači njegova individualnost u svemu: u životu i djelima, a najviše nas zadivljuje njegova krijepost i značaj, pun prirogjenog ponosa i etičke snage i moralno nas veže, da ga stavimo megju velikane, koji imaju velikih zasluga za prosvjetu i humanost.«

Slobodni mladoturski list »Šurâi-ummet«, koji je onda izlazio u Kairu, napisao je slijedeće:

»U grob je legao nestor naših pjesnika Hersekli Arif Hikmet. Vanredna je bila njegova moć u arapskoj i perzijskoj knjizi kao što i njegovo svestrano poznavanje istočne uljudbe. Nepoznavajući Dostojevskoga ni po imenu rekao je prije tri decenija:

بتون افعالك الجاآتی استعداده تابعدر

بیلنسه سر خلقت کیسه ده تقصیر وقدر یوق

U čovjeku probude se djela i nedjela
Pod pritiskom prirogjenog nagona i dara;
U svakome da se znade s njim rogjena tajna.
Ne bi bilo zločinaca, a ni zulumćara.

Takove misli ragjaju se samo u jednome veleumu. U ovim vremenima kao svaki čestit čovjek živio je siromaški, ali je živio pošteno i časno. Koliko se kod nas cijene talenti i učeni ljudi, dužnost nam je upozoriti na činjenicu, da je za carevanja Medžidova u jedanaestoj godini postao miri-alaj, koju je čast u sudskoj struci zamijenio s mutemajiz (savjetnik) i istom prije pet godina promaknut u viši dnevni razred.

S njegovom seobom na onaj svijet nestalo je zadnjega klasika u turskoj literaturi«.

Tim kratkim odlomcima iz negdašnje poluslužbene i slobodne štampe mogli bi dodati i sudove uvaženih književnika i pjesnika, koje je kao prilog Hikmetovoj biografiji dodao Mahmud Kemal, ali nam ne dopušta prostor ove rasprave.

Kronograme spjevali su mu: Uskudarli Tal'at bey, Halil Edib bey, Küprilizade Mahmud Džemil bey, predsjednik senata u vrhovnom sudu Beha bey, Mazhar bey i Mahmud Kemal bey. Refleksije o Hikmetovom životu i djelima napisali su: Mehmed Emin bey, Ihja-efendi-zade Ahmed Rešad, Adanali Haki bey, Halil Edib bey, Mehmed Akif bey, Mehmed Sadik bey, Vejspaša-zade Zejnul-Abidin bey i Ibnul Emin Ahmed Tevfik bey.

U kronogramima i refleksijama [ملاحظات] natječu se spomenuti književnici i pjesnici, koji će dostojnije proslaviti Hikmeta kao čovjeka i pjesnika.

*

Ja mislim, da nije sramota, ako ovdje usput nešto izjavim, što je duboko usječeno u mojoj naravi, na ime: da djela, a poglavito pjesme jednoga čovjeka, koji me zadivljuje svojim časnim, poštenim i junačkim životom, deset puta više cijenim, nego li slična djela jednog prljavog i kukavnog značaja. To je može biti velika pogreška, — makar to bio smrtni grijeh, ili čak zločin sa stanovišta kritike, ja se te mahane ne mogu otresti. Meni, kad čitam nečije umotvorine

uvijek lebdi pred očima slika njegova života u istini, a ne slika njegove duše u fantaziji, kako je sam pjesnik slika u zvonkim i kićenim stihovima.

Eto pod takovim nutarnjim raspoloženjem stvorio sam za se sud o djelima našega Hikmeta, koji ne namećem nikome, nego prepuštam svakom čitatelju, da stvori o njegovim djelima sud prama svojoj uvigjavnosti.

Ako se duh, veličina i polet jednog genija odrazuje u njegovim djelima, onda evo slike, s kojom vam predstavljam Hikmeta:

ثبات ایت مرکزنده اعتلای رفعت ایسترسه‌ك
یاقشماز اعوجاج حال و اطوار اهل عرفانه
نظر قیل کیم ضیادن منسلخدر جمله سیارات
ثوابت نشر نور فیض ایدر اقطار و اکوانه

Ja to ovako prevagjam:

Ako hoćeš dići se visoko
Na jednome stanovištu budi;
I tu stani poput čvrste st'jene!
Znaš da nije običaj kod ljudi:
Mijenjati svoje uvjerenje.

Baci pogled u nebesa plava!
Pa ćeš vidjet zv'jezde prehodnice:
Nikakova svijetla ne daju;
Dok svemirom zv'jezde stajačice
Blagorodno svjetlo prosipaju.

Da nije ništa spjevao, osim to nekoliko stihova, dosta bi bilo, da u njemu upoznamo namusli čovjeka, koji se nije okrećo prama vremenu, nego sa svojim uvjerenjem stajao prama njemu kao stećci kamen.

A šta tek da rečemo o slijedećim stihovima?

اراشدردم هزاران کره طبع اهل دنیایی
هله یاران ایله خوبانی غایت بی وفا بولدم
ادانی‌یه تملق عاریت بر عمر ایچون دکز
بو صورتله تعیش فکرینی پك نابجا بولدم
شئونات طبیعتده بدایت یوق نهایت یوق
وقوعات زمانی .بر مسلسل ماجرا بولدم
نه در جرم فضیلت کیم آنك اربابنی یا رب
پریشانحال و محزون و حقیر و بینوا بولدم

Hiljadu sam puta proučavo
Zemne ljude i njihove ćudi,
Pa sam našo: da su ljepotice
I jarani bez oslona ljudi.

Stvorenjima božije prirode
Ne imade početka ni kraja.
E bih reko: sve zgode vremena
Da su jedan lanac dogagjaja.

Za jedan se život poniziti,
Pa se molit čovjeku — živini
Ne doliči. Miso na taj način
Životarit — niska mi se čini![1])

Šta li pusta zgriješi vrlina?
Da uvijek sretam vrle ljude
Rastrešene, jadne, potištene —
Gdje po sv'jetu u bijedi blude!

*

ظن ایتمه ساده خلقت انسانده اختلاف
جاری سراسر عالم امکانده اختلاف
تفتیش اولنسه نسخهٔ آثاری هرکسك
معلوم اولور مراتب اخوانده اختلاف

[1]) Ko tu miso opravdati kuša,
Ropstvom mu je okužena duša. — Mirza.

Ja sam to ovako prepjevao:

Nemoj mislit da je nesuglasje
U stvorenju pojedinih ljudi;
Nesuglasje nalazi se svuda —
U živini, bilini i rudi.

Da se djela svačija prosude —
I iznesu ocjene na javu,
Ti bi vidjo moje duše sliku,
A ja opet tvoju boju pravu.

*

هزار كونه نقوش شئون ايدر اظهار
عجب غريبه نمادر بوكا رخانهٔ صنع
جمال خالقه دلبند رؤيت اول حكمت
نه در بو دغدغهٔ پر غم فسانهٔ صنع

Čudno nam se zagonetna čini
Ta tvornica božijih stvorenja. —
S tisuć boja ona nam izlaže
Sve, — i ljudska dijeli mišljenja.

Ti božiju svemoć i ljepotu
O Hikmete, po svom srcu vezi!
Šta je tebi stalo do mnijenja
O toj vječno — čudnoj hipotezi.

*

جوشش دريای عشقك چشم كريانمده در
ثمدی صد موج بلا هرتار مژكانمده در
بيك حيات حضره ايتم نيم خنده التفات
نوك ثمشير غمك تا كيم رك جانمده در

U mome suznome oku
Ljubavna bura se diže —
I prama vegjama slabim
Sve ide bliže, bliže.

Pod ljutim mačem brige,
Što vrhom dušu vadi,
Ne bacam ljubezna sm'ješka
Na tisuć života mladi'.

*

بزم صفاده ساقی ی اولدی صانمه ريزان
آياغنه دوكلش رندانك آب روی
ی آتشيله رخشان لعل ورخی در خشان
كاكلری پريشان كورسهم او ماه روی

O sakija, u veselom društvu
Nemoj mislit, da se vino c'jedi
Pod noge ti, — to je ekstrakt stida
Iz bekrijskih obraza blijedi'.

To se c'jedi prama onom suncu,
Što mu vino gjul-obraze krasi,
Kad mu lice plane u svijetlu,
A po licu razaspu se vlasi.

*

يوقی برآرامی عشقك چشم كريانم كبی
طورميوب طغيان ايدر اشك فراوانم كبی
جبههٔ دلداردہ ای طرهٔ زوليدہ مو!
سنده ی تاراج اولدك عقل و سامانم كبی
درد عشقك سينه‌دن ايتمز قبول انفكاك
جايكير اولمش كوكلده نور ايمانم كبی
نا پذير ای عمارت بو خراب آباددہ
واری بر ويرانه آيا قلب ويرانم كبی
حكمتا كجمم ينه سودای وصل ياردن
چاك چاك اولسه كريبانم ده دامانم كبی

Zar odmora u ljubavi nema
Ko u moga oka razdražena?
Iz kog suze u obilju teku
Kao bajno vrelo — Hipokrena.

Šta, zar i ti po čelu dragane
Zamrsi se, moj solufe gusti?
Poput moga stanja žalosnoga
Poput mojih ideala pustih.

Moji derti i jadi ljubavni
Ne izlaze iz bolnije grudi,
U srcu su oni uvr'ježeni
Kao vjera — ko u mene — ljudi!

Da se nikad popravit ne može, —
Imade li u pustinjam sv'jeta —
Kakva bila jedna ruševina,
Trošna poput moga srca kleta?

O Hikmete, ja se opet ne ću
Proć ljubavi i ostavit dragu;
Nek se dere jaka poput skuta,
Pa ako će — sva nek ide vragu!

*

تابش مهر رخك تنویر ناسوت ایلسون
شوره زار عشقی رشك باغ لاهوت ایلسون

بر تجلی ایله کیم زیر نقاب طره دن
جلوهٔ حسنك کایم اللهی مبهوت ایلسون

شعله ویر نور حیادن لعل فیض آثارکه
مهر تابر تو پرست رنك یاقوت ایلسون

چرخه کوستر اقتدار غمزهٔ معجز فنك
جبرئیلی ته نشین چاه هاروت ایلسون

جان وبرسه‌ك بر همای حسنه ویرکم حکمتا
استخوانك مرغ قدسی مایهٔ قوت ایلسون

Kao sunce svjetlo lica tvoga
Nek obasja ovaj niski svijet!
I po višem ljubavnome carstvu
Pustu snijet pretvori u cvijet.

Prospi plame djevičanskog stida,
Neka rumen po licu ti plane!
Da mag mjesto — prama Mithra-svjetlu —
Pram tvom djulu moliti se stane.

Pokaži se! neka — ispod vela
Tvog solufa — lice, puno žara
I miline — u zanosu sine,
I Musa-a da samog začara!

Moć pokaži vasionom sv'jetu
Tvoga oka, što čudesa pravi!
Džebrâila na zemlju domami,
Pa s Harutom u špilju ga stavi!

O Hikmete, kad uzdaješ dušu,
Ti je podaj jednom Huma — biću
Tvoje kosti nek toj svetoj ptici
Budu hrana u oskudnu žiću!

Ovdje moram zastati. Ne mogu se uzdržati, da ne rečem nekoliko riječi. Pred tijem gazelom — ko uživa u čarima istočne poezije — mora ostati zapanjen kao pred kakovim velebnim spomenikom islamske kulture. Tu bliješte oči kao pred palačom El-Chamra, ili pred dvorcem 'Amre, ili pred mauzolejom Nuri-Džihan begume. Tu nam i nehote padaju na um riječi glasovitog M. Nadžije — iz pisma upravljena na Hikmeta, — koje glase: »Upravo djela, koja tvore čudesa [آثار اعجازنما] niču i rastu pod blagorodnim suncem Vaše naravi. Kad Vi pjevate, ako ja zapjevam neki tajni glas mi šapne: ti ne umiješ, šuti, — neka majstor [استاد] pjeva!«

I zbilja kad bi Hikmet doviknuo:

بندر نوبت فریاد بلبلر خوش اولسون فغانم اهل عشقه مایهٔ جوش و خروش اولسون

nije niko mogao s njime zapjevati, da razigra ljubavi opojena srca. Popevši se na krilima poletna duha do vrhunca istočnog Parnasa, gledao je ponosno kroz cijeli burni život na svoju okolicu i na veličanstvene gajeve istočne poezije, košto promatra siva sokolina s ruševina grada Blagaja pitome dubrave i tužne ostatke ostataka Alipašine moći i slave. Iz njegove duše provreli bi stihovi kao iz vrela Bune s nekim grandioznim šumom, koji u slušaoca ulijeva udivljenje.

مهرکله خداسینه ی تنویر فراغ ایت — شنکرف غمی مصقلهٔ ژنك دماغ ایت
فیض آور اوله دلده بهار غم عشقك — هر زخممی بر لالهٔ خونکشتهٔ باغ ایت
تا کیم بوله کریٔ صفا شرحهٔ حسرت — یارب بنی دلسوختهٔ شعلهٔ داغ ایت
حضر اولسه ده رهبر آرام نام و نشانی — تك راه غمکده بنی کمکرده سراغ ایت
لازم دکل ای چرخ بزه پرتو اقبال — ایسترسه‌ك اکر مهر ومهك مرده چراغ ایت
حکمت یتر آلایش چرکابهٔ دنیا — مهرکله خداسینه ی تنویر فراغ ایت

*

کلدکچه نظمه نادره پرداز در قلم — صور تنکار صفحهٔ اعجاز در قلم
توصیف اولندی نص ومایسطرون ایله — شایان ترین رتبهٔ اعزاز در قلم

Hikmet nije ostavio velik divan pjesama, ali ono što je ostavio pravi je biser turske klasične poezije. Pisac njegova nekrologa u »Ikdamu« veli: »Po pripovijedanju samog pjesnika prigodom jednog požara izgorio mu je potpun divan; tako su njegove pjesničke umotvorine iz mladenačke i muževne dobe života, većinom propale. Ovo što danas od njega imamo, to su umotvorime iz zadnjih godina«.

Gore navedene primjere našao sam u djelima »Uzori osmanlijske književnosti« [عثمانلی ادبیاتی نمونه‌لری] — »Ilustrovani list od 1315.« [رسملی غزته ١٣١٥] i u njegovoj biografiji od M. Kemal bega.

*

Kao mistični filozof Hikmet se istaknuo s raspravama لوایح الحکم (slike mudrosti), لوامع الافکار (Aforizmi objašnjenja), لوامع البیان (Iskre misli), i مصباح الایضاح (Svjetionik tumačenja), koja je Mahmud Kemal s velikom mukom i pogibelji sačuvao od sultan Hamidove kamarile. Koliko mi je poznato do sada mu nije štampano ni jedno; bog zna — kada će svijet ugledati.

Rahmetli Ibrahim ef. Topić, koji je uz Hikmeta bio dulje vremena, kazivao mi je, da je napisao još dva djela, i to: فصوص الاسلام (Mozaici islama) i سیئات ترك (Turska zla). Prvo je mistično-filozofskog, a drugo političko-historijskog sadržaja, kao odgovor na djelo تبصرة الاشقیا (Refleksija o ustašama), u kome se slave nedjela Omer paše Latasa u Bosni, a osuđuje otpor Bošnjaka i Hercegovaca.

Osim toga napisao je učenu raspravu o »Medželli«, u kojoj je izložio kao dobar pravnik nedostatke i protuslovlja i dokazao, da neodgovara savremenom zakonodavstvu. Po raznim učenim i beletrističkim listovima imade dosta omanjih rasprava i članaka, koje će jednom valjda koji rodoljub sakupiti i objelodaniti sa svima njegovim djelima.

Kaddesallahu sirrehu!

Edhem.

To je pisac kratkih biografija glasovitih Bošnjaka i Hercegovaca po bos. »Salnama«-ma. Kako sam spomenuo u predgovoru, te su biografije i mene potaknule, da sakupim gradivo za ovu disertaciju. Makar mi se i spočitovalo, što

pišem o svom ocu, držim, da u jednom djelu, koje se bavi našim radinicima na polju islamske literature, treba reći nešto i o čovjeku, koji nas je prvi upoznao s Derviš pašom, Nerkesijom, Kafijom i drugim velikanima Gazi Husrev begom, Gazi Ferhad pašom i t. d.

Ibrahim Edhem beg Bašagić rodio se 1840. godine u Nevesinju. Sin je Lutfi bega Redžepašića, muselima pivsko-nevesinjskoga, koga je narod prozvao Bašagom, a po njemu cijelu porodicu Bašagići. Nauke je počeo u zavičaju, a nastavio u Travniku pred muftijom Derviš efendijom Korkutom i dovršio. Uz šeriatske i pravne znanosti dosta je dobro poznavao arapski i perzijski jezik, a turskim jezikom vladao je kao svojim.

S početka se mislio posvetiti ulemanskom staležu, ali se kasnije predomislio i stupio u politiku. Prije okupacije služio je kao predstojnik u Pivi, Foči i Ljubuškom. Kad je prvi put proglašen ustav u Turskoj, Hercegovina ga je opremila kao svog zastupnika u Carigrad u obadva izbora. Iza okupacije bio je predstojnik u Stocu i Konjicu. Kad je ustrojena zemaljska vakufska komisija 1883. u Sarajevu imenovan je mufettišom. Kasnije kod preustrojenja postao je direktorom ravnateljstva i predsjednikom povjerenstva, koje je časti obnašao sve do smrti 2. novembra 1902.

Iza njega je ostalo osim biografija po »Salnama«-ma i nešto kronograma i pjesama po »Vatan«-u i »Rehber«-u. Slijedeći stihovi su iz jednoga »Nata«:

نام عالیشانکی تعظیم ایدوب احیا ایدن — اول شبی کیم بالسعاده طوغمش انده فخر کل
شبهه سز نائل اولور سرمایهٔ فوز و نجات — احمدك ذکریله فیضیاب اولور جان وکوکل
واصل سمت نجات ایسترسهك اولق ادهما — هردم اولسون ذکر وفکرك احمد هادی سبل

»Tvoje uzvišeno ime ko veliča i proživljuje one noći, kad se veličanstveno rodio ponos svega (stvorenja),

»Bez sumnje domoće se sredstva (sermije), kojom se teče blagosov i spas; srce i duša prosvjećuje se spominjanjem božijeg odabranika.

»O Edhieme, ako hoćeš, da dogješ na put, koji vodi spasu, uvijek spominji i misli na Ahmeda, koji pokazuje prave puteve«.

Najviša mu je bila želja, kad se potegne u mir, da prevede za našu mladež یاایالولد (O dijete!) od Gazalije i اطواق الذهب (Zlatne ogrlice) od Zimachšerije, — i već je bio prikupio nekoliko tekstova i komentara na spomenuta djela, ali ga je smrt spriječila, da osnove privede kraju.

Prigodom njegove smrti prvi put sam spjevao jednu rubâiju u perzijskom jeziku, koju sam slobodan ovdje zabilježiti kao vjernu sliku dobroga oca:

ناموس مجسم بود در دیدهٔ دشمن و دوست
فانوس مجلی بود در حلقهٔ اهل پوست
همراه وطن پرور همرای هنر آور
ابقای نکو نامی سرمایهٔ عمر اوست

»Bio je inkarnirani ponos u očima prijatelja i neprijatelja, — svijetla zublja u kolu pobožnih derviša, — suputnik borca za domovinu, — istomišljenik nosioca prosvjete; — sermija njegova života bila je ostaviti lijepo ime«.

Nekolike pri završetku.

Završujući s teškom mukom i s velikim troškom skopčanu ovu radnju, uzimam slobodu još nekolike napomenuti.

Samo se po sebi razumije, da u ovom prvom pokušaju mnogo toga manjka, što će vrijeme nadopuniti. U opširno prikazivanje djela, koja sam našao u dvorskoj biblioteci u Beču i sakupio po prijateljima, nijesam se upuštao, jer svako za se iziskuje posebnu studiju, a ja sam uzeo za zadaću prikazati u kratko sve, što sam mogao do sada doznati. Da će budućnost mnogo toga otkriti, što se meni izmaknulo, o tome ne će niko posumnjati, a ja već u to vjerujem, jer činjenica, da sam u zadnjem času našao još glasovitih Bošnjaka i Hercegovaca, dokazuje, da ih još imade, za koje ja ne znam; a to su: 1. Šeich Ibrahim b. Hamza b. Turhan El-Bosnevi, pisac djela: محرقة القلوب فى الشوق لعلام الغيوب Flügel: Cat. II. 350. — H. Kalfa II. 392). 2. Mehmed chalifa b. Hasan el-Bosnevi (Flügel: Cat. II. 271.). 3. Ali b. Ahmed es-Saraji, god. 1038. (Flügel: Cat. I. 345.). 4. Ibrahim el-Akhisari, pisac zbirke فتاواى اخصارى (Flügel: Cat. III. 812.). 5. Intizami Bosnevi, pjesnik تحفة الاخوان, savremenik Ahmeda I. (Ahlak kitablerumuz: 34.). 6. Muhammed el-Bosnevi, pisac احاديث اربعين (god. 980.). 7. H. Mustafa b. Ahmed el-Mostari (god. 1140.), pisac انيس العارفين. U šestom svesku »Sirati mustekima« br. 137. Mehmed Tahir bilježi od Abdullahi Gâibije još dvanaest traktata, za koje ja nijesam znao, kad sam o njemu pisao. Eto to je dobar dokaz, da će i naš naraštaj imati široko polje za istraživanje naših pregja i njihovih pjesničkih i učenih djela po rafama kod nas i bibliotekama u Carigradu.

Tome ću još napomenuti, da ovo djelce nije ništa drugo nego kratka uputa u jedno poglavlje naše kulturne historije, da dokaže onima, koji veoma malo, ili nikako nemaju pojma o našoj prošlosti, da su Bosna i Hercegovina do konca XVIII. vijeka bile kulturne zemlje i možda kulturnije nego susjedne pokrajine u monarhiji prije 1848. Ishitrena je fraza, koja se često čuje od pozvanih i nepozvanih faktora, na ime: da je naša domovina za turskog gospodstva čamila u tmini i ropstvu, treba jednom da prestane, jer smo mi do godine 1840. i politički i ekonomski bolje stajali, nego li susjedne zemlje, u kojima su dvije trećine pučanstva bile glebae adstricti.

Osim toga svrha je ovoj disertaciji, da svrati pažnju literarnih historika, kad pišu o Južnim Slavenima, koji su pjevali i pisali u latinskom ili talijanskom jeziku, da progovore koju i o našim zemljacima, koji su pjevali i pisali u arapskom, persijskom ili turskom jeziku. U dvadesetom vijeku vjera ne treba da pravi razliku; prosvjeta je prosvjeta, pa došla ona sa Istoka ili sa Zapada. Jedan Gâibija kako god je izvojštio odlično mjesto megju istočnim spisateljima, da je pisao latinski, isto takovo mjesto u ono doba mogao je izvojštiti u Evropi. Kafija, Nerkesija, Mezakija i dr. isto tako, ako ne i više.

Ako mi bude pošlo za rukom od to troje postići barem jedno, smatraću ovu disertaciju korisnim djelom.

پای ملخی پیش سلیمان بردن
عیب است ولکن هنر است از موری![1])

[1]) Od skakavca batak vrći Sulejmana pred mudroga —
Nije čedno, al je vr'jedno, kad j' od mrava malenoga. — Sâdi.

Djela, kojima sam se služio.

I. Rukopisi u Muhibbića i mojoj biblioteći.

1. قانوننامه سی يكچرى (Jeničerski zakonik) rukopis Mustafa Čelebije, pisan u Carigradu. 1137. (1724.).

2. نظام العالم (Uredbe svijeta) od Kafije; *a)* rukopis Hamze b. Ibrahima Pruščaka, pisan 1013. (1604.) u Pruscu. *b)* Rukopis Omer ef. Kostajničanina, pisan 1098. (1686.) u Sarajevu.

3. روضات الجنات (Rajski vrtovi) od Kafije; rukopis Osmana b. Ibrahima, pisan u Sarajevu 1151. (1738.).

4. روضة العقائد (Bašča vjeronauke) od Kafije; rukopis od Osmana b. Jusufa Fojničanina, pisan 1166. (1752.)

5. مرادنامه (Knjiga Muratova) od Binâije, preveo Derviš paša; rukopis Naimi-zade Mustafa ef. Mostarca, pisan 1162. (1748.).

6. بلبلستان (Bašča slavulja) od šeh Fevzije; prepisivač i datum prepisa neoznačen.

7. ديوان ثابت (Sabitov divan); rukopis Mehmed Rešida, pisan 1157. (1744.).

8. قصائد وغزليات ثابت (Sabitove kaside i gazeli); prepisivač izbrisan, datum 1125. (1713.).

10. فتاواى احمدى (Zbirke fetvi Ahmedovih) od Amed ef. Mostarca; rukopis Ahmed b. Saliha, pisano u Sarajevu 1200. (1785.) (S mnogo dodataka po rubu i na kraju od bos. Muftija).

11. شرح على آداب البحث (Komentar na Semerkandijno djelo o retorici) od Šehjuje; prepisivač i datum neoznačen.

12. غزاوات حكيم اوغلى (Hećim-ogline vojne) od Omer ef. Novljanina; prepisivač i datum prepisa nepoznat.

13. تاريخ ديار بوسنه (Povijest pokrajine Bosne) od Muvekita; original-rukopis u zem. muzeju u Sarajevu.

14. مناقب محمود پاشا (Vrline Mahmudpašine), pisac i prepisivač nepoznati; pisano 1128. (1715.).

II. Rukopisi dvorske biblioteke u Beču.

1. خمسهٔ نركسى (Nerkesini peterojci) — NF 436.

2. تاريخ آل عثمان (Povijest osmanske dinastije) od Rustem paše Skradinca? Mxt 339.

3. تاريخ عالى (Povijest od ʿAlije) IV. svez. HO 20 a.

4. تذكرهٔ شعراى مولويه (Biografija mevlevijskih pjesnika) od Galib-dede Mxt. 32.

5. تذكرهٔ سهى (Biografije pjesnika) od Sehije — HO 132.

6. تذكرهٔ عاشق چلبى (Biografije pjesnika) od Ašik Čelebije — HO 134 i AF 91. (477.).

7. تذكرهٔ قنالى زاده (Biografije pjesnika) od Kinali-zade — HO 137.

8. تذكرهٔ رياضى (Biografije pjesnika) od Rijazije — HO 136.

9. تذكرهٔ صفائی (Biografije pjesnika) od Safâije — HO 139.

10. نظائر الاشعار (Zbirka gazela) od Nazmije — 142.

11. عشاقی زاده ذیل عطائی (Biografije učenjaka i pjesnika) od Uššaki-zade — HO 125.

12. شیخی زاده ذیل عشاقی (Biografije učenjaka i pjesnika) od Šeichi-zade — HO 126 i 127.

III. Tiskana djela.

1. اسامی (Imena) od M. Nadžije, — Carigrad 1308.

2. لغت ناجی (Riječnik) od M. Nadžije, — Carigrad 1316.

3. شویله بویله (Tako i ovako) od M. Nadžije i Š Vasfije, — Carigrad 1302.

4. قاموس الاعلام (Enciklopedija vlastitih imena) od Š. Samije, 6 svezaka, — Carigrad 1308.

5. اسلاف (Pregji) od Rešada, 2 svez., Car. 1311.

6. خرابات (Antologija) od Zija paše (I. svez.), Car. 1291.

7. تذكرهٔ رضا (Biografije pjesnika) od Riza-a, Car. 1316.

8. تذكرهٔ سالم (Biografije pjesnika) od Salima, Car. 1315.

9. تذكرهٔ فطين (Biografije pjesnika) od Fatina, Car. 1275.

10. ثمار التواريخ (Plodovi povijesti) od M. Šem'ije, Car. 1295.

11. اولیا چلبی سیاحتنامه‌سی (Putopisi) od Evlija Čelebije, Car. 1315.

12. مشاغ عثمانیه‌دن سکز ذاتك تراجم احوالی (Biografije osam osmanlijskih šehova) od M. Tahira, Car. 1318.

13. نفلکهٔ تاریخ (Sadržaj povijesti) od Katib Čelebi, Car. 1286.

14. تاریخ عالی (Alina povijest) tiskana 3 sveska i 4. jedan dio, Car., bez datuma (nepotpuno djelo).

15. مشاهیرالنسا (Glasovite žene) od M. Zihnije, Car. 1294.

16. حدیقة الوزرا (Biografije velikih vezira), Car. (bez datuma).

17. بوسنه سالنامه‌لری (Bosanski kalendari) od 1303. 1305. i 1307.

18. الشقائق النعمانية (Biografije turskih učenjaka) od Tašköpri-zade. (Po rubu وفيات الاعيان od Ibni Chaligana), Kairo 1299.

19. العقد المنظوم (Biografije učenjaka — dodatak Šekâiku) od Bali-zade, (po rubu II. svez. وفيات الاعيان), Kairo 1299.

20. كشف الظنون (Bibliografija isl. književnosti) od Hadži Kalfe; izdanje državne štamparije u Carigradu.

21. مجم باشی تاریخی (Munedžim-bašina povijest); preveo i dopunio Nedim, Car. 1285.

22. حدیقة الجوامع (Bašča džamija); historijske bilješke o džamijama i njihovim vakifima u Carigradu.

23. اخلاق کتابلریمز (Naše knjige o moralu) od M. Tahira, Car. 1328.

24. حدائق الشقائق (Bašče omemona); prevod »Šekâika« od Medždije, Car. 1272.

25. کمال الحکمه (Biografija Hikmetova) od Ibnul-Emin Mahmud Kemala; Car. 1328.

Njemačka djela.

1. Hammer: »Geschichte des osmanischen Reiches« 10 svezaka; Budapest 1827.—1835.

2. Hammer: »Geschichte der osmanischen Dichtkunst« 4 sveska, Pest 1836.—1837.

3. Brockelmann: »Geschichte der arabischen Literatur« 2 sveska; Leipzig.

4. Asboth: Bosnien und Hercegovina, Wien 1888.

IV. Meni poznata tiskana djela bosanskih i hercegovačkih spisatelja.

1. فصوص شرحی (Komentar na »Fusus«) od Gaibije, 2 svez., Car. 1290. (turski).

2. تاریخ بوسنه در زمان حکم اوغلی (Povijest Bosne za Hećim-ogline vlade) od Omer ef. Novljanina, II. izdanje, Carigrad 1290.

3. نظام العالم شرحی (Komentar na »Uredbe svijeta«) od Kafije; Carigrad, datum litografije manjka.

4. ظفرنامهٔ ثابت (Knjiga o pobjedi) od Sabita Užičanina; Carigrad 1299.

5. خمسهٔ نرکسی (Peterojci) od Nerkesije; imade više izdanja.

6. محاضرة الاوائل (Prvi dogagjaji) od Ali-dede Mostarca; Kairo 1311.

7. اسئلة الحکم (Filozofska pitanja) od Ali-dede Mostarca; Kairo 1314.

8. شرح ایساغوجی (Komentar na »Isagudžiju« od Šehjuje; Carigrad 1316.

9. حاشیة علی مرات الاصول (Glosa na »Mir'ât«) od muftije Karabega; Sarajevo datum manjka.

10. شرح گلستان (Komentar na »Gjulistan«) od Sudije; Car. 1549.

11. شرح بوستان (Komentar na »Bositan«) od Sudije; Car. 1288.

Popis imena i tumač nekih riječi.

Aabiri 313.
Aali 84.
Aali 6. i 7. glasoviti turski historik, rodom iz Galipolja, živio od 1542.—1599. Napisao preko 30 djela većinom historijskog sadržaja. Služio je kao tajnik kod Sokolovićâ: Kara Alibega, kliškog sandžaka, Ferhad paše, bosanskog namjesnika i vezira Kara Mustafa paše na godine Za tijem dulje vremena boravio kod Bali bega Malkoča i i požeškog sandžaka. (Vidi Hammer, »Geschichte d. osm. Reiches«, IV., 307. i 308.)
Aasim 331.
Aazim 332.
Abdulbaki 318.
Abdulkerim 9. 19.
Abdullah (Gaibi) 74.—80.
Abdullah Požežanin 316.
Abdullah beg 335.
Abdullah paša 359.
Abdulmumin 87.
Abdurrahman paša 335.
Abdurrahman paša 369.
Abdulvehhab 358.
abuhajât = vrelo neumrlosti. Da ga se čovjek napije postao bi neumrli.
Adni 8.—19. 97. 318.
Adanali Hakki bey 372.
Adžem Sinan 19.
adžami oglan 4.
aforizam = iskrica.
afektacija = prisiljenost, nenaravnost.
Aga Imami 87.
Admed Šemsuddin 27.—29.
Ahmed beg (Sabuhi) 83.
Ahmed ef. 353.
Ahmed ef. 353.
Ahmed ef. 317.
Ahmed ef. Mostarac 358.
Ahmed Rešad 373.
Ahmed Tevfik 373.
Ajas 9. 19.
Ajaslogi 20.
aje g. ajeta = rečenica iz Kur'ana.
akče = jaspra $^1/_4$ pare.
Aladžahisar = Kruševac.
Ališir Nevâi 18. 22.
alegorija = rumuz, istiare.
Ali dede 33.—39.
Allamek 72. i 73.
Ali ef. Nevesinjac 83.
Ali ef. 317.
Ali ef. Sarajlija 378.
Ali paša Stočević 360.
Altiparmak Ibrahim ef. 317.
alajbeg = zapovijednik lenskih spahija u sandžaku.
alim = učenjak pl. ulema.
alejhisselam = nek je na njega blagosov = Muhamed.
Albigenzi 3. 4. U južnoj Francuskoj po gradu Albi zvali su patarene ili bogumile. Papa Inocent III. digao na njih križarsku vojnu i iskorjenio ih sasvim.
alkemičar = kimjager; čovjek, koji utuvi u glavu, da se zlato može napraviti kemičkim smjesama.
amber = ambra (mirisava tvar).
Amra = ljubovca Mustêinbillaha, na koje je ime sagradio glasoviti dvorac u Jemami.
Anadol (-ija) = Mala Azija.
anlaisati = razumiti, shvatiti.
Anselm v. Ziglers 71.
Anka = bajoslovna ptica, Phönix.
apoteoza = obožavanje, pretjerana slava.
Arad = grad u Ugarskoj.
Aruzi 398.
asketa = pobožni pustinjak, zahid.
Asaf, ime uzor državnika na Istoku.
Ašik Čelebi umro 979. (1571.) pisac »Tezkire«.
ašk = ljubav.
âšik = zaljubljeni.
Atâi Abdul ef. pisac »Zeili Šekâika, umro 1044. (1634.).
Atik dede 73.
Azizi 314.
azil (azyl) = utočište, meldže.
aždaha = velika bajoslovna zmija.

bajram = praznik, blagdan.
bajrami = derviški red, koga je utemeljio H. Barami Veli, umro 833. (1430.).
Bali ef. 315.
Bali ef. 26. 29.
Bali zade Ali ef. pisac »Ikdulmanzuma«, umro 992. (1584.).
banalan = prost, svagdanji.
Baki 41. 70. 295.
Barbara 21.
baša-baš = glava za glavu, jedno za drugo.
beg = plemić; naslov, koji su Turci dali bosanskom plemstvu.
beglerbeg = naslov paše sa dva ili više tugova.
begtači = derviški red, koga je osnovao H. Beglaši Veli, umro 738. (1337.).
Belig 351.
Bejazi Mustafa ef. 316.

Bejazi-zade Hasan 353, 316.
— Hamid 353.
— Ahmed 309.
— Damadi 311.
— Mahmud 318.
Beha bey 372.
Bezmi 306.
bermegijiska priča veli se za događaj, kojemu je povod ostao za uvijek zagonetan.
biblioteka = knjižnica, ćutubhana.
biograf = životopisac.
Binâi 48.
bigot = onaj, koji slijepo vjeruje.
bogumil v. pataren.
Borovinić Sinan beg 6.
Brusa = grad u Maloj Aziji.
Burdči 28.
buhurdanluk = posuda, u kojoj se pale mirisave tvari.
Buhara = grad u srednjoj Aziji.

Carigrad = Stambul gl. gr. Turske.
ciklus (cyclus) = niz ili krug suvislih stvari, koje imaju zajedničku svezu.
chalifa = ovlašteni našljednik na prijestolju ili u derviškom zvanju.
chadžegjan = činovnik u Vis. Porti, počasni naslov za odlične činovnike u staro vrijeme.
chalveti = derviški red, koji tiho i bez vike slavi Boga; dijeli se na više redova kao Bajrami, nakšebend i t. d.
chanikah = tekija spojena internatom za derviše.
Chasköj = grad kod Adrianopolja.
Chatib Karzuni 27.
Chattat Omer 316.
Chidir beg 20.

Ćazim paša 366.
ćup = velika zemljena posuda.
ćuprija = most.

Čandarli Halil paša 12.
čador = šator, čerga.
Čataldžali Ali ef. 332.
čirak = svjetionik.
čokadar = vrsta dvorskih službenika.
Daniel Caspers 70.
Dahhak = zloglasni perzijski kralj.
dalgali = bridajući se, prelijevajući se.
ders = predavanje.
Derviš paša Mostarac 30. 39. do 50. 68. 70. 296.
Deli Hasan paša 43.
dekadenca = nazadovanje (u književnosti).
defterdar = šef financija.
Deftedar = zade Mehmed paša 83.
decenij = desetgodište.
Dijari Bekir grad u Maloj Aziji.
Dibrali Vedždi 73.
dirhem = srebren novac.
distihon = dvostih, bejt.
disertacija = rasprava.
divan = zbirka pjesama poredanih po alfabeti; carsko ili vezirsko vijeće.
divan efendi = sekretar kod visokih dostojanstvenika.
dogmatika = ilmi kelam.
dogandži baša = vrhovni meštar lova.
Dostojevski 372.
Dosi Alauddin 19.
dušek = postelja, kreve.
Džami 355.
Džebrâil = arkangjel Gabrijel.
Dželaluddin Rumi 31. 74.
Dželaluddin Devani 27.
Džemšid ili Džem = bajoslovni perzijski kralj, koji je obreo vino.
Džemova čaša = bajoslavna posuda, koja se sama točila, kad bi se iz nje otpilo.
džoka = haljina od debela sukna.

Edrena = Adrianopolis.
Eflatun = Plato, grčki filozof 424. do 347. pr. Is.
Egra = grad u Ugarskoj.
Edhem 376.
Evlija Čelebi glasoviti putopisac, umro 1090. (1679.).
Egipat = Misir.

Fadil 364.
Fâiz 314. 347.
Fahir 345.
Fatih = osvojitelj (Carigrada) sultan Mehmed II. 3. 4. 9.
Fatin pisac »Tezkire«, umro 1271. (1855.).
Faraon = Firaun, misirski kralj.
fantazija = mašta, hajal.
Fazli 315.
fal = gatanje, proricanje sudbine.
Fenni 301.
Feridun 296. — perzijski kralj 36.
Ferhad = glasoviti perzijski kipar, koji se zaljubio u kraljicu Širinu i njoj zaljubav prosjeko kameniti brežuljak.
Fevzi I. 91.
Fevzi II. 46. 83. 354.—356. 323.
fragment = odsjek, odlomak.

Garasuddin Halili 80.
Gâibi v. Abdullah.
Galib dede pisac »Tezkire« mevlevijskih pjesnika; umro 1213. (1798.).
gazi = počasni naslov za junaštvo.
Goethe 367.
gondže = pupoljak.
gjul = ružica fig. rumeno lice.
gjulistan = ružičnjak.
»Gjulšeni Saraj« 361.

Habib ef. 87.
Habiba 364.
Habibi 85.
hadis = tradicija, predaja.
hadž, hadžiluk = hodočašće u Meku na veliki bajram.
Hadži Derviš 86.
Hadže-zade Saduddin Muhamed pisac »Tadžut-tevaricha«, živio od 943. do 1007. (1536. do 1598.).
Hadži Kalfa ili Katib Čelebi pisac »Kešfuzzununa« i »Fezleke«, umro 1067. (1656.).
Hafiz 31. 38. 47.
Hafiz paša 86.
Halveti v. chalveti.
Halet beg 366.
Halil Edib 372.
Hammer-Purgstall barun Jozef, živio od 1774. do 1856. glasovit orientalista i pisac brojnih djela o Istoku.

Hamza šeh Orlović 25.
hamzevija = pristaša šeh Hamzine nauke.
Hamid II. sultan 369. 370.
El-Hamra glasoviti dvorac kod Granade, sagrađen 1213. (1338.), najljepši spomenik arapske kulture.
han = svratište, hotel.
harem = žensko odjelenje u jednoj kući.
haremi has = carski dvor.
Harut = anđeo, koga je u Babilonu zavela Zuhre (Venus) i zatvorila u jednu špilju.
has = dvorski, odlični.
hasbihal = pjesma, u kojoj pjesnik prikazuje svoj odnošaj prema svijetu.
Hasan Kabaduz 74.
Hasan šejh 87.
Hasan ef. 353.
Hasan ef. 316.
Hasan ef. 317.
haznadar = blagajnik.
Hekim-oglu 354. 355. 357.
historija = tarih, povjest.
historiograf = vak' a nuvis.
Hippodrom = Tahtel-kal' a, mjesto u Carigradu.
hipermodernizam = pretjerana modernost, težnja za novotarijama.
Hilmi 351.
Himmet-zade 306.
Hilmi Mostari 352.
Hikmet 303. 324. 365.—376.
Hörmann Kosta 1.
hodža = učitelj, naučitelj vjere.
Hadža Ćuprilija = Fadil Ahmed paša, sin Starog Ćuprilije, glasoviti veliki vezir.
Hrvat Rizvan ef. 87.
Husrev beg Gazi 1. 24.
Husrev paša 86.
Huma = ptica sreće, koja živi u višim sferama i hrani se mirisom od oguljina jabukove kore.
hurija = rajska djevojka.
Huseini Lamekani 87.
Husein ef. Karabegović 305.
Husami 315.
Hranušić Ishak beg 6.
Hranušić Isa beg 6.
Hrvati 6. 7.

ibadet = molitva.
Ibni Hadžib 32.
Ibrahim paša 42.
ibret = ogledalo, primjer.
Ibrahim ef. 351.
Ibrahim ef. 352.
Ibrahim ef. 352.
Ibrahim beg Ferhadpašić 317.
Ibrahim (šeh) 318.
Ibrahim (šeh) 378.
Ibrahim ef. Pruščak 378.
Ibnul-Emin Mahmud 303.
ićindija = molitva izmegju podne i mraka.
idol = obožavani predmet, mabud.
idžazet = absolutorij, osposobljenje v. 3. opasku na 20. str.
Iffeti 347. 350.
»Ikdam« 371.
Ilhami 307.
Imami Azam 309.
inabet = ovlaštenje za dervišluk.
indeks (librorum prohibetorum) popis zabranjenih knjiga.
Intizami 378.
individualnost = osebina, šahsijjet.
indolentan = ravnodušan, nemaran.
Irzi dede 301.
Isa ef. Bosnevi 88.
Isa ef. Bosnevi 352.
Isa ef. Mostari 317.
Isfendijar oglu 18.

jastuk = uzglavlje.
jagluk = mahrama vezena po krajevima dužine.
jaran = drug, prijatelj.
Jegen Mirza 344.
Jelena 10.
Jelača 10.
Jedikule = utvrda kod Carigrada, koja je služila za tamnicu.
Jusuf (pejgamber), simbol muške ljepote na Istoku (Jozef sin Davidov).
Jusuf ef. 52.
Jusuf paša Imami 317.
Jusri I. 320.
Jusri II. 320.

kaderi = derviški red, koga je osnovao Abdulkadir Gilani, umro 561. (1160.).
kadija = sudac.
Kafi 26. 52.—59.
Kafzade 60.
kalpak = kaciga.
Kalgaj chan 343.
Kajs v. Medžnun.
Kametizade 307.
Kamenica = grad u Poljskoj.
Kaimi baba 74. 304.—306.
Kaniža grad u Ugarskoj.
kapudžibaša = nadkomornik.
kapacitet = sposobnost, veoma sposobna glava.
Karun = istočni Kroeso, slavan radi bogatstva.
Kara Mustafa paša 306. 311. 324.
Karabeg 363.
Kasida = odulja pjesma, najmanje 15 distihona mora imati i rimovati se kao gazel na jednu rimu. Obično je panegiričke sadržine u slavu velikih ljudi.
Kasim (šeh) 34.
Kassam Mehmed ef. 352.
kategorija = razred, vrsta.
kat exochen = izvrsno.
Katibi 297.
Kebiri Mehmed ef. 88.
Kebirizade Mustafa ef. 317. 350.
Kedaji 306.
Kemal ef. 16.
Kemal Namik 71. 363. 366.
Kemalpaša zade 355.
Kinalizade Hasan Čelebi, pisac »Tezkire« u. 1012. (1603.).
Kijev = Kefa, grad u južnoj Rusiji.
klasicizam = uzornost u načinu pisanja.
Kočijaš Mahmud ef. 316.
komentar = šerh.
kompozicija = sklad, poredba.
kompletan = potpun.
Kojun Naibi 87.
Konja = Ikonium, grad u Maloj Aziji.
Köprili zade Džemil 372.
kritika = ocjena, intikad.
kronika = popis zgoda po redu bez obzira na uzroke i posljedice.
Kudsi 352.
kuddise siruhu = čast mu bila povećana!
kumbara = granata.

kurban = žrtva životinja (ovan, vô).

lâla = Tulpe (crveni cvijet).
lâla = uzgojitelj.
Lâla Meh. paša Sokolović 43.
Latifi Abdulah ef. pisac »Tezkire« umro 990. (1582.).
lakoničan = jezgrovit, kratak.
Lealli zade 308.
Lebib ef. 366.
Leduni 346.
legenda = nabožna, sveta priča.
literatura = edebijjat, književnost.
Ljubović Osman beg v. Hilmi.
Lutfibeg-zade 27.
Lutfibeg Dedžepašić 376.

mahmurluk = glavobolja od pića.
Magnezija = Mugnisa gr. u Mal. Aziji.
Mahir 329.–331.
mahlas = pjesničko ime, pseudonim.
Mahmud paša v. Adni.
Mahmud ef. 316.
Mahmud Bedruddin 29.
Mahmud Kemal 372.
Mâil 351.
Mâili 352.
Malkoč Bali beg 6.
manuskripat = rukopis, jazma kitab.
Marino 70. živio od 1569.—1625.
Matija Korvin 10.
materno genere Tryballus, paterno Graecus = po materi Slaven, a po ocu Grk.
mecena = dobrotvor književnika i pjesnika (po rimskom bogatašu Maecenasu).
medhijja = slavospjev.
medresa = predavaonica, viša škola skopčana s internatom Sahn-medrese = 8 medresa, koje osnovav Fatih u Carigradu, a uredio ih Mahmud paša; one se dijele na dvoje, i to: od 20—40 i od 40—100 jaspri dnevnice. U prvoj kategoriji predavale su se srednje, a u drugoj više nauke.
Medžid sultan 360.
Medždi Muh. Čelebi pisac »Hadâikuišekâika«, umro 999. (1590.).
Medžnun (Suludi) arapski Romeo, koji je živio u I. vijeku po Hidžr., i ljubio Leilu.
Medžazi 52.
Mehmed aga 10.
Mehmed beg Abagović 12.
Mehmed paša Sokolivić 33. 39. 89.
Mehmed ef. v. Aga Imami.
Mehmed ef. v. Kujun-nâibi.
Mehmed ef. 353.
Mehmed paša Čokadar 349.
Mehmed beg Ferhadpašić 91.
Mehmed beg Kapetanović 316.
Mehmed IV. 311. 315.
Mehmed Tevfik Okić 328.
Mehmed Šakir 361.—363.
Mehmed Emin 361.
Mehmed Zihni, pisac djela »Mešahirun-nisa« 364.
Mehmed Emin beg 372.
Mehmed Akif 372.
Mehmed Sadik 372.
Mehmed chalifa 378.
Meili I. 307.
Meili II. 358.
mejhana = krčma.
mekteb = škola, učiona.
melâmi = derviški red, koji nikakove važnosti ne daje ovom svijetu, nego živi priprosto i prirodno kao Diogenes.
Meleć Ahmed paša 297.
mengjuše = naušnice (Ohrgehänge).
Mesleme 60.
mesnevi = pjesma, u kojoj se rimuju dva i dva stiha; glasovito pjesničko djelo Dželaluddina Rumije.
Mesija = Mesih (Isa alejhisselam).
metafora = medžaz.
mevlud = rogjendan hazreti M. pejg.
mevlevi = derviški red, koga je osnovao mevlana Dželaluddin Rumi, umro 672. (1273.).
Mezaki 300.—304.
Mihal-oglu Skender paša 23.
Mihajlo Abogović 10.
Miri Husejn 32.
Mihri Mah 72.
Miri I. 297.
Miri 318.
miradžija = pjesma, u kojoj se opjeva put hazreti M. pejgamberov na nebesa.
Minkari zade 314.
mističan = tajinstven, m. filozofija = ilmi tesavuf.
misteriozan = mračan, zagonetan.
mitološki = bajoslovni.
misk = mošus, mirisava tvar.
Mostari chadžesi 316.
Mithra = Mihr perzijsko božanstvo.
Muabbir (šeh) 318.
mudžiza = čudotvorenje, više nadahnuće, kojim su božiji poslanici dokazali svoje poslanstvo.
muderis = profesor.
mulazim = akcesist, decent.
munadžat = oda Bogu.
mufliz = materijalna propalica.
muhur = pečat, štampilja.
mudžahid = borioc za vjeru.
mudžtehid = pravnik, učenjak.
Muhamed Džengizović 63.
Muhamed Mirza Surudži 80.
Muhamed Mekki 80.
Muhamed ef. 378.
mumin = pravovjerni.
muharrem = I. mjesec Hidž. godine.
mukabeledži = revident.
Murat II. 11.
Murat IV. 60.
Murteda paša Nevesinjac 83.
Murat paša Hrvat 43.
Muslihuddin Lari 30.
Muslihuddin Užičanin 88. 310.
Muhjuddin Arebi živio od 560. do 638. (1165.—1240.), najveći mistični filozof na Istoku 74. 311.
Munedždžim baši 301.
Musannifek 12.
Musa = Mojsija.
Mustafa beg Hercegović 22.
Mustafa šehzade 13.
Mustafa paša Nevesinjac 83.
Mustafa ef. 86.
Mustafa beg Ferhadpašić 87.
Mustafa (šeh) 353.

Mustafa ef. Serhatli 317.
Mustafa ef. Pruščak 357. 358.
Mustafa ef. Mostari 378.
musemmet = dio kaside, gdje pjesnik riječima i rimom svraća pozornost na predmet pjesme.
musalla = mjesto pod otvorenim nebom, gdje se bajram klanjao.
Muvekit Salih ef. 364.
muza = vila, bilo ih je devet (po grčkoj mitologiji); one su zaštitnice znanosti i umjetnosti.

Nabi 335.
Nadži 31. 71. 303. 375.
Naili 303.
Naili Dždedid 366.
Naimi zade 44.
nakšebendi = derviški red, koga je osnovao Muhamed Behauddin Nakšebendi umro 791. (1388.).
nat = pjesma u slavu pejgambera.
nazli = nježan, dražestan.
Nazmi Mehmed Čelebi pisac antologije »Džamiun-nazâir«, umro 955. (1548.).
Nazmi dede 345.
nazira = pjesma, koja imade za uzor drugu pjesmu, kojoj podražava u sadržaju, stihu i rimi.
Nedim pjesnik i prevodioc Munedždžimbašine povjesti umro 1143. (1730.).
Neſ'i 83.
Nehhas = gostoljubiv čovjek, koji je kod Arapa unišao u poslovicu.
Nedžmuddin 58.
Nerkesi 59.—71. 89. 308.
nesija = pismo, kojim se obično pišu arapska i turska djela.
Nesnas = bajoslovno ljudsko pleme krupna uzrasta, modre puti, runjave kože, crvenih kosa i t. d.
Nevroz (sultan) prvi dan proljeća (9. marta po Jul. kal.).
Nimeti 51.
nurbachši = derviški red, koga je osnovao Suhreverdi, umro 587. (1191.).
Nuridžihan begumin mauzolej veličanstvena grobnica kod grada Delchi u Indiji.
Nutki 351.
nuanca = fina razlika, tančina.

obskurnost = mračnost, nejasnost.
ortodoksan = strogovjeran, muteassib.
Omer ef. Novljanin 358.
Omer paša Latas 361. 364. 366.
Osman Šems 363.
Osman-zade Ahmed Tâib, pisac »Hadaikul-vuzera« umro 1136. (1723.).

Parnas = brdo u Grčkoj Phokidi posvećeno muzama; odatle simbolično kao sjedište pjesnika.
par excellence = izvrstan, odličan.
Pataren = sljedbenik bosanske vjere; neki ga zovu bogumil.
panegirika = slovospjev.
parsizam = perzijski izraz.
Pečevi ili Pečujli 80.—82.
Pegaz = krilati, vilinski konj, koji ima po mitologiji moć pjesništva.
personifikacija = oličenje, zamišljanje stvari i prirodnih sila kao osobe.
Pertev paša 25.
Petar Klički 21.
pietet = djećinska ljubav, poštovanje.
polemika = mubahasa (učena).
pompa = sjaj, gizda.
Požegali Ibrahim ef. 353.
pir = starac, piri-mugan = predstojnik manastira perzijskih svećenika maga, pročelnik charabata, gdje se roče pjesnici.
privilegija = povelja, povlastica.
protektor = pokrovitelj.
pseudonim = mahlas, pjesničko ime.
Preradović Petar 303.

ramazan = IX. mjesec hidžretske godine.
rahmetullahi alejhi = neka je na njega božiji blagoslov!
Rešad Faik pisac »Eslafa« noviji tur. literarni historik.
Rešad beg 362.
reprezentant = prestavnik.
Rifdi 347.—350.
Rifki mulazimi 353.
Rif'at 360.
Rif'ati 307.
Rijazi pisac »Teskire« umro 1054.
Riza pisac »Terkire« umro 1082. (1675.).
Roznamedži Ibr. ef. 83. 88.
rubâi = pjesma od 4 stiha, u kojoj se rimuju prva dva i 4. stih.
rufâ'i = derviški red, koga je osnovao Ahmed el-Rufâ'i, umro 578. (1191.).
Rum = Bizantinac, rumski = bizantinski, Rumili, Rumelija, Urumili = istočni dio Balkana.
Rustem paša 334.
Rustem = perzijski narodni junak, glavni junak u »Šahnami« od Firdevsije.
Ruždi 301. 320. 324.
rusvaj = otkriće sramote, ruglo; rusvaj učiniti = osramotiti.

Sabah 371.
Sabit 296. 300. 310. 311. 333. 345.
Sabuchi v. Ahmed beg Derviš-pašić.
Sadi 31. 355.
Sadri Anadoli = predsjednik najvišeg sudišta za azijatske provincije.
Sadri Rum = predsjednik najvišeg sudišta za evropske provincije; prva čast iza šejhul-islama.
Sadri azam = veliki vezir; najviše dostojanstvo u turskoj državi.
Sadruddin Konjevi 74.
Safâi Mustafa ef. pisac »Teskire« umro 1133. (1720.).
Sâfi chan 343.
Sakiz = otok u Egejskom moru.
saki = peharnik, krčmarica.
Salih paša Nevesinjac 83.

Salim Muhamed ef. pisac »Teskire«, umro 1156. (1743.).
salnama = kalendar.
Samarkand = grad u sredini Azije.
Sami'i 347. 307.
Samiri = Musa pejgamberov rogjak, koji je bio veoma vješt magiji (sihru).
sandžak = provincija (manja od vilajeta), njom je upravljao sandžak beg s jednim tugom.
Sarhoš Ibrahim paša 43.
Saturdži Mehmed paša 33.
Savabi Tuzlak 352.
sedžda = licem padanje na zemlju kod molitve.
Sehi pisac »Teskire« umro 955. (1548.).
sebil = zgrada na čaršiji, iz koje teče voda i dijeli se prolaznicima.
Selami Ali ef. 298.
Selim Giraj 343.
Sejjid Muh. el-Ukud 80.
serdar = vrhovni zapovjednik vojske.
Servi 21.
serhat = granica, serhatlija = graničar.
sevdalija ili sevdalinka = ljubavna pjesma.
sevli = kao cipresa stasit.
Sigmund, kralj 24.
Sijahi 86.
Silahdar paša 72. 304.
simbol = timsal, rumuz.
Sinaj = Turi Sina.
Skarlet oglu 346.
sofi = pristaša mistične filozofije.
soluf = pram kose, što sa strane pada niz obraz.
spahija = lenski vitez, koji je imao lenski posjed od 3000 do 19.999 jaspri.
Stjepan Vukčić 21.
stojik = pristaša filozofije, koja uči, da treba biti postojan, neustrašiv i hladan u životu.
stagnacija = zastoj, mrtvilo.
Stari Ćuprilija = Mehmed paša glasoviti veliki vezir umro 1072. (1661.).
strofa = kita, kitica pjesme.
Sudi 2. 30.—32.
Sujuti Abdurrahman 35.
Suavi 157.
Sulejman ef. 353.
Sulejman ef. 316.
Sulejman ef. 317.
Sulejman ef. 317.
Sulejman beg Farhadpašić 316.
Sulejman II. 341.
Sulejman paša 310.
Sukkeri 308. 309.
Sun'i 23.
sunbul = hyacint (cvijet).
surma = prašak od antimona, kojim na istoku podvlače trepavice, da im oči izgledaju crnje.

šaban = VIII. mjesec hidžr. godine.
Šaban ef. Nevesinjac 83. 311. 316.
Šaban-zade Mehmed ef. 319. 329. 332.
Šaban-zade Kethodosi v. Ahmed ef.
Šaban ef. Bosnevi 318.
Šaban ef. šeich-kurra 318.
Šani 51.
Šarihul = »Fusus« v. Abdul. Gâibi.
šeh = šeich = prvak, predstojnik jedne tekije, ugledan član jednog derviškog reda.
Šeichi Hasan ef. pisac »Zeili Uššaki«; umro 1145. (1732.).
Šeichi ul-Akber v. Muhjuddini Arebi.
Šeichi Šudža 355.
Šehjujo 324.—329.
šehit = poginuli u borbi za vjeru.
šekâik = anemone (cvijet).
šeriat = islamsko pravo, vjera.
Šinasi 86.
Širi 21.
Širaz = grad u Perziji.
Širvan = grad i pokrajina u Maloj Aziji.
»Šurâi Ummet« 372.

tabak = posuda, tanjur od bakra.
Tal'at 372.
Talib 299.
talib = učenik, slušatelj.
tâlik = kurzivno arapsko pismo, kojim se služe Perzijanci.
takriz = predgovor u pjesmi ili prozi tugjemu djelu u znak osobitog poštovanja prema piscu.
tarik = povijest; kronogram.
Tašköpri-zade pisac »Šekâika«, živio od 901.—985. (1495. do 1577.).
tarih = povijest; kronogram.
tefsir = komentiranje Kur'ana.
Teheran = grad u Perziji.
tenhana = samoća, tišina.
testimonium ignorantiae = svjedodžba neznanja.
tesavvuf = mistična znanost.
»teskira« = spomenica, zbirka pjesničkih biografija poredanih po alfabeti.
Teskiredži Ali ef. 34.
tespih = brojanica (Rosenkranz).
Tevekulli dede 73.
Timurlenk 29. 47.
Trabolos = Tripolis 23.
Truhelka Dr. 6.
triumf = pobjeda, slavlje.
tug = konjski rep, koji se nosio pred pašama; znak dostojanstva.
turbe = mauzolej, grobnica.
Turbe Šeichi v. Ali dede.

Uššaki-zade Ibrahim ef. pisac »Zeili Atai«, umro 1114. (1702.).
Ummiveled-zade 27.
ulema pl. od alim = učenjaci.
urnek = mustra, uzor.
Ungjuros = Ugarska.
Uzani-zade Sulejman ef. 353. — Mulazimi 353.

Vâli 32.—33.
Vahdeti 51.
vâiz = propovjednik.
vakufnama = zadužbena oporuka, kojom se odregjuje, kako će se zadužbinom upravljati.
Vehbi 359.
Vejsi 89. 308.
vezir = paša sa tri tuga.
Vusleti 311.—313.
Vranešević Ahmed beg 6.

Zal Mahmud paša 27.
zag = sjaj, koji se bilegijom daje nožu ili sablji.
Zari 310. 311.
Zejnul-Abidin bey 372.
Zeki 331. 332.
Zejrek aga 48.
zekkum = stablo, koje imade gorak plod, a korjen mu je u paklu.
Zijâi 26.
Zija paša 335. 363. 366.
Zimachšeri 68. glasoviti komentator Kur'ana; živio od 467. do 538. (1075.—1143.).
Zikri I. 313.—314.
Zikri II. 359.
Zulfikar aga 83.
Zulfeti 349.
Zulejha = Putifarova žena, koja je ljubila Jusufa.
Zulkarnein = Aleksander Veliki
Zun-Nun = Junus pejg., Jonas.

Djela naših pisaca i pjesnika.

ادهم وهما 345
اسئلة الحكم 37
انوار المشارق 38
اكسير سعادت 61
انيس لواعظين 358
احاديث اربعين 378
انيس العارفين 378

بلبلستان 355
البديعية 311

تاريخ بجوى 81
تاريخ ديار بوسنه 364
تبشير الغزاة 357
تجلى النور المبين 79
ترجمهٔ ترشيحات 79
ترجمهٔ تحفهٔ محمود محتشم 319
ترجمهٔ شافيه 32
ترجمهٔ كافيه 32
تعليقة على تفسير القاضى البيضاوى 72
تمكين المقام فى المسجد الحرام 38
تحفة الاخوان 378

جزيرهٔ مثنوى 80

حقيقة اليقين 79
حاشية على التلويح 19
حاشية على المطالعة 19
حاشية على الكشاف 20
حاشية على هداية الحكمة 32
حاشية على شرح مفتاح العلوم 63
حاشية على منلا جامى 72
حاشية على شرح الحنفية فى الآداب 327
حاشية على شرح الهروى على المختصر 327
حاشية على شرح العضدية 327
حاشية على مرآة الاصول 364

خلاصة الآداب 327
خمسهٔ نركسى 61

ديوان بزمى 306
ديوان ثابت 334
ديوان حبيبه خانم 365
ديوان حبيبى 85
ديوان درويش پاشا [تركى و فارسى] 46
ديوان رشدى 322
ديوان رفدى 349
ديوان زارى 310
ديوان سامى 308
ديوان سكرى 308
ديوان ضيائى 26
ديوان عازم 332
ديوان عاصم 331
ديوان عدنى 18
ديوان ماهر 330
ديوان مذاقى 300
ديوان ميرى 319

ذيل سير و يسى 308

روضات الجنات 55
رسالة السيفية 27
رسالة انتصاريه 83
رسالة حضرات العيب 79
رسالة فى تفسير ن والقلم 79
رسالة فى شرح الحمد لله الذى اوجد الاشياء 79
رسالة فى تفضيل البشر على الملك 79
رسالة فى الفرائض 326
رسالة فى زيارة اهل المقابر 358
رسالة القبلة 18
رسالة القلية 27

سمت الوصول الى علم الاصول 55
سباعيات فى الفروع 38
سيئات ترك 376
سوانح البيان 376
سوانح العلوم 309

شرح مثنوى 86
شرح مثنوى 31
شرح كلستان 31
شرح بوستان 31
شرح ديوان حافظ 31
شرح على الكافية 54
شرح على كتاب القدورى 55
شرح على بيان السنن 55
شرح على روضات الجنات 55
شرح على سمت الوصول الى علم الاصول 65
شرح على الشمسية 73
شرح على فصوص الحكم [تركى و عربى] 75
شرح على رسالة فاخلع نعليك 79

شرح على التائية لابن الفارض 79
شرح على متلا جامى 105
شرح على نظم مراتب الوجود 79
شرح على صدر الشريعة 320
شرح على مرآة لاصول 325
شرح على فقه الاكبر 309
شرح على رسالة السمرقندية 337
شرح على حواشى شرح الرسالة المذكورة 327
شرح على شرحها للمسعود الروى 327
شرح مختصر على خلاصة الآداب 327
شرح مطول على خلاصة الآداب 327
شرح على الرسالة الحنفية فى الآداب 327
شرح على ما كتبه العلامة الشريف فى الآداب 327
شرح على القصيدة اللامية 327
شرح على المغنى فى الاصول 328
شرح على ايساغوجى 328
شرح على المنتخب فى الاصول 328
شرح على الرسالة النفيسة فى الفرائض 328
شرح على اللغة المرسومة بالشاهدية 328
شرح على تهذيب المنطق والكلام 328
شرح كتاب الانموزج للزمخشرى 326
شرح شاهدى 332
ظفرنامهٔ ثابت 340
غزاوات مسلمه 64
غزانامه 310
غزاوات حكيم اوغلى 356
فقه ابسط 309
فتاواى احمدى 358
فصوص الاسلام 376
فتاواى الحصارى 378
قانون الرشاد 63
كلشن راز عرفان 80
كتاب خلع النعلين 80
كوچك مثنوى 85
كتاب العالم 309
كتاب الوصية 309
لوامع الافكار 376
لوائح الحكم 376
منشئات يسرى 320
منشئات سامى 308
منشئات تركى 65
محاضرة الاوائل 34
مواقف الآخرة 38
مراد نامه 48
المنيرة 55
مشاق العشاق 61
محرقة القلوب 378
مواقف الفقرا 79
مطلع النور 79
مصباح الايضاح 376
نظام العالم 55
نور اليقين 55
نهالستان 61
نفائس المجالس 328
وصف الكامل فى احوال وزير العادل 64
الوصول الى حضرة الالهية 79
واردات 304

Крсно име није ни патаренског, ни српског, ни православног постанка.

Написао

Dr. **Александар Митровић.**

Врло поучном и корисном писању у овом листу о постанку крсног имена, желим и ја да додам неколико ријечи. Бистрењем појмова, појмови се најбоље разбистре. Када се пише sine ira et studio, могу се разријешити и најтврђи чворови.

По мени није основано мишљење, да је крсно име или крсна слава ни патаренског, ни српског, ни православног постанка. Познато је, да је и прије постанка хришћанске вјере код свију народа, чија нам је историја позната, био обичај, који је настао, како настају сви обичаји, да поједине породице славе, као свог домаћег заштитника, као свог патрона, једно биће, које су оне сматрале узвишенијим од људских створова. Знао се дан у години, када се славио тај патрон. Приносиле су му се жртве, као што су Богу творцу приносили и први људи. Палиле су се ватре у славу тога патрона. Заклала би се по која животиња, обично блага и мирна овца, па би се изгорјела у славу кућног патрона. Римљани, прије и послије Христа, имали су своје deos lares. Dei lares били су код њих баш оно, што је и код нас Срба крсно име. Када се тамјан пронашао, Римљани су о тој слави кадили и своју кућу тамјаном, таман, како и ми данас радимо, када нам о крсној слави долази свештеник у кућу. Римљани су се том своме богу — онда није било светаца у данашњем смислу — молили, да им даде добра, која су жељели, а да им одстрани зла, којих су се бојали. То и ми данас радимо, или би барем требало да радимо. И ми се нашем патрону, на дан његове славе, молимо да нам да добро, које желимо, и да нас ослободи зла, кога се бојимо. Молимо се такође и за душу умрлих чланова наше породице, али то само за мушке и за женске, које су невјенчане умрле у родитељској кући. Женске, које су пошле из родитељске куће и вјенчале се, примиле су крсно име свог домаћина, па се у том погледу не рачунају члановима родитељске породице. Стари Римљани, на дан свога патрона, палили су свијетњаке у славу свога бога-покровитеља. То радимо и ми са крсном свијећом. Сви домаћи и позвани гости код Римљана јели су од заједничког, по њиховом вјеровању и обичају благословљеног круха. То исто радимо и ми. У доба римске царевине, у доба оне силне моћи и богатства, римске славе домаћег патрона претварале су се у bacchanalia. Стара наредба

римскога сената од год. 186. прије Христа, којом су bacchanalia била забрањена, могла је имати врло мало утицаја на славу домаћег патрона.

И у томе, у претварању славе домаћега патрона у bacchanalia, има сличности између нас и Римљана. И код нас се, на жалост, у многим предјелима крсна слава претворила у само јело и пиће. Није попримљено све из bacchanalia. Наши тежаци, они, који живе по селима у сељачком одијелу, и они, који живе у градовима у грађанском одијелу, славе своја крсна имена у главној намјери, да се тога дана и они и њихови пријатељи добро наједу и напију. Јело и пиће не траје само једнога дана. Она почињу дан прије крсног имена. Настављају се на само крсно име. Завршавају се сутрадан. Тај сутрадан зову обично уставци. Од тог силног пића и настао је обичај, да се каже: »Идем пријатељу на пиће«. Мало ће ко рећи: »Идем пријатељу, да честитам крсно име«. Када се каже, да иде на пиће, зна се и разумије се, да иде на крсно име.

Само сиротиња, гола сиротиња, која нема ни костију, неће, јер не може у велике да слави крсно име великим јелом и још већим пићем. Ко има ишта свога, продаће и црно иза ноката, само да може достојно прославити крсно име и своје госте добро најести и напити. Од када су се, и по нашим мањим мјестима, размиљеле штедионице и банке, крсна имена славе се врло често и новцима, који су узети на мјеницу... И на тим крсним именима, заиста, само се једе и пије. Сјем обичних здравица, чује се само звекет ожица и виљушака о тањире, а онда жвакање.

Гледајући и то наше зло, код много других, размишљао сам често, како је била паметна и умјесна наредба млетачке владе од 19. јуна 1772., штампана прошле године у овом листу, којом је овдје у Херцег-Новоме забрањено било да се слави крсно име више од једнога дана. Та је наредба давно изгубила своју снагу, па се све повратило на старо. Ко год може, и овдје и у другим крајевима, гдје живе православни Срби, крсно име славе барем по три дана. У нашим загорским мјестима врло често крсно име прелијева се братском крвљу, а о тешким новчаним уштедама не треба ни говорити, јер иду у неповрат. Крсно име мора се прославити обилним јелом и још обилатијим пићем, па то коштало Бог зна колико и Бог зна шта. Пријатељи, који дођу на пиће, нијесу добри и искрени пријатељи, ако се добро, врло добро не напију. Био сам, у некој загорској варошици, позвани гост о крсном имену. Домаћин је био на пола грађанин, али врло богат. Славио је крсно име као мало ко: било је много јела и пића. Док је трајао ручак и послије ручка, сваки је гост морао наздравити, а одмах послије здравице испити пет или шест чаша вина, које му је домаћин на тањиру додавао. Тога пута нијесам никоме наздравио, али нијесам више ни ишао на таква крсна имена. Највеће веселье домаћиново било је, када би му се који гост превалио пијан испод стола...

Него, ја сам малко застранио, жалећи, што се ова вјерска свечаност ишчаурила у нешто, у што није требало да се ишчаури. Рекао сам, а то је утврђено историјом, да су сви народи славили од памтивијека свога патрона, свога заштитника. Када су настала хришћанска времена и када су многи народи пригрлили хришћанску вјеру, вијековима освештани обичај прославе патрона није се могао тако лако заборавити. Породице, које су славиле по којега старога бога, као свога патрона, и сматрајући ту славу неком дужношћу, када су

пригрлиле хришћанску вјеру, нијесу могле међу боговима бирати новога патрона. Нова, хришћанска вјера, није признавала него само једнога Бога, који је творац и заштитник свега и свакога. Тога јединога Бога нијесу могле све породице пригрлити као свога патрона, јер таква слава не би ни најмање одговарала слави из поганских времена. Нова, хришћанска вјера, донијела је својим вјернима и много светаца, који Богу сједе уз кољено. Је ли, дакле, ишта било и могло бити природније код наших прадједова, када су примали хришћанску вјеру, да у том свечаном часу, мјесто старог поганског бога, изаберу једног хришћанског свеца за заштитника и покровитеља своје породице? Хришћански светац био је за то најзгоднији, већ и по самом душевном осјећању. Нова хришћанска породица, примајући једнога свеца за свога заштитника, била је увјерена, да ће тим имати двоструке користи. Светац је увијек уз Бога, па ће он лакше приносити Богу молитве својих заштићених породица. Стари, погански бог, патрон породице, није могао имати толико снаге. Новом вјером и новим избором подвостручена је снага.

Ради тога није баш посве неумјесно вјеровање, које се вјерује у многим нашим крајевима, да је крсно име успомена на дан, када су прадједови појединих породица из поганске вјере прешли у хришћанску вјеру. Ко слави Ђурђев-дан као крсно име, тај га слави за то, што мисли и вјерује, да су његови стари тога дана, на Ђурђев-дан, прешли из поганске у хришћанску вјеру. Ко слави Никољ-дан, тај мисли и вјерује, да су његови прадједови тога дана промијенили вјером и т. д. Па то казује већ и сама ријеч крсно име. Нема сумње, да оно крсно долази од ријечи крстити, крстити се т. ј. примити хришћанску вјеру, а не направити на своме тијелу знак крста. Ако је то тако, није тешко протумачити значење и смисао ријечи крсно име.

Има, додуше, по неких наших крајева, православних и католичких, у којима се крсно име не тумачи тако. Не тумачи се чак никако. Слави се крсно име, а да се не зна за што. »Тако нам је остало од вијекова. Славимо као старину« — одговарало ми се у многим нашим крајевима, када сам питао, за што славе крсно име. Бавећи се питањем, у којој је вези крсна слава са прадједовским култом лара и пената, сјећам се још нечега.

Легенда нам прича, — а слична питања, која су постала у доба, када се врло мало или се није ни мало писало, могу се ријешити једино на основу причања и казивања — да је апостол Св. Павао, путујући у Рим, не само пропутовао Illyricum, него да се у њему подуље и задржао. Његово бистро око морало је да примијети много тога, што се онда радило у Illiricum-у. Он је путовао у главну сврху да дође у Рим, али му путем није могло ни морало избјећи, што је видио. Утиске с тога пута донио је он собом у Рим, те су они морали имати уплива на његов даљни рад. Није искључена могућност, него се шта више, поуздано мора држати, да је он видио и славу римских породичних патрона — dei lares, коју су, без сумње, попримили и многи народи, под римским господством. У скромној и искреној слави домаћих патрона Св. Павао није могао да види ништа зло, него вршење једне племените мисли и одушак истинских осјећаја према своме покровитељу. Ради тога, он није могао да замрзи тај обичај и да ради на његовом истребљењу. Он је, по свој прилици, радио противно томе и настојао је, да новој хришћанској вјери приљуби и прилагоди лијепе обичаје својих властитих прадједова, у колико нијесу противни

основним начелима нове вјере, коју је он проповиједао, а слава домаћег патрона поганског доба, наравски преобличена према духу хришћанске вјере, није се овој никако противила.

Наука Св. Павла и њене пошљедице — Паулицијанизам — у многим питањима доводе се у уску свезу са богумилством, а ако је богумилство локално босанска варијанта Паулицијанизма, како мисле неки наши научењаци, не може се порећи, да је могућа свеза између славе старих богова-патрона (данашњег нашег крсног имена) и самог богумилства. Јер, Св. Павао, ратујући својом моћном ријечју за све оно, што је било добро код Римљана против јудејског хришћанства, настојао је и успио је, да се у покрштеним римским колонијама одрже добре римске традиције, бар у истој мјери, како се јудејско хришћанство угријало за поштивање својих хебрејских традиција. Обичај, и ако не искључиво римског поријекла, али свакако код Римљана на далеко и широко развијен, била је и слава домаћих, породичних богова — dei lares. Може се, дакле, а ја бих чак и рекао, да се мора ухватити свеза између Паулицијанизма, богумилства, поганских слава породичних богова — патрона и нашег крсног имена.

*

Уз ово, што сам горе летимице напоменуо, спомињем нешто и о крсној слави у Конављима.

У Конављима нема ни једног православнога. Сви су католици, а сва конавоска села, — има их много, — славе своје крсно име. Карактеристика тога славља састоји се у томе, да мал' да не сва села, цијела, славе једнога свеца, као своје крсно име. Цијело село слави једнога свеца. Тога дана по свим кућама пале се свијеће. Пријатељи долазе на крсно име из других села, ако и тамо није крсно име. Није обичај да свештеник иде по кућама и благосивља. У Конављима има неколико села, која имаду по два крсна имена. Подјела је обично географска: горњи дио села слави једнога свеца, а други дио другога.

Крсна имена у Конављима овако су подијељена по селима:

Придворје и Ловорно славе Велику Госпу (15./8.);

Дунаве, Застоље и Вишњићи славе Малу Госпу (8./9.);

Комај и Миханићи (Миканићи) славе Св. Миховила (29./9.);

Павље Брдо и Карусовићи славе Св. Петра (29./6.);

Радовчићи славе Св. Луку (18./9.);

Плочице славе Св. Силвестра (31. 12.);

Микулићи славе Св. Свете (1./11.);

Груда слави први дан од године (Коленде кажу томе дану);

Водовађа слави Госпу од Розарија (6./10.);

Пољице славе Ђурђев-дан (23. 4.);

Ћилипи славе зимског Св. Николу (6./12.);

у Мрцинама један дио слави зимског Св. Николу, а један дио Митровдан (26./10.);

у Ђуринићима слави се Крстов-дан (14./9.) и Мала Госпа;

у Витаљини један дио (горњи) слави Никољ-дан, а други дио Св. Миховила;

у Мочићима слави се Св. Мартин (11./11.) и Мала Госпа;

у Дрвенику зимски Св. Никола и Св. Миховил.

Ова подјела крсних имена по селима није необична ни у католичким селима Боке Которске. Цијело село Столиво слави Илијн-дан (20. 7.); Ластва Горња и Доња слави Мали Госпођин-дан (Малу Госпу); Прчањ већином слави Мали Госпођин-дан (Малу Госпу); Лепетане славе Илијн-дан; Ђурићи Никољ-дан, а Тиват Шимун-дан (28./10.).

Остали католици у Боки Которској славе крсна имена по породицама:

У Шкаљарима породице Басоровићи, Бранковићи, Бркановићи, Гргуревићи, Петровићи и Жорније славе Св. Луку; породице Вукашиновићи, Курјали, Дрнчићи, Цуце и Рајчевићи Врачев-дан, а то су Сви Свети; Каменаровићи славе Св. Трипуна (3./2.);

у Мулу (село Муо) породице Јанковићи и Симовићи славе Врачев-дан, а породице Пасковићи, Петовићи и Радовићи Никољ-дан;

$^3/_4$ Спича славе Митров-дан; Илијн-дан славе Лукићи (6 породица), а Никољ-дан Занковићи и Бркани;

у Херцег-Новоме породице Ђоновићи и Андровићи славе Св. Свете; Пилићи и Лале Св. Ивана, и то прве Св. Ивана по Божићу, а друге љетног Св. Ивана (24./6.); Корнери (Corner, старо им је презиме Билаловићи) Св. Николу. Других старосједилаца нема;

у Доброти породице Андрићи, Клачевићи, Матовићи, Милошевићи, Пасиновићи славе Св. Свете (Врачев-дан); Дабиновићи, Ивановићи, конти (млетачки, а признато им од наших влада), Ивановићи, Ивановићи-Моро, Моровићи, Радоничићи, Косовићи, Трипковићи, Вуловићи и Радимири (једнобројно, старином, Радимир од Радомир, а послије потализјанчено Радимири и у једнобројну) славе Крстов-дан; породице Добриловићи, Каменаровићи, Опареновићи, Петричевићи и Томићи љетног Св. Ивана, осјечење главе Св. Ивана Крститеља (29./8.). Све ове породице постоје од старине и од вајкада славе та крсна имена. Изумрла породица Јаношевића славила је Врачев-дан;

у Перасту има највише разних светаца, који се славе као крсна имена. Као господско, аристократско и племићко крсно име броји се Крстов-дан. Општина Пераста има на свом службеном грбу крст, па се за то и говори, да је Крстов-дан аристократско крсно име. Славе га породице конти Вицковићи (Viscovich-i), Сировићи (Sirovich-i). Фишћури (старином Словенци), Коловићи (Collovich-i), Ћорко (Chiorco), Мазаровићи, Баловићи, Криловићи (Crillovich-i), конти Smecchia. Ђурђев-дан славе породице Бановићи, Сучићи и Вуковићи. Ови се броје у старином тежачке породице, па као тежаци славе Ђурђев-дан. То је мишљење противно вјеровању код нас православних. Код нас се прича, приповиједа и пише, да је Ђорђев-дан био крсно име некадашње српске аристократије. — Породице Брајковићи, Никићевићи (Nichichevich-i) и Брајновићи славе Илијн-дан; Матковићи Иван-дан (Главосјек, 29./8.) а Ђуришићи љетног Св. Ивана; Никовићи славе Спасов-дан; Линди (старином из Арбаније) Госпу од Розарија, а Мауријћи славе протектора Далмације Св. Јеролима;

у Кавчу (Кавач) породице Триповићи, Матијевићи и Почанићи (2 породице) славе Св. Ивана Главосјека, Ивањ-дан (29./8), а други Почанићи (6 породица) славе Крстов-дан;

у Богдашићима породице Луковићи, Бискуповићи, Баји и Марковићи славе Малу Госпу; Бркани, Маровићи, Брајаци (Брајак), Масловари, Јановићи и Петковићи славе Врачев-дан;

у Мрчевцу (Мрчевац) породице Матијевићи, Божиновићи и Чобановићи славе такође Врачев-дан.

Могло би се овако набирчити још по многим селима и варошима, у којима живи наш народ. Нашло би се још доста тога. Сва ова мјеста и све ове породице, које сам навео, нијесу православни, и ако има њеколико породица, за које се зна, да су њекада биле православне. Има врло мало породица, које се осјећају српскима, а све остале осјећају и раде хрватски.

Када је, дакле, утврђено, да су наши стари, у поганско доба, имали нарочитог бога, као свог породичног патрона; када се зна за римске deos lares и за сличне богове-патроне код народа из римског и старијег доба; када се зна, да смо такове богове-патроне имали и ми Словени, док нијесмо примили хришћанску вјеру; када се не може порећи, да велики дио Срба слави крсно име, а да има и Хрвата, који га славе, — увјерен сам, да није смионо, него потпуно оправдано моје мишљење, да постанак нашег данашњег крсног имена не треба тражити ни у српском, ни у православном извору, него да му је прави извор у поганском вјерском обичају бога-патрона, а патаренство тек је, можда, био medium, који је ову прастару традицију предао новијој доби, новим нараштајима, не питајући за њихову данашњу конфесију.

Nekoliko slavjenskih listina.

Priopćio

Karl Kovač.

Slijedeće listine našle su se još naknadno megju onim turskim aktama u dubrovačkom arhivu, iz kojih je dr. Ćiro Truhelka sabrao i objelodanio svoje »Tursko-slovjenske spomenike dubrovačke arhive«[1]). Da ta lijepa zbirka bude potpunija donosim ih na ovom mjestu. Ovaj skup je dakle dodatak gore pomenutoj publikaciji. Iz ovog razloga držao sam se u ediciji načela, koje se je pokazalo korisnim i u spomenutom izdanju, i to glede pravopisa i drugih tehničkih gledišta.

(Prije 1468.) februara 12. u Carigradu.

Sultan Mehmed II. piše Dubrovčanom, da su hodža Bajazit i Vito Hokšadam, kojim je dao u zakup sve rudnike srebra, olova i željeza prvu godinu, kada je osvojio Bosnu, »prodali« istu olovnu carinu te svu rudu Nikoli Miltjenoviću i braći, Stancu Ugrinoviću, knezu Ivanu Markoviću i Stjepanu Hvaloviću za 4000 dukata; Nikola Miltjenović i Stjepan (Hvalović) preuzeli su posle 194 milijara olova — milijar za 7 dukata — te 1600 »drvenica« rude olovne — 5 drvenica za cijenu 1 dukata — [sve skupa bi bilo 1678 dukata]; sada se tuže Ivan Marković i Stjepan Hvalović, da su im dužni Radohna »pučanin« 90 dukata i Matko Žudijev 45 dukata; radi toga šalje svoga silihdara Skendera te s njim spomenutoga Ivana Markovića i Stjepana Hvalovića, da naplate gori spomenute dugove, jer te svote nisu vlasništvo Bajazita ili Hokšadama, nego su careve. Ujedno piše, da predadu njegovim poslanicima 2500 dukata, što je dužan Paskoje Romek Hokšadamu od 7000 dukata zakupnine za srebrne majdane a da ih naknade od njegovoga imanja.

Tughra.

ѡдь □ёлїкѡг҃а ц(а)рӓ и вѐлїкоѓа амирё сӱл҃тан҃ мӱхамет ꙋ □сем҃ многѡ̈ поч҃тенимь и плем҃енитимь и □с҃акои ч(а)с҃ти дѡс҃(то)инїм҃ кнезꙋ и □ластелѡм҃ дꙋбрѡ̈вьчким҃ многѡ̈ здра□їе и поч҃тёнӧ хер̈(е)тисанїе да прим҃и плем(е)ньствѡ□и:

потѡм҃ ѓьда прим҃(и)тё ѡ□ꙋи ѓнигꙋ и запо□ес҃ть царствамї такѡи҃ да знатё; ер҃е прь□ӧ гѡ̈дищё кьда прим҃(и) цар̈ст□оми бѡ̈снꙋ̈ тьдаи щ҃огѡ̈д ѥ҃е билӧ ꙋ бѡснё срёбрьнех̇ и ѡло□енех̇ месть и г҃□ѡзденех, □се смь продаѡ̈ биѡ̈ хѡ̈жа баꙗзитꙋ̀ и витѡ хѡкшадамꙋ а ѡ́ни сꙋ ꙋ тои

[1]) Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, XXIII. (1911), sv. 2., 3., 4.

дода продали били ѡловьчкȣ царинȣ всȣ и гѡтѡв ѡлов и рȣдȣ николе милтеновикю з братиѡм и станцȣ ȣгриновикю и кнезȣ ивана марковикю и степанȣ хвалѡникю за д тисȣк дȣкат златих за годище; сьда ѡвй гѡв(о)ре: ерь смо дали николе милтеновикю з братиѡм и дрȣгарȣ м(ȣ) станцȣ ѡд иманиıа, що сȣ бил(и) кȣпил(и) ѡд амалдар(а) ц(а)рствамй р ч д мiлıаре ѡлова а свакомȣ ıе милıарȣ цена по з дȣката и рȣде ѡловне хилıадȣ и шестотин дрвениц, а по пет дрвениц гредȣ за а дȣката; и ѡще мй гѡв(о)рi иван марковик на порте царствами ıер мȣ ıе дȣжьнь вашь чл(о)в(е)кь радѡхна пȣчанин ч дȣката и матко жȣдеıевь м е дȣката, да сьда за все за теи рабѡте и за теи дȣгѡве коıево каже иван марковик и степан хвалѡник посла(х) царствомй к вамь складвами сьльх(е)тра скендера и шним заıедно послахь кнеза иван марковикıа и степан хвалѡникıа како да теи дȣгѡвѣ коıе сȣ тамо и тѡи иманиıе царствамi тврьдѡ и добрѣ да га сте стегнȣлi исбрали и прѣдалi складȣ мй ȣ рȣках како да га ѡн донес и предаде на портȣ царствамi, ер такой да знате, тѡй иманиıе ниıе хѡже баıазитѡв ниıе витѡ хокшадамѡв негѡ ıе иманиıе царствамi да требȣıе да сте се затон мокно потрȣдил(i) и настоıали како да се той иманьıе на поспех дошлıе на портȣ царствамi, инако да не бȣде, и пак ѡсвен тѡгай такой давам ведетi плем(е)ньствȣвй, ер мi гѡв(о)рй витѡ хѡкшадамь на порте царствамй како ıе биѡ продаѡ паскою ромеке места царствамi коıа сȣ ȣ деспѡт(о)вѣ землıе сребрьнiцȣ и црьнчȣ и заıечȣ и крȣпьнь за з тисȣкь дȣкать златих и ѡ-тогаи мȣ ıе паскоıе ѡстал дȣжьн в тисȣкıе и ф дȣкат, а иманıе паскоıевѡ и кȣкıе и лозниıа и периволи и бащина мȣ все ıе тѡй тамо ȣ вась, да трѣбȣıе що сȣ що сȣ[1]) паскоıеве кȣкıе и нıегѡве бащине мале и гѡлем, да хi сте продали и теи дȣкате царствамi скȣпил(i) и прѣдалй складȣми ȣ рȣк(ȣ) да хй дон(е)се и прѣдаде на портȣ царствами, инако да несте ȣчин(н)лi ȣзрока некоıега затѡи да не бȣде.

м(е)сца флебара дi дань ȣ цариградȣ[2]).

Orig. pap. 58 × 20 *cm*.

Mislim da ovo pismo ide prije god. 1468., jer Sultan Mehmed II. nalaže 6. maja iste godine još jedanput Dubrovčanom, da namire dug Paskoje Romega, 3000 dukata (nasuprot naznačeni su u našoj listini samo 2500 dukata). Truhelka na n. mj. str. 28., br. 25.

[1]) Pogriješno dva puta що сȣ.

[2]) Cijela ova vrsta sa datumom pisana je drugom rukom.

1477. septembra 27.

Sultan Mehmed II. piše Dubrovčanom, da se je sapunski amaldar Batisto tužio, da je Marin de Pero ubio Antuna Kursi, koji je putovao u Dubrovnik te ugrabio 1300 dukata; obaviješćuje ih, da je dao nalog Sulejmanu, bosanskom sandžakbegu, da istražuje taj događaj a Dubrovčani neka predadu Marina de Pero carskom sklavu Aliji Kapiću.

Tughra.

ѡд ве(л)икога г(о)сп(о)дара и силнога ц(а)р(а) емире сꙋлтан мехеметь б(е)гь кнезꙋ и властелѡм дꙋбрѡвачьцем много здравие да има племенстови:

потолекь да примите ѡвꙋи книгꙋ и заповесть ц(а)рствами такои ви давамь ведети племеньсвꙋви како доигие сапꙋньски амалдарь батесто на порьтꙋ ц(а)рствꙋми терь говори: послаѡ сам биѡ чѡвека своѓа антони кꙋрсьи ꙋ дꙋбровникꙋ и шниме тисꙋкю и триста дꙋкать злате(х), да кꙋпи масло и на пꙋтꙋ мꙋ се нристаль ѡд дꙋбрѡвника марин де перо; кад сꙋ били на едно место гѡвѡреки тере ни ꙋбих; ꙋса после наигосмѡ товарь а ѡнеи дꙋкате се не наидѡше. тоган ради по(с)лахь слꙋгꙋ и (с)клафа и заповесть ц(а)рствами бѡсаньскѡмꙋ санжакь бегꙋ сꙋлеиман баше и кадие да се ѡни лꙋди наидꙋ где се тѡварь нашаѡ тере да хи битаю[1]) сꙋдꙋмь б(о)жемь; тѡган ради послахь кь племеньствꙋви заповест слꙋгꙋ и (с)клафа[2]) ц(а)рствами али капич вишеречениога марина де пера да га пошлете склафѡм ц(а)рствами да станꙋ на сꙋдь б(о)жи да ціѡ бꙋде б(о)жи сꙋдь такѡ и да бꙋде.

п(и)с м(есе)ца секьтевра кз д(а)н.

In dorso: 1477 adi 14 Novembris, de gran Signore per marin de piero etc.

Visina 40, širina 14.

Ima još i drugi primjerak ovog pisma, a datiran je 3. februara te registrovan u dubrovačkoj kancelariji 1. aprila. Tekst je domalo doslovno isti.

1478. juna 10. u Uskoplji.

Sultan Mehmed II. piše Dubrovčanom, da bi oni, kada bi htjeli, mogli uhapsiti Marina de Pero, ali da je on uvjeren, da to nisu hotjeli; nalaže im, da pošalju ono 1300 dukata, koja su bila ugrabljena, inače da će namiriti štetu od njihovih trgovaca.

Tughra.

ѡдь великога госп(о)дара и сілнога ц(а)ра и велик(ога) ам(и)ра сꙋлтан мꙋхамметь ꙋ всем почтеномꙋ кнезꙋ и властелом дꙋбрѡвачьцемь много (р)аздвие да имете.

---

[1]) Nije jasno, možda питаю.

[2]) Slijedi rasura.

потолекь да примите ѡ□ꙋ̈(и) книгꙋ и заповест ц(а)р(с)твами тако̑(и) □и да□ам̑ □едети, како пишете на портꙋ ц(а)р(с)т□ами тер̑ го□ѡр̈(и)те, како мар̈(и)н де перѡ не дѡшаѡ ꙋ дꙋб(р)ѡ□никꙋ ни га е сьда ѡ□де, али е ц(а)рст□оми такӧ(и) ꙋзналѡ, ере, ако б(и)сте хтели □и да га ꙋх□атите ꙋсх□атил̈(и) га бисте, него га несте хтели ꙋх□ат̇(и)т̑ тере е т̑акои запо□есть ц(а)р(с)т□ам̈(и), или тогаи мар̈(и)на де пера ил(ӥ) те дꙋкате тисꙋкꙗ и т(ри сто) да их̑ пошлете с □аше(м) поклисарѡм̑ да се донесꙋ на пор̑тꙋ ц(а)р(с)т□ам̇(и) ере теи дꙋкате несꙋ амал̑дара батеста него сꙋ ц(а)р(с)там̈(и) тере ако преслꙋшате запо□ест̑ ц(а)р(с)т□ам̈(и) тере ни дꙋкате не пошлете ни □(и)шеречен̑ога мар̈(и)на де пера да знате ере кю теи □ишеречен̑е дꙋкате ꙋзет̑ ѡд □ашех̑ тргоп̑цех̑ и паке кете имат гнес̑ ѡд ц(а)р(с)т□ами тере инако да не ꙋчините и сѡ ѡ□ѡм̑ запо□естьѡм̑ послах̑ батесто□а чѡ□ека ка□ал̑канта такӧ(и) да зна племеньст□о□и.

п(и̑)с(ан) м(е̑се)ца юнꙗ ї̑ д(а)нь ꙋскѡп̑ю.

In dorso: 1478 adi 22 zugno de gran signor adusse caualcanti contra marin de piero.

Visoko 45, široko 15.

Od ove listine nagjen je još jedan primjerak, koji je registrovan malo prije, dneva 19. juna. Tekst je skoro doslovno isti.

1479. januara 18.

Sultan Mehmed II. potvrgjuje, da su mu dubrovački poklisari Nikša Palmotić i Naoko (Natale) Saraković predali 1300 dukata, koje je ukrao Marin de Pero, a neka se Dubrovčani naknade od imanja Pierova.

Tughra.

ѡд □еликога гѡс(по)дара и □асем землам источнем и западнем царем цара и □еликога амире сꙋльтана мехмед бега кнезꙋ обраномꙋ и □ластелом дꙋбро□ьчцем много ꙁдра□иѥ и херетисаниѥ да прими племенст□о□и.

потем да □и ѥ ꙋ знаниѥ како догюше поклисаре □ластеле □аши на по(р)те ца(р)ст□ами никша балмꙋтик и наоко сарако□ик и донесоше тисꙋкю и три сто дꙋкат бенетьчкех коѥ прими□ и поста□их ꙋ ризницꙋ ца(р)ст□ами коѥ □амь сам по□елио и запо□едао да платите за марина де перо коих ѥе ꙋзео силом ѡт разлога батисте амалдара сапꙋнскога, а □ам дадох милость царст□ами где годе марина али марино□о имание обретете ꙋ □ладанию ц(а)рстами да не □олен нитко □ам зато и да □и нещо заба□и негѡ да сте □олни ꙋзети и продасти заради дꙋкате що сте за иѥга платили ц(а)рст□ꙋми такои да зна племенст□о□ї.

п(и̑)с(а)н месеца ианꙋариа иї дне.

Visina 43, širina 15.

In dorso: Lettera per fatto di Marin de piero: per fatto de marin de Piero, che si possa pigliar la sua persona over sua roba trovandosi nel paese.

Na ovu aferu odnose se slijedeći zaključci u knjigama vieće umoljenih:

15. novembris 1477.

Prima pars est, de dando ordinem, quod Marinus Petri compareat et se presentet personaliter pro eo quod sclauus cum illo Florentino ab eo querunt.

(Prima pars est, de faciendo perquiri ipsum Marinum, ut possit haberi in manibus et de pluri de faciendo denunciare ad domum habitationis sue quod compareat, assignando sibi terminum.)

Secunda pars est, de facere ipsum perquiri, sed de non facere ipsi fieri aliquam denunciam domi.

Prima pars est, de faciendo sequestrari omnia bona sua, ubi reperientur, prout domino Rectori et minori consilio videbitur. (Consilium Rogatorum 1476.—78., fol. 175 d.)

18. novembris 1477.

Prima pars est, de exhortando attinentes Marini Petri, quod sint ad illo Florentino, qui venit cum sclavo et attendant, quod dictus Florentinus et sclauus dent dicto Marino salvum conductum et si ipsi dabant dictum saluum conductum debeat et per dominium nostrum dari saluus conductus. (fol. 176.)

29. novembris 1477.

Prima pars est de facere tres, qui debeant ordinare et ordinatum in scriptis portare presenti consilio responsum, dandum litteris Imperatoris Turchorum pro facto Marini Petri. (fol. 180.)

Prima pars est de firmare litteras directuras Imperatori turchorum pro facto Marini Petri.

Secunda pars est de donando sibi unum cancerum ducatorum quindecim. (fol. 223.)

6. aprilis.

Prima pars est, quod quinque prouisores terre debeant formare et formatas portare presenti consilio litteras scribendas ad portam pro facto Marini Petri, que littere debeant dari sclauo et replicate mitti per vnum caballarium nostrum. (fol. 220.)

7. aprilis 1478.

(Prima pars est, de firmare litteras directuras Imperatori turcorum pro facto Marini Petri.)

Secunda pars est de corregere.

Prima pars est, de donando Alie Capićić, sclauo, qui venit pro facto dicti Marini Petri.

8. aprilis 1478.

Prima pars est de deliberare super litteris dandis sclauo, qui venit pro facto Marini Petri.

Secunda pars est de corrigendo. (fol. 224.)

9. aprilis 1478.

Prima pars est de firmando litteras directiuas Imperatori Turcorum pro facto Marini Petri dandas sclauo et mittendas per caballarium nostrum. (fol. 224. slijed.)

1478 prima die julii.

(Prima pars est de deliberando super responso faciendo litteris imperatoris turcorum allatis per cavalcantem de Florentia.)

Secunda pars est de induciando. (fol. 244.)

3. julii 1478.

(Prima pars est de non tractando ante recessum cavalcantis de Florentia de liberatione facienda pro facto Marini de Petro et pro eo, quod scribendum est oratoribus nostris pro dicto facto.)

Secunda pars est de tractando super dicto facto antequam dictus caualcans recedat.

Prima pars est, quod quinque prouisores prouideant ponere in scriptis litteras et alias provisiones faciendas pro facto Marini de Petro et illas portare presenti consilio.

Prima pars est, quod quinque prouisores provideant portare in scriptis notatum id, quod mitti debeat dicto Marino de Petro.

die suprascripta post prandium.

(Prima pars est de incipiendo ab his qui scribi et dictum mitti debent Marino de Petro.)

Secunda pars est de incipiendo a responsis faciendis et altris scribendis imperatori et oratoribus nostris.

(Prima pars est de firmando responsum, dandum cavalcanti.)

Secunda pars est de corrigendo.

Prima pars est de firmando dictum responsum, caualcanti faciendum.

(Secunda pars est de corrigere.)

(Prima pars est de firmando responsum, factum litteris imperatoris, allatis per caualcantem.)

Secunda pars est de corrigendo.

Prima pars est de firmando dictum responsum.

(Secunda pars est de corrigendo.)

(Prima pars est de firmare primum capitulum litterarum scribendarum oratoribus nostris, qui sunt ad portam.)

Secunda pars est de corrigere.

4. julii 1478.

(Prima pars est de firmare litteras directiuas ser Helie de Bona et ser Blasio de Caboga, oratoribus nostris ad portam.)

Secunda pars est de corrigendo.

Prima pars est de firmare dictas litteras correctas.

(Secunda pars est de corrigendo.)

Prima pars est de firmando litteras, que mitti debent Marino Petri.

(Secunda pars est de corrigendo.)

Marino, siamo certi, che tu hai inteso le vexationi et aname, che habiamo da li turchi per quelli dinari, che foron tolti ad Corsino, che per ogni modo bisogna, che noy o li nostri pagemo tal dinari; per tanto te dicemo: prouedi per ogni modo de achonzar, como tu sai et cum presteza questa cosa, che non siamo vexati noy, ne li nostri per tal caxone, et se tu farai altramente, sia certo, che prouederemo, che la uita te sia amara se ben tu fossi in cauo del mundo, et tuti li altri Ragusei, o chi per Ragusei se chiamano, hauerano vno spechio auanti li ochi de non far imposterum cose, per le qual vegnamo ad esser vexati noy ouer li nostri.

Le dicte parole se debia mandar a dir per Francesco de Marco et per Benedetto de Chrinaldi, alli quali se debia dir per misser lo Rector et minor conseglio, che essi, o vno di essi per ogni modo vadano ad trouar el dicto Marino et ad seguir modo cum luy che achonza questa cosa, perche, se altramente sera vltra quello, che faremo contra el dicto Marino, anche essi et le case loro se trouarano dolente et mal contente.

die V. julii 1478 lecta suprascriptis Francesco et Benedetto. (fol. 256/7.)

1478 jula 11.

Prima pars est de scribendo magistro capitaneo generali pro saluo conductu Marini de Petro. (fol. 260.)

1477. maja 21. u Carigradu.

Sultan Mehmed II. zahtjeva, da Dubrovčani predadu sklavu njegovom Ajazu 18.000 dukata iz baštine otca Ahmed paše.

Tughra.

ѡд великога го҃сподара и всем҃ зем҃лам҃ исьточ҃нем҃ и западнем҃ ц(а)рем҃ ц(а)ра и великаго амире сꙋл҃т(а)на мꙋхемм҃ед[1]) бега кнезꙋ и властелом҃ дꙋбровьч҃цем҃ много здрави, да прими племенствѡ□и:

потем да знате, како верни и почтен҃ни слꙋга ц(а)р҃ьствамї ахьмат҃ бе(г) тꙋжи се цар҃ьствꙋми и говори: по законꙋ що ми ѥ ѡставиѡ ѡтац ѡсам҃надесете хил҃ѧда дꙋкат҃ златех҃ ꙋ дꙋбров҃никꙋ, теи дꙋкате нете да ми врате. подали смо за д(ꙋ)ш҃ꙋ хер҃цеговꙋ девет҃ тисак҃ а девет҃ тисꙋк҃ подали смо крал҃ю ꙋгр҃скомꙋ, рек҃ши; више писан҃не дꙋкате нехоте да ми их плате говори ц(а)рствꙋми; затои да знате како заповеда ц(а)рствоми

[1]) Slov *м* pogriješno ponavlja se još nad vrsti.

да видїте и да изьнагете ако ѥ такои како велї ѡн҃, више р(е)ч҃ене дꙋкате все подпꙋнꙋ да предасте ꙋ рꙋке верномꙋ слꙋзе и склавꙋ ц(а)рьствамї аꙗзꙋ да донесе на портꙋ ц(а)рьствами такои да знате инакѡ да не ꙋчините.

пис(ан) месеца маиꙗ к. а. д(а)н҃ь ꙋ ц(а)р҃иградꙋ.

In dorso: 1477 adi 8 gluglio de gran Signore per achmat cherzegouich.

Original na papiru 43 ½ × 24 ½.

Prijepis ove listine priopćili su već dr. Truhelka na n. mj., br. 53., str. 47. i K. Jireček, Spomenici srpski, str. 90.

Prije god. 1478. novembra 15. u Vlaškoj.

Sultan Mehmed II. proglašuje, da je dao u zakup Karamanu carinu u svojim zemljama, te stavio za carinara sklava Karaguza te da svi trgovci iz carevih gradova imaju da plate 4% osim Dubrovčana, koji da plate 5%.

царь мехемедь сꙋлтань мꙋратѡ□ичь гѡ□ѡри да се пѡзьна□а мѡꙗ книга и мѡи закѡнь пѡ дꙋбрѡ□ьникꙋ що самь прѡдаѡ караманꙋ царинꙋ и що не искао мѡю книгꙋ □еликꙋ да с□аки члѡ□икь пѡзьна□а и пѡста□ихь ꙋзь нега мѡга скла□а карагꙋза и запѡ□едихь ѡд ѡнѡгаи града кѡи сꙋ мѡи лꙋди телѡсници кѡликѡ гѡде терьга иманꙗ изьнесе ѡд р҃ аспри да плати д҃ аспре и щогѡде би дѡнесаѡ терьга иманьꙗ да плати ѡд р҃ д҃ аспре а дꙋбро□чанинь що гѡде изьнесе терьга иманꙗ царине да плати ѡд р҃ аспри е҃ аспри и щогѡде би ꙋнесаѡ терьга иманꙗ да плати ѡд р҃ е҃ аспри царине и пѡ мѡмь перь□ѡмь закѡнꙋ безь карамана и безь мѡга скла□а карагꙋза безь нихь реченьꙗ и зьнанꙗ ткѡгѡде изь града али ꙋ градь изьнесе али ꙋнесе крадѡмь акѡ □иде с□е да имь се иманьие ꙋзьме ꙋ кꙋчꙋ царьст□ами и пак и ѡнѡизи жꙋпи и ѡнѡи земьли гѡспѡдари саньжаци и кадие и сꙋбаши и нихь прѡтѡгеремь и що на место нихь лꙋди стѡие за мѡга иманьꙗ ради какѡнѡ требꙋие да пѡмагаю и да бꙋдꙋ херьли и да не бꙋдꙋ лини иерь ие иманьие мѡие не караманѡ□ѡ такѡи да знаю и да слꙋшаю и да мѡю гѡспѡцкꙋ книгꙋ не пот□араю.

писана на е҃і нѡ□еьбра месеца на □ласихь.

In dorso: бахьтиарь.

Visina 32, širina 15.

Savremeni prijepis. Ovo pismo valja vrstati prije god. 1478,, jer je u svezi sa fermanom istoga Sultana dneva 2. marta 1478. Dr. Truhelka na n. mj. br. 55., str. 48., kojim se ukida ova naredba.

God. 1478.—83.[1])

Krajišnik [Ajazbeg] i kadija stepanski zapisuju sudbenu raspravu na tužbu Alije amaldara za crvac, protiv Dubrovčana radi duga od 105 dukata, na zahtjev dubrovačkih povjerenika, koji su se prizvali na visoku kapiju.

[1]) Za datiranje odlučno je, da je himza očividno ona Ajazbega, hercegovačkog krajišnika.

ѡдь царьствати книга доћє мєниє и кадиє стєпанскомȣ заповидає щоє држаѡ амандарь алиє црьваць по зємлє царьствами и ѡстало на дȣбровнахь алиє дȣжно р҃ и є дȣкать златнєхь, да тє дȣкатє ȣзмєшь ѡд дȣбровачцнєхь лȣди и пошлєшь на портȣ царьствами и кнєзȣ и вла-стєломь послахь книгȣ срьпски писань и тан листь да имь пошлєшь, и ми по заповєдє царьствами ѡнȣи книгȣ послашє дȣбровачкомȣ кнєзȣ и властєломь и ѡдь нихь царєво благо искасмо; и ѡни своіє два вла-стєлина к намь послашє и прєд нами на очи҃ алиє такои ѡдьговоришє и рєкошє: прьво нєго є ѡвои вриємє ниє никто ѡдь алиє црьваць ȣзєѡ; и алиє такои рєчє нимь на ѡчи говорє: прєћє ѡвоган врємєна кад є ниєсамь . . . . . .[1]) црьваць браѡ за ѕ҃ годища. моіє свє сȣ дȣбровчанє поємлє скȣпили и ȣ дȣбровникь донєсли и ви знатє лȣди вашє ткога сȣ кȣпили; и ѡдговоришє на тои дȣбровачнє алиє тко є годє за ѡнаи три годища црьваць кȣповаѡ? ти га кажи имєномь да га ми дамо на сȣдь да ѡн и ѡдговара . . .[2]); за царєво благоѡ а ѡд овє работє дȣжни ми ниєсмо щоѡ да платимо прави; такои сє са алиѡмь прєд нами прєвши сє и рєкошє: и ми идємо с харачємь до нєколика врємєна на царьска врата и затои ћємо одговарати а царь зна що ћє ȣчинить и мєниє рєкошє: ти намь ȣпиши книгȣ чєститои портє що смо сє са алиѡмь прєд тобомь прєли и що смо говор(и)ли и ми такои ȣписасмо и нимь ȣ рȣкє дасмо а царьство зна що ћє ȣчинить.

Original na papiru dug 26, širok 14.

1492. decembra 7. u Drinopolju.

Sultan Bajazid II. piše Dubrovčanom, da prisile one ljude, koji su dužni Marinu Berišu, da plate dug i da ne prijeće amaldaru, ako hoće da im proda kuće u Dubrovniku, jer on tome pristaje.

Tughra.

ѡд вєл(и)кѡга гѡсподара и силнога ц(а)ра поморскѡга и натѡл(и)-скѡга и романискѡга и вєлик(и) ама(р) сȣлтан баıазит хан, кнєзȣ и властєлѡм дȣбрѡвачцєм многѡ здравиє да (и)ма.

потѡлєк да примитє ѡвȣ(и) книгȣ и заповєст ц(а)рствам(и) такѡ(и) ви давам вєдєти какѡ догє марин бєриш ѡд скра[3]) амалдарь ц(а)р-ствам(и) тєр говори: имам ȣ дȣбрѡвн(и)кȣ лȣди кѡ(и) ми сȣ дȣжн(и) тєрє ми нє плакћю; такѡ(и) трєбє тєхи лȣди да (и)х ставитє вишє-

[1]) Nečitljivo, možda **алиє**.

[2]) Nečitljivo.

[3]) Nije razumljivo.

речен҃ним҃ марином҃ тере сꙋдѡ҃м и закѡном кѡи мꙋ се наигют дꙋжн҃(и) да мꙋ имане҃ □(и) издате да мꙋ се плати; и пак҃ ѡще неке д□е кꙋке имам гѡ□ори, ꙋ дꙋбрѡ□никꙋ тер҃ их҃ ище продат҃ и затѡ и акѡ сꙋ кꙋке негѡ□е, да их҃ прода, да бꙋде □ѡлан мꙋ да не т҃ко не заба□и тере на спехь да мꙋ ѡпра□ите не ꙋкр҃сма□ши ерее дꙋжан ц(а)рствꙋми тере то҃(и) имане҃ нее негѡ□о негѡ е ц(а)рствами тако да знате тере да се ѡд □ас҃ не потꙋжи; с ѡ□ѡм҃ запо□естьѡм҃ послах҃ слꙋгꙋ и с(к)лафа ц(а)рствам҃(и) мꙋстафа.

п(и)с҃(ан) м(есе)ц҃(а) деке□ьра з҃ д҃(а)н на дренопол҃.

In dorso: Registrata 23. maii 1493 per Marin borisalich. Manda lo suo schlauo Mustapha.

Original na papiru. Visina 43, širina 15.

Na ovi posao odnosi se slijedeći zaključak vijeća umoljenih:

1493 junija 27.

Prima pars est, quod Bartholus Marcovich possit dare Marino Berisse et sclauo turco ducatos 150, in quibus ipse Bartholus est sententiatus dicto Marino per duos judices criminali, facientibus ipis Marino et schlauo scripturas opportunas.

Consilium Rogatorum 1492.—96., fol. 53.

1493. (februara).

Musta beg, sandžak hercegovački, piše carinaru dubrovačkom i amaldaru Sukiću Kosiću, da predadu sluzi sestre njegove Vladave Radoji pet tovara soli; platit će cijenu soli glavom kad dogje tamo.

ѡд мꙋста б(е)га госп(о)дара з(е)мле херцег(о)□е ник(ꙋ)лие габеларꙋ слꙋзие дꙋбро□ачкомꙋ и сꙋкиħꙋ косичиħꙋ еминꙋ амалдар(с)комꙋ: да знашь: етѡ послахь тамѡ слꙋгꙋ госпое □лада□е, сестре мое, радое и понемь є҃ кона коликѡ тамѡ доħе тако мꙋ и подаите є҃ то□арь соли а када тамѡ доħемь тадаи □и ħꙋ дати аспре щѡ затече тои є҃ товарь соли; инакѡ да не ꙋчините негѡ како □и пишемь ꙋ ѡ□оизие книзие.

In dorso: Adi 2 marzo 1493 registrata.

Visok 17 ½, širok 14.

Himza slična je onoj u pismu Mustafa bega god. 1490. Dr. Truhelka na n. mj. br. 113. na str. 99. te br. 126., str. 113.

1493. (februara).

Mustafabeg (Milivojević) hercegovački moli kneza Nikolu i Vukića Kosičića od gabele, da predade slugi sestre svoje Kataline sedam tovara soli; novac da će platiti, kada dogje sam u grad.

ѡд мꙋста бега, господ(а)ра земле херцего□е кнезꙋ ник(о)ле на гебелие и вꙋкиħꙋ косичиħꙋ: коликѡ к □амь доħе слꙋга сестре ми госпое каталине бошко; тако мꙋ и подаите .з҃. то□арь соли а кеда ондие доħꙋ ꙋ лꙋкꙋ тако □амь ħꙋ и дати аспри за тꙋи .з. то□арь соли инакѡ да не ꙋчините негѡ како □и пишем ꙋ ѡвоиизие книзие.

In dorso: adi 2 marzo 1493 registrata.

Orig. pap. $12 \times 13{\cdot}5$.

Himza slična je onoj pisma br. 126. kod dr. Truhelke na n. mj. str. 113.

1500. marta 17. u Drinopolju.

Sultan Bajazid II. potvrgjuje, da su mu predali dubrovački poklisari Mihoč Ŗastić i Živan Saraković godišni harač 12.500 zlatih dukata.

Orig. pap. $52{\cdot}5 \times 28$.

Na otragu: *1500 lettere de haraz zoe expeditoria.*

Datum мартиꙗ ·3·I· pisan je drugom rukom na razuri. Priklopljena je još turska namirnica.

1503. aprila 1. u Carigradu.

Sultan Bajazid II. potvrgjuje, da su mu dubrovački poklisari Stjepko Sorkočević te Indik Grubešić predali godišnji harač od 12.500 dukata.

милостию божиѥю ꙗа великї господарь и силни царь и великї амирѥ султань баꙗзить хань и всим землам приморскимь и румским и карамански и натолиским и романским и веке инем многем землам господїнь, пишет висота царствиꙗми кнезу wбранwму и властелом дубро□ачцем поздра□лениѥ да прим(и) племенст□о□и:

и посем пакї сьдаа ведомо да □и ѥ, како у вриѥмену нашега приѥчистога пророка мехмедь мустафе вь летех его де□еть стотина и wсамь wдь почетка месеца зилкаде до годищь де□еть стотина и у де□ето лето наприѥда пакь до реченнем месецу у еданадесте даана кои бисть именомь до пьрвога д(а)на месеца нwемриꙗ, що ѥ wдь годь до годь харачь дубро□ачкї д□анадесте хилꙗда и петьсать франачкех златех дуката териѥ сьсь племенст□ави поклисариѥ д□а wд вась сьсь властелом степком сорковичем и индиком грубетиком послали есте на честиту порту царст□ами; дошадь тиї риѥченни поклисари териѥ теи риѥченниѥ дукате вь реченно лето месеца ше□вала у wсми дань у честиту ризницу царствами безь wстатакь и безь сваке дакиѥ све подьпуно и хуба□о донесавь приѥдадоше и тогаи ради сиѥ писаниѥ под белегом царст□ами уписавь послах ц(а)р(ст)□оми кь племенст□у□ї како до после на приѥдаа употребованиѥ сиї заповесть царст□ами да се покажеть ваше племенст□о такои да знаѥ.

пись месеца аврила пьр□и дань у цариграду.

In dorso: Ricevuta de tributo d' ori 12500 di Sultan Baiazet II. dell' anno 1503, ambasciatori Dinko Sorgoceuich e Dinko Grubitnik.

Original na papiru 59×24.

1503. septembra.

Ahmed paša piše Dubrovčanom, da je predao sultanu njihova izviješća o novostina »od morske strani«, koji da im se zahvaljuje te moli, da ga dalje izvješćuju.

Himza.

милостиѡм божиѡм и нароком силнаго и прѥсветлаго нї господина амира цара сꙋлтан баꙗзит хана и всимь земламь приморским и рꙋмским и караманским и натолиским и рꙋманским и веке иним мнозим землам господинѡва еми избраннога поглавиꙗ и милосного везира и кипа єго, ахмат баша, пишемѡ сиї листь ꙋ всем почтеномꙋ и плем(е)нитомꙋ и всакоѥ почтене часті и хвали достоиномꙋ кнезꙋ ѡбраномꙋ и властелом дꙋбровачцем посиламо ви много любовно поклонениѥ и здраниѥ и зданиѥ да прими племенствони:

и по сем пакї сьда ведомо да ви ѥ за гласове ѡд морске стране, що ѥ годе наше племенство писало и дало на знаниѥ подьпꙋно све разабрахмо и честитомꙋ царꙋ наше писаниѥ све ѡповедехмо и лепо испранихмо и на тои ви честитї царь захвали; да такои ви и требꙋѥ честитомꙋ царꙋ да право слꙋжите и истине гласове пошилете. да тогаи ради трѥбꙋѥт и ѡдь сегаи доба пакь що годье ваше плем(е)нство за теи гласове разберѥ такогерь ꙋ некьрсманиѥ да дате знаниѥ на честитꙋ портꙋ царѥвꙋ ваше племенство такои да знаѥ и б(о)г вї веселї, амин.

пис месеца сотевриꙗ.

In dorso: De Ahmet bascia adi 5 nov(embris) 1503.

Visina 53, širina 18.

Ova listina je u savezu sa brojevima dr. Truhelke, 135., 149., 155. i 157., koji se odnose na isti posao.

God. 1503.—1506. septembra 1. u Carigradu.

Ahmed paša obavješćuje Dubrovčane, da je sultan Bajazid II. po njegovom zauzeću udovoljio molbi njihovih poklisara te pomilovao mornare, koji su napali tursku barku i ranili reisa (kapetana) te nekoga Jusufa, i da je zapovjedio svim kadijam da puste Dubrovčane radi toga u miru.

Himza.

милостию божиѡмь нарокомь силнаго и пресветлаго нї господина ц(а)ра амира сꙋлтань баꙗзит хана сним земламь господинова миї избраннога пог(лав)їꙗ и ми(лос)нога везїра и кипа єго ахмать баша пишемо сиї листь ꙋ всемь почтенемь и племенитем и намь драгемь и сладчаишем приꙗтеломь кнезꙋ избранномꙋ и властелом дꙋбровачцем посиламо ви много любовно поклонениѥ и здраниѥ да прїм(и) племенствови и по сем давамо ви на знаниѥ:

за работȣ древа ѡдь племенствави стране преге ѡвогаи що сȣ били пошли кȣповати пшеницȣ тере дошадь нека . . . . .[1]) на (ма)ринаре и задели юсȣфа и ш ним се били и тогаи рензa ранили и ѡдь тей ране ȣмьрль и тогаи ради честитомȣ ц(а)рȣ бехȣ ꙗко ѡпадани и намислиль беше ц(а)рева светлость да ихь ѡгневи и свехь теи в(и)ше людиѥ да ихь погȣби и ѡ тем смо имали много речи и б(е)седȣ а и ѡдьвише дошадь ваши поклисариѥ ȣ всем почтеније. степко соркочевикь и живан сак(а)ровикь и трȣдив се ꙗко тер ѥ по них молению а по порȣчению племенствавї падаюки на ноге честитомȣ ц(а)рȣ ӥесмо молили и честит ц(а)рь в(а)шега племенства воле ради помиловав таи реченна древа и ȣ нимь що сȣ людиѥ све прости и ȣчини заповесть и хȣкюм санжакȣ кадиѥ и грифоїскомȣ како таи реченна древа лицемь да вратеть и сви морнаре и людиѥ да пȣстеть и све и тогаи тьрговцемь и рензомь и инем людием що би им се могло наити ѡдь аспри или ѡдь трговине ѡчивесно ȣ некога или негде на аманать ѡставлено, тои све да имь издадȣть єто сьда ȣ сегои доба да зна племенствови єре се по боле не море ѡваи посла сьмирти єре беше нешо ц(а)рева висота сьрчана и пакь сь божием помокю и с помилованемь честитога ц(а)ра ꙗко се добре ȣчини, єре имь бехȣ много злотвори и неприꙗтелиѥ и много ꙗко ѡпадани ихо да моле бога господа и за здравиѥ честитога ц(а)ра и пакь ѡдь могаи иманꙗ ако би се сьда нешо не издало а ми кемо ȣ дрȣги редь складомь издатї, в(а)ше племенство такои да зна да ȣ тем в(а)ше племенство злодсьно да не бȣдеть да ѥ честитї ц(а)рь здравь све се ке нам(и)ритї и б(о)гь да ви даржи ȣ животȣ и ȣ здравию, амин.

пись месеца сохтевриꙗ пьрви дь(а)нь ȣ цариградȣ.

Visina 44, širina 19.
Himza je ista kao u dr. Truhelke, br. 124., str. 110.

1516. aprila 7. u Drinopolju.

Sultan Selim I. potvrgjuje, da su mu dubrovački poklisari Stjepko i Marinko predali godišnji harač 12.500 mljetačkih dukata.

Tughra.

милостию божию ꙗ великие господарь и силнїе ц(а)р и великие амирь солтань селим хань и вьсемь землам приморскем и рȣмскем и караманскием и натолискиемь и романскием и перскиемь и їнемь многемь

[1]) Karta oštećena.
[2]) Pogrešno dva puta »ми«.

землам господин пишет висота ц(а)рствами ѹвьсием почтеномѹ ї изабраномѹ кнезѹ и добровачцим властелом:

видом да ви е седашниѥ време законние харачь що сте почтением поклисармї, наиме стебком и маринкомь дванадесте тисок и петсат бнетачких докат послалї подпоно више реченние поклисаре донесавшї ѹ ц(а)рство ми хазнѹ придадоше; тогаи ради ѡвонь верно и светло книго писавьшї поклисаром подадохь такои да знаете.

пис мисеца априла .з҃. н[1])дань ѹ мисто дренополю.

Orig. pap. 39 × 15·5.

In dorso: La recepzion de lo haraxo in seruiano de 1516 adi 28 de aprile per Ser Stefano de Sorgo et Marino de Poza de Andrianopoli.

1555. novembra 10. u Dubrovniku.

Republika dubrovačka akreditira poslanika Mara Petra kod Sinan paše hercegovačkog.

Високо сла□номѹ и □аз́можитомѹ и с́□аке поч́тене ча́сти и ча́сне х́□але са мѹдро́стию[2]) и х́рабрене х́рабрости ѡд бога надареномѹ на рока честита г(осподи)нѹ г(осподи)нѹ синань паши храбреномѹ □итезѹ и санчакѹ херцего□скомѹ: ѡд бога милость да □и прими честитѡ госпоцт□о: а ѡд нась кнеза и □ластела дѹбро□ачциехь с почтениемь поклонение и поздраление:

а потомь: честитомѹ □и госпоцт□ѹ опо□иедамѡ како □и наредисмѡ за поклисара ѥднога нашега □ластелина по именѹ мара петро□а ѡд мило□иħа[3]) молеħи □и слав□о госпоцто, када речени нашь поклисарь и стѹпи придь ѹзможито □и госпоцт□о тере що □и ѹзго□ори ѡд наше стране, да би мѹ честито □и госпоцт□о хотиелѡ □иеро□ати, ѥре сѹ тои наше риечи: и г(оспо)дь б(о)г да □и ѹмножи многа лиета године □исоко сла□но и честито □и госпоцт□о ѹ добрѹ жи□отѹ и и здра□ию са с□акомь частию и почтениемь ѹ милости с□итлости царске.

писано ѹ дѹбро□никѹ миесеца но□енбра на ї҃ дни лиета х́(ри)сто□иехь х а ѣ н҃ е҃.

кнезь
□ластеле } дѹбро□ачки.

---

[1]) Očevidno pogrješka.

[2]) ѹ pogrješno stavljeno.

[3]) Pogriješno dva puta покли.

In dorso: Висѡко славномȣ в вазмѡжитѡмȣ и сваке почтене части и часне хвале са мȣдростию и храбрене храбрѡсти ѡд бога надареномȣ на рока честита г(осподи)нȣ г(осподи)нȣ синань паши храбреномȣ витезȣ и санчакȣ херцеговскем.

Original na papiru 28 ½ × 21.

Pismo je zatvoreno sa običajnim pečatom dubrovačkim a u formatu slična mljetačkim diplomatičkim pismima.

Na ovo poslanstvo odnose se još i slijedeći zaključci vijeća umoljenih:

die IX. novembris 1555. sabbati.

(Prima pars est de mittendo unum ex oratoribus destinatis ad D. Sangiacum in canali, ut vadat in Narentum pro honorare dictum dominum sangiacum illhuc profecturum).

Secunda pars est de non mittendo.

Secunda pars est, quod ser Màrinus Petri de Crieua, venditor salis in Narenti, debeat fungi officio dicti oratoris.

Prima pars est de donando libertatem D. Rectori et consilio mittere dicto ser Marino litteras credentiales pro sangiacum una cum expeditione omnium aliarum rerum ad hoc necessariarum.

Consilium Rogatorum 1555.—57., fol. 106.

(1520.—1566.) aprila 28. u Carigradu.

Sultan Sulejman II. potvrgjuje, da su mu predali dubrovački poslanici Dimko i Ivčko godišnji harač 12.500 dukata.

Tughra.

милостиеею божиеею ꙗа великиее цар ни силниее господар ни великеех аамирь сȣлтан сȣлеимаан хан всаемь землꙗм приморскиниеемь ни караманскиеем ни рȣмскиеем ни натолискиеем ни рȣманискиеем ни перскиеемь ни аарапискиеем ні вавиленскиеем ни иниемь мнозим земьлꙗамь господин, пишеть висота царьствами ȣȣ всаемь почтениемь кнезȣȣ дȣбьров(чко)номȣ ни властеломь многових здравиꙗх ни веселиеехь племенствȣ ви;

пааке видоеемȣ да ви еесть племенствȣ вих, како то ȣȣ сиеех врем(е)нах за минȣтиюȣхь годинȣ колико еесть бист телос аа хараач на вас сьвегере дьванадести тисȣк ни петь стотин злате дȣкате еесте послалиі на великоиі порте царскоеεми по ѡвемини поклисарим, по нименом димко и ивьчко, ни ѡни вишеречениних харач еесȣть донесли ни подьпȣно предали ȣȣ великȣиі ризьницȣ царствами ȣȣ вишеречениних месецаа почетька синевьриз еесȣть дошли на великȣи портȣ царскоюȣми ни подьпȣно вишеречиниии телос предали ни остал телось нии; ѡпослȣвалиі ни царствави висоте рȣкȣ честитȣȣ целивали ни благосовим царствами ѡпеть натьрагомь повератлесе ни походили ни пошли бȣдȣкии такоии да се позьнаесть ни на видик бȣдеть ѡд царствами висоте.

пис месецаа ааприль дана к иwсамь 88 место стольниннаа цариградь славнии столиннаа.

Original na papiru 56 × 20.
Tughra slična je onoj dr. Truhelke na n. mj. br. 177., str. 159.

(1520.—1566.) marta 20. u Carigradu.

Sultan Sulejman II. potvrgjuje, da je primio od dubrovačkih poklisara Stjepka i Antuna godišnji harač 12.500 dukata.

пис месеца дана к марта, двадесети дана марта 8 место 8 славно и 8 велик8 сьтолнинна ц(а)рска и 8 зьнаньнаа ц(а)риградь исьтамьбоnь кодь крап мора. столь.

Orig. pap. 45 × 17.

(1520.—1566.) aprila 16. u Carigradu.

Sultan Sulejman II. potvrgjuje, da su mu dubrovački poklisari Lunardo Gaik i Dominko Grubetić predali godišnji harač 12.500 dukata.

пись месеца дан аапрна дан шестнадесет 88 место стольнина ц(а)риградь.

Orig. pap. 45 × 17.

(1520.—1566.) aprila 24. u Carigradu.

Sultan Sulejman II. potvrgjuje, da je primio godišnji harač 12.500 zlatnih dukata, koje su mu predali dubrovački poklisari Dimko i Antun.

пись месеца априла на кд дан 8 мист8 престолю цариград8.

Orig. pap. 49 × 16.
Priklopljen je još suvremeni prijepis dubrovačke kancelarije latinicom pisan.

(1520.—1566.) maja 25. u Carigradu.

Sultan Sulejman potvrgjuje, da su mu dubrovački poklisari Andrija i Marin izručili godišnji harač.

пис маы дан е.к. 8 мисто цариградь столнина царствами.

Orig. pap. 54 × 20·5.

(1520.—1566.)

Sultan Sulejman II. potvrgjuje primitak godišnjeg harača 12.500 dukata.

пис месеца . . . . . дана . . . . . 88. место славна цариградь столиннаа славна.

Orig. pap. 55 × 20 ½.
U ovoj listini je mjesto, gdje bi morala biti zapisana imena poslanika i prostor za datum ostalo neispunjeno. Sastavljena je u kancelariji vjerovatno na zalihu, a zaboravili su upisati odnosna imena te broja u datumu, kad su ju predali dubrovačkim poslanicima. I u listinama pisanim turskim jezikom vrlo često se dogagja, da pojedina imena nisu ispisana, nego je izostavljen za njih prazan prostor, pa se kod izdavanja listine zaboravilo ispuniti ga.

1524.

Sultan Sulejman II. potvrgjuje primitak godišnjeg harača 12.500 dukata, koje su donesli dubrovački poklisari Lunardo i Dimko.

Orig. pap. 59 × 20·5.

Ovomu pismu priklopljena je još turska namirnica. Imena poklisara su stavljena drugom rukom, a datum nije ispunjen te se vidi prostor otvoren za njega.

Očevidno je, da je i ova listina bila već prije pisana na zalihu, i to od istoga pisca, koji je pisao druge namirnice Sulejmana II.

Na karti, kojom je bila zamotana ova listina, natpis je: *Chuchumi 2 de S. Sulliman: vno in turchesco et vna le(ttera) in serviano per la reception dello tributto de 1524.* Dakle datirao sam ju ovako.

Прилози за хисторију православне цркве у Босни и Херцеговини у XVIII. и XIX. стољећу.

Саопштили

Шејх Сејфудин еф. Кемура и **Владимир Ћоровић**.

Г. Шејх Сејфудин еф. Кемура упозорио ме на неколико турских докумената у сиџилима Цареве Џамије у Сарајеву, у јединим релативно добро очуваним званичним кадијским записницима, који би могли бити од интереса као корисни прилози за хисторију православне цркве у Босни и Херцеговини. Он је вољно узео на се, да препише и преведе или саопшти у изводу, све, што му се у тим књигама учинило од важности. Ја сам том додао и неколико својих исписа и објављујем их као ствари, које ће имати не само црквено-хисторијског, него много више културно-хисторијског значаја.

Регестима о именовању митрополита знатно се попуњава низ досад мало познатих »дабробосанских« архиепископа. Говорило се, да послије Василија Бркића настаје »ред митрополита босанских од грчке народности« [1]); међутим именовање митрополита Дионизија за патријархова пуномоћника и црквеног поглавицу у Босни, учињено 1763., побија то. Јер он је био „ѿ Никшичскога племена“, раније еклезијарх и игуман пећски [2]). Митрополит Ћирил, о ком се тврдило, да је »задуго био митрополитом Босне« [3]), био је на том положају свега четири године, од 1776.—1780. Берат о устоличењу његова насљедника Пајсија доносимо у веома опширном изводу, као примјер митрополитских наименовања у Босни. Из документа бр. XVII. дознајемо, да је зворничког митрополита Јоаникија замијенио митрополит Евгеније, о ком се до сад није знало [4]). Регестима бр. XIX., XXI. и XXII. исправљају се године, које су навођене као владиковање Венијамина, Амврозија и Игњатија.

У писму од 30. септембра 1688., које су упутили Сарајлије патријарху Арсенију веле му, међу осталим, како „трѣба да се вѣнчаваю на мехкіеми, почто не имаа цркви по три дни хода окрсть“ [5]). Из прилога бр. IV., V.,

---

[1]) С(ава) К(осановић): »Православне »дабарске« и дабро-босанске владике«. Шематизам дабро-босанске митрополије 1882., стр. 5.

[2]) Љ. Стојановић: Стари српски записи и натписи, II., бр. 3190.

[3]) Косановић, ibid.

[4]) Д. Тешић и Ј. Поповић: Зворничка епархија и њени митрополити. Сарајево, 1904., стр. 15.

[5]) Гласник земаљског музеја, 1910., стр. 504.

XI., XII., XIII. ми видимо, да је доиста и било таквих вјенчавања и у самом Сарајеву, гдје тај разлог није вриједио. Ово је — штета, што су вијести, сматране за врло обичне, остале овако оскудне, — једна од најважнијих појава у културној и вјерској хисторији нашег народа у Босни и Херцеговини.

Остали прилози имају да служе као подаци за везе наших најважнијих вароши Сарајева и Мостара са Светом Гором, Јерусалимом и Русијом; даље као подаци за унутрашње одношаје према турским властима и према народу; да се на два-три прилога више позна боље менталитет грчких црквених поглавица, који су оставили код нас толико рђав спомен за собом[1]).

I.

20. марта 1763.

У сицилу Цареве Џамије бр. 10., стр. 13., налази се царски берат, у ком се каже, да цариградски патријарх шаље у Босну свог заступника митрополита Дионисија, да покупи духовне даће и да врши тамо своју дужност. Народу га препоручује као црквеног поглавицу, на ког се имају обраћати у свим вјерским стварима. Датирано 3. рамазана 1176.

وجه ترقیمدر که سرای بوسنه متره پولیدنکی داخلنده واقع قضالرده متکن رواهب و پاپاس و سائر اهل ذمت رعایادن ماه آتیه شوالی دخولنده رسوم میری و کرك مسیحیه عائداتلرینك لازمکلان جمع وتحصیلنه و برات عالیشان منطوقنجه بین الرعایا آیین عاطله‌مزك اجراسنه طرفزدن دارندهٔ اشبو وکیلنامه متره پولید دونسیوس راهب وکیل نصب وارسال اولنمشدر بنه تعالی اولصوبه ترولارنده سزکه متره‌پولیدلغی مذکور قضالرنده متکنین رواهب ورعایالرسز بروجه مشروح رسوم میری وکرك تصدقات مسیحیه عائداتزی ماه مزبور غره‌سندن متره پولید مسفور دونسیوس وکیلمزه ادا وتسلیم وآیین عاطله‌مزه متعلق امورکزده مسفوره مراجعت ویدینه ویردیکم برات عالیشان موجبنجه حرکت واطاعت ایلمکز بابنده طرفزدن مهور وکالت مشعر یدینه اشبو حروف ویرلدیکی لدی الحاجه ابرازه مبادرت اولنه تحریراً ٣ رمضان المبارك سنه ١١٧٦

II.

Средином марта 1776.

У сицилу Цареве Џамије бр. 19., стр. 114., налази се царски ферман, дат свршетком Мухарема 1190., с овим садржајем у изводу: Цариградски синод с патријархом обратио се Султану, да заштити њихове тражбине од митрополита, епископа, свештеника и народа њихове и пећске курије. Они ће свом опуномоћенику дати вјеровно писмо, а цар ферман, те ће онда сви званичници царства морати том човјеку бити од помоћи при купљењу даћа, дајући им воће за пут и иначе што затребају. Опуномоћеник тај и његови људи, ради сигурности живота, могу промијенити своје одијело и носити оружје. Пошто је недавно под цариградску

[1]) Словенска писма штампана су црквенословенским словима у оскудици довољног броја грађанских тога типа.

патријаршију потпала пећска, а митрополити, епископи, свештеници и народ одатле нијесу од неколико година платили потребних даћа, то синод опуномоћава биоградског митрополита Јеремију да то све уреди и моле од цара потврдни ферман за то, што је овај и учинио.

فرمان شریف عالیشان

دستور مکرم مشیر مفخم نظام العالم مدبر امور الجمهور بالفکر الثاقب متمم مهام الانام بالرأی الصائب ممهد بنیان الدولة والاقبال مشید ارکان السعادة والاجلال المحفوف بصنوف عواطف الملك الاعلی بوسنه والیسی وزیرم سلحدار محمد پاشا ادام الله تعالی اجلاله واقضی قضاة المسلمین اولی ولاة الموحدین معدن الفضل والیقین رافع اعلام الشریعة والدین وارث علوم الانبیاء والمرسلین المختص بمزید عنایة الملك المعین مولانا سرای قاضیسی محمد امین افندی زیدت فضائله ومفاخر القضاه والمکارم معادن الفضائل والکلام ایپك پطریقلغی داخلنده واقع قضالرك قاضیلری ونائبلری زید فضلهم ومفاخر الامائل والاقران سائر ضابطان زید قدرهم توقیع رفیع همایون واصل اولیجق معلوم اوله که استانبول روم پطریغی واستانهٔ سعادتده مقیم جماعت متره پولیدان دیوان همایونه ممهور عرضحال ایدوب پطریقلرك تحت التزامنده اولان محللرده متره پولید وپسقپوسی وپاپاسلرك سنوی اوزرلرینه اداسی لازمکلان میری رسوملری تحصیلی ایچون ارسال اولنان وکیللرینه اخردن مداخله وعواید وهدیه مطالبه‌سیله وسائر بهانه‌لر ایله رنجیده اولنیوب واستانبول روم پطریقنك قانون قدیم وبراتی مقتضاسنجه سنوی لازم کان میری رسوملرندن پطریقلغنه داخل محللرده متره پولید وپسقپوسی وپاپاس وکشیش وسائر ذمیلرده آلهجغی وار ایسه درسعاتدن امر شریف وپطریق وجماعت متره پولیدانك مکتوبی موجبنجه ارسال اولنان وکیللرینه تحصیل ایچون حاکم الوقت اولنلر شرعله معاونت ایدوب آلیویرلسی وذمی طائفه‌سنك سنوی لازم کلان میری رسوم و تصدق اقچه‌لری وپنایرلری ونکاحلری ومناسترلری رسومی وسائر دیشن پطریقلق محصولن قدیمدن اولی کلدیکی اوزره وبراتلری موجبنجه ویروب تردد ایتدیرلیوب وپطریق مرسومك طرفندن میری رسوم تحصیلی ایچون کوندردیکی وکیل وآدملرینه قولاغوز ویریلوب ومرور وعبور ایلدیکی یرلرده احسن وجهله کچمك ایچون تبدیل جام وکسوه وآلات حرب کتوردکلرنده میر میران ومیرلوا وویوده وصوباشیلر وسردارلر وسائر اهل عرف طائفه‌سی طرفلرندن فرد دخل ورنجیده وخلاف شرعشریف برنسنه مطالبه ایتدیرلیه دیوبرات عالیشانم شروطنده مصرح اولدیغنه بناء بوندن اقدم استانبول پطریقلغنه بافرمان عالی ملحق اولان مارالذکر ایپك پطریقلغی التزامنده اولان قضالرك متره پولید وپسقپوسی وپاپاس وکشیش وسائر ذمی طائفه‌سنك وقاچ سنه دنبرو اوزرلرینه اداسی لازمکلن رسوم معتاده‌لرینك جمع وتحصیلی ایچون بو دفعه پطریق مرقوم طرفندن بلغراد متره پولیدی اولان یرامیا راهب وکیل تعیین اولندیغن بیلدیرمله ایپك پطریغی التزامنده اولان محللرده واقع متره پولید وپسقپوسی وپاپاس وکشیش وسائر طائفهٔ ذمیانك

برقاچ سنه دنبرو ادا ایلدکلری رسوم میریه‌نك جمع وتحصیلی ضمننده وکیل رسوم یرامیا نام راهبك مرور وعبور ایلدیکی یرلرده اهل عرف وسائرلری طرفلرندن خلاف شروط برات عالیشان ومغایر معتاد عواید وهدیه مطالبه‌سی وکندوسی وآدملری نفسلرین اشقیادن تخلیص ایچون تبدیل جامه و وکسوه وآلات حربلرینه مداخله ومعارضه اولنمامق بابنده امر شریفم ویرلمك رجا ایلدکلری اجلدن خزینهٔ عامره‌مده محفوظ اولان پسقپوس مقاطعه‌سی دفترلرینه نظر اولندقده استانبول روم پطریغنك براتی شروطنده تحت التزامنده اولان محلرده متره پولیدلرك قانون قدیم وبراتی مقتضاسنجه سنوی لازمکلان میری رسوملرندن پسقپوس وکشیشلر وسائر ذمیلرده آله‌جغی وار ایسه تعیین ایلدیکی وکیللرینه تحصیلی ایچون جاکم الوقت اولنلر شرعله معاونت ایدوب آلیویره‌لر ودمی طائفه‌سنك سنوی لازمکلان میری رسوم وتصدق اقچه‌لری وپنایرلری ونکاحاری ومناسترلری رسومی وسائر دوشن پطریقلق ومتره‌پولیدلق رسومین قدیمدن اولی کلدیکی اوزره وبراتی موجبنجه ویروب تردد ایتدیرلمیه وپطریق مرسومك طرفندن میری رسوم تحصیلی ایچون کونددیکی وکیللری وآدملرینه قلاغوز ویریلوب وکزدکلری یرلرده تبدیل جام وکسوه وآلات حرب کتوردکلرنده اهل عرف طائفه‌سی طرفلرندن جلب مال سوداسیله سن نیچون کتورسن دیو مداخله وممانعت اولنمیه دیو براتی شروطنده مصرح اولدیغی درکنار اولنغله ایمدی عرضحال وشروطی موجبنجه عمل اولنمق بابنده فرمان عالیشانم صادر اولمشدر بیوردمکه حکم شریفم واردقده بوبابده صادر اولان امرم اوزره عمل ایدوب دخی پطریق مرقومك براتی شروطی وجه مشروح اوزره خزینهٔ عامره‌م دفترلرنده مقید اولغله برات عالیشانم شروطی موجبنجه عمل اولنوب ذکر اولنان ایپك پطریقلغی التزامنده اولان محلره طرفندن تعیین ایلدیکی وکیل یرامیا نام راهب وآدملرینك مرور وعبورلرینه وتبدیل جامه وکسوه‌لرینه وکتوردکلری آلات حربلرینه ورسومات میری تحصیلنه طرف آخردن برفرد دخل وتعرض ایتدیرمیه‌سز شویله بیله‌سز علامت شریفه اعتماد قیله‌سز تحریراً فی اوائل محرّم لسنه تسعین ومأة والف

قسطنطنیه
المحروسه

III.

4. maja 1776.

1190. Ребиул-Евела 14. дан именује се ферманом за босанског владику Ћирил, коме драговољно због своје старости отступа мјесто владика Серафим. Тај се ферман налази у сицилу бр. 18., стр. 79. у Царевој Џамији у Сарајеву.

Именује се владиком вилајета, у ком су мјеста: Високо, Травник, Јајце, Скопље, Језеро (Ђол Хисар), Лијевно, Гламоч, Вакуф, Стари Мајдан, Каменград, Козарац, Нови, Бања Лука, Дервента, Тешањ, Маглај, Сребреница, Вишеград, Нова Варош са свима селима и међама. Именован је на предлог синода.

IV.

21. маја 1776.

Вјенчање пред кадијом.

Јован, син Симин, из Чекрчине махале долази лично пред шеријатски суд са својом женом Маријом, кћери Матијином, коју је био пустио прије извјесног времена, те је поново вјенчаје 12. дан Ребиул-Ахара 1190., год., у 1100 акчи, пред кадијом Мехмед Емин еф. Смаилпашићем. Свједоци су Салих-баша, Хусеин-баша и Сулејман-баша.

(Сицил Цареве Џамије у Сарајеву бр. 18., стр. 2.).

V.

10. јуна 1776.

Вјенчање пред кадијом.

Жени се Никола, син Ристин; узима Ружицу, кћер Јованову. Обоје долазе пред шеријатски суд и вјенчају се у 1000 акчи, 3. дан Џемазул-Евела 1190., пред кадијом Мехмед Емин еф. Смаилпашићем.

(Сицил Цареве Џамије бр. 18., стр. 1.).

VI.

31. јула 1776. године.

У сицилу Цареве Џамије бр. 10., стр. 190. налази се ферман упућен сарајевском кадији и кадијама у Новом Пазару, Новој Вароши, Ужицу, Ћустендилу и Травнику. У њему се вели, да је јерусалимски патријарх Аврам молио царски заштитни ферман за калуђера Матеја, који иде у патријархово име, да проси милостињу за издржавање сиромашних калуђера јерусалимских. У том ферману има ово нешто важније и занимљивије мјесто:

»Да нам нико не чини сметње у прилозима и приходима, што их добијемо од онога, што у својим башчама одгојимо за себе или што нам когод удијели као милостињу од пића, масла и меда као и осталих животних намирница. А ако би се нашао од других свештеника, који није од нас овлашћен, те би лажно варао хришћански народ и у наше име узимао разне прилоге, да му наш заступник може све то у име нас одузети. Ако би пак који од Хришћана штогод завјештао за јерусалимску сиротињу и наш заступник учинио кораке да узме те прилоге, па се деси да насљедници оног, који је завјештао, не хтједну то признати, него га покушају уврстити у осталу оставштину завјештачеву, има се настојати да се ти случајеви отклоне и у томе се има потпуно ићи на руку нашем заступнику.«

Тражи се, осим тога, да заступник може на опаснијим мјестима промијенити одијело и носити оружје; да му се на скелама не тражи скуп прелаз и да је, у опште, заштићен од сваког насиља и отимачине. Ферман је издан 12. Џемазул-Ахара 1190. год.

VII.

29. марта 1780.

Берат митрополита сарајевског Пајсије.

صورت برات شریف عالیشان

استانبول روم پطریغی واستانهٔ سعادتمده مقیم جماعت متره پولیدان دیوان همایونمه ممهور عرضحال ایدوب پطریقلغه داخل کفرهٔ کنیسهٔ رهبابان لاتین در لوای بوسنه وکلیس وهرسك و توابعها در ایالت بوسنه و قدیمدن توابعی اولان ویسوقه و تراونیك و یایچه واسقوپله وکوحصار و لیونو و غلاموچ و واقوب واسکی معدن و قمنغراد و قوزارچه و نوی و بنالوقه و دربند و ماغلای و سرأبیرنیچه و برچه و ولاسانیچه و ویشغراد و یکی واروش وسائر توابعی قضا و نواحیسنك پسقپوسی کیریلوس نام راهب پسقپوسلغن بالذات کندی حسن ورضاسیله واختیاریله مجب الاطوار وکارکذار واجرای آیین و ادارهٔ خصوصات رعیته صاحب الاقتدار اولوب پطریق وجماعت متره پولیدان مزبور ایچون انتخاب ایلدکلری اشبو دارنده فرمان همایون قدوهٔ مختار ملهٔ مسیحیه باسیوس نام راهب ختمت عواقبه بالخیر فراغت وقصر ید ایتکله میری پشکشین عن نقد تسلیم حزینه عامره م ایلمك شرطیله پسقپوسلق مذکور فارغ مرسومك قصر یدندن مرقومه توجیه ویرینه شروط قدیمه لری تصریحیله مفصل ومشروح برات شریف عالیشان ویرلمك رجاسنه استدعای عنایت ایلدکلری اجلدن حزینهٔ عامره مده محفوظ پسقپوس مقاطعه سی دفترلرینه نظر اولندقده وجه مشروح اوزره پسقپوسلق مزبور استانبول روم پطریغی التزامنه داخل و آلتی بیك اقچه میری پشکش ایله مسفور کیریلوس راهب اوزرنده اولدیغی درکنار اولنمغله موجبنجه توجیه اولنمق بابنده فرمان عالیشانم صادر اولمغین عادت پشکشی اولان مبلغ مزبور آلتی بیك اقچه یی بروجه نقد تسلیم حزینهٔ عامره م ایلدیکنه صورت روزنامچه همایونم وبرلمکله صادر اولان فرمان عالیشانم موجبنجه بیك یوز طقسان درت سنه سی ربیع الاولینك یکرمی ایکنجی کونندن توجیه ایدوب بو برات همایونی ویردم و بیوردمکه مرقوم پاسیوس نام راهب ختمت عواقبه بالخیر واروب قصر ید ایدن مرقوم یرینه ذکر اولنان پسقپوسلغه متصرف اولوب قدیمدن پسقپوسلغنه تابع یرلرده ذمی طائفه سنك اولوسی وکیجیسی و پسقپوسلر و پاپاسلر وکشیشلر و قالوغریه مرقومی اوزرلرینه متره پولید بیلوب آیینلرینه متعلق امورلرنده طوغری سوزندن تجاوز ایلمیوب واطاعتده قصور ایلمیه لر ومراجعتلرین متره پولیده ایده لر و قدیمدن تصرفنده اولان قضالرك پسقپوسلری آیینلری موجبنجه ازرلرینه متره پولید بیلوب عزل و نصبلری متره پولیدلری معرفتیله اولوب آخردن بر فرد قاریشمیوب و متره پولیدلغنه تابع یرلرده قدیمی تصرفلرنده اولان کلیسا ومناسترلرین بلا امر شریف کسنه اللرندن آلمیوب ووضع قدیمی اوزره اذن شرعله واقع اولان مرهاتلرینه آخردن بر فرد دخل و تعرض قلمیه لر وبلا امر شریف اهل عرف طائفه سی طرفلرندن بیورلدی ایله مجرد کلیسا ومیاسترلرین تفتیش

ایده‌رز دیو تعدی وتجریم ایتدیرلیه و ذمی طائفه‌سندن بری تزویج ایتملو اولدقده و یاخود عورت بوشاملو اولسه ارالرینه متره پولید وطرفندن تعیین ایلدیکی وکیللرندن غیری کمسنه کزمیوب و قاریشمیوب و مرد اولان راهبلردن طائفه سی کندو آیینلری اوزره پطریقه ومتره‌پولیده و پسقپوسلرینه هر نه وصیت ایدرلر ایسه مقبول اولوب روم شاهدلریله شرعله استماع اولنه ومتره‌پولید مرقومك التزامنده اولان پسقپوسلرك وکشیشلرك و پاپاسلرك و قالوغریه‌لرك وغمنوسلرك آیینلرینه مخالف قباحتلری ظهور ومتره‌پولیدك معرفت و اذنی یوغیکن آیینلرینه مخالف نکاح جائز اولیان ذمی‌یه نکاح ایدن پاپاسلر و یاخود وکیللرینك حقلرنده لازمکلان تأدیبلرین اجرا ایلیه‌لر ومتره‌پولید و وکیللری وآدملرینك و پسقپوسلرك شرعشریفه متعلق هر نه کونه دعوالری ظهور ایدر ایسه بر یرده استماع اولنیوب دیوان همایونده وزرای عظام وقاضیعسکرلرم حضورلرنده کورلمك اوزره حواله اولنه وآستانه ده دیوان همایونده کورلمك اوزره ایکن محلنه احضاردن منع اولنوب ورفع اولنوب یرینه نصب اولنان پاپاسلره کمسنه مانع اولیه وآخردن شفاعت و رجا ایله بوکشیشی پسقپوس ایله دیو جبر و تعدی اولنیوب و یاخود شو پاپاسی عزل وکلیساسن بشقه پاپاسه ویر دیو برفرد جبر و تعدی اولنیوب ومتره‌پولید مرقومك قانون قدیمی وبراتی مقتضاسنجه سنوی لازمکلان میری رسوملرندن پسقپوس وکشیشلر و پاپاسلر وسائر ذمیلرده آله‌جغی وار ایسه تعیین ایلدیکی وکیللرینه حاکم الوقت اولنلر شرعله معاونت ایدوب آلیویره‌لر و ذمی طائفه‌سنك سنوی لازمکلن میری رسوم و تصدق اقچه‌لری و پنایرلری و نکاحلری ومناسترلری رسومی وسائر دوشن پطریقلق ومتره‌پولیدلق رسومن قدیمدن اولی کلدیغی اوزره وبراتی موجبنجه ویروب تردد ایتدیرلیه ومتره‌پولیدلغنه تابع یرلرده بعض ترك دنیا اولان کشیشلر و پاپاسلر محله‌دن محله‌یه کزوب باعث اولنلر آیینلرینه مخالف ایستدکاری یرلرده کزمیوب متره‌پولیدلری معرفتیله آیینلری اوزره تأدیب ومنع وکیرو قدیمی ساکن اولدقلری مناسترلرینه کوندریله و پاپاس وکشیش طائفه‌سندن بعضیلری متره‌پولیدلری معرفتیله دخی ذمی طائفه‌سنك خانه‌لرینه واروب آیینلری اجرا ایلدکده وقدیمدن آیینلری اوزره ما بینلرنده اولان نظام وانتظاملرینه قضاة ونواب ومتسلملر و ویوده‌لر ومتولیلر وصوباشیلر وقپودانلر وسائر اهل عرف طائفه‌سی طرفلرندن ممانعت اولنیه وممالك محروسه‌مده واقع رعایا فقراسنك بالجمله امور وخصوصلرینك رؤیت وتمشیتی وکشیشخانه‌لرینك ایراد ومصارفات وسائر خصوصاتی قاعدهٔ آیینلری مقتضاسنجه یالکز پطریق الوقت اولنلرك رأی وانضمامنه منحصر اولیوب جماعت متره‌پولیدان تعرض اولنوکلمکله جماعت متره‌پولیدان دخی دیون کفالت ضامن اولدقلری حسبیله استدانه اولنان مالغه علمری لاحق اولق ایچون از قدیم مهرلری متره‌پولیدلرك یدلریله اعمال و بعد الیوم غدر وظلمدن مصون اوللریچون ممالك محروسه‌مده اولان جمله مناسترلرك مهرلری بو وجهله مفوض جماعت اولوب فرد آفریده مداخله ایتمدیکی کبی ما تقدمدن برو کشیشخانه مهری جماعت متره‌پولیدانه احاله اولدیغی وجه اوزره بوآوان میمنت اقترانده دخی مهر مرقوم جماعته تفویض وآستانه‌ده مقیم اولان

متره‌پولیدانك عنوانتی حاوی و بینارنده اختیار ایلدکلری متره‌پولیدلره تسلیم اولنه و استانبول پطریغنك جماعت متره‌پولیدان ایله کشیشخانه مهرلری ایله ممهور عرضحاللری معمول به اولوب آیینلرینه متعلق هر نه عرض و اعلام ایدرلر ایسه مساعده اولنه و متره‌پولید و پاپاس طائفه‌لرینك خانه‌لرنده اظهار صوت ایتمکسزین انجیل قرائت ایلمارینه ممانعت اولنیوب و اهل عرف طائفه‌سی مجرد تجهیز ایچون سز ملك منزلکزدن بر اوطه کزده توریة و انجیل اوقیوب قندیل آصمش سز و موم یاقش سز و اسکمله و تصویر قیوب پرده آصمش سز و بخور یاقوب صالرسز و الیکزده دکنك طوتارسز دیو بهانه‌لریله رفع صوت و اعلان کفر ایلمامك شرطیله اجرای آیین عاطله‌لرینه مجرد جلب مال قصدیله میر میران وسائر اهل عرف طائفه‌سی طرفلرندن خلاف شرعشریف و بغیر حق اقچه مطالبه‌سیله تعدی ایتدیرلمامك ایون مقدما ویریلان فرمان عالی براتلری شروطنه ادخال اولنه دیو صادر اولان فرمان عالیشان محتله قید اولنمغله خلاف رنجیده و تعدی ایتدیرلمیوب و متره‌پولید مرقومك طرفندن میری رسوم تحصیلی ایچون کوندردیکی وکیللری و آدمارینه قولاغوز ویریلوب و کزدکلری یرلرده تبدیل جامه وکسوه و آلات حرب کتوردکارنده اهل عرف طائفه‌سی طرفلرندن جلب مال سوداسیله سن نیچون کزرسن دیو آخردن مداخله و ممانعت اولنمیه و بر ذمینك کندی رضاسی یوغیکن جبراً کسنه مسلمان ایلمیوب و متره‌پولیده میری رسوم ایچون ویره‌جك اقچه‌سی اولمیوب میری رسوم اقچه‌سنه بدل قماش و اثواب و اقچه ویردکارنده وکیللری و آدمارینی کتورر ایکن منازل ومراحله و اسکله‌لرده کمرك و باج وهدیه و عواید مطالبه‌سیله امینلردن فرد دخل و رنجیده ایلمیه‌لر و متره‌پولید مرقومك کندی مأکولاتی ایچون حاصل اولان باغلری محصولن و تصدق نامیله ذمی طائفه‌سنك ویره‌کلدکلری شیره و یاغ و بال وسائر ترکه و اشیالرینی کتوررکن اسکله‌لرده و قپولرده کمرك امینلری وسائر اخیلر رسم کمرك و باج وسائر نسنه مطالبه اولنیوب و ممانعت ایلمیه‌لر و متره‌پولیدلغنه وکلیسا ومناسترلرینه متعلق باغ و باغچه و چفتلك و قدیمدن تملیك اولوب وقف اولان تارلالرینه و چایر و دکمن و پنایرلرینه و ایازمه ومناسترلرینه وسائر بونك امثالی کلیسالرینه وقف اولان بیوت و دکاکین و املاك و اشیا ونقود و طوارلرینه و ضبط و تصرفلرینه دستور العمل اولوب آخردن بر فرد مداخله ایلمیوب و متره‌پولید مرقومك و پسقپوسلرك عزل و نصبی و سوء حالنی مشعر پاشالردن وقاضیلردن و نائبلرندن عرض اولنوب کلوب تشکی اولندقده صحت معلوم اولدقجه اصغا اولنیوب و بر تقریب ایله فرمان علیشان دخی صادر اولور ایسه اعتبار و اجرا اولنیوب و مقدم و مؤخر تاریخیله و بر وجهله امر شریف ویریلور ایسه دخی محلنده عمل اولنمامق اوزره منع اولنوب و ذمی طائفه‌سنك بعضیلری حال حیاتلرنده بطریقه و متره‌پولیده و پسقپوسه و کلیسالرینه برمقدار شی وصیت ایلدکلرنده بعده مرد اولدقلرنده وارثلرندن شرعله آلیویریلوب و مرد اولان ذمی طائفه‌سنك رجال ونسوانلرینك پاریسیه و پورسیه تعبیر اولنور رسوملری وارثلرندن معرفت شرعله آلیویریلوب و متره‌پولید مرقومك تحت التزامنده

اولان قضا ونواحی وقراده ساکن پسقپوس و پاپاس وکشیشلرك وسائر ذمیلرك سنوی میری رسوم وضرر قصابیه وتصدق اقچه‌لری وآیاژموز وژینه وپنایرلری واونکی وایکنجی واوچنجی نکاحلری رسوملری وسنوی هر اولی ذمی اوندن اون ایکیشر اقچه وهر پاپاسدن برر آلتون پطریقاق وینه سنوی هر اولی ذمی اوندن اون ایکیشر اقچه وهر پاپاسدن برر آلتون مترەپولیدلك رسومن وبعض ذمیلر میری رسوم مقابله‌سنده سنوی ویره‌کادکاری بغدایاری ونقل اولنان بغدایدن وروغن زیتدن باج وکمرك مطالبه اولنمیه وسنوی کلیسالرینك وقریه‌لرینك پانکالری وسائر جزوی وکلی رسومات ومحصولاتن مجموعن مترەپولیدلری ویاخود طرفندن وکیللری میریچون اخذ وقبض ایلدکاری وقتنده اهل عرف وسائرلردن متضرر اولدقلری سببی ایله ظلم وتعدیلری منع ودفع وآخردن مداخله وبرفرده ممانعت وتجاوز اولنمیوب وبعض ذمیلر مال میری جمعی زماننده ومقدماً اولاد واقربا وعیاللریله معاً براوه جمع اولوب براتکزده او باشنه دیو تحریر اولنمغله شمدی بز جمله‌مز براوده اولورز دیو مال میری یه غدر اولنمیوب عناد ومخالفت ایتدیرلمیه وبعض ذی قدرت کمسنه‌لر زعما وارباب تیمار چفتلکلرنده وقشلاقلرنده وقریه‌لرنده اولان ذمیلره بونلر بزم کتخدالرمز وتراوغلانلریز وایرغادلریز وخدمتکارلریزدر دیو میری رسوم اداسنه ممانعت وغدر ایتدیرلمیه وعقد نکاح وفسخ نکاح ومنازع فیه اولان ایکی ذمی ما بینلرین رضالری ومترەپولید وکیللری معرفتیله اصلاح واقتضا حسبیله آیینلری اوزره کلیسالرنده یمین ویروب وافروس تعبیر اولنور تأدیب ایلدکلرنده قضاة ونواب مداخله ایلمیه‌لر ومترەپولیدك اذن معرفتی یوغیکن تحت التزامنده اولان پاپاسلر آیینلرینه مخالف نکاح جائز اولمیان ذمی‌یه نکاح ایلمیوب وبر ذمی طائفه‌سی آیینلری اوزره انجق اوچ دفعه تأهل ایدوب آیینلرینه مغایر زیاده اولمق وعورت بوشامق وعورت اوزرینه عورت آلمری هروجهله آیینلرینه مخالف اولمغله اولمقوله‌لره رخصت وبرلیوب تأدیب وکوشمال اولنوب ومرد اولان پسقپوس وپاپاس وکشیش وقالوغریه‌لرك کرك نقود واشیا وبارکیر واملاکلری وکلیسالرینه متعلق هرنه‌سی وار ایسه مترەپولید ویاخود طرفندن تعیین اولنان وکیللری میریچون اخذ وقبض ایلدکلرنده بیت المال وقسام ومتولیلر وموقوفاتجیلر وناظرلر وقپودانلر وویوده‌لر وصوباشیلر وآدملر وسائرلری بیت المال عامه وخاصهٔ دفترخاقانیده بزه حاصل یازلمشدر مداخله ایلمیوب وآیینلرینه مخالف نکاح ایدن مسفورلر کلیسالرینه کیرمك دخی آیینلرینه مخالف اولمغله بعد الیوم اولوجهله مرد اولدقده قضاة ونواب وقپودانلر وسائر ضابطاری وذی قدرت کمسنه‌لر پاپاسلره سز قالدیرك دیو تعدی ایتدیرلیوب ومیری رسومی ویرمکده عناد اوزره اولان پسقپوس وپاپاسلری آیینلری اوزره تأدیب وصاچارین طراش وکندولرین عزل ویرلرین آخره ویردکده دخل ایتدیرلمیه وذمی طائفه‌سندن برینی تأدیب وتربیه ایچون آیینلری مقتضاسنجه کوندردکاری افروس تعبیر اولنوب تأدیب کاغدلرینه مداخله اولنمیوب وذمی طائفه‌سنك بعضیلری آیینلرینه مخالف نکاح مراد ایلدکده سائر یرلره واردقلرنده نکاح ایلمیه‌لر وبعض ذمیلرك ثلث مالن

كليسا ومناسترلرينه وبطريقه ومتروپوليده وپسقپوسه وصيت ايلدكده رؤم شاهدلريله شرعله استماع اولنوب وپسقپوس وپاپاس وكشيش وقالوغريه‌لردن برى اذن شرعله وضابط طرفندن اليقونلمق لازم كلدكده متره‌پوليد مرقوم اليقويوب وكليسا ومناسترلرينه وكيل اولوب دوشن محصولاتن اكل وبلع ايدن مسفورلرك محاسبه‌لرين كوردكده وعزل ونصب ايلدكده آخردن ممانعت اولنيوب ومتره‌پوليدك كندو رضاسى يوغيكن نز سكا جبراً يساقجى اولورز ديو قپوم قوللرى وسائرلرى طرفلرندن مغاير شروط جبر وتعدى ايتديرليوب وكندونك وآدملرينك بندكارى باركير وقاطرلرى اولان وقپوم قوللرى وقپودانلر وسائرلرى طرفلرندن آلنيوب ومداخله ايتديرليه ومتره‌پوليدك ساكن اولديغى قوناغنه عسكرى واهل عرف وسائرلرى طرفلرندن قوناق تكليفى ايله رنجيده ايتديرليه ومتره‌پوليد مرقومك كندويه مخصوص اولان عصاسن النده كتوردكده مير ميران ومبرلوا ومتسلملر ومتوليلر وناظرلر وقپودانلر وويوده‌لر وسردارلر وبوستانى حصكيلرى واوسته‌لرى وصوباشيلرى وقرا ضابطانى طرفلرندن برفرد مانع ومزاحم وتعدى ودخل اولنيوب اشبو برات عاليشانم شروطى موجبنجه دستور العمل وسر بسيت اوزره ضبط وربطنه آخردن بردرلو وجهاً من الوجوه وسبباً من الاسباب دخل وتعرض قلميه‌لر شويله بيله‌لر علامت شريفه اعتماد قيله‌لر تحريراً فى اليوم الثامن والعشرين ربيع الاول لسنة اربع وتسعين ومائة والف

بمقام قسطنطنيه المحروسه

Цариградски синод са патријархом урумским поднио је Моме Царству молбу утврђену својим печатом, у којој вели: У крајевима, који припадају нашој патријаршији, у вилајету босанском, клишком и херцеговачком са њиховом околицом попови католичких цркава, који спадају под нашу патријаршију, јављају: архиепископ Ћирил, поглавица босанских мјеста Високог, Травника, Јајца, Скопља, Језера, Ливна, Гламоча, Вакуфа, Старог Мајдана, Камен-града, Козарца, Новог, Бање Луке, Дервенте, Маглаја, Сребренице, Бирча, Власеница, Вишеграда, Нове Вароши и осталих котарева и испостава уступа драговољно своје мјесто епископу Пајсију, који је врло вриједан и који добро познаје вјерске обреде и народне обичаје и који је послен и вјешт, да чува рају и обавља њене послове и који је изабран од патријарха са епископским збором. Он је најприбранији међу онима, који вјерују у Христа; да му Бог подијели на смртном часу оно, што је Богу најмилије! У поднешеној молби моли се, да им издам мој превишњи берат и да га именујем за архиепископа тих покрајина у мјесто првашњег уз услов, да има дати државној благајни дар у готову, као што је обичај. На то ја наредих, да се види у списима моје ризнице, како стоји та епископија и гдје се налази, те се виђе да спада под цариградску урумску патријаршију и да је уписана на Ћирила са 6000 акчи дара државној благајни, који је предан, на основу чега сам ја био наредио да му се изда ферман.

Према томе издајем поменутом Пајсију мој високи берат и именујем га од 22. дана Реби-ул-Евела 1194. и наређујем, да поменути Пајсије, коме желим свако добро, буде на мјесто првашњега. Хришћани, велики људи и пролазници, епископи, попови, калуђери, који од старина припадају под

ту митрополију, имају њега сматрати својим митрополитом и старјешином. У њиховим вјерским стварима немају преслушати његових праведних заповиједи и у покорности правити погрешака; у свему се имају обраћати на митрополита. Њихово именовање и свргнуће биће увијек од стране митрополитове и у то се не ће моћи нико мијешати. У тим крајевима не може нико одузимати од њега цркве и манастире, што не ће показати мога фермана. Са шеријатском дозволом може оправљати цркве и у том му не смије нико више сметати. Ви званичници, не смијете глобе узимати ни нападати и напастовати цркве и манастире са самим буjрулдијама без мога фермана. Ако се ко од раје жели оженити или пустити жену, то се мора обратити митрополиту или његову заступнику, а други да се не мијешају у то. Кад умре који поп, што би завјештао штогод патријарху, митрополиту, епископима, шеријат то има примити са свједоцима њихове вјере. У његовој митрополији, ако би, по њихову закону, погријешио штогод који епископ, прото, поп, игуман или калуђер, те га он казни по свом канону, у то се нема нико мијешати, нити то забрањивати. Без знања митрополитова и његове дозволе ако би који поп вјенчао кога Хришћанина, митрополит ће га казнити како он хоће. Ако би когод тужио за шеријатске ствари митрополита или његова заступника или кога његова човјека или кога од епископа тамо им се не може судити, него ће се списи послати у нашу престоницу и о њима ће се расправљати пред казаскерима и пред министарским савјетом на мом дивану. Док би се та расправа водила на мом дивану, њих не смије тамо нико затворити или казнити. Митрополита не смије нико нагонити да повлачи изречено свргнуће попова или да поспјеши њихово одликовање у већи чин. На исти начин не смије нико натјеривати митрополита, да премјешта или намјешта попове.

Поменутом митрополиту, што припада по старом обичају и по берату, има се давати његов годишњи доходак од епископа, прота, попова и осталијех Хришћана. Шеријатски суци имају бити у помоћи њему или његову замјенику при побирању тих прихода. Хришћани треба да дају годишње одређене вјерске порезе или оно од добровољних прилога и панађура и вјенчаница и парусија и остало што су дужни да дају по старом обичају без затезања патријарху и митрополиту. Калуђери, који напусте овај свијет и идући од мјеста до мјеста позивају на непокорност и од људи узимају новац без закона, биће кажњени по њиховом закону са митрополитовим знањем; забраниће им се ходање и биће враћени на њихова стара мјеста у манастире. Ради вјерских обичаја с митрополитовим знањем и дозволом свештеници могу ходати по хришћанским кућама и вршити вјерске обреде, а у то се не смију мијешати кадије, поткадије, мутеселими, војводе, мутевелије, субаше, капетани и остали званичници.

Све одлуке о сиромашној раји, која се налази у мојој широкој царевини, преглед црквених прихода и расхода и све вјерске дужности не ће вршити сам патријарх, него треба све то поднијети на претресање синоду. Што синод нађе за сходно како у свему осталом, тако и у издавању црквених новаца на камате, и кад то одобри онда ће одлуку потврдити оним печатом, који се даје у споразуму свега синода.

Након данас, да се учувају од пропасти и од неправде у мојој широкој царевини црквена добра, поднијеће се печати свих манастира синоду. Тим печатима не смије нико други руковати. Као и до сада, што је био обичај, да

су се печати сваке митрополије подносили синоду на преглед и сравњивање, на исти начин треба и сада цариградском синоду поднијети печате. Кога синод између себе изабере и на што га опредијели даће му и печат нарочито начињен за њега. Митрополити ће штогод затраже с таким печатима у вјерским стварима добити одобрено, ако синод устврди, да је печат истовјетан.

Митрополити и попови не смију бити сметани у том, кад у својим кућама уче лијепи Инџил. Ако би когод од званичника само ради узнемиривања напао на њих говорећи им: »Ви у вашијем кућама учите турију и инџил, објесили сте кандило, запалили сте свијећу, метнули сте трапезу, ставили сте икону, објесили сте завјесу, палите миришљиве ствари, у рукама носите штапове, на глас исказујете своју криву вјеру; то не смијете радити« и ако би хтјели да их глобе за то, били то мири-мирани или остали званичници, то све чине против шеријата и правде нападајући их и тражећи новаца од њих. Да се то не смије чинити наредио сам једним засебнм ферманом и сад опет заповиједам, да се то понови у овом берату. Против моје заповиједи њих несмије нико кињити ни нападати.

Кад поменути митрополит спреми свога заступника или свог човјека ради наплаћивања прireза, који њему припадају, треба им дати путовође. У путу они могу промијенити хаљине и слободно им је носити оружје, а од звaничника и других не смије им нико стати на пут, нити их питати куда иду и зашто иду. Никаква Хришћанина не смије нико на силу, преко његове воље, турчити. Ако ко не би могао да плати митрополиту дужни прирез новцима, те му да кумаша или ма каквих било хаљина, онда се на те ствари не смије тражити по мјестима и скелама ђумрук, нити их смију тражити на поклон. Што поменути митрополити узгоје за своју кућу у својим башчама и виноградима или им ко од Хришћана да као милостињу што од пића, масла, меда, хране за коње и осталих ствари, то је слободно од царине њему и људима, који то носе, на свима скелама и капијама; а ђумручки емини нити им могу што тражити нити им пријечити пута. Башче и виногради, које припадају митрополитима, црквама и манастирима, читлуци, њиве, чајири, млини, куће, дућани, некретнине и покретнине, кућне животиње стоје потпуно на располагању њима, без пореза и без ичијег права на мијешање.

За поменутог митрополита и за епископе ако би ко дошао кадијама или поткадијама, па се притужио и затражио или свргнуће њихово или протјеривање, кадија не треба ни да саслуша, ако се тачно не увјери у истинитост навода. И ако би ко за то показао и мој ферман ни то се не треба узети у обзир, што се не ће мени пријавити та ствар и што о том не ће доћи моја поновна превишња заповиједь.

Ако би ко од Хришћана за свога живота учинио завјештање патријарху, митрополиту, епископу или цркви, након његове смрти узеће то шеријат од његових насљедника и предати га дотичнима. Кад умре који од Хришћана, мушко или женско, кадија треба да наплати од његових насљедника парусије за цркву. У оним мјестима, која су потчињена поменутом митрополиту, у котаревима, испоставама и селима епископи, проте, попови и остали Хришћани, што станују у њима дужни су давати годишње патријарху осим касапије, милостиње, ајазме и панађура и од првог, другог и трећег вјенчања, ако то буде, још овако: сваки кућни домаћин по 12 акчи, а поп по један дукат. На

исти начин сваки ће хришћански домаћин дати и митрополиту по 12 акчи, а попови по један дукат. Ако који Хришћанин не могне платити новцем, него то дадне у житу или маслу, има то бити просто од пореза и царине. Кад купи црквене даће или митрополитове, мале или велике, митрополит сам или његови заступници дужни су званичници да их штите и помажу ако би се ко томе успротивио. Ако који од Хришћана у вријеме сакупљања митрополитових даћа састави у своју кућу своје синове и породицу, који су се одијелили, те одговори митрополитову заступнику: »у берату вам пише да узимате даћу на једну кућу, а ми смо данас сви у једној«, званичници су дужни томе стати на пут, да митрополит не трпи никакве штете. А ако би ко од моћнијих као бегова, спахија по својим читлуцима, зимницама, селима изјавио за неке Хришћане, да су његове ћехаје, аргати, слуге и да не могу давати годишње патријарху и митрополиту, то се не може дозволити.

Вјенчања и распуштања и препирке међу Хришћанима има уређивати митрополит или његов заступник и то у црквама. Ако би он кога одлучио од цркве, не смију то порицати кадије ни поткадије. У мјестима потчињенијем митрополиту не смију попови вјенчавати Хришћане без његова знања и дозволе. По хришћанском закону може се женити само три пута и више се не може дозволити, јер је преко закона. Исто се не смије дозволити, да се пусти жена без разлога или да се на прву доведе још једна; на то се има добро пазити и то оштро казнити.

Кад умре који од епископа, прота попова и калуђера, има митрополит или његов заступник узети од његова имања све, што припада цркви, било то у готовом новцу или у стварима или у некретнинама или у коњима, а мијешати се не смију у то надзорници државне благајне, мутевелије, кадије, капетани, војводе, субаше и њихови људи, нити икако смију уносити руке у те ствари.

Који би се оженио против хришћанског закона, па због тога био одлучен од цркве за живота и кад би умро послије тога, не смију кадије, ни поткадије ни капетани, ни остали званичници нагонити попове, да га сахране. Ако би који од епископа или попова затегао у давању даћа или штогод погријешио у вјери, па био с тога кажњен или обријан или свргнут, не смије се од званичника нико заузимати за њ, нити се мијешати у те ствари. Ако би коме од Хришћана дошло укорно писмо не смије се нико распитивати за што је то добио. Ни једном Хришћанину није слободно отићи у друго мјесто, па се тамо оженити против закона. Сваки Хришћанин може трећи дио свога имања завјештати цркви, манастиру, патријарху, митрополиту и епископу, а као свједоци признају му се и немуслимани. Ако би ко проневјерио црквене и манастирске приходе, те за то био свргнут послије прегледа рачуна, не смије бити ни од кога узет у заштиту против митрополита. При путовању митрополита или његова заступника не смије се нико наметаги за путовођу; исто тако не смије им нико од званичника узети коња или јахалицу. У митрополитов конак не смије се смјештати војска ни званичници. Ношење особитога штапа митрополитова, што га има у руци, не смију бранити ни мири-мирани ни мири-ливе, ни мутеселими, ни мутевелије, ни надзорници, капетани, војводе, сердари, хасеђије, субаше, сеоске старјешине и надзорници стража.

По садржају овога Мога високог берата може радити и управљати како хоће и у то му се не може нико мијешати. Тако знајте и вјерујте у Мој знак. Написа се 28. дан Ребиул-Евела 1194. у Цариграду.

(Број сицила 29., стр. 133., у Царевој Џамији у Сарајеву.)

VIII.

3. марта 1775.

У сицилу Цареве Џамије бр. 27., стр. 60. налази се препис фермана од 20. Ребиул-Ахара 1199. дана сарајевском кадији. У њему се вели, да цар на молбу духовника са архиепископом манастира Мусатове планине (Синаја) потврђује избор Теодосија монаха, који је замијенио умрлог Натанаила, као калуђера путника и просца за манастир. И он, као и његов умрли друг одређен је да купи милостињу по Босни и Сарајеву, а царски ферман, који му се даје, има да га штити од свих неправда локалних власти.

IX.

16. децембра 1797.

У сицилу Цареве Џамије, бр., 37., стр. 132., под датумом 25. Џемазул-Ахара 1212., налази се шеријатски хуџет овог садржаја: пред Хасан-Есад ефендијом, сарајевским кадијом и пред Хаџи Јовом, сином Димовијем, Хаџи Макарије свештеник, родом из Јерусалима, становник Бала махале у Сарајеву, завјештава своју кућу цркви. Она граничи с једне стране митрополитском кућом, с друге Попадића башчом, с треће кућом Миће Арнаутовића, а с четврте путем. У тој ће кући он становати до смрти и бити јој мутевелија, »а послије моје смрти да буде мутевелија онај свештеник, који дође овамо из Јерусалима, и да он у истој кући заједно са сарајевском хришћанском сиротињом станује, и да се сваке године од ове кућне кирије одвоји по десет гроша и шаље сиротињи, која се налази у јерусалимском манастиру«, а остали приход да се троши на поправак куће.

X.

13. новембра 1802. год.

У сицилу бр. 43., на стр. 10. у сарајевској Царевој Џамији налази се берат из времена сарајевског кадије Абдул-Фетах ефендије, који је био родом из Софије, и у њему се каже, да је јављено цариградском синоду, како је умро митрополит босански Пајсије. Пошто је тако остало упражњено његово мјесто замолио је народ, да му се именује насљедник. Синод је изабрао на то Калиника, па га предложио султану на потврду. Овај га потврђује 22. Реџепа 1217. године и издаје му берат у смислу прошлога.

XI.

28. јула 1803.

Вјенчање пред кадијом.

Први њезин човјек Симо пустио је своју жену Милицу прије пет дана пред Осман башом, слугом мутеселимовим и пред Салих башом, слугом

шеријатског суда. Она се поново удаје за Николу, сина Јованова, из Кадина Села и обоје долазе пред шеријатски суд, те се вјенчају у 2000 акчи 19. дан Ребиул-Ахара 1218. год. Вјенчали се пред кадијом Абдул-Фетах ефендијом.

(Сицил Цареве Џамије бр. 47., стр. 2.)

XII.

29. августа 1803.

Вјенчање пред кадијом.

Доље споменути свједоци тврде, да је Божо муж Митре, Маркове кћери, умро прије двије године. Она се сад удаје за Божу, сина Маркова, из џемата Кијева, који собом долази на шеријатски суд. Испред Митре долази Стјепан, син Тодоров, из села Тилаве. Свједоци су Мијат, син Милованов и Илија, син Стјепанов, обојица из села Божевића. Вјенчају се у 1500 акчи 22. дан Џемазул Евела 1218. год. пред кадијом Абдул-Фетах ефендијом.

(Сицил Цареве Џамије бр. 47., стр. 2.)

XIII.

17. децембра 1803.

Вјенчање пред кадијом.

Жени се Гаврило, син Стојанов, из Латинлука. Његов заступник је Мустафа баша, син Абдулахов, из махале Мједенице. Удаје се дјевојка Сока, кћи Божина, а заступник јој је Бекташ-ага, син Хусеин-агин, из махале Бакар-Бабине (Ат-Мејдан). Свједоци су Сулејман чауш, син Ибрахимов, из махале Сагр-Хаџи-Махмутове (из Дола) и Сулејман баша син Бекташ-агин. Вјенчају се у 6000 акчи 14. дан Рамазана 1218. пред кадијом Абдул-Фетах ефендијом.

(Сицил Цареве Џамије бр. 47., стр. 2.)

XIV.

28. маја 1804.

У сицилу Цареве Џамије бр. 44., на стр. 99., налазе се два царска фермана издана на молбу босанског митрополита Калиника, упућена сарајевском кадији. Владика се тужио, да му многи званичници сметају у купљењу дања, које му припадају и да је народ непослушан, те му ускраћује плаћање посмртнине, вјенчаница, крштења и других прихода. Цар наређује кадији, да сви чиновници не само не смију ометати владику, него му на сваки начин морају помагати и ићи на руку.

XV.

Око конца јануара 1805.

Царски ферман босанском валији и наткадији, да чувају и штите од зулума Хришћане и њихове вјерске поглавице.

فرمان شريف عاليشان

دستورمكرم مشيرمفخم نظام العالم مدبر امورالجمهور بالفكر الثاقب متمم مهام الانام بالرأى الصائب

ممهد بنيان الدولة والاقبال مشيد اركان السعادة والاجلال المحفوف بصنوف عواطف الملك الاعلى بوسنه

واليسى وزيرم السيد مصطفى پاشا ادام الله تعالى اجلاله واقضى قضاة المسلمين اولى ولاة الموحدين معدن الفضل واليقين رافع اعلام الشريعة والدين وارث علوم الانبياء والمرسلين المختص بمزيد عنايت الملك المعين مولانا سراى قاضيسى زيدت فضائله ومفاخرالامائل والاقران اعيان وسائر ضابطان زيد قدرهم توقيع رفيع همايون واصل اولبجق معلوم اوله كه اعمار بلاد وامصار وآسايش رعيت خصوصنه موقوف اولديغى بديدار وبو مراملك حصولى وديعة الله اولان فقراى رعيت استمالت وامنيتلرينه ومتره پوليد وپسقپوسلرى وجهاً من الوجوه رنجيده ورميده اولميوب اسباب راحت وآسايشلرينك استكمالنه منوط اولديغى وبو امر اهمه اهتمام ودقت ولات وحكامك لازمهٔ ذمت ومقتضاى مأموريتلرندن ايدوكى بديهى وآشكار ايكن برمدتدنبرو ولات وحكام وسائرلرى طرفلرندن بوخصوصلره عدم اهتمام ودقت ومغاير رضاى شاهانهم فتح خاقانيدن برو با بروات شريفه نائل اولدقلرى امتيازات عتيقه منافى ومغاير اوضاع و حركاته ابتدار ايله تنفير قلوب رعيته تصدى برله كرك متره پوليدك وپسقپوسلرنده وكرك توابع اولان قضا وقصبات وقراده متوطن رعايا فقراسنه دخى خلاف شريعت غرا ومغاير رضا كونا كون رنجيده و اموال ميريه ورسومات مقننه تحصيلى سياقنده ويريله كلان بيورلدى ومراسله ضمننده اقچه طلبيله تجريم و تغريم ومرد اولان رهبانلرك اموال متروكه لرينك ضبطنه ومناسترلرينك ايداكلرينه مداخله وتعرض و وضع برمثللو حركت وسائر كونه يدى ومظالم ايله ارزده ورنجيده يه ابتدار ابلدكلرى وبو حالت رعايا فقراسنك پريشانلقلرينه باعث اولديغى بو دفعه بالاخبار واصل سامعهٔ شهانهم اولوب ممالك اسلاميه ده متوطن جزيه كذار صنوف رعيتك كافهٔ مظالم وتعدياتدن حمايت وصيانت ورفاه حال آرامش باللرينى مستوجب اولور اسباب وسائلنك استكمالى مزينه لرده مطلوب قطعى داورانهم اولديغى مستغنى تعريف واشعار اولمقدنناشى سزكه وزير مشار ومولانا وسائر مومى اليهم سز فيما بعد سراى برسنه ده متوطن روم پسقپوسنك يدنده اولان برات شريفمده مسطور شرائطه رعايت ايله امر شريف احضار وحبس وتكليفى وجهات سائره ايله رنجيده ورميده اولنميوب برموجب شرائط برات حمايت وصيانتلرينه وكرك پسقپوسى مرسوم وكرك توابعى اولان محالرده متوطن فقراى رعيته بيوجه بركونه تكدير ورنجيده ومرد اولان رهبانلرينك املاك متروكه لرينه ومناسترلرينك املاكنه تعرض واموال ميريه ورسومات مقننه سياقنده ويريله كلان بيورلدى ومراسله ضمننده نسنه طلبيله تجريم وتغريم اولنميوب بالوجوه حمايت وصيانت و تحصيل آسايش وامنيتلرى خصوصنه بالاتفاق كمال اهتمام ودقت وبوندن صكره دخى منافى فرمان و رضا اومقوله اطواره مبنى متجاسر اولنلر حقنده آتش غضب ملوكانهم مشتعل اولهجغى واشد عقوبتيله تأديب اولهجقلرى مجزوم اولغله اومقوله لرينك كوش هوشلرينه كركى كبى القايه مبادرت اولنمق فرمانم اولغين تنبيهاً واهتماماً وتأكيداً وافهاماً اشبو امر شريفم اصدار وارسال اولنشدر ايمدى آسايش احوال رعيته دقت سبب عمارت مملكت ولازمهٔ مراسم نصفت وعدالتدن اولغله فيما بعد بوسنه ده متكن پسقپوس

مرسومك يدنده اولان برات شريفمده مندرج شرائطه رعايت برله بلا امر شريف اخضار وحبسى وتكليفى وجهات سائره ايله رنجيده ورميده اولنميوب اوجب شرائط برات حمأيت وصيانت ورعايا مرسومه دخى تكدير ورنجيده ورهبانلرينك املاك متروكه‌لرينه ومناسترلرك املاكنه بروجهله تعرض واموال ميريه ورسومات مقننه تحصيلى سياقنده ويريله‌كلان بيورلدى ومراسله ضمننده نسنه مطالبه‌سيله تجريم وتغريم اولنميوب حمايت وصيانت وتحصيل آسايش وامنيت واراحهٔ واستئالتلرى خصوصنه بالاتحاد مزيد اعتنا ودقت اولنمق مطلوب قطعىٔ پادشاهانه‌م ايدوكى وبعد ازين خلاف شريعت غرا ومنافىٔ امر ورضا تعدى ورنجيده مثللو وضع وحلت وقوعه كلمه‌مك لازم كلور ايسه متجاسر اولانلرك لازم كلان تأديبلرى اجراسنه دقيقه فوت اولنميه‌جغى سزكه وزير مشار ومولانا وسائر مومى اليهم سز معلومكز اولدقده بروجه مشروح عمل وحركت واشبو امر شريفم سجل محفوظه قيد وپسقپوس مسفورك يدنده ابقا برله موجب ومقتضاسنى اجرايه استحصال اسباب رفاه رعيت فقراى رعيت واعمار مملكته بالاتفاق اقدام ودقت وزنهار خلاف وضع تجويزدن غاية الغايه تمأشى ومجانبت اولنمق بابنده فرمان عليشانم صادر اولمشدر بيوردمكه انشاء الله تعالى وصول بولدقده بو بابده وجه مشروح اوزره شرفيافتهٔ صدور اولان فرمان واجب الاتباع ولازم الامتثالمك مضمون اطاعتمقرونيله عمل وحركت وخلافندن حذر ومجانبت ايليه‌سز شويله بيله‌سز علامت شريفه اعتماد قيله‌سز تحريراً فى اوائل شهر ذى القعدة الشريفه سنه تسع عشرة ومأتين والف.

بمقام قسطنطنيه

»Одабрани овлашћениче, високоштовани муширу, управљачу свијета, бистроумни уредниче свих послова, извршитељу свјетских потреба, мислиоцу праведних мисли, стубе Мога Царства и сваке среће, изабраниче Мојих великих достојанственика; Ти, који си заођенут разним добрима Мога великога Царства, садашњи босански валијо Мустафа пашо, да те Бог одржи вазда на висини! И Ти муслимански наткадијо, првенче правовјерних, изворе знања, издаваоче шеријатских вјерских илама, насљедниче пејгамберског знања, чим Те је Бог својом милошћу обдарио, босанско-сарајевски кадијо, нека Ти Бог умножи знање! И ви поносу својих другова прваци и званичници, да вам Бог унаприједи част! Кад вам дође у руке овај мој високи царски ферман, нека вам је на знање:

Да би се стално одржавао мир и поредак у свим крајевима мога царства, потребно је на првом мјесту да се хришћанском народу, кога је нама вишњи Бог предао на аманет, не чине никакви зулуми, него да им се у сваком погледу излази на сусрет, да у задовољству уживају и у миру и спокојству проводе живот. Да се пази на њихове митрополите и владике особито; да им се не чине никакве непријатности или насиља. Таким поступцима да очувамо мир и ред, а да би се то постигло у потпуном смислу, света је дужност свих надлежних званичних чинилаца, да на то обрате општу пажњу.

Међу тим, Ја сам прије кратког времена дознао од сигурних људи, да се чине од стране појединих званичних органа разни зулуми хришћанском народу и њиховим митрополитима и владикама, што је противно Мојим царским наредбама, шеријатским прописима и уредбама, које постоје од освојења ових земаља.

А осим тога напада се на мирни живот сиротиње раје, која се свакако мора узимати у заштиту. Разне непогоде чине се митрополитима и владикама при наплаћивању њихових пристојба и даћа, које они прикупљају од хришћанског народа; неправедним глобама пљачкају народ и траже од њега новаца и присвајају силом његов непокретни иметак. Ти поступци доводе до пропасти биједне раје. Моја је жива царска жеља, да се сви зулуми, ако их је било, што притискују рају, свакако избјегну и да се они узму под моћну заштиту као вјерни поданици; да им се обрати довољна пажња и да се у тој ствари почне радити чим прије.

Ти мој везиру и ви кадије, наређујем вам, да обратите особиту пажњу таким догађајима; да се по садржају Мога Царског берата лијепо поступа са хришћанским владикама, а особито са оним митрополитом, који станује стално у Сарајеву у Босни; и да се не чине никакви зулуми њима и њиховом сиромашном хришћанском народу. Да се не отимају оставштине умрлих свештеника и манастирске некретнине; да се не чине никакве сметње при скупљању њихове милостиње; да се у земљи осигура мир и поредак. Да вас двојица на то пазите у споразуму и да од сада поступате по Мојим већ изданим ферманима; у противном случају проузроковаћете у Мени жестоку љутњу, усљед које ће се противници Мојих царских наредаба казнити строго. С тога вам наређујем да противницима улијете у уши ову Моју строгу наредбу, да не би више ништа радили противно Мојим царским наредбама. С тога обнављам ову Моју заповијед и шаљем вам је као ванредан налог, који је потекао из Моје особите жеље, да се у Мојој држави чува са особитом пажњом трајни мир, поредак, благостање и задовољан живот. С тога је од сад потребно, да се не догађају више такви зулуми, који су нарочито противни узвишеном шеријату; а ако се догоде, кривци ће бити кажњени.

Теби Мој везиру и Теби велеучени кадијо нека буде знано, да морате поступати по наредбама овога Мога царског фермана са особито строгом пажњом и исти завести у ваше званичне књиге; штитити владичанска и хришћанска права; у земљи одржавати мир и напредак; одбијати и сузбијати све противне поступке и поступати по Мојим наредбама. Шаљући вам ови царски ферман заповиједам вам, да особиту пажњу обратите његовом садржају. Тако знајте и тако поступајте.

Датиран је почетком Зилкадета 1219., у Цариграду.

(Сиџил Цареве Џамије бр. 45., стр. 30.)

XVI.

9. октобра 1807.

Хилендарски монаси захваљују Сарајлијама на потпори за њихова брата Саватија.

Бл҃гопочтеноро́днїй и҆ х҃ртолюби́вїи господа́рй, кме́тови и҆ епи́тропи сара́евскїа церкве и҆ про́чїй терговцй и҆ зана́тлие ма́ли и҆ велики бл҃годѣтелй здра́вствꙋйте многолѣ́тно.

Со си́мъ на́шимъ писа́нїемъ монасти́рскимъ мы̀ всѝ, бра́тство ца́рскїа и҆ патрїаршескїа о҆би́тели хиланда́рскїа, моли́твꙋ и҆ бл҃гословенїе поси-

лаемо на ва́съ и҆ на до́ми ва́шѧ и҆ ча́да ва́ша. Ка́ко разꙋ́мѣсмо ѿ писмо на́шего проигꙋмена ха́ци Сава́тїа, ка́ко сте е҆мꙋ помощестова́ли на сїе тако оу҆си́лно и҆ прискорбно вре́мѧ и҆ ва́шимъ хода́таинствомъ сохрани́ли е҆мꙋ жи́вотъ, да́кле бл҃гословени хр҃тиѧ́ни и҆ ст҃ыѧ вели́кїѧ о҆би́тели хиланда́рскїѧ превели́ки бл҃годѣтели, не ѿреци́тесѧ па́къ е҆мꙋ помо́ществовати дѣ́ломъ словомъ, коли́ко е си́ла ва́ша, а҆ бг҃ь преми́лостиви и҆ пречи́стаѧ е҆го бг҃ома́теръ и҆ ст҃ыи кти́тори на́ши Симео́нъ и҆ ст҃ытелъ Са́вва пла́тити бꙋ́дꙋ ва́мъ за е҆дино сто. А҆ са́ми зна́те и҆ о҆нъ защо се трꙋ́ди, нели за любо́въ ст҃а́го Са́вви. Та́ко мо́лимо и҆ о҆стаемо до́лжни непреста́но за ва́съ: го́сподъ бг҃ъ да покри́етъ до́ми и҆ ча́да ваша ѿ вра́гъ ви́димихъ и҆ неви́димихъ и҆ да оу҆мно́житъ и҆мѣ́нїе ва́ше и҆ да полꙋ́чите всѧ бл҃гаѧ в се́мъ вѣцѣ и҆ бꙋ́дꙋщемъ. Со тимъ ѡста́емо и҆ е҆сми ваши доброжелатели и҆ непрестанїй бг҃омо́лцй.

1807. о҆кто́мврїа 9. оу҆ Сто́й Го́ри, монасти́ръ Хиландаръ.

Е҆пітропъ ст҃ыѧ о҆бители хиланда́рскыѧ проигꙋ̀ І҆ѡна̀ сбра̀тыѧми.

Адреса с поља:

Бл҃гопочтеноро́днимъ и҆ хр҃толюби́вимъ господа́ремь, хаци́ѧмъ, кме́товомъ и҆ е҆пи́тропомъ це́ркве сара́евскїѧ и҆ прочїихъ всѣ́мъ хр҃тиѧномъ сара́евскимъ на ѡ҆бщее прочита́ние всепочте́но врꙋчитсѧ оу҆ Бо́снꙋ оу҆ ше́ръ Сара́ево.

(Оригинал у музеју старе српске цркве у Сарајеву.)

XVII.

5. фебруара 1808.

У сиџилу Цареве Џамије бр. 48., страна 52., налази се царски ферман издан 6. Зилхиџета 1222., упућен сарајевском кадији. У њему се каже, да је босански митрополит Калиник »ради неких послова« дошао у Цариград и да се на молбу синода и патријарха одређује за његовог насљедника зворнички владика Евгеније.

XVIII.

Априла 1816.

Хиландарци спремајући се, да поправљају сјеверну махалу манастирску, моле помоћи од Сарајлија и околине.

Бл҃гоговѣ́инныи с҃ще́нницы, бл҃горо́дный гд҃а́ры, чт҃ны́и хаци́й и҆ кме́тови ма́лїи и҆ вели́кїй и҆ всѝ правосла́внїи хр҃тїа́ны здра́вствовати ва́мъ жела́емъ ѡ҆ го́сподѣ на премно́гаѧ лѣта́.

Моли́твꙋ и҆ бл҃гослове́нїе ѿ с҃тыѧ ѻ҆би́телы на́шыѧ хилаⷣда́рскїѧ посыла́емо, да пребꙋ́детъ всѣмъ ва́мъ правосла́вныѧ хрⷭ҇тїаны и҆ на всепочте́нныхъ домо́въ ва́шыⷯ и҆ любе́зныⷯ ча́дъ ва́шыхъ во вѣ́ки некончаемо. По се́мъ зна́нно творимъ ва́шымъ хрⷭ҇толю́бїамъ ка́кѡ вели́кїѧ раⷣи нꙋ́жди монасти́рскїѧ, найпа́че же ны́нѣ за ѻ҆́ва вели́ка нꙋ́жда, що то и҆́мамо, що смо̀ започе́ли ѿ ла́ны с помощїю бж҃їею да пра́вимо махалꙋ̀ и҆з нова ѿ теме́ла ѿ сѣ́верныѧ страны̀ с҃та́гѡ монасты́рѧ наше́гѡ, коѧ̀ хотѧ̀ше сама̀ да па́дне ѿ мно́гаго вре́мене вѣ́тхости ра́ди. Мы́ же без хрⷭ҇тїа́нскїѧ по́мощи и҆ ми́лости не мо́жемъ ѻ҆́во нача́тое дѣ́ло и҆спра́вити и҆ ѡ҆бновити са́мы. Того̀ ра́ди собо́рно посыла́емо ѿ с҃та́го монасти́ра нашеⷬ҇ Хиландара со бл҃гослове́нїемъ бра́тскиⷨ, ѻ҆́вы ѡ҆ Хрⷭ҇тѣ на́шы два̀ бра́тїа собо́рнаго ста́рца хажи̇̀ Сѵмеѡ́на и҆ Галактїѡ́на і҆еромона́ха на е҆ѯархі́ю тамѡ за и҆спроше́нїе ми́лостынй ѿ хрⷭ҇толюби́вы хрⷭ҇тїа́нъ, ѿ ва́шего бг҃охрани́магѡ гра́да Сара́ева и҆ во ѻ҆́крестныхъ та́мошныⷯ стра́наⷯ и҆ мѣста́хъ, ꙗ҆́коже изѧвлѧе́тъ на́ше ѻ҆́бщое монасты́рское пи́смо. Мо́лимо ва́ше почтеннородїе за любѡⷭ҇ пре́с҃тыѧ бцⷣы: да и҆́мъ помоществꙋ́ете со сло́вѡⷨ и҆ дѣ́лѡмъ за и҆спроше́нїе ми́лостынй и҆ за ктиторі́ю, а҆́ще кто̀ бы̀ нѣ́кїи браⷮ хрⷭ҇тїа́нинъ ѡ҆брѧ́щетсѧ да помо́жетъ коли́ко мо́же проти́вꙋ си́лы своеѧ̀ и҆ всѧ́кїи кто̀ хо́щеⷮ и҆ лю́битъ да напи́шиⷮ свои̇ и҆мена́ ѻ҆́въ ѹ҆ парꙋсі́ю и҆ и҆́нъ ѹ҆ саⷧнда́ръ, а҆ дрꙋгі́й ѹ҆ проскомиді́ю ѹ҆ помѧни́цы црко́вный да помина́ютсѧ непрестанно на бж҃е́ственнꙋю слꙋжбоу со с҃ты́ми кти́торы. Та́кожде и҆ моли́тствꙋемо на́шы е҆пи́тропы црковный що̀ держа́тъ кꙋті́ю монастирскꙋю, да ѡ҆тво́рѧтъ и҆ що и҆́ма со́бранно, коли́ко е҆ бг҃ъ дарꙋва́лъ да превръча́тъ на ѻ҆́вы на́шы два̀ вышерече́ннаѧ бра́тїѧ и҆ да принесꙋ́тъ ко с҃томꙋ монасты́рꙋ на́шемꙋ и҆ да на́мъ ѿпи́шете чⷭ҇ны́мъ писа́нїемъ ва́шиⷨ и҆ епи́тропскимъ, како са и҆́мъ превръчи́ли то̀. Но мо́лимо ва́ше бл҃горо́дїе, да не забꙋ́дите на́съ и҆ с҃ты́и монасты́ръ, но и҆ за напре́дъ да пред́стоѧвате коли́ко мо́жете, ꙗ҆́коже на́шы вели́кїи бл҃годѣтелїе и҆ помо́щницы. Мы ѡ҆должа́емсѧ ѡ҆ ваⷭ҇ непреста́нно моли́ти гдⷭ҇а бг҃а и҆ пречⷭ҇тꙋю дв҃ꙋ бцⷣꙋ троерꙋ́чицꙋ и҆ с҃ты́хъ кти́торѡвъ на́шиⷯ Сѵмеѡ́на и҆ с҃ты́телѧ Саввы се́рбскиⷯ просвѣти́телеи, да ва́мъ да́рꙋет.. тѣле́сное здра́вїе и҆ дꙋше́вное спасе́нїе. И҆ да бл҃гослови̇ домѡⷭ҇ ва́шыхъ всѧ́кагѡ и҆зоби́лїѧ плодѡⷭ҇ земных и҆ да ѹ҆мно́жиⷮ и҆мѣ́нїѧ ва́ша, ꙗ҆́коже бога́таго и҆ пра́веднагѡ І҆ѡва и҆ пото́мъ црⷭ҇твїѧ нⷭ҇бнаго да сподо́битъ ваⷭ҇ полꙋчи́ти со всѣ́ми с҃ты́ми во вѣ́ки а҆ми́нъ.

И҆ та́ко ѡ҆ста́емсѧ бл҃гонаде́жны ва́шего хр҃толю́бїѧ оу҆серднѣи́шїи бг҃омо́лцы оу҆ монасти́ръ Хиландар 1816. а҆прі҃. Сщ҃е́нныѧ о҆бителы хиландарскїѧ про́игꙋмены и҆ е҆пі́тропы: а҆рхїмандри҃ и҆ И҆са́їа и҆ Харалампїѧ со все́ю бра́тїею.

(Оригинал у музеју старе српске цркве сарајевске.)

XIX.

25. октобра 1816.

У сиџилу бр. 57., стр. 53. у сарајевској Царевој Џамији из времена кадије Мустафа бега Чохаџића Сарајлије налази се берат и у њему се каже, да је јављено синоду, како је умро босански митрополит Калиник и да народ моли новога на мјесто његово. Синод изабра на то патријархова управитеља двора Венијамина, који је одгојен у патријаршији, па га предлаже султану за потврду. Овај га именује 2. Зилхиџета 1231. године и издаје му берат.

XX.

7. новембра 1821.

Дечански калуђери шаљу у Сарајево јеромонаха Висариона, да купи милостињу за манастир.

Печат: ✠ сеи печать монастира дечанскаго ҂ахкг. ✠ с҃ стефань дечанск.

Бл҃горо̀ны и́ почтено̀родни́мь и високо̀чꙋвени́мъ господаро̀мъ ки́ръ Пета̀ръ Бꙋди́млѝѣъ и́ ки́ръ И́ѡво̀ Ди́ми́ѣъ ѝ ки́ръ Ристо̀ Чаи́ни̇чани̇ и́ ки̇ръ Гаи́ѡ и́ ки́ръ Риста̀нь Мосто̀ и́ прочи̇ ѡ҆пщи̇ кметови́ на̀м же̃ и҃ с҃теи ѡ҆бители́ нашеи́ бл҃гонадежни́ ктито̀ри здрастꙋи́те ѡ҆ Хр҃те и́ радꙋитесѧ ѡ҆ господѣ на многаѧ и́ премногаѧ лѣта а҃мы̀нъ.

При то̀мъ мы̀и ѡ҆пщи̇ ѿ с҃таго и̇ ѡ҆пщаго̀ монасти̇ра с҃тодеча̀скаго̀ смирени̇ іеромонаси́ тѣплѐ моли̇мо̀ преми́лости́ваго̀ бг҃а и̇ его̀ бг҃оматеръ и̇ молитвами́ с҃таго славнаго̀ вели̇ко̀мꙋчени̇ка Стефа̀на за ваше всѣко̀ поволно̀ благополꙋчно̀ здравиѐ и̇ дꙋшевно̀ спасени́е ї известꙋемо̀ ва̀шемꙋ хр҃толю̀би̇ю̀ како̀ и́ мыи́ ѡ҆пщимъ совѣто̀мъ и согла̀сиемъ монасти̇рски́мъ пре̇ и́збрахо̀мъ нашего̀ бра̀та и вѣрнаго̀ сослꙋжи́телѧ и̇ еромона̀ха ки́ръ Висари́ѡна и̇ поши̇лемо̀ его с҆ печатним писани́емъ ко̀дъ гд҃ина вла̀ке и́ ко̀дъ ва̀ше хр҃толю̀бие испрошени́е ради́ ми̇лости̇нѣ за ꙋкреплени́е с҃таго монасти̇ра ви̇ше реченаго̀. Защо̀ и̇ ми не мо̀жемо̀ содержати̇ с҃ти̇ монасти̇ръ безъ помо̀щи̇ вашеи̇ и́ того̀ ради́ возводи́мо̀ ѡ҆чеса на ви̇шнѣга бг҃а и̇ на ваше хр҃толю̀би́е да мꙋ бꙋдѐте хода̀таи́ ко̀дъ господина вла̀ке и̇ кодъ господе тꙋрске за милостъ с҃таго̀ Стефана, за прочее и миръ

и мїлост ѿ господа бг҃а вседержителѧ молитва̀ и бл҃агословеніе ѿ на́съ по ꙋста̀вꙋ иромона̀шескаго̀ чи̑на. Со тиемъ ѡ҆стаемо̀ весми̑ всегда ми́рни̑ и́ премирни̑ и оу҆сердни́ бг҃омолци̑ ваши́хъ смирени̑ архи̑мандритъ Василиѧ̀ и́еромона̑ Паисіе и̑гꙋменъ со братиею во мо̑стиръ Дечано̑ 1821. мц҃а ноевриѧ 7.

(Оригинал у музеју старе српске цркве сарајевске.)

XXI.

10. октобра 1834.

У сиџилу Цареве Џамије, бр. 75., на стр. 79. има један берат овога садржаја: попови босанске епархије јавили су цариградском синоду, да је умро босански митрополит Венијамин, те моле да им се постави други. Синод на то изабере патријархова придворника Амврозија и предложи га султану на потврду. Султан му на то даје берат, датиран 5. дана Џемазул-ахара 1250.

XXII.

Крајем септембра 1841.

У сиџилу Цареве Џамије, бр. 79., стр. 123. спомиње се, да је босанско-клишки митрополит Амврозије свргнут од патријарха ради неких неугодних ствари и да је мјесто њега постављен бивши сомоковски епископ Игњатије. Султан је потврдио тај чин половином Шабана 1257. и издао свој берат.

XXIII.

14. јануара 1849.

Како један митрополит (Јосиф) пише турским властима, поводом тужбе на једног попа.

Всесла́вни̑ мої господа́ри и̑ великі ста́ры достѡвы! Господарꙋ мꙋтеселлиме и̑ заповѣдниче пріеполски И̑смаілъ беже, и̑ господарꙋ Хаки̑мъ е҆фендіѧ и̑ пра́ви сꙋдниче ѿ свега Пріеполѧ и̑ Таслиѣе, а҆ѣи̑ Дервішъ ефендіѧ! Долазимъ всенызно и̑ слꙋшки вамъ се поклѡ́ныти и̑ полюбыти вашъ свіетлы скꙋ̑тъ и̑ рꙋкꙋ.

Првѡ со́ ѡ҆вомъ мѡіомъ всенызномъ книгомъ долази̑мъ ꙋ҆пы́тати достски за ва́ше добрѡ и̑ многѡцѣнно мы здравлѣ и̑ ко́емꙋ е҆́самъ всегдашніи хаірдова́ѣіѧ, и̑ жии̑мъ чꙋти за ва́ше добрѡ свакѡ ва́зда. И ѧ съ їметомъ и̑ ꙋ здравлѣ мѡ́іе честытіе господара и̑ па́ша налазим се до́брѡ и̑ здра́вѡ. И̑ вамъ ѧвлѧмъ, мои́ господари, ка́кѡ самъ приміо ва́ше пи̑смо по по́пꙋ Ніколи и̑ прѡтоси̑нѣелꙋ, ꙋ̑ коемꙋ е҆́самъ разꙋміо све, што́ мы́ годъ пи́шете и поклѡ́ніо сам се вашои заповѣди и̑ писмꙋ. И̑ відіо самъ, да ми пишете за ове мѡе́ лю́де и ваше ро́бѡве, ка кѡ сꙋ

до́ста пострáдали одъ о̑нwга аідѹка и̑ хіанета по́па Ѧкше и̑ разѹміо самъ свé о̑дъ вашега писма и̑ вѣровw самъ доісто. И мнwго мы се разжалило заисто на о̑ве люде и̑ на о̑нан вакѹфъ, кої е одъ стары́на біо сачѹванъ одъ свакwгъ зла и дѹшмана кодъ такiе господáра и̑ вашихъ мерхѹмъ ђедова и прађедова. Ѧ све то́ знамъ ка́кw е, а сада да се нáлази подъ рѹкама ѹ о̑нwга аінина попа Ѧкше. А̑ли, мои господари, добра послѣдка и̑ према до́брѹ да мѹ и̑зиђе, што се толикw помаміо. И и̑ма се свакъ на ко́га тѹжити, зашто е̑ по свемѹ и̑ скривіо, какw мы̑ каже по́пъ Нікола и протwсинђелъ. Али̑, éфéндимъ, знáте до́брw вы попа Ѧкшѹ, бо́лѣ одъ мене и̑ какавъ е̑ фесатъ сайбіа, коликw е̑ пѹштіо корѣнъ и нашто́ се наслона съ нѣговомъ лажи и̑ марифетима и̑ мѹ се чи́ни по нѣговwи манитоі памети, да че бы́ти о̑нди за дѹгw. То нека и̑звади и̑з главе! И̑ вашъ е а̑торъ и̑ заповѣдъ кодъ мене велика и̑ акw самъ о̑нан стары вашъ достъ го́тwвъ самъ и̑ жнимъ о̑дма, да га и̑шчерамъ о́ндаленъ и̑ дамъ мѹ папѹче ѹ рѹке. Али̑ сада за горнѣ ѹзроке іошъ о̑стале выђети се, да че бы́ти а̑лаванта и а̑ се ѹ̑знеміріти одъ нѣговие мѹзевирлѹка и̑ наипо́шлѣ нече те послѹшати, ни́ти тастъ бы́ти мо́мѹ писмѹ. Негw а̑кẃ Бгъ сада брзо до́ђемъ тамw ѹ вашъ а̑таръ быче совершенъ, а а̑ онѹ двwіцѹ е̑самъ разговwріо до́ста, са́мw малw сабѹ̑ръ нека ѹчине и же́ла ныова бы́че довршена. И̑ остаемъ.

14. Іаннѹаріа 1849. Мостаръ.

Ва́шемѹ всеславномъ Госпо́дствѹ е̑самъ ваздашніи хаїръдоваћіа и̑ всеныжні слѹга Ѩрцеговачки митропо́литъ Іwсифъ.

(Архив мостарске општине.)

XXIV.

22. маја 1849.

Калуђери из Дужи и парохијани моле патријарха, да им изради царски ферман за куповину једне земље.

Всѣтѣнишеме архиепискѹпѹ констинополскоме и̑ новаго Рима патріархѹ селенскоме Гднѹ, Гднѹ нашемѹ кире (нису му знали имена!), сватимь свещенїкомь синодомь его, смиренѣйши поклонаемоса и̑ любимо прахь о̑тихь стопахь его и̑ проћаа.

Со си́мь пи́смомь прихо̑димо к вашемѹ благословенiю сви̑ христани̑ о̑ть кади́лѹка нишиского и̑ любинского и̑ свещенически̑ ћинъ, васъ препокорно моли́мо, нашь господи́не. Ми се Христани̑ састали ѹ Требиню

монастирꙋ Дꙋжи свѧтаго ꙋспениѧ пресвѧтиѧ богородици: пока смо ꙋзели нешто землѣ, — ера имаю великꙋ тегобꙋ ôдъ мꙋсафира, нисꙋ се могли пасавати с хлѣбомь, — ꙋ кадилꙋкꙋ любинскоме, ꙋ селꙋ Тꙋлю. Тꙋ смо ꙋзели ꙋсѣва ôка 500; ꙋ кадилꙋкꙋ нишискомꙋ ꙋ Кꙋтлима селꙋ кꙋћа и двие ниве іокалꙋше: една ꙋ Костриешевицама, а дрꙋга ꙋ Сѣнокосꙋ, ꙋсѣва ока 80, ꙋ селꙋ Любовцꙋ ôка 600. Зато те, господини, сви единокꙋпно молимо и ваше свѧте стопе целивамо, да бисте ви имали милость, да намъ избавите фермана царски, — изроди ове землѣ ера ће намъ притиснꙋтъ иновѣрни, а, господине, када намь е царски ферманъ, ôнда немамо сꙋмнѣниѧ. Зато ћете, господине, свиемъ христѧнима херцеговачкиемъ великꙋ милостъ ꙋчинитъ.

Жиг: храмь ꙋспение прес҃тие . . . четени печать.

Писа вашъ подънизнѣиши іеромона игꙋменъ Христифоръ Зотовићъ, со братиомъ, ꙋ монастирꙋ Дꙋжи, и са свиемъ христѧнима.

Маиѧ, денъ 22. на 1849.

(Архив мостарске општине.)

XXV.

6. Децембра 1852.

Владика Јосиф свјетује побуњене Дробњаке, да приме царског мемура Исмаил пашу и да му се покоре на миран начин.

Иѡсиф, милостію бж҃іею православный Митрополитъ Ерцеговачки и проч. ва нашеи богоданои епархіи ерцеговачкой во племенꙋ Дробнѧчкомꙋ, благоговѣйнѣйшымъ поповомъ свіемъ, поштенородніемъ свіемъ кнезовима, поглаваромъ дробнѧчкимъ и осталіемъ православніемъ свіемъ Хрістианомъ. Молимъ же и велимъ обретающыемсѧ ꙋ свіемъ племенамъ дробнѧчкіемъ благодатъ бꙋди вамъ ѿ Гд҃а Бг҃а и міръ ѿ насъ же, молитваи бла гословеніе!

За велико е намъ чꙋдо, што се догодило овога пꙋта измеђꙋ васъ и како сте се дотленъ обезꙋмили осимь осталога Хрістіанлꙋка, и нећете да дођете къ царскіемъ мемꙋрима, да прикажете ваше разлоге. Свакъ може се безꙋмно преварити, али е царскій мехреметъ великъ и можете опетъ придобити царскꙋ милость. И пріе бы вамъ писали и свѣтовали по дꙋжности архіерейской, оли смо се обзирали, да ћете и сами ꙋ редъ амо доћи. Зато смо и мы обзирали до сада и ꙋзрохъ тога; доста намъ е жалостно и ѧдно сердце гледаюћи изненада да ћете дочекати царскій гнѣвъ! Ево садъ дође ꙋ Мостаръ царскій мемꙋръ, господаръ

Ісмаилъ паша, поглаваръ и заповѣдникъ одъ све царске славне воиске и спрема се на васъ и жао намъ е до Бг҃а, да ћете сасвіемъ пропасти. Ѹзрохъ тога ми смо се нѣмѹ молили и припадали и плакали предъ ньимъ, да вамъ бѹде на слободно доћи неколико кнезова и поглавара измеђѹ васъ, не бы ли Гдь Бг҃ъ дао, да се ѹмири ови посо и да вамъ бѹде какавъ готъ селаметъ ѹ царскомъ мехраметѹ кодъ нѣговіе славніе мехмѹра и већила. Зато и шалѣмо међѹ васъ на прешѹ нашега попа Петра и Ђѹрѹ Аничића са овомъ нашом кньигомь и светѹемо васъ архіерейски, да се прођете безѹмности ваше и да не слѹшате никога дрѹгога осимъ вж҃іе заповѣсти и по нашемѹ божественомѹ евангелію, сирѣчъ подайте бж҃іа бг҃ѹ а царѹ царева; Богъ на небѹ и царъ на земли. И сѹвише садъ, што е нашь богоданый и мехраметлый честити и многолѣтный царъ сѹлтанъ Абдѹлъ Меџитъ ефендимисъ поставіо е ліепый и славный танзиматъ-аири и богоѹгодный ѹсѹлъ, да е свака права царска раѧ бѹде рахатъ и слободанъ ѹ законѹ своме и ѹ хрзѹ и малѹ исто као Тѹрцыма. И да е царево прама свогъ кѹвета и да нема никомъ зѹлѹма нити посебице. И ви ако бы имали каквѹ теготѹ могли сте старіемъ приказати и нашемѹ господарѹ славномѹ везирѹ Ісмаил паши се тѹжити, было бы вамъ начинъ и мѹсаде ко и свакомъ, бѹдѹћи видимо, да е жао и нѣговомѹ величанствѹ за ваше садашнѣ безѹмно владанѣ. И кой готъ севепъ ѹ томъ, да га Богъ ѹбіе по глави и по свемѹ! Немойте за Бг҃а пропадати безъ неволѣ, него саставите се ліепо сви разѹмни и поглавари и послѹшайте бж҃іе заповѣди и мое архіерейско свѣтованѣ и дођите ѹпѹтъ одма неколико васъ кнезова ѹ Мостаръ оли ђе чѹете славнога царскога мемѹра Ісмаилъ пашѹ. Ѹѧгмите пріе докъ ніе дошао съ царскомъ воискомъ на васъ и небойте се, дођите и слободно ћете се вратити, ако бѹдете на правомъ пѹтѹ и што готъ вамъ было тегота, све ће се попоравити кодъ царскогъ мехрамета и кодъ царскогъ мемѹра и немойте ихмалити нимало, но хайте ѹпѹтъ амо, зашто посліе смрти нема покааніѧ. Него хайте амо слободно быће вамъ селаметъ по свачемѹ, немойте собомъ тражити бж҃и и царскій газапъ и да васъ кѹне остала вѹкара, зашто смо и мы, осталый народъ, пріекорени с васъ. Никаква вамъ дрѹгога селамета нема, него пропасти; раніе царевимъ мемѹрима и ѹ царевѹ здравлю быће вамъ мехраметъ и адалетъ. Мы хѹди архіереи по бж҃іой заповѣсти свѣтѹемъ васъ и желимъ вашега села-

мета и молимъ и кѵмимъ ѕ име Бога поради вашегъ рахатлѵка и послѣтка и ако нећете послѵшати бжіе заповѣсти и наше архіерейско свѣтованѣ на вашѵ дѵшѵ грѣкъ.

Ѵ Мостарѵ, 1852. декембра 6. денъ.

(Архив мостарске општине.)

XXVI.

23. јануара 1856.

Владика Григорије поставља својим епитропом игумана Никодима Вуловића, да му збира нови порез од вјенчаница.

Грігоріе милостїю божіею православни митрополитъ херцеговачкін и захолмскій и прочаѧ, пр.

Преподобнѣишін іеромонасін, благословенѣишін свѧштеницін, благопочтени кнезови и кметови и сви остали православни Христиани, мали же и велікін, биди же вамъ благодатъ од господа бога вседержителѧ и одъ пречистаѧ богоматере богородице и приснодѣве Марие, одъ нас же молитва и благословение со опроштеніемъ. Знано бѵди свюд вама свѣштеницима и Христианима, кои се находите под сѣнію или окрѵжію сїтиѧ обители монастира Забале, то естъ Попово и черъкъ любински, како ми постависмо нашиемъ епітропомъ киръ Нікодіма Вуловића ігѵмена сїтаѧ обители, да ни единъ свѣштеник не би се ѵбидно вѣнчати безъ нѣга. Сваки кои се има вѣнчати има дочи перво ігѵменѵ и ѵзети ѵ нѣга мѵхѵрѵ и однети своме дражавноме попѵ. Тако попъ има вѣнчати и мене ѵзети двие плете одъ свакога вѣнца, по томе и предати честноме отцѵ ігѵменѵ Нікодимѵ више реченомѵ. Тако совершите, не дрѵгочне, да и милостъ божа бѵде на васъ и на чада ваша. Ѧмин.

23. Ian. 1856.

(У Институту за испитивање Балкана, cod. graec. br. 1., стр. 11.—12.)

XXVII.

Без датума, али је писано пред крај 1860. или с почетка 1861.

Тужба мостарске општине руској влади на опадања и нетачне извјештаје конзула Безобразова и објашњење о покупљеном и дарованом новцу из Русије, који је донио отуда Прокопије Чокорило. Оптужбе против Безобразова.

Превосходителънѣйшій Милостивый Г. Игоре Петровичѵ Ковалевскій.

Мы найпонизніе обштество мостарско чѵли смо, да смо кодъ вашегъ Превосходителства неправедно обтѵжени одъ овѵдъ одъ неки вѣтрогонѧ, поводомъ Ц. Р. Конс. Безобразова, сврхѵ милостинѣ, кою є тамо

сабирао нашъ іеромонахъ О. Прокопіе Чокорило. Само се стрините да кажемо по нашой дѹши и чистой совѣсти.

Нашъ є Мостаръ главно мѣсто ѹ средъ Херцеговине и што годъ є несрећа ѹ цѣлой Херцеговини као оне, што ій доводе ѹ тамнице, сиромаси кои долазе да се преранюю, кои долазе да се тѹрче и латине, све то ми Мостарани бранимо и съ њи на мѹкѹ ѹдарамо. Наша четири кадилѹка, кои се налазе ѹ сѣверозападньой Херцеговини, а то сѹ мостарскій, коньичкій, дѹваньскій и любѹшкій, ѹ конмъ є маньій діо нашы православны Хрістіана, кои сѹ измішани измеђѹ Тѹрака и Латина, да тѹ нигдѣ ни едне цркве нейма осимъ ове наше мале мостарске, коя є само дѹгачка $15^1/_2$ аршина, а широка $9^1/_2$ аршина и нѣ є пола ѹ земльи. Пошто є было овђе дошао првый Ц. Р. Консѹлъ Высокоблагородный Г. Александръ Ѳ. Гильфердингъ[1]), и тада є са жельомъ нашегъ іеромона о. Прокопіа Чокорила ѹмолѣнъ истый Г. Гильфердингъ да исходатаиствѹе кодъ Ныіова Величества Пресвіетлогъ Цара и Сватейшегъ Сѵнода, да бы дозволили о. Чокорилѹ, да прође крозъ опредѣлена нѣмѹ мѣста ѹ благочестивой Рѹссій, да сабира милостиню одъ побожни доброчинаца, поради да се изначинаю цркве ѹ ова вышеречена четири кадилѹка, а то сѹ ѹ овымъ мѣстима: 1. ѹ Коньицѹ; 1. на Борцыма; 1. ѹ Біеломъ Полю; 1. ѹ Дѹвнѹ; 1. ѹ Любѹшкомѹ; 1. ѹ Старой Габели и седма саборна велика црква ѹ Мостарѹ, за да бы се сачѹвале ове бѣдне овце, да ій іошъ до кое време не прогѹтаю вѹкови. Потомъ є дошло допѹштенѣ и О. Чокорило отишао є тамо ѹ Рѹссію, коме є было препорѹчено при поласкѹ, да иште милостинѣ и за дрѹге монастыре и цркве по Херцеговини, кадъ бы видіо да ће бытъ милостинѣ о са выше. О. Чокорило тамо се є преко мѣре трѹдіо и сабрао онѹ милостинѹ ѹ новцыма, кньигама и дрѹгимъ вещима, кое смо мы обштество мостарско све примили и зато дали признаницѹ, како што намъ є было и изъ Департамента нарѹчено. Како што каже истый О. Чокорило, тако мѹ свѣдоче и она писма и имена одъ пожртвователя, да се имадѹ ови сви новцы потрошити ѹ ово найнѹждніи седамъ цркава; а остале принешене вещи раздали смо по найнѹждныма мѣстима; докъ се и остало све оконча, доћи ће све признанице да се печате ѹ Петроградѹ како што є и обећано ѹ Чокорилювымъ статіама.

[1]) Познати слависта руски, добар познавалац Балканскога Полуострва и писац књиге о Босни и Херцеговини и Старој Србији.

Валеріанъ Безобразовъ Ц. Р. Конзулъ за Херцеговину, кои се е намѣстіо овђе у Мостару 14. Іануаріа 1860. године, и кои е одма почео прокопти Турцыма, на кога су се были узрузали, да га одпишу, мы боећи се, да га зато ваше Правительство не промѣни, и тадъ смо мы Обштество Мостарско, одма писали за нѣга едну молебницу и послали вашемъ Превосходительству, ако бы на нѣга тамо стигла каква тужба, да га ви тамо одбраните, али и ту смо се о нѣга страшно преварили! Ево шта намъ е учинио: Нѣгово Величество Царъ Александръ, преко прошнѣ о. Чокорила, изволило е послати намъ 400 # дуката на сазыданѣ женске школе и обећало слати за 5 година сваке године по 100 # дуката, годишну плату женской учителки. Онъ докъ е овђе дошао, займіо е одъ нашега архімандріта Памучине оно царскіе 400 # дуката и іошъ сверше дао му е црковны 40 # дуката, то чини у све 440 # дуката, и обрекао у признаницы, да ће на ны плаћатъ процента на мѣсецъ на стотину по еданъ. Нѣгово Величество Царъ Александръ послало е преко прота Раевского у Бечу 500 # дуката монастиру Пиви; и ты су при нѣму. Послало е Нѣзино Величество Царица Маріа Александровна пострадавшемъ монастыру Дужима 500 # дуката; и ты су при Безобразову, само што е замоліо о. Никифора Дучића и дао му свега около 128 # дуката, па му зато измаміо ціелу признаницу съ печатомъ монастырскимъ и баши рекао му, да ће му послѣ остало мало по мало исплатити, само нека е тамо правъ у господе. Послао намъ е лани изъ Цариграда кнезъ Трифонъ Ђурићь за женску школу 500 рубала у сребру и 100 рубала за едногъ питомца у монастыру Житомыслићу, быва у све 600 р. и то мы ніесмо ништа примили. Ныово Величество Царъ Александръ послало е прво пособіе 100 # дуката за женску учителку и то е при нѣму. Петаръ Матићев Куртуковъ, статскій совѣтникъ, скоро е послао о. Чокорилу 500 рубала сребра за успенску цркву, кои бы се градила у Старой Габели, и то оће да прогута, као и све остале, кое смо напоменули. Будући да овай конзулъ Безобразовъ іошъ се е много задужіо мостарскимъ трговцыма, а неимаући толике народне дукате да ій плати, быо се обратіо къ нама обштеству, да му дамо и ове, што ій сабирао тамо О. Чокорило, да ій решета кроз свое прсте и да ій прогута као и ове остале, што смо ій напоменули. Пошто е Безобразовъ видіо, да му не дадосмо дуката,

онда е дозвао къ себи Никифора, Ѳеодосіа и Пахоміа, кои сꙋ насъ съ поводомъ Безобразовимъ, са своимъ писмомъ и печатима опаднꙋли кодъ Вашегъ Превосходительства, поради да ꙋзмꙋ дꙋкате, па да граде звонике. Монастыри имаю свое приличне землѣ и приходе, па некъ ꙋштеде малко пива и естива, моћи ће лако начинити звонике.

Видите ꙋ Канцеларій Свѧтѣйшаго Сѵнода Н° 6738, кое гласи овако: Высочайше ꙋтвержденнымъ въ 3 день Іюлѧ сего 1858 года опреддѣленіемъ Свѧтѣйшаго Сѵнода дозволено прибывшемꙋ въ Россію Ефимерꙋ Мостарской Православной Общины Іеромонахꙋ Прокопію Чокорилꙋ. Каже ли ово, да е посланъ нашъ Чокорило одъ нашега обштества, а не одъ Дꙋжій и Косїерева? И кои то може дрꙋгій мимо насъ мостарско обштество располагатъ оно што нашъ, одъ насъ послатый Ефимерій Чокорило, тамо собирао одъ доброчинаца, да се потроши на наша найнꙋждніа мѣста, коѧ сꙋ ꙋ великой опасности? Мы смо ꙋ Коньицꙋ већь подигли црквꙋ и доћерали е до покрова; потрошили смо ꙋ ню 1000 рꙋбалѧ, а іошъ докъ се сврши потрошиће се 500 рꙋбалѧ. Овђе ꙋ Мостарꙋ почели смо вадитъ и тесат каменѣ за соборне цркве. Кꙋпили смо овђе кꙋћꙋ за 310 # дꙋката, и садъ на чистый понеђельникъ ꙋ ньой намѣстили смо женскꙋ школꙋ, ꙋ коіой се већь ꙋчи 65 дѣвойчица. Садъ бы оћели да намъ се отмꙋ ови Чокориломъ принешени новцы, па да останемо жалостни и да не радимо ни о чемъ.

За то садъ найꙋчтивіе и найпонизніе молимо Ваше Превосходительство, изволте наредитъ господарꙋ Безобразовꙋ, да намъ плати 440 # дꙋката, кое е ꙋзайміо преко нашегъ архімандріта Памꙋчине; и 100 # дꙋката, кое е послао Благочестивый Царъ за првꙋ годинꙋ ꙋчительки и 500 рꙋбалѧ, кое е послао Трифонъ Ђꙋрићь ꙋ помоћь женской школи и 500 рꙋбалѧ Кꙋртꙋкови. И некъ намъ Безобразовъ не ѧше выше на вратꙋ за приносне новце Чокорилове и некъ немеће смꙋтню и раздоръ међꙋ нами бѣднимъ народомъ. Ако и ово неможе ништа бытъ, а оно призовите тамо Чокорила, мы ћемо га послатъ о нашемъ трошкꙋ, па некъ предстане Вашемъ сꙋдꙋ и некъ се сꙋочи съ пожертвовательима и нека кажꙋ и они, ђе сꙋ давали новце: или да се начини ово 7 црква найнꙋждніи, или да се раздіеле.

(Архив мостарске општине.)

Zemaljska štamparija u Sarajevu. — Земаљска штампарија у Сарајеву.

Sarajevo, oktobar—decembar. **1912.** Сарајево, октобар—децембар.

GLASNIK ZEMALJSKOG MUZEJA U BOSNI I HERCEGOVINI.

ГЛАСНИК ЗЕМАЉСКОГ МУЗЕЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.

Izvori za povjest kulturnoga rada bosanskih Franjevaca.

Priopćio

dr. fra **Julijan Jelenić.**

Sabirući materijal za povjest kulturnoga rada bosanskih Franjevaca pomnjivo sam prepisivao svaki znamenitiji dokumenat, misleći ih na koncu pojedinih svezaka kao prilog publicirati. Budući sam takovih dokumenata skupio preko očekivanja velik broj, to sam uvidio, da bi se s njima oba moja sveska povjesti kulturnoga rada bosanskih Franjevaca preopteretila, s toga sam ih odlučio separatno izdati. Na drugome mjestu spomenut mi je, da, ako i imam lijep broj historičkih dokumenata, koji se odnose na povjest bosanskih Franjevaca, a pokupljeni su po arhivima, koji danas ne spadaju na bosansku redodržavu, ovdje ipak iznosim samo one dokumente, koji se nalaze u arhivima franjevačke bosanske redodržave sadanjega opsega, dok ću dokumente stranih arhiva iznijeti u posebnoj zbirci. Nego bit će komu možda začudno, zašto ne objelodanjujem ni jednoga dokumenta iz dobe prije pada bosanskoga kraljevstva — prije 1463. Uzrok je tomu taj, što franjevački arhivi Bosne srebrene tako starih dokumenata ni nemaju. Pokazao bi se u prošlost bosanskih Franjevaca vrlo neupućenim i prema njima nepravednim, koji bi radi toga sumnjičio i krivio bosanske Franjevce, kao da su oni bili nehajni u čuvanju svojih starina. Ne! U cijenjenju i u čuvanju svojih starina bosanski su Franjevci bili vazda uzor. Još izmegju 1420.—1426. sakuplja vikar bosanskih Franjevaca stare dokumente i prema njima piše svoja *Gesta vicariorum (Bosnensium),* te ih kao čedo krune sv. Stjepana pohranjuje u novi samostan u Ozori [1]). Njegov su primjer slijedili ostali učevni oci, te su interesantnije dogagjaje bilježili i u samostane ih uz službena akta pohranjivali. Megjutim je došla kobna godina 1463., kada je bosansko kraljevstvo palo, a s njim, kako pripovijeda savremeni bl. fra Bernardin *ab Aquila,* popaljeno i porušeno ništa manje od 38 stanova bosanskih Franjevaca [2]). S porušenjem i pogorjenjem franjevačkih samostana pogorjeli su i uništeni i arhivi nalazeći se u središtu bosanske vikarije — u samoj Bosni...

[1]) Chronicon PP. Franciscanorum Provinciae Bosnae et Hungariae u franjev. samostanu u Budimu.

[2]) P Lemmens, B. Bernardini Aquilani Chronica Fratrum Minorum, str. 110.

Poput mravi, koji, kada im se mravinjak poruši, čim pogibelj mine, opet se dadu na restauraciju istoga i bosanski su se Franjevci poslije 1463. svom pomnjom dali na restauriranje pogorjelih samostana, a u samostanima se opet zasnuju arhivi, koje je redodržavni arhiv sa obiljem službenih akata bez svake sumnje puno nadvisivao. Ali bosanskim samostanima i njihovim arhivima godine 1521. i opet dogje veliki petak. Te bo godine, ili što su Franjevci neke samostane proširili, ili, jer konjičkome emiru jednoč nijesu dali ribe glavatice ili pečena kokota, kako to domaći ljetopisi vele, budu 1521. njihovi samostani u Visokom, Fojnici, Sutjesci, i Konjicu porušeni i popaljeni, a s njima arhivi i opet s malom iznimkom uništeni.

Iza godine 1521. porušeni su se samostani — osim konjičkoga — opet podigli, a u njima se opet zavedu arhivi. Jedino se čini, da sama redodržava sve do redodržavništva fra Pave Civića[1]) — od prilike do 1544. formalnoga arhiva nije ni imala. Službene su se stvari pisale na pojedinim papirićima, koji su brzo propali. To nam jasno svjedoči prvi protocollum bosanske redodržave u Budimu, koji nosi potpuni naslov: *„Liber Continens omnes uniuscujusque Capituli, et Congr*[nis] *Actus hujus Bosnae Argentinae Provinciae, et alia quae ad Superiorum eiusdem spectant adnotanda monitu, et cura Adm̃. Reu. Pr̃is Bonaventurae à Curzula ex Prouincialis, et in eadem Proũa Comiss: Visitat*[ris] *Zelantissimi expositus. M.DC.XCIII.“* Ovaj je protocollum službeni zapisnik bosanske redodržave od 1693., pa do 1738.[2]). Nu prije godine 1693. ima kratki popis tada poznatih vikara i redodržavnika bosanske redodržave. Na 18. strani spomenutoga protocollum-a pod godinom 1690. čita se: *„1690. Electus per Breue Apostolicum P. Gregorius Stanich. De Definitorio, aliisque officialibus memoria non inuenitur; quia, ut conjicio neque scripti sunt. Siquidem Prouincia Archivio formali carebat ab eo tempore, quo Sutiscae, et Foinicae combustum fuerat, ut supra memini: et usque ad P. Paulum Civić Archivium non fuit formatum, nisi in chartulis hinc inde reperiebantur.“*

Mnogo se je veća pomnja čuvanju starina počela posvećivati od godine 1575., kada je generalna kongregacija reda u Rimu 1575. izdala strogu naredbu, da svaka redodržava ima po jednu škrinju s tri različita ključa, u kojoj će se čuvati i službeni i privatni spisi. Jedan će ključ od škrinje čuvati redodržavnik, a ostale druga dva oca, kojima to redodržavnik i definituri redodržave povjere. *„Stricte praecipimus... ut unaqueque Provincia habeat arcam tribus clavibus diversis munitam, in qua servabuntur scripturae publicorum et privatorum negotiorum Provinciae; erunt autem hujusmodi claves una apud Ministrum Provinciae reliquae vero apud duos Patres a Ministro et definitoribus electos“* [3]).

Koncem XVII. i početkom XVIII. stoljeća propadaju mnogi samostani redodržave Bosne Srebrene: olovski, srebrenički, visočki, modrički, tuzlanski i t. d.

Godine 1735. otcijepi se od Bosne Dalmacija i zasnuje posebnu redodržavu — redodržavu sv. Kaja, a kašnje presv. Otkupitelja. Godine 1757. otcijepi se od

---

[1]) Fra Pavao Civić bit će onaj isti, koga domaći ljetopisi nazivlju fra Pavlom od Konjica, te mu početak redodržavništva stavljaju pod godinu 1544. Sravni Schematismus Almae Missionariae Provinciae Bosnae Argentinae (Sarajevii, 1895.), str. 23.

[2]) Za povjest bosanskih Franjevaca osim ovoga prvoga protokola, vrijedi do 1757. i drugi kao nastavak prvoga.

[3]) Rukopisne bilješke fra E. Fermendžina u franjev. samostanu u Budimu pod god. 1575.

nje i Ugarska sa Slavonijom, te zasnuje redodržavu sv. Ivana Kapistranca. Sve su ove historičke činjenice imale kobne pošljedice ko li po bosansku redodržavu, to li po njezine arhive uopće, a redodržavni napose. Samostanski se arhivi stegnu na fojnički, sutješki i kreševski samostan, a redodržavni arhiv ostane u Budimu, izuzam samo nešto malo akata, koja su se strogo na Bosnu odnosila i u Bosni čuvala. I to je uzrok, da je današnji arhiv redodržave Bosne srebrene u Sarajevu potpun samo od godine 1757.

Od redodržavnoga su arhiva kud i kamo potpuniji arhivi sutješkoga, fojničkoga i kreševskoga samostana, iza kojih se nižu mlagji arhivi drugih samostana, te privatne zbirke nekih Franjevaca, koji se nipošto ne iscrpljuju s ovom publikacijom izvora za povjest kulturnoga rada bosanskih Franjevaca.

I.

15. ožujka 1532.

Isprava, kojom se svjedoči, da je Petar Ivanović prodao gvardijanu fra Matiju Korničaninu grobnicu prid velikim oltarom u Fojnici.

del. 1532. alli. 15. di Marczo.

NЄК4Є N4ʒN4Є С□4КωМȣ V□□НКȣ КωНБН □НДНω 4ΛНТН ЩНω ω□ω ПНСМω 4ΛНТН ШКРНПТ4 К4Кω Н4 ПЄТ4РЬ Н□4Nω□НꙉЬ ПРωД4ХЬ ПРНДЬ □ЄΛНКНМЬ ωТ4РОМЬ ГРωБNНЧȣ БОЖНЄМЬ СΛȣʒН ωЧȣ ФР4 М4ТНȣ КωРNНV4NНNȣ Г□4РДН4Nȣ Т4Д4 Н ωСТ4ΛНМЪ ФР4ТРωМЪ Пω 4М 4СПРН, Н ȣʒЄХЬ ω□Є РЄVЄNЄ 4СПРЄ ωДЪ ФР4 М4ТН4 КωРNНV4NНN4 РЄVЄNОГ4 Г□4РДН4N4 Д4 ДОПОСΛНТК4 NНТКω NЄНМ4 ʒ4Nȣ ПОСΛ4.

Н ʒ4□ЄꙉЄ □НЄРО□4NНЄ С□НДОЧН ωДЪ НʒД4ΛЪ КωНСЄ ПωДЪ ПНШȣ Д4Сȣ □НЄРω□4NН.

Н4 ФР4 Г4РГȣРЪ ДȣМХ4NННNЪ ПНС4ХЪ Пω МωБН ПЄТР4 Н□4NО□Нꙉ4.

Н4 ПЄТ4РЪ ꙉȣРЬНЄ□НꙉЪ НЄС4МЪ С□НЄДОКЪ ГОРNЄМȣ ПНСМȣ
Н4. СТНЄП4NЪ ПЄТРω□НꙉЪ. НЄС4МЪ С□НЄДОКЪ ГОРNЄМȣ ПНСМȣ
Н4 ФНΛНП Б4РННNꙉЬ С□НЄДОКЪ ГОРЪNЄМȣ ПНСМȣ.
Н4 ПНΛНПЪ ТОМЪКО□НꙉЪ С□НЄДОКЪ ГОРЪNЄМȣ ПНСМȣ

Izvornik u arhivu franjevačkog samostana u Fojnici

II.

5. travnja 1603.

Bosanski Franjevci mole pismenu potvrdu povlastice »vivae vocis oraculo« dane, da se mogu služiti novcem, što im je inače polag redovničkih pravila zabranjeno.

Beatissimo Pr͂e.

Li frati zocolanti, che stanno alla cura del animė nella Pr͂oa Bosna Argentina humilissimi servi della S͂ta. V. espongono, che secondo la loro regola hanno proibitione di tenere i denari in modo alcuno, il che sono essi per ubidire totalmente, ma in quelle parti Turchesche, occorendo andare cento, et anche 200 miglia scorrendo per il Regno di note per Batezzare, confessare et administrare tutti gli sacramenti, è cosi per sovvenire à conventi, è per allevare i giovani, che poi

si fanno i Frati, è bisognando pagare i denari per li passaggi, et far beveraggi, et presenti, sono necessitati portare con loro quelle elemosine, che gli sono fatte, è se bene quando stanno fermi nel coñto si consegnano li denari e le limosine al Guardiano, che gli tiene in cella tutta via perche nel occorrenze tengono qualche cose appresso di loro; ne hanno sicurezza di conscienza; perche che nonsi trova concessione, ò dispensatione alcuna in scriptis, ancor che li vechi della Prõa dicono, essergli stata data licenza viva voce, riccorrono alla Santità Vª supplicandola à degnarsi di far loro gratia per l' amor di Dio ordinare, che sopra ciò à maggior cautela della conscienza loro, è quiete d' animo gli sia conscessa licenza in scriptis, acciò per tali bisogni possino sicuramente portar denari à loro necessari: o vero dichiararli, in che modo ò grado si possono provedere per la salute loro, è della anime che vivono sotto la cura loro perche altrimente non possono stare in quelle parti; et il tutto si riceverà per singularissª gratia da V. Stã., Quam Dš. etc.

Kopija, koja se nalazi megju spisima fra Filipa Laštrića u Kr. Sutjesci, izvagjena je iz knjižnice aračelitanske u Rimu. Sama kopija datacije nema. Mi smo dataciju stavili prema odgovoru, koji se odmah iza ove molbe nahodi, a glasi: »Huic supplicationi S. Congº S. R. E. Cardinalium, negotiis et consultationibus Epporum et Regularium proposita respondit. Oratores observare posse solitum tuta conscientia. Romae 5. Aplis M.DC.III.«

III.

23. rujna 1625.

Urban VIII. dopušća bosanskim Franjevcima na 12 godina krstiti, ne samo djecu vjern ika nego i Turke; odrješivati na ispovjedi od svih grijeha osim ubijstva i ranjenja biskupa i crkvenjaka; sakramente vjernicima dijeliti i vjenčavati, gdje nema župnika; oskvrnute crkve vodom od biskupa danom rekoncilirati; nova mjesta primati; dobra pokretna i nepokretna posjedovati; služiti se s nosećim se oltarom — »altare portatile«.

Copia.

Dilectis Filijs Ministro, et Fratribus Ordinis Minorum S. Francisci de Observantia nuncupat. Provinciae Bosnae Argentinae.

Urbanus PP. VIII.

Dilecti Filj Salm, et Apcam Bẽnẽdictionem. Cupientes pro Nostro Pastorali Officij debito Christifidẽlium in istis partibus commorantium Animarum saluti paterna charitate prospicẽre, ac de vestrâ fide, pietate, et Religionis Zelo plurimum in Dño confisi, de Venlium Frum nostrorum S. R. E. Cardinalium nẽgotio Propagandae Fidei praepositorũ, consilio Vobis, ac Vrum cuilibet, utquoscumque tam Xstifidelium hũoj Proles, quàm etiam Turcas, ẽt alios Infideles baptizare, ẽt quaslibet utriusquẽ Sẽxus personas tàm Eccllicas, quàm Saeculares cujuscumq. Status, Ordinis, vẽl conditionis fuẽrint, confessionibus earum diligentèr auditis, ab omnibus, et singulis eor. peccatis, criminibus, ẽxcẽssibus, et dẽlictis quantumvis gravibus, et enormibus, ac etiam a quibusvis Eccllicis Sẽntẽntijs, cẽnsuris, paenis per ẽas proptẽrẽà quomodolibẽt incursis, et in Bulla die Coẽnae Domini legi solita contẽntis, ac aliàs Nobis, et eidẽm Sẽdi quomodolibet rẽservatis, et rẽservandis, praẽterquàm homicidij, et mutilationis membror. in Episcopo, vẽl in alia Persona Eccllicâ commissis, in foro Conscièntiae dumtaxàt, et dummodò res in judicium de-

ducta non sit absolvere, injunctis indè eis, et eorum cuilibet paenitentia salutari, ac debita satisfactione, et alijs, quaè de jure fuèrint injungenda, nècnòn Eucharistiaè omni tèmpore praètèrquàm in die Paschatis Resurrèctionis Dñi, ac etiam in die Paschatis hũoj, tàm Eucharistae, quàm omni tempore Extremae Vnctionis, ubi tamen non adsit Prèsbyter Saècularis Curatus, seù si ibi sit de èjus licèntia, Sacramènta Eccl̃ica administrarè, illaq. ad Infirmos deferre, et quoscumque Matrimonium invicèm contrahère volentes, nullo Canonico obstante impedimènto, matrimonialiter in facièm Ecclesiaè copulare, nuptiasque benedicère, et solèmnizare in ijs tamèn locis dumtaxàt, in quibus proprius Parochus Saecularis, vet alius Curatus non èxistit, ac alios sine alicujus praèiudicio; Nècnòn Ecclesias sanguinis, vel seminis èffusione, aut quavis alia de causa pollutas, aqva priùs per Catholicum Antistitèm benedicta rèpèrta, in Ordinarij loci absentia reconciliare, ac loca quaecumque in dictis Partibus Infidelium pro Divinis cèlebrandis pro tempore vobis concèssa, et concèdenda reciperè. Ac illa, et quaecumque alia bona immobilia in dictis Partibus consistentia retinere, et inhabitarè absque Conscientiaè scrupulo, sèù Cènsurarum incursu, liberè et licitè valèatis; licèatque vobis Altare portatile cum debitis tamèn honorè, et rèvèrentia habere, ac supèr èo in locis congruèntibus, èt honestis cèlebrare, Apc̃a auct̃e tenore pñtium, licèntiam, et facultatèm ad duodecim annos proximos tantùm concèdimus, et inpartimur. Non obstañ Constitutionibus, et Ordinbũs Ap̃cis, caeterisq. contrarijs quibuscumque. Dat. Romae apùd S. Mariam Majorèm sùb annulo Piscatoris, Die 23. 7mb̃ris 1625. Poñtus Nr̃i Anno Tertio.

Kopija u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu, na koncu koje piše se: »Ego infrãptus S. Congnis de Propaganda Fide Archivta fidem facio, et tèstor, pñs transumptum dèsumptum fuisse ex libro Mèmorialium Anni 1630. existeñ in Archivo ipsius Sacrae Congnis In quor̃. fidem pñs dedi testimonium munitum Sigillo eiusdèm Sacrae Congnis Romae hâc die 11 Xmb̃ris 1753. Loco ✣ Signi. Dominicus C. Bajardi Archivta«.

IV.

8. lipnja 1628., 19. svibnja 1633.

Fra Bernardin de Senis potvrgjuje bosanskim Franjevcima povlasticu, polag koje sebi mogu pri koncu redodržavništva vladajućega redodržavnika jednoga izmegju sebe birati, koji će ih mjesto generala vizitirati i izbore novoga starješinstva rukovoditi. Istu povlasticu 19. svibnja 1633, potvrgjuje i fra Ivan Krst. a Campanea.

Fr̃ Bernardinus de Senis totius Ordinis Seraphici Patris nostri Francisci Minister Generalis.

Cum intellexerimus à Patribus Fide dignis, quod à praedecessoribus nostris ob legitimam causam Patribus Bosnae Argentinae concessa fuerit facultas, quando Miñ Prouinciae suum absoluit officium eligendi in Comissarium pro uisitatione Prouinciae unum ex propriae Prov̄. Patribus, qui uisitationi, ac electioni diligenter incumbat, ac si à nobis specialiter deputatus fuisset.

Hinc laudabili concessioni minime abrogare uolentes, praedictam concessionem pñtium tenore confirmamus, ac etiam denuo concedimus et impartimur. Datum Romae sub die 8. Meñ Junij MDCXXVIII

(Generalov pečat.)

Fr̃ Bernus De Senis
Miñr Gnlis:

Auctoritate ñra confirmamus praesentes literas patentes in Conu^{tu} ñro S^{ti} Joannis Regum Soleti die 19 Maij 1633

Fr̃ Joannes Bap̃sta a Campanea
Miñ^{ter} Geñalis

Izvornik na pergameni u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu. Sravni tablu I.

V.

8. lipnja 1628.

General franjevačkoga reda fra Bernardin de Senis daje bosanskome redodržavniku vlast, da može u nuždi slati svoje poslanike izvan redodržave i klerike na nauke u Italiju. Ista se dozvola potvrgjuje 19. svibnja 1633., 12. srpnja 1639. i 25. travnja 1646.

Rend^{mo} Pr̃e

Essendo nella Prouintia nr̃a di Bosna Argentina molte uolte grandissimo bisogno, cosi per la Prou^{a} come per la Christianità, et mantenimento della Sta Fede d' andare, e mandare à Roma, et ad altri luoghi, secondo che occorre il bisogno, e non potendo hauere la pñza de sup̃^{ri} per il grand.^{mo} scommodo, e lontananza di loro, poich' tal uolta stanno cinque, e sei mesi, anzi un' anno ad hauer la risposta de sup̃^{ri} Però humilm̃ supplicano V. P. R. si degni con la paterna benignità per il bene commune à concedere autorità al R. P. Ministro di d.^{ta} Prou̅. che possi mandare li frati ouunque sarà bisogno; le ancora hauendo grand.^{mo} bisogno di mandare allo studio q̃^{eli} che sono atti, et idonei, perche la cura dell' anime, che noi habbiamo presuppone l' intelligenza, accioche il Ministro li possa mandare nelle Prouintie della Italia, et noi tt̃. pregaremo la diuina M̃tà per V. P. R.^{ma} In Roma il di 8 di Giugno 1628.

Concedimus ut supra in nr̃o Conuentu de Aracoeli Die 8. Junij 1628.

(Generalov pečat.)

Fr̃ Ber^{nus} De Senis
Minr̃ Gñlis:

Concedimus etiam nos ut supra in Conu^{tu} ñro S^{ti} Joannis Regum Soleti die 19 Mai 1633

(Generalov pečat.)

Confirmamus nos etiam suprad^{m} facultatem à nr̃is praedecessoribus concessam. Romae die 12 Julij 1639

Fr̃ Joannes Bãpta a Campanea
Miñ. Geñalis

Fr. Joannes Merineri
Mr. Genalis

Has obedientiales litteras adfirmamus sub die 25 Ap̃lis 1646

Fr Joannes de Neapóli
Miñ. Gñlis

Na legjima ima bilješka: за слати фратре, ȣ римь и остала миста, и на стȣдиȣ ȣ италиȣ. Izvornik na pergameni u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu. Sravni tablu II.

VI.

25. rujna 1636.

Generalni vikar reda na molbu bosanskoga redodržavnika upravljenu na pokrovitelja reda kardinala Barberinija i na intervenciju ovoga, dozvoljava, da bosanski Franjevci mogu si izabrati jednoga iz redodržave, koji će ih u ime generalovo vizitirati i kapitulu predsjedati.

Eminent.me et Reuer.me Dñe salutem cum seruitiorum meorum praemissa commendatione.

Cùm a tot annorum spatijs nostris specialis fuerit concessa Patribus facultas, vt videri potest Eminentiss.e Dne, vt completis duobus cum dimidio annis sui Ministeriatus aliqs habeat eligendi facultatem vnà cum reliquis Patribus Prouinciae congregatis, vnum magis aptum, ac idoneum prae reliquis in Commissarium, qui visitare, ac Capitulo praeesse, aliaq; ad eum pertinentia officia peragere valeret. Quam ob causam ego Ministeriatus officio ad praesens in istis partibus fungens completurus cùm sim duos cum dimidio circiter annos, volui ad meos Superiores de confirmatione concessae nobis facultatis in hac parte scribere, quoniam ad festum Principis Apostolorum ex consuetudine obseruata in illis partibus Fratres omnes ad vnum locum congregari solent, vel si non illo, tũc in festo Assumptionis Beatissimae Virginis Mariae, alijs enim temporib. non possunt, nec audent ob metum Machumetanorum, et maximè hoc anno ob imminentia bella, et pericula: Quod itaque tempus cúm aduenìat, et Rever.mus Pr̃ Generalis Ordinis nr̃i non adsit, petere vnanimiter voluimus omnes suam Emin.m vt ex sua singulari gratia, ac clementia dignaretur, ea inprimis, prout etiam alij Eminentissimi DD. Protectores fecerunt, deinde jubente ea, Reuerend.mus Vicarius Geñlis nos in hac parte satisfactos reddere, ac concessa a Praedecessoribus Ordinis nr̃i Reu.mis nouiter confirmare velit. Nos veró memores tantae gratiae nobis collatae, in nostris sacrificijs pro felicissima, et dinturna incolumitate E. Vr̃ae, sẽper Deum deprecabimur. Quam Deus etc.

Confirmamus supl̃ta priuilegia de ord.e Em.mi Dñi D. Fran.i Card.lis Barb.i nr̃i Prõni ac Vig.mi Prot.ris Vobis Romae die 25 7.bris 1636.

Pečat u kome se čita: Fr̃ Rom.us Neap.s
„Sigillum: R: P: Generalis: Comisarii (sic): Vic.s Gñlis
Citramontani: Or: Mi:“

Izvornik na pergameni u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu. Na leđima: »Eminentṃo et Revṃo Dño D. Cardinali Barberino, totius Ordinis Minorum Observantm Pr̃ono et Protectori vigilantṃo Pro Ministro Provinciae Bosnae Argentinae.«

VII.

13. srpnja 1639.

Breve Urbana VIII., kojim oproste, dane franjevačkim crkvama u Bosni, proteže na kapelice, jer je u Bosni pravih crkava nestalo.

Vrbanus PP VIII

Ad perpetvam rei memoriam. Cum, sicut accepimus, à permultis Romanis Pontificibus, Praedecessoribus Nostris, diuersae Indulgentiae pijs Xt̃i fidelibus visitaturis Eccl̃ias Fr̃um ordinis Minor. Sc̃ti Francisci de obseruantia, in Sancti Francisci ac certis alijs Sc̃tor. eiusdem ordinis festis diebus sub certis modo, t̃pore,

et forma tunc expressis, concessae fuerint, in Locis verò impiae Turcarum Tyrannidi subiectis praesertim in Prouincia Bosnae Argentinae, nullae sint Frum praedictor. formales Ecclesiae, sed simplicia duntaxat Oratoria, seu sacella, quorum multa partim amouibilia, partim occulta ob non liberum religionis exercitium, et Christianae pietatis vsum existunt. Nos ad augend eorumdē Xti fidelium Locor. et Partium huōi religionem, et animar. Salut Coelestib Eccliae thesauris, pia charitate intenti, supplicationibus Frrum Marini d Possega et Andreae de Camengrado, ordinis humoi dtae Prouinciae, ut asseritur, Diffinitor Nobis super hoc humilr porrectis Inclinati, Quod d coetero perpuis futuris tporibus omnes, et singulae Indulgentiae, et peccator. remissiones, ac poenitentiar. relaxaones ptis eorundem Frum Ecclesijs quomodol, vt ptur, concessae, quae tamen non sint reuocatae, necnon imposterum et. per Nos, et quoscunque Romanos Pontifices, successores Nros concedendae, censeantur, et censeri debeant, et. concessae Oratorijs, et Sacellis ptis, et in Locis, et Partibus humoi, ubi Eccliae nullomodo extrui possunt. aplica aucte tenore pntium Volumus, concedimus et declaramus. In conrium facien non obstan quibuscunq. Dat Romae apud Sctam Mari Majore sub Annulo Piscatoris Die XIIj. Mensis Julij MDCXXXIX. Pontus Nri Anno Decimosexto.

M. A. Maraldus.

Izvornik na pergameni u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu. Objelodanio ga je fra M. V. Batinić (Starine jugosl. akad., Zagreb, 1885.) i fra Franjo Fl. Nedić (Monumenta, Privilegiorum, Vukovarini, 1886.). Naš je prepis puno točniji.

VIII.

23. veljače i 3. ožujka 1660.

Propaganda u sjednici držanoj 23. veljače, te u sporazumu sv. Oca i njegova tajnika, što ga je imala 3. ožujka 1660., uregjuje odnošaj izmegju Franjevaca kao duhovnih pastira u Bugarskoj i Bosni, te sofijskoga nadbiskupa i bosanskoga biskupa.

Decretum

Sacrae Congregationis de Propaganda Fide habitae sub die 23. Febr: 1660 ad mentem Sanctissimi Dni Nostri, et audientia Secretarii 3ª Martii ejusdem anni.

Licet in Sacris Canonibus, Constitutionibus Aplicis, et S. Concilii Trid. Decretis expressa sint ea, in quibus Regulares cujusvis Ordinis, n obstantibus quibuscumque eorum privilegiis, potestati et auctoritati Epporum subjecti sunt, quia tamen in Ecclesiis, et Dioecesibus sive in Titulum, sive in administrationem concessis Archi-Eppo Sardicensi seu Sophiensi, et Eppo Bosniensi, in quibus ob carentiam sacerdotum saecularium Regulares Ecclesiis Cathedralibus, et Parochialibus inserviunt, et Cleri vices supplent, ac fortasse etiam in aliis similibus Infidelium Dominio subjectis, sive ex contumacia, sive etiam praedictarum Constitutionum ignorantia, quae forsan in locis hujusmodi potest contingere aliquando, plurima praedictis non sine magno spiritualis Regiminis detrimento negliguntur, Ecclesiasticaeque Disciplinae ordo perturbatur; idcirco ne praedictis in posterum dubitari contingat, et ut eorum populorum regimen ad Sacrorum Canonum praescriptum dirigatur, Sacra Congregatio Eminentissimorum Cardinalium S. Romanae Eccle negotiis Fidei Propagandae praepositorum opere praetium esse duxit, si Sanctissimo Dño Nostro placuerit, Canones, Constitutiones, et Decreta hujusmodi innovare, ac in usum, et

observantiam inducere praecipue vero haec, quae sequuntur declarare, et quatenus opus sit de novo statuere, et ordinare.

Primo. In iis omnibus, quae ad curam, seu Regimen animarum personarum saecularium pertinent, Regularis cujusvis Ordinis, atque instituti praefatis Archi-Episcõ, et Episcopo respective omnino pareant, et subjecti sint, adeo, ut absque eorum licentia, Examine, et approbatione in scriptis, ante eam obtentam nullo pacto, aut praetextu audeant se imiscere in administratione Parochialium Sacramentorum, et in audiendis Confessionibus, aut quaevis alia exercere, quae ad praedictam curam animarum pertineant, neve possessionem, aut Titulum Parochi, seu Curati, sive facto, sive nomine, assumere et usurpare, quamvis a suis Superioribus, seu Capitulo ad id munus destinati fuerint, sub poena suspensionis, et privationis vocis activae et passivae ipso facto incurrenda.

Secundo. Liceat supradictis Archi-Episcopo, et Eppo quemlibet ipsorum si aliqua ex justa causa magis in Dño expedire judicaverit a tali officio et exercitio Parochi quandocunq: etiam non elapso tempore pro quo fuit deputatus removere et alium in ejus locum subrogare, donec, et quousque fuerit a Provinciali, seu Definitorio destinatus alius per ipsum et Eppum, ut supra dictum est aprobandus. Et si quis supradictorum fratrum in hujusmodi administratione deliquerit, ac memoratorum Archi-Eppi, et Episcopi respective Ordinationes circa praedicta factas, tam in visitatione, quam extra non observaverit, eundem corigere et punire etiam per censuras Ecclesiasticas ad Sacrorum Canonum praescriptum.

Tertio. Teneantur hi, qui Parochias, et curam animarum exercent Rudimenta Fidei saltem inter missarum solemnia docere, debito tempore ad synodum singulisque diebus Dominicis ab ipso Archi-Eppo seu Episcopo praescribendis ad Congregationes Casuum Conscientiae accedere publicisque processionibus una cum aliis Fratribus interesse, renuentes vero debitis poenis, a praenominatis Praesulibus cogi, compellique possint.

Quarto. Nulli prorsus ipsorum Fratrum, sive superior sit, sub eisdem poenis liceat in dubitationibus, quae circa sponsalium, et matrimoniorum validitatem et impedimenta emergunt aliquid inconsulto Eppo, eoque absente, ipsius Notario, statuere seu decernere, minusque populorum publica Vota, Processiones, et similia adprobare, et confirmare, aut licentiam impertiri extra Ecclesias ab Eppo ipso approbatas celebrandi.

Quinto. Valeant praefati Archi-Eppus et Eppus respective in praedictis omnibus tam personas, quam Ecclesias, earum sacraria et suppelectilia Sacra, Libros Parochiales, nec non bona tam mobilia, quam immobilia quaecumque etiam uti Sacrae hujus Congregationis quatenus opus sit delegati visitare, et opportunis juris mediis providere, ut ipsa cura laudabiliter exerceatur, eosdemq. Fratres, et quemlibet alium ad onera missarum adimplenda, et Testamenta, Scripturas, et quaecumque alia ad praedicta onera, sive ad Ecclesias, et Parochias spectantia proferendum, et exhibendum compellere, detrectores vero visitationem, aut praedictis obtemperare Canonicis poenis compescere.

Sexto. Teneantur Fratres praedictis Archi-Eppo, et Eppo necnon famulo alterique sacerdoti eis bene viso in eorum Conventibus ubi residere solent, sive in alio pro temporis opportunitate congruam habitationem, expensasque, et victum subministrare.

Septimo. Liceat item praedicto Archi-Ep̃po, et Episcopo in propriis Dioecesibus unum ex supradictis fratribus eligere quem magis ideoneum in Dño judicaverit, eidemque munus injungere Vicarii Generalis.

Octavo. Cum vero Fratres ex proventibus, taxis et questibus Parochialibus majori ex parte vivant, et contingat aliquando Archi-Ep̃pos, et Ep̃pos Pastoralis muneris, et Tituli intuitu a Turcis (captivari) eosdem fratres Sacra Congregatio Paterne monet, et quatenus opus sit iis praecipit, ut Praesules, ac Pastores suos filiali amore et reverentia in Casibus hujusmodi conplectentes, omni prorsus Studio, et Conatu eorum incolumitati, et liberationi incumbant, et charitativum subsidium in eorum subventionem, et redemptionem tribuant ut unanimi animorum Consensu, alter alterius portantes onera dirae servitutis jugum, facilius sustinere Nominisque Christiani hostibus Evangelicae charitatis, et patientiae exempla praebere quaeant.

Declarat demum S. Congregatio per praedicta nihil esse detractum, aut remissum Decretis alias in hac materia tam per ipsamet, quam per alias Congregationes, et Sedem Apostolicam latis, quorum observantiam districte praecipit, et praefatis Archi-Episcopo, et Ep̃po injungit, ut praeter poenas in praesenti Decreto, et in praedictis Constitutionibus, et Decretis adversus contravenientes latis statim ipsam Sacram Congregationem edocere curent, num fratres, aut alius quicumque quidquam contra praefata moliri, sive attentare praesumpserint, ut efficacioribus remediis renuentes compellere, nec non animarum curam aliorum administrationi demandari possit.

Ovaj smo dekret izvadili iz okružnice bos. redodržavnika fra Stjepana Marijanovića, pisane 15. svibnja 1838. Okružnica se nalazi u arhivu franjev. samostana u Kr. Sutjesci. Okružnica je kolala po župama sutješkoga samostana: Varešu, Vijaci, Usinu (kod Tuzle), Breškama, Zoviku, Ulicama, Tolisi, Dubravama, Tremošnici, Garevu i Potočanima, a tada se je vratila u Kr. Sutjesku. Na polasku iz Kr. Sutjeske zabilježeno je: »Ex Originalibus prius in Comunitate perlectis has Circulares cum adnexis decretis per securum Latorem expedio Varessium die 24. Maji 1838. Ego Fr. Petrus Csicsak Praesidens«. Iza ovoga slijede potpisi drugih župnika i kapelana, koji su ju pročitali.

IX.

27. travnja 1661.

Mletački dužd Dominik Contareno povlasticu danu bosanskim Franjevcima, polag koje su mogli svake godine u Mletačkoj kupovati sivo sukno bez plaćanja uvoza i izvoza, proteže na 10 godina i na druge stvari: knjige, krunice, safune i t. d. u vrijednosti do 10 dukata.

Dominicus Cont.no, Dei Grã, Dux Venetiarum etc. Vniuersis et Singulis Magistratibus hujus Vrbis nr̃ae Venetiarum caeterisqu. Repraesentantibus Ministris et officialibus Nostris quibuscumque praesentibus et futuris ad quos hae nr̃ae pervenerint, et earum executio spectabit et spectare poterit sig̃. hodie in Cons.o Nr̃o Rogatorum captam fuisse partem tenoris infrascripti NB. Corrono più anni che la Religione de Minori osseruanti di S. Franc.o che habitano nella Bossina Argentina Paese Ottomano gode il Priuileggio di poter in cad.n anno estraher da q̃sta Città et Stato nr̃o. con la essentione di ogni pagam.to di Dacio, tanto di Extrata, che di Vscita alcune Palle di Paño Berettino basso che l' anno 1646. 20 Noũ. fù dichiarato dovessero esser sessanta, et che in oltre la essentione stessa si douesse per lo spacio di anni dieci estendere in libri, Corone, saponi et altro per l' importar di

ducati dieci di Dacio; et essendo spirata la concessione med.ma uiene supplicata la stt. della continuatione. Però Anderà parte, che ad' honor del S̃. Dio et per continuato argomento della pietà di qs̃to Cons.o uerso il merito de med.mi Religiosi, che come si e inteso dalle giurate informationi de Magistrati hora lette ad hanno di gran lunga adempito alla facultà concessagli; sia per altri anni dieci dal prender della p̃nte prorogata la essentione soprad.a dell' anno 1646. Douendo à mira dela pontual essecutione di questo decreto esseregli registrato, come si e pratticato altre uolte, nelli cap.li delli Dacij come farà bisogno. Quae auctoritate sup.ti Consilij mandamus uobis ut ita exequi debeatis. Datum in N̄ro Ducali Palatio die XXVIj Aprilis Ind.e XIV MDCLXI.

Izvornik na debeloj pergameni nalazi se u arhivu franjev. samostana u Kr. Sutjesci. Njegov će pečat biti, po svoj prilici onaj od olova, što se nalazi takogjer u arhivu franjev. samostana u Kr. Sutjesci. On visi na prostoj kanafi. Na prvoj strani prema sv. Marku okrenuo se je dužd. Pred njegovim se očima čita: »Dux« a povrh glave u okrugu samo su čitljiva dva početna slova: »Do«. S druge se strane čita: »Domenicus Contareno Dei gra. Dvx. Venetiar.« Povrh i niže publiciranoga teksta nalaze se još neke note, koje buduć su u nejasnim kraticama, te buduć je dokumenat s doljnje strane, gdje je pečat visio, oštećen, nijesmo se usudili odgonetati ih. Jedno samo iz njih spominjemo, da je dokumenat dan fra Ivanu Kamengragjaninu. Sravni tablu III.

X.

3. listopada 1662.

Propaganda potvrgjuje prvi kapitul Bosne Srebrene držan 15. siječnja 1662., a osugjuje drugi držan 18. veljače 1662.

Sacra Congr.o Emin.morum Patrum negociis Fidei propagandae praepositorum habita sub die 3. Octobris audita relatione aliquorum ex eisdem Emin.mis ab eadem specialiter deputatis ad examinanda ea, quae pro parte Fratrum Minorum Observantium Prouinciae Bosnensis latae, nec semel fuerunt deductae circa ualiditatem, aut inualiditatem resp̃ue duor. Capitulorum, Primi uidelicet sub die 15.a Januarii, secundi vero die 18.a Februarii 1662 aut alio seriori tempore in eadem Prouiñ. celebratorum, nec non electionem, coeterorumque in iis peractorum declararunt, prout praesenti Decreto declarant, Primum Capitulum sub die 15.a Januarii, aut alio seriori tempore, auctoritate, et interuentu fr̃is Seraphini Presni à S. Congregat.ne negotiis Ep̃orum et Regularium praeposita Praesidentis deputati celebratum fuisse, et esse ualidum, electionesque in eo factas fr̃is Francisci Miletich de Bagnaluka in Pro͂ulem, aliorumque Definitorum, aut Guardianorum, et quaecumque inde sequuta esse ualida, ac debite execut.ni demandanda. Secundum uero Capitulum sub die 18. Februarii, aut alio seriori tempore celebratum unacum electionibus, in Pro͂ulem fr̃is Joannis de Darniz[1]), nec non Definitorum, aliorumque omnium quomodolibet inibi peractis, omnibusq. actibus in eo celebratis, atque inde sequutis, esse prorsus illegitimum, nullum, ac inualidum, et tamquam temerarium, et attentatum, ac nulla leg̃ma auc̃te factum, esse prorsus rescindendum, atque annullandum, prouti p̃nti Decreto revocat, annullat, ac rescindit, mandans omnibus et singulis ejusdem Provin.ae fratribus, nec non Ordinis Superioribus, et quibuscumque quorum interest, aut ad quos pertinet, aut ullo unquam tempore pertinere poterit, ut praefatum fr̃em Joannem à Darniz Definitoresque,

[1]) Drniš u Dalmaciji.

et alios omnes in eo Cap̃lo electos nullatenus in Prou̇lem, Definitores, Guardianos, aut cujuscumq. alterius muneris existāt admittere, et cognoscere audeant, aut iis ullo modo parere; Econtrá ueró praefatum frēm Franciscum Miletich de Bagnaluca in possessionem Prouincialatus, Definitoresq. et Guardianos, aut alios quoscumque ad munus aliquod in primo Cap̃lo electos in ueram realem et actualem possionem Prouincialatus, Definitoriatuum, Guardianatuum, aliorumque munerum iuxta singulorum electionem statim post pn̄tis Decreti receptionem ponant, et collocent, in eisque ad tempus à Constōnibus Ordinis praefinitum, et à die posessionis incipiendum permanere sinant, et faciant, eosque in ueros ac leḡmos Prouin!em Definitores, Guardianos resp̃ue agnoscant, iisque ad regularis observantiae, atque obedientiae praescriptum iuxta unius cuiusque munus ac off.m pareant sub poena priuationis uocis actiuae et passiuae omnibus et singulis contra huiusm̄i Decreti tenorem facientibus, nec non priuationis facultatis celebrandi Cap̃la, aut alias quascumque electiones, aliisque eiusdem Sac. Congr.nis arbitrio infligendis, a quibus nonnisi ab eadem Sac.a Congr.ne habita et expressa peculiari hujus Decreti mentione absolui unquam possint, aut dispensari, supplens de coetero, q̄nus opus sit, Ap̃lica auc̃te omnes et singulos defectus, qui pro p̄torum validitate possint ullo unquam tempore opponi, et ita quibuscumque non obstantibus obseruari, exequi, mandari, et ne de praedictis, aut de pn̄tis Decreti tenore ulla unquam ignorantia, aut debiti notificationis defectus opponi, aut obtendi possit, mandauit f. Michaeli Jelauich eiusdem Prouinciae Comiss.rio Visitatori à Generali Ord. designato consignare. Datum Romae die 3.a Octobris 1662. Card. Antonius Barlirinus Pr̄s.

(Propagandin pečat.)

Izvornik megju spisima fra Filipa Laštrića u Kr. Sutjesci.

XI.

31. svibnja 1670.

General reda fra Franjo M. a Politio na temelju vollisoletskoga generalnoga kapitula dopušća, da definitorij redodržave Bosne Srebrene može na koncu trogodišta iz svoje redodržave izabrati komisara, koji će ih mjesto generala vizitirati.

Cum Provincia n̄ra Observans Bosnae Arg.ae durissimo Turcarum Dominio sit mancipata, et cum illa liberam communicationem habere non possimus, ideo nos inhaerendo Decreto emanato à nostro Diffinitor. Geñli Ultramontanae familiae, in hoc Geñli Capitulo celebrato Vallisoleti 24. Maii 1670. concedimus facultatem praefatae Prov̄iae n̄rae Bosnae Argent. ut Miñr. Pr̄olis unà cum Diffin. ejusdem Prov̄iae eligere possint Commissarium Visitatorem ex eadem Prov̄ia: Qui electus statim opus, et jus suum exercere possit, de quo nos, caeterosque Superiores Ordinis pro tempore existentes certiores faciant. Praecipientes tamen eisdem electoribus, quatenus semper eligere curent, ad hujusmodi munus obeundū personas omni ex̄eptione majores, ac regularis Observantiae Zelatores, et indifferentes. Similiter singulis fratribus ejusdem Pr̄oae sub poenis in constit. Glibus contentis, praecipimus, ut hujusmodi Comissario pareant, et obediant. Datum Vallisoleti die 31. Maii 1670. Fr̄ Franciscus M.a a Politio Minister Geñlis. De mand.o Reñdiss. Pr̄is Fr̄ Stephañ de Ficara sec. Gl̄is Or.

Kopija megju spisima fra Filipa Laštrića u Kr. Sutjesci.

XII.

7. kolovoza 1673.

Sv. Zbor vjeroplodnice dopušća beogradskome biskupu, da može na času smrti oporukom podijeliti svoja dobra osobito samostanima redodržave bosanske.

Illustre e Rm̃o Mons.e come fratello.

E benignamente condescessa la Santità del nostro Signore doppo haver havuto il Parare di questa Sacra Cong.e di dar à lei una libera facolt̃a di poter disporre in morte di suoi beni con lascirli à coñto e rispetivam̃te a Religiosi Min. Obs. di Bosna in retributione del mantenimento della Sua persona: et il Signore la prosperi = Roma 7. Agos. 1673.

P. Cardinale Altieri Prefetto
Urbano Cerri prosecretario.

Kopija među spisima fra Filipa Laštrića u Kr. Sutjesci. Na leđima: »Al Illustre è Rendiss Monsignore come fratello: Mons.e Vescovo di Belgrado«.

XIII.

29. kolovoza 1675.

Tabula, kojom se razređuju razne službe za vrijeme kapitula.

Summa diuini verbi sapientia post tot humano generi collata Beneficia suum coaeternum, et coaequlem immisit Spiritum, et ut magis suum patefaceret hominibus Aduentum, quod per signa uisibilia demonstrare uolens, Pauperculo cuidam Assisiatae suprema dispensatione communicare non est dedignatus: suarum uidelicet sacrarum cicatricum uisibilia signa, ac recenti sanguine scatentia infixit, cui mirificum nomen Seraphicus Franciscus indixit, qui ut sua tutius queat peditare uestigia, eidem singularem uiuendi normam praemonstrauit, quam ob tam sublimi datoris gratiam Aureolam Seraphicus Doctor nuncupauit; Hanc praedictus P̃r pauperum suis sequacibus simplicibus verbis scriptam et adamusim obseruandam reliquit; Quod ut feruentius atq: ardentius exequi queat tempus Triennalis electionis Superiorum Prouincialiu, ac Localium com̃ostrauit: hoc autem nobis praesenti tempore recurrit Ad.m RR. PP. caeteriq: fratres, id uerò humanis viri(bu)s consequi non potest, nisi S. Spiritus fuerimus iuuamine suffulti. Eo igitur Dilectissimi PP., ut tam necessariam postulationem efficacius à Deo obtinere (possi)mus, nos inuicem... cum eodem, reconciliari debemus omnem maleuolentiae tumorem expellentes divin(us) amor-fraternus.....eas in omni(bus) ac (singuli)s sit nobiscum, secundum illud: ubi (ver)itas, ibi Deus, et ut Spiritui Sancto liberius detur... hunc ergo inuocandum inprimis incipiamus à Diuinis die Dominico pro felici successu Capituli, et electionum ad implorandam gratiam Spiritus Sancti, die eodem solemniter sum̃o mane Missam cantabit Ad.m R. P. Comiss̃. Visitator Proũae; Cui ad dextris inseruiet R. P. Michael Brexanin Diffin. Proũae, à sinistris uerò R. P. Petrus à Secretis Prouae; Magister ceremoniarum R. P. Praesidens Budae. His administrabunt fratres Seraphinus à Plumbo[1]) et Petrus à Noui[2]) clerici. Ceroferarii fratres Michael à Cottor[3]), Bernad.s à Sasina, Franciscus à Gradisca, et Ambrosius à Gradisca. Cantores qui modulatis vocibus cantabunt VV. PP. Nicolaus

[1]) Olovo. — [2]) Bos. Novi (?). — [3]) Kotor-Varoš (?).

ab Illoco[1]), Paulus à Grabouiza, Philippus à Gárcino[2]), Mattheus Jaksich, Martinus à Baç, et Nicolaus à Lasua. Hebdomadarius Capituli R. P. Petrus Guganouich ex Diff. Prouinciae; Cui pro Diacono assistet P. fr Augustinus à Varesio[3]), pro S(ub)diacono P. fr Franciscus à Modricia[4]). Verbum Dei annunciabit V. P. Paulus à Grabouaz Pred. et Lector Sebenici[5]). Turiferarii, Ceroferarii, et Cantores qui...s.

Sacristae erunt PP. Philippus à Camengrad[6]), et Andreas a Cottor Clerici fratres Joseph à [Lu]bia[7]), et ...s à Cetina: omnes alii Clerici diligentissime administrabunt sacerdotibus in Sacro Altari.

Cantor Sacrae Bibliae in primo Refectorio erit P. Michael Celanouich, secundam lectionẽ leget P. Nicolaus ab Illoco. Praefec(ti) Mensarum ad primã Mensã Illustrissimor̃ ac Reuerendissimor̃ Episcoporum P. fr Matthaeus à Foiniza, cum clerico fr̃e Michaele à Cottor; Ad secundã P. Antonius à Varesio cum clerico fr̃e Petro à Noui; Ad tertiã P.... anus a Rama, cum clerico fr̃e Gabriele à Noui. In secundo Refectorio Praeposit.....ne decantabit P. fr̃ Martinus à Baç, secundã lectionem leget P. Nicolaus a Lasua; Ad pr(im)ã Mensã inservient P. Lucas à Rama, cum clerico fr̃e Joanne a Seoçianiza[8]), Ad secundam P. Franciscus à Salinis, cum clerico fr̃e P. Philippo de Sutisca.

Praefectus Cellae Vinariae erit P. Marcus Dobretich, et fr̃ Petrus a Plumbo laicus, cum coa(d)iutoribus ad libitum Ad.m R. P. Prõlis. Praefectus Culinae V. P. Petrus à Gradisca, coquinarii uerò fratres Lucas a Liuno[9]), Stephanus a Varesio, Pettrus Milosceuich, Thomas à Rama, Gregorius à Gabella, et Martinus à Foiniza. Vasa lauabunt famuli etc: et Paulus; Lucas, et Jacobus Pueri. Hospites tam fideles, quam infideles humaniter recipient, et curam habebunt Portarum Monasterii PP. Antonius à Gabella Magister Cresceuensis, et Joannes a Foiniza. Apud famulos equorum inuigilent P. P. Blasius à Cottor, et Fran: à Modriçia. Ignis, et candelarum per totã noctem custodiam diligenter exercebunt PP. Michael Celanovich, Antonius à Lubia, et Bonauentura à Foiniza. Et ut omnia absq: confusione succedant, et sine ulla tergiuersione, quae ordinata sunt, omninó quã diligentissimé ab omnibus debẽtur obseruari; ita praecipitur sub poenis arbitrariis Ad.m R. P. Comiss.ii Vis.ris

Reuisores Computõr RR. PP. Steph. Milich, et Andreas Souichanin.

Foinizae die 29. Augusti 1675.

Fr̃ Joannes à Camengrado
Comm.us Visitator Prouiñ.

Izvornik na debeloj karti u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu. Buduć je puno oštećen, to nam svega nije bilo moguće ni pročitati, a nešto smo nagagjajući stavili. Prvo smo označili točkama, a drugo smo stavili u zagrade. Sravni na koncu ovih izvora tablu IV.

XIV.

9. lipnja 1677.

Propaganda rješava neke upite, koje je na nju upravio apostolski vikar u Bosni, a odnose se na njegovo i bosanskih Franjevaca pravo pri podjeljivanju župa.

Decisiones S. Congregationis Propagandae Fidei super quibusdam dubiis, a Bosnensi Vicario Apostolico propositis.

[1]) Ilok u Slavoniji. — [2]) Garčin u Slavoniji. — [3]) Vareš. — [4]) Modriča. — [5]) Šibenik. — [6]) Kamengrad u Bos. Krajini. — [7]) Ljubia. — [8]) Seočanica danas u okvijeru župe Foče kod Dervente. — [9]) Č. Livno!

Reverendo Padre.

É partito da Roma per la sua Residenza Mons. Vescovo di Bosna, e la S. Congregazione desidera, che da V. R. e tutti cotesti Religiosi sia conosciuto per loro Pastore, e professateli quella Ubidienza, e rispetto, che si conviene a Ministri della Sede Apostolica. Ha egli nel tempo, che si è trattenuto in Curia proposti alcuni dubbj per averne le necessarie Decisioni.

I. Se a lui, come Ordinario tocchi la collazione delle Parocchie della sua Diocesi, opure alli Religiosi dell' ordine di V. R. Al che è stato dalla Sac. Congr. rescritto: Continuent Fratres Bosnenses in proponendo Parocho Episcopo, donec, et quousque Sedes Apostolica aliud super hoc duxerit ordinandum.

II. Se dovendo i Parochi essere Regolari, e destinarsi dal Capitolo triennale, possa detto Capitolo destinare le persone particolari alle cure particolari, opure debba proponere tanti Curati, quante Parocchie lasciando al Vescovo, che trovandoli abili, li destini alle Parochie particolari, come a lui meglio parerà, e la S. Congr. ha rescritto: Continuent Fratres Bosnenses in proponendo ad Singulas Parochias Parochos approbandos ab Episcopo, juxta Decr. S. Concilii, et S. Congregationis.

III. Se possa Esso Vescovo intervenire al Capitulo triennale affinche possa eleggere per Parochi quei Frati che stimerà più atti, essendo particolarmente dell' istesso Ordine. A questo ha la S. Congr. risposto: Licere Episcopis intervenire Capitulis in actu tantum propositionis Parochorum sine voto.

IV. Se li Religiosi possano tra un Capitolo, e l' altro richiamare, o rivocare li Frati Curati; e quando li richiamassero, o vero qualcheduno di essi morisse, tocchi ad esso Vescovo surrogare un altro Curato Regolare senza dependenza, e presentazione del Provinciale, o altri Superiori Regolari. Al che è stato rescritto: Servetur Decretum Sac. Congregationis lectum 11. Aprilis 1658.

E per ultimo se egli possa essigere ogni anno un zecchino per ciascun Paroco a titolo d' agnus Paschale. Sopra di che è stato dalla S. Congr. rescritto — Dilata, e si aspettano le risposte di quelli, a quali sè ne è scritto pro informatione.

Si partecipa pertanto tutto a V. R. affinchè sappia, come contenersi col medesimo Vesc. senza litigj, che molto dispiaciono a questa Sac. Congr.

E alle sue Orazioni mi raccomando

Roma 9. Giugno 1677

P. Provinciale di M. Oss. Bosna

Al piacere D. V. R.

Iz tiskanoga izvornika u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu. Nedić, Monumenta Privilegiorum (Vukovarini 1886.) na str. 139.—140. samo ga je djelomično objelodanio.

XV.

Svršetkom rebiul-ahira 1112 po hegjri.

Sultan (Mustafa II.) potvrgjuje ferman bosanskim Franjevcima ere turske 1059. (1648.) na instaciju rimskoga cara (Ferdinanda III.) dan, polag koga im se ponavlja sloboda u ahdnami zajamčena, te se zabranjuje činiti popise njihovih stvari, kada koji umre, a Grcima, Bugarima i Srbima miješati se u zakon Latina.

Aisscrif (sic!) Ferman ad instantiam Imperatoris Romani datus Secundum aeram Turcicam 1059.

Isa Pengaberova Minletta, Kragl glava Rimskoga Imperatura u Stambolu scto ima veliki Elçia Velnogos Grof Tengerov otaz zdobrimse svirscio gnegov poslidak. Kmeni Arzoal posloje Na 1059 godine sctose dala zareva Adnama, iliti zarev vgovor, kako ondi u vgovorskoi knizi naodise, koigod je u Papinu zakonu, Papazima, Rubanima, i jesuitam, dase silla, i zulum neçini, toje u pisano u Adnami, illi u vgovoskoi (sic!) knizi, i ossim toga josc zapovida, onnih koibi iscli po suvu, i po moru, i gdibi stajali nekaim nitko nesmeta, i kad oche kuche Tamir çiniti nitko neka nesmeta, i toh pisce u Adnami, i scto zakon daju po svojoj vjeri, Pasce od tri, i odva Tuga, Bezzi, i kadie, i ostali Sudnizi, i po Putovim, i gdi stoje, i odovna scto darxe klise, u klisama nitko neka nesmeta. gluskom sadakom kad se nemogli vladati ter onda scto dobave targom, i charom robbe koja sluxi zagni illiti espap, da desetine, Psagge, zarine, i Araça, i ostaloga danka, nameta, Poreza dase neiscche, i izmegu gni kad koi umre da neima pripisivati nitko gnegove robbe Pitoman, illiti povagia, i jaspre od prosegne dasse neimaju traxiti, illiti Sanduçke jaspre kakose obiçaje rechi; i josc se zapovida u Adnami nakomu mistu karv pade, dasse ne avste zaradi kirvarine, i onnim istim Rvbanom, i jesuitam, i Svim koisu od vire latinske çini milost zar. i zapovida u Adnami da se neimaju stavit Girci, Bulgari, i Sirbi, i gniovi Biskupi, u Latine, i gniov zakon, Н ovu istu milost çini Zar gniovim izmegiarom, dasse neimadu stavglati Girci, Bulgari, i Sirbi, koise naode na gniovoi sluxbi. i da neimadu pagnkat, i nagoniti Nascçhetu, dakle doidosce daim ponovim Atti-Scerif, kogasam doho 1059 dasse ponovi, i ponoviga 1076, imeni doidosce, i kazasce, i ponovglene ukazasce, i ja ponovi Zarevski, i Umajvnski Niscan dado, i zapovidi dasse obsluxi kakoje ozgor upisano, da neima nitko povlastize davat dasse drvgçie çinih, nego kako je pria dat zarev niscan, i kakose sad daje zarev Bigleg Boxiem Sudom, da nitko drugçie neçinih tako znate, Н lipom obilixuju viruite, i obsluxite. Ovi bih pissano natragu, na svirsi misseza Rebiulaira godine 1112 u Stambolu.

Stari savremeni prijevod u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu. Njegovu starost donekle potvrgjuje i miješanje bosanice u kontekstu.

XVI.

31. svibnja 1715.

Biskup Patačić daje bosanskim Franjevcima naputke glede jubileja.

ІСЛЄМЄNТ НЄДЯNЯЄСТН &. ▫НІСЯР НСѪІСЯРСТО▫ ДЯРѪНЄ С▫Є ПРЯ▫О ▫НРNЄ, ▫ЄЛНІСНМ БЛЯГѠСО▫ОМ, Н ОПРОЩЄѦNЄМ, Ѫ ІСОМЄ ДОПѪЩЯ ТРН ДЯРЯ ПРН▫ЄЛНІСЯ. ПЯР▫О ОПРОЩЄѦNЄ ОД С▫НѪ ГРНЯХ (In forma Jubilaei) ТОНЄСТ ОДРНШѪНЄ a culpa, et poena: &.

ДРѪГО С▫ЯІСЯ ДѪШЯ МОРЄ ОБРЯТН СЄБН НЗПО▫НДNНІСЯ ІСОГЯМѪ ДРЯГО ОД ОNН МНСNНІСЯХ ІСОНСѪ ОД С▫ОГЯ СТЯРНЄГЯ НЗІСѪШЯNН, Н ДЯГЯ СЯМО ЗЯ О▫НПѪТ НЄДЯN, МОРЄ ОДРНШНТН ОД С▫НѪ ЧЄNШѪРЯ[1]), Н ІСЯЖО▫Я[2]), ЗЯБРЯѦNЄNН НСТОМЄ ▫НІСЯРѪ НСѪІСЯРСТО▫Ѫ, НОШ Н ОД ОNН ІСОНСЄ ЩНѪ in Bulla Coenae &.

ТРЄѦЄ НМЯХ ОБЛЯСТ С▫ЯІСН НЗПО▫НДNНІС ПРОМНNНТН ЗЯ▫НТЄ ПЄNНТЄNТѪ Ѫ ДРѪГО ДОБРО ДНЛО, ОNЯІСО ІСЯІСО БОѦЛЄ БѪДЄ ▫НДНО. & НЗ▫ЯN VНСТОѦЄ, Н РЄДЯ.

[1]) Lat. censura. — [2]) Lat. casus.

ϥΛΗ ϛϥ ΠΡΗΜΗΤΗ ο□ο ΟΠΡΟЩЄѦΝЄ, Η ѦΟБΗΤΗ ΗϹΤΟ Jubilaeo, ШЄϹΤ ѦΗΛϥ ѦΟБΡΗЄ ϗVΗΝΗΤΗ □ϥѦΛϥ, ΙϹϥΙϹΟ ΟϛѦΟΛ.

„Πϥρ□ο ΠΟΧΟѦΗΤΗ ϥϥΡΙϹ□ϗ, ΗΛΗ ΟΤϥΡ ΓѦΗ ΝΗЄ ϥϥΡΙϹ□Є, ΗΛΗ ΓΡΟБΗЄ, ΓѦΗ ΝΗЄ ΝΗ ϥϥΡΙϹ□Є, ΝΗ ΟΤϥΡϥ. ΟΝϥΙϹΟ ΙϹϥΙϹΟ ΜϗѦΡΗЄ БϗѦЄ ϛΝϥΟ ΠϥϹΤΗΡ ѦϗШϥ. „ѦΡϗΓΟ ѦΗΛΟ ΗЄϹΤ ΜΟΛΗΤ□ϥ ΙϹΟΗϥϹЄ ΗΜϥ VΗΝΗΤΗ Νϥ ΟΝΗΧ ΜΗϹΤΗ, ΙϹΟΗϥ БϗѦϗ ϛϥБΗѦΛΗ-ЖЄΝϥ, Νϥ ΟѦΛϗΙϹϗ □ΗΙϹϥΡϥ ΗϹϗΙϹϥΡϹΤΟ□ϥ, ΟΝΟΛΗΙϹΟ ΙϹΟΛΗΙϹΟΙϹΟΓϥ ѦϗΟ C. ΝϥѦϥΝЄ. „ΤΡЄѦЄ ѦΗΛΟ Ѧϥ ϗVΗΝΗ ΛЄΜΟϛΗΝϗ ΠΟΤΡΗ-БΗΤΗΜ, ΟΝΗ ΙϹΟΗ БϗѦЄ ΜΟΓϥΟ. „VЄΤ□ΡΤΟ ѦΗΛΟ ΗЄϹΤ ΠΟΧϹΤ ϛϥ ΤΡΗ ѦΝΗ, ΤΟΗЄϹΤ ϗ ϹΡΗѦϗ, ϗ ΠЄΤϥΙϹ, Η ϗ ϹϗБΟΤϗ. „ΠЄΤΟ ѦΗΛΟ Ϲ□ЄΤϥ ΗϛΠΟ□ΗѦ. „ШЄϹΤΟ ѦΗΛΟ ΠΡΗϹ□ЄΤΟ ΠΡΗVЄϹΤЄѦΝЄ:“

ο□ο Jubilaeo ϹΛΗѦΗ ϛϥ Ѧ□Η ΝЄѦΗѦΛЄ ѦϥΝϥ, Η ΟΝΗ ΙϹΟΗ ΗЄѦΝЄ ΝЄѦΗѦΛЄ ΠΟΧΟѦΗ ϥϥΡΙϹ□Є, □ϥѦΛϥ Ѧϥ ΟΝЄ ΝЄѦΗѦΛЄ ϗVΗΝΗ Ϲ□ϥ ѦΗΛϥ ΟϛΓΟ ΡЄVЄΝϥ, ΗЄΡЄ ΝЄ БΗ ΟΝΗ ΠΡΗΜΗΟ Jubilaea, ΙϹΟΗΗ ϗVΗΝΗ ΗЄѦΝΟ ΗϹЄ ѦΗΛϥ ϗ ΗЄѦΝΟΗ ΝЄѦΗѦΛΗ, ϥ ΗϹЄ ϗ ѦΡϗΓΟΗ; ΤϥΙϹΟ БϗΛϥ ΓΟ□ΟΡΗ, per haec verba: intra hoc tempus primae, vel secundae hebdomadae. Vnde non satisfaciet, qui partem operum fecerit in una hebdomada, et partem in alia.

Datum Romae sub Annulo Piscatoris. die 31. Maij. 1715.

Patačića pečat. Georgius Patachich
Episcopus Bosnensis m. p.

Izvornik u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

XVII.

God. 1719. i 23. veljače 1721.

Manifest katolika u Jajcu, kojim obznanjuju, kako im muslimani pri ženidbi otimlju djevojke i mlade žene, te ih prevode na islam. Potanko se opisuje zlostavljanje Lucije Barevac i fra Ljudevita Ivačića, koji ju je vjenčao. Manifest potpisuju knezovi katoličke župe u Jajcu, bosanski Franjevci i spljetski nadbiskup.

A. M. D. G.

In sexu fragili Victoria, seu divinae gratiae in Turcarum Regione Triumphus ab Adm. Reverendo Patre F. Ludovico Ivacich S. P. Francisci Minoris Observantiae Bosnae Argentinae Exdefinitore, et a Lucia Stephani Barevaz filia Mundo patefactus.

Vix non universo Orbi lucidissimè patet pauperculos Religiosos Sancti Francisci de Observantia Provinciae Bosniae Argentinae ultra duo saecula sub potestate Ottomanica existentes, Orthodoxam Fidem Romano-Catholicam, inter Paganos, Barbaros, Judaeos et Schismaticos, etc. tantis aerumnis tantisque Martiriis, et Vitae suae periculis propagare sustentareque; sed nemo praeter illum, qui persecutiones, ludibria, Martyrizationes, et novas in dies adinventas à Barbaris calumniosas astutè ansas, quibus Franciscani in Bosnia una cum pauperculis Catholicis vexantur, vidisset, credere potest, cum scripto, nec lingua exprimi possunt, uti accidit incaepto hoc Anno 1719. Arauzonae Civitatis, alio nomine nuncupatae Jaicze. Volens quaedam Puella Catholica nubere cuidam Viro pariter Catholico, at renuente Puellae Patre scandalum originem sumpsit: Enimverò Turcae Arauzonenses perspecta hac prohibitione Patris, eo quod prohibuisset filiae

suae Nuptias cum Catholico, vi eam dandam esse Turcae, se compromiserunt, et abeuntes ad Pretorem Cadi, à quo transmissa Citatione, Patrem cum filia adduxerunt in judicium, ibique coram Cadi falsi testes dixerunt cum juramento se audivisse hanc Puellam quod Mahumetanam fidem amplecti petiisset, audito testimonio Judex Puellam tradidit cuidam Mesquitae in domo foeminarum à Mulierculis seducendam; hoc facto, Puella, quae prius aperto ore ejulans cum lacrymis coram Judice negabat se fidem Christianam derelicturam, intra spacium trium horarum, Christo abrenuntians Sectam Mahumeti visa est amplecti, et cum triumpho ad tartara duci. Secuto hoc infausto successu, Turcae Arauzonenses inde Diabolicam sumpsere audatiam, ut quamlibet nubilem Puellam, imo et nuptam Catholicam Juvenem quisque Arauzonensium Turcarum vellet habere, hoc modo facillime consequi posset, Mahumetoque aggregare.

Parvo temporis intervallo transacto apud eamdem Civitatem altera Puella iniit Sponsalia Ritu Romano cum Catholico sibi conveniente; his auditis iidem Turcae praeatacti, consilio operam dare caeperunt, quatenus illam ut primam, è Catholicorum potestate abriperent; eamque certissime abripuissent, ni quidam amicus Turca citò non notificasset Patri, Matrive Sponsae, quam pauperculi Parentes ocultantes in Vicinia per dies octo, donec propriam filiam multis expensis redemerunt, et à Consilio incoepto maligna Consiliarii desisterent. Haec Concepta atque adinventa perversitas ita in Dies augebatur apud Turcas, Cives Arauzonenses, ut Speciosiores nuptas, et Virgines nominatim sibi distribuerent, et compromitterent ad invicem pro libitu se habituros Uxores à Catholicorum progenie.

Currentis ejusdem Anni 1719. Dominica infra Octavam Epiphaniae Pater Frater Ludovicus Ivacich pro tempore Parochus Ecclesiae Sancti Joannis Baptistae Arauzonae sitae, quamdam Puellam nomine Luciam aetatis Annorum 15 et Eliam pariter Catholicum Juvenem ejusdem Parochiae, per Verba de praesenti Matrimonio conjuxit; Hoc intellecto Turcae Arauzonenses, tertia die post celebrationem dicti Matrimonii, accedentes cum falsis testibus ad Cadi Judicem Civitatis, dixerunt se audivisse neo-nuptam praedictam voluisse fieri Turcam. Cum Judex sibi sisti jussisset praenominatum Patrem Parochum, interogavit eum, qua praesumptione Turcicam foeminam matrimonialiter conjuxisset cum Catholico. Tum parochus: minime Turcicam foeminam, sed Luciam, et Eliam se conjuxisse, eque Catholicos, respondit. Hoc audito statim Pater Parochus jussus est à Judice Carcere mancipari, in quo non amplius hac vice mansit quam tres horas, eò quia Catholici pro illo fidejusserunt. Sequenti vero die praenominati Sponsus et Sponsa, Pater ac duo fratres Sponsae accersiti sunt ad judicium, ubi interogata fuit Sponsa à Judice, velitne fieri Turca? Illa audacter, nequaquam se velle apostatare à fide Catholica respondit: tunc Judex omissis ulterioribus interogationibus jussit illam duci in domum foeminarum cujusdam Mesquitae seducendam à Mulieribus. Eo tempore Arauzonae morabatur quidam Haga Praefectus Annonae Supremi Gubernatoris hujus Ottomanici Regni Bosniae, qui cernens ea quae in Civitate acciderant, volens prodesse Turcis insultantibus in Christianos, per Litteras obtinuit à praefato suo Domino Passa inquirendi facultatem qualiter hae res se haberent: interim Patrem Parochum pauperculum cum sex Christianis Catholicis incarcerari ac vindicari jussit; puellam vero in Gyneceo a Turcis foeminis variis modis Cruciari, quatenus Christo quò cicius renunciaret et Mahumeto adhaereret; quae veluti Daemones infernales per dies quatuor et noctes, non cessaverunt pauper-

culam Luciam variis modis divexare, primo obsecrationibus, et promissis, deinde martyrizationibus apud sexum foemineum inaudita barbarie excruciabant die noctuque, aliae pauperculam Virginem cedebant, aliae forcipibus carnes ejus vellicabant, aliae capillos extirpantes collaphizabant, aliae crines ejus more foeminarum Turcicarum rubro colore vi transformare conabantur, per pollices pedum, et Manuum ligata atque ad trabem sepiùs appensa crudele martyrium libenter pro Christo diù sustinuit; tandem Victrix è trabe deposita, cum non haberet cultrum aut forfices, invento turcico gladio in eadem domo, et clam arepto capitis sui crines amputavit, timens turcicas mulieres ad ultimum ne eos decolorarent more suo, cum color ille in foeminis Mahumetanae sectae sit signum distinctivum.

Tandem post dies quatuor Pater Parochus è Carcere et Lucia ex Domo Mesquitae, ejusque Maritus Elias comprehensus perducti sunt Rebosam[1]) Civitatem ad Passam Supremum Gubernatorem totius Regni Bosniae, qui sedens pro Tribunali interogavit Luciam, utrùm verum esset quod voluisset amplecti Mahumetanam Legem? At illa; omninò non esse verum, respondit. Iterum Passa ad illam: velit ne ergò fieri Turca: Tum illa: nullo modo se rem facturam hujusmodi, sed potius quacumque morte esse paratam mori. Tunc Passa subiunxit: adsunt testes, qui testificaturi sunt, quod dixeris te voluisse facere Turcam. Ad haec illa: etiamsi felicissime Passa, falsum tamen contra me dicturi sunt. Et statim introducti sunt quatuor Turcae testes singillatim interogandi, et cum non essent convenientia eorum testimonia, Passa jussit testes concatenari ferrea, et in Carcerem detrudi: Luciam verò Mesquitae tradidit, ut à foeminis Turcicis custodiretur usque ad ulteriorem resolutionem: Patrem Parochum etiam noluit permittere abire, nisi postquam unus Haga Vigiliatum Praefectus pro illo se vadem dederit. Septima autem die diversi Ministri Domus Praetoriae venerunt ad Patrem Parochum in hospicium, dicentes quod septingentos Talleros statim ad Passam deferre debeat, quibus consignatis omnes liberandi essent, aliter Parocho crudelem mortem subeundam Passa pollicetur. Et sic pauperculus Pater Parochus praenominatus, Rebosae ab uno Usurario Turca nominato Cassum Spaia, alios centum ad rationem usurae adjunctos septingentos Talleros levare, et Regni Ottomanici Gubernatori consignare ac exsolvere fuit coactus; quibus Passa perceptis, Patrem Parochum, Luciam ejusque consortem Eliam, ac consaguineos abire unumquemque in domum suam permisit. At paulò post, Passa in se reversus Luciam detineri, et ad Arcem in turrim compedibus ferreis onustam includi jubet, ibique mansit septuaginta duos dies, fame, siti, foetore et obscuritate subteraneae Carceris Cruciata; saepe utroque pede uno circulo in extremitate una compedum compraesso, et constricto, per spacium 24 horarum jacens in Carcere horrendum tolerabat martyrium, quandoque è Carcere extracta, in compedibus ad domestica servitia commendantis Arcis Rebosensis deputata, variis modis à Turcis foeminis incessanter vexata, ac laniata verberibus, ipsa tamen nunquam voluit impia verba proferre ut Christo abrenuciaret. Tandem Catholici Rebosenses dono dederunt cuidam Ministro Cohortis Praetoriae 30 Talleros, quatenus rogandum Passam adiret, ut pauperculae Juvenis poenis finem imponeret, aut verò Vita privaret. Causa igitur secutae hujus intercessionis, post 72 dies fuit Lucia ex Arce accer-

[1]) Rebosa = Herbosa, Travnik. Herba, trava.

sita ad Passam, ut eam promissis divitiarum, ac felicissimarum Nuptiarum consecutione à Christo averteret. Cumque adducta esset et ad praesentiam Passae sisteretur. Sic illam alloquitur: quid tibi puella cum uno paupere et abjecto Christiano connubia tenere, semper vilibus induta miseram Vitam ducere: Ego te adornabo ad tuum placitum sericis aurotextis vestibus, ut sericata toto tempore Vitae tuae incedas, et ex his meis Ministris Ephebis Circumstantibus accipe tibi in conjugem unum quemcumque elegeris, et alia quam plura feliciora tibi provenienda promitto, si fide et opere Mahumeto adhaerere volueris. Ad haec illa: his meis plebeiis vestibus peroptime sum contenta, tua praeciosa quaeque mihi nullo modo placent: praeter illum Juvenem Pauperem, cui Matrimonio sum conjuncta alterum habere nolo: et potiùs moriar quam ut meam Fidem Christianam deseram. Cernens Passa ejus immobilem animum, dixit Turcicè: Var ghith gheheneme: hoc est: Vade ut vis ad infernum; et statim libere fuit dimissa abire in domum sui Sponsi, afluente Gratia Domini nostri Jesu Christi, qui etiam in tenera aetate sexum foemineum facit triumphare de Tyrannis.

Visis his persecutionibus intolerabilibus Arauzonensium Turcarum pauperculi Catholici Arauzonae habitatores utriusque sexus, per memoriale datum, Passam rogandum atque supplicandum esse duxerunt, quatenus expresso Edicto Turcis Arauzonenzibus demandaret, ne ipsis pauperculis amplius molesti essent. Et quamvis hujusmodi jussum à Passa obtinuissent, et proclamassent, pejores ex hoc effecti de Die in Diem majoribus aflictionibus eos afficiunt, ita ut ad plateas, et forum Civitatis, pro negotiis suis peragendis exire non audeant: Pater Parochus etiam non nisi occultè et noctu incedere permittitur, aliter Vitae periculum incurreret; ut eidem contigit 23. Aprilis hujus Anni currentis 1719. volens pervenire in pagum Jellecz ad celebrandam Populo Christiano sacram Synaxim, circumdederunt eum multitudo Puerorum Turcicorum apud Curi-Bunar, et lapidibus impetentes ex omni parte obrui conabantur, quem si equus cui insedebat è medio eorum cursu velocissimo non eripuisset, tunc profecto mortem non evasisset Quis non crederet hos pueros esse ad hoc patrandum missos à suis malignis Parentibus et consanguineis?

Ita nos Seniores et Knezii Catholicae plebis pauperculae Arauzonensis, ex proprio visu, insuper rogatu atque nomine totius Populi nostri, fidem facimus et in Domino testamur has continentias hujusce Scripturae, de Verbo ad Verbum, à principio usque ad finem esse veras. Et cum non habeamus usum scribendi latinè, nostro Illyrico idiomate, propriis manibus subscripsimus, prout infra.

Ja Tadia Franich svidokujem kako odzgora.

Ja Ivan Mattich svidokujem kako odzgora.

Ja Juro Jakovovich svidokujem kako odzgora.

Ja Mattia Jakovovich svidokujem kako odzgora.

Ja Juro Jakovovich svidokujem kako odzgora.

Nos infra scripti omnibus et singulis quibus expedit universis has visuris lecturis, et legi audituris fidem facimus, ac sincerè in Domino attestamur, supradictos testes esse viros probos, et Catholicos veros, ac bonos omnique fide dignos. In quorum fidem nos propriis subscribimus manibus ac minori Sigillo Provintiae munitas extradamus.

Ita est Ego Fr. Andreas à Cuttieva, ex Definitor Provinciae et actualis Guardianus etc.

Ego Fr. Georgius Bilavich Guardianus Conventus S. Joannis Baptistae sutiske Conf. ut supra.

Ego Fr. Stephanus à Jaicze Guardianus Conventus S. Catharinae Cresevi Conf. ut supra.

Ego Fr. Gregorius Cordich Guardianus Foinize Conf. ut supra.

Ita est ego Fr. Philippus Surcovich Min. Provincialis Actualis Bosnae Argentinae Provinciae.

Joannes Baptista Laghi Dei, et Apostolicae Sedis Gratia Archiepiscopus Spalatensis: olim Salonitanus Dalmatiae, ac totius Croatiae Primas.

Vniversis et singulis ad quos etc. fidem facimus, et attestamur retroscriptas subscriptiones Adm. RR. PP. esse propria ipsorum manu respectivè exaratas, ut ex attestationibus Adm. R. PP. Laurentii de Gliubuschi et Mariani Lekusich pro recognitione adhibitorum, quorum similibus subscriptionibus in hanc praecipuè formam redactis plena hic fides adhibetur, et ubique potest adhiberi. In quorum etc.

Datum Spalati ex Cancellar. Archiepisc. die 23. Febr. 1721. Bartholomaeus Abbas Zeni Auditor Generalis.

Joseph Canon. Volpe Cancell. Archiepiscopalis.

Iz primjerka, što je 1722. u Mlecima tiskom multipliciran i što se čuva u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

XVIII.

22. travnja 1722.

Propaganda urgira, da se drže ustanove, koje su ustanovljene u Sinju 1711., a odnose se na izbor starješinstva Bosne Srebrene.

Decretum Sacrae Congregationis Gñlis de Propaganda Fide habitae die 22ª Aprilis 1722.

Cum in Capitulo Prouinciali. PP. Minorum Obseruantium Prouinciae Bosnae Argentinae habito sub die 6 Septembris anni rep: sal. 1711 in Conuentu S. Mariae Gratiarum sub arce Signi partis Maritimae, Praesidente in eo P. Antonio Nachich Commissario Visitatore, editum fuerit decretum praefiniens alternatiuam circa officiorum iustam distributionem inter tres eiusdem Prouinciae partes; quod quidem decretum est tenoris sequentis, uidelicet

Quamuis in proximè praeterito Capitulo decisum fuerit, qualiternam praedicta officiorum distributio, seu alternatiua, inter tres partes huius Prouinciae, fieri, et obseruari deberet; quia tamen Patribus Bosnae partis eadem alternatiua in eorum praeiudicium facta fuisse uisa est; adeoque lites, et dissidia in Prouincia oriri caeperant; Idcirco Veñle Diffinitorium una cum Patribus adm RRdis Discretis Prouinciae, ex Ministris, uidelicet Prouincialibus, et caeteris ex omnibus tribus Prouinciae, partibus coadunatis, habita super his matura deliberatione, nec non auditis rationibus, ac praetensionibus eorumdem Patrum othomanica in ditione existentium, discussaque peroptimè causa in Cella praefati Adm Reu! Pris Antonii Nachich Commissarii Visitatoris, et Praesidis Capituli, specialiter hunc in finem congregatum, dissensiones quaslibet euitandi, pacis, ac fraternae in Prouincia charitatis conservandae, et augendae causa, praefatam alternatiuam renouandam, et moderandam esse uoluit hoc modo. Praesenti in Capitulo Patres praenominatae partis Bosnae turcico Dominio subiecti habeant duos Diffinitores, et in proximè

futuro Capitulo eisdem concedatur Minister Prouincialis tantum; In altero autem subsequenti Capitulo, custodem dumtaxat habeant; et quidem semper futuris temporibus generaliter hic ordo inuiolabiliter seruandus erit. Quandocumque Patres praefatae partis Bosnae Ministri, aut custodis non habebunt, eisdem duorum satisfactio Diffinitorum concedi debebit omninò. Porrò in praesenti Capitulo satisfactio Ministri Prouincialis ex consensu omnium, parti Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Dominio Subiectae datur; cui unus tantum adiungitur Diffinitor. Decernitur praeterea, ut quando Patribus Bosnensibus obtigerit Custos, uel Prouincialis, tum ex parte Imperiali regia semper fiant tres Diffinitores. Pars denique Maritima duabus semper satisfactionibus gaudere debebit; quemadmodum in alternativa in praecedenti Capitulo facta, decisum, et statutum fuit. Hanc alternatiuam omnes unanimiter modo hic praeinserto omnium trium Prouinciae partium Patres futuris temporibus inuiolabiliter obseruandam esse firmiter statuerunt, et decreverunt ab omnibus tribus Prouinciae partibus. Quodsi uerò quis unquam decreto huic contrauenire praesumpserit; illudque sub quouis praetextu, aut quaesito colore transgredi attentauerit, aut cooperatus fuerit, quominus obseruetur, uocis actiuae, et passiuae paenam, nec non inhabilitatis ad omnia officia in perpetuum, ac praeterea perturbatoris pacis, iuxta Ordinis Constitutiones, atque Apostolicas Sanctiones eumdem incurrisse, praesentis Decreti uigore declaramus, et ita irremissibiliter puniendum esse statuimus. Postremò, ut decretum hoc firmius subsistat, et observetur exactius, utque eius memoria magis uigere possit, Patres Ministri Prouinciales pro tempore existentes, singulis in Conuentibus, tempore Visitationis, illud perlegendum curabunt.

Cumque Sacrae Congregationi de Propaganda Fide nuper innotuerit, praefatam alternatiuam in proximè praeterito Capitulo Prouinciali minimè seruatam fuisse, ex eo quia in alterum ex duobus Diffinitoribus, qui eligi debuerant ex Patribus illius partis Bosnae, quae othomanicae ditioni subest, electus extitit unus ex Patribus partis Maritimae; ideo Emi Dñi Referente Em.mo, et Rmo Dño, Dño Cardinali Corsino totius Ordinis S. Francisci Protectore, decreuerunt, quod in proximè futuro Capitulo, sub paena nullitatis eiusdem, ex Patribus oriundis Bosnae sub dominio Turcarum existentis, ibidemque inhabitantibus, eligatur Minister Prouincialis; et insuper, quod (in paenam patratae inobseruantiae, et infractionis praefatae alternatiuae) in eodem proximè futuro Capitulo ultra Ministrum Prouincialem eligatur quoque, ex ijsdem Patribus Turcicae ditioni subiectis, unus ex Diffinitoribus, ac deinde perpetuis futuris temporibus seruetur omninò antedicta alternatiua, prout iacet in superius recensito decreto Capituli, sub paenis in eo contentis, et nullitatis Capituli. Datum Romae die, et anno quibus supra.

(Propagandin pečat.)

Joseph Cardlis Sacripontes Prefectus.
P. A. Archiep:us Larissae secr:rius

Izvornik u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

IXX.

1735.

Bosanski katolici mole sv. Stolicu, da im imenuje jednoga izmegju bosanskih Franjevaca za biskupa, koga kroz 52 godine nijesu vidjeli. Hvale Franjevce, kao revne duhovne pastire.

Приузвишена, и припоштована господо

Послиа него свиет католичански слависе даие срићу имао бити подложан, и послушан син чаркве свете католичанске, и воиевати под оним бариаком кои од свакога виара непригибасе, дали каконоти иедан тварди камен, и миедени ступ ударчем прогонитећлаа одаћла, и свакои неприатећлскои противштини датисе неможе пуук веће ожалошћен, и разчвићлен од наас, кои овди у Босни пребивамо: будући да изван свагдаћни прогонстваа, коим смо каконоти сужћни у веруга подложни, и веће пута заради тешки ударачаа и у гробничу послани, сварху свега тога наодимосе и од чаркве свете непомиловани и запушћени: а разлог ие ово, имамо педесет, и двие године да у страна ове босанске чезнемо, желећи видити пастира, и бискупа нашега за приати од ћнега кои духовни разговор, и сакраменте оне, коимсе овди име и незнаде заради млого времена у комсе нису чинили, а то иест свети сакраменат од кризме. Тешкобити нами било да овие редовникаа светога оча Франчешка провинчие ове босанске небуде, кои з' духовнием ужгаћнем, помћлом, и барзоћом око наас настоие, даиућинам саснути малико свете вире католичанске, коиа у нами станоита иеби била брез ћниовие свети наукаа и понуковаћнаа. Докле ови биау у стаану реченому од ћни небиаше ткоби зло рекао, неимаиу за своиа пребиваћна далека и скровитна миста, даби с'нама, приправни у свакои потриби бадити, каконоти ужгани, и прави пастири сварху душаа нашие, иедаби и ови раздарти, и немилостиви вучи непрождарли. Некасе фале, и славе коликоим драго бискупи, говорећи мало година има дасмо били у Босни, али све то изпразна слава битиће, и видићесе акосе изискивати почме, иели толико времена, коликосмо озгора рекли прошло, и колико из душе свидочимо. За дати дакле разговор духовни душам нашим, нека узвишености ваше помћливо промисле, и будући прошећне наше духовно, а праведно, некасе неозлосарде утишити нас, давши нама иеднога пастира с'коиму драго именом из скупштине овие нашии редовникаа, кои бадећи сварху стада своиега, уздаде нама у духовнием оно што имат мии, уздишући желимо, да пак, каконо гарчи, нош веће мих славитсе можемо, имаиући собом главара, и колауза света и богу угодна диловаћна — Ову милост простарти с'образом по земћли од узвишеностих просимо ми тужни, и потрибити карстиани овди у Босни у твардому турскому господарлуку прибиваиућих с'темелитнем уфаћнем да неће бити одбачени наши завити и наша молећниа: за коиу милост зазда (sic!) оста-

ћемо молити оца приношћнега за ваше приузношености и. т. д.

Kopija bez potpisa i godine u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu. Mi smo ju stavili pod 1735., jer znamo, da je iza Uskrsa 1684. godine bosanski biskup fra Nikola Olovčić ostavio Bosnu i otišao u Slavoniju, te da od tada pa do osnutka bosanske apostolske vikarije — do 12. prosinca 1735. bosanski biskupi, stanujući u Gjakovu, u Bosnu nijesu zalazili. Ako dakle uzmemo ostali veći dio god. 1684. za jednu godinu i god. 1735. do 12. prosinca za jednu godinu, to će u 1735. godini prije 12. prosinca biti nepotpuno 52 godine, — kao što se u ovome pismu i veli — da u Bosnu nije dolazio njezin biskup. Po tom držimo, da smo opravdano stavili datum ovoga pisma pod god. 1735., i to prije čuvenja, da je fra Mato Delivić imenovan za apostolskoga vikara u Bosni. Benić ga stavlja pod 1732. Protoc. Conv. Sutiscae.

XX.

3. srpnja 1736.

Biskup Delivić potvrgjuje prava visovačkih gvardijana, da mogu svake godine po jednoga od koga prelata odobrenoga oca združiti s duhovnim pastirima mletačke republike, koji radi duhovne pastve polaze u tursku carevinu.

Fr̃ Matthęus Delijvich Ord. Min. S. Francisci de Observantia, Dei & Apostolicę sedis Gratia, Episcopus Bosinensis, Vicarius Apl̃icus Bosnię, et Episcopatus Dulmensis, in Othomano Dominio.

Inhęrendo antiquis Proṽię Decretis, pariter ac Juri Conventus S. M. V. Vissoviceñs in Karka, confirmatis à Patribus Proṽię ac Ven. Def.io pluries, et speciãlr sub Arce Signi 1711. facultatem concedimus R. P. Guard.o pro tempore existenti in dicto Conṽtu, ut omni anno exmittere possit sacerdotem idoneum, et ab aliquo Pręlato approbatum, qui associet Pastores Sereñmi Dominij Veneti in Othomanum Dominium comeantes, pascendorum suõr. Gregum gratiâ, dum nos talibus sacerdotibus damus licentiam administrandi ss. sacramenta dictis Pastoribus, in Nostra Dięcesi, et non alijs, quicumquè illi sint: et in simili casu, omnes alios Sacerdotes, privamus auctor̃ite absolvendi Fideles supradictos, in Nr̃a Dięcesi. In quor̃.

Dat. in Conṽtu S. M. V. sub Arce Signi 1736. die 3. Mens. Julij.

Frater Matthaeus Ep̃s. Vicas̃ Apost̃.

Biskupov pečat.

Reg.ta

Izvornik u dra. fra Franje Blaževića.

XXI.

15. svibnja 1742.

Definitorij Bosne Srebrene na kongregaciji u Cerniku zaključuje, da se za nemoćnu braću u Osijeku podigne bolnica; nameće u tu svrhu na samostane i residencije porez; stavlja porez na samostane i residencije za opće potrebe redodržave.

. . §. 4tus: Constitit Venbli Diffr.io et toti Coetui Seniorum contigisse olim, ut non nulli, qui diutius in Parochijs inservierant, et aliunde nullo titulo gaudebant, intuitu minoris commoditatis habendae in Senectute, aut medicaminum in infirmitate etc. misere delusi ab hoste com̃uni, conservassent usque ad Senectam et Senium in pernitiem et damnationem aeternam animarum suarum proprietatem pecuniariam. Prospicientes igitur huic malo occurrere justum et neccessarium esse, ut saltem in posterum nemo talem, praefigere possit excusationem: decernimus construendas esse quantotius aliquot cellas Essekini, utpote in medio

Prõviae, et instruendas õnibus cõmoditatibus necessariis pro similibus, ac fovendas pro possibili ad expensas Prõviae. Idcirco ad incipiendum hoc opus absque dilatione, singulis locis imposita est taxa, cum õni celeritate ad Procuratorem Prõviae a Superioribus localibus solicite exmittenda. Et quidem ut õnes, moveantur, et ad hoc opus saluti multorum providum libentius concurrant: primo taxari voluit Adm̃ R. Pr̃ Provincialis Coñtus Bosniae, et postmodum alios sequenti distributione.

Tres Coñtus Bosniae flor. 150. Coñtum S. Augustini Vellicae flor. 150. Coñtum S. P. Franc.ci Budae flor. 100. Coñtum S. Antonii Thaumaturgi Nassiczis flor. 100. Coñtum SS. Triadis Brodii flor. 100. Contum S. P. Franc.ci Petrovaradini flor. 100. Coñtum S. Joannis à Capistrano Illokini flor. 60. Coñtum S. Antonii Bajae flor. 60. Coñtum SS.um Philip: et Jacobi Valcovar: flor. 60. Coñtum S.ae Mariae Gratiarum Radnae flor. 50. Coñtum S.ae Mariae Angelorum Arradini flor. 50. Coñtum S. Petri Principis Apost: Czernekini flor. 50. Coñtum S.ae Mariae Assumptae Bacsini flor. 30. Coñtum S. Spiritus Posegae flor. 30. Coñtum S.ae Mariae im̃ac.te conceptae Diakovae flor. 20. Coñtum S. Antonii Tolnae flor. 10. Coñtum S. Michaelis Archang.li Gradiscae flor. 10. Coñtum SS. Petri et Pauli Sarengrad. flor. 5. Resid.tiam SS.mae Triadis Szomborini flor. 50. Resid.tiam S.ae Mariae Assumptae Földvarini flor. 10. Resid.tiam S. Emerici Ducis Paxae flor. 5.

Summa Totius Taxae flor. 1.200.

Coñtus Essekiensis inter aedificandum non erit im̃unis aggravio, idcirco ab hac taxa pro nunc excipitur. Temesvariensis item quia visum est eum pluribus debitis oppressum, et ni spatium nobis datum ibidem Temesvarini cingatur clausura, possemus id aliquo sinistro casu perdere, et coangustari. Residentia pariter Mohachiensis non est in statu posse pro nunc succurrere, im̃o succurri indiget. Porro commendamus et injungimus Reñdo Pr̃i Guardiano Essekiensi, ut sine mora curet procurari materialia pro hoc aedificio erigendo, accepta aliqua sum̃a ad id necessaria a R̃ndo Pr̃e Procuratore Prõviae, qui dare non punctabit.

§. 5tus: Prospicientes utilius et cõmodius esse Conventibus, si sensim omni anno, singula loca contribuant ad com̃unem cassam, ut deinde accedente necessitate, V. G. capituli Gen.lis, Vestiarii, litterarum Curiae Romanae solvendarum et caetera id genus: non oprimantur Coñtus ad semel gravi taxa, sed ex cassa com̃uni omnia ista solvi possint: itaque non eveniet amodo ut Superiores locales illius temporis graviori opprimantur taxa, quam terni aut quaterni sui antecessores. Decernimus et statuimus, a singulis superioribus localibus debere oñi anno mitti ante congregationem aut capitulum ad Procuratorem Prõviae, taxam, loco sibi concredito, impositam, ut ad com̃unem cassam imponatur, pro occurrendo ex post dictis necessitatibus ex ea: Taxavimus autem pro nunc loca juxta prudentem considerationem, et reflexionem modernae possibilitatis singulorum locorum: Servato tamen jure apud Veñble Diff.rium et Patres Prõviae, eam minuendi, augendi, aut com̃utandi in futurum juxta futuras reflexiones ad locorum possibilitatem: Unde caveat sibi quisquam a censurando, quia coetui Seniorum congregato melius perspicua fuit possibilitas, et aequilibratio locorum, quam ulli particulari, ipsa nota sit.

Taxa autem omni anno mittenda Procuratori Provinciae, ut supra, talis est pro nunc.

Coñtus Vellicensis flor. 20. Coñtus Budensis flor. 15. Coñtus Essekiensis flor. 15. Coñtus Nassicziensis flor. 15. Coñtus Petrovaradiensis flor. 15. Coñtus Brodensis flor. 10. Coñtus Illokiensis flor. 10. Coñtus Suttiscensis flor. 10. Coñtus

Foj .iiczensis flor. 10. Coñtus Cresse iensis flor. 10. Contus Valcovariensis flor. 8. Coñtus Bajensis flor. 8. Coñtus Czernekiensis flor. 6. Contus Posegiensis flor. 5. Contus Temesvariensis flor. 5. Contus Radnensis flor. 5. Coñtus Arradiensis flor. 5. Coñtus Bacsiensis flor. 5. Coñtus Diakoviensis flor. 5. Coñtus Sarengradiensis flor. 4, Coñtus Tolnensis flor. 3. Coñtus Gradiscensis flor. 2. Residentia Szomboriensis flor. 3. Residentia Földvariensis flor. 2. Residentia Paxensis flor. 2. Residentia Mohachiensis flor. 2.

Summa Totius Taxae quotannis mittendae flor. 200.

Datum in Conventu Nrõ S. Petri Principis Apostolorum Czernekini, tempore primae intermediae Capitularis Congregationis canonice ac rite celebratae, die 15ta Maji 742....

Izvadak iz okružnice nalazeće se megju spisima fra Filipa Laštrića u Kr. Sutjesci.

XXII.

8. lipnja 1757.

Na opetovanu molbu bosanskih otaca, da se od Prekosavaca otcijepe, bosanska se redodržava ukida, te se podiže u Bosni kustodija sv. Križa, a u Ugarskoj, Slavoniji i Srijemu redodržava sv. Ivana Kapistrana. Prva je brojila 3 samostana, 6 residencija te 150 braće; a druga 22 samostana, 4 residencije te preko 600 braće.

Frater Clemens á Panormo Lector Jubilatus, Catholicae Majestatis in Regali Matritensi Congressu pro Immaculata Conceptione Theologus, ac totius Seraphici Ordinis S. P. N. Francisci Minister Generalis, Commissarius, Visitator Apostolicus, et humilis in Domino Servus. Cum pró parte Fratrum, ac Missionariorum Observantium Bosnae Argentinae, praeter quamplures in Ordine, atque etiam in duobus ultimis Generalibus Comitijs, Vallissoletano scilicet Anni 1740., et Murciano similiter Anni proximé praeteriti 1756. iteratas instantias, novissimé apud. SS. Dominum Nostrum D. Benedictum XIV. Pont: Max: humiliter supplicatum fuerit pro divisione trium Conventuum, sex Ospitiorum, aliarumque residentiarum, ac Paraeciarum sub Dominio Otthomano existentium á reliquis Conventibus, Ospitijs, ac residentijs paritér existentibus in partibus Sclavoniae, Sirmij, et Hungariae, cum quibus hactenús constituerunt, et nunc quoque constituunt unam eamdemque Provinciam, Bosnae Argentinae nuncupatam: Cumque in supplic. libello, pro parte ipsorum, Sanctitati Suae oblato nonnullae ad hunc effectum rationes adducantur, praesertim veró nimia suorum respectivé Conventuum, Ospitiorum, ac residentiarum distantia ab illis, in quibus Ministri Proĩs pro tempore residere solent, et in memoratis Christianitatis partibus siti sunt; Unde fit, quod nec Fratres praedicti, ac Missionarij Bosnenses pró suis, suarumque Domorum Regularium indigentijs Superiorem Provincialem adire, nec ipse Superior Provincialis eosdem Missionarios, et Domos, juxta Apostolicas, Nostrique Ordinis Sanctiones visitare, atque obveninientibus in dies necessitatibus, de opportunis remedijs, quatenus opus sit providere queat; Attentis maximé gravissimis incommodis, vitaeque periiculis occassione commigrationum hujusmodi passim occurrentibus tùm propter diutinas, ac fastidiosas ad Savum Fluvium, quos vocant contumacias, vel per vigiti, vel etiam per quadraginta dies necessarió faciendos; Tum etiam ob Turcarum suspiciones, á quibus veluti Christianorum exploratores intolerabilibus vanijs atque expensis, carceribus quoque ac verberibus non raró afficiantur: Hinc est, quod

idem Ssmus Dominus noster, peculiaribus ijs facti circumstantijs perpensis, Oratorum praecibus benigne annuendo, peculiari suo Rescripto sub Dat: 23. Maij Anni praesentis 1757. facultates omnes necessarias atque opportunas Nobis contulerit, ut veris existentibus expositis, divisionem istam pro Nostro arbitrio, et prudentia perficeremus. Nos itaque Fratrum Nobis concreditorum commodo, quantum in Domino possumus providere volentes, maturé discusso et examinato negotio, legittimisque documentis de veritate rationum desuper expossitarum certiores effecti, non contradicentibus praesertim actuali Provinciali Ministro, gravioribusque totius Provñciae Patribus; Auctoritate Ministériatus Nostri Ordinaria, ac etiam Apostolica Nobis concessa per litteras in forma Brevis, incipien: = In Specula = sub Dat: 6. Decemb: 1756. = Et in hac parte per memoratum ut supª Rescriptum specialius confirmata; Ad tollendas dissensiones, lites, aliaque incommoda, quae in divisionibus hujusmodi evenire solent, praefatam Proñciam Bosnae Argentinae hactenus nuncupatam supprimimus, extinguimus, et abolemus, atque extinctam, suppressam et, abolitam declaramus.

Tres veró Coventus, videlicet, S. Spiritus Foiniczae, S. Catarinae Cressevi, S. Joannis Baptistae Sutisczae; nec non sex ospitia S. Michaelis Archangeli Varesij, B. Virginis in Caelos Assumptae Trauniki, Nativitatis B. M. V. Saraevi, S. Michaelis Archangeli Ivanskae, S. Petri Salinarum, S. Joannis Baptistae Jaiczae cum alijs omnibus residentijs et Paraecijs, ac omnibus etiam Patribus, Fratribus, ac Missionarijs Bosnentibus, sub Otthomano Dominio existentibus, qui omnes in numero centum, et quinquaginta circiter esse perhibentur, in novam Custodiam erigimus, S. Crucis Bosnae Argentinae nuncupandam, et ab uno Custode cum duobus Diffinitoribus perpetuó gubernandam: Qui quidem Custos, et Diffinitores singulis triennijs eligendi erunt á decedentibus Custode, et Diffinitoribus, cum Guardianis, in Capitulari Congregatione, praesidente in ea Commissario Visitatore per Superiorem Generalem pró tempore deputando. Hujusmodi autem Custodi peculiare signum seú sigillum cum Imagine SS. Crucifixi attribuimus, hac epigraphe adjecta = Sigillum R. P. Custodis S. Crucis Bosnae Argentinae = et nihilo minus dictam electionem pró hac prima vice Nobis reservantes, in Custodem eligimus, et declaramus Patrem Marcum Dobretich Praedicatorem, Lectorem Theologum, et Bosnensis Nationis Venetijs Confessarium: In Diffinitores Patrem Thomam Miletich Lectorem, Praedicatorem, ac Missionarium, nec non Patrem Franciscum Bogdanovich Praedicatorem, Lectorem Theologum, et ex = Magistrum Novitiorum, Dispensantes cum eis, et eorum quolibet, quatenús, in praefata Custodia munus Missionarij, vel Parochi, aut Secretarij penès Vicarium Apostolicum non exercuerint, ad normam Decreti Sacrae Congregationis dé Propaganda fide Anni 1750; cui Sanctitas Sua speciali paritér Rescripto sub die 5. Junij 1757; Nobisque directo, pró hac vice, et ad praeindicatum effectum tantum derogavit.

Pro parte veró Sclavoniae, Sirmij, et Hungariae, cum praeter quatuor residentias, viginti duo Conventus ibidem reperiantur, ac Patres, et Fratres insuper numero Sexcentum, et amplius numerentur; Pari Auctoritate ac ratione novam Provinciam erigimus, et constituimus S. Joannis á Capistrano appellandam, per Ministrum Provincialem, Custodem, et quatuor Diffinitores, eó prorsus modo ac forma regendam, quibus reliquae omnes Ordini *(sic!)* nostri Proñciae reguntur et gubernantur. Peculiare autem signum, aut sigillum Ministri Provincialis, sic de novo

instituti expressu deinceps erit cum Imagine S. Joannis á Capistrano, atque epigraphe = Sigillum A. R. Miñri Prolis Pronciae S. Joannis á Capistrano = Praeterea eidem Proñciae sic de novo erectae pró hac prima vice in Mnrũm eligimus, et nominamus R. P. Philippum Penich á Valcovarino, Praedicatorem, Lectorem Generalem, et Theologum Celsissimi Ducis Odescalchi in Ducatú Sirmiensi; In Custodem Patrem Emericum á Quinque Ecclesijs Lectorem Sexennalem, et actualem Guardianum Conventus Petrovaradiensis; In Diffinitores Patrem Josephum Blagoe, Praedicatorem, Lectorem Theologum, et actualem Guardianum Conventus Essekiensis, Patrem Laurentium Dogich Lectorem, Praedicatorem, et Guardianum Emeritum, Patrem Andream Sterner Lectorem, Praedicatorem, Caplanum Emeritum S. C. M., et actualem Guardianum Conventus Aradiensis, et Patrem Hyeronymum Bachich Praedicatorem, et actualem Lectorem S. Theologiae.

Hac autem divisione, ut praefertur, á Nobis constituta, tám Custodi, ac duobus Diffinitoribus ex una, quam Ministro Provinciali, Custodi, et quatuor Diffinitoribus ex altera parte omnia et singula, privilegia, praerogativas, atque honores ab omnibus deferri volumus, quibus aliarum Provinciarum, et Custodiarum respectivé Ministri, Custodes, et Diffinitores, de jure, consuetudine, aut alias quomodolibet gaudent, vel gaudere solent: Praecipientes omnibus, et singulis novarum harum Provinciae, et Custodiae Patribus, et Fratribus, alijsque nostris subditis, ad quos pertinet, aut quomodolibet pertinere poterit, ut eosdem tamquam tales i Nobis nominatos, electos, ac declaratos recognoscant, atque in omnibus, quae non sunt contra Animam suam, et Regulam nostram pareant, et obtemperent.

Ut autem pax, et concordia inter novas hujus modi Provinciam, et Custodiam firmiús subsistat, ac inviolabiliús servetur, volumus, et mandamus, ut utriusque partis Religiosi, tam Superiores quam Subditi, suorum Conventuum, Ospitiorum, Residentiarum, ac Paraeciarum, quas Bosnenses quidem in Bosna, Sclavoni autem Sirmienses, et Hungari i suis respectivé partibus nunc possident omnino 'contenti sint; Nec in futurum, quocumque tempore, vel quovis motivo, aut titulo una pars, aliam impetere, aut quomodolibet molestare audeat; Nullusque Fratrum praedictorum de Custodia in Provinciam, et é contra de Provincia in Custodiam transitum petere, atque obtinere valeat, nisi servatis legibus pro transitú de una ad aliam Proñciàm in Constitutionibus Ordinis contentis, expressis.

Denique ne negotium istud á tanto tempore, tantisque instantijs expetitum, ob unius, vel alterius forsitan inquietum Animum vel minimum retardetur, omnibus et singulis Religiosis, Superioribus et Subditis, Nobis Subjectis, in hac ré interesse habentibus, vel habere pretendentibus, per Sanctam Obedientiam, et sub paenis contra inobientes latis mandantes praecipimus, ut praesentibus Decreto Nostro, ac litteris in omnibus, et per omnia obediant, pareant, atque obsequantur; Quibuscumque in contrarium non obstantibus. =

Datum Romae in hoc Aracoelitano Conventú di 8. Junij 1757.

Fr Clemens de Panormo

Generalov pečat. Minr Gñlis Visitator, et Reform. Aplicus.

De Mand. Rmi in Christo Pris Fr. Vincentius Scutari ex diff. Glis, et secus Genlis m. p.

Izvornik u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

XXIII.

1. prosinca 1758.

General reda potvrgjuje bosanskim Franjevcima povlastice i to: da mogu na 6 mjeseci prije kapitula imenovati sebi vizitatora, koji će ih u ime generalovo vizitirati i kapitulu predsjedati; da mogu u Italiju na filozofske i bogoslovske nauke slati klerike; te da mogu u nuždi slati svoje poklisare izvan redodržave.

Exibitis nobis ex parte Fratrum, & Missionariorum, restitutae nuper Provinciae Bosnae Argentinae legitimis documentis, in quibus continentur nonnulla privilegia, eidem Provinciae, ejusque Ministro pro tempore Provinciali a pluribus Praedecessoribus Nostris Totius Ordinis Ministris Generalibus concessa, et confirmata; quae videlicet privilegia sunt, ut seguitur.

Primum, quod sex mensibus, antequam finiatur triennium regiminis actualis, & pro tempore existentis Ministri Provincialis, suique Diffinitorii, possit per Diffinitorium, & Discretoriũ ejusdem Provinciae eligi in Commissarium Visitatorem unus propriae Provinciae Pater, qui Nomine Nostro, & juxta Generalis Ordinis Statuta Visitationi, & celebrationi futuri Capituli Provincialis diligentèr incumbat.

Secundum, quod deficientibus in illis partibus ob Turcarum Tyrannidem tum Philosophiae, tũ Theologiae Studiis, in quibus adolescentes Fratres commodè valeant instrui, & erudiri, liceat Ministris Provincialibus ob dictorum Studiorum causam eosdem mittere ad alias Provincias Cismontanae Familiae in Fidelium partibus constitutas.

Tertium denique, quod in casu urgentis necessitatis, vel Provinciae, vel Christifidelium Bosnensium, quibus ipsi spiritualiter inserviunt, liceat paritèr cum litteris Obedientialibus actualis Ministri Provincialis aliquem ex suis Fratribus ad hanc almam Urbem, vel ad alias Christianitatis partes destinare, prout negotii ratio postulaverit.

Nos propterea piis Praedecessorum Nostrorum Vestigiis inhaerentes, attentis maximè causis, quibus illi ad superiùs enarrata privilegia concedenda, & confirmanda permoti fuerunt, nempe locorum immani distantia, periculosa transmissione Epistolarum eorumdem Fratrum Bosnentium ad Superiores Generales, ac vicissim Superiorum Generalium ad illos, ob itinerum difficultates, & Turcarum perfidiam, quae quidem Causae adhuc persistere, & perdurare noscuntur, omnia, & singula supradicta Privilegia iterum approbamus & confirmamus, ac virtute praesentis Decreti approbata, & confirmata esse volumus, & declaramus. Ita tamen, ut electus modò, ut praefertur Commissarius Visitator, quam citiùs Curiam Generalem Nostram, tam de sua electione, quam de imminenti, aut subsecuto Provinciali Capitulo, ac de statu Provinciae diligenter informando certioret. Adolescentes praeterea Fratres Studiorum Causa, illi tantũ ad alienas Provincias dirigantur, qui Religiosis moribus praediti spem exhibeant in scientiis, & litteris proficiendi. Singuli insuper, & non plures, si Clerici fuerint, in singulis Provinciis destinentur, qui expleto Studiorum curriculo, illicò ad propriam Provinciam, per Ministros respectivè Provinciales remittendi erunt, nisi forte ad regendas Philosophiae, ac Theologiae Cathedras, praevia oppositione intercedente, ac Concursu idonei reperti fuerint, eaque de causa, Superiorum Generalium consensu retineantur. Praecipimus tandem eisdem Bosnae Argentinae futuris quibuscum Provincialibus Ministris, ut in expediendis ut supra, Adolescentibus ad Christianitatis partes, sedulo invigilent illorum numerum pro viribus imminuant, atque ita bono

Provinciae propriae consulant, ut aliarum quoque Provinciarum incommoda prae oculis habeant, & earumdem Provinciarum quaerelae, (quod retroactis temporibus non semel accidit) prorsus auferantur.

Datum Romae ex Aracaeli die 1. Decembris 1758.

Generalov pečat. De Mandato Rm̃i in X̃to Pr̃is
Fr. Vincentius Scutari ex Diff. Glis &
Seius Genlis Ordis.

Confirmo omnia supradicta etc.
In Coñvtu S. Francisci Mantuae die 1. Junii 1762.
F. Paschalis a Varisio Comsrius Gñlis.
Ego F. Bernardinus Miñr G̃lis confirmo omnia supra dicta etc.
Aracaeli die 24. Maii 1856.

Izvornik na pergameni u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

Ovaj je izvornik objelodanio i fra Filip Laštrić u »Epitome Vetustatum« (Anconae II. ed. 1776.) str. 34.—35. Mi smo ga s izvornikom sravnili, rukopisne razlike digli, ispuščanja popunili, nadodatke dodali i tako ga opet na objelodanjenje pridali.

XXIV.

15. prosinca 1758.

Klement XIV. Bosnu Srebrenu degradiranu na čast kustodije, podiže na čast redodržave sa svim starim pravima i povlasticama te u istoj imenuje novo starješinstvo.

Clemens PP. XIII.

Ad perpetuam rei memoriam. Pastoralis Officii nostri divinitus commissi sollicitudo Nos admonet, ut paternam Religiosorum Virorum, qui sese sub suavi arctioris vitae jugo devoverunt, curam gerentes, ea, quae tollendis animorum dissidiis, stabiliendaque inter eos fraterna concordia, provide instituta esse noscuntur, quo firma semper, atque inviolata persistant, Apostolico munimĩs nostri praesidio roboremus. Exponi siquidem Nobis nuper fecit dilectus filius Philippus de Ochevia Frater expressè professus ac ex Minister Provincialis, nec non Procurator specialis deputatus Fratrum, ac Missionariorum Bosnae Ordinis Minorum s. Francisci de Observantia nuncupatorum, quod cum ipse a dilecto filio Clemente a Panormo Ministro Generali ejusdem Ordinis decretum obtinuerit super restitutione Custodiae s. Crucis Bosnae Argentinae in Provinciam tenoris sequentis; videlicet = Decretum = Post diutinas, saepiusque repetitas, tum apud Generales Ordinis Superiores, etiam in Generalibus Vallisoletano anni MDCCXL ac Marciano anni MDCCLVI, Capitulis, tum apud Sanctam Sedem instantias ex parte Patrum, Fratrum, ac Missionariorum Observantium Bosnae Argentínae, pro divisione Conventuum, Residentiarum ac Pareciarum in ipsa Bosna Argentina, sub Othomanico Dominio existentium, ab aliis Conventibus, Residentiis ac Paraeciis, existentibus in Partibus fidelium Sclavoniae, Syrmii, et Hungariae, cum quibus unicam, eamdemque Provinciam adhuc constituebant, Bosnae Argentinae observantium nuncupatam: Prodiit tandem Decretum nostrum sub die V. Junii anni proximè praeteriti MDCCLVII, in quo non reluctantibus ipsis Sclavoniae, Syrmii et Hungariae Patribus ac Fratribus, imo verò assentientibus, expetitam tandem perfecimus divisionem memoratamque Provinciam Bosnae Argentinae in duas partes ita distribuimus, ut ex Conventibus, Residentiis ac Paraeciis in partibus Fidelium Sclavoniae etc. constitutis, ut potè in numero copiosioribus, novam erexe-

rimus Provinciam s. Joannis a Capistrano inposterum nuncupandam; aliis autem, existentibus, sicuti praedictum est, in Bosna, sub dominio Othomanico, ob exiguum trium tantum Conventuum numerum simplicem Custodiam instituerimus, appellandam tamen, et pariter nuncupandam Sanctae Crucis Bosnae Argentinae, prout latius continetur in eodem nostro divisionis decreto; quod etiam fel: record: Benedictus Papa XIV. in forma specifica approbavit et confirmavit per Aplicas litteras in forma Brevis incipiẽ = Ad regularis disciplinae observantiam: Sub Datum XV. Junii MDCCLVII. Sed vix hujus Decreti nostri notitia ad ipsos Bosnenses Fratres pervenit, quod frequentissimis per literas interpelationibus (misso etiam ad hanc Almam Urbem Reu: Pre Fratre Philippo ab Occhievia antiquo totius ante divisionem provinciae ex Ministro, tamquam Procuratore, et ex parte ipsorum Delegato) ad Nos provocarunt, instantissime supplicantes, ne antiquissimam Bosnae Argentinae Provinciam, et ex qua quamplures aliae per Pannoniam ac Illiricum, ut ex Matre filiae procreatae sunt, nunc tandem sub Turcico imperio gementem ob exiguum Conventuum numerum in nudam meramque Custodiam redactam antiquis, quibus antea gaudebat in Ordine praerogativis, honoribus ac praeeminentiis expoliari pateremur, illud quoque in suis precibus addentes, quod etsi apud ipsos tres tantum formales Conventus existant, habent tamen sex Residentias, quae, propter copiosum Fratrum numerum, ibidem inhabitantium, in Conventus formales erigi possent, nisi grave atque intolerabile Othomano Principi foret tributum impendendum. Possident quoque triginta Paraecias per universum Bosnae regnum, Ducatumque Sancti Sabae diffusas, ubi ad quinquaginta millia verè Fidelium, et Orthodoxorum hominum multitudo reperitur, quibus omnibus ipsi tamquam soli Eccĺici viri in iisdem Regno ac Ducatu existentes, m gnis incommodis, gravissimisque vitae periculis inservientes numerum constituunt Fratrum Centum circiter, et quinquaginta, qui sanè numerus in pluribus transmarinis Provinciis desideratur, quamvis in partibus Fidelium constitutis. Nos itaque iis stantibus, ad memoratum decretum nostrum Apostolicis literis ut supra confirmatum ex una parte attendentes; ex alia verò considerantes rationum momenta per ipsos Fratres Bosnenses producta, postquam diu multumque deliberando haesitavimus; dilatatis tandem paternae charitatis visceribus, ad pedes Sanctissimi in Xto Patris et Domini nostri, Dñi Clementis Papae XIII. per supplicem libellum a nobis nostroque nomine porrectum, eorum postulationes humiliter demisimus. Sanctitas verò sua speciali Apostolico Rescripto de die XXI. Octobris MDCCLVIII. Nobis instantiam remittere dignata est in hunc modum = »Sanctitas sua benignè remisit instantiam, de qua in precibus, eidem Ministro Generali Oratori cum omnibus facultatibus necessariis, et opportunis, ut attentis expositis pro suo arbitrio, et prudentia Custodiam Sanctae Crucis Bosnae Argentinae nuncupatam, in Provinciam erigat constitutionibus ordinis, litteris in forma Brevis Benedicti XIV. sub Datum XV. Junii MDCCLVII aliisque quibuscumque in contrarium non obstantibus = C. Cardinalis Rezzonico = Hinc est, quod honestis Fratrum nostrorum desideriis, quantum in Domino posumus, annuere volentes; respicient s etiam ad solatium Missionariorum, aliorumque Fratrum Bosnensium, sub gravi Tyrranicae servitutis jugo Catholicae Ecclesiae jugiter inservientium, utque favoribus nostris excitati, ad laborandum in Vinea Domini Sabaoth magis magisque accendantur. Nos Apostolica, quam praemissimus, auctoritate fulti, institutam nuper per Decretum nostrum anni praeteriti MDCCLVII Sanctae Crucis Bosnae Argentinae

Observantium Custodiam, in Provinciam restituimus, erigimus, et deputamus, ac in Provinciam restitutam, erectam et deputatam praesentium nostrarum virtute decernimus et declaramus cum omnibus privilegiis, honoribus, et preeminentiis, quibus ante divisionem, et in Custodiae restrictionem, de jure aut consuetudine, aut quomodocumque alias uti, frui et gaudere solebat, ac si in hac parte illud anni MDCCLVII Decretum nostrum numquam editum, emanatum, ac promulgatum fuisset; firmis tamen, et in suo robore permanentibus aliis omnibus, quae in eodem decreto, quoad Conventus, Residentias, Paraecias per partes Sclavoniae Syrmii et Hungariae diffusas, in novam Provinciam Sancti Joannis a Capistrano nuncupandam decrevimus, constituimus, et declaravimus. Et, ne ex hac nostra dispositione dissensio aliqua ullatenus oriatur, tum Bosnenses inter ac Fratres Provinciae Sancti Joannis a Capistrano super praecedentiae competentia; tum inter Fratres ipsos Bosnenses occasione primae electionis apud eos faciendae Ministri Provincialis, Custodis, et quatuor Definitorum. Volumus ac pari auctoritate decernimus, quod sicuti restitutae nunc Provinciae Bosnae Argentinae, ille honoris ac praeminentiae locus convenit, quem ante praefatam divisionem possidebat; ad quem effectum antiquum sigillum cum veteri Epigrapho, nempe sigillum Provinciae Argentinae Bosnae, Ministro Provinciali Bosnensi ex nunc restituimus, concedimus et attribuimus; sic Provincia sancti Joannis veluti filia huic tamquam Matri, locum et praecedentiam cedere debeat. Item Generalibus Ordinis Constitutionibus inhaerentes, et electionem Ministri Provincialis, ac Definitorii Provinciae modo, ut praefertur, Bosnae Argentinae ad Nos pro hac prima vice reservantes, eligimus in Provincialem Ministrum R. P. Fratrem Marcum Dobretich actualem Custodem: in Custodem Patrem Fratrem Fr. Bonaventuram Benich Ex Definitorem: In Definitores PP. FF. Franciscum Bogdanovich, Thomam a Fojnicza, Marianum Alinich et Joannem Ivich, a quibus eadem Provincia regi et gubernari debeat a die pñtium publicationis ibidem factae, donec expleto triennio ad aliam electionem juxta easdem Ordinis Constitutiones deveniendum erit. Praecipimus tandem omnibus Patribus, ac Fratribus, cæterisque curae nostrae subiectis, illis praesertim utriusque Provinciae, tam Bosnae Argentinae, quam Sancti Joannis a Capistrano, ut per sanctam obedientiam et sub poenis contra inobedientes latis, iis nostris decreti, dispositionis, ác institutionis literis in omnibus, et per omnia obtemperent, et pareant. Quibuscumque in contrarium non obstantibus. Datum Romae ex Aracoeli die XXIV Novembris Anni MDCCLVIII = Fr. Clemens de Panormo Minister Generalis, et Commissarius Aplicus etc. = de mandato Rñi in Xto Patris. Fr: Vincentius Scutari, exdifinitor Gnlis, et Secretarius Gnlis Ordinis etc. = Loco † Sigilli. = Ipse verò Philippus, quo praeinsertum Decretum firmius subsistat, et servetur exactius, Aplicae cofirmationis nostrae praesidio communiri plurimum desideret. Nos igitur ipsum Philippum specialibus favoribus, et gratiis prosequi volentes, et a quibusvis excommunicationis, suspensionis et interdicti, aliisque ecclesiasticis sententiis, censuris et poenis a jure, vel ab homine quavis occasione, vèl causa latis, si quibus quommodolibet innodatus existit, ad effectum pñtium dumtaxat consequendum, harum serie absolventes, et absolutum fore censentes, supplcationibus eius nomine Nobis super hoc humiliter porrectis inclinati, praeinsertum ejusdem Clementis Ministri Generalis decretum cum omnibus, et singulis in èo contentis et expressis auctoritate Aplica tenore pñtium approbamus, et confirmamus, illique inviolabilis Aplicae firmitatis robur adiicimus,

omnesque, et singulos juris, et facti defectus, si qui desuper quomodolibet intervenerint, supplemus et sanamus. Decernentes easdem prntes literas semper firmas, validas, et efficaces existere, et fore, suosque plenarios, et integros effectus sortiri, et obtinere ac Fratribus praefatis plenissime suffragari, et ab illis, ad quos spectat, et in futurum quomodolibet spectabit, inviolabiliter observari. Sicque in praemissis per quoscumque Judices Ordinarios et Delegatos, etiam Causarum Palatii Aplici Auditores judicari, et definiri, debere, ac irritum, et inane si secus super his a quoquam quavis auctoritate scienter, vel ignoranter contingerit attentari. Non obstantibus Constitutionibus, et Ordinationibus Aplicis, ac Provinciae, et Ordinis praefatorum, etiam juramento, confirmatione Aplica, vel quavis firmitate alia roboratis, Statutis, et consuetudinibus, privilegiis quoque indultis et literis Apostolicis in contrarium praemissorum quomodolibet concessis, confirmatis, et innovatis. Quibus omnibus, et singulis illorum tenores praesentibus pro plenè, et sufficienter expressis, ac de verbo ad verbum insertis habentes illis alias in suo robore permansuris ad praemissorum effectum hac vice dumtaxat specialiter et expressè derogamus, caeterisque contrariis quibuscunque. Volumus autem, quod praesentium literarum transumptis, seu exemplis etiam impressis manu alicujus Notarii publici subscriptis, et sigillo Personae in Ecclica Dignitate constitutae munitis, eadem prorsus fides ubique locorum in judicio, et extra illud adhibeatur, quae adhiberetur ipsis praesentibus, si forent adhibitae, vel ostensae. Datum Romaè apud Sanctam Mariam Majorem sub Annulo Piscatoris die XV. Decembris MDCCLVIII Pontus Nostri Anno Primo.

Pro Dno Cardinali Passioneo.
Joannes Florius Substitutus.

Izvornik na pergameni u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

Isti je ovaj dokumenat objelodanio fra Franjo Florijan Nedić u »Monumenta privilegiorum« etc. (Vukovarini, 1886.), nu prepis, osim što mu se u manjim stvarima u preko 230 mjesta udaljuje od izvora, nalazi se mjesta, gdje su i neki dijelovi teksta ispuščani.

XXV.

5. studenoga 1759.

Biskup fra Pavao Dragićević u okružnici na oce župnike i puk piše: Buduć se često pri prošnji i udaji te povraćanju prstenova, kojim su se mladenci zaručili, dogagjaju smutnje, to se u buduće prstenovi imaju davati sa znanjem roditelja pred župnikom ili s dopuščenjem župnika pred drugim misnikom. Oni pak, pred kojim se prstenuju, neka upiše dva svjedoka, pred kojim su se prstenovali, mjesto, dan, mjesec i godinu, te svojom rukom svoje ime. Drukčije sklopljene zaruke ne priznaju se.

ФРЧ ПЧОЧО АРЧГНѦЄОНѦ МЧЛЄ Б. ОБСЛѪЖНѦNЧ РЄVЄNНЄ БОЖНОМ Н ЧПОЩ: ПРНС. МНЛОСТНѪ БНСІСѪП АНѪМЄNСІСН Н NЧМНСNНІС ЧПОСТОЛСІСН, Ѫ БОСNН Н ѪNНІСЧАЧШѦNЄМѪ БНСІСѪПЧТѪ АѪОЧNСІСОМѪ.

ПоѦЛѪБѦЛЄNНМ NЧМЧ Ѫ ГОСПОАНNѪ Ѡ. Ѡ. П. П. ЖѪПNНІСОМ, Н ПРЧОО ОНРNНМ ІСЧРСТНЧNОМ ОА NЧШНЄ ЖѪПЧ П Б:И БЛЧГОСОО Ѫ ГОСПОАНNѪ.

БѪАѪѦН АЧСЄ АОГЧѦЧНѪ МЛОГЄ СМѪТѦNЄ ѪНМЄ ПРОШѦNЧЧ, Н ѪАЧЂЧ ЖЄNСІСНЄ, Н ПООРЧѦЧѦNЧХ ѦNНООНЄ VЄСТО ПЧРСТЄNНН, ІСОНМСЄ ЂЧРѪVѪНѪ; ЂЧПРООНАНТН ІСОЛНСЄ МОРЄ ТЧІСОНЄМ СМѪТѦNЧМ, Н ѦNНООНЄМ NЄСПОАОПСТОН, ІСОНЧ ѪТНЂНЄМ АНЛѪНѪ,

ⲟ▫ⲏⲍⲏⲉⲙ ⲛⲁⲱⲏⲉⲙ ⲥⲃⲏⲋⲗⲛⲟ ⲟⲇⲣⲉⲋⲉⲋⲛⲉⲙ ⲟⲇⲣⲉⲋⲩⲏⲉⲙⲟ, ⲏ ⲍⲁⲡⲟ-▫ⲏⲇⲁⲙⲟ ⲕⲟⲗⲏⲕⲟ ⲥ▫ⲁⲕⲟⲙⲩ ⲛⲁⲱⲉⲙⲩ ⲭⲩⲡⲛⲏⲕⲩ ⲥⲁⲇⲁⲱⲋⲛⲏⲙ, ⲏ ⲇⲟⲱⲁⲥⲧⲏⲙ, ⲧⲟⲗⲏⲕⲟ ⲛⲁⲱⲏⲙ ⲡⲣⲁ▫ⲟ▫ⲏⲣⲛⲏⲉⲙ ⲕⲟⲏⲥⲉ ⲭⲉⲛⲉ, ⲏ ⲟⲛⲏⲙ ⲕⲟⲏⲥⲉ ⲡⲣⲟⲥⲉ ⲩⲛⲁⲱⲏⲉⲙ ⲭⲩⲡⲁⲙⲁ, ⲇⲁ ⲩⲛⲁⲡⲣⲏⲇⲁⲕ ⲏⲙⲁⲇⲩⲥⲉ ⲇⲁ▫ⲁⲧⲏ, ⲏ ⲩⲍⲏⲙⲁⲧⲏ, ⲡⲁⲣⲥⲧⲉⲛⲏ, ⲕⲟⲏⲥⲩ ⲍⲗⲁⲙⲉⲋⲛⲉ ⲟⲩⲏⲧⲟ ⲟⲇ ⲍⲁⲣⲩⲩⲉⲋⲛⲁ, ⲍⲛⲁⲋⲛⲉⲙ ⲋⲛⲏⲟ▫ⲏ ⲣⲟⲇⲏⲧⲉⲋⲗⲁ, ⲁ ⲡⲣⲏⲇ ⲏⲥⲧⲏⲙ ⲭⲩⲡ-ⲛⲏⲕⲟⲙ, ⲏⲗⲏ ⲡⲣⲏⲇ ⲇⲣⲩⲅⲏⲙ ⲙⲏⲥⲛⲏⲕⲟⲙ ⲕⲟⲙⲩⲃⲏ ⲏⲥⲧⲏ ⲭⲩⲛⲏⲕ (sic!) ⲇⲟⲡⲩⲥⲧⲏⲟ: ⲏ ⲡⲣⲏⲇ ⲕⲟⲏⲙ ⲟⲇ ⲟ▫ⲏⲍⲏⲩ ⲃⲩⲇⲩⲥⲉ ⲍⲁⲣⲩⲩⲏⲧⲏ, ⲏ ⲡⲁⲣⲥⲧⲉⲛⲟ▫ⲁⲧⲏ ⲣⲉⲩⲉⲛⲏ ⲍⲁⲣⲩⲩⲛⲏⲛⲏ, ⲛⲉⲕⲁ ⲩⲡⲏⲱⲉ ⲇ▫ⲁ ⲥ▫ⲏⲇⲟⲕⲁ ⲡⲣⲏⲇⲕⲟⲏⲙⲏⲉ ⲃⲏⲗⲟ, ⲛⲁⲕⲟⲙⲉ ⲙⲏⲥⲧⲩ, ⲏ ⲇⲁⲛ, ⲙⲏⲥⲉⲛ, ⲏ ⲅⲟⲇⲏⲛⲩ, ⲏ ⲟⲛⲥⲉ ⲡⲟⲇⲡⲏⲥⲉ (sic!) ⲥ▫ⲟⲏⲟⲙ ⲣⲩⲕⲟⲙ. ⲇⲣⲩⲅⲟⲏⲁⲩⲏⲉ ⲟⲇⲥⲉⲗⲉ ⲱⲟ ⲕⲟⲏ ⲡⲣⲏⲉ, ⲏ ⲅⲟ▫ⲟⲣⲏⲭ ⲇⲁⲏⲉ ⲕⲟⲏⲁ ⲣⲉⲕⲗⲁ, ⲟⲃⲉⲋⲁⲗⲁ ⲡⲟⲋⲏ, ⲏ ⲕⲁⲕ▫ⲟ ⲟⲃⲏⲗⲉⲭⲏⲉ ⲩⲍⲉⲗⲁ, ⲕⲟⲇ ⲛⲁⲭⲥ ⲛⲉⲋⲉⲙⲩⲥⲉ ▫ⲏⲣⲟ▫ⲁⲧⲏ ⲛⲏⲱⲁ ⲛⲉⲅⲟⲋⲉ ⲟⲛⲁ ⲏⲙⲁⲧⲏ ⲣⲁⲍⲗⲟⲅ, ⲕⲟⲏⲁ ⲛⲉⲋⲉ ⲡⲟⲋⲏ. ⲏ ⲇⲁⲥⲉ ⲛⲉⲙⲟⲅⲩ ⲩⲛⲁⲡⲣⲏⲇⲁⲕ ⲃⲣⲁⲛⲏⲧⲏ, ⲏ ⲣⲉⲩⲏ (sic!) ⲇⲁ ⲛⲏⲥⲩ ⲍⲛⲁⲗⲏ, ⲟⲋⲉⲙⲟ ⲇⲁ ⲥ▫ⲁⲕⲏ ⲭⲩⲡⲛⲏⲕ ⲟ▫ⲩ ⲡⲣⲟⲱⲏⲉ ⲩ 3. ⲥ▫ⲉⲧⲕⲟ▫ⲏⲛⲉ; ⲏ ⲡⲣⲏⲡⲏⲥⲁ▫ ⲟ▫ⲩ ⲟⲥⲧⲁ▫ⲏ ⲕⲟⲇ ⲥⲉⲃⲉ, ⲁ ⲟ▫ⲩ ⲡⲟⲱⲁⲋⲗⲉ ⲕⲁⲕⲟⲏⲉ ⲛⲁⲋⲛⲟⲏ ⲩⲡⲏⲥⲁⲛⲟ ⲡⲟⲇⲡⲏⲥⲁ▫ⲥⲉ ⲕⲁⲕⲟⲏⲉ ⲡⲣⲏⲙⲏⲟ.

Ⲩ ⲫⲟⲏⲛⲏⲛⲏ ⲛⲁ 5. ⲥⲧⲩⲇⲉⲛⲟⲅⲁ 1759.

ⲫⲣⲁ Ⲡⲁ▫ⲟ Ⲇⲣⲁⲅⲏⲋⲉ▫ⲏⲋ. ⲃⲏⲥ̃ⲡ:
ⲕⲁⲕⲟ ⲅⲟⲣⲏ.
Ⲡⲟ ⲍⲁⲡⲟ̃. ⲡⲣⲏⲥ̃. ⲏ ⲡⲣⲏⲡⲟ̃: ⲅ̃ⲛⲁ
ⲫⲣ̃. Ⲙⲁⲧⲏⲉ ⲏⲍ ⲗⲁⲥ▫ⲉ ⲱⲉⲕⲣⲉ̃. &.

Izvornik u arhivu franjevačkog samostana u Kr. Sutjesci. Ova se odredba većim dijelom slaže s ustanovom Pija X. »Ne temere«, koja je objelodanjena 2. kolovoza 1907.

XXVI.

27. siječnja 1761.

Fra Klement a Panormo, general reda saopćuje redodržavništvu bosanskih Franjevaca odluku Vjeroplodnice, kojom se rješava spor izmegju bosanskih Franjevaca i apostolskoga vikara.

F̃r Clemens de Panormo Lector Jubilatus, Catholicae Majestatis in Regali Congressu pro Immaculata Conceptione Theologus Clerique Romani Examinator, ac totius Ordinis S. P. N. Francisci Minister Generalis, Visitator ac Reformator Apostolicus, et Servus.

Dilectis Nobis in Christo R. R. P. P. Miñro Prõli, Definitoribus, ac Provĩae Discretis, Caeterisque omnibus Ñrae Obs̃is Prõciae S. Crucis in Bosna Argentina, Salutem, et Seraphicam Benedictionem.

Cum controversiae quaedam inter Ill̃mum, et Reñum Vicarium Apostolicum, et Fratres Ñrae Obs̃is Prõciae Bosnae Argentinae exortae fuerint, queis Scelestisimus Sanctae Pacis hostis animorum quietem tollere curabat; propterea hisce ad Sac. Congregationem Propagandae Fidei devolutis, eadem mature riteque expensa causâ pro extirpandis dictis dissidiis, nonulla edidit decreta, quae hujus sunt tenoris.

Decretum S. Congregat:is Par̃laris de Propaganda Fide die 29. decembris 1760.

Relatis per Em̃um, et Reṽmum D̃num P. Cardinalem Spinelli Praefectum controversiis exsortis inter RR. P. D. Episcopum Diumensem Vicarium Aposto-

licum Bosnae Argentinae, et PP. Minores Observantes eiusdem Prõciae, matureque discussis rationibus hinc inde allatis, Em^mi Patres statuerunt servandum esse Decretum Sacrae Congregationis sub die 22 Septembris 1750 emanatum, juxta modum tamen, et cum explicationibus infrascriptis, videlicet;

1º Ultra sex Studentes, qui absoluto studij curriculo teneantur statim ad propriam Provẽciam reverti sub poena privationis vocis activae et passivae, liceat Superioribus tres eligere, qui Lectoris Philosophiae et Theologiae munus per septennium intra Italiam et extra Provẽciam exerceant, eoque expleto, in Provẽciam redeant, in qua possint etiam graduari postquam per aliud triennium unum ex muneribus infrascribendis exercuerint.

2º Liceat quoque Gvardiani officium aliosque inferiores Gradus assequi iis, qui licet inserviendò in Provẽcia in qualitate aut Parochi, aut Missionari, aut Secretarii Vicarij Apostolici decennium non absolverint, majorem tamen partem in hujusmodi munerum exercitio consumpserunt, reliquum vero in officiis Lectoris Theologiae Moralis, Praedicatoris, Catechistae, Magistri Scholarum vel Magistri Novitiorum, sive antea, sive post transegerunt, ita tamen, ut in singulis Conventibus unus tantum pro unoquoque munere assignari possit.

3º Idem quoque servetur pro assequendis gradibus Definitorij, Custodis, et Provincialis, habita proportione temporis duodennii praestituti in dicto Decreto an. 1750 quae omnia mandat Sac. Congregatio omnino observari in posterum sub poenis nullitatis actus, sanando interim ex benignitate electiones omnes contra formam Decereti.

4º Recognito Cathalogo et distributione Parochiarum, seu Missionum cum numero Parochorum, et coadjutorum ibidem commorantium ad P. Generalem a Superioribus Provẽiae transmisso, atq: Sacrae Congregationi exhibito, mandat eadem Sac. Congregatio, ut nullo modo liceat in posterum diminuere, firma remanente dismembratione Parochiae Liubuschi, in qua constituatur novus Missionarius.

5º Gvardiani Conventuum Crescevo, Suttisca et Fojnicza, dummodo pro cura animarum sint approbati a Vicario Aplico, possint esse simul Parochi; et pro majori Parochianorum commoditate deputent unum vel plures determinatos Coadjutores ad actuale exsercitium Curae animarum.

6º Eligantur in posterum a Provinciali et Definitorio quatuor vel sex Missionarij a Vicario Aplico approbandi, qui de ejusmodi Vicarii mandato Prõciam circumeant, atq. animarum saluti, ubi major est necessitas, succurrant.

7º Liceat Superioribus Prõciae Missionarios omnes, et Parochos pro singulis Parochiis eligere et proponere ad normam Decreti de anno 1676. approbandos tamen a Vicario Aplico, qui teneatur eos examinare tam quoad mores, quam quoad scientiam, et si minus idoneos invenerit, ad Superiores remittat, ad hoc ut alios magis idoneos proponant, et semel admisos non removeant, nisi alio substituto, et ab Episcopo prius approbato ut supra.

8º Declarat tandem Sacra Congregatio nulli Religiosorum Prõciae Bosnae quacumq. graduatione fruatur, Confessiones excipere, Verbum Dei praedicare, alia munia Parochialia exercere, nisi cum expresso consensu et approbatione, Vicarij Apostolici juxta praescriptum a Sacro Concilio Tridentino.

Quam S. Congregatio sententiam Sẽmmo Dno Nro Clementi XIII. relatam per R. P. D. Marium Marefuscum Secretarium in audientia habita die 11 curentis

mensis Januarii 1761, Sanctitas Sua in omnibus benigne approbavit, mandavitq. insuper eam deinceps omnino observari quibuscunque in contrarium non obstantibus.

Datum Romae die 17. Januarii 1761.

Loco Sigilli + J. Card. Spinellus Praefectus

M. Marefuscus Sec.us

Jubemus adeo Patri Provinciali, ejusque Deffinitorio ac universis huius Prõciae Fratribus ut laudatissima Decreta adamussim exequantur, ac sanctum Pacis vinculum, prouti possunt, media patientia humilitate, ac mansuetudine servare conentur. Valete Dat. Romae ex Aracaeli die 27. Januarii 1761.

Fr Clemens de Panormo
Miñr G̃lis

Generalov pečat.
Reg:ta

De Mañto R̃m in X̃to P̃ris
Fr: Vincentius Scutari ex def. G̃lis,
et Secret G̃lis m. p.

Izvornik u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu. Nedić u »Monumenta privilegiorum« etc. objelodanio ga vrlo manjkavo — točka mu 3. i 4. sasvim fale. U arhivu Bosne Srebrene nalazi se i izvornik Propagandina dekreta, koji se s gornjim umetkom, osim nekih kratica, sasvim slaže.

XXVII.

28. rujna 1765.

Biskupov vikar i redodržavnik bosanskih Franjevaca fra Bono Benić javlja puku u Komušini i u Velikoj, kako se je odavno čulo, da se megju njima nalazi neki »svetac«, koji im daje zapise i čini blagosove, kako su ga oni krili, a on ga ipak s njegovim knjigama uhvatio. Budući se je taj pokajao, što ih je varao, opominje ih, da se i oni pokaju, što su ga slijedili.

БȢДИ ФАЋЛЕН ИСȢС ИСȢКАРСТ. АМЕН.

ФРА БОНО БЕНИЋ vicar БИСКȢПОВ, И МИНИСТАР Provincialis Ȣ БОСНИ, ѠѠ. ПП. И ПОЩЕНИЕМ ЖȢПНИКОМ, КАРСТѢАНОМ НАШИЕ ЖȢПХА Commuske, И Vellicsanske ПОЗДРАВ, И БЛАГОСОВ Ȣ ГОСПОДИНȢ.

БȢДȢЋИ ГОДИНАА ПРОШАСТИѢЕ, И БАШ ДО СКОРА ДȢРААЛО, И ЧȢЛОСЕ ПО ТИЗИЕ ЖȢПАМА ЩО ГДИ, ДА ОДХА ЋНЕЧЕСОВ ВАШ СВЕТАЦ, КОМȢСТЕ ЋНЕКИ ТЕР ЋНЕКИ ИШЛИ ДАВАМ ЗАПИСЕ ДАѢЕХ, БОГА МОЛИИ, ЛИЕЧИИ, И БЛАГОСИВЋЛА ВААС И ЖИВОТИЋНȢ ВАШȢ; И ПРЕМДАСЕХ ТХО ЧȢЛО, И ДО БИСКȢПА, И СТАРИШИНАА МАНАСТИРА, И ПРИЧȢВАЛИ, И ЗНАЛИ ЩО КОХИ Capellani; АЛ ЕВО НИТКО НААС НИЕ МОГАО ИСТИНИТО ЗНАТИ ТКОЛИЕ ТИИ ВАШ РЕЧЕНИИ СВЕТАЦ, ОДКЛЕЛИЕ: ЕВО ПАК СРИЋА ДОНЕСЕ, И НА НААС ТХȢ СКОРО НАНЕСЕ ДАСЕ САКРИТ НИ ȢТЕЋ ОД МЕНЕ НЕМОХЖЕ НИХКАКО, А И ОД ДАВНАСАМ ГЛЕДАО ЗГОДХЕ ДАГА ВИДИМ, И МАЛО ЋНЕГОВȢ СВЕТИЋНȢ, ПАЧЕ ПРОКЛЕТИЋНȢ ИЗВИДИИМ, И КЋНИГЕ ИЗКОНЗИѢЕ ВАМА ГОРИ РЕЧЕНАА ЧИНИИ НАОПАКО; ДАКЛЕ ИСТИХ ВАШ РЕЧЕНИИ ГОРИ КОГАСТЕ МНОГХИ ПО КȢЋА ВАШИЕ ДОЧЕКИВАЛИ, И КРИЛИ ОД ВАШИЕ ЖȢПНИКА И ПОЩОВАНИЕ ПАСТИИРА ДАГА НЕВИДХЕ,

Н ⲚⲈⲚⲀⲀⲬⲬ; ⲈⲟⲞ ⲎⲰⲬⲈ ⲞⲆ ⲠⲞⲰ. ⲜⲬⲠⲚⲎⲎⲔⲀ ⲟⲀⲰⲎⲈ ⲠⲀⲤⲦⲎⲎⲢⲀⲀ ⲞⲠⲢⲞⲰⲈⲀⲚⲀ, ⲂⲈⲢⲂⲞⲂⲈ ⲆⲞⲤⲦⲎ ⲚⲀⲞⲠⲀⲔⲞ ⲖⲀⲚⲆⲢⲀⲞ ⲞⲆ ⲎⲤⲦⲎⲈ ⲠⲢⲎⲆ ⲟⲀⲘⲬⲀ ⲀⲚⲈⲔⲎⲈⲘ ⲦⲈⲢ ⲀⲚⲈⲔⲎⲈⲘ: ⲎⲰⲬⲈ ⲦⲀⲔⲞⲀⲈⲢ ⲞⲠⲢⲞⲰⲈⲀⲚⲀ, Н ⲔⲀⲂⲈⲤⲈ ⲆⲀⲂⲈ ⲟⲀⲀⲤ ⲔⲀⲢⲤⲦⲂⲀⲚⲈ ⲟⲀⲢⲀⲞ, Н ⲞⲆ ⲠⲢⲀⲟⲎⲈ ⲠⲀⲤⲦⲎⲎⲢⲀ ⲟⲀⲰⲎⲈ ⲞⲆⲟⲞⲆⲎⲞ, Н ⲨⲎⲚⲎⲞ ⲠⲞⲤⲖⲞⲟⲈ ⲰⲞⲚⲞⲄⲀ ⲚⲎ ⲦⲞⲔⲀⲖⲞ ⲆⲀ ⲨⲎⲚⲎ, ⲚⲎⲦⲎⲬⲂⲈ ⲘⲞⲄⲀⲞ ⲚⲎⲠⲞⲰⲞ ⲨⲎⲚⲎⲦⲎ, ⲟⲈⲀ ⲰⲞ ⲚⲞⲟⲀⲤⲂⲈ ⲞⲚ ⲠⲞ ⲞⲚⲎⲬ ⲚⲀⲨⲎⲚ ⲂⲖⲀⲄⲞⲤⲎⲟⲀⲖⲀⲞ ⲞⲚⲞⲂⲈ ⲄⲞⲤⲠⲞⲆⲎⲚⲀ ⲂⲞⲄⲀ ⲌⲀⲂⲈⲆⲚⲞ ⲬⲟⲢⲎⲀⲎⲟⲀⲞ, Н ⲠⲞⲄⲀⲢⲀⲎⲟⲀⲞ; Н ⲔⲀⲚⲎⲄⲈ ⲞⲚⲬⲈ ⲀⲚⲈⲔⲎⲈ ⲦⲈⲢ ⲀⲚⲈⲔⲎⲈ (ⲔⲞⲂⲈⲤⲬ ⲤⲀⲆⲀ Ⲩ ⲢⲬⲔⲬⲬ ⲚⲀⲰⲎⲈ) ⲂⲈⲤⲬ ⲆⲞⲤⲦⲞⲂⲚⲈ ⲆⲀⲤⲈ Ⲩ ⲠⲀⲔⲖⲬ ⲤⲀⲜⲈⲄⲬⲬ. ⲎⲚⲆⲎ ⲘⲞⲂⲎ ⲠⲞⲰⲈⲚⲎ ⲔⲀⲢⲤⲦⲂⲀⲚⲎ; ⲚⲎⲈ ⲞⲚⲬⲞ ⲤⲟⲈⲦⲀⲎ ⲂⲎⲞ, ⲟⲈⲀ ⲬⲎⲀⲚⲀⲎ, ⲚⲎⲈ ⲆⲞⲤⲦⲞⲂⲀⲚ ⲂⲎⲞ ⲆⲀⲤⲈ ⲔⲀⲚⲈⲘⲬ ⲎⲀⲈⲬ Н ⲠⲞⲔⲬⲀⲀ ⲔⲢⲎⲂⲈ, ⲟⲈⲀ ⲆⲀⲤⲈ ⲘⲀⲬⲞⲘ ⲞⲨⲎⲦⲬⲂⲈ, ⲤⲦⲀⲢⲎⲈⲘⲬ ⲔⲀⲜⲈⲬ, Н ⲎⲌⲟⲎⲖⲀⲈⲦⲀ ⲆⲎⲄⲚⲬⲈ; ⲚⲈⲔⲀ ⲀⲚⲎⲎⲘⲈ ⲤⲦⲀⲢⲎⲎ ⲬⲠⲢⲀⲟⲬⲈ. ⲔⲞⲎ ⲚⲈⲀⲈ ⲆⲀⲤⲈ ⲠⲞⲌⲚⲀⲀ, Н ⲨⲎⲚⲎⲎ ⲰⲞⲚⲞ ⲜⲀⲖⲞⲤⲦⲀⲚ ⲎⲘⲬⲀ ⲨⲎⲚⲎⲦⲎ; ⲟⲈⲀ Н ⲟⲀⲀⲤ Н ⲤⲈⲂⲈ ⲠⲢⲎⲀ ⲟⲢⲎⲘⲈⲚⲀ Ⲩ Pakao ⲟⲬⲬⲨⲈ.

ⲠⲢⲞⲄⲖⲈⲆⲀⲂⲦⲈ ⲆⲀⲔⲖⲈ ⲘⲞⲂⲀ ⲂⲢⲀⲦⲂⲞ ⲔⲀⲢⲤⲦⲂⲀⲚⲎ ⲞⲨⲎⲘⲀ ⲟⲀⲰⲎⲎⲘ ⲦⲈⲢⲤⲈ ⲠⲞⲔⲀⲂⲦⲈ, ⲔⲞⲎⲤⲦⲈ ⲰⲀⲚⲎⲎⲘ ⲞⲠⲀⲎⲖⲎ, Н ⲤⲀⲔⲢⲎⲎⲟⲀⲖⲎⲄⲀ ⲞⲆ ⲟⲀⲰⲎⲈ ⲠⲀⲤⲦⲎⲎⲢⲀ, Н ⲖⲎⲈⲠⲞ ⲎⲤⲠⲞⲟⲎⲆⲎⲦⲈ; Н ⲬⲚⲀⲠⲢⲎⲆⲀⲔ ⲚⲈⲘⲞⲂⲦⲈ ⲤⲟⲀⲔⲞⲂ ⲜⲀⲖⲞⲤⲦⲎ, Н ⲬⲎⲀⲚⲎⲈⲘ ⲟⲎⲢⲞⲟⲀⲦⲎ, Н ⲤⲟⲀⲔⲞⲄⲀ ⲖⲀⲰⲎⲀ ⲌⲀ ⲤⲟⲈⲦⲀ ⲆⲀⲢⲜⲀⲦⲎ: ⲄⲆⲎⲀⲈ ⲎⲔⲀⲆⲀ ⲦⲔⲞ ⲘⲞⲀ ⲬⲨⲎⲚⲎⲦⲎ Ⲩ ⲔⲀⲢⲤⲦⲂⲀⲚⲖⲬⲔⲬ ⲆⲞⲂⲢⲀ Н ⲤⲟⲈⲦ ⲂⲎⲦⲎ, ⲔⲞⲬⲎ ⲂⲎⲜⲎ ⲘⲎⲤⲈ, ⲚⲈⲨⲎⲚⲎⲎ ⲂⲀⲢⲈⲘ ⲔⲞⲢⲎⲌⲘⲈⲚⲈ ⲎⲌⲠⲞⲟⲎⲆⲎ; ⲚⲈ ⲞⲂⲤⲖⲬⲜⲬⲂⲈ ⲞⲚⲞⲄⲬⲀ ⲰⲞⲚⲞⲘⲬ ⲄⲞⲤⲠ. ⲂⲞⲞⲄ ⲌⲀⲠⲞⲟⲚⲆⲬⲀ, Н ⲰⲞⲤⲬⲈ ⲔⲖⲈⲔⲀⲟ ⲚⲀⲔⲞⲖⲎⲚⲀ ⲂⲞⲄⲬ ⲞⲂⲈⲀⲀⲞ ⲨⲎⲚⲎⲦⲎ, Ⲁ ⲚⲈⲨⲎⲚⲎⲎ, ⲟⲈⲀ ⲞⲀⲈ ⲆⲀ Ⲥ'ⲎⲚⲤⲦⲟⲞⲘ, Н ⲖⲀⲜⲂⲬ ⲜⲎⲎⲟⲈ; ⲘⲞⲖⲎⲘⲟⲀⲤ ⲘⲞⲢⲈⲖⲎ ⲦⲀⲔⲬⲎ ⲨⲞⲟⲎⲔ ⲂⲞⲜⲎⲎ ⲂⲎⲦⲎ? ⲚⲈⲘⲞⲢⲈ ⲆⲞⲎⲤⲦⲞ ⲟⲈⲬⲀ ⲟⲀⲤ ⲟⲢⲀⲜⲎⲎ, ⲟⲀⲤ Paklenij. ⲈⲦⲞ ⲆⲀⲔⲖⲈ ⲚⲈⲔⲀⲤⲈ ⲤⲟⲎ ⲎⲌⲂⲎⲤⲦⲢⲎⲦⲈ, Н ⲠⲞⲔⲀⲂⲈⲦⲈ: Ⲁ ⲔⲀⲂⲈⲤⲈ ⲔⲀⲔⲞ ⲢⲈⲔⲞ Н ⲟⲀⲰ ⲞⲚⲎⲎ ⲤⲟⲈⲦⲎⲀⲚⲀⲀⲔ, ⲆⲀ ⲚⲈⲢⲈⲨⲈⲘ ⲞⲚⲎⲎ ⲦⲀⲆⲀ ⲠⲢⲞⲔⲖⲈⲦⲎⲀⲚⲀⲀⲂ, ⲤⲟⲞⲎⲌⲎⲎ ⲞⲚⲀⲔⲎⲈ ⲠⲞⲤⲖⲞⲟⲬⲀ, Н ⲎⲰⲬⲈ ⲔⲀⲔⲞ ⲢⲈⲔⲞ ⲞⲠⲢⲞⲰⲈⲬⲀⲚⲀ ⲞⲆ ⲂⲞⲄⲀ ⲔⲞⲄⲀⲂⲈ ⲬⲟⲢⲎⲀⲎⲟⲀⲞ, Н ⲞⲆ ⲟⲀⲀⲤ ⲤⲟⲎⲂⲬⲬ, ⲂⲈⲢⲂⲞⲟⲀⲤⲂⲈ ⲟⲀⲢⲀⲞ. Н ⲘⲞⲖⲎⲦⲈ ⲂⲞⲄⲀ ⲌⲀⲀⲘⲈ ⲟⲀⲰⲈⲄⲀ ⲤⲦⲀⲢⲎⲰⲎⲚⲬ; Н ⲆⲀⲂⲬⲀⲎⲟⲀⲘ Ⲥ. ⲂⲖⲀⲄⲞⲤⲞⲟ ⲂⲈⲤⲀⲘ. ⲠⲠ. ⲰⲰ. ⲠⲠ. ⲚⲀ 28. sep̃bra 1765. in Parochia Commussinae.

ⲫⲢⲀ ⲂⲞⲚⲞ ⲂⲈⲚⲎⲀ ⲔⲞⲬⲎ ⲄⲞⲢⲎ ⲟⲎⲔ. ⲂⲎⲤⲔ. &. P. S. ⲠⲢⲞⲰⲎⲦⲈ ⲞⲟⲬⲬ ⲚⲀⲰⲬ ⲤⲟⲀⲔⲎ Ⲩ ⲤⲟⲞⲂⲞⲂ ⲜⲬⲠⲎ ⲆⲟⲬⲀ ⲠⲬⲬⲦⲀ Ⲩ ⲆⲟⲀⲀ ⲤⲟⲈⲦⲎⲀ ⲠⲢⲎⲆ ⲠⲬⲬⲔⲞⲘ ⲤⲟⲞⲬⲎⲘ ⲂⲎⲤⲦⲢⲞ. ⲠⲀⲀⲔ ⲟⲎⲎ ⲰⲰ. Parochi ⲠⲞⲆⲠⲎⲤⲀⲟ ⲆⲀⲤⲦⲈ ⲎⲤⲠⲬⲚⲎⲖⲎ, ⲠⲞⲰⲬⲖⲎⲦⲈⲂⲈ ⲚⲀⲘⲀ Ⲩ ⲘⲀⲚⲀⲤⲦⲎⲢ suo tempore.

Izvornik u franjevačkom samostanu u Kr. Sutjesci.

Niže P. S. čita se: „ⲠⲢⲞⲰ: 2. ⲠⲬⲬⲦⲬⲀ ⲚⲀ 14. 8br: ⲠⲞⲤⲖⲀ Ⲱ. f. ⲄⲀⲂⲢⲎ. ⲦⲢⲞⲰⲦ 3 ⲠⲬⲦⲀ Н ⲠⲞⲤⲖⲀ Ⲩ ⲘⲀⲚⲀⲤⲦⲎⲢ ⲚⲀ 2 ⲤⲦⲬⲆⲈⲚⲞⲄ 1765 Fgo Fr Gabriel Aglinich Parochus«. Na omotu: „ⲰⲰ. ⲠⲠ. Parochom, ⲞⲖⲎⲦⲎ ⲜⲬⲠⲚⲎⲔⲞⲘ ⲚⲀⲰⲎⲈ ⲜⲬⲠⲬⲀ, ⲦⲞⲂⲈⲤⲦ Commuskeh, Н Vellicsanskhe P̃ris Vicarij Ep̃plis, et Minri Proṽlis«. Na omotu je i pečat.

XXVIII.

13. travnja 1766.

Skup naredaba, koje je za župnike sabrala i odredila franjevačka kongregacija u Fojnici.

Synopsis

Ex circularibus, caeteroquin juxta Sum. Pont. Honorii III. Pontificatus ipsius anno 10. Seraphico Sodalitio nostro, concessionem benignè elargitam: Et extensionem Urbani VIII. an. 1638. die 20 Sept. pro Fratribus nostris terrae Sanctae et Patribus Capucinis factam; aliorumq. Summ. Pontificum Decreta: Sanctorum Patrum doctrinam: omnium aliorum Missionariorum ejusdem instituti nostri in partibus infidelium commorantium methodum ad Lydium lapidem maturè probatam, ac practicatam: Similiter in his Bosniae partibus, quas incolimus, ab immemorabili ab antenatis nostris laudatissimis, videlicet Missionum Patribus modum, ac viam ab illis, cum maximo fructu animarum christi sangvine redemptarum, apud Deum, et S. Sedem ingenti sui merito laboriosè tritam: nec non juxta multorum Capitulorum, et Congregationum hujus antiquissimae Provinciae Sanas instructiones et ordinationes sparsim datas, clarè confectis, atq̃ à Veñbli Diffinitorio tempore primo intermedio Congregationis die 13. Aprilis An. 1766. Fojnicae canonicè celebrato, emanatis, laconicè digesta, et compilata, ac in puncta divisa: quo alias multò uberius in factis circularibus continentur.

Primò. Guardiani, aut Praesidentes Conventuum legitimè electi, ut Superiores locales apud nos in Bosnia, sunt Syndici Apostolici Religiosae communitatis, et discreti dispensatores, qui Eleemosynis uti possunt, et expendere, ubi invitat vera utilitas, et cogit necessitas. Nam hic in Bosnia Othomano Subdita imperio, Syndici fidelis copia deest, qui Eleemosynam pecuniariam, recipere, custodire, ac erogare posset absque periculo, et dispendio grandi ipsiusmet Eleemosynae, Syndici eligendi, ac Fratrum ab infidelibus causando, uti edocuit, et quotidiana edocet experientia. = Secundo. Parochi sunt velut substituti, subalterni Procuratores, et oeconomi Guardianorum, ac mera instrumenta in his Sacris Missionibus, et proinde iisdem Eleemosynis uti, et prudenter pro suis puris Religiosis necessitatibus, et Missionum discreta manutentione, expendere possunt; reliqua verò omnia in Parochia quomodocumque acquisita, suis respectivis superioribus localibus fideliter, et integrè, sub peccato mortali, poenisque statutariis, tradere tenentur. = Tertio Superiores locales erga suos Subditos, et Parochi Missionarii cum eorum consodalibus Fratribus non sint austeri, inhumani, ac despotici, sed Religiosa necessaria illis subministrent tamquam ex sanctae communitatis massa, Religiosorum nomine acquisita, ac Seraphici Patris filiis à benefactoribus oblata, prout jubet Regula, 4to Parochi non exigant vi, et cum importunitate, more exactorum saecularium Eleemosynam, sed charitativè, ac placidè ab offerentibus oblatam recipiant, humiliter petant, et necessaria quaeque justa, Religiosè quaerant. 5to Quamdiu Othomano Subdimur Dominio, in casibus Religiosae utilitatis, et necessariae Religiosorum virorum vineam Sabaoth cultivantium manutenentiae, Fratres possunt parcè denarios recipere ad solvenda tributa, mulctas, Lytra aliasq tyrrannicas impositiones, quibus redimitur libertas Ecclesiastica, cultus divinus publicus, et manifesta divinorum sacramentorum administratio, imò et ipsa omnium nostrum vita. = 6to Fratres praedicti, id est Superiores, et Parochi, ubi adest ratio vera, utilis, et necessitas rationabilis, magna cum

circumspectione, ac Dei timore possunt Eleemosynas expendere, sed parcé, cum omnia parca, moderata, et honesta in Religione esse debent; non verò prodigè, et ob pruritum vanae gloriae, ostentationis, fasti, ac necessitatis fucatae, et propter merum contractum politicum, ubi necessitas non arctat. 7mo Nullus administratorum est plenipotentiarius, aut arbiter Eleemosynas, sivè Spontè oblatas, sivè per se, vel per alium, aut alio quocumque modo acquisitas disponendi, expendendi, donandi, etiam sub specie pietatis naturalis, absque maturo assensu Patrum Discretorii: vel mutuas dandi, sivè ad sui arbitrium impletum marsupium retinendi, aut ad placitum consumandi, vel etiam imprudenter, et ob solam propriae cervicis duritiem, nullo habito, imò aliquando pessumdato seniorum, et saniorum consilio, litigia cum hostibus nostris excitando, qui munusculis et precibus pro posse, sunt potius placandi. = 8vo Consodalibus Religiosis Monasteria in Bosnia inhabitantibus, qui neq. sunt Superiores locales, neq. Procuratores legitimè instituti, sinè scitu, et expressa proprij Superioris licentia, esto pro rebus Religiosae necessitatis, tractare, aut expendere denarios, vel pecuniam penitus est interdictum. In Cella verò apud se, aut apud aliam personam in Conventu, sive extra illum, quacumq. causa, aut praetextu depositam tenere, et conservare nullatenus Superiores concedere possunt, sub poenis etiam statutariis quoad utrumque. = 9no Fratres in Bosnia, de licentia tamen suorum Superiorum, pro omninò necessariis, veluti pro trajectu, pro ferratura equi, pro bibulo personae aggressori dando, et similibus, denarios, et pecuniam in via secum deferre possunt. 10mo Patres Missionarii ad speciales curas animarum destinati, omnem solicitudinem, amorem, vigilantiam, et curam ovium suarum, habeant, indefessè spirituali pabulo alant, SS. Eccles. Sacramenta administrando, bono exemplo praeeundo, Doctrinam christianam illas, praesertim omni die Dominico edocendo, et affabiliter modo Catechetico illam explicando; hoc enim officium, debitum, et summa obligatio nobis Missionariis ab Ecclesia, et Religione est impositum. = 11mo Nullus Parochorum, aut alius Religiosorum disponat de puellis nubendis, ut vadant pro destinatis à Parocho, neque juvenibus Masculis praecipiat, consulat, vel juvet illos, ut accipiant hanc, vel illam in uxorem, sed sinant ut puellae nubant, et Masculi ducant juxta genium suum liberumq arbitrium, quod ipsis lex naturae, Deus, et Ecclesia dedit: Parochi verò ad Parochialia munia attendant. 12mo Novitii in Refectorio ante comestionem quoadusq Superior, vel illo absente Senior de familia advenerit, mensam benedicturus, genuflexi maneant. 13. Clerici omni die in Refectorio culpam suam dicant. Diebus verò disciplinae, etiam disciplinam faciant, exceptis diebus solemnit. 1. vel 2. class. et quando reficientur Sacrosancta Synaxi. 14to Saeculares à Refectorio arceantur, neque ad mensam communem hora refectionis admittantur. Quod si casus opportunus impulerit, benefactor quispiam ut admittatur, tunc Silentium non dispensetur, nisi persona esset notae specialioris, vel potius hujusmodi benefactores in loco aliquo honesto in Conventu accommodentur, cui assistere poterit unus Laicus, aut ex prudentioribus sacerdos. = 15to Patres Magistri, pueros Conventuum, et clericos teneant in virga ferrea, sub arctissima, et rationabili disciplina, et instruant illos bonis in moribus, docendo benè legere, scribere, Grammaticas institutiones, et capaciores illicò idiomati latino indispensabiliter vacare, ac inter se latinè colloqui. = 16to Fratres non utantur vestibus saecularibus pretiosis, sed humilibus, honestis tamen ac mundis, statuique nostro convenientibus. = 17mo Parochus jussu Superiorum ab una Paro-

chia ad aliam translocandus, successori suo Convenientem, et discretam provisionem victualium relinquat, suppelectilia etiam, et utensilia proprii habitaculi ità, ut sub nullo praetextu alienet, aut distrabat, quorum catalogum scriptum successori dare satagat. = 18. Parochi amovendi alia duo Inventaria vera, integra, et uniformia omnium rerum, cujusqumq speciei, in Parochia emanendarum, quae amotionis tempore, rationabiliter convenienti pretio vendi, et in pecuniam, absque Conventus detrimento, tam brevi redigi non possunt, conficere teneantur, adnotando etiam debita, si quae fuerint, tum activa, tum passiva, quorum Inventariorum unum successori cum libris Parochialibus, et sacris supellectilibus consignabunt, et aliud Superiori conventus exmittent. = $19^{\underline{no}}$ Parochi amoti nullo modo se intromittant in res emansas, nec revertantur in amissam Parochiam res intabulatas recolligendi: Superioribus enim utpote Syndicis Apostolicis in Bosnia incumbit disponere, et judicare quomodo, quando, et per quem ad Conventus reducendae sunt. = 20 Parochi omne famulitium foeminini sexus e suis domibus absolutissimè, ceu execrandum opus, tollant. Ubi verò tanta necessitas urgeret, seligantur foeminae juxta S. Canones, aetatis provectae (numquam autem juvenes) licèt terciariae, affines, aut consangvineae sint Parochi) vitaeque honestissimaè, ac nominis: quarum pernoctatio in domo Parochiali nullo modo esse debet, nisi harum vetularum domus propriae procul forent à Parochiali, aut Parochus aegrotaret, alioque famulitio careret. = $21^{\underline{mo}}$ Pariter iisdem extra Capellas ubique domorum vetantur, et acriter inhibentur suspecta consortia, et nimia familiaritas cum foemineo sexu: et transgressores ultra poenas statutarias, ad nullam dignitatem, aut officium in Provincia promovebuntur.

Datum loco, die, Mense, et Anno, ut Supra.

Izvornik s pečatom bosanske redodržave na legjima nalazi se u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu. Na legjima se još čita: »Synopsis Pro Parochia Commussinae permanenter. 1766. 13. Aprilis.«

XXIX.

21. rujna 1767.

Redodržavnik Benić javlja svoj braći, da se je 13. rujna, kao što je urečeno sastao kongres, na kome je prije njegova odlaska izabran fra Franjo Bogdanović za njegova zastupnika, te preporučuje se svoj braći u molitve.

Rẽndi Patres.

С' овом нашом обзнаꙉнȣиемо ωω. пп. Guardiane манастирах нами подложнием, и ȣ истхо доба све остахе ωω. и братиȣ нашхе Provinciae касосмо на 13 овога 7bra. по забилижеꙉнȣ, и изтомачеꙉнȣ приашꙉне нашех циркȣларе convocatoriae дане на 31. Augusta, сада прошастога, ȣчинили Congres ȣ нашемȣ манастирȣ С. Ивана од сȣтискех; гди à Veñbli Proṽiae Diffinitorio би canonicè, et juxta Statuta Generalia ordinis electus in Commissarium Prõlem Adm̃ Rẽndus P. Franciscus Bogdanovich, alias ex Miñ Prõlis; да потле неголи мих дилимосе из Provinciae, по заповиди Superiorah од редах, пȣтем нашим вама познанием, на кога мислимо, ако воꙉла Божиѣа бȣдех, circa finem ejusdem mensis 7bris ȣпȣтитисе, не останете брез Superiora властитога и помрибнога; веꙉ дасе свaки море ȣтеꙉи ȣ потрибна редовничкие к' истомȣ: инди оꙉемо, и збиꙉлно заповидамо

ИСТИЕМ ωω. ПП. Guardianom, ДА ОВАХ ЧИНЕ ОБЗНАНИТИ, respectivè, СВАКИ СВОЕ ПОДЛОЖНИКЕ, ДА И ОНИ ЗНАДУ etc. И СВАРХУ СВЕГА ЖЕЛИМО; МОЛИМО, И КОЛИКОСЕ МОРЕ ЗАПОВИДАМО СВИМА ПОЩОВ. МИСНИКОМ, ДАСЕ МЕЂУТО ОСОБИТО СПОМИЊАНИХ У МИСАМА СВЕТИЕМ ОД НАС СВОГА СЛУГЕХ; ИСТОХ ДА Laici, И ДѢАЧИ ЧИНЕ СВОИЗИМ ДОБРИМ ДИЛИМА КОИАХ УЗЧИНЕХ; КАКО-НОИЕ ВАЗДА ПОФАЉЕНИХ ОБИЧАѢ ПО ОСТАЛИМ Provinciam РЕДА НАШЕГА ЧИНИТИ. И ДАИУЋИВАМ СВЕТИИ БЛАГОСЛОВ Seraphinskij ѢЕСАМ СВЕ ВАС ИЗ САРЧА ЗАГАРЉАНИУЋИ. ВВ. ωω. ПП.

ДАТА У СУТИСЧИ НА 21. 7bra 1767.

ФРА БОНО БЕНИЋ МИНИСТАР ПРОВЛИ
Pečat bos. redodržave. БОСАНСКИХ Р. ВЛАСТ.
ПО ЗАП. В. ω. М. П. ФРА РАФАЕЛ ИЗ
ВАРЕША ШЕКР. ОД ПРОВ.

Izvornik u arhivu franjevačkog samostana u Kr. Sutjesci. Na legjima piše:

»R̃endis Patribus infrascriptorum locorum Superioribus ac Subditis nobis observandissimis. Suttiscae Fojnicae Cressevi P̃ris Miñr Pr̃olis.«

Na trećoj strani čita se:

„ИСТИХ ДААН ПРОЩИВШИХ publicè, У СЛИДЕЋИХ ШАЉЕМ u Cressevo F. МАРКО КОВАЧЕВИЋ ГВАРД. СУТѢЕШКИИ. НА 26. РУИНА 1767 БИ ПРОЩИВЕНА У РЕФЕТОРИУ ПРИД СВОМ ФАМИЛИОМ И ИСТИ ДАН ПРИДАТА ω. П. ШЕКРЕТАРУ ПРОВИН. ФР: ЛУКА ДОРАТОВИЋ ГВАРДИАН ФОИНИЧКИ &."

XXX.

25. svibnja 1768.

General reda fra Pashal a Varisio na molbu fra Bone Benića potvrgjuje bosanskim Franjevcima povlasticu, da mogu nakon 3. godine intersticija iza 3 godine aktivne službe kustode i definiture opet za kustode i definiture izabirati.

R̃me Pater

Cum Proṽia Bosnae Argentinae inter strictas, ad praesens sit strictissima, utpoté in ditione Turcarum tota consistens, et solos tres Conventus formales numerans (licet Hospitia pro Missionariis, et Domos Parochiales habeat plurimas) supplicat humiliter Pater Bonaventura Benich actualis Miñr Proṽlis, nomine suo, et nomine omnium Patrum eiusdem Proviae, quatenus juxta indultum S. Cong:[is] Cardinalium Negotiis Episcoporum et Regularium praeposita, Concesum R̃mo Patri Superiori Geñli sub die 14. Jan:[ii] 1653. dignaretur Rmus Pater Superior Geñlis dispensare super interstitiis sex annorum, ita ut Custodes et Definitores, qui vacaverunt ab expleto Officio per solos tres annos, reeligi posint ad idem Officium; quemadmodum eadem Gratia in aliis Capitulis Geñlibus, et ultimo Mantuae celebrato concessa fuit sub die p̃ma Jun: 1762. Pro qua gratia &.

Humiliatum Valentiae in Hispania die 25 Maji 1768.

Attentis narratis et speciatim indulto S. Congregationis supradictae benigne dispensamus super interstitiis sex annorum, et indulgemus vigore praesentium cum PP. Vocalibus ut possint eligere in Custodes et Definitores eos, qui triennio

absoluto vacaverint, dummodo caetera requisita concurrant, eorumq. electio in majus Dei obsequium, Provinciaeq. beneficium sit cessura.

Dat. Valentiae ex hoc Conventu Capitulari S. Francisci die 25. Maii 1768.

Generalov pečat. Fr. Paschalis a Varisio
Miñr Gñlis.

Izvornik u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

XXXI.

25. kolovoza 1768.

Biskup Bogdanović kreira fra Bonu Benića svojim izvanjskim vikarom (vicarius foraneus) i daje mu u tu svrhu obilnu vlast.

Fr: Marianus Bogdanovich Ord: Min: S. Franc: de Obs̃tia, Dei et Ap̃lcae Sedis gratia Ep̃pus Echinensis, et Vicarius Ap̃lcus in Bosna, et praecipuè in olim Ep̃ptu Dumnensi.

Dilecto Nobis in Christo Adm̃i R̃do P. F. Bonaventurae Benich T̃go, et ex Mnro Prov̄li Min: de Obs̃tia Conventus S. Joannis Baptistae Suttiscae Salutem in D̃no, et S. Benedictionem.

Quum Nostrae jurisdictionis in locorum tam spatio vasto, quae Catholicorum existentia incolit praesens propter ardua, variaque negotia nos personaliter ubique locorum, prout optaremus, interesse minimè valeamus. Curâ et solicitudine Pastoralis officii nostri seriò admoniti ad Dei gloriam, et spiritualem Christi fidelium utilitatem in Parochiis Con: S. Joannis Baptistae Suttiscae aliquem Vicarium Foraneum providum, qui illis in absentia Nostra presit, et prosit, eligere, et deputare utile ac necessarium esse duximus. Propterea Te, de cujus probitate, et idoneitate plurimum in D̃no confidimus, auctoritate, qua fungimur in Vicarium Foraneum ad beneplacitum Nostrum praefatorum locorum, ac Parochiarum Nostrae jurisdictionis facimus, constituimus, et deputamus. Dantes Tibi facultatem omnes depravatos mores in personis Tibi subdittis corrigendi, emendandi, Processus efformandi, et usque ad sententiam definitivam exclusivè in omnibus procedendi, illosque formatos ad Nos originaliter transmittendi; ab omnibus Casibus Nobis reservatis nedum absolvendi, verum etiam pro Tua prudentia aliis largiendi; Confessarios ordinarios approbandi, Parochos amovibiles, necessitate exigente commutandi, aut etiam ommnino ammovendi, cum aliis omnibus tam in capita, quam in membra, quae similibus de jure, aut consuetudine concedi, darique solent: mandantes omnibus, et singulis, tam Saecularibus, quam Regularibus ad quos spectat, ut Te in talem recognoscant Tibique obediant sub poenis arbitrio Nostro infligendis.

Datum Cressevii die 25: Augusti Anno 1768.

Fr̃ Marianus Bogdanovich Ep̃pus m. p.

Biskupov pečat. De Mandato S. D. R̃smae
Fr: Joseph Tomich Secr̃. Epplis.

Izvornik u arhivu franjevačkog samostana u Kr. Sutjesci.

XXXII.

11. siječnja 1772.

Klement XIV. daje bos. Franjevcima na 12 godina vlast, da mogu dobra posjedovati i odriješiti se oni, koji su možda upali u kanoničke kazne posjedujući bez produljenja 1625 na 12 godina dane vlasti.

Ex audientia Ssmi. Dni. Nri. Clementis PP. XIV., habita die 15. Dec. 1771.

Cum occasione supplicis Libelli a Minro Provli, et Definitorio P. P. Minorum de observa Provinciae Bulgariae, quae olim ad Provam Bosnae Argentinae pertinebat, Ssmo Dno Nostro exhibiti pro concessione, seu confirmatione nonullorum privilegiorum, quibus alias gaudebant, compertum fuerit, Pres Minores observantes, qui in Provia Bosnae Argentinae sacras Missiones exercent, nunquam a Sede Aplica confirmationem privilegiorum, quae Urbanus VIII. S. M. sub die 23. Septembris 1625 Fratribus tum ibi existentibus ad annos duodecim concessit, reportasse, proindeque eorum successores, et qui modo in illa Missione degunt, probabiliter incurrisse in poenas contra eos, latas, qui, non obstante solemni stae paupertatis voto, bona possidere et pecuniam contrectare attentassent, Sanctitas Sua pro debito pastoralis officii aeternae saluti Superiorum et Religiosorum actu in dicta Prova commorantium consulere intendens, benigne indulsit R. P. D. Episcopo Echinensi, Vicario Aplico Bosnae, facultatem eos, quatenus opus sit, absolvendi a poenis ut supra incursis. Et quoniam si possessiones dimitterent, ex quotidianis emendicatis eleemosynis, prout eorum Regula praescribit, vitam ibi sustentare non possent, et aliunde apud Syndicos catholicos pecuniam tuto deponere nequeant, eisque bonorum administrationem credere: Eadem Stas Sua ad aliud duodennium proxime futurum, incipiendo a exhibitionis praesentis Rescripti in manibus praedicti Vicarii Apostolici, memoratum S. M. Urbani VIII. Indultum provide confirmavit, ac prorogavit.

Datum Romae die 11. Januarii 1772.

Stephanus Borgia Sacrae Congris de Propaganda Fide secretarius.

Izvornik u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu. Prepis u Protocollum Provinciae Bosnae pod god. 1772.

XXXIII.

1774.

Definitorij bosanske redodržave na molbu biskupa Dobretića obećaje mu poslije smrti sufragija, koja je i on za pokojnu braću redodržave govorio.

Extractum ex Memoriali, quod Illmus Dominus Vicarius Apostolicus die 13. Junii an. 1774. in Cap: Proali Cressevii porrexit Venbli Diff:rio Obsntis Provliae Bosnae Argentinae nempe =

Illmus, ac Rmus Dominus Eppus Dobretich, modernus in Bosna Vicar: Apostolicus exoptat post mortem Suam Sanctarum Missarum, aliorumque Officiorum in Provia pro Fratribus def: fieri solitor. Suffragia; Contestans, sicuti benè notum est, nupernam Fraternitatem nobiscum, praesentem, ac futuram eorumdem et Suffragior. applicationem pro decedentibus Provliae Fratribus.

Praefati Diffinitorii acceptatio =

Venble Diffinitorium Illmae, ac Rmae Dominationis Eppi vota excepit, et reverenter amplectitur.

Ex Diffinitorio ut supra

Ita est Fr Marcus Kovacsevich Diff. actlis

Prov., et Causarum auditor

Ita est: Fr Paulus à Duvno act: Provliae Custos,

et Caus. auditor m. p.

L. S. Et ego fr. Bon. Benich Minr Prolis confirmo ut sup. m. p.

Izvornik u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

XXXIV.

9. srpnja 1774.

Ustanova, polag koje će sutješki gvardijan platiti 420, a kreševski 380 groša džulusa, kada fojnički plati 600 groša. Što se bude više plaćati, plaćat će jednako, a što priteče, ako bude znatno, ide u kasu redodržave, ako malo za čast gvardijanima.

Ꙋ ИМЄ БОЖИЄ, ꙗМЄN.

ꙁꙗ ДИГNꙊТИ С□ꙗКИ ПРИГО□ОР ГОРꙗК МЄѪꙊ Г□ꙗРДИꙗNИМꙗ Nꙗ VꙊЛꙊСꙊ: БꙊДꙊѪИ VИѪNЄNО Ꙋ РꙗꙁЛИКꙗХ □РИМЄNꙗ РꙗꙁЛИVИТО. Є□О СꙗДꙗ 1774. Nꙗ 20. ЛИПѪNꙗ (NB. ТОИЄСТ, МЄѪꙊ СꙊТИСКОМ И КРЄШЄ□ОМ) Дꙗ КꙗДꙗ ФОИNИVКИ МЄТNЄ juxta solitum, et alias constitutum, ГРОШꙗХ ШЄСТ СТОТИNꙗ: ИМꙗХ СꙊТИШКИ VЄТИРИ СТОТИNЄ И Д□ꙗДЄСЄТ ГРОШꙗХ: ꙗ КРЄШЄ□СКИИ ТРИ СТОТИNЄ, И ОСꙗМДЄСЄТ ГРОШꙗХ. ТО С□Є VИNИ ГРОШꙗХ 1400.

ПОСЛИ ТОГꙗ ꙗКО ОТИѪЄ ЩО □ИШЄ, NЄКꙗ С□ЄТРИ Г□ꙗРДИꙗNꙗ ПО ѢЄДNꙗКО ДꙗꙗДꙊХ, КꙗКОИЄ И ДОСꙗД БИЛО ꙗКОБИ ПꙗК ЩО ОСТꙗЛО notabile, NЄКꙗСЄ ДꙗДЄ □ИРNО Ꙋ cassu ОД ПРО□ИNЧИЄ (ꙗЛИДЄГМЄДЄ) ꙗКО ЛИБИ ПРИТЄКЛꙗ БꙗГꙗТЄЛꙗ: NЄКꙗ Г□ꙗРДИꙗNИ ПОVꙗСТЄСЄ КꙊПИ□ШИ ѢЄДNО ПИЛЄ И Т. Д.

Nos infrascripti Discreti Cõntus Suttiscensis compositioni huic consentimus; omnesque, qui ad praesens in Cõntu existimus (nociis, qui fons sunt dissentientibus) propriis manibus subscribimus, sigillo Cõntus munimus, et P̃r. Adm̃ R. Minis. Prolis rogatus, recognoscit, firmat, et roborat p̃pa manu.

Sig̃ Suttiscae hac die Julii 9. an. 1774.

Ita est Fr. Michael Aglinich disc:

Ita est Fr: Bon:ra Babaich vicarius conventus.

Ita est: Fr̃ Laurerntius Bukor dis̃tus.

Ita est Fr. Francus Jurjevich Guardianus Cõntus.

L. S. Et ego fr. Bonra Benich Miñr Prõlis conf.mo ut sup.ra mppa.

Izvornik u arhivu franjev. samostana u Kreševu.

XXXV.

2. veljače 1776.

Petar Gašić prodajući svoju kuću u Sarajevu kreševskim Franjevcima imenuje svoga zeta Franju Madžara u prodaji zastupnikom.

Ꙋ ИМЄ БОЖИЄ.

Ѣꙗ ПЄТꙗР ГꙗШИѪ, СИN ПОК. МИꙗТꙗ ГꙗШИѪꙗ ѪꙊРVИЄ, Є□О VИNИМ □ЄѪИЛОМ[1]) МОГꙗ ꙁЄТꙗ ФРꙗNꙊ МꙗVꙗРꙗ С□ꙗРХꙊ ПРОДꙗѪNꙗ КꙊѪЄ Ꙋ СꙗРꙗЄ□Ꙋ, ѠЧЄМ ПОЩО□ꙗNИМ ФРꙗТРОМ КРЄШЄ□СКИМ, ТꙗКО Дꙗ ЩОГОДИ ОN ꙊVИNИИ Нꙗ VИNИМ: И ѢꙗСПРЄ КОѢЄСЄ ꙊꙁМꙊ, ꙁꙗ КꙊѪꙊ NЄКꙗ ОN ꙊꙁМЄ, И NЄКꙗ СЛОБОДNО ѪNЄМꙊ ДꙗДЄ МОИ ДИО НꙗСПРИ, ТКО КꙊПИ КꙊѪꙊ: Нꙗ NИКꙗДꙗ С□ꙗРХꙊ О□ОГꙗ NЄѪꙊ СРИVИ ПОПꙊꙁNꙊТИ. ТꙗКО ГО□ОРИМ И ПОТ□ꙗРѪꙊИЄМ, NЄꙁNꙗѢꙊѪИ ПИСꙗТИ, СТꙗ□ѪЛꙗМ КРИЖ МОИОМ □ЛꙗСТИТОМ РꙊКОМ, И ТꙗКО ОБЄѪꙗИЄМ КꙗКО ЖЄЛИМ ДꙗМИ Nꙗ ПОМОѪ БꙊДЄ ИСТИ С. КРИЖ.

[1]) Većil turski, hrvatski namjesnik.

Ѻ□ѻ пнсмо ꙋѵнѵн ѵа 2. □еѣлаѵе 1776. ꙋ сꙋтнсчн.
Таѥоне на оꙁгор нмеѵо□аѵн Петар Гашнѣ †.

Izvornik u arhivu franjevačkog samostana u Kreševu.

XXXVI.

30. travnja 1776.

Biskup Dobretić šalje okružnicu „поѣлꙋблеѵнм ꙋ нсꙋсꙋ млого пощ. н пощо□аѵнм очем жꙋпѵнѥом ѥапелаѵом, н с□нмѥоличнм мншноѵаром, н помоѣѵнѥом“ u kojoj im navješćuje drugu vizitu i zapovijeda »strictissime, да с□аѥн парок нма нмат ѥодсебе ѵашꙋ чнрѥꙋларъ ѥонꙋсмо послали с□нма, нма □ише од□н годнѵе дана Брезѥонесе ѵемогꙋ □ладат ѥако □аѣла, н ꙋ ѥога се ѵеѵанде ѵеѣе моѣ дат разлог ѵн ѵамн ѵн с□онм старешнѵам од реда; таѥоѣер Decrete прошастн бнсѥꙋпа ѥонесмо мн пот□ардилн, н ꙁапо□нднлн дасе обслꙋже ѵа□ластнто оѵе од жеѵндбе. Таѥоѣер ѵет□ере ѥѣѵнгѥ, in quibus clare et distincte inscribuntur Baptizati vitafuncti, Copulati, et sacrificia pro populo celebrata... отар, н ощала ѥонасꙋ оѥоѣѵега... по нстн ѵаѵнѵ... Sincerus et exactus Status Animarum од ѥога, ѥаѥоѵо, н од с□ега остаѵога нмамо дат □еома тнсаѵ, мꙋѵаѵ разлог чарѥ□н с□етон... Ꙋ фоннѵчн ѵа 30 л'ажѥа ѵа 1776...‹

Izvornik u arhivu franjevačkog samostana u Kr. Sutjesci.

XXXVII.

9. veljače 1777.

Biskup Dobretić javlja duhovnim pastirima i puku bosanskoga vikarijata da je dobio od Boga i od sv. Stolice vlast, da im podijeli »osobitoh oproštenje od svih griah« kako su ga dobili 1775. Daje u tu svrhu naputke, osobito kako će to sve potajno učiniti, ne spominjući ni Rima, ni pape, ni bule, da ne bi bili pozatvarani i zlostavljani.

Фра Марѥо Добретнѣ, реда мале братѣе од обслꙋжеѣѵа таѥо реѵеѵог, С□етога оча Фраѵчешѥа божном, н апощолсѥога С□етога Стола мнлостѣꙋ бнсѥꙋп Еретрнаѵсѥн, н □нѥар апощ: ꙋ босѵн, а особнто ꙋ да□ѵашѣѵемꙋ бнсѥꙋпатꙋ дꙋ□аѣѵсѥомꙋ.

Поѣлꙋбѣлеѵнм ꙋ Нсꙋѥарстꙋ млого пощ̃; Очем жꙋпѵнѥом пароком, ѥапелаѵом, н с□нмѥолнчнм мншноѵаром Фратром, н попо□ом, помоѣѵнѥом ѵашнм ꙋ о□омꙋ □нѵоградꙋ □нѥарната ѵашега, н с□емꙋ пꙋѥꙋ ѵашемꙋ, н □ашемꙋ, н поꙁдра□, н оѵннсѥн благосо□.

I. Драгах братѣо. Етосте □нднлн, ѥаѥосмо бнлн ꙋ с□етон □нжнтн, н поднлнлн, пра□о□нрѵнм ѥарстнаѵом опрощеѣѵа, н благосо□е ѥоѣесмо нмалн од бога, н од С□етога апощолсѥога Стола, с□ꙋдах, ѥꙋдсмо досад долаꙁнлн, премда ѵнсмо ѣош с□ꙋда бн̃лн, алсе ꙋꙁдамо ꙋ бога, даѣемо бнт.

II. Сѧдѧх опет нзно□ѧ, дѧѣемо, со□ом нѧшом, нѧ знѧѫне □ѧмѧ, н с□емꙋ пꙋхкꙋ, дѧсмо прнмнлн мнлост, н облѧст од богѧ, н од ревеногѧ с□етогѧ Столѧ, зѧ подилнт □ѧмн, н с□емꙋ пꙋхкꙋ □нкѧрнѧтѧ нѧшегѧ, □елн̈кох, н̄ особнтох опрощеѫне од с□нх грнхѧх с□нм колнчнм, конгѧ бꙋдꙋх достоннн прнмнт, то ѣест, оннох нстох коѣе бнло прнклѧнскe с□етех годнне = 1775. Дѧкле, негꙋбеѫн □рнмена дѧ небнсмо н̈згꙋбнлн о□огѧх непрочнѫненогѧ блѧгѧ дꙋо□ногѧ; одмѧх прꙋжѧмо, нѧ□нщꙋѣемо □ѧмн, н с□емꙋ пꙋхкꙋ, ревено опрощеѫне, коѣесе море прнмнт, н ꙋ □рн̈ме нстех, корнзмене нзпо□нднн; по нѧвнн, кѧко слнднх. Добро нѧхс рѧзꙋмнте.

III. Нѧредите дѧкле пꙋхкꙋ. Дѧ тkогод желнх, н отнт бꙋдех прнмнт о□ох блѧго дꙋхо□ноx, н опрощеѫне од с□нꙋ грнѧх с□онх, сконмѣе толнкох пꙋтѧх, слободнo, н̄ брезобрѧзно, прнстꙋпѧѣꙋѫн с□етн зѧкон божнн ꙋ□рнднo неизревенꙋх добротꙋх ст□орнтеѫлѧ с□огѧ, н добнт с□оѣон племеннтон дꙋшн □нко□нѫне спѧсеѫне. = некѧ здe□очнонoм го□оре зѧ = 15 = дѧнѧх = 6 овенѧшѧх, н = 6 = здрѧ□н Мѧрнѧ, = 6 = слѧ□ѧ очꙋ etc. нѧ пощеѫне = 5 = рѧнѧх нсꙋсо□нх, ѧ нѧ одлꙋкꙋ с□ете Мѧнке чѧрк□ех; тѧкоѫер = 7 = Овенѧшѧх, н = 7 = здрѧ□нх Мѧрнѧ, н = 7 = слѧ□ѧ очꙋ etc. нѧ пощеѫне = 7 = рѧдостнх (ѧкоѣе ꙋзкорнзмꙋ жѧлостнх) блѧжене дн□нче Мѧрне помоѫнниче, н зѧщнтеѫлнче од не□оѫлннх грншннкѧх. Н ꙋтох = 15 = дѧнѧх, некѧ сꙋшех, ѣеднꙋ сꙋботꙋ, недѧн петѧк, ѣеднꙋ срндꙋ, оннних, кон моѫ бꙋдꙋ, non legitime inpediti senectute, infirmitate, aut alia gravi, et rationabili causa; н ꙋсꙋботꙋ, н ꙋсрндꙋ, некѧ го□орех крꙋннчꙋ госпннꙋ, ѧ ꙋ петѧк крꙋннчꙋ нсꙋсо□ꙋ; то с□еколнко нек бꙋдех ꙋвнѫнено нѧ одлꙋкꙋ с□етех Мѧнкех чѧрк□ех, ѧ онѧѫе прнкѧзѧт нѧ отѧр троѣст□ѧ прнс□етогѧ, н метнꙋт ꙋ ѧзнꙋ дꙋхѧ с□етогѧ, нз коѣе н долѧзнх нѧмн о□ох блѧго дꙋхо□но, н опрощеѫне грнхѧ нѧшнх.

IV. Тох кѧд нзпꙋнех: добро протресѧ□шн с□он жн□от, н с□оѣꙋ дꙋшꙋ; некcе внсто, н прѧ□о нзпо□нднех прнд с□ѧкнм нзпо□нднником бно поп, бно фрѧтѧр, кон нмѧх од нѧхс нзпо□нд. потом тогѧх з'дꙋбокнем поннженст□ом, с'прѧ□ом □нром, ꙋфѧѫнем, н ѫлꙋбѧ□ѣꙋ, некcе прнкꙋвех к'отѧрꙋ божнемꙋ, н прнме нсꙋсѧ блѧгослo□ѫленогѧ ꙋ дꙋшꙋ с□оѣꙋ ꙋ с□етомꙋ Sacramentu од прнвещеѫнѧ с'коннмсе по□оѫлно, н отнмнче ненмѧѣꙋ нникѧд □нше рѧстѧтн, нн нз с□оѣе дꙋше ѫнегѧ нзтнрѧтн, нн ѫнего□ꙋ с□етꙋ мнлост, н прнѧтеѫлст□о божѧнст□ено нзгꙋбнтн. послнх тогѧх, некѧ рекꙋх = 6 = Овенѧшѧх, н = 6 = здрѧ□нх Мѧрнѧх, н = 6 = слѧ□ѧ очꙋ & нѧ пощеѫне с□етогѧ Sacramenta, когѧсꙋ прнмнлн, н нѧ одлꙋкꙋ с□ете мѧтере чѧрк□ех. донѧнпослнх некѧ трн овенѧшѧ, н трн здрѧ□е Мѧрне, н трн слѧ□ѧ очꙋ & нѧ пощеѫне троѣст□ѧ

ⲡⲣⲏⲥ□ⲉⲧⲟⲅⲁ ⲟⲩⲁ, ⲏ ⲥⲏⲛⲁ, ⲏ ⲇⲩⲭⲁ, ⲥ□ⲉⲧⲟⲅⲁ; ⲍⲁⲫⲁⲋⲗⲩⲃⲩⲋⲏ ⲛⲁ ⲥ□ⲏⲙ ⲇⲁⲣⲟ□ⲏⲙⲁ ⲋⲛⲉⲅⲟ□ⲏⲙ, ⲁ ⲛⲁ□ⲗⲁⲥⲧⲏⲧⲟ[1]) ⲛⲁ ⲟ□ⲟⲏ ⲙⲏⲗⲟⲥⲧⲏ ⲡⲟⲕⲟⲃⲟⲏⲥⲩ ⲇⲟⲃⲏⲗⲏ ⲟⲡⲣⲟⲱⲉⲋⲛⲉ ⲟⲇ ⲥ□ⲏⲭ ⲅⲣⲏⲁⲭ ⲥ□ⲟⲏⲭ, ⲡⲟⲙⲏⲣⲏⲗⲏⲥⲉ ⲍ'ⲃⲟⲅⲟⲙ ⲩ□ⲣⲏⲋⲉⲛⲏⲙ, ⲏ ⲥⲡⲁⲥⲉⲋⲛⲉ ⲥ□ⲟⲃⲟⲏ ⲇⲩⲱⲏ ⲥⲧⲉⲕⲗⲏ. ⲡⲟⲥⲗⲏ ⲧⲟⲅⲁ ⲛⲉⲕⲁ ⲡⲟⲋⲗⲩⲃⲉⲭ ⲡⲣⲏⲇ ⲟⲧⲁⲣⲟⲙ ⲃⲟⲭⲏⲃⲏⲙ ⲩ ⲍⲉⲙⲋⲗⲩ, ⲏ ⲛⲉⲕⲁ ⲏⲋⲩⲭ ⲩ ⲇⲟⲙⲟ□ⲉ ⲥ□ⲟⲉ, ⲫⲁⲗⲉⲋⲏ, ⲏ ⲥⲗⲁ□ⲉⲋⲏ ⲃⲟⲅⲁ, ⲏ ⲛⲉⲕⲁ ⲇⲟⲃⲣⲟ ⲩⲩ□ⲁⲃⲩ, ⲇⲁⲏⲙ ⲗⲩⲡⲉⲭ ⲡⲁⲕⲗⲉⲛⲏⲭ ⲛⲉⲡⲟⲕⲣⲁⲇⲉ ⲃⲗⲁⲅⲁ ⲇⲩⲭⲟ□ⲛⲟⲅⲁ, ⲕⲟⲅⲁⲥⲩ ⲡⲣⲏⲙⲏⲗⲏ; ⲇⲁⲏ ⲟⲡⲉⲧ ⲛⲉⲥ□ⲁⲇⲏ ⲍ'ⲃⲟⲅⲟⲙ ⲡⲟⲅⲣⲏⲭⲩ, ⲟⲇ ⲕⲟⲅⲁⲥⲉ ⲏⲙⲁⲃⲩⲭ ⲡⲟⲙⲋⲗⲏ□ⲟ ⲡⲁⲍⲏⲧ, ⲕⲁⲕⲟⲛⲟ ⲟⲇ ⲃⲉⲇⲛⲉⲭ ⲟⲧⲣⲟ□ⲛⲉⲭ ⲍⲙⲏⲉⲭ, ⲏ ⲟⲇ □ⲏⲩⲋⲛⲉ ⲥⲙⲁⲣⲧⲏ, ⲕⲟⲃⲩ ⲡⲟⲣⲁⲋⲁⲭ ⲅⲣⲏⲭ: pér peccatum mors. = Ⲟ□ⲟ ⲥⲉ ⲣⲁⲍⲩⲙⲏⲉ ⲛⲁⲩⲏⲛ ⲍⲁ ⲡⲣⲏⲙⲏⲧⲏ ⲣⲉⲩⲉⲛⲟⲭ ⲟⲡⲣⲟⲱⲉⲋⲛⲉ, ⲟⲇ ⲟⲛⲏⲍⲏⲩ, ⲕⲟⲏⲥⲩ ⲟⲇ ⲏⲍⲡⲟ□ⲏⲇⲏ, ⲕⲁⲕⲟⲛⲟ ⲇⲏⲩⲁ ⲡⲟⲥⲗⲏⲭ ⲥⲉⲇⲁⲙ ⲅⲟⲇⲏⲛⲁⲭ ⲟⲛⲛⲁⲭ ⲛⲉⲕⲁ ⲥⲁⲙⲟ ⲅⲟ□ⲟⲣⲉⲭ ⲟⲍⲅⲟⲣ ⲣⲉⲩⲉⲛⲉⲭ ⲙⲟⲗⲏⲧ□ⲉ ⲡⲟⲕⲣⲁⲏ ⲥ□ⲟⲏ ⲣⲟⲇⲏⲧⲉⲋⲗⲁⲭ, ⲏ ⲛⲉⲕⲁ ⲥⲉ pro possibili ⲏⲍ ⲡⲟ□ⲏⲇⲉⲭ; ⲃⲣⲉⲍ ⲡⲟⲥⲧⲁ, ⲏ ⲃⲣⲉⲍ ⲛⲏⲕⲁⲕ□ⲁ ⲇⲣⲩⲅⲟⲅⲁ obligationa.

V. Ⲥⲁⲇ ⲛⲁⲥ ⲃⲟⲱ ⲃⲟⲋⲗⲉ ⲣⲁⲍⲩⲙⲏⲧⲉ, ⲩⲏⲙⲉ ⲟⲃⲗⲁⲥⲧⲏ, ⲕⲟⲃⲁ□ⲁⲙⲥⲉ ⲇⲟⲡⲩⲱⲁⲭ, ⲕⲟⲗⲏⲕⲟ, ⲏ ⲟⲇⲁⲱⲥⲧⲁ ⲙⲟⲣⲉⲧⲉ ⲟⲇⲣⲏⲱⲏⲧ. = ⲇⲁⲕⲗⲉ ⲏⲍⲡⲩⲛⲏ□ⲱⲏ ⲡⲟⲕⲟⲣⲛⲏⲕ ⲟⲍⲅⲟⲣ ⲣⲉⲩⲉⲛⲁⲭ, ⲏ ⲇⲟⲗⲁⲍⲉⲋⲏ ⲡⲣⲏⲇ ⲛⲟⲅⲉ □ⲁⲱⲉ ⲥⲕⲣⲩⲱⲉⲛ, ⲏ ⲡⲣⲏⲡⲣⲁ□ⲁⲛ, ⲃⲩⲇⲭⲋⲏⲥⲉ ⲡⲟⲙⲏⲣⲏⲟ ⲥⲁⲥ□ⲁⲕⲏⲙ, ⲡⲣⲁⲱⲁⲃⲩⲋⲏ ⲥⲁⲣⲩⲉⲙ ⲩ□ⲣⲏⲋⲉⲋⲛⲁ ⲡⲣⲏⲙⲋⲗⲉⲛⲁ, ⲏ ⲛⲉⲏⲙⲁⲇⲩⲋⲏ ⲛⲉⲡⲣⲁ□ⲉⲇⲛⲟ ⲧⲩⲋⲁ ⲛⲏⲱⲁ ⲛⲁ ⲇⲩⲱⲏ ⲥ□ⲟⲃⲟⲏ, ⲧⲟⲗⲏⲕⲟ ⲟⲇ ⲡⲟⲱⲉⲋⲛⲁ ⲇⲏⲅⲛⲩⲧⲟⲅⲁ, ⲕⲟⲗⲏⲕⲟ ⲟⲇ ⲣⲟⲃⲉ; cum ista sind de Jure naturali, Divino, et Ecclesiastico, nec remittitur peccatum, nisi restituatur injuste ablatum, seclusa phisica, et absoluta impossibilitate quo in casu remittitur ad Divinam misericordiam &. (ⲛⲉⲣⲁⲍⲩⲙⲏⲉⲥⲉ ⲟ□ⲇⲉ ⲱⲟⲃⲉ ⲩⲟ□ⲏⲕ ⲩⲟ□ⲏⲕⲩ ⲇⲩⲭⲁⲛ, ⲡⲁⲭⲕ ⲃⲉⲇⲁⲛ ⲇⲣⲩⲅⲟⲅⲁ ⲩⲉⲕⲁⲭ, ⲏ ⲏⲙⲁ ⲩⲥⲧⲁⲣⲡⲋⲗⲉⲋⲛⲉ) ⲏ ⲏⲍⲡⲟ□ⲏⲇⲏⲥⲉ ⲩⲏⲥⲧⲟ, ⲏ ⲡⲣⲁ□ⲟ, ⲥ'ⲟⲇⲗⲩⲕⲟⲙ ⲧⲉⲙⲉⲋⲗⲏⲧⲟⲙ ⲛⲉⲡⲟ□ⲣⲁⲋⲁⲧⲏⲥⲉ (ⲥⲡⲟⲙⲟⲋⲩ ⲃⲟⲭⲏⲟⲙ) ⲛⲏⲅⲇⲁ □ⲏⲱⲉⲭ ⲛⲁ ⲟⲛⲛⲉⲭ ⲅⲣⲏⲭⲉ. = □ⲏⲅⲁ ⲙⲟⲣⲉⲧⲉ ⲟⲇⲣⲏⲱⲏⲧⲏ in foro conscientiae tantum; ⲟⲇ ⲥ□ⲁⲕⲟⲅⲁ ⲅⲣⲏⲁⲭ, ⲡⲣⲟⲕⲗⲉⲥⲧ□ⲁ, ⲧⲟ ⲃⲉⲥⲧ ab omni vinculo excommunicationis, sive a jure, sive ab homine, quacumque causa inflicto, etiam summo Poñfici, et ordinario loci reservato; pariter, et eodem modo à suspensione, ⲏ ⲧⲟⲭ ⲥⲁⲙⲟ, ⲃⲉⲇⲁⲛ ⲡⲩⲧ ⲩ ⲏⲥⲧⲟⲏ ⲏⲍⲡⲟ□ⲏⲇⲏ, ⲕⲁⲕⲟ ⲟⲍⲅⲟⲣ ⲣⲉⲕⲟⲥⲙⲟ in foro conscientiae cum forma consueta, et ordinaria, ⲁ ⲛⲉ ⲏⲍ□ⲁⲛ ⲏⲍⲡⲟ□ⲏⲇⲏ. Deinde, ⲙⲟⲣⲉⲧⲉ ⲟⲇⲣⲏⲱⲏⲧ ⲟⲇ ⲥ□ⲏⲭ ⲅⲣⲏⲭⲁ, ⲁⲕⲟⲃⲏ ⲛⲁⲏ□ⲉⲋⲏⲭ, ⲏ ⲛⲁⲏⲧⲉⲭⲏ ⲃⲏⲗⲏ; ⲏ ⲟⲇ ⲥ□ⲏⲭ Casova ⲟⲃⲩⲥⲧⲁ□ⲋⲗⲉⲛⲏⲭ ⲥ□ⲉⲧⲟⲙⲩ Ⲥⲧⲟⲗⲩ, ⲏ ⲛⲁⲙⲏ; ⲛⲁⲣⲉⲇⲏ□ⲱⲏⲙⲩ ⲥⲡⲁⲥⲉⲛⲩ, ⲏ ⲇⲟⲥⲧⲟⲏⲛⲩ ⲡⲟⲕⲟⲣⲩ.

Ⲡⲟⲏⲥⲧⲏ ⲛⲁⲩⲏⲛ, ⲙⲟⲣⲉⲧⲉ ⲥ□ⲉ ⲍⲁ□ⲏⲧⲉ ⲡⲣⲟⲙⲏⲛⲏⲧ, ⲕⲟⲏⲥⲩ ⲥ□ⲉⲧⲟⲙⲩ Ⲥⲧⲟⲗⲩ reservati, ⲧⲁⲕⲟⲋⲉⲣ, ⲕⲟⲏⲥⲩ, ⲏ ⲛⲁⲙⲏ, ⲕⲁⲕ□ⲏⲙⲩ ⲇⲣⲁⲅⲟ ⲃⲏⲗⲏ, ⲃⲟⲱ ⲁⲕⲟⲃⲏ, ⲏ ⲍⲁⲕⲗⲉⲧ□ⲟⲙ ⲃⲏⲗⲏ ⲡⲟⲧ□ⲁⲣⲋⲉⲛⲏ; ⲏ ⲩ ⲇⲣⲩⲅⲁ ⲇⲟⲃⲣⲁ ⲇⲏⲗⲗⲁ ⲟⲕⲣⲉⲛⲩⲧⲏ; ⲏⲍ□ⲁⲛ ⲟ□ⲏⲍⲏⲩ ⲕⲟⲏ ⲥⲗⲏⲇⲉⲭ.

VI. Excepto Voto Castitatis, Religionis, et obligationis, quae à tertio acceptata fuerint, seu in quibus agitur de damno tertii; nec non exceptis votis poena-

[1]) U našemu primjerku: „ⲁ ⲛⲁ□ⲗⲁⲥⲧⲏⲧⲟ“ dvaput stoji.

libus, quae praeservativa à peccatis nuncupantur, nisi commutatio futura judicetur ejusmodi, ut non minus à peccato comittendo refraenet, quam prior voti materia. = NаПРНЛНКȣ: ћЕдаNћЕ завНТОваОХ, даХ NЕѧЕ NНКад ОБСОваТН вНРЕ, дȣШЕХ &. даСЕ NЕѧЕ NНГда ОПНТ etc. Н аКО БН ТОХ ȣVНNНО, даѧЕ ТОЛНКО даNаХ ПОСТНТ, НЛ дРȣГЕХ ПОКОРЕ VНNНТ. = ОвНзНȣ завНТаХ NЕМОРЕТЕ dispensat, NН ПРОМНNНТ; НзваN, аКОБН ваШЕ ПРОМНѧNЕѧNЕ БНЛО ТОЛНКЕХ, а NЕХ МаѧNЕ КРНПОСТН, за ȣздаРЖаТ СНРОМаХа ГРНШNНКа Од ГРНаХ, NЕГОћЕ КРНПОСТ завНТа, КОћаГа ȣздаРЖНХ Од НСТОГа ГРНХа.

VII. Et cum poenitentibus hujusmodi in sacris ordininibus constitutis, etiam Regularibus super oculta Irregularitate ad exercitium eorumdem ordinum, et ad superiorum assecutionem ob caensurarum violationem dumtaxat contracta, dispensare possint, et valeant, eadem auctoritate, et Apostolicae benignitatis amplitudine concedimus, et indulgemus. Verba sunt summi Pontificis. = тaКОѧЕР NЕМОРЕтЕ dispensat, NН ОдРНШНт Од ОвНзНȣХ, КОћаХ СЛНдЕХ, Н ВаРЛОН дОБРО РазȣМНтЕ.

VIII. Non intendimus autem (verba sunt Pontificis) per praesentes super aliqua alia Irregularitate vel publica, vèl occulta, seu defectu, aut nota, aliaque incapacitate, aut inhabilitate quoquomodo contractis dispensare, vel aliquam facultatèm tribuere super praemissis dispensandi, seu habilitandi, et in pristinum statum rostituendi, etiam in foro conscientiae. = Neque etiam ulli Confessario facultatem absolvendi complicem in quolibet inhonesto contra sextum praeceptum Decalogi peccato; aut complici, confessarium hujusmodi ad effectum praesentium eligendi licentiam impertiri; ut jam in fel: Recordationis Benedicti XIV... Litteris editis, generaliter declaratum fuit.

Nequè demum easdem praesentes, iis qui à Nobis, et Apostolica sede, vel ab aliquo Praelato, seu judice Ecclesiastico, nominatim Excommunicati, suspensi, interdicti, seu aliás in sententias, et caensuras incidisse declarati, vel publicè denunciati fuerint; nisi intra tempus dictorum sex Mensium satisffecerint, et cum partibus, ubi opus fuerit, concordaverint, ullo modo sufragari posse, aut debere. = КаКО РЕКОСМО, дОБРО ОвОХ РазȣМНтЕ, Н МЕѧȣСОБОМСЕ СКРОвНТО ȣПНТаћТЕ КаКОН РазȣМНЕ, даХ NЕБНСТЕ fallili, ПОМаѧNКаЛН, Н ȣVНNНЛН вЕѧЕХ, NЕГО МОРЕтЕ.

IX. аКО БН КОћНГОд дОШЛН Nа СМаРТ ȣ ОвОХ вРНМЕ Од ПРОЩЕѧNа, а NЕБН БНЛН НзПȣNНЛН ОзГОР NаРЕѧЕNаХ дОБРа дНЛЛа; аКОБНСЕ НзПОвНдаНЛН, Н ПРНVЕСТНЛН, Н ѧNНМа дОПȣЩа СвЕТНХ ОТаЦ НСТОХ ОПРОЩЕѧNЕ; ТаКОѧЕР, Н ОNNНМ КОНСȣ ȣ ТавNНЦН, ПРЕМдаћЕ ѧNНМа МȣVNО даТ ПРНVЕЩЕѧNЕ ȣ ОвОМȣ NаШЕМȣ МȣVNОМȣ СТаѧNȣ, даКЛЕ Н БРЕзѧNЕГа МОГȣ ПРНМНТ МНЛОСТ БОЖНȣХ &. а ОNNН КОНСȣ Nа ПȣХТȣ, Н NНСȣ ПРНСПНЛН ȣ вРНМЕ ОПРОЩЕѧNа НзПȣNНвШН ОзГОР NаРЕѧЕNа, аКОѧЕ БНТ вРНМЕ Н ПРОШЛО, дОПȣЩаСЕ Н ѧNНМа НСТОХ ОПРОЩЕѧNЕ.

X. дРаГН ОЦН, НСТНNаћЕ, даћЕ ОвОХ ОПРОЩЕѧNЕ за ШЕСТ МНСЕЦНХ; аЛЛН БȣдȣѧН МНХ, Н вНХ ȣ ОвОМȣХ ТȣЖNОМȣ, Н МȣVNОМȣ вНЛаЕТȣ МЕѧȣ NЕвНРNНЦНХ, Н ЩОћЕ ћОШ ГОРЕХ, МЕѧȣ Schismatici, КОћН ПаѧNКаћȣ Nа НаХС ПО Tribunali ОNNО

ѡо ѥбн ▫рѧго▫н нꙁмнсλнλн, ꙁѧ оборнт ѥѧхс, н ▫ѧхс, н о▫ех с▫етех кꙋѫе ꙋ с▫ѧкох ꙁλох, ѧѧ▫е[1]), гλобе, н гꙋλех &. ꙁѧтох ѫелнмо мнх, н с▫н очн оѧ Provinciae, н оѧ мѧѥѧстнрѧх, ѧѧсе то прощеѫѥ поѧнλн, колнко прнѧ море бнт; н тох тѧко ѧѧх бꙋѧех ꙋѵнѫѥѥѥ prudenter, ѧѧх saeculari, ѥнщѧ ѧрꙋгох ѥнмѧѧꙋх ꙁѥѧтн, щое, кѧкоλне тох; нꙁ▫ѧѥ о▫ох. = прнс▫нтλн госп: бнскꙋп шѧѫλе с▫емꙋ пꙋхкꙋ с▫омꙋ опрощеѫѥ оѧ с▫нхꙋ грнхѧ, облѧстѣꙋ божном н с▫етогѧ стоλѧ. поѥѧѵнѥ оꙁгор реѵенн = н пѧꙁнте ѧобро ѧѧх ѥнсте ѥнкѧѧ прнѧ saecularima ꙋꙁелн ꙋстѧ, нλнтн нмеѥо▫ѧλн Rima, ѥн Papae, ѥн Bullae, ѥн Jubilea, ѥего сѧмо опрощеѫне &. ѣер пѣѧѥн ▫λѧсн, н бꙋѧѧλѧстех ѫеѥѥ ѥꙁѥѧѧꙋ мꙋѵѧт, ѥнт ꙁѥѧѧꙋх, кꙋѧ коѣѧ прнстѧѣе, ѥѧщоλн, н ѥѧкоѣелн ꙁλох море ▫елнкꙋ смꙋтѫѥꙋ ꙁѧметѥꙋт &.

XI. Е▫о рекосмо с▫нкоλнчн. ѧѧх ѫелнмо, ѧѧсе тох ѧобро ѧꙋхо▫ѥо ѥенꙁгꙋбнх, н ѧѧсе прнмнх ꙋ мѧѫѥ ▫рнмеѥѧ коλнкое могꙋѫе; н ▫елнмо ѧѧѣе ѧостѧ ▫рнмеѥѧ оѧ ѵнстех срнѧех, ѧо octavae ѧꙋхо▫ѧ, ѧ alias н ѣест tempus Paschale, idest, dies Remissionis, gaudii, et laetitiae. н тох с▫е ѧѧбꙋѧех ꙋѵнѫѥѥѥ поѧ нме нꙁпо▫нѧн корнꙁмеѥе, ꙁѧ коѣꙋ ꙁѥѧѧꙋ с▫н ѥ▫нрѥнчн ѥнтнсꙋ томꙋ мѧѥнх. = ѧѧклѣ брѧтѣо склоѥнтесе, н помоꙁнте ѣеѧѧѥ ѧрꙋгогѧ ѧλ ѥемоѣте ѵнѥнт побꙋλогех ꙋ пꙋхкꙋ, ѥего оѧ мнстѧ, ѧо мнстѧ, н оѥѥох оѥѧн пꙋхкѧ опремнт, ѧ ѥекѧсе нꙁѧрꙋгнх мнстѧх ꙁѧ▫ѧмн ѥ▫ꙋчѧѣꙋ.

XII. кѧкосмо рекλн, оѧмѧ ѥѧ▫нстнте, н ѥѧреѧнте с▫нм коλнчнм, ѧѧх бреꙁ нꙁгꙋбѫλеѫѥѧ ▫рнмеѥѧ нꙁпꙋѥех оꙁгор ѥѧреѫеѥѧх, тѧхк ѥекѧ нѫꙋ ѥѧ нꙁпо▫нѧ = ѧко бнсе кон ѧогоѧно, коѣн ѥнѣе нꙁпꙋѥно коѣѧсꙋ ѥѧреѫеѥѧ, ѧ прнспне ꙋскѧрс; поѧѧнтемꙋ нꙁпо▫нѧ корнꙁмеѥꙋ; ѧ кѧѧ нꙁпꙋѥнх, коѣѧсꙋ ѥѧреѫеѥѧ, ѥексе ▫рѧтнх, н опет нꙁпо▫нѧнх, н прнѵестнх, кѧкоѣе оꙁгор реѵеѥо, прнмнѫе нстох опрощеѫѥ. = ꙋ ѧ▫н рнѵн: опрощеѫѥѣе с▫нмкоλнчнм оѧ с▫нх грнѧх сѧмо ѣеѧѧѥ пꙋхт; н ▫ѧмн облѧст ꙁѧ оѧрншнт сѧмо ѣеѧѧѥ пꙋхт in foro conscientiae; то ѣест ѥѧ нꙁпо▫нѧн, кѧкоѣе оꙁгор реѵеѥо. рекосмо оѧрнт (sic!) сѧмо ѣеѧѧѥ пꙋхт; тосе рѧꙁꙋмне оѧ нстогѧ грнхѧ.

XIII. О▫ѧх прнпншнте с▫нкоλнчн, ѥек▫ѧм бꙋѧꙋ ꙁѧ Regulu, н ꙁѧ ѥѧѵнѥ кѧкоѫетесе пѧметѥо, н спѧсеѥо ▫λѧѧѧт ꙋ тѧкомꙋ ▫елнкꙋ ѧꙋхо▫ѥомꙋ послꙋ, пѧхк помѫλн▫о, н ѥебꙋбѧѣꙋѫн, ѥнтн ▫рнмеѥѧ гꙋбеѫнх, поѧпнсѧ▫шнсе пошѧѫλнте apposta ѣеѧѧѥ ѧрꙋгомꙋ, ѥекѧ с▫нмѧ, коλнкоѣе могꙋѫех ѥѧ ▫рнме ѧоѣѧе.

меѫꙋтох, ѫелеѫн ѵꙋт оѧ с▫нхꙋ ▫ѧхс felicem, et prudentem exitum. λнпо▫ѧс поꙁѧрѧ▫ѫλѧмо, н оѵнѥском ѫλꙋбѣꙋ гѧрλеѫн ѣесмо.

[1]) Dava = tužba.

□□: ωω: M. П. Н П. ȣ ФОНNНЧН NЧ 9. Februara 1777.
L. S. ПРНПРЧ□NН СЛȣГЧ ȣ ГОСПОДНNȣ
ФРЧ МЧРІСО ДОБРЄТНѦ БНСІСȣП &.
ПО ЗЧПО□НДН ПРНС̃Т. Н ПРНПОЩ: ГОСП̃:
ФРЧ ѢОЗО □ЧЛЄNТЧ ШЄІСРЄТЧР БНСІСȣПО□.

Kopija u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

XXXVIII.

9. srpnja 1783.

Biskup fra Marko Dobretić piše nekome župniku, da je primio njegovo pismo i u njemu dokumenat za oproste. Pridržav izvornik oprosta sebi, šalje mu kopiju i daje naputke, kako da ju metne u rastovu škatuljicu, zamota u mušemu i zaklopi »kako se zaklapaju ogledala«, te čuva. Razumio je u kakovoj je pogibelji bio idući iz Bišća, kori ga da nije uzeo za pratnju kroz taj kraj nekoliko ljudi.

Ř̃do. P̃re. õssimo.

Є□О ПРНМНСМО □ЧШȣ ПНСЧNȣ NЧ 2. О□ОГЧ, Н ȣѦNОѢ Indũgen. ЗЧ Тȣ ЖȣПȣ &, ОД ІСОНЄ ЄТО□ЧМ ШЧѦЛЄМО copiu Ч originalsmo, ȣСТЧ□НЛН О□ѦЄ СОСТЧЛНМ Indulgentiam, ДЧСЄ ТЧМО С□РНМЄNОМ NЄНЗГȣБНХ. ТȣХ copiu ОІСЛОПНТЄ ȣШІСЧТȣЛНЧȣ РЧСТО□ȣ, Н ЗЧМОТЧ□ШН ȣМȣШЄМȣ МЄТNНТЄ ȣNȣТРЧ, Н ЗЧІСЛОПНТЄ ОNЧІСО, ІСЧІСОСЄ ЗЧІСЛЧПЧНȣ ОГЛЄДЧЛЧ, Ч ЗД̃РЧ. ȣПНШНТЄ majusculis litteris, ЩОЄ ȣNȣТРЧ, ПЧІС МЄТNНТЄ БЧРѦNНЧȣ, Н ОБНСНТЄ ȣ □ЧШОН ЧЄЛН.

РЧЗȣМНСМО □ЧШȣ ПОГНБН НѦȣѦН НЗ БНШѦЧ, Н С□Н БОГȣ ЗЧФЧЛНСМО ДЧ NНСТЄ ПОГНNȣЛН; ЧЛСТЄСЄ Н □Н ЛȣДО □ЛЧДЧЛН ȣ ОNЧІСОМȣ □НЛЧЄТȣ Н ПОГНБНЛН СЧМН ПȣТО□ЧТ, ТО□ЧМѢЄ □ЄЛНІСЧ МȣІСЧ, Н presumtion, ѢЄР NНСТЄ ȣЗЄЛН СОБОМ NНІСОЛНІСО ѦЛȣДНХ ДЧ□ЧС НСПРЧТЄ, БЧРЄМ ДО ІСȣЛЄ, НЛ ДО ѢЧСЄNНЧЄ: Ф. Б. ІСЧДѢЄ ТЧІСО БНЛО, Ч ДРȣГНХ ПȣТ ПЧМЄТNНЄ. = ОД ОСТЧЛОГЧ ЩО ПНШЄТЄ NНТ ЗNЧМО, NНТ РЧЗȣМНЄМО ЩО ГО□ОРНТЄ, ТЧІСО Н ОСТЧ□ѦЛЧМО. МЄѦНȣТО ЛНПО ПОЗД. Н ГЧРЛЄѦН□ЧС ѢЄСМО.

□. ω. П. ФОНNНЧЗЧ 9. Luglio 1783.

Red.^{mo} nel Sigr.^{re}
F. Marco Dobretich Ves.^{vo} &

Izvornik u arhivu franjevačkoga samostana u Fojnici.

XXXIX.

12. listopada 1783.

Talijanski prevod fermana, što su ga bosanski Franjevci dobili proti grkoistočnim vladikama i drugim raznim nedaćama.

Traduzione dal Turco in Ittaliano del Fermano di Sultan Avdul-Amid 12. ottobre 1783. al Stile Turco 15 di Zilkade 1197.

Al giungervi di questo glorioso mio Segno vi si fà noto qualmente li Religiosi Fratti di Monasterij esistenti in Crescevo, Foiniza, e Sutisca hanno presentato un memomoriale al Imperial mio Divano col farmi Sapere come li Sudditi alorche furono conquistati li Sangiaki di Bosna, Ercegovina, e Zvornik nel tempo del Sultan Mehmed Han di gloriosa memoria erano Stati fatti esenti da tutti contribuzioni pubbliche, e che avendoli dato nelle mani una gloriosa capitulazione,

qual sino a presente veniva d' essere rinovata da gloriosi Sultani, erano necessitati a rinovare il Nobil Fermano, che trovasi in mano di Sudetti Religiosi nel anno 1173 concessogli per rinovazione a causa del Imperial esaltazione Succeduta nell 1171. E che perciò Supplicavano per L' emanazione di nuovo d' un Nobil Fermano in conformità, e tenore che Si trova registrato sul Proto-Colli per tall'-effetto essendosi osservato Sui Proto-Colli de Gezie-Muasebe conservasi nel Imperial mio Tesoro Si è trovato espresso, e registrato: che li Suditti Fratti Religiosi esistenti nei Sudeti Luòghi di Crescevo, Foiniza, e Sutisca essendo rito Lattino erano esenti, e liberi da tutte pubbliche imposizioni, dalli Resumi dalla Chiesa, e da tutto altro: che essendosi Lamentati d' essere contro la Sacra capitulazione, che avevano nelle mani continente che nessuna persona gli dovesse vesare, Sono Stati molestati, ed inquietati da Sassa, e da Comandanti detti Kuchiara, questi Sono Kadie &. con dire: Voi avete accomodato, e rinovato le vostre Chiese. Avevano appresso di Se Ecelso Fermano concessogli anno 1009, e for di questo avevano pure la Copia del Niscan, id est Littera di Maumetto, Li Fermani, e Le Buruntie da diversi Passa, con Le due Burunti del fù Vezir Ali-Passa, governato di Bosna in data 1149, e 1150, e che doppo il conquistatore di gloriosa memoria Sultan Memed Han gli aveva concessa la gloriosa Capitulazione, che comprende li Privilegij dei Religiosi, e dei Monasterij Lattini, gli avevano pure gli Suoi Successori Incliti Sultani in conformità di quella dati Ecelsi Fermani: che al presente gli Comandanti, Muselimi, e Voivode, ed altri officiali Aulici, col dire che li documenti che avevano in Mani erano antichi non prestavano alcun rigvardo ai loro Privilegij, e li pretendevano ingiustam.e del Denaro: che fuori diciò che li officiali Aulici col differenti pretesti gli inquietavano, e dimandavano denaro a nome d' aver riparata la Stalla, Cucina, e luogo dovesi ricevono Forestieri, che nei Luoghi ovesi congregavano Sudditi, ed inalcuni Villaggi gli cotrariavano di Leger Vangeglio, e di darli Consigli, e li avertimenti, e che a nome di Nuzal Konak, e Jemeklik gli pretendevano Denaro, e che asumiglianza d' altri Sudditi li esigevano li Resimi, e le contribuzioni esorbitanti, e che venendo a Succedere qualche omicidio vicino a loro Monasterij, o pur per astio venendo ad esser gettato da luoghi Lontani il Amazato gli incarceravano, bastonavano, e gli prendevano delle Gerime, che li Zaimi, e li Spai prendevano a 10, o 12 Aspre per testa d' ogni Vuomo, che venendo a morire qualche Religioso Li Fiscali detti Cassam Tevter accessi ancor pretendavano: E che finalm.e li Patriarke, e Vuladike di Greci venivano anche Vesare li Sudditi di Rito Lattino. Tutto ciò essendo Stato in tempi transandanti rapresentato: aveva il Reis-Efendi di quel tempo Memed Raib fatto Illamo per le loro esenzioni di tutte le contribuzioni, ed Araci ed a tenor di detto Illamo, ed inconformità ai Registri del Nobil concessogli Fermano, Lisieva Sali-Altmi di Gemazial Hacor del 1173 rinovato il detto Eccelso Fermano contro il quale, Sebene non era emanato diretamente altro Fermano in oposto! però Sebene era Sortito Derchjanar della carta notificatoria venuta dalla Penna di Maden d' esser Stato in data dell' anno 1179, emanato il Aebi-Humajan, che da qui in appresso non debano darsi consimili Berati di esenzioni, nè, che come indico il detto Aebi-Humajan possano essere registrate Sulle Penne al comparire delle carte, ò di tali rinovazioni o dicessioni e posti vacanti, e che pericò..... nulla dimeno essendo eglino Sudditi del Eccelso mio Imperio, ed essendo atualm.e anche il loro Stato Sulpiè del contenuto dei Registri ex margine, Voichi Siete

il su riferito Vezir Governatore di Bosna cognoscendo pienamente di non aver eglino fatta alcun azione diversa, o qual che atto inconveniente, e contrario alla loro necessaria Sudditanza, è Sortito questo mio Eccelso Fermano affinche da qui in appresso gli protegiate in tutti affari, perche gli puossa ciò esser motivo alla continuazione di tranquilità del loro Stato, ed ò comandato, che al arivo di questo mio Eccelso Fermano in questo proposito emanato operiate a tenor d' esso, e che Sudditi Rubani essendo Sudditi del Eccelso mio Impero, e dovendo eglino atttualmente esser in Stato conforme al contanuto del per il passato concessogli Fermano Scongendo pienam[e] di non essersi visto ne fatto da loro azion di Sorte, ne alcun passo o fatto inconveniente, ed opposto ala loro debita Sudditanza gli protegerete in tutti loro interessi, che puossono esser motivo della perseveranza, e quietezza nel loro Stato, ed impedirete, ed aviarete come oposte al Eccelso Fermano tutte le vessazioni, che da tal uno venisero a loro fatte. Così Sapiate, e dopo d' aver visto questo glorioso mio Fermano, lo rimetterete in mano loro prestando il credito al Nobil mia marca. Scrito in Constantinopoli li 15. Zilkade 1197 = al Stile Lattino 12. ottobre 1783

Savremeni prijevod u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

XL.

18. listopada 1783.

Fra Jozo Tomić javlja kako su bosanski Franjevci dobili proti grkoistočnim vladikama ferman, daje naputke, kako da se čuva te išće za nj potrošeni novac.

M̃lto Rvnd Prõle Veñbli Diffiri, e Padri di Provĩa Pr̃ni Colmo

S poklonom do zemglie kako moga stariscinu, Sudze, i oze milostive molim dami nai napri prostite mia presunzione pruxiti se visce nego mie dopusteno a nome di loro P̃rta M. R. od proscastoga O. M. P. Provla za Ferman contro Vladike, Sino a due Mille piastre, e non piu Senza avizare Le Loro P̃rta M. R. alij ode ios 200 stokuda kakochiete vidit iz liste malo doli, i nie na Capiu otislo nego giusto 3000 premda su iskali, i base mislili uzet naimigne 3000 grosca, ali Milosardie Boxie, moie suze niz bielu bradu, molbe, i priategli Gospodara Jure Zurichia Consula Dubrovaçkoga stirasce na 2000 grosca, nitibivam toga dogachiaja stono reku proso plievuchi izkazo, kamol izpiso, nego molim dami prostite kakose iuzdam u vascu milost, i dobrotu; i poisti naçin molim da u Svatri Manastira, kako znate draxe, i primglienie Bogu da zafalite, zastoie gnegov osobiti dar, i milosardie dase Ferman rinovao, i potvardio hatiserif Sultan Amedov kacochievam eto, i Gospar Giuro u dvi righe pisat. Komusmo Õ M̃ Postovani duxni brezmire, ikoimi reçe na 11: ovoga vrachiajuchise Svezire Kapie ovi Trud uaglalobi davi piscete Pris. Gosp. Bisk. i ozima nezarad mene daja xelim, i imam ambizion ma per altri fini posteriori. neka oni pricaxu S: Skupu di propaganda fede komu obechia da ochiu kolico igda mogu, i uzdam se certissima mente dachie pris. gosp. Bisk. M. P. Provl con Diffirio, e Senedrio Provĩe, dacche ovi nas Trud pisat i pricazat S: Skupu di Propaganda fede, davam prefet od Propagande zafali, i procura apresso S: Sede qualche Titulo onorevole, ovo Ozi M P̃ni morete laco opremiti buduchi da Propaganda obiçaje a Simili persognagi ringraziare per le fatighe u sate in pro di Missionari ed anche graziorli con Breve Ap̃lco con Titulo di Cavaliere come ha onorato gvi-4-dragomari ad instanza di questi Capi di Missioni, a stosu trudili

a nome di Francia, e Imperatore stobi mogo inase Sudar a nome di Sudette potenze otenere, a onie siroma trudio aforza di arte, e pensieri veramente sominstrati da pura misericordia Divina daklen Õ. M̃. Pošni nie potribe davam visse razbiam glava itediavam, negose uzdam istino u vassu pomgnu, kojachievam lasno izach za rukom, Trudioe siroma dasmo po gazi izlazili, od Reiz Efendie, i Beglukciefendie, apo akscamu s Passacapie, i Vezireve çoiek texak, poda gros, guka svuda, a daleko, kako zna ova mista O. M. P. Allovich ponochise privozit &c. &c.[1]).

Drugo kada primite Ferman nemoite onie zvitova pognemu udarat, onomu koie bio uzrok Szinch meglio & golemnamie zian uçinio, zastose nie moglo na gnemu Buiurdisat dase renova, ono vaglia od Ture dogori, i sastrana da ostane bielo, neka se more na gnemu dekretati, pak oni decret odrixu, te ostave ukaitu, a fermanti vrate sturom, daklen zaboga nista netiçite, izvan akochiete Turu pozlatit, akol nechiete boglie, imigne arça Poisti naçin kad ga uz postavgliate svilom nemoite pokrivat ni prilipglivat svile po oni Niscani zdora nego priliepite oduora do parvoga Niscana ne visse pak neka onako ostali krai illiti polovica Sandala olit Svile nizagn visi nekase ono pismo zdvora sve acik gledaite to nefalit zatosam bio i psovan, i karan, i zaoni blaxeni zviet - 3 - diela muke podnio aod arça nista inegovorim Bogmu prostio koie bio uzrok zastoie mislio dase boglje, imagne ficenzie ko bi i ja uradio danebudem esperimento &c. &c.

Uime Fratra darxat ovdi kako vidim vertenze di mundo, e necesarisimo, i sad zasad istinuvam kaxem Senza veruna pasione danie aproposito nijedan ko O Fr Antun Tomich iz Tuzle koi ovdi poznan; od mene pricazan a sva Ecelenza Boilo, Monsgre, e questi religiosi koisuga vidli, religioso compito omnibus, naisko falioga i faliga prez pristanka Sigr Federico Kirico da qui a. 3. anni Sucesore di Sigr Georgio Zurich, i ovie Federico pastorak del Secretario del Internuncio, eligato in parentela con primari Sigri di Pera, e Dragomani, zatovam velim da bi otaz Fr Antun bio nai probitaçni ajurie namaco gramaticu i librette per studiar lingva Turca, i gene dobro oporavizo zastomuje Bog dao Talenat amlad bascie poso zagnega, e con apogio di Sigr Federico, ed altri superara quello clausula di Comre, e dar Estrema untione ad apestati imajuchi ovdi Pop u ospitalu, i takobi bila craina mirna, vi pak kakogod naredite jachiu çekat vassu rispostu te odgovorit kakoie vsassa voglia te onda Skupiv Duscu use etome na Sglive ako Bog pokloni Xivot

Svi pak znate daja neimam jaspre nitmie uto ime dato para niodkoga nego stogosam arçio do danas arçio sam is kese Consulove tevas molim Skupa, i ponase da to jaspri odma potomu çoieku il sbivsci u zekine Mletaçke posgliete u Dubrovnik kakovam eto pisse isti Sigr Conzule, illi naçinite con Mercanti di Saraio, odi Stolaz nek oni dadu u Dubrovniku avi tu gnima, ele neka jaspre nekasne niesu lexechie, nego plodechie. Tomu çoieku kako ga pogodi O Fr Antun i Gospar Baromarini, platite acordato i stovam pissu za ti plik stoga je kurier donio do

---

[1]) Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, a. 1757.—1793. ima prepis memoranduma, što su ga oci Bosne Srebrene u Rim na Propagandu poslali i u kome su Zuriću molili naslov ili grofa ili viteza ili dragomana. Na koncu molbe ima opaska : »Antedictum Memoriale fuit sortitum suum efectum plenarium.« Dapače isti Protocollum sadržaje i breve, kojim je Pijo VI. i fra Jozu Tomića učinio 16. srpnja 1784. radi njegova truda isluženim generalnim definiturom.

Dubrovnika posglite gosparu Bari Marinu, dame nie od gludi stid tovas molim Õ M̃ P̃ kolico igda mogu

Conto de le Spese per Firmano

dico duo Mille piastre

Beglukciefendi za svu kapiu kud godie sto etc. etc.	grossa . . .	2000
Gnegovu Chiatibu koie varo, i obio grossa stotinu dico .	grossa . . .	100
Za-4-Copie stose upisasce Murleisasce, Tura od Fermana	grossa . . .	25
Guadaru, i aznadaru beglukçiefendinu	grossa . . .	30
Asanbassi Jagniçarinu Conzulovu ovie bassabio etc. . . .	grossa . . .	10
Caik kaikçiam sto kad	gross . . .	6
Curierom, i Sarailiam za kgnighe tamo, i od tuda . . .	grossa . . .	25
Bakscisa za Cavtan kasumi zagrnuli momkom	grossa . . .	8

Bi arça usve grossa Dvijglade, i dvista 2200

Bilo pri Consulu stoie ostavio O. M. P. Allovich attal efetto grossa 900

Ostajemo daklen duxni Consulu grocsa Igladu i Trista dico 1300

Ove jaspre kako sam molio onako opet molim da odma uçinite gliubav illi tu Skiem namistiti da onamo plati, ili posglite udigl neka se pridadu al Illsm' o Sig̃r Nicolo Paulo di Gozze detto Niksca Novkov stoje ovdi bio poklisar takose Sgnim Conzul razumio, komu prida jaspre neka uzme ricevutu te nekanamje amo poscglie po Curieru koi iz Dubrovnika amo, ige svakoga miseza, a ondie O Fr Antun svetovam more gluski opremit, zatevas jaspre golemo molim dami neige obraz, i biela brada podnoghe, i dase ne brinem i ne karlaniscem a moi trud, i muka nekaje na postegne Boga Svemoguchiega Milostivoga Oza, i Sina, i Dua Svetoga, S: Ivana Carstitegla, D, i M. Catharine Svete, ina korist Maike Proviae, i Siromascni Carschiana, i spridubokim poklonom nai napri gliubim Skut, i kolino Ozu M. P. Provlu, i Svima Ozima ponase i skupa i za vazda jesam

D Loro P̃rta M̃lto Rnd, e Rvnd S: Maria in Pera di Cong̃li 18-8bre 1783.

P. S. jaspram neima roka nego nai diglie u Decembru parvomu koi doide daimaju se pridat ovomi Consul ovako naredi dakle ozi molim etc. etc.

Um̃lsmo ed Oss̃mo Servo perpetuo

Fr̃ Giuseppe Tomich di Cressevo

Izvornik u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu. Na legjima: »Nota od Carata koie sagliem Ferman Novi 1. 3 Copie autentiche Silivtar Memed Passinu Buruntiu i jedna Copia od Fermana dabise dogodila karvarina &, a ostaloie pri meni.«

XLI.

4. veljače 1784.

Fra Mato Ivekić ispred redodržavnika i fojničkoga diskretorija piše nekome odličnome ocu — po svoj prilici sutješkome gvardijanu — da se i oni glede harača slažu, da se stvar prida na sud, pa kakav je da je. Javlja, da je redodržavnik slab i da je uzeo purgu te da mu je bolje.

M̃to Rendo Pr̃e Proñ Col̃mo

По наредби ω. П. Провин., и од стране овога пош: Discretoria дађевам на знаѫне да су и они примили и Discreti прошили и разумили кођа пишете изиме харача и т. д. Нека знате дакле дасмо и ми вашега и нашега парвашѫнега opiniona и садах, какосте ђур разумили из

кћниге о. м. п. провинциала коѣусте синоћ примили. Бога дакле зазиваѣући на помоћ потрибитоѣе потужитсе суду, какавѣе даѣе.

ω. м. п. провинциал находисе млого харћиаво, заради тога евосе овди налази ω. м. п. кущод, и spezial ω. ф. томо, и (ovdje je riječ potrisana) бакрач. данасу узели пургу, и доброе operalo. припоручуѣусе и вашим, и те свете фамилие molitvam. стизим остаѣем понизно поздравћлаѣући остāне сви, све ωω. пп. Discrete а вахс in Capite ћлубећвам свете руке.

D. S. P. M. R. Fojniza 4. di Febº 1784.

Ull̃ssmo D̃no Ser. obl̃mo da parte
del Discretorio F. Matteo Ivekich.

Izvornik u arhivu franjevačkog samostana u Kr. Sutjesci.

XLII.

10. siječnja 1785.

Ugarsko kralj. namjesništvo po nalogu Josipa II. javlja bosanskome biskupu Botos-Okiću, da je za odgoj bosanskih franjevačkih klerika dopitana glavnica od 107.700 for.

1003.

Illustrissime, ac Reverendissime Domine!

Sacratissima Sua Majestas erga demissam Pt̃tae D Ṽrae Repraesentationem ex illis pecuniis, quae pro perrenni Conservatione Sacrorum Locorum in Palaestina deserviunt, pro educando juniore Clero Bosniensi 107.700 fõs. Capitale, cujus annuum 4. a centum computatum interusurium 4.308 fos. efficit, clementer destinare dignata est.

Etsi autem fit b̃gna Sum̃efatae Suaettis resolutio, ut ex annuo hujusce Capitalis Proventu, quovis anno Clerici in g̃rali Seminario Zagrabiensi intertencantur, cum tn ptta D Ṽra eam fecerit remonstrationem, quod pro futuro anno Scholastico ultra 7. Individua expedire non possit: Clementer vult Altefacta Suat̃tas, ut haec 7. Individua cum 1ª Nov. anni psentis ad antelatum Seminarium Zagrabiense assumantur.

Proinde p̃ttae D Ṽrae b̃gnam hanc resolutionem eum in finem notificandam habet Consilium hoc Lt̃le Regium: ut deinceps b̃gne resolutos Zagrabienses Clericos, ac respective intuitu Juvenum relate ad b̃gne determinatam Sum̃am eorsum quo numero expediendorum cum Rectore saepefati Seminarii sub hodierno eatenus edocto, corespondentiam facere velit. Datum e Consilio R. L. H. Budae 10ª Jan. 7̃85. celebrato.

Ad oficia Paratissimi.

Izvornik se ovoga dokumenta nalazi u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu. Uz njega se nalaze i dvije tri kopije, kojih se je Batinić držao, objelodanjujuć ovaj dokumenat u XVII. knjizi Starina jugosl. akad. Nu uprav što se je Batinić držao kopija, nasjeo je uz ostala i u samome datumu, s toga smo ovaj dokumenat opet prema originalu iznijeli. Potpisi su dosta nečitljivi, s toga ih i izostavljamo. Po kopijama na prvom bi mjestu potpis bio: »C. Christophorus Niczky m. p.« a na drugome: »Franciscus Sbellus«, a na trećemu: «Josephus Zicsy«. Na leđima uz pečat kralj. ugarskoga namjesništva: »Illustrissimo, ac Reverendissimo Domino Augustino Bottos Okich, qua Episcopo Trapezopolitano, et Vicario Apostolico in Bosnia Argentina. — Budae Ex Offo.« Sravni tablu V.

XLIII.

3. svibnja 1785.

Vojvoda Karlo Palffy javlja apostolskome vikaru u Bosni, da će bosanski franjevački pitomci, koji uče humanitarne nauke u Zagrebu, stanovati u franjevačkome samostanu, a poslije toga u generalnome sjemeništu u Pešti proslijediti filozofiju i bogosloviju. Traži, da se u buduće tamo šalje odraslija i nezavjetovana mladež.

Illme ac Rme Dne mihi Colme!

Sacratissima sua Majestas demissis Illmae D. Vre precibus medio quarum in vicem sublati seminarii Zagrabiensis, alium pro clericorum suorum illocatione locum designari flagitaverat, sibi relatis clementer resolvere dignata est, ut praememorati clerici eousque, donec studiis humanioribus operam navaverint, ad claustrum Franciscanorum Zagrabiense illocentur, et ibidem sub superattentione unius e gremio ejatum Religiosorum constituendi Praefecti, morum, et faciendi in litteris progressus curam habituri victu, et amictu provideantur, posteaquam vero cursu studiorum humaniorum terminato ad altiores scientias, Philosophiam quippe, et Theologiam transiverint, in Generale Cleri junioris Hungarici seminarium Pestini stabilitum transferantur. Quemadmodum proinde ad procurandum benignae hujus Resolutionis Regiae Complementum necessaria suo loco una fidelia disponuntur, ita altissimam hanc determinationem, officiosa requisitione significo, ut eam pro futuro inire velit rationem, ne pro futuro alii ejusmodi juvenes Clerici horsum mittendi suam in Bosnia professionem Religiosam emittant, jamque professi ad seminaria admitti nequeant; universim autem et in id sattagant, ut, quantum fieri potest, deinceps juvenes adultiores, et humanioribus studiis minimum imbuti, horsum submitti possint, et benigna SSrmae suae Majestatis in Religionis incrementum vergens intentio eo certius complementum sortiatur. Cui in reliquo distincto aestimationis cultu persistor

Illmae ac Rmae D. Vrae

Viennae 3ª Maii 785.

Servus obligatmus
Comes Carolus Palffy

Kopija u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

XLIV.

16. kolovoza 1786.

Biskup Botos-Okić šalje svoga tajnika fra Franju Miloševića, da izvidi, kako će se bosanska franjevačka mladež podučavati i odgajati u cesarskim zemljama.

Frater Augustinus Bottoss-Okich Ordnis Miñ Sti Francisci de Observ: Dei et Apostolicae Sedis Gratia Epispus Trapezopolitanus, et Vicarius Apostolicus in Bosna Argentina

Cum Sacratissima Regia Caesarea Sua Majestas, ea Clementia qua praedita est nostro Bosniensi clero facultatem concesserit, ut possint juvenes se conferre ad Conventum Zagrabiensem Fratrum Franciscanorum, ibique se sistere illis ad quos spectat, ut illos de humanioribus studiis provideant: idcirco Te Rendum Prem Franciscum Milloscevich Nostrum Secretarium mittimus, tibique comittimus, ut personaliter videre, atque examinare totam rem possis, et ab illis quibus incumbit modum, et regulam accipere, quomodo et qualiter in posterum hoc in

negotio nos nosmetipsos regere, ac dirigere debeamus. Interim omnium caritati, ac humanitati ad quos perveneris humiliter te commendamus. Vale Deumque pro nobis ora.

Datum Crescevii in Bosnia die 16. Augusti 1786.

F. Augustinus Epus qui supra.
de Mdto D: Suae Illssmae, ac Rmae
Fr: Franciscus Milloscevich
secr: Epišpils.

Izvornik u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

XLV.

28. kolovoza 1786.

Vjeroplodnica nalaže, da se kase triju bosanskih franjev. samostana ujedine i definitoriju na upravu predadu, te da se časti i dužnosti sposobnijim dijele.

Num: III.

Decretum

Sacrae Congregationis Particularis de Propaganda Fide a SSmo Dno Nro Specialiter deputatae pro rebus ad Bosnie Missiones Spectantibus habite die 28. Augusti 1786.

Ut Fratrum Minorum observantium Provinciae Bosniae Sustentationi, officiorumque distributioni aeque in posterum consulatur, atque in omnibus, quantum fieri potest, juxta Apostoli monitum Servetur aequalitas, quae ad vitandam invidiam, fovendamque inter Fratres concordiam, et fraternam Charitatem plurimum confert. Sacra Congreg° Referente R. P. D. Stephano Borgia Secretario, Statùit, atque decrevit, ut ex bonis, atque eleemosynis trium Conventuum memoratae Provinciae, Scilicet Foinizae, Sutiscae, et Crescevi, deínceps unica Capsa efficiatur, cujus administratio Sit penes Definitorium, ex eaque Suppeditetur congrua, et aequalis Sustentatio individuis ternorum Conventuum, habita proportione muneri cuiuslibet; munera autem, et officia tam regularia, quam etiam Parochialia, et altera jura quaevis tribuantur magis idoneis, et benemeritis nullo habito respectu filiationum. Sed Omnia ita in communi reputentur, ut qui uni Conventui addictus est, aliorum etiam munera consequi valeat, nullumque plane intercedat inter tres conventus, eorumque filiationes discrimen, Sed in omnibus perfectae Communitatis regula Servetur tam in officiorum distributione, quam aeconomiae, non modo pro Senibus, et valetudinariis, Sed pro Singulis Fratribus, quemadmodum Constitutiones Apostolicae praescribunt; quacumque consuetudine, et Statuto in contrarium nihil obstantibus.

Quam Sacrae Congnis Sententiam SSmo Dno Nro Pio PP. VI. relatam in Audientia habita per éundem D. Secretarium die 3. Septembris 1786. Sanctitas Sua benignè approbavit, atque omnimodae exequutioni mandari jussit.

Datum Romae ex Aedibus dictae S. Congreg. die 16. Septembris 1786.

Vjeroplodničin pečat. L. Card. Antonnellus Praefus S. Borgia Secus.

Izvornik u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

XLVI.

22. srpnja 1787.

Vjeroplodnica rješava neke sumnje, koje joj je podastro kapitul Bosne Srebrene, a odnose se na uspostavu sloge i ljubavi megju bosanskim Franjevcima.

Decretum Sacrae Congnis Geñlis de propag.ª Fide habitae die = 22. Julii 1787 =

Quum̃ juxta Decreta edita sub die 28. Augusti 1786 coactum fuerit in Provincia Bosniae per P. Stephanum Trograncich Commissarium, ac Visitatorem Aplicum Capitulum Provinciale Ordinis Minorum de observantia; ac dein acta Capituli, susceptaque in eo consilia ad stabiliendam inter Fratres ejusdem Provinciae concordiam, et regularem disciplinam, Sacrae Congnis judicio subjecta fuerint, proposita in S. Congne fuerunt sequentia dubia = videlícèt:

I. Num adprobandae sint novae Sanctiones in Capitulo Provinciali institutae?

II. An iisdem Sanctionibus addendi sint articuli a P. Gregorio de Varess Ex-Provinciali propositi?

III. Num in assequendis Ordinis gradibus servanda, vèl moderanda sint Decreta edita diebus 22 Septembris 1750, et 29. Xbris 1760?

IV. An pariter moderandum sit Decretum Latum die 28. Augusti 1786 de uniendis Coenobiorum Capsis?

V. Quo gradu decorandus sit P. Stephanus Trograncich Visitator, et Commissarius Aplicus, ejusque Convisitatores P. P. Marcus Cavancevich [1]), et Martinus Nicolich?

VI. An deniqnè inter PP. aggregatos recenseri debeant benemeriti PP. Antonius Leppan, Bonaventura Illascevich, Vincentius Viczich, Michael Aglinich, et Marianus Chioris? [2])

Hìsce autem dubiis ab Emo, et Rmo Dno Card. Ursino Ponente relatis, Sacra Congregatio, re maturè perpensa, et audito etiam voto Ministri Gnlis Ordinis Minorum, respodit, atque decrevit, ut infra, nimirùm:

Ad I. Standum esse Capituli resolutionibus, exceptis tamèn articulis XIV, XVII, et XVIII novarum Sanctionum, de quibus haec erit servanda regula, scilicèt = quoad XIV = de Novitiorum Magistro Nihil innovetur, Locumque obtineat a jure, et a cosuetudine Ordinis eidem praestitutum. Secretario autem Episcopi Locus tribuatur una cum Secretario Provincialis, videlicèt immedìatè ante Patres habituales, et post Lectores actuales Sacrae Theologiae tam Generales, quam Sexenales juxta Decrum Capituli Geñlis Mantuae Anni 1762 in Sess. 12 § Capitulum Geñle renovat p. 40, et alterius Capituli Geñlis Valentiae anni 1758. Sess. 12. nº 1. p. 60. Praefatus verò Novitiorum Magister post duodennium in hoc munere Laudabilitèr transactum, primum teneat Locum inter Fatres provinciae, qui fuerunt Definitores, et ad dignitates Provinciae promoveri possit juxta Constitutiones Aplicas, et Ordinis, nempè Clementis VIII Cùm ad regularem, Urbani VIII. 1. Octtobris 1642, et Capituli Generalis Romae 1732: Idem quoqué servetur quoad Episcopi Secretarium.

Ad Articulum XVII quod attinet, omnes, qui fuerunt Provinciales, Custodes, et Definitores, post vacationem Annorum sex, Liceat denuò ad eosdem gradus,

[1]) Bolje Kovačević.
[2]) Bolje Ćorić.

et dignitates promovere juxta Constitutiones Aplicas Gregorii XIII Consuevit, Gregorii XV Militantis, et Ordinis, nec non Decreta Capituli Genlis, quae erunt omninò servanda.

Articulum denique XVIII servandum esse juxta modum, reservata nimirùm Provinciali, ac ejus Definitorio facultate dispensandi, quatenus necessitatem, vèl maximam utilitatem id postulare in Domino judicaverint.

Ad II. Articulos a P. Gregorio de Varess Ex Provinciali propositos, novis Sanctionibus esse addendos pariter juxta modum, nempè = Quoad Parochos, eorumque Socios, et Cappellanos Liceat ipsis per Sexennium dumtaxat unam, eamdemquae Paraeciam retinere, data verò Provinciali, ejusque Definitorio facultate nimirum vèl illos ante praefatum Sexennium amovendi, vèl ultra id tempus adhuc detinendi, prout necessitas postulaverit. Quod verò ad Deposita Laicorum, standum esse Decreto novissimi Capituli Genlis Valentiae, quod incipit = Inhibetur etiam.

Ad III. Servanda omninò esse Decreta Lata per S. Congnem die 22. sep-»tembris 1750, scilicet = Quod nullus ex iis essequi valeat gradus Ordinis, nisi »prius inservierit in Custodia vèl uti Missionarius, vèl uti Parochus, aùt Secre-»tarius Vicarii Aplici per id tempus, quod a Constitutionibus Ordinis praefinitur «in Lectura Sacrae Theologiae pro exemptione assequenda = Et insupèr = quod »ii tantum regulares, qui Sacris Missionibus in ea Custodia Laudabiliter inser-»vierunt spatio annorum duodecim, promoveri possint ad gradus Definitoris, Cu-»stodis, et provincialis ad eamdem Custodiam respectivè spectantes =

Quae omnia confirmata fuerunt in Congne Particulari habitâ die 29. Decembris 1760, additis etiam aliis Decretis, que pariter erunt omninò servanda, nempè »= Liceat quoque Praesidis, sive, ut ajunt, Guardiani Officium, aliosque inferiores »Ordinis gradus assequi iis, qui Licet inservientes in Provincia uti Parochi, vèl »Missionarii, vèl Secretarii Vicarii Aplici decenium non absolverint, majorem »tamen partem in hujusmodi munerum exercitio consumpserunt, et reliquum in »Offiiciis Lectoris Theologiae Moralis, Praedicatoris, Cathechistae, Magistri Scho-»larum, vèl Magistri novitiorum sive antea, sive postea transegerunt; ita tamen »ut singulis Coenobiis unus tantum pro uno quoque munere asignari possit = »Itemque = Idem quoque servetur pro assequendis gradibus Definitoris, Custodis, »et Provincialis, habita proportione temporis duodennii in praefato Decreto anni »1750 praestituti; quae omnia mandat Sacra Cvngregatio omninò observari in »posterum sub paenis nullitatis actus, sanando interim ex benignitate electiones »omnes contra formam Decreti peractas.

Ad IV. Moderandum esse Decretum diei 28. Augusti 1786 quoad separationem tantum Capsarum uniuscujusque conventus, ita ut singuli eleemosynis suis sustententur; in reliquis verò idem Decretum omninò servandum.

Ad V. Supplicandum Ssmo pro Decoratione P. Stephani Trograncich, in quo jam cessasse declaratum est omnem jnrisdictionem Commissarii, ac Visitatoris Aplici, gradu Ex-Definitoris Generalis: illius autèm Convisitatores PP. Marcum Cavanchevich, et Martinum Nicolich esse recensendos (inter aggregatos provìae?).

Ad VI. Eodem denìquè gradu Patrum aggregatorum decorandos esse PP. Antonium Leppan, Bonaventuram Illascevich, Vincentium Viczich, Michaelem Aglinich, et Marianum Chieris juxta Capituli Provincialis Decretum.

Quae Sacrae Congregationis responsa Ssmo Domino Nostro Pio PP. VI relata in audientia habitâ per R. P. D. Stephanum Borgia Secretarium die 28

Iulii 1787, Sanctitas Sua Benignè in omnibus adprobavit, et debitae exequutioni mandari jussit

Datum Romae ex Aedibus d.e S. Cong̃nis die 29. Sept.ris 1787 =

Vjeroplodničin pečat. Card. Antonellus Praef.us Borgia Sec̃us.

Izvornik u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

XLVII.

31. kolovoza 1787.

Ugarsko kraljevsko namjesno vijeće, na molbu zagrebačkoga gvardijana, da mu se plati trošak za bosanske franjevačke klerike, traži od redodržavnika sv. Ladislava broj spomenutih klerika i sumu za pojedince.

3801. Provinciali Ordinis S. Francisci
31032. Provinciae S. Ladislai.

Anastasius Kisfaludy Gvardianus Conventus Zagrabiensis supplicuit, ut ipsi recompentur (sic!) sumptus, quos expendit ad Juvenes ex Bosnia tam quoad victum, amictum, et alias neccessitates juxta altissimam ordinationem de anno 1785. extradatam.

Cum igitur certissimum sit, quod Juvenes interusurio in fundo publico positi Com̃issariatus Capitalis intertenendi veniant, hinc tantum restat sciendum, quantum pro uno quoque Juvene Bosnense Guardianus praetendat? quot de facto Juvenes habeat? quando ad Conventum venerint, et quot expensas is sum̃arie jam pro iis fecerit.

Super his habet Provincialis praefatum Guardianum indilate certiorem faciendum, et ipsius sentimentum huc mittendum, ut ipsi expensae jam factae recompensentur, et in futurum annuus proventus assignetur.

Ex Consilio Regio Lot̃li Hungarico

Alexander de Szecsen

Budae 31. Augusti 787.
Jos. Mailath.

Kopija u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

XLVIII.

28. kolovoza 1792.

Bosanski Franjevci mole mletačku republiku, da im dozvoli u svoje zemlje poslati nekoliko klerika na više nauke.

Eccelentissimi Signori Padri, e Pãni Colmi!

E ben nota all' innata loro clemenza e perspicacia, come che la Nazione nostra Illirica sii stata in tutti secoli trasandati fedele, e divotissima a codesta pietosissima Madre Serenissima Repubblica, come pure L' ordine de minori Francescani sino dalla sua fondazione sempre con premura ha procurato d' istillare l' affetto, e la fedeltá de loro sudditi, e circonvicini popoli verso la medesima, ed in particolare L' antica osservante Provĩa di Bosṇa Argentina, la quale benchè poscia diramata per varii riguardi de stati: non ostante questo picciol ramo restato nella Schiavitu trai Barbari infedeli, sempre peró ha nudrito, e tutt-ora nudriscie L' affeto Succhiato col Latte della sua fanciolezza si per vincolo della Relligion Cattolica, che per li beneficii, commodi, e vantaggi che ne riceve

continuamente da felicissimi Vostri Stati, con Paterna dolcezza piu che col rigore governati. E dopo varie vicende non v-era il commodo di spedire ai medessimi li nostri giovani Religiosi professi ni al pressente (com' intendiamo) vengano ricevuti ne medesimi li nativi nostri Bosnesi a varii pubblici servizi Mari terraque, ed anche all onorifiche cariche della Lettura; ciprendiamo l' animo, e libertá di ricorrere all Eccelentissimo senato de benignissimi Padri, qualmente si degnasse di fare sì, che in avvenire siino ricevuti Li medesimi nell osservanti Provĩe si in Italia, come in Dalmazia che si spediranno pro altioribus studiis capescendis quibus hic coacti caremus, e ciò a quella discrezione che ci prescriveranno li superiori delle medessime per due o tre secondo i tempi, e cosi elleno come vere consorelle saranno partecipi de meriti di questa pur tropp' aflitta Missionaria, e schiava sorella, e loro eccelsi Padri riporteranno il premio dal Nostro Sigr. promesso in hoc et futuro saeculo. E qui prostrati ei protestiamo d' essere memori d' un tal beneficio e di porgere le nostre preghiere all Altissimo l' Aumento della gloria, e felicitá della serrenissima Repubblica.

Fojniza nella Bosna ottomana li 28 Agosto 1792.

Ita est Fr Joseph Ivich Diffr Provĩae Mppa.
Ita est Fr Paulus Stoiçich Diffr Provĩae Mppa.
Ita est Fr Michael Kobaçich Diffr Provĩae Mppa.
Ita est Fr Philippus Çovich Diffr Provĩae Mppa.
Ita est Fr Franciscus Vuçevich Custos Provĩae Mppa.
Ita est Fr Gregorius a Varess Ex Miñr Povlis, et Ex Diffr Geñlis Mppa.
Ita est Fr Franciscus Grazich Miñr Provlis Mppa.

Protocollum provinciae Bosnae Argentinae, a. 1793.—1835., str. 7.—8.

XLIX.

8. lipnja 1793.

Mletačka republika dopušća bosanskim Franjevcima, da mogu u njezine zemlje poslati na nauke 6 klerika i to 3 za filozofiju, a 3 za bogosloviju.

1793:8. Giugno in Pregodi.

Sopra il riverente Ricorso alla Signoria Nostra prodotto dai PP. Francescani di Bosna Argentina Stato Ottomano, una volta uniti alla suddita Provincia del Santissimo Redentore, e della quale furono successivamente Staccati per ragione Territoriale, inteso l' accreditato parere del Magistrato, e dell' Agiunto sopra Monasterii, il Senato, penetrato dalle plausibili religiose circostanze che scortano il Ricorso medesimo, discende ad accordare, che possino far passare i proprii Giovani Professi ai studi in queste suddite osservanti Provincie; con questo peró, che la lora dimora nello Stato sia circoscritta agli anni sei, cioé tre per lo Studio della Filosofia, e tre per quello di Teologgia; e che per gli alimenti dei Studenti stessi debon intendersi fra di loro i respettivi Superiori, che precedentemente avranno a prendere necessarie Licenze dal Magistrato, ed Consiglio sopra Monasteri, da cui in conformitá vera disposto quanto accorre.

Girolamo Alberti Mppa.

Protocollum provinciae Bosnae Argentinae, a. 1793.—1835. str. 8., gdje se još veli, da je ova milost postignuta najviše zagovorom Ivana Justi-ja, mletačkoga viteza i patricija i trudom fra Grge Varešanina i njegovih prijatelja: fra Vicencija Vidovića, Korčulanina i zadarskoga nadbiskupa presvj. g. Ivana Carsana.

L.

1. srpnja 1796.

Bosanski redodržavnik Fra Mato Ivekić pita zagrebačkoga biskupa, da li je istina, kao što je čuo, da se bosanska franjev. mladež u Velikoj i bez profesora i nadzornika klatari i da li uistinu cesar za njih misli graditi kolegij. Javlja, da bi on volio, da se bosanska mladež, ko i prije, sa stipendijama razmjesti po raznim samostanima redodržava.

Quantus Dominationis Suae Bonitatis ac Urbanitatis rumor summaeque dexteritatis solertia multorum hominum aures penetraverit, facile estimare poterit Sua Excelentia quod Ego necdum cognitam adhuc Illustritatem Suam, Vallido amore, ac respectiva observantia prosequi eamdem in posterum non cessabo: Ideoque larga Sua pietate numero dilectorum suorum adjunctus ad sacrum Annulum prompto animo accedere praesumo meamque (qua afflicte angor solicitudinem de istorum Alumnorum Nostrorum Velicae degentium, Suae mellifluae Benignitati sublevandam summopere recoñendo: Mense mox elapso, mihi per extensum fuisse relatum, quod nulla cura, nulla circumspectio, nullave prorsus instruendi Vigilantia habeatur Nostrorum Juvenum, Regio quidem mandato inibi collocatorum, sine professore instruente et absque ullo superintendente Vagantur, sicut Pupilli absque Patre, egentes etiam rerum neccessariarum, non quod ex defectu innato Bonitatis suae Regiae Majestatis, sed aliunde proveniat; qui forte ab alto supponuntur praeessse desunt. Haecque sunt Excellme Dõne, quae mihi magnam causarunt tristitiam; si tamen veritate nitantur, etiam auxerunt. Ast hoc non persvasum sibi habeat Excelma Dominatio, quia actualem sumamque habemus indigentiam qualificatorum Juvenum in his sacris Administrandis Missionibus, quam indigentiam aliquot annorum spatio, subministrandam sperabamus Juvenum istorum adminiculo, sed cum a medio secundo anno instructore caruerint nullius officii gerendi capaces futuros praecognovimus. His tamen supradictis non multam habeo fidem: Nec facile mihi persvasum haberem Admodum R. P. Ministrum Provincialem Almae Provïae s. Joannis a Capistrano in tantum Paternae Charitati obfuisse ut eos sine sufficienti instructore ita inibi morari patiatur, sed eorundem Juvenum sua Sorte minime Contentorum, excusationes in peccatis intelligere debeo, Vagari potius cupientium, quam dilligenter suis studiis incumbere satagentium. Cum igitur praeclarae Bonitatis ac Urbanitatis Suae ligamen ceterarumque Suarum Virtutum Splendor, apud me Valde sit Coñendatus percupio de qualitate status clare istorum Juvenum prima se offerente occasione a Sua Excelma Dominatione informari. Audio equidem (si Verum sit) dixisse Viennae Suam Majestatem Excellmae Doñtioni: Necessitas foret aedificandi Unum Collegium Bosnensi Juventuti si moderni temporis Circumstantiae faverint. Quibus ex Verbis mihi intelligere videtur, non minimam esse Confidentiam illius, Cum Sua Excelma Dominatione ac proinde in hac rerum perturibatione, Juvenum Bosnensium non imminutam solicitudinem: quapropter Suae Majestati iñensas reponimus grates. Ast si Sua sacra Majestas tali interposito Praelato exhibitum suum erga Nos modificaret favorem, longe Nobis foret utilius, Suae Majestati Coñodius, ac minoribus esset expensis, si Nostros Juvenes, uti prius erat, per Conv̄tus Provinciarum distribueret, eorumque studiis respectivis prospiceret, ac sollita eorum necessitati pensione occurreret; Tunc hae(c) Provincia hactenus Commodum non experta Juvenum inibi degentium, sentiret, ae proinde hae sacrae Missiones subsisterent: Plura modo scribere abstineo, ne evadam prolixior, sed pro ultimo

Suam Illustritatem optime Valere jubeo; eoque amore; ac fiducia, repetitis sacro Annulo infixis osculis ac(c)edo, quo me id posterum prosequi a Sua Illma Dominatione exopto. Vale.

Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, a. 1793.—1835.

LI.

30. rujna 1796.

Pijo Papa VI. imenuje fra Grgu Varešanina ruspenskim biskupom, dispenzaje ga od residencije i daje mu vlast, da ga može rediti svaki katolički biskup, koga on odabere i to i uz asistenciju prostih svećenika.

Pius PP. VI.

Dilecte Fili Salm et Aplicam Ben. Apostolatus officium meritis licet imparibus nobis ex alto comissum, quo Ecclesiar. omnium regimini divina dispositione praesidemus, utiliter exequi adjuvante Domino cupientes, solliciti corde reddimur, et solertes, ut cum de Ecclesiar. ipsarum regiminibus agitur committendis, tales eis in Pastores praeficere studeamus, qui Populum suae curae creditum sciant non solum doctrina verbi, sed etiam exemplo boni operis informare, commissasq. sibi Ecclesias in statu pacifico, et tranquillo vellint, et valeant auctore Domino, salubriter regere, et feliciter gubernare. Quum itaque Eccelsia Episcopalis Ruspeñ in Africa sub Archiepo Carthagineñ, quae in partibus Infidelium consistit per obitum bo: mem: Emanuelis Obelar ultimi illius Episcopi extra Romanã curiam defuncti, Pastoris solatio destituta remanserit; nos ad felicem ejusdem Ecclesiae provisionem paternis, et sollicitis studiis intendentes, post deliberationẽ, quam de praeficiendo isti Ecclesiae Personam utilem, et fructuosam cum Veñlibus Fratribus Nostris S. R. E. Cardinatibus negotiis Propagandae Fidei praepositis habuimus diligentem, demum ad te ex legitimo Matrimonio procreatum, et in aetate legitima constitutum, cuique apud Nos de vitae munditia, honestate morum Christianae Religionis et Catholicae Fidei zelo, ac Spiritualium providentia, et temporalium circumspectione fide digna testimonia perhibentur, direximus oculos nostrae mentis. Quibus omnibus debita meditatione pensatis Te a quibusvis excommunicationis, suspensionis, et interdicti, aliisque Eccliis sententiis, censuris, et poenis a jure, vel ab homine, quavis occasione, vel causa latis, et quibus quomodolibet innodatus existis, ad effectum pntium dumtaxat consequendum harũ serié absolventes, et absolutum fore censentes, eidem Ecclesiae Ruspeñ de Persona tua Nobis, et memoratis Cardinalibus ob tuorum exigentiam meritorum accepta, de Fratrum eorumdem consilio aucte Aplica providemus, teque illi in Episcopum praeficimus, et Pastorẽ, curã, regimen, et administrationem ipsius Ecclesiae Ruspeñ tibi in spualibus, et temporalibus plenarie committendo in illo, qui dat gratias, et largitur praemia confidentes, quod, dirigente Domino actus tuos, praefata Ecclesia Ruspeñ per tuae circumspectionis industriã, et studium fructuosũ regetur utiliter, et prospere dirigetur, ac grata in eisdem spualibus, et temporalibus suscipiet incrementa. Jugum igitur Domini tuis inpositum humeris prompta devotione suscipiens, curam et admnẽ ptas sic exercère studeas sollicite, fideliter, et prudenter, ut Ecclesia ipsa Ruspeñ Gubernatori provido, et fructuoso administratori gaudeat se commissa, tuq. praeter aeternae retributionis praemium, Nostram, et Nrae Sedis Aplicae Benedictionẽ, et gratiã exinde uberius consequi merearis. Praeterea

tibi, ut ad Ecclesiam Ruspeñ p̃ta, quamdiu ab Infidelibus detinebitur, accedere, et apud eam personaliter residere minime tenearis, dicta aucte de specialis dono gratiae indulgemus. Caeterum ac ea, quae in tuae commoditatis augmentum cedere possunt, favorabiliter concedentes, tibi, ut a quocumque, quem malueris, Catholico Antistite, gratiam, et communionẽ dt̃ae Sedis Nostrae ap̃licae habente, accitis, et in hoc tibi assistentibus, loco Episcoporũ, duobus Presbyteris secularibus, seu cujusvis Ordinis, Cong̃nis et Instituti Regularibus, similes gratiam et communionem habentibus, munus consecrationis recipere, libere, et licite possis, et valeas, ac eidem Antistiti, ut, receptis a te priùs Fidei Catholicae professione juxta articulos pridem a Sede Nostra propositos, ac Nostro, et S. R. E. nomine fidelitatis debitae solito juramento, munus p̃tum tibi aucte Ñra impendere licitè valeat, plenam, et liberam harum seria aucte p̃ta tribuimus facultatem. Volumus aut., ac eadem auctoritate statuimus, atque decernimus, quod nisi receptis a te per dictum Antistitẽ juramento, et Fidei proffessione hujusmodi, ipse antistes munus p̃tum tibi impendere, et tu illud suscipere praesumpseritis, idem Antistes a Pontificalis officii exercitio, ac tam ipse, quam tu a regimine, et administratione Ecclesiarum Vestrarum suspensi sitis eo ipso. Datum Romae apud Sanctam Mariam Majorem sub annullo Piscatoris die XXX. Septembris MDCCXCVI. Pontificatus Nostri Anno Vigesimosecundo.

Izvornik na pergameni u arhivu franjev. samostana u Kr. Sutjesci.

LII.

28. listopada 1796.

Pro-vikar Josip Galupff javlja apostolskome vikaru u Bosni, da su franjevački pitomci iz Velike premješćeni u Požegu, gdje će javnu školu pohagjati. Od onih u Zagrebu Dobretić je premješćen u Pečuh, gdje uči pod redovničkom stegom bogoslovlje. Ostali pak, koji su u svjetskome odijelu, razmješćeni su u Zagrebu po raznim kućama, dok se ne popravi franjevački samostan u Zagrebu.

1260.

Illustrissime ac Reverendissime Episcope, D̃ne
mihi singulariter Colendissime!

Intuitu Juvenum, qui in his partibus pro missionibus Bosnensibus educantur, et quorum curam datis de 30º Julii a. c. literis Illustritas V^ra^ commendare dignabatur, eae jam ab altiori Loco dispositiones factae sunt, ut pro futuro magistris ñ careant; et quidem illi, qui hucusque in Velikensi Conventu degebant, translatis jam nunc penes altissimam ordinationem ad Conventum Posseganum ex Conventu Velikensi Religiosis illic scholas publicas adire, ac proinde literis vacare poterunt. Ex illis vero, qui Zagrabiae huc usque studebant, P. Dobretich Quinque-Ecclesias abire jussus illic in Conventu Franciscanorum sub disciplina Regulari Theologicis studiis operam dabit, reliqui adhuc ipsi in saeculari vestitu incendentes Zagrabiae quidem per saeculares domos dispersi sunt, sed et ratione horum eae jam iactae sunt dispositiones, ut hujas Conventus Franciscanorum, ut primum per tempus licuerit, publicis expensis reparetur, eoque omnes omnino Juvenes Bosnenses, qui beneficio stipendii fruuntur, illocati sub cura et directione Conventus superioris, aut alterius idonei ad id destinandi Patris educationem accipiant. Haec igitur ad quietandam circa hos Juvenes Illustritatis V^rae^ Paternam

sollicitudinem significando piis precibus commendatus cum distinctissimo cultu persevero. Datum ex offo Dioecesis 28ª Octobr. 796. celebrato.

Humillimus servus
Jos. Galupff Arch. Dioec.
Pro-Vicarius.

Izvornik u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

LIII.

17. kolovoza 1797.

Baron Thugut javlja redodržavniku bosanskih Franjevaca fra Mati Ivekiću, da je bečki dvor dozvolio slati svu bosansku franjevačku mladež na nauke u cesarske zemlje.

Der Major Boxich aus Gospich hat vor einiger Zeit das Ersuchen der Obern von der Bosnischen Franziskaner Provinz einbegleitet, womit das dringliche Ersuchen hieher gemacht wird, das ihre junge Geistlichkeit bey gegenwärtigen Umständen die Studien in den kaiserlich-königlichen Erblanden machen dürfte, besonders da noch in Erwegung kommt, daß sie selben weder in die Lombardie, wie vorwärts, noch in andere Gegenden Italiens schjeken können.

Da schon mehrere Missions Geistliche aus dieser unter allerhöchster Begnehmigung ihre Studien in Hungarn, oder Slavonien zu machen die Erlaubnüß erhalten haben, so hat man störderfnenst mit der königlich-Hungarischen Hofkanzlei in das Einvernehmen gesetzt, von welchen man so eben die Anzeige erhält daß diesen jungen Franziskanern die Unterkunft in Agram, in Fünfkirchen, und Teils in Stein- am Anger verschaft werden kann, und daß die königliche Statthalterei bereits dahin angewiesen seye, das Nötige hinzu zu verfügen.

Nebst der Bitte, durch den nemlichen Canal, als das Ersuchen hirher gebracht werden auch von dem Erfolg durch Behörde weiter verständigen zu laßen, hat man die Ehren das Schreiben des Major Boxich, und das Ersuchen der Obern von den Bosnischen Franziskanern hier euch anzuschließen.

Wienn den 17. Aug. 797.

Bar: v: Thugut.

Službena goticom pisana kopija s prevodom u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

LIV.

26. kolovoza 1797.

Vojno vijeće u Beču nalaže karlovačko-varaždinskoj vojničkoj komandi, da biskupu Botos-Okiću javi privoljenje bečkoga dvora, da se u njegovim zemljama bosanska franjevačka mladež naobrazuje.

Was die Hof- und Staats-Kanzley aus dem Anlaß des von dem H. Major Boxich aus Cospich vor einiger Zeit einbegleiteten Ausuchen der Obern von der Bosnischen Franziskaner Provinz, womit ihre junge Geistlichkeit bei gegenwärtigen Umständen die Studien in den kaiserlich-königlichen Erblanden machen därfe, dem Hofkriegsrath zu vernehmen gegeben hat, hievon wird dem General Kommando in der abschriftlichen Anlage zu dem Ende die Mitteilung gemacht, um von dem Inhalt der Hof- und Staats-Kanzlei ihrer Aüßerung den Bischofen Okich durch den Major Boxich verständigen zu laßen.

In Ermanglung eines Kriegs Praesidenten.

Graf Tige m. p.

Službena goticom pisana kopija u arhivu Bosne Srebrene, na kojoj se niže potpisa još čita: »Ex Consilio Aulae Bellico Wienn den 26. August 797. V: Arlandiny m: p: Aus den Karlstädter Warasdiner Generalkomando«.

LV.

3. prosinca 1797.

Bosanski redodržavnik fra Mato Ivekić javlja svojim klericima, da je na molbu zagrebačkoga biskupa Vrhovca, baruna Thuguta i Antuna Božića Gospićkoga dobio dozvolu, da može mladež slati na nauke u cesarske zemlje; zapovijeda im, da krenu u Ugarsku na nauke, nu tamo, da se prije predstave zagrebačkome i pečuvskome biskupu, te redodržavnicima sv. Ladislava i sv. Marije, kod kojih će stanovati.

Fr: Matthaeus Ivekich Ord: Min. s. P. N. Francisci, de Obstia Lector, Praedtor jam deffinitor, et ad praesens in hac observanti Provĩa Bosnae Argentinae Minister Provlis et in Domino servus.

Dilectis Nobis in X̃to Fratribus Clericis expresse professis nempe: Angelo Drinovacz, Marco Pavlichevich, Stephano Christichevich, Joanni Scoçibusich, Paulo Vukadinovich, Francisco Kraglevich, Eliae Musich, Marco Ivanovich, Stephano Karlovich, Mariano Jacovglevich, ac Gregorio Juriçevich, salutem, et pacem in Domino sempiternam.

Christi fideles in hocce Regno Bosnae, nunc Imperio Othomanico subjecto situati, ac diro Tyranico praessi jugo Divina sic disponente Nemesi, usque ad cognitum sibi tempus, nisi Evangelico Doctrinae in orthdoxa fide firmarentur Verbo (quod sine majoribus studiis nequit prestari) brevi tempore defervesceret, et quaquaversus dispergerentur. Cui discrimini, pro Pastoralis Nostri muneris ratione, Nobis mature mederi cupientibus his calamitosis temporibus, varii occurrebant obices: Italia, qua plurimum utebamur tota dire devastata, ac periculis Incolarum cincta imminentibus: Sed nec ditiones Suae sacro-caesareo Regiae Majestatis sui formidandi Excidii carebant momentis. Ideo Missionum cogente necessitate lachrimosis oculis, hos Juvenes diutius suis necessariis carentes studiis eo usque considerabamus donec Nobilissimarum Virtutum odoriferus splendor Francisci videlicet 2di Caesaris nunc feliciter regnantis sparus ubique, ac divulgatus Nos Fratres Bosnenses induxit, ac illius Regalis fiducia erexit, ut ad eumdem bina perhumili Instantia, Nostras extendamus suplicationes tum per Exellentissimum Dominum Maximilianum Varhovacz, Ecclesiae Zagrabiensis Clarissimum Praesulem: Cum etiam per Eccellentissimum D. Baronem Thugut, intimum Suae sacrae Majestatis Consiliarium, mediante Illmo D. Antonio Boxich a Gospich; ad quas suplicationes sacratissima Majestas, tum propria innata clementia sua nclinata ad compatiendum Nobis cum etiam diu lugentium directa praecibus benignissime Nobis praesenti decreto indulsit, dato Viennae 26.[1]) Augusti ex Consilio Bellico 1797. ut ultro praefixum Numerum, imo quotquot in praesenti habemuš submittere queamus. Vos igitur suprafatos harum Vigore praesentium, s. obedientiae merito interjecto; Ad Regnum Hungariae studiorum causa destinamus,

[1]) U tekstu istoga »Protocollum-a« prije ovoga pisma stoji, da je dozvola dana 25. kolovoza 1797.

humiliter illorum Locorum Excellentissimos Dominos adituros Episcopos; nempe: Maximilianum Varhovacz, Ecclesiae Zagrabiensis. Quinque Ecclesiarum Episcopum, Paulum Ladislaum Exterhazi, a quibus et ad ulteriores ordines suscipiendos promoveri poterunt suo tempore. Item Admodum Rẽdos Patres Ministros Provinciales, s. Ladislai, Provinciae, ac s. Mariae in Hungaria apud quos moram ducetis, hosque omnes humiliter deprecando Una Nobiscum, ut memores insitae pietatis procuratis Vobis convenientibus studiis prospicere dignarentur Numeroso huic Gregi Christi, premia aeterna ideo ab eodem recepturi in Coelis: a Nobis autem gratiarum actiones. Angelus Bonus Custos sit Vobis Comes itineris Vestri, Memores estote obligationis Vestrae Religiosae, optime Valentes pro Nobis Deum exorate.

Datum in Conv̄tu Nostro s. Spiritus Fojnicae die 3 Xbris 1797.

Paratissimus in D̄no Fr: Mathaeus Ivekich, Miñter Prov̄lis m̃ppa. De mandato s. Admd. R. Pattis Fr: Mattheus Christichevich secretarius Provĩae mp̄pa.

Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, a. 1793.—1835.

LVI.

7. rujna 1799.

Fra Luka Dropuljić, redodržavnik bosanskih Franjevaca šalje u Beč fra Matu Kristićevića, da kod dvora radi, kako bi se franjevačka mladež bosanske redodržave primila u cesarske zemlje na više škole, jer se u druge zemlje ne mogu slati. Usput mu zapovijeda, da najprije pohodi hrvatskoga bana, zagrebačkoga i pečuvskoga biskupa, te redodržavnika sv. Ladislava.

Fr: Lucas Dropuglich Ord: Min: s. P. Francisci de Obs. Conc. Lec. Thẽgus, Aḡgtus, jam Diftor, et ad praesens in hac Alma Obšti Provĩa Bosnae Argentinae Mĩst Prōlis et in D̄no servus.

Dilecto Nobis plurimum in X̄to Jesu Rẽndo P̄ri Fr̄i Mattheo Christichevich Theologo, Coñri, jam secretario, et Aḡgreto ejusdem Ordinis Proviae salutem sempiternam.

Nostrorum Rẽndmorum P̄rum superiorum Geñlium praeteritorum et praesentis specialis piètas Paternorum Viscerum erga Nos, qui sub hoc Dominatu Othomanico ab aliquot saeculis moram ducimus, atque sacras has Missiones incolimus, praegrandis commiseratio semper fuit, a quibus inter alia nonnulla, hoc quoque Privilegio donati sumus, quatenus ob communes, atque urgentes hujus Provĩae necessitates possimus, et valemus, usque Viennam, etiam ad Avlam Suae sacrae Caesareo Regiae Apostolicae Majestatis, mittere aliquem ex alumnis Nostrae Proviae, practicum, versatum, atque probatum, qui ibidem Provĩae nomine negotia occurentia exponeret, atque illa, quae eidem fuerint necessaria postularet. Cum igitur munc, aut unquam tali superiorali privilegio uti, et ad praelaudatam sacrae Caesareae Majestatis Avlam accedere necessarium sit, Nobis, et Tibi conscium est, ratione scilicet susceptionis Juventutis Nostrae Seraphicae pro altioribus studiis inchoandis; quia adhuc nullibi alias Provincias Ordinis spes sit ipsos transmittendi. Porro cum aliunde Te supra fatum Patrem morum honestate, Religiosarum virtutum gravitate, urgendarum rerum dexteritate, apprime ornatum, pro similique Legatione peragenda, adjutore Deo, cepacem esse noverimus; privilegiorum supradictorum vigore fulti, urgentibusque supradictis necessitatibus Provĩae, praesentibus Legitimis Patentibus Litteris Nostris facultatem Tibi facimus, adjun(c)to quoque salutaris Obedientiae merito, quatenus cum socio

Fratre Michaele Cinussich Clerico professo, ejusdem Ordinis, et Provĩae, ad dictam Augustissimam Avlam Caesaream, si opus fuerit adirè possis, ibique de supradicta necessitate Nostra communi humiliter, et prudenter tractare, atque peragere satagas. Priusquam tamen viam aggrediaris Viennam versus, humiliter Te siste Excellentissimo Dõno Bano Croatiae, et coram Excellentissimis, et Rendmis Dominis Eppo Quinque Ecclesiensi, necnon coram Adm R̃do Patre Mistro Provinciali Provinciae Sancti Ladislai, ut Tibi amore Jesu Xti, ubi opus fuerit patrocinari, atque erga Te, et has sacras Missiones inatas commiserationes habere dignarentur, qui praemia a Deo, et a Nobis juges ad Deum praeces habituri. Reccomendamus quoque Te omnibus aliis Benefactoribus ad quos hospitii Causa declinaveris. Vale, et Angelum Dei Bonum comitem in via habeto, Deumque pro nobis exorare memento.

Datum in Convtu Nostro s. Catharinae V. et Marť. 7. 7bris 1799.

Fr: Lucas Dropuglich Mĩster Prõlis L. + S. De M̃to Pris Suae Adm R. Fr: Thaddaeus Lagarich secretarius Provĩae mppa.

Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, a. 1793.—1835.

LVII.

7. rujna 1799.

Bosanski redodržavnik fra Luka Dropuljić preko fra Mate Kristićevića piše hrvatskome banu, da se kod cesara zauzme, kako bi se i ostala franjev. mladež, koja je dosadanji broj prekoračila, providjela sa stipendijama i smjestila u cesarske zemlje na nauke.

Cum in praesenti tempore tanta obruamur angustia solicitudinis nostrae, ratione impositi nobis insuportabilis officii, ut nisi spe firma assequendae benevolentiae erigeremur, taliumque magnanimorum Patronorum favoribus sustentaremur, illico Animo Corporeque tenus in favillam dissolveremur: Gratiosissime Dõne! hac vero verborum expressione, vellem Suae Magnificae generositati (ut nos sufficienter intelligat) indelebile quasi Cordis mei Vulnus ostendere, qua ratione horum octo clericorum valde discrutior, hinc enim mittendi sunt absolute studiorum gratia! Sed quo? anceps maneo! nec scio cui me nimis Lugenti, refocillanti vertam? nisi ad antiquae suae erga nos commiserationis, magnitudinem, quae me sola reficere, et consolari potest si lubet. Hi etenim Juvenes, sicut, et alii, a qui(bus) sors, in his Missionibus Conservanda Religionis, et incrementum Fidei dilatandae maximae dependet, ob pertubatam ubique pacem ad nullam aliam Provinciam mitti possunt, nisi suae Excellemae Dom̃nis benigno ostenso favore, ad Caesareas Ditiones se conferant.

Quamobrem suplices saepius ad Suam s̃smam Majestatem Preces direximus, et nulla adhuc experta repulsa Nobis indulgebat, ut Juvenes Nostros secure ad loca eis destinata mittere queamus Regia illico sufficienti pensione donandos; cujus favoris memoria, nullo unquam tempore, apud Nos morietur. Verum aucto numero, Nostrorum undequaque Juvenum, in iisdem Ditionibus Suae Majestatis. Abstinuimus hos mittere, donec interveniente vallido Suae Excell̃ae Patrocinio eis locus demonstretur; Quem favorem attenta propria Suae Excell̃ae benignitate, in has Missiones, Nos firmiter consecuturos speramus. Queis dum pro incolumitate Sua Devotas fundimus ad Deum Preces, in debito Suae Venerationis perseveramus obsequio.

Datum Cressevii in Conv̄tu s. Cath. V. et M. Die 7. 7br. 1799.
Humilis, et Devotus servus Fr: Lucas Drop: Mister Prō̄lis.

Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, a. 1793.—1835.

LVIII.

7. rujna 1799.

Bosanski redodržavnik fra Luka Dropuljić preko fra Mate Kristićevića moli zagrebačkoga biskupa, da se zauzme kod cesara, da se i ostali klerici prime na nauke u cesarske zemlje i da dozrele za regjenje ili redi ili kome drugome biskupu na regjenje spremi.

Talibus eisque continuis premimur angustiis Dignissime Praesul, ut breve post tempus omnium Nostrum excidium inevitatabile habituri videamur, nisi matura deliberatione de idoneis Animarum Pastoribus solicite in hac sacra Missione provideretur. Validum igitur Vestrum in hoc negotio sup̄lices auxilium imploramus, et per Viscera summae Charitatis Christianae, obsecramus, quatenus octo Clericos Professos acceptare non dedignaretur in tutelam, Gremium Paternae inditae benevolentiae Suae, quos (hucusque immensis devicti Beneficiis) prius mittere non praesumimus, donec Vestrae Excell̄ae benignum assensum promereamur.

Dum enim recordaremur tantorum beneficiorum onusti pondere, a Sua sacra Majestate, in hac lamentabili rerum vicissitudine, nimia obruimur erubescentia: Ast cum denuo molestemus Sacro = Caesareo = Regiam Coronam, dura adigimur necessitudine, omni alio subsidio carentes; eo quod Italiae provinciis sus deque, indesinenter Bello turbatis nefandum naufragium passi simus, propterea ad istum unicum, eumque tutissimum vel inviti vehimur Portum. Illis igitur perpensis circumstantiis adhuc durantibus, facile a tam frequenti remorsu, excusabimur, apud Suam Excellentiam.

Tandem rogamus insuper Vestram Excellentiam, ut quoscumque Clericos Nostros isthic degentes idoneos suscipiendorum respectivorum Ordinum repererit, illis sacros Ordines conferre secure poterit, vel ad alium Ill̄mum orthodoxum Ep̄pum dirigere, si opus fuerit, possit. Prout Possegae adest quidam Frater Franciscus Simkich nullos habens Ordines, quibus condecorari desiderat. De reliquo ferventissimas, licet indignas, preces Nostras, ad Deum fundimus pro felici Valetudine, et salute Excell̄ae Vestrae, in summo Venerationis Cultu, et osculo sacri annulli perseveramus.

Datum Cress: in Conv̄tu s. Catharinae V. et M. hac die 7. 7bris 1799.
Humilis, et Devotus servus Fr: Lucas Dropuglich M̄ister Prō̄lis.

Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, a. 1793.—1835.

LIX.

10. rujna 1799.

Diskretoriji kreševskoga, fojničkoga i sutješkoga samostana mole definitorij svoje redodržave, da moli apostolskoga vikara, da buduć je sve poskupilo, digne stipendije misa i to: čitanih na 20, a pjevanih na 60 para.

In Dei Nomine Amen

Mih dolli podpisani Gvardiani sak svoijem Discretoriom od Kresseva, Fojnicze, i Suttiske çinimo poniznu molbu O. M. Postovanomu Prv̄lu, i svemu Diffinitoriu od Nasce Provinczie Bosne srebarne, kako sad ovoga vrimena svaka

stvar jest poskupila, koliko svaka robba, toliko nadnicze Texaçke, da reçemo sve trostruko, kako i vih sami znate, i vidite. Dakle molimo Vas da ovu nascu molbu prikaxete Prisvitlomu G. Biskupu Ruspenskomu, i Nascemu Vicaru Apostolskomu dabise dostojali podignuti, i Nasce nadnicze, illiti Misse, kakosu podignute i Texaçke nadnicze barem na parah 20 stivene, a Misse Kantane na parah 60. ondabise Kantale majori devotione sine nausea; zastobisse magne Kantalo. Arekosmo Misse Stivene po 20. para onda bi se lascgne mogle upraviti akobi koja se mogla na dvor poslati, zascto parah 15. Dalmatinski fere aquivalent 20 paris Nostris &: Pro qua gratia Deus &: &:

Dabamus Cressevii 10. 7bris. 1799

Humillimi Oratores

Ita est Fr: Ant(oni)us Nicolich Aggtus et Vic:
Ita est Fr: Petrus Allovich ex Min: Provĩis m. p.
Ita est F Franciscus Milloscevich.
Et ego Fr Elias Nicolich Gvardianus mpp.
Pečat krešev. samostana.

In Dei Nomine Amen.

Istim riçma, istu milost prosimo Discretoria Crescevskoga mi dolli podpisani Discreti Manastira Fojniçkoga.

Datum Fojniczae die10. 7bris 1799.
Ita est Fr̃ Michael Çuich Vicarius Loci.
Ita est Fr. Bonra á Livno Aggtus.
Ita est Fr̃ Paulus Francovich ex Diffr.
Et Ego Fr. Mathaeus Iveka ex Miñr, et Vicus Geñlis Loco Guardni
Pečat fojnič. samostana.

Istu milost prosi Discretorio Manastira Suttiskoga doli podpisano
Ita est F. Joseph Klarich Vicarius
Ita est Fr. Franciscus Millan Discretus
Ita est Fr̃ Petrus Manànovich ex Custos.
Ita est Fr̃ Laurentius ex Custo (sic!)
Ita est Fr. Antonius Thomich Lec. Iubilatus.
Ita ẽ Fr Stephanus Batvich Gvardnus
Pečat sutješk. samostana.
Izvornik u arhivu Bosne Sebrene u Sarajevu.

LX.

11. rujna 1799.

Definitorij Bosne Srebrene moli apostolskoga vikara, da stipendije misa digne i to: čitanih na 20, a pjevanih na 60 para, te da ukine Grgurove mise — circulos.

Illme, ac Rẽndissmme Domine Praesul!

Porrigimus Nos infrascripti Dominationi Vestra Illmae, ac Rendssmae praesens insertum Memoriale Supplicatorium, quod Nobis retulerunt RRdi PP. Superiores Locales, et Discreti trium Conventuum Cressevii Fojnicae, et Suttiscae, precantes humillimè ut dignetur eumdem benigné excipere, annuere Supplicationibus Oratorum. Precamur etiam adhuc Dom̃nem Vestram Illmam, ac Rẽndmam, ut (si fieri potest) aboleat illam Seriem Missarum celebrandarum, quam Circulos vocant, vulgo Velike Misse, quia tot, et tantis gravamur, ut neque valeamus

illis Satisfacere, nec cui transmittere; relinquendo tam dantes, quam accipientes in Libertate, tot Nº Missas celebrãdi, quot Stipendia pro iisdem fuerint oblata pro uno, nempe, vel pro una &. Hi tamen Circuli in posterum non audiantur. Pro qua gratia &. Quam Deus &.

Scriptum Fojnicae in Conv̄tu S. Spiritus die 11. 7bris 1799.

Ita est Fr. Nicolaus Golub Diff: Provĩae

Itá est Fr. Joannes Mirceta Custos Proviae:

Et Ego F: Lucas Dropuglich Mĩster Prõlis Mppª

Pečat Bosne Srebrene.

Izvornik u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

LXI.

12. listopada 1799.

Apostolski vikar fra Grgo Varešanin na molbu definitorija bosanske redodržave diže stipendije čitanih misa na 16 para, nu hoće, da se dužnostima prije primljenih najprije zadovolji. Pjevane dići ne može, jer se u manjku orgulja i osoblja često pjevaju na nedopušćen način. Na župama pjevanje misa »sub poena suspensionis« zabranjuje i to jer se nedolično pjevaju i jer radi toga trpi duhovna pastva.

Ex audientia Vicarii Apostolici.

Maturè perpensa retro inserta Instantia, atque quoque attenta pauperie Nostrati gravi jugo tyranico pressorum determinamus, ut amodo pro Missis Legendis Sexdecim Parre currentis monetae tuto accipiantur ab offerentibus; prius tamen satisfaciendum est omnibus omnino oneribus inantecessum Susceptis. Missas vero Gregorianas, vulgo Velike Missae, quae ab immemorabili pia, et magna devotione, majorique fiducia liberandi Animam brevi de Purgatorii poenis à fidelibus ultro offeruntur, abolere formidamus. Porro quod attinet Missas Cantandas, attento iñodulato, inconditoque cantu quibusdam in Ecclesiis Nostris fieri solito, non tam ad pietatem, et devotionem, quam nauseam et stomachum moventae non modo, verum etiam sepius defectu numeri neccessarii talium qualium Cantorum (organis quippe caremus) stipendium majus pro eisdem assignare non levis scrupulus inest nobis non solum, sed et hactenus assignatum impuné tolerare. Toleramus tamen, ne discordis incurramus notam. Ast in Parochiis foris Misssas decantari sub poena suspensionis eas celebrandi inhibemus: enim vero, praeter multas indecentias tunc committi solitas (quas experti sumus) fideles moribundi passim (prout accepimus) Sacro Viatico, debitaque in agone assistentia privantur, dum quotidie Curatores Animarum in his occupantur.

Datum ex Residentiali Conv̄tu. S Joannis Bapt̃aeSuttiscae die 12 8̄bris 1799.

Fr̃ Gregorius Ep̃pus. et Vicarius
Apostolicus Mppa

De Mand̃º D. S. Ill̃mae, ac Amae
Fr. Stephanus Marcovich à Travnik Secr. Ep̃plis

Pečat biskupa fra Grge.

Izvornik u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

(Nastavit će se.)

К познавању терцијарне флоре сјеверозападне Босне.

Од

дворског савјетника **Хермана Енгелхарта (Engelhardt)** у Дражђанима.

(Са 1 таблом.)

Слиједећи описи врста, као што скоро сви до сада од мене обрађени прилози терцијарној флори Босне и Херцеговине[1]), односе се такођер на окамењине, које потјечу из збирка земаљског геолошког завода у Сарајеву, предстојник којег, госп. владин савјетник др. Фрид. Кацер (Katzer) приопћио ми је о поријеклу истих дословно слиједеће:

»Малени број ових билинских остатака потјече из наслага, које садржавају уклопљене слојеве смеђег каменог угљена, и налазе се у сјеверо-западном дијелу Босне, источно од Босанског Новог. Те наслаге леже у већини случајева непосредно на еоценским творевинама а покривене су мјестимице средње миоценским морским наслагама и одговарају гледом на старост потпунома осталим језерским олигомиоценским наслагама Босне. Не налазимо их, како се то довде опћенито мислило у трим посве одијељеним, засебним дијеловима, већ се протежу у непрекидном слиједу почам од десног обронка Уне код Церовице, Жуљевице и Водичева, према југоистоку преко Љешљана, Деветаца и Марина до Јутрогошће и Враголова. Ту предлежи дакле један једини сувисли низ младотерцијарних камених угљенастих наслага, који је око 20 *км* дугачак али промјењиве ширине. Геолошко лице овог краја, између Уне и Сане источно од Бос. Новог, добива тиме према ономе што је до сада о том предјелу било познато, посве неочекивани изглед«.

»Наслаге састоје већим дијелом из слатководних лапора са уклопљеним слојевима угљена, које последње обично непосредно прати ило. О међусобним одношајима истих те о слојевима смеђег угљена и геолошкој грађи овог предјела, не ћу да на овом мјесту споменем више, јер намјеравам о томе опширније проговорити другом приликом. Лапори су мјестимице пуни остатака шкољка, навластито *Congeria* и *Cypris* врсти. Билинских отисака налазимо додуше свуда појединце, али веома ријетко у већим накупинама и то најчешће у посве меканом лапору, који се даде тешко цијепати, тако да није тако лахко наићи на

[1]) Успореди Гласник и т. д. књ. XIII., XIV., XV., XVI., XX., XXII., као и Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Hercegovina, Bd. IX, XI und XII.

добро одржане отиске. Једно од најбогатијих налазишта лежи на јужној страни седла Крива глава (сјевероисточно од Бос. Новог), на путу, који води одатле према Дервишима непосредно испод вршка; друго се налазиште налази код цркве у Марини (сјевероисточно од жељезничке станице Брезичани у котару приједорском). Из ових обију налазишта потјечу сви прилежећи, описани отисци, изузев један цвијетни пупољак, који је нађен у близини Шичаревог гаја у врху крагујевачке долине у Сводној, источно од Криве главе, и три отиска листова, које је нашао пристав земаљског геолошког завода госп. Ј. Турина код Шерефлија, југоисточно од Бос. Дубице. Наслаге из којих потјечу отисци тих листова, наставак су лапора Јеловац седла у којима сам ја прије неколико година нашао отиске *Pinus saturni* Ung., *Glyptostrobus europaeus* Brgt. sp. и *Persohica laurinoides* Engelh.[1]).

У прилежећим изводима навађа госп. др. Кацер гледом на стратиграфски положај наслага, да исте припадају олигомиоцену, што потпуно потврђује карактер флоре. Сравнимо ли врсте, које из наведених налазишта потјечу, видићемо, да се већина врста налази већ у Олигоцену али да више или мање високо у Миоцену долазе; само некоје познате су до сада само из олигоцена, а једна само из еоцена, што чини се да говори више за олигоценску него ли миоценску старост наслага. Опћенити прегледи прилежеће флоре сјећа дапаче на доњеолигоценску флору из Херинга (Häring) у Тиролу или на средње олигоценску флору, н. пр. од Флорсхајма (Florsheim), у којој се налазе остаци билина, које су успјевале у тропској или субтропској вегетацији у далеко већем броју, него ли оних умјерене цоне. За поближе разјашњење овога питања не достаје прилежећи материјал.

Иза овог увода почињем са описом врста.

Опис врста.

Myriceje Rich.

Род: **Myrica** L.

Myrica lignitum Ung. sp. *(Табла 1., слика 7.)*

Engelhardt, Dônja Tuzla, стр. 331 (15.).

Листови су кожнати, копљасти, линеално-копљасти или елиптично-копљасти, дуго-петељкасти, на подини у петељку сужени, зашиљени, неједнако и надалеко назубљени или неназубљени; средње ребро је јако и постаје према вршку тање, пострана ребра су већином јасна, зближена, једноставна, савинута у облику лука и одвајају се од главног ребра под скоро правим кутом.

Наш одломак припада по свој прилици овамо.

Unger рачунао је ову врсту (Chl. prob.,стр. 142.) у род *Quercus;* Ettingshausen (Prot. d. Vorw., стр. 33.) у Протеацеје под именом *Dryandroides;* Saporta приброји ју (Etud. II., стр. 246.) у род *Myrica,* којем су се назору касније прикључили Ettingshausen, додуше само за један дио листова и Heer и остали.

[1]) Испореди Енгелхарт: Прилог познавању терцијарне флоре Босне и Херцеговине. Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Hercegovina, IX. св. 1904., стр. 388. и д.

Ова је врста имала раширено распрострањење те се је могла и у наслагама Босне доказати.

Налазиште: Крива Глава.

Myrica bankisaefolia Ung. *(Табла I., слика 1.)*

Engelhardt, Bosna i Hercegovina, стр. 393. (9.).

Листови су петељкасти, чврсти, кожнати, линеални или линеално-копљасти, свуда оштро напиљени, на обим странама зашиљени; пострани нерви одвајају се скоро под правим кутом, зближавају се, једноставни су, паралелни и савинути у облику лука.

Такођер код ове одлике разилазила су се мјења стручњака, гледом на њезину припадност. Unger прибројио ју је роду *Myrica* L.; Ettingshausen Weber, Sismonda, Heer, и други прибројили су ју дјеломице као *Banksiu* L. дјеломице као *Dryandroides* Ung. у Протеацеје. Посљедњи придружио се је касније назору Unger-a, на што га је потакла чињеница што се код *Banksie* још никада није опажало да би средње ребро према вршку постајало постепено тање, већ је исто увијек кроз цијелу дужину листа једнако дебело.

Листове ове врсте нашло се је почам од сјеверних поларних предјела до Италије.

Налазиште: Шерефлије.

Cupulifere Endl.

Род: **Quercus** L.

Quercus furcinervis Rossm. *(Табла I., слика 4.)*

Engelhardt, Bosna i Hercegovina, стр. 394. (10.).

Листови су нешто кожнати, копљасти, јајасто-копљасти, линеално-копљасти, јајасти или елиптични, зашиљени или на дуго зашиљени, на подини у петељку сужени; на окрајку на дуго назубљени, средње је ребро јако, пострана ребра су многобројна, јака, теку уздуж окрајка и расцијепана су у близини окрајака.

Quercus furcinervis Rossm. сп. је врста старог т. ј. доњег терцијера, која се од многих других врста разликује разноликошћу њезиних облика (сравни Engelhardt, Grasseth, таб. 1.—4.). Потекла је из сјеверних поларних предјела и раширила се је одатле према југу, гдје је иста, судећи по множини налазећих се остатака на једном мјесту, напосе у некојим мјестима средње Њемачке и Чешке, морала имати великог удјела при творби ондашњих шума. У јужнијим и источнијим предјелима, поименце у Швицарској, Хрватској, Херцеговини и Италији налазимо ју ређе.

Некоји под именом ове врсте наведени листови имаду се искључити одавде као што код: Ludvig-a, Paleont., VIII., таб. 34., сл. 1.—4., 6.—8., Unger-a, Ssoszowice, таб. 13., сл. 5., Kumi, таб. 4., сл. 18. Stur је хтио из положаја неколицине листова, који се налазе уклопљени у једној плочи закључити, да листови ове врсте нису друго, до ли саставни листићи врсте *Cupania* Pl., али не могу пристати уз његово схваћање, прем сам исту плочу заједно с њиме у геолошком заводу у Бечу прегледао.

Налазиште: Шерефлије.

Nictagineje R. Br.

Род: **Pisonia** Plum.

Pisonia eocaenica Ett. *(Табла I., слика 10.)*

Ettingshausen, Сагор I., стр. 33.

Листови су кожнати, неназубљени, наопако-јајолики или наопако-јајолико-елиптични, често на подини косо у петељку сужени, на шиљку више или мање извучени, већином тупи; средње ребро је јако, пострана ребра су веома нежна, једва видива и одвајају се под оштрим кутевима.

У Ettingshausen-овом Häring-у на таб. 11. (не на таб. 19., сл. 10. као што Ettingshausen и Heer цитирају) налазимо праву узорну збирку од 22 листа ове врсте, која нам јасно показује, колика је промјењивост ове врсте гледом на облик и величину. На жалост може се на њима само ријетко опажати пострана ребра и онда већином само на ограниченом простору, док се код листова Heer-a и нашим виде исти под повећалом уза сав њихов нежан развитак много бројније и потпуније. Листови из Сагора разликују се својом величином од листова других налазишта.

Налазиште: Крива Глава.

Laurineje Juss.

Род: **Cinnamomum** Burm.

Cinnamomum lanceolatum Ung. sp. *(Табла I., слика 11.)*

Engelhardt, Bosna i Hercegovina, стр. 399. (15.).

Листови су петељкасти, копљасти, неназубљени, на шиљку и подини сужени, зашиљени, троструко нервасти; пострана ребра на подини одвајају се од средњег ребра, насупротно или измјенито, приближавају се окрајку и теку с њиме успоредно, непотпуно су зашиљена, од њих се у окрајна поља одвајајућа терцијарна ребра су веома нежна, често невидива. Према шиљку лежећа пострана ребра савијена су у облику лука и спајају се међусобно, дођа се спајају и са постраним ребрима, која се налазе више према подини.

Род *Cinnamomum,* којег ми већ у кредној формацији налазимо, постизава тијеком терцијарног доба веома велико распрострањење, тако да имамо у Европи само неколико флора, у којима овај род није заступан.

Будући да је облик и нерватура листа овог рода веома промјенљив, није зачудно да је настала велика множина врста, која се је али у посљедње вријеме услијед налаза посредујућих одлика знатно умањила. Што се тиче наше одлике, коју се обично присподабља са садашњом врстом *Cinnamum zeylanicum* Nees. ab Esenb. то се све више и више показује тежња, да се ју приброји врсти *C. Scheuchzeri* Heer, дапаче и *C. polymorphum* Al. Br. sp. (Сравни: Engelhardt, Florcheim, стр. 353. и д.)

Недавно је Staub (Gesch. d. Genus *Cinnamomum,* стр. 65.—72.) одијелио неколико листова и сврстао их под име *C. salicifolium,* што али тешко да ће се опћенито прихватити; Schindehütte налази да је његово ограничење самовољно (Eichelskopf, стр. 43.).

Налазиште: Крива Глава.

ТАБЛА I.

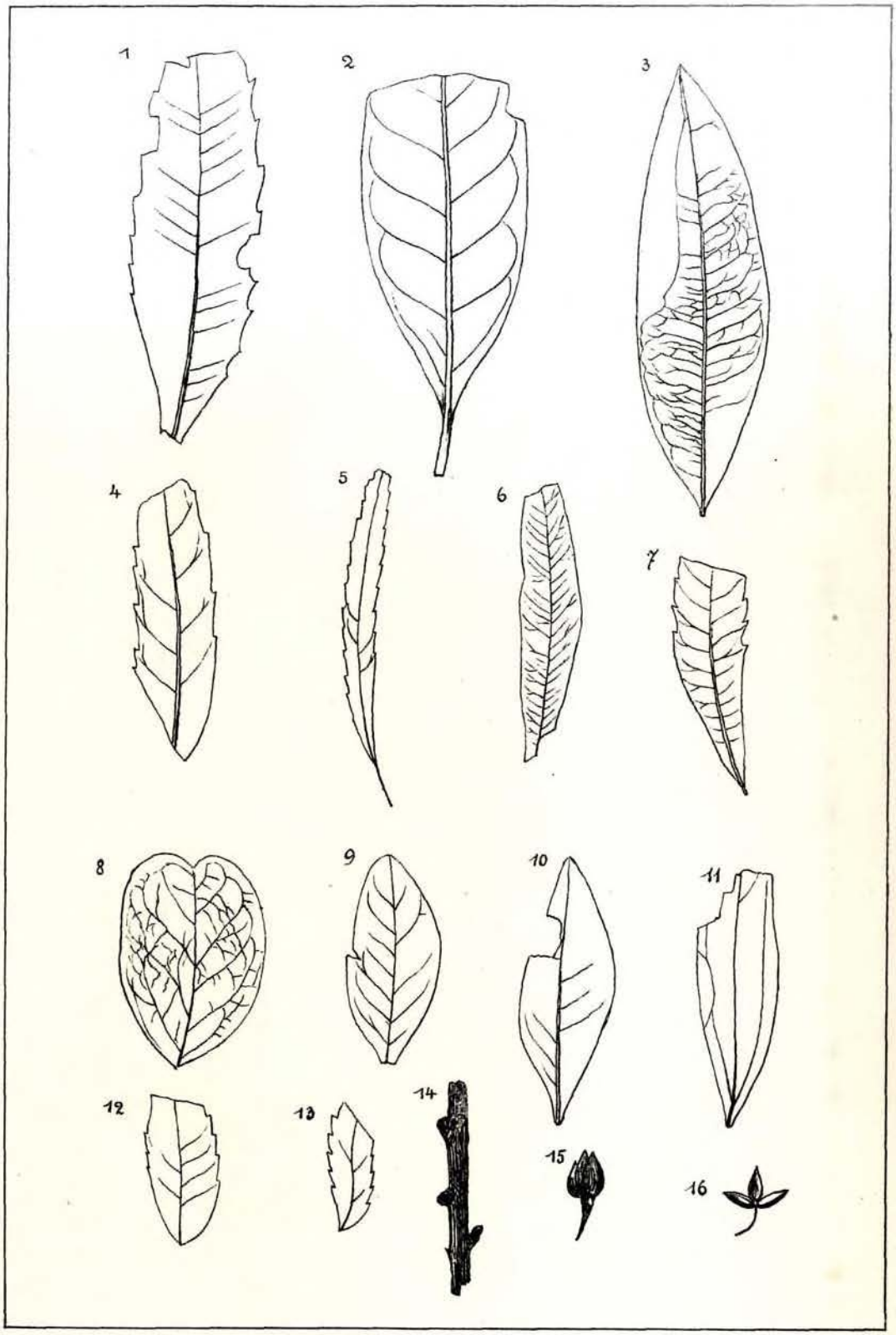

Proteaceje Lindl.

Род: **Banksia** L. fil.

Banksia haeringiana Ett. *(Табла I., слика 5.)*

Engelhardt, Pos. tercij. fl. Bosne, стр. 106. (20).

Листови су копљасти или линеално-копљасти; нешто кожнати, на подини у петељку сужени, на окрајку оштро напиљено-назубљени; средње ребро је јасно, пострана ребра су веома танка, одвајају се под оштрим кутевима и уздижу се према окрајку.

Неки листови ове врсте наличе листовима од *Banksia longifolia* Ett. скоро посвема (види н. пр. Mte. Promina, таб. 7., сл. 12.) те могу да буду врло лахко прибројени и овој врсти; у случају када пострана ребра нијесу добро одржана. Кад су али пострана ребра добро одржана, онда је обје врсте лахко разликовати, јер се код *B. longifolia* Ett. одвајају пострана ребра под правим кутом, дочим се код *B. haeringiana* Ett. одвајају под оштрим кутом од средњег ребра и уједно се уздижу према окрајку.

Unger је нашем листу једнаке или сличне листове прибројио врсти *Myrica* L. и Schimper се је придружио његовом становишту. Ettingshausen и Heer заступали су мнијење да се исти имаду прибројити у Протеацеје; Saporta држи да ти листови творе прелаз између Мирицеја и Протеацеја, тако да и ми морамо означити њихово мјесто у систематици као несигурно, пријепорно.

Ова врста прелази из Олигоцена у Миоцен и позната је данас већином из алпинских предјела али такођер и из Чешке те наслага Mainc-ске котлине.

Налазиште: Марини.

Myrsineje R. Br.

Род: **Myrsine** L.

Myrsine doryphora Ung. *(Табла I., слика 2.)*

Engelhardt, Dônja Tuzla, стр. 349. (33.).

Листови су копљасти или јајасто дугољасти, на обим странама сужени, кратко-петељкасти, неназубљени, кожнати; средње ребро је јако, пострана ребра су њежна и одвајају се под косим кутевима, разграњена су и већином нејасна.

Величина и облик листова мијења се; најчешће се налазе дугољасто-уски, најређе краћи и ширi, код којих пострана ребра показују размјерно већу удаљеност једно од другога него ли наш одломак, који наличи отиску Unger-a код Syll. pl. foss. III., сл. 2., таб. 6. Секундарна ребра су танка, терцијарне се нити под повећалом не виде.

Двојбено је да ли се сл. 10. и 11. на таб. 6. од Велоновског: Фл. Вршовица могу овамо убројити. Велика сличност постоји такођер са листовима од *Apocynophyllum amsonia* Ung. (Syll. pl. foss. III., таб. 4., сл. 4.—7.), али су ови мањи, мање кожнати и средње ребро је слабије.

Налазиште: Крива Глава.

Sapotaceje Endl.

Род: **Sapotacites** Ett.

Sapotacites minor Ung. sp. *(Табла I., слика 8.)*

Engelhardt, Zenica—Sarajevo, стр. 377. (15.)

Листови су кратко петељкасти, кожнати, наопако јајолики, неназубљени, наопачке срцолико утиснути, на подини клинасто сужени: пострана ребра одвајају се под оштрим кутевима, њежна су и савијена у облику лука.

Листове једнаког или сличног облика налазимо код *Papilionaceja* у роду *Colutea* L. али будући да су листови те врсте кожасти, то отпада свака даља присподоба.

Гледом на кожнату текстуру листа, те на дебелу петељку и на средње ребро, које је на подини најдебље и постаје према вршку све тање и тање, сјећају наши листови, на листове родова *Bumelia* Sw., *Mimusops* L. и *Sideroxylon* L., но није могуће идентификирати их сигурно са једним од ових родова, јер је тања нерватура листа код некојих само нејасно одржана, а код многих никако. Ettingshausen је опажао да се нерватура добро подудара са врсти *Bumelia retusa* Sw. (Java) и *B. nervosa* Spr. (Cayenne), нагласио је али у Bilin III., стр. 43., да се такођер и код других родова *Sapotaceja* н. пр. код *Mimusops* налази слична нерватура.

Наш лист показује нерватуру необично јасно и потпуно као што некоји листови, додуше друкчијег облика, врста *Bumelia salicifolia* Sw. (Jamaica), док је иста, код листова једнаког облика, другачије развијена, тако да нисам у стању именовати ма само и једну врсту, код које би се облик и нерватура подударала с нашим. На једном маленом простору одржана је мрежица састојећа се од веома малених, округластих петља, која наличи листовима некојих врста рода *Sideroxylon.* Из реченог слиједи да облик и нерватура нашег листа одговара разним врстама *Sapotaceja,* не можемо али означити нити једну врсту, која би обликом и нерватуром листа нашем одговарала, с којег разлога дајемо привременом имену *Sapotaciles* предност.

Листове као код Unger-a: Kumi, таб. 11., сл. 31.—34., треба излучити због танке петељке и средњих ребара. Кад Ettingshausen у Сагор II., стр. 13. тврди о средњем ребру: »да постаје према срцолико утиснутом вршку малко тање« то доказују отисци већине листова баш противно.

Распрострањење ове врсте је веома велико и налазимо је на више мјеста у Босни.

Налазиште: Крива Глава.

Araliaceje Juss.

Род: **Aralia** L.

Aralia venulosa Sap. *(Табла I., слика 3.)*

Saporta, Gelinden, стр. 55., таб. 7., сл. 3., таб. 4., сл. 2.

Листови су прстолики (?), листићи кратко петељкасти, дугуљасто-копљасти, неназубљени, на вршку и подини сужени, расперјано нервасти; пострана

ребра су без реда израсла, мрежасто разграњена, терцијарна творе њежну мрежицу.

Наш одломак је кожнат и показује танко али веома јасно средње ребро, од којег се одвајају пострана ребра под косим кутевима, разграњују се на крају и опета покрај окрајка спајају, мрежица је састављена од веома танких петља.

Налаз овог листа је у толико од важности, што је тиме утврђено да ова ријетка врста не припада искључиво Еоцену него прелази и у Олигоцен.

Налазиште: Марини.

Pittosporeje R. Br.

Род: **Pittosporum** Sol.

Pittosporum Fenzlii Ett. *(Табла I., слика 9.)*

Engelhardt, Foss. terc. fl. Bosne, стр. 163. (23.)

Листови су наопако-јајолики или дугуљасти, неназубљени, кожнати, у петељку сужени, на вршку тупи; пострана ребра одвајају се под оштрим кутевима, врло су танка, разграњена, мрежица је веома њежна.

Листова ове врсти налази се веома ријетко. Средње је ребро до средине листа јако и постаје одатле према вршку много тање; пострана ребра су кривудаста што се може опажати само под повећалом, по прилици онако као што код врсте *Pittosporum tetraspermum* Wght. et Arn. (Источна Индија), с којом ју Ettingshausen у првом реду присподабља. Припоменути ми је, да се и у осталим фамилијама налази сличних листова.

Налазиште: Марини.

Anacardiaceje Lindl.

Род: **Rhus** Tourn.

Rhus prisca Ett. *(Табла I., слике 12., 13.)*

Листови су неједнолично расперјани, листићи танко-кожасти, овални или дугуљасти на подини коси на вршку тупи, на окрајку на далеко назубљени; средње ребро је јасно, пострана ребра су њежна и савијена, терцијарна ребра су необично њежна.

Ова је врста имала велико распрострањење и нашла се је у јужној Француској, Угарској, Хрватској, те разним предјелима Швицарске и Њемачке. Она сиже, гледом на старост од дôњег Олигоцена до конца Миоцена.

Налазиште: Крива Глава, Шерефлије.

Myrtaceje R. Br.

Род: **Callistemophyllum** Ett.

Callistemophyllum melaleucaeforme Ett. *(Табла I., слика 6.)*

Engelhardt, Dux, стр. 194.

Листови су кожнати, петељкасти, линеално-копљасти, неназубљени; средње ребро је јасно, бројна пострана ребра су њежна, једноставна или разграњена, и одвајају се под оштрим кутевима.

Држим да листови из Чешке отиснути по Ettingshausen-у и мени не спадају овамо, јер се знатно разликују нерватуром од оних из Херинга.

Ettingshausen је сравнио листове ове врсте са листовима врсте *Callistemon*, у првом реду са *C. glanicem* DC. и *C. saliguum* DC., који посједују у истину једнаку нерватуру као и наши листови, али облик не одговара. Будући да се али и код осталих родова *Myrtaceja* н. пр. код листова *Tristania* R. Br. нерватура са оном нашег листа потпуно слаже, то држим да је предлог да овакве листове зовемо *Myrtophyllum* потпуно оправдан. Не могу се али сложити са Schenk-ом који тврди, да се код листова из Херинга види само средњи свежањ нерва.

Налазиште: Марини.

Остатак несигурног положаја у систематици.

Carpolithes capsularis n. sp. *(Табла I., слика 16.)*

Отисак је мален, танко-петељкаст, састоји се од три копљасте округласте љуске.

Могуће да би се могла наћи нека сличност између наших отисака и дијелова од *Asplenites allosuroides* Ung. (Sotzka, таб. 1.), али су ови сви петељкасти, док се код наших егземплара љуске на подини састају и нијесу равне него изобљене. Затим говори проти томе тврђа субстанца. Под повећалом изгледају нама окренуте унутарње плохе храпаве, као да је малешно сјеменье оставило отиске.

Налазиште: Крива Глава.

Придодатак.

Из Криве Главе потјече један одломак листа, који по свој прилици припада врсти *Myrica laevigata* Heer (Engelhardt, Босна и Херцеговина, стр. 393. [9.]) Лист је свијетао, неназубљен; средње ребро је јако, постранa ребра су њежна и у близини окрајка међусобно спојена. На површини листа виде се *Phytterium*-у сличне творевине које се али под повећалом указују као творбе жељезног хидроксида.

Још се је нашло: *Poacites* sp. *(табла I., слика 14.)*, који потјече од стабљике, од које је само дôњи дио добро одржан, горњи само дјеломично. Не заслужује обрадбе јер је само 3 *цм* дугачак. Ширина изнапа 5 *мм*. испруган је на уско, пруге су танке. (Крива Глава.)

Предлежи такођер један неодредиви одломак гране из Марина.

Један цвијетни пупољак *(табла I., слика 15.)*, који сјећа на сличне *Cinnamomum* Шићарев Гај.

Подјела остатака по налазиштима.

Шерефлије:
Quercus furcinervis Rusm. sp.
Banksia Ungeri Ett.
Rhus prisca Ett.

Шићарев Гај:
Цвијетни пупољак.
Марини:
Banksia haeringiana Ett.

Pittosporum Fenzlii Ett.
Aralia venulosa Sap.
Callistemophyllum melaleucaeforme Ett.
Комадић гране.
Крива глава:
Myrica lignitum Ung. sp.
Myrica laevigata Heer.
Pisonia eocaenica Ett.
Cinnamomum lanceolatum Ung. sp.
Myrsine doryphora Ung.
Sapotacites minor Ung.
Rhus prisca Ett.
Carpolithes capsularis n. sp.
Poacites sp.

Pravni običaji u našem narodu.

Napisao

dr. **Aleksandar Mitrović.**

Kupeći naše narodno blago i objelodaniv manjih i povećih radova o tome, a i čitajući šta su pozvani i nepozvani pisali o tim mojim radovima, sve se više u meni utvrgjivalo uvjerenje, da smo još daleko zaostali u tom poslu[1]). Naše narodno blago porazbacano je u velikim i malim zbirkama. Ima na hiljade narodnih pjesama, pripovijedaka, zagonetaka i dr. raštrkanih po raznim našim novinama, koje je vrlo rijetko i naći. Najgore ipak stojimo sa živim pravnim običajima kod nas. O njima se malo ko brine. Ako se ko i brine, na javnost ne izbija ništa ili vrlo malo. Do malo godina proslavićemo pô vijeka, da se

[1]) Vidi o tom moje radove: Razne srpske narodne pjesme, Novi Sad, 1888.; Ženidba i udadba u sjevernoj Dalmaciji, Biograd, 1906.; Još o ženidbi i udadbi u sjevernoj Dalmaciji, Biograd, 1907.; Zeitehen in Norddalmatien, Mein Besuch bei einer Zauberfrau in Norddalmatien, Erotik und Skatologie im Zauberbann und Bannspruch, Der Geruchsinn in der vita sexualis, Lipsko, 1907.; Nekoliko pravnih običaja i pojmova u sjevernoj Dalmaciji, Pactum antichreticum u sjevernoj Dalmaciji, Biograd, 1907.; Prilozi proučavanju narodnog života u sjevernoj Dalmaciji, prvo kolo, Biograd, 1908.; Erotische und skatologische Sprichwörter dalmatischer Serben, Geschlechtliche Krankheiten in Glauben, Sitte und Brauch der Völker, Liebezauber der Völker, Die Masturbation im Folklore, Lipsko, 1908.; Iz narodnog života u sjevernoj Dalmaciji, Zagreb, 1908.; Prilozi proučavanju narodnog života u sjevernoj Dalmaciji, drugo kolo, Biograd, 1909.; Das Ackerzeug als Ehezauber, Die Eheirrung in Brauch und nach dem Gewohnheitsrechte der Völker, Von der Blutschande, Vom Frauenblut, Von gattungwidrigen Paarungen, Lipsko, 1909.; Von der Niederkunft in Brauch und Glauben der Völker, Von der Fruchtabtreibung, Geschlechtliche Krankheiten. — Vidi za tim o tim radnjama: god. 1906.: Naše Jedinstvo, br. 91. i 93.; Narodni List, br. 75. i 82.; Trgovinski Glasnik, broj 175. i 271.; Juridičeski Prjegled (Sofija), broj 7.; Ljetopis Matice Srpske, knj. 240. Godine 1907.: Trgovinski Glasnik, br. 60.; Srpska Zora (Dubrovnik), br. 6.; Dubrovnik, br. 19.; Dan (Spljet), br. 16.; Naše Jedinstvo, br. 33.; Anthropophyteia, IV. Godine 1908.: Novo Vrijeme (Šibenik), br. 5.; Srpska Misao (Zemun), br. 16.; Smotra Dalmatinska, br. 25. i 26.; Zeitschrift für Sozialwissenschaft (Lipsko), sv. 2. i 4.; Mjesečnik, br. 1.; Naše Jedinstvo, br. 18., 20., 42., 43. i 109.; Kremenjak (Šibenik), br. 51. i 59.; Dubrovnik, br. 8. i 14.; Velebit, br. 9. i 53.; Narodni List, br. 59.; Trgovinski Glasnik, br. 166., 171.; Nedjeljni Pregled (Biograd), br. 22.; Brankovo Kolo, br. 32. i 41.; Djelo, knj. 46., 47. i 50.; Prijegled (Mostar), sv. I.; Juridičeski Prjegled, br. 6.; Anthropophyteia, V. Godine 1909.: Bosanska Vila, br. 3. Godine 1910.: Udavanje, odbjegavanje i otimanje djevojaka od episkopa Save Dečanca, Biograd.

čuo prvi glas u našem narodu za kupljenje i bilježenje tih običaja [1]). Odaziv tom prvom glasu nije bio loš, pa je i objelodanjena prva knjiga naših pravnih običaja [2]). Od tada spava mrtvim snom sve, što se odnosi na to pitanje. Izjedoše nas druge silne brige, kako ćemo, tjerajući vjetar kapom, našim grbavim ramenima ispraviti ovaj svijet.

U našem narodu, i srpskom i hrvatskom, kolikogod kultura potiskuje narodne običaje, ima još mnogo pravnih običaja, koje treba oteti zaboravu. Po tim pravnim običajima poznaćemo još bolje dušu narodnu, njegove osjećaje, muke i želje. Dovešćemo ih u svezu sa naukom i pozitivnim zakonima. Gradeći nove zakone, nastojaćemo, da ih prilagodimo narodnim potrebama i osjećajima, a narodne potrebe i osjećaje da primijenimo u pozitivnim zakonima.

Navedena zbirka pravnih običaja kod nas nije potpuna ni u kom pogledu, a najmanje pak u geografskom. Bosna i Hercegovina najmanje su ispitane u pravnim običajima. Ko zna, koliko se pravnih običaja do sada utrlo, te su tim oteti nauci i pravnoj istoriji! Ta zbirka trebala je da bude samo početni slabi prilog proučavanju ove zapuštene narodne gragje. S njom se počelo, u namjeri, da se u velike nastavi, a po mogućnosti i dovrši. Gdje su naši stariji zastali, moramo prihvatiti mi mlagji. Taj prihvat, i ako nije lak, nije nemoguć, tim više, što je polje za taj rad široko. Treba mu samo vješt orač i sijač, a i pomagača može i mora da bude.

Sve na svijetu, počinjući od tek začetog čeda, uživa u današnjem društvenom životu mnoga prava. Kod mnogih prava, svako ima, kada nastupi zrelije doba, i mnogih dužnosti. Čovjek pojedinac, porodica, ta osnova društvenog života, zadruga, u širem ili u užem smislu, pa najposlije država, koja u svom kolu obuhvata mnogo porodica i zadruga, imadu svojih prava i dužnosti. Sva ta prava i sve te dužnosti osnivali su se nekada na samom običaju, koji je prelazio s koljena na koljeno *(mores majorum)*, a za tim je običaj postao pravo *(ius consuetudinarium)*. Kada su se počeli pisati zakoni, oni su po malo potiskivali običaje, premda su običaji stvorili zakone. Bilo je, a ima i dandanas dobrih i korisnih pravnih običaja, koji, radi raznih razloga, nikada ne mogoše da postanu zakonom. Ili se ne htjedoše uzakoniti ili ih zakonodavalac nije nikako ni poznavao, pa ih nije mogao primijeniti u pozitivnim zakonima.

Kupljenje i bilježenje pravnih običaja, koji su i sada na snazi, rasvijetliće nam mnogu tminu. Ali, o tom kupljenju i bilježenju, treba upamtiti i objelodaniti samo ono, što je iz naroda niklo i što se u njemu razvilo, bez ikakvog obzira na nekadašnje i sadašnje pisane zakone. Samo tada imaćemo čisto ogledalo narodnog razumijevanja u tom pogledu. Ne poznavajući narodno shvatanje u mnogim pravnim pitanjima, pozitivni zakoni dolaze u sukob sa osjećajem naroda. Za to se narodu i čini, da mu je u mnogom čemu što krivo, i ako mu se pravda kroji po zakonima.

Jedno od glavnijih pravnih pitanja, koje je baš životno po cijeli naš narod, a osobito u Bosni i Hercegovini, jesu, bez sumnje, kmetski odnošaji. Ovi

---

[1]) Pravni običaji u Slovena. Napisao Valtazar Bogišić, doktor prava i filozofije. U Zagrebu, 1867. Str. VIII. + 200 + 16. Odštampano iz Književnika.

[2]) Collectio consuetudinum juris apud Slavos meridionales etiamnum vigentium. Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena. Osnovao, skupio, uredio V. Bogišić. Knjiga prva. U Zagrebu, 1874. Str. LXXIV. + 718.

odnošaji nijesu nigdje potanko ispitani i proučeni. Malo se ko pobrinuo, da dozna, zabilježi i objelodani, što o tome misli naš seljak, koga se i najviše tiču ti odnosi. Malo je ko zašao u sami narod, da iz njegovih ustiju čuje pravi razlog, za što se on po katkada tuži na te odnošaje, a za što ih po katkada hvali. Kod nas u Austriji nema pisanih zakona, po kojima treba suditi u kmetskim pitanjima. Naši suci udaraju na sto muka, kada treba da sude o kakvom iole zamršenijem kmetskom pitanju. U pomanjkanju pisanih zakona, koji su na snazi, oni moraju svoje presude osnivati na običajima, koji u tome vladaju, i na već starim statutima raznih gradova, manjih i većih republika, u kojima je govor o tome. Nema sumnje, da nije bolje ni u drugim našim predjelima[1]). Ako pokupimo sve

---

[1]) U zbirkama presuda Vrhovnoga Suda u Beču ima ih mnogo, koje rješavaju pitanja kmetska u Dalmaciji. U svakoj takvoj presudi može se naći kakvo novo načelo, koje se ipak ne slaže sa pravnim običajem. Regbi, da je Vrhovni Sud pogodio pravi put ili mu se barem približio svojom presudom od 20. juna 1900., br. 336. Ta presuda štampana je u zbirci Glaser-Unger, u 37. knjizi, na str. 416. pod br. 1059.

Radilo se o parnici, koju je kmet poveo protiv vlasnika zemlje. O osnivanju zemljišničke knjige u nekom selu Dalmacije, nijesu uknjižena neka kmetova prava, koja je on mislio da ima. Tražio je sudom, da se njemu, kmetu, prizna podijeljena vlaština, a da vlasniku ne pripada potpuna i isključiva vlaština zemlje, nego samo pravo na suštinu, a samom njemu pravo na korist zemlje, sa obvezom kmeta, da gospodaru daje četvrtinu godišnjeg ploda sa loza u obično doba, isključujući to davanje, kada zemlja ne rodi ili kad mora da počiva; osim toga, da može sam po svojoj volji birati vrstu obrađivanja zemlje, da je može rasprodavati ili inače s njom raspolagati po svojoj volji *inter vivos* ili *mortis causa*, a to sve bez ikakvog sudjelovanja gospodarevog; da može upotrebiti i potrošiti sam za sebe *ad perpetuitatem* i sve ostale prihode sa te zemlje.

Da dokaže sve to, kmet je u parnici naveo činjenicu, da pravni odnos, koji on traži da se utvrdi presudom, postoji od bir-zemana, i prije, nego li je u Dalmaciju uveden današnji građanski zakonik; da se svakako kmetski odnosi u Dalmaciji ne mogu presuđivati po § 1103. građ. zak., nego po naredjenjima o potpunoj i nepotpunoj vlaštini.

Sudovi, prvog, drugog i trećeg stepena odbili su sva traženja kmetova. Vrhovni Sud naveo je ove razloge:

»Ne može se odobriti mišljenje, sa kojega regbi da polaze niži sudovi, da je taj ugovor o kmetiji, koji se udomaćio u Dalmaciji u doba starih statuta i pregiašnjih vlada, baš onaj ugovor, o kome govori § 1103. građ. zak. Kad se sastavljao današnji građanski zakonik i kad je objelodanjen, Dalmacija nije pripadala Austriji, te taj zakonik nije mogao da govori o pravnim odnosima, koji su bili na snazi u Dalmaciji i koji su u agrarnim pogledima bili sasvim različiti od onih, koji su bili na snazi u drugim zemljama carevine. I ako je tada u ponekim zemljama carevine postojao prividno slični pravni odnos, po kome se težacima davala zemlja na radnju sa obvezom, da vlasniku davaju dio godišnjeg prihoda *(mezzadria, masseria)*, ipak taj odnos nije bio različit od ugovora djelomičnog kmetstva *(colonia)*, koji je nastao po načelima rimskoga prava, a koji i danas postoji u tim zemljama. I baš jedino o ovom ugovoru govori § 1103. građ. zak., jer je u opće poznato, da je rimsko pravo, što se tiče obveza, bilo glavna osnova austrijskom građanskom zakoniku, i to baš ono rimsko pravo, kakvo je u *Corpus iuris civilis* uneseno i primljeno u Njemačkoj. Radi toga, rečenom zakoniku potpuno su strani pravni odnosi, koji su, modificiranjem glavnih načela rimskoga prava, nastali kod drugih naroda, u drugim zemljama i kasnije, ili uslijed promjena društvenih potreba, ili na osnovu zakona, ili običajnoga prava, ili pravne nauke.

»Među rimskim pravnicima bilo je sporno pitanje, da li ugovor djelomičnog kmetstva pripada ugovorima najma ili ugovorima ortakluka. Nema, dakle, sumnje, da se o sastavljanju našeg građanskog zakonika moralo riješiti to pitanje. Ono je, doduše, i riješeno u smislu, da se ugovor djelomičnog kmetstva, kako su ga razumjeli sastavljači građanskog zakonika, mora smatrati ugovorom ortakluka, a ne ugovorom zajma. A da se htjelo riješiti samo to pitanje, vidi se najbolje po tome, gdje je uvršteno to zakonsko naredjenje. Da je to tako i da je ugovor kmetstva, koji se nalazi u Dalmaciji još iz srednjeg vijeka i koji se neprestano, nepromijenjen, održao do

pravne običaje o tom, sa malo dobre volje olakšaće se sudsko rješavanje kmetskih odnosa, jer će se, najposlije, priznati potreba, da zakoni i o tome moraju imati svoju osnovu na narodnim običajima.

austrijske vladavine, različit od ugovora djelomične kmetije po § 1103. gragj. zak., i da o ugovoru kmetstva nema govora u gragjanskom zakoniku, vidi se najbolje, kada se prouče i usporede oba ugovora. Prije svega, ne radi se u ugovoru kmetije samo o tome, da se zemlja daje na radnju, nego da se i zemlja, zapuštena i neiskrčena, pripremi za obragjivanje i davanje ploda. Sve ono, što kmet upotrebi u tu svrhu, ne pristaje vlasniku zemlje, kao u rimskom pravu, nego ostaje vlaštinom ili barem suvlaštinom kmeta. Kad se razvrgne ugovor kmetije, sve ono, što je radnjom kmeta pristalo trajno zemlji, mora se kmetu ili potpuno ili djelomično nadoknaditi. Kmet ima velikih povlastica. Kmet može po svojoj volji, slobodno, bez ovlašćenja i sudjelovanja gospodara zemlje, raspolagati svojom vlaštinom. On može ne samo da je dade u najam ili u hipoteku, nego je može i darovati, smijeniti, prodati, podijeliti sa drugim licima, ostaviti je svojim našljednicima i našljednicima svojih našljednika. Svi ovi zakoniti našljednici mogu da rade, kao i njihovi pravni predšasnici.

»U nekim mjestima kmet može ustupiti pod-kmetu sva svoja prava, a da ipak ne istupi iz ugovorne sveze. Na taj način, megju njima nastaje kmetski odnos, te pod-kmet postaje neposrednim kmetom vlasnika zemlje. Po tome i po svim pravnim odnosima, koji su do sada istaknuti, po pravu, koje pripada pravom kmetu, kao kmet vlasnika zemlje postaje drugo lice, koje nije uglavilo ugovor kmetije. U svim ovim slučajevima, vlasnik zemlje ne može da razvrgne prvi ugovor kmetije, ako to nije uglavljeno, kao uvjet ugovora. Tada bi moralo da odluči samo ono, što je uglavljeno, kao što se u opće kmetska prava ne mogu ograničiti nego samo naročitim ugovorima. U djelomičnom ugovoru kmetije, naprotiv, vlasnik zemlje postaje odmah vlasnik i onoga, što je kmet uradio na zemlji. Kmet ne može nego vrlo ograničeno tražiti naknadu za te svoje radnje. Bez pristajanja vlasnika zemlje ne može se mijenjati kmet. Kad umre kmet, ugovor kmetije prestaje i ne prelazi na našljednike.

»Prema tome, jasno je, da u obim ugovorima ima vrlo različitih načela i da se, radi toga, ne mogu buniti jedan s drugim. I kad bi se naregjenja gragjanskog zakonika o ugovoru o ortakluku mogla potpuno primijeniti djelomičnom ugovoru kmetije, ne može se to isto reći i o ugovoru kmetije, o kome je sada govor. S toga, nije osnovano mišljenje, da je taj ugovor o ortakluku po § 1103. gragj. zak. Kmetski ugovor u Dalmaciji, koji je iz doba statuta, pripada ugovorima poboljšica, koji su nastali u srednjem vijeku, a kojima je uništeno načelo rimskoga prava o prirastu zemlji, te je mjesto njega utvrgjeno načelo o neodvisnoj vlaštini prirasta, kao takovog; ime poboljšice za sve radnje kmeta sačuvalo se do danas. (Der eigentliche dalmatinische Kolonenvertrag aus der Statutarzeit gehört vielmehr den im Mittelalter entstandenen Meliorationsverträgen an, bei welchen der römische Grundsatz der Akzession zum Grund und Boden durchbrochen und an dessen Stelle jener der selbständigen Eigentumsrechtes an der Akzession selbst aufgestellt wurde, und es hat sich auch der Name Meliorationen für alle Erzeugnisse der eigenen Arbeit des Kolonen bis zur gegenwärtigen Zeit erhalten.)

»Da se presudi o pravnoj prirodi takvih ugovora, odlučuju odregjenja pojedinih ugovora. Po tim odregjenjima u pojedinim slučajevima mogu nastati tako različiti i važni odnosi, da vrsta takvih ugovora postane sa pravnog gledišta vrlo različita. S toga se ne može u opće pretresati o prirodi takvih ugovora. U statutima nije se moglo naći opće naregjenje ugovora o kmetiji, kojega bi se morali držati i sudovi i stranke. Radi toga, pravni odnosi takvih ugovora moraju se prosugjivati, u svakom pojedinom slučaju, potpuno neodvisno jedni od drugih. Ne može se nikako poreći, da su nekoji takvi ugovori *emphyteusis;* drugi pak *superficies.* Ali, po ovome još se ne može doći do zaključka, da su svi ovaki ugovori kmetije uvijek i bez pogovora *emphyteusis* ili *superficies;* tim više, kad se prouče ova dva ugovora, kako o njima govori naš sadašnji gragjanski zakonik. Takav zaključak bio bi još manje opravdan, jer se u pregjašnje doba tim dvama ugovorima nijesu uvijek osnivala trajna i vječita prava, nego po katkada vremenom ograničena.

»Prema tome, i kad bi se htjelo priznati, da su takvi ugovori *emphyteusis* ili *superficies,* tim ipak ne bi se konačno riješilo pitanje u svakom slučaju, da li je namjera stranaka bila, da uglave trajni, vječiti, ugovor ili vremenom ograničeni pravni odnos. Bilo je vječitih kmetija, koje

Nekoliko riječi o kmetskim odnosima u opće, pokazaće veliku važnost toga pitanja za sve predjele, gdje živi naš narod.

Mnogi naši i strani pravnici, koji su proučavali kmetiju, mučili su se, da nagju izvor tom pravnom odnosu. Neki su ga tražili kod starih Rimljana, neki kod starih Grka, a neki čak kod još starijih naroda, čija nam je istorija manje ili više poznata. Mnogi od njih ne sjetiše se Svetoga Pisma. Da su se toga sjetili, bili bi se uvjerili, da je ustanova kmetstva stara, koliko je star i ovaj svijet ili vrlo malo mlagja[1]). Potreba je nagovarala i natjeravala ljude da uglavljuju ugovore o kmetstvu. Potreba je bila opća. Gospodari i vlasnici zemalja imali su mnogo pustih prostorija, koje im nijesu ništa ragjale. Bilo je mnogo naroda, koji nije imao svoje zemlje, da ga ona hrani. Vlasnici zemalja, koji ili nijesu mogli, ili nijesu znali ili nijesu htjeli da obragjuju svoje zemlje, morali su ih davati drugima na radnju. Ovi drugi pak morali su orati, kopati i sijati te zemlje, tek da prehrane sebe i svoje porodice. Kao priznanje tugje vlaštine zemlje, radnici, kmetovi, davali su vlasnicima jedan dio ploda, po pogodbi i po vrsti, a i po načinu obragjivanja zemlje. To je bio početak. Sve ostalo razvilo se kasnije.

Teško je, dakle, naći i jedne ljudske ustanove, koja je toliko stara kao kmetija. Još je teže naći ljudsku ustanovu, koja je toliko proširena, kao kmetija.

---

se od ostalih kmetija razlikuju jedino po vremenu, koliko i dokle traju; ali nikome radi toga i ne pada na um, da jedino po tome ustvrdi, kako su svi kmetski ugovori vječita kmetija. Ne smije se ipak nikako zaboraviti, da se u pojedinim slučajevima može dogoditi, da se pravni odnos megju strankama malo po malo, za cijelu kmetsku zemlju ili samo za neke vrste obragjivanja, izjednači sa ugovorom djelomične kmetije po § 1103. gragj. zakonika ili da mu barem bude prilično sličan.

»Razumije se samo po sebi, da uvagjanje gragjanskog zakonika u Dalmaciju nije moglo da promijeni kmetske odnose u pojedinim slučajevima. U ovoj parnici nije potrebito istraživati, da li i kakvog upliva ima § 1103. na ugovore o kmetiji, koji su uglavljeni poslije, nego li je uveden gragjanski zakonik. U poslu, o kome se radi, glavno je, da je tužilac, koji traži šta je navedeno u tražbi, morao dokazivati, da postoji podijeljena vlaština, po kojoj bi tuženi bio samo vlasnik suštine, dok je on naprotiv uknjižen kao neograničeni vlasnik. Tuženi nije trebao ništa da dokazuje, već tužilac. Nemaju nikakove osnove tuženikovi prosti navodi, da svi ugovori o kmetiji sliče emfiteuzi, te da u njima vlasnik plodova i koristi ima neograničena prava, a osobito da uništi tuženikovu vlaštinu na suštinu. Tužilac nije mogao ničim dokazivati, šta je i kako je uglavljeno izmegju njegovih i tuženikovih pravnih predšasnika, jer je ovo jedina važna tačka. Tužilac nije ponudio dokaz ni o tome, da se u njegovom kraju dogodilo ili dogagja, što on traži u svojoj tražbi. Kad nema jasnih dokaza i pisanih odredaba, a kako kmetski odnosi nijesu svugdje jednaci, jer pojedinosti u njima mogu da dadu ugovorima razne oblike, opći tužiočevi navodi nijesu dovoljni, da se utvrdi, što on traži. Ne može takogje u ovom poslu biti ni feudalnog ugovora, jer zakona za to nema, niti je tužilac dokazao, da postoji taj feudalni ugovor.«

Ni ova presuda neće konačno moći da riješi raznovrsna i oprječna pitanja u kmetskom običajnom pravu.

[1]) U Svetom Pismu, staroga zavjeta, a u 47. glavi prve Mojsijeve knjige, u tačkama 20—25. čita se: »Tako pokupova Josif Faraonu sve njive u Misiru, jer Misirci prodavahu svaki svoju njivu, kad glad uze jako mah megju njima. I zemlja posta Faraonova. A narod preseli u gradove od jednoga kraja Misira do drugoga. Samo ne kupi sveštenićkih njiva; jer Faraon odredi dio sveštenicima, i hranjahu se od svojega dijela, koji im dade Faraon, te ne prodaše svojih njiva. A Josif reče narodu: evo kupih danas vas i njive vaše Faraonu; evo vam sjemena, pa zasijte njivu. A što bude roda, daćete peto Faraonu, a četiri dijela neka budu vama za sjeme po njivama i za hranu vama i onijema koji su po kućama vašim i za hranu djeci vašoj.«

Ima je i danas u cijelom svijetu, pod raznim imenima, prema raznim uredbama i odnosima, koje je upravljaju. Odnosi izmegju gospodara zemlje i kmeta, te kmeta prema gospodaru zemlje raznovrsni su, po onome, što su oni u početku usmeno ili pismeno uglavili. Gdje nema pismenoga ugovora, a usmeni se ne može utvrditi, dolaze na red zakoni, ako ih ima i ako se zna za njih. Gdje nema ni zakona, dolaze na red običaji o tome. Narodni običaji trebaju nam u ovome, kao i u svim ostalim pravnim pitanjima. Teško je znati i sve pozitivne zakone, a kamo li pravne običaje, koji nijesu pokupljeni ni objelodanjeni! Ovom radnjom hoćemo baš da poradimo na tom kupljenju i objelodanjivanju. U svakom, i najsitnijem narodnom pravnom običaju, naći ćemo nešto, što će nas, kao pravnike, zainteresovati. I u najsličnijim narodnim pravnim običajima naći ćemo po kakvu malu razliku, koja će nam mnogo što rasvijetliti. Ništa nam neće biti na odmet, samo ako budemo znali upotrebiti na dobro.

Kupeći narodne običaje treba nastojati, da u njima ne bude nikakve natrune pozitivnih zakona. To će se najbolje postići, ako se za te običaje obično ne pita, nego se zabilježe zgodnom prilikom. Treba bilježiti samo ono, o čemu je kupljač uvjeren, da je narodno. Pitanja, koja dolje nižem, olakšaće kupljenje tih narodnih običaja. Ta pitanja nijesu mogla iscrpiti bogati izvor narodnih pravnih običaja. Biće još mnogo običaja, za koja nema pitanja. I takove običaje treba zabilježiti i oteti zaboravu.

Pitanja za opisivanje narodnih pravnih običaja.

I. Pojedinac i porodica.

1. Da li se u tek začetom čedu upoznaje subjekt prava?

2. Kakva mu se prava daju i kakve dužnosti prema njemu imadu roditelji a osobito majka?

3. Kakve dužnosti ima majka, čijem začetom djetetu otac nije zakoniti muž majke?

4. Ako se zna za oca tog nezakonitog djeteta, koje dužnosti prema njemu ima otac?

5. Ako se ne zna za oca, brine li se iko muški za nj i ko?

6. Smatra li se sramotom, da neudata ženska zatrudni?

7. Je li ta sramota veća ili manja, ako je zatrudnila sa vjerenikom ili sa muškim, koji joj nije bio vjerenik?

8. Kada se rodi nezakonito čedo, da li ga majka zadržava kod sebe ili ga predaje u nahodišta?

9. Ako ga predaje u nahodišta, da li ga znamenuje kakvim znamenjem, da ga poslije upozna?

10. Ima li slučajeva, da majka digne dijete iz nahodišta poslije nekoliko godina?

11. Kuda idu i šta rade, kada odrastu i stanu na snagu, nezakonita djeca, koja su ostavljena u nahodištima?

12. Da li se djevojka, koja je jednom rodila, kasnije zakonito vjenča sa ocem začetog i rogjenog čeda ili s kim drugim?

13. Ako se vjenča sa ocem čeda, a dijete je u nahodištu, da li roditelji prime dijete k sebi?

14. Kojih se godina vjeraju muški, a kojih ženske?

15. Da li je ta vjeridba samo volja roditelja ili i roditelja i budućih mladenaca?

16. Da li roditelji vjeraju djecu još u kolijevci?

17. Jesu li dobre ili zle pošljedice toga vjerivanja u kolijevci?

18. Kakvi su običaji o formalnom vjerivanju?

19. Ko dolazi kući roditeljâ djevice, da joj dade zalog vjeridbe i budućeg vjenčanja?

20. U čemu se sastoji taj zalog?

21. Da li na vjeridbu dolazi i vjerenik, sam ili u društvu i čijem, prije ili poslije onoga, koji donosi zalog?

22. Da li se, poslije vjeridbe, a prije vjenčanja, momak i djevojka sastaju i koliko puta?

23. Da li su ti sastanci potajni ili javni?

24. Šta roditelji misle i govore o tim sastancima?

25. Ako su ti sastanci javni, ko je uz momka i djevicu?

26. Da li ih roditelji djevice ostavljaju same?

27. Ima li kakvih naročitih običaja o tim sastancima poslije vjeridbe, a prije vjenčanja?

28. Da li i šta roditelji, a osobito djevičini, rade ili gataju o budućoj sreći ili nesreći vjerenika?

29. Da li se lijepom ili ružnom vremenu o vjeridbi daje kakva i koja važnost za budućnost mladenaca?

30. Da li se može vjerivati u svako doba ili su za to odregjena naročita vremena i koja?

31. Kada se misli, da je vjeridba konačno uglavljena?

32. Koliko vremena progje od vjeridbe do vjenčanja?

33. Da li se dan vjenčanja uglavi odmah o vjeridbi ili kasnije?

34. Kakva je vjeridba, ako je djevojka zatrudnila sa vjerenikom?

35. Da li se o takoj vjeridbi govori što i šta o začetom čedu?

36. Da li djevojka, u odmakloj trudnoći, izlazi pred one, koji dolaze da donesu zalog?

37. Da li tu imade kakvih naročitih obreda i koji su?

38. Da li se vjeridbe uglavljuju i u doba, kada je porodica vjerenika ili vjerenice u crnini za kakvim pokojnikom?

39. Koja je razlika u običajima, ako su jedna ili druga ili obje porodice u crnini ili nijesu?

40. Da li se uglavljuju vjeridbe i u doba prve crnine i za što?

41. Da li se često ili rijetko zadana vjera razmetne?

42. Za što se vjera razmetne?

43. Ko je obično razmetne: vjerenik ili vjerenica ili roditelji?

44. Šta se misli o razmetanju vjere u opće?

45. Šta se misli, ako je razmetne vjerenik; šta se misli, ako je razmetne vjerenica, a šta, ako je razmetnu roditelji?

46. Da li onaj, koji razmetne vjeridbu bez opravdanog razloga, mora drugoj strani dati kakvu naknadu?

47. U čemu se sastoji ta naknada?

48. Ako vjeridbu razmetnu roditelji, da li se ipak dogagja da se bivši vjerenici vjenčaju?

49. Da li vjerenica zatrudni po katkada sa vjerenikom?

50. Ako zatrudni, da li se roditelji požure da se što prije dogje do vjenčanja?

51. Šta se misli o vjerenici, koja više nije djevica?

52. Šta o vjereniku, koji je to uradio?

53. Da li vjerenik ostavlja svoju vjerenicu, ako ona po njemu nije više djevica?

54. Šta se misli o tome?

55. Ako se vjerenica nije vjerila po svojoj volji, da li zatrudni sa svojim dragim, tek da natjera roditelje, da je ne vjenčaju sa vjerenikom?

56. Da li vjerenik ostavlja vjerenicu, kada je s njim zatrudnila?

57. Šta se misli o tome i kakav glas vjerenik i vjerenica uživaju u narodu?

58. Ako roditelji nijesu živi, da li ko i ko, na ime budućih mladenaca, pristaje na vjeridbu i vjenčanje?

59. Da li se o vjeridbi gleda na dobar glas roditelja i na njihovo imanje?

60. Ako nema roditelja, da li se u tome gleda na koga drugoga i na koga?

61. Da li tjelesna ljepota djevice igra kakvu ulogu i koju o vjeridbi?

62. Da li se o vjeridbi uglavljuje, hoće li vjerenica donijeti miraza (prćije) ili ne?

63. U čemu se sastoji taj u naprijed uglavljeni miraz: da li u pokretninama (novcu, odijelima i dr.) ili u nepokretninama?

64. Da li i što od svoga darivaju vjerenici oni, koji dolaze da je vjere?

65. Kako se zovu ti darovi?

66. Da li tom prilikom vjerenica prima darova od vjerenika, od svojih i njegovih roditelja?

67. Kakvi su ti darovi i kako se zovu?

68. Da li roditelji vjereničini pitaju djevicu pred proscima, pristaje li na vjeridbu ili ne?

69. Ima li slučajeva, da djevica pred proscima kaže da neće da pogje za momka, na ime čije su došli prosci?

70. Ako ih ima, kako se prosci rastaju od djevičinih roditelja i od nje?

71. Da li se zaljubljeni vjerivaju bez znanja i dozvole roditelja ili, ako nemaju roditelja, bez znanja i dozvole onih, koji bi trebali da znadu i odobre vjeridbu?

72. Da li o takvom vjerivanju ima svjedoka i kakvih običaja?

73. Da li se i takve vjeridbe po katkada razmetnu i za što?

74. Ako vjerena djevojka zatrudni sa vjerenikom prije vjenčanja i rodi, šta biva sa djetetom? Da li ono ostaje u majčinoj kući ili se odstrani do vjenčanja?

75. Da li roditelji po katkada nagone momka ili djevojku, da se vjere za nedragu ili nedragoga?

76. Šta narod misli o takvim roditeljima?

77. Da li će u takvom braku biti sreće ili nesreće?

78. Ima li slučajeva, da su se dvoje vjenčali protiv svoje volje, pa ipak kasnije bili srećni i da su se voljeli?

79. Da li je potrebito pristajanje roditelja za vjeridbu?

80. U čemu se sastoji to pristajanje i da li pri tome ima kakvih naročitih običaja?

81. Ako se razmetne vjeridba, na koju su roditelji bili pristali, da li ima kakvih običaja i koji su kao znak razvrgnuća?

82. Ako djevojka nije kriva razmetanju vjeridbe, da li mora da vrati zaloge vjeridbe?

83. Ako je djevojka kriva razmetanju vjeridbe, da li sama vraća zaloge vjeridbe?

84. Ako je o vjeridbi bilo darova u novcu, a taj je novac potrošen, da li roditelji misle, da taj novac moraju povratiti iz svoga džepa?

85. Dolazi li do pravdanja i do suda radi tih darova?

86. Da li u tome ima narodnih sudova, pa da dobri ljudi urede sve, ili se ide državnim sudovima?

87. Da li se, kada se traži kod državnih sudova naknada za razmetnutu vjeridbu, pita i odšteta za goščenje o vjeridbi?

88. Šta se misli, da li je pravo ili ne, da kriva strana nadoknadi i taj trošak za jelo i piće?

89. Šta misli narod, kada državni sudovi odbiju to traženje za jelo i piće o vjeridbi?

90. Kada državni sudovi odbiju to traženje, da li ipak kriva strana tajno nadoknadi tu štetu?

91. Je li običaj, da o sajmovima ili crkvenim svečanostima djevojke, dozrele za vjenčanje, idu na ugled momcima? Kako se to zove?

92. Kako se sastaju o tim sajmovima ili crkvenim svečanostima momak i djevojka, koji su se zagledali?

93. Da li odmah tada jedno drugom da vjeru, da će se vjeriti, pa onda vjenčati?

94. Da li se i kako se o tim sajmovima ili crkvenim svečanostima djevojke, po odijelu, raspoznavaju od vjenčanih mladih žena?

95. Da li u tom ugledanju ili biranju učestvuju roditelji momkovi i djevojčini?

96. Da li djevojka nosi na sebi kakav znak i koji ili nakit i koji, po kojima bi se moglo znati da imade miraza i koliko?

97. Ima li slučajeva, da momak o takvim sajmovima ili crkvenim svečanostima odvede svojoj kući djevojku, pa s njom do vjenčanja živi kao muž sa ženom?

98. Da li roditelji, osobito djevojčini, mučke ili izričito pristaju i kako na to odvogjenje?

99. Ima li otmice djevojaka?

100. Jesu li te otmice s toga, što djevojka neće od svoje volje da ode za momka ili što su roditelji protivni tom vjenčanju?

101. Kako roditelji momkovi gledaju tako dovedenu djevojku, kada su već pristali, da je momak dovede u njihovu kuću?

102. Da li roditelji djevojke, kada su pristali na to odvogjenje, misle, da je srodstvo već uglavljeno i prije zakonitog vjenčanja?

103. Kako zovu to srodstvo?

104. Da li djevojka na taj način odvedena, kada već nije djevica, nosi na sebi kakav znak na odijelu, po kome se može poznati da nije još zakonito vjenčana?

105. Ima li kakvo naročito ime za doba, koje progje od odvogjenja do zakonitog vjenčanja?

106. Da li pri odvogjenju ima kakvih slava, kakve su te slave i kako im je ime?

107. Da li se u opće to odvogjenje, ne otmica, odobrava u narodu?

108. Je li to odvogjenje rijetko ili često?

109. Da li se radi tog odvogjenja momak i djevojka boje vlasti?

110. Odvedena djevojka da li u kući momkovoj misli da je domaćica ili za to čeka zakonito vjenčanje?

111. Ima li slučajeva, da se momak rastane od tako dovedene djevojke?

112. Za što se obično rastaju?

113. Da li o rastajanju ima kakvih naročitih obreda?

114. Ako je djevojka o odvogjenju imala na sebi nakita, da li joj se taj nakit vraća, kada ide svojoj kući?

115. Hoće li takva djevojka, za koju nije tajna da više nije djevica, naći drugoga momka ili udovca, koji će je odvesti ili bez odvogjenja, poslije vjeridbe, vjenčati?

116. Da li se takve vjeridbe razlikuju i u čemu od vjeridaba, u kojima je žensko djevica?

117. Ako je momak od sebe otjerao djevojku, da li ona traži kakvu naknadu od njega, za što i kako se ta naknada zove?

118. Ako je djevojka sama, po svojoj volji, napustila momka, šta se misli o tome?

119. Da li takav momak traži kakvu naknadu od djevojke ili njenih roditelja?

120. Da li djevojka, koja je sama otišla od momka ili koju je momak otjerao, ponovo ide na sajmove i crkvene svečanosti na ugled?

121. Da li joj se po odijelu pozna, da nije više djevica?

122. Da li po novo na sebi nosi kakav nakit ili što drugo, po čemu bi se moglo poznati da ima miraza i koliko?

123. Šta se misli o djevojkama, koje su momci otjerali od sebe?

124. Šta o takovim djevojkama misle i govore njihovi roditelji?

125. Da li momak otjera od sebe djevojku, što ne može da zatrudni, pa se boji da će ostati bez poroda?

126. Ima li slučajeva, da momak otjera djevojku, i ako je trudna i ako je rodila?

127. Šta biva sa djetetom, ako je ono majci pod srcem, a rodi se izvan očeve kuće.

128. Šta biva sa djetetom, koje je već rogjeno u kući, a majka je poslije otjerana? Da li ga majka vodi sobom ili ga ostavlja ocu?

129. Ima li slučajeva, da majka ostavi dijete njegovom nezakonitom ocu, a ona se povrati roditeljskoj kući ili odbjegne drugom momku? Koji su razlozi tome?

130. Da li se po katkada otjerana djevojka, osobito ako je trudna ili ako je ostavila dijete u očevoj kući, povrati momku, pa je ovaj i vjenča?

131. Šta se sve sprema za vjenčanje kod vjerenika, koji ne žive zajedno?

132. Šta se sprema za vjenčanje kod vjerenika, koji su de facto muž i žena, ali još nijesu zakonito vjenčani?

133. Gdje nije samo jedna porodica, nego gdje ih više zajedno živi (zadruga), da li prije vjeridbe ili prije vjenčanja ima kakvih i kakovih dogovora o djevojci, koja će se dovesti?

134. Ako su momak i djevojka različitih vjera, da li su roditelji protivni njihovom vjenčanju?

135. Šta o takvim vjenčanjima misli narod?

136. Do kojeg je stepena krvno srodstvo ili po mlijeku zaprjeka vjenčanju?

137. Šta se misli o krštenom ili vjenčanom kumstvu? Smatra li se i ono srodstvom, a prema tome i zaprjekom za vjenčanje? Kako se zove to srodstvo?

138. Može li sin vjenčanog kuma vjenčati kćer roditelja, kojima je otac kumovao o vjenčanju?

139. Do kojeg stepena ide ta zaprjeka?

140. Je li zaprjeka vjenčanju kakav drugi odnošaj osim srodstva po mlijeku i krvi, te kumstva, npr. pobratinstvo očeva ili daljih srodnika?

141. Dogagja li se da udovac sa djecom uzme za ženu sestru svoje prve žene, svast?

142. Za što to radi? Da li misli, da će ona biti bolja maćeha, nego li kakva druga žena?

143. Dogagja li se, da se udovica vjenča za brata svog pokojnog muža, djevera? Za što to radi?

144. Da li stara ili postarija udovica, a osobito ako ima stanja, uzme za muža čovjeka, koji je mnogo mlagji od nje? Za što to radi?

145. Šta se u opće misli o maćehama?

146. Uzimlju li se za žene djevojke samo iz momkova sela ili i iz daljih sela?

147. Kada se miraz djevojčin, ako je pokretan, donosi u kuću mladoženje? Da li prije vjenčanja ili na dan vjenčanja?

148. Da li se u miraz daju i nepokretnine?

149. Da li se misli, da o davanju i primanju miraza treba sastaviti kakvu ispravu?

150. Da li mladoženja neposredno prije vjenčanja ili odmah poslije daje kakav dar i koji majci ili ocu mlade? Ako mlada nema roditelja, daje li se taj dar kome drugome?

151. Za što se daje taj dar?

152. Daje li takav dar ko drugi mjesto mladoženje i za što?

153. Kakvi su običaji o vjenčanju: u kućama mladoga i mlade; u pohodu svatova do kuće mlade; od kuće mlade do crkve; od crkve do kuće mladoženje; u kući mladoženje?

154. Ima li slučajeva, da se vjenčanje svrši u kući mlade, a ne u crkvi, i za što?

155. Da li ima vjenčanja poslije podne, a ne samo iz jutra? Šta se misli o takvim vjenčanjima?

156. Kakvi su običaji o ručku u kući mladoženje?

157. Kakvi su običaji o ručku u kući mlade?

158. Šta se radi kada mladence svode u ložnicu? Kakvi su običaji u tome?

159. Ima li kakvih običaja i koji su to običaji sutradan po vjenčanju, neposredno prije nego li mladenci ustanu i kada ustanu?

160. Da li po katkada mlada u crkvi svećeniku kaže da neće da se vjenča za momka, koji je uz nju?

161. Šta se misli o takvom momku i o takvoj djevojci?

162. Kako se tumači za budućnost mladenaca lijepo ili ružno vrijeme o vjenčanju?

163. Kad prve noći ne može da se izvrši copula carnalis, da li mladenci ili ko drugi za njih išta radi i šta?

164. Kada se misli, da je vjenčanje konačno uglavljeno? Da li je dovoljno samo crkveno vjenčanje ili je potrebita i copula carnalis?

165. Da li mladenci išta javno rade, kao znak, da je izvršena i copula carnalis?

166. Kada se desi, da mlada nije djevica, da li išta i šta radi mladoženja? Dolazi li radi toga do uništenja braka?

167. Drži li se mnogo do djevičanstva mlade?

168. Šta rade roditelji, a osobito majka, kada osjeti, da je začela čedo?

169. Ako je u kući i svekrva, da li ona u tom radu pomaže nevjestu?

170. Ako mlada, nekoliko vremena poslije vjenčanja ne zatrudni, da li se i šta radi da zatrudni?

171. Radi li to ona sama ili je ko pomaže i ko?

172. Ako žena, poslije više godina vjenčanja, ne zatrudni i ne rodi, misli li se da je to urok, prokletstvo ili što drugo?

173. Ima li slučajeva, da takve žene napuste svog muža, tek da bude slobodan i da uzme k sebi drugu ženu?

174. Ima li slučajeva, da žena nerotkinja ostane u muževljevoj kući, a mužu ona dovede drugu ženu ili djevojku, da s njom ragja djecu?

175. U kakvom su odnošaju tada te dvije žene? Koja je u kući starija po vlasti? Koja je domaćica, a koja nije?

176. Kako u tom slučaju živi muž sa svojom prvom, zakonitom ženom?

177. Ima li slučajeva, da sam muž dovede u kuću drugu ženu ili djevojku, da s njom ragja djecu, a u kući ipak drži svoju zakonitu ženu?

178. U kakvom su odnošaju tada te dvije žene? Koja je u kući starija po vlasti?

179. Ako muž sam dovede u kuću drugu žensku, da mu ragja djecu, ima li slučajeva, da prva, zakonita žena odbjegne od njega?

180. Kakva prava i dužnosti ima muž prema svojoj ženi?

181. Da li se ta prava i dužnosti obilježe odmah o vjenčanju ili poslije vjenčanja kakvim znacima ili obredima?

182. Kakva prava i dužnosti ima žena prema svom mužu?

183. Da li se ta prava i dužnosti obilježe odmah o vjenčanju ili poslije vjenčanja kakvim znacima ili obredima?

184. Da li žena smatra sebe jednakom svom mužu u pravima ili misli i uvjerena je, da mu je potčinjena?

185. Do kojeg stepena dolazi ta potčinjenost i kako je žena zove?

186. U kakvom se odnošaju nalazi nova domaćica prema svekru i svekrvi, ako su živi i zajedno s njom u istoj kući?

187. Koje domaće poslove svršava samo muž, a koje samo žena?

188. Ima li domaćih poslova, a i koji su to, koje većim dijelom svršava muž, a žena mu samo pomaže?

189. Ima li domaćih poslova i koji su to, koje većim dijelom svršava žena, a muž joj samo pomaže?

190. Miraz, koji je žena donijela u pokretninama i u nepokretninama, smatra li se da je njena isključiva vlaština, ili da joj je muž vjenčanjem postao vlasnik?

191. Ima li o tome razlike u pokretnim i nepokretnim stvarima?

192. Ako muž i žena zajedničkim radom što steku, čije je to?

193. Ima li išta i šta u porodičnoj zajednici izmegju muža i žene, a da žena s tim može sama raspolagati?

194. Raduju li se roditelji, a osobito otac, kada im se ragjaju mnoga djeca?

195. Ima li kakvih običaja o porogjaju? Koji su to običaji?

196. Šta se radi, ako žena ne može lako da rodi?

197. Kada se dijete obično krsti i koji su običaji o krštenju?

198. Da li se bira kršteni kum i šta se najviše pri tome gleda?

199. Da li je obično vjenčani kum i kršteni?

200. Kada se misli, da dijete mora svojim roditeljima pomagati u kućnom i poljskom radu?

201. Koji ie prvi rad, koji se daje muškom djetetu?

202. Koji je prvi rad, koji se daje ženskom djetetu?

203. Dogagja li se po katkada, da se neko po drugi put vjenča, a da prvo vjenčanje nije razriješeno?

204. Šta se misli o takvom vjenčanju? Je li ono valjano ili ne, prema tome, da li je drugo vjenčanje uglavljeno zlomisleno ili ne?

205. Ima li slučajeva, da muž i žena, koji nemaju svoje djece, uzmu kao svoje (adoptiraju) tugje dijete? Koja je razlika u godinama?

206. Kako to biva? Ima li za to kakvih naročitih običaja?

207. Da li se tako dijete smatra srodnikom rodbine njegovih duhovnih roditelja? Do kojeg stepena?

208. Ima li slučajeva, da muž i žena, koji imaju svoje dijete, uzmu kao svoje tugje dijete?

209. Kako to biva? Ima li kakvih naročitih običaja pri tome, osobito izmegju djece, koja su već u kući i novog adoptiranog djeteta?

210. Da li se to adoptirano dijete smatra srodnikom i kako sa rodbinom svojih duhovnih roditelja, a osobito sa njihovom djecom?

211. Može li se adoptirano dijete vjenčati sa djetetom njegovih duhovnih roditelja?

212. Kada mlada dovede mladoga u svoju, u roditeljsku kuću, kakva prava i dužnosti ima u toj kući domazet?

213. Da li su ta prava i dužnosti jednaci, kao da je mladu doveo u svoju kuću?

214. Smatra li sebe žena nešto slobodnijom, kada je muža dovela u roditeljsku kuću?

215. Zadržava li domazet svoje prezime ili prima prezime svoga tasta?

216. Ako on ne primi ime svoga tasta, da li ima slučajeva, da to učine njegova djeca?

217. Šta misli domazet o ženinom imanju? Da li ga smatra svojim ili svojim i ženinim ili samo ženinim?

218. Šta se misli o trajanju vjenčanja? Da li se ono može lako razriješiti ili se misli da ga može razriješiti samo smrt? Koji su obično razlozi, da se može vjenčanje razriješiti ili uništiti?

219. Ako se, radi bilo kakvog razloga, vjenčanje razriješi ili uništi, šta biva sa ženinim mirazom?

220. Ko prima ili zadržava nejaku djecu? Pravi li se u tome kakva razlika izmegju muške i ženske djece?

221. Ako rastavljena žena nema djece, kome ide po njenoj smrti njen miraz? Da li muž ima ikakvog dijela u tom?

222. U kakvom su odnošaju djeca prema roditeljima, a roditelji prema djeci? Da li otac zapovijeda više muškoj, nego li ženskoj djeci, a majka više ženskoj, nego li muškoj?

223. Do kojih se godina misli, da su djeca pod neograničenom vlasti roditelja, a osobito oca?

224. Da li je ta vlast manja, kada dijete postane momak ili za vjenčanje dozrela djevojka?

225. Kada se misli da je muško omomčilo, a žensko da je postalo djevojka?

226. Ima li tada kakvih običaja ili kakvih osobitih znakova na odijelu?

227. Kada se kći vjenča i ode u muževljevu kuću, imadu li njeni roditelji još kakvu vlast nad njom i koju?

228. Imadu li kakvu vlast i koju nad svojom unučadi, djecom njihove kćeri?

229. Ako se sin vjenča još u mladim godinama, pa u očevu kuću dovede ženu, ima li otac nad njim jednaku vlast kao do tada ili nešto manju?

230. Ima li otac kakvu vlast tada i koju nad svojom unučadi?

231. Da li je običaj, da se unuku nadjene ime djeda po ocu ili unuci ime babe po ocu? Za što to biva?

232. Nadjene li se unuku ili unuci ime djeda i babe po majci i za što?

233. Koja su najobičnija imena?

234. Da li se djeci nadjeva samo jedno ime ili više imena?

235. Da li se po katkada djetetu nadjene ime krštenog kuma?

236. Nezakonita djeca, ako nijesu odrasla u nahodištima, a znadu za oca, imadu li kakva prava prema ocu?

237. Kakva prava imadu nezakonita djeca prema majci, koja ih je zadržala kod sebe?

238. Kakve dužnosti imade otac prema svom nezakonitom djetetu? Kakve dužnosti ima majka?

239. Čije prezime nose nezakonita djeca?

240. Koja su najobičnija prezimena? Koji je korijen i kakav je postanak tim prezimenima?

241. Misli li se, da djeca moraju u neimaštini ili u starosti hraniti svoje roditelje?

242. Šta se o tome misli kod nezakonite djece prema njihovim roditeljima, a osobito prema majci?

243. Ako sin, kod živoga oca, u čijoj kući živi, svojim trudom steče svog imanja, kako se to imanje zove?

244. Da li otac ili majka imaju ikakvog i kakvog prava na toj sinovljevoj osobini?

245. Koja su imena za pojedine srodnike, počinjući od oca i majke, pa do najdalje rodbine ili srodbine?

246. Koje ime francusko, ili italijansko, ili njemačko, ili latinsko odgovara narodnim imenima rodbine ili srodbine?

247. Kakvi su i koji su stepeni rodbine i srodbine i kako se ti stepeni zovu?

248. Kako se u opće dijeli svojta? Da li po muškoj ili ženskoj lozi; da li po debeloj ili tankoj krvi; da li po krvi ili mlijeku; da li po tazbini?

249. Šta znači riječ prijateljstvo?

250. Da li ima naročitih imena i koja su za duhovnu rodbinu po pobratinstvu, posestrinstvu i kumstvu?

251. Ima li još pobratinstava i posestrinstava i kako se uglavljuju?

252. Koje su pošljedice pobratinstva i posestrinstva?

253. Ima li naročitih imena za duhovno srodstvo rodbine i srodbine pobratima i posestrime i koja su to imena?

254. Koliko vrsti kumstva imade i koja se imena odnose na to duhovno srodstvo?

255. Ima li još gostoprinstva?

256. U čemu se ono sastoji i ima li za to naročitih pravila?

II. Zadruga.

1. Ima li kod vas zadruga, tj. da više porodica u užem smislu žive zajedno?

2. Ima li više porodica u užem smislu — otac, majka i njihova djeca — ili zadruga?

3. Koliko duša ima u najmanjoj zadruzi, a koliko u najvećoj?

4. Koliko porodica u užem smislu ima u najmanjoj, a koliko u najvećoj zadruzi?

5. Ima li zadruga, koje obuhvataju cijelo jedno selo ili veći dio sela?

6. Ako ima zadruga, koje obuhvataju cijelo jedno selo, kako se zove to selo? Da li po prezimenu zadruge ili inače?

7 Ima li u zadruzi i stranih lica, koja nijesu ni u kakvom srodstvu sa ostalim članovima zadruge?

8. Kako i za što ta lica ugjoše u zadrugu, kada ih s njom ne veže nikakvo srodstvo ni po krvi ni po mlijeku?

9. Kakve su obveze tih stranih lica prema zadruzi, u koju su ušli, a kakva su njihova prava?

10. Da li ulaskom u zadrugu to strano lice postaje srodnikom zadrugara i u kom se stepenu to srodstvo računa?

11. Može li se to strano lice vjenčati sa ženskom, koja je već od prije u zadruzi?

12. Ima li kakvih naročitih običaja i koji su, kada takvo strano lice ugje u zadrugu?

13. Koji su odnošaji izmegju zadrugara po krvi i mlijeku i stranih zadrugara?

14. Kako prezime imadu zadruge? Čije su prezime primile?

15. Ima li slučajeva, da razne porodice, koje nijesu ni u kakvom srodstvu, sastave zadrugu? Za što to čine?

16. Čije prezime prima obično takva zadruga?

17. Smatraju li se takvi zadrugari rodbinom i kakvom? U kom stepenu?

18. Ko je domaćin, glava, zadruge? Da li je domaćin najstariji po godinama ili može biti mlagji ili i najmlagji muškarac, ako je već odrastao?

19. Ako nije domaćin najstariji po godinama, po čemu se bira domaćin? Kakve se vrline traže od niega?

20. Mora li domaćin da ima svoju ženu ili može biti momak ili udovac?

21. Biva li po katkada, da i žena ili djevojka bude domaćicom zadruge?

22. Kada i za što to biva?

23. Kako postaje domaćin? Da li se bira u zboru svih muških i ženskih zadrugara, ili samo muških?

24. Da li pravo domaćinstva ide po našljedstvu samo u jednoj porodici ili ne?

25. Da li se po katkada dogodi, da neko postane glavom zadruge i bez izbora i bez prava našljedstva, nego se sam nametne? Čim se obično nametne za domaćina?

26. Ako je ženska izabrana za domaćicu zadruge, ko je birao i za što?

27. Na što se najviše gleda pri izboru domaćina ili domaćice?

28. Da li pri izboru ima kakvih naročitih običaja i koji su?

29. Poslije svršenog izbora, da li ima kakvih simboličnih znakova o predaji vlasti i koji su to znaci?

30. Ima li pri tom kakvih naročitih govora?

31. Kakva prava i kakve dužnosti ima domaćin prema članovima zadruge?

32. Kakva prava i kakve dužnosti ima domaćin zadruge prema zadružnom pokretnom i nepokretnom imanju?

33. Ko drži, čuva i troši novac zadruge?

34. Kako se vjerivaju i vjenčavaju članovi zadruge? Da li se za djevojku iz zadruge, koja treba da se vjenča van zadruge, drže u zadruzi kakvi zborovi i dogovori? Ko je u tim dogovorima i šta u tome odlučuje?

35. Kad je član zadruge dorastao do vjenčanja, ko odlučuje o tom? Da li sam domaćin ili svi muški zadruge ili svi muški i ženske?

36. Kada zadrugar nešto skrivi, može li ga kazniti sami domaćin ili je za to potrebit dogovor cijele zadruge?

37. Kakve su obično kazne?

38. Da li je domaćicom domaćinova žena ili može to biti i kakva druga zadrugarica?

39. Ako je kakva druga zadrugarica, a domaćinova je žena živa, za što je to?

40. Je li domaćin ovlašten, da kupuje i prodaje osobito nepokretnine, sam ili dogovorno sa ostalim zadrugarima?

41. Kada domaćin umre, da li se odmah bira novi domaćin?

42. Ako se odmah ne bira novi domaćin, ko upravlja zadrugom do izbora?

43. Biva li po katkada da se domaćin svrgne sa te časti?

44. Za što to biva i kako?

45. Da li se poslije svrgnuća odmah bira novi domaćin?

46. Ako se odmah ne bira, ko upravlja zadrugom do izbora?

47. O smrti i sprovodu domaćina ima li kakvih naročitih zadrugarskih običaja?

48. Ako je ženska glava zadruge, koja su njena prava i njene dužnosti?

49. Kakva prava i kakve dužnosti imadu zadrugari prema domaćinu ili domaćici i prema svojim drugovima?

50. Da li megju zadrugarima ima kakve podjele prema njihovim godinama i koje su to podjele?

51. Do koje godine života zadrugar nema pravo da sudjeluje u zadrugarskim savjetovanjima i dogovorima? Kada stiče to pravo?

52. Da li i ženske, odrasle, imadu pravo da sudjeluju u zadrugarskim savjetovanjima?

53. Moraju li svi zadrugari biti prisutni svim zadrugarskim savjetovanjima ili samo nekim i kojim?

54. Kako se uglavljuje o tim savjetovanjima? Da li se nešto uglavi većinom glasova ili ne? Ako nije većinom glasova, šta odlučuje da se uglavi po volji manjine?

55. Ima li utvrgjenih zadrugarskih pitanja, koja se moraju pretresati pred zborom zadrugara i koja su to?

56. U čemu može da odluči sam domaćin ili sama domaćica?

57. Da li zadrugari rade samo na zadružnim dobrima ili idu i na nadnice?

58. Šta radi zadrugar sa novcima, koje je stekao radeći drugome na nadnicu? Da li ih daje u zadrugu ili ih zadržava za sebe?

59. Ako zadrugar dulje vremena ostane na tugjoj radnji, da li daje kakvu naknadu za rad u zadruzi?

60. Je li radnja u zadruzi podijeljena i kako izmegju muških i ženskih? Koje su obično radnje za muške, a koje za ženske članove zadruge? Da li djevojke i žene rade iste poslove?

61. Od koliko godina počinje da radi i šta radi muški zadrugar?

62. Od koliko godina počinje da radi i šta ženska zadrugarica?

63. Imadu li zadrugari svog posebnog imanja, osobine? Ima li ta osobina kakvo naročito ime? U čemu se sastoji?

64. Da li zadrugar neodvisno raspolaže sa tom svojom osobinom?

65. Idu li mlagji članovi zadruge na nauke, veće, i obično u koje?

66. Ko troši za nauku zadrugarevu, i ako mu otac ima osobine?

67. Smatra li se dužnošću izučenog zadrugara, da bilo čime nadoknadi zadrugu, ako je ona trošila za njegove nauke?

68. Misli li taj zadrugar, da ima prava u zadruzi, kao da zadruga nije trošila za nj, nego da je neprestano živio u njoj? Misli li, da mu se pravo umanjilo ili da ga je potpuno izgubio?

69. Ako je zadrugar dulje vremena odsutan na nadnici, misli li, da nije izgubio svoja zadružna prava i da se može povratiti u zadrugu?

70. Šta misle o tome zadrugari, koji su ostali i radili u zadruzi?

71. Kojih se godina vjenčavaju mlagji muški članovi zadruge, a kojih ženske?

72. Da li se o vjenčavanju gleda samo na godine ili za to postoji i kakav drugi red i koji?

73. Da li ima slučajeva, da se zadrugar vjenča i protiv volje zadruge?

74. Ostaje li takav zadrugar u zadruzi ili ga zadruga odijeli?

75. Ako ženska u zadruzi obudovi, ostaje li u muževljevoj zadruzi ili se vraća u zadrugu, u kojoj se rodila?

76. Šta biva s njom, ako ima djece? Ako se vraća u zadrugu, u kojoj se rodila, da li sobom vodi i djecu, koju je rodila u muževljevoj zadruzi?

77. Ima li u tome kakve razlike, ako su djeca sitna ili odrasla? Da li odrasla ostaju u očevoj zadruzi, a sitna idu s majkom u zadrugu, u kojoj se ona rodila?

78. Koji su razlozi povratku udovice u rodnu zadrugu?

79. Da li se udovica, koja je ostala u muževljevoj zadruzi, vjenča za kakvog drugog člana zadruge?

80. Ima li slučajeva, da se udovica povrati rodnoj zadruzi, pa opet novim vjenčanjem dogje u zadrugu svog prvog muža.

81. Da li takvoj ženskoj nadjenu kakvo naročito ime i koje?

82. Ako se udovica, koja je ostala u muževljevoj zadruzi, vjenča u drugu zadrugu, da li joj zadruga prvoga muža daje kakav miraz i koji?

83. Ako je sa prvim mužem rodila djece, a ta su djeca o drugom vjenčanju sitna i nejaka, da li ih vodi u zadrugu svog novog muža ili ih ostavlja u zadruzi prvog muža?

84. Da li članovi zadruga u opće rado uzimlju za žene udovice ili vole djevojke? Za što to?

85. Ima li u zadruzi slugâ? Kako ih zovu?

86. Ima li ih i muških i ženskih, ili samo muških ili ženskih? Kako zovu jedne, a kako druge?

87. Ako ih ima muških i ženskih, kako im je rad podijeljen?

88. Da li se sluge plaćaju u novcu, stanu, hrani i odijelu ili samo u novcu, stanu i hrani?

89. Ako im je plaća i u odijelu, u čemu se sastoji to odijelo?

90. Kolika je obično plaća u novcu?

91. Koji je pravni odnošaj sluga prema domaćinu, glavi zadruge, i prema ostalim zadrugarima?

92. Ko im zapovijeda i koga oni moraju da slušaju?

93. Da li muške sluge moraju da slušaju i ženske članove zadruge?

94. U koje se doba obično otpuštaju sluge, a u koje se doba primaju?

95. Da li u zadrugama vladaju ljubav i sloga?

96. Koji su znaci megjusobne ljubavi, sloge i poštovanja megju članovima zadruge?

97. Ima li kakvih naročitih imena, koja stariji davaju mlagjima ili mlagji starijima, kao znak ljubavi i poštovanja?

98. Kako ženske žive megju sobom u zadruzi? Da li se megju sobom vole i poštuju?

99. Ima li slučajeva, da se jedan ili više zadrugara odijele od zadruge, jer im žene nijesu živjele u ljubavi sa ostalim ženama u zadruzi?

100. Da li takve žene imaju u narodu kakvo naročito ime?

101. Kako narod misli o zadrugarima, koje su žene natjerale da se odijele od rodne zadruge?

102. Ako u zadruzi ima zadrugara, koji imaju svoje osobine, a zadruga nije mogla da podmiri svojim prihodom sve svoje potrebe radi nerodne godine ili radi kakvog drugog razloga, da li taj zadrugar od svoga podmiruje nepodmirene potrebe?

103. Ako ih podmiruje, da li on to dariva zadruzi ili joj same daje u zajam, za koliko vremena i pod kojim uvjetima?

104. Ko podmiruje trošak za obuću i odijelo svih zadrugara, muških i ženskih?

105. Da li se za to troši od zajedničkog, zadrugarskog novca ili pojedinci troše od svoga, ako ga imadu, za sebe, za ženu i svoju djecu?

106. Da li ženske imaju kakav naročiti posao, na kome rade same, a korist od toga, ili djelomice ili potpuno, zadržavaju za sebe?

107. Ima li svaka od njih po jedan takav posao ili ih ima više u zajednici?

108. Ako ih više ima zajedno, kako dijele dobit?

109. Može li žena ili djevojka u zadruzi imati svoje osobine i kako se ta osobina zove?

110. Ako je žena donijela u zadrugu miraza, da li taj miraz ostaje njenom osobinom ili prelazi u vlaštinu zadruge?

111. Ako je njen miraz postao vlaštinom zadruge, u čemu se sastoji i odakle joj osobina, ako je uopće ima?

112. Ako žena umre bez poroda, da li se njen miraz vraća zadruzi, u kojoj se rodila, ili ostaje u zadruzi, u kojoj je umrla?

113. Ima li muž, udovac, od toga miraza naročiti dio?

114. Ide li ženska na nadnicu izvan zadruge?

115. Idu li na nadnicu i žene i djevojke ili same žene ili same djevojke?

116. Šta rade sa novcem, koje su nadnicama zaradile? Da li ga davaju u zadrugu ili ga zadržavaju za sebe sa svim ili djelomično?

117. U čemu se, po odijelu, razlikuju djevojke i žene jedne zadruge?

118. Kada se djevojka vjenča i pogje u drugu zadrugu, osim miraza, koji joj dadu roditelji, da li joj i zadruga što daje?

119. Po kojoj se mjeri mjeri taj miraz, što ga zadruga daje? Da li po imanju roditelja ili po radu djevojke u rodnoj zadruzi?

120. Ako u istom selu ili i malo podalje ima više zadruga, u kakvom su odnošaju megju sobom? Da li jedna drugu pomažu u poljskim radnjama, davajući ljude i blago za rad?

121. Je li to davanje za plaću ili u zajam, pa da se zgodnom prilikom vrati milo za drago?

122. Ima li kakvo naročito ime za to davanje u zajam i za taj rad za plaću i koje je?

123. Ima li zadrugâ, koje misle da potiču od istoga lica?

124. Šta pričaju, za što je od jedne stare zadruge postalo više njih?

125. Da li se članovi takvih zadruga jedni prema drugima po zadrugama smatraju srodnicima i u kom stepenu?

126. Da li takve zadruge imadu isto prezime ili različito? Ako im je različito, da li ipak tumače, da im potiče od nekadašnjeg zajedničkog lica?

(Svršiće se.)

Херцеговачки манастири.

Пише

др. **Владимир Ћоровић.**

II. Дужи.

У прослављеној Шуми требињској, на лијевој страни Требишњице, између Љубова и Талеже, дижу се Дужи, најмлађи манастир херцеговачки. О њему нема спомена прије XVIII. стољећа, и ако је, како изгледа, постојао и нешто раније. Основан је послије пада славног Требињског Манастира, звана Тврдоша[1]) од његових калуђера и са извјесним дијелом његова материјала. Ми смо већ раније споменули[2]), да се један дио братства, који се није одлучио за прелазак под млетачку власт и који није хтио да напусти за увијек свој стари манастир склонио у Дужи, у његов метох и ту можда хтио да чека на згодне прилике, да обнови своје прво обитавалиште. По трагу старог манастира и Дужи су најзад постале посвећене Успенију Богородичином и у њему су почели да станују херцеговачки митрополити чувајући стару традицију и из политичких и личних разлога. Јер су Дужи биле недалеко од дубровачке границе и блиске млетачком територију. А осим тога, изгледа, да је манастир само тако могао од турских власти добити дозволу, да прими све земље и приходе старог манастира.

У Дужима је до пада Тврдоша, прича Н. Дучић вјероватно по манастирској традицији, била мала проста пастирска црквица без свода. Била је, вели се, одређена за пастире манастирске (отуд и причање, да су Дужи били прије торине тврдошке)[3]), с којима су се налазила, ваљда ради надзора, и по неколика калуђера. Чак се наводи, да је за њих ту било шест ћелија поземљуша покривених сламом[4]). У те ћелије склонили су се, дакле, они калуђери, који су

[1]) Катастрофа манастира Тврдоша била је, како се досад знало, 1694. године. На основу једног новог податка из дубровачког архива ми сад приближно можемо знати и вријеме тог догађаја. 17. августа 1694. јављају из кнежеве канцеларије Владиславу Буићу, сенатору и посланику дубровачком у Једрене »che i Venetiani si siano impossessati di Trebigne tutto auendo passato l' acqua et espugnato si il monasterio come l' altre torri e retiratosi il bassa con la militia, che seco aueua uerso Gliubigne. (Lettere e commissioni di Levante 1694, Nr. 65, fol. 18.). Значи, дакле, да се катастрофа манастира, у отимању његовом од Турака, који су га заузели међу 24. нов. 1692. и прије септембра 1693., догодила првих дана августа.

[2]) Гласник земаљског музеја, XXIII., 1911., стр. 514. ff.

[3]) Насеља српских земаља, II., Београд 1903., стр. 1205.—6.

[4]) Књижевни радови I., Београд 1891., стр. 32.

хтјели да остану у близини свог старог манастира и ту се, несумњиво, настанио и митрополит Нектарије, о ком смо раније говорили, како се трудио за обновљење разрушеног манастира и купио милостињу за њ[1]). Владика Саватије је остао у Топлој, код Херцег Новог, гдје је и умро. Надајући се обнови свог старог манастира он је она добра Мустафаге Ћатовића, која му је у једном комичном гесту граматом уступио год. 1711. Михајло Милорадовић, изасланик Петра Великог, послије смрти своје и свог синовца дао завјештати манастиру **„на рѣцє трєбинској“**[2]).

Н. Дучић спомиње у Дужима 1709. проигумана Симеона и 1721. игумана Висарнона[3]), којима ја нијесам могао наћи трага. Међу тим, 1719., спомиње се архимандрит Георгије, који је предао патријарху Мојсију оставштину преминулог херцеговачког митрополита Герасима и 1723. архимандрит Леонтије, исто **„ѿ монатира требинского“**, који је исплатио са владиком Стефаном Љубибратићем један заклад истог владике Герасима. Значи, дакле, да је тај митрополит, и ако му је дијецеза, како изгледа, била у источној половини Херцеговине, провео задње дане у овом манастиру и ту и умро.

Занимљиво је, што Дучић наводи, да је стара црква душка била посвећена најприје св. Пантелејмону, послије покрову Богородичину[4]) али да су традиција тврдошка и народна воља одлучили за Успеније Богородичино[5]). Али први спомени манастира од његових приложника гласе стално **„трєбинскій мнтырь ѹспеніѧ прєстыѧ бцы“**[6]) (1737., 1745.). Тако се он зове и у овом запису из 1749. год. на манастирској књизи Камен вјере, у првом запису, гдје се спомиње народно име манастира: **Сїю дшеполєзнѹю кнїгѹ нарицаемѹю Каменъ вѣры приложише хртѹ рабыи гнъ Алєѯїє Миросавлеви и гнъ Михаилъ Богїчеви во стѹю ѡбителъ требинкѹю Дѹжъ зовомѹ, храмѹ ѹспеніє прєстыѧ бцы в вѣчнїи споменъ себє и родителей свои Миросава и Роѯи и Богичѹ и Стани лѣта гднѧ 1749. гѡ ѹнїа 13 гѡ в кралевѡи свобоной вароши Ново Садѣ при Петроварадинѣ сѹщей.** Тако се, најзад, као што ћемо одмах видјети, спомиње и у писмима његових митрополита.

---

[1]) Ср. Гласник зем. музеја, XXIII., 1911., стр. 515. Осим тога донио је 1705. двије иконе »прекрасне живописи« (И. Руварац: О хумским епископима и херцеговачким митрополитима. Мостар 1901., стр. 25.). У Минеју за Јули у Дужима има овај запис: **лѣта ꙁсѧ сєптємврїа вь днь сїѧ книга прєѡсщєннагѡ Авраамїа митрополита рѧзанскагѡ и мѹромскагѡ. аѱв года иѹлѧ вь к д. ѹ Дамскѹ скитѹ в сєрбскѹю ꙁемлѹ в прєчеснѹю обитє ѹспениѧ прстыѧ бцы нарицаємы Трєбинѧ, при сєрбско митрополитє Нєктарїи и прї игѹмєнє тоѧ обители ... за дшевнѹю свою болєт и по свои родителє вь вѣчноє поминовєниє. Аврамї, митрополї рѹиски.**

[2]) Starine, XVI., 1884., стр. 105.

[3]) Сп. дј. 34.

[4]) То се потврђује и овим записом на чирацима: 1777. In Venezia. **Сїи свѣщникъ мтра Трєбынѧ, хрма покрова прєтыѧ бцы сооруженї.**

[5]) Сп. дј. стр. 2.—3.

[6]) Љ. Стојановић: Стари српски записи и натписи II., Београд 1903., бр. 2707., 2896.

У манастиру Дужима била је столица херцеговачких митрополита, и ако се иначе стално пише „въ Требиню“ што је дало повода В. Врчевићу да уствpди једну крупну неистину: »при Херцегу Шћепану па све до времена кад је Херцеговина потпанула под цариградску патријаршију, Требиње је вазда било главно мјесто цијеле Херцеговине«[1]). У једном писму писаном 1751. вели се: въ херцеговской митрополиской резиденціи въ Требиню (у грамати босанског митрополита Гаврила о завладичењу далматинског епископа Симеона Кончаревића),[2]) а у писму митрополита херцеговачког Аксентија из исте године стоји само: оу монастирꙋ Требинꙋ.[3]) Да је то један исти манастир о том нема сумње, а који је то казују ријечи из истогодишњег наименовања Аксентијева од патријарха Атанасија, у ком се вели, да је Аксентије пострижник „во свѧтоꙋспенской обители Требинѧ“[4]), дакле Дужи, јединог одржаног манастира у свој тој околини. Ту су и гробови помрлих митрополита, којих овдје није било много. Столица митрополитска остала је у Дужима све до 1777. год., кад је први фанариотски владика Антим пренио у Мостар, у главно мјесто Херцеговине и средиште управних власти. Прије њега била је, како вели Дучић, провизорно пренесена резиденција исто тамо од митрополита Аксентија Паликуће († 1760.)[5])

Дуго су се калуђери душки морали задовољавати старом малом црквом а тек им је иза 1748., послије доласка Осман-паше, нешто либералнијег у вјерским стварима, успјело добити дозволу, да сламнате кровове замијене плочом и да смију градити нове ћелије. Требињски Турци кроз читав XVIII. вијек заједно са властитим, сјећајући се бунтовног старог манастира, нијесу хтјели дозволити, да се манастир прошири и повећа. Том нерасположењу био је и један узрок више у понашању самих калуђера. У херцеговачком покрету 1738. год., кад се Херцеговина сама нудила Аустрији, учествовали су, по старом нашљедству и калуђери овог манастира, од којих се нарочито спомиње јеромонах Максим, и опет се све радило и спремало у Требињу.[6]) Истом у средини XIX. стољећа, митом и заузимањем игумана Јевстатија Дучића, пошло је за руком манастирској управи, да добије ферман за зидање нове цркве и нових ћелија. 4. априла 1855. започета је градња новог храма под управом неимара Ђуре Шушића, а довршена је 4. новембра исте године[7]); помоћу многих добрих хришћана, нарочито Невесињаца. Осим тога подигао се читав ред двокатних ћелија. Александра Гиљфердинга изненадила су у тим зградама мала ниска врата и прозори, те особине наших грађевина из турског времена. Црква је сама, вели, била прилично добра, довољно висока, озидана од бијела камена. Освећени су јој, пошто је за олтар ударена проста дрвена преграда, сами голи зидови, јер за даљу градњу

[1]) Летопис, 1910., књ. 270., стр. 62.

[2]) Н. Милаш: Списи о историји прав. цркве у далм.-истр. владичанству. Задар 1899. стр. 322.

[3]) Летопис, књ. 270., стр. 60.

[4]) Дучић, сп. дј., стр. 16. Ср. ово из писма 1849.: Ми се Христѧни састали ꙋ Требиню монастирꙋ Дꙋжи. (Гласник зем. музеја, XXIV., 1912., стр. 435.—436.).

[5]) ibid., стр.. 19.; И. Руварац, сп. дј., стр. 30., 32.—33.

[6]) Летопис, књ. 184., стр. 152, 159—161.

[7]) Натпис на црквеним вратима објавио В. Врчевић, сп. дј., стр. 25.

није било новаца. На олтарској прегради биле су само двије слике, које је радио неки живописац из Биограда. Зграда је била проста и без куполе, што је све, са њеном голином, остављало утисак сиромаштине[1]). Међу тим, та зграда би на скоро турским плијеном. У зиму, у очи св. Николе 1857. ту је почео устанак Луке Вукаловића, а у фебруару наредне године Турци су заузели и опљачкали манастир, пошто су калуђери пребјегли у Дубровник. Послије свршеног устанка руски конзул и велики пријатељ нашег народа, овај исти Гиљфердинг изради од руске царице Марије Александровне 1500 рубаља помоћи за поправку манастира и од књегиње Татијане Васиљчкове једно звоно, које је у оно доба значило више и проузроковало већу радост, него да им је поклоњено нешто много знатније[2]). Него одмах иза те буне, 1861., манастирски се калуђери као и они стари тврдошки што су се дизали, удруже поново с осталим херцеговачким усташима, а сам манастир допаде и опет у турске руке. Оправљен по интервенцији руског, аустријског и француског конзула, он је и при трећем устанку, 1875., по трећи пут био освојен и опустошен од Турака. Кад се, најзад, послије окупације мислило, да се дефинитивно уреди, изгори он 6. септембра 1886. готово потпуно. На то земаљска влада даде 20.000 форинти помоћи, да се манастирске рушевине поправе и подигну.

Није, према томе, чудо, што се овдје од старијих ствари, од оних из ранијег манастира и од других душких сачувало врло мало. Нешто због ових честих побуна и пљачкања, кад се спасавало само оно, што се дало у хитњи понијети, а нешто ипак и због тог, што су све скупоцјеније ствари пренесене у Савину, гдје су на мљетачком земљишту биле много сигурније. Ја сам од старијег нашао само два еванђелија (једно сребром оковано), један поменик и петохљебницу из 1650. године. Еутимијевог Житија св. Петке, које је ту гледао Гиљфердинг,[3]) нема више.

Већину својих ствари у XVIII. вијеку добио је манастир од разних приложника као поклон. У првом реду заслужује да се спомене наш земљак редовни помагач наших манастира, гроф Сава Владиславић,[4]) који је 1737. приложио неколико књига. Од њих су сачуване до данас: једно еванђелије и два минеја (за фебруар и март). Од књига има даље прилог духовника кир Аврамија (еванђелије); Мојсија Лукића, проте вуковарског 1767. (катавасија);[5]) јеромонаха хаџи Василија 1776. (требник); Димитрија Рајовића 1776. (Архијерејски чин). Ова задња књига и шест других купљене су, како вели један запис, у вријеме херцеговачке буне 1875. од Турака. То је учинио Станко Мијановић, који их је 7. септембра 1880. све опет поклонио манастиру.

---

[1]) Боснія, Герцеговина и Старая Сербія, СПетербургъ 1859., стр. 10.—12,

[2]) Дучић, сп. дј., стр. 46. и д. О руској помоћи ср. Гласник зем. музеја, 1912., XXIV., стр. 440.—441.

[3]) Сп. дј., стр. 12.

[4]) Ср. о њему K. Jireček: Poselství republiky dubrovnickí k cisařovně Kateřině. II. V Praze 1893.

[5]) Руварац, сп. дј. стр. 30., спомиње Мојсија Лукића »житеља вароши Новога Сада« родом Херцеговца, који је за манастир Пиву дао израдити »изображеније« год. 1766. Запис на катавасији гласи: **Сїю книжицꙋ въ да́ръ посила́ю въ мн҃тиръ Тре́бинъ чре́зъ гд҃и́на протосиггела Меле́нтїа ѹ҆ Вꙋковарꙋ м҃ца ѻ҆ктоб.** 31. 1767. **Моѵсеїи Лꙋкичъ протопрезвѵ̈теръ вꙋковарскїй.**

И друго се добијало већином на тај начин, што смо узгред имали прилике већ да видимо и што ћемо још мало да допунимо. Симеон Куртовић, јеромонах манастирски, био је брат чувеног тршћанског трговца Јована Куртовића. Од њега је он добијао обилате новчане помоћи за манастир, које је паметно употребљавао: 1777. год. начинио је чатрњу за манастир, засадио је један виноград и начинио млиницу на Требишњици код села Бива, која је давала лијеп приход.[1]) По свој прилици, да су његов прилог и они свијећњаци манастирски рађени у Млецима 1777. Дамјан Паријез са сином Јовицом оковао је 1785. ћивот у цркви; изгледа, да је прилог и она ђезвица за »теплоту«, што је »принесе« јеромонах Петроније.[2])

Н. Дучић у својој монографији о манастиру Дужима даје пун низ настојатеља његових. Иду овим редом:

Арсеније Вујовић (1744.—1750.), »докупио манастиру доста земље и обновио старе ћелије«.

Стефан Милутиновић (1750.—1760.).

Максим Паликућа (1760.—1782.).

Пајсије Јокановић (1782.—1785.).

Иларион Требињац (1785.—1791.)[3])

Тодосије Ногулић (1791.—1812.) био прије тога као јеромонах седам година парох у Трсту и Дубровнику. Увео у Дужима карловачко црквено појање. Био реван и угледан свештеник и као такав имао врло много неугодности с Турцима. Сазидао је у манастиру велику трпезарију на свод.

Партеније Перовић (1812.—1844.) »докупио је манастиру земаља, засадио винограде и сазидао три ћелије«. Тужен, да звони у једно мало и слабо звоно, био је осуђен манастир од Али-паше Ризванбеговића на глобу од 15.000 гроша.

Христифор Зотовић (1844.—1849.).

Јевстатије Дучић (1849.—1864.). О њему је било говора раније. За његова су времена Турци два пут узимали манастир. Саградио цркву 1855. год.

Мелентије Перовић (1864.—1887.).

Иза њега дошао је Прокопије Јанковић, а послије тога Герасим Јовановић, сад архимандрит, који управља манастиром све до данас. У једној паузи замјењивао га је данашњи завалски настојатељ Никанор Дутина.

Осим са турским властима манастир је имао да се носи, послије укинућа српске патријаршије, и са фанариотским владикама, који су, како се зна, били незајажљиви у својим тражењима. Карактеристично је за ондашње прилике, да су се калуђери 1. септембра 1811., преко једне личности, обраћали турским властима за заштиту ради експлоатисања од својих, православних митрополита[4]). Поред тога, нова промјена тешко је падала нарочито калуђерима овога манастира. Како је он био насљедник тврдошки и митрополитска резиденција,

---

[1]) Дучић, сп. дј., стр. 35.

[2]) Стојановић, сп. дј., бр. 2949.

[3]) Овога нема у листи Дучићевој. Ја га уврштавам према овом запису: † Сеи кивотъ ѡбителі стоуспенскиа мон. Требинѧ ѡкова блгословеніи Дамѧнъ Паріезъ и его сінъ Іѡвица ї бы настоѧтелѧ Иларіѡнъ Треби(ц), на 1785. м. и.

[4]) Гласник зем. музеја IX., 1897., стр. 225.

то је некако ушло у обичај, да се из његових калуђера бирају митрополити херцеговачки, као што је био случај са Аксентијем II. и Стеваном Радивојевићем-Милутиновићем. Доласком фанариота тај је обичај престао, што није прошло, како се види из другог прилога, без њихова протеста. Занимљиво је напоменути, да су прва два херцеговачка митрополита, који су замијенили фанариоте, Леонтије Радуловић (1888.—1889.) и Серафим Перовић (1889.—1903.), били исто пострижници душког манастира.

Калуђери његови били су активни и, како изгледа, прилично експанзивни. Два душка калуђера Јоаникије и Јосип обновили су 1775. манастир Озрен[1]). Јеромонаси манастира Дужи вршили су често дужности пароха у Мостару, Сарајеву, Трсту и Дубровнику, с којим су, пошто ту раније није било православне цркве, имали тјешње везе. Познато је, да су многи православни Дубровчани сахрањени у манастирском гробљу[2]), јер је управа републике врло дуго била вјерски строга и искључива. Потсјетимо још, да је и у Савини до почетка двадесетих година XIX. спољења било увијек требињских калуђера и да је и заслужни Данило Рајовић, под чијом је управом сазидана нова савинска црква 1777. год., био душки пострижник.

По повратку своме из биоградске богословије Нићифор Дучић и Серафим Перовић — то је била прва генерација наших калуђера, која се образовала ван манастира — основаше у Дужима, 1856. год., основну школу. Била је одређена за ђаке манастирске старога кова и за младеж из Требиња и околине. Навала ученика није била велика; 1857. год. било је у школи тек осам ђака[3]). Али је, ипак, корист била бар у том, што је започет манастирски рад и у том правцу боље него прије. Школа та одржала се, наравно са оним паузама бунтовног времена, све до наших дана. Данас је уређена, као и све друге српске школе, по нарочитом наставном плану, а учитељи су јој свјетовна лица са прописаним квалификацијама.

Данашњи манастир, подигнут одмах иза пожара, има општи изглед маловарошких херцеговачких цркава. Сазидан у облику лађе, са пресличастим звоником, нема апсолутно никаквих нарочитнх или бољих архитектонских особина. Материјал му је солидан и врло добро употребљен. У унутрашњости цркве упада у очи велика празнина и оскудица; зидови су голи и прости, а олтар је рађен без нарочите умјетности. У свему храму нема ничег, што би привукло већу пажњу или што би јаче могло заинтересовати. За разлику од светогорских и фрушкогорских манастира, чија се црква налази у средини зграда, опасана од њих; послије, за разлику и од старог требињског манастира, овдје је црква на двије стране, ако изузмемо зидну ограду потпуно отворена. У авлији само, на њеној десној страни налази се школа с учитељевим станом и одијељено друге просторије за привреду. С прочеља манастира, али за неколико степеница изнад њега, стоји двоспратна, обичнија зграда, у којој су ћелије монашке, једна велика сала за примање и трпезарија.

Инвентар манастирски оскудан је исто тако. Као у другим херцеговачким манастирима тако и овдје не само да нема ничега у изобиљу, него често нема ни онога, што би било врло потребно. Библиотека има, осим двије-три десетине

[1]) Дучић, сп. дј., стр. 85.

[2]) Насеља српских земаља II., стр. 1207.

[3]) Гиљфердинг, сп. дј., стр. 22.; Дучић, сп. дј., стр. 89.

руских и новијих сарајевских црквених књига, само неколика кола Српске Књижевне Задруге, серију Знаменитих Срба XIX. вијека и свих других књига 69 комада у вриједности од 210 круна! Много боље не стоји ни са црквеним утварима.

То све долази отуд, што су приходи манастира врло малени и што никад не прелазе суму од 7000 круна на годину. То ће изгледати мало чудновато, кад се види овај број манастирских земаља и добара, који нам је с љубазношћу уступио намјесник јеромонах Леонтије Поповац, али треба увијек имати на уму, да су то већим дијелом земље с кметовским правом и да су њихови приходи увијек мањи, него код такозваних земаља ходалица. Манастир има на број 267 парцела; на њима су 44 кмета и 41 приорач; 28 су чисто власни-

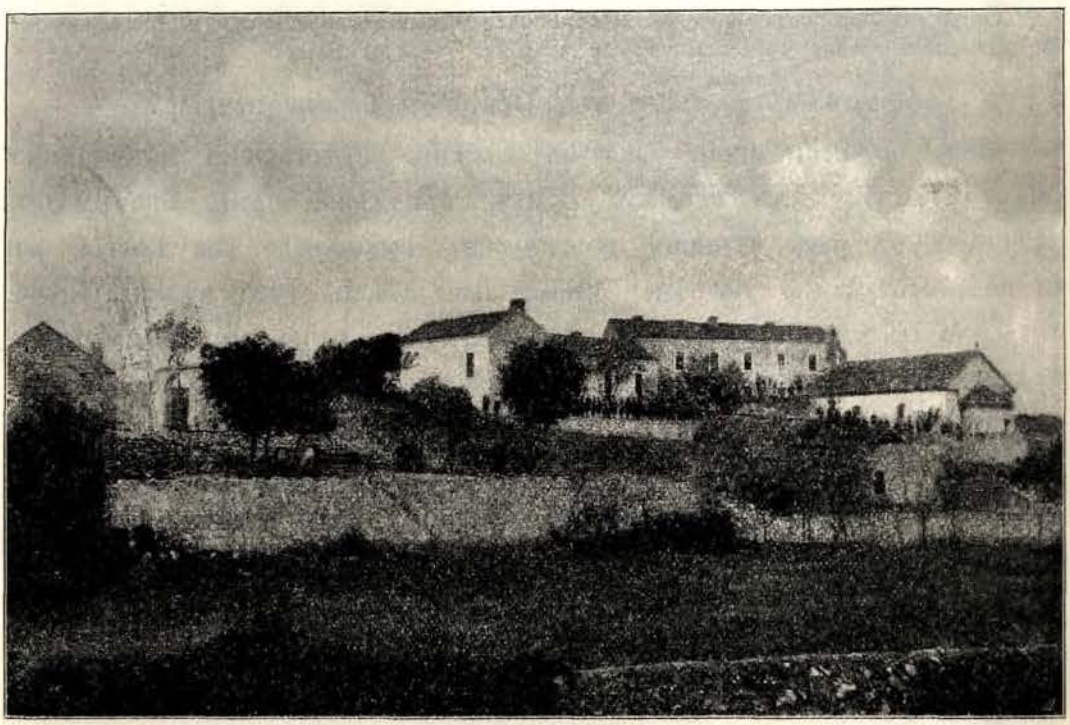

штво манастира. Од свих кметова манастир прима 6285 ока усјева, а од свих приорача 1210; то је свега 7495 ока, или по нашем рачуну 75 товара. То значи, да тај приход у новцу преставља (ако товар просјечно рачунамо по 20 круна) око 1500 круна. Од свега другог манастир једва има два пута толико прихода. Кад се узме у обзир, да од тог прихода треба да живи браство (сада тројица) с послугом и да се плаћа учитељ, онда отпада свака замјерка недовољности инвентара. У таквој оскудици не може се тражити ништа више.

У свом релативно кратком опстанку Дужи су достојно наставиле традицију старог требињског манастира и у нашој новијој хисторији оставиле себи частан и свијетао спомен. Хисторија Херцеговине и његова краја живо је спојена с његовом; сваки покрет народни носио је собом и непомичне зидине оскудног манастира и давао им жив гест. Тако је овај дом, ми'о све друге у читавој Херцеговини, постао више него кућа народна и него његов храм.

Кад се данас прође возом од Хума према Требињу виде се у извјесној даљини, кроз ријетку и закржљалу шуму, црвени кровови питомог манастира, чија скромна спољашњост мало одаје узбуркану прошлост његову. До недавног времена ту је била жељезничка станица с манастирским именом; у скорој прошлости замијенила је жељезничка управа, у живој оскудици паметнијих идеја, име Дужи са безначајним и једва познатим именом једног сеоцета. Као да се традиција мјеста даде брисати таким начином и као да манастир није поднио и тежих недаћа.

Прилози.

I.

26. јануара 1719.

Патријарх Мојсије потврђује, да је примио од требињског архимандрита Георгија један дио оставштине владике Герасима и тражи остало.

Моѵсеи млтїю бжїею въсе Сръблїе и Блгарѡ патрїарх.

Смѣннїе наше пише како по блаженѡ прѣсталїени прѣѡсщенна митрѡлита захлмиска Ћерасима, емѹже боу вечна памет, їего имѣнїю изѡсташѹ въ рѹка чтнейша архимадрита требинскаго гна Геѡргїа, ми же по староврѣмено навичаю, како е имела наша стаа вѣликаа црковь патрїахїа срьскаа Пе по самрти архїереѡ, кои сѣ по срьски прѣстолѡ ѡрѣтаю, ихь именїе ѹ патриахїю срьскѹю да боуе, како що сѹ и посвещенни на ѡнѹ црковь, и на ню ѿ православни Хртїа млтиню есѹ примали. И що бешѣ на на самрти ѡставїѡ влка Ћераси р злати и то оу свое рѹке примимо. Їеще к томѹ вѣлицїи црькви искамо де ѿ его стѣжанїа; и па оуѕѣхо ѿ роу архимадрита кѵ Геѡргїа злати чилѡ две стотине и педѣсетъ, и то чини са ви ше, писани три стотине и пѣдесе цѣкина, що смо примили оу свою рѹкѹ. Ѿ стѣжанїꙗ влке Ћерасима їеще к томѹ ищемо; то ра даемо ѡво пимо ва рѹце чтнейша архимадрита кѵ Геѡргїа, ꙗко да мѹ боуетъ на васако мѣсто, свакѡ за верованїе и да немаю к томѹ ѿ его ничто тражи. Сеже бить мца гїе кѕ оу Махиню лѣта ҂аѱѳі.

Истом руком додато: И еще ѿ тога примимо ѿ роу чтнейша архимадрита кѵ Геѡргїа и саха влке Ћерасима и рать срернъ и крть и броенице и ѡмофо и петрахи.

Оригинал у архиву манастира Савине.

II.

11. јуна 1795.

Свештеници дубровачке бискупије, који су у требињској дијецези, пребацују Дубровчанима, да су их потпуно занемарили и да они од њих траже енергичнију акцију или ће се сами обратити на другу страну.

Illmi ed Eccmi St. Sig^ri Pñi S^i Colmi.

La prottezione che ha auuto l' onore di godere il clero ed il pouero popolo della misera Diocesi di Mercana e Trebigne spinge l' ambe le parti ad umiliare umiliss^e e feruenti suppliche alle Illme ed Eccme SS^e loro accio si degnassero graziosam^e farli auere il prelato nella propria Diocesi di farli per mezzo della gran porta ottomana auere il permesso per potere ristaurare le dirutte chiese, uedendo con sommo loro scorno e ropore, che i Scismatici edificano le chiese di pianta nella istessa nr̃a Diocesi e rimprouerandocisi dai med^i. che la loro prottez^e nulla ci serue giacche non procurano l' insturatura delle chiese, cosa assai, che da inocchio alle ambi religiosi. Cosi pure l' implorano ambe le parti, che in auuenire o sia decorato della vescouile dignità uno dell' loro nobiliss^o Collegio, oppure noi quali siamo figlii della patria sostenendo pondus diei et aestus, dichiarando ci altrimenti di non riceuere ueruno del altro ordine, essendo cosa ingiusta, che noi figlii domestici siamo posposti essendo illuminati nelle uerità dell' S. Vangelo nelle uniuersità della s^a dizione di sua santità ed auendo sostenuti tutti i gradi di onore nelle dette università. In caso poi, che le Eccelenze V^re non uorrebono exaudire le nr̃e giuste suppliche, tanto per la residenza del Ordinario nella propria Diocesi, quanto per la necess^a restaurazione delle nom̃ate chiese ci protestiamo, che saremo costretti di implorare e cercare altroue, perche in fatti uediamo, che la loro protett^e non consiste in altro, che nella nomina dell' vescouo, quale cade sempre in un soggetto ò loro contadino ò loro seruit^e condonino alla espress^e, ma l' esperienza ci ha fatto prouare in efetto quanto abbiamo ardito di scriuere. Innoltre cappiamo che tutti i parrochi dello stato loro sono soccorsi per non auere il modo di uiuere conueniente allo stato loro e noi inuece di essere soccorsi uediamo, che ci si diminuisce non auendo soccorso dalle E. V. come da protettori nr̃i dai sacri lasciti, che sapiamo certam^e trouarsi sotto la loro graziosa moderaz^e e non potendo essere ammessi nella ueñeb^e Congreg^e dei preti di Ragusa, ne auendo uerun sussidio dal opulento prelato nr̃o; e percio siamo costretti a porg re incessanti suppliche alle loro S. che si degnassero graziosam^e di farci risedere il nro prelato nella sua Diocesi, quanto di farci partecipare di quei frutti, che nei luoghi pii cappiamo di essere lasciati in nr̃o p̃ro e trouarsi nelle loro mani come dissimo e che ci faccino godere il priuilegio dei parrochi, che godono nell' Eccelso Dominio loro, i quali doppo dieci anni del loro seruizio nelle rispettiue cure deuono essere ammessi nell' suddetto Venerab^e C. Speriamo adunque nella innata bontà delle C. V., che non si graueranno di commiserare le nr̃e miserie, ma si degneranno, di consolarci quanto p̃ma con la loro benigna e graziosa risoluz^e Finalm^e prontissimi ai loro rispettabiliss^i cenni ci rassegniassimo D. D. F. F. et C. C. S. S. V. V.

Um̃i deuot^i. et obblig^i. seruidori capp̃lani.

Dalla Diocesi di Trebigne li 11. Giug. 1795.

Matteo Bogoeuich, paroco di Groda,
Giuseppe Zuietcouich, M. Ap^co e Paroco di Trebigne.
Gregorio Maruscouich, par. di Rasno.
Gio^ni Christich, par. di Rauno.

Дубровачки држ. архив, F. CLXXV., Sec. XVIII.

Povijest naselja u Posavini god. 1718.—1739.[1])

Priopćio

dr. **Gustav Bodenstein** u Beču.

(Nastavak.)

Beschreibung[2]).

Deren auf dem über dem Saustrohmb neurecuperirten Territorio ansässigen Unterthanen mit allen denen facultatibus, welche sye auf gethanene genaue Anfrag zu haben bekennet, Alß:

(fol. 2.) **Temerofzy**

Ein Dorff in 25 Hauß bestehendt, ist durch die Herren Commendanten zu Jessenoviz angesetzt, und bey gethanener revision befunden worden, dass es auf dem zu Slavonien ausgezeichneten Terrain liege, dieweilen die Jetzige Jessenovizer bis auf höherer Obern gnädige Verordnung und dispositionen wieder einige Beschreibung protestiret, ist solches Dorf bis dahien unbeschrieben verblieben; folget also das nächste an dem Saustrohmb angesetzte dorf Bistricza.

[1]) Sravni prijašnje radnje o tome u Glasniku zem. muzeja, 1907., str. 155.—190, 359.—390., 575.—618. i 1908., str. 95.—112.

[2]) C. i kr. ratni arhiv u Beču. 1723. Ekspedit 386. Januar.

Dorf

Knez Flüchtling aus Bosnien, welche Anno 1720 ankommen seindt.

Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn: Verheurathe	Brüder u. Söhn: Vnuerheurathe	Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
Szavisza Rachevich	1	—	1	—	—	4	4	4	40
Stoich Pavlovich	1	—	1	—	—	2	2	1	10
Vukovecz Mitrovitz	1	—	—	—	1	1	2	1	—
Dragia Radivojovich	1	1	—	—	—	1	2	—	—
Bogich Jachimovich	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Milin Preadovich	1	—	—	—	—	1	1	1	—
Millivoj Stuparovich	1	—	—	—	—	—	1	—	—
Radoicza Millojevich	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Mihat Radulovich	1	—	—	—	—	—	—	—	10
Stojan Dragich	1	—	—	—	—	—	1	1	—
Ostoich Jovan	1	—	—	—	—	1	1	1	10
Ostoja Vukmirovich	1	—	—	—	1	2	3	1	—
Vukassin Dimittrovich	1	1	1	—	1	3	1	1	—
Milin Mitrassinovich	1	—	—	—	—	1	2	—	—
Vukola Greszojovich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
Stanoe Millichevich	1	—	—	—	1	1	1	—	—
Summa	16	2	3	—	4	18	22	11	70

Gra-

Flüchtling aus Bosnien, welche zu anfang des Kriegs den kays. Schutz angenommen.

Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn: Verheurathe	Brüder u. Söhn: Vnuerheurathe	Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
Deszetnik Ivan Paulovich	1	1	—	—	—	2	1	—	—
Juricza Szviracz	1	—	—	—	—	2	2	—	—
Illia Loparovich	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Millin Blajojevich	1	—	—	—	—	2	1	1	—
Marko Clarich	1	1	—	—	—	1	1	—	—
Radovan Szimich	1	—	1	—	1	1	1	—	—
Petar Vucksich	1	1	—	—	1	2	1	—	—
Juro Michich	1	1	—	—	1	2	2	—	—
Stoich Jechich	1	1	—	—	—	2	1	1	—
Peter Vukaszovich	1	1	—	—	—	1	1	1	—
Stanove Plafosich	1	—	—	—	—	1	—	—	—
Ivan Predojevich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
Radoiza Vucsinovich	1	—	—	—	—	1	2	—	—
Jovicza Predojevich	1	—	—	—	—	—	1	—	—
Lucka Novoszelecz	1	—	—	—	—	—	1	—	—
Jacob Lonczovich	1	—	1	—	1	1	2	—	—
Borroe Lubojevich	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Radissa Janckovich	1	—	1	—	—	2	1	—	—
Petko Petrovich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
Juro Matheovich	1	1	—	—	1	1	1	—	—
Latus	20	7	3	—	5	23	21	3	—

Pistricza.

Kleine Schwein	Schaaff Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha	Sessiones Gantze	Sessiones 24tel
15	—	—	2	7	—	—	—	—	10	5	—	—	—	—	—	6
10	—	—	—	5	—	—	—	—	5	5	—	—	—	—	—	4
—	—	—	6	3	—	—	—	—	5	5	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	5	—	—	—	—	5	5	—	—	—	—	—	4
—	—	—	2	3	—	—	—	—	2	3	—	—	—	—	—	2
—	—	—	3	3	—	—	—	—	3	3	—	—	—	—	—	3
—	6	5	—	2	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	2
—	2	2	—	2	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	2	—	—	—	—	3	3	—	—	—	—	—	4
—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	2	—	—	—	—	2	3	—	—	—	—	—	2
—	—	—	2	3	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	3
—	16	16	—	4	—	—	—	—	5	6	—	—	—	—	—	4
—	—	—	3	2	—	—	—	—	2	3	—	—	—	—	—	2
—	3	1	—	2	—	—	—	—	2	3	—	—	—	—	—	2
—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	2
25	27	24	18	48	—	—	—	—	46	60	—	—	—	—	1	19

disca.

Kleine Schwein	Schaaff Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha	Sessiones Gantze	Sessiones 24tel
—	—	—	—	4	3	—	—	—	5	4	—	—	—	—	—	5
—	—	—	4	4	4	—	—	—	8	4	—	—	—	—	—	6
—	—	—	—	2	2	—	—	—	3	1	—	—	—	—	—	2
—	—	—	5	3	3	—	—	—	6	4	—	—	—	—	—	5
—	—	—	—	3	2	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	3
—	10	—	3	4	4	—	—	—	4	4	—	—	—	—	—	6
—	8	—	—	4	4	—	—	—	5	4	1	—	—	—	—	6
—	—	—	3	4	4	—	—	—	8	7	1	—	—	—	—	6
—	—	—	1	3	3	—	—	—	5	6	—	—	—	—	—	5
—	—	—	—	4	3	—	—	—	5	3	—	—	—	—	—	6
—	—	—	—	2	2	—	—	—	3	2	—	—	—	—	—	2
—	—	—	—	3	3	—	—	—	4	5	—	—	—	—	—	4
—	—	—	—	2	2	—	—	—	5	3	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	1	1	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	2	2	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	2	2	—	—	—	2	2	1	—	—	—	—	3
—	—	—	—	3	3	—	—	—	4	5	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	3	4	—	—	—	3	2	—	—	—	—	—	6
—	—	—	—	2	2	—	—	—	5	2	—	—	—	—	—	2
—	—	—	—	3	4	—	—	—	4	5	—	—	—	—	—	4
—	18	—	15	58	57	—	—	—	88	65	4	—	—	—	3	8

Continuatio

	Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn: Verheurathe	Brüder u. Söhn: Vnuerheurathe	Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
	Latus herüber . .	20	7	3	—	5	23	21	3	—
Flüchtlinge aus Bosnien, welche zu anfang des kriegs den kays. Schutz angenommen.	Matthia Bottovania	1	—	1	—	—	2	2	—	—
	Ivan Lakerdich	1	1	—	—	—	2	2	—	—
	Franio Nekarechich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
	Stepan Konjevich	1	—	1	—	1	1	1	—	—
	Matthia Makkarich	1	—	1	—	—	—	1	—	—
	Juro Tuczich	1	—	1	—	—	—	1	—	—
	Stepan Kondich	1	—	—	—	—	—	1	—	—
	Miho Lekarechich	1	—	1	—	—	1	1	—	—
	Osztoja Pakich	1	—	1	—	—	1	1	—	—
	Milliza Keszsez	1	—	—	—	1	1	1	1	—
	Jovan Siffkovich	1	—	1	—	—	1	1	—	—
	Millissa Radojevich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
	Millun Vuckoszojevich	1	—	—	—	—	1	—	—	—
	Stanivuk Petrovich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
	Mikula Vujaszovich	1	—	—	—	—	—	1	—	—
	Juro Popich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
	Ignatia Jarich	—	—	1	—	—	1	1	—	—
	Dragia Pshunisch	1	—	—	—	—	1	—	—	—
	Millove Thomassovich	1	—	—	—	—	1	—	—	—
	Illia Beszich	1	—	—	—	—	—	—	—	—
	Summa . .	39	8	11	—	7	40	39	4	—

Continuatio

	Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn: Verheurathe	Brüder u. Söhn: Vnuer heurathe	Witiwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
Flüchtling, welche kommen im Frühling Anno 1722.	Vujassin Milloszevich	1	—	—	—	—	—	—	—	—
	Boso Kovacsevich	1	—	—	—	—	—	1	—	—
	Jovan Vukomanovich	1	—	—	—	1	—	1	—	—
	Valledrag Pojakovich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
	Mihal Radissich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
	Luka Hacsich	1	—	—	—	—	—	1	—	—
	Ivan Vidovich	1	—	—	—	—	—	—	—	—
	Simo Bosimich	1	—	—	—	1	—	1	—	—
	Nicola Jessenovcsanij	1	—	—	—	—	—	—	—	—
	Millove Millosczatevich	1	—	—	—	—	—	—	—	—
im Septmb.	Jovissa Ninkovich	1	—	—	—	1	1	1	—	—
kommen den 9. Novembris 1722.	Millove Millatovich	1	—	—	—	—	—	1	—	—
	Stanissav Millossevich	1	—	1	—	—	—	1	—	—
	Bogove Matich	1	—	1	—	1	1	1	—	—
	Vukola Nicolich	1	1	—	—	—	2	1	2	—
	Petar Despotovich	1	—	—	—	—	1	1	1	—
	Umillin Millossevich	1	—	—	—	—	—	1	1	—
	Summa dieser . .	17	1	2	—	4	7	13	4	—

Gradiska.

Kleine Schwein	Schaaff Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha	Sessiones Gantze	Sessiones 24tel
—	18	—	15	58	57	—	—	—	88	65	3	—	—	—	3	8
—	—	—	—	3	4	—	—	—	5	4	—	—	—	—	—	6
—	—	—	—	4	3	—	—	—	4	5	—	—	—	—	—	6
—	—	—	1	2	2	—	—	—	3	2	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	2	2	—	—	—	3	2	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	2	1	—	—	—	4	1	—	—	—	—	—	2
—	—	—	—	1	2	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	1
—	—	—	—	1	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1
—	—	—	—	2	1	—	—	—	2	3	—	—	—	—	—	2
—	—	—	—	2	2	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	3	3	—	—	—	4	3	—	—	—	—	—	4
—	—	—	—	2	2	—	—	—	4	3	—	—	—	—	—	2
—	—	—	—	2	2	—	—	—	3	2	1	—	—	—	—	3
—	—	—	—	2	1	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	2
—	—	—	—	2	2	—	—	—	4	2	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	1	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1
—	—	—	—	2	2	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	1	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1
—	—	—	—	2	2	—	—	—	3	1	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	2	2	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	½
—	18	—	16	96½	93	—	—	—	149	95	4	—	—	—	5	13½

Gradiska.

Kleine Schwein	Schaaff Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	2	2	—	—	—	3	—
—	—	—	—	1	2	—	—	—	3	1
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	½–½	1	—	—	—	2	—
—	—	—	—	1	2	—	—	—	3	—
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	6	7	—	—	—	14	1

Svi-

Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhe		Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
		Verheurathe	Vnuerheurathe						
Jovan Millinovich	1	1	—	—	—	1	2	1	—
Stojan Millinovich	1	1	—	—	1	2	2	4	7
Luka Vukmanovich	1	—	—	—	1	1	2	2	9
Juriza Radivojevich	1	—	—	—	—	1	1	2	—
Veszelin Gavranovich	1	—	—	—	—	2	1	1	8
Mislen Millasselovich	1	—	—	—	1	1	1	1	—
Szubotha Millojevich	1	—	—	—	—	1	1	1	—
Radovan Markovich	1	—	—	—	—	1	2	1	—
Juro Iszavichich	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Vujassin Ostoich	1	—	—	—	1	1	1	1	1
Mihat Stojakovich	1	1	—	—	1	2	1	1	—
Radak Millojevich	1	1	—	—	1	1	2	—	—
Jurak Pavlovivich	1	—	—	—	—	1	1	1	—
Maria Vacsichevich	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Stojana	—	—	—	1	—	1	1	—	—
Szavo Vukovich	1	—	—	—	—	1	2	—	—
Vuk Millistabovich	1	—	—	—	1	1	1	1	—
Summa dieser	15	4	—	2	7	18	21	17	25
Boso Gavrich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
Szmamo Jovan	1	—	—	—	—	2	1	—	—
Summa dieser	2	—	—	—	—	3	2	—	—

Flüchtling aus Bosnien welche ankommen seint Anno 1720.

Kommen in Anno 1722.

Kau-

Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn		Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
		Verheurathe	Vnuerheurathe						
Stanissav Sniliassovich	1	3	1	—	1	2	2	1	6
Radicsa Knesovich	1	—	—	—	1	2	1	—	—
Ivan Szlepsovich	1	—	—	—	1	1	1	—	—
Summa	3	3	1	—	3	5	4	1	6

Flüchtlinge aus Bosnien, ankommen in Anno 1720.

njar.

Kleine Schwein	Schaafi Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha	Sessiones Gantze	Sessiones 24tel
—	—	—	—	6	4	—	—	—	4	3	—	—	—	—	—	6
7	—	—	—	6	4	—	2	—	5	3	—	—	—	—	—	7
8	—	—	—	6	4	—	—	—	4	4	—	—	—	—	—	6
—	—	—	—	6	4	—	—	—	3	2	—	—	—	—	—	5
10	—	—	—	6	4	—	2 ½	—	3	2	—	—	—	—	—	7
—	—	—	—	6	4	—	—	—	3	2	—	—	—	—	—	6
—	—	—	—	6	4	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	5
—	—	—	—	4	3	—	1	—	3	—	—	—	—	—	—	4
—	—	—	—	3	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2
4	—	—	—	3	3	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	4
—	—	—	—	5	3	—	1	—	3	—	—	—	—	—	—	5
—	—	—	—	6	4	—	—	—	4	1	—	—	—	—	—	6
—	—	—	—	6	4	—	1	—	4	—	—	—	—	—	—	5
—	—	—	—	1	—	—	—	—	1 ½	—	—	—	—	—	—	}
—	—	—	—	3	3	—	—	—	1 ½	—	—	—	—	—	—	} 3
—	—	—	—	6	4	—	1	—	4	—	—	—	—	—	—	5
—	—	—	—	6	4	—	1 ½	—	2	2	—	—	—	—	—	6
29	—	—	—	85	86	—	9	—	53	19	—	—	—	—	3	10
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

czy.

Kleine Schwein	Schaafi Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha	Sessiones Gantze	Sessiones 24tel
6	12	—	—	2	2	—	1	—	3	2	—	—	—	—	—	4
—	—	—	—	2	2	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	4
—	—	—	—	1	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	3
6	12	—	—	5	5	—	1	—	8	2	—	—	—	—	—	11

Ko-

	Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn: Verheurathe	Brüder u. Söhn: Vnuerheurathe	Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
Flüchtlinge aus Bosnien, welche zu anfang des kriegs sich unter kayserl. Schutz begeben.	Deszetnik Vidak Petrovich	1	—	—	—	1	1	2	2	—
	Vukota Petrovich	1	—	—	—	—	2	1	1	—
	Jurissa Gurgevich	1	1	—	—	1	2	2	2	16
	Osztoja Paulovich	1	—	1	—	—	2	1	1	16
	Dragule Neszterovicz	1	1	1	—	1	2	1	—	9
	Milloszav Vujanovich	1	—	—	—	1	—	1	—	—
	Deszetnik Jacob Kovacs	1	—	—	—	2	2	3	1	—
	Radossav Thodorovich	1	—	—	—	1	—	—	—	—
	Stanivuk Millankovich	1	—	—	—	—	—	—	2	—
	Jovan Vukovich	1	—	—	—	—	—	1	1	—
	Dragul Dragolovich	1	—	—	—	—	1	1	1	—
	Juro Dabich	1	—	—	—	—	—	1	1	—
	Matthia Nicolich	1	—	—	—	—	1	2	1	—
	Miho Markovich	1	—	—	—	1	1	2	1	—
	Stepan Lovrich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
	Latus	15	2	2	—	8	15	19	14	41

Continuatio

	Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn: Verheurathe	Brüder u. Söhn: Vnuerheurathe	Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
	Latus	15	2	2	—	8	15	19	14	41
Flüchtlinge aus Bosnien, welche zu anfang des kriegs sich unter kayserl. Schutz begeben.	Ivan Jacolovich	1	—	—	—	—	1	—	—	—
	Joseph Gergich	1	1	—	—	—	2	2	1	—
	Martin Pertlagich	1	—	—	—	—	—	1	—	—
	Ivan Kussich	1	—	—	—	1	1	1	—	—
	Dragossav Szavichich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
	Summa dieser	20	3	2	—	9	20	24	15	41
Flüchtling aus Bosnien, welche ankommen in Anno 1720.	Osztoja Novkovich	1	—	—	—	1	—	2	—	2
	Jukich Radivoj	1	—	—	—	—	1	—	—	2
	Radan Szeculich	1	1	—	—	1	1	1	1	—
	Plagoe Dragossalovich	1	1	—	—	1	1	1	2	5
	Nicola Stanivukovich	1	—	—	—	—	—	—	—	—
	Millovan Philipovich	1	—	1	—	—	1	1	—	4
	Jurach Maximovich	1	1	—	—	1	2	2	2	10
	Radivoj Raossavlovich	1	1	—	—	1	1	1	—	—
	Summa dieser	8	4	1	—	5	7	8	5	23

bach.

Kleine Schwein	Schaafi Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha	Sessiones Gantze	Sessiones 24tel
—	—	—	—	3	2	—	1	—	4	—	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	2	2	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	3
4	—	—	—	4	3	—	2	—	6	2	—	—	—	—	—	6
4	—	—	—	4	3	—	—	1	6	2	—	—	—	—	—	6
11	5	4	4	4	2 1/2	—	2	—	8	1 1/2	1	—	—	—	—	6
—	—	—	—	2	2	—	1	—	2	1 1/2	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	2	2	—	1	—	4	1	—	—	—	—	—	4
—	—	—	—	1	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	2	1 1/2	—	1	1	3	—	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	1	1	—	1	—	3	—	—	—	—	—	—	1
—	—	—	—	2	1 1/2	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	1	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1
—	—	—	—	1	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	2
—	—	—	—	2	1 1/2	—	1 1/2	—	3	—	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	2	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2
19	5	4	4	33	26	—	11 1/2	2	49	8	1	—	—	—	1	22

Kobach.

Kleine Schwein	Schaafi Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha	Sessiones Gantze	Sessiones 24tel
19	5	4	4	33	26	—	11 1/2	2	49	8	1	—	—	—	1	22
—	—	—	—	2	1	—	1/2	—	3	—	—	—	—	—	—	2
—	10	8	—	3	2	—	1	—	5	—	—	—	—	—	—	5
—	—	—	—	3	2	—	1/2	—	3	—	—	—	—	—	—	2
—	—	—	—	4	2	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	2	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2
19	15	12	4	47	34	—	13 1/2	2	66	8	1	—	—	—	2	12
3	5	5	—	2	1 1/2	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	2
4	10	7	—	2	1 1/2	—	1	—	4	1	—	—	—	—	—	2
—	—	—	—	2	2	—	1	—	5	—	—	—	—	—	—	3
4	—	—	—	2	2	—	1	—	5	—	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
10	—	—	—	3	2	—	1	—	4	—	—	—	—	—	—	3
5	—	—	—	4	3	—	1	—	5	1/2	1	—	—	—	—	6
—	—	—	—	1	1	—	8/24	—	2	—	—	—	—	—	—	2
26	15	12	—	17	14	—	5 8/24	—	30	1 1/2	1	—	—	—	—	22

Ko-

Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn: Verheurathe	Brüder u. Söhn: Vnuerheurathe	Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
Flüchtling aus Bosnien kombt den 15. August 1722:									
Vujn Millichevich	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa per se . .									

Ka-

Fluchtling aus Bosnien, welche zu anfang des kriegs sich unter kays. Schutz begeben.

Stanko Lubojevich	1	1	—	—	1	2	1	1	—
Ivan Karaman	1	—	—	—	1	1	1	—	—
Stanivuk Markovich	1	1	—	—	1	1	1	1	—
Peter Zelenovich	1	—	—	—	—	1	1	1	—
Ivan Horvatjanin	1	1	—	—	1	2	2	—	—
Andrj Horvatjanin	1	—	—	—	—	1	2	—	—
Peter Jankovich	1	—	—	—	1	1	1	1	—
Millich Szlakaracz	1	—	—	—	1	—	—	—	—
Vukossav Petrovich	1	—	—	—	1	—	—	—	—
Vukotta Radoichich	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Peter Vucskovich	1	—	—	—	1	—	1	1	—
Marko Dmitrovich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
Gavran Vucskovich	1	—	—	—	1	1	1	—	—
Stojak Vukovich	1	—	—	—	1	1	—	—	—
Rajo Vucskovich	1	—	—	—	—	1	—	—	—
Milich Thodoresevich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
Vecserin Jankovich	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Maxim Verljakovich	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa . .	18	3	—	—	10	14	13	5	—

Continuatio

Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn: Verheurathe	Brüder u. Söhn: Vnuerheurathe	Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
Flüchtling aus Bosnien, welcher im Frühling 1722 ankommen ist:									
Milos Millichevich	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Per se . .									

rach.

Kleine Schwein	Schaaff Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha	Sessiones Gantze	Sessiones 24tel
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

men.

—	10	5	—	3	2	—	3	—	10	—	—	—	—	4	—	6
—	—	—	—	3	1	—	2	—	8	—	—	—	—	3	—	5
—	8	5	—	3	2	—	2	—	6	2	—	—	—	4	—	5
—	2	—	—	2	1	—	—	—	3	—	—	—	—	2	—	3
—	4	—	—	3	1	—	1½	—	7	—	—	—	—	3	—	6
—	6	—	—	2	—	—	—	—	8	1½	—	—	—	2	—	3
—	7	4	—	2	1	—	—	—	7	—	—	—	—	4	—	5
—	—	—	—	2	1	—	—	—	4	—	—	—	—	4	—	2
—	—	—	—	2	1	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—	2
—	5	5	—	1	—	—	—	—	5	—	—	—	—	2	—	1
—	—	—	—	2	1	—	1	—	6	—	—	—	—	2	—	3
—	—	—	—	2	1	—	—	—	6	—	—	—	—	1	—	3
—	—	—	—	2	1	—	2	—	5	—	—	—	—	2	—	3
—	5	5	—	2	1	—	—	—	3	—	—	—	—	3	—	3
—	3	2	—	2	1	—	1	—	4	—	—	—	—	2	—	3
—	—	—	—	1	1	—	—	—	3	—	—	—	—	1	—	2
—	—	—	1	1	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1
—	—	—	—	1	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	1
—	50	26	1	36	16	—	12½	—	96	3½	—	—	—	39	2	9

Kamen.

Kleine Schwein	Schaaff Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha	Sessiones Gantze	Sessiones 24tel
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Szvi-

	Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn: Verheurathe	Brüder u. Söhn: Vnuerheurathe	Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
Flüchtlinge aus Bosnien, welche sich zu anfang des Kriegs unter kais. Schutz begeben.	Desetnik Marko Starchevich	1	—	—	—	1	2	2	4	—
	Thomo Udovichich	1	—	1	—	—	2	2	3	—
	Stoich Szerich	1	—	1	—	—	2	2	1	—
	Marko Darabich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
	Matthia Michich	1	—	—	—	—	1	1	1	—
	Ivan Iszakovich	1	—	—	—	—	1	2	1	—
	Marco Bogdanovich	1	1	—	—	—	1	2	3	—
	Boso Simunovich	1	—	1	—	1	1	1	—	—
	Joseph Jurich	1	1	1	—	1	2	3	7	—
	Philipp Dumenesich	1	—	1	—	—	2	2	2	—
	Matthia Gergich	1	—	1	—	1	1	1	—	—
	Stepan Gavrich	1	—	—	—	1	1	2	3	—
	Martin Philippovich	1	1	—	—	—	1	1	—	—
	Marian Marossovich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
	Thoma Kovacsevich	1	—	—	—	—	1	2	2	5
	Latus	15	3	6	—	5	20	25	27	5

Continuatio

	Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn: Verheurathe	Brüder u. Söhn: Vnuerheurathe	Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
	Latus	15	3	6	—	5	20	25	27	5
Flüchtlinge aus Bosnien, welche sich zu anfang des kriegs unter kais. Schutz begeben.	Lovro Serich	1	—	—	—	—	—	1	—	—
	Boso Mattich	1	—	—	—	—	1	2	1	—
	Jacob Dumencsich	1	—	1	—	—	1	2	2	—
	Ivan Dumencsich	1	—	—	—	—	1	2	1	—
	Miho Nunkovich	1	—	—	—	—	—	—	—	—
	Andria Szerich	1	—	—	—	—	1	1	1	—
	Summa dieser	21	3	7	—	5	24	33	32	5
Flüchtlinge, welche kommen in Anno 1720.	Millivuk Jankovich	1	—	—	—	1	2	2	1	—
	Vidak Pantelich	1	—	—	—	1	1	1	—	—
	Stojak Margyenovich	1	1	—	—	1	1	2	2	—
	Iszailo Vukovich	1	—	—	—	1	1	2	1	—
	Summa dieser	4	1	—	—	4	5	7	4	—
	Flüchtling welcher kommt den 15. Novembris 1722: Vasil Marianovich	1	—	—	—	—	—	—	—	—
	Per se									

laj.

Kleine Schwein	Schaaff Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha	Sessiones Gantze	Sessiones 24tel
—	8	8	—	8	4	—	4	—	10	$2\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{2}$	—	20	—	9
—	3	3	—	6	4	—	$3\frac{1}{2}$	—	9	$2\frac{1}{2}$	2	—	—	10	—	6
—	—	—	—	5	3	—	4	—	10	—	$1\frac{1}{2}$	—	—	10	—	6
—	2	2	—	2	2	—	$1\frac{1}{2}$	—	5	2	—	—	—	5	—	3
—	3	3	—	2	1	—	$1\frac{1}{2}$	—	5	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—	3
—	10	7	—	5	2	—	4	—	8	3	$1\frac{1}{2}$	—	—	8	—	4
—	—	—	—	4	3	—	$2\frac{1}{2}$	—	6	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	5	—	4
—	9	7	—	$1\frac{1}{2}$	2	—	—	—	5	$1\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	—	—	3	—	3
—	—	—	—	10	6	—	6	—	11	4	1	—	—	13	—	12
—	—	—	—	4	$5\frac{1}{2}$	—	5	—	10	—	—	—	—	5	—	6
—	—	—	—	3	2	—	—	—	8	5	1	—	—	6	—	4
—	—	—	—	4	2	—	$2\frac{1}{2}$	—	4	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	—	—	5	—	5
—	—	—	—	4	3	—	2	—	5	$1\frac{1}{2}$	1	—	—	6	—	5
—	—	—	—	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	2	—	—	—	—	2	—	2
4	—	—	—	3	3	—	2	—	10	$1\frac{1}{2}$	1	—	—	4	—	3
4	35	30	—	63	44	—	$38\frac{1}{2}$	—	108	28	$13\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{2}$	—	102	3	3

Szvilaj.

Kleine Schwein	Schaaff Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha	Sessiones Gantze	Sessiones 24tel
4	35	30	—	63	44	—	$38\frac{1}{2}$	—	108	28	$13\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{2}$	—	102	3	3
—	—	—	—	3	2	—	3	—	$2\frac{1}{2}$	3	—	—	—	7	—	2
—	—	—	—	3	3	—	$2\frac{1}{2}$	—	4	$2\frac{1}{2}$	—	—	—	5	—	3
—	—	—	3	4	3	—	$2\frac{1}{2}$	—	5	2	2	—	—	6	—	4
—	—	—	2	2	3	—	$1\frac{1}{2}$	—	2	—	—	—	—	3	—	3
—	—	—	—	1	1	—	—	—	2	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	4	—	1
—	—	—	—	2	1	—	$\frac{1}{2}$	—	2	—	—	—	—	$1\frac{1}{2}$	—	3
4	35	30	5	78	57	—	$48\frac{1}{2}$	—	$125\frac{1}{2}$	37	$15\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{2}$	—	$128\frac{1}{2}$	3	19
—	—	—	—	4	3	—	5	—	6	—	—	—	5	5	—	6
—	4	4	—	3	3	—	$1\frac{1}{2}$	—	7	5	$1\frac{1}{2}$	1	—	4	—	4
—	6	4	—	4	3	—	3	—	7	2	3	—	2	5	—	5
—	6	6	—	3	3	—	$1\frac{1}{2}$	—	3	—	—	1	—	5	—	5
—	16	14	—	14	12	—	11	—	23	7	$4\frac{1}{2}$	2	7	19	—	20
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Bro-

Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn		Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
		Verheurathe	Vnuerheurathe						
Strasemester Vucsen Vucskovich	1	2	—	—	2	2	3	—	2
Desetnik Milinka Ninkovich	1	2	—	—	—	—	1	—	—
Desetnik Radovan Sissakovich	1	—	—	—	—	1	1	1	—
Desetnik Radossav Quosdenovich	1	2	—	—	1	1	2	1	1
Peter Laszich	1	—	—	—	—	1	2	1	—
Marco Szeculovich	1	—	—	—	—	—	1	—	—
Jukar Alexich	1	1	—	—	—	1	1	—	—
Stanko Millenovich	1	—	1	—	—	2	2	1	—
Millovan Siffkovich	1	1	—	—	—	1	1	2	—
Szava Maximovich	1	—	—	—	—	1	1	—	1
Osztoja Szelakovich	1	1	—	—	1	3	3	4	—
Stanove Thomich	1	1	—	—	1	2	2	—	—
Vladissa Kraisch	1	—	—	—	—	1	1	1	—
Peter Vukojevich	1	1	—	—	—	1	—	—	—
Illia Millossevich	1	1	—	—	—	2	2	1	2
Kerszman Siffkovich	1	—	—	—	—	2	1	1	—
Stojak Petrovich	1	1	—	—	1	2	2	2	1
Jovan Illin	1	—	1	—	—	2	2	1	4
Peter Stepanovich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
Stojan Vukszalovich	1	2	—	—	—	3	3	3	—
Koczman Jurassovich	1	—	—	—	1	2	1	1	—
Latus	21	15	2	—	7	31	32	20	11

Continuatio

Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn		Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
		Verheurathe	Vnuerheurathe						
Latus	21	15	2	—	7	31	32	20	11
Vucsich Vuckmannovich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
Radovan Panich	1	—	—	—	1	2	3	—	—
Obrad Damianovich	1	—	—	—	—	—	2	1	—
Tessa Stojanovich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
Petko Vukovich	1	—	—	—	—	1	2	—	—
Szivan Dobrich	1	—	1	—	—	—	1	2	—
Stanicsav Marianovich	1	—	1	—	—	2	1	—	—
Mihailo Ragich	1	—	1	—	1	1	—	—	—
Petko Vukojevich	1	—	—	—	—	—	1	—	—
Stanissa Dobrich	1	—	—	—	—	—	1	—	—
Mikula Petrovich	1	—	—	—	—	1	1	1	—
Peter Vucskovich	1	—	—	—	—	—	—	—	—

dacz.

Kleine Schwein	Schaafi Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha	Sessiones Gantze	Sessiones 24tel
—	—	—	3	5	4	—	12	—	7½	—	—	3	—	5	—	7
—	—	—	—	3	3	—	4	—	3	—	—	—	—	4	—	3
—	—	—	—	1	2	—	1	—	3	—	—	—	—	3	—	3
—	—	—	—	2	1	—	2	—	3	—	—	—	—	3	—	3
—	—	—	—	2	2	—	4	—	3	—	—	1½	—	5	—	3
—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	—	—	—	—	5	—	1
—	2	—	—	2½	2	—	3	—	4½	—	—	—	—	3	—	3
—	—	—	5	2	4	—	4	—	3	—	—	1⅝	—	4	—	4
—	—	—	—	3	2	—	3	—	4	—	—	—	—	3	—	3
—	4	—	—	1½	1	—	2	—	3	—	—	—	—	4	—	2
—	—	—	10	4	2	—	4	—	3	—	—	—	—	4	—	6
—	7	—	—	3	4	—	5	—	3	—	—	—	—	5	—	6
—	—	—	10	3	2	—	4	—	5	—	—	—	—	5	—	4
—	4	2	2	2	1	—	2	—	3	—	—	—	—	2	—	3
—	—	—	5	4	4	—	4	—	4½	—	—	1	—	5	—	6
—	—	—	5	2	1	—	4	—	3	—	—	—	—	—	—	3
—	—	—	3	4	3	—	6	—	4½	—	—	1	—	4	—	6
—	—	—	—	3	2	—	4	—	3	—	—	—	—	3	—	6
—	—	—	4	1	1	—	2½	—	2	—	—	—	—	2	—	2
—	3	2	3	4	3	—	5	—	6	—	—	3	—	5	—	7
—	—	—	4	2	2	—	2	—	3	—	—	—	—	3	—	4
—	20	4	54	54	47	—	77½	—	76	—	—	10⅞	—	79	3	13

Brodacz.

Kleine Schwein	Schaafi Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha	Sessiones Gantze	Sessiones 24tel
—	20	4	54	54	47	—	77½	—	76	—	—	10⅞	—	79	3	13
—	—	—	—	1½	1	—	3	—	3	—	—	—	—	3	—	2
—	—	—	15	2	1	—	5	—	3	—	—	—	—	5	—	4
—	—	—	5	2	2	—	4	—	3	—	—	—	—	3	—	2
—	—	—	—	2	2	—	2	—	3	—	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	2	2	—	3	—	4½	—	—	—	—	4	—	3
—	—	—	—	1	1	—	—	—	1½	—	—	—	—	2	—	1
—	5	3	1	2	1	—	1½	—	3	—	—	—	—	3	—	3
—	5	2	—	3	1	—	—	—	3	—	—	—	—	3	—	3
—	—	—	—	1	1	—	1	—	1½	—	—	—	—	—	—	1
—	—	—	—	1	1	—	1	—	3	—	—	—	—	5	—	1
—	—	—	5	2	1	—	2	—	2	—	—	—	—	3	—	3
—	6	2	—	1½	1	—	1½	—	1½	—	—	—	—	2	—	1½

Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn: Verheurathe	Brüder u. Söhn: Vnuerheurathe	Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
Stoich Siffkovich	1	—	1	—	—	1	1	1	—
Stanimir Bosich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
Vuiza Germanovich	1	—	1	—	—	1	1	—	2
Jovan Szarich	1	—	1	—	—	1	1	—	—
Jovan Saczich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
Stoja Radjenovich	—	—	1	1	—	1	—	—	—
Liljana Laszich	1	—	—	—	—	—	1	—	—
Pavo Osztoich	1	1	—	—	—	2	2	2	—
Latus	40	16	9	1	9	48	54	27	13

Continuatio

Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn: Verheurathe	Brüder u. Söhn: Vnuerheurathe	Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
Latus	40	16	9	1	9	48	54	27	13
Stoiffa Siffkovich	1	—	—	—	1	1	2	—	—
Stojan Bosich	1	—	—	—	—	1	1	1	—
Mihal Subotich	1	—	—	—	—	1	1	1	—
Stepan Prohodich	1	1	—	—	1	1	2	2	—
Summa dieser	44	17	9	1	11	52	60	31	13
Flüchtling kombt in Anno 1720: Jovan Radossalovich	1	—	—	—	—	1	2	1	—
Per se									
Milin Miroszalovich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
Stanimir Obradovich	1	—	—	—	—	—	1	1	—
Marko Dobrassinovich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
Millovan Dabich	1	—	—	—	1	1	1	—	—
Sivza Nenadovich	1	1	—	—	—	1	1	2	2
Pantelia Jovellich	1	—	—	—	—	1	—	—	—
Jovan Vujanovich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
Ivan Raniszalovich	1	1	—	—	—	—	1	—	—
im Herbst 1721: Vojn Voinovich	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa dieser	9	2	—	—	1	6	7	3	1

Flüchtlinge kommen in Frühling 1721.

Be-

Simo Branelovich	1	1	—	—	—	2	1	1	—
Philip Branelovich	1	—	—	—	1	1	1	1	—
Siffko Battinich	1	1	—	—	—	1	2	1	20
Ladissa Lassich	1	—	—	—	—	2	2	2	2
Summa	4	2	—	—	1	6	6	5	22

Flüchtling seynd kommen im Herbst 1722.

Kleine Schwein	Schaafi Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha	Sessiones Gantze	Sessiones 24tel
—	—	—	6	2	1	—	3	—	3	—	—	—	—	3	—	3
—	—	—	—	2	1	—	2	—	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	—	2	—	3
3	—	—	4	2	1	—	$1\frac{1}{2}$	—	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	—	3	—	3
—	—	—	3	2	2	—	3	—	3	—	—	—	—	2	—	3
—	—	—	—	2	2	—	$1\frac{1}{2}$	—	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	—	2	—	3
—	—	—	5	1	1	—	—	—	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	—	2	—	2
—	—	—	2	1	1	—	—	—	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	—	2	—	1
—	—	—	—	2	2	—	6	—	5	—	—	—	—	6	—	4
3	36	11	100	89	73	—	$118\frac{1}{2}$	—	$126\frac{1}{2}$	—	—	$10\frac{7}{8}$	—	134	5	$14\frac{1}{2}$

Brodacz.

Kleine Schwein	Schaafi Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha	Sessiones Gantze	Sessiones 24tel
3	36	11	100	89	73	—	$118\frac{1}{2}$	—	$126\frac{1}{2}$	—	—	$10\frac{7}{8}$	—	134	5	$14\frac{1}{2}$
—	—	—	—	2	2	—	4	—	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	—	5	—	4
—	—	—	—	2	2	—	4	—	3	—	—	—	—	5	—	3
—	—	—	—	2	2	—	2	—	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	—	3	—	3
—	—	—	—	2	2	—	1	—	3	—	—	—	—	10	—	4
3	36	11	100	97	81	—	$129\frac{1}{2}$	—	$135\frac{1}{2}$	—	—	$10\frac{7}{8}$	—	157	6	$4\frac{1}{2}$
—	—	—	—	3	$1\frac{1}{2}$	—	3	—	3	—	—	—	—	2	—	3
—	—	—	—	2	1	—	$1\frac{1}{2}$	—	3	—	—	—	—	2	—	3
—	3	3	—	2	$1\frac{1}{2}$	—	2	—	2	—	—	—	—	$1\frac{1}{2}$	—	3
—	—	—	—	2	1	—	2	—	3	—	—	—	—	2	—	3
—	—	—	—	1	1	—	2	—	3	—	—	—	—	2	—	3
—	—	—	—	3	2	—	3	—	$4\frac{1}{2}$	—	—	—	—	4	—	3
—	—	—	—	1	—	—	1	—	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	—	2	—	1
—	—	—	3	1	1	—	1	—	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	—	2	—	3
—	—	—	3	$2\frac{1}{2}$	2	—	3	—	5	—	—	—	—	5	—	3
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	3	3	6	$14\frac{1}{2}$	$9\frac{1}{2}$	—	$15\frac{1}{2}$	—	$23\frac{1}{2}$	—	—	—	—	$20\frac{1}{2}$	—	22

lina.

—	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	29	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Ex-

deren Flüchtlingen aus Bosnien, welche zu anfang des kriegs sich

Orte	Würth	Brüder u. Söhn: Verheurathe	Brüder u. Söhn: Vnuer heurathe	Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
Gradisca	39	8	11	—	7	40	39	4	—
Kobach	20	3	2	—	9	20	24	15	41
Kamen	18	3	—	—	10	14	13	5	—
Szvilaj	21	3	7	—	5	24	33	32	5
Brodacz	44	17	9	1	11	52	60	31	13
Summa	142	34	29	1	42	150	169	87	59

Extract deren Flüchtlingen, welche

Pistricza	16	2	3	—	4	18	22	11	70
Szvinjar	15	4	—	2	7	18	21	17	25
Kobach	8	4	1	—	5	7	8	5	23
Szvilaj	4	1	—	—	4	5	7	4	—
Brodacz	1	—	—	—	—	1	2	1	—
Summa	44	11	4	2	20	49	60	38	118

Extract deren Flüchtlingen, welche

Kauczy	3	3	1	—	3	5	4	1	6
Brodacz	9	2	—	—	1	6	7	3	2
Summa	12	5	1	—	4	11	11	4	8

Ex-

Orte	Würth	Brüder u. Söhn: Verheurathe	Brüder u. Söhn: Vnuer heurathe	Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
Flüchtlinge, welche an-									
Gradisca	17	1	2	—	4	7	13	4	—
Szvinjar	2	—	—	—	—	3	2	—	—
Korach	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Kamen	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Szvilaj	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Belina	4	2	—	—	1	6	6	5	22
Summa	26	3	2	—	5	16	21	9	22

tract
unter kayserlichen Schutz begeben haben und angenommen worden.

Kleine Schwein	Schaaff Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha	Sessiones Gantze	Sessiones 24tel
—	18	—	16	96½	93	—	—	—	149	95	4	—	—	—	5	13½
19	15	12	4	47	34	—	13½	2	66	8	1	—	—	—	2	12
—	50	26	1	36	16	—	12½	—	96	3½	—	—	—	39	2	9
4	35	30	5	78	57	—	48½	—	125½	37	15¼	2½	—	128½	3	19
3	36	11	100	97	81	—	129½	—	135½	—	—	10½	—	157	6	4½
26	154	79	126	354½	281	—	204	2	572	143½	20¼	13⅜	—	324½	20	10

in Anno 1720 angekommen seyndt.

25	27	24	18	48	—	—	—	—	46	60	—	—	—	—	1	19
29	—	—	—	85	58	—	9	—	53	19	—	—	—	—	3	10
26	15	12	—	17	14	—	5⅜	—	30	1½	1	—	—	—	—	22
—	16	14	—	14	12	—	11	—	23	7	4½	2	7	19	—	20
—	—	—	—	3	1½	—	3	—	3	—	—	—	—	2	—	3
80	58	50	18	167	85½	—	28⅜	—	155	87½	5½	2	7	21	7	2

seynd kommen in Anno 1721.

6	12	—	—	5	5	—	1	—	8	2	—	—	—	—	—	11
—	3	3	6	14½	9½	—	15½	—	23½	—	—	—	—	20½	—	22
6	15	3	6	19½	14½	—	16½	—	31½	2	—	—	—	20½	1	9

tract.

Kleine Schwein	Schaaff Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha	Sessiones Gantze	Sessiones 24tel

kommen in Anno 1722.

—	—	—	—	6	7	—	—	—	14	1	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	29	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	29	—	—	6	7	—	—	—	14	1	—	-	—	—	—	—

Summarium

Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn		Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
		Verheurathe	Vnuerheurathe						
Von Anfang des Kriegs	142	34	29	1	42	150	169	87	59
Von Anno 1720	44	11	4	2	20	49	60	38	118
Von Anno 1721	12	5	1	—	4	11	11	4	8
Von Anno 1722	26	3	2	—	5	16	21	9	22
Summa . .	224	53	36	3	71	226	261	138	207

Folgen die alte Granitzer welche bey acquirirung des über der Sau gelegenen Possession zunehmen als eine Posti-

Szvi-

Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn		Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
		Verheurathe	Vnuerheurathe						
Harombassa Simon Szladojevich . .	1	—	—	—	—	2	2	2	—
Desetnik Jancko Szerdjeno	1	1	—	—	1	2	2	—	5
Stojan Mikulich	1	—	—	—	—	—	1	1	—
Stanko Markovich	1	—	—	—	1	2	1	1	8
Stojan Jankovich	1	—	—	—	—	2	1	1	—
Szecula Marianovich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
Stanivuk Dragolovich	1	1	—	—	—	2	2	—	2
Osztoja Mikulich.	1	1	—	—	1	1	1	1	5
Laszo Miriszalovich	1	—	1	—	—	1	1	2	—
Bosich Radoicza.	1	—	—	—	1	2	2	1	—
Stojn Stankovich	1	—	—	—	1	2	1	—	2
Bogich Radoicza	1	—	—	—	—	—	1	1	—
Miho Nicolich.	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa . .	13	3	1	—	5	17	16	10	22

Ko-

Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn		Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
		Verheurathe	Vnuerheurathe						
Desetnik Barthol Karamarkovich . .	1	—	—	—	—	2	1	1	—
Ivan Vlassich	1	—	—	—	—	1	1	1	—
Peter Gabrich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
Jurottorvatjanin	1	1	—	—	1	1	1	—	—
Ivan Stupsevich	1	—	—	—	—	1	1	1	—
Thomo Ivankovich	1	—	—	—	—	1	2	—	—
Stojan Gorgevich	1	—	—	—	—	1	2	—	3
Vidak Paruchich	1	—	—	—	—	2	2	—	—

der **Flüchtlingen.**

Kleine Schwein	Schaaff Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha	Sessiones Gantze	Sessiones 24tel
26	154	79	126	354 1/2	281	—	204	2	572	143 1/2	20 1/2	13 3/8	—	324 1/2	20	10
80	58	50	18	167	85 1/2	—	28 3/8	—	155	87 1/2	5 1/2	2	7	21	7	2
6	15	3	6	19 1/2	14 1/2	—	16 1/2	—	31 1/2	2	—	—	—	20 1/2	1	9
—	29	—	—	6	7	—	—	—	14	1	—	—	—	—	—	—
112	256	132	150	547	388	—	248 7/8	2	772 1/2	234	25 3/4	15 3/8	7	366	28	21

Stückh Landes, mit genehmhaltung Eines Höchlöbl. Kayl. Hoffkriegsrathes
rung dahin angestellet worden: Als

njar.

Kleine Schwein	Schaaff Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukernz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha		
—	—	—	—	6	4	—	—	—	3	—	—	—	—	—		
5	—	—	—	6	4	—	2	—	6	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	3	3	—	—	—	3	—	—	—	—	—		
3	—	—	—	3	3	—	1 1/2	—	5	3	—	—	—	—		
—	—	—	—	5	3	—	1	—	4	1 1/2	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	2	—	1	—	2	2	—	—	—	—		
5	—	—	—	6	4	—	1 1/2	—	5	3	—	—	—	—		
3	—	—	—	6	4	—	—	—	4	2	—	—	—	—		
—	—	—	—	6	3	—	—	—	4	1	—	—	—	—		
—	—	—	—	6	4	—	3	—	4	3	—	—	—	—		
2	—	—	—	6	4	—	2	—	3	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	3	3	—	—	—	3	—	—	—	—	—		
18	—	—	—	58	41	—	12	—	46	15 1/2	—	—	—	—		

rach.

Kleine Schwein	Schaaff Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha		
—	—	—	—	3	3	—	1	—	10	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	1	—	1	—	3	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	2	—	1	—	3	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	3	3	—	1 1/2	—	5	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	2	—	—	—	5	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	2	—	—	—	4	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	2	—	—	—	4	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	3	2	—	—	—	6	—	—	—	—	—		

*

Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn: Verheurathe	Brüder u. Söhn: Vnuerheurathe	Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
Abram Nicolich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
Antonj Stojakovich	1	—	—	—	—	1	1	1	—
Thomo Mattheovich	1	—	—	—	1	1	1	—	—
Peter Ivankovich	1	—	—	—	—	—	1	1	—
Gergo Ogmeksich	1	—	—	—	1	—	1	—	—
Ivan Vukovich	1	—	—	—	—	1	1	—	—
Juricza Marich	1	—	1	—	—	1	2	1	—
Juro Gavran	1	—	—	—	—	—	2	1	—
Nicola Markovich	1	—	—	—	—	—	1	1	—
Matthia Csokich	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Martin Paukovich	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Martin Beszlich	1	—	—	—	—	1	1	1	—
Mihal Radossalovich	1	—	1	—	—	—	—	—	—
Stanivuk Thodorovich	1	—	—	—	1	2	2	1	—
Luka Antich	1	—	—	—	1	1	3	2	—
Latus	22	1	2	—	5	19	28	12	3

Continuatio

Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn: Verheurathe	Brüder u. Söhn: Vnuer heurathe	Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
Latus	22	1	2	—	5	19	28	12	3
Szava Kosdadinovich	1	—	1	—	—	1	1	2	—
Juro Kovacs	1	—	—	—	1	—	1	—	—
Summa	24	1	3	—	6	20	30	14	3

Vi-

Desetnik Mihat Szamacz	1	—	—	—	—	1	—	1	—
Mihat Szibinaz	1	—	—	—	—	1	1	1	—
Thomo Gerkovich	1	—	—	—	1	2	1	1	—
Mattho Kralevich	1	1	—	—	1	1	1	1	—
Martin Jagatich	1	—	—	—	—	2	1	2	—
Matos Bosniak	1	—	—	—	—	—	1	1	—
Petar Marussich	1	—	—	—	—	1	—	—	—
Ivan Lukich	1	—	—	—	—	—	1	1	—
Franjo Csivericza	1	—	—	—	—	—	2	—	—
Marian Liszanin	1	1	—	—	—	2	2	2	—
Peter Horvatjanin	1	—	—	—	—	—	1	—	—
Summa	11	2	—	—	2	10	11	10	—

Ka-

Harombassa Osztoja Busletich	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Per se									

Kleine Schwein	Schaaff Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha		
—	—	—	—	2	2	—	—	—	4	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	1	2	—	—	—	3	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	2	—	1	—	3	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	1	1	—	—	—	3	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	1	—	—	—	3	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	2	—	—	—	4	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	1	1	—	—	—	4	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	1	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	1	1	—	—	—	3	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	1	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	3	—	1	—	4	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	5	2	—	2½	—	3	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	44	38	—	10¾	—	83	—	—	—	—	—		

Korach.

Kleine Schwein	Schaaff Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha		
—	—	—	—	44	38	—	10¾	—	83	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	3	—	2	—	6	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	3	2	—	1½	—	2	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	49	43	—	14¾	—	91	—	—	—	—	—		

us.

—	—	—	2	2	3	—	—	—	5	1½	—	—	—	—		
—	—	—	2	2	2	—	¼	—	4	1	—	—	—	—		
—	—	—	3	2	3	—	1	—	6	1	—	—	—	—		
—	—	—	3	2	3	—	1½	—	5	2	2	—	—	—		
—	—	—	4	2	2	—	—	—	5	2	2	—	—	—		
—	—	—	1	1½	1½	—	—	—	3	½	—	—	—	—		
—	—	—	—	½	1	—	—	—	1½	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	2	—	—	—	2	—	—	—	—	—		
—	—	—	1	½	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—		
—	—	—	4	3	3	—	—	—	4	2	—	—	—	—		
—	—	—	—	½	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—		
—	—	—	20	17	22½	—	3	—	38½	10	3	—	—	—		

men.

—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		

Be-

Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn		Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
		Verheurathe	Vnuerheurathe						
Hadnagg Vucsen Szecolovich	1	—	—	—	1	2	2	3	—
Strasemester Szakoria Biovichich	1	—	—	—	—	2	1	2	10
Desetnik Szimo Vukmirovich	1	—	—	—	—	1	1	2	—
Ristoje Obudovlanin	1	1	—	—	2	1	2	2	12
Risztove Kovacsevich	1	1	—	—	2	1	2	1	10
Lodjin Radovanovich	1	—	1	—	2	2	2	3	—
Tesso Grukovich	1	1	—	—	2	2	3	2	—
Szwio Kunjanin	1	1	—	—	2	2	3	2	5
Marko Szolgancsich	1	—	—	—	1	1	1	1	—
Jovan Runjanin	1	1	—	—	1	3	3	3	5
Pavao Jurich	1	1	—	—	2	3	4	5	8
Dimittar Runjanin	1	—	—	—	—	1	2	2	—
Jeczdimis Koszdanjevich	1	—	—	—	—	1	2	—	—
Vuk Millissalovich	1	—	—	—	—	1	2	2	—
Radonja Danclovich	1	—	—	—	—	2	2	3	—
Szimeon Pantelich	1	—	—	—	—	1	1	2	—
Bogor Jeremich	1	—	—	—	—	—	1	—	—
Millovan Staracz	1	1	—	—	—	1	2	3	1
Jovicza Povikich	1	—	—	—	1	1	1	—	—
Mihailo Bogetich	1	—	—	—	—	1	1	1	—
Stojn Kalujecsich	1	—	—	—	—	2	2	—	—
Nicola Petrovich	1	1	—	—	1	2	1	2	—
Marco Rajakovich	1	2	—	—	1	2	3	2	3
Latus	23	10	1	—	15	35	44	43	54

Continuatio

Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn		Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
		Verheurathe	Vnuerheurathe						
Latus	23	10	1	—	15	35	44	43	54
Stoiko Kosztadinovich	1	—	—	—	—	1	1	—	1
Jovan Hervachich	1	—	—	—	—	—	1	—	—
Nicola Radivojevich	1	—	—	—	—	—	1	—	—
Vuleta Jovanovich	1	—	—	—	—	—	1	—	—
Juro Gruichich	1	—	—	—	1	1	2	2	—
Alexa Vukassinovich	1	—	—	—	—	1	1	2	3
Stanko Bosetich	1	—	1	—	1	1	1	2	—
Radossav Kurdula	1	—	—	—	—	—	1	1	—
Peter Szavschich	1	—	—	—	—	—	1	—	—
Jovan Jankovich	1	—	—	—	—	—	1	—	—
Dragossav Brovichich	1	—	—	—	—	—	1	—	—
Illia Czernj	1	1	—	—	—	—	1	1	—

lina.

Kleine Schwein	Schaaff Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha		
—	—	—	—	6	10	—	8	—	—	—	—	5	—	—		
—	—	—	—	4	5	—	5	—	1	—	—	3	—	—		
—	—	—	—	2	3	—	2	—	1	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	4	4	—	4	—	1	—	—	2	—	—		
6	—	—	5	4	3	—	3	—	3	—	—	2	—	—		
—	—	—	6	4	4	—	5	—	3	—	—	—	—	—		
—	—	—	4	3	4	—	—	—	3	—	—	2	—	—		
—	—	—	—	4	5	—	5	—	5	—	—	2	—	—		
—	—	—	—	3	2	—	2	—	3	—	—	—	—	—		
5	—	—	—	5	6	—	7	—	4½	—	—	3	—	—		
12	—	—	—	7	8	—	10	—	3	—	—	5	—	—		
—	—	—	—	3	4	—	3	—	1½	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	2	—	1	—	1½	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	3	4	—	2	—	1½	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	3	—	2	—	2	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	2	—	2	—	2	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	3	3	—	3	—	—	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	2	—	1	—	1½	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	1	1	—	1	—	1½	—	—	—	—	—		
—	—	—	2	3	2	—	—	—	1½	—	—	2	—	—		
—	—	—	—	3	4	—	1	—	1½	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	3	—	5	—	3	—	—	—	—	—		
23	—	—	17	74	86	—	72	—	46½	—	—	26	—	—		

Belina.

Kleine Schwein	Schaaff Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha		
23	—	—	17	74	86	—	72	—	46½	—	—	26	—	—		
—	—	—	—	2	2	—	—	—	3	—	—	1½	—	—		
—	—	—	—	1	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	1	1	—	—	—	1½	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	1	1½	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	2	—	—	—	2	—	—	—	—	—		
2	—	—	—	1	2	—	—	—	2	—	—	1	—	—		
—	—	—	—	2	2	—	1	—	1½	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	1	1	—	—	—	1½	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	1	—	1½	—	—	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	1	1	—	—	—	1½	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	3	—	—	—	—		
4	—	—	—	3	1	—	—	—	1½	—	—	—	—	—		

Nahmen der Innwohner	Würth	Brüder u. Söhn		Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
		Verheurathe	Vnuerheurathe						
Stepan Kovanovich	1	—	—	—	1	—	1	—	—
Kosztadin Manulovich	1	—	1	—	1	1	—	—	3
Mihal Lukich	1	—	1	—	1	—	2	2	—
Nicola Stojadinovich	1	—	—	—	—	1	1	1	—
Marko Kovacs	1	—	—	—	—	1	2	3	—
Peter Vukmanovich	1	—	—	—	—	—	1	1	—
Stojan Vladissalovich	1	—	—	—	—	1	1	1	—
Summa	42	11	4	—	20	43	65	59	61

Ex-
über die

Ortschaften	Würth	Brüder u. Söhn		Wittwen	Pferdt	Oxen	Khüe	Jungen Kalben	Große Schwein
		Verheurathe	Vnuerheurathe						
Szvinjar	13	3	1	—	5	17	16	10	22
Korach	24	1	3	—	6	20	30	14	3
Vius	11	2	—	—	2	10	11	10	—
Kamen	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Belina	42	11	4	—	20	43	65	59	61
Summa	91	17	8	—	33	90	122	93	86

Sum-

Flüchtlinge	224	53	36	3	71	226	261	138	207
Granitzer	91	17	8	—	33	90	122	93	86
Summa	315	70	44	3	104	316	383	231	293

Das bey obiger Beschreibung die gewöhnliche Befragung beschehen, und anderst als specificirt seyndt, zeiget dieses;

Kleine Schwein	Schaaff Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha		
—	—	—	—	3	2	—	1	—	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	1	—	3	—	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	3	—	—	—	3	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	1	—	2	—	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	2	—	3	—	3	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	2	—	—	—	2	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	2	1	—	1	—	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—		
29	—	—	17	107	$114\frac{1}{2}$	—	$84\frac{1}{2}$	—	77	3	—	$28\frac{1}{2}$	—	—		

trakt
Postirte Granitzer.

Kleine Schwein	Schaaff Gais	Kitzl u. Lämmer	Peinstöckh	Akher Joch	Wiesen Maader	Weingärthen hauer	Waitzen Kyla	Khorn Kyla	Kukeruz Kyla	Preyn Kyla	Syrack Kyla	Gersten Kyla	Haabern Kyla	Haar Okha	Sessiones	
															Gantze	24tel
18	—	—	—	58	41	—	12	—	46	$15\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	49	43	—	$14\frac{3}{8}$	—	91	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	20	17	$22\frac{1}{2}$	—	3	—	$38\frac{1}{2}$	10	3	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
29	—	—	17	107	$114\frac{1}{2}$	—	$84\frac{1}{2}$	—	77	3	—	$28\frac{1}{2}$	—	—	—	—
47	—	—	37	231	221	—	$113\frac{7}{8}$	—	$252\frac{1}{2}$	$28\frac{1}{2}$	3	$28\frac{1}{2}$	—	—	—	—

marium.

112	256	132	150	547	388	—	$248\frac{7}{8}$	2	$772\frac{1}{2}$	234	$25\frac{3}{4}$	$15\frac{3}{8}$	7	366	28	21
47	—	—	37	231	221	—	$113\frac{7}{8}$	—	$252\frac{1}{2}$	$28\frac{1}{2}$	3	$28\frac{1}{2}$	—	—	—	—
159	256	132	187	778	609	—	$362\frac{3}{4}$	2	1025	$262\frac{1}{2}$	$28\frac{3}{4}$	$43\frac{7}{8}$	7	366	28	21

keine facultates bekennet, noch mehrer Innhaber der Gründen befunden worden Signatum Racsa den 30 Novembris 1722.

L. S. Mat. Niclas Ingart m. p.
Obristleit. dermall substituirter Comendant an der gränitz.

L. S. Peter Vogts
kays. Cameral Provisor und Dreyssiger zu Jessenovicz.

Прилог старим записима.

Приопћио

В. Зрнић.

У Гласнику земаљскога музеја XXIV., 1. и 2. од ове године, штампана је расправа о гласовитоме Хусреф-бегу, валији босанскоме из пера г. Ћ. Трухелке, стр. 90.—234. То ме и потакну, да објелоданим један запис, који говори о истом времену, и ако не спомиње ништа о Хусрефбегу, а к томе је потекао из пера савременога писца.

Управо су два записа, мањи и млађи и старији и опширнији. Старији је запис писан задње године Хусреф-бегова живота, дакле 1541. Оба се записа налазе у рукописном службенику (литургијар, missale), који је сада у српско-православној библиотеци у Рељеву. Овај је литургијар писан на папиру лијепим унцијалним словима осредње величине.

Као све старије наше црквено-словенске књиге и овај је службеник увезан у чврсте дрвене корице, кожом превучене и с облигатним копчама, али су без шара, орнамената. Књига је мало употребљавана, јер јој власник ваљда није имао свештеничкога подмлатка, а и за то, што се тада ријетко и служила служба божја. Књига је ишла од руке до руке и најпослије дошла у руке покојнога конзисторијскога савјетника Ђорђа Петровића.

Текст ове иначе лијепо писане књиге нема ни орнамената а ни цифрастих иницијала; он је српско-словенске редакције и садржи три главне службе православне цркве осим осталих мањих, као што су: вечерње, јутрења и др. Текст нема означених страница.

Рукопис је и по томе важан, што се каже у старијем запису, кад је писано, а на другом мјесту у једној биљешци означено је и мјесто, гдје је књига писана, и то: Липље; по свој прилици манастир Липље у котару Котор-Вароши, данас парохија истога имена.

Овдје се даље нећемо бавити овим текстом, и ако би то интересантно било, него ћемо саопћити два речена записа, што се налазе на листу пред самим текстом, и то на првој страници. Записи, особито старији, важни су по језик и историју Босне у она времена, кад је отоманска империја била близу врхунца своје моћи и славе.

Најприје је настао опширнији запис, курзивно писан на средини листа од вјеште руке, што се види по самој тинти, по облику словâ а и по садржају

самога записа. Потом је невјештија рука написала изнад овога записа краћи, чини ми се, с тенденцијом, да попуни старији.

Први по реду, дакле млађи, гласи овако:

Ва то лето бисть на босни Хавдꙋла(х) паша Станболиа, ва лето ѿ а(дама?) Х(рист)а афлд (= 1534.) [sic!]

Испод тога долази овај запис:

Сїа книга глаг(о)леми летꙋргїа(рь) попа Па□ла Скатогорк□иħа, кꙋпи҃ е за цекїнь м(есе)ца сек(тем□рїа) к҃и (= 28.), **начрта се □а л(е)то г(оспод)не замѧ** [sic!] (= 7049.)[1], **а ѿ Хр(и)ста на афма** (= 1541.).

Ва тожде лето бы҃ тешка зима, ста сниегь на земли ѕ҃ (= 6) **м(е)с(е)ци҃ и нед(ѣ)лꙗ дни҃, и би҃ скꙋпость тешка: товарь пшенице за три а** (= 3000?), **кꙋкꙋрꙋзи по і҃** (= 10) **грош(а), тако и просхо, сирь по и҃** (= 8) **динара, ѡ҃ка биелогь лꙋка за р** (= 100) **бы.**

И тꙋ зимꙋ ꙋбише Тꙋрци (х)аħи-Алагꙋ[2]**· Рошиħа, кꙋл**[3] **га ꙋби кам(е)номь. То бы҃ при Алипаши; и то лето седе на Боснꙋ Авди҃-паша и Тꙋрке Загрошиħа исиече и дрꙋгїемь кꙋħе разори ис темелꙗ.**

Обадва су записа писана брзописном, курзивном ћирилицом.

Понајприје истакнућемо диференцију између оба записа у датирању. Писац млађега записа очевидно хтио је да попуни старији, што се види из презимена »Стамболија«, доданога имену Авди- или (Х)авдула(х)-паши. Та је надопуна оправдана, јер се тај паша, како сам приватно сазнао, заиста тако и звао. Док је ето презиме добро знао, погријешио је у години доласка Авдипаше у Босну. (Да се није писац млађе биљешке забунио, па узео годину свргнућа Хусреф-бега 1534. Ср. Гласник XXIV., 136.) Према информацијама, што сам их добио од марљивога истраживача босанске прошлости за турскога господства госп. еф. Кемуре забиљежено је у сиџилима овдашње цареве џамије, да је Авдулах паша Стамболија дошао као посебан »мемур« Високе Порте у »касабу« Сарајево између 947.—948. по Хеџри, што одговара по хришћанском рачунању години већега записа. Паша Стамболија замијенио је Алипашу, родом из Херцеговине. Узрок овој смјени није у запису изражен, ако га не ћемо тражити у погибији онога хаџије с дефектним презименом. Можда је била по сриједи непокорност или попуштање Турцима, како није жељела Порта, што би могло оправдати окрутност Авдипашину према Турцима Загрошићима и некима другима.

Све је то добро, али за дивно чудо, да се нигдје не спомиње Хусреф-бег, глава босанске управе, валија?!

[1]) ҂замѧ у запису писано а треба да стоји ҂змѧ, дакле а је сувишно. Ово је година од Адама по цариградској ери, која броји од Адама до рођења Христова 5508. Да се ове године преведу на хришћанску еру Дионисија Малога, одузима се од 1. јануара до краја августа 5508. а даље 5509. Према томе је у горњем запису цариградска ера за једну годину мање рачуната. У осталом таких омашака у старим записима има доста.

[2]) Иза (х)аħи-Алагꙋ долази овај знак і Р.

[3]) кꙋл, kul tu. = роб. Робовима су се звале царске слуге, којима су биле повјерене посебне мисије.

Запис је интересантан због своје свјежине и лапидарности у приказивању социјалне биједе, глади. Ту биједу рјечито илустрирају цифре о огромној скупоћи тадашњих животних намирница. Човјеку управо памет стаје читајући, да је товар (= 100 ока) пшенице стајао 3000 гроша и т. д. По писцу је разлог тој биједи, ма да то изрично не вели, дуготрајна жестока зима. У описивању зиме потпуно се подудара с оним, што по турским изворима каже г. др. Трухелка у реченој расправи о Хусреф-бегу стр. 147.: »Дунав се замрзао, лађе са заиром не могаху се макнути, коњи се од студени укочише, а људи не бијаху кадри да врше своју службу...«

Други узрок овој глади — писац га реченога записа не спомиње — јест војна на Угарску у почетку г. 1541. против Фердинанда. Те су године Турци освојили Будим и држали га у својој власти скоро 150 година. У овој као и многим другим војнама учествовао је видно и Хусреф-бег. Можда је Порта управ поради овога Хусрефбегова избивања и слала посебне мемуре на Босну.

Даље је важан овај запис и за то, што ће бити, чини ми се, најстарији, који спомиње и кукурузе међу врстама жита и то ни пуних 50 година иза открића Америке. Што је још интересантније, кукурузи се спомињу као важно жито за прехрану људи.

С језичнога је гледишта од интереса, да је језик врло чист, скоро прави народни, а ако је запис писала духовничка рука. У запису боре се о превласт екавски (овдје из србуља и др. научени н. пр. лето, седе...) облици с јекавскима, узетим из народнога говора (**СНИЕГЬ, БИЕЛОГЬ, НСИЕЧЕ**).

Prilozi za floru Bosne i Hercegovine.

Priopćio

K. Maly (Sarajevo).

III.[1])

Acanthus spinosus L. var. *spinosissimus* (Pers. kao vrst) m. H. Po kamenjarama kod Čapljine.

Acer intermedium Panč. Blizu razvalina Bobovca kod Sutjeske sa *A. monspessulanum, A. campestre* i *A. obtusatum.* U dolini Bosne kod Lašve sa *A. monspessulanum.* H. U guduri Neretve kod Drežnice i Raškegore sa *A. monspessulanum* i *A. obtusatum.*

— *monspessulanum* L. B. Na Rudinici kod Banje stijene.

Achillea abrotanoides Vis. B. Na Bjelašnici planini (M.) i u Zelen-gori (Lakatoš). H. Na Visočici planini.

— *ageratifolia* (Sibth. et Smith) Boiss. var. *serbica* (Nym.) m. B. Na Čermanici kod Višegrada. Dolomit.

Achillea collina Becker. B. Rusanović (F.) Na Trebeviću, po ravni Borja, u dolini Miljacke, blizu Lukavice kod Sarajeva (M.), kod Višegrada (Ćurčić) H. Blizu Bišine kod Nevesinja.

f. *rubriflora* m. *Ligulis rubris* B. Na Treskavici planini.

var. *pannonica* (Scheel) G. Beck B. Na Vukuši planini u kotaru Foče (Bu.). Na Igmanu, Glogu, u blizini Hana Omerove česme. (M.) H. Na Preslici.

f. *rubra* m. *Ligulis rubris* B. Na Igmanu.

— *crithmifolia* WK. H. Diva Grabovica: Megju Plasama.

— *distans* WK. *(A. tanacetifolia* var. *distans* [WK.] Rochel) B. Na Stocu kod Višegrada (Ćurčić; *A. stricta* m. *olim.* Od gudure Miljacke do Trebevića 650–1500 *m.* Na Hodži kod Stambulčića. Na Velikoj Raduši u kotaru Prozoru (Ćurčić). Na Vukuši planini (Bu.).

Achillea lingulata WK. B. Po livadama blizu Luke kod Kasidola, oko 1200 *m* (M.). Na Vitreuši planini na hercegovačkoj granici (R.)

— *nobilis* L. B. U blizini Krupca kod Sarajeva (F.), kao *A. virescens* (Fenzl) Heimerl; u Sarajevskom polju, na obronku Igmana, u blizini Rakita, kod Ruda na Limu, oko Megjegje na Drini (M.); Banjaluka (F. Hofman kao *A. crithmifolia).* Na Šipoviku kod Travnika (Br. u Schultes Herbarium normale, Cent XXIX. Nr. 2842 kao *A. pannonica* Scheele) H. Blizu Brdjana i na Ivan planini (F. kao *A. virescens).*

— *stricta* Schleich. *(A. tanacetifolia* L. Subspec.) B. Na Vukuši planini (Bu.). Igman: Na Crnom vrhu, 1500 *m* (F. kao *A. collina).* — var. *breynina* G. Beck B. Na Goloj Jahorini.

Adoxa moschatellina L. B. Na ravni Haluga kod Pala, oko 1060 *m.*

Aera flexuosa L. H. U bukviku na Vioru kod Bradine.

Agrostis canina L. Hrvatski: Pahulj. B. Nalazi se u velikoj množini u Posavini (isto kod Doboja, u dolini Spreče) (M.); kod Orašja (R.).

Allium ursinum L. H. Nalazi se u velikoj množini u bukviku na južnoj strani Lisina kod

[1]) Isporedi Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, XX., str. 555.—557. (1908.); XXII., str. 685.—694. (1912.).

Ivana (Već od V. — bez bližije oznake navedeno).

Alopecurus utriculatus (Savi) Pers. H. U Sutorini.

— *myosuroides* Huds. *(A. agrestis* L.) var. *muticus* m. Palea inferior mutica. H. U jarcima kod Šurmanjaca na Neretvi.

Alyssum Moellendorffianum Aschers. H. Na Kozniku do visine od 800 *m* (M.) i u blizini Borka kod Konjica.

Amphoricarpus Neumayeri Vis. var. *veležensis* Murb. B. Na Vukuši planini (Bu.). H. Na Kozniku kod Konjica.

Anchusa azurea Mill. H. Po livadama u Sutorini i kod Šurmanjaca.

Andropogon Gryllus L. H. Kod Vojna u Bijelom polju.

Anemone ranunculoides L. B. Izmegju grma kod Dobruna.

Anthemis arvensis L. B. U Razdolini kod Dobruna. Na Preslici planini, 1300 *m* (M.).

— *austriaca* Jacqu. H. U Sutorini (A. kao ?*A. Triumfetti* All.).

— *altissima* L. *(A. cota* L.) H. U blizini Šurmanjaca na Neretvi.

Anthemis brachycentros Gaj. B. U uvali Vrbasa kod Jajca H. U guduri Neretve kod Aleksina Hana.

— *rigescens* Willd. *(A. macrantha* Heuff.) Isporedi A. Kerner u Österr. Botan. Zeitschrift 1871 S. 160; Griseb. Spicil. II, 207. B. Karaula Gora (H. Determ. A. Knapp) i na Kajabaši (B.), obadvije kao *A. Triumfetti* (All.) su označene na Goloj Jahorini (R.) i na Ljubičnoj (Čurčić), kod Pala, Stambulčića, Sjetlina i na Hodži.

var. *eradiata* m. (Murb. kao oblik od *A. macrantha).* Sarajevsko polje. Na podnožju Igmana i na Igmanu, oko Pala, na Starigradu i na Trebeviću. U uvali Paljanske Miljacke kod Trnova.

— *cotula* L. B. Sarajevsko polje. H. Na obali Hutova blata i na otoku Kara.

— *ruthenica* M. B. B. Na istočnoj željeznici kod Pala.

— *tinctoria* L. B. U blizini Strmice na Limu.

Anthriscus fumarioides (WK.) Spreng. var. *glaber* Ginzb. et Maly B. U guduri Drine kod Ustiprače-Megjegje, u dolini Rzave kod Dobruna.

Arbutus unedo L. H. Na Karaotoku u Hutovom blatu (K. Patsch po R., ustmeno.)

Arceuthobium oxycedri (DC.) M B. H. Na Gradini kod Hutova, oko 500 *m.*

Aristolochia clematitis L. H. U blizini Šurmanjaca i Čapljine na Neretvi.

— *pallida* L. B. Na Mokranjskoj Miljacki kod Starigrada, oko 680 *m.*

Aristolochia rotunda L. H. Kod Dretelja na Neretvi i u Sutorini.

Asperugo procumbens L. H. Na južnoj strani Čabulje planine, blizu Drežnice na Neretvi.

Asperula taurina L. f. *leucanthera* G. Beck B. Na Macutu kod Vardišta.

Asplenum lepidum Presl. B. U guduri Lukavice blizu razvaline Bobovca kod Sutjeske.

— *septentrionale* L. H. U guduri Trstenice kod Bradine.

Asterolinum linum stellatum (L.) Link i Hoffmgg. H. Kod Žitomislića na Neretvi.

Astragalus monspessulanus L. B. Na Bikovcu i na Čermanici kod Višegrada. Nije *A. illyricus!* Nova biljka za Bosnu.

Asyneuma canescens (WK.) Griseb. i Schenk. B. Kod Podromanje, oko 800 *m* (R.)

Avena elatior L. B. U guduri Prače.

— *pubescens* Huds. var. *alpina* Gaud. B. Na istočnom obronku Trebevića, oko 1300 *m.*

— *sterilis* L. H. U Sutorini.

Berberis vulgaris L. B. Treskavica planina. Na survinama pod Oblikom, 1680 *m* bez cvijeta.

Biscutella cichorifolia Lois. H. Na Neretvi kod Drežnice, Vojna i Dretelja.

Briza minor L. H. Na ugarima u Sutorini.

Bryonia dioica L. H. Na Neretvi kod Raške gore, Mostara, Šurmanjaca i Dretelja.

Cakile maritima L. H. Po dinama (nagomilana mnoštva pijeska) na morskoj obali u Sutorini.

Campanula erinus L. H. Po krševima kod Šurmanjaca na Neretvi.

— *sibirica* L. B. Oko Višegrada na Drini.

Cardamine graeca L. H. U dolini Dražanke i u guduri Neretve kod Drežnice.

— *rupestris* m. *(C. maritima* Port. prol. *rupestris* O. E. Schulz) H. Po krševima u blizini Dretelja na Neretvi.

Carduus alpester Willd. var. *discolor* m. Folia subtus arachnoideo-lanata. B. Na Vlašiću (Opaljenik) kod Travnika (Br. 1912.). Isto tako se nalazi *C. carduelis* (L.) Gren. oko Travnika u jednom obliku sa lišćem, koje je ozdo stalno bijelo pusteno. (= var. *vestitus* m. Uporedi Freyn kod Brandisa u Verhandl. d. zoolog.-bot. Gesellschaft, 1888, str. 615).

Carduus candicans WK. H. Kraj Dubokog potoka kod Bradine.

— *pycnocephalus* Jacqu. H. Kod Šurmanjaca na Neretvi.

Carex pseudocyperus L. B. Sarajevsko polje. Oko Ilidže i blizu Vrela Bosne.

Carlina aggregata Willd. (WK.) *(C. simplex* WK.) B. Na Hodži i na Igmanu. H. U guduri Neretve kod Grabovice, na Plasi i na Malom Prenju.

Carlina corymbosa L. H. U blizini Lišana kod Hana Potoka.

— *longifolia* Rchb. B. Na Vitez planini. H. Blizu Dubočana kod Konjica-Pribilja.

— *utzka* Hacgu. *(C. acanthifolia* All.). B. Na Gradini i oko Sarajeva ispod grada.

— *vulgaris* L. B. Rašireno oko Sarajeva, kod Hana na Hreši na Treskavici planini, oko Pala i u guduri Prače. H. U uvali Neretve kod Grabovice i kod Konjica. — var. *semiamplexicaulis* (Form.) G. Beck B. Oko Pala na Vitez planini, kod Mrkovića, Trnova i u guduri Željeznice.

Carpinus orientalis Mill. B. Na južnom obronku na visoravni Borja kod Sarajeva tvori šikare, oko 600—700 *m*; pojedince u blizini Miljevića kod Sarajeva, na Draguljevcu (Trebević) kod prilično 1100 *m*, i blizu Lašve.

Carthamus lanatus L. B. Oko Višegrada na Drini. (Dolina Osojnica i t. d.)

Celsia orientalis L. H. Na Stôcu kod Mostara, kod Dretelja na Neretvi.

Centaurea Triumfetti All. var. *nana* (Baumg.) m. B. Na Čermanici kod Višegrada i u dolini Osojnice.

Cephalantera alba (Cr.) Simonk. B. U blizini Vardišta.

Cerastium campanulatum (Viv.) H. U Sutorini.

— *moesiacum* Friv. B. U blizini Miljevića kod Sarajeva, 660 *m*.

Cerinthe glabra Mill. B. Na Treskavici planini (F.). (Ispod Oblika, na Čardaku i t. d. M.)

Chrysanthemum (Pinardia) coronarium L. Dalmacija: Na otoku Lastovo (leg. Apfelbeck).

— *suaveolens* (Pursh) Aschers. *(Matricaria discoidea* DC.) B. Na pruzi u najvećoj blizini Sarajevskoga kolodvora.

Cirsium candelabrum Griseb. B. U guduri Paljanske Miljacke; kod Graba-Ilovica uz cestu do Trnova, 760 *m*; u dolini Osojnice kod Višegrada.

— *strictum* (Ten). Spreng. *(Chamaepeuce stricta* DC.) H. Nad Podoroščem kod Konjica; blizu Raške Gore na Neretvi.

Clematis flammula L. H. U šipragu kod Vojna na Neretvi.

— *viticella* L. H. U šipragu kod Čapljine (M.) i po Hutovom blatu (leg. Santarius).

Colchicum Bertoloni Stev. Subspec. *hungaricum* (Janka) Seym. *α typicum* i *β albiflorum* H. Po kamenjarama kod Hutova. Marat.

Convallaria majalis L. B. Na Igmanu, mnogobrojno u guduri Prače.

Convolvulus cantabrica L. B. Na Čermanici i u dolini Osojnice. kod Višegrada.

Coralliorrhiza neottia Scop. *(C. innata* R. Br.) B. U smrčevoj šumi na Trebeviću, vrlo rijetko.

Crataegus pyracantha Pers. Kraj Sutorine-potoka, divlji. (Narod ga zove: »Divlja trnovina«). Isporedi Visiani, Flora dalmatica III, 244.

Crepis capillaris (L.) Wallr. *(C. virens* L.) var. *runcinata* (Bischoff.) m. H. Po brdskim livadama na Ivanu, oko 1040 *m*.

— *foetida* L. var. *glandulosa* (Guss.) Bischoff. H. Oko Vojna na Neretvi.

— *incarnata* (Wulf.) Tausch var. *dinarica* G. Beck B. Na Krbljini planini (Bu.).

Crocus biflorus Mill. Subsp. *C. Weldeni* Hoppe f. *albiflorus* m. Perigonium album, tubus albus vel. violaceus. Po kamenjarama kod Hutova.

— *albiflorus* Kit. *α typicus* G. Beck. *β violaceus* Derg. i *γ coerulesceus* G. Beck B. Na Gradini na sjeveru grada Sarajeva.

Crupina vulgaris Cass. H. Oko Dretelja na Neretvi.

Cyclamen repandum L. Dalmacija: Na otoku Lastovu (Apfelbeck).

Cymbalaria muralis G. M. Sch. B. Na zidovima grada Gradačca.

Cynoglossum Columnae Sen. f. *albiflorum* m. H. Blizu Raškegore.

— *Haenkei* Schult. *(C. Hungaricum* Simk.) B. Po obroncima Treskavice planine (Hoita, Željezničko vrelo), na Igmanu, u uvali Prače i Lapišnice, kod Dobruna, Vardišta, Megjegje na Drini, u dolini Vogošće, oko Mrkovića kod Sarajeva, u guduri Mošćanice H., kod Ostrošca na Neretvi, na putu do Rujišta, u dolini Lušice kod Trebinja.

— *velebiticum* Borbás, Herb. po K. Maly-u u Verhandl. der zoolog. botan. Gesellschaft 1904, str. 238. B. Na Prologu kod Livna (Br. kao *C. pictum*).

Cynosurus echinatus L. H. Blizu Dubokog potoka kod Bradine.

Danthonia calycina (Vill.) Rchb. B. Na visoravni Borja kod Sarajeva, 950—1000 *m*.

Echinopus commutatus Jur. B. U grmu kod Čatića.

Echium altissimum Jacqu. Blizu Strmice na Limu i u dolini Osojnice kod Višegrada.

— *rubrum* Jacqu. B. Na Varda planini kod Ruda, oko 1100 *m* i na serpentinskim stijenama kod Vardišta i kod Višegrada.

Epimedium alpinum L. B. Kod Dobruna, kod Banje stijene, i na Macutu.

Eranthis hiemalis (L.) Salisb. B. Na više mjesta oko Doboja, sa *Aecidium guadrifidum* DC. (R.; det. P. Magnus).

Erophila[1]) *glabrescens* Jord. B. Na Trebeviću, na Lopati i na Gradini, takodjer oko Mrkovića kod Sarajeva, 1000—1200 *m.*
— *Krokeri* Andrz. B. U dolini Miljacke i na Trebeviću kod Sarajeva.
— *majuscula* Jord. (ad var. *Ozanoni vergens)* B. Na Trebeviću.
— *obconica* Rosen. B. Oko Kovačića kod Sarajeva (F.).
Erophila oblongata Jord. B. Oko Megjegje na Drini (M.) H. Kod Neuma (F.).
— *Ozanoni* Jord. B. Oko Pala (takodjer ad *E. stenocarpa* Jord. i *E. glabrescens* Jord. vergens); na Trebeviću takodjer *E. stenocarpa* vergens); na Čolici kod Nahoreva (ad *E. stenocarpa* vergens); na gradini kod Sarajeva; H. U dônjoj dolini Bregave (F.); kod Rujišta (Raap-Callier Nr. 17). — Pobrao sam prijelazne forme do *E. oblongata* Jord. blizu Fort Opusa u Dalmaciji.
— *praecox* (Stev.) DC. B. Oko Sarajeva (F.).
— *spathulata* Láng. B. Na Lipovcu (Starigrad) kod Sarajeva.
— *subnitens* Jord. B. Sarajevo (H. kao *Draba verna* var. *spathulata* Láng).
Erysimum hieracifolium L. H. Kraj potoka Studenca kod Podorošca.
Euphorbia fragifera Jan. H. Blizu Raške gore na Neretvi.
— *glareosa* M B. var. *lasiocarpa* Boiss. ex Dl. *(E. nicaensis* All. α *trichocarpa* Neilr.) B. Na Čermanici kod Višegrada. Dolomit. Cvate u maju i plod zrije u junu.
Euphorbia myrsinites L. B. Krbljina planina (Bu.). U guduri Drine kod Ustiprače i Megjegje, na južnoj strani Trebevića do 1500 *m.*
— *salicifolia* Host. B. U dolini Rzave.
— *virgata* WK. B. Blizu Gornjeg Vardišta.
Euphrasia illyrica Wettst. B. Na krečnim stijena kod Ustiprače. (Prijelazna forma do *E. dinarica* G. Beck).
Festuca gigantea (L.) Vill. B. Kraj potoka Repašnice kod Pala, 900 *m.*
Filago gallica L. H. Po kamenitim londžama (Nagelfluh) na Neretvi kod Vojna.
Fumana nudifolia (Lam.) Janchen. B. Na Čermanici kod Višegrada.
Galega officinalis L. H. U Sutorini.
Gentiana acaulis L. var. *dinarica* G. Beck. H. Na Kozniku kod Konjica.
— *ciliata* L. B. Na Kukoru kod Ljubogošte.
— *verna* L. Subsp. *G. tergestina* G. Beck. Na Krbljini planini (Bu.).
Geranium dissectum L. H. Po ugarima u Sutorini.
Geranium divaricatum Ehrh. B. Na Vardi planini kod Ruda, oko 1100 *m* (VI. 1908.).
— *lucidum* L. B. U blizini Podivića kod Galjive njive (Bu.).
— *molle* L. H. Blizu Vojna na Neretvi.
— *rotundifolium* L. H. Oko Mostara i u Mostaru, kod Raškegore i Dretelja na Neretvi.
Glaucium flavum Crantz. H. Po morskoj obali u Sutorini.
Geum rivale L. B. Blizu Kadinasela kod Mokra.
Glyceria aguatica (L.) Wahlbg. B. Blizu Hana Kornice kod Gradačca (M.) U barama kod Orašja (R.).
Hedypnois rhagadioloides (L.) W. H. Po ugarima u Sutorini.
Helianthemum hirsutum (Thuill.) Mérat H. Po morskoj obali u Sutorini.
Helleborus dumetorum WK. H. U šumama kod Čemerna (Boll.).
— *multifidus* Vis. H. Blizu Bišine kod Nevesinja. — var. *violaceus* G. Beck *(H. serbicus* Adam. 1906). B. Na brdima zapadno od Varvare; na Crnom vrhu u glamočkom kotaru i na Vranu (R.).
— *odorus* WK. B. Na Krbljini planini (Bu.) — Subsp. *istriacus* Schiffn. B. Kod Vardišta.
Hesperis glutinosa Vis. H. Po kamenitim mjestima kod Raškegore.
Hierochloë hirta (Schrk.) Hayek *(H. australis* (Schrad.) Röm. i Schult.). B. U dolini Rzave kod Višegrada.
Himantaglossum hircinum (L.) Spr. B. Blizu Dônjeg Žabara kod Gradašca (R.).
Holosteum umbellatum L. B. Kod Dobruna.
Hypochoeris radicata L. H. Po livadama u Sutorini.
Iris graminea L. B. Na Macutu.
Isopyrum thalictroides L. *J. pubescens* Wierzb. B. Na Trebeviću, Igmanu (M.) i oko Bosanske Gradiške (R.)
Koeleria phleoides (Vill.) Pers. H. Blizu Šurmanjaca i po ugarima u Sutorini.
Lactuca muralis (L.) Fresen. H. U bukviku na Lisinu kod Ivana.
Lamium bifidum Cir. H. U dolini Dražanke,
— *galeobdolon* (L.) Cr. (Subsp. *L. luteum* (Huds.) Krock) var. *maculatum* m. Folia alba notata. H. Izmegju grma blizu Jablanice na Neretvi.
— *purpureum* L. H. Blizu Hutova.
Lappula echinata Gilib. B. U dolini Lepenice kod Visokog, blizu Strmice na Limu, H. Oko Konjica i blizu Čvaljine kod Zavale.
Lathurus pratensis L. var *binatus* (Panč.) Aschers. i Kanitz. B. Na Macutu kod Vardišta.

[1]) Privremena ustanovljenja od Dra. Ericha Wibirala (Graz).

Legonsia hybrida (L.) Delarb. H. Na podnožju Stôca kod Mostara, blizu Raškegore i blizu Drežnice.

— *speculum Veneris* (L.) Fisch. H. Kod Dretelja na Neretvi

Lens nigricans (MB.) Godr. var. *cirrifera* G. Beck B. U dolini Lima blizu Strmice i oko Setihova.

Leontodon asper (WK.) Poir. B. U dolini Prače na Macutu kod Vardišta, kod Hana na Hreši (M.). H. Blizu Borka (Bu.).

Lepidium ruderale L. B. Na mjestima, gdje se u zemlji nalazi sô kod Tuzle (leg. Josip Gerscha).

Linaria pelisseriana (L.) Mill. H. Bijelopolje: Po livadama kod Vojna.

Linum angustifolium Huds. H. Po Bijelompolju kod Mostara (M.) i u Sutorini (R.).

— *extraaxillare* Kit. (Isporedi A. Knapp, Die bisher bekannten Pflanzen Galiziens und der Bukowina, str. 368; Sagorski und Schneider, Flora der Zentralkarpathen II., str. 91.). B. Na Treskavici (O. Blau, Herbarium bosn. Nr. 2322, leg. 28. VII. 1871 determ. P. Ascherson; F. VIII. 1895. M. 4. VIII. 1911). Na Goloj Jahorini (F. 19./VI. 1889. kao *L. alpinum;* M. 2./VII. 1905., 19./VII. 1903.). Na Bjelašnici planini (M.) Na Magliću (VII./1890. Vinko Hawelka kao *A. alpinum*

— *L. hologynum* Rchb. Isporedi Neilreich, Aufzählung der in Ungarn und Slavonien bisher beobacht. Gefäßpflanzen, Nachträge (1870) str. 90.). B. Na vrhu Trebevića 1600 *m;* blizu Luke kod Kasidola oko 1200 *m.* Na Bukoviku kod Sarajeva i na Hodži kod Stambulčića oko 1370 *m.*

— *gallicum* L. H. Po livadama na Neretvi kod Vojna.

— *liburnicum* Scop. *(L. corymbulosum* Rchb.) H. Kod vodopada Kravice blizu Studenca (F. kao *L. gallicum),* pak po kamenjarima kod Dretelja na Neretvi.

— *tenuifolium* L. B. Oko Višegrada na Drini, kod Ruda na Limu H. U guduri Neretve kod Aleksina hana kod Drežnice, Bišine i t. d.

Listera ovata (L.) R. Br. B. Na Macutu kod Vardišta.

Lolium subulatum Vis. H. Na Morskim dinama u Sutorini.

Lonicera caprifolium L. B. Kod Višegrada i Dobruna.

Loranthus europaeus L. B. Na Quercus sp. blizu Sutjeske (R.)

Lotus angustissimus L. H. Na Karaotoku u Hutovom blatu.

Lycopsis variegata L. H. Kod Raškegore na Neretvi mjestimice često.

Lysimachia nummularia L. H. Po livadama i po ugarima u Sutorini.

Marrubium candidissimum L. H. Blizu Dretelja na Neretvi.

Melampyrum barbatum WK. H. Po njivama kod Šurmanjaca.

— *nemorosum* L. H. Na Taboru kod Podorošca.

— *subalpinum* Jur. H. U guduri Neretve kod Prenja.

Melilotus neapolitanus Ten. H. Blizu Šurmanjaca na Neretvi.

Moehringia Malyi Hayek B. Na stijenama u Krupačkoj stijeni uz rijeku Željeznicu, 540 *m;* u dolini Lukavice blizu razvalina Bobovca kod Sutjeske.

Monotropa hypopitys L. var. *glabra* Roth B. Na Romaniji planini. — var. *hirsuta* Roth. H. U bukviku blizu Dubokog potoka kod Bradine.

Myosotis sparsiflora Mikan. B. U dolini Prače.

Narcissus angustifolius Curt. B. Po vlažnim livadama na Sudić planini kod Vražalice; na Četanju kod Dobruna (M.) H. Na Bokševici (Kaut). — Narod ga zove u istočnoj Bosni »Jablan«.

Neottia nidus avis (L.) Rich. B. Na Macutu kod Vardišta.

Nepeta pannonica L. H. Na južnoj strani Lisin planine.

Nigella damascena L. H. Blizu Vojna, ispod Stôca kod Mostara, kod Šurmanjaca.

Notholaena Marantae (L.) R. Br. B. Na Rudini kod Višegrada.

Onosma stellulatum WK. B. Po zapadnom obronku Hodže kod Stambulčića, oko 1200 *m;* na Treskavici planini. (Na stijenama kod Velikog jezera, 1570 *m;* ispod Ilijaša, 1660 *m.*)

Ophrys apifera Huds. var. *Muteliae Mutel* H. Često kod Šurmanjaca na Neretvi; u Sutorini.

— *araneifera* Huds. var. *fucifera* (Curt.) Rchb. H. U guduri Neretve južno od Drežnice.

— *cornuta* Stev. H. Često u dolini Neretve kod Vojna i Šurmanjaca.

Orchis coriophorus L. var. *fragrans* (Poll.) Boiss. H. Blizu Šurmanjaca na Neretvi i po livadama u Sutorini.

Orchis incarnatus L. B. Kod Gornjeg Vardišta.

— *laxiflorus* Lam. B. Kod Bosanske Gradiške (R.); H. U Sutorini.

— *maculatus* L. H. U bukviku na Vioru kod Bradine.

— *militaris* L. B. Na Macutu kod Vardišta.

— *purpureus* L. B. Sa pregjašnjom vrsti.

— *simia* L. B. Kao *O. militaris.* Na Rudinici kod Banje Stijene.

Orchis tridentatus L. B. Kao *O. militaris.*

Ostrya carpinifolia Scop. B. Na Kukoru kod Ljubogošte do 1050 *m*; na zapadnoj strani Hodže kod Stambulčića, oko 1200—1370 *m*.

Paeonia corallina Retz B. Na Rudinici kod Banje stijene, 960 *m* (F., M.) i u crnom boriku *(Pinus nigra)* na Tamnici kod Vardišta. Svagdje mnogo rjeđe nego *P. officinalis.*

— *officinalis* L. *α (P. feminea* [L.] Desf.) »Božur« turski: Šakaïk B. Kod Kalinovika—Mokrina, 1100 *m* (Br. 1891). Na Božuru kod Šivolja (R.). Blizu sela Oplara kod Vardišta, na Macutu i na Tamnici kod Vardišta, u dolini Prače, na Rudinici i na Rujevačkoj stijeni, u dolini Dôca i na Perjacu kod Vrašalice, 580—1000 *m*.

Papaver hybridum L. H. U blizini Raškegore na Neretvi.

Parentucellia latifolia (L.) Car. ex Parlat. H. Po obronku Koznika kod Konjica, oko 700 *m*; u dolini Neretve kod Vojna i Kručevića i u Sutorini.

Pedicularis acaulis Scop. B. Krbljina planina: Blizu Šivolja (Bu.). Ovo mjesto je najistočnije položeno, gdje se je ova biljka našla.

Peltaria alliacea Jacqu. H. U dolini Neretve, ovdje ondje; kod Raškegore, Vojna i t. d.

Petasites albus (L.) Gaertn. B. Kod Pala, na Ravni, Vitez planini, u blizini Stambulčića.

— *hybridus* (L.) G. M. Sch. *(P. officinalis* Moench) B. Po Sarajevskom polju i uz Grabovi potok blizu Nahoreva kod Sarajeva.

Peucedanum carvifolium (Chabraei) Vill. B. Kod Ljubogošte.

Plantago argentea Chaix ex Vill. Na stijenama Treskavice planine, 1570—1700 *m* (G. Beck 1888, M. 1911.).

Plantago Bellardi All. H. Po pjeskovitim mjestima kod Dretelja i po morskoj obali u Sutorini.

— *coronopus* L. H. Uz obalu Neretve kod Dretelja.

Poa silvicola Guss. H. Po Bijelom polju kod Mostara.

— *trivialis* L. H. Po livadama Sutorine.

Polygala[1]) *carniolica* A. Kerner. *(P. nicaeensis β coerulea* Freyn). B. Na Kajabaši kod Travnika 1300 *m* (Br.), u dolini Lapišnice i na Papreniku kod Sarajeva. Nova biljka za Bosnu.

— *comosa* Schkühr (var. *pyramidalis* Chod.) B. U dolini Mošćanice (F.) — f. *brachycoma* Jord. Blizu Rusanovića (F.) — var. *elongata* Pers. Oko Mrkovića kod Sarajeva. — ad f. *moriana* Britt. vergens. B. Banjaluka (H.). Na Trebeviću, po Sarajevskom polju i uz Sušički potok kod Sarajeva.

Polygala Murbeckii Degen B. Oko Višegrada (M.; det. M.).

— *nicaeenis* Risso Subsp. *mediterranea* Chodat. var. *adriatica genuina* Chodat. H. U dolini Trstenice. f. *croatica* Chodat H. Kod Podorošca, Konjica (M.) i Borka (Mu.)

Polygala vulgaris L. Subsp. *genuina* Chod.

f. *densiuscula* R. u F. B. Na Trebeviću, Šiminu brdu i kod Pala.

f. *pseudoalpestris* G. Godr. B. U blizini Pavlovca kod Kasidola, oko 1300 *m*.

f. *compacta* F. Mg. B. Na Ozrenu, na Romaniji i na Trebeviću.

f. *pseudocomosa* Holzner i Nägele. B. Na Trebeviću.

f. *rosulata* Fr. Prijelazna forma k var. *umbrosum* Holzner. B. Oko Tuzle (Bu.)

— *vulgaris* L. Subsp. *P. oxyptera* Recb.

f. *collina* Recb. B. Kod Pala, na Humu kod Sarajeva, u blizini Faletića i uz Bistrički potok kod Sarajeva, H. Čabulja planina: Na Ošljaru (Bu.)

f. *elongata* Pers. B. Po Sarajevskom polju kod Ilidže—Vrela Bosne; blizu Miljanića; oko Luka kod Kasidola, 1200 *m*; na Trebeviću.

f. *pseudomonspeliaca* Freiberg. H. Na Plasi.

Polygonum aviculare L. var. *monspeliense* Pers. (Thib.) B. Po ugarima blizu Butmira kod Ilidže.

— *bistorta* L. U Bosni zove se ova biljka: Srčanik.

α latifolium Hayne B. Na Goloj Jahorini, blizu Pavlovca kod Kasidola. Sve biljke, koje su mi poznate iz Bosne, pripadaju k formi *puberulum* i *griseum* G. Beck.

β angustifolium Hayne f. *alpestre* (Schur.) G. Beck. H. Avtovac (leg. Vidović sec. H.)

Polygonum hydropiper L. B. Po Sarajevskom polju. Oko Trčina kod Pala, oko 900 *m*.

— *mite* Schrank H. Po Hutovom blatu. (Gornje blato).

— *tomentosum* Schrank B. U guduri Miljacke i Lapišnice; u Sarajevskom polju; oko Pala.

— *viviparum* L. B. Na Goloj Jahorini. H. Na Čvrsnici planini.

Portulaca oleracea L. B. Kod Višegrada.

Potentilla alba L. B. Po livadama na Jovcom brdu (»Metalka») kod Vardišta.

— *anserina* L. B. Blizu Podivica kod Galjive njive (Bu.).

— *arenaria* Borkh. i

— *rubens* (Crantz) Zimm. B. U blizini Hana

[1]) Odredio W. Freiberga u Allensteinu (Istočna Pruska).

Jagodine kod Dobruna. Ovdje takodjer *P. arenaria* × *P. rubens*. Uzrast je kao kod *P. rubens*, ali listovi su petobrojni, više ili manje bokorno dlakavi.

Potentilla montenegrina Pant. B. Igman planina: Na Polomu kod 900—1000 *m*.

Primula Columnae Ten. × *vulgaris* Huds. B. U blizini Dobruna. Na visoravni kod Pala, a takodjer u formi *ambigua* (G. Beck). Svagdje sa roditeljima.

— *vulgaris* L. var. *tomentosa* (G. Beck). m. B. Blizu Vardišta i Dobruna. Oblik f. *albiflora* na Trebeviću, vrlo rijetko.

Prunus cerasifera Ehrh. (Jugoslavenski se zove: Razdelija). B. Trebević: Uz Bistricu do iznad Dobre vode. H. Po obronku Stôca kod Mostara i po kraju vinograda. Takodjer po plotovima kod Domanovića.

— *communis* (L.) Arcang. f. *spontanea* m. Rami spinosissimi. (Jugoslavenski se zove: Divlji bajam). Isporedi Glasnik XXII., st. 690. (1910.). H. Fatnica (V. Ćurčić ustmeno). Dalmacija. U guduri Fiumera kod Kotora.

Psoralea bituminosa L. H. U dolini Neretve kod Dretelja.

Pulmonaria mollissima A. Kern. B. Često u dolini Rzave kod Višegrada.

— *obscura* Dum. B. U dolini Miljacke i Mošćanice na Igmanu, u dolini Rzave kod Višegrada.

— *officinalis* L. B. Na Staromgradu kod Sarajeva, na Ravnoj planini, kod Pala, Hadžića i Dobruna.

Queria hispanica L. B. Na Čermanici kod Višegrada. Nova biljka za Bosnu.

Ranunculus calthifolius (Recb.) Bl. N. Sch. H. Po kamenjarama kod Hutova.

— *millefoliatus* Vahl. B. U guduri Docu i na Rudinici blizu Vrašalice kod Banje stijene. H. Kod Podorošca.

— *parviflorus* L. B. U blizini Višegrada.

Ranunculus repens L. *flore pleno* (var. *degeneratus* Schur; *R. hortensis flore pleno* Besler; *R. auricomus flore plen.* A. Kerner u Verhan il. der zoolog.-botan. Gesellschaft. 1855., str. 825.). Srpski: Попадиа. Njemački: Goldknöpfchen, Dukatenblümchen. B. U jednom srpskom seljačkom vrtu u Rakovcu kod Pala.

— *sardous* Crantz H. Kod Šurmanaca i u Sutorini.

Raphanus Landra L. H. Po ugarima u Sutorini.

Rapistrum rugosum (L.) Bergeret H. Kao i predjašnja vrst.

Reichardia picroides (L.) Roth. H. Kod Čapljine.

— var. *adriatica* m. Planta robustissima, ad 70 *cm* alta, ramosa. Folia indivisa, integerrima. Folia caulina media magna (ad 14·5 *cm* longa et ad 3·5 *cm* lata), oblonga lingueformia usque panduraeformia, acuta, basin versus latiora, profunde cordata. Capitula majora, Ligulae extus plumbeo-coloratae vel subconcolori-luteae.

Dalmacija: Scoglio Bacili-Lukovac kod Hvara (leg. Bucalović.)

Razlikuje se po navedenim znakovima od polymorphne *R. picroides*, koja je protivna navodima Linne-a (Weissa u Kochu Synopsis (3. izdanje, izdavanje od Hallier-Wohlfartha, str. 1672.) i Fritscha, Exkursionsflora für Österreich, 2. izdanje, str. 663. obično durašna.

R. intermedia m. (*Picridium intermedium* Schultz Bip. u Webb. i Berthelot, Phytographia canariensis II. 451) razlikuje se po tom, što je jednogodišnja, što je lišće oštro trnovito nazubljeno i što su jezičasti cvijetovi, jednošareni i t. d.

Rhagadiolus edulis Gaertn. H. Blizu Raškegore na Neretvi u Sutorini.

Rhamnus fallax Boiss. H. U bukviku na južnoj strani Lisina kod Ivana oko 1500 *m*.

Rosa spinosissima L. B. Na Rudinici kod Banje stijene.

Rubus idaeus L. B. Na Treskavici još u visini od 1780 *m*, čak do vrha Trebevića, 1629 *m*.

— *montanus* Lib. ex Lej. (*R. thyrsoideus* Wimm.) Subsp. *R. thyrsanthus* Focke. B Po plotovima nad Kovačićima kod Sarajeva. Kod Pala blizu Stambulčića i kod Strmice na Limu.

— *tomentosus* Borkh. B. U dolini Rame u Prozorskom kotaru blizu Strmice na Limu.

Sagittaria sagittifolia L. B. U bari Bok kod Orašja (R.).

Salix alba L. H. Kraj Sutorinskog potoka.

— *incana* Schrank H. U blizini Raškegore na Neretvi.

Saponaria officinalis L. var. *glaberrima* Sér. u Dl. B. U dolini Miljacke kod Sarajeva. H. U guduri Neretve kod Prenja.

Satureja Hostii Car. ex Parlata. (*S. silvatica* (Bromf.) Maly × *S. thymifolia* Scop.).

A) Hostii Car. (*Calamintha thymifolia* Host (1831.), non *S. thymifolia* Scop. (1772.); *S. Bosniaca* Maly) B. U guduri Lukavice blizu razvalina Bobovca kod Sutjeske. U guduri Prače blizu Ustiprače. U dolini Osojnice kod Višegrada. Svagdje sa roditeljima. Ovamo spada takodjer: var. *rhombifolia* m. (*S. Bosniaca* var. *rhombifolia* Maly u Dörfleru, u Herbarium normale Nr. 4482., Schedae ad Cent. XLV. S. 140 [1903.]).

B) Varbossania m. *(S. Varbossania* Maly u Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina VIII. (1901.) str. 444.). Nestalo je kroz to, što je mjesto, gdje se je nalazila, raskopano, i što je na istom mjestu načinjena cesta do Vasinhana.

— *thymifolia* Scop. B. Na Kukoru kod Ljubogošte do vrha, 1110 *m.*

Scabiosa fumarioides Vis. i Pančić var. *silaifolia* (Velen.) Maly u Glasniku XXII. (1910.) 691. Isporedi Maly u Herbarium normale Nr. 5273 (1911.) B. Na Rudini i na Strasištu kod Višegrada. Svagdje po serpentinu.

Sedum acre L. B. U dolini Miljacke na Trebeviću, Igmanu, na Vitez planini kod Žepča (M.), na Velikoj Raduši (Ćurčić) H. U Bijelom polju kod Mostara. — var. *neglectum* (Ten.) Vis. B. Blizu Megjegje na Drini.

— *boloniense* Lois. H. Na planini Čvrsnici (F.), na Visočici i po Paljevom dolu kod Bišine.

— *glaucum* WK. var. *glanduloso-pubescens* (Feichtinger) Simonk, Enum. flor. Transsilv. (1887.) 236 *(S. Hispanicum* f. *glandulosum* m. u Verhandl. der zoolog.-botan. Gesellschaft. Wien. 1904., str. 200).

— *ochroleucum* Chaix. B. Na visoravni Borja kod Sarajeva i na Treskavici H. U Bijelom polju kod Mostara.

— *pallidum* MB. *(S. Matrense (interea)* Kitt. po Kanitzu u Linaea XXXII. 470 [1863.]) B. Po serpentinu na južnoj strani Bikovca kod Višegrada. Nova biljka za Bosnu i Hercegovinu, jedna vrst, koja se osobito nalazi na prakamenju. Na Matri planini našao ju je najzad Vrabélyi u godini 1866. (A. Kerner u Österr. botan. Zeitschrift 1870., str. 21.). Od onoga vremena nisu ju tamo našli (A. v. Degen pismeno). Poznato je, da se ova biljka još nalazi u Bugarskoj, po ostrovu Krfu, u Grčkoj na ostrovu Kreti, u Krimu, u Kavkazu i u maloj Aziji sve do Perzije. — Sirovi listovi cvijeta su unutra bijeli, izvana crvenopojasasti sa srednjom crvenom prugom, pomalo žlijezdi. Plodnica je bijela.

Vaillantia muralis L. var. *hirsuta* Guss. H. Po kamenitim pukotinama kod Čapljine na Neretvi.

Valeriana simplicifolia (Rchb.) Kabath B. Po močvarnim livadama u adama niže Mokrog, kod Pala, 900—1000 *m.* Nova biljka za Bosnu.

Verbascum phoeniceum L. H. Bijelo polje: Po livadama kod Vojna.

— *phlomoides* L. H. Pokraj Dubokog potoka kod Bradine.

Verbena officinalis L. B. Na putevima kod Pala.

Vesicaria utriculata (L.) DC. prol. *graeca* [(Reut.) Boiss. pro var.] Maly u Glasniku XX. (1908.) 567. Isporedi Sagorski u Österr. botan. Zeitschrift 1911. str. 19. ff. B. Na kamenitim razvalinama pod Oblikom u Treskavici planini, 1680 *m.* H. Na krševima uz cestu niže Bradine.

Vicia sepium L. var. *montana* Koch B. Na Jahorini i Treskavici planini.

— *narbonensis* L. var. *serratifolia* (Jacqu.) Sér. ex DC. H. Iznad Vojna u dolini Neretve.

Viola elatior Fries. B. Po vlažnim livadama blizu Gornjeg Vardišta.

— *elegantula* Schott *(V. bosniaca* Forman.) Na sedlu Rogoja (Bu.) — var. *lutea* (Pant.) m. B. Kod Šivolja u Krbljini planini (Bu).

Viola mirabilis L. B. Rašireno na brdima južno od Vardišta i kod Dobruna H. Na Kozniku kod Konjica.

Viscum album L.

Subspec. *platyspermum* R. Keller. B. Na *Populus tremula* iznad Pofalića kod Sarajeva. Na *Robinia spec.* na jednom groblju u dolini Koševa kod Sarajeva.

Subspec. *abietis* (Wiesb.) G. Beck & Rchb. B. Na *Abies alba* kod Stambulčića i na Igmanu kod Sarajeva.

Subspec. *laxum* (Boiss. et Reut.) Fiek H. Mnogobrojno na *Pinus nigra* na gradini kod Konjica.

Xanthium spinosum L. B. Kod Ćatića, Sutjeske, Ustiprače i Višegrada.

— *strumarium* L. B. U dolini Trstenice kod Sutjeske, u Sarajevskom polju i t. d.

Xeranthemum annuum L. B. Oko Višegrada rašireno.

— *cylindraceum* Sibth. et Smith var. *daorsium* m. Gracilis. Ramis abreviatis. Capituli parvi. B. Na Vukovom brdu kod Višegrada, serpentin.

Zacintha verrucosa Gaertn. H. Po livadama kod Vojna, Dretelja i Čapljine i na Neretvi.

Zwackhia Sendtneri (Boiss.) Maly u Dörfler, Herbarium normale N. 4364 Schedae ad Cent. XLIV, p. 103 (1902). Vrhu pitanja naziva uporedi Maly u Glasniku XV. (1903.), str. 582. ff. i u Wissenschaftl. Mitteil. X (1907) str. 7., dalje A. Engler, Die natürlichen Pflanzenfamilien, dodatak II. sa II.—IV. dio, str. 306. B. Na krševima serpentina blizu Vardišta na Rzavi, oko 500 *m.* (Mai 1911.)

Senecio Fuchsii Gmel. H. Kraj Dubokog potoka kod Bradine.

Serapias lingua L. var. *leucoglossa* m. Lobus intermedius labelli albus. H. Nalazi se pod tipičkom formom u Sutorini.

Sesleria coerulea L. B. U dolini Rzave kod Višegrada.

Sherardia arvensis L. H. Po ugarima u Sutorini.

Sideritis purpurea Talb. ex Benth. H. Po kamenitim mjestima kod Šurmanaca na Neretvi.

Sieglingia decumbens (L.) Benth. B. Kod Pala. H. U Sutorini.

Silene venosa (Gilib.) Aschers. var. *Tenoreana* m. *(S. Tenoreana* Colla; *S. inflata γ angustifolia* Pospichal, Flora des österr. Küstenl. I, 459; Isporedi Borbás u Österreich. botan. Zeitschrift 1878, str. 69., 278). Dalmacija: Scoglio Bacili Lukovac kod Hvara (leg. Bucalović).

Ova forma je u svemu manja nego *S. venosa* var. *Reiseri* Maly u Österr. botan. Zeitschrift LVII (1907) 352 od koje se isto tako razlikuje u formi lišća i t. d.

Sumnjam u istovjetnost *S. Tenoreana* Colla sa formama *S. venosa. (Cucubalus angustifolius* Mill., *S. inflata* var. *angustifolia* DC. i t. d.) koje se nalaze u sredozemlji i koje imadu usko lišće. Dapače mislim da je *S. Tenoreana* jedna forma, koja samo raste na morskim grebenima, na obali i na otocima Jadranskog mora.

Sonchus Nymani Tin. H. Na Stôcu kod Mostara, kod Čapljine i u Sutorini.

Sorbus torminalis L. B. Na Macutu kod Vardišta, 830 *m.*

Spergularia rubra (L.) Presl. B. Ja sam našao samo jedan komad na obronku Trebevića.

Spiraea mollis K. Koch et Bouché. B. Na Rudinici kod Banje stijene.

Stachys germanicus L. var. *glabrescens* Schur (*St. dasyanthes* Maly u Glasniku XXII. (1910) 692 non Raf.) Isporedi Sagorski u Allgem. Botan. Zeitschrift 1911.

Staphylea pinnata L. B. U blizini Skalica kod Pala i u guduri Prače.

Stupa calamagrostis (L.) Wahlenb. Na južnoj strani Trebevića do 1620 *m.*

— *pennata* L. var. *Joannis* Čelak. B. Oko Višegrada na Drini.

Symphytum bulbosum C. F. Schimp. H. Kod Njivice u Sutorini.

Symphytum tuberosum L. B. Na visoravni Borja kod Sarajeva i u dolini Rzave kod Višegrada na Drini.

Tamarix parviflora DC. H. Kraj Neretve kod Vojna i kod Čapljine.

Taraxacum Hoppeanum Griseb. B. Na Perjacu kod Vražalice do 1000 *m* (M.), blizu Podivica kod Galjive njive (Bu.). H. Na Kozniku kod Konjica.

Thymelaea passerina (L.) Coss. B. Po njivama u blizini Miljevića kod Sarajeva.

Tordylium apulum L. H. Po livadama i ugarima u Sutorini.

Tragopogon crocifolius L. prol. *balcanicus* (Vel.) Maly u Glasn. XX. (1908.), 566. B. Kod Vardišta.

Tragopogon dubius Scop. (*T. major* Jacqu.) H. Na podnožju Stôca kod Mostara.

Trifolium angustifolium L. H. Po livadama kod Vojna i kod Dretelja na Neretvi.

— *Cherleri* L. H. Po livadama, koje su pomalo kratkom travom porasle, kod Vojna i Dretelja na Neretvi i u Sutorini.

— *cinctum* DC. H. U Sutorini.

— *echinatum* M B. H. Po kamenjarama kod Dretelja na Neretvi.

— *lappaceum* L. H. Po mršavim livadama, u kojima samo kratka trava raste kod Vojna na Neretvi.

— *ochroleucum* Huds. H. U grmljaku (hrastiku) na Taboru kod Podorošca, po livadama kod Vojna na Neretvi.

— *resupinatum* L. H. U jarcima kod Šurmanjaca na Neretvi, u Sutorini.

— *scabrum* L. H. U blizini Dretelja na Neretvi.

— *tenuifolium* L. H. Kod Vojna na Neretvi.

Tunica rigida (L.) Boiss. H. Kod Trebinja i kraj Sušice kod Lastve (leg. L. pl. Matulić).

Urospermum picroides (L.) Desf. H. U livadama kod Raškegore, Šurmanjaca i Čapljine na Neretvi.

Vaccinium uliginosum L. Na Vitreuši na bosansko-hercegovačkoj granici (R.).

Из Нароне.

Од

Карла Пача.

Кад сам ове године ишао за траговима римских путева у херцеговачком подручју Неретве, причали су ми на свакој страни читава чуда о новим налазима и открићима у Виду, старој Нарони. Говорило се, да су тамо нађени један водовод, красно израђени жлијебови, споменици од мрамора и т. д. 28. априла посјетио сам као најближи археолог те старе рушевине. Причање је било знатно претјерано, и ако је удаљеност била мала; али да се је прошле године опет прекопавало видјело се одмах при наступу у мјесто на обали ријеке Нориља. Ту лежи гомила старог грађевног материјала, што га је прибрао Анте Вучић 1911. год. на свом земљишту у риту »Баре« за градњу једне нове куће. Поред одломака од стубова ту се налази и једна жртвена ара, коју су објавили Фр. Булић и Г. Московита у Bulletino dalmato XXXIII. (1911.) 110.: *F(ortunae) A(ugustae) s(acrum). Atilia Tranquilla v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).* Причање је настало, пошто су овака мања девастирања врло обична, усљед ископавања у источном дијелу доњег града, који лежи међу окосницом града и Нориљем, у оном крају, што га данас заузима поље Лучице.

Било је познато[1]), да овдје води са висине према ријеци један одводни канал; при мелиорацији поља вађене су одатле велике плоче. 1911. године ишло се за тим, да се овдје ископа нови материјал, који би служио за корнијеше на прозорима и вратима. При том се нашла клоака у већем обиму на парцелама Мате Додига, Томе Беша, Иве Бешине и Јуре Рамића. Она је, по казивању радника, са страна озидана, покривена великим каменим плочама и широка је по прилици 1 метар. Дубина и врста дна нијесу се могли констатовати, јер је дубље копање запријечила вода, која је из земље навирала. Плоче је извадио сваки власник за себе, а канал је поново затрпао. Међу тим плочама за покривање, на парцели Иве Бешине, налазе се и оба ова гробна натписа, која даље наводимо. Они показују, да је у касније римско доба рађено на клоаци, при чем су се, као при изградњи насипа код логора на Хумцу на путу Нарона—Салона[2]), употребљавале гробнице већ изумрлих породица као

[1]) Ср. C. Patsch, Zur Geschichte und Topographie von Narona (Schriften der Balkankommission. Antiquarische Abteilung V) 10.

[2]) Сп. дј. 62 ff.; и Kleinere Untersuchungen in und um Narona. Jahrbuch für Altertumskunde 1908, 107 ff.

камени материјал. Да ли се тад радило о новој градњи или, што је много вјероватније, само о оправци, требало би да каже детаљније проучавање, које би ваљало проширити с те стране и на блиску њиву Кековицу, под којом леже градски форум и гдје је становницима мјеста познат густ ред канала, који исто тако воде с брда у ријеку и иду паралелно[1]). Тако би се могао проучити не само начин канализације једног већег града, који лежи на неједнаком терену, на брду, његовој окосници и подножју, него би се могло добити извјесних података о густоћи изграђивања и о броју становника, т. ј. о множини оборина[2]) метеоролошки занимљивог положаја мјеста, даље о утврђивању обала, о подзиђивању њиховом и т. д. Осим тога се може надати и неколиким бар приближно датираним, старијим записима и другим споменицима. Да је мој ауторитет сасвим пао, чим сам прешао босанско-херцеговачку границу, види се већ по том, што сам за сам препис сваког камена морао платити 2 круне, док ми је било сасвим забрањено правити отиске и фотографисати. Оба гробна натписа леже на мјесту, гдје су се нашла, са лицем према доли.

1. Плоча од вапненца, одбијена гори, доли и по страни, 1·39 *м* висока, 0·64 *м* широка, а 0·22 *м* дебела. Натпис ванредно одржан налази се изнад глатког доњег дијела, опасан профилираним оквиром, са лијепо урезаним словима.

PAPIAE · L · F ·
MAXIMAE
C · AGRIVS · C · L ·
FORTVNATvS ·
IIIIVIR · CONIV
GI · B · M · ET · SVIS ·
V · F ·

Papiae L(ucii) f(iliae) Maximae C(aius) Agrius C(aii) l(ibertus) Fortunatus (sex)vir coniugi b(ene) m(erenti) et suis v(ivus) f(ecit).

2. Плоча од вапненца, окрњена са сваке стране, 1·53 *м* висока, 0·62 *м* широка и 0·28 *м* дебела. Натпис је изнад глатког доњег дијела, одговара у изради и очуваности оном бр. 1.; изнад њега су остаци богато разгранате атуле.

VALEṚAE
PIAE
ANN · XIIII
RAVONIA ·
PROCILLA ·
MAṬER · FILIAE
PIEṆTISSIMÆ
VIVA · ET · SIBI · Ṭ
POSTERIS · SVIS
· FECIT ·

Valeriae Piae ann(orum) XIIII Ravonia Procilla mater filiae pientissimae viva et sibi et posteris suis fecit.

[1]) Kleinere Untersuchungen 91.

[2]) C. Kassner, Die meteorologischen Grundlagen des Städtebaues (Städtebauliche Vorträge III 6) 25.

Натписи, чији је садржај сам по себи сиромашан, имају своју вриједност у том, да се из њих могу добити датуми о кретању становништва у нашој провинцији. Податке за то пружају индивидуална гентилиција.

Atilia Tranquilla из раније споменуте ере била је од прије позната по гробном споменику, који је она за себе са својим мужем подигла у Нарони. CIL III 8449: Atilia Tranquilla et Atilius Theseus vivi fecer(unt) sib(i) et suis. Тај брачни пар био је, како показује исто име и презиме мужа, либертинског сталежа. Породица је дошла у Нарону ваљда помоћу оног ветерана, који се спомиње у CILIII 1818: L. Riccius L. f. Vel. Pessinunte ann. LX vet.... L. Atilius L. f. Vel. veter. leg. VII avunculo suo posuit et sibi, и то прије 42. год. посл. Хр., јер легија још нема надимка Claudia pia fidelis. Аналогија за то и у исто доба доказа за мијешање градског становништва с оријенталским елементима и за њихово брзо привредно јачање имамо у CIL III 1808: D. M. Aemilio Forti beneficiario cohor. VIII voluntariorum L. Aemil. Hermes (sexvir) et Aemilia Saturnina patrono bene me(renti) sibe et suis et posterisque aeorum[1]) и 1814. (ср. стр. 1494.): P. Lastus A. f. Scaeva domo Florentia eques vet. leg. VII C. p. f. annor. LX. stip. XXX. et Lastae P. f. Apiculae, P. Lasto Felici, P. Lasto Diodoro lib. t. f. i. Као L. Aemilius Hermes доспио је и један Ластавац по фрагментарном грађевном натпису CIL III 8446 (ср. Kleinere Untersuchungen 90, сл. 4) у врло угледно добротворно тијело сексвира, које се састојало из богатих чланова[2]).

Из Нароне ширили су се ти подузетни људи у унутрашњост земље кроз трговачки тако важан пролаз неретванског продора. Прије свега привлачила их је плодна габеоска равница, која је и са југозапада била отворена долинама, које су се у њу стицале. Тако налазимо наше Атилије у Чапљини, гдје се спаја пут требижатске удубине са трговачким путем, који води поред десне обале Неретвине у мостарску котлину, CIL 1847.[3]): Atiliae Quartae libertae carissimae sacrum. P. Atilius Cognatus. И југоисточно одатле, на старом мјесту, чије име још не знамо, тамо код Тасовчића на завршетку брегавске долине, која води у Столац, населише се припадници једне друге од оних породица, ко је су поменуте у новим натписима. Тамо су два Папија подигла почасни споменик цару Августу, CIL III 14625[4]): Imp. Caesari divi f. Sicilia recepta C. Papius Celsu[s], M. Papius Kanus fratres год. 36. пр. Хр. Породица је припадала најстаријим и најугледнијим у граду судећи по том натпису и по оном CIL III 6361: Papia L. f. Brocchina sacerdos divae Aug. testamento poni iussit, у ком се по свој прилици мисли на царицу Ливију[5]), која је умрла 29. год. посл. Хр. Једна од ослобођених ропкиња те породице била је и она Papia L. f. Cale, што се спомиње у гробном натпису CIL III 1869.

Али колонизација из Нароне није се ограничила само на непосредну неретванску долину, него се раширила и на благословену, већ у предримско

[1]) Sic omnia.

[2]) Ср. Zur Geschichte und Topographie von Narona, 111 и Wissenschaftliche Mitteilungen IX, 267.

[3]) Wissenschaftl. Mitt. XII, 83.

[4]) Сп. дј. 92. и Bosnien und Herzegowina in römischer Zeit (zur Kunde der Balkanhalbinsel I 15) 12.

[5]) Zur Geschichte und Topographie von Narona 26.

доба густо насељену и још у најпрво доба царства под римским културним утицајем развијену висораван Бротњо, западно од Неретве, међу Мостаром и Љубушким[1]). Гробни натпис, који је тамо нађен у Читлуку CIL III 12798*a* (ср. стр. 2258.[2]): Ael. P. f. Procillae sancti[s]simae feminae C. Safinius Severus maritus ex voluntate ipsius Procillae биљежи ријетко име Safinius, које је за Нарону двапут освједочено, од тог једном већ у републиканско вријеме: CIL III 1801 (ср. 8421) и 1820 (ср. 8423).

Ту, у Бротњу, тангира излив града круг, који је око себе повукао један други продуценат сувишног становништва, канабе логора на Хумцу, сјеверозападно од Нароне[3]), у коме су стотинама година били разни дијелови трупа, у прво вријеме земљи посве туђих. Луцију Ливију Руфину, коме је подигнута у Крехином Граду, источно од Читлука, гробница, чија величина доказује благостање, 6367 = 8498, одговара овдје M. Livius M. f. Pal. dom(o) Aloro veteranus leg. VII[4]), који потјече из Маћедоније.

Колико је допирао утицај обале, нарочито оне од Нароне и како су етнички различити »Римљани« и у нашој провинцији, доказује завјетни натпис CIL III 13859[5]): L. Antonius Menander Aphrodisieus [I]nvicto aug(usto) v(oto) f(ecit) из Митреја код Лисичића на средњој Неретви међу Мостаром и Коњицом. Посветник потјече сигурно из Афродисијаса, једног приморског града Киликије, оне земље преко које су се најприје Римљани почели упознавати са персијским мистеријама[6]).

Имена ових тако често мало цијењених гробних натписа показују осим овог отицања народа с приморја у унутрашњост још једно друго, литорално помјерање.

Од родних имена, која се спомињу у новим натписима, још нијесмо узели Агријуса и Равонију. Они су у Далмацији исто тако ријетки као Livius, Papius и Safinius. На Агрије се може указати само у Салони и код ње: CIL III 1976. 1992 (ср. 8574)., 2111., 2164., 2417., 8866 = 14254., 9714. Исто тако налазимо само тамо и једном у Задру Равоније: CIL III 1945 (ср. стр. 1509), 2373., 2503.,[7]) 2951. (ср. стр. 2328[169].). И Папији нама већ познати јављају се само у Салони CIL III 14824. Ово се исто већ прије[8]) примјетило и за Mescenii, који се чешће спомињу у Нарони и том се још могу додати и Obultronii. А. Обултронију Glai (?) у грађевном натпису CIL III 1801 (ср. 8421) из Нароне одговарају у

---

[1]) Wissenschaftl. Mitteil. IX, 280 ff.

[2]) Ср. сп. дј. 281. Биљ. 7.

[3]) Kleinere Untersuchungen 111, f. 115 f.

[4]) Wissenschaft. Mitt. XII, 132.

[5]) Сп. дј. IX, 251, 267; Fr. Cumont, Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra II 470. и 311. 6.

[6]) Cumont, сп. дј. I, 240., 244. Један војник из Нинице у Киликији умро је у логору Гардун-Војник на Цетини. (Bulić, Bull. dalm. XXXI, 79 f.) О другим Киличанима на Западу Империје ср. V. Târvan, Die Nationalität der Kaufleute im römischen Kaiserreiche (Breslau 1909) 109.

[7]) 2373 из Клиса: D. M. Julio Primitiv(o) *Ravonia Placontis* marito b. m. и 2503 из Суњурица: D. M. Ravoniae Eucarpiae *Ravonia Placontis* matri et Niceni delicate defuncte anno. XIII именују сигурно исту жену.

[8]) O. Hirschfeld, Archäologisch-epigraphische Mitteilungen IX, 16; Zur Geschichte und Topographie von Narona 88.

Салони A. Abultronius Beryllus (CIL III 1939., ср. 1944.), A. Abultronius Hermias (CIL III 2444.) и др. (ср. CIL III 1976., 2294., 2445., 9003., 14278)[1]). Један Обултроиј спомиње се CIL III 3092 (ср. стр. 1646., 2328[18]) и на отоку Брачу, који је пред Спљетом.

Ови многи примјери показују довољно, да се догађала измјена становништва међу та два приморска мјеста. Да су се Арторији (CIL III 1919 [стр. 1030. и 8513., 12813], ср. 12791 = 14224., 2520., 8476., 9226.), који су становали у Салони и у блиском Питунтијуму доселили у Нарону изриче сасвим јасно гробни натпис CIL III 1846. (ср. 8425.), који је ту нађен: D. M. s. Artorius Felicissimus Aemiliae Barbare coniugi pientissime, que vixit mecum annos LVI, queius (= cuius) maculam, non (h)abui, queius beneficio me exportavi Salona et ab omnibus meis dunc (= tunc) [. . . . potes]tatem facere [. . .][2]) Како се ради о важним трговачким мјестима, то се може узети, да је у многом случају проузроковало дисперзију подизање подружница од стране какве велике трговачке куће са особљем робова и либертина. Таква је фирма била богатог М. Флавија Фронта у Дукљи, у најважнијем античком мјесту Црне Горе, претечи Подгорице[3]), у вароши, која је била у живом трговачком промету са морем преко Скадарског Језера и Бојане. Фронту у част су се према натпису CIL III 12695 (ср. стр. 2253) гомилале општинске услужности у свим важнијим трговачким мјестима Јужне Далмације, у Нарони, Епидауру, Рисиниуму и Скодри, исто као на пр. закупнику илирске царине Јулију Капиту у његовом још ширем подручју рада[4]), као што се види из CIL III 753 = 7429 (ср. стр. 992.).

---

[1]) Ср. Hirschfeld, сп. дј., 28 f.

[2]) Ср. CIL III 12692 (ср. 13819), 12693 = 13820., 13821.

[3]) Patsch, Pauly-Wissowas R. E. под Doclea, Jahreshefte des Österr. Archäol. Institutes 1908, Beiblatt 103 f. и код Th. A. Ippen-a, Skutari und die Nordalbanische Küstenebene (Zur Kunde der Balkanhalbinsel I 5) 15 f.

[4]) A. von Domaszewski, Archäol.-epigr. Mitt. XIII, 135 f.

BIBLIOTHECA MUSEI BOSNIAE ET HERCEGOVINAE SARAJEVO

Zemaljska štamparija u Sarajevu. — Земаљска штампарија у Сарајеву.